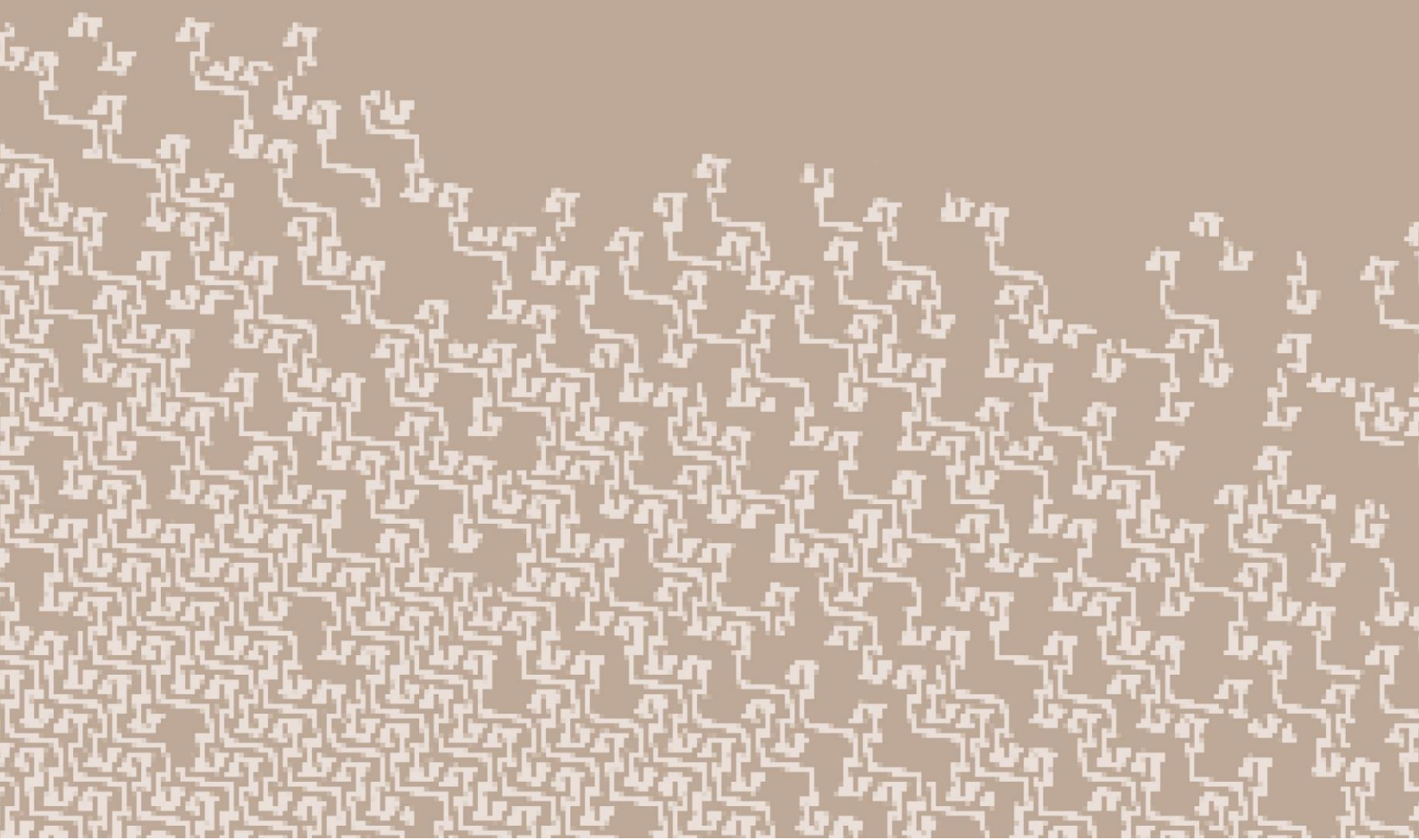

MAILÁTH GYÖRGY TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT 2020

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

**MAILÁTH GYÖRGY
TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT
2020**

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

1055 BUDAPEST, SZALAY U. 16.
TELEFONSZÁM: +36 1 354 4100

A KIADVÁNYT
AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL SZERKESZTI ÉS ADJA KI

A KIADÁSÉRT FELELŐS:
DR. SENYEI GYÖRGY

AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL ELNÖKE

WWW.BIROSAG.HU

ISBN 978-615-81326-2-6

ELŐSZÓ

A Mailáth György Tudományos Pályázat meghirdetésének célja, hogy lehetőséget biztosítson a bírósági munkatársak és a joghallgatók részére tudományos színvonalú pályaművek elkészítéséhez, publikálásához aktuális polgári jogi, büntetőjogi, munkajogi, közigazgatási jogi és bírósági általános igazgatási témákban. Mindez hozzájárul egy olyan szellemi és szakmai tudásanyag létrehozásához, amelynek megállapításait, eredményeit a jogalkalmazási és az igazgatási tevékenység során hasznosítani lehet.

Nagy örömmre szolgál, hogy 2020. évben immár hetedik alkalommal kerülhetett sor a pályázat kiírására. A tudományos pályázat elismertségét mutatja, hogy a koronavírusjárvány okozta rendkívüli események ellenére a korábbi évekhez hasonlóan számos magas színvonalú pályázat érkezett.

Jó szívvel ajánlom jelen elektronikus kötetet minden kollégámnak, valamennyi olvasónak, akik az aktuális jogi kérdések tudományos színvonalú megközelítése iránt érdeklődnek.

Dr. Senyei György

az OBH elnöke

TARTALOMJEGYZÉK

POLGÁRI JOGI SZEKCIÓ - BÍRÓSÁGI TAGOZAT

Dr. Tahin Szabolcs	7
Az alapvető jogok dogmatikai értelmezési gyakorlata a bírósági döntésekben	
Dr. Szigeti István	44
A felróhatóság vizsgálata a kapcsolattartás végrehajtása iránti eljárásokban	
Dr. Király Kornélia	81
Kógencia és dispozitivitás a Polgári Törvénykönyv jogi személyekre vonatkozó szabályozásában a bírói gyakorlat tükrében	

POLGÁRI JOGI SZEKCIÓ - JOGHALLGATÓI TAGOZAT

Nánási Anna	132
A szakértői bizonyítás nívója - Értekezés a magánszakértői bizonyítás aspektusairól	
Balog Imola Klára	177
Keresetváltoztatás az érdemi tárgyalási szakban, kitekintéssel a módosító törvényjavaslatra	
Molnár Mercédesz Laura	213
A devizaperek aktuális gyakorlati problémái, az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatók megítélésének bírói gyakorlata - Az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás elmaradása, vagy nem megfelelő volta miatti érvénytelenség problematikája, különös tekintettel az eltérő álláspontú bírósági ítéletekre	

BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ - BÍRÓSÁGI TAGOZAT

Dr. Csépany Kristóf Gergely	258
Az emberkereskedelem és a kerítés bűncselekményének elhatárolási problémái	
Dr. Márok Soma	296
Az összbüntetés az Alkotmánybíróság határozatai tükrében	
Dr. Horinka Éva	334
Kártalanítás az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt	

BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ - JOGHALLGATÓI TAGOZAT

Botos Mihály Bálint	405
A közszereplő mint a rágalmozás és a becsületsértés sértettje	
Grund Anna Borbála	442
A kiberbűnözés. A kibertér bűncselekményeiről és a kiberbűnözés hazai gyakorlatáról	

Csáti Veronika	489
A kapcsolati erőszak tényállása a családon belüli erőszak elleni harcban	
MUNKAJOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGI SZEKCIÓ - BÍRÓSÁGI TAGOZAT	
Dr. Vígh Edina.....	537
Az egészségkároskozás alóli teljes munkáltatói mentesülés egyes kérdései	
Dr. Kárpáti Csenge.....	580
„Home office” 2020 – Az otthoni munkavégzés jelensége, széleskörű elterjedésének munkajogi vetületű problémái	
MUNKAJOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGI SZEKCIÓ - JOGHALLGATÓI TAGOZAT	
Herdon István.....	650
A munkavégzés helyének megváltoztatása – távmunka, „home office”	
BÍRÓSÁGI ÁLTALÁNOS IGAZGATÁSI SZEKCIÓ - BÍRÓSÁGI TAGOZAT	
Dr. Boda Zoltán	708
A büntetőbíráskodás tekintélye, annak védelme, a társadalmi értékítélet és ezek összefüggései	
BÍRÓSÁGI ÁLTALÁNOS IGAZGATÁSI SZEKCIÓ - JOGHALLGATÓI TAGOZAT	
Kálmán Kinga	760
Tisztességesség a hatékonyság oltárán? A mesterséges intelligencia részvételének lehetőségei az igazságszolgáltatásban	

POLGÁRI JOGI SEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT

DR. TAHIN SZABOLCS

**AZ ALAPVETŐ JOGOK DOGMATIKAI ÉRTELMEZÉSI GYAKORLATA A BÍRÓSÁGI
DÖNTÉSEKBEN**

1. ELŐSZÓ

A kontinentális Európában az alapjogok érvényesülése kezdetben a parlament kezébe volt letéve. Az alapjogok részletes szabályainak megállapítását az alkotmányoktól elvárni nem lehetett, így az alapjogok kizárólag a jogalkotáson keresztül fejtették ki hatásukat. A jogalkotó monopóliumán elsőként az alkotmánybíróságok felállítása változtatott, amelyek alapjogi normakontrollt végeztek a törvényhozó aktusai felett. Idővel azonban az alapjogok védelmi igénye átszivárgott az állampolgárok napi jogvitáit tárgyaló rendesbíróságokra is. Elvárásként jelentkezett, hogy a rendesbíróságok is alapjog-konform jogszolgáltatást végezzenek.

E fejlődési irány az alapjogok demokratizálódását mutatja. A harmadik fejlődési szakaszban az alapjogok védelmét már bármely bírósági szint bármely szakági jogvitában biztosíthatja, nem kell tehát az Alkotmánybírósághoz fordulni. E demokratizálódási tendencia párhuzamosan fut az alapjogok tekintélyének megnövekedésével, és annak hangsúlyozásával, hogy az alapjogok a jogrend teljes szövetét áthatják.

A hazai jogrend az alapjogok e fejlődési szakaszába csak a közelmúltban jutott el. Korábban, a polgári Alkotmány elfogadása után az alapjogok érvényesülésének őre kizárólag az Alkotmánybíróság volt, a rendesbíróságok az alapjogokat inkább csak a jogrend csúcsán álló szimbolikus deklarációknak tekintették. E szemlélettel a 2012-ben történő alkotmányozás koncepcionálisan szakított. Az Alaptörvény 28. cikke a rendesbíróságok számára is kötelezővé tette az alaptörvény-konform jogértelmezést, ezáltal alkotmányos kötelezettségüké vált, hogy döntéseik során nemcsak a szakági jogi normák, de az alapjogi jogréteg jogértelmezési kérdéseivel is foglalkozzanak.

A hazai alapjogi bíráskodás a kiskorú éveiben jár. A rendesbíróságok alapjogi szemléletének időbeli és térbeli eloszlása - talán ezért is - egyenletlen képet mutat. Az alapjogi feladatok kapcsán még az Alkotmánybíróságon belül is „egyidejű egyidejűtlenségek” tapasztalhatók. Itt sincs egyetértés abban, hogy a rendesbíróság milyen mélységig juthat el az alapjogi jogszolgáltatásban. Ami a térbeli eloszlást illeti: inkább az alsóbb bíróságokon problematikus az alapjogi bíráskodás mibenléte, de vannak olyan területek – jellemzően a személyiségi jogi

ügyeket felülbíráló ítélőtáblai, illetve kúriai szintek -, ahol jobban rögzültek az alapjogi bíráskodás alapmintázatai.

Az alapjogok szakági jogviszonyokra történő „átsugárzása” azonban nemcsak a felsőbb bíróságok belügye. Egy ügy alapjogi érintettsége bármely bírósági szinten, bármely jogterületen jelentkezhet. Az alapjogi jogvédelem elsődleges felelősei ugyanis a rendesbíróságok, az alkotmányjogi panasszal kezdeményezett alkotmánybírósági eljárások e funkciót csak kiegészítő jelleggel látják el. Így akár egy járásbírósági bíró is kerülhet olyan helyzetbe, hogy a jogrend alapjogi jogrétegét kell alkalmaznia és a zárt szakági szemléletét fel kell adnia. Mindez azzal jár, hogy ki kell lépnie a szakági normákra rakódott szokásos értelmezési gyakorlat komfortzónájából, ami újszerű jogértelmezési és érvelési szokások kialakítását követeli meg.

Az alapjoggyakorlást érintő kérdések eldöntésekor az alapjogok funkciójával ellentétes szakági jogszabályokat, elveket, fogalmakat nem lehet alkalmazni. A rendesbíróságnak ezért egyfajta *quasi alkotmánybírói* szerepkört kell felvennie, ilyenkor Alkotmánybíróság módjára jár el: alapjogokat ütköztet, a döntésébe alkotmányjogi jogelveket von be, érvelésében az Alkotmánybíróság precedensjogát mozgósítja.

A pályamű az alapjogi bíráskodás dogmatikájának kérdéskörét elsősorban a polgári szakág területén vizsgálja. Nemcsak a jogirodalmi szövegeket, de a témával kapcsolatos alkotmánybírósági és rendesbírósági gyakorlatot is igyekszik bemutatni. Tekintve, hogy a hazai joggyakorlat igen fiatal, a dolgozat egyes megfontolásai szakirodalmi támaszték nélkül maradtak. Ezeket inkább vitaindítónak, mint akadémiai megállapításoknak szánta a szerző.

Kelt, 2020. október 26.

2. VELÜNK ÉLŐ METAFORÁK. A „NEM VALÓDI” ÉS A „VALÓDI” ALKOTMÁNYJOGI PANASZRÓL

A hazai jogirodalomban „indokolásbeli formalizmusnak” nevezik azt a jelenséget, amikor a bíró a helyes döntéshez elegendőnek tartja, hogy a tényálláshoz legközelebb eső jogszabályt alkalmazza.¹ Önmagában megelégszik a szakági jogszabályok alkalmazásával: úgy véli, hogy az érvelésben nem szükséges az alapjogokat megszólaltatni, mert a szakági normák már *ab ovo* ezek mentén íródtak meg. Bencze Mátyás szerint az ilyen érvelési szokások kialakulásához nagyban hozzájárult az a jogász meggyőződés, hogy a jogi normák egyfajta geometrikus rendben rétegződnek egymásra. E felfogás adja Lenkovics Barnabás egyik tanulmánya részletének alapvetését is:

„Előadásaimban gyakran hasonlítom a jogrendszert egy piramishoz, amelynek csúcsán az »alkotmányos« normák találhatók. E legáltalánosabb és legalapvetőbb normák tartalmát külön törvények bontják ki és részletezik, konkrét alanyi jogokat biztosítva ezzel a személyek számára. ... A konkrét életviszonyokban tehát a különös és speciális szintű szabályokat kell alkalmazni, s a magasabb (generális) jogszabályhoz csak akkor kell folyamodni, ha *in concreto* a megoldandó esetre speciális-különös jogszabályt nem találunk [...] Ha azonban az alsó és középső szinteket kihagyva a konkrét életviszonyokra közvetlenül a legabsztraktabb normákat kezdjük el alkalmazni, az nem jelentene mást, mint a jogrendszer piramisának megfordítását. Márpedig egy csúcsára állított piramis igencsak borulékony.”²

E jogi paradigma nyelvi erejét egy metafora adja. Egy ilyen nyelvi lelemény azonban nem csupán díszítőelem, a metaforák használata ennél mélyebb következményeket hordoz magában. George Lakoff és Mark Johnson a *Metaphores We Live By* címmel megjelent könyvükben amellet érvelnek, hogy a metaforák valamely jelenségről alkotott vélekedéseinket rendszerszerűen határozzák meg. A megértést azáltal segítik, hogy bonyolult jelenségeket egyszerűsítenek le, éppen ezért a gondolkodásban ható erejük sokszor kikerülhetetlen, hiszen annak mentén, az általuk kínált keretek között értjük meg az adott jelenséget.³ Nem haszontalan tehát kibontani, hogy a fenti metafora

1 FICSOR Krisztina: Formalizmus a bírói gyakorlatban. A formalista bírói érvelés jogelméleti alapjai. Budapest, Gondolat Kiadó, 2015. 69.o.; BENCZE Mátyás: Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélezésben. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011. 169-171.

2 LENKOVICS Barnabás: Alkotmányozás és kodifikálás. Jog-Állam-Politika, 2009/1,15. Ugyanígy: „A bírónak mindig a *ius speciálét*, az adott életviszonyhoz legközelebb eső jogszabályt kell alkalmaznia.” Interjú Lenkovics Barnabással. Fudamentum, 2004/2, 48. Hasonló szemléletet vall: POKOL Béla: Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II., Budapest, Századvég, 2005. 104-106.

3 George LAKOFF – Mark JOHNSON: *Metaphores We Live By*. University of Chicago Press, 1980.

menyiben határozhatja meg az alapjogi jogalkalmazással kapcsolatos előfeltevéseinket.

A piramis-metafora használata egy geometrikus forma egyszerűségével fordul a jogrend felé. A jognak olyan rétegződését sugallja, ahol a rétegek egymásba épülnek, a speciális szabályok már magukba foglalják az absztrakt alapjogi normák előírásait. Ebben a rendszerben az alapjogok ugyan a jog csúcsán helyezkednek el, de a funkciójuk abban áll, hogy orientálják a jogalkotást, amely minden jogág számára „kibontja” az alkotmányban rögzített alapjogokat.⁴ Emögött az a megfontolás húzódik, hogy az alkotmányban szereplő alapjogokra vonatkozó normákat a törvényhozó a törvényhozási tevékenységgel hajtja végre. Az alkotmányt végrehajtó törvény tehát a bíró és az alkotmány közé éppúgy „falat emel”, mint az alkotmány és a polgár közé.⁵ Ezért sem szükséges szem előtt tartani az alapjogokat, azok – mintegy hézagpótló jelleggel – csak akkor válnak aktívvá, ha nincs az ügy megoldására speciális jogszabály. E szemlélet a rendesbíróságok alapjogi szemléletét egy mechanikus képletre szorítja: ha valamely jogkérdést speciális jogszabály rendez, nincs szükség az alapjogok alkalmazásra. Az ilyesfajta gondolkodási minta azonban elidegenítheti a bírakat az alapjogoktól, és azt feltételezi, hogy az alapjogok csupán szimbolikus jelentőségűek.⁶

Az utóbbi évtizedek jogfejlődési tendenciái e jogi paradigmát fellazították. A fenti felfogás azt a korai időszakot jellemezte, amikor az alkotmány érvényesülése a parlament kezébe volt letéve és az alapjogok kizárólag a jogalkotáson keresztül fejtették ki a hatásukat, mert az alapjogok részletes szabályait a törvényhozó állapította meg.⁷ Ezen elsőként az alkotmánybíróságok létrehozása változtatott, amelyek az alapjogok őreként a törvényalkotás feletti (alapjogi) normakontrollt végeztek. A jogfejlődési folyamatban később az az elvárás is megjelent, hogy a rendesbíróságoknak is részt kell venniük az alapjogvédelemben. Ez a bíróságok alapjogi attitűdjét nagyban megváltoztatta, ezért nem meglepő, hogy a jogi nyelvhasználatban újabb metaforák jelentek meg, amelyek a szakági jogi normák és az alapjogok bonyolult, egymásba fonódó viszonyát próbálták megragadni.

Sulyok Tamás, az Alkotmánybíróság elnöke egy, a bírák előtt tartott köszöntőbeszédében az alkotmányjog és a többi jogág kapcsolatát így írta le:

4 E szemléletről lásd: SÁRI János: Alapjogok. Alkotmánytan II., Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 292-293.

A szemlélet kritikájáról: BENCZE Máttyás: Az alapjogok bíróság előtti érvényesíthetőségének szociológiai háttere. Alapjogi bíráskodás-alapjogok az ítélezésben. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013. 110.

5 szerk. SOMODY, im., 25.

6 Benzce, im. [2013], 111.

7 SÁRI János: A hatalommegosztás. Budapest, Osiris Kiadó, 1995. 183.

„Mondok egy biológia területéről vett hasonlatot a mindannyiunk által ismert kakukkmadárról. A kakukk egy olyan madár, amelyik egy másik madár fészkébe rakja le a tojásait, ezért nem is szeretik az emberek ezt a madarat. Nos, az alkotmányjog egy nagyon hasonló módon működő jogág. A szakjogágak fészkébe elhelyezi a mércéit, majd amikor ezek mozgásba jönnek és kikelnek, akkor ráüt a különböző szakjogági mércékre egy picit; csak nem akkorát, mint a kakukk, mert nem hal bele a másik madár fiókájába. Ez a történet nem annyira szomorú, mert életben marad a jogág is azzal, hogy bizonyos mércéket próbál az idegen jogági környezetben érvényesíteni. Ez (...) mindhárom jogágot érinti, s korábban egyáltalán nem létezett hasonló.”⁸

Míg a geometrikus szemlélet a speciális jogi normák és az alapjog egymást kizáró alkalmazásából indul ki, az utóbbi metafora már a szakági és az alapjogi jogréteg együttes alkalmazását hangsúlyozza. E kapcsolatban nem a *ius speciale derogat generali* elve érvényesül, hanem mindkét jogréteg „életben marad”, az alapjogoknak nem csupán kiegészítő, hanem vezérlő szerepük van.

A geometrikus jogszemlélettől történő eltávolodás az Alkotmánybíróság gyakorlatában is látható. A testület több határozatában is hangsúlyozza, hogy jóllehet elsősorban az állam feladata az alapjogi normáknak megfelelő speciális jogi normák kodifikálása és ennek során az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése szerinti szükségesség arányosság tesztjének elvégzése, de a bíróságoknak is alkotmányos kötelezettsége, hogy az egyedi jogszabályok értelmezése során elvégezzék az arányosság tesztjét, és az érintett alapjog korlátozását kizárólag az arányos és szükséges beavatkozás szintjére szorítsák.⁹ A speciális magánjogi norma léte tehát egyáltalán nem zárja ki az alapjogok alkalmazását. Egy egészen friss határozat éppen azt hangsúlyozza, hogy valamennyi speciális szabály alapjogi meghatározottsága felmerülhet. Eszerint „[b]ármely értelmezésre szoruló vagy az alkalmazása során mérlegelési szempontokat felvető magánjogi norma” alkalmas lehet az Alaptörvényben foglalt alkotmányos jogok és értékek közvetítésére.¹⁰ E szemlélet azonban felborítja azt a mechanikus képletet, amely szerint, ha valamely jogkérdést speciális jogszabály rendez, nincs szükség az alapjogok alkalmazására. Ellenkezőleg kell gondolkodnunk: az alapjogi jogértelmezés *bármely* szakági norma alapján felmerülhet.

Az alkotmánybírósági határozatok szóhasználatában egyre többször tűnik fel egy másik metafora, az alapjogok magánjogi jogviszonyokra történő

8 SÜLYÖK Tamás: Alapjogvédelem – Az alkotmánybíróság és a rendes bíróságok közös ügye. Alkotmánybírósági szemle, 2020/3, 55-59.

9 3/2015 (II.2.) Indokolás [25], AB határozat 3312/2017 (XI.30.) Indokolás [25],

10 AB határozat 3312/2017 (XI.30.) Indokolás [88], Dr. Szalay Péter alkotmánybíró különvéleménye.

„átsugárzásának” fogalma.¹¹ E fogalom konnotációi az sugallják, hogy az alapjogok a jog egész korpuszát áthatják, nem csak a ius speciálé kiegészítő szabályai, alkalmazásuk bármely polgári jogi normát érintheti. A jogi nyelvhasználatunk e fogalmat (*Ausstrahlungswirkung*) a német joggyakorlatból kölcsönözte. A fogalmat a Német Szövetségi Alkotmánybíróság használta a *Lüth*-ügyben, e szóhasználatához ugyanaz a következtetés kapcsolódott, mint amelyet a hazai Alkotmánybíróság fejtett ki az alapjogok hatása kapcsán. A Szövetségi Alkotmánybíróság is leszögezte: a kisugárzó hatás nem korlátozódik a genererálklauzulákra, mert „[e]gyetlen polgári jogi rendelkezés sem állhat ellentétben az alapjogi értékrenddel, mindegyiket ennek szellemében kell értelmezni.”¹²

Az egyes jogfejlődési paradigmák változásai nemcsak a metaforikus szóhasználat finomodásában követhetők nyomon. Az eltérő paradigmák lenyomatai a hazai pozitív jogi szabályozásban is kitapinthatók. A geometrikus jogfelfogás a korábbi, „nem valódi” alkotmányjogi panasz jogintézményét egyértelműen meghatározta. A „nem valódi” alkotmányjogi panaszt a hazai jogrendbe az 1989. október 30-án hatályba lépett Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban: régi Abtv.) vezette be.¹³ Alkotmányjogi panasszal az fordulhatott az Alkotmánybírósághoz „[a]kinek a jogséremlé az alkotmányellenes jogszabály alkalmazása folytán következett be”.¹⁴ Ha az Alkotmánybíróság a panasznak helyt adott, a támadott jogszabályt (állami irányítás egyéb jogi eszközét) megsemmisítette.¹⁵ Így tehát nem maga a bírói döntés lehetett alkotmányellenes, hanem az a jogszabály, ami a határozat alapját képezte.¹⁶ E jogintézmény az alapjogi sérelmeket tehát azzal azonosította, hogy a jogalkotó az alapjogokat nem megfelelően képezte le a törvényhozás szintjén. Ezért e korszakban csak a jogalkotó alapjogi alkotmányértésének volt jogkövetkezménye, a bíróság által okozott alapjogi sérelemnek nem.¹⁷

A 2012. január 1-től hatályba lépő Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: új Abtv.) 27. §-a vezette be a „valódi” alkotmányjogi panasz intézményét, amely a kodifikált jogszabály alapjogi fogyatékosága mellett a rendesbíróság egyedi döntésének alapjogi fogyatékoságai ellen is

11 AB határozat 53/2009 (V.6.) Indokolás [53], AB határozat 5/2016 (III.1) Indokolás [53], AB határozat 3312/2017 (XI.30.).

12 BVfeGE 7, 195 (205) Idézi: ZAKARIÁS Kinga: Az emberi méltósághoz való jog. Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében. Doktori értekezés, 45. (letöltve: 2020.09.27.)

13 A jogintézmény később, a „valódi alkotmányjogi panasz” bevezetését követően kapta a „nem valódi” alkotmányjogi panasz elnevezést.

14 Vö.: régi Abtv. 48. § (1) bekezdése.

15 Vö.: régi Abtv. 40. §-a.

16 AUER Ádám et al.: A bírói szerepvállalás egyes aspektusai a magyar alapjogi bíráskodásban. De iurisprudentia et iure publici. Jog- és politikatudományi folyóirat, 2010/1, 10.

17 SOMODY (szerk.), im., 28.o.

biztosított jogorvoslatot. A „valódi” alkotmányjogi panasz már lehetővé tette, hogy bíróságok alaptörvény-sértése se maradjon jogkövetkezmény nélkül, ezzel – a törvényhozó mellett – a rendesbíróságokra is alapjogi felelősség hárult. Az Alaptörvény 28. cikke előírta, hogy „[a] bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezzék.” Az új Abtv. 27. § (1) bekezdése a) pontja értelmében „[a]laptörvény-ellenes döntéssel szemben az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet alkotmányjogi panasszal fordulhatott az Alkotmánybírósághoz, ha az ügy érdemében hozott döntés vagy az eljárást befejező döntés az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sértette.” Ha tehát a rendesbíróságok az előttük fekvő ügyben nem észlelték az alapjogok „átsugárzását”, vagy észlelték ugyan, de a speciális polgári jogi jogszabály úgy értelmezték, hogy az a peres fél alapjogát szükségtelenül és aránytalanul korlátozta, számíthattak arra, hogy az Alkotmánybíróság az egyedi bírói döntést meg fogja semmisíteni.¹⁸

A rendesbíróság feladata ma már a hazai jogrendben is kétirányú: (i) a bírónak elsőként fel kell ismerni az ügy alapjogi relevanciáját, majd (ii) a jogszabály biztosította értelmezési tartományban el kell végezni az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés szerinti szükségességi-arányossági mérlegelést. Mindkét feladat messze túlmutat a fejezet elején leírt indokolásbeli formalizmuson, és újszerű érvelési szokások kialakítását követeli meg. Nem elég tehát a szakági, speciális szabályok alapján bíraskodni, fontos az alapjogi normák alkotmánybírói gyakorlatának beható ismerete, és az alapjogi jogalkalmazáshoz fűződő jogi fortélyokat is ismerni kell.

A rendesbíróságok az alapjogvédő feladatukat a jog geometriai rendjét valló szemlélet keretei között ma már aligha tudják elvégezni. Az alapjogi bíraskodás bonyolulttá vált feladata nem szorítható be egy piramis szabályos geometriai alakzatába, az ilyesfajta mechanikus jogalkalmazást az alapjogok egyre növekvő tekintélye és szerepe mára korszerűtlenné tette. A folyamatosan formálódó alapjogi bíraskodásra alkalmazott metaforánk („átsugárzás”) ugyan nehezebben megfogható, de mégis alkalmasabb konnotációkat kínál a szakjogi és alapjogi jogrétegek találkozásának leírására.

Annak szemléltetésére, hogy a jog geometriai rendjét hangsúlyozó elképzelések miért elégtelenek a helyes döntés meghozatalához, elegendő egyetlen, a jogirodalomból is ismert példát felhozni.¹⁹ A Legfelsőbb Bíróság EBH2009.941. szám alatt közzétett eseti döntésének tényállása szerint a felperes művi vetélés

18 Erről részletesen lásd: CHRONOWSKI Nóra: Az alkotmánykonform értelmezés és az Alaptörvény. Közjogi szemle, 2017/4, 11.

19A példa innen való: BENCZE Mátyás, im. [2011], 99.o.

elvégzése céljából kereste fel a kórházat, ahol a beavatkozást elvégezték, azonban orvosi műhiba következtében a magzat megmaradt és megszületett. Az első fokon eljáró bíróság az orvosi műhiba miatt nem vagyoni kártérítést állapított meg az anya részére, az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság megváltoztatta és a kereset elutasította. Az indokolás szerint: „[a] felperesnek kára nem állapítható meg, mert nincs olyan, a jog által elismerhető személyiségi joga, amely azáltal sérült volna, hogy az általa kívánt terhességmegszakítás ellenére gyermeke született.”

Nyilvánvaló, hogy a régi Ptk. nem ismerte - és az új Ptk. sem ismeri - az „abortuszhoz való jogot”, illet a jogalkotó a szakági jogszabályokba valóban nem kodifikált, ezért a kárigény jogalapját a speciális szabályok alapján nem is lehetett eldönteni. Az Alkotmány szerinti „önrendelkezési jogból” kiindulva azonban jóval árnyaltabb döntés születhetett volna. Azt nem állítom – szemben Bencze Mátyással -, hogy az alapjog mozgósítása más döntést eredményezhetett volna, de annyi bizonyos, hogy pusztán a Ptk. rendelkezésinek mechanikus alkalmazása helyett, az alapjogok „átsugárzásával” a bíróságnak más indokolási feladatokkal kellett volna megbirkóznia, mert alapjogi mérlegelést kellett volna végeznie.

3. AZ ALAPJOGOK KÖZVETETT HORIZONTÁLIS HATÁLYA. A RENDESBÍRÓSÁGOK ALAPJOGI JOGÉRTELMEZÉSE ÉS ANNAK HATÁRAI.

A hazai jogirodalom élénk reakcióját váltotta ki a Monori Városi Bíróság 3.P.21.321/1997/13. számú ítélete, amelyben a bíróság a döntését közvetlenül az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdése szerinti diszkriminációs szabályra alapította. Az ítélet rendelkező része kimondta: „az alperes a Népszabadság című napilapban 1997. szeptember 18-án közzétett fizetett hirdetésének a 'csak férfi' és a '25-35 év közötti életkor' szövegezésű kitételeivel megsértette a felperes hátrányos megkülönböztetés tilalmára vonatkozó alkotmányos és polgári jogait”.²⁰ Az alapjogi kérdésekkel foglalkozó *Fundamentum* folyóirat akkor teljes terjedelemben közölte az ítélet szövegét, egyúttal két reflexív jogi tanulmányt is közzétett. Az egyik tanulmány szerint az ítélet igazolta, hogy az alapjogokból eredő igények a rendesbíróságok előtt közvetlenül érvényesíthetők, nincs ezért akadálya annak, hogy a magánjogi jogviszonyokat a bíróság közvetlenül az Alkotmány normái alapján bírálja el.²¹ A másik szerző – ennél jóval óvatosabban – amellet érvelt, hogy az alapjogok a magánszemélyekkel szemben közvetlenül nem alkalmazhatók, legfeljebb arra van lehetőség, hogy a bíróságok a magánjogi szabályokat az alapjogokkal összhangban értelmezzék.²²

A monori bíróság ítélete mellett az alapjogok közvetlen alkalmazására a joggyakorlatban csak elvétve volt példa.²³ A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésével utalásszerűen ugyan elismerete az Alkotmányba foglalt alapjogok közvetlen bíróság előtti érvényesíthetőségét,²⁴ de többségi gyakorlattá az vált, hogy a bíróságok az ilyen tartalmú keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasították.²⁵ A közvetlen alkalmazhatóság koncepcióját a jogirodalom sem fogadta el. A legfőbb veszélyt abban látták, hogy az alapjogok közvetlen alkalmazása más kiemelkedő fontosságú alkotmányos elvárás sérelméhez vezethet. Egyfelől, az alapjogok „privatizálásával” a polgári jog értékrendje, jogvédelmi szankciórendszere az alkotmányos elvek árnyékába kerülhet, ami komolyan megingathatja a joggyakorlatot és sérti a jogbiztonságot.²⁶ Másfelől az alapjogi szempontok magánjogi döntésbe vonása a hatalommegosztás elvébe is ütközik, hiszen „a norma megalkotójának a feladata, hogy általánosságban mérlegelje az élethelyzeteket és az egymással szemben álló alapjogi értékeket”,

20 A Monori Városi Bíróság ítélete egy diszkriminációs álláshirdetésről. *Fundamentum*, 1998/4, 75., 78.

21 KOVÁCS Krisztina: Emberi jogaink – magánjogi jogviszonyokban. *Fundamentum*, 1998/4, 85.

22 SONNEVEND Pál: Az alapjogi bírászkodás korlátai. *Fundamentum*, 1998/4, 82.

23 HALMAI-TÓTH, im., 227-230.o.

24 BH1998.222.

25 HALMAI-TÓTH, im., 225.o.

26 VÉKÁS Lajos-VINCZE Attila: A Legfelsőbb Bíróság döntése az alapvető jogok polgári jogviszonyokban való alkalmazásáról. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4, 13-14.; VINCZE Attila: Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2004/3. (letöltve: 2020.09.23.),

az alapjogi mérlegelés átengedésével azonban a rendesbíróságok a jogalkotó szerepébe kerülnének.²⁷

Dogmatikailag sem látták levezethetőnek, hogy az alapjogok a magánszemélyek számára közvetlen perlési lehetőséget biztosítanak. Már a *Fundamentum* folyóiratban megjelent tanulmányok alapkérdése is az volt, hogy ki tekinthető az alapjogok közvetlen kötelezettjének, csak az állam vagy akár a magánszemélyek is? A kérdés ebben a formában azért vetődött fel, mert az alapjogok közvetlen *vertikális* hatálya elméleti-dogmatikai szinten már tisztázott volt. Eszerint az alapjogok az államot közvetlenül kötelezik, azok az állampolgár számára az állammal szembeni alanyi jogosultságot teremtenek, az alapjogok funkciója, hogy a közhatalmat gyakorló államot visszaszorítsák a magánautonómiából. Ebbe a fogalmi keretbe azonban a magánszemélyek közötti *horizontális* kapcsolat nem illeszthető be. A magánjogban ugyanis két egyenrangú fél szerepel, akiket egyaránt megilleti a magánautonómia. Mivel egyik fél sincs alárendelt szerepben, nem szorul olyan típusú védelemre, amelyet hagyományosan az alapjogokkal szokás biztosítani.

A jogirodalmunk a jogdogmatikai választ az Alkotmány 77. § (2) bekezdéséből vezette le. E rendelkezés explicit módon ugyan kimondta, hogy „az Alkotmány és az alkotmányos jogszabályok mindenkire kötelezők,”²⁸ a „mindenkire” fordulat nyelvtani értelméből mégsem következik, hogy az Alkotmány a magánszemélyekre is közvetlen kötelezettségeket (és jogosultságokat) írna elő. A jogirodalmi érvelés szerint az alapjogok közvetlen kötelezettje kizárólag a jogalkotó és a jogalkalmazó lehet. E kötelezettség a jogalkotó számára azt jelenti, hogy az alapjogok figyelembevételével köteles a jogot megszövegezni, míg a jogalkalmazó (jellemzően a rendesbíróságok) számára azt, hogy az alapjogok figyelembevételével köteles a jogot értelmezni.²⁹ Ebben ragadható meg tehát a közvetett hatály lényege: az alapjogok és az állampolgárok közé beékelődik a jogalkotói, illetve a jogalkalmazói (jogértelmezői) tevékenység, az alapjogi értéktartalmak tehát e két közvetítő csatornán keresztül, közvetetten juthatnak el a magánszemélyekhez. E háromszereplős modell írható le a „Δ”-modellel, megkülönböztetve azt az állam és magánszemély közötti közvetlen vertikális „I”-modelltől és a magánszemélyek közötti horizontális „—” modelltől.³⁰

E dogmatikai megfontolások tették nyitottá a hazai joggyakorlatot a német Szövetségi Alkotmánybíróság által kidolgozott *Drittwirkung* („az alapjogok

27 VINCZE, im., II.2.3. II.2.5.

28 Az Alaptörvény R) cikk (2) bekezdése pedig ma is ugyanígy rendelkezik.

29 VINCZE Attila, im., II.1.5, VÉKÁS Lajos: A szerződési szabadság alkotmányos korlátai. Jogtudományi Közlöny, 1999/2, 56-57., SOMODY Bernadette-SZABÓ Máté Dániel-VISSY Beatrix: Az alapjogi bíraskodás kézikönyve. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013. 46-49.

30 3312/2017 (XI.30.) Indokolás [67] Varga Zs. András alkotmánybíró különvéleménye.

harmadhatása”) intézményének recepciójára. A harmadhatás-fogalom is arra utal, hogy a kétpólusú állam-állampolgár jogviszony a bírósági jogértelmezés útján hárompólusúvá válik, a magánszemélyek a magánjogi szabályok rendesbírósági jogértelmezése útján válnak – „harmadikként” – az alapjogok érintettjeivé. A 2012. január 1-től hatályba lépő Alaptörvény 28. cikke a bíróságok részére ezt a jogértelmezési kötelezettséget írta elő: „[a] bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik.” De ugyanez az értelmezési klauzula jelent meg az új Ptk. bevezető rendelkezései között: a Ptk. 1:2. § (1) bekezdése kimondja, hogy „e törvény rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni.” Mindkét klauzula a rendesbíróságok számára kötelező normát fogalmaz meg, céljuk, hogy a rendesbíróságok jogértelmezése alaptörvény-konformmá váljon.

Igen kényes és érzékeny kérdés azonban az, hogy hol húzódnak az alkotmánykonform bírói jogértelmezés határai. Az alkotmánykonform jogértelmezés kérdése akkor merül fel, ha a bíró olyan jogszabályt értelmez, amely valamely alapjog gyakorlását korlátozza, ilyenkor „[a] jogszabály biztosította értelmezési mozgástér keretein belül kell az érintett alapjog korlátozását a szükséges és arányos mértékre szorítani.”³¹ Az Alkotmánybíróság szerint a bíróságokat, mint önálló hatalmi ágat alkotmányosan megilleti az önálló jogértelmezés monopóliuma.³² Több határozat is kimondta, hogy az Alkotmánybíróság a bíróságok önálló értelmezési tartományába nem kíván beavatkozni, nem tekinti feladatának, hogy a rendes bíróságok „szuperbíróságává” váljék. Akkor sem, ha a jogértelmezés *contra legem* jogértelmezés, csak akkor, ha az egyúttal *contra constitutionem*, azaz alaptörvény-ellenes jogértelmezéssé válik.³³ Ez tehát az jelenti, hogy a bíróságok, akár *contra legem* jogértelmezést is végezhetnek. Az alkotmánykonform jogértelmezés tehát ebből a szempontból akár érdemibb beavatkozást is jelenthet a jogalkotó „felségterületébe”, mint az Alkotmánybíróság számára fenntartott jogszabály-megsemmisítési monopólium. Hiszen: ha a bíró akár a *contra legem* értelmezési tartományba is elmozdulhat, az ilyesfajta alkotmánykonform jogértelmezés igen erős alkotmányos felhatalmazás ad a jogalkotóhoz hasonló alkotmányos szerep felvállalására. Míg a jogszabály Alkotmánybíróság általi megsemmisítése egyértelmű helyzetet teremt, és megnyitja az utat a jogalkotó számára az új, immár alkotmánnyal összhangban álló jogszabályi tartalom kialakítására, addig

31 3/2015 (II.2.) AB határozat Indokolás [21]

32 42/2005 (XI.14.) AB határozat III. 2.3. pontja, 38/1993 (VI. 11) AB határozat

33 3280/2017 (XI.2.) AB határozat, Indokolás [38], IV/557/2018. AB határozat [28].

az alkotmánykonform értelmezéssel a rendesbíróság - akár *contra legem* is - maga is alakíthatja a jogszabály jelentéstartalmát.³⁴

A rendesbíróság ítélkező tevékenysége az alapjog-konform jogértelmezés során azonban nemcsak az Alkotmánybíróság, hanem a jogalkotó alkotmányos szerepével is konkurálhat. Egy-egy konkrét ügy eldöntése során a bíróságnak is hasonló alapjogi értékmérlegelést kell végezni, mint a jogalkotónak. Alapjogi követelmények alkalmazásával kell megítélni például a közhatalmat gyakorló rendőrrel vagy a büntetés-végrehajtási alkalmazottról készített fényképfelvételek sajtóban való megjelentetését. Itt a bírónak annak érdekében, hogy helyes döntést hozzon, fel kell ismernie, hogy a bírósági tárgyaláson jelen levő rendőrt, bv-alkalmazottat is ábrázoló sajtóbeszámolók a bírósági tárgyalások átláthatóságát, vitathatóságát szolgálják. Alapjogi követelményként a bírónak számításba kell vennie, hogy a tárgyalás nyilvánosságához fűződő közérdek adott esetben erősebb lehet, mint a közhatalmat gyakorló személy „képmásvédelemhez” fűződő joga.

Az ilyen típusú ügyekre csak részben van olyan egyedi jogszabály, ami egyértelmű eligazítást adhat a helyes döntés meghozatalához. Van, hogy a fenti alapjogi mérlegelést a jogalkotó már elvégezte. A régi Pp. 134/A. §-a és az új Pp. 232. § (3) bekezdése az alapjogi kollíziót azonos módon oldotta fel: „a bíróság tagjairól, a jegyzőkönyvvezetőről és az ügyészről, valamint törvény eltérő rendelkezése hiányában az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, illetve jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó, e feladatkörében eljáró személyről hozzájárulása nélkül készíthető kép- és hangfelvétel.” A jogalkotó azonban sem a régi Be.-ben, sem pedig az új Be.-ben nem volt ennyire megengedő. Az új Be. 108. § (2) bekezdés szerint kép- és hangfelvételt „a bírósági tárgyaláson jelen lévő személyről - a bíróság tagjain, a jegyzőkönyvvezetőn, az ügyészen és a védőn kívül - csak az érintett hozzájárulásával szabad készíteni.” Az Alkotmánybíróság a 23/2019. (VII.18.) AB határozatával alkotmányjogi panasszal indult eljárásában a Be. e rendelkezését azonban kiterjesztően értelmezte. A tényállás szerint a büntetőtárgyaláson jelen lévő bv.-alkalmazottról beleegyezése nélkül készítettek felvételt és a sajtótudósítás során az arcképét nem takarták ki.³⁵ A Fővárosi Törvényszék ítélete szerint a sajtó megsértette a bv.-alkalmazott képmásvédelméhez fűződő jogát, az Alkotmánybíróság azonban a döntést megsemmisítette. A döntés szerint nemcsak a Be.-ben felsorolt személyek, de tárgyaláson részt vevő más,

³⁴ CHRONOWSKI, im., 8.o.

³⁵ A rendesbírósági gyakorlat e körben ingadozó volt. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság a 23/2019 (VII.18.) AB határozatával a sajtószabadság gyakorlása javára döntötte el a kérdést. E döntéssel azonos érvelést tartalmaz a helytelen bírói gyakorlat kritikáját megfogalmazó tanulmány. Vö: BALOGH Adrienn-HEGYI Szabolcs: A Kúria jogegységi határozata a közhatalmat gyakorlókról készült képmás és hangfelvétel nyilvánosságáról. Jogesetek Magyarázata, 2014/2.

közhatalmat gyakorló személy is köteles túrni a felvételnépzítést. A rendesbírószágotnak tehát azonos tényállás mellett a jövőben ugyanilyen döntést majd kell hoznia, azaz – az alapjogi kollízió feloldásának jogalkotói megoldásain túl – a jogszövegen kívüli eseteket is figyelembe kell venniük.

Hagyományos értelemben elsődlegesen a jogalkotói kodifikáció közvetíti a társadalom „politikai moralitásának” megfelelő alapjogi értéktartalmakat az állampolgárok felé. A rendesbírószágotok sem hozhatnak azonban olyan döntéseket, amely ellentétesek a társadalom „politikai moralitásával.”³⁶ Úgy vélem, hogy a rendesbírószágotok társadalmi felelősségvállalása éppen azt követeli meg, hogy az ügy alapjogi érintettsége esetén, e kérdéseket is átgondolják, és ítéleteikben „újrarendják” a társadalom „politikai moralitását”. A jogirodalom e hatást említi az alapjogok objektív dimenziójaként. E minőségükben az alapjogok a jog minden területén – a közjogban és a magánjogban egyaránt – irányadó objektív értékrendet juttatnak kifejezésre.³⁷ Ez az értékrend tehát nemcsak a jogalkotót, de a bíróságot is köti, ezen belül elsődlegesen a rendesbírószágotok, és csak másodsorban az Alkotmánybírószágot. A jogirodalom is azt hangsúlyozza, hogy az individuális alapjog-értvényesítés elsődleges felelőse a rendesbírószágot, az Alkotmánybírószágot e feladatot csak szubszidiárius, kiségtő funkcióval látja el.³⁸

Az Alkotmánybírószágot fenti határozata ennél még többet is sugall. A 23/2019. (VII.18.) AB határozat többségi véleményéből az látható, hogy a rendesbírószágotoktól eltúrt magatartás, ha a jogalkotói alapjogi mérlegeléssel azonos tevékenységet végeznek. Nem véletlen, hogy a határozathoz fűzött különvélemények ezt az „elmozdulást” már *contra legem* jogalkalmazásnak tartják, hiszen a Be. kifejezett tiltó szabályt fogalmazott meg a képfelvétel hozzájárulás nélküli elkészítéséhez kapcsolódóan.³⁹ Úgy vélem, a többségi álláspont mégis menthető: ha elfogadjuk, hogy a *contra legem* döntéseket igazolja, ha a céljuk a *contra constitutionem* döntés elkerülése. Adott esetben egy másik érv is alátámasztja a *contra legem* jogértelmezést. Nehezen érthető ugyanis, hogy a jogalkotó az alapjogok összemérése során miért jutott más és más következtetésre a Pp. és a Be. vonatkozó szabályai megszövegezésekor. Nincs olyan észszerű indok, ami a polgári-, illetve a büntetőeljárás nyilvánosságának ilyen szempontból történő megkülönböztetését indokolná. Nehéz arra a kérdésre választ adni, hogy a büntetőeljárás során miért érdemel több védelmet a közhatalmat gyakorló személy személyiségi joga, mint a polgári

36 A Ronald Dworkin munkásságából ismert politikai moralitás fogalma szűkebb, mint az erkölcs, annak szabályai az alkotmányból tárhatók fel, így ide tartoznak az állam által biztosított alapjogok is. Ronald DWORKIN: *Law's Empire*. 245.o. Erről lásd.: Ficsor, im., 168.o.;

37 SOMODY Bernadette-SZABÓ Máté Dániel-VISSY Beatrix: *Az alapjogi bíráskodás kézikönyve*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013. 37-38.

38 SOMODY Bernadette et al., im., 46-49.o.; Vö: Halmi-Tóth, im., 102.o.,

39 Vö.: elsősorban dr. Salamon László alkotmánybírónak a 23/2019. (VII.18.) AB határozat különvéleményét.

peres eljárásban, ha a védendő alkotmányos érdek – *differentia specifica* nélkül - a bírósági tárgyalások nyilvánossága és a sajtónyilvánosság.

4. A RENDESBÍRÓSÁGOK ALAPJOGI ÉRVELÉSÉRŐL: EGY FRISS ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZAT KONKURÁLÓ MINTÁZATAI

A hazai joggyakorlatban nem egyszer vetődtek fel vagyontárgyakon elhelyezett feliratokhoz, szennyezésekhez, lefestésekhez kapcsolódó jogalkalmazási kérdések. Ezeknek az ügyeknek rendszerint alapjogi vonatkozása is volt, amelyben a véleménynyilvánítás szabadsága a tulajdonjog alkotmányos alapjogával találkozott, ezért a bíróságoknak alapjogi tesztet kellett végeznie. Az ebben a fejezetben tárgyalt bírói és alkotmánybírói döntések kivétel nélkül a közelmúlt termékei, mégis jól kitapinthatók belőlük az alapjogi bíráskodással kapcsolatos „egyidejű egyidejűtlenségek.” E határozatok egymással konkuráló gondolkodási mintázatokat mutatnak: egy részük az első fejezetben tárgyalt geometrikus jogfelfogáshoz kötődik, más részük az alapjogok szakági szabályokra „átsugárzó” hatását hangsúlyozza. E határozatok legnagyobb tanulsága, hogy a hazai joggyakorlatban még ma sincs teljes konszenzus az alkotmánykonform jogértelmezés körében.

A Szegedi Járásbíróság 7.B.2013/2016. számú büntetőügyének tényállása szerint a terheltek hét, a „Nemzeti Konzultáció a bevándorlásról és a terrorizmusról” szülő óriásplakátot festettek le, azon „Szégyen!”, „Szeged nem ilyen!”, „Szeged nem kéri!” feliratokat helyeztek el. Ezáltal a plakátokon lévő eredeti feliratok olvashatatlanná váltak. A terheltek a rongálással 137.655 forint kárt okoztak. Az elsőfokú bíróság a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 371. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés a) pontja szerint minősülő rongálás vétsége miatt a terhelteket próbára bocsátotta. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság döntését kisebb részben megváltoztatta, az alkalmazott megrovásra enyhítette.

A jogerős ítélet ellen a Legfőbb Ügyészség terjesztett elő felülvizsgálati indítványt a terheltek felmentése érdekében, arra hivatkozással, hogy a bíróság a büntető anyagi jogi szabályok megsértésével állapította meg a terheltek bűnösségét. Az indítvány szerint a véleménynyilvánítás szabadsága az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében garantált alapjog, amely az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint kiemelt védelmet élvez és a véleménynyilvánításhoz való jog alkotmányos határainak megvonásakor a közélet demokratikus és szabad fejlődése szempontjának kiemelt figyelmet kell szentelni. A büntetőjogi jogszabályoknak nem lehet olyan kiterjesztő értelmet adni, amely lerontaná vagy korlátozná a véleménynyilvánítás szabadságát. A közéleti tartalmat hordozó plakátok olyan formában történő megváltoztatása, amely a plakátokon lévő eredeti üzenettel ellentétes véleményt jelenít meg, illetve a tartalom megjelenítését gátolja, a véleménynyilvánítás szabadságából fakadóan nem

veszélyes a társadalomra, ezért a terheltek büntetőjogi felelőssége nem állapítható meg.

A Kúria a Bfv.III.1.408/2018/10. számú végzésével az első- és másodfokú ítéletet mindkét terhelt tekintetében hatályában fenntartotta. A végzés indoklása szerint a Kúria az ügy alapjogi érintettségét felismerte. Erre azonban kizárólag abból lehet következtetni, hogy az indokolás egyetlen helyen, a [31] bekezdésben magát a szót megemlíti: „A véleménynyilvánítás szabadsága a büntetőjogi felelősségre vonás általános akadályának nem tekinthető.” Az alapjog nevesítésén kívül azonban más alapjogi érvelést nem tartalmaz a határozat. A Kúria az ügy alapjogi érintettségéből levonható büntetőjogi konzekvenciákat nem gondolja tovább, az érvelés ilyen irányát lakonikus rövidséggel zárja le: „[a] véleménynyilvánítás bűncselekmény gyakorlásával nem gyakorolható.” A határozat tehát még az elvi lehetőségét sem tartja megengedhetőnek, hogy az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében garantált alapjog „átsugározzon” a Btk. anyagi jogi szabályain. A Kúria ezért a terheltek bűnösségét kizárólag a „kéznél lévő”, speciális büntető anyagi jogi szabályok alapján ítélte meg. „A büntető anyagi jog alkalmazhatósága szempontjából egyedül az irányadó tényállás szerinti magatartásnak van jelentősége (...). Idegen vagyontárgy megrongálásával kárt okozni pedig szükségképpen mások jogát sértő, ezért a Btk. 4. § (2) bekezdése szerint társadalomra veszélyes tevékenység.”⁴⁰ Paradigmatikus erejű az indokolás szóhasználata, mert azt a gondolkodási paradigmát idézi fel bennünk, amelyet az első fejezetben a geometriai jogfelfogáson alapuló mechanikus jogszemléltnek neveztem. A Kúria szerint ugyanis a jogsérelem már önmagából a rongálás tényéből *szükségképpen* következik. Ha tehát egy speciális anyagi jogi szabály egy cselekményt bűncselekménnyé nyilvánít, akkor az alapjogi jogértelmezés szóba sem kerülhet.

A határozatra a jogirodalom igen kritikus olvasattal reflektált. A tanulmány szerzője szerint „[a] Kúria olyan alapvető kérdéseket hagyott megválaszolatlanul, amelyek egy részét fel sem vetette. Ez elkerülhető lett volna, ha a formális és kizárólag szakjogági érvek mellett érdemben vizsgálta volna a felülvizsgálati indítvány alapjogi felvetéseit és lényegesen szélesebb - alapjogi és nemzetközi jogvédelmi - horizonton tekintett volna szét.”⁴¹ A szerző kiemeli, hogy a Kúria a saját gyakorlatához sem volt következetes, ugyanis a döntése és érvelése ellentétben áll az általa korábban közzétett elvi bírósági határozattal, de a Kúria joggyakorlat-elemző csoportja által kiadott Összefoglaló véleménnyel is. Az EBH2019.B.2. számú elvi határozat [57] bekezdése ugyanis kifejezetten rámutatott, hogy a szabad véleménynyilvánítás kizárhatja a cselekmény

⁴⁰ Indokolás [34]

⁴¹ Pócsa Róbert: A Kúria határozata a köztéri óriásplakát lefestése miatti büntetőjogi felelősségről. Jogesetek magyarázata, 2019/4, 11.

társadalomra veszélyességét. A joggyakorlat-elemző csoport által készített összefoglaló vélemény pedig éppen azt hangsúlyozza, hogy a bírói gondolkodásban fokozottabb szükség van az alapjogi átalakulásra, az alapjogi szempontok fokozottabb megjelenítésére.⁴² Úgy vélem, hogy már ezek a jogirodalmi reflexiók is elég meggyőzőek voltak ahhoz, hogy a Kúria határozatának fogyatékoságaira rámutassanak.

A Kúria határozata ellen a terheltek védője nyújtott be alkotmányjogi panaszt, amelyben az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésébe foglalt szabad véleménynyilvánításhoz fűződő alapjog sérelmét állította. Az Alkotmánybíróság a 17/2020. (VII.17.) számú határozatával (a továbbiakban: AB határozat) a Kúria Bfv.III.1.408/2018/10. számú végzése alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló panaszt elutasította. A többségi határozathoz fűzött indoklás egyik feltűnő sajátossága, hogy az ügyben felmerült alapjogok kúrai mérlegelését értékelő része nem több, mint másfél mondat. Eszerint a bíróságok „felismerték, hogy az indítványozók tevékenységét a véleménynyilvánítási szabadság védi, és *elemezték*, hogy e szabadság tulajdonhoz való joggal történő kollíziója miképp oldható fel. A bíróság az „*arányossági tesztet*” *is elvégezte*, és jutott arra a következtetésre, hogy a bűncselekményi értékhatárt meghaladó rongálási kár túllépi az arányos mértéket.”⁴³ Ehhez képest a határozat alapjogi tesztet egyáltalán nem tartalmaz és kísérletet sem tett az alapjogi konfliktus feloldására. Ez az érvelésből nem is következhetett, hiszen a Kúria elvi éllel rögzítette, hogy a rongálás tényéből szükségképpen következik a büntetőjogi felelősség, mert „[a] véleménynyilvánítás bűncselekmény gyakorlásával nem gyakorolható.” Másrészt: a Kúria határozata a tulajdonjog védelméhez fűződő alapjogot még utalás szintjén sem említi. Úgy vélem, az pusztán formál-logikai alapon is belátható, hogy az arányossági teszt elvégzéséhez legalább egy másik versengő alapjog, adott esetben a tulajdonhoz fűződő alapjog lenne szükséges. Ezért nem világos, hogy az AB határozat által említett „kollízió” és annak „feloldása” a határozatban miként történt meg és a Kúria az „arányossági tesztet” valójában hogyan végezte el.

Az, hogy az AB határozat többségi indokolásának a Kúria alapjogi mérlegelésére vonatkozó része ilyen lakonikus, feltehetően abból adódik, hogy az eltérő alkotmánybírói álláspontok legkisebb minimumát tartalmazza. Nem ismeretlen ez a jogi nyelvhasználatban, nagyban hasonlatos ahhoz, amit az amerikai Andrei Marmor jogfilozófus a jogszabályok megszövegezése kapcsán „stratégiai beszédnek” nevez. A jogszabályok szövege is egymással összeütköző érdekek közti kompromisszumok eredményeként születik meg, így a jog megszövegezése mögött lévő szándékolt tartalom gyakran nem is látszik az expilict

42 PóCZA, im., 11.o.

43 AB határozat Indokolás [38]

jogszövegben.⁴⁴ Adott esetben itt is erről volt szó: a többségi indokolásából a valós indokok alig derülnek ki, ugyanakkor az ahhoz fűzött párhuzamos indokolásokból és különvéleményekből már részletesen feltáruznak a határozat indokai. Az AB határozathoz az alkotmánybírák nyolc párhuzamos indokolást és két különvéleményt csatoltak, a kétharmaduk látta tehát szükségesnek annak kiegészítését. E vélemények már sokkal beszédesebbek, mint a többségi határozat indokolása.

A többségi állásponhoz az ügy előadó bírja is párhuzamos indokolást fűzött. Elvi alapon ugyan egyetértett az elutasító döntéssel, mert az „[ü]gyben eljáró bíróságok a versengő alapjogokat felismerték, és nem állapítható meg, hogy helytelen következtetést vontak volna le: a véleménynyilvánítás szabadságából nem vonható le olyan általános következtetés, hogy bármilyen plakát összefirkálható.” E megállapítás szóhasználata már jóval óvatosabb és a Kúria elgondolásaival ellentétes alapvetést implikál. A Kúria határozatából ugyanis az tűnik ki, hogy semmilyen plakát nem firkálható össze, míg a párhuzamos indokolásban a „általános következtetés” szóösszetétel használata azt implikálja, hogy ez alól lehetnek kivételek. A párhuzamos indoklás nem sokkal később rámutat, hogy „[a] bírósági döntés kiindulópontját tévesnek” tartja, így folytatja: „A Kúria a támadott döntésben úgy foglalt állást, hogy «a véleménynyilvánítás bűncselekmény megvalósításával nem gyakorolható». Az én megközelítési módomban ezzel épp ellentétes: a védett véleménynyilvánítás nem nyilvánítható bűncselekménnyé.”⁴⁵ Schanda Balázs alkotmánybíró tehát itt kifejezetten azt a szemléletet vallja, amely megengedi az alapjogok átsugárzását a Btk. anyagi jogi szabályain is. Az ügy érdekessége tehát, hogy az előadó bíró párhuzamos indoklása is egészen más alaplíntázatot mutat, mint a kúriai és a többségi AB határozat. A Kúria az általam geometrikus jogszemléletnek nevezett megfontolásokból indult ki: ha van speciális szabály, az alapjogi mérlegelés nem lehet feladata a bíróságnak. A párhuzamos indoklás szóhasználata azonban nem hagy kétséget afelől, hogy e szemléletet nem tartja helyesnek. A végkövetkeztetés szóhasználata szintén paradigmátikus erejű, éppen a mechanikus jogalkalmazás ellen szólal fel: „[a]z általános szabály egyedi ügyre vonatkoztatása (...) nem *mechanikus* művelet; figyelembe kell venni, hogy az alkalmazása nem vezet-e alaptörvényellenes eredményre a konkrét esetben.”⁴⁶ – írja a különvélemény.

44 Andrei MARMOR: Can the law imply more than it says? On some pragmatic aspects of strategic speech. *Philosophical Foundations of Language in the Law*, (ed. Andrei Marmor & Scott Soames), Oxford University Press, 84-106.

45 Schanda Balázs alkotmánybíró párhuzamos indoklása. AB határozat Indokolás [62]

46 AB határozat Indokolás [63]. (A kiemelés tőlem származik)

Az előbbi párhuzamos indokolás óvatos implikációi közvetítő álláspontot képviselnek dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó különvéleménye felé, akinek érvelését jóval mélyebb alapjogi elköteleződés jellemzi. Ő a Kúria döntésének megsemmisítését tartotta volna helyesnek. Szerinte „[a]z új eljárás lehetőséget adott volna a Kúriának, hogy – az Alaptörvény 28. cikkével összhangban – az Alkotmánybíróság határozatait figyelembe véve az arányosság követelményét kifejezetten mérlegelve hozzon döntést az ügyben.”⁴⁷ E megállapítás a többségi állásponthoz és a párhuzamos indokolásokhoz képest tehát szigorúbb elvárásokat fogalmaz meg a rendesbíróságok indokolási kötelezettségével szemben: azt vallja, hogy határozatában a rendesbíróságnak is el kell végezni a versengő alapjogok közötti mérlegelést.

Dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó különvéleményének [78] bekezdése ezt a mérlegelést el is végzi. Valójában az AB határozatnak az az egyetlen szöveghelye, ahol a büntetőjogi tényállás egyedi sajátosságai mérlegre kerülnek. Eszerint az adott ügyben az egyik oldalon (a szabad véleménynyilvánítás alapjoga oldalán) azt kellett volna figyelembe venni, hogy nem öncélú cselekményről volt szó, hanem közéleti vitáról, egyfajta politikai kommunikációról. Másfelől (a tulajdon szabadságának oldaláról) pedig azt, hogy a cselekmény egy ideiglenesen, a nemzeti konzultációs kampány idejére elhelyezett vagyontárgyat érintett, aminek önmagában véve csekély az értéke, szemben például egy védelmet élvező műalkotással, szoborral használati tárggyal, épülettel. E súlyozás alapján azonban a büntetőjogi felelősségre vonás szükségtelennek és aránytalannak tekinthető. A különvélemény leginkább meggyőző érve tehát az, hogy minden esetben az egyedi mérlegelés eredménye határozza meg, hogy végül melyik alapjognak kell meghajolnia a másik előtt. Ez azonban nem lehet mechanikus jogalkalmazói tevékenység, amely csak azt vizsgálja, hogy „egy magtartás kimeríti-e a büntetőjogi tényállás kereteit.” Ha mégis így lenne, a büntető anyagi jogi norma határozná meg az alapjog tartalmát, így „az alapjog gyakorlásának mércéjévé a Büntető Törvénykönyv válna.”⁴⁸

Az AB határozathoz fűzött másik különvélemény a fenti érvelés dialektikus ellenpárja és az első fejezetben kritika alá vett gondolkodási mintázatot mutatja. Salamon László alkotmánybíró teljes egészében a Kúria álláspontját fogadta el, szerinte „[a] véleménynyilvánítás bűncselekmény megvalósításával nem gyakorolható.”⁴⁹ Érvelésének alapmotívuma, hogy az alapjogok közötti mérlegelést a törvényhozó már elvégezte, azzal, hogy „[a] véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlását a Btk. rongálás vétségévé nyilvánító tilalma korlátozza.” Az alapjog korlátozásának e törvényi rendezését ezért a

47 AB határozat Indokolás [83].

48 AB határozat Indokolás [79].

49 AB határozat Indokolás [84].

rendesbíróságok nem is tolhatják félre, mert a jogalkalmazó nem végezhet az alapjogok közötti arányossági tesztet, ez a jogalkotó monopóliuma. E mintázat tehát a rendesbíróságokkal szemben nem támaszt alapjogi elvárásokat, így teljes egészében azonosul az első fejezetben bemutatott „indokolásbeli formalizmus” gyakorlatával.

Korábban kifejtettem, hogy e gyakorlat alapismérve, hogy a bíró megelégszik az üggyhez legközelebb eső speciális szabály alkalmazásával. Adott esetben tény, hogy a Btk. különös részének 371. § (1) bekezdése és a (2) bekezdés a) pontja a „falfirkálást” rongálásnak minősíti, e speciális szabály azonban nem zárja ki más, általános büntető anyagi jogi norma alkalmazását. Az alapjog-konform bíráskodás jogértelmezési kérdés, annak korlátait az adott szakági jogszabályok nyújtotta értelmezési tartomány jelölik ki. A Btk. általános részének 4. § (1) bekezdése a bűncselekmény egyik ismérveként minden esetben megengedi a társadalomra veszélyesség mérlegre tételét. Ezt a büntetőbíróságnak alapjogi érintettség hiányában is vizsgálnia kell, ezért alapjogi érintettség esetén a jogalkalmazónak ezzel még inkább számolnia kellene.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a véleménynyilvánítás szabadsága kivételes esetben előzheti meg a tulajdonjog alkotmányos védelmét, ezért a tulajdonjog nem élvez feltétlen elsőbbséget a véleménynyilvánítás szabadságával szemben. A Kétfarkú Kutypárt „járdafestését” az Alkotmánybíróság a szabad véleménynyilvánítás javára döntötte el, a Szabadságtéri kültéri szobor elé elhelyezett molinó „falfirka”-festését épp fordítva, a tulajdonjog javára.⁵⁰ Az alapjogvédelem minden esetben egyedi mérlegelés eredményétől függ, így az is, hogy adott esetben mi lesz az alkalmazott szakági norma alkotmánykonform olvasata.

Tény, hogy a szakági dogmatikával dolgozó rendesbíróságok ilyen mérlegelésbe nem szívesen bocsátkoznak, mert a hagyományos szerepfogásuk szerint ez a jogalkotó vagy az Alkotmánybíróság feladata. E mérlegelés értéktelített tevékenység, a fő kérdés, hogy az egyik alapjog korlátozását kompenzálja-e a másik alapjog gyakorlásával elérhető össztársadalmi előny, vagy még tágabban: hogyan oszthatjuk el igazságosan a társadalom számára rendelkezésre álló javakat.⁵¹ E mérlegelés nem pusztán a szövegjog alkalmazását jelenti, átvezeti a bírói munkát a politikai filozófia területére. Ezért adott esetben sem könnyű megválaszolni, hogy mi jár nagyobb haszonnal: az állam büntetőhatalmának érvényesítése vagy a szabad politikai diskurzus biztosítása?

50 14/2019 (IV.17) AB határozat, 3132/2018 (IV.19.) AB határozat.

51 GYÖRFI Tamás: Politikai elvek és politikai filozófiai szempontok a jogtudományban. In: JAKAB András – MENYHÁRT Attila (szerk.): A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 133.

5. AZ ALAPJOGOK ÁTSUGÁRZÁSA A MAGÁNJOGI DOGMATIKÁRA. ALAPJOGI—„VARÁZSFORMULÁK”: IN DUBIO PRO LIBERTATE, A SZÜKSÉGESSÉG-ARÁNYOSSÁG TESZTJE.

Az alapjogok horizontális hatályának joggyakorlata a német jogirodalom számára már bőven szolgáltatott kutatási anyagot. Az alapjogok átsugárzó hatását kimondó *Lüth*-ítélet 1958-ban született, így a téma több, mint fél évszázada foglalkoztatja a német jogtudományi diskurzust. A kritika leginkább a magánjog területén megjelenő alapjogok „hipertrófiájának” (túltengés, megnagyobbodás) veszélyét hangsúlyozza, amely a jogdogmatika megduplázódásához és végső soron a polgári jogi dogmatika kiszorulásához vezethet.⁵² Az elmúlt másfél évtizedben a témában a hazai jogirodalom is figyelemre méltó eredményeket mutatott fel. Szerzőink is hasonló aggályokat fogalmaztak meg a polgári jog „alapjogiasodása” kapcsán. Egyik tanulmány az alapjogokkal szembeni kendőzetlen ellenérzéseit, gyanakvását így fogalmazta meg: az alapjogok alkalmazásakor „nem az dönti el a magánjogi jogkérdést, hogy azt miként ítéli meg a magánjog nagy hagyományú, árnyalt, kifinomult szabályrendszere, hanem az, hogy varázsszerűségének (szükségesség, arányosság) mércéje merre billenti az ügyet.”⁵³

A következő két példával azt kívánom igazolni, hogy a polgári jogvita alapjogi érintettsége esetén nem elegendő pusztán a dogmatikai szabályrendszer figyelembevételével, a helyes döntés meghozatalához az alapjogok átsugárzó hatására is tekintettel kell lenni. Ezekben az esetekben a helyzet fordított: az vezethet helytelen jogi következtetésre, ha a magánjog szabályrendszeréhez ragaszkodunk. Ezért akkor járunk el helyesen, ha az alapjogok alkalmazásakor használt „varázsszerűségekkel” kapcsolatos félelmeinket félre próbáljuk tenni.

1. példa

A Fővárosi Törvényszék 43.Pf.634.260/2014/4. számú ítéletének fő jogkérdése azt volt, hogy az örökhagyó végrendeletben juttathat-e haszonélvezeti jogot az örökösének. A jogerős ítélet szerint erre nem volt lehetőség, mert „[a]z örökhagyó (...) halálát követően a dolgainak tulajdonosává más személy válik, (...) És mivel az örökhagyó hagyatékának nem volt része a haszonélvezeti jog, ezért az örökös haszonélvezeti jogot nem örökölhette.” A bíróság a magánjog szabályrendszeréből indult ki, amelyben a régi Ptk. 158. § (1) és (2) bekezdése a haszonélvezet keletkezésének három módját nevesítette: a szerződést, a

52 Erről részletesen lásd: MOLNÁR András – TÉGLÁSI András – TÓTH J. Zoltán: A magánjogi és az alapjogi érvelések együttélése – feszültségek és dilemmák (letöltve: 2020. 10. 06.)

53 VÉKÁS – VINCZE, im., 14.o.

jogszabály rendelkezését, valamint a bírósági vagy hatósági rendelkezést. E rendelkezések nem tettek említést a halál esetére szóló rendelkezésről. Ezért a bíróság jogértelmezése tisztán dogmatikai természetű volt: (i) az örökhagyó életében az ingatlanon haszonélvezet nem állt fenn, ezért a haszonélvezet nem tartozott a hagyatékba, (ii) a hagyatéki vagyontárgy tulajdonjoga a halál pillanatában *ipso iure* átszállt az örökösre, (iii) haszonélvezet azonban nem alapítható, mert a magánjogi normák a halál esetére történő haszonélvezeti jog alapítását nem ismerik.

A jogerős ítélet ellen a végrendeleti örökös nyújtott be alkotmányjogi panaszt, az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdésének sérelmét állította, amely szerint „[m]indenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez.” Az Alkotmánybíróság az 5/2016. (III.1.) AB határozatával a bíróság döntését megsemmisítette, mert az ítélet az örökhagyó végrendelezési jogát (aktív öröklési jog) és az indítványozó öröklési jogát (passzív öröklési jog) egyaránt sértette. Előbbit úgy, hogy „[a]lkotmányos indok nélkül korlátozza az örökhagyót abban, hogy a tulajdonába tartozó dolog fölött a jogrendszer nyújtotta keretek között rendelkezzen.”, utóbbit pedig úgy, hogy „[a]z öröklés folyamatába (az öröklés jogcímén történő tulajdonszerzésbe)” súlyosan beavatkozott.”⁵⁴

A határozathoz fűzött különvélemény kiemelte: az alapjogi sérelem arra vezethető vissza, hogy a rendesbíróság az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdése szerinti tulajdonhoz és örökléshez való alapjognak a felek magánjogi jogviszonyára való „átsugárzását” figyelmen kívül hagyta. Az ebből adódó jogértelmezési hiányosság vezetett helytelen döntéshez, ami *contra constitutionem*, alapjogsértő döntést eredményezett.⁵⁵ A bíróság mulasztása tehát interpretív természetű volt, mert nem az alapjogok felől értelmezte a felek között alkalmazandó szakági normákat.

A régi Ptk. 158. § (1) és (2) bekezdése valóban nem jelölte meg a haszonélvezet létrejöttére a végintézkedés tételét, ebből azonban még nem következhet olyan jogértelmezés, hogy az örökhagyó arról érvényesen ne rendelkezhetett volna. Az alapjogok ugyanis fordított logikát kívánnak a jogalkalmazótól. Ha az adott ügyben az alapjogi érintettség fennáll, ilyenkor az alapjog érvényesülése mellett vélelem szól: a jogértelmezés során nem az alapjog meglétét kell igazolni, az ugyanis eleve adott, hanem annak korlátozhatóságát. Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése szerint valamely alapjog tartalma másik alapjoggal összemérve korlátozható. Ebből az is következik, ha nincs másik (versengő) alapjog, az alapjog érvényesülésének korlátozása fel sem merülhet, a jogértelmezésnek feltétel nélkül az alapjog javára kell billennie. Adott esetben a tulajdonhoz és örökléshez

54 [44], valamint [56], [58], [63]

55 Dr. Sulyok Tamás különvéleménye [67]

fűződő alapjoggal szemben más alapjog (alkotmányos érdek) konkurenciája nem merült fel. Ezért semmi nem igazolta azt a korlátozó – dogmatikai alapú – jogértelmezést, hogy az örökhagyó a haszonélvezetről érvényesen nem végrendelkezhet és azt az örökös nem szerezheti meg.

E nyitott normatartalom mellett a jogértelmezésnek az *in dubio pro libertate* elvet kellett alkalmaznia. Ez az elv azt a követelményt támasztja, hogy amennyiben kétely merül fel az alapjog korlátozásának jogszerűségét illetően, az Alkotmánybíróság az alapjog védelmére keljen.⁵⁶ E követelmény a rendesbíróságok számára is irányadó: a nyitott normatartalom biztosította értelmezési mozgástér mellett az alapjog minél szélesebb körű érvényesülését eredményező döntést kell hozniuk. Az speciális jogszabály által biztosított értelmezési mozgástér megvolt, mert a jogalkotó maga sem korlátozta a haszonélvezeti jog végrendeleti úton történő megszerzését. Sem a Ptk. 158. § (1) és (2) bekezdései, sem más magánjogi rendelkezés nem tartalmaztak tételen *tiltó* szabályt a haszonélvezetről szóló végrendelkezésre, ezért az alapjog alkotmányos tartalma felől kellett a szakági jogi normákat értelmezni. Emellett a végrendelkezési szabadság (aktív öröklési jog) korlátozása más alapjog védelme érdekében fel sem merült. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az aktív öröklési jog ugyan nem korlátozhatatlan jog – egy határozatában az örökhagyó termőfölddel kapcsolatos végrendelkezési jogát közérdekből korlátozhatónak ítélte⁵⁷ –, adott esetben azonban konkuráló alapjog (alkotmányos érdek) hiányában az alapjog semmiféle korlátozása nem volt igazolható.

Lényegében az történt, hogy az ügyben „elfogytak a szabályok”, vagyis a szakjogág speciális jogszabályi rendelkezések önmagukban már nem voltak elegendők a döntéshozatalhoz, ezért a bíróság a polgári jogi dogmatikát vonta be a döntésbe. Alapjogi relevanciával bíró ügyekben azonban a szakjogági dogmatika csak annyiban vonható be a döntés érvrendszerébe, ha az nem vezet az alapjogok indokolatlan korlátozásához. Ez a követelmény adott esetben kizárta a dogmatikai megfontolások alkalmazásának lehetőségét.⁵⁸

2. példa

A második példa az alapjog-konform jogértelmezés lehetséges határait, valamint a rendesbíróságok eszközhasználatának problematikus voltát még inkább

56 3086/2016 (IV.26.) AB határozat, Indokolás [137]; 25/2015 (VII.7) AB határozat Indokolás [30].

57 24/2017 (X.10.) AB határozat. Erről lásd: CSÁK Csilla – HORNYÁK Zsófia – OLAJOS István: Az Alkotmánybíróság határozata a mező- és erdőgazdasági földek végintézkedés útján történő örökléséről. Jogesetek magyarázata, 2018/1.

58 SOMODY Bernadette-SZABÓ Máté Dániel-VISSY Beatrix: Az alapjogi bíráskodás kézikönyve. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013. 199.

felmutatja. Ebben a példában arra mutatok rá, hogy nemcsak az alapjogi átsugárzás felismerésének/fel-nem-ismerésének területén, de a bíróságok értelmezési mozgásterének határvidékén is felmerülnek jogalkalmazási kérdések.

A közelmúltban a devizahiteles kölcsönszerződések károsultjai több pénzüintézet ügyfélterében tartottak figyelemfelhívó demonstrációt. A demonstrálók véleményüket különbözőképpen fejezték ki: az ügyfélpulton szórólapokat helyeztek el, feliratokat tartalmazó ruházatot viseltek, molinókat mutattak fel, A/4-es lapokat ragasztottak a pénzüintézet ablakára, beltéri oszlopaira. A demonstráció hol hosszabb, hol rövidebb ideig tartott. A pénzüintézet biztonsági szolgálata a demonstrálókat legtöbbször felszólította a helyiség elhagyására, a demonstrálók ennek nem tettek eleget.

Az egyik hitelintézet több bíróság előtt birtokpert kezdeményezett az alperesekkel szemben. Az új Ptk. 5:7. § (1) bekezdése alapján annak megállapítását kérte, hogy az alperesek a fenti magatartásukkal birtoksértést valósítottak meg. Demonstrációjukkal zavarták a felperes békés birtokláshoz fűződő jogát és birtoksértő volt az is, hogy az alperesek a biztonsági szolgálat és a rendőrség felszólítása ellenére sem hagyták el a pénzüintézet ügyfélterét. A felperes az alpereseket a jövőre nézve is kérte eltiltani a birtoksértéstől. Az alperesek valamennyi perben azzal védekeztek, hogy a pénzüintézet ügyfélterében a szabad gyülekezéshez és a szabad véleménynyilvánítás fűződő alapjogukat gyakorolták. Magatartásuk azért sem lehet birtoksértő, mert az alapjog csak más alapjoggal összemérve korlátozható, ők aránytalanul nem zavarták a bank működését.

A Fővárosi Törvényszék 44.Pf.638.614/2016/6. jogerős ítéletével a felperes keresetének teljes egészében helyt adott: megállapította a birtoksértést, és valamennyi magatartástól eltiltotta az alpereseket. Indokolása szerint a „[j]ogvitát a polgári jog szabályai, ezen belül a birtokvédelemre vonatkozó és a birtokláshoz való jogszabályok és az ebben meghatározott jogosultságok (birtokláshoz való jog) egybevetése alapján kellett eldönteni”. Az „birtokjogi szempontból teljeséggel közömbös volt, hogy az alperesek a véleménynyilvánításhoz fűződő alkotmányos alapjogukat gyakorolták”.⁵⁹ Az első- és másodfokú bíróság azzal érvelt, hogy (i) a felperes az ingatlan kizárólagos tulajdonosa volt, a tulajdonosnak pedig az új Ptk. 5:13. §-a értelmében joga van minden jogosulatlan behatás kizárására, (ii) az alpereseknek a birtoklásra vonatkozóan a felperes engedélyén kívül nem volt más jogcímük, (iii) ennek megvonása után már jogcím

59 A Fővárosi Törvényszék 44.Pf.638.614/2016/6. számú jogerős ítéletének indokolása hetedik oldal utolsó bekezdése, amellyel a PKKB 25.P.54.882/2015/12. számú ítéletét hagyta helyben. Ugyanezt a szemléletet lásd: PKKB 16.P.50.750/2017/63-I.,15.o.

nélkül tartózkodtak az bankfiókban, (iv) ezért a birtokháborítást megvalósították.⁶⁰

Az érvelést – hasonlóan az 1. példában felhozott jogesethez - pusztán magánjogi dogmatikai megfontolások vezérelték, az alapjogok magánjogi dogmatikára történő átsugárzása a jogértelmezés során tehát fel sem merült. A bíróságok azt is hangsúlyozták, hogy az alperesek cselekményére a gyülekezési jogról szóló 1989. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Gytv.) rendelkezéseit sem lehetett alkalmazni, és az alperesek által hivatkozott alkotmánybírósági határozatok sem irányadók, mert a Pp. 4. § (1) bekezdése értelmében azok a rendesbíróságokat nem kötik. A fenti érvelés valamennyi elemének eredője az a zárt szakági jogszemlélet volt, amely az adott esetre kizárólag a kéznél lévő ius speciálét alkalmazza, így az a - már sokszor leírt - mechanikus jogértelmezési paradigmán alapult. Úgy vélem azonban, hogy a jogi érvelés valamennyi eleme téves volt.

A jogértelmezést eredendően az vitte helytelen irányba, hogy nem észlelte az ügy alapjogi érintettségét és meg sem kísérelte a perben alkalmazandó magánjogi normák alaptörvény-konform értelmezését. Ha azonban enged az alapjogok magánjogi alanyok jogviszonyára átsugárzó hatásának, a bíróságnak az érintett alapjogok alkotmánybírósági gyakorlatban kibontott tartalmából kellett volna kiindulnia. Az alkotmánybírósági határozatok ugyanis – ellentétben a bíróság meggyőződésével – *erga omnes* precedens erővel bírnak.⁶¹

Az ügyben három alapjog volt érintett: az alperesek szabad gyülekezéshez (i) és szabad véleménynyilvánításhoz fűződő joga (ii), valamint a felperes tulajdonhoz fűződő alapjoga (iii).

(i) A szabad gyülekezés alapjoga

Az alperesek a védekezésüket az Alaptörvényben rögzített gyülekezési jog alapjogának gyakorlására alapították. Az Alkotmánybíróság szerint „a gyülekezési jog nem csupán (...) a kifejezetten politikai rendezvényeket védi, hanem a gyülekezésnek minősülő egyéb, nem közvetlenül politikai összefüggéseket is, amelyek közügyeket érintenek.”⁶² Ezért a gyülekezési jog azokat az összefüggéseket is oltalmazza, amelyek célja a széles értelemben vett közügyek megvitatása. Az alperesek demonstrációja ugyan nem politikai jellegű volt, azonban a devizahitel-szerződések a társadalom széles körét érintik, e téma ma

60 Fővárosi Törvényszék 44.Pf.638.614/2016/6. számú ítélete, 6. oldal.

61 új Abtv. 39. § (1) bekezdés, EBH2016.K.18, KGD2018.116,

62 3/2013.(II.14.) AB határozat [62]

is nagy közérdeklődésre tart számot, ezért az a szélesebb értelemben vett közügyek körébe vonható.

Az alperesek a felperes ügyfélterében a régi Gytv. hatálya idején tartottak demonstrációt, ezért magatartásukra a régi Gytv. rendelkezéseit kellett alkalmazni. A régi Gytv. azonban nem tartalmazott olyan kifejezett rendelkezést, amely korlátozta volna a demonstráció tartását a magántulajdonban lévő, közforgalom számára megnyitott ingatlanban. A 6. § a közterületen tartandó gyűlések szervezésére is csak bejelentési kötelezettséget írt elő, ez azonban nem vonatkozott a magántulajdonban lévő, közforgalom számára megnyitott ingatlanokra.⁶³ Az Alkotmánybíróság a régi Gytv. értelmezéskor több határozatában is megfogalmazta, hogy a nyilvánosság számára szabadon hozzáférhető magántulajdonban lévő helyen tartott rendezvény a gyülekezési jog védelmi körébe tartozik.⁶⁴ A gyülekezési jog gyakorlásának jogszerűségét a tulajdonos előzetes engedélyéhez kötő kifejezett törvényi rendelkezés hiányában tehát a bíróság nem állapíthatta volna meg, hogy az alperesek demonstrációja amiatt volt birtoksértő, mert a felperes a bankfiókban történő bent tartózkodás jogát megvonta az alperesektől, ugyanis az a tulajdonos engedélyétől független volt. E jogértelmezést támasztotta alá az *in dubio pro libertate* elv, amely szerint kétség esetén a szabadságjog javára kell döntenie a bíróságoknak.

Az új Ptk. 5:5. § (1) bekezdésének értelmében „a birtokost birtokvédelem illeti meg, ha birtoklásában jogalap nélkül háborítják.” A Fővárosi Törvényszék dogmatikai érve szerint a felperes az alpereseket felszólította, hogy a bankfiókot hagyják el, ezzel megfosztotta őket bankfiókban tartózkodás jogától, ezért birtoklásuknak jogalapja nem volt. Ha a bíróság az Alaptörvény 28. cikke alapján az Alaptörvény rendelkezéseivel összhangban értelmezi a Ptk. 5:5. § (1) bekezdésének rendelkezését, más következtetésre kellett volna jutnia. Más következtetésre jutott az Zalaegerszegi Járásbíróság is a 8.P.20.248/2019/10. számú ítéletében: „[t]ekintve, hogy a gyülekezési jog a régi Gytv. rendelkezései alapján közforgalom számára nyitva álló ingatlanban is megillette az alpereseket, a békés gyülekezési joghoz való alapjoguk alapján volt jogcímük a felperesi ingatlanban történő tartózkodásra.”⁶⁵

A Zalaegerszegi Járásbíróság előtt fekvő ügy további sajátossága az volt, hogy a felperes a jövőre nézve is kérte eltiltani az alpereseket az engedély nélküli demonstráció tartásától. A jövőben előforduló alperesi cselekményekre azonban már a 2018. október 1. napjától hatályba lépő, a gyülekezési jogról szóló 2018.

63 13/2016. AB határozat Indokolás [47]

64 3/2013. (II.14.) AB határozat Indokolás [44]; 13/2016.(VII.18.) AB határozat Indoklás [47]; 3087/2017. (IV.28.) AB végzés Indoklás [19].

65 Zalaegerszegi Járásbíróság 8.P.20.248/2019/10. számú ítélete. Hasonló elvi alapon döntött a Budapesti II. és III. kerületi Bíróság a 2.P.23.401/2017/65. számú ítéletében.

évi LV. törvény (a továbbiakban: új Gytv.) rendelkezéseit kellett alkalmazni. Az új Gytv. 1. § (2) bekezdése már kifejezetten úgy rendelkezett, hogy „[k]özterületnek nem minősülő helyszínen csak az ingatlan tulajdonosának és használójának hozzájárulásával szervezhető gyűlés.”⁶⁶

Az új Gytv. 1. § (2) bekezdése a rendesbíróság értelmezési mozgásterét már jelentősen behatárolja. Ilyen speciális normaszöveg mellett az *in dubio pro libertate* jogértelmezési elv nem alkalmazható, a bíró kizárólag a jogszöveg értelmezési lehetőségeiből indulhatott ki. Az új Gytv. 1. § (2) bekezdésének nyelvtani értelme szerint a tulajdonos hozzájárulása nélkül magántulajdonban nem tartható gyűlés, ezért az új Ptk. 5:5. § (1) bekezdése szerinti „jogalap nélküli háborítás” fordulat már egészen más értelmet kap: ha nincs hozzájárulás, a gyűlés tartása nyilvánvalóan birtoksértő. Ebben az esetben az alapjogok magánjogi jogviszonyra történő átsugárzásából eredő bírói jogértelmezés lehetőségei szűk tartományra szorítkoznak. Az alapjogokat érintő egyedi normaszöveg esetén ugyanis a bírónak nincs lehetősége arra, hogy az egyedi norma alkalmazását félre tegye,⁶⁷ ha azonban az egyedi norma értelmezése során arra jut, hogy a normának alapjog-konform jogértelmezés nem adható, indítványozhatja a jogszabály Alkotmánybíróság általi megsemmisítését.

A Zalaegerszegi Járásbíróság bírójának az új Gytv. fenti rendelkezése kapcsán alkotmányossági aggálya merült fel, ezért az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés b) pontja alapján kezdeményezte a rendelkezés alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését. Azzal érvelt, hogy jogi személy esetében a tulajdonhoz fűződő alkotmányos alapjog védelme más súllyal merülhet fel, mint a természetes személyeknél, így a gyülekezési jog korlátozása innen nézve nem igazolható. Különösen azért nem, mert a jogi személy működése jellegéből eleve adódik bizonyos nyitottság, az érintett ingatlan a tevékenység ellátását a közforgalom, azaz bárki számára megközelíthető ingatlanrészben biztosítja. A tulajdonjog tehát nem a dolog feletti kizárólagos hatalmat hivatott biztosítani, ellenkezőleg: a hitelintézet a szolgáltatásait ezáltal tudja biztosítani. Emellett a tulajdonjog a jogi személy számára nem a magánszférához, otthonhoz fűződő jog érvényesülését biztosítja, ezért nincs is olyan védelmi igény, amely igazolná, hogy a szabad gyülekezéshez fűződő alapjog gyakorlását a jogi személy beleegyező nyilatkozatához kösse a normaalkotó.⁶⁸ Az Alkotmánybíróság a 3057/2019. (III.25.) AB határozattal a bírói kezdeményezést elutasította. Kifejtette, hogy „alkotmányosan nem vitatható az a jogalkotói cél, amely a

66 Az új Gytv. e rendelkezése nem előzmény nélküli. Az Alkotmánybíróság már a 13/2016. (VII.18.) AB határozatában megállapította, hogy mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenes helyzet áll fenn annak következtében, hogy a törvényalkotó nem szabályozta a magánszférához való alapjog és a gyülekezéshez való alapjog kollíziója esetén a feloldás szempontjait és annak eljárási kereteit.

67 BH2017.310

68 Zalaegerszegi Járásbíróság 8.P.21.041/2017/59. számú végzés.

magánterületen tartandó rendezvényt a tulajdonos, hozzájárulásához köti. (...) A korlátozásra az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésének megfelelően egy alapjog védelmében került sor, így a hozzájárulás, mint feltétel a gyülekezési jog szükséges – a magántulajdon védelmét szolgáló – korlátozásának tekinthető.”⁶⁹ Az Alkotmánybíróság tehát a konkuráló alapjogok jogalkotó általi kiegyenlítését nem tartotta aránytalannak.

A határozat indokolásának [26] bekezdése kifejezetten tartalmazta, hogy a jövőben az alperesek kizárólag a felperes előzetes hozzájárulásával szervezhetnek gyűlést a perrel érintett ingatlan ügyfélterében. A jogalkalmazás során pedig „a »hozzájárulás« jogalkalmazói értelmezésének van szerepe”, e fogalom értelmezés mindig az ügy egyedi körülményeitől függ. Tekintve, hogy a határozathoz, annak okfejtéséhez (alapjogi jogértelmezéséhez) nem csak a perbeli, de valamennyi bíróság kötve van, a Zalaegerszegi Járásbíróság az ítéletében valamennyi alperest eltiltotta a jövőre nézve attól, hogy a perbeli ingatlan ügyfélterében a felperes engedélye nélkül gyűlést tartsanak.

A Zalaegerszegi Törvényszék mint másodfokú bíróság a 3.Pf.20.634/2019/7. számú ítéletével az elsőfokú ítéletet e részében megváltoztatta. Érvelését a Ptk. 5:8. § (2) bekezdésére alapította, mert a jogszöveg által használt fordulat szerint, a „birtoksértő a birtoksértő magatartástól” tiltható el. Logikai érveléssel tehát az vezethető le, hogy a jövőbeli eltiltásnak az is feltétele, hogy múltbéli birtoksértés is történt.⁷⁰ Úgy vélem azonban, hogy e döntésével a Ptk. 5:8. § (2) bekezdésének fenti fordulatát nem a jogalkotó alapjogi mérlegelése alapján értelmezte, másképpen szólva: az alapjog-konform jogértelmezés határán túllépett. Adott esetben ugyanis nem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy a pénzügyi a perben többször nyomatékosan hivatkozott a Házirendjére, amelynek 4. pontja tiltja az ügyfélterben történő „demonstráció tartását.” Ezt, a világhálón is közzétett szabályzatot pedig olyan tulajdonosi nyilatkozatnak kell tekinteni, amellyel a pénzügyi előzetesen nem járult hozzá a gyűlés tartásához, ezért – az új Gytv. 1. § (2) bekezdése szerinti - hozzájárulás hiányzott. A másodfokú bíróság logikai-dogmatikai érvelése önmagában ugyan helytálló lehetett volna, nincs volt azonban figyelemmel a jogszabályi környezet változására, az alapjogkorlátozás kifejezett jogalkotói szándékára. A jogalkotó ugyanis a gyülekezési jog és a tulajdon védelméhez fűződő alkotmányos jog szükségességi-arányossági tesztjét elvégezte: adott relációban a gyülekezési jognak kellett meghajolnia a tulajdonjog előtt. Az ezzel ellentétes, Ptk. 5:8. § (2) bekezdésének szövegéhez fűzött szakági jogértelmezés az Alaptörvény felől nem igazolható, ez esetben a tulajdon védelméhez fűződő alapjog magánjogi jogviszonyokra történő átsugárzása a pénzügyi javára szóló döntést indokolt volna.

69 Indokolás [23]

70 Zalaegerszegi Törvényszék 3.Pf.20.634/2019/7 Indokolás [32]

(ii) A szabad véleménynyilvánításhoz fűződő alapjog

A Zalaegerszegi Járásbíróság előtt folyó ügyben még így is maradt olyan jogértelmezési mozgástartomány, ahol a rendesbíróságnak volt hatásköre a szükségesség arányosság tesztjének elvégzésére. A kereseti kérelmében a felperes azt is birtoksértőnek tartotta, hogy az alperesek a pénzintézetet kritizáló feliratokat tartalmazó szórólapokat, transzparenszeket vettek elő és ilyen tartalmú plakátokat helyeztek ki az ügyféltérben. Ezzel nem tényállításokat tettek, hanem véleményüket fogalmazták meg, tevékenységük az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdése szerinti véleménynyilvánítás alapjoga gyakorlásának tekinthető, ezért az ügy alapjogi érintettsége e tekintetben is megállapítható volt. A bíróságnak ezért arról is döntenie kellett, hogy e magatartások birtoksértő magatartások voltak-e.

A véleménynyilvánításhoz fűződő jog sem abszolút, korlátozhatatlan jog, de az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése értelmében csak más alapvető jog érvényesülése érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben az elérni kívánt céllal arányosan korlátozható. Adott esetben az alperesek szabad véleménynyilvánításhoz fűződő alapjoga a felperesnek az Alaptörvény által védett tulajdonjogának részjogosítványát képező birtokláshoz és használatához fűződő jogával konkurált. A véleménynyilvánítás gyakorlásának tehát határt szabhat a Ptk. 5:5.-a § szerinti birtokost megillető birtokvédelem, kivéve, ha az alperesek véleménynyilvánítása szükségtelenül és aránytalanul nem zavarta az ügyféltérben zajló ügyfélforgalmat és a felperes szolgáltató tevékenységét.

(iii) A tulajdon védelméhez fűződő alapjog

Az Alaptörvény XIII. cikkének (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van a tulajdonhoz. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint „[a]z alkotmányi tulajdoni védelem köre és módja nem szükségképpen követi a polgári jogi fogalmakat. Az alapjogként védett tulajdoni tartalmat a mindenkori (alkotmányos) közjogi és magánjogi korlátokkal együtt kell érteni.”⁷¹ Tény, hogy a polgári jogi dogmatikában a tulajdonjog olyan abszolút szerkezetű jog, amely mindenki mászt nem-cselekvésre, tűrésre kötelez, a tulajdonjog a tulajdonos számára a dolog feletti legteljesebb uralmat kívánja biztosítani. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint a tulajdonjog ennél jóval korlátosabb jogként értelmezendő: az nem csak magánjogi, hanem közjogi korlátokkal övezett, hiszen az Alaptörvény XIII. cikk (1)

71 20/2014 (VII.7.) AB Határozat; 5/2016 (III.1.) AB Határozat

bekezdése maga hangsúlyozza a tulajdon társadalmi felelősségét, nemzetgazdasági, szociális funkcióját és ezek összefüggésrendszerét.⁷²

A polgári jogi dogmatikától eltérően tehát más, nem kizárólag polgári jogi korlátozások is felmerülhetnek, az adott ügyben ilyen volt a véleménynyilvánítás alapjoga. A felperes birtokjogát biztosító tulajdonjoghoz kötődő társadalmi felelősség [Alaptörvény XIII. cikk második mondat] pedig úgy merülhet fel, hogy a felperes a fogyasztók széles rétegével kapcsolatban álló pénzügyi intézet és az alperesek éppen e tevékenységével kapcsolatban nyilvánítottak véleményt. A szabad véleménynyilvánításnak pedig különösen ott lehet jelentősége, ahol az egyén (fogyasztó) gazdasági, vagy valamilyen más társadalmi hatalmat képviselő másik magánjogi jogalannyal kerül kapcsolatba. A birtokláshoz való jog sérelme körében tehát figyelembe kellett venni, hogy a felperesnek nagyobb tolerancia szinttel kell rendelkezni a fogyasztók véleménye és kritikája kapcsán, mint egy átlagos jogalannak. A Zalaegerszegi Járásbíróság döntése szerint mindebből az következett, hogy az alperesek véleménynyilvánítása nem volt birtoksértő, ezért a kereseti kérelmet e részében is el kellett utasítani.⁷³

72 20/2014 (VII.7.) AB Határozat, Indokolás [155].

73 Zalaegerszegi Járásbíróság 8.P.20.248/2019/10., 8.o.

6. „KÖZVETLEN” ANYAGI PERVEZETÉS AZ ALAPJOGI ÜGYEKBEN

Az előző fejezetben felhozott 2. példa a polgári bírászkodás „alkotmánybírói vonásait” emelte ki. A rendesbíróság *quasi alkotmánybírói* munkát végzett, Alkotmánybíróság módjára járt el, mert alapjogokat ütköztetett, a döntésébe alkotmányjogi jogelveket vont be, az Alkotmánybíróság precedensjogát mozgósította. Ugyanakkor a rendesbírósági alapjogi bírászkodás számos olyan, a *quasi alkotmánybírói* tevékenységtől eltérő kérdést is felvet, amelyek a polgári bíró megszokott napi gyakorlatait elbizonytalaníthatják.

A rendesbíróság előtt folyó alapjogi érintettségű ügyek a polgári peres, illetve a közigazgatási peres eljárásokba tagozódnak, az alkalmazott eljárásrend tehát nem igazodik az ügy alapjogi jellegéhez. A bíróság az alapjogi érintettségű perekben is a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) rendelkezései alapján jár el. A Pp. eljárásjogi rendelkezéseit azonban a magánjogi normák alapján támasztott igények elbírálására szánták, éppen ezért bőven merülhetnek fel az alapjogi igényérvényesítéssel kapcsolatos jogértelmezési kérdések.

A Pp. 2. §-a alapelvi szinten rögzíti a felek perbeli rendelkezési autonómiáját, ennek egyik eljárásjogi kifejeződése, hogy a jogvitában a félnek kell megjelölnie az érvényesíteni kívánt jogát. A szigorú értelmezés szerint a fél ezt konkrét jogszabályhely megjelölésével teheti meg.⁷⁴ A miniszteri indoklás és kommentárirodalom szerint e rendelkezések célja, hogy elkerülhetők legyenek a „meglepetés ítéletek”, hiszen a konkrét jogszabályhely megjelölése után nem fordulhat elő, hogy a felperes, az alperes és a bíróság három eltérő módon értelmezze a per tárgyát.⁷⁵

Az alapjogi jogirodalom különbséget tesz a *par excellence* alapjogi ügyek az *alapjogi relevanciájú/érintettségű* ügyek közt.⁷⁶ Előbbibe tartoznak például a gyülekezési jog érvényesítése érdekében a rendezvényt megtiltó rendőrségi határozat felülvizsgálata iránt indított közigazgatási perek vagy az adatkezelő által korábban megtagadott közérdekű adat kiadására kötelezés iránti polgári perek. A *par excellence* alapjogi ügyekben az érvényesíteni kívánt jog magától értetődő, mert ezeknél az ügyeknél az alapjogi igényérvényesítést külön törvény biztosítja. Például: a közérdekű adatok megismerése iránti alapjogi igény

74 A Pp. 170. § (2) bekezdés b) pontja szerint a keresetlevél kötelező tartalmi eleme az érvényesíteni kívánt jog a jogalap megjelölése útján, a jogalap pedig a Pp. 7. § (1) bekezdés 8. pontja értelmében az az anyagi jogi jogszabályi rendelkezés, amely az alanyi jogot közvetlenül keletkeztető tényeket meghatározza és annak alapján az igény támasztására feljogosít.

75 VARGA István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018. 644., WOPERA Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 255.

76 SOMODY et al., im., 34-35.o.

értékesítését az Info. tv. 31. § (1) bekezdése rögzíti. Ezekben az ügyekben kézenfekvő, hogy a felperes erre a szabályra fog hivatkozni, de egyértelmű az ügy alapjogi kapcsolata is, így a fél értékesíteni kívánt jogként hivatkozni fog az Alaptörvény VI. cikk (4) bekezdése szerinti közérdekű adatok megismeréséhez fűződő alapjogára is.

Az alapjogi érintettségű ügynek körvonalai azonban ennél homályosabbak, itt olyan szakjogági (magánjogi, büntető-, stb.) ügyekről van szó, amelyek nem direkt alapjogi igényértékesítésre irányulnak. Nem elsősorban alapjogi karakterűek, de a jogvita eldöntése kihatással van a fél alapjogára, ezért a bíróságnak számolnia kell az alapjogok szakági „átsugárzásával”. Az előző fejezetben hozott 1. és 2. példában ilyen üggyel találkozhattunk. Ezekben az esetekben az ügy alapjogi érintettsége nem magától értetődő, az alapjog magánjogi jogviszonyra történő „átsugárzását” ugyanis *fel kell ismerni*, következésképpen az alapjogi igény fél általi értékesítése, és annak megjelölése egyáltalán nem problémamentes.

Az új Pp. koncepciója a „jogcímhez kötöttség” elvét támogatja, ezért a bíróság érdemi döntése „nem terjedhet ki olyan jogra, amelyet a fél a perben nem állított.”⁷⁷ A bíróság az érdemi döntését a fél által nem állított jogra akkor sem alapíthatja, ha a perben tett tényállítások – valóságuk esetén – egyébként e jogot megalapítanak.⁷⁸ A „jogállításhoz kötöttség” szabályával összefüggésben a kommentárok, tananyagok az anyagi pervezetés jogintézményét hozzák fel, mint arra alkalmas eszközt, hogy a feleket a megfelelő jogalap irányába terelje. A perfelvételi nyilatkozat hibái azonban csak „közvetett” bírói tájékoztatással javíthatók ki, azzal, hogy „a keresetben előadott tények és az értékesíteni kívánt jog között nincs összhang.”

Ezáltal az alapjogi érintettségű ügyekben az a kérdés így merülhet fel: a félnek vajon (i) meg kell-e jelölnie a jogállításában az ügy alapjogi érintettségét (kell-e az Alaptörvényre hivatkoznia), ha ez nem történik meg, a (ii) bíróságnak adódnak-e anyagi pervezetési feladatai és ha igen, (iii) milyen tartalommal?

(i) A joggyakorlat és a jogirodalom számára is vitathatatlan, hogy az Alaptörvény rendelkezései anyagi jogi normák, nem csupán jogi deklarációk, ezért igényértékesítés alapítható rájuk. Normatív szempontból tehát nincs akadálya, hogy arra a fél hivatkozzon. A Pp. 7. § (1) bekezdés 8. pontja szerinti „anyagi jogi jogszabályi rendelkezés” azonban csak a magánjogi jogszabályokat jelenti, azaz a keresetlevél visszautasításának csak akkor lehet helye, ha a jogállításában ilyen jogszabályt nem jelölt meg a fél.⁷⁹ Ha tehát a fél keresetében értékesíteni kívánt

⁷⁷ Pp. 342. § (3) bekezdése

⁷⁸ Uo., 446.

⁷⁹ Pp. 176. § (1) bekezdés j) pontja.

jogként csak az Alaptörvény valamely rendelkezésére hivatkozik, de magánjogi szabályt nem jelöl meg, a keresetlevelet vissza kell utasítani. Mindebből az következik, hogy a félnek nem kell kötelezően megjelölnie az Alaptörvény vonatkozó rendelkezését. Ez következik a 2. fejezetben kifejtett dogmatikai belátásból is, amely szerint az alapjogoknak közvetlen hatálya nincs, azok csak közvetetten, a polgári bíróság által alkalmazott magánjogi normák értelmezésén keresztül sugároznak át a magánjogi jogviszonyokra.

(ii) Ha azonban a fél a jogállításban nem hivatkozik az Alaptörvényre, a bíróság ettől nem tekinthet el, mert hivatalból ekkor is fel kell ismernie az ügy alapjogi érintettségét. Az alkotmánybírósági gyakorlat ebben egyértelmű: ha a bíróság e kötelezettségét elmulasztja, döntése alapjogsértővé válik.⁸⁰ Az alapjogi érintettség hivatalbóli felismerése levezethető az Alaptörvény 28. cikkéből is, mert a rendesbíróságok kötelesek a szakági jogszabályokat az Alaptörvénnyel összhangban értelmezni. Korábban hivatkoztam rá, hogy az Alaptörvény R) cikk (2) bekezdése szerinti „az Alaptörvény mindenkire kötelező” fordulat nem az állampolgároknak szóló előírás, hanem az államhatalom számára jelent kötelezettséget: a törvényhozó hatalom alkotmánykonform jogalkotására, a bírói hatalom pedig alaptörvény-konform jogértelmezésre köteles. Ha tehát a bíróság eltekintene az ügy alapjogi érintettségétől, és a szakági jogszabályokat csak önmagukban alkalmazná, az alapjogokat megsértheti.⁸¹

A Pp. 237. § (3) bekezdés a) pontja kimondja, hogy a bíróság a felek tudomására hozza, ha az általuk hivatkozott jogszabályi rendelkezést eltérően értelmezi. Abból, hogy a bíróság nem térhet ki az alapjog-konform jogértelmezés alkotmányos kötelezettsége elől, az következik, hogy az anyagi pervezetés körében tájékoztatnia kell a feleket arról, hogy álláspontja szerint a jogvita a polgári anyagi jogi szabályokon túlmutat, az alapjogi érintettség miatt az Alaptörvénnyel kell összhangban a jogszabályokat értelmeznie.

Az anyagi pervezetés céljából is ez következik. A kommentárirodalom szerint az „anyagi pervezetés körében a felektől eltérő bírói jogértelmezés feltárása elsősorban akkor szükséges, ha az eltérő jogértelmezés eltérő jellegű vagy további tényállítást, bizonyítást igényel, mint amit a fél előterjeszt.”⁸² Az anyagi pervezetés bevezetésének általános célja az volt, hogy a félnek ne az ítélet kihirdetésekor jusson tudomására, meglepetés ítélet formájában, a bíróság eltérő jogértelmezése. Ez a bíróság alapjog-konform jogértelmezésére is vonatkozik: a fél ne az ítéletben szerezzon tudomást arról, hogy a bíróság az általa a perben érvényesíteni kívánt jogát valamely alapjog tükrében értelmezte.

⁸⁰ CHRONOWSKI, im., 11.o.

⁸¹ SOMODY et al., im., 55.o., 64.o.

⁸² Kommentár, (szerk. WOPERA) 349.o

Az előző fejezet 1. és 2. példája éppen azt mutatta, hogy a szakági polgári jogi normák alapjog-konform értelmezése alaposan felülírhatja az anyagi jogi szabályok megszilárdult értelmezési kánonjait. A 2. példa szerint a bíróságnak (de a félnek is) a jogértelmezés során nem csak a dologi jogi dogmatikában megszilárdult „abszolút szerkezetű” tulajdonjog-fogalommal kell számolnia, hanem az alkotmánybírósági precedensjog által kidolgozott – a magánjogi tulajdonjog-fogalomnál jóval korlátosabb - fogalommal. A másik oldalról pedig a véleménynyilvánítási és a gyülekezési jogot kellett a jogértelmezés során számításba venni. Mindez eltérítheti az ügyet a szokásos jogértelmezéstől. Az anyagi pervezetés ezért meghatározhatja nemcsak a kereseti kérelemben előadott jogi érvelés, tényállítás, bizonyítás irányát is, de az ellenérdekű fél védekezését is. Végül: ha a bíróság anyagi pervezetéssel él, a fél is kifejtheti az azzal kapcsolatos álláspontját, hogy miért *nem* tekinti alapjogi érintettségű ügynek a jogvitát.

(iii) A Pp. a magánjogi jogviszonyokból eredő igények érvényesítésének ad eljárásjogi keretet. Tekintve, hogy a polgári jog főszabály szerint a felek mellérendeltségén alapul, a polgári per eljárásjogának alapmintázata is ehhez igazodik: a felek egyenrangúak, a bíróság egyik felet sem segíti a pernyerésben. Ezért a pártatlanság elvének és a fél tisztességes eljáráshoz való alapjoga érvényesülésének egyaránt az a biztosítéka, hogy nem adható anyagi jogi kitanítást egyik fél részére sem, azt a felek kérelmének és jogállításainak korlátain belül kell gyakorolnia.⁸³ Az anyagi pervezetés ezért a bíróság korlátos eszköze. Nem tájékoztathatja a felet arról, hogy az általa hivatkozott tények milyen – általa nem hivatkozott - *helyes* jog alkalmazását vetik fel,⁸⁴ ugyanis ezzel a felek egyenrangúságának egyensúlyát bontaná meg. Ezért a formálódó bírói gyakorlat is abba az irányba tart, hogy a tájékoztatás csak arra terjedhet ki, hogy a „fél tényállítási és jogállításai között nincs összhang”, a bíróság azonban a helyes jog tartalmáról (helyes jogcím, helyes anyagi jogszabály) tájékoztatást nem adhat. Az anyagi pervezetés tehát ilyen esetben negatív tartalmú: a bíróság arról tájékoztat, hogy a fél által perbe vitt jogalap az ő jogértelmezése szerint nem helyes vagy nem elegendő, másképpen szólva: a helyes jog tartalmáról csak *közvetett módon* tájékoztat. A fenti modell lényege, hogy a bíróság anyagi pervezetése nem szolgálhat az egyik fél előnyére, de hátrányára sem. Ugyanakkor a Pp. szabályai között van néhány rendelkezés, amely az egyensúlyi helyzet megbomlásából indul ki és a célja éppen az „erőfölény” kiegyenlítése.⁸⁵ Úgy vélem, hogy az alapjogok érvényesülése érdekében is hasonló mintázatban

83 Kommentár, (szerk. WOPERA) 346.o.

84 Kommentár, (szerk. WOPERA) 350.o

85 Erről lásd: NYILAS Anna-PRIBULA László: A „gyengébb fél” védelme az új polgári perrendtartásban. In: SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.): Újratervezés - Fogyasztói szabályozási modellek, digitalizáció, adatvédelem. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam – és Jogtudományi Kar, 2019. 197-227.

kell gondolkodni az anyagi pervezetés kapcsán. Az alapjogok a jogrend legérzékenyebb és legvédelettebb területét adják. A jogirodalom szerint is az alapjogok feltétlen érvényesüléséből kell kiindulni, azaz „ha az ügyre érvényesek az alapjogi szabályok, akkor egyértelműen eldöntik azt. (...) a bíróságnak minden rendelkezésre álló jogi eszközzel, azt kell biztosítania, hogy az alapjogsérelmet orvosolja, az alapjog tényleges kikényszerítését mindenekelőtt biztosítja.”⁸⁶ Itt tehát a fél „gyengébb” pozíciója abból adódik, hogy a lehető legnagyobb kímélettel kell eljárni az alapjoga érvényesülése érdekében.

A kérdés az, hogy egy ügy alapjogi érintettsége esetén az anyagi pervezetésnek hol húzódnak a korlátai? Bár jogirodalmi munkák ezidáig nem boncolgatták a kérdést, úgy vélem, az anyagi pervezetésnek jóval messzebb kell mennie, mint azt a mellérendeltségi modell megkívánja. Ha a bíróságnak a szakági normák értelmezése során is az alapjogok védelmére kell kelnie, akkor az alapjoggyakorlással érintett fél javára kell billentenie a jogértelmezést. Hogy mindez a kontradikció során ne csupán a bíró titkos fenntartása legyen, nem elég utalni arra, hogy az ügy alapjogilag érintett. Azt is a felek elé kell tárni, hogy melyik félnek, milyen alapjoga lehet érintett a perben.

A bíróságnak a polgári perrendtartás szerint nincs olyan kötelezettsége, hogy a fél helytelen jogállítása ellenére a helyes jogot alkalmazza. Ezzel szemben az ügy alapjogi érintettsége esetén a bíróságnak alkotmányos kötelezettsége, hogy az alapjogi tartalmaknak megfelelően döntsön. Ha a fél a közvetett anyagi pervezetés ellenére is ragaszkodik a helytelen jogállításhoz, a keresetét e jogcímen kell elbírálni. Ha azonban a fél a perben az alapjogára nem hivatkozott, a bíróságnak ettől függetlenül is alapjog-konform jogértelmezést kell végeznie. Mivel az alapjogvédelem rendesbíróság kezébe adott eszköze az alapjog-konform jogértelmezés, az ehhez társuló tisztességes eljárásjogi eszköz csak a közvetlen anyagi pervezetés lehet, amellyel a bíróság az ügy alapjogi érintettségét a felek tudomására hozza. A pusztán szakági jogszabályok alapján történő perbeli csatározást ugyanis az alapjogi normatartalmak könnyen eltéríthetik más irányba, amiről a feleknek nyilvánvalóan tudni kell. Ellenkező esetben az alapjog-konform jogértelmezés meglepetésként érheti őket. Ezért a felek csak a közvetlen anyagi pervezetéssel készülhetnek fel arra, hogy a jogi érvelésüket az alapjogi „varázsformulákra” kell építeniük és arra, hogy a bíróság is feltehetőleg *quasi alkotmánybírósági* érvrendszerben fog gondolkodni a döntés meghozatala során.

86 SOMODY et al., im., 63-64.o.

7. FELHASZNÁLT IRODALOM

Auer Ádám - Botos Gyöngyvér - Holndonner Rolad - Kiss Balázs: A bírói szerepvállalás egyes aspektusai a magyar alapjogi bíráskodásban. De iurisprudentia et iure publici. Jog- és politikatudományi folyóirat, 2010/1.

Balogh Adrienn-Hegyi Szabolcs: A Kúria jogegységi határozata a közhatalmat gyakorlókról készült képmás és hangfelvétel nyilvánosságáról. Jogesetek Magyarázata, 2014/2.

Bencze Mátyás: Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011.

Bencze Mátyás: Az alapjogok bíróság előtti érvényesíthetőségének szociológiai háttere. In: Somody Bernadette (szerk.): Alapjogi bíráskodás-alapjogok az ítélkezésben. Budapest, L'Hartmattan Kiadó, 2013.

Chronowski Nóra: Az alkotmánykonform értelmezés és az Alaptörvény. Közjogi szemle, 2017/4.

Csák Csilla – Hornyák Zsófia – Olajos István: Az Alkotmánybíróság határozata a mező- és erdőgazdasági földek végintézkedés útján történő örökléséről. Jogesetek magyarázata, 2018/1.

Dworkin, Ronald: Law's Empire. Harvard University Press, 1986.

Ficsor Krisztina: Formalizmus a bírói gyakorlatban. A formalista bírói érvelés jogelméleti alapjai. Budapest, Gondolat Kiadó, 2015.

George Lakoff - Mark Johnson: Metaphores We Live By. University of Chichago Press, 1980.

Győrfi Tamás: Politikai elvek és politikai filozófiai szempontok a jogtudományban. In: Jakab András – Menyhárt Attila (szerk.): A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.

Halmai Gábor-Tóth Attila Gábor: Emberi jogok. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Wopera Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Budapest, Wolters Kluwer, 2017.

Varga István(szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018.

Kovács Krisztina: Emberi jogaink – magánjogi jogviszonyokban. Fundamentum, 1998/4.

Lenkovics Barnabás: Alkotmányozás és kodifikálás. Jog-Állam-Politika, 2009/1.

Lenkovics Barnabással Interjú, Fudamentum, 2004/2.

Andrei Marmor: Can the law imply more than it says? On some pragmatic aspects of strategic speech. Philosophical Foundations of Language in the Law, (ed. Andrei Marmor, Scott Soames), Oxford University Press, 84-106.

Molnár András – Téglási András – Tóth J. Zoltán: A magánjogi és az alapjogi érvelések együttélése – feszültségek és dilemmák (letöltve: 2020. 10. 06.)

Nyilas Anna – Pribula László: A „gyengébb fél” védelme az új polgári perrendtartásban. In: Szikora Veronika – Árva Zsuzsanna (szerk.): Újratervezés - Fogasztói szabályozási modellek, digitalizáció, adatvédelem. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2019.197-227.o.

Pokol Béla: Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II.Budapest, Századvég, 2005.

Pócza Róbert: A Kúria határozata a köztéri óriásplakát lefestése miatti büntetőjogi felelősségről. Jogesetek magyarázata, 2019/4.

Sári János: Alapjogok. Alkotmánytan II. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Sári János: A hatalommegosztás. Budapest, Osiris Kiadó, 1995.

Somody Bernadette-Szabó Máté Dániel-Vissy Beatrix: Az alapjogi bíráskodás kézikönyve. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.,2013.

Sonnevend Pál: Az alapjogi bíráskodás korlátai. Fundamentum, 1998/4.

Sulyok Tamás: Alapjogvédelem – Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok közös ügye. Alkotmánybírósági szemle, 2020/3.

Vékás Lajos: A szerződési szabadság alkotmányos korlátai. Jogtudományi Közlöny, 1999/2.

Vékás Lajos-Vincze Attila: A Legfelsőbb Bíróság döntése az alapvető jogok polgári jogviszonyokban való alkalmazásáról. Jogesetek Magyarázata, 2011/4.

Vincze Attila: Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban. PJK, 2004/3. (letöltve: 2020.09.23.)

Zakariás Kinga: Az emberi méltósághoz való jog. Összehasonlító jogi elemzés a német és a magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében., Doktori értekezés. (letöltve:2020.09.23.)

DR. SZIGETI ISTVÁN

A FELRÓHATÓSÁG VIZSGÁLATA A KAPCSOLATTARTÁS VÉGREHAJTÁSA IRÁNTI ELJÁRÁSOKBAN

1. Bevezetés

Magyarország Alaptörvénye L) cikk (1) bekezdése szerint Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. A VI. cikk (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák. Az Alaptörvény a XV. cikk (5) bekezdésében rögzíti azt is, hogy Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket, míg a XVI. cikk (1) bekezdése szerint minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.

Ezen alaptörvényi felhatalmazások alapján került megalkotásra a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) Negyedik Könyve, amelyben a családok védelmének anyagi jogi szabályai - köztük a szülő-gyermek közötti kapcsolattartásra vonatkozó részei - kerültek kialakításra, valamint ezen szabályozás mentén került elfogadásra a magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény, amelynek 7. § (3) bekezdésében került rögzítésre, hogy minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésüket biztosító magán- és családi életre, otthonra és kapcsolattartásra, ennek tiszteletben tartása mindenkinek a kötelezettsége.

Sok gyermeknek a családja szétszakadása, a szülei házasságának felbontása vagy élettársi kapcsolata megszűnése következményeként a különélő szülőjével való további családi kapcsolata kizárólag kapcsolattartás formájában tud fennmaradni. Habár minden gyermek számára a legkedvezőbb az lenne, ha szüleivel élhetne együtt megfelelő körülmények között, amikor mindez nem teljesülhet, a jogi szabályozásnak és a gyakorlatnak a gyermeki és szülői jogok érvényesülésének egyensúlyára kell törekednie.

A kapcsolattartás alapvető célja, hogy a gyermek és a kapcsolattartásra jogosult személyek közötti családi kapcsolatot fenntartsa, ezáltal a gyermek származása megismeréséhez való joga érvényesüljön. A kapcsolattartásra jogosult személyek oldaláról pedig ki kell hangsúlyozni, hogy ők a kapcsolattartás révén tudják figyelemmel kísérni a gyermek fejlődését, nevelését, tanulmányi előmenetelét. A kapcsolattartás azonban nem pusztán azt a célt szolgálja, hogy ne szakadjon meg

a kapcsolat a gyermek és szülője között, hanem azt is, hogyan alakuljon ki élő kapcsolat közöttük.¹ A szülői kapcsolat megszűnése ennél fogva nem járhat azzal a következménnyel, hogy a szüleinek egyikét a gyermek elveszítse².

A fentiek alapján látható, hogy a kapcsolattartás mind a gyermeki jogok, mind a szülői jogok érvényesülése szempontjából alapvető jelentőségű. Ennek ellenére a jogintézmény a magyar családjogi jogirodalomban mostohaterületnek tekinthető, kevés ezzel a témával foglalkozó szakmai anyag lelhető fel. A témakör hazai jogelméleti kutatója Somfai Balázs, a Pécsi Tudományegyetem oktatója, azonban az utóbbi 13 évben ezzel kapcsolatos új tanulmánya neki sem jelent meg.³ Emellett Barzó Tímea, a Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Intézeti Tanszéke oktatójának kutatási részterülete a kapcsolattartást érintő kérdések jogelméleti vizsgálata.

Ezzel párhuzamosan a kapcsolattartás szabályozása, illetve a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás a jelenlegi ítélkezési és jogalkalmazási gyakorlatban rengeteg problémát okoz, amelynek csupán egyik aspektusa az, hogy rendkívül érzékeny jogterületnek tekinthető. Évtizedekig mechanikus bírósági és gyámhatósági jogalkalmazás valósult meg e téren, azonban a gyermeki jogok bővülése, a külön élő szülő jogainak fokozódó védelme, illetve a nemzetközi tendenciák alapján mára a szülő-gyermek kapcsolattartási kérdések kiemelt figyelmet kaptak. A mindennapi életben azt tapasztalhatjuk, hogy a kapcsolattartás joga számtalan esetben sérül, annak korlátozása, akadályozása – különösen különélő szülők esetében – gyakran előfordul, és sokszor a volt házastárssal, élettárssal szembeni bosszúállás eszközévé válik.⁴ Egyre gyakoribbá válnak az olyan esetek is, amikor a különélő szülő zaklató magatartása miatt szorul védelemre a gondozó szülő, mivel a jogosult visszaél a kapcsolattartási jogával.⁵

A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet (továbbiakban: Gyer.) a következőképpen fogalmazza meg a fent megfogalmazott alapelveket: a kapcsolattartás célja, hogy a gyermek és a kapcsolattartásra jogosult más személyek közötti családi kapcsolatot fenntartsa és a kapcsolattartásra jogosult szülő a gyermek nevelését,

1 SOMFAI Balázs: A kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga. Budapest, Dialóg Campus, 2007. 75.

2 BARZÓ Tímea: A különélő szülő kapcsolattartási jogát ellehetetlenítő szülői magatartás polgári jogi és büntetőjogi jogkövetkezményei. Miskolci Jogi Szemle, 2019/2. klsz. 83-94.

3 SOMFAI Balázs 2007. évben publikálta a Phd-védése kapcsán „A kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga” c. doktori disszertációját., majd a doktori értekezés téziseit is megjelentette, az hozzáférhető az interneten.

4 REIDERNÉ BÁNKI Erika: A kapcsolattartás néhány problematikus kérdése. Jogtudományi Közlöny, 2005/1, 25-37.

5 PURDA Zsuzsánna: A szülői felügyelettel és a kapcsolattartással összefüggő gyakorlati tapasztalatok a családsegítés körében megvalósuló jogi tanácsadás szemszögéből. Családi Jog, 2020/1, 32-40.

fejlődését folyamatosan figyelemmel kísérje, tőle telhetően segítse [Gyer. 27. § (1) bekezdés].

A kapcsolattartás anyagi jogi szabályait jelenleg a Ptk. tartalmazza. A hatályos szabályozás a különélő szülővel való kapcsolattartás jogának szabályozása során fenntartotta a jogok és kötelezettségek korábbi szabályozás során kialakult alapvető rendszerét.⁶ Ennek megfelelően a kapcsolattartás elsődlegesen a gyermek joga, de az a különélő szülő egyik legfontosabb jogosultsága és egyúttal kötelezettsége is; a gyermeket nevelő szülő vagy más személy pedig köteles a felek megállapodásának, illetőleg a hatóság határozatának megfelelő zavartalan kapcsolattartást biztosítani.

A kapcsolattartás egy időben behatárolt teljes körű nevelési és gondozási tevékenységet jelent,⁷ nem a szülői felügyeleti jog része, hanem attól relatíve független, önálló szülői jogként jelenik meg. A kapcsolattartási jog szülői felügyeleti jog részjogosítványaihoz viszonyított relatív önállóságát indokolja az is, hogy a szülő mellett vagy helyett jogosultként bármikor beléphet nagyszülő, nagykorú testvér, adott esetben egyéb hozzátartozó is. Megállapítható azonban, hogy összességében a szülői felügyeleti jog és kapcsolattartási jog olykor egymásra hatással van, de alapvetően egymástól függetlenül érvényesül.⁸

A kapcsolattartási jog magában foglalja a gyermekkel való személyes találkozást, a gyermeknek a lakóhelyéről vagy a tartózkodási helyéről rendszeresen, meghatározott időtartamra történő elvitelét, a gyermekkel időszakonként, elsősorban az oktatási szünetek és a többnapos ünnepek időszakában való huzamos együttlétet, és kiterjed a kapcsolat személyes találkozás nélküli fenntartására is.

A kapcsolattartásról a házassági vagy a szülői felügyelet rendezése iránti perben a szülők egyezsége köthetnek; egyezségük hiányában a kapcsolattartásról – kérelemre vagy a gyermek érdekében hivatalból – a bíróság dönt. Ha házassági vagy a szülői felügyelet rendezése iránti per nincs folyamatban, a kapcsolattartásról a szülők megegyezésének hiányában a gyámhatóság dönt. A döntés előtt az érdekelteket és az ítéltképesége birtokában lévő gyermeket meg kell hallgatni. A kapcsolattartásról a bíróság vagy a gyámhatóság a gyermek korának, egészségi állapotának, életkörülményeinek, a szülők személyes körülményeinek és az ítéltképesége birtokában lévő gyermek véleményének, a

6 Amely korábbi szabályozás a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (Csjt.) 92. § (1)-(6) bekezdésében került rögzítésre.

7 FEHÉRNÉ GAÁL Tünde: Kapcsolattartás a szülői felügyeleti jogok rendszerében c. online előadása a Magyar Igazságügyi Akadémia szervezésében.

8 SOMFAI Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga c. doktori értekezés tézisei 15. oldal

szakértői véleménynek a figyelembevételével rendelkezik. A kapcsolattartásra vonatkozó határozatban rendelkezni kell a kapcsolattartás gyakoriságáról, időtartamáról, folyamatos vagy időszakos voltáról, arról, hogy felügyelt kapcsolattartásra kerül-e sor, továbbá a gyermek átadásának és visszaadásának helyéről, idejéről és módjáról, a kapcsolattartás elmaradására vonatkozó értesítési kötelezettségről és az elmaradt kapcsolattartás pótlásáról. Amennyiben a kapcsolattartás kérdésében a bíróság döntött, a kapcsolattartás megváltoztatását a határozat jogerőre emelkedésétől számított két éven belül a bíróságtól lehet kérni.

A kapcsolattartást akadályozó körülményekről a felek késedelem nélkül kötelesek tájékoztatni egymást. A jogosultnak fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartást a legközelebbi megfelelő időpontban, de legkésőbb hat hónapon belül pótolni kell.

2020. március 1. napjától - az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény (Ejhtv.) 169. §-ában írt hatásköri módosítás folytán – a bíróság a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtását a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény (továbbiakban: Bpnt.) 22/A-E. §-ai szerinti polgári nemperes eljárásban rendeli el. Ezen időpontot megelőzően az eljárás lefolytatása a gyámhatóság hatáskörébe tartozott.⁹

A kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti nemperes eljárások hatékony és megfelelő intézése érdekében a bíróságok központi és helyi képzések keretében készültek fel. Az ott megismert álláspontokat, szakmai véleményeket a tanulmányomba beépítettem. A jogelméleti irodalom hiánya miatt a dolgozatomban több helyen is támaszkodom az elhangzott szakmai érvekre. Az Országos Bírósági Hivatal – a gyakorlati tapasztalatok figyelembe vételével – több jogszabály módosítási javaslatot is előterjesztett, amelyek alapján a normaszöveget később módosították a gyakorló bírák észrevételei folytán.¹⁰

A bevezetésben csupán rövid áttekintését nyújtottam a kapcsolattartásra vonatkozó szabályozás alapelveinek, céljainak, illetve anyagi jogi szabályainak. A tanulmányomban azonban a részletesebb anyagi jogi jogszabályok ismertetése

9 Gyer. 33. § (1)-(8) bekezdése, 33/A-B. § 2020. február 29. napjáig hatályos normaszövege szerint. Van olyan álláspont is, amely szerint bizonyos esetekben a kapcsolattartás végrehajtását ne lehessen kérni, bevonva a hatóságot a családi kapcsolatok rendezésébe. Ekkor nem lehetne a hatóság bevonásával sakkban tartani a másik felet, és nem mérgezné a szülők és gyermek közötti bizalmi légkört. (PURDA Zsuzsánna: A szülői felügyelettel és a kapcsolattartással összefüggő gyakorlati tapasztalatok a családsegítés körében megvalósuló jogi tanácsadás szemszögéből)

10 lásd: 2020. évi I. törvény, 2020. évi XCII. törvény

helyett a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti új nemperes eljárások intézése során felmerült gyakorlati problémákra fókuszálók, különös tekintettel a felróhatóság értékelésének egyes kérdéseire, valamint az elmaradt folyamatos kapcsolattartás pótlásának eltérő gyakorlatára, amelyek álláspontom szerint a legvitatottabb részei a lassan kialakulni látszó jogalkalmazási gyakorlatnak.

2. A felróhatóság értékelése a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárásokban

A Bpnt. 22/B. § (4) bekezdésében rögzíti, hogy a kapcsolattartásra vonatkozó határozatban foglaltak megszegésének minősül, ha a kapcsolattartásra jogosult vagy kötelezett neki felróható okból nem tesz eleget az ott felsorolt kötelezettségeinek, illetve felróható módon bizonyos jogszabályban meghatározott magatartásokat tanúsít.¹¹ Megállapítható, hogy az új szabályozással egy tisztán anyagi jogi fogalom – felróhatóság – került a túlnyomórészt eljárásjogi szabályokat tartalmazó jogszabályba. Az ott megfogalmazott felróhatósági formula értelmezése a jelenlegi jogalkalmazási gyakorlat legnagyobb kihívásának tekinthető, hiszen a nemperes eljárások központi eleme lett annak vizsgálata, hogy a kérelmezetti – illetve jogosulti – oldalon álló fél felróható módon járt-e el. Szükségszerűnek tűnik a felróhatóság fogalom részletes elemzése, annak polgári jogi, családjogi és a speciális nemperes eljárásban rögzített értelmében is, ugyanis ezen hármas vizsgálat alapján lehetséges körül határolni azt a tartalmat, amelyet ténylegesen vizsgálni szükséges az új nemperes eljárásban.

2.1. A polgári jogi felróhatóság

A felróhatóság Eörsi Gyula definíciója szerint nem más, mint egy olyan felelősségtani kategória, amely a szándékos károkozásoktól indulva egészen az objektív helytállási kötelezettség határáig megtestesíti a polgári jogi felelősség szubjektív oldalát, felölelve a különféle felelősségi alakzatok összességét.¹²

A polgári jogban a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban: rPtk.) 4. § (4) bekezdése határozta meg az adott helyzetben általában elvárható magatartás következményét. Az elvárhatósági mérce lényegében a rPtk. 339. § (1) bekezdésében megfogalmazott kárfelelősségi klauzulának a Ptk. egészére történő kiterjesztése volt.¹³

¹¹ Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés a)-d) pontja szerinti magatartások: „nem tesz eleget”, „nem pótol”, „akadályoz”, „zavar”.

¹² EÖRSI Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966.

¹³ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. törvény (ún. 1977-es Novella) vezette be az alapelvet. Az új (4) bekezdés beiktatott normaszövege: „(4) Ha ez a törvény szigorúbb követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat. Aki maga sem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, a másik fél felróható magatartására hivatkozhat”. A törvény miniszteri indokolása részletesebb indokát nem adja a módosításnak.

Az adott helyzetben általában elvárhatóság követelménye egy speciális, az egyedi és az általános közötti szintet jelenít meg, amely a különböző személyekre és különböző szituációkra más és más elvárhatósági mércét hozott létre. A különböző mércéket a bírósági gyakorlat alakítja folyamatosan, ennek során elsősorban az adott személy életkorának, tapasztalatának, képzettségének tulajdonít jelentőséget. Felróhatónak minősül az a magatartás, amely ezt a mértéket eléri, illetve nem felróható, amely nem éri el.¹⁴

A 2014. március 15. napján hatályba lépett Ptk. fenntartotta¹⁵ az adott helyzetben általában elvárható magatartás (eljárás) megkövetelésére vonatkozó tételt. A hatályos jogunkban az elvárhatóság mértékét „az adott helyzetben általában elvárható” formulában kifejezésre juttatott tipizálási elvárási szint határozza meg. Természetes személyeknél e követelmény pszichikai határát a vétőképeség jelenti, és a szakképzettség magasabb szintje rendszerint megnövelt követelmények elvárását vonhatja maga után.

A Ptk. a fogalomhasználat terén azonban változtatott is, hiszen az „adott helyzetben általában elvárható” formulában megfogalmazott tipizált követelményszintet a felelősségi tényállásokban kifejezetten azonosítja a felróhatóság fogalmával.¹⁶ Azonban nehézséget okoz, hogy az adott helyzetben észszerűen eljáró személy valójában nem létezik, a bíróság így nem tudja megállapítani, hogy mi az adott helyzetben elvárható magatartás, sokkal inkább arról van szó, hogy a bíró maga mit gondol az adott helyzetben elvárható magatartásról, a bíró elképzelései szerint hogyan kell eljárni (például mit tenne ő maga hasonló helyzetben).¹⁷

Mindezek alapján rögzíthető, hogy a Ptk. 1:4. § (1) bekezdése szerint a polgári jogi jogviszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. E magatartásmérce megsértése a felróhatóság. Lábady Tamás szerint a felróhatóság ezen megfogalmazása az emberi magatartás és annak befolyásolhatóság olyan mércéje, amely hatékonyan ötvözi a két alapvető felelősségi elvet: a szubjektív és az objektív felelősséget. „Vagyis a felróhatóság nem tisztán individuális vétkességen alapuló fogalom, hanem azáltal, hogy a „szemrehányhatóságot” az objektív, társadalmi elvárhatóság mércéjével méri, bizonyos fokig objektívizálódik. A felróhatóság tehát az egyéni gondossági

¹⁴ https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/95900004.TV/ts/20140101/lr/chain1262_km0/ Letöltve: 2020.08.27. 12:40

¹⁵ Ptk. 1:4. § (1) Ha e törvény eltérő követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

¹⁶ VÉKÁS Lajos (szerk): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Első Könyv: Bevezető Rendelkezések. Budapest, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2013. 32.

¹⁷ VIII. fejezet: Az általános deliktualis felelősségi generálklauzula tényálláselemei. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. 295.

mértékhez igazodó klasszikus vétkességi elvet objektivizálja”.¹⁸ Mindez azt jelenti, hogy a magatartást nem pusztán a szubjektív tényezőkhez, képességekhez és akarathoz kell mérni, hanem a felróhatóság egyszerre a konkrét és az általánosra koncentráló idealizált fogalomhoz igazodik, amely esetenkénti mérlegeléssel állapítható meg. Ez az értelmezési mód a korábbi kártérítési jogi hagyományokhoz jobban illeszkedik.¹⁹ Ettől eltérő Lenkovics Barnabás álláspontja, aki szerint a felróhatóság a tipikus ember, tipikus élethelyzetben tanúsított magatartására épít.²⁰ Fuglinszky Ádám szerint a felelősség alapja egy adott elképzelt, a társadalom által elvárt magatartás, amelytől való eltérés jogkövetkezményeket generál, felelősséget alapoz meg. Az „általában elvárható” kitétel a társadalom által elvárt magatartás mércéjét jeleníti meg, egy magasabb absztrakciós szinten levő objektív zsinórmértéket, melyet az „adott helyzetben” kitétel konkretizálhat, illetve bizonyos esetekben specializálhat. Így az adott helyzetben elvárható magatartást nem a károkozó képességeihez mérten kell megítélni, hanem a társadalomnak a – fejlődésével összefüggésben folyamatosan változó – elvárása, értékelése, absztrakt mércéje alapján kell vizsgálni, hogy az egyedi helyzetben mi várható el nem a károkozó egyéntől, hanem a társadalmi hatásra irányuló szemlélettel, általában. ²¹

2.2. A családjogi felróhatóság fogalma és annak kritikája

2014. március 15-től a Ptk. beépítette a korábban különálló családjogi szabályokat a Negyedik Könyvébe. Az új családjogi szabályozás több helyen is rögzíti a felróhatósági fogalomrendszerét. A Ptk. a 4:81. § (4) bekezdésében, a 4:81. § (4) bekezdés a) pontjában, a 4:135. § (4) bekezdés c) pontjában, a 4:170. § (1) bekezdésében, a 4:182. § (2) bekezdésében, a 4:184. §-ában, a 4:191. § (1) bekezdés a) pontjában, valamint a 4:210. § (1) bekezdés is a felróhatóságot, illetve annak hiányát állítja zsinórmértékül a jogalkalmazó elé.

Völcssey Balázs több tanulmányában is foglalkozott az általa „családjogi felróhatóságnak” nevezett témakörrel. Véleménye szerint azzal, hogy a családjog a Ptk. része lett, egyértelműbbé vált, mi is a felróhatóság fogalma. Példaként hozza fel, hogy a Csjt. 88. §-a 1987. július 1-jétől²² tartalmazta a felróhatóság fogalmát a szülői felügyelet megszüntetése körében. A törvény indokolása azonban nem szólt arról, mit is jelent a felróhatóság a családjogi

18 LÁBADY Tamás: A deliktualis felelősség változásáról és ennek a polgári jogi kodifikációra gyakorolt hatásáról. Jura, 2002/1, 73.

19 VIII. fejezet: Az általános deliktualis felelősségi generálklauzula tényálláselemei. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. 294.

20 BÍRÓ György-LENKOVICS Barnabás: Magyar Polgári jog – Általános tanok. Miskolc, Novotni Kiadó, 2006. 99.

21 FUGLINSZKY Ádám: Kártérítési jog. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.

22 1986. évi IV. törvény

jogviszonyokban. A Legfelsőbb Bíróság, illetve a Kúria is több eseti döntésében hivatkozott a felróhatóságra,²³ illetve annak hiányára, azonban nem határozta meg, mit is ért felróhatóság alatt a perbeli jogviszonyban. A jogirodalom, a kommentárok a felróhatóság értelmezését a családjogi viszonyokban mellőzték, dogmatikai alapját nem dolgozták ki.

Völcsey álláspontja²⁴ szerint a gyermek érdekeinek és jogainak fokozott védelmét szem előtt tartva a családjogi jogviszonyokban eltérő tartalmat kell, hogy kapjon a felróhatóság. Nem a tipikus ember tipikus élethelyzetben tanúsított magatartásának kell lennie a kiindulópontnak, hanem minden egyes esetben az adott szülő szubjektív élethelyzetét kell viszonyítási pontnak tekinteni, és ehhez képest kell vizsgálnia a bíróságnak azt, hogy mi az, ami ennek megfelelően elvárható a féltől.

A rPtk. hatálya alatt ez a jogelv vált az ítélkezési gyakorlat által elfogadottá, mivel a Csjt. és a rPtk. kettősségével külön szabályozás érvényesült, így lehetőség volt az eltérő felróhatósági fogalom létrehozására. A felróhatóságnak ezáltal kialakulhatott egy sajátos – az általános polgári jogi jelentéshez képest szűkebb, az ember szubjektumára összpontosító – családjogi fogalma. Völcsey álláspontja szerint ennek tartalma leginkább az önhibával rokonítható. „Önhiba esetén az önhibát tanúsító személynek magatartása következményét viselnie kell, az alól a jog nem mentesít”.²⁵ Völcsey szerint 2014. március 15-től azonban már a magánjogi kódex tartalmazza a Családjogi Könyvet, így vizsgálandó, hogy továbbra is helye lehet-e külön, önálló családjogi felróhatóságnak vagy sem. Mindez azért fontos, mivel a Ptk. rendszertani értelmezése alapján az 1:4 § (1) bekezdésében definiált felróhatóság a törvény valamennyi Könyve esetében alkalmazandó.

Álláspontom szerint Völcsey érvelésének kiindulópontja helytelen. Önmagában ugyanis az, hogy a Csjt. és a rPtk. is használta a felróhatóság fogalmát, azonban előbbi nem határozza azt meg, nem következik, hogy az a polgári jogi felróhatóság-fogalomtól különbözne. A különbözőségekre abból nem lehetséges következtetést levonni, hogy a legfelsőbb bírósági, illetve kúriai gyakorlat nem fejtette ki a felróhatóság fogalmát az elbírált egyedi jogviszonyban. Véleményem szerint épp ellenkezőleg, azzal, hogy a felróhatóság fogalmát nem tartotta szükségesnek külön megmagyarázni, azt a következtetést lehetséges levonni, hogy az ismert volt, a gyakorlatban kikristályosodott jogelvről volt szó. Pontosan a bírói magyarázat hiánya, a külön jogirodalmi hivatkozások mellőzése jelentik

23 BH2000.206., Pfv.II.20.760/2012/10.

24 VÖLCSEY Balázs: A szülői felügyeleti jog megszüntetésének perjogi kérdései és a családjogi felróhatóság Családi Jog, 2017/2, 35-38.

25 BENCZE Lászlóné - CSÁNITZNÉ dr. Csiky Ilona - CSIKY Ottó: A házasság megkötése, felbontása. A házastársi tartás. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1999. 175.

azt, hogy a jogalkalmazók a családjogi jogviszonyokban is irányadónak tekintették az általános polgári jogi felróhatóság fogalmát.

Annyiban valóban helytálló Völcssey álláspontja, hogy családjogi jogviszonyokban nehézkes lenne tipikus emberi magatartásokat meghatározni, és ez alapján a felróhatóságot vizsgálni. Azonban álláspontom szerint a bírósági felróhatósági vizsgálat tartalma a Lenkovics-féle tipizálásnál összetettebb. Lábady fogalom-meghatározásával egyetértve, a felróhatóság nem tisztán egy szubjektív kategória, vannak benne objektív elemek is (pl. társadalmi elvárhatóság eszméje), és egyszerre a konkrét és az általánosra reflektál, így lehetséges annak vizsgálata az eseti bírói mérlegelés függvényében. A felróhatóság túlságosan objektív, szigorú megközelítése viszonylagossá tenné a különbséget a felróhatóságon alapuló és a felróhatóságtól független felelősség között.²⁶

A Ptk. 1:4. § (1) bekezdésnek „ha e törvény eltérő követelményt nem támaszt” fordulata nem arra utal, hogy a Ptk. a felróhatósági szabályok között különbséget kívánna tenni, hanem pusztán azt jelenti, hogy a kódex alkalmazhat a felróhatóságtól eltérő követelményt is, de azt *expressis verbis* ki kell mondania és meg kell határoznia. Amennyiben ezt a törvény nem teszi meg, akkor minden körülmények között a felróhatósági alapelvet kell alkalmazni. Völcsseyvel ellentétben álláspontom szerint ez is arra utal, hogy nincs különbségtétel a családjogi és vagyoni jogi felróhatóság között, mivel ebben az esetben a törvény kimondta volna, hogy a családjogi viszonyokban más felróhatósági szintet kell alkalmazni.

Véleményem szerint a Völcssey által hivatkozott, a szülői szubjektív élethelyzetet viszonyítási pontnak tekintett vizsgálathoz nem szükséges önálló – családjogi – felróhatósági fogalom meghatározása. A felróhatóság vizsgálata körében a Ptk. 1:4. § (1) bekezdésében hivatkozott „adott helyzet” a családjogi élethelyzetet és egyedi szituációt jeleníti meg, míg az „általában elvárhatóság” teremti meg a bírói mérlegelés lehetőségét, valamint a gyermeki érdekek megjelenítését.²⁷ Azzal, hogy a Ptk. a felróhatóságot már a Bevezető rendelkezések között az „adott helyzetben általában elvárható” formulában megfogalmazott tipizált követelményszinttel definiálja, és a családjogi felelősségi tényállásokban nem ismétlődik ez a formula, hanem a törvény a „felróható” vagy „felróhatóság”

26 VIII. fejezet: Az általános deliktuális felelősségi generálklauzula tényálláselemei. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. 283.

27 A kommentárirodalomban képviselt álláspont szerint az adott helyzet nem a károkozó személyes adottságaira vonatkozik, sokkal inkább a károkozó magatartás kifejtésének „környezetére, körülményeire. Továbbá, hogy az egyéniesítés, a különleges körülmények és a károkozó tudatának vizsgálata nem nélkülözhető, különben a kártérítés „elszemélytelenedett szankcióvá válik”. [VIII. fejezet: Az általános deliktuális felelősségi generálklauzula tényálláselemei. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. 294.o.]

kifejezést használja, kifejezetten az a célja, hogy ugyanazt a terminus technicust alkalmazzák a bíróságok.

2.3. A kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárásban meghatározott felróhatóság és az önhiba vizsgálata a gyámhivatal korábbi gyakorlatának tükrében

Völcsey - és szerzőtársa, Harmat Erika - a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti nemperes eljárásokban is felveti annak kérdését,²⁸ hogy megkülönböztethető-e a „családjogi felróhatóság” a klasszikus polgári jogi (vagyonjogi) felróhatóságtól vagy sem.

Amennyiben elfogadnánk Völcsey alaphipotézisét, hogy a Csjt.-ben rögzített felróhatóság-fogalom és a Ptk. felróhatóság fogalma különbözött egymástól, további vizsgálat tárgyát nem kellene képeznie a Bpnt.-ben lefektetett új felróhatóság-formulának, hiszen a Bpnt.-Ptk. kettősséggel – hasonlóan a Csjt.-Ptk. kettősséghez – ismételten nem kellene alkalmazni a polgári jogi általános felróhatósági klauzulát, a jogalkalmazóknak az ún. „családjogi felróhatóság” vizsgálatára továbbra is lehetősége lenne.

Amennyiben elfogadnánk Völcsey értelmezését, miszerint jelen esetben is „családjogi felróhatóságról” kellene beszélnünk, nem alkotna egységes szabályozást a Ptk. és a Bpnt., amely véleményem szerint a jogalkotói szándékkal bizonyosan ellentétes lenne. A jogalkotó célja – teleológiai értelmezés alapján – az lehetett, hogy a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása során a kapcsolattartásra jogosult és kötelezett anyagi jogi felelőssége alapján születhessen döntés. Ez pedig egyértelműen a Ptk. felróhatóságra vonatkozó szabályainak alkalmazását helyezi előtérbe. Ennek alátámasztására szolgál az is, hogy a Bpnt. összesen két helyen említi a „felróhatóságot”. Az első alkalommal a már idézett 22/B. § (4) bekezdésében, míg a második alkalommal a 22/C. § (2) bekezdés b) pontjában, amely szövegrész lényegében szó szerinti megismétlése a Ptk. 4:182. § (2) bekezdésében írt szabályozásnak. Amennyiben nem ugyanazt a Ptk.-ban meghatározott felróhatóság-fogalmat használnánk, az azt eredményezné, hogy ugyanannak a szövegszerű szabályozásnak kétféle tartalmat tulajdonítanánk a két törvényben. Ha pedig csak utóbbi normaszöveg esetében tartanánk irányadónak a Ptk. felróhatóság-fogalom használatát, az a jogszabály koherenciáját törné meg.

A korábban kifejtettek szerint a Ptk.-ban szabályozott felróhatóság ezáltal nem különbözik a családjogban alkalmazandó felróhatóságtól, így az általános

28 HARMAT Erika - VÖLCSEY Balázs: Új nemperes eljárás a bíróságok hatáskörében: a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás. Családi Jog, 2020/1, 27.

szabályok között rögzített adott helyzetben általános elvárhatóság mércéjét kell vizsgálni a nemperes eljárásban is.

2020. március 1. napja előtt a gyámhatóságok hatáskörébe tartozott a kapcsolattartásra vonatkozó határozatok végrehajtása. A Gyer. - 2020. február 29. napjáig hatályos - 33. § (4) bekezdése szerint ha a gyámhivatal az eljárása során megállapítja az önhiba fennállását, végzéssel elrendeli a végrehajtást.

Az önhiba a jogirodalomban a felelősségnek a felróhatóságot el nem érő foka: a jogos és a jogellenes magatartások között foglal helyet. Ezáltal a felróhatóság fogalmi köre tágabb, mint az önhiba, utóbbi alapvetően gondatlan magatartást jelent, míg a felróhatóság bizonyos értelemben objektivizált felelősségi kategória.

Ebből következően a vizsgálat terjedelme és tárgya a kapcsolattartási határozat végrehajtása iránti bírósági nemperes eljárásban szélesebb körű, mint a gyámhivatal előtt volt. A gyámhivatal gyakorlata azonban nem volt egységesnek mondható. Egyes esetekben az önhiba vizsgálata során valóban visszanyúltak a Ptk. 1:4. § (1) bekezdésében megfogalmazott felróhatósági elvhez, és azt alkalmazták az önhiba vizsgálata során, azonban a gyámhivatalok többsége a felróhatóságot el nem érő magatartások esetén is elrendelte a végrehajtást, tehát a felróhatóságtól eltérő tartalmat adott neki.²⁹ Völcssey az előbbihez hasonló álláspontot képvisel, amikor kifejti, hogy a felróhatóság önálló családjogi értelemben vett fogalma tartalmában megegyezik az önhiba lényegével. Erre abból következtet, hogy a törvény indokolása nem ad erre választ vagy bármilyen információt. A Családjogi Könyv több esetben is az önhiba, illetve a felróhatóság fogalmat használja, tartalmában szinonimaként funkcionálva, így pedig a családjogi felróhatóság fogalma megegyezik az önhiba jelentésével.³⁰

Álláspontom szerint a jogalkotó szándékosan különbséget kívánt teremteni a Gyer.-ben rögzített önhiba és a Ptk.-ban írt felróhatóság fogalom szövegszintű használatával, illetve magában a Ptk.-ban írt önhiba fogalom sem azonosítható a Ptk.-beli felróhatósággal.

29 Lukács Beáta, Budapest Főváros Kormányhivatala (BFKH) Gyámügyi és Igazságügyi Főosztály Szociális és Gyámügyi Osztályának osztályvezetője a Magyar Igazságügyi Akadémián megtartott előadásában az önhiba körében a felróhatóság vizsgálatát tekintette irányadónak, azonban több eseti döntésben is megállapítható volt, hogy a gyámhatóság az önhibát objektív körülménynek tekintette, nem vizsgálta a felróhatóságot. Például a Pest Megyei Kormányhivatal, mint másodfokon eljáró hatóság a PE/GYAM/941-1/2018. és a PE/GYAM/941-2/2018. számú ügyekben helyben hagyott olyan elsőfokú döntéseket, amelyekben a telefonos kapcsolattartások azért hiúsultak meg, mert adott időpontban a saját telefontal rendelkező, ítélőképességük birtokában lévő gyermekek a nagyszülőknél nyaraltak, illetve egyéb elfoglaltságuk miatt adott időpontban nem tudták felvenni a telefont. Ennek ellenére megállapították a hatóságok, hogy a gondozó szülő önhibája fennáll. A gondozó szülőnek aktívan közre kell működnie a gyermekek ez irányú magatartásának megvalósulásában.

30 VÖLCSEY Balázs: A szülői felügyeleti jog megszüntetésének perjogi kérdései és a családjogi felróhatóság. Családi Jog, 2017/2, 37-38.

Ennek kapcsán hivatkozni kívánok az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2020. évi XCII. törvény 86. § (2) bekezdésére és 88. § b) pontjára, amelyben a jogalkotó módosította a Bpnt. 22/B. § (3) bekezdését, valamint 22/D. § (2) bekezdését, mindkét szakaszba beépítette az „önhiba” fogalmát, illetve annak jogalkalmazói vizsgálatát. Amennyiben a jogalkotó valóban azonos tartalmat kívánt volna tulajdonítani az önhibának, illetve a felróhatóságnak, indokolatlan lett volna a különbségtétel. Ezzel szemben a törvény miniszteri indokolása is kiemeli, hogy „tekintettel arra, hogy előfordulhat olyan eset, amikor a kérelmezetten kívülálló ok miatt hiúsul meg az önkéntes teljesítés, a Javaslat a Bpnt. 22/C. § (3) bekezdésében és 22/D. § (2) bekezdésében rögzíti, hogy a bíróság a jogkövetkezményeket akkor alkalmazza, ha a teljesítés önhibából marad el”.³¹

Ez alapján egyértelműen meghatározható, hogy az önhiba egy olyan objektív kategóriát jelent, amely a „félen kívülálló ok” vizsgálatát jelenti, nem pedig azt, hogy adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsított-e a fél.

Úgy gondolom, a Ptk. családjogi rendszerében sem lehet azonosítani egymással a felróhatóság és az önhiba fogalmakat. Erre példa lehet a Ptk. 4:29. § (1) bekezdésében rögzített önhiba fogalomnál a kodifikáció során kifejtett érvelés. „Sem a házastársi tartásra önhibáján kívül való rászorultság, sem a házastársi tartásra való érdemtelenség nem kívánnak külön törvényi szabályozást. Ami az önhibát illeti, egy a Polgári Törvénykönyvbe inkorporált családjogi szabályozás esetén is nyilvánvaló lesz mindenki számára, hogy az alapvetően különböző két esetkörre, a polgári jogi felelősségre és a tartásra való rászorultság kérdését illetően alkalmazott önhiba fogalom nem azonosak”.³²

A Bpnt. módosításának, illetve az önhiba fogalom Bpnt.-be történő bevezetése hátterében az állhatott, hogy a meghatározott cselekmény végrehajtása iránti általános végrehajtási eljárásban a Vht. 173. § (1) bekezdése szerint a végrehajtó ellenőrzi a kötelezett önkéntes teljesítését.³³ Azonban ez a vizsgálati lehetőség ebben a nemperes eljárásban elmaradt a korábbi szabályozás szerint, a bíróságnak nem volt diszkrecionális jogköre.³⁴ A teljesítés elmaradásának bejelentése esetén az ellenérdekű felet viszont mindenképp nyilatkoztatni

31 Az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2020. évi XCII. törvény miniszteri indokolása a 86-88. §-hoz

32 Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója. Magyar Közlöny, 2002/15/2, 40.

33 Vita tárgyát képezi, hogy a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás végrehajtási eljárásnak tekinthető-e. A többségi álláspont szerint az eljárás nemperes eljárásnak minősül, de azon belül nem végrehajtási eljárás, így a Vht. szabályai nem alkalmazhatók. Osztva a többségi álláspontot, csupán példával kívántam élni, a hasonló meghatározott cselekményekre vonatkozó végrehajtásokra vonatkozó eljárásrendet kívántam bemutatni.

34 HARMAT Erika-VÖLCSEY Balázs: Új nemperes eljárás a bíróságok hatáskörében: a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás. Családi Jog, 2020/1, 29.

szükséges, hiszen a Pp. 110. § (2) bekezdése irányadó a nemperes eljárásban is. Kérdésként merült fel a módosítást megelőző szabályozás alapján, hogy ellentétes nyilatkozatok esetén miként döntsön a bíróság? A Bpnt. 1. § (1) bekezdése alapján szükséges lett volna ebben az esetben bizonyítékok csatolására felhívni a feleket, azonban ebben a szakaszban a felróhatóságot nem vizsgálhatta a bíróság. Mégis szükséges volt valamiféle mércét felállítani, hogy a mely okból elmaradt önkéntes teljesítést lehetséges szankcionálni, mivel nem szabad teljesen objektivizálni az eljárás ezen szakaszát sem. A kérelmező – akár rosszhiszeműnek minősíthető – bejelentésétől függően önmagában nem lehetséges egy súlyos jogkövetkezményt alkalmazni. Számos olyan eset merülhet fel ugyanis, amikor a kérelmezetten kívülálló ok miatt hiúsul meg a teljesítés, például maga a kérelmező utasítja azt vissza, és ennek ellenére megindítja az eljárás második szakaszát. Ebben az esetben automatikus szankciókat alkalmazni pedig méltánytalan jogkövetkezmény lett volna.

Egy példával illusztrálható az önhiba és a felróhatóság közötti különbség. A jogosult a gyermek átadásának helyén nem jelenik meg, mivel balesetet szenved a gépjárművével. Ezen okból kifolyólag a gondozó szülő elutasítja a jogosult fél pótlási kérelmét. Ekkor azt kellett a gyámhivatalnak az önhiba vizsgálata során mérlegelni, hogy kötelezett gondozó szülő önhibája megállapítható-e a kapcsolattartás és a pótlás elmaradásában. Az elsődleges vizsgálat arra irányult, hogy a jogosult személy megjelent-e vagy sem a gyermek átadásánál, ha pedig nem jelent, a kötelezett személy önhibájából történt-e a távolmaradása. Ezek vizsgálata után a gyámhivatalnak azt a választ kellett adnia, hogy nem a kötelezett gondozó szülő hibájából nem jelent meg a jogosult a gyermekátadáson, nem vizsgálta továbbiakban azt, hogy milyen okból történt az elmaradás, így a gyámhivatalnak a végrehajtás elrendelése iránti kérelmet el kellett utasítania. Ezzel szemben a bírósági eljárás során a bíróság a felróhatóságot is vizsgálja, tehát hogy a jogosult és a kötelezett az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsította-e. Ennek során lehetősége van több szempontot is megvizsgálni, hiszen a jogosultnak fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartás esetén lehet helye pótlásnak. Amennyiben azt lehetséges megállapítani a vizsgálat során, hogy a jogosult vétlen volt, nem lehet felróhatónak tekinteni neki azt, hogy az átadás időpontjában nem tudott megjelenni, neki nem felróható okból hiúsult meg a gyermekátadás, így a kapcsolattartás pótlásának helye lehet.³⁵

35 Másik kérdéskör, hogy vizsgálni kell azt is, ilyen esetben van-e lehetőség végrehajtás elrendelésének, hiszen további feltétel a kérelmezett felróható magatartása is. Jelen példával kizárólag arra kívántam rávilágítani, hogy az önhiba fogalom és a felróhatóság fogalom nem egyeznek meg, illetve a Ptk.-Bpnt.-Gyer. hármas rendszerében nem lehet szinonimaként alkalmazni a két terminus technicust.

2.4. A kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás felróhatósági rendszere

A legáltalánosabb esetkör alapján bemutatom a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás felróhatósági rendszerét, tehát azon magatartásokkal példázva, amelyek a Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés a) és b) pontjában kerültek rögzítésre,³⁶ és amelynek lényege, hogy a jogosult nem tud kapcsolatot tartani a gyermekkel, mivel nem történik meg az átadás, tehát a határozatban foglaltak megszegése oly módon történik, hogy a gondozó szülő nem adja át a gyermeket, illetve a jogosultnak fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartás pótlási kötelezettségnek a kötelezett nem kíván eleget tenni.

Ennek elemzése során két nagyobb esetkört kell megkülönböztetnünk. Az egyik esetben az alaphatározat tartalmazza a folyamatos kapcsolattartások elmaradása esetén a pótlási rendelkezést, a másik esetkörben azt a bíróság elmulasztotta. A Gyer. 33. § (1) bekezdés a) pontjának nyelvtani értelmezéséből³⁷ arra lehet következtetni, hogy a hatóságok korábban gyakran elmulasztották ezt a rendelkezést, elfelejtették a pótlási szabályokat rögzíteni.³⁸ Forgács László egy tanulmányában a határozatok végrehajthatatlanságának okát abban látta, hogy a határozatokból hiányzik az elmaradt kapcsolattartások pótlásának szabályozása, valamint az ügyfelek figyelmeztetése arra, hogy várhatóan elmaradó kapcsolattartásról előzetesen lehetőleg írásban kötelesek egymást értesíteni. Az ilyen határozatok azt eredményezik, hogy a gyakorlatban kivitelezhetetlen a határozatok végrehajtása és az ügyfelek hiába fordultak a gyámhivatalhoz, mert ha a bíróságok valamely kérdésben, amelyet a jogszabály előír, nem határoznak, két éven belül a gyámhivatal ezt nem pótolhatta, hanem a bírósághoz kellett fordulni.³⁹

Álláspontom szerint abban az esetben, ha a pótlás nem került szabályozásra az alaphatározatban, a folyamatos kapcsolattartás elmaradásakor további követelmény vagy feltétel nélkül benyújtható a végrehajtás elrendelése iránti kérelem. Az ítélezési gyakorlatban érvényesül egy olyan kisebbségi vélemény, amely szerint a pótlási rendelkezések alaphatározati meghatározásának elmulasztása önmagában a végrehajtási eljárást kizárja, azonban – véleményem

36 Nyilvánvalóan számos esete merülhet fel annak, hogy a kötelezett a „kapcsolattartási kötelezettségnek nem tesz eleget”, hiszen, ha bármilyen magatartást előír az alaphatározat, azt értelemszerűen meg is lehet szegni.

37 Gyer. 33. § (1) bekezdés a) pontja: a kapcsolattartás pótlására, ennek hiányában a kapcsolattartásra - a kapcsolattartásra vonatkozó határozatban - előírt határidő elteltétől, [...]

38 Még a Ptk. hatálybalépését követően is lehet találkozni pótlás nélküli szabályozással. [PURDA Zsuzsanna: A szülői felügyelettel és a kapcsolattartással összefüggő gyakorlati tapasztalatok a családsegítés körében megvalósuló jogi tanácsadás szemszögéből. Családi Jog, 2020/1, 32-40.]

39 FORGÁCS László: A kapcsolattartási ügyek vizsgálata. Mi az oka a jogszabályok végrehajthatatlanságának? Család, gyermek, ifjúság, 2004/2

szerint – a Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés a) pontjában írt kötelezettségszegés körében értékelendő a pótlási rendelkezés nélkül szabályozott folyamatos kapcsolattartási szabályok esetében is annak megszegése. A pótlási szabályok megszegésére hivatkozással benyújtott kérelem egy önálló kérelemfajta, és kizárólag a Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés b) pontjára történő hivatkozás esetén vizsgálható.

Tehát amennyiben az alaphatározat a pótlásra vonatkozó rendelkezést nem tartalmazza, a kérelmező a Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés a) pont alapján nyújthatja be a kérelmét, így önmagában a szabályozás hiányossága vagy a pótlási rendelkezés elmulasztása nem eredményezheti a kérelem visszautasítását vagy érdemi elutasítását. A kérelmező ebben az esetben is kérelmezheti a Bpnt. 22/C. § (2) bekezdés b) pontja szerinti pótlásra történő bírósági felhívást. Ennek azért van jelentősége, mivel így elkerülhető egy újabb bírósági eljárás megindítása, amelynek célja kizárólag annyi lenne, hogy a bíróság egészítse ki az alaphatározatát a pótlásra vonatkozó rendelkezésekkel.

Ebben az esetben a bíróság elsődleges feladata a kérelmezett felróhatóságának vizsgálata. Amennyiben megállapítható az, sor kerülhet a felróhatósági vizsgálat második lépcsőjére. A Ptk. 4:182. § (2) bekezdése ugyanis rögzíti, hogy a jogosultnak fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartást a legközelebbi megfelelő időpontban, de legkésőbb hat hónapon belül pótolni kell, amelyet a jogalkotó kiegészített – egyben megismételt – a Bpnt. 22/C. § (2) bekezdés b) pontjában, amely szerint ha a bíróság megállapítja, hogy a kérelmezett megszegte a kapcsolattartásra vonatkozó határozatban foglaltakat, elrendeli a végrehajtást. Ekkor a bíróság a végrehajtást elrendelő végzésben a kérelmezettet felhívja, hogy a kapcsolattartásra jogosultnak fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartás pótlását a legközelebbi megfelelő időpontban, de legkésőbb hat hónapon belül biztosítsa, és megjelöli a pótlás végső határidejét.

Látható, hogy a bíróság feladata a kérelem elbírálása során nem szorítkozhat kizárólag a kérelmezett felróhatóságának vizsgálatára. Amennyiben valóban elmaradt a kapcsolattartás, és az a kérelmezettnek felróható okból történt, csak abban az esetben van helye pótlásnak, ha az a jogosultnak fel nem róható okból maradt el. Látszólag nem értelmezhető ennek a feltételrendszernek a megalkotása, azonban a családjogi viszonyok nem tiszta felróhatósági viszonyokat takarnak.

Ugyanis kérdésként merülhet fel, vajon mi történik azokban az esetekben, amikor a felróhatóságok keverednek egymással, illetve mindkét félnél találhatunk felróhatósági körülményeket, felróhatónak tekinthető magatartásokat, eljárásokat?

Álláspontom szerint amikor a felróhatóság nem különül el egymástól egyértelműen, hanem azt lehet megállapítani az eljárás során, hogy a jogosulti és kötelezetti oldalon is voltak olyan magatartások (eljárások), amelyek az elmaradás kapcsán a felróhatóság körében a terhükre értékelendők, a bíróságnak nincs lehetősége mérlegelni, nincs lehetősége a végrehajtás részbeni elrendelésére.

A károsulti közrehatás általános kártérítési elve, így a felek felróhatósága arányának vizsgálata családjogi értelemben nem értelmezhető. Álláspontom szerint amennyiben a legkisebb mértékig is, de fennáll a jogosult felróhatósága, tehát megállapítható a jogosult felróható közrehatása a kapcsolattartás elmaradásában, a végrehajtás elrendelése mellett a pótlásra történő felhívásnak már nincs helye. A Bpnt. kötelezetti felróhatóságát ugyanis a Ptk. jogosulti felróhatóságának vizsgálata követi, amely során a felróhatóság mértékének (arányának) vizsgálata nem eleme az eljárásnak. Amennyiben a legkisebb mértékben is, de megállapítható a jogosult felróhatósága, kizárólag a Bpnt. 22/C. § (2) bekezdés a) pontjában írt felhívás adható ki a kérelmezett felé, tehát a végzés kézhezvételét követően esedékes kapcsolattartásnak a kapcsolattartásra vonatkozó határozat szerinti időpontban és módon tegyen eleget.

A másik esetkör az, amikor az alaphatározat tartalmazza a pótlási rendelkezést is. Ebben az esetben már a kérelemben pontos tényelőadást kell tennie a jogosultnak arra vonatkozóan, hogy milyen okok miatt maradt el a gyermekkel való kapcsolattartása. Ebből a tényelőadásból kell levonnia a bíróságnak azt a következtetést, hogy megvalósult-e a Ptk. 4:182. (2) bekezdés szerinti előfeltétel, tehát a jogosult pótlásra vonatkozó joga „feléledt-e”. Ezután vizsgálat tárgyát képezi az a feltétel, hogy a kérelmezettnek felróható okból maradt-e a kapcsolattartás, majd pedig az, hogy a pótlási időpont letelt-e, illetve, hogy a pótlás is a kérelmezettnek felróhatóan maradt-e el. Ennek során egy olyan anyagi jogi felróhatósági rendszer vizsgálata került beemelésre az eljárásba, amely nehezkesebb vizsgálati kötelezettséget is eredményezhet a bíróság részéről.

Az elmaradt kapcsolattartás pótlása az alaphatározat szerint csak a jogosultnak fel nem róható ok esetén „éled fel”. Ha a jogosult arra hivatkozik a kérelmében, hogy a kötelezett személy nem biztosította a kapcsolattartást részére, megszegte a határozatban foglaltakat, felróható magatartást tanúsított, önmagában nem elegendő a kérelem benyújtásához, illetve a végrehajtás elrendeléséhez. Ugyanis szükséges az is, hogy az alaphatározatban rögzített pótlás elmaradása kapcsán is felróhatóság terhelje a kötelezettet. Ekkor ugyanis az eredeti kapcsolattartás megszegése esetén abban a tudatban jár el felróhatóan a gondozó szülő, hogy tudja, a felróhatóságának következményeit utóbb elháríthatja, mentesülhet a hátrányos következmények alól, ha a pótlási kötelezettségének eleget tesz. Csak

abban az esetben állapítható meg, hogy a kötelezett megszegte a kapcsolattartás szabályait, ha a pótlás esemény idején is felróhatóan megghiúsítja a kapcsolattartást. Amennyiben a pótláskor a jogosultnak felróható ok merül fel, álláspontom szerint nem kerülhet sor a végrehajtás elrendelésére.

Ez alapján megállapíthatjuk, a végrehajtás elrendelése iránti kérelem benyújtását megelőző feltételnek tekinthető, hogy csak olyan elmaradt folyamatos kapcsolattartások pótlása iránti kérelem terjeszthető elő a Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés b) pontja alapján, amely a jogosultnak fel nem róható okból hiúsult meg. A végrehajtás elrendelésének ezáltal kettős követelménye van ebben az esetben; egyrészt a jogosult teljes felróhatóságának hiánya a kapcsolattartás és a pótlás idején is, amely kvázi a kérelem benyújtásának előfeltételének is tekinthető, másrészt a kötelezett felróható magatartása mindkét esemény idején. Mindkettőre a jogosultnak a kérelemben előadást kell tennie, meg kell jelölnie egyrészt a saját felróhatóságát kizáró körülményeket és bizonyítékokat, másrészt a kötelezett felróhatóságát valószínűsítő tényeket, és az azokat alátámasztó bizonyítékokat.

2.5. Mentesülés

Korábban kifejtettem, sajátos és egyedi problémakörnek tekinthető, amikor a kapcsolattartási esemény ugyan kizárólag a kötelezett gondozó szülőnek felróható okból hiúsul meg, de az alaphatározat tartalmazza a pótlási időpontot, azonban a pótlás időpontjában történő kapcsolattartás már a jogosultnak felróható okból marad el.

A problémát az okozza, hogy ebben az esetben kötelezetti oldalon keletkezett kötelezettségszegés, a Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés a) pontjában írt feltétel fennáll. Viszont a gondozó szülő az alaphatározatban írt pótlási rendelkezés szerint biztosítja az elmaradt kapcsolattartás pótlását, amelytől viszont a jogosult felróható módon elzárkózik.

Ebben az esetben két megoldási lehetőség is kínálkozik. A Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés a) pontja szerint abban az esetben áll fenn a végrehajtás elrendelésének feltétele, amennyiben a kötelezett „határidőben nem tesz eleget kapcsolattartási kötelezettségének”. A „határidőben” szövegrészt úgy kell értelmezni, hogy a kapcsolattartási időpont lényegében a pótlási időponttal együtt tekinthető egy „határidőnek”, így csak akkor történik kötelezettségszegés, ha mindkét időpont (határidő) esetében fennáll a kötelezetti felróhatóság. Álláspontom szerint ez a jogi érvelés nem helyes, nem lehetséges a két időpontot egységként kezelni, és kizárólag a pótlási időpontot tekinteni a felróhatóság szempontjából irányadónak. A kapcsolattartás és a pótlás ugyanis két különálló

jogintézménye a kapcsolattartásnak, amely a Ptk. és a Gyer. szabályozási rendszeréből is következik.

A jogszabályi rendelkezések, illetve a kapcsolattartás szabályozásának dogmatikájából eredően úgy kell tekinteni, hogy a kapcsolattartás, illetve annak pótlása két önálló cselekmény, azokat egyenként és egyénileg kell vizsgálnia a bíróságnak felróhatóság szempontjából. Így, ha a kapcsolattartás esetében fennáll a kötelezett felróhatósága, azonban a pótlás elmaradása során a jogosult felróhatósága állapítható meg, egyéb dogmatikai alapot kell találni megoldásként.

Ugyan a családjogi anyagi jogi szabályozás nem tartalmazza a mentesülés lehetőségét, azonban véleményem szerint ezzel a megoldással érdemes a problémát kezelni. A rPtk. 339. § (1) bekezdése szerint mentesült a felelősség alól, ha bizonyította, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható volt, míg a Ptk. 6:519. §-a szerint mentesül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.

A polgári jogi kártérítési felelősség általános - felróhatósági - alakzatában sem feltétlenül van helye a felelősség megállapításának. „Mentesül ugyanis a felelősség alól az, aki bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, vagyis magatartása nem volt felróható. Az elvárhatóság kérdésének elbírálásánál abból kell kiindulni, hogy mindenkinek úgy kell eljárnia, hogy a kár bekövetkezése megelőzhető legyen. Az elvárhatóság objektív fogalom, a társadalmilag elvárható magatartást jelenti. A törvényben az általában kitétel azt jelenti, hogy a törvény nem egyéni adottságok alapján írja elő a normát, hanem úgynevezett objektív zsinórmértéket alkalmaz. Az adott helyzetben kitétel pedig azt jelenti, hogy a törvény egyediesíti is a társadalmi mércét és azt vizsgálja, hogy az adott helyzetben a konkrét tényállás mellett mi tekintendő elvárhatónak”.⁴⁰

A kimentéssel tehát az általános kártérítési szabályok szerint mentesülhet a bírósági marasztálás alól a kötelezett gondozó szülő. Ezen jogintézmény alkalmazásának nincs akadálya családjogi viszonyokban sem.

A gyakorlatban ez oly módon jelenhet meg, hogy a kötelezett valóban felróhatóan megszegte a kapcsolattartás szabályait, viszont azért, hogy a jogosultat az elmaradásról előzetesen értesítette, majd a pótlási kötelezettségének eleget tett volna, viszont az neki nem felróható okból hiúsult meg, mentesülhet a hátrányos következmények alól. Lényegében az utólagos magatartásával a felróhatóságát korrigálja, teszi semmissé. Ennek azért van

40 <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/95900004.TV/ts/20140101/lr/339/> Letöltve: 2020.08.24. 13:00

jelentősége, mert ha a szabályozás szerinti alap kapcsolattartás során magatartása felróható volt, de utóbb biztosította a pótlás lehetőségét, amelynek elmaradásában felróhatóság már nem terheli - például a jogosult önként nem él vele -, akkor hiába szegte meg a folyamatos kapcsolattartás alapszabályát a kötelezett, a pótlásnak eleget téve mentesülhet a felróhatóság megállapításától, valamint a végrehajtás elrendelésétől. Könnyen belátható ennek a jogpolitikai háttere, hogy ne lehessen visszaélés-szerűen gyakorolnia egyik félnek sem a jogait. Amennyiben a pótlási alkalom biztosításával nem mentesülhetne a kötelezett a hátrányos következmények alól, a jogosult visszaélhetne ezzel a jogával, és kiüresíthetné a pótlás jogintézményét. Ez azt eredményezné, hogy kizárólag az alapszabályozás szerint lehetne kapcsolatot tartani, amely a gyermek életét indokolatlan korlátok közé szorítanák (például nem mehetne el a gondozó szülőjével családi rendezvényre stb.).

A mentesülési szabályok átvétele azt is eredményezi, hogy nem csupán azt vizsgálja a bíróság, hogy a Ptk. 4:182. § (2) bekezdése szerint a kapcsolattartás elmaradása a jogosultnak nem felróható okból hiúsul meg, hanem azt is, hogy a kapcsolattartás pótlása a jogosultnak fel nem róható okból hiúsult-e meg. Tehát ilyen esetekben kétszeres felróhatósági vizsgálatra kerül sor a bíróság részéről a jogosult kérelmező és a gondozó szülő kérelmezett oldalán is.

Abban a speciális esetben, ha az alaphatározat nem tartalmazza az elmaradt kapcsolattartás pótlását, és ezt követően nyújtja be a kérelmét a jogosult a Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés a) pontjára hivatkozással, álláspontom szerint a mentesülés vizsgálata körében ismételten egyedi eljárásnak kell következnie. Ugyanis számos esetben előfordul, hogy a kötelezett önkéntesen, alaphatározati szabályozás nélkül felajánlja a jogosultnak a pótlás lehetőségét, amellyel utóbbi nem kíván élni, hanem ehelyett benyújtja a kérelmét. Ebben az esetben megvalósul a Ptk. 1:4 § (2) bekezdésében írt azon rendelkezés, hogy saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat. Könnyen belátható, hogy a gyermek érdekét nem szolgálja egy indok nélkül megindított eljárás. A kötelezettnek ebben az esetben is mentesülnie kell a felelősség alól, ha a saját felróható magatartását követően önkéntesen felajánlja a következő megfelelő időpontot a pótlásra. A jóhiszeműség és tisztesség követelményének az felelne meg ebben az esetben, ha a jogosult azt elfogadja, esetleg másik megfelelő pótlási időpontra tesz javaslatot, mielőtt a gyermeket sürgősen tenné ki egy bírósági eljárásnak. A pótlás szabályozásának elutasítása egyértelműen arra utal, hogy a különélő szülőt nem a szülő-gyermek kapcsolat folyamatos és tartalmas eltöltése vezérli.⁴¹

41 PURDA Zsuzsánna: A szülői felügyelettel és a kapcsolattartással összefüggő gyakorlati tapasztalatok a családsegítés körében megvalósuló jogi tanácsadás szemszögéből. Családi Jog, 2020/1, 32-40.

3. A gyermek akaratnyilvánításának értékelése a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárásban; különös tekintettel a kérelmezett felróhatóságának megállapítására

A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20. napján kelt Egyezmény⁴² 1. cikke szerint gyermeknek az a személy minősül, aki a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, kivéve ha reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban elérte. A gyermekelhelyezési és kapcsolattartási ügyek vonatkozásában az Egyezmény rögzíti, hogy valamennyi érdekelt számára lehetőséget kell adni arra, hogy az eljárásban részt vehessen, és véleményét ismertethesse. Az Egyezmény 12. cikke írja elő, hogy az ítélőképesége birtokában lévő gyermek számára biztosítani kell a jogot arra, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét. A gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.

A jogalkalmazás során ha a gyermek a bírósági eljárásban megjelenik, lehetőséget kell biztosítani számára, hogy az életkori sajátosságaira figyelemmel az igazságszolgáltatás érdemi szereplője lehessen. A hatályos szabályok a gyermek meghallgatását nem kötik valamely életkor betöltéséhez. A kialakult gyakorlat szerint a szülői felelősséggel kapcsolatos bírósági eljárásokban a gyermekek meghallgatására általában 3 éves koruktól kerülhet sor. A perekben megfigyelhető az a tendencia, hogy a tíz év körüli gyermek meghallgatására pszichológus szakértő bevonásával kerül sor.⁴³ Az Alkotmánybíróság 1143/B/1998. számú határozatában kifejtette, hogy ha az életkora vagy érettsége miatt a gyermektől nem várható értékelhető nyilatkozat, vagy a bíróság egyéb körülmények alapján egyébként is egyértelmű következtetésre tud jutni a perben, úgy a gyermek számára mindenképp súlyos érzelmi-lelki megterhelést jelentő meghallgatás foganatosítása nem szükséges.⁴⁴ A bírói gyakorlat megengedhetőnek tartja a gyermek meghallgatását 6-8 éves kortól, a 12-14 éves kort olyan korhatárnak tekinti, amelynél már érdemleges vélemény várható a gyermektől. Egyedi esetek igazolhatják, hogy a kiskorú akár 12 év alatt is rendkívül érett és fejlett, ítélőképes, de előfordulhat az is, hogy – bizonyos tényezők miatt – egy 16 éves nem tud érdemben nyilatkozni.⁴⁵

42 Az Egyezmény az első átfogó nemzetközi dokumentum, amely a gyermekek jogaival és védelmével foglalkozik. Célja a különleges védelem és támogatás biztosítása a gyermek szellemi és fizikai érettségének hiánya miatt, továbbá annak elősegítése, hogy a gyermek felkészüljön az önálló élet vitelére.

43 FEHÉRNÉ GAÁL Tünde: Gondolatok a kiskorú gyermek véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetetlenségéről a szülői felügyeletet érintő perekben – a Budapest Környéki Törvényszék és a területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlata alapján. Családi jog, 2016/2, 17.

44 GYENGÉNÉ NAGY Márta szerint a jövőben egyre kevésbé tartható a határozatban megfogalmazott gyakorlat.

45 GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban. Tananyag az IDEA Tréningek résztvevői számára. 12. oldal

A Ptk. Családjogi Könyvében rögzített családjogi alapelv nem a gyermek „mindenek felett álló érdekét” fogalmazza meg, hanem a gyermek érdekébe és jogainak fokozott védelméről szól. A gyermek ugyanis a családi közösség tagja, így nem lehetséges mindig és minden esetben csak és kizárólag az ő érdekeit figyelembe venni, hanem sok esetben a család többi tagjának az érdekeit és viszonyait is mérlegelni kell.⁴⁶

Mindezek alapján látható, hogy a bírósági eljárásokban a gyermeki vélemény, az akaratának kinyilvánítása kiemelt jelentőséggel bír. Maga a Ptk. a gyermeki jogokat több helyen biztosítja⁴⁷ a Családjogi Könyvön kívül is. A Ptk. 4:148. §-a szerint a szülő köteles a gyermekét az őt érintő döntésekről tájékoztatni, illetve az ítélőképessége birtokában lévő gyermeke véleményét kikérni és azt – a gyermek korára, érettségére tekintettel – figyelembe is venni.

A gyakorlatban rendszeresen felmerülő kérdésről van szó, amit az a kettősség jellemez, hogy a gyermek meghallgatásának hiányát a szülők ugyan sokszor sérelmezik, ugyanakkor maguk sem tartják be. Az is jellemző, hogy a véleménykérést összekeverik azzal, hogy ők mondják meg a gyerekeknek, mi a legjobb megoldás a számára. Arra alig van példa, hogy a szülők és a gyermek együtt beszélnek meg a kapcsolattartással felmerülő kérdéseket.⁴⁸

3.1. Az ítélőképesség

A gyermek meghallgatása szempontjából az ítélőképesség fogalma a központi elem. A Ptk. 4:181. § (1) bekezdése szerint a kapcsolattartás rendezése körében előírja az ítélőképessége birtokában lévő gyermek meghallgatásának kötelezettségét, azonban mellőzi a fogalom részletes meghatározását.

A Gyer. 2. § a) pontja szerint ítélőképessége birtokában lévő gyermek az a kiskorú, aki életkorának és érzelmi, fejlettségének megfelelően képes – meghallgatása során – az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni.

Barzó Tímea szerint a fogalom-meghatározás ellenére a gyakorlatban komoly problémát jelent az eljárásban érintett gyermek ítélőképességének megítélése, mely képességgel a bíróság, illetve az eljáró gyámhatóság gyakran nem rendelkezik.⁴⁹

46 KÖRÖS András: Alapelvek. In: KÖRÖS András (szerk.): Az új Ptk. magyarázata III/VI. Polgári Jog Családjog Budapest, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó, 2013. 28.

47 Ptk. 2:12. § (1)-(4) bekezdés, 2:14. § (2) és (3) bekezdés.

48 PURDA Zsuzsánna: A szülői felügyelettel és a kapcsolattartással összefüggő gyakorlati tapasztalatok a családsegítés körében megvalósuló jogi tanácsadás szemszögéből. Családi Jog, 2020/1, 32-40.

49 BARZÓ Tímea: A gyermek érdekeinek védelmét erősítő családjogi alapelv érvényesülésében felmerülő ellentmondások. 8.

A Legfelsőbb Bíróság a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról szóló 17. számú irányelvében kifejtette, hogy a gyermek akkor tekinthető ítélőképessége birtokában lévőnek, ha koránál és helyzeténél fogva képes önállóan és befolyásmentesen kialakítani a véleményét. Több polgári elvi döntésben is hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság az ítélőképesség vizsgálatára, és minden esetben egyedileg vizsgálta meg azt.⁵⁰

Mindezek alapján megállapítható, hogy az ítélőképesség meghatározása objektív módszerekkel nem lehetséges, függ a gyermek adott élethelyzetétől, az egyéb körülményektől és tényektől, így pedig szubjektív kategóriának tekinthető, egyedileg, minden egyes esetben külön-külön kell vizsgálni. Azt, hogy a gyermek ítélőképessége birtokában van-e, függ a gyermek személyisége integritási fokától, szellemi teljesítőképességétől. Befolyásolhatja az egyik szülőhöz való érzelmi kötődése.⁵¹ Nincs egységes standard az ítélőképességre, minden esetben egyedi vizsgálatot igényel, hogy a gyermeki nyilatkozatot mennyire kell komolyan venni és az hogyan értékelendő.⁵² Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az ítélőképesség meghatározása nem tekinthető szakkérdésnek, tehát szakértő kirendelésére nincs szükség. A bíróság megfelelő kompetenciával rendelkezik ahhoz, hogy mérlegelje, adott esetben adott körülmények között az ítélőképessége birtokában van-e a gyermek. Az ítélőképesség meglétének vagy hiányának bírói meghatározása minden esetben valamennyi körülmény, tény gondos mérlegelésén alapul, melyek közül a gyermek kora fontos, azonban nem döntő tényező. A gyermeket ért külső hatások, a szorosabb környezetéből érkező ráhatás, nevelés szintén szerepet játszik az ezzel kapcsolatos döntés meghozatalakor.⁵³ A bíróság több esetben is 14. életévénél fiatalabb gyermekek ítélőképességének fennállásáról döntött.⁵⁴

A Kúria az egyik legfrissebb, BH2019. 298. számú eseti döntésében kimondta, hogy a gyermek ítélőképességének meglétét a bíróságnak minden esetben egyedileg kell vizsgálnia, ennek során az életkor nem döntő tényező. A perbeli esetben maguk a szülők terjesztették elő az indítványt a 11. életévét betöltött gyermekük meghallgatása iránt. Ez a Kúria álláspontja szerint azt jelenti, hogy a gyermek érettségét, önálló véleménynyilvánítási képességét legjobban ismerő, azt meginkább megítélni képes szülők egyetértettek abban, hogy a gyermek ítélőképessége birtokában van.

50 418/2011. PEH, 1776/2008. PEH, 2049/2009. PEH, 2318/2011. PEH

51 GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban. Tananyag az IDEA Tréningek résztvevői számára. 10.

52 ÁDÁMKÓ Viktória: Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. Családi Jog, 2015/3, 10-17.

53 MÁJER Orsolya: A kiskorú gyermek mint érdekelt a polgári perekben 12.

54 BH2010.123., EBH2011. 2318., Kúria Pfv.II.22.039/2016., Kúria Pfv.II.20.471/2018.

3.2. Az ítélőképesség és a gyermek akaratnyilvánítása a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárásban

A Bpnt. egyetlen helyen, a 22/E. § (1) bekezdésében rögzíti a gyermek akaratnyilvánítási lehetőségét. Ha ugyanis a kapcsolattartás a 14. életévét betöltött gyermek akaratnyilvánítása miatt hiúsul meg, a bíróság a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárást felfüggeszti. A szabályozás azonban ilyen formában elégtelennek tekinthető. A fentiek szerint a gyermekjogi alapelvekkel nincs összhangban az, hogy kizárólag a 14. életévét betöltött gyermek akaratnyilvánítását vegye figyelembe a jogalkalmazó, ugyanis az ítélőképesség nem kizárólag a gyermek életkorától függ. Nem értelmezhető, hogy egy 12. életévét betöltött gyermek akaratnyilvánítását milyen okból kellene mellőznie a bíróságnak. Helyesebb megfogalmazás lenne, ha a normaszöveg az „ítélőképességgel rendelkező gyermek akaratnyilvánítása” miatt meghiúsult kapcsolattartás esetén tenné lehetővé az eljárás felfüggesztését.

3.2.1. A gyermek akaratnyilvánítása miatt meghiúsult kapcsolattartás bírósági értékelése

Vizsgálat tárgyát kell képeznie, hogy a kapcsolattartásra vonatkozó határozatok végrehajtása iránti eljárásokban miként kell értékelni, ha a kapcsolattartás meghiúsulása nem a kérelmezettnek, hanem a gyermeknek róható fel, tehát a gyermeknek felróható elmaradást be kell-e tudni a kérelmezettnek. A kapcsolattartás mindig egy háromszereplős jogviszony: jogosultja a kapcsolattartó szülő és a gyermek, továbbá kötelezettje a gondozó szülő. E hárompólusú jogviszonyra figyelemmel tisztázni szükséges, hogy ki minősül „jogosultnak” és „kötelezettnek”, hiszen ha a „kötelezett” alatt a gyermek is értendő, akkor az általa tett magatartásokat is értékelni kell az eljárás lefolytatása során.

Amennyiben a formális jogértelmezés irányába indulunk el a kérdés vizsgálata során, az könnyen megválaszolható. Ekkor kiindulópontnak a Bpnt. 22/B. § (4) bekezdését kell tekinteni, amely szerint a jogalkotó a kapcsolattartásra „jogosult” és „kötelezett” magatartásának vizsgálatát írja elő a végrehajtás elrendelésének feltételéül. A Bpnt. kapcsolattartás végrehajtására vonatkozó szabályai körében a kapcsolattartás jogosultja alatt csak a kapcsolattartó szülőt lehet érteni, ugyanis a jogalkotó amikor a gyermeket kívánja megjelölni, mindig kifejezetten meg is teszi azt.⁵⁵ Ezáltal a nyelvtani értelmezés szintjén a válasz az, hogy csak a jogosultnak vagy a kötelezettek felróható meghiúsulás vezethet a végrehajtás

⁵⁵ Bpnt. 22/B. § (4) bekezdés d) pontja, 22/C. § (2) bekezdés c) pontja, 22/A. § (4) bekezdés, 22/B. § (1) bekezdés d) pontja.

elrendeléséhez, mivel a 22/B. § (4) bekezdése szerint akkor kell elrendelni a végrehajtást, ha a bíróság megállapítja, hogy a kérelmezett megszegte a kapcsolattartásra vonatkozó határozatban foglaltakat.

Ez az értelmezés azonban formális jogalkalmazáshoz vezethetne, mivel könnyen belátható, a kérelmezett minden esetben arra hivatkozna, hogy a gyermek volt az, aki nem kívánta a kapcsolattartást. Ezzel a hivatkozással – és a gyermek meghallgatásával – pedig automatikusan mentesülne a hátrányos következmények alól. A jogalkotó szándéka az eljárás szabályainak megalkotásával bizonyosan nem ez volt.

Számos esetben előfordul, hogy a kérelmezett azzal védekezik az eljárásban, a gyermek saját elhatározásából nem kíván kapcsolatot tartani a különélő szülőjével, az eljárás tárgyát képező kapcsolattartás a gyermek akaratnyilvánítása miatt maradt el. A Bpnt. kizárólag a 14. életévét betöltött gyermek esetére rendelkezik, akinek a befolyásmentes, önálló véleménye vizsgálható, illetve amelynek eredménye a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás felfüggesztése lehet.

Szűkítő értelmezéshez vezetne az, hogyha kizárólag a 14. életévét betöltött gyermek akaratnyilvánítását vizsgálná a bíróság, tehát hogy az volt-e befolyásmentes és önálló vélemény. A gyermeki nyilatkozat beszerzése nem mellőzhető akkor sem, ha a gyermek a 14. életévét még nem töltötte be. Ennek során vizsgálat tárgyát kell képeznie, hogy a gyermek ítélőképessége birtokában van-e, amelynek bírósági megállapítását követően kerülhet sor az érdemi döntés meghozatalára, hiszen ennek során lehetséges vizsgálni, a gyermek milyen okból tagadta meg a kapcsolattartásban való közreműködést, és a nyilatkozata önállónak, befolyásmentesnek, élményszerűnek minősül-e. Ugyanis ha a gyermek ítélőképessége birtokában hozta meg azt a döntést, hogy nem kívánja a kapcsolattartást, a gondozó szülő pedig az ezzel kapcsolatos elvárható magatartást tanúsítja, a kapcsolattartás végrehajtásának megfiúsulása neki nem róható fel, ezért a végrehajtás elrendelésének ezen feltétele nem állhat fenn.⁵⁶ Ebben az esetben a bíróság nem tehet mást, minthogy tájékoztatja a feleket a gyermeki nyilatkozatról, megkísérelheti rendezni a kapcsolatukat mediáció során, egyben tájékoztatást nyújthat arról is, hogy a Ptk. 4:220. § (4) bekezdése szerint a nagykorú gyermek érdemtelenné válhat a tartásra, ha a tartásra kötelezettel kellő indok nélkül nem tartja a kapcsolatot. Így az indokolatlan elzárkózás a

⁵⁶ Reiderné Bánki Erika A kapcsolattartás néhány problematikus kérdése című tanulmányában nem jogi oldalról megközelítve ugyanerre a következtetésre jut. „Végső soron nem szabad a gyermeket kapcsolattartásra kényszeríteni. Ami elképzelhető megoldás lehetne, az a gyámhivatal bevonása annak érdekében, hogy megpróbálja a gyermeket meggyőzni, rábírní – de semmiképpen sem kényszeríteni – a szülővel való kapcsolattartásra.

kapcsolattartástól azt eredményezheti, hogy a gyermek a nagykorúsága idején érdemtelenység okán nem lesz jogosult tartásdíjra.

Az ítélőképessége birtokában nem lévő gyermek kapcsolattartást elutasító magatartása akkor róható fel a kérelmezettnek, ha a kapcsolattartás megghiúsulása a kérelmezettnek a gyermeket befolyásoló magatartására vezethető vissza. Ennek vizsgálata a nemperes eljárás keretein belül kell lefolytatódjon, ami nagyon nehézkessé válhat, hiszen ebben az esetben elkerülhetetlen a szakértői bizonyítás. Törekedni kell azonban arra, hogy ez ne jelentse a peres eljárás megismétlését.⁵⁷ A nemperes eljárásban kizárólag a kapcsolattartás szabályozásakor fennálló körülményeket követően keletkezett olyan körülmények vizsgálhatók, amelyek a kérelem tárgyát képező eseménnyel összefüggésben állnak. Ez azt jelenti, hogy nem teljeskörű, szakértő általi lelki-érzelmi feltérképezés szükséges, hanem az adott kapcsolattartás elmaradásának esetleges befolyásoltságát kell megvizsgálni.

Speciális esetkör az, amikor minden egyes folyamatos kapcsolattartás elmarását követően új kérelem érkezik a bíróságra, és minden esetben a gyermek akaratnyilvánítása miatt hiúsult meg az aktuális kapcsolattartás. Kérdés, hogy a gyermek meghallgatását követően esetlegesen szükségessé váló szakértői bizonyítást milyen módon folytatja le a bíróság? Az egyetlen megoldás, ha az ügyeket a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) 117. § (2) bekezdése szerint egyesíti a bíróság, amelyet a Bpnt. 2. §-a nem zár ki. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy csak olyan eljárások egyesítésére kerülhet sor, amelyek már a bizonyítási szakasz ezen fázisában járnak, ugyanis ez nem járhat együtt az eljárások indokolatlan meghosszabbodásával, hiszen a bíróságnak az eljárás nemperes jellegéből adódóan nincs lehetősége részdöntések meghozatalára, csak együttesen és egységesen bírálható el minden egyesített kérelem.

Amennyiben ítélőképessége birtokában lévő gyermek önkéntes akaratnyilvánítása miatt marad el a kapcsolattartás, a kérelmet el kell utasítani. Ha a bíróság vizsgálatának az az eredménye, hogy megállapítható a gondozó szülő felróhatóságának hiánya, elvárható magatartást tanúsított a

57 A Kúria a BH2017. 123. számú eseti döntésében egy gyermekelhelyezés iránti perben rögzítette, hogy a gyermek irracionalis viselkedését kiváltó alperesi befolyásolást, az alperesnek a szülők kapcsolata megromlásától bizonyított, a gyermek életében kizárólagosságra törekvő magatartását figyelmen kívül hagyták az alsóbb fokú bíróságok. Nem vették figyelembe a kapcsolattartások ellehetetlenülésében – és ezzel összefüggésben – az anya-gyermek kapcsolat kiüresítésére törekvő, egyértelműen megállapítható felelősségét.

kapcsolattartás létrejöttekor, többlet tevékenység tőle nem várható el, kényszerítő eszközt nem alkalmazhat a gyermekkel szemben.⁵⁸

Végezetül különbséget kell tenni a kiskorú akaratnyilvánítása és a véleményének bírósági értékelése között. Az értékelés alapja mindenképpen az, hogy tiszteletben tartjuk a gyermek véleményét. A bíróság a nemperes eljárás keretein belül nem vizsgálhatja a gyermek véleménynyilvánításának érzelmi hátterét és indokoltságát. Nem bírálhatja felül a gyermeket, nem tehet tanító jellegű megállapításokat. A bíróság feladata kizárólag annyi, hogy megállapítsa, ítéltőképesége birtokában hozta-e a döntést a gyermek vagy sem. Annak érzelmi részét, indokainak valóságtartalmát nem teheti az eljárás részévé.

58 Egyedi gyámhatósági ügyben a skype-os kapcsolattartás megghiúsult a gyermekkel, mivel a gyermek egy üzenetet küldött, hogy leesett a hó, és a barátaival elmegy hógolyózni. A gondozó szülő felajánlotta, hogy az elmaradt kapcsolattartást pótolják, de a jogosult nem élt a lehetőséggel, ragaszkodott a végrehajtási eljáráshoz. A gyermek meghallgatásra került, aki mindezt elmondta a gyámhatóságon is. A gondozó szülőt a végrehajtási eljárásban elmarasztalták (PURDA Zsuzsánna: A szülői felügyelettel és a kapcsolattartással összefüggő gyakorlati tapasztalatok a családsegítés körében megvalósuló jogi tanácsadás szemszögéből. Családi Jog, 2020/1, 32-40.).

4. A kapcsolattartás rendezése során a pótlási kötelezettség rendelkező részi meghatározása és az időelőttiség problémája

Hiába rendezte a Ptk. alapos részletességgel a kapcsolattartás tartalmi elemeit, a bírósági egyezségek, ítéletek a gyámhatóságok által létrehozott egyezségekhez képest rövidek, pontatlanok, hiányosak, ami a végrehajtást rendkívüli módon megnehezíti.⁵⁹ Ahhoz viszont, hogy a kapcsolattartásra irányuló határozatok végrehajtásával, azok gyakorlati problémájával foglalkozhassunk, előkérdésnek tekinthető a kapcsolattartásra jogosult és a gyermek közötti kapcsolattartás megfelelő szabályozása. Az egyértelmű és végrehajtható kapcsolattartási szabályozást tartalmazó határozat nélkül elképzelhetetlen annak végrehajtása. Csak kellően részletes döntés adhat lehetőséget a feleknek, hogy a kapcsolattartást a szabályozásnak megfelelően gyakorolhassák. A szabályozás hiányosságaiból eredő jóhiszemű magatartás nem minősülhet a jogosult kapcsolattartási jogával való visszaélésnek.⁶⁰

Az ítélkezési gyakorlatban nem a folyamatos vagy az időszakos kapcsolattartás szabályozása okozza a legnagyobb értelmezési problémákat, hanem a Gyer. 29/A. § (6) bekezdés e) pontja szerinti elmaradt kapcsolattartás pótlásának határozati rögzítése. A szabályozás szerint a kapcsolattartásra vonatkozó határozat rendelkező részének tartalmaznia kell az elmaradt kapcsolattartás pótlását, a jogosultnak fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartásnak a legközelebbi megfelelő időpontban, de legkésőbb hat hónapon belül történő pótlásának kötelezettségét. A Gyer. idézett szövege szó szerint megismétli a Ptk. 4:182. § (2) bekezdésében rögzített szabályt,⁶¹ tehát rögzíthető, hogy az anyagi jogi szabályozás koherens.

A koherens szabályozás ellenére mégsem beszélhetünk egységes jogalkalmazási gyakorlatról. Két álláspont ütközik egymással, amelyeket a legközérthetőbb módon a határozatok rendelkező részeinek elmaradt kapcsolattartás pótlására vonatkozó szövegrészeinek általános ismertetésével lehet meghatározni.

59 PURDA Zsuzsánna: A szülői felügyelettel és a kapcsolattartással összefüggő gyakorlati tapasztalatok a családsegítés körében megvalósuló jogi tanácsadás szemszögéből. Családi Jog, 2020/1, 32-40.

60 SOMFAI Balázs: A kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2009, 127.

61 (2) A jogosultnak fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartást a legközelebbi megfelelő időpontban, de legkésőbb hat hónapon belül pótolni kell.

A pótlásra vonatkozó határozati rendelkezések leggyakoribb módjai:

„A jogosultnak fel nem róható okból elmaradt folyamatos kapcsolattartást a legközelebbi megfelelő időpontban, de legkésőbb hat hónapon belül kell pótolni”.

„A jogosultnak fel nem róható okból elmaradt folyamatos kapcsolattartást az azt követő héten azonos időszakban

„A jogosultnak fel nem róható okból elmaradt folyamatos kapcsolattartást az azt követő héten kell pótolni, de legkésőbb hat hónapon belül”.

Az elsőként idézett rendelkező rész lényegében megismétli a jogszabály szövegét, nem határoz meg pontos időpontot a pótlásra, hanem csupán annyit rögzít, a „legközelebbi megfelelő időpontban” kell azt pótolni, azonban emellett azt is szabályozza, hogy „legkésőbb hat hónapon belül” kerülhet arra sor.

A másodikként feltüntetett rendelkező rész ezzel szemben pontosan meghatározza a pótlás időpontját is, az azt követő hétben jelöli meg.⁶²

A két álláspont nem csupán „szövegezésszerű különbséget” jelent, jelentős eltérést okoz a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárásokban, súlyos következményekkel járhat. Az elsőként idézett rendelkező rész alapján ugyanis érdemi végrehajtási eljárást lefolytatni nem lehetséges.

Az elsőként rögzített szabályozást tartalmazó határozatokat hozó bírák véleménye szerint nem lehetséges több évre előre pontosan meghatározni a pótlás „legközelebbi megfelelő időpontját”, ezért a rendelkező részben elegendő csupán a normaszöveg megismétlése. A Ptk.-ban rögzített kapcsolattartás pótlási

⁶² Természetesen ettől eltérően is meg lehet határozni a pótlási időpontot, az újabb joggyakorlat szélesebb körű és több rendhagyó szabályozási módot is alkalmaz. A kétheti hétvégi időszakot is megába foglaló folyamatos kapcsolattartást a bírói gyakorlat több évtized alatt munkálta ki. Az általános bírói gyakorlat szerinti kapcsolattartás megjelölés azonban mára meghaladottá vált. Az eset egyedi körülményeinek, jellegzetességeinek tisztázásán alapuló, egyéniesített rendelkezés szükséges. Külön tanulmány témája lehet, hogy a kéthetente megvalósuló folyamatos kapcsolattartási forma megfelelő-e vagy sem. A tanulmányom szempontjából a lényeg az, hogy a hatóság egy pontos időpontot határozzon meg a pótlásra. Ennek során a példában a legáltalánosabb szabályozási formát vettem alapul, amely szerint a folyamatos személyes kapcsolattartások kéthetente, páros vagy páratlan héten péntektől-vasárnapig tartanak, így annak elmaradása esetén a legcélszerűbb az azt követő hetet meghatározni a pótlásra.

kötelezettség meghatározása iránti követelményének eleget tesznek azzal a rendelkező részi szabályozással, ha ilyen formában szerepel a határozatban a pótlási rendelkezés. Sőt, kifejezetten ajánlatos csupán ennyit meghatározni a határozatban, mivel így válik igazán rugalmassá a szabályozás, így tölthető meg később tartalommal.

A Pp. szerint alapvető követelmény az ítélet határozottsága és végrehajthatósága, a bírósági döntés ugyanis a véglegesség jellegével dönti el a perbe vitt alanyi jog feletti vitát. Önmagában az, hogy az anyagi jogi szabályozást megismétli a bíróság egy határozat rendelkező részében, nem feleltethető meg a határozottság kritériumának. A „legközelebbi megfelelő időpont” rendelkező részi szövegezés a laikus felek számára a hétköznapiakban bizonytalanságot eredményez, így pedig a végrehajthatóság és egyértelműség követelményének sem felel meg. A bíróságnak úgy kell megfogalmaznia a határozata rendelkező részét, hogy annak értelmezése a végrehajtás során ne okozzon nehézséget.

Egy végrehajtási eljárásnak nem lehet az a célja, hogy a bíróság az azt megelőző eljárásban hozott határozati rendelkező részt töltsen meg tartalommal, tehát hogy a rendelkező részben szereplő „legközelebbi megfelelő időpont” fogalmát meghatározza, és egyedi, a felek viszonyára vonatkozó eseti jelleggel ruházza fel. „A bíróság rendelkezésének olyan világosan érthetőnek és minden kétséget kizárónak kell lennie, hogy annak szövege a végrehajtás során ne okozzon nehézséget”.⁶³ Az anyagi jogi szabályozás ugyanis annyit rögzít, a jogosultnak fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartást a legközelebbi megfelelő időpontban kell pótolni. Azonban nem egyértelmű az ehhez hasonló sablon megfogalmazás esetén, hogy „kinek a megfelelő időpontját” kellene vizsgálat alá vonni? A jogosultét, a gondozó szülét vagy a gyermekét? Esetleg mindhármat egyszerre vagy talán ezektől függetlenül a bíróság számára megfelelőnek tartott időpont lenne a helyes értelmezés? Bármelyiket választaná iránymutatónak a bíróság a mérlegelése során, súlyos méltánytalansághoz vezethet. Amennyiben elfogadnánk ezt a határozati rendelkezést helyesnek, olyan új kérdéseket nyitna meg a jogalkalmazás előtt, amely bizonyosan nem lehetett a jogalkotó célja.

Az elsőként idézett rendelkező rész helyessége azt is eredményezné, hogy szinte kötelező jelleggel minden esetben egy végrehajtási eljárásnak kellene követnie a folyamatos kapcsolattartások elmaradását, ahol meg kellene határozni, a kérelmező által megjelölt időpont a „legközelebbi megfelelő időpont” volt-e, hiszen a felek között nyilvánvalóan ebből keletkezne a konfliktus. A kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtási iránti eljárás célja nem ez, mivel a Bpnt. szabályozása szerint a nemperes eljárás központi eleme az

63 Kiss Nikolett et al.: A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény nagykommentárja. Budapest, Opten Kiadó, 2015. 53.

kapcsolattartás elmaradása miatt a másik fél felróhatóságának és a határozati rendelkezések megszegésének vizsgálata. Kérdésként merülhetne fel ebben az esetben, hogyan tudna megszegni a kötelezett egy olyan szabályt, amely nem egzakt és egyértelmű módon határozza meg a kötelezettségét, hiszen a „megfelelő” időpont önkéntes meghatározására nem lehet kötelezni senkit.

A másodikként idézett szabályozás kapcsán a bíróságnak az a rendelkezése, hogy a folyamatos kapcsolattartások pótlását mindig az azt követő héten rendeli pótolni, nem ütközik semmiféle akadályba. Egy világos, közérthető rendelkezés, amely több évre előre tervezhetőséget biztosít a felek részére. A gyermek érdekének egyértelműen az felel meg, hogy a kiszámíthatóság és az ebből eredő biztonság érvényesüljön a különélő szülőjével való kapcsolattartásban.

Végezetül a felek számára a bizonytalan határozati rendelkezés további konfliktusokat, vitákat eredményezhet, továbbá újabb eljárásokat generálhat. Amennyiben egy ilyen rendelkezés alapján indítaná meg a jogosult a végrehajtási eljárást, arról szólna a kérelme, hogy az ítéleti rendelkezés alapján a következő megfelelő időpont szerinte mikor volt; pontosan megjelölve az időpontot és az ennek alátámasztásául szolgáló tényeket. A bíróságnak - az első álláspontot képviselők szerint - arra kellene a bizonyítást lefolytatnia, hogy valóban ez volt-e a megfelelő időpont vagy sem (persze nem megkerülve a kérdést, hogy kinek megfelelő időpontot kell vizsgálnia). Ha azt állapítaná meg, hogy a kérelmező által megjelölt időpont nem volt megfelelő, elutasítja a kérelmet, ellenkező esetben elrendeli a végrehajtást. Viszont az elutasító döntéssel nem lenne elzárva a kérelmező attól, hogy újabb és újabb kérelmeket terjesszen elő hat hónapon belül minden esetben arra hivatkozva, hogy az általa előterjesztett újabb kérelemben megjelölt volt az új és jó „legközelebbi megfelelő időpont”. Könnyen belátható, hogy ezzel a fajta jogértelmezéssel végelláthatatlan pereskedést, a gyermek érdekeivel ellentétes eljárásokat okoznánk.

Amennyiben elfogadjuk, hogy a második esetben felvázolt rendelkező rész a helyes megfogalmazású határozati rendelkezés a pótlás meghatározása körében, következő lépésben eljutunk az időelőttiség kérdéséhez, amely ezen szabályozások másik fontos vitatárgya.

Az időelőttiség a végrehajtási szakaszban azt jelenti, hogy a kérelmező a kérelmét a kellő időt megelőzően terjeszti elő, ugyanis a kötelezett számára a teljesítési határidő még nem telt le. „A határidő polgári eljárásjogunk egyik alapintézménye. Határidők nélkül az eljárások kaotikusak, kiszámíthatatlanok, időben véget nem érők lennének. A határidő az eljárási cselekmények regulációja, mivel az eljárási cselekményeket az adott határidőben (vagy határnapon) kell teljesíteni. Amennyiben a fél az előírt időtartam alatt, vagy

meghatározott időpontban nem végez eljárási cselekményt, akkor mulaszt, és ezért viselnie kell mulasztása jogkövetkezményét”.⁶⁴

Azon határozati rendelkező részek, amelyek a pótlási szabályozás körében a „legkésőbb hat hónapon belüli” pótlás lehetőségét is rögzítik, azt eredményezik, hogy a jogosultnak 6 hónapig bármikor lehetőséget biztosítanak a pótlás igénylésére, egyben lehetőséget biztosítanak a kötelezettnek a pótlás teljesítésére. Egy példa szerint – akár az első, akár a második rendelkező részi verzió esetében – a kérelmezőnek, mint kapcsolattartásra jogosultnak fel nem róható okból elmarad a gyermekével történő folyamatos kapcsolattartása. Amennyiben a pótlási szabályok között szerepel a hat hónap időtartam, ezen időpontig van lehetősége a kötelezettnek arra, hogy a pótlási kötelezettségét teljesítse. Ha a hat hónapot megelőzően nyújtja be a kérelmét a kérelmező, a kérelmezett alappal hivatkozhat arra, hogy hiába szerepel a határozatban az is, hogy a „legközelebbi megfelelő időpontban” vagy „az azt követő héten” kell pótolni, mivel azonban a végső nyitva álló határidő erre számára hat hónap, így nem eshetett késelelembe. Ez a kérelmezetti hivatkozás megalapozott. Amennyiben egy határozatban két teljesítési határidő szerepel az adott cselekmény teljesítésére, akkor a végrehajtás során a későbbi időpontot kell figyelembe venni.

A többségi jogalkalmazási gyakorlat szerint az anyagi jogi szabályozásban rögzített „legkésőbb hat hónapon belüli” pótlási kötelezettség egy diszpozitív szabály, tehát attól lefelé eltérhet a bíróság. Ezáltal pedig kimondhatja azt is, hogy nem hat hónapon belül van helye a pótlásnak, hanem annál rövidebb ideig, például három vagy négy hónapig vagy ahogy a második esetben felvázolt rendelkező rész szabályozza: „az azt követő héten”.

Ezáltal a „legkésőbb hat hónapon belül” normaszöveget szintén nem lehetséges átemelni a kapcsolattartást szabályozó határozatok rendelkező részébe, mivel az azt eredményezné, hogy a jogosult csupán hat hónap után kezdeményezhetné a végrehajtást. Ez pedig a gyermek érdekével egyértelműen ellentétes. A hat hónapos szabály anyagi jogi rögzítése a bíróság mérlegelésének szab egy végső határt, nem pedig abszolút szabályozási kötelezettség részére.

Mindezek alapján levonható az a következtetés, hogy hatalmas felelősség hárul a kapcsolattartást szabályozó hatóságra, legyen az bíróság vagy gyámhivatal. A nem precíz, pongyola, határozatlan megfogalmazás egy végrehajthatatlan határozatot eredményez, amely korlátozza a jogosult igényérvényesítését, avagy épp ellenkezőleg, megvalósíthatja a joggal való visszaélés lehetőségét akár a jogosult, akár a kötelezett számára.

⁶⁴ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/319/id/A09Y1967.KK/ts/20130701/lr/chain7312/> Letöltve: 2020.08.17. 10:23

5. . Összegzés

Somfai már 2007. évben azt írta tézisében, hogy a végrehajtási eljárás a jövőben csak akkor szolgálhatja – újra – eredeti célját, ha az alap (tipikusan bírósági) határozatok nem sablonosak, kellően részletesek, és nem egy – a valóságban már nem létező – „képzelt kapcsolatot” szabályoznak.⁶⁵ A kapcsolattartást rendező döntések végrehajtása sok esetben annak okán ütközik akadályba, hogy a döntésben foglaltak nem egyértelműek, nem kellően konkrétak. A Gyer. 29/A. §-ában foglalt tartalmi elemek hiánya a kapcsolattartás végrehajtását nehezítik, a bírósági végrehajtást hátráltatják. Ez a kapcsolattartás gyakorlása során a szülők között nézeteltéréseket szül. Rendkívül fontos, hogy a kapcsolattartás határozati rendelkezései megfelelőek legyenek, hiszen bemutattam, mennyi új probléma keletkezhet a sablonszerű, nem pontos ítélezésből. A határozatok legfőbb problémája a gyámhatóságok szerint az volt, hogy a bíróságok nem kellő alaposággal szabályozták a láthatást⁶⁶ amely sajnálatosan valós kritikaként jelentkezett.

Emellett azonban az is fontos, hogy a végrehajtási eljárásban ne próbáljon a bíróság új pert lefolytatni. Törekedni kell arra, hogy az eljárás maradjon meg a nemperes eljárási jellegen belül, az egyszerűség és észszerűség követelményének feleljen meg. Tanulmányomban inkább elméleti oldalról közelítettem meg a felróhatóság vizsgálatával kapcsolatos problémákat, a gyakorlatban ennél egyszerűbb megítélésű ügyek lesznek az általánosak. Egy jó döntés a végrehajtási eljárásban eredményezheti azt, hogy a felek érzelmi túlfűtöttsége csillapodik, konszolidálódik. Meg kell próbálni elkerülni az első kérelem benyújtásakor a körülményes, lassú és bonyolult jogalkalmazást, megelőzendő ezzel a láncszerűen benyújtandó kérelmeket. Amennyiben a tanulmányomban írt jogelvek többségi álláspontként megjelenének a mindennapi jogalkalmazásban, egy gyors és hatékony döntési mechanizmus alakulhatna ki. Ez meggátolná mindkét fél részéről a visszaélészerű joggyakorlást, amely sajnálatos módon ezen eljárások egyik leggyakoribb jellemzője. Bízom abban, hogy a jogalkalmazás a józan ész követelményének és gyermek érdekeinek védelmében kialakít egy olyan gyakorlatot, amely megfelel ezeknek a kívánalmaknak.

65 SOMFAI Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga c. doktori értekezés tézisei 24.

66 NAGY Andrea: Bővülő keretek – A kapcsolattartás szabályozása az új Ptk.-ban

6. IRODALOMJEGYZÉK:

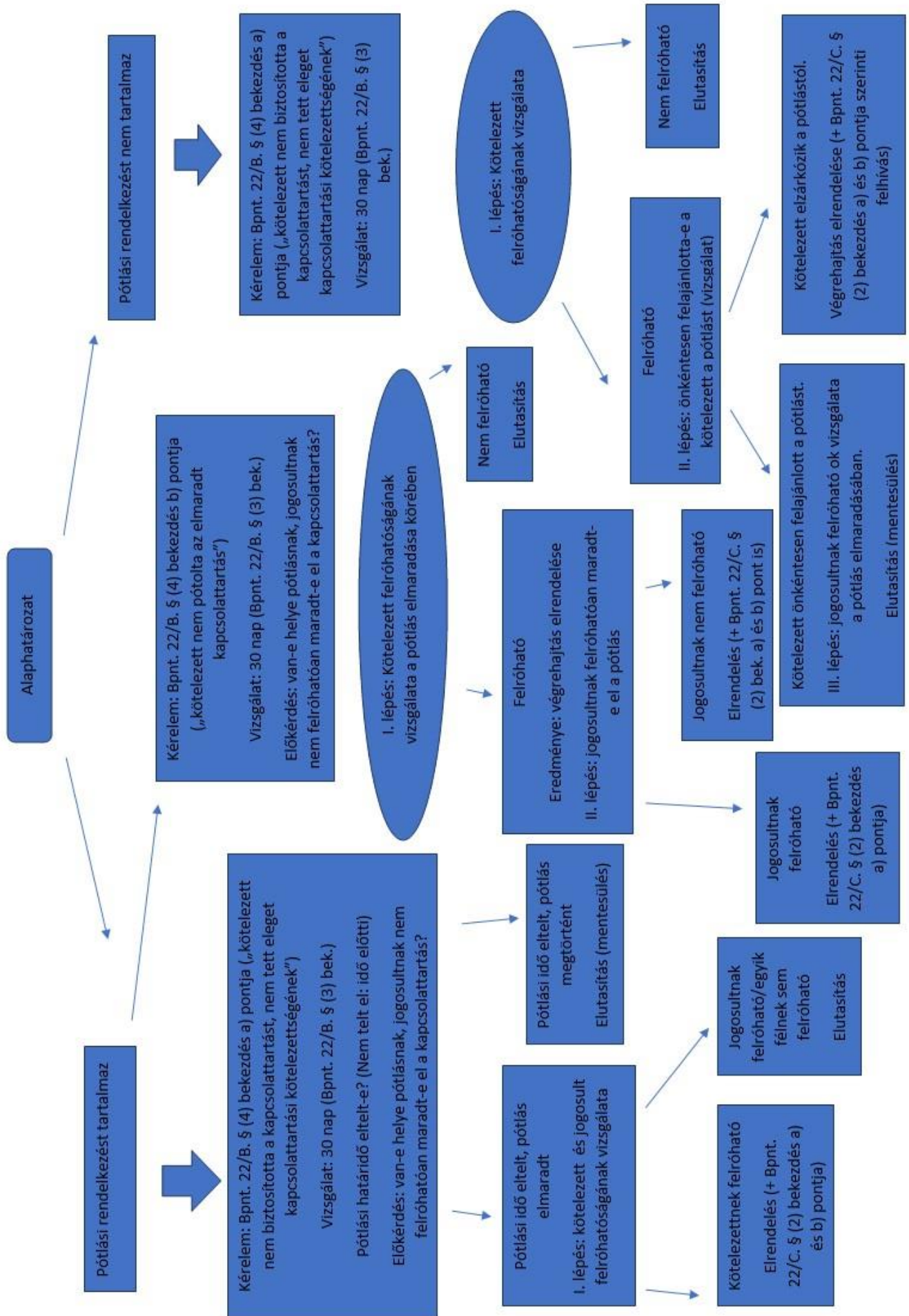
- Májer Orsolya: A kiskorú gyermek mint érdekelt a polgári perben
- Ádámkó Viktória: Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. Családi jog, 2015/2.
- Fazekas Ágota: A gyermeki jogok érvényesülésének új tendenciái a családjogban. Családi jog, 2016/2.
- Fehérné dr. Gaál Tünde: Gondolatok a kiskorú gyermek véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetetlenségéről a szülői felügyeletet érintő perekben – a Budapest Környéki Törvényszék és a területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlata alapján. Családi jog, 2016/2.
- Gyengéné dr. Nagy Márta: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban. Tananyag az IDEA Tréningek résztvevői számára
- Somfai Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga. Dialóg Campus Kft., 2007.
- Somfai Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga c. doktori értekezés tézisei
- Filó Erika-Katonáné Pehr Erika: Gyermeki jogok, szülői felelősség és gyermekvédelem. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.
- Bíró György-Lenkovics Barnabás: Magyar polgári jog – Általános tanok. Miskolc, Novotni Kiadó, 2006.
- Kőrös András: Alapelvek. In: Kőrös András(szerk.): Az új Ptk. magyarázata III/VI. Polgári Jog Családjog. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013.
- Barzó Tímea: A gyermek érdekeinek védelmét erősítő családjogi alapelv érvényesülésében felmerülő ellentmondások
- Barzó Tímea: A különélő szülő kapcsolattartási jogát ellehetetlenítő szülői magatartás polgári jogi és büntetőjogi jogkövetkezményei. Miskolci Jogi Szemle, 14. évf., 2. klsz. 1. kötet (2019) 83-94.
- Völcsy Balázs: A szülői felügyeleti jog megszüntetésének perjogi kérdései és a családjogi felróhatóság. Családi Jog, 2017/2.
- Bencze Lászlóné-Csánitzné dr. Csiky Ilona-Csiky Ottó: A házasság megkötése, felbontása. A házastársi tartás. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1999.
- Harmat Erika-Völcsy Balázs: Új nemperes eljárás a bíróságok hatáskörében: a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás. Családi Jog 2020/1.
- Lábady Tamás: A deliktuális felelősség változásáról és ennek a polgári jogi kodifikációra gyakorolt hatásáról. Jura, 2002/1.

- Kiss Nikolett et al.: A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény nagykommentárja. Budapest, Opten Kiadó, 2015.
- Reiderné Bánki Erika: A kapcsolattartás néhány problematikus kérdése. Jogtudományi Közlöny, 2005/1, 25-37.
- Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 539-543.
- Fuglinszky Ádám: Felróható károsult közrehatás és kárenyhítési kötelezettség a magyar polgári jogban I. Polgári Jogi Kodifikáció, 2008/4, 3-23.
- Rainer Lilla: A felróhatóság megítélése a bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránti igény elbírálása során. In: Jogtudományi Közlöny, 2016/11. 565-575.
- Purda Zsuzsanna: A szülői felügyelettel és a kapcsolattartással összefüggő gyakorlati tapasztalatok a családsegítés körében megvalósuló jogi tanácsadás szemszögéből. Családi Jog, 2020/1, 32-40.
- Kőrös András: A különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás. Közjegyzők Közlönye, 2002/1, 11-14.
- Kőrös András „Fontolva haladás” – az új Ptk. Családjogi Könyve 7. rész: A szülői felügyelet II. fejezet. Családi Jog, 2006/4, 1-9.
- Kőrös András: A családjog jövője. Családi Jog, 2013/4, 1-8.
- Pál Szilvia: A kapcsolattartási jog a személyiségi jogok egén – csillag vagy fecske? Családi Jog, 2014/2, 11-17.
- Nagy Andrea: Bővülő keretek – A kapcsolattartás szabályozása az új Ptk.-ban
- Forgács László: A kapcsolattartási ügyek vizsgálata. Mi az oka a jogszabályok végrehajthatatlanságának? Család, gyermek, ifjúság, 2004/2.
- Zlinszky János: Elvárhatóság a magánjogban. Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/4, 27-29.

Jogszabályok és bírósági határozatok jegyzéke:

- Magyarország Alaptörvénye
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- A magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény
- Az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény
- A bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény
- A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény
- A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény

- A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet
- A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20. napján kelt Egyezmény
- A Legfelsőbb Bíróság 17. számú Irányelve a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról
- Alkotmánybíróság 1143/B/1998. számú határozata
- BH2017. 123.
- BH2010.123.
- EBH2011. 2318.
- Kúria Pfv.II.22.039/2016.
- Kúria Pfv.II.20.471/2018.
- 418/2011. PEH
- 1776/2008. PEH
- 2049/2009. PEH
- 2318/2011. PEH
- BH2000.206.
- Pfv.II.20.760/2012.
- BH2019. 298

DR. KIRÁLY KORNÉLIA
KÓGENCIA ÉS DISZPOZITIVITÁS A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV JOGI
SZEMÉLYEKRE VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁSÁBAN A BÍRÓI GYAKORLAT
TÜKRÉBEN

BEVEZETŐ GONDOLATOK, PROBLÉMAFELVETÉS

„Az új Ptk. egészének és egyes intézményeinek vizsgálatához, megértéséhez hozzátartozik az előzmények ismerete.”¹

A teremtetett ember az ősidőktől fogva a természeti törvényekhez és a környezethez alkalmazkodó, ezáltal létét biztosító, maga alkotta szabályok között élt. Ezek a szabályok először a szokásjog folytán hagyományozódtak egyik nemzedékről a másikra, míg az írással megteremtődött a szokásjogon alapuló, de már írott, visszakereshető, rendszerezhető, ezáltal mindenkor következetesen végrehajtható (kikényszeríthető) szabályok köre. Így alakultak ki az egyes kultúrák, népcsoportok, majd szuverén államok normáin alapuló jogrendszerek, és a XX. században az államok feletti, közösségi jogi szabályok.

Az emberi és közösségi együttélés formái időről időre változtak, egyes magatartási szabályokat a büntetőjog kényszerítő erejével (is) szankcionáltak, kialakultak a közjogi jogintézmények, míg a polgári jogi/kereskedelmi kapcsolatok normái a civilisztika jogává váltak (magánjog).

A **2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.)** megalkotását közel tizenöt éves kodifikációs munka előzte meg, ráadásul ez a folyamat a „*második új Polgári Törvénykönyv*”² megszületését eredményezte. Már a bevezetőben is tényszerűen állíthatjuk, hogy annak Harmadik könyve európai szinten is egyedülálló megoldásként integrálta magába az addig külön törvényi szinten szabályozott társasági jogot.

A magánjogra irányuló figyelem fókusza a Ptk. Harmadik könyve szerinti létesítés szabadsága, s ezen belül is a Ptk. ún. „mintaszabályaitól” való eltérés lehetősége, köre és korlátja lett.

Abban már a Ptk. hatálybalépését megelőzően is biztosak voltak a kodifikátorok és a jogalkotó is, hogy „A kiindulópontjában és alapvetően eltérést engedő (diszpozitív) szabályozás az alkalmazás kezdeti szakaszában felvethet

1 HARMATHY Attila: A Polgári Törvénykönyv és a jogrendszer változása. Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2019. 9.

2 Ez a kifejezés Sárközy Tamás jogászprofesszortól származik

jogértelmezési problémákat, amelyeket végső soron majd a *bírói gyakorlatnak* kell megoldania.”³

Ugyanakkor a Jogi személy könyv Ptk.-n belüli léte, valamint annak egészen speciális szabályozási módszere, felépítése mégis számos gyakorlati nehézség elé állította a teljes jogász hivatásrendet, s ezen belül a bírósági jogalkalmazást is, annak ellenére, hogy már *Werbőczy* leírta:

*„... ki nem tudja, hogy a törvényeket az emberek üdvének és nyugodt, boldog életének kedvéért gondolták ki? a melyek nélkül sem család, sem város, sem nemzet, sem az összes emberi nem, sem az egész természet, sem maga a világ sem állhat fönn.”*⁴

A szervezetek jogával foglalkozó gyakorlati szakemberek, s köztük még azok is, akik a Ptk.t megelőző ún. „háromgenerációs társasági jog”⁵ avatott ismerői és gyakorlati alkalmazói voltak, legalábbis nem kis izgalommal várták a kihirdetést követő felkészülési idő leteltével a normák tényleges alkalmazását.

És éppen a Ptk. Jogi személy könyve volt az a joganyag, amelyet pl. a cégeljárásokban 2014. március 15.-én vagy ezt követően kelt létesítő okirattal alapított cégek esetében nyomban alkalmazni is kellett.

A rendkívüli szabályozáson nyugvó rendkívüli izgalmat az azóta eltelt időben felváltotta a Ptk.-n nyugvó társasági jogi szabályok megismerése, megértése és mindennapi alkalmazása.

Pályázatomban, a magánjog történeti ívére is támaszkodva, a kodifikáció célját, lépéseit áttekintve ezt a *folyamatot (megismerés-megértés-alkalmazás) szeretném megjeleníteni*, úgy, hogy a Ptk. társasági jogi szabályai gyakorlatban való alkalmazásáig, a felmerült jogkérdéseken keresztül pedig a bírói esetjogig is eljussak.

Szándékom szerint vizsgálom azt , hogy a jogkereső közönség, az európai szinten is egyedülálló szabályozással érintett szervezetek (a **jogi személyek és**, - mivel ezek köre rendkívül tág a nonprofit szféra szervezeteitől az olyan speciális jogi személyig, mint az egyesülés (koordinációs társaság) vagy a nyitott tagság és a változó tőke elvén szerveződő szövetkezet - **elsősorban a gazdasági társaságok, mint cégek**) tudnak-e, akarnak-e élni a létesítés szabadságával, a „mintaszabályoktól” való eltérés lehetőségével.

3 VÉKÁS Lajos (szerk): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. 2013. 87.

4 WERBŐCZY István: Tripartitum (Idézi: Jogi beszélgetések: Kaposvár 2013-2015, Kaposvár, Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2016.)

5 Ennek tartalmát a későbbiekben kifejtjük

Tanulmányom vizsgálati iránya ez, ekként az ebből levont következtetések is elsődlegesen erre a jogi személy típusra érvényesek.

Ez a vizsgálat **kifelé** irányul, tehát a bírósági eljárásokban féllé váló **jogi személyek felé**, ahol rátekintek arra, vajon keresik-e a társulók a megfelelő, a magánautonómiát leginkább kifejező, támogató kreatív megoldásokat avagy maradnak a megszokott, csendes vizeken? Kihajóznak-e a viharzónába és vitorlájukba fogják-e a repítő, nagy szeleket vagy megelégszenek a kitaposott utak biztonságával? A lehetőségek és a kreativitás szabadsága nem teher-e inkább?

Hiszen ahogy *Hankiss Elemér* megfogalmazta: „*Gondolkodni fárasztó, de szép.*”⁶

Végül, hiszen a pályamű témája ezt eleve determinálja, vizsgálom a jogalkalmazást hivatásszerűen művelő **bíróságok kompetenciáját, eddigi esetjogát**, de nem tételes felsorolásuk útján, hanem lényegükben (ez a vizsgálat **befelé** irányul). Ez mutatja ugyanis, hogy a joggyakorlat ténylegesen miként reagált a diszpozitivitás nyújtotta „**kreatív jogra**”⁷. Mit enged és mit tilt, esetleg most még miben bizonytalan.

6 <https://nlc.hu/ezvan/20150112/hankiss-elemer-emberi-kaland-emberseg-elet-gondolat/> 2020.szeptember 02.

7 Ezt a fogalmat saját magunk alkottunk és a tanulmány címe is ez, mivel véleményünk szerint találóan fejezi ki a Ptk.-ba inkorporált társasági jog újdonságát, lényegét.

1.fejezet: A kereskedelmi jog fejlődése, jogtörténeti bevezető

1.1. Út a Kereskedelmi Törvényig

„Tolsztojt egyszer megkérdezte egy muzsikja, mennyi ideig írta nagy művét, a Háború és békét. Volt az bizony tíz esztendő is! – felelte az idős gróf. A derék szolgáló eltöprengett egy kicsit, és azt mondta: hja, ha az embernek van ideje!”⁸

Nos, a magyar magánjog történetében is hosszú út vezetett a „gazdaság alapokmányaként, a civiliztika alaptörvényeként”⁹ megalkotott Ptk.-ig.

Az általános magánjogon belüli kereskedelmi jog első törvénybe iktatott szabályai a 18. században jelennek meg az osztrák váltó-és kereskedelmi rendtartás, valamint a csődszabályok hatálybalépésével (1723, 1772).

1779-ben a Magyar Királyi Kúria egy átfogó váltó-és kereskedelmi törvénykönyv készítésére kapott megbízást. Az 1791-ben előterjesztett javaslatot azonban az Országgyűlés nem fogadta el és az 1827-es újabb javaslat sem emelkedett törvényi szintre. Ezt követően az 1839-1840-es Országgyűlés alkotta meg a váltótörvényt.

A kiegyezés után újabb lendületet kapott a jogalkotás, Apáti István egyetemi tanár vezetésével született meg az **1875. évi XXXVII. törvénycikk (a továbbiakban: Kt.)**, az akkori új magyar kereskedelmi törvény, mely 1876. január 1-jén lépett hatályba és számos társasági jogi rendelkezése *több mint 100 évig, 1991. január 1-jéig (!)* hatályos maradt.¹⁰ E törvény jelentősége óriási, hiszen a kereskedelmi társaság alapformái (közkereseti társaság, betéti társaság, részvénytársaság., szövetkezet) egyértelmű törvényi szabályozásra kerültek. Azért is jelentős e törvény, mivel ekkor még nem volt önálló polgári törvénykönyv Magyarországon, ezért a bírói gyakorlat a Kt. szabályait magánjogi ügyekben is alkalmazta. A Kt. szabályozta a kereskedők és mindazok jogait és kötelezettségeit, akik kereskedelmi viszonyba kerülhettek.

A jogok és kötelezettségek alatt rögzítette azokat a szabályokat, amelyeket a mai értelemben cégjogi szabályoknak nevezünk, pl.: a cégbejegyzés menetét.

⁸ Szegő Andrásnak a Nők Lapja 2020. szeptember 2. 36. lapszámában megjelent interjújából vett részlet

⁹ Ezen fogalmakat a Polgári Törvénykönyv előkészítését elrendelő 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat használta

¹⁰ BÁNKI-HORVÁTH Mária et al.: Nagykommentár a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvényhez (Komplex Jogtár)

1.2. A XX. század első fele és az „elsőgenerációs társasági jog”

A 20. század első felében megszületett a korlátolt felelősségű társaságról szóló **1930. évi V. törvény**, mint önálló törvény.

Az 1945 utáni direkt tervgazdálkodás időszaka nem kedvezett a kereskedelmi jognak, a jogfejlődés megtorpant, a korábbi szabályok elsorvadtak a magántulajdon és a piacgazdaság kiiktatásával.

Az 1960-as évektől némi szemléletváltás következtében megkezdődhetett a különböző társaságok, intézmények újraéledése (1967-szövetkezeti közös vállalat, egyesülés, 1972-külföldiek betársulása is lehetővé vált, 1978-betéti társaság, 1981 gazdasági munkaközöség, vállalati gazdasági munkaközösség). Az **1987. évi 28. tvr.** már korlátolt felelősségű társaság alapítását is lehetővé tette az állampolgárok számára.

A gazdasági rendszerváltás óriási jelentőségű mérföldköveként született meg az **1988. évi VI. törvény (a továbbiakban: az első Gt.)**, amely ismét legitimálta a magántulajdont és lehetővé tette a piacgazdaságba való átmenetet. A ma már jogtörténeti jelentőségű, ún. „elsőgenerációs társasági jogi szabályozás” ezzel vette kezdetét. „Húzó” törvényként is emlegetik, mivel kikényszerítette többek között az 1989.01.01-jén bevezetett egységes adórendszert, a tőzsde és értékpapírtörvényt, az átalakulási törvény megalkotását. Felgyorsította a számviteli törvény létrehozását és a piacgazdaságra épülő pénzügyi rendszer bevezetését is.

1.3. A társasági anyagi jog melletti eljárásjog

A társasági anyagi jogi szabályok mindig az eljárásjoggal karöltve mutatnak fel egy teljes rendszert, ezért annak legfontosabb állomásait is megemlítjük.

A társasági anyagi jog mellett a jogalkotó átfogóan átalakította a cégbíráskodást is, az **1989. évi 23. tvr.** megalkotásával.

Az ezt megelőző cégnyilvántartási szabályok feltérképezése viszont a korabeli jogalkalmazók számára nem kis nehézségekbe ütközött. Ezt szemlélteti a következő idézet:

„1981 a VI. ötéves terv első éve volt, melyben a népgazdaság a XII. kongresszus által meghatározott gazdaságpolitikai irányvonal szerint fejlődött.”...1981. ősztől rendkívüli az érdeklődés a cégek bejegyzése és a cégbíráóság működése iránt....Talán sikerült érzékeltetni, hogy egy-egy cégbejegyzés érdemi elintézése

szinte jogtörténeti tanulmányozás után, csupán 107 év joganyagának ismeretében lehetséges.”¹¹

Ezen megállapítás jelen tanulmány keretében való idézése azért lehet érdekes, mivel rávilágít arra, hogy nem csupán az anyagi jog értelmezése, jelenlegi szabályai kapcsán, hanem *már jóval korábban - és mindenkor - voltak jogalkalmazási nehézségek*. Ennek elsődleges oka, hogy a jog zártabb, statikusabb rendszere nem mindig képes gyorsan alkalmazkodni a társadalmi, piaci/gazdasági változásokhoz, másrészt ennek éppen az ellenkezője is megfigyelhető az utóbbi évek jogalkotásban, amikor is a „salátatörvényekkel” való szabályozás okoz értelmezési nehézségeket, az addig koherens jogszabályokban. Éppen a Ptk. monista jellege miatt kiszoruló, korábbi egységes társasági jogi szabályok „higították fel” a cégtörvényt (pl. nonprofit társaságra vonatkozó szabályok, vagy a kényszertörlési eljárások eltiltási szabályai) is.

„A cégbejegyzésről egyebekben először a reformkorban történt intézkedés. Az **1840. évi LVI. törvénycikk** kezdte meg a kereskedelmi élet rendszeres szabályozását, ekkor fektették fel a nyilvántartó könyveket a kereskedelmi cégekről, majd folyamatosan „a közkeresetre összeálló társaság jogviszonyairól, az alkuszokról, a fuvarosokról.

Ezeket a jogszabályokat hatályon kívül helyezte és a szabályozást egységesítette a Kt., amelynek kb. egyharmadát az **1959. évi IV. törvényhez (a továbbiakban: az 1959. évi Ptk.)** kapcsolódó Ptké. hatályában fenntartotta, így még az 1980-as években is ezen szabályokat alkalmazták a cégbíróságok.

Az 1945 előtti jogrendszernek szerves része volt a *magánjogtól elkülönült kereskedelmi jog*, (dualista rendszer), melynek keretében történt a cégbejegyzéssel kapcsolatos anyagi és eljárási szabályok alkotása és alkalmazása.

1.4. A szocialista jogrend cégnyilvántartása

1945-től a kereskedelmi jog rendelkezéseit a szocialista jogrend alapján született új jogszabályok hatályon kívül helyezték. 1950-ben a **199/1950. (VIII. 6.) MT sz. rendelet** előírta a vállalati törzskönyv bevezetését, azzal, hogy a vállalat törzskönyvi bejegyzését követően kellett kérni a cégbejegyzést is. Ekkor az volt a feltételezés, hogy a cégjegyzék szerepe csökken, illetve megszűnik. Nem így történt, a cégjegyzék tovább élt, sőt 1968-tól, az új gazdaságirányítási reform miatt, az ügyforgalom növekedett is.

¹¹ GABÁNYI Józsefné: A megyei bíróság mint cégbíróság. Magyar Jog, 1982/7

1980-81-ben megindult a kisvállalkozások folyamata, melyek túlnyomórészt cégbejegyzésre kötelezettek voltak, ezzel megélénkült a cégforgalom.

A cégjegyzéket a XIX. században még kézzel írt, bekötött, hitelesített könyvek számozott lapjain vezették.

Ezt a nyilvántartási rendet a **36000/1946. (VI. 25.) IM sz. rendelet** alapvetően megváltoztatta. A nyilvántartás rendszere így a telekkönyvhöz hasonlóan ezen időtől A, B, C lapokból álló betétekben, cégtípusonként nyilvántartott számsorokban történt. Az **1985. évi 16. tvr.** újra szabályozta a bírósági cégeljárást, mely a későbbi, már említett, **1989. évi 23. tvr.**-ben teljesedett ki.”¹²

12 GABÁNYI Józsefné: A kisvállalkozások és a cégbíróság. Magyar Jog, 1984/3.

2. fejezet: „Aetas semper aportat aliquid novi.”¹³

2.1. A „második generációs társasági jog” és a hozzá kapcsolódó eljárásjog

„Az első Gt.-vel létrejött a magyar társasági jog alapstruktúrája, amely a mai napig irányadó.”¹⁴ Ezzel egyértelművé vált, hogy a hagyományos, ún. duális rendszerek helyett Magyarország *a monista megoldást* (Polgári Törvénykönyv és Kereskedelmi Törvénykönyv kettőse helyett az önálló törvénnyel szabályozott társasági anyagi jogot, majd az azt inkorporáló Polgári Törvénykönyvet) választotta. (A Ptk. kodifikációja során komoly viták keresttüzében állt a dualista-monista koncepció.)¹⁵

A piacgazdaság kialakulása, az Alaptörvényen nyugvó társulási (vállalkozási) szabadság¹⁶ és a hitelezővédelem teljesebb biztosítása, de már magában a társadalmi/gazdasági/technikai viszonyok szükségszerű változása is kialakította azt a gyakorlatot, hogy a *társasági anyagi jogi (és az ezzel szorosan összefüggő cégeljárás) szabályok 6-8 évente felülvizsgálatra kerültek*, azokat modernizálták. A két jogterület elválaszthatatlan kapcsolatára utal, hogy azzal még az Alkotmánybíróság is foglalkozott.¹⁷

A „2. generációs társasági jogi szabályozás” eredményeként született meg az **1997. évi CXLIV. törvény (a továbbiakban: a második Gt.)**, valamint az **1997. évi CXLV. törvény** (az immár törvényi szintű szabályozást nyert 1997-es cégtörvény).

Ez a jogszabály alapvető változást hozott a cégbejegyzések hatálya tekintetében, ugyanis a cégek az első Gt. szabályaihoz képest nem a létesítő okirat keltére visszamenőleges hatállyal, hanem a bejegyzéssel, annak napján jöttek létre (ex nunc hatály). Másrészt az 1997-es Ctv. igen nagy szerepet szentelt a

¹³ Latin mondás. Jelentése: Minden korszak hoz valami újat.

¹⁴ SÁRKÖZY Tamás: Szervezetek státuszjoga az új Ptk.-ban (Társasági, egyesületi és alapítványi jog a Ptk. harmadik könyve alapján) Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2013. Sárközy Tamás professzornak alapvető szerepe volt a háromgenerációs társasági jog megteremtésében, kodifikációjában, a társasági jog infrastruktúrájának létrejöttében.

¹⁵ A monista megközelítést alapvetően és konzekvensen a Kodifikációs Bizottság elnöke, Vékás Lajos professzor képviselte Sárközy Tamással szemben. Vékás szerint az általános magánjog alkalmas a magánjogi normákra leszűkített társasági szabályok integrálására, ezzel biztosíthatók a kódex nyújtotta egységes szabályozás előnyei, ún. az általánostól a különösigtartó szabályozás lehetősége, az egységes elvek rendszere, az ismétlések elkerülése, az egységes rövidítések, utalások alkalmazása. Ezen szabályozás hátránya lett viszont az ún. „másodlagos” jogalkotás (Sárközy szavaival élve), így a korábbi, nem tisztán magánjogi társasági jogi szabályok közül számos más törvényben található meg, mint pl. a nonprofit társaságok szabályai a Ctv.-ben vagy külön törvényben az átalakulási szabályok.

¹⁶ Alaptörvény Alapvetés M cikk (1) és Szabadság és felelősség XII. cikk

¹⁷ Az Alkotmánybíróság 346b/2001. számú határozata vizsgálta a cégbejegyzés és a társulási szabadság viszonyát.

*cégnyilvántartás nyilvánosságára és a közhitelességére*¹⁸, melyek egyértelműen a piacgazdaság átlátható és naprakész működésének alapfeltételei. Ez a nyilvánosság és közhitelesség - mint majd látni fogjuk - a társasági jog diszpozitivitásával is összekapcsolható.

2.2. Az újabb kodifikáció

2005. április 4-én 1030. szám alatt kormányhatározat született az új társasági törvény és cégtörvény koncepciójáról, amely szerint biztosítani kellett

- a társaságok gyors és költséghatékony piacra lépésének feltételeit
- a társasági szabályok differenciáltabb, rugalmasabb megjelenítését
- az EU jogi keretei közötti ésszerű és arányos hitelezővédelmi szabályokat
- a cégek feletti törvényességi felügyelet érdemibbé válását
- a cégek nyilvántartásának korszerűsítését (elektronikus eljárások lehetősége) és
- a társasági törvény és a cégtörvény közérthetőségét és más törvényekkel való összhangját.¹⁹

Az akkori kodifikáció tehát egyik alappillérként a jogszabályok „közérthetőség”-ét jelölte meg. Ehhez képest (is) érdekes, hogy majdan, a Ptk. 3. Jogi személy könyve tekintetében miként szabályozta a jogalkotó a létesítés szabadságát. (A magunk részéről a közérthetőség fogalmához elsőként nem a generális diszpozitivitást, illetve a „többrétegű” társasági jogot kapcsolnánk, legalábbis, ami az alanyi kört illeti. Ettől persze, professzionális jogalkalmazóként a szabályozás rendszere lehet koherens. De ne szaladjunk ennyire előre.)

2.3. Az EU-hoz igazított társasági jog („harmadik generációs szabályozás”)

Magyarország Európai Unióhoz (a továbbiakban: EU) 2004. május 1-jén történt csatlakozását követően felerősödött *jogharmonizáció talaján szükségessé vált a második Gt. revíziója*, kiegészítése, az EU-normákhoz való igazítása. Ezt követően a „harmadik generációs társasági jogi szabályozást” a 2014.03.14-éig hatályban volt, **2006. évi IV. törvény (a továbbiakban: a harmadik Gt.)** teremtette meg, párhuzamosan a cégeljárasi szabályokat magába foglaló, jelenleg is hatályos, többször módosított **2006. évi V. törvénnyel (a továbbiakban: Ctv.)**.

18 i.m. Komplex Jogtár Ctv. Nagykommentár

19 „i.m.” Komplex Jogtár Ctv. Nagykommentár

Egyértelművé vált, hogy a cégbíró, mint nyilvántartó bíróság (amely a vállalkozás szabadsága körében a cég létrejöttéhez szükséges állami regisztráció letéteményese, az alapítók/tagok magánautonómiája mellett) „nem lajstromozó hivatal, hanem a törvényszerűség, a legalitás őre, a bírói vizsgálat célja: annak az előzetes megakadályozása, hogy törvényellenes bejegyzés kerüljön a cégjegyzékbe, illetve a cég törvényellenesen működjék.”²⁰

A harmadik Gt. és a Ctv. a fenti kodifikációs célok alapján *jelentősen növelte a létesítő okirat diszpozitivitását* és csökkentette a vállalkozások adminisztratív terheit. Ez a Gt. már „egy jelentős deregulációt hajtott végre a társaságok jogi szabályozásában.”²¹ A cégeljárás technikai feltételei is megváltoztak, 2008. július 1-jétől a regisztrációs eljárások mindegyike kötelezően elektronikus. Ez jóval megelőzte a polgári peres eljárásban fokozatosan bevezetett elektronizációt (e-kommunikáció).

Mindezen jelentős társasági anyagi jogi és cégeljárési változások már jelez(het)ték a majdani modernizáció nagyobb ívű irányát is, mely ugyanakkor a gyakorló jogászok (és a jogkeresők) legmerészebb álmait is felülmúlta.

A Ptk. kodifikációjáig a magyar magánjog hosszú utat járt be, de *a Polgári Törvénykönyvet csak ennek az útnak az ismeretében lehet méltó helyére tenni.* Az új kódex szerves része ezen jogtörténeti folyamatnak, megvan a Kereskedelmi Törvényig visszavezethető saját, „örökölt sorsa”.²² Sejt szinten (tehát a kereskedelmi vagy társasági jog alapjaiban) osztozik elődeivel. Más különben pedig az alapokhoz képest éppen a jelen tanulmánnyal érintett Harmadik könyv mutat fel valami egészen újat, mint egy késői utód, akiben minden örökölt tulajdonságon felül, azokon túl, van valami speciális, egyedi, addig nem volt.

A tanulmány jogtörténeti részének lezárásaként a Ptk. kodifikációjának legfontosabb állomásait mutatjuk be a III. fejezetben, annak bizonyítékaként, hogy nem csak a XIX és XX. századi jogalkotás folyamata volt nehézkes és hosszú.

Ugyanakkor ide kíváncsónak véljük a következő idézetet, ha már a generációkon átívelő időt magasabb dimenzióból is nézzük:

*„A mi volt, ugyanaz, a mi ezután is lesz, és ami történt, ugyanaz, a mi ezután is történik, és semmi nincs új dolog a nap alatt. Van valami, a miről azt mondják: nézd ezt új ez, régen volt már száz esztendőkön át, melyek mi előttünk voltak.”*²³

20 KUNCZ Ödön – idézi: HORVÁTH László: Cégeljárás a kereskedelmi törvény hatálya alatt 1. Céghírnök 2015/5.

21 „i.m.” SÁRKÖZY Tamás: Szervezetek joga az új Ptk.-ban

22 A kifejezés ORVOS-TÓTH Noémi: Örökölt sors c. művéből származik Kulcslyuk Kiadó, 2018

23 Biblia Prédikátorok könyve 1:9.- 10. Idézi: JUHÁSZ László: Válogatott tanulmányok. Miskolc, Novotni Kiadó, 2009. 8.

3. fejezet: Társasági jog a Ptk. monista kódexében (A magyar polgári jogi kodifikáció folyamata, út a Ptk.-ig)²⁴

3.1. A kodifikáció kezdetei

„Hosszú időn keresztül mintha átok ült volna a magyar polgári jog kodifikációján. Történelmünk során tizenegy próbálkozásból 1959-ig tíz nem hozott törvénykönyvben megtestesülő eredményt...Már az igazságszolgáltatás első korai reformere, *Mátyás király* sem volt teljesen sikeres. *1486. évi rendeletével*, a „*decretum maius*”-szal széles értelemben vett polgári jogi törvényhozást kezdeményezett, azonban a rendek sürgetésére csak II. Ulászló által Werbőczy Istvánnak adott megbízás vezetett eredményre. Az 1514-ben elkészült Hármaskönyvet az Országgyűlés az országos szokásjogot megerősítésre méltónak találta, s a király ünnepélyes oklevélben meg is erősítette, azonban az mégsem emelkedett törvényerőre. Miért? Nem tudni pontosan. A legenda szerint már a mű másolásával foglalatostkodó írnokokat munkalassításra lázították, így nem készülhetett el annyi példány, hogy valamennyi vármegyének jusson. Később pedig állítólag még a király elől is elrejtették a szentesítő pecsétet.” Werbőczy azonban Bécsben kinyomtatta a saját költségén és ekként a könyv hamar használatba is került, majd közkedvelt lett.

3.2. A reformkoron át, 1959-ig

Az *1848. évi XV. törvénycikk* rendelte el aztán először „az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján polgári törvénykönyv” elkészítését. Az 1848-ban kitűzött három hónapos határidő – melyet az akkori igazságügy-miniszter, Deák Ferenc nem tudott tartani – végül **112 év múlva ért véget**, az 1959. évi Ptk. megalkotásával. A 112 év alatt is számtalan tekintélyes tervezet látott napvilágot, remek „szakférfiak” dolgoztak az egyes tervezeteken és módosítási javaslataikon (pl. Erdélyi Sándor, Lányi Bertalan, Plósz Sándor). Az I. világháború és Trianon után a törvénykönyv előkészítő munkálatai 1922-ben kezdődtek el újra. Ezek eredményeként született meg „*Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata*” (Mtj.), mely az Országgyűlés Képviselőháza elé került ugyan, de ebből sem lett törvény.

24 A Polgári Törvénykönyvet megelőző polgári jog kodifikációjának történetét bemutató fejezet jórészt Kecskés László: Az új magyar Polgári Törvénykönyv kodifikációja c. Kaposvárott 2014. évben megtartott „Jogi beszélgetések” rendezvényen elhangzott előadása írott változata alapján készült. (Jogi beszélgetések: Kaposvár 2013-2015. Kaposvár, Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2016. 132-157.)

A II. világháború és az egypárti szocializmus bevezetése után a Minisztertanács 1953 decemberében hívott létre egy kormánybizottságot, amely az 1959. évi Ptk. Tervezetének tartalmát megállapította. A Tervezet a széleskörű vita során számos vonatkozásban módosult, és a kodifikációs bizottság nagymértékben *támaszkodott az addigi bírói gyakorlatra* is. Az akkori kodifikációban olyan kimagasló képességű és jogi műveltségű jogászok vettek részt, mint Eörsi Gyula, Gellért György, Kemenes Béla, így nem csak a „szocialista-blokk” polgári jogára, hanem a nyugat-európai polgári törvénykönyvek szabályaira is lehetett alapozni.

A Kormánybizottságnak az volt a törekvése, hogy *lehetőleg a készülő törvény a polgári jog egészét átfogja*, tekintet nélkül arra, hogy ezek a jogintézmények korábban a magánjog vagy a kereskedelmi jog keretébe tartoztak-e.²⁵

Az 1959. évi Ptk.-t végül 1958. augusztus 11-én hirdették ki és 1960. május 1-jén lépett hatályba.

3.3. A rendszerváltás hatásai az 1959. évi Ptk.-ra

Az 1990. évi politikai rendszerváltást megelőzően már megszületett az első – kiemelkedő jelentőségű – Gt., majd számos, a piacgazdaság kiépítésével összefüggő egyéb jogszabály is. A régi Ptk. 1991-ben, 1993-ban és 1996-ban átfogó módosításon esett át, hogy követni tudja a mélyreható társadalmi/gazdasági változásokat, hogy revidiálja a magántulajdont. Az Igazságügyi Minisztériumban folyó kodifikációs munkát támogató Kodifikációs Bizottság társelnökei *Harmathy Attila és Vékás Lajos* akadémikus-professzorok voltak. A magánjogi viszonyok átfogó módosításának igénye egyre nagyobb teret kapott, amely végül oda vezetett, hogy az 1959. évi Ptk. több mint száz kisebb-nagyobb módosítása után új Polgári Törvénykönyv megalkotása vált szükségessé.

A legújabb, nagyívű kodifikáció a Kormány 1050/1998. (IV. 28.) számú határozatával indult, melyből tíz év elteltével szakmai tervezet, majd a **2009. évi CXX. törvény** lett. Ez volt az „**első új Ptk.**”²⁶, amely ugyan kihirdetésre került 2009. november 20-án, de **nem lépett hatályba**.²⁷ Komoly megtorpanás volt ez akkor, amikor a már felhívott 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat szándéka arra irányult, hogy „*az új Ptk. legyen az 1990-től készült törvények szintézisével a*

25 Ez a szemlélet/törekvés nagymértékben hasonlít az új Ptk. kodifikációs folyamatában felmerült igényekre, mai, megvalósított monista rendszerére.

26 A kifejezés Sárközy Tamástól származik

27 Az 51/2010. (IV. 28.) AB határozat pár nappal a tényleges hatálybalépést megelőzően megsemmisítette az „első új Ptk.” hatályba léptető rendelkezéseit, majd a 2010. évi LXXIII. törvény 1.§-ában egyértelműen rendelkezett arról, hogy az új Ptk. nem lép hatályba.

civilisztika terén a rendszerváltás folyamatának egyfajta kodifikációs lezárása, összegzése, a civilisztika alaptörvénye.

A 2010. május 1-jén hatályba nem lépett törvénynek anno a Második könyve tartalmazta az ember mint jogalany, továbbá a jogi személyek és az e nélküli jogalanyok, valamint a személyhez fűződő jogok szabályait is. Az „első új Ptk.” az 1959. évi Ptk.-hoz képest jelentősen módosította a jogi személyre vonatkozó normákat, úgy annak terjedelmét, mint tartalmát illetően.²⁸ Itt utalunk arra, hogy - amint az ismert - a 2013. évi V. törvényként kihirdetett hatályos Ptk. már önálló könyvet szentel a jogi személynek (Harmadik könyv).

3.4. Az újra indult kodifikációs folyamat, út a „második új Ptk.”-ig

Az 1129/2010. (VI. 10.) Korm. határozat továbbra is **Vékás Lajos** akadémikus professzor vezetésével azzal a szándékkal bízta meg a Kodifikációs Bizottságot az új Polgári Törvénykönyv előkészítésével, hogy a *külföldi és a hazai jogtudomány és joggyakorlat eredményeit hasznosító, a „civilisztika alaptörvényének” szerepét betölteni tudó törvényt alkosson*. Ezen korszerű törvénynek meg kell felelnie az EU-tagságunkból származó kötelezettségeinknek, és tükröznie kell a magántulajdon és a szabad vállalkozás talajára épült piacgazdaság eddigi eredményeit, a magánautonómia messzemenő elfogadását.

Ennek *három alappillére*:

- a magántulajdon teljes elismerése és védelme
- a szerződési szabadság elvének elfogadása és
- az egyesülés és társulás szabadsága.

A fenti elveknek (is) megfelelő kódex megalkotása mintegy 1600 paragrafusból, és 8 Könyvből álló törvényt alkotó eredményezett, mely a 2013. február 11-i elfogadása után 2014. március 15-én lépett hatályba.

A Ptk. „a civil vagyoni és személyi viszonyok egységes alapszabályozása...alapjellemezője, hogy monista kódex, mely három alapvető jogviszony-komplexumot szabályoz:

- az emberek (természetes személyek) egymásközi személyi és vagyoni viszonyait
- a fogyasztói magánjogot és

²⁸ Az 1959. évi Ptk. a jogi személyek általános szabályait az V. fejezetében hívta fel, összesen 3 szakasznyi terjedelemben, majd az egyes jogi személy típusok a 31.§-74/H.§ alatt kerültek szabályozásra.

- a gazdasági élet civiljogi viszonyait.”²⁹

A Ptk. ugyanakkor nem törekedett komplex jogági szabályozásra, mivel a Ptk.-ból kimaradt, más jogágakba tartozó vonatkozásokat, így a közjogi, valamint a korábbi, önálló társasági jogi normák pénzügyi, számviteli, cégjogi, munkajogi és perjogi szabályait külön törvényekben helyezte el vagy a Ptk.-t hatályba léptető törvénybe **(2013. évi CLXXVII. törvény, a továbbiakban: Ptké.)** helyezte el.

29 i.m. SÁRKÖZY Tamás

4. fejezet: A természetes és a jogi személy, mint a jog alanya

4.1. Jogi személy könyv

Amint már utaltunk rá, az „első új Ptk.” Második könyve még egy könyvön belül szabályozta az embert, mint természetes személyt, továbbá a szervezetek jogát, más szóval a jogi személyeket (és az e nélküli jogalanyokat). A hatályos Ptk. Harmadik könyve viszont „*hungaricum*”³⁰, mivel bevitte a gazdasági társaságok jogát a Ptk.-ba úgy, hogy azt a civil (nonprofit) szféra egyesületi és alapítványi szabályozása mellé helyezte. Nem is akármilyen terjedelemben, hiszen a valamivel több mint 400 paragrafus a *Ptk. egynegyedét teszi ki*, és a kötelmi jogi szabályok után a legterjedelmesebb szabályozás. Ugyanakkor, amint a tanulmány későbbi részében látni fogjuk, *nem a mennyiség a lényeg, hanem a „minőség”, a nagyon új struktúra és rendszer, ahogy ez a Harmadik. könyv felépül.*

Ám mindezek előtt ejtsünk néhány szót a jogtani alapokról, a jogképeség-jogalanyiség-jogi személyiség fogalmakról ³¹ is. Ez is szükséges ahhoz, hogy átlássuk a jogi személy könyv alanyi körét.

4.2. Az embertől az ember alkotta szervezetekig. A jogi személy, mint „a fekete lyuk a csillagrendszerben”

A jog természetes alanya mindig is az ember volt (a természetes személy), így a jog alapvetően „emberi magatartásokra modellezett”. Ekként mondhatjuk azt is, hogy az *ember automatikusan jogalany*, már a méhmagzat is, az élve születés vélelmével.

A magánjog történetéből ismert, hogy a francia *Code Civil* - melyet a magyarországi reformkori magánjogi kodifikáció is mintának tekintett – mondta ki először a XIX. század elején, hogy minden ember születésétől a haláláig jogképes, a jogképeség pedig egyenlő, hárít minden megkülönböztetést. Ez az absztrakt jogképeség jellemzi tehát a természetes személyt.

Tekintettel az emberi civilizáció létrejöttére, az *ember soha nem létezett elszigetelten* - persze az első teremtetten emberen kívül, de ő sem sokáig - *csoportokat, közösségeket, majd nemzeteket alkotott, s alkot a mai napig*. Igaz ez még napjaink technikailag totálisan globalizált világában is.

³⁰ Ez a kifejezés is SÁRKÖZY Tamástól származik

³¹ Dolgozatom ezen részében i.m. SÁRKÖZY Tamás: Szervezetek státuszjoga az új Ptk.-ban. 15-28. oldalán írtakból merítettem.

Így ezen közösségek idővel – már a középkorban, de ezt megelőzően az ókorban is – különböző szervezeteket hoztak létre, melyek közül bizonyosakat a jogdogmatika **jogi személynek** kezdett nevezni. A szervezetek jogalanyiságát az állam ismerte el, a jog által. Máig érvényes, hogy mindenkor a jogalkotó dönti el, hogy adott típusú szervezetnek ad-e jogi személyiséget (példa erre, hogy a Ptk. hatálybalépésétől ezt a státust kapta meg a közkereseti és a betéti társaság is).

*„A jogi személy a magánjogban valahol ott keletkezik, ahol a **fekete lyuk a csillagrendszerben**, az addigi kötelmi, dologi és egyéb magánjogi viszonyok összeforrnak és valami új keletkezik...A jog tárgya ettől kezdve a megszemélyesített vagyonszösség....A jogi személy véd, ha kell óv is, a jogi személy a „leple”, burka védi a mögötte levő természetes személyeket, ezen személyek felelősségét korlátozza...”³²*

4.3. A jogi személy, mint szervezet kritériumai, csoportosítása, létszakaszai

Magyarországon a német jogtudományi alapokra épülő jogi személy elmélet alakult ki, főleg Szászy-Schwarz Gusztáv és Moór Gyula munkássága révén, 1945 előtt. Manapság az európai országok között is számottevő különbségek vannak a jogi személy szabályozásában a szerint, hogy

- alkalmaznak-e típuskényszert
- az egyes jogi személy létrejöttéhez kell-e állami regisztráció, és amennyiben igen, az konstitutív vagy csak deklaratív, előbbi esetben ex tunc vagy ex nunc hatályú a bejegyzés.

Általában elmondható, hogy a jogi személynek vannak bizonyos *kritériumai*, így

- a szervezetet megkülönböztető név
- valamely belső szervezeti felépítés, ahol a döntéshozás és a vezetés (irányítás és képviselő) elkülönül
- az alapítótól/tagoktól elkülönült vagyon és
- az erre alapított önálló vagyoni felelősség (bizonyos esetben a tagok másodlagos felelőssége, a felelősségtörés mellett).

³² CSEHI Zoltán: Az új Ptk. jogi személy szabályozásának kógeniájáról és diszpozitivitásáról. Polgári Jog, 2016/3.

4.3.1. A jogi személy abszolút jogképessége

Mindezek alapján a jogi személy polgári jogalanyiségének tartalma csak részben lehet azonos az ember, a természetes személy jogképességével, de az 1959. évi Ptk. 1977-es módosítása során már kimondásra került a *jogi személy abszolút jogképessége* is. Érthető, hogy ez a két abszolút jogképesség mégis számos jogviszonyban alapvetően eltér, hiszen pl. a jogi személynek nincs személyisége (mégis megilleti a titokvédelem és a jó hírnév védelme), ugyanakkor nem lehetnek családjogi jogviszonyai, de lehet belső szervezeti jogalanyiséga, ami pedig a természetes személynél kizárt. Felmerülhet a jogi személy kvázi büntetőjogi felelőssége is, a **2001. évi CIV. törvény** alapján.

4.3.2. Az állam, mint jogi személy

Az *állam* helyzete speciális, a magánjog akkor ruházza fel jogi személyiséggel, ha kivételesen egészsként vesz részt a vagyoni forgalomban.

Érdekes lehet az a megközelítés, hogy a jogi személynek, az emberhez hasonlóan, bizonyos *létszakaszai* vannak. Már a teljes jogképessége létrejöttéhez szükséges egy szabályozott folyamat, majd speciális működési szabályai vannak, és a jogutódlással történő vagy a nélküli megszűnéséhez is egy bizonyos folyamaton kell végig mennie. Ezek jórészt a nyilvántartó hatóság/bíróság eljárásában realizálódnak, de pl. a cégek esetében az állami adóhatóság számos ponton kötődik a jogi személy létrejöttéhez, működéséhez, miként megszűnéséhez is.

4.3.3. Részjogképesség, ideiglenes jogalanyiség

Meg kell különböztetni a jogi személy jogképességétől az ún. *részjogképességet* (pl. a társasházét) vagy az *ideiglenes jogalanyiséget*, pl. a sui generis létrejövő cégek esetében az előtársasági létszakaszt.

4.3.4. Személyegyesítő vagy intézményi típusú jogi személy

Az ember melletti szervezeti, vagyis jogi személyiség (itt ez a helyes kifejezés, nem a személyiség) civiljogi kategória, tételesjogi megalapozója pedig a Polgári Törvénykönyv. Ezek a személyek a jog számos területén jogalanyok, aktív és passzív per képességük van. Elméleti kategorizálás szerint lehetnek személyegyesítő vagy intézményi típusúak, tagság nélkül. Habár a jogi személy fentebb már említett kritériumai között az egyik legjelentősebb a saját vagyon,

előfordul, hogy a jogi személy nem nyereségorientáltan, tehát nonprofit (esetleg még közhasznúan is) végzi a tevékenységét, így ilyenkor az esetleges nyereség nem a tagok/alapítók vagyonát gyarapítja.

A jogi személyek (az ezzé nyilvánított szervezetek) tehát sokfélék, sokszínűek, akár az emberek. Ez a sokszínűség értékes, mert a választás szabadságával jár, a cél szerinti szervezeti felépítést eredményezi. Miként lehet mégis, részben egységes szabályokat alkotni a sokszínű szervezetiségre és működésre, mik lehetnek a csomópontok, az alapok, miként az emberi vázrendszer, amely alapra felfűzhetők speciális szabályok is, egyediséget eredményezve?

Erre a kérdésre adott választ az újra kodifikált Ptk. a Jogi személy könyvével, mely átvezet pályamű következő fejezetéhez.

5. fejezet: A jogi személy létesítésének szabadsága. A diszpozitívitás és kógenia. A Kúria és egyéb fórumok szerepe a jogi személy könyv értelmezésében

5.1. A jogi személy könyv egyedisége

Ahhoz, hogy a Ptk. jogi személyekre vonatkozó szabályai alapján kialakult eddigi bírói gyakorlatot áttekinthessük, mindenekelőtt ismernünk kell a jogi személy könyv szabályozási módszerét, felépítését, specialitását.

Miért is annyira egyedi ez a szabályozás?

Nyilvánvaló, hogy a kódex a polgári jogon belül a tisztán monista teljességre törekszik, hiszen abból csak

- a szellemi alkotások joga
- a munkajog és
- a társasági jog maradt ki.

Nemzetközileg is egyedülálló módon a jogi személy könyv *tartalmazza viszont a gazdasági társaság(ok) anyagi jogát*, mely szabályozás az újra indult kodifikáció során nagy vitát váltott ki (hiszen láttuk, hogy „az első új Ptk.” még más rendszerben, felépítésben szabályozta a szervezetek jogát).

A hatályos Ptk.3:3.§-a *három irányban* határozza meg Harmadik. könyv általános szabályainak hatókörét:

1.- a Ptk.-ban szabályozott jogi személy típusok

2.- más törvények által rendszeresített jogi személy típusok

3.- olyan szervezetek, amelyeket valamely jogszabály polgári jogi jogalanyisággal ruház fel anélkül, hogy jogi személynek minősítené azokat.

Mindhárom irányban *csak akkor* kerülhet sor a jogi személy általános szabályainak alkalmazására, ha a speciális normák nem tartalmazzak eltérő rendelkezést.³³

33 VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tanácsadó Kft., 2013. 84.o.

5.2. Többszintű szabályrendszer

„Békés tenger nem nevel bátor hajósokat.”³⁴

Ezen közmondás sűrített igazságtartalma témánkra is nyilvánvaló, de feltételezzük, hogy *a jogalkotó tudta mit akar: egy olyan többszintű, és legalábbis a gazdasági társaságok jogi személy típusára a „lex specialis derogat legi generali” elvén nyugvó normarendszert, amely, majd kellő felkészüléssel és bátorsággal alkalmazható lesz.*

A jogalkotó feltételezte, sőt megelőlegezte azt a bizalmat, hogy a jogi személy létesítésének szabadsága körébe épített eltérés lehetősége (annak generális korlátaival) **megérthető, megtanulható**, majd adott szervezetre és jogesetre **alkalmazható** lesz.

Hiszen a tengeri hasonlatnál maradva: *„Semelyik szél nem kedvez annak, aki nem tudja melyik kikötőbe tart.”*³⁵

A jogalkotó végső soron Montesquieu üzenetére gondolhatott, miszerint *”...egy tárgyat sohasem szabad annyira kimeríteni, hogy az ember semmit se hagyjon az olvasóra. Nem az a fontos, hogy olvasásra, hanem az, hogy gondolkodásra buzdítsunk.”*³⁶ (Már ebből is láthatjuk, hogy a gondolkodást, mely a jogalkalmazás elvont folyamatának is egyik alappillére, semmilyen jogkereső, de pláne a „hivatásos jogalkalmazó” nem úszhatja meg. A minden tekintetben kógens jogszabály olyan, mint a készétel. Egyenízű. Persze fel lehet javítani itt-ott, de sosem lesz egyedi. Ráadásul a jog hatókörébe tartozó élethelyzetek, társadalmi viszonyok változása sokkal intenzívebb annál, mintsem azt a jog flexibilisen követni tudja, így a kógens jog is „jogfejlesztésre” szorul a jogértelmezés által.)

A jogalkotó a Harmadik könyv megalkotásakor *egyrészt* a bírói jogalkalmazás folyamatára gondolt tehát, s végső soron a bírói jogértelmezésre/jogfejlesztésre, az egyértelmű, de statikus jogon túli dimenzióra.

Másrészt pedig a társasági jogban ilyen terjedelemben nem biztosított eltérési lehetőséggel a jogi személyek alapítói/tagjai számára teremtett **„kreatív jogot”,** a valódi igények szerinti, jobb és teljesebb, és nem utolsó sorban pedig legitim szabályozásra. Igen, az egyedi ízekhez jó nyersanyag kell, és bátorság azok speciális, újszerű felhasználására. Hogy ez a szabadság merőben új?! Valóban. A járt utak biztonsága helyett egy lehetőségekkel teli kísérlet? Igen. Amennyiben

34 Afrikai közmondás. Idézi Pór Attila: „Együtt erősebbek lesznek a nők.” c. cikkében, Nők Lapja 2020. évi 36. lapszáma

35 Közmondás

36 Idézi: Kiss László: A jogrend új fundamentumai c. előadásának írott változatában i.m. Jogi beszélgetések: Kaposvár 2013-2015. Kaposvár, Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2016. 95.

viszont adott területeken a jogalkotó nem így gondolkodna, úgy a XXI. században is dogmákon alapuló jogrendszerek lennének, melyeknek köze nincs a valósághoz és a fejlődéshez. A magánautonómia világában ez különösen problémás lenne.

5.3. Jogértelmezés az Alaptörvény 28. cikke alapján

Felmerülhet az is, hogy a Ptk. Jogi személy könyvének diszpozitivitása, az általunk alkotott elnevezés szerinti „*kreatív jog*” miként kapcsolható az Alaptörvény módosított 28. cikke szerinti bírósági jogértelmezéshez? ³⁷ A 28. cikk a Ptk. Harmadik. könyve értelmezésében akkor segít, ha az eddig felvázolt jogtörténeti folyamattal együtt, koherensen szemléljük a Ptk. Harmadik könyvét, egyben nem jelentéktelen szerepet szánunk a mindenkori bírói jogalkalmazás lényegének, a jogszabály céljára reflektáló, jogalakító jogértelmezésnek is.

A Harmadik könyv specialitása okán a jogértelmezésben nem mellőzhető bizonyos szak- vagy jogirodalmi tájékozottság, a kodifikáció folyamatának ismerete, hogy megértsük annak célját/lényegét, valamint a társasági jog korábbi és jelenlegi rendszerében, jogintézményeiben való tájékozottság sem. Ezen ismeretek birtokában kell lennie feltétlenül az egyedi jogeseteket elbíráló egyes bírósági fórumoknak, de alapvetően (esetleg professzionális segítséggel) a jogi személyek tagjainak/alapítójának is.

Tudni kell tehát, hogy

1.- Mi a jog?

2.- Miként lehet ehhez hozzájutni (lehetőség szerint olcsón és hatékonyan)?

3.- Meddig terjedhet a kógens szabályoktól (a Harmadik könyv mintaszabályaitól) való eltérés lehetősége?

Az itt feltett kérdéseinkre a tanulmány VI.3. pontjában válaszolunk.

*Látni fogjuk, hogy a tanulmány bevezetőjében említett **megismerés-megértés-alkalmazás** folyamata nem feltétlenül egyszerű, de mindenképpen vertikálisan*

³⁷ „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabályok preambuluma, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”

egymásra épül, mint a híres Maslow-piramis³⁸ egyes szintjei. Az alkalmazás feltételezi a joganyag megértését, azt pedig megelőzi a megismerés. A megismerésen nem csupán a jogszabály szövege (és az a Harmadik könyv esetén kiváltképp igaz!), hanem a szöveg rendszere, felépítése, összefüggéseinek felismerése is értendő.

5.4. A diszpozitivitás fogalma a jogi személy jogában. A „jogi személy szabályozása kopernikuszi fordulata”

Míg Vékás³⁹ a diszpozitivitást a magánautonómia egyik legfontosabb normatani követelményének tekinti, addig Sárközy szerint a *diszpozitivitás* már eleve vitára adhat alapot, hiszen ez fogalmi tévedés⁴⁰, mert a diszpozitivitás a szerződéshez (kötelem) fűződik, lehetőséget teremt arra, hogy a felek közös megegyezéssel eltérjenek a szerződésekre vonatkozó normáktól. A jogi személyek közül ugyanakkor csak a gazdasági társaság, mint jogi személy típuson belüli kkt., bt. és kft., tehát az ún. személyegyesítő társaságok (bár a kft. már vegyesen tőketársaság is), továbbá az egyesülés, mint koordinációs társaság létesítése alapul szerződésen, tehát ezeknél van egyáltalán lehetőség értelmezni a fogalmat, míg a Ptk. Jogi személy könyve alatt szabályozott egyéb szervezeteknél, pl. a szövetkezet, az egyesület, az alapítvány esetében, nem. A részvénytársaság anyagi joga pedig a Ptk.-n kívül sehol nem diszpozitív a világon.

Ez azonban csak a fogalom egyik problémája, állítja Sárközy. A másik az, hogy ez a kötelmi jogban oly általános diszpozitivitás alapvetően a *felek egymás közötti* viszonyára vonatkozik. Ugyanakkor a Ptk. 3:4.§-a (a létesítés szabadsága fejezet cím alatt) ezt kiterjeszti a

- tagoknak a jogi személyhez fűződő, valamint
- a jogi személy szervezeti és működési szabályaira is.

A Ptk. merőben új szemléletű, a Jogi személy könyvön belül is elsősorban a gazdasági társaságok, az egyesülés és a szövetkezet anyagi jogában felmerülő diszpozitivitás alapja a **létesítő okirat**, mely organizációs kötelem, nem pedig a klasszikus kötelem.

38 Maslow az emberi szükségleteket ábrázolta piramisával, melyben az egyes szintek egymásra épülnek, s azok nem átléphetők. Pl. a fiziológiai szükségletek kielégítése megelőzi a biztonság és védelem szükségletét, ez pedig a szeretet és összetartozását.

39 i.m. VÉKÁS Lajos: A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban. In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina - MENYHÁRD Attila (szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2019. 23.

40i.m. SÁRKÖZY Tamás: Szervezetek státuszjoga az új Ptk.-ban. HVG-ORAC Kiadó, 2013. 37.

A Ptk. 3:4.§-ban megfogalmazott új szabályt Csehi Zoltán a **jogi személy szabályozása kopernikuszi fordulatának** nevezi⁴¹. Véleménye szerint ezen szakasz a jogi személy jogügyleti úton történő létesítésének alapelve, amely kiteljesíti a magánjogi autonómiát. Más szerző is ⁴² arra a következtetésre jut, hogy a Ptk. 3:4.§ (2) bekezdése alapelvei jelentőségű szabályt tartalmaz, jelentőségében hasonlítható a Ptk. 1:5.§ (1) bekezdésében megfogalmazott, joggal való visszaélés tilalmának generálklauzulájához.

Csehi ugyanakkor azt is megfogalmazza, hogy a kódex az eltérés lehetőségét csak kivételként tartalmazza, hiszen maga a normaszöveg éppen, hogy kógens, a 3:4.§ (2) és (3) bekezdése ehhez képest kivétel. Eltélni a kógens szabályoktól nem kell, hanem lehet. Ennek maga a kódex adja meg a tárgyát (miben) és a határait (mikor nem). A főszabály tehát Csehi szerint a kógens és nem a diszpozitivitás. Az újdonság a kógens alóli kivételek megfogalmazásában és annak új szemléletmódjában van. „A jogi személy létesítésének és - törvényi keretek közti, azaz kógens normák közé ültetett - szabad alakíthatóságának szabadsága teljesíti be a kódexben megjelenő magánautonómiát.”⁴³ Csehi ebből levonja azt a következtetést is, hogy a diszpozitivitás alapelveként titulálni téves a Ptk. 3:4.§-át, az csak kivétel ugyanis. Azt azonban ő is elismeri, hogy a jogi személy körében létező diszpozitivitás eltér a szerződési jogban értelmezett szabadságtól. Előbbi csak kivétel, míg a Ptk. 6. Könyve alapvetően a diszpozitivitásra épül.

Auer Ádám szerint⁴⁴ a társasági jogban a diszpozitivitás nem érvényesülhet feltétlenül. Helye kell legyen imperatív, kógens, klauzula kógens⁴⁵ és diszpozitív szabályoknak is, ekként a társasági jog nem helyezhető el maradéktalanul a kógens-diszpozitív skálán. Nincs minden társaságra egyaránt alkalmazható szabály, s igaz ez a megállapítás az Ptk.-beli egyes jogi személy típusokra is.

A fentiek alapján érthető, hogy a jogalkalmazókat, s elsőként a bírósági szervezeti rendszer egy önálló feladatkörét ellátó cégbíróságokat - a Ptk. kihirdetését követően - nagyon váratlanul érte a korábbtól alapszemléletében eltérő társasági jog, s ekként a kógens-diszpozitivitás jogelméleten túli, gyakorlati alkalmazása. Láthatjuk, hogy az elméleti jogtudósok is némileg máshová helyezik a hangsúlyt, másképp bontják a fogalmak értelmét.

41 i.m. CSEHI Zoltán

42 Polgári Jog 2016/10. – Jogesetelemzés, Sobor Dávid: A gazdasági társaság fogalma és a Polgári Törvénykönyv alapján formálódó joggyakorlat – Tűnődések egy ítéltáblai határozat margójára. A szerző itt a Debreceni Ítéltábla ÍH2015.76. szám alatt közzétett határozata kapcsán elemzi az osztalékfizetésre vonatkozó szabályok diszpozitivitását.

43 i.m. CSEHI

44 AUER Ádám: „A gép forog” – Kógens társasági jogi szabályok a Ptk. előtt és után. Polgári Jog, 2017/12.

45 Ezen normától csak meghatározott irányba lehet eltérni, de a tartalmát megtartja.

Azt mindenesetre *nagyon fontos tudni, hogy új Ptk. 3. könyve a fentebb már említett „lex specialis derogat legi generali” elvén épül fel, tehát három szinten szabályozza a gazdasági társaságok jogi személy típusára vonatkozó joganyagot, mivel egy egységes jogi személy könyv részeként jelenik meg a gazdasági társasági anyagi jog.*

A többszintű szabályozás azért okoz(hat) problémákat a gyakorlatban, mivel a rendelkezések adott esetben nem egymást követően jelennek meg, de ettől függetlenül még irányadók a gazdasági társaságok egyes formáira.

5.5. A Ptk.-n kívüli kapcsolódó jog („másodlagos jog”)

További problémát vet fel, hogy a társasági jogi szabályok korábban (valamennyi Gt.-ben) tartalmaztak számos, nem tisztán polgári jogi rendelkezést is (pl. számviteli, eljárásjogi és közjogi szabályokat), melyek a törvénytől, annak monista szemlélete miatt, már nem maradhattak. Így *lehetséges, hogy adott esetben nem csupán a három szabályozási szint között kell eligazodnia a jogalkalmazónak, hanem egy Ptk.-n kívüli jogszabályban is el kell mélyedni* (ld. pl. a Ctv.-be áthelyezett, a nonprofit társaságokra vonatkozó 9/F.Š-t).

A jogi személy szervezetekben, mint felekben és az őket, a bírósági eljárásokban képviselő jogi képviselőkben is tudatosulnia kell(ett) idővel tehát, hogy az új Ptk. Harmadik. könyvében a *szabályozási szinteket a gyakorlatban akként kell alkalmazni*, hogy az alapítás és a működés körében szükséges anyagi jogi joganyagot először az egyes gazdasági társaságok speciális szabályai között kell keresni, ha itt nincs megfelelő szabály, egy szinttel feljebb, a gazdasági társaságok közös szabályainál, ha az itt sem lelhető fel, akkor kell tovább lépni a jogi személy általános szabályaihoz.

Amennyiben olyan speciális működésről van szó, mint például a nonprofit, akkor *ki kell lépni* az új Ptk.-ból és a Ctv.-t is be kell vonni az alkalmazás körébe, mivel ezen működési módnál nem lehetséges a nyereség felosztása és a törzstőke emelése vagy a leszállítása is speciális rendelkezéseket igényel a legfőbb szervi döntés során és a létesítő okiratban. Ehhez hasonló a jogi személy jogutódlással történő megszűnése, hiszen itt is a Ptk.-n kívüli, önálló törvény **(2013. évi CLXXVI. tv.)** szabályozza ezt a folyamatot. Így állhat össze végül egy **„pachwork” joganyag.**

Az is lehetséges, hogy az egyes szabályozási szinteken belüli részletszabályokat kell összeilleszteni, hogy teljes legyen a kép (példa lehet erre a felügyelőbizottságra vonatkozó szabályozás).

A többlépcsős alkalmazás körében esetleg kérdésként merülhet fel az is, hogy a Harmadik könyvre tartozó jogalkalmazás/jogértelmezés során *el lehet-e jutni a Ptk. alapelveinek alkalmazásához*, mint ultima ráció-hoz?! A kérdés részben nyitott, de már van jogirodalmi felvetés.⁴⁶

5.6. Az előzmény nélküli „generális diszpozitivitás”? A jogi szöveg nyelvtani és tartalmi (rendszerbeli) értelmezése

Habár már volt példa a gazdasági társaságokra vonatkozó anyagi jogi szabályok diszpozitivitására, mégpedig az első generációs társasági jogi szabályozás körében, az 1988. évi VI. törvény tekintetében, azonban az ezt követő 1997. évi CXIV. törvény, majd a 2006. évi IV. törvény (tehát a második és a harmadik Gt.) ezt megszüntette és ahol eltérést engedő rendelkezéseket iktatott be, azt *egyértelműen rögzítette*.

Ehhez képest eredményezett jelentős változást a Ptk 3:4.§-a, hiszen a jogi személy tagjait (alapítóját) nem csak az egymás közötti, hanem a jogi személyhez fűződő viszonyuk, továbbá annak szervezete és működése körében is feljogosította az új Ptk.-tól való eltérő szabályozásra, a 3:4.§ (3) bekezdés a.) és b.) pontjában írt *korlátok között*. A kisserződés korlátai maga a kódex kifejezett vagy értelemszerű korlátai⁴⁷, az állam felügyelete biztosítása, illetve meghatározott kör jogainak nyilvánvaló sérelme. Ezeket a „**generális tilalmakat**” határozza meg a jogalkotó, *helyesebb tehát így fogalmazni, generális diszpozitivitás helyett*. A jogalkotás során ugyanis lehetetlen lenne biztosítani azt, hogy minden tilalmat és feltétlen érvényesülést kívánó normát feltüntessen a jogalkotó.⁴⁸ Ez már a jogi személy szervezetek különbözősége okán is igaz.

A Ptk. 3:4.§-a *nyelvtani értelmezése* többnyire nem, de a teljes Harmadik könyv szabályainak értelmezése, a Ptk. kijelentő (sőt esetenként parancsoló) módban történő fogalmazása azonban már okoz(hat)nehézségeket a jogalkalmazóknak.

46 i.m. Sobor Dávid a Debreceni Ítéltábla ÍH2015.76. szám alatt megjelent ítélete kapcsán fejti ki azt is, hogy a Ptk. 1:5.§ (1) bekezdésében írt joggal való visszaélés tilalma a kódex egészére, így a Jogi személy könyvre is érvényes, tehát adott tényállás(kereset) kapcsán hivatkozható lehet (konkrét esetben a gazdasági társaság határozatának érvényességét is befolyásolhatja, ha az azt meghozó tagok visszaéltek a szavazati jogukkal). Más, még a Ptk. hatálybalépését megelőző bírói döntések is azt mutatják, hogy a joggal való visszaélés generálklauzulája alkalmazható a társasági jogban (pl. BDT2011.2451 vagy Debreceni Ítéltábla Gf.III.30.234/2012/7.).

47 Gondolunk itt a semmisséget eredményező eltérések tilalmára, illetve pl. az adott jogintézmény, így a gazdasági társasági forma lényegét adó ismérveitől, a típuskényszertől, a definitív meghatározásoktól való eltérésre.

48 Ptk. miniszteri indokolása

Figyelemre méltó példa erre, hogy az új törvényt még hatályba sem lépett, a *Debreceni Ítéltáblán*⁴⁹, már a bírói kar jeles képviselői szakmai tanácskozáson értekeztek az egyes, gyakorlatban problémásnak tűnő rendelkezések értelmezéséről, elsődlegesen a kógenia-diszpozitivitás felőli megközelítéssel.⁵⁰

Az új Ptk. gyakorlati alkalmazása során, a hatálybalépést követően (és már azt megelőzően is), nagyon hasznos segítségnek mutatkoztak az egyes fogalmakat mélyebben megvilágító, kifejtő, elemző, **szakmai írások** is.⁵¹ A Ptk. értelmezésénél a mai napig lehet támaszkodni az elméleti jogászok, jogtudósok megállapításaira, hiszen ezek a társasági jog nagyobb összefüggéseit, szélesebb dimenzióját is megmutatják. Persze az nem lehet vitás, hogy nem ezen írásoknak kell a joggyakorlatot kialakítani, de azt megalapozhatják, abban a bírói fórumoknak segítségére lehetnek.

5.7 A diszpozitivitás objektív (többlépcsős) tesztje

Ezen jogirodalmi írások megerősítik azt a bírói megközelítést, hogy a *diszpozitivitás vizsgálata többlépcsős*, melynek körében egy, a Ptk. Harmadik könyvbeli szabálya tekintetében azt kell vizsgálni *elsődlegesen*, hogy

- az abban írtak egyáltalán a diszpozitivitás „hatókörébe” esnek-e, tehát a 3:4.§ /2/ bekezdését érintik-e.

49 Debreceni Ítéltáblán 2014. február 4. napján tartott I. Céjogi Konferencia

50 Id. még e körben: „Miért kógens a diszpozitív?” cím alatt a Céghírnök 2014. évi lapszámaiban megjelent cikket DZSULA Marianna tollából.

51 A jogi szakirodalom köréből, a teljesség igénye nélkül: Sárközy Tamás: Szervezetek jogállása az új Ptk.-ban (Gazdaság és Jog, 2011/3.), Sárközy: Jogalkotásunkról, különös tekintettel az új Polgári törvénykönyvre (Gazdaság és Jog, 2014/1.) Sárközy: Társasági jog az új Ptk.-ban (Ügyvédek Lapja, 2012/1-2) Sárközy: Típuszabadság – típuskényszer a szervezetek jogi megjelenítésénél (Gazdaság és Jog, 2013/7-8) Sárközy: Az új Ptk. jogi személy könyvének néhány problémája (Ügyvédek Lapja, 2013/9-10), Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyvről (Jogtudományi Közlöny, 2013/5), Kisfaludi András: A jogi személy szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben (Jogtudományi Közlöny, 2013/7-8.), Török Gábor: A gazdasági társaságok közös szabályai (Gazdaság és Jog, 2013/7-8), Gál Judit: A részvénytársasági szabályok változása az új Ptk.-ban, Pázmándi Kinga: Konzernjog az új Ptk.-ban (Gazdaság és Jog, 2013/7-8), Pázmándi Kinga: A korlátolt felelősségű társaság új Ptk.-beli fogalmáról (Gazdaság és Jog, 2014/7-8), Bodzási Balázs: Főbb változások az új Ptk.-nak a jogi személyekre, valamint a gazdasági társaságokra irányadó közös szabályaiban (Céghírnök, 2013/8.) Szikora veronika: Társasági jogi rendszerek és reformok Európában (Gazdaság és Jog, 2014/7-8), Sándor István: Változási tendenciák a Társasági jogban a 21. század elején (Gazdaság és Jog, 2011/1), Gál Judit: Az új Ptk.-val összefüggő cégjogi változások (Gazdaság és Jog, 2014/11), Kenesei Judit: A cégeljárás szabályai az új Ptk. után (Gazdaság és Jog, 2014/7-8.). Kifejezetten a diszpozitivitás-kógenia témakörével foglalkozott például Jójárt Eszter cikke a Magyar Jog 2014. évi 12. számában, mely „Diszpozitivitás a régi és az új Polgári Törvénykönyvben elméleti alapvetés” címen jelent meg. Erről írt még - a törvényt még hatálybalépését megelőzően - Gadó Gábor is a Céghírnök 2013. évi 9. lapszámaiban közölt „Kógens-e a diszpozitív?”c. cikkében, illetve 2015-ben Metzinger Péter: Diszpozitivitás és/vagy kógenia a magyar társasági jogban c. írásában (Fontes Iuris, 2015/3-4.), valamint Ferenczy Tamás: A kógenia és a diszpozitivitás a Ptk. társasági jogi szabályaiban I-II-III. részben közölt írásában (Céghírnök, 2015/4-5-6.).

Másodlagosan ezen „hatókörben” megállapítandó, hogy

- maga az új törvény tartalmaz-e érvénytelenséget rögzítő szabályozást (elsősorban a semmisség kifejezett kimondásával).

Harmadsorban juthatunk el oda a vizsgálat körében, hogy

- a diszpozitivitás (eltérés) *nyilvánvalóan sérti-e* a nem is mindig létező és absztrakt módon körül határolható személyek *jogait* avagy az állami törvényességi felügyelet érvényesülését.

Kialakulni látszik az a „vezérfonal”, hogy amennyiben Ptk. egyes szabályai értelmezése körében *fogalmi jellegű, definitív vagy az adott jogintézmény lényegi sajátosságára utaló* rendelkezésektől kívánnak eltérni a szerződők, ez nem lehetséges, mivel ezek nem tartoznak a 3:4.§ /2/ bekezdésében írt körbe (pl. egy kft. esetében lehet-e kevesebb a tagi törzsbetét értéke 100.000.-Ft-nál?). Tehát itt már az *expressis verbis* tilalomnál bonyolultabb kérdések vetődnek fel.

A diszpozitivitás fenti, lépcsőzetes vizsgálatát nevezi a bírói gyakorlat „*diszpozitivitási teszt*”-nek.

A normák „tesztelése” azonban még így, ilyen elméleti sorvezető mellett sem egyszerű, hiszen „az új intézményeket csak olyan módon tudja a bírói gyakorlat és a bírói szemlélet befogadni, hogy azokat mintegy viszonyítási pontként a korábbi, ahhoz kapcsolódó jogintézményekből vezeti le.”⁵²

Hiszen minden új kapcsolódik valamiképp a régihez.

⁵² „i.m.” részlet DARÁK Péter: A bírói jog hatásai és korlátai c. előadásának írott változatából (Jogi beszélgetések: Kaposvár 2013-2015, Kaposvár, Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2016. 117.o.)

5.8. A Kúria (és egyéb fórumok) szerepe az jogértelmezésben

Jogegységi határozat

A Kúria, mint az egységes és átlátható bírósági ítélkezésért, tehát a jogegységért (is) felelős bíróság alapos megelőző munkán nyugvó jogegységi határozatot ⁵³ hozott, mégpedig a teljes polgári kollégium *2014. március 3.-án áttekintette*, hogy melyek azok a korábbi iránymutatások, amelyeket az új Ptk.-ra is relevánsnak kell tekinteni, és melyek azok amelyek nem egyeztethetők össze az új Polgári Törvénykönyv szabályaival. ⁵⁴

Ez a munka nagyon hasznosnak bizonyult a „klasszikus” civilisztika területein. Ugyanakkor a Ptk.-ba inkorporált társasági jog intézményei, a merőben új szabályozási mód, a jogi személy szabályainak diszpozitivitása tekintetében nem nyújthattak fogódzót.

Az új Ptk. elnöki tanácsadó testülete (KTT) Harmadik könyvet érintő állásfoglalásai

„Az „új Polgári Törvénykönyv” elnöki tanácsadó testületet a Kúria elnöke az új törvény hatálybalépését követően hívta életre abból a célból, hogy a jogtudomány és a joggyakorlat résztvevői együttesen kísérhessék figyelemmel a családjogot és társasági jogot is magában foglaló *kódex gyakorlati érvényesülését*. A testületet dr. Menyhárd Attila, az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára vezeti, és havi rendszerességgel ülésezik. Tagjai: dr. Leszkoven László, dr. Faludi Gábor, dr. Lábady Tamás, dr. Fézer Tamás, dr. Nochta Tibor, dr. Szeibert Orsolya, dr. Kemenes István, dr. Goldea Zsuzsanna, dr. Wellmann György, dr. Anka Tibor, dr. Kovács Kázmér, dr. Kőrös András, dr. Döme Attila, dr. Dzsula Marianna, dr. Csúri Éva.

A testület eddigi működése elmélyült szakmai beszélgetéseket hozott, amelyek vélemények megfogalmazását is lehetővé tették. Miután *a testület nem a bírósági szervezetrendszer része, véleményei semmilyen kötéssel nem bírnak...az itt megfogalmazódó gondolatok segítséget nyújthatnak a jogkereső közönségnek* e történelmi jelentőségű, új magánjogi kódex alkalmazásának kezdeti lépéseiben.”⁵⁵

53 1/2014. számú PJE határozat

54 „i.m.” DARÁK Péter

55 <https://kuria-birosag.hu/hu/ptk> 2020.szeptember 16.

A Harmadik könyvet illetően *három KTT állásfoglalás* látott napvilágot, melyeket (rövid terjedelmük okán) az alábbiakban mutatunk be:

1. Megállapítható-e a jogi személy létesítő okiratának a jogszabályba ütközése a szerződésekre alkalmazandó semmisségi okok miatt? (Ptk.6:88-6:98.§)

A Tanácsadó Testület egységes álláspontja szerint a jogi személy létesítő okiratára, amely a Ptk. 6:4.§ (1) bekezdése alapján jognyilatkozatnak minősül, a Ptk. szerződésekre előírt érvénytelenségi szabályait alkalmazni kell (Ptk. 6:9.§). A jogi személy nyilvántartásba vétele után az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonására az adott jogi személy működésére irányadó jogszabály alapján kerülhet sor. A cégeknél ezt a Ctv. 68.-71.§§-ában, míg a civil szervezeteknél a Cnytv.-ben foglalt korlátokkal lehet alkalmazni. A Ctv. 69.§-a a cégalapítás érvénytelenségének a megállapítását korlátozza, de nem tartalmaz rendelkezést arra az esetre, ha az érvénytelenség oka nem a Ctv. 69.§ (2) bekezdésében foglalt körülmény, hanem más ok. A Ctv. 69.§ (2) bekezdésében nem szabályozott érvénytelenségi okok esetében a nyilvántartásba vétel nem orvosolja a létesítő okirat rendelkezéseinek az érvénytelenségét. A nyilvántartásba vételt követően a létesítő okiratnak a Ctv. 69.§ (2) bekezdésében meghatározottakon kívül eső, érvénytelen rendelkezésére a felek jogot éppúgy nem alapíthatnak, mint ahogy azt szerződések érvénytelen rendelkezései esetén sem tehetik, és nincs akadálya annak sem, hogy ha ennek feltételei fennállnak, törvényességi felügyeleti eljárás induljon a törvényes működés helyreállítására. A Ptké. 10/A. §-a szerint a Ptk. 3:37. §-a alapján a jogi személy határozatának a hatályon kívül helyezését kimondó ítélet hatálya annak jogerőre emelkedésével áll be. Ez azonban nem pótolja a létesítő okirat érvénytelensége folytán indítható egyéb bírósági eljárást

2. A jogi személy határozatainak bírósági felülvizsgálata iránt indult perekben hatályon kívül helyezhető-e a határozat a Ptk. 3:37.§ (1) bekezdése alapján, ha a határozat megfelel ugyan a létesítő okiratban foglaltaknak, de a létesítő okirat tartalma a Ptk. 3:4.§ (3) bekezdésébe ütközik?

A Tanácsadó Testület egységes álláspontja szerint a jogi személy létesítő okiratának a Ptk. eltérést nem engedő normáiba ütköző rendelkezése érvénytelen marad akkor is, ha a jogi személyt a nyilvántartó bíróság az érvénytelenség észlelése nélkül nyilvántartásba veszi. A jogi személy határozatát a Ptk. 3:37.§ (1) bekezdésében foglalt rendelkezés alapján a bíróság akkor helyezi hatályon kívül, ha a határozat jogszabályt sért vagy a létesítő okiratba ütközik. A létesítő okirat érvénytelen rendelkezésébe ütköző határozat – az érvénytelenség miatt – nem tekinthető a létesítő okiratba ütköző határozatnak, ugyanakkor a

határozat mégsem lehet jogszerű, ha a létesítő okirat jogszabályba ütköző tartalmának felel meg.

A jogi személy határozatainak felülvizsgálata körében a jogszabályba ütközés vizsgálata alatt a létesítő okirat egyes rendelkezései jogszabályba ütközésének vizsgálatát is érteni kell. Ebből következően a határozat felülvizsgálata iránti perben eljáró ***bíróság vizsgálhatja azt is, hogy a létesítő okirat rendelkezése jogszabályba ütközik-e vagy sem. Ebbe beletartozik annak vizsgálata is, hogy a létesítő okirat rendelkezése a Ptk. 3:4.§ (3) bekezdésében tiltott eltérést tartalmaz-e.*** Ha a jogi személy határozatának a felülvizsgálata iránti perben a bíróság arra a megállapításra jut, hogy a határozat a létesítő okirat érvénytelen rendelkezésének megfelel ugyan, de a Ptk.-nak az eltérés érvénytelensége folytán alkalmazandó rendelkezéseivel nincs összhangban, a határozatot ***jogszabálysértőnek*** kell tekintenie. A határozat a Ptk. 3:37.§ (1) bekezdésében foglalt rendelkezések szerint hatályon kívül helyezhető, ha a határozat megfelel ugyan a létesítő okiratban foglaltaknak, de a létesítő okirat tartalma a Ptk. 3:4.§ (3) bekezdésébe ütközik.

3. A Ptk. 3:24.§ (1) bekezdésében foglalt felelősségi szabály alkalmazása abban az esetben, ha a vezető tisztségviselő jogviszonya a Ptké. 9.§ (2) bekezdésében foglaltak szerint meghozott döntés vagy a Ptké. 9.§ (3) bekezdésében meghatározott időpont előtt keletkezett

A Ptk. 3:24.§ (1) bekezdése alapján a jogi személy vezető tisztségviselőjének a jogi személlyel szembeni felelősségére a szerződésszegésért való felelősség szabályait kell alkalmazni. A Ptk. a szerződésszegésért való felelősségre, különösen a felelősség alóli mentesülés és a felelősség korlátozása tekintetében az 1959-es Ptk-hoz képest jelentősen eltérő szabályokat állapít meg. A vezető tisztségviselő és a jogi személy között fennálló jogviszony olyan kötelmi jogi jogviszony, amelyre a Ptké. 50.§. (1) bekezdése alapján a kötelelem keletkezésekor irányadó Ptk-t kell alkalmazni. Ebből az következhetne, hogy ha a jogi személy vezető tisztségviselőjének megbízatása a Ptk. hatályba lépése előtt keletkezett, e jogviszonyra, így a vezető tisztségviselőnek a jogi személlyel szembeni felelősségére is az 1959-es Ptk. szabályait kell alkalmazni, függetlenül attól, hogy a jogi személyre a Ptké. 9.§ (2) és (3) bekezdése alapján a Ptk. vagy az 1959-es Ptk. szabályai alkalmazandók-e.

A Tanácsadó Testület véleménye szerint ugyanakkor inkonzisztenciát eredményez, ha a jogi személy működésére a Ptk. szabályait, míg a jogi személy és vezető tisztségviselője közötti jogviszonyra az 1959-es Ptk. szabályait kellene alkalmazandónak tekinteni. Ezért a Tanácsadó Testület egységes álláspontja szerint a *Ptk. rendelkezéseivel összhangban álló továbbműködésnek az adott jogi személyre a Ptké. alapján irányadó időpontjától a jogi személy és a vezető*

tisztségviselő közötti jogviszonyra is a Ptk. szabályait kell alkalmazni. Ettől az időponttól kezdve a vezető tisztségviselő a jogi személlyel szemben a szerződésszegésért való felelősségnek a Ptk. 3:24.§ (1) bekezdése alapján alkalmazandó, a Ptk. X. címében foglalt szabályai szerint felel.

Láthatjuk, hogy az idézett három állásfoglalás közül a 2. pontban írt kifejezetten érinti a jelen pályamű témáját.

A Ptk. bírói gyakorlatát figyelemmel kísérő jogegységi csoportok

*„Dr. Darák Péter, a Kúria Elnöke kezdeményezésére jöttek létre az új Ptk. bírói gyakorlatának alakulását figyelemmel kísérő jogegységi csoportok, **amelyek az ország bíráiból a szervezeti keretektől függetlenül kialakított, önkéntes, kizárólag szakmai érdeklődésen alapuló szakmai közösségek.** A jogegységi csoportok működésének célja az új kódex adott jogterületein a felmerülő jogalkalmazási, jogértelmezési problémák feltárása, megvitatása, és szükséghez képest a felvetett jogalkalmazási kérdés megfelelő szakmai fórumhoz való továbbítása. A jogegységi csoportok 2016-ban kezdték meg munkájukat, az *összlétszám jelenleg 91 fő.* Az új Ptk. könyveihez igazodóan kialakított öt csoportban a kommunikáció virtuálisan - az interneten a Novell Vibe csoportmunka támogató szoftver használatával - folyik. A jogegységi csoportok szakmai munkáját dr. Kovács Zsuzsanna, a Kúria bírása fogja össze. A csoportokban a technikai, szervezési feladatokat a csoportfelelősök látják el: dr. Puskás Péter kúriai bíró, dr. Gelencsér Dániel főtanácsadó, dr. Pomeisl András főtanácsadó. A csoportok munkáját egy-egy Kúrián ítélkező bíró, mint szakmai felelős is segíti. Az elmúlt idők tapasztalatai alapján egyértelmű igény merült fel a csoportokba beosztott bírók részéről arra, hogy az új Ptk. alkalmazása során felmerült egy-egy jogalkalmazási kérdést személyesen, kötetlen szakmai rendezvény keretében is megvitassák. Ennek nyomán hagyományosan, *évente legalább egy alkalommal a Kúrián megrendezett szakmai tanácskozás* keretében vitatnak meg konkrét jogalkalmazási kérdéseket a jogegységi csoportok érintett jogterület iránt érdeklődő bírói.”⁵⁶*

A Kúria honlapján elérhető információ szerint *négy ilyen konzultáció zajlott, kettő 2017-ben, egy-egy pedig 2018. és 2019. évben.*

A Dr. Pomeisl András csoportfelelős által készített, **2017. február 17-i jogegységi tanácskozásról készített Emlékeztető egy pontban érinti témánkat:**

⁵⁶ <https://kuria-birosag.hu/hu/konz-ptk-figy-csop> 2020.szeptember 16.

„Cogoiné dr. Boros Ágnes (Debreceni Ítéltábla) „A jogi személyekre vonatkozó szabályok alkalmazása a gyakorlatban” címmel tartott előadásában ismertette, hogy a *Debreceni Ítéltábla Gf.III. tanácsához* 2016-ban érkezett ügyek **elenyésző hányadában merült fel a Ptk. Harmadik könyve valamely rendelkezésének az értelmezése. Az adatok azt mutatják, hogy a vártnál kisebb arányban jelentkezik probléma a Ptk.-nak a jogi személyekre vonatkozó rendelkezéseinek értelmezése körében.** Ennek egyik oka az, hogy a cégek alapításkor illetve a Ptk. rendelkezéseivel összhangban álló tovább működésükről szóló döntéshozatalnál inkább a „biztos” szerződésmintát alkalmazzák, és nem egyediesítik a szerződéseiket, másrészt a felvetődő kérdések nagy része is megválaszolható a korábbi jogszabályi rendelkezések (Gt.) alapján kialakult joggyakorlat segítségével. **A Ptk. Harmadik könyvét illetően szinte mindig arra a kérdésre kellett választ adni, hogy a Ptk. egy adott szakaszának rendelkezése kógens vagy diszpozitív-e.** Az egyik ügy rámutatott arra is, hogy nincs a cégtörvényben olyan rendelkezés, amelyik lehetővé tenné azt, hogy a zártkörűen működő részvénytársaságban közvetett úton minősített többségű befolyást szerző, nem részvényes személynek a Ptk. 3:324. § (1) bekezdésében kötelezően előírt bejelentése alapján ez az adat a cégjegyzékbe bejegyzésre és közzétételre kerüljön.”⁵⁷

Kollégiumok és a CKOT⁵⁸, valamint az egyéb fórumok

A magyar bírósági szervezeti rendszerben a törvényszékeken, az ítéltáblákon és a Kúrián is szakmai testületek, *kollégiumok*⁵⁹ működnek, éves munkaterv szerint. Ezek mindenkori feladata az egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében figyelemmel kísérni a bíróságok gyakorlatát, és véleményt nyilvánítani a vitás jogalkalmazási kérdésekben. Nyilvánvaló, hogy egy új anyagi jogi (vagy eljárásjogi) kódex hatálybalépését követően ez a feladat komoly gyakorlati jelentőséggel bír. A kollégiumi ülésekre készült előterjesztések alkalmasak egy vagy több, konkrét jogesetből kiindulva, az új jogszabályi rendelkezések elemzésére, a gyakorlati problémák feltárására és a megoldási javaslatok felvetésére.

Hasznos segítség lehet még a jogalkalmazóknak az egyes, irányadó eseti döntések közzétételére alkalmas fórum, így az Ítéltáblai Határozatok (ÍH) és a Kúriai Döntések (BH) gyűjteménye, továbbá bizonyos tematikus periodikák, pl. a

⁵⁷ https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/emlekezteto_2017_02_17.pdf

⁵⁸ Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása rövidítése. Ez a fórum az új anyagi jogi és eljárásjogi kódexek (Btk. Ptk. Be. és Pp.) tekintetében számos, a gyakorlat számára iránymutató állásfoglalás hozott.

⁵⁹ 2011. évi CLXI. tv. (Bszi.) 27.§

Céghírnök. Ezek mellett természetesen igénybe vehető a Jogtár elektronikus felületén és a papír alapú Ptk. kommentár is. A bírósági jogalkalmazást további speciális, belső felületen elérhető szakmai anyagok is segítik.

Habár napjainkban a CKOT kapacitását inkább az új polgári eljárásjogi kódex gyakorlati alkalmazása körüli dilemmák kötik le, a Ptk. Harmadik könyvével is foglalkozott számos alkalommal. A Jogtár felületen az adott szakasznál kereshető, ha van érintett állásfoglalása a testületnek.⁶⁰

Előfordul, hogy *egyes régiók bíróságai* - közös jogértelmezés céljából - együttes tanácskozásokat tartanak (regionális vagy tájértekezletek, ahol esetenként egymáshoz kapcsolódó, több ügyszak bírái is részt vesznek). Így konstruktívabb lehet a munka, többféle nézet ütközhet, vélemény kialakulhat.⁶¹

Közös álláspont megfogalmazását segít(heti)k a *Magyar Igazságügyi Akadémián* megrendezésre kerülő aktuális, tematikus képzések is.

Látható, hogy a professzionális jogalkalmazó keze nincs elengedve, a felsőbb bíróságok törekszenek arra, hogy a joggyakorlatnak irányt szabjanak és ezzel az egységessé, egyértelművé váljon. Ezen belső, szakmai tevékenység eredménye „kifelé” is hat, más jogászai hivatásrendek, valamint a jogkereső szervezetek is profitálnak belőle.

5.9. A „modellszabályok” és a felek tartalomalakító szabadsága

...,a diszpozitivitás elvének főszabállyá tétele közvetett vagy közvetlen módon a 3. könyv valamennyi rendelkezését érinti, ezen *normák modelljellegűvé váltak*, akár a szerződések (kötelmek) szabályai, azaz e szabályokat a jogalkotó csupán *mintaként kínálja fel a felek számára.*”⁶²

„Széles körben érvényesül a jogi személyeknél a *felek tartalomalakító szabadsága*, amit a Ptk. diszpozitív szabályozási kiindulópont rögzítésével biztosít.”⁶³

60 Ilyen pl. a 2014.05.21-23-i tanácskozás 3-7. és 9.számú állásfoglalása, a 2015.05.18-19.-i tanácskozáson pedig a 21. és 22. számú állásfoglalás

61 Ilyen volt az Észak-magyarországi Törvényszékek Cég-és Felszámolási Bíráinak 2016. november 4-én megtartott regionális Tájékoztatója, melyen részt vett bírák egyhangú álláspontja szerint a Ptk. 3:183.§ (1) bekezdése diszpozitív norma.

62 i.m. A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal 87.o.

63 i.m. VÉKÁS (Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve) 28.o. Ezen állítás némileg ellentmond a 41. számú lábjegyzetnél hivatkozott Csehi állításának, mely szerint a kódex kiindulópontja a kógencia a Harmadik könyvben és a kivétel (az eltérés lehetősége) a diszpozitív. Ugyanakkor Vékás azt is megjegyzi, hogy a diszpozitív és a kógens normák közötti különbségtétel nem jelent általános normatani kategóriaként kezelhető megkülönböztetést, mivel ez a distinkció csak a magánautonómia világában érvényes. Ehhez még hozzáteszi, hogy ún. imperatív, azaz feltétlen érvényesülést kívánó szabályokról csak a nemzetközi

Mindezek alapján a továbbiakban már **azt vizsgáljuk**, hogy ezen modellszabályokon túli diszpozitivitás „kelendő volt-e” a jogalkalmazók körében, éltek-e a jog által biztosított kreatív megoldásokkal, a magánautonómia mind teljesebb kifejezése érdekében. Annak a bizonyos pudingnak a próbája ugyanis - mint tudjuk - az evés.

Vizsgáljuk, hogy a gyakorlatban, ténylegesen lelkesítette-e a jogi személyek (vizsgálati körünkben elsősorban a gazdasági társaság jogi személy típusát és egyéb cégeket) tagjait, alapítóit a társasági jogi szabályozás még soha nem látott szabadsága, megértették-e a szabályozástól való eltérés korlátait (Ptk. 3:4.§ (3) bekezdés) vagy inkább a biztosra mentek.

Felnőttek-e a polgárok a Polgári Törvénykönyv által biztosított mértékű magánautonómiához?

Avagy még mindig egyszerűbb a valódi jogi akaratot „másodlagos” megállapodásokban, „mögöttes” jogügyletekben (pl. szindikátusi szerződésben) rögzíteni?! Ezek ugyanis nem válnak kötelező cégirattá (a bejegyzési vagy változásbejegyzési eljárásokban becsatolandó mellékletekké), tehát a harmadik személyek számára is elérhetővé, a cégnyilvántartás kötelező és nyilvános tartalmává. A társasági jog alapvető eleme a cégnyilvántartás közhitelessége és nyilvánossága⁶⁴, ezért olyan fontos a mindenkori társasági jog és annak eljárásjoga összefüggése, továbbá a cégnyilvántartás bírói kontrollja. Ez egy speciális jogalkalmazás, ahol egy nemperes bírósági eljárásban realizálódik a Ptk. Jogi személy könyve anyagi joga, ergo mindenkori vizsgálat tárgya a normaszöveg kógenciája-diszpozitivitása is. **A létesítés szabadsága előremutató, alapelvi jelentőségű elve azon bírói jogalkalmazáson keresztül érvényesülhet, mely az állami regisztráción keresztül csak a még szükséges mértékben korlátozza azt, mert megismerte és megértette a szabályozás lényegét, s azt minden konkrét létesítő okiratra alkalmazni is tudja.**

Amennyiben a bírói gyakorlat a regisztrációban túlságosan merev, az a szerződésmintás cégalapítások körét fogja bővíteni, ezzel összefüggésben pedig a nyilvános cégirattá nem vált megállapodásokét is. Ekként **„a társasági jog diszpozitív vagy kógens főszabálya lényegesen befolyásolja a társasági jogi kultúrát, az átláthatóságot, a hitelezővédelmet,”**⁶⁵ a magánautonómia mind teljesebb biztosítása pedig ezeken is túl mutató, alapvető és garanciális érdeke a jogállamnak.

tényállások elbírálásánál beszélhetünk, ld. a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény 13.§-át. Nochta Tibor pedig azt írja, hogy „A kógencia csak, mint kiegészítő elv jelenik meg a törvényben”, azzal, hogy meghatározott esetekben az eltérést tiltja a jogalkotó. Ezt nevezzük mi a tanulmányban generális korlátnak.

64 i.m. AUER Ádám is ezt állapítja meg

65 i.m. AUER Ádám ezen megállapításával teljesen egyetértünk.

Most lássuk, hogy a létesítés szabadsága alapvető jelentőségű megfogalmazása miként érintette a bírósági jogalkalmazást/jogértelmezést? Erre a kérdésre keressük a választ az utolsó fejezetben.

6. fejezet: A „szabadság íze” és a jogalkalmazás

„Az eltelt idő alatt megjelent bírói döntések bizonyítják, hogy véleményünk szerint a bírói gyakorlat kezelni tudta ezt a rendelkezést.”⁶⁶ (a Ptk. 3:4.§-át)

6.1. A „szabadság íze”

Amennyiben túlfeszítünk egy húrt, az elszakad. Ha túl laza, nem szól szépen, nem tölti be a funkcióját.

Hol van az a határ, amikor a jogi szabályozás kellően, motiválóan rugalmas az azt alkalmazó feleknek, mégpedig úgy, hogy a várt joghatás bekövetkezésével is jár, tehát kiszámítható (esetünkben ez a jogi személy állami nyilvántartásba vétele, mint létrejöttének szükséges aktusa)?

Mint ismert, az *új Polgári perrendtartás* (2016. évi CXXX. törvény, a továbbiakban: Pp.) megalkotásakor alapvető elvárás volt a professzionális pervitel megvalósítása, az osztott perszerkezet és egyéb, az eljárás gyorsítását szolgáló perjogi szabályok megalkotásával. A cél az volt, hogy ne a fél irányítsa a bírósági eljárást bármely tartalmi szempontból, hanem az a fél eljárási cselekményein nyugvó, szabályozott, kiszámítható keretek között, a bíróság aktív pervezetésével jusson el az érdemi döntésig.

A ***félnek*** tehát eljárásjogi szempontból - a 2019. január 1-jét követően indult polgári peres (és nemperes) eljárásában vagy inkább ahhoz - ***„fel kellett nőnie”***. A Ptk. Harmadik könyve tekintetében ez a „nagykorúság” már jóval előbb, 2014. március 15-ét követően testet öltött. Míg ugyanakkor az eljárásjog alapvetően és szándéka szerint gyors, mulasztásos alapon szankcionált és kógens, addig a Harmadik könyv anyagi joga (közte a társasági jog) ***koherens és kreatív joggá nőtte ki magát***, amely csak a legkritikább esetben tilt (relatív semmisségi szankcióval), inkább (bizonyos korlátok között) megengedő, eltérést engedő.

66 AUER Ádám: A Ptk. III. Könyvének diszpozitív főszabálya és gyakorlata. In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina - MENYHÁRD Attila (szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2019. 139.o.

A jogi személy létesítő okiratának ilyen nagyfokú egyediséget biztosító megszerkesztése, a tartalom testre szabása, **a „szabadság íze” egy „ajánlat” a jogalkotótól:**

*Gondolkodj! Mérd fel a célt, a lehetőségeidet és légy egyedi! Lehet Chanell-kosztümöd is, de, ha nem vágysz rá, tessék, itt a multi-formaruha, (a király nem marad meztelen), a Ptk. Harmadik könyve „mintaszabályai” és az ahhoz kapcsolódó, jól bevált, a **21/2006. (V. 18.) IM rendelet** mellékletei által felkínált szerződésminta. Az alapítás körében gyors, olcsó, biztonságos. És megspórolod a gondolkodás fáradtságos tevékenységét is.*⁶⁷

6.2. A szerződésminta és a „látszat-diszpozitivitás”

A gazdasági társaságok (kivéve a nyilvánosan működő részvénytársaság), valamint az egyéni cég, továbbá a végrehajtói iroda tekintetében a cégalapításkor alkalmazható szerződésminta biztosan tartalmazni fogja a Ptk. 3:5.§ a.-f.) pontjai szerinti, a létesítő okirat minden jogi személy típusra kötelezően előírt minimális tartalmi elemeit, sőt lehetőséget ad könyvvizsgáló és felügyelőbizottság esetén ezen adatok rögzítésére is. Tehát **a fél „beépítetten” kapja a jogot.**

Ezen *blankettákat* csak ki kell kitölteni értelemszerűen, majd a tagoknak alá kell írnia (szerződési akarat) és a jogi képviselőnek végül ellen kell jegyeznie (teljes bizonyító erejű magánokirati forma, tehát minősített alakiség megkövetelése a cégeljárársban megkívánt kötelező jogi képviselet mellett).

Mivel a cégek legalább 90%-a gazdasági társaság, s azokon belül nagyon magas a KKV-k (mikro-, illetve kis-és középvállalkozások, családi cégek) aránya, **nincs nagy igény a gyakorlati kreativitásra.**⁶⁸ Amennyiben (az ide illő cégeljárási szabályok részletes ismertetésének mellőzésével) azt is megállapíthatjuk, hogy ezen szerződésmintás cégalapításokhoz rapid gyorsaságú (az adóregisztrációs eljárást követő 1 munkanapos) cégbírószági regisztrációs eljárás is társul (amelyben ráadásul semmilyen bírósági eljárási költséget nem kell fizetni), érthető a gyenge gyakorlati kreativitás.

Amint a már fentebb idézett *Cogoiné Dr. Boros Ágnes* megállapította, még a hatálybalépést követő második évben (2016) is elenyésző számban merült fel a tanácsában (DÍT Gf.III.) a Ptk. Harmadik könyvét érintő jogértelmezési kérdés.

⁶⁷ i.m. HANKISS a gondolkodásról

⁶⁸ Lényegében ezt szerepel a már idézett, a Kúria által létrehozott joggyakorlat-elemző csoportban elhangzott, Cogoiné dr. Boros Ágnes bíró előadásában is.

Általános tétel, hogy minden a legkisebb ellenállás felé törekszik. Igaz ez a leendő jogi személyre és az őt ebben segítő jogi képviselőre is. Napjaink fogyasztói társadalmában akkor kurrens egy termék, ha olcsó, de legalábbis akciós....Tömegigényekre reagáló tömegárú futószalagon, azonnali (világhálón keresztüli) megszerezhetőséggel. Nincs elmélyülés, megfontolás, kivárás, kreativitás, egyediség, egyéniség. Az utóbbi két esetben persze van kockázat. Ahhoz esetleg gondolkodni, tervezni, sőt, adott esetben kockáztatni is kell.

Lefordítva ezt a társasági jog nyelvére: Vajon nem lesz-e relatív érvénytelenséggel érintett a létesítő okirat (nem szerződésmintaként, tehát egyszerűsített eljárásban vizsgálva!), ami nyilván meghosszabbítja a regisztráció folyamatát, végső soron pedig később születik meg a konstitutív hatályú bejegyzés, az állami(bíróági) nyilvántartásba vétel.

„A Ptk. 3:4.§-sal kapcsolatos jogirodalmi vitákban, a jogalkotó és a javaslat kidolgozói szerint a Ptk. Harmadik könyvének diszpozitivitásával kapcsolatban a bírói gyakorlatnak kell kimunkálnia értelmezési támpontokat. Mivel a bírói fórumon a Ptk. értelmezésével kapcsolatban vitatott helyzetek állhatnak elő, felmerül annak a lehetősége, hogy szerződésmintával kerüljön sor a társaság megalapítására, és a tagok (alapítók) eltekintenek a törvénytől eltérő megoldások bevezetésére. Mindezek a Ptk. Harmadik könyvének **„látszat-diszpozitivitását”** eredményezik, hiszen névleg fennmarad a törvényben az eltérés lehetősége, ugyanakkor a gyakorlat nem alkalmazza jogbizonytalanságra hivatkozva. Úgy gondoljuk, hogy ez lenne az egyik legsúlyosabb következmény, amelyet minden eszközzel el kellene kerülni.”⁶⁹

*Ugyanakkor - és véleményünk szerint ez a legfontosabb! - a **lehetőség** egy ún. individuális, tehát egyedileg szerkesztett, esetleg a bírósági jogalkalmazót az állami regisztráció során valóban elgondolkodtató létesítő okirat megalkotására, a „kreatív jog” talaján, **2014. március 15-től adott**. És a szabadság sokszor nem is abban áll, hogy mindent megtehetünk, amit szeretnénk, hanem abban, hogy nem kell megtennünk, amit nem akarunk. A „választás szabadsága” a Ptk. Harmadik könyve által biztosított diszpozitivitás talaján, ez egy minden jogi személy számára elérhető, nagyszerű **lehetőség**. A fél maga azonban ezt ritkán ismeri, ezért meg kell vele ismertetni.*

Ebben a folyamatban a cégekhez, mint jogi személy szervezetekhez a legközelebb - az alapítás folyamatában kötelezően résztvevő - jogi képviselő

69 i.m. AUER Ádám gondolatai meglehetősen rímelnék az általunk fenteb kifejtettekre és a gyakorlatban tapasztalható, valós veszélyre világítanak rá.

(többszörre ügyvéd) áll.⁷⁰ Mindjárt utána pedig a bíróság, mint jogalkalmazó szervezet következik, az *Alaptörvény* szerinti alapfeladata ⁷¹ körében.

6.3. A bíróság igazságszolgáltatási alapfeladata, a bírói jogalkalmazás

A bírósági jogalkalmazást már sokan, sokféleképpen közelítették meg. A magunk részéről ennek lényegét a független és kiművelt bíró személyében látjuk. Hiszen az igazságszolgáltatás olyan, mint a bíró. *„...amilyen a bíró olyan az igazság is, amelyet szolgáltat a bíró független egyénisége nagyobb biztosítéka a jogeszmé uralmának, mint a megkövesedett törvényszakaszok.”*⁷²

Már az Ószövetségben is megjelent az időtlen parancs: „Ne legyetek személyválogatók az ítékezésben, a kicsit éppúgy hallgassátok meg, mint a nagyot.”⁷³

„A bírói függetlenség nem abból áll, hogy a bíró a törvények figyelmen kívül hagyása mellett, tetszése szerint vagy meggyőződése szerint ítélhessen, mert e tekintetben éppen nem független. Hanem abból áll, hogy *jobb meggyőződését követve törvény szerint ítélni köteles*. S ha az általa kimondott ítéletet az ügyiratok s a törvény értelmesen igazolni képes, akkor semmi felelősséggel nem tarthat, és semmi sem tartóztatja őt vissza a törvényre alapított jog meggyőződéséből származott ítélet kimondásától. ***Ha a törvény szava tiszta, a bíró nem hibázhat.***”⁷⁴

És amennyiben nem? Hiszen a 2010 utáni „turbulens jogalkotás”⁷⁵ a tisztán kógens jogszabályok tekintetében is számos kihívás elé állította a jogalkalmazót. A 2011-ben megalkotott törvényeknek pl. már egyharmada megváltozott 2011-ben, és abban az évben összesen 213 törvény született, nem beszélve az alacsonyabb szintű jogforrásokról.⁷⁶

70 Minden cégbírószági regisztrációs eljárásban kötelező a jogi képviselő. (2006. évi V. törvény 32.§ (4) bekezdés)

71 Alaptörvény 25. cikk (1)

72 JUHÁSZ Andor – idézet Az elfeledett somogyi bíróságok c. könyvből 41. o.

73 Mózes V. könyve, 1:17 Idézi Justitia bekötött szemmel c. írásában BÓDINÉ BELEZNAI Kinga

74 Idézet a Népszava 1868-ban megjelent első évfolyamának 35. számából. Idézi HANDÓ Tünde: Alkotat-e jogot a bíró? c. írásában („i.m.” Jogi beszélgetések 47.o.)

75 Ez a kifejezés dr. Kiss László jogászprofesszor, volt alkotmánybírótól származik

76 Az adatok Kiss László: A jogalkotás(jogszabályok) tekintélyéről c. előadása írott változatából valók („i.m. Jogi beszélgetések 17.o.)

A jog stabilitása nem ezen tanulmány témája, de kétségtelenül megkönnyíti a jogalkalmazás folyamatát. ⁷⁷ A Ptk.-t állítólag száz évre tervezték, tehát ne legyünk türelmetlenek. Még éppen csak hat év telt el ebből...

*„A bírói jogalkalmazás a jogilag szabályozott életviszonyok keretei között felmerült konfliktusok megoldása során értelmezhető. Alapvető megállapítás, hogy a bíró a törvénynek van alávetve, represszív, reparatív vagy deklaratív döntését a törvény alapján, azt a bíróság elé került ügyre alkalmazva hozza meg. A kérdés régi: *alkothat-e a bíró jogot?*...A jog meghatározása, az alkalmazandó jog megtalálása, ez a bíró feladata, mindig is az volt...A törvény hallgatása, homályossága vagy elégtelensége ellenére is a jog meghatározása (megkeresése) ma a jogértelmezés névre hallgat, s ez sokszor igen messzire, kétségtelenül bírói jogalkotáshoz vezet...A bírói jogalkotás nem veszi át alapvetően és közvetlenül a jogalkotás funkcióját,...Gazdagítja a jogot, kiterjesztő, szűkítő értelmezésekkel, joghézagok kitöltésével.”* ⁷⁸

„A bírói hatalom specifikuma az, hogy a jogot az eseti jogvita eldöntésén keresztül konkretizálja és tovább is fejleszti.” ⁷⁹

A bírói jogalkalmazás terméke a bírósági ítélet (vagy az annak megfelelő, ítélethatalyú végzés), mely végülis „individuális jogalkotás.” ⁸⁰ ***(És időnként jogalakítás is.)***

Amennyiben a jogalkalmazás során megnyitjuk a Komplex Jogtár felületét a Ptk. Harmadik könyvére keresve, a 3:4.§ (2) bekezdésénél rögvést találunk a CKOT által meghozott állásfoglalást⁸¹, amely éppen a „diszpozitivitási tesztet” értelmezi. Ez tehát a kiindulópont a diszpozitivitás bírósági jogértelmezésében. Tovább haladva láthatjuk, hogy a jogalkalmazást/jogértelmezést a teljes harmadik könyvet érintő Kommentár, Kúriai döntések, bírósági határozatok, BDT, PJD, BHGY döntések, és ahol van, szakcikkek segítik.

Úgy véljük, hogy ilyen mennyiségű eseti döntés, jogi szakirodalom ⁸², *tanácsadó testületi állásfoglalás mellett nem az a kérdés, hogy a bírósági jogalkalmazás során van-e segédanyag, hogy miként látszik kialakulni a bírói jog az eseti döntéseken és jogértelmezésen keresztül, hanem sokkal inkább az, hogy a **Harmadik könyv***

⁷⁷ Eljutunk-e valaha odáig a jogfolytonosságban, miként Skócia cégvezetője (a Céghivatal) 2013. szeptember 05-én kiállított igazolásában azt tüntette fel, hogy az adott cég, a J. & P. Coats Limitid, az 1862-1886. évi társasági törvények alapján 1890. augusztus 06-án jegyezték be részvénytársaságként?!

⁷⁸ SOLT Pál: Jogalkotás-jogalkalmazás („i.m.”) Jogi beszélgetések 28-31.o.)

⁷⁹ Vörös Imre alkotmánybírónak az AB 38/1993. számú határozatához fűzött különvéleményéből idézi SOLT Pál. (Jogi beszélgetések 30.o.)

⁸⁰ Hans Kelsen osztrák származású amerikai jogtudós kifejezése. Idézi SOLT Pál. (Jogi beszélgetések 29.o.)

⁸¹ CKOT 2014. május 21-23-ai tanácskozásának 1. állásfoglalása

⁸² Ld. az 50. számú lábjegyzetet

„mintasabályai” valóban betöltik-e a „sorvezető” funkciót, amennyiben nem cél a kisserződés.

*Hiszen, amennyiben ennyi jogértelmezési kérdés merül fel már a szöveg nyelvtani vizsgálata kapcsán⁸³, akkor nem feltétlenül tudható, hogy **mi a hatályos** jog tartalma.*

Ez az a pont, ahol elérkeztünk ahhoz, hogy az V.3. alatti 1-2-3. számú kérdéseinkre válaszoljunk:

Az 5.3. pontban feltett 1. kérdésre válaszunk:

A jogkereső (leendő vagy már egzisztáló jogi személy) a Ptk. Harmadik könyve mintaszabályait „eléri” ugyan, de azok nem jelennek meg számára egyértelmű tartalommal. A kijelentő módon megfogalmazott szabályok kapcsán a diszpozitivitás többnyire fel sem vetődik. A gazdasági társaságok helyzete még problémásabb, a többlépcsős szabályozás okán. Szinte kizárt, hogy ezt a szabályozási rendszert jogi segítség nélkül értelmezni lehessen. Ami gyakori, hogy a jogi személy „akar valamit” és ehhez kér jogi segítséget, ekkor lép be a szakértelem (jobb esetben), hogy ezt vagy azt meg lehet-e valósítani. Nem véletlen, hogy a Ptk.-t. a hatálybalépését követően már több alkalommal is módosították, így a Harmadik könyvet is,⁸⁴ sőt azt még a hatálybalépést megelőzően is⁸⁵. Egy 2015-ben létrehozott munkacsoport⁸⁶ éppen a diszpozitív szabályozás módosításának lehetőségét vizsgálta. Az így született törvényjavaslatot, amelynek lényege a normaszövegnek a jogalkalmazás számára egyértelműbb megfogalmazása volt, 2016-ban nem nyújtották be az Országgyűléshez. **A jogalkotó ezzel egyértelműen a bírói fórumokra bízta a végső jogértelmezést. Megjegyezzük, hogy a kodifikáció során eleve az volt az álláspont, hogy a Ptk.-t „jó ideig nem volna szabad módosítani, hanem hagyni kellene, hogy a bírói gyakorlatban értelmezzék rendelkezéseit, élő joggá alakítsák a normáit...A Kúriának kell támpontot adnia az alsóbíróságok számára az új szabályok helyes és egységes alkalmazásához,**

83 A jogi személy könyv ugyanis kijelentő módon írott szöveggel fogalmaz, ez pedig a nyelvtani értelmezés során magától értetődőnek tűnik. A kijelentő mód ugyanis állít valamit, tehát adott esetben pl., hogy a döntéshozó szerv az ülést a jogi személy székhelyén tartja (Ptk. 3:17.§ (4) bekezdés) vagy, hogy a felügyelőbizottság három tagból áll (Ptk. 3:121.§ (1) bekezdés). Ez a kijelentő mód azonban, a Ptk. 3:4.§ (2) bekezdése körében még nem eredményez kógenáciát, sőt, az olyan kifejezések, mint a „kell” és „köteles” vagy a „nem lehet” sem feltétlenül. Utóbbira példa a Ptk.3:156.§-a, ami szerint: „A kültag nem lehet a társaság vezető tisztségviselője.” Ezt a látszólag kógen szabályt mindjárt diszpozitívvá teszi a 3:158.§ (2) bekezdése utolsó előtti mondata, amely – bizonyos helyzetben – kifejezetten lehetővé teszi, hogy a kültag is vezető tisztségviselő legyen.

84 2016. évi CLXXIX. törvény

85 2013. évi CCLII. törvény

86 Trócsányi László akkori igazságügyi miniszter vezetésével jött létre

az esetleges értelmezési nehézségek megoldásához.”⁸⁷ Ennek eszközei a jogegységi határozat, az elvi határozat és az elvi döntés.⁸⁸ Vékás professzor 2013-ban úgy vélte, hogy a Kúria át fogja segíteni ezen eszközeivel a joggyakorlatot az új törvény nyomán elkerülhetetlen jogbizonytalanságon. Érdekes, hogy erre a szerepre viszont az egyes polgári kollégiumi véleményeket nem tartotta alkalmasnak, azokat „többször a felvetett kérdésekre adott rendkívül kazuisztikus válaszoknak vagy spekulatív alapon alkotott álláspontoknak tartotta.”⁸⁹

Válasz az 5.3. pontbeli 2. kérdésre:

A gyors és olcsó eljárás igénye - legalábbis a cégeket - leszorítja a szerződésminta szintjére. Igaz ez akkor is, ha a nem szerződésmintás cégalapítás (a leggyakoribb cégformáknál) szintén ingyenes. Akkor miért? Mert a két regisztrációs eljárás bírósági ügyintézési határideje lényegesen eltér. Persze, hogy az **ingyenes és egyben gyors kell!** Ez a fast-food társadalma. **A Ptk. Harmadik könyve „kreatív joga” éppen ezért a gyakorlatban igen kevészer ösztönzi individuális (tehát egyedileg, igény szerint szerkesztett) létesítő okirat megalkotására a jogi személyt,** köztük a cégeket. A jogi képviselők a Ptk.-ba inkorporált társasági jogot megelőzően is dolgoztak szerződésmintákkal, ezeket azonban lényegileg maguk szerkesztették. Erre a szerződésmintás (tehát egyszerűsített) cégeljárás törvényi lehetősége óta nincs szükség, főleg akkor, amikor ezek a minták a változásbejegyzési eljáráshoz kapcsolódó, egységes szerkezetű létesítő okiratok alapjául is szolgálhatnak.⁹⁰

Válasz az 5.3. pont alatti 3. kérdésre:

Az eltérés szintje, mértéke akkor merülhet fel, ha egyáltalán van igény a „kreatív jogra”. Ez ritkán, de előfordul. Az eltérés egyértelmű korlátja a Ptk.-ban kimondott semmisség, de ezen túl is ott vannak a 3:4.§ (3) bekezdés b.) pontja szerinti további, generális tilalmak, adott esetben (hitelezők, munkavállalók, kisebbség jogainak nyilvánvaló sérelme és a törvényes működés feletti felügyelet akadályozása).

Amennyiben a „diszpozitivitási teszt” alapján eltérés engedő normáról van szó, akkor tehát még meg kell vizsgálni a tervezett eltérés generális korlátait is. Ez az

87 Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyvről. Jogtudományi Közlöny, 2013/5, 37.

88 Bszi. 40.§ (1), 31.§ (2) és (3) bekezdés

89 i.m. Vékás tanulmány 38.o.”

90 21/2006.(V. 18.) IM rendelet (Cvhr.) 10.§ (2a) bekezdés

alapítás körében nem is mindig releváns és értelmezhető, de a működés során már problémát okozhat. Itt már a speciális igény esetén gondolkodni kell (pl. lehet-e kéttagú a felügyelőbizottság, tagjait lehet-e határozatlan időre választani stb.).

Ekkor segíthet az „esetjog”, a már közzétett egyedi határozatokban kifejtett jogértelmezés, esetleg, ennek talaján az analógia.

A fenti 1-2-3. pont alatti válaszaink a tanulmány „kifelé” irányuló (a jogi személy motivációit áttekintő) vizsgálata körében születtek. A továbbiakban lássuk a bíróságok, a bírói gyakorlat szerepét is.

6.4. A jogalkalmazást hivatásszerűen művelő bíróságok kompetenciája, eddigi esetjoga

A Ptk. hatálybalépését követően több, mint hat év telt el, ebből az **első három év** bírói gyakorlatát (2017-ig) a Harmadik könyv (ezen belül a gazdasági társaságok) tekintetében már feldolgozták.⁹¹ A szerző (*Dzsula*) által akkor felvonultatott eseti döntések jelen tanulmányba illesztése, citálása felesleges, az esetjog egy része a Jogtár felületén is visszakereshető. Ezek a döntések a kógencia-diszpozitivitás problematikája körén belül adnak (többnyire egyértelmű) iránymutatást⁹², de jeleznek még nem egységes véleményeket, gyakorlatot is.⁹³ A 94. számú *lábjegyzetben* (a teljesség igénye nélkül) feltüntettük az általunk is tanulmányozott bírósági határozatokat, amelyekből a lenti, 1-6. pont alatti általános, összegző következtetéseinket levontuk. *Dzsula* tanulmányában elemzett döntések mellett a CKOT számos állásfoglalása is értelmezte a Harmadik könyv normáinak diszpozitivitását-kógenciáját. Igazságügyi és magánjogi jogalkotásért felelős helyettes államtitkár⁹⁴ szintén elemezte a törvénymű első három évét.⁹⁵

91 Itt visszautalunk a már felhívott tanulmányra: i.m. DZSULA Marianna Jogtár Fórum I-II. rész

92 BH2017. 124, BDT2017. 366. II., BDT2016. 3568., BDT2016.3433. DÍT Cgf.III.05-06000023/2., Kúria Gfv. 30.266/2018/9., SZÍT Pf.20.303/2019/4., Fővárosi Törvényszék G.42.599/2016/25. és G. 40.920/2018/16., Veszprémi Törvényszék G. 40.037/2019/17., BDT2015. 30., BDT2015. 3383., BDT2015.3272, BDT2019.3980., BDT2019.4056., BDT2020.4133. ÍH2015. 76., ÍH 2017.65., ÍH 2018.30., ÍH 2018.31., ÍH 2018.116. Ezen utóbbi eseti döntés I. pontja különösen jelentős, mivel rögzíti, hogy a Ptk. 3:4.§ (3) bekezdésében meghatározott, generális tilalmakon túl is tartalmaz a Harmadik könyv számos olyan rendelkezést, amely eltérést nem engedő módon meghatározza az adott jogintézmény lényegét. A szabályozás diszpozitivitásának korlátait a fogalommeghatározást tartalmazó (definitív), a szabályozott jogintézmény lényegét alkotó, továbbá attól el nem választható szabályok és a harmadik személyekre is kiterjedő rendelkezések jelentik.

93 Ide tartozik a Ptk. 3:19.§ (2) bekezdésének értelmezése vagy a 3:164.§ (2) bekezdése, illetve a 3:113.§-a megítélése.

94 Bodzási Balázs, Igazságügyi Minisztérium

95 Az új Ptk. hatálybalépésének harmadik évfordulójára (Fontes Iuris, 2017/1)

Lényegében a már hivatkozott döntések alapján elemzi tanulmánya 2.2 részében⁹⁶ Vékás is a hatálybalépést követő, de már az **első öt év (2019-ig) bírói gyakorlatát**, és megállapítja:

„A jogi személyekre vonatkozó szabályozás diszpozitív kiindulópontját a jogászok egy része nemcsak a megszokottól történő eltérésnek gyakran kijáró gyanakvással fogadta, hanem a gyakorlatban kezelhetetlennek vagy legalábbis nehezen alkalmazhatónak találta. Voltak olyan hangok is, amelyek szinte pánikszerű félelmet sugalltak, és a szabályozás alkalmazhatatlanságát jósolták. Az aggályok nem igazolódtak.”

„...A társasági jogban eleve nem merült fel annyi probléma, mint amennyivel a kétkedők számoltak, mert a társasági szerződések közel 90%-át a formanyomtatványon⁹⁷ kötik.” Az e körön kívül jelentkező kérdések megválaszolásánál a mértékadó ítélőtáblai gyakorlat - helyesen -, a jelen tanulmányban korábban már ismertetett, „diszpozitivitási tesztet” követi.

„Összefoglaló jelleggel az állapítható meg, hogy a szabályozás alapvetően diszpozitív jellege miatt az **előzetesen vártnál kevesebb kérdés merült fel a jogi személyek normáinak alkalmazása körében, és azokat a felsőbb bírósági gyakorlat megnyugtatóan válaszolta meg. Ez pedig a törvényhozó elvi alapon elfoglalt álláspontját igazolja: helyes döntés volt a feleknek a lehető legszélesebb körben autonómiát biztosítani.**”

Ezen elméleti megállapítással mi is egyetértünk. Ahogy fentebb kifejtettük, a diszpozitivitásban megnyilvánuló szabadság lehetősége, a minél teljesebb magánautonómia záloga. Ugyanakkor a kép, a gyakorlat oldaláról, ennél azért sokszínűbb.

96 i.m. VÉKÁS Lajos (In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina - MENYHÁRD Attila (szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2019. 30-34.)

97 Az általunk már korábban hivatkozott szerződésmintára utal Vékás

Lássuk a kifelé és a befelé irányuló vizsgálatunk kapcsolatát:

1. Hivatkozunk a pályaműben már idézett *Auer Ádám* megállapítására (69. számú lábjegyzet), mely szerint a szerződsminta alkalmazása az arra jogosult jogi személyeknél csupán „látszat diszpozitivitást” eredményez. A szerződsminta messze nem kreatív jog, de kétségtelenül rapid gyorsaságú cégeljáráshoz kötődik, ekként a jogi személy (ezen belül a jelen tanulmányban a fókuszban képező jogi személy típus, a gazdasági társaság) létrejöttéhez (konstitutív hatály) szükséges állami(bírószági) nyilvántartásba vétel hatékony és olcsó eszköze. A fél a szerződsminta által joghoz és a bejegyzéssel teljes jogképességhez is jut. A cégek döntő hányadát kitevő személyegyesítő társaságoknál (kkt. és bt.), továbbá a korlátolt tagi felelősségű társaságok (kft.) esetében ez az „átlagigény”. Nem kell több, mert ez elég.
2. Furcsa mód, a Ptk. Harmadik könyve által biztosított kreatív jog igénye a gyakorlatban inkább ott merül fel, ahol a tagok között némileg (vagy súlyosabb mértékben) megbomlik az együttműködés, amelyre a Ptk. már kifejezetten is kötelezi a gazdasági társaságok tagjait az üzletszerű gazdasági tevékenység körében. Ekkor lépnek be a professzionális jogi segítők, s térképezik fel a diszpozitivitás körét (ld. pl. a határozathozatal szabályait a Ptk. 3:19.§ (2) bekezdésénél). Itt születnek kreatív(abb) megoldások, de ezek többnyire nem a tagok közös gondolkodásának eredményei. Ellenben itt legalább már valami mást akarnak létrehozni a tagok, illetve képviselőik.
3. Néhány esetben viszont valóban van igény az egészen sajátos szervezeti tartalomra, a belső működés specialitására, s itt ténylegesen „kincsesbánya” a létesítés szabadsága, ekként a Ptk. 3:4.§ (2) bekezdésének lehetőségei kreatív létesítő okirati tartalmat eredményeznek. Ebben a helyzetben *valóság lesz a magánautonómia szabadsága, s a jogi személy létesítő okirata nyilvános cégirattá válik, megismerhetővé, akár példává a gazdasági élet többi szereplője számára is. Nincs szükség „egyéb” (látens) megállapodásokra, a társasági együttműködés, a szervezeti struktúra a jog keretein belül marad, úgy, hogy ezeket a kereteket a tagok (alapítók) a legteljesebben a saját igényeikhez szabták. Az anyagi jog diszpozitivitása így kapcsolódik az eljárási jog által meghatározott cégnylvántartás közhitelességéhez és nyilvánossághoz.*
4. És ez az a pont, amikor a Bevezetőben említett vizsgálat tárgya átválthat **„befelé”**, tehát kapcsolódhat a jogi személy létrejöttének vagy működésének állami (bírószági) aktusához.

Ekkor kerülnek a bírói fórumok abba a helyzetbe (de elsőként mindjárt a nyilvántartó bíróság, amely egyben a jogi személy feletti bírósági törvényességi

felügyeletet is gyakorolja), hogy az **új Polgári Törvénykönyv Jogi személy könyve megismerése és megértése után, azt ténylegesen, a kodifikáció és a jogalkotó jogszabályban testet öltött célja szerint alkalmazzák.** Ekkor születhetnek olyan döntések a regisztráció során, avagy később a társaság működéséhez kapcsolódó jogvitákban (pl. a társasági jogi perekben), amelyek megnyitják az utat a jogértelmezéshez és a *bírói jogalkalmazás kreativitásához*. És ekkor, ez a folyamat **ismét elkezd „kifelé” hatni**, a jogi személy szervezetek már „esetjogot” kapnak, a normaszöveg mellett, mely inspirálhatja őket a nagyobb bátorságra.

Ugyanakkor itt jegyezzük meg azt is, hogy a létesítés szabadsága generális korlátait éppen annak a nyilvántartó bíróságnak kell értelmeznie elsőként a nemperes cégeljárásban (a létesítő okirat vizsgálatánál), amelynek elsődleges feladata az alapítás jogszerűségének vizsgálata, s igaz ez az ún. egységes szerkezetű létesítő okiratok tartalmára is. Olyan elvont fogalmakkal kell dolgoznia, mint „hitelező” vagy „kisebbség” avagy értelmeznie azt, hogy mely tartalom akadályozza a jogi személy működése feletti törvényességi felügyelet érvényesülését (végső soron, pl. mi tartozik egyáltalán a törvényességi felügyelet fogalmába).⁹⁸

Amint láttuk, Vékás professzor is úgy ítélte meg, hogy az eddigi bírósági jogalkalmazás elég bátor és összhangban van a jogalkotó (és a Ptk. Kodifikációs Szerkesztő Bizottságának) célkitűzésével, **a bírói gyakorlat tehát elismeri a felek tartalomalakító szabadságát a kötelmi jogi szerződéseken túl a jogi személyek alapítása és működése körében is.** Igaz ez akkor is, ha a kötelmi jogban a típuszabadság is elismert, míg a gazdasági társaságok esetében ennek épp az ellenkezője (a típuskényszer) igaz.

A „diszpozitivitás...arra utal, hogy a Ptk. a vállalkozói akaratot, önkezdemenyezést, autonómiát kívánja érvényre juttatni.”⁹⁹ Habár a Ptk. civiljogi, az *Alaptörvény* pedig közjogi jogforrás, utóbbi - 2011-ben - nagyon hasonlóan definiálta a szerződési szabadságot: „Magyarország gazdasága az értékteremtő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik.”¹⁰⁰

5. Nagyon fontos látnunk, hogy a Ptk. a magyar magánjogi jogfejlődés eredménye¹⁰¹, abban az 1959. évi Ptk. előtti és utáni legfontosabb jogelvek, valamint a bírói gyakorlat iránymutató elemei is fellelhetők, de *ez az állapot*

⁹⁸ Vannak már e körben is eseti döntések: Szegedi Ítéltábla Gf. 30304/2015/8., ÍH 2018.30., ÍH 2015.76.

⁹⁹ i.m. SÁRKÖZY Tamás tanulmánya a GÁRDOS-OROSZ Fruzsina - MENYHÁRD Attila (szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2019. 41.o. kötetben

¹⁰⁰ Alaptörvény (M) cikk (1) bekezdés

¹⁰¹ Sárközy ezt hívja evolutív jogfejlődésnek

nem konstans. Abból, amit eddig levezettünk megállapítható, hogy a **Harmadik könyv kifejezetten igényli a bírói jogértelmezést.** Ez a jogértelmezés a jogalkalmazáson belül a bíróságok mindenkori feladata, melynek nagy szerepe van a tárgyi jog fejlesztésében is. **A Ptk. harmadik könyve tehát nem csak kreatív jog a jogi személyek alapítása és működése körében (a szabadság lehetősége), hanem kreatív alkalmazási lehetőség is a bíróságok számára, mely jogalkalmazás egységessége a jogbiztonságot és a jogfejlesztést is garantálni tudja.** A bírói jog így esetjoggá válik és iránymutató lesz a „modellszabályoktól” való eltérés körében. Ekként a Ptk. Harmadik könyve normastabilitása megőrizhető, elkerülhető annak valódi indok nélküli módosítása, ezt a szerepet a bírói jogfejlesztés/jogértelmezés veheti át.

6. Álláspontunk szerint a Jogi személy könyv kreatív joga a kellően rugalmas normák alapján kiváló terep ehhez, még akkor is, ha **ez a fajta jogalkalmazás nem könnyű.** Nem könnyű, mert a gazdaság és a jog egymásra gyakorolt hatása folytonos és napjainkban kiszámíthatatlanul változó. Épp ekkor lehet ugyanakkor még nagyobb jelentősége a „kreatív jognak”, melyet a jogkereső (esetünkben a jogi személy) mindenkor saját igényeihez igazíthat, az adott korlátok között.
7. A tagoknak/alapítóknak tehát minél szélesebb körben élniük kell (de legalábbis lehet) a Ptk. által biztosított autonómiával, amely a jól, de legalábbis egységesen értelmezett normatartalmon alapulhat. Ehhez járulhat hozzá a kellően precíz, de gyors, és alapos cégbíróági vizsgálat, mind az alapítás, mind a működés körében szükséges regisztráció tekintetében. **Így lesz „nyilvános jog” a diszpozitivitáson alapuló „kreatív jogból”, a közhiteles cégnyilvántartás részeként.**

7. ÖSSZEGEZÉS, KONKLÚZIÓ

Nem véletlenül állapítja meg Auer Ádám : „... a jogrendszer fejlesztése és a jogi személy jogában ez a szabály **(a Ptk. 3:4.§-a) nem maradt tartalom nélküli, üres rendelkezés**, hanem valódi lépésnek tekinthető a magánautonómia irányába.”¹⁰² Sőt az is látható, hogy a diszpozitivitás nem csak a jogi személy szervezetéhez köthető belső lehetőség, hanem éppen úgy kapcsolódik külső viszonyaihoz, pl. a hitelezővédelemhez is. **A társasági jog nem csak a társaságért (a jogi személyért) van, hanem éppen, hogy „komplex értékrendszert védelmező szabályok”**¹⁰³ **összessége, s mint ilyen kifelé és befelé is hat.** Speciális korlátait a más jogági (akár közjogi¹⁰⁴) behatások adják, de a diszpozitív normák feltétlenül hézagpótlók és modellértékűek, még akkor is ha „a jogi személyek létesítésének szabadsága közjogi (eljárásjogi) kontroll alatt áll...”¹⁰⁵ S mivel ennek a kontrollnak a tényleges tartalma a létesítő okirat (és a regisztrációban szükséges egyéb okiratok jogszabályoknak való megfelelésége), itt ismét kapcsolódunk a diszpozitív, anyagi jogi szabályokhoz, azok tartalmához, értelmezéséhez.

Amúgy a jogi személy (a gazdasági társaság) működése során is megjelennek a magánjogi és a közjogi szabályok, s „ezek szimbiózisa adhatja meg a jogi személy jelenkori lényegét.”¹⁰⁶ **Ez a dualitás adja a társasági jogi szabályok komplexitását, még a Ptk. monista kódexében is, azzal, hogy a közjog részletes tartalma a Ptk.-n kívül jelenik meg, s azt főképp eljárásjogi (kógens) normák adják.**

A Ptk. Harmadik könyve „kreatív jogából” persze csak akkor lesz bírói jog (esetjog), ha a társasági jogvita ténylegesen eljut a bírói fórumig. A bíróság „hozott anyagból” dolgozik, de az adott jogeset (ügy) kapcsán döntésével már hozzájárul a normatartalom értelmezéséhez, alakításához. Nem a Ptk. társasági joga a nyitány ebben, hiszen a korábbi, általunk „háromgenerációs” társasági jognak nevezett anyagi jogi szabályok alapján már számos eseti döntés került közzétételre, melyek szintén támpontul szolgálhatnak.¹⁰⁷

102 i.m. AUER Ádám tanulmánya A Polgári Törvénykönyv első öt éve c. kiadványban, 139.o.

103 i.m. AUER Ádám tanulmánya 142.o.

104 Nochta Tibor is megállapítja, hogy „A társasági jogban a közjogi és a magánjogi normák egymásra épülnek, egymást kiegészítik.” i.m. NOCHTA Tibor: A magánjogi és a közjogi normák találkozása a Ptk. társasági jogi rendelkezéseiben In GÁRDOS-OROSZ Fruzsina - MENYHÁRD Attila (szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2019. 163.

105 i.m. NOCHTA 165.o.

106 i.m. NOCHTA 168.o.

107 Igaz ez különösen akkor, ha tudjuk azt, amit Sárközy Tamás idéz tanulmányában (i.m. A régi, az új és a jövő az új magyar Ptk.-ban 40. o.): „Az Opten Kiadó felmérést készített az új Ptk. tartalmáról. Ennek leegyszerűsített végeredménye az, hogy teljesen újrendelkezést az új Ptk. kb. egyharmada tartalmaz. A kétharmadot az eddigi, illetve az eddigi kissé módosított szakaszok képezik. Mindez azt mutatja, hogy a Ptk.

„Minél messzebb nézel hátra, annál távolabb látsz előre.”¹⁰⁸

Pályaművünk lezárásához méltónak tartjuk ezt a mondatot, hiszen magunk is ennek ívén szerkesztettük azt. Szándékunk szerint a Bevezetőben írt, s a tanulmány későbbi fejezeteiben feltett kérdéseinkre választ adtunk, a magyar magánjog kronológiáján át bemutatva a Harmadik könyv „kreatív jogát”, az ahhoz kapcsolódó, eddigi bírói jogalkalmazás szerepét, jelentőségét.

A témával (a létesítés szabadsága) komplexen kívántunk foglalkozni, ezen döntések tartalmán keresztül. Minden már rendelkezésre álló, s a majdan születő bírói döntés egy „párbeszéd” része: a jogi normára, a tárgyi jogra reagál a bírói jogértelmezés. Amennyiben ez kellően rugalmas, úgy a kreatív jog kiteljesedhet, a magánautonómia pedig a szervezetek jogában, a jogi személyek körében is létező valóság lehet. Ennek a folyamatnak a letéteményese a Harmadik könyv, a jogi személy.

A rugalmassághoz kellő bátorság is kell, hiszen, ahogy egy másik nagy gondolkodó írta:

„Az az ember, aki még soha nem követett el hibát, még soha nem próbált ki semmi újat.”¹⁰⁹

Gondolkodni kell tehát, kísérletezni, próbálkozni. Igaz ez a természetes személyek köteleire, a jogi személyek alapítására és működésére, de még a jogalkalmazásra is. A magánautonómiát leginkább szolgáló diszpozitivitás így lesz élő jog, a társasági jog keretein belül.

A szabad gondolkodás lehetősége - a jog eszközeivel és rendszerében - mindenesetre a jövőben is elvezethet a lehető legjobb megoldásokhoz.

Ekként a Ptk. Harmadik könyve valóban betöltheti a célját.

Ehhez időnként így is érdemes gondolkodni:

„Nem buktam el, csak találtam tízezer utat, ami nem járható.”¹¹⁰

Az ilyen innovatív szemléletű, kreatív jog letéteményese a Polgári Törvénykönyv jogi személyt szabályozó Harmadik könyve.

evolutív, jogfejlődés útján alakult ki, beépítve a korábbi résztörvényeket, valamint a bírói gyakorlatot és a Magyarországon hagyományosan erős civilisztikai jogtudomány eredményeit.”

108 Winston Churchill mondatát idézi: i.m. ORVOS-TÓTH Noémi: Örökölt sors. Budapest, Kulcslyuk Kiadó Kft., 10.o.

109 Albert Einsteinől származó idézet

110 Thomas Alva Edison gondolata

8.IRODALOMJEGYZÉK:

- Gárdos-Orosz Fruzsina - Menyhárd Attila (szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2019.
- Jogi beszélgetések: Kaposvár 2013-2015. Kaposvár, Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata Kaposvár, 2016.
- Sárközy Tamás: Szervezetek státuszjoga az új Ptk.-ban. Társasági, egyesületi és alapítványi jog a Ptk. Harmadik Könyve alapján. HVG-ORAC lap-és Könyvkiadó Kft., 2013.
- Sárközy Tamás (szerk.): Gazdasági társaságok-Cégtörvény. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2014.
- Vékás Lajos(szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti tartalomszolgáltató Kft., 2013.
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet harmadik könyv: A jogi személy. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014.
- Lászlóné Dr. Tavaszi Renáta: Elfeledett somogyi bíróságok: tanulmány az elfeledett somogyi bíróságok Kaposvár, Kaposvári Törvényszék, 2019.
- Bánki-Horváth Mária, Bodor Mária Zsuzsanna, Gál Judit, Koday Zsuzsanna, Rózsa Éva, Vezekényi Ursula: Nagykommentár a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvényhez (Komplex Jogtár)
- Gabányi Józsefné: A megyei bíróság mint cégbíróság. Magyar Jog, 1982/7.
- Gabányi Józsefné: A kisvállalkozások és a cégbíróság. Magyar Jog, 1984/3.
- Horváth László: Cégeljárás a kereskedelmi törvény hatálya alatt I. Céghírnök, 2015/5.
- Juhász László: Válogatott tanulmányok. Miskolc, Novotni Kiadó, 2009.
- Csehi Zoltán: Az új Ptk. jogi személy szabályozásának kógeneciájáról és diszpozitivitásáról. Polgári Jog, 2016/3.
- Sobor Dávid: A gazdasági társaság fogalma és a Polgári Törvénykönyv alapján formálódó joggyakorlat – Tűnődések egy ítéltáblai határozat margójára. Polgári Jog, 2016/10.
- Auer Ádám: „A gép forog” – Kógens társasági jogi szabályok a Ptk. előtt és után. Polgári Jog, 2017/12.
- Dzsula Marianna: „Miért kógens a diszpozitív?” Céghírnök 2014. évi 2-3-4. és 6. lapszámaiban
- Dzsula Marianna: A gazdasági társaságok szervezeti és működési kereteit meghatározó diszpozitív és kógens szabályok I-II. Polgári Jog, 2017/10-11.
- Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyvről. Jogtudományi Közlöny 2013/5.

POLGÁRI JOGI SZEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT

NÁNÁSI ANNA

A SZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁS NÓVUMA - ÉRTEKEZÉS A MAGÁNSZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁS ASPEKTUSAIRÓL

1. Bevezetés

A polgári per célja a felek között felmerülő jogviták eldöntése, melynek ideális végpontja a megzavarttá vált, és ilyen értelemben diszfunkcionálisnak ítélt helyzet véglegesség igényével való rendezése.¹ Ezen elvárás teljesülésének kulcsa abban rejlik, hogy a bíró hatékonyan folytatja le a bizonyítást, melynek szükséges előfeltétele egy jól megalkotott bizonyítási rendszer.²

A 2013 tavaszán született, a polgári perrendi kodifikációt elrendelő 1267/2013. (V. 17.) Kormányhatározat nyomán egy új fejezet kezdődött a magyar polgári per jog történetében, megindult ugyanis egy új polgári perrendtartás kidolgozására irányuló folyamat, melynek szükségessége a polgári per jogászok körében kezdetektől fogva vitatott. Felmerülhet a kérdés, hogy valóban indokolt volt-e egy új polgári perrendtartás megalkotása a több, mint 60 éve hatályban lévő, a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Pp.) helyett.

A szakértői bizonyítás újragondolása a korábbi ingoványos szabályozás megfelelő útra terelése irányába tett lépés, mely a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: új Pp.) bizonyítással kapcsolatos szabályainak legnagyobb vívmányának tekinthető.³ A bizonyítással kapcsolatos szabályozás lényeges nívója a szakértői bizonyítás koncepcionális megújítása. A szakértő továbbra is bizonyítási eszköznek minősül, az új Pp. pedig a feleket terhelő peranyag-szolgáltatási kötelezettséget kiterjesztette a szakértői bizonyításra, így a magánszakértő rendszerbe illesztésére is sor került. Ennek fényében a fél választása szerint három – egymással versengő – módon szolgáltathat bizonyítékot: kirendelt szakértő útján, más eljárásban kirendelt szakértő igénybevételevel, illetve magánszakértővel. A bizonyító fél választását az ügy körülményein, a szakkérdés jellegén túl saját jövedelmi-vagyoni viszonyai befolyásolhatják.⁴

Témaválasztásomat az új Pp.-ben önálló alcímet képező magánszakértő perbeli szerepe változásának aktualitása, valamint a formálódó bírói gyakorlat

1 KENGyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Budapest, Osiris Kiadó, 2014. 34.

2 LÉGRÁDI István: Gondolatok a bizonyítás általános kérdéseiről. In NÉMETH János - VARGA István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2014. 443.

3 WOPERA Zsuzsanna (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez (a továbbiakban: Kommentár), Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2020.

4 A Pp. Preambulumához fűzött Indokolás III. 7. pont

sokszínűsége indokolta, dolgozatomban első fejezeteiben kutatási eredményeimen keresztül bemutatom, hogy a szakértői bizonyítás koncepcionális átgondolását követően miként alakul a magánszakértői eljárásjogi helyzete, véleménye milyen helyet foglal el a bizonyítékok skáláján, teljesülnek-e a magánszakértővel, valamint a magánszakértői véleménnyel szemben támasztott elvárások, majd az esetleges hiányosságokból adódó problémák orvoslására általam hatékonynak vélt módszerek alkalmazására de lege lege ferenda tesztek javaslatot.

Dolgozatomban témájának kereteit túlfeszítené a szakértőkre vonatkozó általános szabályok (például kizárási okok, szakterületek, kompetencia, szakértői névjegyzék) aprólékos bemutatása, így e részművek nem kerülnek részletesen kifejtésre. Szintén nem képezi a dolgozat tárgyát a perben kirendelt, valamint a más eljárásban kirendelt szakértő.

2. Igény a változtatásra?

Mielőtt részletesen kitérek a perbeli bizonyításra vonatkozó szabályozás megváltoztatása szükségességének indokaira, fontosnak tartom górcső alá venni azokat az követelményeket, melyek egy jogszabállyal szemben fennállnak.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk 1. bekezdése alapján „mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában (...)”. Az Alaptörvény XXVIII. cikke további elvárásként határozza meg, hogy a bíróság a polgárok jogait és kötelezettségeit tisztességes és nyilvános tárgyaláson bírálja el, mely eljárás során a bíróság független és pártatlan. Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló 1993. évi XXXI. törvény a polgári jogok és kötelezettségek tárgyában az Alaptörvénnyel összhangban a független és pártatlan bíróság, valamint a nyilvános és tisztességes tárgyalás követelményén túl további kritériumként határozza meg az észszerű időn belüli döntéshozatalt is. A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 2. § értelmében egy jogszabálynak meg kell felelnie az Alaptörvényből eredő tartalmi követelményeknek, emellett harmonizálnia kell a jogrendszer egészével, valamint a nemzetközi és uniós joggal.

Összességében álláspontom szerint a régi Pp. egészéről nem állapítható meg, hogy nem felel meg az uniós és alkotmányos követelményeknek, így a polgári

perrendi szabályozás koncepcionális átalakítása nem volt teljes mértékben indokolt.⁵

Az alábbiakban a szakértői bizonyítás következetlenségeit veszem sorra.

2.1. A szakértői véleményhez jutás folyamata, avagy a hivatalból történő bizonyítás hátrányai

Változtatásra többek között a szakértői véleményhez jutás folyamatát illetően merült fel igény. A régi Pp. értelmében általánosan érvényesült a hivatalból történő (ex officio) bizonyítás elve, a bizonyítékok rendelkezésre bocsátása azonban a felek feladata volt. Ehhez nem illeszkedik az az elvárás, hogy a szakértői véleményt a bíróság szerzi be a felek helyett.⁶ A szakértői véleményhez jutás módszerének megváltoztatási indokai a következők: a szakértő kirendelésére nem minden esetben azért kerül sor, mert a bíró tudása hiányos, és a hiányzó szaktudást pótolni kell, hiszen a szakértői vélemény a felek hiányzó szaktudását is pótolja, valamint az a hiányzó tudás pótlására akkor is alkalmas, ha nem a bíróság rendeli ki a szakértőt. Az aktív bírói közreműködésből tévesen olyan feltételezés következhet, miszerint a bírói kirendelésre készült vélemény nem hamis, valamint az, hogy a fél megbízása alapján készült vélemény hamis. E feltevések cáfolatára szolgál azon szabály, melynek értelmében a szakértők az igazságügyi szakértői névjegyzékből kerülnek kiválasztásra, kamarai tagsággal rendelkeznek, munkájuk kezdetekor esküt tesznek, ebből kifolyólag kötelezettségük megszegése esetén következményekkel sújtják őket. Mindemellett, amennyiben a bíróra hárul a szakértői vélemény beszerzése, jelentősen növekedhet a pertartam, ugyanis a bíróságnak az előlegeztetés, illetve a kirendelés felől határoznia kell. Fennállhat a bizonyítás folyamán olyan eset, melyben a szakértői vélemény az egyik félnek nem kedvez, ebből kifolyólag a fél más szakértővel észrevételt írat, kéri a szakértő meghallgatását, indítványozza a szakvélemény kiegészítését vagy új szakértő kirendelését kéri, növelve ezáltal a per időtartamát. E mechanizmus megszüntetendőnek bizonyult, felmerült tehát egy olyan elvárás, miszerint a szakértői vélemény beszerzése és bíró elé tárása a fél feladataihoz tartozzon. A kérelemre történő eljárás, a rendelkezési jog, valamint a peranyag-szolgáltatási elv – mint alapelvek – kizárják azt, hogy a bíró hivatalból elvégezze a bizonyítást vagy annak kikényszerítését.⁷

Megfogalmazódtak tehát egy új eljárási törvény legfontosabb követelményei: korszerűség, hatékony és gyors eljárás.

5 HAUPT Egon: Perrend és bizonyítás. In NÉMETH János - VARGA István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2014. 474-479.

6 Haupt, 478-479.

7 Uo. 486-488.

2.2. A szakértői bizonyítás újraszabályozásának szükségessége

A perbeli bizonyítás, ezen belül a szakértői bizonyítás újraszabályozásának szükségességét a Kúria Polgári Kollégiumának Joggyakorlat-Elemző Csoportjának a perorvoslati bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlatáról szóló 2013. december 2-i összefoglaló véleményében vitatja, miszerint „a szakértői bizonyításra vonatkozó szabályok tiszták, világosak és jól áttekinthetők.”⁸ A Joggyakorlat-Elemző Csoport szerint csupán arra lenne szükség, hogy az elsőfokú bíróságok betartsák a rendelkezéseket. Ennek ellenére azonban a szakértői bizonyítást érintően a joggyakorlat nagyfokú bizonytalansága mutatkozott meg a régi Pp. alkalmazása során.⁹

A bizonytalanság feloldásához a régi Pp. normaszövegéhez kell visszanyúlnunk, és elsősorban a szakértő perbeli szerepét kell vizsgálnunk. A régi Pp. nem tartalmazott egyértelmű iránymutatást arra vonatkozóan, hogy a szakértő milyen szerepet töltött be a perben, ezzel összefüggésben két álláspont alakult ki. Egyesek szerint a szakértő a perben bizonyítási eszköz, míg mások azt az nézőpontot képviselték, hogy a magánszakértő nem bizonyítási eszköz, sokkal inkább a bíró segédje, mert a bíró a szakértő segítségével következtet. A régi Pp. 177. § (1) bekezdése szintén ellentmondást szül, hiszen első fordulata szerint a szakértő kötelezettségeiből adódóan leginkább a tanúhoz közelít perbeli szerepét illetően, a rendelkezés második fordulata alapján – jogait tekintve – sokkal inkább a bíróhoz. Mindezek értelmében megállapítható tehát, hogy a korábbi perjogi kódexekben a szakértő státusza sajátos volt, perbeli szerepe nem volt egyértelműen meghatározott¹⁰

A Kormány 2015. január 14. napján tartott ülésén elfogadott, az új polgári perrendtartás koncepciójának (a továbbiakban: Koncepció) célkitűzései szerint nem volt indokolt változtatni azon a szabályozási módon, hogy a bizonyítás joganyaga egy különálló szerkezeti egységben kerüljön szabályozásra (ez az 1952-es Pp. X. Fejezetét foglalja magában).¹¹ Ennek megfelelően az új Pp. a Negyedik Rész keretein belül, az elsőfokú eljárás szabályaitól (Harmadik Rész) elkülönülten – tehát továbbra is önálló szerkezeti egységben – rendezi a bizonyítás szabályait.

⁸ Összefoglaló vélemény IX. pont, 48.

⁹ PARLAGI Mátyás: A szakértői bizonyítás újraszabályozásának szükségességéről, In NÉMETH János - VARGA István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2014. 510.

¹⁰ LÁBADY Tamás- KENGyel Miklós: A polgári perbeli szakértői bizonyítás időszerű kérdései. Magyar Jog, 1982/11, 1008-1010.

¹¹ Koncepció 47.

A bizonyítás szabályainak újragondolását a perkoncentráció elve¹² mellett az osztott perszerkezet kialakítása idézte elő. Az osztott perszerkezet folytán az elsőfokú eljárás két szakaszra oszlik: a perfelvételi szakra és az érdemi tárgyalási szakra. A perfelvételi szakban a peres felek meghatározzák a jogvita kereteit, melynek során megteszik tényállításaikat és jogállításaikat, előterjesztik bizonyítási indítványaikat és rendelkezésre bocsátják bizonyítási eszközeiket. A perfelvételt lezáró végzés meghozatalával a jogvita keretei rögzülnek, így a bizonyítási indítványok és bizonyítékok is, míg az érdemi tárgyalási szakban a bizonyítás foganatosítására kerül sor.¹³

Véleményem szerint a joganyag stabilitásából következően nem állt fenn szabályozási szükséghelyzet, mely egy teljesen új polgári perrendtartás megalkotását indokolta volna, a szakértői bizonyítás kérdésköre azonban egy stratégiai jellegű újítást igénylő terület, egyfelől a perhatékonyság megvalósítása érdekében, másfelől abból az okból, hogy a szakértői törvény teljes reformot tudhat maga mögött. A magánszakértőre vonatkozó szabályozás terén minőségi változtatásra – törvényi garanciák bevezetésére – volt szükség, melynek értelmében a bizonyító erő szempontjából nem tehető különbség a szakértői alkalmazási módok között, ennek megvalósulásához elengedhetetlen a szakvéleményt elkészítő személy – legyen szó akár kirendelt szakértőről, akár magánszakértőről – tevékenységének objektív minősége.

2.3. A régi Pp. hiányosságaiból adódó problémák a szakértői bizonyítást illetően

A korábbi perrendi szabályozásból teljességgel hiányzott a magánszakértői vélemény perbeli szerepének tisztázása, mely a gyakorlat bizonytalanságához vezetett. Továbbá, a régi Pp. hiányosságaiból adódóan gyakran húzódtak el a perek, hiszen a fél által csatolt magánszakértői véleményt a bírónak értékelnie kellett, az ellenérdekű fél a számára kedvezőtlen szakértői véleményre reflektálva újabb magánszakértői véleményt csatolt, a szakvélemények közötti ellentmondások feloldása nehézséget okozhatott a bíró számára, hiszen egy bíró nem feltétlenül rendelkezik kellő szaktudással a jogvita során felmerülő szakkérdésben.¹⁴ Mindemellett a régi Pp. alapján szakértőnek csak azt

12 perkoncentráció elve: a perhatékonyság rendszerszintű megvalósításának eszköze, ami szerint úgy kell kialakítani a perrendi szabályokat, hogy azok biztosítsák, hogy a per résztvevői időben tegyenek eleget kötelezettségeiknek, a jogvita tartalma minél korábban tisztázódjon, és kizárják a per elhúzását eredményező jogintézmények, eljárási szakok alkalmazását. Röviden tehát a követelmény az, hogy a bíróság számára az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi tény és bizonyíték a lehető legkorábban a rendelkezésre álljon. (Konceptió 10.)

13 NAGY Adrienn: Új jogintézmények a polgári perbeli bizonyítás szabályozásában. Jogtudományi Közlöny, 2018/1, 1-8.

14 PARLAGI, 524-527.

tekintették, akit a bíróság szakértőként kirendelt,¹⁵ ebből adódóan a fél által indítványozott magánszakértő csak tanúként volt kihallgatható.

A régi Pp.-ből adódó problémák feltárására több törekvés is példaként szolgál, többek között a Magyar Igazságügyi Akadémia 2014-ben tanácskozást tartott, melyen az ország teljes területéről érkeztek bírák, akik valamennyi bírósági szintet lefedték. E tanácskozás során több, egymásnak ellentmondó javaslat is született a gyakorlati bizonytalanságok feloldására. Az egyik álláspont szerint csak a kirendelt szakértő véleményét kellene elfogadni a szakértői bizonyítás keretein belül, míg mások úgy vélik, hogy a magánszakértői véleményeket is fontos értékelni. A régi Pp. hiányosságaiból eredő problémákból következően a régi Pp. szakértői bizonyítást érintő szabályainak koncepcionális újragondolása szükségzerű volt.¹⁶

2.4. Elvárások egy új polgári perrendtartással szemben

Olyan új polgári perrendtartás megalkotása mutatkozott szükségesnek, ami a magánszakértő vonatkozásában is megfelel az EU-s¹⁷ és az Alaptörvényben támasztott követelményeknek.¹⁸ Ezen túlmenően kiemelkedően fontos a magánszakértő perbeli szerepének meghatározása, melyben a korábbi perrendi szabályozás elmaradottnak bizonyult. Már Magyary Géza idején vita tárgyát képezte, hogy a szakértő a bíró segédje vagy bizonyítási eszköz.¹⁹ E kérdésben az új polgári perrendtartás kodifikációjához kapcsolódóan a Szakértői Javaslat készítői is állást foglaltak, miszerint a szakértő különleges szakértelméből következően segítséget nyújt a bíróság számára, ezért a bíróság segédszerveként kell rá tekinteni.²⁰

Parlagi Mátyás tanulmányában felvázolt egy lehetséges megoldást a szakértői bizonyítás szabályozására, miszerint a szakértőt bizonyítási eszköznek kell tekinteni, és ezzel összefüggésben javaslata szerint a rendelkezési elv, valamint a tárgyalási elv érvényesülését kell biztosítani.²¹

Az EU-s és az alkotmányos szabályoknak való megfelelésen túl az új Pp.-vel szemben további elvárások fogalmazódtak meg. A gyakorlati bizonytalanság

¹⁵ régi Pp. 177. § (1) bek.

¹⁶ Uo.

¹⁷ EJE 6. cikk 1. bekezdés

¹⁸ Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerint „mindenkinek joga van ahhoz, hogy valamely perben a jogait és a kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”

¹⁹ MAGYARY Géza: A magyar polgári perjog. Budapest, Franklin Társulat, 1924. 450-451.

²⁰ VARGA István- ÉLESS Tamás (szerk.): Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára. Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2016. 466.

²¹ PARLAGI, 521.

megszüntetése céljából a magánszakértői bizonyítás tekintetében hasonlóan átfogó és egyértelmű szabályozás indokolt, mint a többi bizonyítási eszköz esetén. Mindemellett a felek magánautonómiáját előtérbe kell helyezni, melyet a hivatalból történő eljárás egyértelműen háttérbe szorít. A fegyverek egyenlőségének elve értelmében mindkét fél számára lehetővé kell tenni, hogy kérdéseit feltehesse.²²

²² Uo. 522-524.

3. A szakértő helye a bizonyítás rendszerében

Az új Pp. bizonyítással kapcsolatos szabályainak egyik legnagyobb vívmánya kétségtelenül a szakértői bizonyítás megújítása.²³

A Konceptió a következő megállapításokat tette a szakértői bizonyítással összefüggésben: „Az új polgári perrendtartás megalkotása során felül kell vizsgálni a szakértői bizonyításra vonatkozó szabályokat. Indokolt ez egyrészt annak okán, hogy a szakértői bizonyítás szabályait teljes egészében összhangba kell hozni a perrendtartás alapelveivel – különös tekintettel a rendelkezési elvre – és a bizonyítás egyéb rendelkezéseivel. A szakértői bizonyítás felülvizsgálatának másik fontos indoka, hogy egy, a hatékonyságra épülő új szakértői bizonyítási rendszer nagymértékben elősegítheti az eljárások észszerű időn belüli befejezését.”²⁴ Az idézetek alapján megállapítható, hogy a gyakorlati hiányosságok, problémák megoldásait elsőként nem az eljárási törvényekben kell keresnünk.

Az új Pp. kodifikációjával párhuzamosan megtörtént az igazságügyi szakértők működését szabályozó normák reformja, melynek gyümölcseként megalkották az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvényt (a továbbiakban új Szaktv.), ami a korábbi, az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló 2005. évi XLVII. törvény és az igazságügyi szakértői kamaráról szóló 1995. évi CXIV. törvény rendelkezéseit fogja össze egy átfogó jogszabályban, és ami egyúttal rendezi az igazságügyi szakértők tevékenységét és egyben szervezetrendszerét is. E törvény elfogadása korábbra tehető, mint az új Pp., így levonható a következtetés, hogy a Pp. megalkotása során a jogalkotónak figyelemmel kellett lennie az új szakértői törvény szabályaira, azokhoz igazodnia kellett. Az új norma által a szakértői tevékenységre vonatkozó szabályozás átláthatóbb, koherensebb lett.

Az új Szaktv. számos újítást tartalmaz, melyek közül kiemelkedő jelentőséggel bír az újonnan bevezetésre került minőségbiztosítási rendszer kialakítása.²⁵ Ezen nívó a szakértői munka színvonalának emelésére szolgál. A szakértők eljárását a szakértői kamara által összeállított szakmai testület értékeli, melynek eredményeként az igazságügyi szakértők három minősítést kaphatnak: alkalmas, kiválóan alkalmas vagy alkalmatlan. E minősítés azért meghatározó, mert az igazságügyi szakértő neve mellett a nyilvános, mindenki által hozzáférhető névjegyzékben feltüntetésre kerül, így meghatározó szerepe van a szakértő kiválasztásában.²⁶ A minőségbiztosítási rendszer célja a szakértők minőségi munkára való ösztönzése. Hasonló célkitűzésekkel alkották meg kellő

23 NAGY 6.

24 Konceptió 20.

25 Kommentár a 300. §-hoz

26 VITVINDICS Mária: A szakértőkre vonatkozó speciális szabályozás megújítása a polgári perrendtartásban. *Advocat*, 2017/Különszám, 24.

részletességgel a fegyelmi és etikai eljárás szabályait. A jogalkotó elvárásai szerint ezen újítás bevezetése az eljárások gyorsulását, az új szakértői kirendelések számának csökkenését, valamint a szakvélemények színvonal-emelkedését helyezi kilátásba.

Ezen felül fontos nívóma az új szakértői törvénynek az is, hogy a magánszakértői vélemény intézménye önálló alcímbe került (új Szaktv. 52. §-tól), mely alcím alatt a törvény rendezi a magánszakértői vélemény céljait, a megbízás szabályait, emellett rögzítésre kerül a megbízási jogviszony ellenére elvárt függetlenség és pártatlanság követelménye. Ahogyan azt az 52. §-hoz fűzött miniszteri indokolás taglalja, a jogalkotó célja egy olyan rendszer kidolgozása volt, amely reflektál a Kúria joggyakorlat-elemző csoportja²⁷ által tárgyalt problémákra. Molnár Ambrus (kúriai bírő) meglátása szerint a magánszakértő eljárásjogi helyzetének kulcsa, hogy korábban nélkülözte a kirendelt szakértőt megillető jogok és őt terhelő kötelezettségek összességét. Ennek értelmében a magánszakértő véleményét megbízási szerződés alapján, megbízója érdekeit szem előtt tartva, megbízója által feltett kérdések megválaszolásával készíti el. Az új szabályozás mentén ennek cáfolatára szolgál a Szaktv. 52-56. §-a, melyek tartalma szerint a magánszakértőnek a kirendelt szakértőhöz hasonlóan objektíven kell végeznie tevékenységét.

Az új Pp. hatálybalépésével – a már említett újításokat leszámítva – alapvető változás nem történt a szakértő perbeli szerepét illetően. A szakértő perbeli helyzete röviden összefoglalva:

- a szakértő igénybevétele továbbra is a bizonyítás egyik módja,²⁸
- a szakértő személyi bizonyítási eszköz,²⁹ valamint
- a szakvélemény bizonyíték³⁰.

Valójában tehát főbb újítás a szakértői bizonyítás területén a magánszakértő mint személyi bizonyítási eszköz intézményesítése. A fél megbízása alapján a későbbiek során taglalt eseti döntések (6.1.pont) alapján levonható a konzekvencia, hogy a régi Pp. égisze alatt is bevett gyakorlat volt a magánszakértői vélemények perbe történő becsatornázása a szabad bizonyítás körében, a régi Pp. erre vonatkozóan azonban nem tartalmazott egzakt rendelkezést, így a „magánszakvélemény” értékelése a bírói gyakorlatra maradt, melynek kezdeti ingatagsága a dolgozatban több helyen is kifejtésre kerül.

27 A Kúria Joggyakorlat-elemző csoportjának 2014. december 19-ei összefoglaló véleménye: A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban

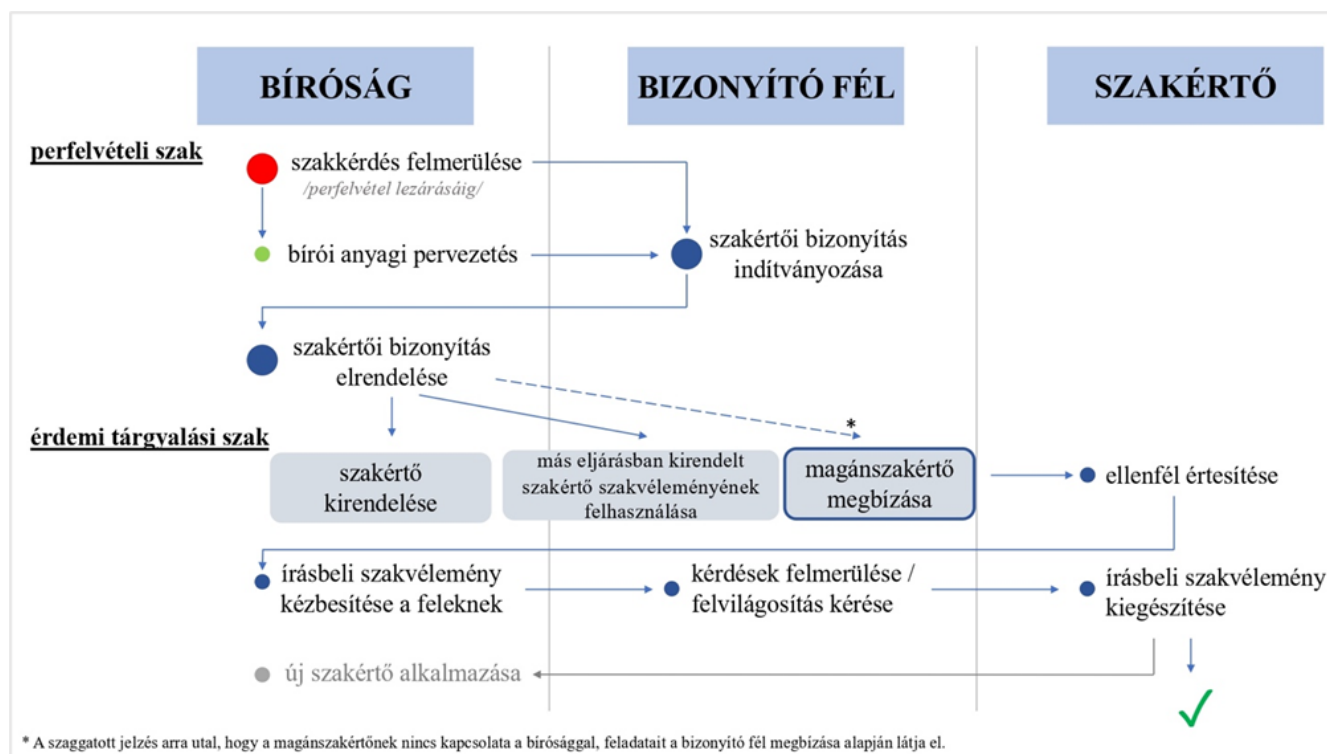
28 Pp. 267. §

29 Pp. 268. § (2) bek.

30 Pp. 268. § (1) bek.

Az új Pp. pótolja a régi Pp. elmaradásait, melynek folytán a magánszakértő perbeli helyzetét azzal a megállapítással rendezi, hogy a magánszakértő és a kirendelt szakértő szakvéleménye között nem állapítható meg különbség a bizonyító erőt illetően.

4. A magánszakértő alkalmazása

1. ábra: A szakértői bizonyítás folyamatábrája, különös tekintettel a magánszakértő perbeli becsatornázására

A korábbi joggal egyezően szakértő igénybevételére akkor kerülhet sor, ha a perben állított jog alapjául szolgáló valamely tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges.³¹ Az új Pp. novuma az osztott perszerkezet, melynek köszönhetően, ha a jogvita kereteinek meghatározása különleges szakértelmet igényel, lehetőség nyílik arra, hogy a bizonyítás a perfelvételi szakban is lefolytatható legyen.

A szakértői bizonyítás jellegét tekintve eltér a többi bizonyítási eszköztől, a szakértő feladata a tényállás eldöntésének segítése szakkérdés eldöntésével a bizonyítás keretein belül.³²

A szakértői bizonyítással összefüggésben a bíróság feladata, hogy a feleket tájékoztassa a szakértő alkalmazásának szükségességéről, ha azt maguk nem ismerik fel.³³

31 Pp. 300. § (1) bek.

32 Szaktv. 3. § (1) bek.

33 Pp. 317. §

A bíróság azonban szakértő igénybevétele nélkül szakkérdésben nem foglalhat állást, még akkor sem, ha a különleges ismeret birtokában van. Éppen ezért a ténymegállapításhoz szükséges szakmai állásfoglalást a félnek kell szolgáltatnia (peranyag-szolgáltatás).³⁴

4. 1. A szakértő alkalmazási módjai – „battle of experts”

A hatályos szabályozás a szakértő alkalmazásának három – egymással versengő – módját különbözteti meg, melyek a következők: magánszakértő, más eljárásban kirendelt szakértő, kirendelt szakértő. Ezen szakértői alkalmazási módok egymással egyenrangúak, párhuzamos alkalmazásukra nincs lehetőség, azokra egymást kizáróan kell tekinteni.³⁵

A Pp. 300. § (3) bekezdése – újítsásként – intézményesítette a magánszakértői bizonyítást, melynek értelmében a fél megbízása alapján is lehetőség van szakértő igénybevételére, ezt az esetet magánszakértői bizonyításnak hívjuk.³⁶ E nívumon túl a hagyományos úton, azaz kirendelés útján alkalmazott szakértői bizonyításnak is helye lehet, melynek fenntartását egyedi szituációk indokolják. Ilyen eset lehet például, ha a fél jövedelmi-vagyoni viszonyai ellehetetlenítik a magánszakértő megbízását a finanszírozás sikertelensége miatt, vagy ha adott esetben a fél költségkedvezményben részesül, és állam általi előlegezésre kerül sor, ekkor a kirendelt szakértő előnyben részesítése evidens.³⁷ Hasonló szituáció adódhat a perbe becsatornázott magánszakértői vélemények mindegyikének aggályosságából is, ez esetben a legkézenfekvőbb megoldásnak a kirendelt szakértő alkalmazása bizonyul.³⁸ A két alkalmazási mód összevetése során világosan láthatóvá válik, hogy a magánszakértői bizonyítás nélkülözi a bíróság közreműködését a bizonyíték beszerzésében, így teljes mértékben a felekre van bízva, hogy igénybe vesznek-e magánszakértőt vagy sem. A magánszakértői bizonyítás során ugyanarra a szakkérdésre egyidejűleg két szakvélemény is benyújtásra kerülhet, ugyanis magánszakértőt nem csak a bizonyító fél, hanem ellenfele is alkalmazhat. Az eltérések ellenére azonban annak köszönhetően, hogy az új Pp. rendszerében a magánszakértő önálló szerkezeti egységet kapott, a két bizonyítási mód között a bizonyító erő terén nem tehető különbség.³⁹

34 Indokolás a Pp. 4. §-hoz

35 VARGA, 1246.

36 Kommentár a Pp. 300. §-ához

37 Kommentár a Pp. 300. §-ához

38 Pp. 307. § (1) bek. b) pont

39 Pp. 300. § (3) bek.

A perhatékonyságot szem előtt tartva, ha a fél nem élt (élhetett) a magánszakértő alkalmazásának lehetőségével, a törvény e jogot a perben kirendelt vagy más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazását követően nem biztosítja számára.⁴⁰ Ugyanezen okból kifolyólag nem lehetséges az sem, hogy a fél a magánszakértői bizonyítás vagy a bíróság által kirendelt szakértő alkalmazásának indítványozását követően egy más eljárásban kirendelt szakértői véleménnyel bizonyítsa.⁴¹ A bírói kirendelés azonban mindkét másikat követheti, feltéve, hogy a magánszakértői bizonyítás elégtelennek minősült. Más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazását követően helye lehet kirendelésnek akkor is, ha a szakértőnek véleménye kiegészítése végett meg kell jelennie a per során.⁴²

Minden esetben az adott tényállítás szempontjából bizonyító félnek tekintett fél dönthet arról, hogy saját – különleges szakértelmet igénylő – tényállítása alátámasztásaként mely szakértői módot választja a bizonyítás során. Amennyiben mindkét fél bizonyító félnek minősül, elképzelhető olyan helyzet fennállása, hogy az egyik fél indítványa magánszakértői vélemény benyújtásának engedélyezésére irányul, míg a másik fél szakértő kirendelését indítványozza.⁴³

4.2. A magánszakértői bizonyítás indítványozása – indítványhoz kötöttség

A szakértői bizonyításra a bizonyítás és a bizonyítási eljárás általános szabályai, valamint az elsőfokú eljárás vonatkozó rendelkezései irányadóak.⁴⁴ Ezek alkalmazásában dönt a bíróság az indítvány befogadásáról, annak időpontjáról. Magánszakértő igénybevételére az új Pp. értelmében valamennyi polgári perben lehetőség van.⁴⁵ A fél megbízása alapján eljáró szakértőt magánszakértőnek hívja a Pp., míg az általa készített szakvéleményt magánszakértői véleményként említi.⁴⁶ A Szaktv. a magánszakértői véleményre speciális rendelkezéseket tartalmaz (52. § és 53. §)

A régi Pp. rendelkezései szerint a fél minden további nélkül benyújthatott magánszakértői véleményt, az új szabályozás alapján azonban a fél indítványozása szükséges annak benyújtásához. Amennyiben a bíróság helyt ad az indítványnak, határidőt jelöl meg a vélemény benyújtására, melyen belül a félnek be kell nyújtania a magánszakértői véleményt. Abban az esetben, ha a fél

40 Pp. 302. § (5) bek.

41 Pp. 306. § (4) bek.

42 Pp. 307. §

43 CKOT 2017.11.20:43.

44 Pp. 275. §

45 A magánszakértői bizonyítás korlátai a későbbiekben kerülnek kifejtésre.

46 Pp. 302. § (1) bek.

indítvány nélkül vagy a bíróság indítvánnyal kapcsolatos döntése ellenére nyújtja be a magánszakértői véleményt, azt a perben nem lehet figyelembe venni.⁴⁷

A Pp. 302. § (1) bekezdése értelmében a magánszakértői vélemény benyújtását a fél jogszabály eltérő rendelkezése hiányában indítványozhatja. Ebből az is következik, hogy a bizonyításban érdekelt fél döntheti el, hogy a felmerülő szakkérdést magánszakértővel vagy kirendelt szakértővel kívánja bizonyítani. Amennyiben a magánszakértői bizonyítást választja, úgy indítványoznia kell a magánszakértői vélemény benyújtását, másképp joghatályos szakvélemény nem csatolható az iratokhoz.⁴⁸

Ami a magánszakértő alkalmazásának személyi körét illeti, az a bizonyító fél indítványozhatja magánszakértő alkalmazását, akinek érdekében áll a magánszakértővel bizonyítandó tény bíróság által valószínűsítő elfogadása.⁴⁹ A felperes már a keresetlevélben köteles feltüntetni indítványát, ha az érvényesíteni kívánt jog vagy általa bizonyítandó tények alapján szakkérdés merül fel. Ugyanez irányadó az alperesre is ellenkérelme, beszámítása, valamint viszontkeresete esetén.

Amennyiben a felperes a keresetleveléhez magánszakértői véleményt kíván becsatolni (mely ebben az időpillanatban még nem vehető figyelembe), a keresetlevelet közölni kell az alperessel.⁵⁰ A bizonyító fél ellenfele is jogosult indítványozni magánszakértői vélemény benyújtását, ha a bizonyító fél magánszakértői vélemény benyújtását indítványozta.⁵¹

A magánszakértői bizonyítás indítványozásának időbeli korlátját főszabály szerint a perfelvétel lezárásának időpillanata jelenti, azonban az első lehetséges alkalom elmulasztását követően csak pénzbírság terhével lehetséges a magánszakértői bizonyítás indítványozása.⁵² Kivételesen – ha különleges szakértelem már a jogvita kereteinek meghatározása céljából szükségeltetik – a perfelvételi szakban is lehetőség nyílik az indítvány benyújtására. A magánszakértői vélemény elkészítése a magánszakértői vélemény benyújtására tett indítványt megelőzően is elkészülhet, és akár a keresetlevélhez is csatolható. Ez esetben a magánszakértői vélemény azonban még nem minősül bizonyítási eszköznek, csak a magánszakértő alkalmazásának indokául szolgálhat.⁵³ A bizonyító fél viseli annak kockázatát, ha a magánszakértő nem tartja be a Pp. 303. § (2)

47 Pp. 316. § (3) bek.

48 BARTAL Géza: Magánszakértői vélemény az új Pp.-ben. Magyar jog, 2018/6, 321-326.

49 Uo. 322.

50 CKOT 2017.11.20:26.

51 Pp. 302. § (3) bek.

52 Pp. 183. § (1) bek.

53 KKT 7.

bevezetésében foglaltakat.⁵⁴ A magánszakértői vélemény pert megelőzően történő elkészítése további kérdéseket vet fel, mint például azt is, hogy amennyiben elkészül egy magánszakértői vélemény a keresetlevél benyújtását megelőzően, de azt a keresetlevélhez végül nem csatolják, eredményezheti-e a keresetlevél visszautasítását?⁵⁵ Tekintettel arra, hogy a becsatolt magánszakértői véleménynek a pert megelőzően nincs bizonyító ereje, a becsatolás elmulasztása nem vezethet a keresetlevél visszautasításához.⁵⁶

Az indítványban nem szükséges feltüntetni – szemben a kirendelt szakértő alkalmazásának indítványozásával – a szakértő által megválaszolandó konkrét kérdéseket, ugyanis a magánszakértő a fél megbízása alapján, megbízója által szolgáltatott adatok alapján jár el, nem pedig a bíróság végzésében feltüntetett utasítás szerint.⁵⁷

Az indítvány bizonyítási indítványnak minősül, ezért meg kell jelölni a bizonyítani kívánt tényt, a bizonyítási eszközt, a bizonyítási módot, és indokolni kell annak bizonyításra való alkalmasságát. Ezen felül fel kell tüntetni a fél által megbízott szakértő személyét, aki csak névjegyzékbe bejegyzett szakértő lehet⁵⁸, továbbá a magánszakértő szakterületét is.

A szakértői vélemények halmozódásának elkerülése érdekében, ezáltal a szakértői bizonyítás sikerének veszélyeztetése megakadályozásának érdekében több bizonyító fél esetén ugyanazon szakkérdés vonatkozásában csak egy magánszakértő alkalmazása megengedett.⁵⁹ A szakkérdés teljeskörű feltárása, tisztázása érdekében lehetőség van arra, hogy a bizonyító fél ellenfele is magánszakértő alkalmazására irányuló indítványt tegyen. Az említetteket egy példán keresztül szemléltetem: kiindulva abból, hogy több bizonyító fél csak egy magánszakértőt alkalmazhat⁶⁰, ha a perben több felperes szerepel, például egy autóbaleset sérültjei, a vitatott baleset mechanizmusa egyetlen szakkérdésnek minősül, így ezen kérdés csak egy magánszakértő által vizsgálható. Kivételesen, az egyes felpereseknek okozott károk indokolhatják más-más szakterületről több magánszakértő alkalmazását.⁶¹

54 A magánszakértő jogai és kötelezettségei későbbi fejezetben kerülnek kifejtésre.

55 Pp. 176. § (1) bekezdés j) pont

56 CKOT 2017.07.07:8.

57 Bartal 323.

58 Pp. 302. § (1) bek., CKOT 2017.11.20:44.

59 Pp. 302. § (4) bek.

60 Uo.

61 CKOT 2017.11.20:46.

4.3. Bírói pervezetés a szakértői bizonyítás körében

A bizonyítás vagy ellenbizonyítás sikertelensége hibás féli rendelkezésből is adódhat, éppen ezért ezen folyamatok fokozottabb bírói aktivitást igényelnek. Következésképpen, rögzítésre kerültek a bírói pervezetés szabályai a szakértői bizonyítással összefüggésben, ezáltal a fél rendelkezési jogának gyakorlása teljesebbé válhat.⁶² A magánjogi jogviták során érvényesülnie kell a magánautonómiából következő önrendelkezési jognak, ez pedig a polgári per egyik legfontosabb „rendező elvében” fejeződik ki: a rendelkezési elvben.⁶³ A fenti elvnek köszönhetően a felek nagyobb aktivitást mutatnak, jogaik és kötelezettségeik kiterjedtebbé váltak. Ez a per folyamán az anyagi jogok feletti szabad rendelkezésen túl eljárásjogi értelemben akképpen jelenik meg, hogy a jogvitát a bíróság a fél kérelme alapján bírálhatja el.⁶⁴ A rendelkezési elv értelmében a jogvita kereteit a felek határozzák meg, ennek alapján őket illeti a döntés joga a tekintetben, hogy milyen bizonyítékokat csatornáznak a perbe, melyeket a bíróság mellőzhet, vagy mérlegelheti, hogy alkalmasak-e a tények alátámasztására.⁶⁵

Tekintettel arra, hogy a szakértő a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeit felhasználva, szakvéleményével függetlenül és pártatlanul köteles állást foglalni a szakkérdésekben, ezáltal segítséget nyújtani a bíróság tényállás-megállapítási tevékenységéhez,⁶⁶ a törvényben a felek eljárás-támogatási kötelezettsége és a rendelkezési elv mellett jelentős hangsúlyt kell fektetni a bíróság közrehatási kötelezettségére is.⁶⁷

Ha szakkérdés felismerésének hiánya miatt ez elmarad, vagy a felek között vita merül fel abban, hogy valamely jelentős tény bizonyítása kit terhel, a bíróság a perfelvételi szakban anyagi pervezetése keretein belül tájékoztatja a feleket a bizonyításra szoruló tény(ek)ről, a bizonyítási teherről, valamint arról is, ha szakértő alkalmazása szükséges vagy ha szakértő csak kirendelés útján alkalmazható (jogsabályi rendelkezés alapján), tehát magánszakértő indítványozása kizárt (például gondnoksági perek). Továbbá, a bíróság pervezetési kötelezettségének eleget téve arról is tájékoztatja a feleket, ha a szakvélemény elkészítéséhez olyan adatok szükségesek, amelyeket a per során nem szolgáltatottak, illetve ha a szakvélemény aggályos.⁶⁸

62 BARTAL Géza: Magánszakértői vélemény az új Pp.-ben. Magyar jog, 2018/6, 321-326.

63 1/1994. (I. 7.) AB határozat

64 Pp. 2. § (1) és (2) bek., Indokolás a Pp. 2. §-hoz

65 Pp. 2. §

66 Szaktv. 3. § (1) bek.

67 Pp. 6. §

68 Pp. 317. § (1) bek.

A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2019. november 28-29-ei Országos Tanácskozásának 21. számú állásfoglalása értelmében, ha az elsőfokú bíróság az anyagi pervezetés ⁶⁹ körében elmulasztja a fél figyelmének felhívását azzal kapcsolatban, hogy tényállításainak alátámasztása szakértői bizonyítás útján lehetséges, majd erre hivatkozással a fél fellebbezésében a másodfokú bíróságtól az ítélet megváltoztatását kéri akképpen, hogy a másodfokú bíróság egyúttal folytassa le a szakértői bizonyítást, kérdéses, hogy eljárási szabálysértésre hivatkozással hatályon kívül helyezhető-e az ítélet.⁷⁰ E probléma megoldásához segítségül kell hívnunk a Pp. 381. §-át, és azt kell vizsgálnunk, hogy a szakértő alkalmazásával kapcsolatos pervezetés olyan eljárási szabálysértésnek minősül-e, amelyre hivatkozással mérlegelhető hatályon kívül helyezésre kerülhet sor. Az elsőfokú bíróság anyagi pervezetési kötelezettségének elmulasztása esetében lehetőség van nyilatkozat előterjesztésére⁷¹ a szakértői bizonyítással összefüggésben, melynek következményeként sor kerülhet a bizonyítás lefolytatására. A fél indítványa esetén a másodfokú bíróság az ügy körülményeitől függően egyfelől kiegészítheti az elsőfokon történő bizonyítási eljárást elrendelve egyúttal a szakértői bizonyítás lefolytatását, amennyiben ezúton orvosolhatónak látja az érdemi döntésre kihatással lévő hibát ⁷², másfelől az előbbi opció kizártsága esetében az ítélet hatályon kívül helyezésére kerülhet sor.⁷³

69 Pp. 237. § (2) bek.

70 Pp. 381. §

71 Pp. 369. § (4) bek. a) pont

72 Pp. 384. § (2) bek. ab) pont

73 Pp. 384. § (2) bek. b) pont

5. A magánszakértő

5.1. A (magán)szakértő személye

5.1.1. A szakértő személye a korábbi szabályozás tükrében

Korábban a polgári peres eljárásban nem csupán a Szaktv. szerinti személyek, szervezetek minősülhettek magánszakértőnek, hanem sok esetben olyan személyek, akik – bár nem minősültek a Szaktv. szerint szakértőnek – speciális ismeretekkel rendelkeztek.⁷⁴

Erre az esetre példaként szolgálhat a könyvvizsgáló véleménye számviteli kérdésekben, aki egyéb szakmai szolgáltatást nyújthat, ennek keretében szakvéleményt készíthet.⁷⁵

A régi Szaktv. szerint külön jogszabály határozta meg azon szakkérdések körét, amelyekre nézve csak meghatározott szervezet adhatott szakvéleményt, valamint azokat a szervezeteket, amelyek szakvéleményt adhattak egyes területeken.⁷⁶ Ennek ellenére előfordulhatott olyan eset, amikor a fél talált olyan speciális szaktudással rendelkező személyt, aki magánszakvélemény elkészítésére alkalmasnak bizonyult. E személy által elkészített vélemény azonban semmiképpen sem azonos az eseti szakértővel.⁷⁷

A korábbi szabályozás alapján tehát megállapítható, hogy összességében bárki készíthetett magánszakértői véleményt, nem csupán az igazságügyi szakértők, talán erre utalhatott dr. Kolláth György a magánszakértőkkel kapcsolatban kifejtett szakmai véleményében elrejtett erős utalással: „Magánszakértő ugyan még a per előtt bárki lehet”.⁷⁸

A szakvélemények elkészítésére időbeli korlát nélkül, a peres eljárás teljes folyamatában lehetőség nyílt.

5.1.2. Hatályos szabályozás

A Pp. 300. § (1) bekezdése értelmében *„szakértőt kell alkalmazni, ha a jogvita kereteinek a meghatározásához vagy a perben jelentős tény megállapításához,*

74 HAJNAL Péter - HUSZÁRNÉ OLÁH Éva: A magánszakértői véleményre vonatkozó észrevételek. Kúriai Döntések: Bírósági Határozatok, 2015/1, 99.

75 2007. évi LXXV. törvény a Magyar Könyvvizsgálói Kamaráról, a könyvvizsgálói tevékenységről, valamint a könyvvizsgálói közfelügyeletről 3. § (2) bekezdés b) pont

76 régi Szaktv. 2. § (4) bek.

77 HAJNAL Péter - HUSZÁRNÉ OLÁH Éva: A magánszakértői véleményre vonatkozó észrevételek. Kúriai Döntések: Bírósági Határozatok, 2015/1, 99.

78 KOLLÁTH György: Független jogi szakmai vélemény a magánszakértő igénybevételével kapcsolatos elvi és gyakorlati kérdésekről (2007)

megítéléséhez különleges szakértelem szükséges.” A különleges szakértelem ez esetben azt jelenti, hogy releváns tények észlelése, értékelése speciális, tehát nem hétköznapi és nem jogi ismereteket igényel.⁷⁹ A hatályos szabályozás alapján sem a kirendelt, sem pedig a magánszakértő nem lehet bárki, aki különleges szakértelemmel rendelkezik⁸⁰. A szakértői működésre vonatkozó szabályokat a Szaktv. tartalmazza, ennek alapján főszabály szerint csak az a személyi kör járhat el szakértőként, aki az abban a törvényben foglalt követelményeknek megfelel.⁸¹ A polgári perben szakértőként a Szaktv. 52. § (1) és 4. § (1) bekezdése értelmében csak a névjegyzékbe bejegyzett szakértő járhat el, mégpedig saját szakterületén, hiszen e területen rendelkezik kompetenciával.⁸²

A Pp 300. § (2) bekezdése kimondja, hogy „szakértőként a Szaktv. szerinti szakértőt vagy az abban meghatározott eseti szakértőt lehet alkalmazni.” Az idézett szakasz első fordulata értelmében szakértőnek minősül az igazságügyi szakértő, tehát az a természetes személy vagy gazdasági társaság, akinek (amelynek) a névjegyzéket vezető hatóság adott szakterületre névjegyzékbe vett, ezáltal engedélyt adott. A szakértő fogalma alá tartoznak a szolgáltatási tevékenység megkezdésének és folytatásának általános szabályairól szóló 2009. évi LXXVI. törvény szerinti szolgáltatók, ezen felül az igazságügyi szakértői intézmény és igazságügyi szakértői intézet, szakértői testület, valamint a külön jogszabályban feljogosított szervezetek (állami szerv, intézmény, intézet), továbbá a Tszzst⁸³. 1. § (1) bekezdése szerinti Teljesítésigazolási Szakértői Szerv.⁸⁴

Eseti szakértő⁸⁵ igénybevétele – kivételes jelleggel – akkor lehetséges, ha nincs bejegyzett igazságügyi szakértő az adott szakterületen, a bejegyzett igazságügyi szakértők egyike sem tud eleget tenni a kirendelésnek, mely adódhat időszakos hiányból vagy szakmai okokból, ezen túlmenően akkor is indokolt eseti szakértő alkalmazása, ha a 9/2006. (II. 27.) IM rendeletben az adott szakterület nem kerül feltüntetésre.⁸⁶

79 T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról, 377.

80 a Pp. 300. §-hoz fűzött indokolása alapján

81 VARGA, 1273.

82 BH 2016. 126.

83 2013. évi XXXIV. törvény az építmények tervezésével és kivitelezésével kapcsolatos egyes viták rendezésében közreműködő szervezetről és egyes törvényeknek az építésügyi láncartozások megakadályozásával, valamint a késedelmes fizetésekkel összefüggő módosításáról

84 Szaktv. 4. § (1) bek. a)-f) pont, 5. § (1) bek.

85 Szaktv. 2. § 4. pont: eseti szakértő: „olyan – az eljárásban megállapítandó vagy megítélendő jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez – megfelelő szakértelemmel rendelkező természetes vagy jogi személy, aki nem igazságügyi szakértő; valamint olyan igazságügyi szakértő, aki a 9/2006. (II. 27.) IM rendeletben meg nem határozott szakterületen ad szakvéleményt”

86 Szaktv. 4. § (4) bek.

Eltérő rendelkezés hiányában e két „szakértői mód” egymással egyenrangú, ebből kifolyólag megállapítható, hogy *eseti magánszakértő* alkalmazására is lehetőség nyílik.

5.1.3. A magánszakértővel szemben támasztott követelmények

A magánszakértői vélemény bizonyító erő tekintetében egyenrangú a kirendelt szakértő véleményével, ennek megfelelően mindkét szakértőnek azonos követelményeknek kell megfelelnie. Egzakt elvárásokat a szakértőkkel szemben főként a Szaktv. 52. § támaszt. Így például a megbízó – a Ptk. megbízási szerződésre vonatkozó szabályokkal ellentétben – nem utasíthatja a magánszakértőt a véleménye elkészítése során, megállapításaival összefüggésben, a szakértőnek pártatlannak és függetlennek kell lennie a megbízó érdekeitől, a kutatása során feltárt tényeket tárgyilagosan kell kezelnie. Ezen felül a magánszakértő köteles betartani a szakmai szabályokat, valamint a jogszabályba ütköző megbízás elfogadását meg kell tagadnia, továbbá amennyiben a megbízás elfogadása akadályozza a hatóságtól származó feladat ellátását, az nem fogadható el. A kötelezettségek megszegése a névjegyzéket vezető hatóságnál történő bejelentést von maga után.⁸⁷

5.1.4. A magánszakértő alkalmazásának korlátai

Magánszakértő valamennyi polgári perben igénybe vehető, azonban a perben érvényesített igényből vagy a szakkérdés jellegéből adódóan a törvény megtilthatja annak alkalmazását.⁸⁸

Egyrészt, a szakértő alkalmazási módjainak versengő jellege miatt – egyfajta végső korlátként – magánszakértő alkalmazásának kirendelt szakértő vagy más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazásának az indítványozása esetén ugyanazon szakkérdés vonatkozásában nincs helye.⁸⁹

Másrészt, a 302. § (1) bekezdésében szóba kerülő „jogszabály eltérő rendelkezése” fordulatra kiváló példa a gondnoksági per. A 444. § (1) bekezdéséből következtetve az ilyen jellegű személyi állapotot érintő perben a bíróság kizárólag kirendelt szakértőt alkalmazhat, magánszakértői bizonyításnak nincs helye.⁹⁰ Jelenleg az egyéb személyi állapotot érintő perekben a Pp. tiltó rendelkezése hiányában helye lehet magánszakértői bizonyításnak, azonban

⁸⁷ Szaktv. 55. § (1) bek. f) pont

⁸⁸ Indokolás a Pp. 302. §-hoz

⁸⁹ Pp. 302. § (5) bek.

⁹⁰ KKT 18.

kellő figyelmet kell szentelni a Ptk. családjogi alapelvének, miszerint a családi jogviszonyokban a gyermek érdekeit és jogait fokozott védelemben kell részesíteni.⁹¹ Ezen alapelv véleményem szerint a szakértő kirendelését részesíti előnyben.

A személyi állapotot érintő perek közös szabályai vonatkozásában a a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról szóló T/13257. számú törvényjavaslat (a továbbiakban: Törvényjavaslat) módosítani kívánja a személyi állapotot érintő perek közös szabályait, mégpedig úgy, hogy a Pp. 434. § helyébe egy hosszabb szakaszt kíván helyezni, melyben kimondja, hogy „a perben magánszakértői bizonyításnak nincs helye.”⁹² Ezáltal a részletesvita-szakaszban lévő törvényjavaslat nem csupán a gondnoksági perekben zárná ki a magánszakértői bizonyítást, hanem általánosságban véve a személyi állapotot érintő perek összes típusában, tehát a házassági perek, a származási perek, a szülői felügyelettel kapcsolatos perek és az örökbefogadás felbontásával kapcsolatos per esetében is. Az előterjesztett módosítás rámutat arra, hogy ha a bizonyító fél magánszakértői bizonyítást indítványoz, akkor a bizonyító fél ellenfele is jogosult magánszakértői bizonyítás indítványozására, és amennyiben e két magánszakértői vélemény között szakkérdésben ellentét merül fel, a bíróság ennek feloldására szakértőt rendel ki.⁹³ Házassági és szülői felügyelettel kapcsolatos perekben e megoldás azért problémás, mert a közös kiskorú gyermek érdekeinek és jogainak fokozott védelme nem érvényesül annak következtében, hogy öt három szakértő vizsgálatának kell alávetni.⁹⁴ A státuszperekben, így például származás megállapításánál gyakori az orvosszakértő által végzett DNS vizsgálat. Ahogyan az a 282/2007. (X. 26.) Korm. rendelet 2. melléklet 2. pont a) pontjából kiolvasható, DNS vizsgálatot csak illetékes állami szerv (egyetemi intézetek, Nemzeti Szakértői és Kutató Központ) végezhet. Bár a származási perekben nem kizárt a magánszakértői bizonyítás, az a fenti szabálynak köszönhetően a kirendelt szakértő mellett okafogyottá vált.

Amennyiben tehát a Pp. módosítására irányuló törvényjavaslat elfogadásra kerül, a személyi állapotot érintő perekben magánszakértői bizonyításnak nem lesz helye.

Harmadrészt, a Pp. további korlátokat állít a magánszakértői bizonyítással szemben az előzetes bizonyítás szabályai körében, ahol a törvény egyértelműen kimondja, hogy kizárólag kirendelt szakértő alkalmazható.⁹⁵

91 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.) 4:2. § (1) bek.

92 Törvényjavaslat 51. §

93 Pp. 307. § (1) bek. b) pont

94 Törvényjavaslat 48.

95 Pp. 338. § (3) bek.

Negyedrész, bár nem képezi a dolgozat tárgyát, említés szintjén kitérnék a nemperes eljárásokra, melyek során – kivételektől eltekintve – kizárt a magánszakértő alkalmazása a nemperes eljárások leegyszerűsített jellegéből adódóan.⁹⁶

E szigorú szabály alól kivételt képez a csőd-, valamint a felszámolási eljárás, melyek során a vitatott hitelezői igény, illetve a kifogás elbírálásakor megengedett a magánszakértői bizonyítás igénybevétele.⁹⁷

5.2. A magánszakértő perbeli jogai és kötelezettségei

5.2.1. A jogok és kötelezettségek szabályozásának indokai

A régi Pp. nem rendelkezett a magánszakértőről, így a magánszakértő perbeli jogai és kötelezettségei az új szabályozás megjelenését követően nyerne értelmet. Korábban a fél megbízása alapján eljáró magánszakértőt nem illette meg az iratbetekintési jog, a tárgyaláson való jelenlét joga, legfőképpen csak a hallgatóság soraiból figyelhette a tárgyalás menetét. A magánszakértői vélemény objektivitásáról nem beszélhettünk, ugyanis a szakértő véleményét a megbízójától kapott adatokra alapította.⁹⁸

A régi Pp. hiányosságaiból adódóan a gyakorlatban nagyfokú bizonytalanság uralkodott a szakértő jogait és kötelezettségeit illetően. Korábban a gyakorlat abban a kérdésben sem foglalt egységesen állást, hogy a fél által megbízott szakértőt tanúként vagy szakértőként kellett volna meghallgatni.⁹⁹

A hatályos perrendtartás megalkotásával a szabályok következetesebbé váltak, a magánszakértőt megillető jogoknak köszönhetően a magánszakértő véleménye elkészítése során teljeskörűen láthatja el feladatait, míg az őt terhelő kötelezettségek az egyoldalúságtól óvják meg a magánszakértői vélemény elkészítését.¹⁰⁰

96 2017. évi CXVIII. törvény a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról 1. § (8) bek.

97 1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról 6. § (3) bek. h) pont

98 BARTAL, 321-326.

99 VARGA, 1277.

100 VARGA, 1277.

5.2.2. Mikortól beszélhetünk a magánszakértő jogairól és kötelezettségeiről? – avagy a jogok és kötelezettségek keletkezése

Kiindulópontként említést tennék arról, hogy a Szaktv. 52. § nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a magánszakértői vélemény a pert megelőzően készüljön el. Ennek eredményeképpen a keresetlevél megfelelően kerülhet kidolgozásra, pontosan határozható meg a követelés összege, valamint a tényelőadások is szakszerűbbek lehetnek.¹⁰¹ Tekintettel arra, hogy a Pp. nem tartalmaz tiltó rendelkezést arra vonatkozóan, hogy a magánszakértő véleményét a per megindítását megelőzően elkészítse, a magánszakértő a perben fennálló kötelezettségeit már a per megindítását megelőzően is köteles teljesíteni, ennek elmulasztása esetén, amennyiben a magánszakértői vélemény benyújtásra kerül, annak aggályossága merülhet fel, melynek folyamánként a magánszakértői vélemény bizonyítékként nem vehető figyelembe.¹⁰²

A megbízás alapján eljáró szakértő főszabály szerint akkor válik magánszakértővé, ha a fél magánszakértői vélemény benyújtását indítványozta, a bíróság az indítványnak helyt adott, és a bíróság felhívja a felet a magánszakértői vélemény határidőn belüli benyújtására.¹⁰³ A fél által megbízott szakértő tehát a felhívás időpontjától minősül perbeli magánszakértőnek, ettől kezdődően gyakorolhatja jogait, és teljesítheti kötelezettségeit. Kivételt képez ezen időpont alól a kérdésfeltevés joga, mely csak akkortól illeti meg a magánszakértőt, amikor a fél benyújtotta magánszakértői véleményét.¹⁰⁴

5.2.3. A magánszakértő jogai

A magánszakértőt az általános szabályok alapján az alábbi jogok illetik meg:

- a) iratbetekintési jog (iratbetekintés és iratok lemásolásának joga);
- b) jelenlét a tárgyaláson, valamint a bizonyítás felvételénél;
- c) szakvéleménye előterjesztését követően kérdésfeltevés indítványozása.¹⁰⁵

Ami az iratbetekintési jogot illeti, az általános szabályokon túlmenően a speciális szabályokra is figyelemmel kell lennünk. E körben kitérek a magánszakértőkre vonatkozó titokvédelmi szabályokra. Személyes adatok kezelésére a magánszakértő csak az érintett személy előzetes írásbeli hozzájárulásával

¹⁰¹ Szaktv. 52. § (3) bek. b) és c) pont

¹⁰² VARGA, 1278.

¹⁰³ Pp. 302. § (2) bek.

¹⁰⁴ BARTAL, 323.

¹⁰⁵ Pp. 303. § (1) bek.

jogosult, mely hozzájárulás megadását nem lehet vélelmezni vagy kiterjesztően értelmezni.¹⁰⁶

A magánszakértő a régi Pp. szabályaival (miszerint a fél által megbízott szakértő csak a hallgatóság köreiből követhette a tárgyalást) ellentétben jelen lehet a tárgyaláson és a bizonyításfelvételnél, így a nyilvánosság tárgyalásról történő kizárása esetén is biztosított a jelenléte.¹⁰⁷

A magánszakértőt megilleti a felekhez, az ellenfél magánszakértőjéhez, illetve a közreműködőkhöz intézett kérdések feltevésének indítványozási joga is. Ezen jogát a magánszakértő nem gyakorolhatja időbeli korlátok nélkül, hiszen a kérdésfeltevés joga kizárólag a magánszakértői vélemény benyújtását követően gyakorolható. A Pp. e téren nem kellően következetes, ugyanis mindamellett, hogy a magánszakértő köteles a felé intézett kérdések megválaszolására, e szabály nem teszi lehetővé a számára nem világos ellenféli nyilatkozatok kérdéseken keresztül történő tisztázását. „Kiskaput” jelenthet ugyanakkor a gyakorlatban az a megoldás, hogy magánszakértő helyett a kérdések feltevését megbízója vagy a megbízó jogi képviselője indítványozza.¹⁰⁸

5.2.4. A magánszakértő kötelezettségei, megszegésének szankciói

A magánszakértőt a pert megelőzően és a per során is terhelik kötelezettségek. A pert megelőzően a magánszakértő kizárólag akkor fogadhat el megbízást, ha a hatóságtól származó feladatainak ellátását nem akadályozza, azokkal nem összeférhetetlen.¹⁰⁹ A magánszakértő kötelezettségei teljesítése körében köteles értesíteni megbízója ellenfelét a megbízás tárgyáról, a vizsgálandó kérdések köréről, az általa kitűzött helyszíni szemléről és vizsgálatról. Emellett biztosítania kell a lehetőséget arra, hogy az ellenfél előterjeszthesse nyilatkozatát a megbízás tárgyával kapcsolatban, valamint a vizsgálat tárgya szempontjából releváns észrevételeit. Szakvéleménye elkészítése során a pártatlanság követelményének eleget téve értékelnie kell a megbízója ellenfelének nyilatkozatait, észrevételeit. A tárgyalás, valamint a bizonyítás felvételénél a felek, a bíróság, illetve az ellenfél magánszakértőjének kérdéseire köteles válaszolni, a válaszadást nem tagadhatja meg.¹¹⁰

Kötelezettségszegés esetén megbízója viseli a következményeket. Tekintettel arra, hogy a magánszakértő perbeli helyzete nem azonos a közreműködőkével

¹⁰⁶ Szaktv. 53. § (1) bek.

¹⁰⁷ VARGA, 1279.

¹⁰⁸ VARGA, 1280.

¹⁰⁹ Szaktv. 52-53. §

¹¹⁰ Pp. 303. § (2) bek.

(vö. Pp. 271. §), vele szemben nem alkalmazhatók a közreműködőkkel szembeni kényszerítő eszközök.

Kötelezettség nemteljesítése esetén a magánszakértői vélemény aggályosnak minősíthető, ekképpen a perben bizonyítékként nem vehető figyelembe.¹¹¹

5.3. A magánszakértő meghallgatása

A magánszakértő meghallgatását illetően nincs eltérés a régi Pp. szövegétől. A meghallgatás előtt a bíróság a magánszakértő személyazonosságának ellenőrzését követően felméri a magánszakértő és a felek viszonyát, kizáró okok fennállását, ezt követően figyelmezteti a magánszakértőt a hamis szakvélemény jogkövetkezményeire.¹¹²

A magánszakértői vélemény aggályossága esetén – a fél figyelmének felhívásán túl – új indítvány hiányában az aggályosság kiküszöbölése érdekében nem intézkedhet.¹¹³

5.4. A szakértői díj

Aggályoktól mentes szakvélemény esetén a bíróság a magánszakértői véleményre alapíthatja döntését, ami aggályosság fennállása esetén azonban bizonyítékként nem vehető figyelembe. Utóbbi esetben a magánszakértő nem viszi előbbre a pert, annak érdemi eldöntését nem segíti, a magánszakértő díjának felszámítására a félnek nem nyílik lehetősége.¹¹⁴

Ahogy dr. Cseke Ivett bírónő¹¹⁵ is megállapította, a magánszakértő alkalmazása anyagilag a fél szempontjából rendkívül kockázatos lehet, akár több százezer forint is kárba veszhet még akkor is, ha utóbb kiderül a magánszakértői véleményről, hogy megalapozott volt. E körben felmerülhet a kérdés bennünk, hogy ki fizeti a magánszakértőt. A magánszakértőt – a megbízó és a megbízott között fennálló szerződéses jogviszony jellegéből következően – közvetlenül a megbízó fél fizeti, a szakértői díjat pedig a perköltségben csak akkor kaphatja

¹¹¹ Pp. 316. § (2) bekezdés b) pont

¹¹² régi Pp. 180. § (2) bekezdés; új Pp. 304. §

¹¹³ Pp. 317. § (1) bek.

¹¹⁴ Pp. 318. § (1) bek.

¹¹⁵ Egyenlőbb esélyek nagyobb felelősségvállalás mellett – riport a magánszakértők megbízásáról az új Pp. eljárásaiban (2019. május, dr. Cseke Ivett, Veszprémi Törvényszék Polgári Kollégiumának kollégiumvezető-helyettese)

<https://birosag.hu/hirek/kategoria/magazin/egyenlobb-eselyek-nagyobb-felelossegvallalas-mellett-riport-maganszakertok> letöltve: 2020. 09. 21.

vissza, ha a bíróság ítélete azon a bizonyos szakértői véleményen alapszik. A bíróságnak – a magánszakértővel való kapcsolatba kerülés hiányának köszönhetően – nincs feladata a szakértői díj kapcsán.¹¹⁶ A magánszakértői vélemény aggályossága esetén, vagy két egymásnak ellentmondó szakvélemény esetén, ha egyik sem vehető figyelembe bizonyítékként, szintén a megbízót terheli a szakértői díj. Az ellentmondás miatt kirekesztett magánszakvélemény elkészítésével kapcsolatban felmerülő költség változatlanul a megbízó felet terheli, még akkor is, ha később a kirendelt szakértő megerősíti a magánszakvéleményben foglaltakat. A felek szempontjából tehát anyagilag ez egy hatalmas kockázat.

Összecszerűsége tekintet nélkül fontosnak tartom megemlíteni, hogy a szakértők költségei tág keretek között mozognak attól függően, hogy a szakértő milyen területen tevékenykedik. Míg egy pszichológus a szakvélemény készítésekor a szakmai felkészültségén túl nem igényel semmilyen eszközt, egy másik, műszaki területen tevékenykedő szakértő sok gépet, eszközt, vegyszert, szoftvert használ, növelve ezáltal a szakértői díj mértékét.¹¹⁷

5.5. Új magánszakértő

Főszabály szerint új magánszakértő alkalmazásának nincs helye azt követően, hogy a fél korábban magánszakértői véleményt nyújtott be. Amennyiben kiegészítésre kerül sor, úgy az is a szakvéleményt készítő magánszakértő kötelessége.¹¹⁸

A fél azonban a törvény értelmében a korábbi magánszakértő helyett személyében eltérő, új magánszakértőt alkalmazhat. Új magánszakértő alkalmazásának a féltől független, a magánszakértő személyében rejlő ok esetén van helye, tehát többek között a magánszakértő perből történő kizárása esetén, illetve akkor, ha a megbízott szakértő a Szaktv. alapján igazságügyi szakértői tevékenység végzésére nem jogosult, vagy ha a szakkérdés megválaszolására nincs jogosultsága.¹¹⁹ Ezen kizáró okok ellenére elkészített magánszakértői vélemény aggályos,¹²⁰ melyre a bíróság köteles felhívni a fél figyelmét.¹²¹

¹¹⁶ BARTAL, 326. o.

¹¹⁷ VERESS Jenő: Az igazság fontosabb vagy a költség? Népszava, 140. évfolyam 292. szám (2013. 12. 16.) 12.

¹¹⁸ BARTAL, 325.

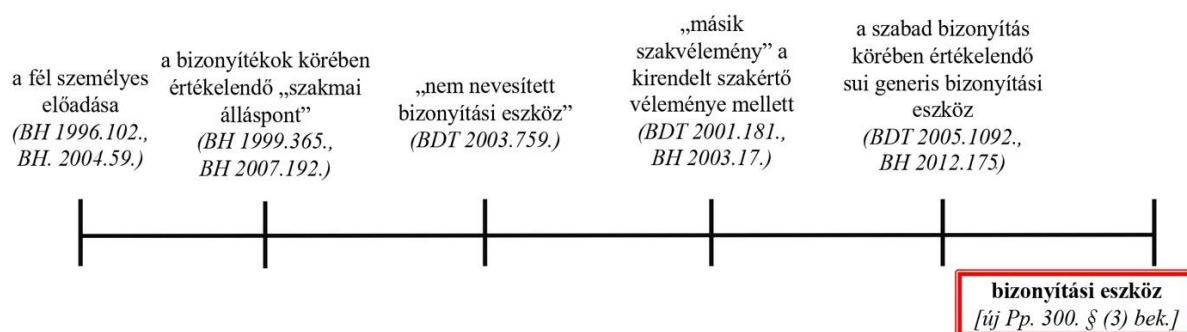
¹¹⁹ Pp. 305. §

¹²⁰ Pp. 316. § (2) bek. a) pont, (1) bek. d) pont

¹²¹ Pp. 317. § (1) bek. d) pont

6. A magánszakértői vélemény

6.1. A magánszakértői vélemény jogi természetének megítélése, értékelése

2. ábra: A magánszakértői vélemény útja a fél személyes előadása és a bizonyítási eszközként történő értékelés skáláján

A magánszakértői vélemény hosszú utat tett meg, míg az igazságügyi szakértő véleményének aggályossá tételére alkalmas bizonyítékként értékelték, hiszen kezdetben csupán a fél személyes véleményeként tekintettek rá, megítélése később azonban a fél személyes előadása és a bizonyíték közötti skálán inkább utóbbihoz közelített. A régi Pp. szabályozási hiányosságaiból adódóan azonban nem minden magánszakértői vélemény bizonyult alkalmasnak arra, hogy az igazságügyi szakértő véleményének aggályosságát váltsa ki, ugyanis e minősítés az egyedi ügy sajátosságaitól, annak tényállásától, szakmai megalapozottságától függött.¹²²

Már a '90-es évek elején néhány bíróság¹²³ által elfogadható volt az a „gyakorlat”, miszerint a rá nézve kedvezőtlen kirendelt szakértői vélemény következtében pervesztessé vált peres fél jogi képviselője a fellebbezés irataihoz „magánszakvéleményt” csatolt. Az idézőjel a korábbi gyakorlat folytán indokolt lehet, mivel bírósági kirendelés nélkül, az egyik fél megbízása alapján szakértői vélemény elkészítésére nem volt lehetőség. Ez esetben „magánszakvéleményt” az adott területen működő, tapasztalattal rendelkező személy (például mérnök) készített, akinek személye a jogszabályi feltételek hiánya miatt (különleges szakértelem, végzettség) kifogásolható.¹²⁴

A régi Pp. nem rendezte a magánszakértő szerepét, ahogyan a bírói gyakorlatban sem értékelte egységesen a magánszakértői vélemény jogi természetét. A magánszakértői vélemény a bírói gyakorlatból és a Kúria joggyakorlat-elemzési

¹²² MOLNÁR 1329

¹²³ APRÓ Ferenc: Az igazságügyi szakértő és a „magánszakértő” Bírák Lapja. A Magyar Bírói Egyesület folyóirata, 1993/2, 115-117. (A cikk írója a Csongrád Megyei Bíróságon folyó pereket vette alapul.)

¹²⁴ Uo.

törekvéseiből kiindulva akár ötféleképpen is csoportosítható. Így tehát minősülhet a magánszakértői vélemény:

- a) a fél személyes előadásának, kvázi „szakmai véleményének”, tipikusan akkor, ha a fél a kereseti kérelme összecszerűségének megállapítása érdekében bíz meg magánszakértőt (például BH 1996.102., BH 2004.59. számú eseti döntések olvasatában);
- b) „szakmai álláspontnak”, mely a bizonyítékok körében értékelendő (pl. BH 1999.365., BH 2007.192. számú eseti döntések értelmezésében);
- c) a Pp. szabad bizonyítási rendszerében „nem nevesített bizonyítási eszköznek”, amely akár a kirendelt szakértő szakvéleményének aggályossá tételére, bizonyító erejének lerontásához vezethet (pl. BH 1983.233., BDT 2003.759. számú eseti döntések alapján);
- d) bizonyítási eszköznek, amely „másik” szakvéleménynek minősülhet a kirendelt szakértő szakvéleményéhez képest (pl. BDT 2001.181., BH 2003.17. számú eseti döntések szerint); valamint
- e) sui generis (egyedi) bizonyítási eszköznek, mely a szabad bizonyítás keretében értékelendő (pl. BDT 2001.444., BDT 2005.1092.; BH 2010.186., BH 2012.175. számú eseti döntések értelmében).¹²⁵

A fél személyes előadásának minősült a magánszakvélemény abban az esetben, ha azt a fél kereseti kérelmében tények feltüntetésére vagy összecszerűség megállapítása céljából alkalmazta. Ennek folyományaként megállapítható, hogy a fél előadásában megjelenő magánszakvélemény nem volt felruházható az igazságügyi szakértő véleményével azonos bizonyító erővel, mert sértette volna a felek mellérendeltségének és a fegyverek egyenjogúságának elvét, ha az egyik fél egyoldalúan szerzett volna be magánszakértő véleményt.¹²⁶

A magánszakértői véleményt szakmai álláspontként értékelők szerint a peres fél felkérésére készített szakvéleményt a bíróság a szabad bizonyítás rendszerében a bizonyítékok körében értékelhette, hiszen az az eljárás részévé válhatott.¹²⁷

A harmadik csoportban szereplő döntések indokolása szerint a magánszakértői vélemény ugyan nem minősül bizonyítéknak, viszont a bizonyítékokkal azonos súlyban történő kezelése előmozdíthatja a tanúvallomások, kirendelt szakértői vélemény és a felek előadásának ellentmondásainak feloldását.¹²⁸

125 Bővebben: „A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban” c. Összefoglaló vélemény, Kúria Joggyakorlat-elemző Csoport, Budapest, 2014. december 19. 242-251.

https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf letöltve: 2020. szeptember 10.

126 MOLNÁR, 1327.

127 MOLNÁR, 1328.

128 BDT 2003.759., BH 1983.233.

A magánszakértői véleményt a bizonyítékok körébe „fogadók” érvei szerint a magánszakértői vélemény minőségi változást hozott a szakértői vélemények aggályosságának feloldásában.¹²⁹

A bizonyítékok értékelését mutató skála végpontjához érkező látható, hogy számos olyan határozat született, amelyben egyértelműsítik, hogy a magánszakértői vélemény a szabad bizonyítás keretében értékelendő, a szakvélemények ütköztetése esetén annak megállapításai a kirendelt szakértői vélemény aggályossá tételére alkalmasak lehetnek, leronthatják annak bizonyító erejét.¹³⁰

Nem szabad megfeledkeznünk a szabad bizonyítási rendszer elvéről, amely a formai szabadságon túl azt is jelenti, hogy a bíróság a bizonyításra alkalmas bármely eszközt bizonyítékként.¹³¹ Ennek tükrében – a korábbi szabályozást áttekintve – a bizonyítékok körében „különösen” a Pp. által nevesített bizonyítási eszközök szerepeltek, melyből következtethetünk arra, hogy a régi Pp. 166. § (1) bekezdésében szereplő felsorolás nem taxatív, csupán példálózó jellegű, végtelenítve a potenciális bizonyítékok körét. Ellehetetlenült azonban a magánszakvélemény bizonyítékként történő értékelése egy, a fenti szakaszokkal ellentétes rendelkezésnek köszönhetően. A régi Pp. 177. § (1) bekezdése kógens feltételeket állít a szakértő személyével szemben, melynek hiányában a magánszakértő nem léphet a kirendelt szakértő helyébe. Ezek egybevetése alapján a magánszakértői vélemény jogi megítélése nem alakult túl kedvezően, az egyéb bizonyítási eszközök körében ragadt, melynek hátránya, hogy a bíróság az ügy körülményeinek, a per egyéb adatainak vizsgálatát követően határozta meg bizonyító erejét.¹³² Tekintettel a szabályozás magánszakértői bizonyítás körében fennálló hiányosságára, a magánszakértői véleményről elmondható volt, hogy bár készítője azonos kérdésekre keresi a választ, mint az igazságügyi szakértő, abban az esetben, ha az igazságügyi szakértői véleményben foglaltaktól eltérő szakmai álláspontot képvisel, jogi minősítése miatt nem kezelhető automatikusan bizonyítékként, csupán arra szolgálhatott, hogy az igazságügyi szakértői véleményben foglalt ellentmondások napvilágot lássanak.

Ezzel szemben az új Pp. a szakértő alkalmazásának három egyenrangú módját szabályozza, miszerint: a fél szakértő kirendelését indítványozhatja, magánszakértői vélemény benyújtását indítványozhatja, valamint más eljárásban kirendelt szakértő által készített szakvéleményt használhat fel.¹³³

¹²⁹ BDT.2001.181., BH 2003.17.

¹³⁰ MOLNÁR, 1328.

¹³¹ régi Pp. 3. § (5) bek.

¹³² régi Pp. 166. § (1) bek.

¹³³ Pp. 307. § (1) bek., 306. § (1) bek., Pp. 302. § (1) bek.

Az új törvény intézményesítette tehát a magánszakértői bizonyítást, egyértelmű helyzetet teremtve ezáltal a magánszakértői vélemény bizonyításban betöltött szerepét illetően. Az újítás következtében szakértő nem csupán kirendelés, hanem a fél megbízása útján is igénybe vehető. Ebből következően a tárgyalási elv érvényesítésének megfelelően a fél bírói közreműködés nélkül, a szakértővel létesített szerződéses jogviszony következményeként is szolgáltathatja a bizonyítékot.¹³⁴

A magánszakértő ugyanabból a Szaktv. által meghatározott személyi körből kerülhet ki, mint a kirendelt szakértő, ezen felül a képesítési, fegyelmi, etikai és büntetőjogi szabályok ugyanúgy vonatkoznak a magánszakértőre, mint a kirendelt szakértőkre. Ebből következően a fentiekben ismertetett csoportosítás pontjai a hatályos szabályozás tükrében többé nem helytállóak.

6.2. A magánszakértői vélemény kiegészítése és a kiegészítés elmulasztásának következményei

A magánszakértői vélemény kiegészítésének kizárólag indítványozás útján van helye. Főszabály szerint a kiegészítés indítványozása a fél (saját maga) által benyújtott magánszakértői vélemény esetén lehetséges.¹³⁵ A magánszakértői véleményt benyújtó fél a magánszakértői vélemény aggályosságának kiküszöbölése és bizonyításra való alkalmasságának biztosítása érdekében indítványozhatja a kiegészítést, melynek indokát az ellenfél által feltett kérdések, észrevételek vagy a magánszakvélemény benyújtását követően felmerült perbeli adatok vagy a szakvélemények között fennálló szakkérdésbeli ellentét képezheti.¹³⁶ A magánszakértői véleményt benyújtó fél ellenfele – függetlenül attól, hogy alkalmazott-e magánszakértői véleményt – a magánszakértői véleményben foglaltakkal kapcsolatban kérdést intézhet a magánszakértőhöz, emellett a magánszakértői véleményre észrevételeket is tehet, e körben kifejtheti, hogy miért tartja aggályosnak a magánszakvéleményt.¹³⁷

A kiegészítésre irányuló indítványban meg kell jelölni, hogy a fél írásbeli vagy szóbeli kiegészítést kíván eszközölni. Amennyiben a bíróság befogadja az indítványt, és annak helyt ad, a felhívásban szereplő időpontig a benyújtó félnek be kell nyújtania a magánszakértői vélemény írásbeli kiegészítését, vagy szóbeli kiegészítés engedélyezése esetén a megjelölt időpontban tartandó tárgyalásra köteles a magánszakértőt előállítani.¹³⁸ Fontos megjegyezni, hogy a

¹³⁴ BARTAL, 326.

¹³⁵ Pp. 304. § (kivétel: (3) bek.)

¹³⁶ BARTAL, 323.

¹³⁷ Pp. 304. § (1) bek.

¹³⁸ Pp. 304. § (4) bek.

magánszakértő tárgyaláson történő megjelenésének biztosítása nem a bíróság hatáskörébe tartozik, hiszen a magánszakértő megbízási jogviszony alapján tevékenykedik, tehát megbízója érdekkörébe tartozik a magánszakértő tárgyaláson való megjelenése. Ha mindkét fél magánszakértői véleményt nyújtott be, és bármelyikük indítványozta a magánszakértői vélemény kiegészítését, mindkét félnek kötelessége a magánszakértőjét előállítani a bíróság által megjelölt tárgyalásra.¹³⁹

Ha bármelyik fél mindkét magánszakértői vélemény szóbeli kiegészítését indítványozza, melynek a bíróság helyt ad, de a bíróságon csak az egyik fél gondoskodik magánszakértője előállításáról, akkor csak az a magánszakértői vélemény tekinthető aggályosnak, amelynek szóbeli kiegészítésére a másik fél általi előállítás hiányában nem történt meg.¹⁴⁰

A nem megfelelő kiegészítés szintén a magánszakértői vélemény aggályosságát vonhatja maga után. Abban az esetben, ha a benyújtó fél ellenfele kérdést intézett a magánszakértői véleménnyel összefüggésben, de a benyújtó fél nem indítványozza a kiegészítést, vagy a magánszakértő felróható magatartásából fakadóan a kiegészítésre nem kerül sor, a magánszakértői vélemény aggályosnak minősül.¹⁴¹

Tekintettel arra, hogy a bizonyító fél ellenfele is benyújthat magánszakértői véleményt, amennyiben a két magánszakértői vélemény között szakkérdésben ellentét áll fenn, és a benyújtó fél az általa benyújtott szakvélemény kiegészítését nem indítványozza, vagy a kiegészítést a magánszakértő elmulasztja, ezáltal a magánszakértői vélemények közötti ellentét nem kerül feloldásra, mindkét magánszakértői vélemény aggályos¹⁴², így ebben az esetben szakértő kirendelésének indítványozásának nincs akadálya.¹⁴³ Ha azonban az egyik magánszakértői vélemény kiegészítése megtörténik, előfordulhat, hogy a kiegészített vélemény nem minősül aggályosnak, így a perben bizonyítékként figyelembe vehető, szemben azzal a magánszakértői véleménnyel, amelynek kiegészítésére nem került sor, és amely ebből kifolyólag aggályos marad. Utóbbi esetben nincs helye szakértő kirendelésének.¹⁴⁴

Szakértő kirendelésének van helye, ha a két magánszakértői véleménnyel kapcsolatban a kiegészítést követően külön-külön nem állnak fenn az aggályosság megállapításának feltételei, de közöttük a szakkérdésbeli ellentét

139 Pp. 304. § (4) bek.

140 Pp. 304. § (3) bek., 316. § (2) bek. d) pont

141 Pp. 316. § (2) bek. c) pont

142 Pp. 316. § (2) bek. d) pont

143 Pp. 307. § (1) bek. b) pont

144 BARTAL, 324.

nem oldódott fel, és ennek következtében mindkét szakvélemény aggályosnak minősül, emiatt pedig nem vehető figyelembe a per során.¹⁴⁵

6.3. A magánszakértői vélemény aggályossága

6.3.1. Az aggályos magánszakértői vélemény

A szakértő lecserélésére vagy a szakvélemény bizonyítékok közül történő kirekesztésére nem alapos az az indok, hogy a felek szakmai okokra hivatkozva nem fogadják el az elkészített szakvéleményt, adódhatnak azonban olyan – szakismeret nélkül is könnyedén felismerhető – körülmények, amelyek fennállása a szakvélemény helytállóságában kétséget ébreszt, így a szakvélemény nem alkalmas arra, hogy bizonyító erővel ruházzák fel.¹⁴⁶

A hatályos szabályozás értelmében a bíróság hivatalból vizsgálja, hogy a szakvélemény aggályos-e, ezzel összefüggésben fel kell hívnia a fél figyelmét, ha a vizsgált szakvéleményt aggályosnak találja, így lehetséges a szakvéleménnyel kapcsolatos hiba perbeli korrigálása.¹⁴⁷

A magánszakvéleménnyel kapcsolatban felmerülő fogyatékosági okok a kirendelt szakértő által elkészített szakvéleményre vonatkozó szabályok és a Pp. 316. § (2) bekezdés együttes értelmezése alapján állapíthatók meg, hiszen a kirendelt szakértő szakvéleménye esetén felmerülő aggályossági okok a magánszakértői vélemény tekintetében is relevánsak.¹⁴⁸

Mindezek olvasatában a magánszakértő véleménye aggályos, ha:

- hiányos, illetve nem tartalmazza a jogszabályban előírt kötelező tartalmi elemeit¹⁴⁹;
- homályos;
- önmagával, illetve a perbeli adatokkal ellentétes;
- egyébként a helyességéhez nyomatékos kétség fér;
- a magánszakértő e törvény szerinti perbeli kötelezettségeit [303. § (2) bek.] nem teljesítette;
- annak kiegészítése az ellenfél kérdései vonatkozásában nem történt meg;
- annak kiegészítése az ellenfél magánszakértői véleményével szemben a szakkérdés vonatkozásában fennálló ellentét indokai tekintetében, szóban nem történt meg; vagy

¹⁴⁵ Pp. 316. § (2) bek. e) pont, (3) bek.

¹⁴⁶ Bartal, 324.

¹⁴⁷ Pp. 317. § (1) bek. d) pont

¹⁴⁸ Pp. 316. § (2) bek.

¹⁴⁹ Szaktv. 47. § (4) bekezdés

- közte és az ellenfél magánszakértői véleménye között szakkérdésben ellentét áll fenn, és a fentebb felsorolt okok egyik magánszakértői vélemény tekintetében sem állnak fenn.¹⁵⁰

Amennyiben a bizonyító fél és ellenfele is egyaránt benyújtott magánszakértői véleményt, és a két magánszakvélemény között szakkérdésbeli ellentét áll fenn, úgy a fél az általa benyújtott magánszakértői vélemény kiegészítését indítványozhatja, ezen túlmenően lehetőség van arra is, hogy mindkét szakvélemény szóbeli kiegészítését indítványozza. Ha egyik magánszakértői vélemény kiegészítésére sem került sor, mindkét szakvélemény aggályosnak minősül, és nem kizárt a szakértő kirendelése. Aggályosnak minősül a magánszakértői vélemény, ha kiegészítését nem indítványozták, esetleg indítványozták, de nem történt meg a kiegészítése.

Fennállhat olyan eset is, hogy mindkét magánszakértői vélemény kiegészítése megtörténik, de továbbra is ellentét áll fenn közöttük szakkérdésben. Ez esetben szakértő kirendelésének lehet helye, mert az előbb említett mindkét magánszakvélemény aggályosnak minősül. Ezeken felül természetesen egyéb körülmények is alkalmasak a szakvélemény aggályossá minősítéséhez, ilyen például a logika szabályainak megsértése.¹⁵¹

Továbbá, bizonyítékként nem vehető figyelembe a kizárt vagy kirendelés alól felmentett szakértő szakvéleménye, az aggályos magánszakértői vagy kirendelt szakértőtől származó szakvélemény, a törvény rendelkezéseinek megsértésével benyújtott magánszakértői vagy más eljárásban kirendelt szakértőtől származó szakvélemény.¹⁵² A dolgozat témájának kereteit túlfeszítené a jogsértő bizonyítási eszközök bemutatása, így kizárólag a magánszakértői véleménnyel összefüggő rendelkezések kerültek bemutatásra.

6.3.2. A bíróság bejelentési kötelezettsége a magánszakértői vélemény aggályosságának észlelése esetén

Amennyiben a szakértői vélemény aggályos, és azt szakértő meghallgatása sem orvosolja vagy a magánszakértő megszegi az őt terhelő kötelezettségek bármelyikét, azt a bíróság a bejelentésre okot adó tény tudomására jutásától számított 15 napon belül köteles bejelenteni a névjegyzéket vezető hatóság felé (mely jelen esetben az Igazságügyi Minisztérium¹⁵³).¹⁵⁴

¹⁵⁰ Pp. 316. § (1) és (2) bek.

¹⁵¹ Uo.

¹⁵² Uo.

¹⁵³ a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 152/2014. (VI. 6.) Kormányrendelet 80. §

¹⁵⁴ Szaktv. 55. §

A magánszakértői vélemény aggályosságával kapcsolatos bejelentési kötelezettség esetén a szakvéleményre vonatkozó szabályok alkalmazandók, hiszen a magánszakértő is bejegyzett szakértő, csupán alkalmazásuk módjában térnek el egymástól. Ebből kifolyólag a magánszakértői vélemény aggályosságát is be kell jelenteni, de csak azon okok fennállása esetén, amelyek közösek a szakvélemény és a magánszakértői vélemény tekintetében (hiányosság, homályosság, ellentét, helyesség nyomatékos kétsége).¹⁵⁵

6.4. A magánszakértői vélemény személyiségi jogi aspektusai

A kirendelt szakértőt széles körben illetik meg jogosítványok feladata teljesítése körében. Ide tartozik az iratbetekintés, jelenlét a tárgyaláson, közvetlen kérdésintézés a felekhez, tanúkhöz. A véleményadáshoz szükséges vizsgálatokat a szakértő a bíróság erre irányuló rendelkezése alapján a felek távolléte esetén is teljesítheti.¹⁵⁶ A szakvéleményhez szükséges vizsgálódás során tudomására jutott adatokat a szakértő jogosult kezelni, valamint ezzel kapcsolatban köteles titoktartásra.

A fél által megbízott magánszakértő nem azonos a kirendelt szakértővel, így a perben felmerülő személyes adatok megismerésére és kezelésére vonatkozó jogosultságok őt nem illették meg, így a magánszakértői vélemény sértheti azoknak a személyiségi jogait, akik adatai alapján az elkészült. Ilyen adatok különösen az egészségügyi állapotra vagy gyógykezelésre vonatkozó adatok. Törvényi felhatalmazás híján az érintett hozzájárulása szükséges az adatok megismeréséhez és felhasználásához, ez azonban a gyakorlatban kevésbé jellemző.¹⁵⁷

A Kúria gyakorlata az alábbiak szerint rendezi a személyiségi jogi jogsértésekkel összefüggésben felmerülő problémákat:

Az Infotv. 6. § (3) bekezdése értelmében a gyógyintézet ellen, a gyógyító tevékenység elbírálásának tárgyában indított perben vélelem szól amellett, hogy az eljárást kezdeményező hozzájárul a perben érintett gyógykezelésére vonatkozó adatok perrel összefüggésben történő felhasználásához (BH 1997. 218.). Önmagában az eljárás kezdeményezése azonban nem eredményes automatikus hozzájárulást az adatok felhasználásához, a magánszakvélemény készítése céljából történő rendelkezésre bocsátáshoz az érintett kifejezett hozzájárulása szükséges, hiszen a féltől származó megbízás nem a polgári per

¹⁵⁵ VARGA, 1369-1370.

¹⁵⁶ MOLNÁR, 1329.

¹⁵⁷ MOLNÁR, 1330.

keretein belül (tehát nem a bíróság kirendelésével) történik, sérülhetnek a titoktartás szabályai a hozzájárulás hiányának köszönhetően. (BH 1995. 156.)

6.5. A magánszakértői vélemény összefüggései más jogágakkal

A magánszakértő és a magánszakértői vélemény jogi megítélése nem csupán a polgári ügyszakban problémás, felmerül a büntető és a közigazgatási eljárások során is, természetesen az adott jogág sajátosságaihoz hűen.

A büntetőeljárás során bírói közreműködés nélkül, a vádlott vagy a védő által beszerzett szakvélemény esetén a büntetőbíróság hasonló dilemmákkal kénytelen szembenézni a szakvélemény bizonyító erejének megítélésekor, mint a polgári bíróság.

Ennél komplexebb formában merül fel a probléma a közigazgatási határozatok bíróság előtti megtámadása iránti perekben, hiszen az alperes – közigazgatási szerv – sokszor birtokában van a szükséges szakismeretnek, valamint a pert megelőző közigazgatási eljárás jogszerű lefolytatásának keretein belül is beszerezhet szakértői véleményt, emellett a keresetlevéllel szembeni védekezés során is előterjeszthet magánszakértői véleményt.¹⁵⁸

A magánszakértői vélemények jogi megítélésének egységessé tétele lehetetlen az eljárások sajátosságaiból adódóan, azonban a joggyakorlat egységesítése szempontjából célszerű lenne a minősítés azonos elvek mentén történő áttekintése.

¹⁵⁸ MOLNÁR, 1331.

7. Nemzetközi kitekintés

Általánosságban elmondható, hogy a szakértő funkciója a bíróság segítése a felmerülő tények és bizonyítékok megértésében. Ennek érdekében a szakértők vizsgálatot folytatnak le, ez alapján készítenek egy szakvéleményt, melyet – amennyiben az nem aggályos – főszabály szerint a bíróság bizonyítékok között értékeli. A legtöbb országban a szakértői véleményt a bizonyítékok körében kezelik, Európán belül azonban egy anomália felfedezhető, Finnországban és Svédországban a szakértő szerepe eltér attól függően, hogy őket polgári bíróságokon büntetőbíróságokon vagy a közigazgatási bíróságokon alkalmazzák. Utóbbi esetében a szakértőnek beleszólása lehet a határozat meghozatalába, ez pedig idegen a megszokott – ténymegállapítói – pozíciótól, hiszen ezáltal a szakértő döntéshozatali szerepet kap.¹⁵⁹

Egyes országok bizonyítási joga az általánosságban vett „szakértő” kifejezésen túl a szakértők több típusát különbözteti meg. E különbségtétel jellemzően az angolszász jogrendszerre jellemző, példának okáért az Amerikai Egyesült Államok szövetségi szintű szabályai (Federal Rules of Evidence)¹⁶⁰ különbséget tesznek a bíró által kijelölt „assessor” és a fél által felkért „expert witness” között. Előbbi a bíró segédjeként jár el, míg utóbbi a magyar jogban ismeretes magánszakértő főbb vonásait hordozza magán, perbeli helyzetében azonban némi eltérést fedezhetünk fel. Hasonlóképpen, Angliában,¹⁶¹ Kanadában és Ausztráliában a szakértőt „expert witness” kifejezéssel azonosítják.¹⁶²

Az Amerikai Egyesült Államokban elterjedt a fél által felkért szakértő alkalmazása, melynek kapcsán a szövetségi szintű szabályozás kerül bemutatásra, hiszen az egyes, adott esetben egymástól eltérő tagállami szintű tanulmányozás szétfeszítené a dolgozat kereteit. Az USA Federal Rules of Evidence (a továbbiakban: FRE) 602. rendelkezése értelmében a bíróságok általánosságban véve tiltják a tanút olyan tanúvallomás megtételétől, amely saját véleményen vagy saját elemzésen alapul, ugyanis a tanúvallomáshoz személyes tapasztalat szükséges. E szabályokon szövetségi szinten lazítás figyelhető meg az ún. „expert witness” esetében, akik a szakterületükkel összefüggő ügyekben kvázi tanúként kihallgathatók.¹⁶³ A 602. szabályhoz fűzött megjegyzés szerint a tanú személyes ismereteit megkövetelő szabály azért támasztja azt az elvárást, hogy a tanú

159 European Commission For The Efficiency of Justice (CEPEJ), Working Group on The Quality of Justice: Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States, 2014. szeptember 1. (a továbbiakban: Study 2014) 4. https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afcc8/1435135253774/3rev_2014_CEPEJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf letöltve: 2020. 07. 25.

160 <https://www.law.cornell.edu/rules/fre> utoljára megnyitva: 2020. 09. 09.

161 KÖBLÖS ADÉL: Polgári eljárásjog itt és ott. Kontroll: jogtudományi folyóirat, 2005/1, 23.

162 Louis Jacques BLOM-COOPER: Experts in the civil courts. Oxford University Press, Oxford, 2006. 56.

163 FRE Rule 703

ténylegesen személyesen érzékelje a tényt, mert e bizonyítási eszköz az egyik legpontosabb információforrás lehet a bizonyítás lefolytatásához.

A szakértő tanúra vonatkozó keretszabályokat a FRE VII. cikke tartalmazza. A 702. rendelkezés alapján a tanú, aki tudás, jártasság, tapasztalat, képzés vagy oktatás alapján szakértőnek minősül, vélemény formájában vagy más módon tanúskodhat, ha:

- a szakértő tudományos, műszaki vagy egyéb speciális szakismerete segítséget nyújt a szóban forgó vitás tények meghatározásában;
- a tanúvallomás elegendő tényen vagy adaton alapul (tehát megalapozott);
- a bizonyság megbízható módszerek és elvek terméke;
- a szakértő az ügy tényállására a fentebb említett módszereket és elveket megbízhatóan alkalmazta.

A fenti szabállyal foglalkozó tanácsadó bizottság megjegyzése szerint a tények alapos kiértékelése gyakran bonyolult, sokszor lehetetlen tudományos, műszaki vagy egyéb ismeret igénybevétele nélkül, ezen ismeretek forrása legtöbbször a szakértő tanú.

A szakvélemények kezdetben a Frye-teszt alapján akkor voltak elfogadhatók, ha a szakértő által a szakvélemény elkészítésekor elfogadott volt a megfelelő szakmai közösség körében.¹⁶⁴ 1993-ban az Amerikai Legfelsőbb Bíróság a Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc. ügyben¹⁶⁵ álláspontját akként módosította, hogy az általános elfogadhatóság nem elegendő a szakértő tanú hitelességének megállapítására, így új kritériumokat alkottak meg az ún. „**Daubert standard**” keretein belül, melynek köszönhetően egybként a Rule 702 ma is használt szövegét nyerte el. Ennek értelmében a bírák "kapuőrökként" járnak el a „szakértői tanúvallomások” tekintetében, és eldöntik, hogy mely szakértői vélemény fogadható el az ítélezési gyakorlat és a törvény által kidolgozott normák alapján. Ezt a szabványt használja a bíró annak értékelésére, hogy a szakértő tanú véleménye tudományosan megalapozott érvelésen alapul-e, amely megfelelően alkalmazható a szóban forgó tényekre.¹⁶⁶ A Daubert-teszt szerint a megbízhatósági módszertan elfogadhatóságának vizsgálatakor az alábbi tényezőket kell figyelembe venni:

- (1.) a szakértő által alkalmazott technikát, valamint az annak alapjául szolgáló elméletet tesztelték-e,
- (2.) az (1) pontban szereplő technika tesztelhető-e,

¹⁶⁴ Frye v. United States-ügy <https://www.law.ufl.edu/pdf/faculty/little/topic8.pdf> letöltve: 2020.08.05.

¹⁶⁵ Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc., 509 U.S. 579 (1993), a teljes ügy megtekinthető az alábbi linken: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/509/579/> letöltve: 2020. 07. 29.

¹⁶⁶ https://www.law.cornell.edu/wex/daubert_standard letöltve: 2020. 08. 12.

- (3.)a szakvélemény alapjául szolgáló módszer ismert-e a szakirodalomban, a módszertan lehetséges hibaaránya,
- (4.)a technikai folyamat ellenőrzésének szabványai, kritériumai,
- (5.)az érintett tudományos közösségen belüli elfogadottsága.¹⁶⁷

Szövetségi szinten jelenleg is alkalmazzák e tesztet, míg tagállami szinten a Frye-teszt és a Daubert-teszt alkalmazására párhuzamosan kerül sor. Érdekesség, hogy négy állam (Georgia, Utah, Virginia, and Wisconsin) saját tesztet fejlesztett ki.¹⁶⁸

Ezen felül a későbbiek során a Legfelsőbb Bíróság több ügyben is kimondta a Daubert-teszt fontosságát. Így például a General Electric v. Joiner ügyben¹⁶⁹ a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy egy felsőbb szintű bíróság felülvizsgálhatja az alsóbb fokú bíróság szakértő tanú vallomását megbízhatónak minősítő döntését. A Kumho Tire Co. v. Carmichael ügyben¹⁷⁰ megállapításra került, hogy a Daubert-kritériumok a nem tudományos alapokon nyugvó szakértői véleményekre is vonatkozhatnak, ezzel általánosságban véve szorgalmazva a szakértőket az alaposabb kutatásra, valamint a precízebb vélemények elkészítésére.

A szakértő tanúnak a tárgyalás előtt egy „disclosure” keretein belül össze kell foglalnia elemzéseit és következtetéseit, lehetőséget biztosítva a feleknek arra, hogy a szakértőhöz kérdéseket intézzenek, hozzájárulva ehhez az eljárás gördülékenységéhez és hatékonyságához.¹⁷¹ Véleményem szerint ez a perökonómiai szempontból kiemelkedő rendelkezés párhuzamba hozható a hatályos Pp-ben szereplő azon követelménnyel, hogy az elkészült magánszakértői véleményt kézbesíteni kell a feleknek abból a célból, hogy a felek kérdéseiket feltegyék, illetve felvilágosítást kérhessenek (előidézve ezáltal a magánszakértői vélemény kiegészítését.)

A Daubert-kritériumok célja tehát a szakértői (szakértő tanúi) vélemények precizitásának, színvonalának emelése, a szakértő tanúk pártatlan és független eljárásának előmozdítása, valamint a kiszámíthatóság növelése. Természetesen megfogalmazhatók kritikák az USA jogában szereplő Daubert-teszttel kapcsolatban, ámde a szakértői vélemények megbízhatósági vizsgálaton való szűrése alkalmas lehet a szakértői közösséget terhelő, a megbízási jogviszony

¹⁶⁷ The Harvard Law Review Association: Admitting doubt: A new standard for scientific evidence Harvard Law Review Vol. 123, No. 8, June 2010 p.2021-2027.

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ General Electric Co. v. Joiner, 522 U.S. 136 (1997) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/522/136/> letöltve: 2020.07.29.

¹⁷⁰ Kumho Tire Co. v. Carmichael 526 U.S. 137 (1999) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/526/137/> letöltve: 2020. 08. 02.

¹⁷¹ FRE Rule 705.

fogalmi elemét képező anyagi függés és fakadó érdekkötöttségi helyzet áttörésére.

Az USA sokrétű magánszakértőre vonatkozó szabályaival ellentétben az általam vizsgált német Zivilprozessordnung (ZPO) tanulmányozása során arra a következtetésre jutottam, hogy a ZPO szakértői bizonyítást rendező 2. könyv 1. fejezet 8. címe nem rendezi a magánszakértő intézményét. Ahogyan a ZPO 404. § (1) bekezdése kimondja, a szakértők kiválasztását és számuk meghatározását az eljáró bíróság végzi. Ezt megerősítve a 404a. § (1) bekezdés értelmében a szakértő munkáját a bíróság irányítja, munkája jellegére és terjedelmére vonatkozóan utasításokat adhat neki.

A szakértők szakmai alkalmassága azonban időhöz kötött, 5 évre szól, ezt követően a szakértői tevékenység újítás után folytatható.¹⁷²

Összességében tehát megállapítható, hogy a ZPO nem tesz különbséget a magánszakértői és a szakértői bizonyítás között, a szakértőt a bíróság jelöli ki. A kizárólag kirendelt szakértő útján való bizonyítás megegyezik a régi Pp.-vel.

7.1. Hazai szabályozás a nemzetközi minták tükrében

A Pp. 300. § (1) bekezdése kimondja, hogy *„szakértőt kell alkalmazni, ha a jogvita kereteinek a meghatározásához vagy a perben jelentős tény megállapításához, megítéléséhez különleges szakértelem szükséges.”* A (3) bekezdés új lehetőségeket nyit meg a fél számára rendelkezési jogának teljesebb gyakorlására azzal, hogy a szakértő alkalmazási módjait tisztázza akképpen, hogy *„törvény eltérő rendelkezése hiányában szakértő a fél megbízása vagy kirendelés alapján”* alkalmazható, ezáltal Pp. novumaként a magánszakértői helyet kapott a bizonyítási eszközök sorában, így a Pp. 302. § (5) bekezdéshez fűzött indokolás szerint a törvény értelmében a bizonyításban érdekelt félnek lehetősége nyílik választani, hogy a felmerülő szakkérdést magánszakértővel vagy kirendelt szakértővel kívánja bizonyítani. Magánszakértői út választása esetében szakvélemény benyújtására irányuló indítványt kell tenni annak érdekében, hogy a szakértői vélemény periratokhoz történő csatolása joghatályosan megtörténhessen. Tekintettel arra, hogy a magánszakértő tevékenységét megbízás alapján fejti ki, mely jogviszony jellemzőiből fogalmilag előtérbe kerül a megbízó érdeke – nem véletlenül, hiszen a magánszakértői vélemény finanszírozása részéről történik –, óhatatlanul felmerülhet a korrupció veszélye. Véleményem szerint a szakvéleménynek ideális esetben olyannak kellene lennie, mint egy könyvnek, ami információforrásként az ügy megítéléséhez szükséges szakmai kérdésekre választ ad. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a magánszakértői vélemény független és pártatlan legyen. Kétségtelen, hogy az a

¹⁷² Infojegyzet 2016/6. 2016. március 24. 5.

magánszakértői vélemény, melyről elolvasása után érezhető, hogy melyik fél „megrendelésére” készült, nem felel meg e követelményének.¹⁷³

Álláspontom szerint a magánszakértők személyével, illetve a magánszakértői véleménnyel szemben támasztott jogszabályi elvárások nem elegendőek ahhoz, hogy a magánszakértői vélemény valóban objektív megállapításokon alapuljanak, és hozzásegítsék a bíróságot az eljárás gyorsabb lefolytatásához, így egy, az USA bizonyítási rendszerében megtalálható, „Daubert standard” néven ismertté vált elfogadhatósági teszt alkalmazását javaslom beépíteni a magyar jogrendszerbe. Ennek értelmében a magánszakértői véleményeket a benyújtáskor egy többlépcsős teszten kellene átfuttatni, melynek köszönhetően a nyilvánvalóan részrehajló magánszakértői vélemények kiszűrésre kerülhetnének.

173 VERESS, 12.

8. Összegzés

A fél választása szerint, saját anyagi körülményeitől függően három, bizonyító erő szempontjából egyenrangú módon szolgáltatathat bizonyítékot, melyek közül az egyik út a magánszakértői bizonyítás indítványozása.

Már a régi Pp. égisze alatt is kialakulóban volt a magánszakértői vélemények perbe csatornázásának gyakorlata, ám a joghézagok kitöltésére irányuló jogalkotói törekvések hiányában a magánszakértői vélemény értékelése a bírói gyakorlatra maradt, melynek ingatagsága a dolgozatban részletezésre került. A magánszakértői bizonyítás intézményesítése megszüntette azt a perelhúzó gyakorlatot, amely szerint korábban a magánszakértői véleményt nem a főbizonyításra, hanem a kirendelt szakértő szakmai hozzáértésének a megingatására, cáfolatára alkalmazták.

A magánszakértő – a bíróság kirendelését mellőzve – tevékenységét az eljárásban érintett valamely személy által adott megbízás alapján fejti ki, mely jogviszony jellemzőiből fogalmilag következhet a megbízó érdekeinek szem előtt tartása, aki mint az „ügy ura” jogosult meghatározni a magánszakértő által megválaszolandó kérdések körét, rendelkezésre bocsátani az ezek alapjául szolgáló adatokat, valamint köteles a magánszakvélemény költségeit viselni. E konstrukció dilemmákat vethet fel a magánszakértői vélemények tárgyilagosságát, független és pártatlan jellegét illetően. Bár az igazságügyi szakértőkre irányadó, a pártatlanságot és a magas szakmai színvonalat biztosítani hivatott (alkalmassági, képzési, fegyelmi vagy éppen büntetőjogi) szabályok éppúgy vonatkoznak a megbízott, mint a kirendelt szakértőre, álláspontom szerint további garanciákra van szükség a magánszakértői vélemények függetlenségének biztosítása terén, melyeket javaslataim között fentebb kifejtettem.

A magánszakértői vélemény perbeli megítélését tekintve hosszú utat járt be a fél személyes előadásaként való értékeléstől a bizonyítási eszközként való elismerés skáláján, ám Charles Darwin szavaival élve: *„Nincsenek hirtelen nagy előreugrások, a fejlődés kicsi, de biztos – noha lassú – lépéseken keresztül valósul meg.”*¹⁷⁴

174 Charles DARWIN: A fajok eredete. 1859

9. Felhasznált irodalom

Könyvek, tanulmányok

Apró Ferenc: Az igazságügyi szakértő és a „magánszakértő”. Bírák Lapja:a Magyar Bírói Egyesület folyóirata,1993/2.

Bartal Géza: Magánszakértői vélemény az új Pp.-ben. Magyar Jog, 2018/6.

Louis Jacques Bloom-Cooper: Experts in the civil courts. Oxford, Oxford University Press, 2006.

Both Sándor Ignác - Muzsalyi Róbert - Witzl Petra: Az új Pp. és a kapcsolódó iránymutatások. Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2019.

Hajnal Péter - Huszárné Oláh Éva: A magánszakértői véleményre vonatkozó észrevételek. Kúriai Döntések:Bíróági Határozatok, 2015/1.

Haupt Egon: Perrend és bizonyítás In Németh János-Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2014.

Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Budapest, Osiris Kiadó, 2014.

Kovács Gábor: Dilemmák a magánszakértői vélemények értékelésében: felkért szakértő a polgári perben. Med. et Jur., 2016/1.

Köblös Adél: Polgári eljárásjog itt és ott. Kontroll:jogtudományi folyóirat, 2005/1.

Kúria Joggyakorlat-elemző csoportjának 2014. december 19-ei összefoglaló véleménye

Kúria Polgári Kollégiumának Joggyakorlat-Elemző Csoportjának a perorvoslati bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlatáról szóló 2013. december 2-i összefoglaló véleménye

Lábady Tamás - Kengyel Miklós: A polgári perbeli szakértői bizonyítás időszerű kérdései. Magyar Jog, 1982/11.

Légrádi István: Gondolatok a bizonyítás általános kérdéseire In Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2014.

Magyary Géza: A magyar polgári perjog. Budapest, Franklin Társulat, 1924.

Molnár Ambrus: A magánszakértői vélemény polgári perjogi helyzete a polgári peres eljárásban. Kúriai Döntések: Bíróági Határozatok, 2014/12.

Nagy Adrienn: Új jogintézmények a polgári perbeli bizonyítás szabályozásában. Jogtudományi Közlöny, 2018/1.

Parlagi Mátyás: A szakértői bizonyítás újraszabályozásának szükségességéről In Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2014.

Stuart Sime: A practical approach to civil procedure. New York Oxford University Press, 2018.

David Sonenshein - Charles Fitzpatrick: The problem of partisan experts and the potential for reform through concurrent evidence. The Review of Litigation, Winter 2013.

Varga István (szerk.) A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja II/III., Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2018.

Varga István - Éless Tamás (szerk.): Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára, Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2016.

Varga István - Légrádi István: Az egyes bizonyítékok In Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG ORAC Kiadó, 2014.

Veress Jenő: Az igazság fontosabb vagy a költség? Népszava, 2013. 12. 16.

Vitvindics Mária: A szakértőkre vonatkozó speciális szabályozás megújítása a polgári perrendtartásban. Advocat, 2017/klasz.

Wopera Zsuzsanna (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2020.

Joganyagok

9/2006. (II. 27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről

152/2014. (VI. 6.) Kormányrendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről

1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

2005. évi XLVII. törvény az igazságügyi szakértői tevékenységről

2007. évi LXXV. törvény a Magyar Könyvvizsgálói Kamaráról, a könyvvizsgálói tevékenységről, valamint a könyvvizsgálói közfelügyeletről

2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról

2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2013. évi XXXIV. törvény az építmények tervezésével és kivitelezésével kapcsolatos egyes viták rendezésében közreműködő szervezetről és egyes törvényeknek az építésügyi lánctartozások megakadályozásával, valamint a késedelmes fizetésekkel összefüggő módosításáról

2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről

2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

2017. évi CXVIII. törvény a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról

Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk 1. bekezdés

Magyarország Alaptörvénye, XXVIII. cikk

Bírói döntések

BDT 2001.181.

BDT 2001.444.

BDT 2003.759.

BDT 2005.1092.

BH 1983.233.

BH 1995. 156.

BH 1996.102.

BH 1997. 218.

BH 1999.365.

BH 2003.17.

BH 2004.59.

BH 2007.192.

BH 2010.186.

BH 2012.175.

BH 2016. 126.

Internetes hivatkozások

<https://www.expertinstitute.com/resources/insights/the-daubert-standard-a-guide-to-motions-hearings-and-rulings/> letöltve: 2020. 07. 29.

<https://birosag.hu/hirek/kategoria/magazin/egyenlobb-eselyek-nagyobb-felelossegvallalas-mellett-riport-maganszakertok> letöltve: 2020. 09. 21.

<https://birosag.hu/hirek/kategoria/magazin/inforadio-paragrafus-interju-virag-csabaval-az-uj-polgari-perrendtartasrol> letöltve: 2020. 08. 10.

<https://misk.hu/index.php/publikaciok/publikaciok-almenu/393-a-szakerto-szerepe-az-uj-polgari-jogrendben> letöltve: 2020.07.26.

<https://jogaszvilag.hu/szakma/igazsagugyi-szakertok-aggalyos-szabalyozas-az-uj-pp-ben/> letöltve: 2020. 08. 22.

[https://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet 2016 6 igazsagugyi szakertok.pdf/825dd4a9-e0b6-4f12-b8fc-edffafa9d435](https://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet+2016+6+igazsagugyi+szakertok.pdf/825dd4a9-e0b6-4f12-b8fc-edffafa9d435) letöltve:2020.10. 01.

Egyéb jogi dokumentumok, ajánlások, állásfoglalások

1/1994. (I. 7.) AB határozat

CKOT 2017.07.07:8.

CKOT 2017.11.20:26.

CKOT 2017.11.20:43.

CKOT 2017.11.20:44.

CKOT 2017.11.20:46.

KKT 7.

KKT 18.

T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról

T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról

BALOG IMOLA KLÁRA

KERESETVÁLTOZTATÁS AZ ÉRDEMI TÁRGYALÁSI SZAKBAN, KITEKINTÉSEL A MÓDOSÍTÓ TÖRVÉNYJAVASLATRA

1. Bevezetés

Jelen dolgozat témája a hatályos Polgári Perrendtartás (a továbbiakban: Pp.) érdemi tárgyalási szakában felmerülő keresetváltoztatásra irányadó rendelkezéseinek részletes vizsgálata.

A kiindulópont a keresetváltoztatás mint jogintézmény XIX-XX. századi polgári perjogunkban történő megjelenése és fogalmának kialakulása. A jogtörténeti tárgyú fejtegetések szolgálnak a mai szabályozás indokainak magyarázására, az első részben kifejtettek szükségesek ahhoz, hogy a hatályos Pp. keresetváltoztatásra alkalmazott fogalma miért született meg. A keresetváltoztatás egy jelenkori jogtörténeti téma, amely alatt Stipta István azt érti, hogy a kutatás tárgya egy olyan jogintézmény vizsgálata, amely hosszú évszázados hagyományokkal rendelkezik.¹

A téma kifejtése során nagyobb hangsúlyt kap a jelenlegi szabályozás, illetve annak előnyei és hátrányai, amelyeket egy-egy általam választott jogeset támaszt alá. A dolgozat kitér a keresetváltoztatás perfelvétel lezárását követő korlátozásának indokaira, azok esetleges előnyeire. A téma megközelítése során felhasználtam a jelenlegi kommentárirodalmat, amely során megjelenítettem az ezzel kapcsolatos álláspontokat is. Ide tartoznak továbbá azon tanulmányok, amelyek a téma egy-egy aspektusát érintik.

A dolgozat elméleti jellegű vonala mellett ugyanakkor kitérek a joggyakorlatra is. A Pp. egyes rendelkezéseinek értelmezése kapcsán két testület munkája emelendő ki: a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása (a továbbiakban: CKOT), valamint a Kúrián belül működő, a Pp. egyes rendelkezéseit értelmező konzultációs testület (a továbbiakban: JKKT). Mindkettő állásfoglalásokat fogad el, amelyek bár nem kötelezőek a bíróságokra nézve, tagadhatatlanul kihatással vannak a joggyakorlat egységesülésére. Bár alapvetően kevés eseti döntés érhető el a Pp. hatálybalépése óta eltelt rövid idő miatt, mégis igyekeztem a lehető legszélesebb terjedelemben megjeleníteni a kialakulóban lévő joggyakorlatot.

A dolgozat végül elemzi a Kormány által 2020 október 13-án benyújtott T/13257. sz. törvényjavaslatot, azon belül is, törvényjavaslat jelen témához kötődő részét, felhasználva az addig levont következtetéseimet.

¹ STIPTA István: A jelenkori jogtörténet-tudomány. Jogtörténeti Szemle, 2016/3, 39.

2. A keresetváltoztatás fogalmának alakulása és meghatározásának problémája

2.1 A keresetváltoztatás az 1911. évi I. törvénycikk hatálya alatt

A keresetváltoztatás mint jogintézmény fogalma a XX. századi perjogra visszatekintve nem volt megadva törvényi szinten. A joggyakorlat és a bírói döntések által kimunkált kerete és lényegi elemei már a Plósz Sándor nevéhez köthető polgári perrendtartás idején is éltek, illetve később az 1952-es Pp. is néhány utalószabállyal élt, amelyek jelen fejezet egyik témaként kifejtésre kerülnek, azonban a két törvény merőben más felfogást követett a keresetváltoztatással kapcsolatban. A keresetváltoztatás meghatározásánál a főbb problémát a pertárgyelméletek különbözősége, illetve azonban belüli jogi fogalmak – mint érvényesíteni kívánt jog, jogállítás, tényállítás, jogi érvelés – jelentik.²

Az 1911-es Pp. a kereset individualizálását tartotta megfelelőnek, vagyis a tényállításokat annyiban kellett megtenni a kereset előterjesztése során, hogy az alkalmas legyen az érvényesíteni kívánt jog beazonosítására. Így tehát nem volt kötelezettséggként előírva, hogy az érvényesíteni kívánt jogot, jogszabályhely megjelölése útján azonosítsa a felperes, ennek oka többek között az lehetett, hogy ekkor még nem volt egységes magánjogi kódex Magyarországon, viszont egyes jogterületeken már voltak olyan jogszabályok, amelyekből konkrétan meg lehetett volna jelölni a felhívott tételes jogot, ide tartozott például a kereskedelmi jog is, hiszen az 1875. évi XXXVII. törvénycikk e jogág kódexe volt. Ebből egyértelműen levezethető, hogy a bíróságot nem kötötte az érvényesíteni kívánt jog, hiszen azt a keresetlevél tartalmából, az abban megtett tényállások alapján állapította meg, nem pedig a felperes által konkrétan megjelölt jogot kellett figyelembe vennie, vagyis a bíróság a felperes által leírt tényekhez volt csak kötve, és közvetetten az azokból eredő joghoz. Azonban ebben az esetben a tényállításoknak minden esetben jogra mutatónak kellett lenniük, vagyis azoknak a célja a jog minden más jogtól való megkülönböztetése, egyediesítése volt, így a bíróság meg tudta állapítani azt, hogy mi valójában a felperes igénye.³

2 ZSITVA Ágnes: Keresetváltoztatás. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 36. ÉLESS Tamás – DÖME Attila: A keresetváltoztatás kérdéséhez. In NÉMETH János – VARGA István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai, Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 417.

3 Ld. 4. és 6. l.

A Plósz-féle polgári perrendtartás rendszerében a további tényállítások megtétele, amelyek a jogot igazolják, az érdemleges tárgyalásra tartozott⁴ Az Rpp. idején az alperes perbebocsátkozása után és az ő beleegyezése nélkül a keresetváltoztatás főszabály szerint nem volt lehetséges, azonban a törvény fikciók alkalmazásával bizonyos eseteket kiemelt, amelyek egyébként keresetváltoztatás minősülnének.⁵ A jogalkotó úgynevezett negatív meghatározással élt az Rpp. 188. §-ában, amelyből levezethető, hogy mi számított teljes egészében keresetváltoztatásnak. A törvény következő §-ban viszont egyértelművé tette, hogy kereset megváltoztatásának nem tilalomba ütköző módja az, hogy a felperes új keresetet tesz a per folyamán, amelynek feltétele, hogy a tárgy ugyanaz legyen, mint az eredeti kereset, vagy azzal összefüggésben legyen. Lényegében itt nem az eredeti keresetben szereplő érvényesíteni kívánt jogot változtatta volna meg a felperes, hanem mellé, egy újat támasztott, viszont ez gyakorlatilag ugyanoda vezetett, mintha keresetét a jogállítása tekintetében megváltoztatta volna, amit a 188. §-ban foglalt tilalom szerint egyébként nem tehetett volna meg. Ebben a pertárgyelméleti struktúrában tulajdonképpen keresetváltoztatás alatt, az individualizált jog megváltoztatását érthettük.⁶

A pertárgy elméletek és a keresetváltoztatás fogalmával szorosan összefügg az anyagi jogerő(hatás) és új per indításának kérdése. Az Rpp. ugyan megelégedett az olyan tényállítások megtételével, amelyek jogra mutatnak, és belőlük a bíróság meg tudta állapítani egyedileg, hogy mi az érvényesíteni kívánt jog, viszont ugyanazok a tényállítások más jogra is mutathatnak, amelyet a bíróság adott esetben nem vizsgál meg. Így a felperes ugyanazokkal a tényállításokkal úgy, hogy azok más jog érvényesítését célozzák, új pert indíthat.⁷

2.2 Keresetváltoztatás az előző Pp. hatálya idején

A tényállítások és jogállítások vonatkozásában mutatkozik azonban olyan felfogás is, miszerint ezek elválaszthatatlan egységet képeznek, és ugyan itt is lehetséges az, hogy több jogállítást alapoznak meg az előadott tények, azonban a felperes rendelkezési jogán múlik, hogy melyiket kívánja érvényesíteni. Így a bíróság szükségképpen kötve van a felperes által meghatározott érvényesíteni

4 PÁKOZDI Zita: A pertárgy fogalma jog-összehasonlító megközelítésben. In NÉMETH János – VARGA István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 328-330., 345.

5 BORSOS Endre: A keresetváltoztatás lényege és következményei. Jogtudományi Közlöny, 1917/15, 139-140.

6 ÉLESS – DÖME, i.m. 417-418.; NYILAS Anna: A keresetváltoztatás korlátai a polgári perben. Magyar Jog, 2016/11, 659.

7 PÁKOZDI 2014. 331.

kívánt joghoz, hiszen jogállítással a tárgyi jog valamely szabályára utal. Ez a felfogás érvényesült az 1952. évi III. törvény vagyis az előző Pp. idején is.⁸

Természetesen ebben az elméletben is előfordulhat az, hogy a felperes által tett tény- és jogállítások között nincs összhang. Olyan tényeket jelöl meg, amelyek nem alkalmasak a tárgyi jog alapján megnyitni az érvényesíteni kívánt alanyi jogot. Alapvetően a bíróság feladata volt az, hogy aktivitásával ezt kiküszöbölje a per során, azonban a gyakorlatban számtalanszor előfordult, hogy a bizonyítás során jutottak a felszínre olyan tények, amelyek a jogállítás szempontjából relevánsak voltak, és így azok érvényesíteni kívánt jogot, illetve azok számát is érinthették.⁹ Éppen ezért az 1952. évi Pp. 146. § (1) bekezdése – az Rpp. általános tilalmával ellentétben – a felperes számára lehetővé tette a keresetváltoztatást az elsőfokú eljárás egész tartama alatt (kivéve a kötelező jogi képviselő esetére vonatkozó, 146/A. §-ban foglalt rendelkezés szerinti 30 napos határidőt),¹⁰ az ítélelhozatalt megelőző tárgyalás berekesztéséig. Erre azért volt szükség, mert „ez az eljárásjogi intézmény is a szocialista polgári eljárás demokratizmusát és valóságos jogvédelmi jellegét igyekezett kiemelni és az ezekből következő előnyöket a felek számára biztosítani. [...] A merev szabályokhoz való ragaszkodásnak [...] nem lehetett helye, mert ezzel a megoldással igen távol került volna a polgári eljárásjog az igazság kiderítésének alapvetően fontos és döntő jelentőségű elvétől.”¹¹

Az előző Pp. ugyan szintén nem adta meg milyen cselekmények számítanak keresetváltoztatásnak, viszont a jogtudomány álláspontja szerint, főként a kereseti kérelemben (petitum) eszközölt változtatások minősültek annak, amelyek okozhatták az érvényesített jog,¹² illetve a tényállítások változását is – azonban a kereseti kérelem kiegészítése nem tartozott ebbe a körbe –, továbbá idevonták a keresetkiterjesztés személyi formáját is, azaz a felperes olyan alperesre terjeszthette ki az igényét, aki eddig nem állt a perben. Ezen felül a joggyakorlat esetenként önmagában a jogváltoztatást és a kereset tárgyi kiterjesztését is annak minősítette. Az Rpp.-ben található új kereset támasztásának feltételéhez hasonlóan, a törvény a keresetváltoztatás feltételeként előírta, hogy a megváltoztatott keresettel érvényesített jog ugyanabból a jogviszonyból eredjen vagy azzal összefüggésben legyen; érdekes

8 Ld. 9. lj.

9 ÉLESS Tamás – PARLAGI Mátyás: Az érvényesített joghoz kötöttség. In NÉMETH János – VARGA István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 355-361. ÉLESS Tamás: Szerkezeti alapkérdések a polgári per kapcsán. Magyar Jog, 2013/10, 615.

10 A kötelező jogi képviselőt a jogalkotó az akkori megyei bíróságok előtt 2010-ben tette kötelezővé az ítélezés időszerűségének biztosítása céljából. T/1864. sz. törvényjavaslat a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló egyes törvények módosításáról. Általános indokolás.

11 NOVÁK István: A kereset a polgári perben. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. 236.

12 KISS Daisy: A tárgyalás. In NÉMETH János – KISS Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata I., Budapest, Complex, 584.

azonban, hogy a későbbi Pp. írásbeliséget nem követelt meg. Ezen felül különbséggént említhető meg a két perjogi kódex keresetváltoztatásra irányadó szabályai között, hogy az Rpp. található új kereset jogintézménye az 1952-es Pp.-ben már tárgyi keresetkiterjesztésként jelent meg, amely keresetváltoztatásnak minősült.¹³

A két polgári perjogi kódex annyiban hasonlóságot mutat, hogy mind a kettő a fentebb leírtaknak megfelelően rögzíti, hogy mit nem tekint keresetváltoztatásnak. Lényegében az 1952-es Pp. 146. § (5) bekezdése a korábbi Rpp. 188. §-ában megtalálható rendelkezéseket vette át, ahogy a jogalkotó a 2010. évi CLXXXIII. törvény miniszteri indokolásában is fogalmaz, „a magyar perjogi hagyományokkal és az európai jogrendszerek szabályozásával összhangban.”¹⁴ Az előbbiekből számomra az a következtetés vonható le, hogy amennyiben a változás csak a tényállást érinti és az érvényesíteni kívánt jogot nem, akkor az nem minősül keresetváltoztatásnak, továbbá önmagában a kereseti kérelmek közötti váltás – megállapítás helyett teljesítés és fordítva – szintén nem ebbe a körbe tartozik, tehát a keresetváltoztatás esete a kereset tárgyának megváltozása, mely az érvényesíteni kívánt jog kicserélését jelenti. A fentiekből látható, hogy a keresetváltoztatás fogalma és esetei nem voltak kifejezetten egyértelműek az előző Pp. hatálya alatt, ennek oka az lehetett, hogy a negatív meghatározásból fakadó hiányosságokat kevésbé lehetett kiküszöbölni a jogalkalmazás és a szakirodalom részéről egyaránt, illetve nem is feltétlen volt szükséges, ugyanis a felperes az elsőfokú tárgyalás berekesztéséig szabadon eszközölhetett változásokat a keresetén. Továbbá nehezítő körülmény a definiálás során az is, hogy a jogirodalomban kettős értelmezése van jelen a keresetváltoztatásnak: tágabb értelemben a kereseti kérelmen tett minden módosítás ideértendő; szűkebb felfogásban, pedig magának a kereseti kérelemnek a helyébe másik kérelem lép.¹⁵

13 NAGY Andrea: A tárgyalás. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz I. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 496.

14 T/1864. sz. törvényjavaslat a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló egyes törvények módosításáról. Részletes indokolás a 120. §-hoz

15 NYILAS i.m. 659. p.; 1952. évi III. törvény 146. §; ÉLESS – DÖME i.m. 417-421.; KENGyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Budapest, Osiris Kiadó, 2014. 227-228.

2.3 Korábbi perjogunk megoldásainak értékelése

Az Rpp.-ben megjelenő általános tilalom és az 1952-es Pp.-ben alkalmazott általános szabadság mellett is felhozhatók érvek, illetve a per során érvényesülő alapelvek. Az előbbi esetben az alperes védelme érvényesül, míg az utóbbiban az anyagi igazság kiderítésének célja, mely a szocialista polgári eljárásjogi felfogás egyik alapeleme. Az Rpp. 189. §-ának indokolása szerint is a tilalom visszaszár következményekre vezethet, ugyanis, ha a felperes a bizonyítás befejezése után észleli, hogy jogát a keresetével helytelenül próbálta érvényesíteni, de ennek ellenére az alperessel szemben megalapozott igénye lehet, akkor gyakorlatilag ez egy új per kezdetét jelentheti, amennyiben a felperes azt újból a bíróság előtt kívánja érvényesíteni. Ezért alkalmazta az akkor hatályos perjog az új kereset támasztását, mely gyakorlatilag a keresetváltogatást jelentette. A szabadság mellett tehát nemcsak az igazság kiderítésének kötelezettsége szólt, hanem a jogerő kérdésének megnyugtató rendezése és a jogvita teljeskörű lezárása, amely az Rpp. rendszerében kétségesnek mutatkozott. Az általános szabadság rendszerében azonban az anyagi igazság kiderítése elnyomja az alperes érdekének védelmét, amelyre az Rpp. tekintettel volt az általános tilalom alkalmazásával, ugyanis így az alperes érdekét nem rendelték alá a felperes változtatásainak. A 188. §-hoz fűzött törvényi indokolás rámutat arra, hogy az érdekvédelem nem egyoldalú, mert a felperes az a joga szintén biztosított, hogy új anyagot tegyen a per tárgyává.¹⁶ A másik hátrány továbbá az, hogy a változtatással a perek és így a jogviták rendezésének ideje is meghosszabbodhat, ugyanis a kereset megváltoztatása magával hozza a bizonyítás követelményét is.¹⁷

2.4 A keresetváltogatás fogalma és újdonsága a hatályos Pp.-ben

A jelenleg hatályos Pp. megalkotásánál fentebb tárgyalt szempontok, illetve elvek, említett előnyök és hátrányok figyelembevételével kellett létrehozni a keresetváltogatás új szabályait és összhangba hozni az eljárás új alapelveivel, továbbá az érvényesülő pertárgyelmélettel.¹⁸ Az új polgári perrendtartás koncepciója (a továbbiakban: Koncepció) szerint a per befejezését késleltető jogintézmények nem megfelelő szabályozása (így a keresetváltogatás és a viszontkereset) rendszerszintű akadálya volt a per hatékony lefolytatásának.¹⁹ A 2016. évi CXXX. törvény 7. §-ának 12. pontja definiálja, mondhatni áttörően, kiszélesítve a keresetváltogatás fogalmát. A fentebb kifejtett következtetés a

16 SÁRFFY Andor: Magyar polgári perjog. Budapest, Grill, 1946. 218. p.; Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai IV. kötet, 73. ir.: Indokolás a polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslathoz. Részletes indoklás a 188. §-hoz.

17 ÉLESS – DÖME i.m. 417-420.

18 ÉLESS – DÖME i.m. 420-429.

19 Koncepció, 57.

szakirodalomban is megtalálható, ugyanis abban véleményegység van a jogtudósok között, hogy a kereset tárgyának, vagyis az érvényesíteni kívánt jognak a megváltoztatása jelenti a keresetváltoztatást. A jelenleg hatályos Pp. azonban ennél tágabb keretek között határozza meg – elsőként törvényi szinten – a keresetváltoztatás fogalmát, a kereset elemeire lebontva.²⁰ A fogalommeghatározással az volt a cél, hogy megszűnjön a jogalkalmazásban az a bizonytalanság, hogy mi minősül keresetváltoztatásnak és mi nem.²¹

Az új Pp.-ben alkalmazott háromtagú pertárgyfogalomhoz igazodva, a kereset bármely elemének megváltoztatása keresetváltoztatásnak minősül. Értendő ezalatt a jogállítás, vagyis a keresettel érvényesített jog megváltoztatása és ehhez szorosan illeszkedő jogi érvelés módosítása is, továbbá a keresetet megalapozó tények, tényállítások és végső soron a kereseti kérelem (petitum) megváltoztatása is. Az 1952-es Pp.-től eltérően, a további új tény, jogállítás, kérelem előadása, illetve jogi érvelés kiegészítése szintén az előzőekkel esik egy tekintet alá. A Pp. megváltoztatás alatt lényegében a módosítást és a kiegészítést egyaránt érti.²²

A jogalkotó ezen rendelkezés bevezetésével gyakorlatilag egy évszázados dogmatikai vitát próbált kiküszöbölni – amelyet fentebb röviden kifejtettem –, azonban egyes jogtudósok szerint a jogintézmény definiálása nem szükséges. Álláspontjuk szerint a polgári eljárásjog nem fedheti le teljes egészében az anyagi jogi intézmények és az azokból érvényesíthető jogok körét, tehát maga keresetváltoztatás sem szorítható keretek közé.²³ Az előbbi vélemény ugyancsak a kereset elemeinek oldaláról értelmezhető: a keresetváltoztatás legfőbb esete maga az érvényesíteni kívánt jog kicserélése, amelynek a keresetben való megjelenése a jogállítás (megváltoztatása) révén történik. Az érvényesíteni kívánt jog alapja, pedig egy alanyi jogi igény, amely egy absztrakt jogszabályi tényálláson alapul, így tehát érthető, hogy a perjog, ezen összes esetet, közvetetten nem fedhetné le egy konkrét definícióval.²⁴

20 ZSITVA Ágnes: Keresetváltoztatás. In WOPERA ZSUZSA (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz, Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 36.; WOPERA ZSUZSA: Értelmező rendelkezések. In UŐ (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 60. p.

21 SZABÓ Imre: Szakértelem és felelősség. Jogtudományi Közlöny, 2017/9, 378.

22 Uo. 60.

23 KISS Gábor – ERŐSS Mónika: Keresetváltoztatás és eshetőleges kereset. In NÉMETH János – VARGA István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 432.

24 PÁKOZDI 2014. 342-344.

A keresetváltogatás jogintézményét nemcsak a meghatározás szintjén kellett hozzáigazítani az új Pp. rendelkezéseihez, hanem annak megengedhetősége kapcsán is szükséges volt megalkotni a régitől eltérő szabályokat, többek között az osztott perszerkezetre is tekintettel. Az alapelvek soraiban megjelenő perkoncentráció (és ezen keresztül a perhatékonyság) megvalósítása érdekében került sor az osztott tárgyalási rendszer megvalósítására – amelyet egyébiránt az 1911. évi I. törvénycikk is alkalmazott –, így a perfelvételi szak célja a jogvita kereteinek meghatározása, a felek perbeli nyilatkozatának, tényállításainak, jogállításainak megtétele és rögzítése, azok homályossága esetén, tisztázása a bíróság anyagi pervezetésének segítségével. A cél az, hogy az érdemi tárgyalási szakra már csak a bizonyítás lefolytatása és a per, vagyis az érvényesíteni kívánt jogról és kérelemről való érdemi döntés meghozatala tartozzon.²⁵ A per koncentrált lefolytatását a bíróság közreműködésével segíti az állítási szakban, ugyanis a perfelvétel lezárásáig tehetik meg a felek a jogvitával kapcsolatos nyilatkozataikat, szükség esetén ezeket pedig módosíthatják, kiegészíthetik a 185. §-ban foglalt feltételeknek megfelelően. Ezt a szakot többnyire a változtatás szabadsága jellemezi éppen azért, hogy a felek közötti jogvita minden részlete tisztázott legyen a bíróság előtt. A perfelvételt lezáró végzés ennek megfelelően preklúziós jellegű, amelynek lényege, hogy az érdemi tárgyalási szakban alapvetően kizárt újabb perfelvételi nyilatkozatok megtétele vagy azok módosítása, a per koncentrált lefolyását elősegítve. Ugyanis, ha az érdemi tárgyalási szakban is szinte korlátok nélkül sor kerülhetne ezen perbeli cselekmények elvégzésére, akkor kiüresedne az érdemi tárgyalási szak és az osztott perszerkezet célja, és az 1952-es Pp. hatálya alatt számos perben jellemző hanyag pervitel határozná meg azt, amelynek eredménye a perelhúzás volt. Az új Pp., tehát bevezette a keresetváltogatás általános tilalmát a perfelvételt lezáró végzés meghozatalához kötve; a jogirodalom szintén ezt a megoldást tartotta megfelelőnek, még a Pp. elkészülése előtt, ugyanis, addig nem érvényesülhet tilalom, amíg a per tárgya nem rögzül a felek között.²⁶

A másik oldalról viszont nem elhanyagolható körülmény, hogy sok esetben a perfelvétel lezárása után derülnek ki vagy jutnak a fél tudomására olyan tények, amelyek a per eldöntése szempontjából jelentősek és adott esetben jogállítása vagy kérelme megváltoztatásának alapjául szolgálnak. Amennyiben ezek perbevitelét teljes mértékben kizárná a jogalkotó, akkor fennállna annak a veszélye, hogy a jogvitát nem zárja le véglegesen a bíróság és a fél újra oda fordulhat jogvédelemért mondván, ezt az igényét még nem bírálták el. Itt is látható, hogy a keresetváltogatás megengedhetőségének szabályozása miként

²⁵ Koncepció, 12. p.

²⁶ ÉLESS – DÖME i.m. 422-423.; SZALAY Róbert: Érdemi tárgyalási szak. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 616-617.

függ össze az anyagi jogerőhatás kérdésével. A jelenlegi szabályozás ezekre tekintettel, igen szigorú feltételekkel és eljárási szabályok alkalmazásával, de megengedi az érdemi tárgyalási szakban is a fél számára a keresetváltoztatást.²⁷ Azonban fontos különbség az 1952-es Pp.-hez képest, hogy az új Pp. egységes perrendet alkalmaz, azaz nem differenciál például a pertárgyérték vagy kötelező jogi képviselet szerint az érdemi tárgyalási szakban érvényesülő, keresetváltoztatásra alkalmazandó rendelkezések esetében sem; ezzel ellentétes szabályok jelenléte – a jogirodalom álláspontja szerint is – dogmatikailag nem indokolt.²⁸

27 ÉBNER Vilmos: Érdemi tárgyalási szak. In VARGA István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I., Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2018. 891-892.

28 ZSITVA Ágnes: A perfelvételi szak. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 322. p.; KISS – ERŐSS i.m. 431.; SZALAY i.m. 617.

3. A kereset érdemi elemeinek megváltoztatása a hatályos polgári perrendtartás érdemi tárgyalási szakában

A keresetváltoztatás értelmező rendelkezések között található fogalma és tartalma a perfelvételi és érdemi tárgyalási szakra egyaránt vonatkozik, vagyis az egyik szakban változtatásnak minősülő módosítás a másik szakban is annak számít. Az eltérést a viszonyítási pont adja meg, ugyanis az érdemi tárgyalási szakban a perfelvételt lezáró végzés az, amelyhez képest össze kell hasonlítani a fél által eszközölni kívánt változtatásokat. A bíróság feladata, hogy megállapítsa, hogy a perfelvétel során rögzült, végleges nyilatkozatokhoz képest mutatkozik-e változás a fél által érdemi tárgyalási szakban előadottak folytán. A választóvonal kijelölésének indoka egyértelmű, ugyanis a preklúzió megvalósulását szolgálja, hogy a perfelvételi szakban tett nyilatkozatokhoz képest eltérő tény- vagy jogállítás, illetve kérelem megtétele csak a 215. § és 217. § szabályai szerint történhet meg.²⁹

Összegezve: az érdemi tárgyalási szakban változtatásnak minősül minden olyan nyilatkozat, amely már a korábban rögzült és véglegesített nyilatkozathoz képest eltérő vagy azt kiegészítő, illetve azok számát növeli, a kivételeket a 221. § részletezi feltételhez nem kötött perfelvételi nyilatkozatok címén.³⁰ Ez utóbbi szakasz hasonlóan kivesz bizonyos eseteket a keresetváltoztatás fogalma alól a perhatékonyság növelése és az eljárás gyorsabb lefolytatása érdekében. A fikciós tényállások mindegyike végső soron az eljárás leegyszerűsödéséhez vezet, ezért indokolt a tág keretekre szabott keresetváltoztatási definíció köréből ezeket kizárni, azonban bármelyik nyilatkozat megtétele után annak visszavonása, illetve a változtatást megelőző nyilatkozat újbóli előterjesztése hatálytalan percselekményeknek számítanak.³¹ Eltérés ugyanakkor a Plósz-féle és az 1952. évi Pp. fikciós tényállásaihoz képest, hogy itt nemcsak olyan fikciók vannak, amelyek keresetváltoztatásnak minősülnek, hanem amelyek egyébként utólagos bizonyítási indítványnak minősülnének.

A jogintézmény érdemi tárgyalási szakban élő szabályainak (215. §) a vizsgálatát elemzését két oldalról is meg lehet közelíteni. Az egyik megközelítés a megengedhetőség felől indít, vagyis eszerint három konjunktív feltétele van a keresetváltoztatásnak, melyek közül az első a változtatás okaihoz köt külön feltételeket, a második a jogviszony azonossága (pertárgyazonosság), harmadik pedig a bíróság hatásköréhez és illetékességéhez fűződő szabályok (fórumazonosság). A másik nézőpont nem a feltételek felől közelít, hanem afelől,

²⁹ Ld. 30. és 31. lj.

³⁰ ÉBNER i.m. 914-915.

³¹ ZSITVA 2017. 323.; T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 215-216. §§-hoz.

hogy keresetváltoztatás milyen alapból történhet meg: vagy a fél tényállításának megváltoztatásával, vagy a bíróság anyagi pervezetésével függhet össze. Azonban mindkét elemzési szempont kitér külön-külön a keresetváltoztatás fogalmának elemeire (tényállítás, jogállítás, kérelem megváltoztatásának esetei), ezeken belül az önhiba hiányának jelentőségére mint a preklúzió feloldásának indokára, illetve a perccselekmény elvégzésre nyitva álló határidőre.³²

Az általam alkalmazott vizsgálati módszer, hogy a kereset egy-egy elemének megváltoztatásához szükséges feltételeit és eseteit, illetve a bíróság anyagi pervezetéséhez köthető keresetváltoztatást elemzem, a vonatkozó jogszabályhely logikai felépítéséhez igazodva.

3.1 A tényállítás megváltoztatásának feltételei és esetei

Metzinger szerint a tényállítások kapcsán megkülönböztethetők az egyszerű [Pp. 183. § (1) bek. szerinti], a kereseti kérelmet megalapozó [Pp. 170. § (2) bek. c) pont], a keresettel összefüggő [Pp. 7. § (1) bek. 12. pont], valamint a fogyatékos tényállítást, amelyre nézve anyagi pervezetés végzendő.³³ Az alábbiakban a keresettel összefüggő és éppen ezért keresetváltoztatást eredményező tényállításokról lesz szó.

A Pp. egyáltalán nem definiálja, hogy mi számít tényállításnak és azt sem, hogy mi a bizonyító tény. A kettő elhatárolásának ugyanakkor jelentősége van, hiszen a jelenleg hatályos szabályok szerint a keresetváltoztatás és az utólagos bizonyítás eljárásrendje eltérő.³⁴

A tényállítás, illetve ahhoz kötött változtatásokban közös az, hogy két esetben mutatkozik rájuk lehetőség. Egyrészt akkor, ha a felmerülő tény abszolút új ténynek (nova producta) minősül, vagyis a perfelvétel lezárás előtt még nem következett be; vagy ugyan bekövetkezett már, de a fél önhibáján kívül erről nem tudott, vagy nem tehetette a per anyagává, ezért újként hatnak, ezek az úgynevezett relatív új tények (nova reperta).³⁵

Az abszolút új tények esetében a preklúzió feloldásának³⁶ indoka az, hogy amennyiben ezek nem képeznék az érdemi döntés alapját, akkor az anyagi

32 SZALAY i.m. 618.; ZSITVA 2017. 323.

33 METZINGER Péter: A tényállítás megváltoztatása az új Pp.-ben, különös tekintettel az elévülésre. Magyar Jog, 2020/7-8, 400.

34 WALLACHER Lajos: Az osztott perszerkezet bevezetésének közvetett hatásai az új polgári perrendtartásban. Jogtudományi Közlöny, 2017/12, 532.

35 ÉBNER i.m. 894-895.

36 Ld. részletesen HERÉDI Erika: A preklúzió jelentősége a megújult polgári perben. Jogtudományi Közlöny, 2018/3, 124.

jogerőhatás sem érvényesülne felettük, tehát megnyílna a lehetőség az újabb per indítására. A relatív új tények jelentősége pedig abban áll, hogy később perújítási okként szolgálhatnának, ha nem hozhatják fel a folyamatban lévő perben, amely ugyancsak a perhatékonyság alapelvét rontaná le.³⁷

A fenti feltételrendszerben kiemelendő az önhiba hiánya, ugyanis a nova reperta esetében a bíróságnak meg kell vizsgálnia, hogy a fél kellő gondosság mellett sem tudhatott az adott tényről. A Pp. egészét átható alapelvek ebben a szakaszban is visszatükröződnek, ugyanis a viszonyítási alap a bíróság számára az eljárástámogatási és peranyagszolgáltatási kötelezettség teljesítése, vagyis, hogy a fél mennyibben tett eleget a per előkészítése során ezen feladatainak és elvárható volt-e, hogy ennek megfelelően a relatív új ténynek minősülő tények előadásra kerüljenek korábban. Ezen gondossági követelmény az abszolút új tények körében fel sem merül, még akkor sem, ha a tény bekövetkezése a fél magatartásának eredménye.

Ugyanakkor mind a két esetben feltétel a jogviszonyazonosság, azaz, a keresettel érintett jogviszonyban kell jogra mutatónak, jelentőséggel bírónak lenniük; továbbá követelmény a fórumazonosság is, mely szerint a megváltoztatás nem érintheti a bíróság hatáskörét és illetékességét, kivétel ezalól, ha a hatáskör a per tárgyának értéktől függ, amely jelen esetben speciális szabályként jelenik meg a 23. § (2) bekezdésének rendelkezéséhez képest.³⁸

A 215. § szerint a tényállítás megváltoztatásának első esete a relatív új tények körét fedi le, ugyanis a fél önhibán kívüliségének körülményét és a perfelvétel lezárása utáni tudomására jutását foglalja magában. Ennek gyakori példája, hogy a fél az érdemi tárgyalási szakban lefolytatott bizonyítás során jut olyan tény birtokába, amely számára a jogának érvényesíthetősége szempontjából lényeges. Ugyanebben a pontban megjelenik az abszolút új tényre vonatkozó rész, amelyre nem értendő az önhibán kívüliség mint követelmény, viszont a viszonyítási pont (perfelvételt lezáró végzés) szintén adott, a tény bekövetkezésének időpontja kizárólag az érdemi tárgyalási szakra tevődhet.³⁹

A második eset alóli kivételt képeznek azonban az olyan tények, amelyek ugyan később következtek be, de a fél előrelátóan már a perfelvételi szakban is érvényesíteni tudta volna, értendő ezalatt a tartásdíj, járadék és más időszakos szolgáltatások. Az előbbi szabályozási elv teljes mértékben ellentmond az 1911-

37 Ld. 35. lj.

38 ÉBNER i.m. 894-895., 901-902.; ZSITVA Ágnes: Érdemi tárgyalási szak. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 324.; SZALAY i.m. 620.; T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Budapest, 2016. szeptember. Részletes indoklás a 215-216. §§-hoz; CKOT2017.11.20-21:5.

39 Ld. 40. lj.

es és 1952-es Pp. szabályainak, ahol a keresetváltoztatás esetei közül kiemelték az előbbieket és per során utóbb is érvényesíthetők voltak. A tényállítás megváltoztatásának harmadik esete gyakorlatilag a relatív új tény további érvényesíthetőségét foglalja magában. Ebben a helyzetben adott egy olyan tény, amely már a perfelvétel lezárása előtt bekövetkezett és a fél ismerte, de csak az érdemi tárgyalási szakban vált jelentőssé valamely relatív vagy abszolút új tény hatására. Tipikus előfordulása ennek az esetnek, ha a bizonyítás során felmerül az első két eset valamelyike és ennek folytán más, már korábban tudott tény válik lényegessé.⁴⁰

A tényállításváltoztatás vizsgálatánál szükséges arra is kitérni, hogy elsődleges vagy másodlagos tényekre vonatkozik a keresetváltoztatás fogalma és rendelkezései. Az előző Pp. szabályozásában az az elv érvényesült, hogy amennyiben olyan tények megváltoztatására kerül sor, amely nem érinti a keresettel érvényesíteni kívánt jogot, az nem tartozik a keresetváltoztatás eseteinek körébe. A jelenlegi, törvény által megadott fogalom értelmező rendelkezéseiben azonban ez a különbségtétel nem körvonalazódik ki, így megállapítható, hogy bármely jogra mutató tényállítás kicserélése vagy újabb behozatala, továbbá akár egy ilyen tény körülírását (szubsztancizálását) elősegítő újabb leíró tények behozatala vagy azok kiegészítése a keresetváltoztatás szabályai alá tartoznak. A jogirodalom szerint „másodlagos tény minden egyéb, a keresetet nem megalapozó, hanem már azt bizonyító olyan tény, körülmény, amely az adott ügyben fontos lehet ugyan, de nem minősül lényegi körülménynek.”⁴¹ A tényállítások keresetlevélben történő teljeskörű előadása azzal a kritikával illethető, hogy a bíróság – kizárólag a keresetlevelet vizsgálva – nem tud állást foglalni a tekintetben, hogy a felperes valamennyi tényállítását előadta-e.⁴²

A háromtagú pertárgyfogalom alkalmazásából adódóan azonban felvetődhet az a probléma, hogy a jogra mutató tények megváltoztatása szükségképpen magával hozza más, újabb jogállítás megtételét is. Ugyanis a kereset alapja (felek között megtörtént tényállás) és a tárgya (érvényesíteni kívánt jog) között szoros összefüggés áll fenn, mert a fél úgy nem állíthat valamit, hogy annak ne lenne jogi alapja, amennyiben elsődleges tényekről esik szó. Az az eshetőség is fennállhat, hogy egy tényállítás több jogállítást alapoz meg, azonban ebben az esetben is szükséges az érvényesíteni kívánt jog terén változtatásokat eszközölni

40 ÉBNER i.m. 901-902.; ZSITVA 2017. 324.; SZALAY i.m. 918.

41 PUSKÁS Péter: A perfelvételi szak. In PETRIK Ferenc (szerk.): Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára I., Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2018. 396-398.

42 PÁKOZDI Zita: A perindítás és a keresetlevél szabályai az új Pp.-ben. Jogtudományi Közlöny, 2017/7-8, 346.

a kereset következetlenségét elkerülve, akár a bíróság anyagi pervezetésének közreműködésével.⁴³

A másodlagos tények körében mutatkozik egy másik megközelítés, amely szerint teljes mértékben eltérően kell közelíteni a problémához: ha a további tényelőadás nem a 170. § (2) bekezdés c) pontja szerinti kereseti kérelmet megalapozó tényeket tartalmaz, akkor azok úgynevezett bizonyító tényekként értelmezendők, melyek csak az elsődleges tények megalapozottságát igazolják, így ebben az esetben nem a keresetváltoztatás szabályai az irányadók, hanem a 220. § szerinti utólagos bizonyítás rendelkezései szerint vihetők perbe. Látható, hogy a két jogintézmény feltételrendszere abból a szempontból sem azonos, hogy az előbbinek következménye a perfelvétel kiegészítése, míg az utóbbinak nem. Az elsődleges és másodlagos tények közötti különbségtétel során azt kell megállapítani, hogy az érvényesíteni kívánt joggal mennyire állnak szoros kapcsolatban, azaz, hogy megalapoznak-e újabb jogállítást vagy a már állított jogra közvetlenül mutatnak-e. Amennyiben további, másodlagos tények állítására kerül sor az érdemi tárgyalási szakban, akkor az utólagos bizonyítás körébe tartozó kérdés.⁴⁴ Bármelyik elv szerint is kerül sor a másodlagos tények érdemi tárgyalási szakban történő behozatalának elbírálására, a két feltételrendszer (215. § és 220. §) határidői azonosak, illetve mind a kettőben megtalálható az önhiba hiánya mint követelmény.

A másodlagos tény megítélése körüli dilemmát hivatott feloldani a CKOT azon állásfoglalása, amely kimondja, hogy csak az elsődleges tények megváltoztatása vagy ilyenek előadása minősül keresetváltoztatásnak, a másodlagos tények nem tartoznak ebbe a körbe. A gyakorlatban tehát az új másodlagos tények érdemi tárgyalási szakban történő felmerülésekor feltehetőleg az utólagos bizonyítás szabályait kell alkalmazni, habár ez utóbbira az állásfoglalás már nem tér ki.⁴⁵ Érdekes kérdés, hogy azon tényekre, amelyekre a tárgyalási elv nem vonatkozik (így a köztudomású vagy a bíróság hivatalos tudomása alapján ismert tények), vonatkozik-e a tényállítás megváltoztatásának szabálya. Feltehetően nem, mivel e tények nem igényelnek külön bizonyítást (ún. bizonyítás nélkül valósnak megállapítható tényeket képeznek).

3.2 A jogállítás és a kérelem megváltoztatásának feltételei és esetei

A perben, ahhoz, hogy megadja a felperes a keresetének tárgyát, meg kell tenni egy jogállítást, amely megalapozza az érvényesíteni kívánt jogát. A jogállítás

⁴³ PÁKOZDI 2014. 342-343.

⁴⁴ Ld. 40. lj.

⁴⁵ CKOT2019.04.15:11., PÁKOZDI 2014. 342-343.; ÉLESS – PARLAGI i.m. 355.

alapját a konkrét, felek között megvalósult tények adják, ezért a kereset ezen két fogalma között szoros kapcsolat mutatkozik. Talán, az előbbi összefüggés indokolja a jelenlegi szabályozásban élő jogállításváltoztatás feltételeit. A felperes alanyi jogának megsértéséből keletkező igényt perben kívánja érvényesíteni, ezért a tárgyi jog egy olyan rendelkezését hívja fel a keresetében, melyet megalapoznak a tényállításai, vagyis egy adott ponttól (alanyi jog) jut el az érvényesíteni kívánt jogáig. A folyamatban szükséges a koherencia, a kereset következetessége, épp ezért a hatályos Pp.-ben a jogállítás és a kérelem érdemi tárgyalási szakban való módosítására kettő konjunktív feltétel megvalósulása esetén mutatkozik lehetőség, egyrésztől megengedhető tényállításváltoztatásból kell erednie, másrészt közvetlen okozati összefüggésnek kell fennállnia az állított új tény és az új jogállítás és/vagy petitum között. Így a kereset konzekvens marad a tény- és jogállítások terén, vagyis a jogállítás akkor kerülhet megváltoztatásra, ha jogra mutató tények megengedett változtatása történt meg a perben, önmagában a jogállítás módosítására semmilyen körülmények között nincs eshetőség.⁴⁶

Amennyiben a felperes további részletező tényeket ad elő, melyek nem érintik az érvényesíteni kívánt jogát, akkor a jogállítás megváltoztatása sem lehet megalapozott. A közvetlen okozati összefüggés követelményének indoka egyrésztől a már említett következetesség, a kereset két alapjának szoros összefüggése, továbbá az, hogy a felperes által esetlegesen perbe vitt irreleváns tények ne alapozzák meg a jogállítás megváltoztatását is.⁴⁷

A kérelem megváltoztatása és a jogállításváltoztatás közötti lényeges különbség az, hogy a petitum módosítására nemcsak a jogra mutató tények megengedhető megváltoztatása körében van lehetőség, hanem az új másodlagos tények perbevitelénél is. A kereseti kérelem bármely formájának a megváltoztatása gyakorlatilag a 215. § alá esik. A korábbi Pp.-ben élő szabályozás, miszerint a teljesítés helyett megállapítás és ennek fordítottjának kérése egy privilegizált esete volt a keresetváltoztatásnak, azaz nem minősült annak, már eltűnik a hatályos kódexből, továbbá a keresetváltoztatás körébe vonja azt az esetet is, ha a marasztalási összeget változtatja meg a felperes, akkor is, ha leszállítja azt, amely szintén ellentétes az előző Pp. rendelkezéseivel. Továbbá arra sincs már lehetőség, hogy a fél az eljárás során lejárt követeléseit érvényesítse az érdemi tárgyalási szakban keresetváltoztatás folytán, ha a perfelvétel során nem jelölte meg, a jövőben lejáró igényérvényesítésre vonatkozó szándékát, idetartozik akár

46 PÁKOZDI 2014. 342-344.; VILLÁNYI László: A magyar magánjog rövid tankönyve. Budapest, Grill, 1941. 32.

47 ÉBNER i.m. 903.; ZSITVA 2017. 324.

a perben időben érvényesített tőkekövetelés korábban nem követelt járuléka is.⁴⁸

Az utóbbi szigorú kiterjesztő rendelkezések alól az új Pp. a 221. §-ban fogalmaz meg kivételeket a feltételhez nem kötött perfelvételi nyilatkozatok körében: az önállóan elbíráلható és a részkövetelés leszáلítása esetén a keresetváltoztatás szabályai nem alkalmazandók, illetve az ellenfél hozzájárulása sem szükséges. A petitum megváltoztatásának eseteihez sorolhatók a további kereseti kérelmek előterjesztése, a tárgyi keresetkiterjesztés és a végül a vagylagos keresetek sorrendjének megváltoztatása is. A szabályozás nehézsége egyértelműen abban fogható meg, hogy a kérelem megváltoztatása esetén is szükséges a ténybeli alappal való összefüggés és az okozatiság, amely számos esetben elzárja a felperest attól, hogy a perfelvételi szakban tett esetleges hibáit kiküszöbölje.⁴⁹

Az előző Pp. hatálya alatt a felperesnek nem volt kötelezettsége, hogy keresetében megtegye az érvényesíteni kívánt jogának a minősítését, vagyis jogszabályhely útján való megjelölését, ennek megtétele esetén is a bíróság állapította meg azt a rendelkezést, amely alapján eldöntötte a jogvitát. A megfelelő jogszabályhely megtalálása a fél által előadott tények alapján történt, így, ha a fél keresetében helytelenül jelölte meg a konkrét jogszabályhelyet, a bíróságot nem kötötte, mert a kereset tartalma alapján állapította meg az érvényesíteni kívánt jogot. A jelenlegi gyakorlatban azonban ennek ellentettje valósul meg, főként az alkalmazott háromtagú pertárgyelmélet, illetve a kérelemhez kötöttség eltérő értelmezése révén.⁵⁰ A bíróság szerepe a perfelvétel során jelentőssé vált, ugyanis anyagi pervezetése ebben a szakban a legintenzívebb, ekkor még a felek megtehetik azokat módosításokat a bíróság tevékenységének eredményeként, amelyek később a per eldöntése során jelentőssé válhatnak és az érdemi tárgyalási szakban való változtatás számát lecsökkentik vagy szükségtelenné teszik. Ugyanakkor felvetődhet az a probléma, hogy a felperes helytelenül jelölte meg a kérelmét, viszont ténybeli alapon nem szükségszerű a változtatás, mert ugyanazzal tényekkel állna közvetlen összefüggésben az új vagy további kérelem, azonban az érdemi tárgyalási szakban ténybeli változtatás megalapozottságának hiányában nem eszközölhető a keresetváltoztatás ezen fajtája.⁵¹

A felperes érvényesíteni kívánt jogát az általa megfelelőnek tartott jogszabályhely megjelölésével azonosítja be, illetve megalapozására megteszi tény- és jogállításait, továbbá a Pp.-ben érvényesülő pertárgyfogalom harmadik eleme – a

48 Ld. 49. lj.

49 ÉBNER i.m. 904.; ZSITVA 2017. 324-325.

50 Konceptió, 12.

51 PÁKOZDI 2014. 331-339.

jogi érvelés – segítségével feltárja azt, hogy miként értelmezte az adott jogszabályt, hogyan jutott el jogának a keresetben megjelenő minőségéig. Amennyiben a felperes a perfelvétel lezárása előtti állapothoz képest az alanyi jogát közvetlenül megalapozó tárgyi jogot illetően más vagy további jogszabályhelyet hív fel, az a jogállítás megváltoztatásának minősül, ez utóbbi esetben keresethalmazat keletkeztethet.⁵²

Alapvetően a jogi érvelés funkciója úgy jellemezhető, hogy a bíróság számára nyújt egyfajta támpontot a felperes jogértelmezésének tisztázására. A bíróság ettől függetlenül hivatalból köteles megvizsgálni a keresetet és a felek által megtett nyilatkozatok alapján megtenni a saját jogértelmezését, végső soron pedig dönteni a jog fennállásáról vagy fenn nem állásáról. A jelenlegi keresetváltoztatási rendszerben azonban kizárt a jogi érvelés megváltoztatása vagy kiegészítése – annak ellenére, hogy keresetváltoztatás fogalmi elemét képezi – az érdemi tárgyalási szakban, ugyanis a 215. § nem ad erre vonatkozó engedélyt, azonban a szabályozással szemben kritikaként fogalmazható meg az, hogy ezzel a felperest fosztja meg attól, hogy esetlegesen olyan értelmezési lehetőségekre mutasson rá a bíróságnál, amely nem merült fel az eljárás során. A szabályozás hibája abban is megmutatkozik, hogy a keresetváltoztatás szinte bármely fajtája érinti a jogi érvelést, ugyanis például egy tényállítás változtatás során meg kell adni az új vagy további tény kapcsolatát a jogállítással, illetve kérelemmel, amelyet a jogi érvelés segítségével lehetne megtenni.⁵³

A CKOT egyik állásfoglalása ugyanígy vezette le a jogi érvelésre vonatkozó elméleti síkon mozgó változtatási tilalmat, azonban emellett kimondja azt is, hogy kivételesen az anyagi pervezetés okán változtatható a jogi érvelés, önmagában viszont semmiképp. Az előzőekből tehát az következik, hogy amennyiben a keresetváltoztatással a bíróság számára világos és konzekvens marad a tényállítás és jogállítás, illetve kérelem viszonya, akkor a jogi érvelés megváltoztatására nem kell, hogy sor kerüljön. Visszakanyarodva arra az előbbi gondolatsálra, amely szerint a jogi érvelés a fél által bemutatott eltérő jogértelmezési lehetőségek bemutatásának színtere is lehet, nem feltétlen célszerű a jogi érvelés megváltoztatását a bíróság anyagi pervezetéséhez kötni.⁵⁴

3.3 Az anyagi pervezetéssel összefüggő keresetváltoztatás

Az Rpp. is rendelkezett már az úgynevezett bírói gondoskodásról a perben, a korábbi perjogi szabályok nagyjából hasonló felfogással közelítettek az

⁵² ÉBNER i.m. 900.; ZSITVA 2017. 328.; SZALAY i.m. 623.

⁵³ Uo.

⁵⁴ CKOT2019.11.28:12.; ÉBNER i.m. 900.; ZSITVA 2017. 328.; SZALAY i.m. 623.

intézményhez. A célja korábban is a felek homályos kérelmeinek, nyilatkozatainak a tisztázása, illetve a hiányos bizonyítékok vagy tényállítások kiegészítése volt. A jogirodalom kérdezői jogként is említi, amelynek szükségessége a per során bármikor felmerülhet, a tényállás teljes körű felderítése érdekében. Ugyanakkor garanciális követelményként fogalmazódott meg az, hogy az anyagi pervezetés nem járhat a rendelkezési jog és a tárgyalási elv sérelmével. Az 1952-es Pp. rendszerében a polgári peres eljárás céljaként az anyagi igazság felderítését jelölte meg a jogalkotó, ehhez igazítva a kérelemhez kötöttség elvét és az anyagi pervezetés jelentőségét és határait. Az előző Pp.-ben alapvetően a kereseti kérelem tartalma jelentette a kiindulópontot a bíróság számára az érvényesíteni kívánt jog elbírálásánál – nem pedig a jogi műszavakkal, alakilag helyes avagy helytelen megjelölése –, ezért sokáig élt az a rendelkezés, hogy, ha a bíróság az eljárás során azt észlelte, hogy a felperes az őt megillető jogát nem teljes egészében érvényesítette, akkor köteles volt tájékoztatni erről és felhívni a figyelmét a keresetváltoztatás lehetőségére, függetlenül attól, hogy jogi képviselővel vagy anélkül járt el. Később az utóbbi szabályozás a bírói pártatlanság sérelme miatt kikerült a törvényből és a bíróság tájékoztatási joga leszűkült.⁵⁵

Az új Pp. megalkotási folyamatának kezdetekor a jogirodalom az előbbi szabályozás fenntarthatatlanságára hívta fel a figyelmet, ugyanis az egyértelműnek mutatkozott, hogy a per célja nem lehet az anyagi igazság kiderítése. Az viszont nem vitatható, hogy a felek számára nemcsak a jogérvényesítés lehetőségét és annak kereteit kell biztosítani, hanem azt is, hogy a lehető legteljesebb és a valósághoz legközelebb álló tényálláson alapuljon az ítélet és ennek elősegítésére a bíróság gondoskodása, perbeli aktív szerepe is szükséges.⁵⁶ A hatályos Pp. kodifikálása során tehát azt kellett meghatározni, hogy elsődlegesen milyen elvek mentén érdemes behatárolni az anyagi pervezetést és a per mely szakában célszerű nagyobb hangsúlyt adni neki. A jogállítás és tényállítás elválaszthatatlanságának köszönhetően, azok ellentmondásossága esetén indokolt azt feloldani, viszont erre a hibára egyedül a bíróság képes rámutatni a per során, hiszen a jogértelmezési feladat az ő kezében van. Az anyagi pervezetésnek révén megteremthető egy nem egységes kereset koherenciája, amely az eljárás lefolytatásának alapját kell, hogy képezze ahhoz, hogy az ítélet teljes értékű legyen.⁵⁷

55 Éless – Parlagi i.m. 360.

56 Ld. a problémakörrel bővebben CZOBOLY GERGELY: A polgári perek elhúzódása. In JAKAB András – GAJDUSCHEK György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016. 770.

57 KISS – ERŐSS i.m. 436-440.; ÉLESS – PARLAGI i.m. 360.

A Pp. hatálybalépése előtt a jogirodalomban már megjelent az a gondolat, hogy az osztott perszerkezet megvalósulása esetén az anyagi pervezetésnek a perfelvételi tárgyalás(ok)on kell igazán dominálnia, ugyanis ebben a szakban még a felek közötti jogvita kereteinek a nem rögzültek és a nyilatkozatok módosítására szabad lehetőség mutatkozik. A Pp.-ben valóban az előbbi elv jutott érvényre, a bíróság a 237. §-ban foglalt jogát – az ott meghatározott feltételek érvényesülése esetén – a perfelvételi szakban köteles gyakorolni. Az érdemi tárgyalási szakban két esetben merülhet fel az anyagi pervezetés szükségessége. Egyrészt akkor, ha a perfelvétel során elmulasztotta a bíróság a szükséges anyagi pervezetést és ezt később, az érdemi tárgyalási szakban észleli; ekkor köteles ezt pótolnia, hiszen később akár hatályon kívül helyezési okként is felmerülhet az elsőfokú eljárás során vétett hiba.⁵⁸

Másrészt pedig akkor is megnyílik a lehetőség az anyagi pervezetésre – függetlenül attól, hogy a bíróság a perfelvételi szakban teljeskörűen megtette az ehhez kapcsolódó kötelezettségét –, ha a bizonyítás során feltárt tényadatok ezt indokolják. Ez utóbbi esetben azonban szükséges megtenni egy elhatárolást az érdemi tárgyalási szakon belül: felmerülhet olyan anyagi pervezetés, mely keresetváltoztatást eredményez, illetve olyan, amely már a keresetváltoztatás okán elrendelt kiegészítő perfelvételi tárgyaláson történik meg. Az első esetben nagyon szűk körben van lehetőség az anyagi pervezetésre, ugyanis a bizonyítás során a bíróságnak már nem feladata és kötelessége azt vizsgálni, hogy a kereset mennyiben következetes vagy alapos, ez csak és kizárólag a perfelvételi szakra háruló percselekmény. Ebből következően akkor gyakorolhatja kérdezési, illetve tájékoztatási jogát, ha a bizonyítási eljárás legfolytatása során olyan tényt észlel, melyet az anyagi jog szabályaira tekintettel hivatalból kell figyelembe vennie (pl. bírói út igénybevételeire nincs lehetőség), vagy ha a 266. §-ban foglalt bármely eset megvalósul, illetve ha az érdemi tárgyalási szakban felmerült tény a bíróság jogértelmezése szempontjából jelentős, de a felek számára nem, akkor erről köteles tájékoztatni a feleket, hogy ezekre tekintettel előterjeszthessék a keresetváltoztatás iránti kérelmüket.⁵⁹

Az érdemi tárgyalási szakban gyakorolt anyagi pervezetés lehet az egyik oka a keresetváltoztatás eszközölésének, így bármely keresetváltoztatási eset megvalósulhat ennek eredményeképp. A fél előadhat új vagy további tényt attól függetlenül, hogy az nova reperta-nak vagy nova producta-nak minősülne az önhiba hiányának valószínűsítése nélkül, azzal a feltétellel, hogy annak megtétele az anyagi pervezetéssel áll közvetlen okozati összefüggésben.⁶⁰

58 Ld. 59. lj.

59 ÉBNER i.m. 896-897.; ZSITVA 2017. 325.; SZALAY i.m. 619.

60 Ld. 61. lj.

Az önhiba hiányának feltétele többek között azért sem követelhető meg jelen körben, mert a például a bíróság által elmulasztott anyagi pervezetés elfedi a fél eljárásban vétett hibáját. Egyes értelmezések szerint a jogállítás vagy kérelem megváltoztatására csak szűk körben kerülhet sor az anyagi pervezetés indokán, amelynek oka, hogy az anyagi pervezetés az érdemi tárgyalási szakban – a fentebb leírtakra visszautalva – elvileg kizárólag tényalapú lehet, így a jogállítás vagy kérelem megváltoztatása is csak tényváltoztatás kapcsán merülhet fel, amely tényre a bíróság hívja fel a figyelmet. A bíróság ebben a körben nem hívhatja fel a felet keresetváltoztatásra, csak annak lehetőségére mutathat rá. Azzal, hogy az érdemi tárgyalási szakban csak a tények vonatkozásában gyakorolható az anyagi pervezetés, megfelel a bírói pártatlanság elvének, a tárgyalási elvnek és végső soron a rendelkezési elvnek is, viszont nagyon nehezen határolható be, hogy a bíróságnak meddig terjed a figyelmeztetési jogköre a keresetváltoztatásra vonatkozóan. Ugyanis, amennyiben az elmulasztott anyagi pervezetés pótlására kerül sor, kérdésként merülhet fel, hogy a bíróság teljes körben gyakorolhatja-e az anyagi pervezetést, ahogyan azt a perfelvételi tárgyaláson kellett volna tennie, vagy szintén csak tényalapú lehet-e.⁶¹

61 ÉBNER i.m. 901-904.; ZSITVA i.m. 325.; SZALAY i.m. 619.; ÉLESS – DÖME i.m. 427.

4. A keresetváltoztatás engedélyezése

4.1 A keresetváltoztatási kérelem alakiséga, tartalmi kellékei és mellékletei

Az új Pp.-re jellemző írásbeliség és formalizmus a keresetváltoztatás bíróság általi megengedésénél is megjelenik. Ennek indoka az olyan eljárási garanciák és alapelvek biztosítása, mint a per koncentrált lefolyása és a felek eljárástámogatási kötelezettsége. Az előző Pp.-ben a keresetváltoztatás általános szabadságához igazodott az, hogy nem követelt meg írásbeliséget a percselekmény esetén, vagyis adott esetben elég volt azt szóban előadni és a bíróság jegyzőkönyvbe vette.

Nem is lett volna indokolt egy külön engedélyezési eljárás bevezetése, tekintve, hogy a törvény nem tartalmazott definíciót a keresetváltoztatásra és az esetein túl a feltételeit sem részletezte úgy, mint a hatályos Pp., illetve tág határidőhöz volt kötve a percselekmény megtétele, így nem is lett volna lehetséges megalkotni a keresetváltoztatási kérelemre nézve olyan formai és tartalmi követelményrendszert, amely jelenleg is hatályban van.⁶²

Az új Pp. a keresetváltoztatás engedélyezésére szigorú alaki és tartalmi feltételeknek megfelelő kérelem előterjesztését írja elő a fél számára, amelynél figyelemmel kell lenni a rövid határidőkre is. A jelenleg élő szabályozás célja, hogy az érdemi tárgyalási szak fő tárgyát, a bizonyítást ne gátolják a felek által – korábban akár szóban és tetszőleges időpontban – eszközölt változtatások, amely a gyakorlatban a perek elhúzódását eredményezték. A határidő jelenleg a Pp.-ben egy igazolást nem tűrő törvényi határidő, mely szubjektív jellegű azaz a kezdőidőpontjaként a keresetváltoztatási körülményről, okról történő tudomásszerzést kell tekinteni, az időtartam, pedig a Pp.-ben általánosan érvényesülő tizenöt nap. A keresetváltoztatás nagyrészt tényalapú és előfordulhat olyan eset, hogy az új tény az érdemi tárgyaláson merül fel – akár a bizonyítás lefolytatásának, például a szakértői véleménynek⁶³, akár az anyagi pervezetésnek eredményeképp –, ezért figyelemmel kell lenni a Pp. 190. § (2) bekezdésének szabályaira, mely a tárgyalás elmulasztásáról rendelkezik, így ez utóbbi értelmében a határidő, akkor is elindul a változtatni kívánó fél tekintetében, ha nem jelent meg azon az érdemi tárgyaláson, ahol a változtatásra okot adó tény tudomására juthatott volna. A kérelem formája minden esetben írásbeli és ennek tartalmi kellékeit is meghatározza a Pp. 217. §-a.⁶⁴

Az alaki kérelem tartalmát egy érdemi és egy bizonyítékokra vonatkozó részre lehet osztani. Az érdemi részben a félnek elő kell adnia, hogy a 215. § (1) bekezdésében meghatározott feltételek melyike teljesül. Amennyiben új tényhez

62 Ld. 61. lj.

63 CKOT2018.11.19-21:39.

64 Ld. 65. lj.

kötődik a keresetváltoztatás, akkor meg kell jelölni a tényről való tudomásszerzés időpontját, módját és körülményeit, hogy az mennyiben függ össze a per tárgyával – azaz jelentősnek minősülhet-e –, továbbá, hogyha ez jogállítás vagy kérelem változtatását tenné lehetővé, akkor fel kell vázolni a közvetlen okozati kapcsolatot a kettő között, illetve relatív új tény esetében az önhiba hiányának valószínűsítésére szolgáló indokokat és körülményeket, illetve a 215. § (1) bekezdés ab) pontja szerinti relatív új tény és az utóbb megismert tény kapcsolatát. A bíróság anyagi pervezetése által indokolt keresetváltoztatás esetében a változtatásra okot adó tény vagy körülmény per tárgyával és a releváns pervezetési cselekménnyel fennálló közvetlen okozati összefüggésére kell rámutatni, itt az önhiba mint követelmény a 215. §-ban sem jelenik meg. A fórum- és jogviszonyazonosság bemutatása szintén tartalmi elemét képezi a kérelemnek, hiszen ez bármely keresetváltoztatási esetben törvényi feltétele a megengedhetőségnek. A Pp. keresetlevélre megalkotott formális rendszere ebben a szakaszban is visszatükröződik, ugyanis nem elég az előbb leírtak benyújtása, hanem a kereset változtatással érintett részét a 170. § (2) bekezdésének megfelelően szintén csatolni kell, akárcsak egy perfelvételi iratot. Az utóbbi rendelkezés oka az, hogy a keresetváltoztatás megengedésének következménye a perfelvétel kiegészítése, melynek egyszerű és gyors lefolytatásához célszerű olyan formában megtenni és az ellenféllel közölni a nyilatkozatot, mint a percezúra beállta előtt. Az írásbeli kérelem másik része gyakorlatilag az érdemi rész bizonyítására szolgál, vagyis csatolni kell minden olyan bizonyítékot, mely a tényről való tudomásszerzés időpontját, módját, illetve körülményeit, továbbá az önhiba hiányát valószínűsítik; a kereset változtatással érintett részének megfelelően szükséges az új tényt alátámasztó bizonyítékok előadása is.⁶⁵

4.2 A kérelem többszemponútú vizsgálata és a döntéshozatal

A bíróság a kérelem beérkezésekor elsősorban alaki vizsgálatot végez el, vagyis megvizsgálja, hogy az előterjesztett beadvány határidőben érkezett-e, tartalmazza-e az imént felvázolt kötelező tartalmi elemeket, továbbá, hogy fennáll-e valamilyen perakadály, amely miatt a keresetlevél esetén visszautasításnak lenne helye. A határidő vizsgálatánál a fél által előadott valószínűsítő bizonyítékokra kell figyelemmel lennie a bíróságnak, abból kell meghatározni, hogy mennyiben hihető számára a fél által megjelölt időpont. A tartalmi követelmények ellenőrzése egyértelmű, a jogszabályi rendelkezés pontokba szedve határozza meg a kötelező elemeket, ez viszont azzal jár, hogy amennyiben hiányos a beérkezett kérelem, azt vissza kell utasítani, nincs

⁶⁵ ÉBNER i.m. 907-909.; ZSITVA 2017. 328.; SZALAY i.m. 622-623.

lehetőség a hiánypótlásra. A szabály enyhítésére szolgál az a lehetőség, hogy amennyiben a fél nyolc napon belül – de legkésőbb az elsőfokú tárgyalás berekesztéséig – újból előterjeszti a már hiánytalan kérelmét, a joghatások fennmaradnak és elbírálatónak tekinthető. A perakadály fennállta szintén egy visszautasítási ok, ugyanis jelenléte esetén nem volna lehetőség a perfelvétel kiegészítésére és az eljárást folyását akadályozná a kérelem elintézésére szánt idő. A bíróság visszautasító végzése ellen önálló fellebbezési lehetőség nincs, azonban az indokolása kötelező, tehát a fél az érdemi határozattal szembeni fellebbezésében erre is kitérhet.⁶⁶

A kérelem érdemi vizsgálatára csak akkor kerülhet sor, ha a kérelem visszautasításának nem volt helye, ezután a bíróság a keresetváltoztatás 215. § szerinti feltételeinek fennállásáról vagy fenn nem állásáról dönt, utóbbi esetben elutasítja a kérelmet és az eredeti kérelem alapján dönt érdemben a bíróság,⁶⁷ az előbbi esetben pedig a megengedéssel egyidejűleg a változtatással érintett részben elrendeli a perfelvétel kiegészítését, ezzel áttörve a percezúrát. Az 1952-es Pp. hatálya alatt a bíróságnak csak az elutasításról volt szükséges végzésben rendelkeznie, viszont a jelenlegi szabályozásban az engedélyezés esetében is így kell tennie, ugyanis a perfelvétel újbóli megnyitásához ez elengedhetetlen, mert az ellenfélnek a megváltoztatott nyilatkozatokra reagálnia kell. A megengedő végzés esetében szembeütnő a jogorvoslat hiánya, tekintve, hogy a bíróság csak az elutasítás esetén köteles indokolni a döntését, amellyel szemben ugyan önállóan nem lehetséges a fellebbezés, de az érdemi határozatban már igen. A megengedő végzéshez ezzel ellentétben nem kapcsolódik indokolási kötelezettség, így a Pp. 365. § (3) bekezdése rá nem irányadó. Kérdés, hogy egy jogszabályba ütköző módon megváltozott tárgyú per esetében, hogyan lehetséges a fellebbezés az ellen, hogy jogellenesen tettek peranyaggá tényeket, jogállításokat vagy kérelmet. Álláspontom szerint, ez utóbbi esetben egyértelműen sérül a jogorvoslati jog, viszont mivel az ítélet anyagi jogereje nem terjed ki a korábbi pertárgyra, úgy annak érvényesítésére, a res judicata hiányában, még mutatkozik lehetőség.⁶⁸

66 Ld. 63. lj.

67 CKOT2017.11.20-21:37.

68 ÉBNER i.m. 907-911.; ZSITVA 2017. 328-330.; SZALAY i.m. 624-625.

4.3 A megengedhetőségi vizsgálat előnyei és hátrányai

A keresetváltoztatás engedélyezésének jelenlegi módjáról megoszlanak a vélemények a jogirodalomban. Az írásbeliség és a szigorú formában meghatározott alaki kellékek mellett felhozható az az érv, hogy amennyiben nem megfelelő vagy hiányosan előadott kérelmet nyújtanak be, az nem akadályozza az eljárás zavartalan folyását, továbbá a feleket a gondos pervitelre és az eljárás támogatására ösztönzik a nyilatkozataik benyújtása során. Ugyanakkor a Pp. túlságosan széles körre terjeszti ki a keresetváltoztatás fogalmát, így a kereset szinte bármely elemének a legkisebb módosulása egy hosszabb eljárási procedúrát von maga után. Példaként említhető az anyagi pervezetés esete, amikor magán a tárgyaláson merül fel az az indok, amely a keresetváltoztatás alapjául szolgál, ilyenkor célszerű volna nyomban elbírálni, hiszen a megengedhetőség egyértelműen megítélhető, ennek ellenére a joggyakorlat ezen esetben is mereven kiáll az írásbeliség mellett és a Pp. is csak a Járásbíróság előtt jogi képviselő nélkül eljáró félnek teszi lehetővé a kérelme szóban történő előterjesztését.⁶⁹ Talán a jelenlegi és az előző Pp.-ben uralkodó két véglet közötti, a per közben létrejövő körülményekhez igazított megoldás volna a legcélszerűbb.⁷⁰

Idevágó, az előbb leírt anyagi pervezetéssel kapcsolatos körülmény, amely esetén adott esetben lehetőségként szolgálhatna az azonnali elbírálás, amennyiben az ellenérdekű fél is képes nyomban nyilatkozni, így kiküszöbölve az eljárás elhalasztását, az írásbeli kérelem előterjesztését és elbírálásához szükséges időt. Érdekes, hogy a rövid határidők és tartalmi kellékek jelenléte a Pp.-ben az eljárás gyors lefolyását szolgálják a jogalkotók szemében, de épp a perelhúzás egyik eszközévé válhatnak a túlzott formalitás alkalmazása miatt. Az is egy követhető irány lehet a szabályozásban, ha csak akkor lenne kötelező az engedélyezési eljárás, ha az ellenfél a változtatást vitatja vagy, ha az elbírálni való részletesebb vizsgálatot igényel. A pervezetés jelenléte miatt azonban a megengedhetőségről minden esetben indokolt az alakszerű határozat meghozatala, ugyanis ebben rögzíti a bíróság a kiegészítő perfelvételi tárgyalás kereteit, az osztott perszerkezet révén efelől nem lehet eltekinteni, viszont az indokolási kötelezettség hiánya egy kritikus pontja a jelenlegi szabályozásnak.⁷¹

69 CKOT2017.11.20-21:37.

70 Ld. 71. lj.

71 ÉBNER i.m. 908-909.; ZSITVA i.m. 329.; ÉLESS – DÖME i.m. 427-429.

5. A perfelvételi tárgyalás kiegészítése mint a keresetváltoztatással járó perccselekmény

A bíróság keresetváltoztatás engedélyezéséről szóló végzésben elrendeli a perfelvétel kiegészítését. Az osztott perszerkezet és preklúzió hatása, hogy a bíróság és a felek kötve vannak a perfelvételt lezáró végzéséhez, így főszabály szerint a perfelvételre tartozó bármely perccselekményt vagy nyilatkozatot az érdemi tárgyalási szakban már nem lehet megtenni. Az előbbi főszabály alól kivételt képez három eset: a dolgozat főtémája, vagyis a keresetváltoztatás, ezen kívül a keresetkiterjesztés, az ellenkérelem-változtatás és a beszámítás, nyilvánvalóan az előbbiek engedélyezése feltétele a kiegészítés elrendelésének.⁷²

A kiegészítő perfelvételi tárgyalás elrendelésével nem az egész perfelvételi szak nyílik meg – a preklúzió ilyen mértékű áttörésével sérülne számos eljárási alapelv –, hanem csak a változtatással érintett részben lehetséges a nyilatkozatok megtétele. Az elrendelő végzést minden esetben közölni kell a féllel, viszont az keresetváltoztatásra jellemző eddigi formalitás elveszni látszik a kiegészítő perfelvételi tárgyalás lefolytatásával kapcsolatban, ugyanis a jogalkotó lehetővé tette azt, hogy a bíróság akár már a tárgyaláson közölje az engedélyező és egyben elrendelő végzését és a tárgyaláson belül érdemi tárgyalással együtt folytassa le a kiegészítő perfelvételi tárgyalást. A bíróság ugyanis módot adhat a perfelvétel kiegészítésére magán az érdemi tárgyaláson (és így csak szükség esetén halasztja el a tárgyalást), valamint az, hogy a kiegészítő tárgyalást magának az érdemi tárgyalás határnapján is meg lehet tartani.⁷³

A kettő tárgyalás között nem lehet átfedés, azaz a kiegészítő perfelvételi tárgyalás keretében a változtatással érintett részben a felek megtehetik a nyilatkozataikat, ezek után pedig az érdemi tárgyalást az abban a körben maradt perccselekményekkel folytathatja a bíróság. A 222. § (1) bekezdésébe foglalt kézbesítés mint fogalom megjelenése problémás lehet, ugyanis ha a bíróság a tárgyaláson hozza meg elrendelő végzését és ott nyomban kívánja megtartani a perfelvételt kiegészítő tárgyalást, akkor az ellenérdekű félnek kézbesíteni kellene magát a végzését és a változtatás iránti kérelmet. Az utóbbi kézbesítése minden további nélkül eszközölhető, hiszen az csak írásban történhetett meg, viszont az előbbi írásba foglalására még nem kerülhetett sor, így azt kézbesíteni nem – legfeljebb közölni – lehet, ezáltal addig kiegészítő perfelvételi cselekmények foganatosítására sincs lehetőség. Így ebben az esetben a jogszabály nyelvtani értelmezése nem helyes, hanem akként célszerű értelmezni a törvényt, hogy amennyiben a bíróság az érdemi tárgyaláson belül hozza meg az engedélyező és

⁷² Ld. 75. lj.

⁷³ UDVÁRY Sándor: Az érdemi tárgyalási szak jelentősége és hatékonysága egyedi igazságszolgáltatási szempontból. *Közjegyzők Közlönye*, 2017/1, 18.

elrendelő végzését, akkor elegendő ezeket közölni az ellenérdekű féllel és felhívni a szükséges perccselekmények megtételére, viszont a változtatás iránti kérelem kézbesítése ez esetben is kötelező, még akkor is, ha azt már korábban az eljárás során megtették, ugyanis perfelvételi nyilatkozatot ekkor még nem tudott tenni.⁷⁴

Az előbbi szabályok érvényesülése viszont kizárt akkor, ha az ellenérdekű nincs jelen az érdemi tárgyaláson – vagyis nem érvényesül a 223. § (3) bekezdésének utalószabályán keresztül a 190. § (2) bekezdése –, ekkor a kézbesítés irányadó, vagyis az ellenféllel ténylegesen közölni kell minden esetben a meghozott végzést. A kézbesítés/közlés kiemelten fontos szerepet tölt be, ugyanis ezek hatása ugyanaz, mint a kereset, illetve ellenkérelem közlése a perfelvételi szakban. Az ellenérdekű félnek lehetősége nyílik megtenni a keresetváltoztatással kapcsolatban az alaki védekezését, vagy akár előterjeszthet viszontkeresetet is.⁷⁵ Az ellenérdekű fél a bíróság által közlésben/kézbesítésben megszabott határidőben teheti meg nyilatkozatait és amennyiben ezeket elmulasztja úgy érvényesül a 203.§ (2) bekezdése szerinti 'nem vitatás' vélelme, azonban a bírósági meghagyás kibocsátásának nincs helye.⁷⁶ A 203. § (2) bek. szerinti jogkövetkezmény egyébként a tartalom szerint történő elbírálás jogkövetkezményeként is megfogalmazható.⁷⁷

A bíróság számára a Pp. nem írja elő, hogy milyen módon kell lefolytatnia a kiegészítő perfelvételi tárgyalást – lehetőség van mind a három perfelvételi tárgyalási módra –, az annak függvénye, hogy milyen mértékű, jellegű és jelentőségű a változtatás. Ehhez mérten kell meghatároznia a bíróságnak azt is, hogy az ellenérdekű fél milyen formában és határidővel – amely határidő eltérhet a 179. §-ban foglaltaktól – tegye meg a nyilatkozatát, lehet akár írásban, de sor kerülhet rá a nyomban tárgyaláson szóban is, többek között erre az esetre irányadó a kézbesítés közléskénti értelmezése. A kiegészítő perfelvételi tárgyalásra az előbbieken kívül, szinte minden tekintetben a perfelvételi tárgyalás szabályai alkalmazandók, kivéve továbbá a tárgyalás elmulasztásának esetét, amely nem jelenti az eljárás megszüntetését, hanem csak a szünetelését.⁷⁸

74 Ld. 75. lj.

75 CKOT 2019.04.15:12.

76. ÉBNER i.m. 916-917.; SZALAY i.m. 630.

77 WALLACHER Lajos: A perfelvételi szak. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez. Budapest, Magyar Közlöny- és Lapkiadó, 2017. 397.

78 CKOT2019.04.15:12.; ÉBNER i.m. 918-919. pp.; ZSITVA 2017. 334.; SZALAY i.m. 630.; T/11900 számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 222. §-hoz.

A kiegészítő perfelvételi tárgyalás jelenléte a Pp.-ben azért különös jelenség, mert az osztott perszerkezet által szigorúan elkülönített tárgyalási szakok lefolytatása megtörténhet akár egy időben. Nem feltétlenül szolgálja az átláthatóságot a jelenleg élő szabályozás, főleg a keresetváltoztatás eseteiben, ugyanis egyáltalán nem kizárt az, hogy az érdemi tárgyalás menetére nagymértékben hatással lesz a perfelvétel kiegészítése. A bíróság ezért dönthet úgy is, hogy a kiegészítő perfelvételi tárgyalás eredményére tekintettel, más sorrendben folytatja tovább a bizonyítási cselekményeit vagy akár el is halasztja azok megtételét.⁷⁹

⁷⁹ ÉBNER i.m. 918-919.; ZSITVA 2017. 334.; SZALAY i.m. 630.

6. A hatályos Pp. küszöbön álló „új” keresetváltoztatásra irányadó rendelkezései

6.1 A keresetváltoztatás fogalmának szűkítése

Az Országgyűlés elé 2020 októberében benyújtott T/13257. számú törvényjavaslat (a továbbiakban: Törvényjavaslat) a Pp. módosításáról elfogadása esetén a keresetváltoztatást alapjaiban változtatná meg. A keresetváltoztatás tekintetében elsőként a törvényi fogalmat érintő változtatást érdemes megvizsgálni. A Törvényjavaslat a jelenleg igen széles, a kereset minden elemére kiterjedő definíciót, a tényállításon és a jogi érvelésen eszközölt változtatások fogalomból való kiemelésével szűkíteni próbálja. A módosítás eredményeként a korábbi jogállításhoz képest eltérő vagy további érvényesíteni kívánt jog előadása, illetve az előző kérelemhez képest további előterjesztése vagy a már előadott kérelem valamely részének megváltoztatása minősül keresetváltoztatásnak.⁸⁰

A jelenlegi szabályozás a tényállításváltoztatás eseteit és feltételeit a keresetváltoztatás körébe vonja, ezért a 215. §-ban helyezte el az arról szóló rendelkezéseket, ennek okán irányadó az új tény perbevitele során az engedélyezési eljárás és a kiegészítő perfelvételi tárgyalás rendelkezései is. A Törvényjavaslat azonban az új tény eddig ismert formáit és az ahhoz tartozó perbeviteli feltételeket áthelyezi a 214. §-ba, amely az érdemi tárgyalási szakban megtehető perfelvételi nyilatkozatokról rendelkezik. Ennek értelmében azokat a tényállásváltoztatási eseteket, amelyeket jelen pillanatban a keresetváltoztatás formális rendszerében lehet érvényesíteni, a jövőben elképzelhető, hogy a már kifejtett külön engedélyezési eljárás nélkül legkésőbb az elsőfokú eljárás berekesztéséig (objektív határidő) meg lehet tenni. A feltételek azonban azonosak lennének, amennyiben relatív új tény merül fel, szükséges az önhiba hiányának valószínűsítése és a tudomásszerzéstől számított tizenöt napos, előterjesztésre nyitva álló szubjektív határidő sem veszne el. A Törvényjavaslat természetesen szankcionálja a feltételeknek – mely a jelenlegi szabályozással azonos módon előírt – nem megfelelő tényállásváltoztatásra irányuló nyilatkozatokat, az ilyen esetekben a bíróság nem teszi a peranyagává az előterjesztett tényeket, azokat figyelmen kívül hagyja. Ez utóbbi döntéséről a bíróság tájékoztatja a felet és legkésőbb az ítéletében részletezi a döntése alapjául szolgáló indokokat, így biztosítva az erre vonatkozó fellebbezési jogot.⁸¹

80 T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról 1. § (3) bek.

81 T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról 23. §.

Véleményem szerint nagymértékben megkönnyítené a perek koncentrált lefolyását az ilyen irányú módosítás, hiszen egyszerűbbnek mondható az új tények megítélése a perben, legyen az relatív vagy abszolút, ezért nem indokolt megakasztani a pert a keresetváltoztatás engedélyezésére fordított idővel. A módosításnak köszönhetően felek az érdemi tárgyalási szakban részletező tényeket vagy az érvényesített jogra mutató további tényeket adhatnának elő, amely csak segíti a jogállításuk alátámasztását, de nem indokolja annak megváltoztatását, amennyiben igen és a fél jogállítás változtatással is élne, az már a keresetváltoztatás esetkörébe tartozik, amelyre a jelenlegi szigorúbb rendelkezések vonatkoznak. Az irreleváns tények perbe hozatal szintén nem merülhet fel, ugyanis a Pp. ugyanúgy megkövetelné az a per eldöntés szempontjából jelentős legyen. Az előző Pp. hatálya idején tapasztalt szabadabb keresetváltoztatáshoz fűződő negatív tapasztalatok újbóli felmerülése nem fenyegetne, viszont a perhatékonyság növelését szolgálnák az új rendelkezések, amely a jelenlegi Pp. egyik fő alapelve.

6.2 Az érdemi tárgyalási szakban lehetséges keresetváltoztatási esetek

A fogalom megváltozásának következtében a Pp. 215. §-a is módosításra kerülne, pontosabban egyszerűsödne. Hiába került ki a tényállításváltoztatás a keresetváltoztatás fogalmából, a keresetváltoztatás továbbra is két alapon történhet meg: perbe kerülő új tényállítás vagy a bíróság anyagi pervezetése. Előnye az új szabályozásnak, hogy az érdemi tárgyalási szakban bármely fél által előterjesztett új tényállítás indokolhatja a keresetváltoztatást, azonban a kettő közötti közvetlen összefüggés fennállta szükséges. A másik eset, a perfelvételt lezáró végzés meghozatala után végzett anyagi pervezetése a bíróságnak, amelynél a jelenlegi szabályozás megköveteli a változtatással való okozati összefüggést, azonban a Törvényjavaslat ezt a feltételt már nem tartalmazza. Bizonyos szempontól érthető, hogy eltekint tőle, hiszen a törvény szövege egyértelműen kifejezi, hogy az anyagi pervezetés indokolja a változtatást, amely logikailag, már önmagában megteremti az okozatiságot. A határidők, illetve a jogviszony- és fórumazonosság mint követelmény nem változnának.⁸²

A változtatási iránti kérelem előterjesztésének határidejét is érinti a tényállításváltoztatás körüli módosítás, ugyanis jelenleg az új tényről való tudomásszerzéstől számított tizenöt napon belül kell a bírósághoz benyújtani az írásba foglalt kérelmet. A Törvényjavaslat irányadó rendelkezései szerint viszont, a keresetváltoztatás bármely fél által tett új tényállításon is alapulhat, így a

⁸² T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról 25. §.

tizenöt napos törvényi határidő a tényállításról és nem a tényről szerzett tudomástól számítandó. A Törvényjavaslat az előterjesztésre előírt határidő kapcsán kitér továbbá az anyagi pervezetés körében előforduló keresetváltoztatás esetére is, ennek értelmében a percselekmény közlésétől indul a szubjektív határidő. A Törvényjavaslat nem változtat a kötelező írásbeliségen, nem differenciál aszerint, hogy a változtatás oka esetleg a tárgyaláson merül fel, amely adott esetben akár egyértelműen elbírálható és a felek is jelen vannak, így reagálhatnak a keresetváltoztatási szóban előadott percselekményekre. Így nem oldja fel azt a problémát, amely már csak az anyagi pervezetés mint keresetváltoztatásra okot adó körülmény körére korlátozódik – tekintve, hogy a tényállításváltoztatás kikerül a 215. § alól –, vagyis, hogy az egyszerű megítélésű változtatási kérelmeket is írásba kell foglalni és benyújtani a bíróság részére.⁸³

6.3 A 221. §-ban foglalt fikciós tényállások bővítése

A kérelem megváltoztatásának esetkörei is igen sok területet lefednek a jelenlegi szabályozásban. A Törvényjavaslat ezért az előző Pp. hatálya alatt élő rendelkezésekhez hasonlóan, feltételhez nem kötött perfelvételi nyilatkozathoz sorolná a kereseti követelés felemelésének azt az esetkörét, amely során a fél a követelésének összegét megnöveli a per folyamán esedékessé vált részletekkel, azonban ezt csak a törvényen alapuló tartás iránti perben és a törvény által meghatározott egyéb esetben teheti meg. Ez utóbbi szabály kevésbé alkalmazkodik a hatályos Pp.-ben megjelenő egységes perrendhez, ugyanis differenciál az egyes meghatározott tárgyú perek között és azokra nézve más rendelkezéseket állapít meg, ezért kissé szokatlan a kódex rendszerében. A Pp. módosításának eredményeként kérelemváltoztatás esetei közül jelen szakasz alá kerülhet továbbá az az eset, amikor a fél az eshetőleges viszonyban álló keresetének elbírálásának sorrendjét módosítja. Ez azért volna előnyös újítás, mert az érdemi tárgyalási szakban felmerült új tényállítások vagy ahhoz kapcsolódó keresetváltoztatások, illetve a bíróság anyagi pervezetése számos esetben indokolhatják a sorrend megváltoztatását. Ezeken túl megtörténhet a sorrend változtatás olyan okból is, amely nem kötődik előzőekhez, csupán a fél utóbb észleli a perfelvétel során megtett hibáját és egy csekély változtatással ezt ki tudná küszöbölni, ami nem jár egy hosszabb eljárási cselekménnyel.⁸⁴

83 T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról 26. §.

84 T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról 28. §.

Végső soron a 221. § kiegészülne a jogi érvelés megváltoztatásával is, amely egy igencsak sürgető módosításnak számít, ahogyan arra a dolgozatomban már rámutattam. A jogi érvelés mint pertárgyfogalom célja az indokolás, az összefüggések felvázolása vagy akár a fél eltérő jogértelmezésének magyarázata, így a jelenlegi szabályozásban jogi érvelésre vonatkozó indokolatlan változtatási tilalom, illetve kivételes esetekre szorított megengedett⁸⁵ volta fenntarthatatlan. A keresetváltoztatás bármely változatánál a kereset következetessége elveszik, ha a jogi érvelés részben nem tehető meg a megfelelő módosítások.⁸⁶

6.4 Excursus: A keresetváltoztatás lehetőségének módosulása a perfelvételi szakban

A dolgozat szűken vett témájához nem tartozó, azonban a keresetváltoztatás szempontjából fontos kérdés, hogy milyen formában lehetséges a keresetváltoztatás perfelvétel során. A perfelvételi szakban az előterjesztett perfelvételi nyilatkozatok a perfelvétel lezárásáig az ellenfél hozzájárulása nélkül szabadon megváltoztathatók [Pp. 183. § (4) bek.], így a keresetváltoztatás is szabadon megtehető. Az azonban vitás volt, hogy amennyiben írásban kívánja a felperes keresetváltoztatását megtenni, azt csak perfelvételi iratban teheti meg. Zsitva egyértelműen kihangsúlyozza a jogalkotói álláspontot: keresetváltoztatás csak perfelvételi iratban lehetséges.⁸⁷

A joggyakorlat azonban ettől eltérő álláspontot foglalt el. Több CKOT-állásfoglalás is megjelent azzal, hogy a keresetváltoztatás bármikor előterjeszthető írásban, tekintettel, hogy a keresetváltoztatás nem perfelvételi irat.⁸⁸

A Fővárosi Ítéltábla is kiemelte ezt egy eseti döntésében, hozzátéve, hogy az „ezzel ellentétes jogértelmezés a fél rendelkezési jogának sérelméhez vezetne.”⁸⁹ A jogalkotói szándékot alapul véve azonban a nem perfelvételi iratban történő írásbeli keresetváltoztatás hatálytalan lenne, hiszen nem volt bírói felhívás vagy törvényi lehetővé tevő rendelkezés, amely ennek utat nyitna. Völcsy szerint a 203. § (1) bekezdés jelen formájában nem képes kezelni ezt a helyzetet.⁹⁰

A jogalkotó ezt a bizonytalanságot a Törvényjavaslatban úgy orvosolta, hogy az egyrészt az előkészítő irat szabályai közé illesztve, az újonnan megalkotott 202. § (2) bekezdés keretében lehetővé tette a keresetváltoztatást bírói felhívás nélkül

⁸⁵ CKOT2019.11.28:12.

⁸⁶ T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról 28. §.

⁸⁷ ZSITVA Ágnes: A perfelvételi szak. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz, Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 495-497.

⁸⁸ CKOT2017.11.20:29., CKOT2019.04.15:6.

⁸⁹ ÍH2019.129.

⁹⁰ VÖLCSEY Balázs: A perfelvételi szak jogértelmezési kérdései. Magyar Jog, 2020/6, 336.

is.⁹¹ Ezzel összhangban a 203. § (1) bekezdést úgy módosítja, hogy kivételként kiemeli a 202. § (2) bekezdést az előterjesztési rend formalizmusa alól.⁹² Álláspontom szerint a módosítás segíteni fogja a keresetváltoztatás szabadabb és ezzel a perhatékonyságot jobban segítő előterjesztését.

7. Összegzés

A munkám során a jelenleg élő keresetváltoztatásra irányadó fogalom és az érdemi tárgyalási szakra eső keresetváltoztatás szabályainak indokait, hibáit és előnyeit részletesen taglaltam. Néhány helyen egyértelmű, hogy szükséges a kódex megfelelő módosítása vagy az alapelvek megfelelő érvényesülése érdekében, vagy mert egy indokolatlan szabályozás fenntartása nem célszerű. Az időközben kiadott módosításra irányuló törvényjavaslat már elmozdul egy olyan fejlődési irányba, amely merít a Pp. hatályba lépése óta eltelt idő tapasztalataiból, illetve az előző Pp. hatálya idején beváló, előnyös gyakorlatból, továbbá az Rpp. bizonyos rendelkezései is visszatükröződni látszanak. Az előbbi három tényező ötvözésével egy koherensebb és letisztult szabályozás érhető el.

91 T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról 19. §.

92 T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról 76. § 12. pont.

8. Hivatkozott jogszabályok és bírói gyakorlat

8.1 Jogszabályok

1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról

1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

8.2 Törvényalkotással kapcsolatos dokumentumok

T/1864. sz. törvényjavaslat a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló egyes törvények módosításáról

Az új polgári perrendtartás koncepciója (2015. január 14.)

Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai IV. kötet, 73. ir.: Indokolás a polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslathoz

T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról.

T/13257. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról.

8.3 Bírósági állásfoglalások és joggyakorlat

CKOT2017.11.20:29.

CKOT2017.11.20-21:5.

CKOT2017.11.20-21:37.

CKOT2018.11.19-21:39.

CKOT2019.04.15:6.

CKOT2019.04.15:11.

CKOT 2019.04.15:12.

CKOT2019.11.28:12.

ÍH2019.129.

9. Felhasznált irodalom

Borsos Endre: A keresetváltoztatás lényege és következményei. Jogtudományi Közlöny, 1917/15, 139-142.

Czoboly Gergely: A polgári perek elhúzódása. In Jakab András – Gajdushek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016. 758-776.

Ébner Vilmos: Érdemi tárgyalási szak. In Varga István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2018. 891-927.

Éless Tamás: Szerkezeti alapkérdések a polgári per kapcsán. Magyar Jog, 2013/10, 613-616.

Éless Tamás – Döme Attila: A keresetváltoztatás kérdéséhez. In Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 417-429.

Éless Tamás – Parlagi Mátyás: Az érvényesített joghoz kötöttség. In Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 355-361.

Herédi Erika: A preklúzió jelentősége a megújult polgári perben. Jogtudományi Közlöny, 2018/3, 117-125.

Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Budapest, Osiris Kiadó, 2014.

Kiss Daisy: A tárgyalás. In Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata I. Budapest, Complex, 549-642.

Kiss Gábor – Erőss Mónika: Keresetváltoztatás és eshetőleges kereset. In Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 430-442.

Metzinger Péter: A tényállítás megváltoztatása az új Pp.-ben, különös tekintettel az elévülésre. Magyar Jog, 2020/7-8, 397-402.

Nagy Andrea: A tárgyalás. In Wopera Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz I. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 456-564.

Novák István: A kereset a polgári perben. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966.

Nyilas Anna: A keresetváltoztatás korlátai a polgári perben. Magyar Jog, 2016/11, 659-668.

Pákozdi Zita: A pertárgy fogalma jog-összehasonlító megközelítésben. In Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 328-354.

Pákozdi Zita: A perindítás és a keresetlevél szabályai az új Pp.-ben. Jogtudományi Közlöny, 2017/7-8, 345-350.

Puskás Péter: A perfelvételi szak. In Petrik Ferenc (szerk.): Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára I. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2018. 391-441.

Sárffy Andor: Magyar polgári perjog. Budapest, Grill, 1946.

Stipta István: A jelenkori jogtörténet-tudomány. Jogtörténeti Szemle, 2016/3, 36-40.

Szabó Imre: Szakértelem és felelősség. Jogtudományi Közlöny, 2017/9, 373-385.

Szalay Róbert: Érdeemi tárgyalási szak. In Wopera Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019, 616-633.

Udvary Sándor: Az érdeemi tárgyalási szak jelentősége és hatékonysága egyedi igazságszolgáltatási szempontból. Köjegyzők Közlönye, 2017/1, 14-19.

Villányi László: A magyar magánjog rövid tankönyve. Budapest, Grill, 1941.

Völcsy Balázs: A perfelvételi szak jogértelmezési kérdései. Magyar Jog, 2020/6, 332-339.

Wallacher Lajos: Az osztott perszerkezet bevezetésének közvetett hatásai az új polgári perrendtartásban. Jogtudományi Közlöny, 2017/12, 529-535.

Wallacher Lajos: A perfelvételi szak. In Wopera Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez. Budapest, Magyar Közlöny- és Lapkiadó, 2017. 374-403.

Wopera Zsuzsa: Értelmező rendelkezések In Wopera Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 55-62.

Zsitva Ágnes: Keresetváltoztatás. In Wopera Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 36.

Zsitva Ágnes: A perfelvételi szak. In Wopera Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 283-324.

Zsitva Ágnes: Érdemi tárgyalási szak. In Wopera Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 324-338.

Zsitva Ágnes: A perfelvételi szak. In Wopera Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz, Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 478-615.

MOLNÁR MERCÉDESZ LAURA

**A DEVIZAPEREK AKTUÁLIS GYAKORLATI PROBLÉMÁI, AZ
ÁRFOLYAMKOCKÁZATRÓL SZÓLÓ TÁJÉKOZTATÓK MEGÍTÉLÉSÉNEK BÍRÓI
GYAKORLATA**

**AZ ÁRFOLYAMKOCKÁZATRÓL SZÓLÓ TÁJÉKOZTATÁS ELMARADÁSA, VAGY
NEM MEGFELELŐ VOLTA MIATTI ÉRVÉNYTELENSÉG PROBLEMATIKÁJA,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ELTÉRŐ ÁLLÁSPONTÚ BÍRÓSÁGI ÍTÉLETEKRE**

1. Problémafelvetés

1.1. A devizahitelezés Magyarországon történő kialakulása

Az 1989-90-es rendszerváltást követően megkezdődött állami tulajdon lebontásával újra teret nyert a magántulajdon intézménye, amely alapjaiban változtatta meg a magyar társadalom tulajdonhoz való viszonyát. Az első Orbán-kormány nevéhez fűződik az első sikeres, kamattámogatott forint alapú hitelkonstrukció, amelyet a 2002-es országgyűlési választásokat követően megalakult új kormány költségvetési indokokra hivatkozva törölt el.

A forint alapú hitelezés ugyanakkor állami kamattámogatás nélkül rendkívül kedvezőtlennek alakult. A rendkívül magas forintkamattal szemben ekkor született meg az az új ötlet, hogy a lakossági hitelezést alacsonyabb kamatok mellett nyújtható devizákra állítsák. Akkoriban a forint tartósan és kirívóan csökkeni nem képes inflációja vonzotta a magyar társadalmat az alacsonyabb alapkamatú devizahitelek irányába. Így jelentek meg hazánkban az alacsony kamattal kínált deviza-, elsősorban svájci frank alapú hitelek.

A devizában felvett hitelkonstrukció előnye abban rejlett, hogy mivel a törlesztési teher alacsonyabb szintről indult, így az adósnak az első időszakban kevesebbet kellett fizetnie, mint forint alapú hitel esetén. A mérsékelt kamatfizetési terhet azonban ellensúlyozta a fennálló tőketartozás folyamatosan változó kamata.¹ Az árfolyamkockázatban rejlő veszélyt azonban az adósok jelentős része figyelmen kívül hagyta, kizárólag a külföldi devizák stabil és a forintnál lényegesen alacsonyabb kamatszintjére fókuszálva kötöttek devizahitel szerződéseket. A devizahitelek széles körű elterjedésének másik oka az euró közeljövőben történő bevezetésébe vetett hit volt. Így akkoriban célszerűbbnek tűnt, hogy a hiteleket a magas kamatozású forint helyett a jövő devizájában, vagyis az euróban, vagy ahhoz szorosan kötődő svájci frankban nyújtsák.

A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság azonban a magyar forint leértékelődéséhez, míg a külföldi devizák (euró, svájci frank, japán jen)

¹ BODZÁSI Balázs: A devizahitelezés korszaka Magyarországon. Fontes Iuris, 2015/1, 7.

felértékelődéséhez vezetett. A magyar pénzügyi felügyelet 2008. február 15. napján adta ki első ajánlását, amelyben érdemben reagált a devizahitelezés rendszerszintű kockázataira.²

Érdekesség, hogy az osztrák bankfelügyelet jóval korábban, 2006. június 30. napján már közleményt tett közzé, amelyben a deviza alapú hitelekhez kapcsolódó kockázatokra hívták fel a társadalom figyelmét. Az egyik legfontosabb megállapítás a deviza alapú hitelek, deviza spekulációs ügyletekként történő azonosítása volt.³ Az osztrák bankfelügyelet 2008-ban megtiltotta az új devizaalapú hitelek nyújtását, melynek következtében Ausztriában 7 év alatt 45%-kal csökkent a devizaalapú hitelszerződések száma.⁴

Később, a svájci frankhoz képest, nem csak a forint, de az euró is jelentősen gyengült, így a svájci frank úgynevezett tartalékvalutává (más szóval: menekülő valutává) vált. Míg a forint az euróhoz képest leértékelődött, addig a svájci frank jelentősen megerősödött az euróval szemben.⁵ A gyorsan gyengülő forintárfolyamnak, így a folyamatosan emelkedő törlesztőrészleteknek köszönhetően az adósok visszafizetési képessége drasztikusan romlott. Ez a helyzet a bankok esetében sem alakult kedvezően, hiszen így a nemteljesítő hitelek aránya folyamatosan emelkedett.⁶ A profithiány pótlása érdekében a magyarországi bankok a hazai jogi szabályozás hézagát kihasználva, a számukra törvényben biztosított egyoldalú szerződésmódosítási joggal visszaélve folyamatos kamatemelésbe kezdtek.

2 BODZÁSI Balázs: A devizahitelezés korszaka Magyarországon. Fontes Iuris, 2015/1, 8.

3 https://www.fma.gv.at/fma-und-oenb-praesentieren-einen-informationsfolder-zu-den-risiken-von-fremdwaehrungskrediten/?fbclid=IwAR1rjhS75z-ojnTlxHfGvQlQkl69Vsxok_CdIMrFUIDXdz5pPkywl8il6o

letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.22.

4 BODZÁSI Balázs: A devizahitelezés korszaka Magyarországon. Fontes Iuris, 2015/1, 8. 14. lábjegyzet.

5 BODZÁSI Balázs: A devizahitelezés korszaka Magyarországon. Fontes Iuris, 2015/1, 8. 2008 elején egy euró kb. 250 forintot ért, míg 2012-ben 300-at. 2008 elején egy svájci frank kb 150 forintot ért, míg 2012-ben már 250 forintot.

6 Nyeste-Árokszállási i. m. 150.

Kiemelendő, hogy az Európai Unió rendelkezései szerint a devizaalapú hitel lehetősége nem zárható el a társadalom elől, így generális tilalom e körben nem hozható.⁷ Ugyanakkor 2010 nyarán az Országgyűlés, ha megkésve is, de eleget tett azon társadalmi elvárásnak, mely szerint a hitelfelvétel a jövőben észszerű és teljesíthető keretek között menjen végbe.⁸

Álláspontom szerint mindkét szerződő félről, így mind az adósi, mind pedig a hitelezői oldalon állókról elmondható, hogy a deviza alapú hitelszerződések megkötésekor a kockázatokat szinte teljesen ignoráló magatartást tanúsítottak az elérhető nyereség reményében. Ahogyan azt pedig már Széchenyi István Hitel című művének Bèvezetésében kifejtette, *„...éppen úgy látom, a hitel híját minden erkölcsi romlottság s lelki aljasodás egyik fő okának... Mert ha valaki pénzét 20-szal, 50-nel, 100-zal, 100 túl vagy még több uzsoráért adja kölcsön, annak bizonyára az ördöggel is van dolga, ki pedig 100-túl 20-nál, 50-nél, 100-nál többet ír alá, azt bona fide sohasem cselekszi, hanem csalni akar.”*

Dolgozatom fő célja az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás elmaradása, vagy nem megfelelő volta miatti teljes érvénytelenség problematikájának vizsgálata, különös tekintettel az eltérő álláspontú bírósági ítéletekre. Véleményem szerint a magyar bírói gyakorlat a meghozott jogegységi határozatok, Kúriai állásfoglalások, törvények ellenére továbbra sem alakított ki egy egységes álláspontot tekintetben, hogy a kölcsönszerződésekre vonatkozó jogszabályok alkalmazhatók-e a lízingszerződésekre is, továbbá pontosan mi számít megfelelő tájékoztatásnak az árfolyamkockázattal kapcsolatosan.

7 <https://2010-2014.kormany.hu/hu/gyik/kormanyzati-intezkedesek-a-lakashitelesek-erdekeben> 2020

letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.20.

8 110/2011. (VII. 4.) Korm. rendelet.

2. A devizaalapú kölcsönszerződés és lízingszerződés fogalma

Előjáróban érdemes megjegyezni, hogy a deviza alapú szerződések elterjedésekor jogszabály még nem határozta meg a deviza alapú kölcsön fogalmát.⁹ Később, a rHpt. 200/A. § (1) bekezdésének meghatározása szerint, deviza alapú a hitel-, kölcsön-, illetve pénzügyi lízingszerződés, ha azt devizában tartották nyilván, vagy devizában nyújtották és forintban törlesztik.¹⁰

A devizaalapú kölcsönök a devizakölcsönök halmazába tartoznak, vagyis azon tágabb csoportba, amelynek lényege, hogy a pénztartozás kirovó pénzneme nem forint, így azt a szerződő felek a szabad elszámolás elve alapján szabadon határozhatják meg. Ennek ellenére azonban, a hitelező köteles a kölcsönt forintban folyósítani, az adós pedig forintban törleszteni, tehát a szerződő felek a devizában kirótt pénztartozást forintban róják le.

A konstrukció jogszabályi alapját a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: rPtk.) 231. § szakasza biztosította, amely szerint *„a pénztartozást főszabály szerint a teljesítés helyén érvényben lévő pénznemben kell megfizetni, továbbá amennyiben a tartozás más pénznemben van meghatározva, akkor azt a fizetés helyén és idején érvényben lévő árfolyam(ár) alapulvételével kell átszámítani.”*¹¹

A fent hivatkozott rendelkezés lényege tehát az volt, hogy az adós az idegen pénz időleges használati jogát úgy szerezte meg, hogy a kirovó és a lerovó pénznem eltért egymástól. Mindez azt jelenti, hogy az adósnak a törlesztőrészek esedékességekor annyit kellett forintban fizetni (leróni), mint amilyen összeg megegyezett a szerződésben devizában (tipikusan svájci frankban, euróban, japán jenben) meghatározott pénztartozással.

Összefoglalva, a kölcsönbevevő forintban juthatott a kölcsön összegéhez és tartozását is forintban fizethette vissza, ugyanakkor kamatfizetési kötelezettsége a lerovó és kirovó pénznem árfolyamváltozásának függvényében változott.

A (deviza alapú) lízingszerződés egy atipikus jogviszony, amely az adásvétel, a bérlet és a pénzkötelmek elemeiből áll össze. A lízingbeadó a lízing tárgyának a tulajdonjogát az adásvételi szerződés megkötésével, valamint a vételár megfizetésével megszerzi, majd a lízingszerződés alapján köteles a lízingtárgyat tartós határozott időre a lízingbe vevő használatába adni, amiért a lízingbe vevő időszakonként lízingdíjat fizet.¹²

⁹ 6/2013. PJE indoklás III.1. pont.

¹⁰ 2010. szeptember 27. napjától hatályos.

¹¹ rPtk. 231. § szakasz.

¹² 12.P.20.131/2019/34. számú ítélet 3. oldal.

3. Érvénytelenség problematikája

Álláspontom szerint, általánosságban elmondható, hogy az adósok a devizaperekben elsősorban a kölcsön-, valamint lízingszerződések érvénytelenségére az induló ügyleti kamat százalékos mértékben történő feltüntetésének, valamint az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatásának hiányára tekintettel hivatkoznak.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az említett két kifogás között azok jogkövetkezményében jelentős eltérés állapítható meg aszerint, hogy a jogalkotó különbséget tesz a teljes, valamint a részleges érvénytelenség között.

3.1. Induló ügyleti kamat százalékos mértékben történő feltüntetése

3.1.1. Lízingszerződések

A lízingszerződések tekintetében az induló ügyleti kamat százalékos mértéke feltüntetésének hiánya kapcsán fontos kiemelni, hogy annak megjelölése lízing esetében nem is volt kötelező.

Polgári jogi szempontból a pénzügyi lízingszerződés lényeges tartalmi eleme a lízingtárgy, melyet a lízingbeadó a lízingbe vevő részére használatba ad és ennek ellenszolgáltatásaként a lízingbe vevő lízingdíj fizetésére köteles.¹³

A szerződéskötéskor nem volt olyan jogszabályi rendelkezés, amely pénzügyi lízingszerződés esetén előírta volna, hogy a kamatrészt százalékos mértékben kell rögzíteni. Az egyértelmű meghatározottság követelményével nem ellentétes, hogy a szerződés alapján a kamatrész változhat a mértékadó kamatláb változásának függvényében.¹⁴

A hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (a továbbiakban: rHpt.) az értelmező rendelkezéseinek I.11. pontjában rögzíti a pénzügyi lízing fogalmát. Azzal, hogy a lízingszerződés a lízingdíjrészlet összegét, számát, az induló lízingdíjat és a finanszírozott összeget tartalmazza a szerződés lényeges tartalmi elemét meghatározza.

A lízingszerződés jellegéből adódóan a polgári jogi értelemben vett kamat a szerződésnek nem tartalmi eleme, ezért a kamatmeghatározás hiánya a visszterhes szerződések esetén nem teszi a szerződést létre nem jött megállapodássá.

¹³ Hpt. 2. számú melléklet I/11. pont.

¹⁴ BH 2017.4.125., és BH 2016.6.148.

3.1.2. Kölcsönszerződések

Az induló ügyleti kamat százalékos mértékben történő feltüntetésének hiányánál fontos megjegyezni, hogy az csak alaki hibának minősül és nem pedig anyagi hibának, tekintettel arra, hogy a kölcsönszerződésben a kamat ténye, valamint annak összege feltüntetésre került, csupán annak százalékos mértékben történő feltüntetése hiányzott. A bírói gyakorlat szerint, ha a kölcsönszerződés nem tartalmazza az ügyleti kamat éves, százalékos mértékét, de az írásba foglalt kölcsönszerződés tartalma alapján kiszámítható az ügyleti kamat mértéke, vagy megállapítható, hogy a felek más módon milyen éves, százalékos mértékű ügyleti kamatban állapodtak meg, kiküszöbölhető a szerződés érvénytelenségének oka az ügyleti kamat mértékének meghatározásával.¹⁵ Ebben az esetben a szerződés érvényessé nyilvánításának úgy van helye, hogy az ügyleti kamatot a szerződésből kiszámítható kamatmértéknek megfelelően kell meghatározni.¹⁶

3.2. Árfolyamkockázattal kapcsolatos tájékoztatás

Elöljáróban megjegyezni kívánom, hogy mivel a lízingszerződések esetében máig nem alakult ki egy egységes bírói álláspont tekintetben, hogy a Kúriai emlékeztetők, jogszabályok kölcsönszerződésekre vonatkozó rendelkezései lízingügylet megkötésére is alkalmazhatók-e, így ebben a részben kizárólag kölcsönszerződéseket említek, ami alatt esetlegesen a lízingszerződések is értendők.

Ellentétben az ügyleti kamat százalékos mértékének feltüntetésének hiányából adódó részleges érvénytelenség következményével, az árfolyamkockázattal kapcsolatos tájékoztatás hiánya azért fogja a perbeli kölcsönszerződés teljes érvénytelenségét eredményezni, mert az anyagi hibának minősül, tekintettel annak a főszolgáltatáshoz szorosan kapcsolódó jellegére. Mindez azt jelenti, hogy amennyiben az adós megfelelő tájékoztatásban részesült volna az árfolyamkockázat mértékének esetleges kiugróan magas változásával kapcsolatosan, valószínűsíthető, hogy a deviza alapú kölcsönszerződést nem kötötte volna meg.

Így az árfolyamváltozással kapcsolatos tájékoztatás kérdéskörében elsődlegesen annak tisztességes megadását, avagy tisztességtelenségét kell vizsgálni.

Amennyiben a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján a bíróság arra az álláspontra jut, hogy az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás megfelelő volt, a perbeli szerződést továbbra is érvényben tartja.

¹⁵ Pf.V.20.025/2019/8. számú ítélet.

¹⁶ Kúria BH2017. évi 159. szám alatt közzétett eseti döntése.

3.2.1. Árfolyamkockázattal kapcsolatos tájékoztatás elmaradásának jogkövetkezménye, valamint annak kiküszöbölése

Amennyiben megállapítható, hogy a hitelező egyáltalán nem, vagy nem megfelelő tájékoztatást nyújtott az adósnak, a perbeli szerződés teljes érvénytelenségét kell megállapítani. Ha például a peres eljárást a hitelező fél kezdeményezte, ez esetben keresetmódosítást nyújthat be, amelyben tulajdonképpen az eredeti keresetét mind jogalapjában mind pedig összecszerűségében megváltoztatja.

A Kúria Konzultációs Testületének 2019. június 19. napján tartott ülésén a tisztességtelen tájékoztatás jogkövetkezményeit tárgyalta meg.

A konzultációs testület állásfoglalása szerint, ahol a fogyasztónak sikerült bizonyítania, hogy az árfolyamkockázatról egyáltalán nem, vagy nem megfelelő módon kapott tájékoztatást, a bíróság az érvénytelenség egyetlen jogkövetkezményét alkalmazhatja csak: érvényessé kell nyilvánítani a szerződést, kiküszöbölve ezzel az érvénytelenségi ok miatt bekövetkezett érdeksérelmet. Az érvénytelenség egyéb jogkövetkezményeinek alkalmazása kizárt.

Az érvényessé nyilvánítás tartalmát, vagyis a felek közötti elszámolás elveit illetően a Testület két - dogmatikailag egyaránt alátámasztható - megoldás alkalmazását ajánlja a bíróságok számára:

Az egyik szerint a szerződést a bíróság forintkölcsonként nyilvánítja érvényessé, mert a fogyasztó árfolyamkockázat alóli mentesülésének következménye a devizában való nyilvántartás megszűnése, ami által a szerződés már nem minősül devizaalapúnak és így kikerül a forintosítási törvények hatálya alól is. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a kölcsön összegét a ténylegesen a fogyasztó rendelkezésére bocsátott forintösszegben kell meghatározni, ügyleti kamatként pedig a forintra vonatkozó pénzügyi kamat szerződéskötéskori értékének kamatfelárral növelt mértékét kell figyelembe venni. Ezen számítás eredményeként a fogyasztó nem kerülhet hátrányosabb helyzetbe, mint a szerződés érvényessége esetén, hiszen a semmisséget csak a fogyasztó érdekében lehet figyelembe venni. A forintkölcsonként való érvényessé nyilvánítás tehát legfeljebb a fogyasztó marasztalási keresetének elutasítását eredményezheti, de nem keletkeztethet a pénzügyi intézmény által érvényesíthető további követelést.

Az érvényessé nyilvánítás másik alkalmazható módja az, hogy a szerződést a bíróság akként nyilvánítja érvényessé, hogy a deviza-forint átváltási árfolyamot maximálja, a szerződésben rögzített kamatmérték forintosítási fordulónapig történő érintetlenül hagyásával. Ez a megoldás abból indul ki, hogy az a

szerződési kikötés tisztességtelen, amely jelentős egyenlőtlenséget idézett elő a fogyasztó kárára. Az érvényessé nyilvánítás során a bíróságnak - a feltűnő értékaránytalanság kiküszöbölése hazai bírói gyakorlatának analóg alkalmazásával - nem teljes értékegyensúlyt kell létrehoznia a felek között, hanem az aránytalanságnak csak azt a mértékét kell kiküszöbölnie, amely már jelentőssé tette az egyenlőtlenséget. Annak meghatározásánál, hogy mi legyen az a maximált árfolyam, amely mértékig a fogyasztónak még viselnie kell az árfolyamkockázatot, bírói mérlegelés körébe tartozik, amelynek során több szempontra is figyelemmel kell lenni.

Elsődlegesen annak van jelentősége, hogy a devizaalapú szerződés alacsonyabb kamatmértéke által nyújtott előnyök meddig ellensúlyozták az árfolyamváltozásból eredő hátrányokat. Jelentősége van továbbá a felvételtől kezdő árfolyamnak és az alkalmazott kamatmértéknek. Az átlagos fogyasztó által előre látható árfolyamkockázat meghatározása során az általa elérhető ismeretekre kell figyelemmel lenni, így euró hitelek esetén ki lehet indulni az intervenciós sávokból, amelyek léte a sajtóból jól ismert kellett legyen. A svájci frank hitelek esetében az átlagos fogyasztónak mindenképpen fel kellett ismernie, hogy a forint és a svájci frank inflációjának különbségéből adódóan az árfolyamok elcsúszhatnak. A későbbi jogalkotás is adhat a bírói mérlegeléshez bizonyos támpontokat. A fogyasztó által viselt árfolyamkockázat felső határaként irányadóak lehetnek a devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXV. törvényben meghatározott árfolyamok. Figyelembe vehető továbbá a 2014/17. EU Irányelv 23. cikkében meghatározott 20 %-os mértékű árfolyamkockázat, mint amelyet az uniós jogalkotó olyannak tekint, amelyet a fogyasztó tájékoztatás hiányában is viselni köteles.

A bíróság által maximált árfolyam a forintosítás során is irányadó. A forintosítás fordulónapjától a forintosítási törvényekben meghatározott kamatszabályokat kell figyelembe venni. A fogyasztó tartozását vagy a részére esetleg visszajáró összeget ennek megfelelően kell kiszámítani.

Érvénytelenség megállapítása esetén annak eldöntése, hogy a fent leírtak alapján melyik módszertant célszerű alkalmazni, álláspontom szerint a bíróság anyagi pervezetésétől, valamint az adós személyes meghallgatásától függ. Amennyiben devizaperben a felperes személye a hitelezővel azonosítható, lehetősége van a Kúria Konzultációs Testületének állásfoglalása alapján eshetőleges kereseti kérelem előterjesztésére.

Erre való tekintettel a felperes (hitelező) a kialakult pandémiás veszélyhelyzetre irányadó szabályok mellett is indítványozhatja az alperes (adós) személyes meghallgatását, hozzá közvetlenül a bíróság és a felperes részéről kérdések intézését, akár távmeghallgatás útján is.

4. Tisztességtelenség és átláthatóság követelményének vizsgálata

4.1. Jogszabályi háttér

A rPtk. 523. § (1) és (2) bekezdésében megfogalmazott kölcsönszerződés (bankkölcsön) létrejöttére a rPtk. 205. § (1) és (2) bekezdésében írt szerződéses akarat és annak kifejezése során a rPtk. 205. § (3) bekezdése szerint terhelte a szerződés megkötésénél a feleket az együttműködés kötelezettsége, valamint az, hogy a szerződéskötést megelőzően tájékoztatniuk kellett egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről.

Álláspontom szerint egy deviza alapú szerződés megkötése esetében az első legfontosabb vizsgálat azon a kérdéskörön nyugszik, hogy a bíróság megállapítsa, hogy az egyedi kölcsön/lízingszerződést az adós aláírta-e. Amennyiben az adós elismeri, hogy az egyedi szerződésen az ő aláírása található, megállapítható, hogy a szerződés aláírásával elfogadta, hogy a szerződésben, valamint az ahhoz tartozó Üzletszabályzatban (néhol ÁSZF-ként megnevezve), valamint Hirdetményben foglaltakat – így például az árfolyamváltozással kapcsolatos rendelkezéseket - megismerte, megértette és azokat a nyilatkozat aláírásával magára nézve kötelezőnek ismerte el.

A rPtk. 205/A. § (1) bekezdésében és a 205/B. § (1) bekezdésében írt Általános Szerződési Feltétel akkor válik a szerződés részévé, amennyiben a Hitelező lehetővé teszi, hogy a másik fél annak tartalmát megismerje, és azt az adós kifejezetten el is fogadja.

A deviza alapú szerződések megkötése idején hatályban volt még a rHpt. 203. § (1) bekezdés a) – b) – c) pontja, amely az ügyfelek tájékoztatása kapcsán tartalmazta azt, hogy a pénzügyi intézmény köteles az ügyfélfogadásra nyitva álló helyiségeiben Hirdetményben közzétenni, valamint elektronikus kereskedelmi szolgáltatások nyújtása esetén folyamatosan és könnyen hozzáférhető módon elektronikus úton is elérhetővé tenni: az általános szerződési feltételt is tartalmazó Üzletszabályzatait, az ügyfelek számára ajánlott pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásokkal (ügyfelekkel) kapcsolatos szerződési feltételeket, a kamatokat, valamint a kamatszámítás módszerét. A rHpt. 203. § (4) bekezdése rendelkezett arról, hogy a fogyasztónak minősülő ügyféllel kötendő, devizahitel nyújtására irányuló szerződés esetén a pénzügyi intézménynek fel kell tárnia szerződéses ügyletben az ügyfelet érintő kockázatot, amelynek tudomásul vételét a másik fél aláírásával igazolja. A kockázatfeltáró nyilatkozatnak tartalmaznia kell a devizahitel nyújtására irányuló szerződés esetén az árfolyamkockázat ismertetését, valamint annak hatását a törlesztőrészletekre.¹⁷

¹⁷ rHpt. 203. § (5) bekezdés a)-b) pont.

A Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény (a továbbiakban: DH1 törvény.), valamint DH1 törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény (a továbbiakban: DH2 törvény) hatályba lépése óta az adósok a devizaperekben leggyakrabban az árfolyamkockázat adósra telepítéséről szóló szerződési kikötés tisztességtelenségét állítják a Kúria 2/2014. Polgári Jogegységi Határozatára való utalással¹⁸, vagy az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás elmaradására hivatkozni.

A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződés azon rendelkezése, amely szerint az árfolyamkockázatot – a kedvezőbb kamatmérték ellenében – korlátozás nélkül a fogyasztó viseli, a főszolgáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, amelynek a tisztességtelensége főszabályként nem vizsgálható.¹⁹

Annak megállapításakor, hogy tisztességtelennek minősül-e az árfolyamkockázat adósra történő telepítése, véleményem szerint célszerű a devizaalapú hitelkonstrukció lényegéből kiindulni. A deviza alapú kölcsönök lényege, hogy az adós tartozása devizában – tehát eltérő pénznemben – keletkezik, a kölcsön folyósítására, valamint törlesztésére – tehát a törlesztőrészletek megfizetésére – pedig forintban kerül sor. Az adós forintban történő fizetési kötelezettségének teljesítése azonban a forint le-, valamint felértékelődésétől függ. Mindez azt jelenti, hogy az árfolyamváltozás jelentős kockázati tényezőnek minősül a törlesztőrészletek összegei tekintetében, amit azonban ellensúlyoz a forintkölcsönhöz képest kedvezőbb ügyleti kamat mértéke, valamint az alacsonyabb törlesztőrészlet.

Ha a pénzügyi intézménytől kapott nem megfelelő tájékoztatás vagy a tájékoztatás elmaradása folytán a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy az őt csak korlátozott mértékben terheli, a szerződésnek az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése tisztességtelen, amelynek következtében a szerződés részlegesen vagy egészében érvénytelen.²⁰

Ugyanakkor a Kúria Konzultációs testületének 2019. április 10. napján tartott üléséről készült Emlékeztető 3. pontja szerint az árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos tájékoztatás elmaradása, vagy nem megfelelő volta esetén tisztességtelen („nem világos, nem érthető”) és így érvénytelen a szerződésnek az a rendelkezése, amely szerint az árfolyamkockázatot a fogyasztó viseli.

18 2/2014. PJE III. 1. pont szerint az általános szerződési feltétel és a fogyasztói szerződésben egyedileg meg nem tárgyalta feltétel tisztességtelenségét önmagában az is megalapozza, ha a feltétel nem világos vagy nem érthető.

19 2/2014 PJE 1. pont.

20 2/2014 PJE 1. pont.

Tekintettel arra, hogy az árfolyamkockázatról szóló szerződési rendelkezés a főszolgáltatás körébe tartozó, így ennek érvénytelensége az egész szerződés érvénytelenségét eredményezi, amelynek következtében a fogyasztó nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére.

A következőkben a fent hivatkozott jogszabályok gyakorlatban történő, eltérő alkalmazását kívánom részletesen ismertetni.

4.2. Ítéletek a kölcsöntartozás megfizetése iránt indított perekben

4.2.1. Az árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos megfelelő tájékoztatás

Álláspontom szerint a perek tárgyát képező kölcsönszerződések megkötésének időpontjában a devizaalapú hitelek Magyarországon széles körben elterjedtek, a devizaalapú hitelezéssel kapcsolatos rendelkezések, így az árfolyam változásából eredő kockázat adósra történő áthárítása a gyakorlatban elterjedt, ismert, széles körűen alkalmazott szerződési rendelkezések voltak, így azok nem tartoznak a rPtk. 205/B. § (2) bekezdése által meghatározott körbe, ezen szerződési rendelkezések vonatkozásában a pénzügyi intézményt az ott írt kötelezettségek nem terhelték.

A Tatai Járásbíróság egyik ítéletében²¹ megállapította, hogy a deviza alapú szerződéseknel, azok megkötésének időpontjában egyoldalú, indokolatlan hátrány nem kimutatható az árfolyamkockázat adósra telepítése kapcsán.

A Tatai Járásbíróság álláspontja szerint²² a deviza alapú egyedi szerződések nagy száma a pénzügyi-gazdasági válság kirobbanását megelőzően születtek, tehát a forint más devizákhoz képest történő árfolyamváltozása és annak mértéke reálisan nem volt és nem is lehetett ismert sem az adósok, sem pedig a hitelezők előtt. Nem volt előrelátható a forint rendkívüli gyengülésének bekövetkezése, amelynek hatása alapján a devizaadósok törlesztőrészeinek összege jelentősen megemelkedik.

A fent leírtak alapján a szerződéskötés idejére való tekintettel nem lehet megállapítani, hogy az árfolyamkockázat adósra történő telepítése egyoldalú előnyt, vagy hátrányt jelentett volna a pénzügyi intézmény számára, így a szerződési konstrukció jóerkölcsbe ütközéséről, vagy tisztességtelenségéről sem beszélhetünk.

²¹ 3.P.20.044/2019. számú ítélet.

²² 3.P.20.044/2019. számú ítélet.

A felek által a deviza alapú szerződés megkötésekor előre nem látott drasztikus árfolyamváltozás, amely jelentősen felborította a korábbi gazdasági egyensúlyt és az adós terhére súlyos aránytalanságot rótt a szerződés érvényességét nem érintheti, így az árfolyamkockázat viselésére vonatkozó feltételt sem fogja visszamenőlegesen tisztességtelenné tenni. Tény, hogy a pénzügyi intézményt terhelő tájékoztatási kötelezettségnek ki kell terjednie az árfolyamváltozás lehetőségére, valamint, hogy annak milyen hatása van a törlesztőrészletekre. Nem szabad elfeledkezni azonban arról, hogy mivel maga a pénzügyi intézmény, mint hitelező sem láthatta előre a forint-deviza árfolyam ilyen kirívóan magas megváltozását, így annak mértékéről nyilvánvalóan nem is tudott és nem is kellett tájékoztatást nyújtani az adós számára. Így fontos különbséget tenni az árfolyamkockázat meglétéről, valamint annak hatásáról szóló és az árfolyamváltozás mértékére kiterjedő tájékoztatás között. Míg az előbbi megadása jogszabályi kötelezettsége volt a kölcsönt nyújtó intézménynek, addig utóbbi nem.²³ Az árfolyamváltozás mértékéről szóló tájékoztatási kötelezettség nem is teljesíthető, hiszen az árfolyam emelkedésének, csökkenésének nincs pontosan előre látható, kiszámítható mértéke, ahogyan korlátja sem, főleg különösen hosszú időintervallum esetében.²⁴

A fent leírtakat erősíti azon döntés is, amely szerint a deviza alapú kölcsönszerződés egyes törlesztőrészleteinek forintban kifejezett konkrét összege nem határozható meg a futamidő végéig, mert az részben az árfolyamváltozástól függ.²⁵ Az ilyen szerződés akkor is eleget tesz a törvényi követelménynek, ha rögzíti az induló részlet összegét, valamint részletesen és ellenőrizhetően meghatározza a további törlesztőrészletek kiszámításának módját.²⁶

A pénzügyi intézménynek nincs olyan kötelezettsége, hogy az árfolyamváltozás kockázatáról a szerződéskötés napját megelőzően tájékoztassa a fogyasztót. Az árfolyamváltozás kockázatát teljes mértékben az adósra hárító szerződéses kikötés nem tisztességtelen önmagában azért, mert a kockázatfeltáró nyilatkozatot maga a szerződés tartalmazza.²⁷

A Kúria korábbi álláspontja szerint a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződés árfolyamkockázat fogyasztó általi viselésére vonatkozó rendelkezés tisztességtelensége abban az esetben állapítható meg, ha az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó számára annak tartalma a szerződéskötéskor nem volt világos, nem volt érthető,

23 6/2013 PJE határozat rendelkező rész 3. pont.

24 Legfelsőbb Bíróság BH2012/7/G.4. számon közzétett elvi határozata.

25 BDT2016.3457. számú döntés.

26 BDT2016.3457. számú döntés.

27 1/2016. PJE 1.2.3. pontja és indokolása, 2/2014. PJE 1.2. pontja és indokolása.

különösen ha a pénzügyi intézménytől kapott nem megfelelő tájékoztatás vagy annak elmaradása folytán alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy az őt csak korlátozott mértékben terheli.²⁸

Annak megítélése, hogy az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás világosan és egyértelműen került-e megfogalmazásra, mérlegelni kell, hogy a fogyasztó a gazdasági vagy szakmai tevékenysége körén kívül eső célból szerződést kötő személy, aki különleges szakismerettel és szakértelemmel nem rendelkezik, de az ügyletkötés kockázata ugyanúgy terheli.²⁹

Tekintettel a jóhiszeműség és tisztesség követelményére, valamint a szerződést kötő felek együttműködési kötelezettségére, elvárható az adóstól, mint fogyasztótól, hogy egy nagyobb összegű és hosszabb távra szóló pénzügyi elköteleződés esetében, annak jellegéhez és vállalt kockázati mértékéhez megfelelően tájékozódjon a jogügylet megkötését megelőzően. Mindez azt jelenti, hogy egy átlagfogyasztótól elvárható gondossággal a szerződési feltételeket tartalmazó okiratokat tanulmányozza át és ha számára nem érthető rendelkezést észlel, azt jelezze a másik szerződő félnek, aki megfelelő magyarázatot köteles nyújtani. Nem volt helytálló tehát egy másik ügyben³⁰ az adós jogi képviselőjének azon kifogása, hogy a fogyasztónak jogában áll butának és naívnak lenni. A Tatai Járásbíróság szerint³¹ amennyiben ezen kifogás helytálló lenne, a fogyasztónak ugyanúgy viselnie kellene az ebből eredő hátrányos jogkövetkezményeket.

A bíróság egy másik ügyben azt is megállapította, hogy pénzügyi kötelmek esetében az átlagfogyasztó által nem feltétlenül ismert szakkifejezések, képletek használata elkerülhetetlen és önmagában azok nem válnak tisztességtelenné csupán azért, mert megértésük hosszabb tanulmányozást, esetlegesen szakember igénybevételét teszik szükségessé.³²

A Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.961/2014/3. sorszámú jogerős ítéletében kimondta, hogy *a kamatváltozás II. fogalmát és kiszámításának módját meghatározó Üzletszabályzat, az abban szereplő mértékadó árfolyamra vonatkozó, a fogyasztó fizetési kötelezettségének deviza alapú kölcsönzés lényegéből fakadó változását fejezi ki*, nevezetesen, ha a kölcsön nyilvántartási devizanemének forinthez viszonyított árfolyama változik, ez maga után vonja a fogyasztó fizetési kötelezettségének változását is, azaz, hogy *a fogyasztónak viselnie kell az árfolyamkockázatot*.

28 Kúria 2/2014. PJE.

29 3.P.20.044/2019. sz. ítélet 9. oldal.

30 3.P.20.044/2019. számú ítélet.

31 3.P.20.044/2019. számú ítélet.

32 BDT2013.2889.

Az Ítéltábla az indokolásban kifejtette, hogy a 2/2014. számú PJE 1. pontjára értelmében az árfolyamkockázat fogyasztó általi viselése a főszolgáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, amelynek a tisztességtelensége akkor vizsgálható, ha annak tartalma a szerződés megkötésekor a fogyasztó számára nem világos és nem érthető.

E körben az Ítéltábla utalt a Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.486/2012. szám alatti eljárásban meghozott ítéletében foglaltakra.³³

Eszerint fogyasztói szerződés esetén a világos és érthető megfogalmazás szempontjából mérlegelni kell, hogy a fogyasztó a gazdasági vagy szakmai tevékenysége körén kívül eső célból szerződést kötő személy, aki különleges szakismerettel és szakértelemmel nem rendelkezik, az ügyletkötés kockázata viszont őt is terheli.

A rPtk.-ban rögzített jóhiszeműség és tisztesség követelményének, az együttműködési kötelezettségnek³⁴ megfelelően véleményem szerint elvárható a fogyasztótól, hogy a nagy összegű és hosszabb távra szóló pénzügyi ügylet jellegéhez, a vállalt kockázat mértékéhez igazodóan tájékozódjon a szerződés megkötése előtt. A szerződési feltételeket tartalmazó okiratot – az átlagfogyasztótól elvárható gondossággal – át kell tanulmányoznia, és ha a szerződésben olyan rendelkezéseket észlel, amelyeket nem ért, megfelelő magyarázatot igényelhet.

A Szegedi Ítéltábla fenti ítélete arra is rávilágított, hogy a szerződéskötés időpontjában már széles körben elterjedt a deviza alapú finanszírozás, és köztudomású volt, hogy a törlesztő részletek mértékét befolyásolhatja az árfolyamrész kamatváltozása. A szerződés gondos áttanulmányozása alapján ez a szerződéses tartalom az alperes számára is felismerhető volt, azaz, hogy akár a referencia-kamatláb, akár az árfolyam változása a törlesztő részletek összegének növekedésével vagy csökkenésével jár. A pénzügyi kötelmekben – az átlagfogyasztó által nem feltétlenül ismert – szakkifejezések használata, adott esetben matematikai formulák, képletek alkalmazása elkerülhetetlen, azok nem tisztességtelenek önmagában azért, mert megértésük a szerződés elmélyültebb tanulmányozását, esetleg szakember segítségének igénybevételét teszi szükségessé.³⁵

A Kúria 6/2013 PJE döntése megerősítette a Szegedi Ítéltábla fent kifejtett álláspontját, amikor egyértelművé tette, hogy a *kölcsönbevevőtől minimálisan elvárható, hogy a szerződést alaposan áttanulmányozza és szükség esetén az egyes*

33 BDT2013.2889.

34 rPtk. 4. § (1) bekezdés

35 BDT2013.2889

*által nem érthető rendelkezésekről tájékoztatást kérjen. Ennek elmulasztása a Ptk. 4. § (4) bekezdése alapján a kölcsönbevevő terhére esik.*³⁶

A Kúria egyik ítéletében kifejtette, hogy a kölcsönbevevő mindenkor esedékes fizetési kötelezettsége az aktuális deviza ár figyelembevételével kerül meghatározásra, függetlenül attól, hogy az Üzletszabályzat hivatkozott rendelkezései ezt kamatváltozásként, ugyanakkor zárójelben, helyesen árfolyamváltozásként jelölik. A Kamatváltozás II. (árfolyamváltozás) rendelkezései egyértelműen, és átláthatóan tartalmazzák, hogy a kölcsönbevevőnek a mértékadó *árfolyam* és a fizetési esedékesség napján aktuális deviza eladási *árfolyam* változásának függvényében árfolyamváltozás (kamatváltozás II.) címén fizetési kötelezettsége áll fenn. Mindezek alapján függetlenül a szerződéskötés során elhangzott tájékoztatástól, a kölcsönbevevő a szükséges tájékoztatást megkapta.³⁷

A Szegedi Törvényszék és a Szegedi Ítéltábla következetes gyakorlata szerint a „*mértékadó devizanem: CHF*” kitétel, az üzletszabályzat *mértékadó devizanem, mértékadó árfolyam*, kamatváltozás II. (*árfolyamváltozás*) fogalom-meghatározásai alapján az általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó számára egyértelműen és világosan felismerhető volt, hogy az árfolyamkockázat korlátlanul őt terheli, így az árfolyamkockázat tisztességtelensége nem állapítható meg.

A 6/2013. számú PJE alapján a *tájékoztatási kötelezettség nem terjedhetett ki az árfolyamváltozás mértékére*. Nyilvánvaló tehát, hogy a pénzintézmény, illetve a képviselőjében eljáró személy olyan körülményről, amelyről magának sem volt tudomása, tehát, hogy a svájci frank a forinthez képest milyen mértékben fog változni, nem adhatott tájékoztatást.³⁸

A Szegedi Ítéltábla az Pf.II.20.457/2016/5-II., valamint a Pf.II.20.544/2016/5. sorszámú jogerős ítéleteiben a felperesi szerződések vonatkozásában egyértelműen leszögezte, hogy *amennyiben a kölcsönbevevő kellő figyelmességgel és körültekintéssel átolvassa az egyedi szerződést és üzletszabályzatot, úgy a szerződési rendelkezések alapján fel kellett volna ismernie, hogy fizetési terhei előre nem látható mértékben is megemelkedhetnek*.

Az Ítéltábla egyetértett az elsőfokú bíróság azon álláspontjával, hogy a szerződéses rendelkezések alapján egy általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes fogyasztó számára felismerhető volt, hogy az árfolyamkockázat

³⁶ 6/2013 PJE 10. oldal

³⁷ Gfv.VII.30.156/2014/11. számú ítélet.

³⁸ Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.034/2016/5. számú jogerős másodfokú ítéletével helybenhagyott Szegedi Törvényszék 13.P.20.562/2015/17. számú elsőfokú ítélete.

kizárólag őt terheli, és hogy az árfolyam rá nézve kedvezőtlen változásának nincs felső határa.

A deviza alapú szerződések vonatkozásában született, s alább felsorolt ítéletekben a bíróságok az árfolyamkockázat tisztességtelensége iránti hivatkozást a korábban kifejtett indokolással megegyezően elutasították: Fővárosi Törvényszék által 3.G.41.917/2015/16. sorszámon meghozott ítélet, a Fővárosi Ítélőtábla 6.Pf.20.162/2017/3-II. sorszámú jogerős ítélete által helybenhagyott Balassagyarmati Törvényszék 20.P.20.778/2016/9. sorszámú ítélete, a Miskolci Törvényszék által 13.P.21.771/2016/14. sorszámon meghozott ítélet, végül Debreceni Törvényszék által 5.P.20.214/2016/12. sorszám alatt meghozott ítélet.

A Kecskeméti Törvényszék egyik ítéletében kifejtette, hogy álláspontja szerint az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatásnak nem feltétlenül kell tartalmaznia külön kockázatfeltáró nyilatkozatot. Az szerepelhet a szerződésben is, kifejezett tájékoztatás hiányában pedig a szerződés rendelkezései, illetve a szerződéskötéskor szóban kapott tájékoztatás alapján kell vizsgálni, hogy a fogyasztó alappal gondolhatta-e, hogy őt nem terheli árfolyamkockázat, illetve hogy az árfolyam rá nézve kedvezőtlen változásának nincs felső határa. Az Üzletszabályzat egyik pontjából kitűnik, hogy az ügyletnek árfolyamkockázata van, hiszen a kölcsönbevevő kifejezetten vállalta a mértékadó devizanem, azaz a svájci frank és a forint közötti árfolyamváltozásból eredő kockázatot. Ezen túl a szerződés egyéb rendelkezései, így az egyedi szerződés „mértékadó devizanem: CHF” és „normál devizakonstrukció” kitétele is félreérthetetlenül jelzi, hogy a forintban feltüntetett havi törlesztőrészek összege változhat a futamidő során. Az Üzletszabályzat bizonyos pontjainak együttes értelmezése eredményeként egyértelmű lehetett a kölcsönbevevő számára, hogy az árfolyam változásából eredő kockázat fennáll, illetőleg, hogy a kedvezőtlen irányú változás kockázata őt terheli. Az egyedi szerződésben ugyanis a felek meghatározták a mértékadó devizanemet, míg az üzletszabályzatban rögzítésre került a mértékadó devizanem fogalma, a mértékadó árfolyam, az árfolyamváltozás kiszámításának képlete és alkalmazásának feltételei is. Az Üzletszabályzat adott pontja pedig kifejezi a kölcsönbevevő fizetési kötelezettségének a devizaalapú kölcsönzés lényegéből fakadó változását, nevezetesen, amennyiben a kölcsön nyilvántartási devizanemének forinthez viszonyított árfolyama változik, ez maga után vonja a kölcsönbevevő fizetési kötelezettségének változását is, vagyis, hogy neki kell viselnie az árfolyamkockázatot. A fenti üzletszabályzati pont megszővegezésének tartalmából egyértelműen megállapítható, hogy az ténylegesen a kölcsönbevevő fizetési kötelezettségének árfolyamváltozásból adódó módosulását szabályozza. Ezen rendelkezés egyértelműen és átláthatóan tartalmazza, hogy a kölcsönbevevőnek a mértékadó árfolyam és fizetési esedékesség napján aktuális

deviza-eladási árfolyam változásának függvényében kell árfolyamváltozást fizetnie, amelynek nincs felső határa. Erre utal az Üzletszabályzatban meghatározott rendkívüli árfolyamesemény fogalma is, ami nem hagyhat kétséget a kölcsönbevevőben afelől, hogy az árfolyam szélsőséges mértékben is változhat.

A Kecskeméti Törvényszék szerint lényeges továbbá, hogy a kölcsönbevevő a szerződéskötéskor választhatott annak kapcsán, hogy fix vagy normál deviza konstrukció szerint kéri-e az árfolyam-különbözet elszámolását. A kölcsönbevevő élt ezzel a választási lehetőséggel. Ahhoz viszont, hogy e két lehetőség között választani tudjon, tisztában kellett lennie a kettő közötti különbséggel, és ebből adódóan magának a devizaalapú konstrukciónak a lényegével, valamint az abban rejlő kockázattal.

A Kecskeméti Törvényszék megítélése szerint a fogyasztót is terhelő együttműködési kötelezettségből eredően a jóhiszeműség és a tisztesség követelményeire tekintettel a kölcsönbevevőtől is minimálisan elvárható, hogy a nagy összegű, hosszú távra szóló pénzügyi ügylet jellegéhez a vállalt kötelezettség mértékéhez igazodóan tájékozódjon a szerződés megkötése előtt³⁹ tanulmányozza át a szerződést, szükség esetén az általa nem érthető rendelkezésekről tájékoztatást kérjen.⁴⁰ Mindebből következően, ha a kölcsönbevevő kellő figyelmességgel és körültekintéssel elolvasta az egyedi szerződést és az Üzletszabályzatot, úgy az előzőekben megjelölt szerződési rendelkezések alapján fel kellett ismernie, hogy a fizetési terhei előre nem látható mértékben is megnövekedhetnek. A Kecskeméti Törvényszék előtt lévő peres eljárásban nem merült fel peradat arra vonatkozóan, hogy a kölcsönbevevő a devizaárfolyamra, annak változására vonatkozóan a szerződéskötés során további tájékoztatást kért, ami arra utalt volna, hogy a hitelező által nyújtott tájékoztatás ne lett volna számára érthető, és arra sem, hogy olyan tájékoztatást kapott, amelyből kiindulva alappal gondolhatta, hogy az árfolyamváltozás nem valós, esetleg nem őt terheli, vagy csak korlátozottan kell azt viselnie.

A Debreceni Ítéltábla egyik ítéletében egyetértett az elsőfokú bírósággal abban, hogy a hitelező az árfolyamkockázat fennállása és áthárítása körében a szerződésben és az üzletszabályzatban kellő tájékoztatással látta el a kölcsönbevevőt, a szerződés megkötése során a hitelező érdekkörében eljáró személytől ezzel ellentétes tájékoztatást nem kapott. Az Üzletszabályzat bizonyos pontja kifejezetten utal a kölcsönbevevő által felhívott „kettős árfolyamkockázat” fennállására, kimondva, hogy az árfolyamkockázat az Euró esetében limitálható,

39 BDT2013. 2889.

40 6/2013. PJE.

míg egyéb devizáknál – tehát a svájci frank esetében is – további kockázatot jelent az adott deviza és az Euró kereszt-árfolyamának változása.⁴¹

A Debreceni Ítéltábla egyetértett az elsőfokú bírósággal abban a kérdésben, hogy az árfolyamkockázat korlátlan viselésének a rPtk. 209. § (2) bekezdés szerint egymással való kapcsolatukban vizsgált szerződési rendelkezései a kölcsönbevevő, mint általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó számára világosan felismerhető, illetve érthető volt. A kölcsönbevevő alappal nem gondolhatta azt, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy nem őt terheli, illetve őt csak korlátozott mértékben terheli. Ezért a tisztességtelensége, ez okból a szerződés részleges, vagy teljes érvénytelensége nem állapítható meg.

Amennyiben az adós számára a szerződésben, üzletszabályzatban rögzített, az árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos pontok tartalma nem volt egyértelműen érthető, az őt fogyasztóként is terhelő együttműködési kötelezettségre, valamint a jóhiszeműség és tisztesség követelményeire tekintettel alappal elvárható volt, hogy a nagy összegű és hosszabb távra szóló pénzügyi ügylet jellegéhez, a vállalt kockázat mértékéhez igazodóan tájékozódjon a szerződés megkötése előtt.⁴²

A bírósági tapasztalatok azt mutatják, hogy a deviza alapú szerződések elvárható gondosságú áttanulmányozása, értelmezése esetén az átlagfogyasztó is megérthette azok lényegét és észlelhette azokból eredő kockázatot, melynek viselését a szerződés aláírásával vállalták. Az adósoknak ugyanakkor nem csak azt kellett felismerniük, hogy a forint árfolyama a kölcsön nyilvántartásba vétele szerinti devizához képes leértékelődhet, hanem tudnia kellett értékelnie is annak gazdasági következményeit is. Így önmagában a hitelezőt nem terhelte olyan többletkövetelmény, amelyben konkrét adatot, számítást kellett volna rendelkezésére bocsájtania az adósok részére.⁴³ Itt szeretnék kitérni arra, hogy az adósok gyakran hivatkoznak az eljárások során, hogy az ügyletkötő olyan tájékoztatást nyújtott a számukra a szerződés megkötésekor, hogy a kölcsön futamideje alatt nem kell számítaniuk lényeges árfolyamváltozásra, így a törlesztőrészek összegének jelentős megemelkedésére. Önmagában azonban ezen kifogás, mindenfajta számszaki, gazdasági kimutatások mellőzése mellett nem tűnhet hiteltérdemlőnek egy írásban rögzített szerződési tartalomról felismerhető kockázati tényezővel szemben.⁴⁴

41 Pf.II.20.548/2017/4. számú ítélet.

42 BDT2013.2889.

43 10.P.20.625/2019. számú ítélet 15. oldal.

44 3.P.20.044/2019. számú ítélet 10. oldal.

Egységes az ítélkezési gyakorlat abban, hogy ha a fogyasztó az árfolyam jelentős emelkedése ellenére évekig teljesíti a közölt törlesztőrészletet, arra lehet következtetni, hogy az árfolyamkockázattal tisztában volt, a törlesztőrészlet jelentős emelkedése nem érte váratlanul.⁴⁵

Mindezek alapján megállapítható, hogy számos bíróság álláspontja szerint az adósok a kockázatokról szóló tájékoztatást megfelelően megkapták, az árfolyamkockázat korlátozás nélkül adóst terhelő volta világos és érthető a szerződéses rendelkezések alapján, s a perbeli szerződések, valamint azok elválaszthatatlan részét képező általános szerződési feltételek (Üzletszabályzatok) árfolyamváltozásra vonatkozó rendelkezései egyértelműen, és világosan tartalmazzák az alperes árfolyamkockázattal kapcsolatos fizetési kötelezettségeit.

Így tehát a fent hivatkozott ítéleteket meghozó bíróságok álláspontja az, hogy a hitelezők árfolyamkockázattal kapcsolatos tájékoztatása megfelelt akkori jogszabályi követelményeknek.

14.2.2. Az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás tisztességtelensége

Ezzel szemben ugyanakkor a devizaperek történetében születtek már olyan bírósági ítéletek is, amelyekben a bíróságok álláspontja szerint a perbeli kölcsönszerződés érvénytelen az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás elmaradása miatt.

A Keszthelyi Járásbíróság álláspontja szerint⁴⁶ az Európai Unió Bírósága által hozott C-51/17. számú ítéletben kifejtett követelmény, amely szerint a szerződési feltételeket világosan és érthetően kell megfogalmazni, arra kötelezi a pénzügyi intézeteket, hogy elegendő tájékoztatást nyújtsanak a kölcsönfelvevők számára ahhoz, hogy azok tájékozott és megalapozott döntéseket hozhassanak. Ahogyan azt a bíróság az ítéletében kifejtette, a hivatkozott követelmény magában foglalja azt is, hogy az árfolyamkockázattal kapcsolatos feltételnek nem elegendő alaki és anyagi szempontból megfelelőnek lennie, hanem a konkrét tartalom vonatkozásában is érthetőnek kell lennie a fogyasztó számára úgy, hogy az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő, átlagos fogyasztó ne csupán azt legyen képes felismerni, hogy a forint a kölcsön nyilvántartásba vétele szerinti devizához képest leértékelődhet, hanem értékelni tudja az ilyen feltételnek a pénzügyi kötelezettségeire gyakorolt gazdasági következményeket is.

45 6/2013. PJE, 2/2014. PJE, Pf.II.20.030/2018/7. számú ítélet.

46 4.P.20.528/2019. számú ítélet.

A Járásbíróság vizsgálata során megállapította, hogy az egyedi kölcsönszerződés az árfolyamkockázat kapcsán semmiféle tájékoztatást nem tartalmazott, valamint maga az Üzletszabályzat sem tért ki az árfolyamkockázat mibenlétére, valamint annak az adós fizetési kötelezettségeire gyakorolt hatásaira. Az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő, átlagos fogyasztó mércéjével vizsgálva az egyedi kölcsönszerződésben, valamint annak elválaszthatatlan részét képező Üzletszabályzatban foglalt rendelkezések együttes értelmezése esetében sem voltak alkalmasak arra, hogy azokból az adósok felismerhessék az árfolyamkockázat lényegét, mibenlétét, fizetési kötelezettségekre gyakorolt hatását, továbbá azt, hogy annak általuk történő viselésének felső határa nincsen.⁴⁷ Az Üzletszabályzatban található bonyolult megfogalmazású, nem áttekinthető szerkezetben szereplő szerződési feltételek felkutatása, a közöttük lévő összefüggések felismerése, valamint értelmezése alapján a fogyasztó legfeljebb csak kikövetkeztetni tudta az árfolyamkockázat létét valamint gazdasági hatását, azonban a rendelkezések sem alakilag, sem pedig konkrét tartalmuk vonatkozásában nem felelnek meg a világos és érthető tájékoztatási kötelezettségnek. A kialakult bírói gyakorlat szerint a fogyasztóval szemben nem is lehet túlzott mértékű elvárhatósági mércét felállítani a tájékoztatást illetően, tekintettel arra, hogy a szerződő felek között jelentős információs egyensúlyhiány áll fenn.⁴⁸

Így a bíróság az egyedi kölcsönszerződés árfolyamkockázat adós általi viselésére vonatkozó rendelkezésének tisztességtelenségét, valamint érvénytelenségét állapította meg.⁴⁹ Tekintettel arra, hogy a tisztességtelenség, valamint érvénytelenség megállapított rendelkezés a főszolgáltatás körébe tartozott, ezért annak hiányában a szerződés nem is volt teljesíthető, így a rPtk. 239. § (2) bekezdése alapján a rendelkezés tisztességtelensége az egész kölcsönszerződés érvénytelenségét, azon belül pedig a rPtk. 209/A. § (2) bekezdése alapján semmiségét eredményezte.⁵⁰

A DH1 törvény 3. § (1) bekezdése az árfolyamrész alkalmazását részleges érvénytelenséget eredményező semmis kikötésnek minősítette, a (2) bekezdés alapján pedig a semmis kikötés helyébe – főszabályként – mind a folyósítás, mint a törlesztés tekintetében a Magyar Nemzeti Bank hivatalos deviza árfolyama lépett. A DH1 törvény a hatálybalépése előtt megkötött fogyasztói kölcsönszerződések tartalmát az árfolyamrész tekintetében megváltoztatta, amelynek jogalakító hatásaként a felek közti kötelelem a jogszabály erejénél fogva módosult. Mivel a jogalkotó az árfolyamrész kikötése esetén alkalmazandó

47 4.P.20.528/2019. számú ítélet 16. oldal.

48 13.P.20.150/2019/30. számú ítélet 5. oldal.

49 4.P.20.528/2019. számú ítélet 17. oldal.

50 Pf.V.20.076/2017./4. számú ítélet, EUB C-186/1. számú ítélet, Kúria 2/2014. PJE.

jogkövetkezményeket a bírói út mellőzésével jogszabályban rendezte és rendelkezett a semmis kikötés alapján teljesített fizetések elszámolásáról is, az árfolyamrés semmisségére alapítva bíróság előtt peres eljárásban a fogyasztói kölcsönszerződés kötelezettje jogot nem érvényesíthet.⁵¹

Az Európai Unió Bírósága egyik ítéletében kifejtette, hogy a DH1. törvény, a DH2. törvény és az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény többek között tisztességtelennek és semmisnek minősítik az említett törvényekben meghatározott kölcsönszerződésekbe illesztett, árfolyamrésszel kapcsolatos szerződési feltételeket, amelyeket visszamenőleges hatállyal az adott devizának a Magyar Nemzeti Bank által meghatározott hivatalos árfolyamát alkalmazó szerződési feltételekkel helyettesítik, és a kölcsön fennmaradó összegét a jövőre nézve nemzeti fizetőeszközben meghatározott kölcsönné alakítják át.⁵² Itt kell megemlíteni a 93/13/EGK tanácsi irányelv 6. cikk (1) bekezdését, amely megköveteli, hogy a tagállamok rögzítsék, hogy a tisztességtelen szerződési feltételek nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve, és ha a szerződés a tisztességtelen feltételek kihagyásával is teljesíthető, a szerződés változatlan feltételekkel továbbra is köti a feleket.

Az állandó ítélkezési gyakorlat szerint e rendelkezés célja arra irányul, hogy a szerződő felek jogai és kötelezettségei tekintetében a szerződés által megállapított formális egyensúlyt a szerződő felek egyenlőségét helyreállító, valódi egyensúllyal helyettesítse, nem pedig arra, hogy a tisztességtelen feltételeket tartalmazó valamennyi szerződést semmissé nyilvánítsák, mindamellett, hogy a per tárgyát képező szerződésnek főszabály szerint úgy kell fennmaradnia, hogy csak a tisztességtelen feltétel elhagyása jelentsen módosítást. Amennyiben ezen feltétel teljesül, a perbeli szerződés fennmaradhat⁵³, ha a belső jogszabályok értelmében a szerződés ilyen módon való fennmaradása jogilag lehetséges, amit objektív megközelítésből kell vizsgálni. Fontos látni, hogy mivel szerződés tisztességtelen feltételek nélküli fennmaradásának lehetőségét szabályozó kritériumok nincsenek meghatározva, így a jogalkotó a nemzeti jogrendre bízta, hogy azok az uniós jog tiszteletben tartása mellett kerüljenek meghatározásra. Így amennyiben a nemzeti bíróság úgy ítéli meg, hogy a belső joga szerinti rendelkezések alapján a perbeli szerződés benne foglalt tisztességtelen feltétel nélküli fennmaradása nem lehetséges, az érvénytelenség megállapítása nem ütközik a fent hivatkozott uniós irányelvbe. Ebből következően a nemzeti bíróság akkor is jogszerűen jár el, ha a

51 Pfv.I.21.730/2018/9. számú ítélet.

52 C-118/17. számú ítélet.

53 93/13/EGK irányelv 6. cikk (1) bekezdés.

perbeli szerződést annak tisztességtelennek minősülő feltételének elhagyásával érvényessé nyilvánít.

A magyar jogalkotó gyakorlata aszerint felelt meg a fent említett tanácsi irányelvnek, hogy úgy orvosolta a hitelintézetek árfolyamrésre vonatkozó szerződési feltételeket tartalmazó kölcsönszerződések megkötése miatti problémákat, hogy e szerződési feltételeket törvényi úton módosította, miközben a kölcsönszerződéseket érvényben tartotta. Ez a megoldás ugyanis alkalmas volt a szerződő felek közötti egyensúly helyreállítására úgy, hogy a szerződés egésze érvényes maradt, kiküszöbölve ezáltal a tisztességtelen feltételeket tartalmazó valamennyi szerződés semmissé nyilvánítását.

A fent kifejtettek alapján valamennyi bíróság úgy ítélkezett, hogy az árfolyamkockázat adós általi viselése tisztességtelen, amely a teljes perbeli szerződés tisztességtelenségét jelenti, így az adós az árfolyamkockázat viselésére nem kötelezhető. A szerződés érvényessé nyilvánítása akként történhet, hogy a tartozás összegének a ténylegesen folyósított forintösszeget kell tekinteni, ügyleti kamatként pedig a szerződésben kikötött kamatfelár alapulvételével megállapított piaci forintkamatot kell alkalmazni. Amennyiben a kamatfelár mértékét a szerződésben a felek kifejezetten nem rögzítették, a kamatfelárat akként kell megállapítani, hogy a szerződéskötéskor meghatározott ügyleti kamatból ki kell vonni a szerződéskötés napján a szerződésben kirovó pénznemként meghatározott devizanemre irányadó pénzpiaci kamat mértékét, és az így képzett kamat-felárat kell hozzáadni a szerződéskötés napján a forintra irányadó pénzpiaci kamat (HUF BUBOR) mértékéhez.⁵⁴

Összefoglalva tehát a perbeli szerződések bíróságok általi érvényessé nyilvánításának módja az, hogy kirovó pénznemmé a forint válik, ügyleti kamatként pedig az irányadó forintkamat szerződéskötéskori értékének kamatfelárral növelt értéke kerül meghatározásra.

Csak megjegyezni kívánom, hogy a szerződések érvényben tartásának elsődleges célja a fogyasztók érdekének védelme. Így a fogyasztóknak jogukban áll az is, hogy lemondjanak arról, hogy védelemben részesüljenek a szerződés teljes érvénytelenségének a megállapításából eredő hátrányos következményekkel szemben, mely az érvényessé nyilvánított szerződésből fakadó fizetési kötelezettségük azonnali beálltát eredményezi. Az Európai Unió Bírósága megállapította, hogy a magyar bíróságoknak jogellenes azon gyakorlata, amely

54 A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján tartott Országos Értekezletének állásfoglalása.

szerint kijavítják és ezáltal érvényben tartják a deviza alapú hitelszerződéseket, azokban az esetekben is, mikor az adósok ezt a védelmet nem kérik.⁵⁵

Érdekességgént kívánom megemlíteni a Tatabányai Törvényszék devizaperben hozott egyik ítéletét⁵⁶, melynek lényege abban állt, hogy az másodfokon megváltoztatta az elsőfokú bíróság döntését és így a felperesi hitelező pervesztes lett. A másodfokú bíróság a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: rPp.) rendelkezési elvéhez kapcsolódó kérelemhez kötöttséget szem előtt tartva arra a következtetésre jutott, hogy a perbeli kölcsönszerződés formai hiányosságának a kiküszöbölésére, így a szerződés érvényessé nyilvánítására felperesi kérelem hiányában nincs lehetőség. Mindez azt jelentette, hogy a részleges érvénytelenség jogkövetkezményének alkalmazására vonatkozó felperesi indítvány hiányában a felperes (hitelező) nem hozta a bíróságot abba a helyzetbe, hogy a kereseti kérelem összegszerűsége tekintetében döntést tudjon hozni.

Összegezve tehát a világosság és érthetőségi elvárás egyben átláthatósági elvárást is jelent ⁵⁷, vagyis, hogy a fogyasztónak a szerződéskötést megelőzően meg kell tudnia ismerni a szerződés feltételeit, és ezen feltételeknek elegendő információt kell szolgáltatnia a szerződéses kötelezettségvállalás jogi és gazdasági vetületéről.

Az Európai Unió Bíróságának C-126/17. számú ítélete alapján az átláthatóság követelményét kiterjesztően kell értelmezni.⁵⁸ A tájékoztatásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy a kölcsönfelvevő tájékozott és megalapozott döntést hozhasson.⁵⁹ A tájékoztatásnak ki kell terjednie legalább a kölcsönfelvevő lakóhelye szerinti tagállam fizetőeszköze súlyos leértékelődésének és a külföldi kamatlábak emelkedésének a törlesztő részletekre gyakorolt hatására.⁶⁰ A kölcsönfelvevőnek egyrészt világos tájékoztatást kell kapnia arról, hogy a deviza alapú kölcsönszerződés aláírásával bizonyos mértékű árfolyamkockázatot vállal, amely gazdaságilag nehezen viselhetővé válhat, amennyiben az a pénznem, amelyben jövedelmét kapja leértékelődik, azon devizához képest, amelyben a kölcsönt nyújtották. Másrészt a banknak fel kell hívnia a figyelmet az átváltási árfolyam lehetséges változásaira és a devizában felvett kölcsönrel összefüggő kockázatokra.⁶¹ További követelmény, hogy a fogyasztó számára ténylegesen

55 EUB C-260/18. 2019. október 3. napján kihirdetett ítélet.

56 2.Pf.20.200/2019/4. számú ítélet.

57 C-154/15., C-307/15. és C-308/15. számú egyesített ügyekben meghozott ítélet indokolásának 48-51. pont.

58 C-126/17. számú ítélet 29. pont.

59 C-126/17. számú ítélet 73-76. pont.

60 C-126/17. számú ítélet 74. pont.

61 C-126/17. számú ítélet 75. pont.

lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a szerződés összes feltételeit megismerhesse.⁶²

Az érthető megfogalmazásnak a tájékoztatás abban az esetben felel meg, ha az feltünteti azon mechanizmus konkrét működését is, amelyre az érintett feltétel utal, valamint az adott esetben az e mechanizmus és a többi feltételben előírt mechanizmus közötti viszonyt, vagyis a tájékoztatásnak ki kell térnie a fogyasztó kötelezettségvállalását esetlegesen befolyásoló, valamennyi olyan tényezőre, amely révén felmérheti, különös az általa felvett hitel teljes költségét.⁶³ A fogyasztónak a tájékoztatás alapján képesnek kell lennie arra, hogy felmérje a költségeket, így a hitelszerződésnek említést kell tennie a szerződés tárgyát képező szolgáltatások jellegénél fogva elengedhetetlennek tekintett információkról.⁶⁴

A fent hivatkozott bírósági ítéletekből megállapítható, hogy az árfolyamkockázattal kapcsolatos tájékoztatás tisztességtelensége abban az esetben állapítható meg, amennyiben az általános szerződési feltételek megfogalmazása kizárták annak a lehetőségét, hogy az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó a reális kockázatot felismerje.

62 C-126/17. számú ítélet 76. pont.

63 C-51/17. számú ítélet, C-186/16. számú ítélet.

64 C-126/17. számú ítélet 44. és 47. pont.

4.3. Ítéletek a lízingdíj megfizetése iránt indított perekben

4.3.1. Kölcsön,- és lízingszerződés, mint egy jogintézmény

Bár a Törvényszék megítélése szerint⁶⁵ pénzügyi lízingszerződés megkötése esetén a lízingbeadót a rHpt. 203. § (6) és (7) bekezdésében rögzített tájékoztatási kötelezettség nem terhelte, azonban a rPtk. 205. § (3) bekezdéséből folyó együttműködési és tájékoztatási kötelezettségnek meg kell jelennie, tekintettel a fogyasztói szerződés jellegére, a fogyasztó (lízingbevevő) és vállalkozás (lízingbeadó) közötti eltérő információ tartalom meglétére.

Így lízingszerződés megkötése esetében a tájékoztatási kötelezettség megadásának azonos mértékűnek kell lennie, mint kölcsönszerződés létrejötte esetében.

A kétfajta ügylet sajátosságait tekintve nincs olyan körülmény, amely indokolná, hogy az árfolyamkockázat kölcsönbevevő/lízingbevevő általi viselése körében eltérő mértékű tájékoztatásra kerüljön sor, hiszen a fogyasztói minőség mindkét esetben azonos mértékben indokolja a világos és érthető tájékoztatás meglétét.⁶⁶

A bíróságok fent kifejtett álláspontjai szerint tehát a joggyakorlatban körvonalazódott értékelési szempontok, hivatkozott nemzeti, valamint nemzetközi ítéletek, melyek alapján a tisztességtelenség a fogyasztói kölcsönszerződések esetében vizsgálандók, a lízingszerződések tekintetében is irányadónak minősülnek.

4.3.2. Kölcsön,-és lízingszerződés, mint különböző jogintézmények

Elöljáróban érdemes megjegyezni, hogy a lízingszerződés élesen elkülönül a kölcsönszerződéstől abban, hogy a lízingbevevő nem használja a lízingbeadó pénzét, hanem magáért a zálogtárgyért köteles lízingdíjat fizetni. Így, a jogviszonyból kívánt gazdasági előny elérése érdekében a lízingbeadónak kvázi ügyleti kamatot kell beépítenie a lízingdíjba, ami azonban nem azonos a kölcsönszerződéseknel alkalmazott ügyleti kamattal.⁶⁷

A rHpt. 203. § (6) és (7) bekezdései egyértelműen a főszolgáltatásként devizahitel nyújtására vonatkozó pénzügyi szerződés esetén írták elő a kockázatfeltáró nyilatkozat pénzügyi intézmény általi, külön okiratban történő rögzítését, annak

⁶⁵ 72.Pf.632.065/2020/4. számú ítélet.

⁶⁶ 20.P.XI.21.169/2019/11. számú ítélet 7. oldal.

⁶⁷ 12.P.20.131/2019/34. számú ítélet 4. oldal.

fogyasztóval történő aláírását.⁶⁸ Így a rHpt. 203. § (6) és (7) bekezdésében írtak kiterjesztő értelmezésének nincs helye.⁶⁹

Fontos kiemelni, hogy a rHpt. 203. § (6) bekezdésében foglalt tájékoztatási kötelezettség – szemben a kölcsönszerződésekkel – a lízingszerződések esetében nem állt fent. Bár mind a kölcsönszerződés, mind a lízingszerződés esetében sor kerül a devizaalapú és fogyasztóval megkötött szerződésekre, a két szerződéstípus mind a rHpt.-ben, mind a rPtk.-ban, mind pedig a jogegységi határozatokban egyaránt jól láthatóan elkülönült, továbbá szabályozásában is alapvető különbségek fedezhetők fel.

Így, az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás kérdésében sem lehet egyenértékűként kezelni a kölcsön- és lízingszerződéseket. A rHpt. nem tartalmazott a lízingszerződések esetében a tájékoztatásra vonatkozó előírást, az semmilyen jogszabályi rendelkezésből nem vezethető le. A 2/2014. PJE határozat szerint az ügyfelet érintő kockázatról pénzügyi lízingszerződés megkötése esetében nem kell tájékoztatást nyújtani.

Fontos megemlíteni, hogy amennyiben a lízingszerződés és a kölcsönszerződés nem minősül azonos jogügyletnek a Kúria Konzultációs Testülete által kimunkált feltételrendszer sem alkalmazható, amely a kölcsönszerződések érvényessé nyilvánításának elveit tartalmazza.⁷⁰ Továbbá, az Európai Unió Bírósága által meghozott C-51/17. sz. ítélete is kölcsönszerződéssel kapcsolatos jogvitán alapul és arra figyelemmel tünteti fel az irányadó jogszabályi környezetet a nemzeti jogban is, tehát az a lízingszerződésekre nem tekinthető irányadónak.⁷¹

4.4. Kockázatfeltáró nyilatkozat perdöntő szerepének megítélése

Álláspontom szerint a kockázatfeltáró nyilatkozatok létének szükségessége tekintetében sem alakult még ki egységes bírói gyakorlat. Bár a nyilatkozat az árfolyamkockázattal kapcsolatos tájékoztatáshoz szorosan kapcsolódó dokumentumnak tekintendő, a bíróságok álláspontja eltérő atekintetben, hogy az érdemben felhívta-e az adós figyelmét az árfolyamváltozásban rejlő kockázatokra.

A Kúria 2/2014. PJE határozat 1. pontjának indoklása szerint *„amennyiben a fogyasztó a rHpt. 203.§-ának megfelelő kockázatfeltáró nyilatkozatot aláírta, akkor azt - ellenkező bizonyításig – úgy kell tekinteni, hogy az árfolyamkockázat korlátozás*

68 BH.2016.6.148.

69 20.P.XI.21.169/2019/11. számú ítélet 6. oldal.

70 12.P.20.131/2019/34. számú ítélet 4. oldal.

71 57.Pf.637.944/2018/10. számú ítélet.

nélkül őt terhelő volta számára világos és érthető volt, illetve annak kellett lennie. A nem megfelelő tájékoztatás tényét és azt, hogy ennek következtében a szerződés árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése nem volt világos és érthető, a fogyasztónak kell bizonyítania.”

A rHpt. 203. § (6) és (7) bekezdése értelmében a lakossági ügyféllel kötött devizahitel nyújtására irányuló szerződés esetén az árfolyam változásában rejlő kockázatra a fogyasztó figyelmét külön kockázatfeltáró nyilatkozatban kell felhívni.

Amennyiben azonban – az egyedi kölcsönszerződésben és ÁSZF-ben foglaltakon túlmenően – kockázatfeltáró nyilatkozat nem készült, az nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét.

A következőket bírói gyakorlat szerint ugyanis a más jogágak (pénzügyi, közigazgatási jogi) kötelező szabályait sértő szerződés a polgári jog szempontjából akkor érvénytelen, ha a más jogági törvény kifejezetten rögzíti, hogy az adott jogi norma megsértése egyúttal a szerződés érvénytelenségét is okozza, vagy pedig a törvény értelmezéséből az összes körülményből nyilvánvaló módon megállapítható, hogy a külön jogszabály - az egyéb más jogági szankciók mellett - a szerződés érvényességét sem kívánja megengedni.⁷²

Nincs tehát akadálya annak, hogy az árfolyamkockázatra vonatkozó tájékoztatást maga a szerződés rögzítse.

A rHpt. 203. § (6) és (7) bekezdésével ellentétesen a hitelezők sokszor nem készítettek kockázatfeltáró nyilatkozatot az egyedi szerződések megkötésekor. A hitelezők általában arra hivatkoznak, hogy az árfolyamváltozásról szóló tájékoztatást az adós által aláírt egyedi szerződés, valamint az annak elválaszthatatlan mellékletét képező Üzletszabályzat tartalmazta. Így abban az esetben, ha a pénzügyi intézet külön kockázatfeltáró nyilatkozatot nem készített, az egyedi szerződés, valamint annak elválaszthatatlan mellékletét képező Üzletszabályzat rendelkezéseit kell figyelembe venni és megállapítani, hogy egy észszerűen figyelmes és körültekintő, átlagos fogyasztó számára felismerhető volt-e az, hogy az árfolyamváltozás egy ténylegesen fennálló kockázat, amely teljes mértékben őt terheli, és amelynek bekövetkezése adott esetben jelentős mértékben megnövelheti a fizetési terheit.⁷³

⁷² BDT 2006.1450., BDT 2009.2004.

⁷³ 2.Pf.20.556/2020/8. számú ítélet 13. oldal.

A Debreceni Ítéltábla⁷⁴ egyik ítéletében megállapította, hogy bár a hitelező külön kockázatfeltáró nyilatkozatban nem nyújtott a kölcsönbevevőnek tájékoztatást, ezzel megsértette a Hpt. 203. § (6) és (7) bekezdését, e kötelezettség megsértéséhez azonban sem a rPtk., sem a rHpt. nem fűzi a semmisség jog-következményét, így a szerződés emiatt nem érvénytelen.

A Gyulai Törvényszék egyik ítéletében kifejtette, hogy *kockázatfeltáró nyilatkozat hiányában is a hivatkozott szerződéses, és üzletszabályzati pontok alapján egy észszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó számára ismertnek kellett lennie annak, hogy az árfolyamkockázat egy ténylegesen fennálló kockázat, amely teljes mértékben őt terheli.* Így amennyiben az alperes úgy járt volna el, ahogy az egy általánosan tájékozott és észszerűen figyelmes fogyasztótól elvárható, akkor kétséget kizáróan tisztában kellett volna lennie az árfolyamváltozásból eredő kockázattal.⁷⁵

Ugyanakkor számos deviza ügyben állapította meg a bíróság a perbeli kölcsön/lízingszerződés érvénytelenségét abban az esetben is, amikor a jogügylet megkötésekor kockázatfeltáró nyilatkozat az adós rendelkezésére állt.

Ahogy azt a Kúria egy korábbi ítéletében megállapította, azok az általános szerződési feltételek, amelyek összetett, nem áttekinthető szerkezetben kerültek kialakításra és így az árfolyamkockázattal kapcsolatos összefüggéseket magának a fogyasztónak kell azonosítani és felismerni nem tekinthetők világosnak és egyértelműnek.⁷⁶

A Keszthelyi Járásbíróság⁷⁷ álláspontja szerint sem fogadható el a hitelintézetet terhelő tájékoztatási kötelezettség teljesítéseként, ha a fogyasztó több, külön okiratban (kockázatfeltáró nyilatkozat, Üzletszabályzat, Hirdetmény, egyedi szerződés) szereplő szerződési feltétel együttes értelmezése, vagy több rendelkezés egybevetése alapján tudja csak kikövetkeztetni az árfolyamkockázat mibenlétét, valamint fizetési kötelezettségeire gyakorolt hatását.

Itt kívánok kitérni, az Egri Járásbíróság előtt 8.P.20.401/2019. ügyszámon folyó kölcsön megfizetése iránt indított perben hozott ítéletre, melyben bár a kölcsönt nyújtó pénzintézet készített kockázatfeltáró nyilatkozatot az adós részére, a bíróság mégis érvénytelennek minősítette a perbeli kölcsönszerződést az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás hiányára való tekintettel.

Az Egri Járásbíróság álláspontja szerint is a külön ívben megszerkesztett kockázatfeltárás elégtelen, mivel a tájékoztatásban foglaltak nem hívják fel az

⁷⁴ Pf.II.20.548/2017/4. számú ítélet.

⁷⁵ 14.P.20.644/2015/28. számú ítélet.

⁷⁶ Gfv.VII.30.034/2019/5. számú ítélet.

⁷⁷ 4.P.20.528/2019. számú ítélet.

adós (fogyasztó) figyelmét az azzal járó kockázatokra, azaz arra, hogy akár a forint jelentős árfolyam gyengülése is előfordulhat, ami a törlesztő részleteket jelentősen megemelheti, így a fogyasztót gazdaságilag nehéz helyzetbe hozhatja.⁷⁸ A szerződésből ki kell tűnnie, hogy az árfolyamkockázat folytán a fogyasztó fizetési kötelezettsége bármilyen formában és mértékben megváltozhat.⁷⁹ Az adós a különböző dokumentumokban (kockázatteltáró nyilatkozat, Üzletszabályzat) található szerződési feltételek árfolyamkockázattal kapcsolatos összefüggéseit maximum kikövetkeztetni tudta, melynek alapján az érintett kikötések nem tekinthetők világosnak és egyértelműnek.⁸⁰ Az adós így nem lehetett tisztában az írásbeli tájékoztatás alapján az árfolyamkockázat tényleges mibenlétével.

Ahogy a bíróságok az általam példaként felhozott ítéletekben megállapították, a kockázatteltáró nyilatkozatok érdemben többlet tájékoztatást nem nyújtottak az adósok számára. Bár az egyedi szerződések, az azokhoz kapcsolódó üzletszabályzatok, esetlegesen biztosított kockázatteltáró nyilatkozatok és a megadott szóbeli tájékoztatások alapján az adósok számításba vehették a szerződéshez kapcsolódó árfolyamkockázatot, azonban annak mibenlétét, a fizetési kötelezettségekre gyakorolt hatását, továbbá azon tényt, hogy annak viselésének felső határa nincsen legfeljebb csak kikövetkeztetni tudták.⁸¹

Ahogy látható, perbeli lízingszerződések esetében sem született még egységes álláspont tekintetben, hogy a lízingszerződések megkötése esetében ugyanolyan tájékoztatási kötelezettség terhelte-e a pénzügyi intézményeket, mint egy kölcsönszerződés létrejötte esetében.

A 72.Pf.632.065/2020/4. sorszámú, Fővárosi Törvényszék, mint másodfokú bíróság által meghozott ítéletében kifejtette, hogy a lízingbeadót nem ugyanazon tájékoztatási kötelezettség terhelte, így kockázatteltáró nyilatkozat készítésének hiányában is pernyertes fél lett. Ugyanakkor a 20.P.XI.21.169/2019/11. sorszámú Budai Központi Kerületi Bíróság által meghozott ítélete során arra következtetésre jutott, hogy a fent hivatkozottak alapján a lízingbeadót ugyanazon tájékoztatási kötelezettség terhelte, mintha kölcsönszerződést kötött volna, így a tisztességtelen tájékoztatás megadása miatt a lízingbeadó pereszes fél lett.

Érdekesség, hogy bár a 2 vizsgált ítélet egyikében sem készült kockázatteltáró nyilatkozat, attól függően, hogy a bíróság álláspontja szerint a megkötött

78 8.P.20.401/2019/28/II. számú ítélet 13. oldal.

79 C-26/2013. számú ítélet.

80 Gfv.VII.30.024/2019/5. számú ítélet.

81 8.P.20.401/2019/28/II. számú ítélet 21. oldal.

lízingszerződések a Hpt. hatálya alá tartozók voltak-e dőlt el a lízingbeadó pernyertessége.

A tájékoztatás világossága és érthetősége szempontjából nem bír relevanciával azon tény, hogy a hitelt nyújtó pénzügyi intézetnek milyen árfolyamkockázattal kapcsolatos brosúrái voltak, ugyanis egy átlagos fogyasztótól nem elvárható, hogy a részére igazoltan megismerhetővé tett dokumentumokon kívül, további tájékoztató anyagokról is tudomást szerezzen.⁸²

A fent leírtak alapján megállapítható, hogy csupán a kockázatteltáró nyilatkozat adós részére történő rendelkezésre bocsátása nem minden esetben felel meg az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás követelményének.

Így a bíróság a kockázatteltáró nyilatkozat megléte ellenére is megállapíthatja a perbeli szerződés teljes érvénytelenségét, melynek következményeként az adott ügyletre jogot alapítani nem lehet, vagyis a semmissé váló szerződés alapján nem lehet fizetésre kötelezni az adóst.⁸³

82 8.P.20.401/2019/28/II. számú ítélet 21. oldal.

83 8.P.20.401/2019/28/II. számú ítélet 22. oldal.

5. Nemzetközi kitekintő

A deviza alapú hitelezés nem csak hazánkban, hanem a környező országokban is rendkívül népszerűnek számított 2008 környékén. A közép-kelet-európai (CEE) régió EU-s tagállamait vizsgálva megállapítható, hogy a devizahitelezés különböző mértékű problémát jelentett a tagállamok számára, ezáltal országonként eltérő válaszreakció vált szükségessé.

A következőkben így arra szeretnék rámutatni, hogy a magyar megoldásokhoz képest a többi ország bankfelügyelete, valamint bíróságának ítélkezési gyakorlata miképpen orvosolta az árfolyamkockázatra vonatkozó szerződési feltételek esetleges tisztességtelenségét.

5.1. „Akik könnyen átvészelték”

2016. októberében a román parlament megszavazta a svájci frank alapú ügyletek átalakítását akképpen, hogy a deviza-átváltást a hitel felvételekori árfolyamán rögzítette.⁸⁴

Tekintettel arra, hogy Szlovákia 2008, valamint Szlovénia 2007 óta, tehát már a válság előtt is az eurozóna tagjai voltak, Bulgária pedig rögzítette az euróval szemben a leva árfolyamát, a mérsékelt eurós kamatszintnek köszönhetően ezekben az országokban nem történt deviza alapú hitelezés.⁸⁵

Csehországot tekintve, a devizahitelek tipikusan a vállalatok körében voltak népszerűek, így a cseh lakosság deviza alapú hitelezéséről érdemben nem lehet nyilatkozni, az alacsony cseh kamatok mellett a háztartások cseh koronában adósodtak el.⁸⁶

5.2. Devizahitelek helyzetének rendezése horvát módra

Gyakran hallani az adósok deviza ügyekben hozott magyar jogalkotó megoldásaival kapcsolatos elégtelenségéről, valamint annak felhánytorgatását,

84 BECSEI András: It's all about timing. A devizahitelek forintosításáról és annak időzítéséről In BODZÁSI Balázs: Devizahitelezés Magyarországon. A devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése. Budapest, Komáromi Nyomda és Kiadói Kft., 2019. 34.

85 BECSEI András: It's all about timing. A devizahitelek forintosításáról és annak időzítéséről In BODZÁSI Balázs: Devizahitelezés Magyarországon. A devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése. Budapest, Komáromi Nyomda és Kiadói Kft., 2019. 34.

86 BECSEI András: It's all about timing. A devizahitelek forintosításáról és annak időzítéséről In BODZÁSI Balázs: Devizahitelezés Magyarországon. A devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése. Budapest, Komáromi Nyomda és Kiadói Kft., 2019. 34.

hogy Magyarországgal szemben „Bezzeg Horvátországban rendezték a devizahitelek helyzetét”.⁸⁷

Előjáróban megjegyezni kívánom, hogy Horvátország 2015. szeptemberében döntött arról, hogy a deviza alapú hiteleket a felvételtől EUR/CHF árfolyamon váltják át. Később ez az intézkedés azonban egy kormányváltás miatt meghiúsult.⁸⁸

2018. október 2. napján Mato Arlovic a horvát Alkotmánybíróság tagja előadást tartott a Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karán a Fiala Értelmiségek Klubja szervezésének keretén belül.

A horvát Alkotmánybíróság szerepe az alapvető szabadságjogok érvényesülésének intézményi úton történő biztosítása, azaz az alkotmányos szabadságjogok védelme. Az Alkotmánybíróság döntései általános kötelező erővel bírnak, az objektivitás fenntartása érdekében a törvényhozókat figyelmeztetheti, utasíthatja.⁸⁹

A szervhez intézett beadványok nagy száma emberi és szabadságjogokkal kapcsolatos, melyek elbírálásakor az Alkotmánybíróság pontos, világos, taxatív módon ad magyarázatot az alapvető jogok mibenlétéről. Természetes, valamint jogi személyek abban az esetben fordulhatnak az intézményhez, amennyiben jogukat a rendes bíróság előtt nem tudták érvényesíteni.⁹⁰

Mato Arlovic bevezetesként előadta, hogy bár Horvátország és Svájc között nem volt jelentős közvetlen pénzforgalom, így a horvát valuta nem is volt CHF-hez kötve, mégis sokan vettek fel svájci frank alapú devizakölcsönt. A horvát devizaadósokban úgy nevezett szociális bombaként robbant a felfedezés, mikor megtapasztalták, hogy tartozásuk nagyobb összegű, mint a kölcsön felvételekor, annak ellenére, hogy korábban már évekig törlesztették azt. Így az árfolyamváltozás és annak hatásaként a kamatváltozás komoly problémává nőtte ki magát szomszédunknál is. A természetes személy adósok sikertelenül próbálkoztak a rendes bíróságok előtt igazukat vagy vélt igazukat érvényesíteni.

A horvát alkotmánybírósági döntés alapjául a Kiss és Illyés ügy⁹¹ szolgált alapul, mely szerint a kockázatok meglétéről nem elegendő az adósoknak csupán nyelvi értelmezést adni, hanem világosan és egyértelműen kell a számukra

87 <https://hitelsikerek.hu/horvat-modra/> letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.26.

88 BECSEI András: It's all about timing. A devizahitelek forintosításáról és annak időzítéséről In BODZÁSI Balázs: Devizahitelezés Magyarországon. A devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése. Budapest, Komáromi Nyomda és Kiadói Kft., 2019. 34.

89 <https://hitelsikerek.hu/horvat-modra/> letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.26.

90 <https://hitelsikerek.hu/horvat-modra/> letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.26.

91 C-621/17. számú ítélet.

elmagyarázni a kamatváltozás okait és indokait a szerződésben foglalt más szabályozókkal együtt oly módon, hogy a kölcsönfelvevő előre láthassa és betervezhesse az esetlegesen felmerülő többlet terheket.⁹² Így tehát akinél a pénzügyi intézmény nem magyarázta el részletesen az árfolyamkockázat mibenlétét, valamint lehetséges gazdasági következményét ott megsértették a pénzügyi tranzakciókra vonatkozó alapvető jogait.

A horvát alkotmánybíró álláspontja szerint a pénzintézetek tudatosan hozták az adósokat a hanyagság helyzetébe, hiszen a bankok részéről a szerződések megszövegezésekor tudatos döntés született arról, hogy abba mit és milyen részletezettséggel kívánnak feltüntetni.⁹³ Az információs asszimetriára való tekintettel az adós előnytelen helyzetben volt a kölcsönt nyújtó pénzintézettel szemben, így a tudást kétségkívül a bank birtokolta. Mato Arlovic álláspontja szerint amennyiben a bank nem lett volna tisztában azzal, hogy milyen Európai Unió által előírt kötelezettségeknek kell megfelelnie az adóssal szemben⁹⁴, lehetősége volt a saját nemzeti bíróságától iránymutatást kérnie.⁹⁵

Az alkotmánybíró véleménye szerint a bankok visszaéltek az alapvető emberi szabadságjogok érvényesítésével. Tény, hogy sokszor az adósok nem olvasták el az apróbetűs részeket, amelyek esetlegesen tartalmazhattak információt az árfolyamkockázattal kapcsolatosan, azonban a lényeg mégis abban fogalmazódik meg, hogy a pénzintézetnek az árfolyamkockázattal kapcsolatos tájékoztatást írásban, az egyedi szerződésben kellett volna megfogalmazni és annak mibenlétéről, valamint gazdaságra gyakorolt hatásáról világos és érthető magyarázatot nyújtani az adós számára.⁹⁶

Horvátországban a devizaperek kezdetekor a rendes bíróságok az egyedi kölcsönszerződésekre hivatkozva folyamatosan elutasították az adósok keresetét, amelyet a Legfelsőbb Bíróság is helybenhagyott.⁹⁷ Az adósok ezután fordultak a horvát Alkotmánybírósághoz azzal a kérdéssel, hogy sérültek-e az alapvető emberi és szabadságjogaik, ezen belül a kereskedelmi szabadságjogaik. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a bankok nem az Európai Unió joggyakorlatával összeegyeztethető módon jártak el, így sérültek az adósok szabadságjogai. A horvát Alkotmánybíróság álláspontja szerint ugyanakkor nem csak az Európai Unió normáit sértette a bankok tisztességtelen gyakorlata,

92 C-621/17. számú ítélet 92. szakasz 3) és 4) pont.

93 <https://hitelsikerek.hu/horvat-modra/> letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.26.

94 EUMSZ

95 <https://hitelsikerek.hu/horvat-modra/> letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.26.

96 Mato ARLOVIC 2018. október 2. napján tartott PTE-ÁJK Fiatal Értelmiségek Klubja által szervezett előadásán elhangzott álláspontja.

97 Mato ARLOVIC 2018. október 2. napján tartott PTE-ÁJK Fiatal Értelmiségek Klubja által szervezett előadásán csak utalni kívánt arra, hogy Horvátországban a devizaperek kezdetekor csupán két, az adósok számára kedvező elsőfokú ítélet született Zágrábban és Zadarban.

hanem magát a horvát Alkotmányt is, amelynek nem csak az egyént, hanem a tulajdont is védenie kell.⁹⁸

A fent kifejtettek értelmében a pénzügyi intézetek az adósok alapvető jogait sértették meg azáltal, hogy azok figyelembevétele nélkül készítették el egyedi deviza alapú kölcsönszerződéseiket. Tekintettel arra, hogy a horvát Alkotmánybíróság megállapította a jogsértés tényét, s ezen döntése minden horvát bíróságra tekintettel kötelező érvénnyel bír, így nem volt szükséges az ügyek Európai Unió Bírósága elé vitele.

A horvát ítélet problematikája abban fedezhető fel, hogy az természetesen nem lehet generális, minden adósra érvényes azonnali döntés, tekintettel arra, hogy fennállhat olyan helyzet, amikor a pénzügyi intézet mégis megfelelő tájékoztatást nyújtott a hitelfelvevőnek. Fontos megjegyezni, hogy az erről szóló bizonyítási kötelezettség ez esetben a bankot terheli, neki kell bizonyítani, hogy megfelelően járt el a szerződés megkötésének idejében.

Ugyanakkor Horvátországban is előfordult már, hogy maga a pénzügyi intézet élt alkotmányjogi kifogással, arra hivatkozva, hogy az árfolyamkockázatból kapott nyereséget tisztességes úton szerezte.⁹⁹ A horvát Alkotmánybíróság azonban kifejezésre juttatta, hogy számukra az adósok jogai élveznek prioritást, tekintettel arra, hogy ők, mint magánszemélyek, valamint kis-és középvállalkozások vannak hátrányos helyzetben az alapvető jogukat sértő nagyhatalmú bankokkal szemben. Tekintettel arra, hogy az egyedi deviza alapú szerződések megkötésekor a pénzügyi intézetek jártak el tisztességtelenül azáltal, hogy a valutaárfolyamok lehetséges mozgásairól nem nyújtottak kellő tájékoztatást az adósok részére, a bankok felelősségét kell elsődlegesen megállapítani.¹⁰⁰

Végezetül érdekességként kívánom megjegyezni, hogy míg a 4,4 millió lakosú Horvátországban „csupán” 240 ezer embert (horvát társadalom 5,45 %-a), addig a közel 10 milliós lélekszámmal rendelkező Magyarországon legalább 500.000 fogyasztót és nem ismert számú vállalkozót, tehát körülbelül 2 millió személyt (magyar társadalom 20 %-a) érintett a devizahitelezés problematikája.¹⁰¹

98 <https://hitelsikerek.hu/horvat-modra/> letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.26.

99 Többek között erre hivatkozott a magyar OTP Jelzálogbank Zrt. is a C-26/13. sz. ügyben.

100 Mato ARLOVIC 2018. október 2. napján tartott PTE-ÁJK Fiatal Értelmiségek Klubja által szervezett előadásán elhangzott álláspontja, amely megegyezik a horvát Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlatával.

101 <https://hitelsikerek.hu/horvat-modra/> letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.26.

5.3. Devizahitelek helyzetének rendezése lengyel módra

Lengyelországban 2000 tavaszán úgynevezett szabadon lebegő árfolyamot vezettek be, amely azt jelentette, hogy a jegybank nem avatkozhatott be az árfolyam-ingadozás csökkentése érdekében, vagyis a zloty árfolyama jobban ingadozhatott. Ez elrettentő erővel bírt a lakosság devizahitel felvételének iránti keresetére.¹⁰²

A lengyel bankfelügyelet 2006-ban adta ki az úgynevezett S-ajánlását, amelynek célja a bankok kockázattudatosságának növelése volt, vagyis, hogy a hitelfelvevőknek alaposabb tájékoztatást adjanak. Ezenfelül a lengyel szerv konkrétan javasolta, hogy a bankok minden hitelfelvevőnek először a zloty hitelek ajánlják és csak akkor kezdjenek el a deviza alapú hitelek tárgyalni, ha az ügyfél azt kifejezetten kéri.¹⁰³

A lengyel bankfelügyelet 2009-ben módosította az S-ajánlást különböző fogyasztóvédelmi iránymutatások készítésével, ezzel javítva a banki ügyletek átláthatóságát. Az úgynevezett T-ajánlást 2010-ben fogadták el, amely a törlesztőrészlet és jövedelem arányának (PTI) tekintetében 50 százalékos (magas jövedelműeknél 65 százalékos) maximális arányt írt elő. Az S-ajánlásban tovább szabályozták a bankok hitelbírálatok maximálisan figyelembe vehető futamidőt, és tovább szigorították a PTI-rátát devizahitelek esetén.¹⁰⁴

2010 évét követően a kamatkülönbség jelentős változása már nem volt tapasztalható, így vélhetően a fent említett szabályozásnak tudható be, hogy 2010 őszétől fokozatosan csökkent a devizahitelek aránya az új hitelkihelyezéseken belül. 2014-ben a lengyel jegybank a pénzügyi felügyelettel összefogva kezdeményezte a devizahiteleknel alkalmazott vételi-eladási árfolyamok szabályozását, illetve referenciakamathoz kötötték a hitelek árazását is.¹⁰⁵

Bár a lengyel bíróság 2016. augusztusában az árfolyamrész semmisségéről döntött, továbbá önkéntes konverziós programot hirdetett meg, azonban ez továbbra sem oldotta meg a lengyel devizahitelek problémáját. Itt kívánom megjegyezni, hogy születtek olyan, eddig még nem bevezetett javaslatok is,

102 HUDECZ András: Párhuzamos történetek. A lakossági devizahitelezés kialakulása és kezelése Lengyelországban, Romániában és Magyarországon. Közgazdasági Szemle, 2012/4, 363.

103 HUDECZ András: Párhuzamos történetek. A lakossági devizahitelezés kialakulása és kezelése Lengyelországban, Romániában és Magyarországon. Közgazdasági Szemle, 2012/4, 366 – 367.

104 MUCCI Balázs - CSORTOS Orsolya - KÓCZIÁN Balázs: A lengyel bankrendszer nemzetköziesedése és a devizahitelezés. Hitelintézeti Szemle, 2015/KI. sz., 152.

105 HUDECZ András: Párhuzamos történetek. A lakossági devizahitelezés kialakulása és kezelése Lengyelországban, Romániában és Magyarországon. Közgazdasági Szemle, 2012/4, 368.

amelyek a felvételi árfolyamhoz képesti veszteség 50-90%-át a bankokra terheltek volna.¹⁰⁶

Fontos tudni, hogy a lengyel jogban nem szerepel a rPtk. átváltási árfolyammal kapcsolatos hasonló rendelkezés,¹⁰⁷ így a C-260/18. számú Dziubak-ügyben a lengyel bíróság a lengyel jog alapján nem is tudta alkalmazni a C-26/13. számú Kásler-ügyben¹⁰⁸ meghozott ítélet szerinti megoldást.

A Kásler ügyben az Európai Unió Bírósága kifejtette, hogy a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy „az alapügyben szereplőhöz hasonló helyzetben, amelyben a szolgáltató és a fogyasztó között létrejött szerződés a tisztességtelen feltétel elhagyása esetén nem teljesíthető, e rendelkezéssel nem ellentétes a nemzeti jog azon szabálya, amely lehetővé teszi a nemzeti bíróság számára a tisztességtelen feltételnek a nemzeti jog valamely diszpozitív rendelkezésével való helyettesítése révén az e feltétel érvénytelenségének orvoslását.”

Az irányelv célkitűzései teljes mértékben igazolják a tisztességtelen feltételeket feltehetően nem tartalmazó rendelkezéssel való helyettesítést, mivel az azt eredményezi, hogy a szerződés továbbra is fennmaradhat, és továbbra is kötelező lehet a felekre nézve.¹⁰⁹

A tisztességtelen feltételnek a nemzeti jog valamely diszpozitív rendelkezésével való helyettesítése ugyanis megfelel a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdésének, mivel az állandó ítélkezési gyakorlat szerint e rendelkezés arra irányul, hogy a szerződő felek jogai és kötelezettségei tekintetében a szerződés által megállapított formális egyensúlyt a szerződő felek egyenlőségét helyreállító, valódi egyensúllyal helyettesítse, nem pedig arra, hogy a tisztességtelen feltételeket tartalmazó valamennyi szerződést semmissé nyilvánítsák.¹¹⁰

A Dziubak ügyben az Európai Unió Bíróságához forduló kérdést előterjesztő lengyel bíróság nem zárta ki annak lehetőségét, hogy az árfolyamrészre vonatkozó kikötések pusztán elhagyását követően az alapügyben szóban forgó hitelszerződés a módosított formában is fennmaradjon, azonban kétségei voltak

106 BECSEI András: It's all about timing. A devizahitelek forintosításáról és annak időzítéséről In BODZÁSI Balázs: Devizahitelezés Magyarországon. A devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése. Budapest, Komáromi Nyomda és Kiadói Kft., 2019. 34.

107 A rPtk. 231. § szerint „a pénztartozást főszabály szerint a teljesítés helyén érvényben lévő pénznemben kell megfizetni, továbbá amennyiben a tartozás más pénznemben van meghatározva, akkor azt a fizetés helyén és idején érvényben lévő árfolyam(ár) alapulvételével kell átszámítani.”

108 Az EUB az árfolyamrész semmisségét mondta ki.

109 93/13 irányelv tizenharmadik preambulumbekkezdése.

110 Pereničová és Perenič ítélet, C-453/10, C:2012:144, 31. pont, valamint Banco Español de Crédito ítélet, C-618/10., C:2012:349, 40. pont és az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat.

afelől, hogy a belső joga lehetővé teszi-e a szerződés ilyen módosítását.¹¹¹ A lengyel bíróság kérdése így többek között akképpen fogalmazódott meg, hogy a tisztességtelen feltételek elhagyása esetén azok helyettesíthetők-e a lengyel jog azt előíró általános rendelkezéseivel, amely szerint a valamely szerződésben kifejezett joghatásokat a méltányosság elvéből vagy a bevett szokásokból eredő következmények révén kell kiegészíteni.¹¹²

Az Európai Unió Bírósága megállapította, hogy a Lengyelországban megkötött devizaalapú hitelszerződésekben az árfolyamrésre vonatkozó tisztességtelen feltételek nem helyettesíthetők a lengyel polgári jog általános rendelkezéseivel.¹¹³

111 C-260/18. számú ítélet.

112 Az Európai Unió Bíróságának 129/19. sz. Sajtóközleménye, Luxembourg, 2019. október 3.

113 C-260/18.

6. Összegzés

Dolgozatom elsődleges célja az volt, hogy az árfolyamváltozással kapcsolatos tájékoztatás elmaradásának vagy nem megfelelő volta miatt indult devizaperekben született eltérő bírósági ítéleteket bemutassam.

Álláspontom szerint továbbra sem nyújtanak kellő jogbiztonságot a deviza alapú hitelek rendezése érdekében meghozott törvények, Kúriai iránymutatások, valamint különböző jogegységi határozatok addig, amíg a magyar bíróságoknál nem alakul ki egy olyan egységes ítélkezési gyakorlat, amely konkrétan meghatározza, hogy milyen árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás fogadható el megfelelőnek, valamint érdemben van-e jelentősége annak, hogy a szerződés megkötésekor készült-e kockázatfeltáró nyilatkozat, avagy sem.

Véleményem szerint további megosztottságot mutatnak a deviza alapú lízingszerződések esetében hozott bírósági ítéletek atekintetben is, hogy a jogalkotó az ilyen fajta ügyleteket azonosnak tekinti-e a kölcsönszerződésekkel, vagyis hivatkozhatók-e a deviza alapú kölcsönszerződésekre vonatkozó jogszabályi rendelkezések abban az esetben is, ha a per tárgyát deviza alapú lízingszerződés képezi.

Másodlagos célom egy olyan nemzetközi kitekintés elkészítése volt, amely rávilágít arra, hogy a devizahitelezés problémája szomszédainknál is fennáll, azonban a más gazdasági-, és pénzügyi politika miatt annak kezelésében országonként eltérés tapasztalható.

Bár a devizahiteles problémával érintett tagállamok mindegyikében igyekeztek mérsékelni a devizahitelesek, különösen a CHF-adósok terheit, azonban álláspontom szerint a magyar megoldás tekinthető a legsikeresebbnek és legjobban időzítettnek. Ugyanis a fentiek alapján látható, hogy egyedül a Magyarországon 2014 végén bevezetett forintosítási megoldás¹¹⁴ nyújtott jelentősebb védelmet a devizaadósoknak a 2015. januári árfolyamsokk előtt. Más régiós országok devizahiteleseihez képest, a magyar devizaadósok korábban és jóval nagyobb összeget kaptak vissza a pénzügyi intézetektől, amikor kérvényezték a deviza alapú hitelük forintosítását. A hasonló helyzetben lévő Lengyelország például azóta sem tudott átfogó választ adni erre a kérdésre.

Elgondolásom szerint a téma fontossága magától értetődő, hiszen életünk során bármikor szükségünk lehet a pénzintézetek támogatására, amikor is hasznos információkkal szolgálhat jelen dolgozat még akkor is, ha maga a deviza alapú hitelezés elavultnak számít már. Forint alapú hitel felvétele esetében sem

¹¹⁴ 2014. évi LXXVII. törvény az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről.

járhatunk fogyasztóként csukott szemmel, mit sem törődve jogügyleteink esetleges következményeivel, amelyek kétségtől jelentős hatással lehetnek jelenünkre és jövőnkre. Így a dolgozat megírása számomra is rendkívül hasznos volt, hiszen a kutatásokon és elemzéseken keresztül én is számos új aspektusát fedeztem fel a témának. Bízom abban, hogy dolgozatom hozzájárul a fogyasztói felelősségtudat növeléséhez és hasznos tájékozási platform lesz annak, aki elolvassa.

7. Irodalomjegyzék

TÖRVÉNYEK

a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi törvény

a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény

a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény

a devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXV. törvény

a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény

a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény

az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény

KORMÁNYRENDELETEK

110/2011. (VII. 4.) Korm. rendelet

HATÁROZATOK

2/2014. PJE

6/2013. PJE

1/2016. PJE

BH 2017.4.125.

BH 2016.6.148.

BH2017.159.

BH2012/7/G.4.

IRÁNYELVEK

2014/17. EU irányelv

ÍTÉLETEK

Magyar bíróságok által meghozott:

Pf.II.20.961/2014/3.

2.Pf.20.200/2019/4.

Pf.II.20.486/2012.

Pf.II.20.457/2016/5-II.

Pf.II.20.544/2016/5.

Pf.II.20.548/2017/4.

Pf.II.20.030/2018/7.

Pf.II.20.034/2016/5.

3.G.41.917/2015/16.

6.Pf.20.162/2017/3-II.

20.P.20.778/2016/9.

13.P.21.771/2016/14.

13.P.20.562/2015/17

13.P.20.150/2019/30

5.P.20.214/2016.12.

8.P.20.401/2019/28./II.

72.Pf.632/065/2020/4.

20.P.XI.21.169/2019/11.

12.P.20.131/2019/34.

Pf.V.20.025/2019/8.

Pf.V.20.076/2017./4.

3.P.20.044/2019.

4.P.20.528/2019.

Pfv.I.21.730/2018/9.

10.P.20.625/2019.

Gfv.VII.30.156/2014/11.

Gfv.VII.30.034/2019/5.

Gfv.VII.30.024/2019/5.

57.Pf.637.944/2018/10.

2.Pf.20.556/2020/8.

14.P.20.644/2015/28.

BDT2016.3457

BDT2013.2889.

BDT 2006.1450.

BDT 2009.2004.

Európai Unió Bírósága által meghozott:

C-51/17.

C-126/17.

C-260/18.

C-26/13.

C-186/1.

C-118/17.

C-186/16.

C-621/17.

C-453/10

C:2012:144

C:2012:349

C-618/10

C-154/15., C-307/15. és C-308/15. számú egyesített ügyekben meghozott ítélet

FOLYÓÍRATOK

Bodzási Balázs: A devizahitelezés korszaka Magyarországon. Fontes Iuris, 2015/1.

Hudecz András: Párhuzamos történetek. A lakossági devizahitelezés kialakulása és kezelése Lengyelországban, Romániában és Magyarországon. Közgazdasági Szemle, 2012/4.

Mucsi Balázs - Csontos Orsolya - Kóczyán Balázs: A lengyel bankrendszer nemzetköziesedése és a devizahitelezés. Hitelintézeti Szemle, 2015/ Különszám

PUBLIKÁCIÓK

Széchenyi István: Hitel (1830)

Nyeste-Árokszállási: i. m. 150.

Becsei András: It's all about timing. A devizahitelek forintosításáról és annak időzítéséről In Bodzási Balázs: Devizahitelezés Magyarországon. A devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése. Budapest, Komáromi Nyomda és Kiadói Kft., 2019. 34.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

https://www.fma.gv.at/fma-und-oenb-praesentieren-einen-informationsfolder-zu-den-risiken-von-fremdwahrungskrediten/?fbclid=IwAR1rjhS75z-ojnTlxHfGvQIQkl69Vsxok_CdIMrFUIXdz5pPkywl8il6o

letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.22.

<https://2010-2014.kormany.hu/hu/gyik/kormanyzati-intezkedesek-a-lakashitelesek-erdekeben-2020>

letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.20.

<https://hitelsikerek.hu/horvat-modra/>

letöltés és megtekintés dátuma: 2020.10.26.

EGYÉB

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés

Kúria Konzultációs Testületének 2019. április 10. napján tartott üléséről készült Emlékeztető

Kúria Konzultációs Testületének 2019. június 19. napján tartott üléséről készült Emlékeztető

A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján tartott Országos Értekezletének állásfoglalása

Mato Arlovic 2018. október 2. napján tartott PTE-ÁJK Fiatal Értelmiségek Klubja által szervezett előadásán elhangzott álláspontja

Az Európai Unió Bíróságának 129/19. sz. Sajtóközleménye, Luxembourg, 2019. október 3.

Lombard Lízing Zrt. HIT/2006.05.31. számú Üzletszabályzat kölcsönszerződésre

Lombard Lízing Zrt. PLA/2008.07.01. számú Üzletszabályzat lízingszerződésre

**BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT**

DR. CSÉPÁNY KRISTÓF GERGELY
AZ EMBERKERESKEDELEM ÉS A KERÍTÉS BŰNCSELEKMÉNYÉNEK
ELHATÁROLÁSI PROBLÉMÁI

***„A kereslet és a kínálat törvénye akkor is érvényes,
ha a szóban forgó árucikk az emberi élet.”***

(Loretta Napoleoni)

1. BEVEZETÉS

*„Az emberkereskedelem a rabszolgatartás mai formája, súlyos emberi jogi visszaélés. E súlyos bűncselekmény nemzetiségtől függetlenül érint nőket, férfiakat, lányokat és fiúkat, komoly, élethosszig tartó károkat okozva az áldozatoknak.”*¹ Már ezen rövid idézet jól szemlélteti, hogy az emberkereskedelem kérdés-, és problémaköre igen komplex, a büntetőjogi aspektuson felül jelentős nyomatékka bíró emberi jogi vetülete is van. Ugyanis az emberkereskedelem olyan – alkotmányos szinten deklarált és védett – első generációs alapjogokat, másként fogalmazva klasszikus szabadságjogokat sért, mint az emberi méltósághoz, az emberi szabadsághoz, illetve az önrendelkezéshez való jog.

Miként azt a dolgozatomban a későbbiek során részletesen bemutatom, az emberkereskedelem elleni fellépés nemzetközi szintre történő emelésének szükségességét az államok már a XX. század elején felismerték, ám a hatékony transznacionális együttműködés kialakítása még jelenleg is több fórumon zajlik úgy, mint az ENSZ, az Európai Unió, illetve az Európa Tanács.

Az emberkereskedelem a bűnözés területén a világ egyik legnagyobb iparága, amely a globalizáció, illetve a technikai-technológia fejlődés biztosította lehetőségeket kihasználva egyre nagyobb méreteket ölt. Ennek okán is figyelemre méltó, hogy hazánkban e bűncselekmény mégsem rendelkezik kiforrott bírói gyakorlattal, a Kúriának is mindössze kis számú a területet érintő eseti döntése² ismert, és a Bírósági Határozatok Gyűjteménye alapján sem rajzolódik ki olyan kép, melyből részletes és mélyreható joggyakorlatra lehetne következtetni.³

1 Az idézet Cecilia MALMSTRÖM az uniós belügyekért felelős biztos előszavából származik

„Az emberkereskedelem áldozatainak uniós jogai” című kézikönyvhöz (2013.) https://emberkereskedelem.kormany.hu/download/7/1c/a0000/DR3213053HUN_002.pdf (letöltés időpontja: 2020. augusztus 24.)

2 BH 2004.217., BH 2017.286.

3 SOMOGYI Gábor: Az emberkereskedelem értelmezésével kapcsolatos bírói gyakorlat. Forum Sententiarum Curiae, 2020/1, 10. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/fsc_tanulmany/drsomogyi.pdf (letöltés időpontja: 2020. augusztus 24.)

Az emberkereskedelem elleni hatékony fellépés iránti igényt mégis jól szemlélteti, hogy a Kúria elnöke a 2020. évre vonatkozóan joggyakorlat-elemző csoport felállítását rendelte el, amelynek feladata az emberkereskedelem elemzésével kapcsolatos bírói gyakorlat áttekintése. A témaválasztást és a dolgozat elkészítését nagyban inspirálta ezen körülmény, valamint a közelmúltban lezajlott és a területet érintő átfogó jogalkotási eljárás.

A dolgozat első fejezete az emberkereskedelem kriminalizálásának nemzetközi szintű elvi alapjait mutatja be. Ennek részletes ismertetésére véleményem szerint az emberkereskedelem bűncselekményének transznacionális jellemzői miatt van szükség. Ezen felül érdemes kitekinteni az egyes nemzetközi instrumentumok által, a részes államok számára meghatározott sztemderdek bemutatására is.

Ezt követően az emberkereskedelem tényállásának a hazai büntetőjogban való megjelenését és fejlődését, illetve annak átalakulását vizsgálom. E körben bemutatásra kerül ezen bűncselekmény önálló törvényi tényállásként történő kodifikálásához vezető út, illetőleg a tényállási elemek, ideértve az egyes elkövetési magatartások körében bekövetkezett változásokat is. Továbbá ebben a fejezetben kerül elemzésre a kerítés bűncselekményének releváns elkövetési magatartása is.

Végezetül a pályamunka – miként arra a témaválasztás címe is utalt – az emberkereskedelem és a kerítés bűncselekményének elhatárolási kérdéseire fókuszál, illetve a 2020. évben hatályba lépett Btk. módosító novellára⁴ is kitér.

E speciális kérdés vizsgálatának indokát egyrészt az szolgáltatta, hogy Magyarországról a közelmúltban két – az emberkereskedelem tekintetében mértékadó – nemzetközi jelentés készült: az Amerikai Egyesült Államok által jegyzett 2019. és 2020. évre vonatkozó TIP-jelentés,⁵ valamint az Európa Tanács által készített Greta-jelentés⁶. E két összefoglaló számos kritikai észrevételt is tartalmazott, melyek közül kiemelendő, hogy hazánkban relatív alacsony az emberkereskedelem tárgyában indult büntetőeljárások száma.

Másrészt egy igen jelentős és aktuális jogértelmezési kérdés is indokoltta tette a témaválasztást, ugyanis a Legfőbb Ügyészség felülvizsgálva az

4 Az emberkereskedelem áldozatainak kizsákmányolása elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2020. évi V. törvény

5 Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma által készített éves emberkereskedelemről szóló jelentés Magyarország vonatkozásában.

Trafficking in Person Report: https://hu.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/232/2020-TIP-Report-Hungary_HU.pdf (letöltés időpontja: 2020. augusztus 25.)

6 Az Európa Tanács emberkereskedelem elleni fellépésről szóló egyezménye alapján, a Szakértői Csoport az Emberkereskedelem Elleni Fellépésről által készített jelentés

<https://rm.coe.int/greta-2018-13-upro-hun-hu/16808fef5d> (letöltés időpontja: 2020. augusztus 25.)

emberkereskedelem bűncselekménye körében kialakított korábbi álláspontját, a kerítés bűncselekményének egyik minősített esetét, nevezetesen a kiskorú sérelmére elkövetett kerítés büntettét, immár emberkereskedelem bűncselekményeként minősítette, és ezen minősítés megállapítása céljából több felülvizsgálati kérelem előterjesztésére is sor került.

2. AZ EMBERKERESKEDELEM KRIMINALIZÁLÁSÁNAK NEMZETKÖZI SZINTŰ ELMÉLETI ALAPJAI

Az emberkereskedelem bűncselekményének vizsgálata során kiemelt figyelmet kell fordítani az egyes globális szintű egyezményekre, valamint az európai uniós szabályozási környezetre, hiszen *„az emberkereskedelem bűncselekménye egyike azon számos deliktumnak, amelyek nemzeti büntetőjogi szabályozása – legalábbis részben – nemzetközi egyezményekben és más instrumentumokban vállalt kötelezettségen alapul.”*⁷

Éppen ezért a jogalkalmazás számára a büntető törvényben foglalt tényállás értelmezése során a kriminalizációs kötelezettséget előíró és a jogalkotásra hatást gyakorló transznacionális egyezményeknek komoly jelentőségük és befolyásoló szerepük van.⁸

A következőkben azokat a fontosabb nemzetközi és európai uniós instrumentumokat kívánom bemutatni, amelyek kifejezetten az emberkereskedelem – más terminológia szerint emberkereskedés – cselekményére fókuszálnak, és amelyek idővel ugyan, de nemzetállami szintű büntetőjogi szabályok megalkotására sarkalták a részes országokat.

2.1. Globális szabályozási környezet

Az emberkereskedelemmel kapcsolatos kihívásokra való nemzetközi szintű fellépés iránti igény már a XX. század első évtizedeiben megjelent. A ***leánykereskedés elleni fellépés végett Párizsban 1910. május hó 4-én kelt nemzetközi egyezmény***⁹ az a dokumentum, amely az emberkereskedelem elleni nemzetközi szintű büntetőjogi fellépés első lépéseként értékelhető.

7 HOLLÁN Miklós: Emberkereskedelem. A kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012. 21.

8 KLEMENSICS Andrea: Modernkori rabszolgaság, különös tekintettel az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/modernkori-rabszolgasag-kulonos-tekitettel-az-emberi-jogokeuropai-birosaganak-joggyakorlatara/> (megtekintés időpontja: 2020. szeptember 8.)

9 A jogirodalomban Hollán Miklós és Fehér Lenke terminusa szerint Fehér Rabszolgaságról szóló egyezmény; az 1912. évi LXII. törvénycikk útján került becikkelyezésre a magyar jogrendbe

Az egyezmény 1-2. cikke kifejezett kriminalizációs kötelezettséget tartalmaz bizonyos magatartások vonatkozásában¹⁰:

„1. cikk

Büntetni kell azt, a ki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, kiskoru asszonyt vagy leányt, bárha beleegyezésével is, kéjelgés céljára megkerít, magával visz vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékanak egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg.

2. cikk

Azt is büntetni kell, a ki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, nagykoru asszonyt vagy leányt akár csellel, akár erőszakkal, fenyegetésnek, hatalommal való visszaélésnek vagy a kényszer bármely más eszközének segítségével kéjelgés céljára megkerít, magával visz vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékanak egyes elemi különböző országok területén valósultak is meg.”

Ugyancsak említést érdemel a **rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. évi szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezmény**¹¹, amelyben a szerződő felek kötelezettséget vállaltak a rabszolgaság elleni fellépésre és büntetőjogi szankcionálásának végrehajtására.

Az egyezmény a rabszolgakereskedéssel összefüggésben rögzítette, hogy az

„(...) magában foglal minden elfogási, megszerzési vagy átengedési cselekményt, (...) amely rabszolgának eladás vagy csere céljára való megszerzésére irányul; minden eladás vagy csere útján való átengedését a rabszolgának, aki eladás vagy csere céljaira szereztetett, úgyszintén általában a rabszolgákkal való kereskedésre vagy ezeknek szállítására vonatkozó minden cselekményt”.¹²

Az **emberkereskedés és mások prostitúciójának kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban 1950. évi március 21. napján kelt**

¹⁰ HOLLÁN, i.m. 40.

¹¹ továbbiakban: Genfi Egyezmény

¹² Genfi Egyezmény 1. cikk 2. pont

nemzetközi egyezmény¹³ vonatkozásában szükséges megemlíteni, hogy annak preambuluma rögzíti az emberkereskedelem és a prostitúció között fennálló kapcsolatot:

*„(...) figyelembevételével, hogy a prostitúció és az azt kísérő rossz, a prostitúció céljait szolgáló emberkereskedés az emberi személy méltóságával és értékével összeegyeztethetetlen és veszélyezteti az egyén, a család és a társadalom jólétét (...)”*¹⁴.

Az egyezménnyel összefüggésben érdemes megemlíteni, hogy az emberkereskedelem témakörét számos tanulmányban vizsgáló Hollán Miklós – korábbi álláspontját¹⁵ megváltoztatva – az egyezményt úgy értelmezi, hogy az egyértelmű kriminalizációs kötelezettséget hárít a részes tagállamokra a prostitúciós célú emberkereskedés tekintetében. Ezzel összefüggésben arra mutat rá, hogy az egyezmény 1. cikk 1. pontja –

„a jelen Egyezményben részes Felek kötelezik magukat arra, hogy mindazokat megbüntetik, akik más személy kielégítésére: prostitúció céljából megkerítene, rábírnak, vagy elcsábítanak más személyt, akár annak beleegyezésével is”

– tartalmazza azt a rendelkezést, amelynek történeti értelmezése alapján, az egyezményben részes feleknek büntetniük kell valaki megszerzését, elcsábítását, illetve elvitelét, amennyiben az más nemi vágyának kielégítése és prostitúció folytatás végett történik, még akkor is, ha mindezt a sértett beleegyezésével kerül sor. Hollán rámutat, hogy ezt az értelmezést erősíti az egyezmény 28. cikkének azon pontja, amely szerint a *részes Felek közötti viszonylatban hatályon kívül helyezik és helyettesítik (...) az említett nemzetközi okiratok*¹⁶ rendelkezéseit; ezen okiratok mindegyikét megszüntetnek kell tekinteni, ha azokban részes valamennyi Fél a jelen Egyezmény részesévé válik. Ez a rendelkezés pedig azt feltételezi, hogy az új egyezmény a korábbi instrumentumokban foglaltakat elérő – adott esetben azt meghaladó – kriminalizációs kötelezettséget hordoz. Bár az egyezmény

13 Kihirdette az 1955. évi 34. törvényerejű rendelet az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban, 1950. évi március hó 21. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

14 Prostitúciós Emberkereskedés Elleni Egyezmény preambuluma

15 Id. ezzel összefüggésben részletesen: HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelem tényállásának jogharmonizációja az ENSZ keretében. Állam- és Jogtudomány, 2008/4, 457-471.

16 A leánykereskedés elnyomása tárgyában 1904. május 18-án kötött nemzetközi egyezmény és az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 1948. december 3-án jóváhagyott módosító Jegyzőkönyv; a leánykereskedés elnyomása tárgyában 1910. május 4-én kötött nemzetközi egyezmény, amelyet a fentemlített Jegyzőkönyv módosított; a nőkkel és gyermekekkel üzőtt kereskedelem elnyomása tárgyában 1921. szeptember 30-án kötött nemzetközi egyezmény, amelyet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 1947. október 20-án elfogadott Jegyzőkönyv módosított; a nagykorú nőkkel üzőtt kereskedelem elnyomására vonatkozóan 1933. október 11-én kötött nemzetközi egyezmény az említett Jegyzőkönyvben foglalt változtatásokkal.

keretében nem került sor az emberkereskedelem fogalmi meghatározására, de a hazai jogrendben a kerítés bűncselekménye tényállásának megalkotása az itt kijelölt kriminalizációs kötelezettségvállalás eredményeként történt meg. Mindezekon túlmenően fontos kiemelni, hogy a részes államok a prostitúciós célra irányuló emberkereskedésen felül, az annak célzatát képező cselekmények egy részének tényleges megvalósítását is kötelesek pönalizálni.¹⁷

Az első, kifejezetten a részes államok büntetőjogi fellépését eredményező nemzetközi megállapodás az ENSZ keretében, **Palermóban, 2000. december 14-én létrejött nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményhez kapcsolt az emberkereskedelem, különösen a nők és a gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyv** volt.¹⁸

A Palermói Jegyzőkönyv 3. cikk a) pontja már határozott definíciót tartalmaz az emberkereskedelemre vonatkozóan:

az „emberkereskedelem”: személyek toborzását, szállítását, eladását, elrejtését, vagy átvételét jelenti fenyegetés, erőszak vagy a kényszer más formáinak alkalmazásával, erőszakos elrablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés útján, vagy anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök adásával, vagy elfogadásával annak érdekében, hogy a kizsákmányolás céljából elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik. A kihasználásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszermunkát vagy szolgáltatásokat, rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott eltávolítását.

A Palermói Jegyzőkönyv az emberkereskedelem definiálása kapcsán – amennyiben a sértett felnőtt korú, tehát tizennyolcadik életévét betöltött – három konjunktív pilléren nyugszik.

Az **első pillér** az öt, egymáshoz képest alternatív módon megvalósuló **elkövetési magatartást** öleli fel, melyek az alábbiak:

- ❖ **toborzás**
- ❖ **elrejtés**
- ❖ **szállítás**
- ❖ **átvétel**
- ❖ **átadás**

¹⁷ HOLLÁN, i.m. 52.

¹⁸ Kihirdetve a 2006. évi CII. törvénnyel; a továbbiakban egységesen: Palermói Jegyzőkönyv

A **második pillért** a szintén taxatív meghatározott **elkövetési módok** alkotják:

- ❖ *fenyegetés;*
- ❖ *erőszak, vagy a kényszer más formáinak alkalmazása;*
- ❖ *személyi szabadságtól megfosztás*
- ❖ *megtévesztés;*
- ❖ *hatalommal, vagy védekezésre képtelen állapottal visszaélés;*
- ❖ *anyagi ellenszolgáltatás, vagy előny nyújtása/elfogadása olyan személy beleegyezésnek elnyerése érdekében, aki más személy felett hatalommal rendelkezik*

Amennyiben az elkövetési módok közül bármelyik megvalósul, a sértett személynek a kizsákmányoláshoz tervezett, vagy ténylegesen meg is valósult **hozzájárulását nem lehet figyelembe venni.**¹⁹

Végezetül a harmadik pillér a **célzat**, ami a maga a **kizsákmányolás**²⁰. Ennek magában kell foglalnia legalább mások prostitúciójának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszerszolgálatát vagy szolgáltatásokat, rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott eltávolítását.

Abban ez esetben, ha a sértett gyermekkorú, tehát tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, akkor az emberkereskedelem fogalma, a már hivatkozott elkövetési magatartások kizsákmányolási célzattal történő megvalósításából tevődik össze. A cselekményt tehát akkor is büntetni kell az egyezmény szerint, ha a fentiekben hivatkozott elkövetési módok a gyermekkorú sértett esetében nem állnak fenn.²¹

A globális szabályozási környezet vizsgálata során nem lehet figyelmen kívül hagyni az Európa Tanács égisze alatt született **Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezményt**²² (ismertebb nevén: a Varsói Egyezményt) sem.

A Varsói Egyezmény a 4. cikk a) pontjában – a Palermói Jegyzőkönyvben foglaltakkal egyezően – definiálja az emberkereskedelem fogalmát, melynek

19 FEHÉR Lenke: Az emberkereskedelem fogalmi megközelítésének néhány kérdése. In LIGETI Katalin (szerk.): Wiener A. Imre ünnepi kötet. Budapest, KJK-Kerszöv, 2005, 122.

20 Megjegyzés: a Palermói Jegyzőkönyv magyar nyelvre lefordított 3. cikk a) pont második mondatának első szava a „kihasználás”, az eredeti normaszövegben pedig az „exploitation” szó szerepel, amelynek helyes fordítása a kizsákmányolás, nem mellesleg a normaszöveg logikai értelmezéséből is ez kell, hogy következzen.

21 HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelem tényállásának jogharmonizációja az Európai Unióban. Büntetőjogi Kodifikáció, 2008/2, 22.

22 Amely Varsóban 2005. május 16-án kelt és a 2013. évi XVIII. törvény által vált a hazai jogrend részévé;

indoka, hogy az Európa Tanács ily módon kívánta jelezni a Palermói Jegyzőkönyv kiemelt szerepét²³. Eltérés mutatkozik azonban abban a tekintetben, hogy a Varsói Egyezmény az áldozatközpontúságot kívánja előtérbe állítani. Ez a megközelítés abban is tetten érhető, hogy az egyezmény a fogalmi meghatározások körben kitér az áldozat definiálására is.²⁴

Az emberkereskedelmet a Varsói Egyezmény is emberi jogi jogsértésként, az emberi méltóság és a tisztesség elleni támadásként értékeli.²⁵

2.2. Az európai uniós szabályozási környezet

Elöljáróban azt indokolt rögzíteni, hogy az Európai Unió az emberkereskedelem problémakörének komplex voltát felismerve, részint bűncselekményként, részint pedig az alapvető emberi jogok megsértéseként értékeli azt. Erre utal, hogy az **Európai Unió Alapjogi Chartájában** is rögzítésre került:

„Senkit sem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani.

Tilos emberi lényekkel kereskedni.”²⁶

Az emberkereskedelem elleni közösségi szintű normaalkotás első eleme az **Európai Unió Tanácsának 1997. február 24-ei 97/154/IB számú az emberkereskedelem és a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelmet szolgáló együttes fellépése** volt. Az együttes fellépés alapján a tagállami szintű büntetőjogi intézkedéseknek nem csupán arra kell irányulniuk, hogy az emberkereskedelmet kriminalizálják, hanem arra is, hogy hatékony, arányos és kellő visszatartó erővel bíró szankcióval rendeljék büntetni.

Az együttes fellépés azonban – annak jellegénél fogva – nem bírt közvetlen hatással az emberkereskedelem kriminalizálására, hanem ezen tárgykörre vonatkozó ajánlások és kezdeményezések előterjesztésére kötelezte a tagállamokat. Az együttes fellépés az emberkereskedelem megítélése körében a Palermói Jegyzőkönyv és a Varsói Egyezmény fogalom- és definícióhasználatával

23 HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelem tényállásának jogharmonizációja az ENSZ keretében. Állam- és Jogtudomány, 2008/4, 465.

24 4. cikk e) pont: áldozatnak minősül minden természetes személy, aki sértettje a jelen cikk szerint meghatározott emberkereskedelemnek

25 CZINE Ágnes: Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája: doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. 30-31.

26 Az Európai Unió Alapjogi Chartája 5. cikk (1) és (3) bekezdés <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=EN> (letöltés időpontja: 2020. augusztus 27.)

azonosan épült fel²⁷ (mivel ennek kifejtése korábban már részletesen megtörtént, így ettől ebben a részben eltekintek).

Említést érdemel, hogy egyes jogirodalmi értelmezések²⁸ az együttes fellépést **vitatott kötőerővel bíró normának** minősítik, továbbá, hogy az együttes fellépés – miként az a későbbiekben bemutatásra kerül – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket és nem eredményezett érdemi áttörést a közösségi szintű együttműködésben.

Az együttes fellépés megalkotását követően számos közösségi szintű (jogi) aktus²⁹ rögzítette, hogy szükséges egy olyan egységes, uniós szintű norma megalkotása, amely az emberkereskedelemmel kapcsolatban felmerülő alapvető fogalom-meghatározásokat tartalmazza. Továbbá ehhez kapcsolódóan felmerült az igény olyan büntetőjogi tényállások és azokhoz kapcsolódó szankciók létrehozására, amelyek – a tagállami jogalkotásba való átültetés révén – megteremtik az emberkereskedelem elkövetőivel szembeni hatékony fellépés lehetőségét. Mindezek felül követelményként fogalmazódott meg – az emberkereskedelem transznacionális jellegére is tekintettel – a tagállamok közötti hatékony igazságügyi és bűnüldözési együttműködés fejlesztése is.³⁰

Ilyen előzményeket követően született meg az Európai Unió Tanácsának az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló, **2002. július 19-i 2002/629/IB kerethatározata**.³¹ A kerethatározat deklarálta, hogy az együttes fellépés rendelkezései a továbbiakban nem alkalmazhatóak, ugyanis nem bizonyultak alkalmasnak a tagállamok között észlelhető eltérő jogi szemlélet és gyakorlat közelítésére, harmonizálására.³²

A korábbiakhoz képest érdemi előrelépést hozott, hogy a kerethatározat kriminalizációs kötelezettséget rótt valamennyi tagállamra, és meghatározta azt is, hogy a büntető-tényállás megalkotásán felül a tagállamok kötelesek ahhoz hatékony, arányos és kellő visszatartó erővel bíró szankciót rendelni.³³

27 HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelem tényállásának jogharmonizációja az Európai Unióban. Büntetőjogi Kodifikáció, 2008/2, 23-24.

28 Id. ebben körben részletesen LIGETI Katalin: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. Budapest, KJK-Kerszöv, 2004. 34.

29 Többek között: az Európai Unióról szóló szerződés 29. cikk, 31. cikk e) pont, 34. cikk (2) bekezdés b) pont, 2000. június 19-i és 20-i Santa Maria da Feira-i Európai Tanács, nőkereskedelem elleni fellépés terén teendő további intézkedésekről" szóló bizottsági közleményről szóló, 2000. május 19-i európai parlamenti állásfoglalása

30 CZINE i.m. 99-100.

31 Továbbiakban: Emberkereskedelem elleni kerethatározat <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002F0629&from=HU> (letöltés időpontja: 2020. augusztus 26.)

32 Emberkereskedelem elleni kerethatározat Preambulum (2) bekezdés, 9. cikk

33 Emberkereskedelem elleni kerethatározat 3. cikk (1) bekezdés

Az emberkereskedelem definíciójának meghatározása körében a kerethatározat követi a Palermói Jegyzőkönyv **„három pilléres”** felépítését és fogalmiságát. Az elkövetési magatartások körét kibővíti az arra való utalással, hogy az *átvétel* a többi elkövetési magatartáshoz képest utólagos és az magában foglalja az ellenőrzés átadását is. Az elkövetési módok tekintetében csupán annyiban tér el a kerethatározat a Palermói Jegyzőkönyvtől, hogy a hatalommal vagy kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés kizárólag abban az esetben minősül emberkereskedelemnek, amennyiben a sértettnek nincs tényleges és elfogadható választási lehetősége, így kénytelen magát annak alávetni.

A kerethatározat deklarálja, hogy az elkövetési módok fennállta esetén a sértettnek a kizsákmányoláshoz adott hozzájárulását nem lehet figyelembe venni.³⁴ A célzat tekintetében a kerethatározat a kizsákmányolás két fajtáját nevesíti – az egyik a **munka** vagy **szolgáltatás**, a másik pedig a szexuális kizsákmányolás – és ezen belül határoz meg alkategóriákat. Ilyen alkategória a munka vagy szolgáltatás keretében a kényszermunka vagy a kikényszerített szolgáltatás, a szolgaság, a rabszolgaság, valamint a rabszolgasághoz hasonló helyzetek, míg a másik kategóriába mások prostitúciójának kizsákmányolása tartozik, ideértve a pornográfiát is.³⁵

Az ilyen módon történő felosztással összefüggésben Hollán Miklós megjegyzi, hogy az emberi test szerveinek eltávolítására irányuló emberkereskedelem a végleges normaszövegben nem szerepel, az ugyanis sem a munka/szolgáltatás, sem pedig a szexuális célzatú emberkereskedelem kategóriájába nem sorolható, önálló tényállásként történő kodifikálását pedig a kerethatározat megalkotásakor vélhetően nem tartották központi kérdésnek.³⁶

Az Európai Unió másodlagos joganyagának vizsgálata körében kiemelt érdemmel az **Európai Parlament és a Tanács Irányelve az emberkereskedelem megelőzéséről, továbbá az ellene folyó küzdelemről és az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB kerethatározat hatályon kívül helyezéséről**³⁷. Az irányelv a korábbi jogforrásokkal lényegét tekintve egyezően határozza meg az emberkereskedelem fogalmát, az igazodik a már többször hivatkozott „három pilléres” definícióhoz.

34 Emberkereskedelem elleni kerethatározat 1. cikk (2) bekezdés

35 Emberkereskedelem elleni kerethatározat 1. cikk (1) bekezdés

36 HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelem tényállásának jogharmonizációja az Európai Unióban. Büntetőjogi Kodifikáció, 2008/2, 25.

37Az Európai Parlament és Tanács 2011/36/EU irányelve <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52010PC0095> (megtekintés időpontja: 2020. augusztus 26.) továbbiakban itt: Irányelv

A **kizsákmányolás** tekintetében a korábbiakhoz képest az Irányelv adja a legrészletesebb meghatározást:

„A kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszermunkát vagy -szolgáltatásokat – a koldulást is ideértve –, a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, a szolgaságot, a bűncselekmény révén történő kizsákmányolást és a szervek kivételét”.³⁸

Fontos megjegyezni, hogy a prostitúciós és a szexuális kizsákmányolás a Palermói Jegyzőkönyvben és a Varsói Egyezményben is szerepel, és ezen jogforrások egyezően rendelkeznek abban a már hivatkozott kérdéskörben, hogy az **áldozat kizsákmányolásba történő beleegyezése nem vehető figyelembe**, ha – az érintett nemzetközi normában meghatározott – elkövetési módok valamelyikét alkalmazza az elkövető. Abban az esetben viszont, ha az emberkereskedelem tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére irányul, a meghatározott elkövetési módok nélkül is büntetendő cselekmény valósul meg.

Az Irányelv a **kiszolgáltatott helyzet** fogalmát is egyértelműen tisztázza:

Kiszolgáltatott helyzet akkor jön létre, ha az adott személy, tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában, kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek.³⁹

A tényleges és elfogadható választási lehetőség hiányára vonatkozó klauzula az uniós jogi aktusok normaszövegében jelenik meg először, érdemes azonban megjegyezni, hogy ezt a kitételezt a Palermói Jegyzőkönyv ún. *tárgyalási anyaga* is tartalmazta. Így a kerethatározat, illetőleg az azt felváltó irányelv definíciója precízebb ugyan, de a nemzetközi szerződések értelmezésének elvére figyelemmel ezen eltérés nem eredményezett érdemi különbséget a részes államokra háruló kriminalizációs kötelezettség hatóköre tekintetében.⁴⁰

A teljesség igénye végett érdemes az emberkereskedelem fogalmának egy másik meghatározását is felidézni.

³⁸ Irányelv 2. cikk 3. pont

³⁹ Irányelv 2. cikk 2. pont

⁴⁰ HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelem tényállásának jogharmonizációja az ENSZ keretében. Állam- és Jogtudomány, 2008/4, 462-463.

A 2002. szeptember 20-án elfogadott **Brüsszeli Nyilatkozat**⁴¹ ugyanis az alábbiak szerint szól:

*„Az emberkereskedelem olyan elfogadhatatlan és nyugtalanító jelenség, amely magába foglalja a szolgasággal határos körülmények között, kikényszerített szexuális kizsákmányolást, a munkaerő kizsákmányolását, a bérkoldulást, a fiatalkori bűnözést, valamint a háztartási rabszolgamunkát. Ezek a cselekmények súlyosan sértik az áldozatoknak a nemzetközi jog által, továbbá az Alapvető Jogok Európai Kartájában előírt emberi jogait. A konferencia megállapítása szerint az emberkereskedelem olyan bűnös tevékenység, amelybe mind nagyobb mértékben behatol a határon átnyúló szervezett bűnözés, amiből nagy mennyiségű tiltott jövedelme származik, amit a pénzmosás nyomán gyakran törvényes piaci viszonyok között forgatnak vissza a büntetőeljárás és az elkobzás meglehetősen csekély kockázata mellett.”*⁴²

Az emberkereskedelemmel kapcsolatos nemzetközi fellépés fentiekben ismertetett legfontosabb aktusait összefoglalva az alábbi fejlődési ív vázolható fel:

- kezdetben az egyes instrumentumokban megtestesülő nemzetközi kooperáció a nők prostitúciós célból történő toborzásának és **külföldre szállításának próbált gátat vetni**; az országhatáron belüli prostitúciót és ennek kizsákmányolását egy állam belügyének tekintették;
- először csupán a kényszer hatására, illetve alkalmazásával megvalósuló leány- és nőkereskedelmet tiltották, ám ez később kiterjedt a **sértett beleegyezésével megvalósuló** emberkereskedelemre is;
- az ilyen (jellemzően nők sérelmére megvalósuló) cselekmények **nők elleni erőszakként** és az **emberi jogok** drasztikus **megsértéseként** kerültek értékelésre;
- az emberkereskedelem fogalmi köre fokozatosan kiszélesedett és a prostitúción felül az informális-illegális szektorban végzett munkára verbuválás is ide sorolandó; és emberkereskedelemként értékelendő az egyéb, kizsákmányolást célzó, rabszolgasághoz hasonló munkavégzésre kényszerítés is;
- az **emberkereskedelem** sértetti szempontból – bár a nők száma és aránya bizonyíthatóan felülreprezentált, kiváltképp a prostitúciós célú emberkereskedelem esetén – **nem korlátozódik csupán a női nemre**⁴³

41 Brüsszeli Nyilatkozat az Emberkereskedelem Megelőzéséről és Visszaszorításáról (2002.)

42 BÁLINT Réka: Az emberkereskedelem elleni kampányok hatásai. In Kiss Tibor (szerk.): Válogatás a Magyar Kriminológiai Társaság 2019 és 2020 évben tartott tudományos rendezvényein elhangzott előadásokból. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2020.212.

43 FEHÉR, i.m. 121-122.

3. AZ EMBERKERESKEDELEM BÜNTETŐJOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK HAZAI TÖRTÉNETE

A már hivatkozott Genfi Egyezmény nemzeti jogba történő implementálásának megkésettsége okán⁴⁴ az emberkereskedelem bűncselekménye nem tekint vissza nagy múltra a hazai büntető jogban. A korábbi büntető törvénykönyvek egyes tényállásai csak áttételesen voltak összefüggésbe hozhatók az emberkereskedelem körében később büntetni rendelt magatartásokkal.

A következőkben ezen áttételes kapcsolódási pontok rövid ismertetésére fog sor kerülni, annak érdekében, hogy látható legyen az a jogalkotási folyamat, amelynek mentén végül kodifikálásra került a jelenlegi normaszöveg.

Az első hazai büntető törvénykönyvünk a **Csemegi Kódex** néven elhíresült 1878. évi V. törvénycikk – amely nemzetközi szempontból is komoly, korszerű jogalkotási aktusnak számított – ugyan a védendő jogi tárgyak körébe sorolta az ember önrendelkezési szabadságát, de az emberkereskedelem vonatkozásában nem tartalmazott rendelkezéseket. Szükséges azonban leszögezni, hogy ez semmiképpen sem értékelhető jogalkotói mulasztásként, ugyanis a büntető kódex megalkotásakor ilyen bűncselekmény még a nemzetközi jogrendben sem létezett.⁴⁵

A Csemegi Kódex tartalmazott olyan rendelkezéseket, amelyek reflektálni kívántak azon jelenségekre, melyeket a későbbiekben megalkotott szupranacionális egyezmények nő-, valamint gyermekkereskedésként nevesítettek.⁴⁶

E körbe sorolható a törvény XXII. „*a személyes szabadságnak megsértése magánszemélyek által*” című fejezetében meghatározott tényállás, mely szerint „*öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő a személyes szabadság megsértése: ha a letartóztatott valamely külhatalomnak katonai szolgálatába vagy rabszolgaságba vitetett*”.⁴⁷

A büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló **1908. évi XXXVI. törvénycikk**⁴⁸ több, a kerítés bűncselekményéről szóló rendelkezést iktatott a büntető törvénykönyvbe:

44 Bár az Egyezményt a jogalkotó az 1933. évi III. törvény útján becikkelyezte, az abban foglalt rendelkezések implementálása azonban csak 1998. évi LXXXVII. törvény 1999. március 1-jei hatályba lépésével történt meg.

45 HOLLÁN, i.m. 237.

46 BELOVICS Ervin- MOLNÁR Gábor- SINKU Pál: Büntetőjog II. - A 2012. évi C. törvény alapján. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013. 157.

47 1878. évi V. törvénycikk 324. §

48 továbbiakban: Bn.

„(...) aki valamely tisztességes nőt házasságon kívüli nemi közösülés vagy fajtalanság céljára önérdékből más részére szándékosan megszerez vagy megszerezni törekszik (...)”.

A Csemegi kódexet követő büntető törvénykönyvek hosszú ideig **érdemben szinte semmilyen módon nem reflektáltak** az emberkereskedelemmel kapcsolatos kérdésekre. Történt mindez annak ellenére, hogy a már említett bűncselekmények tényállásaiban rögzített elkövetési magatartásokból kitűnik, hogy ez a kor valós és létező társadalmi problémája volt, melyet mi sem tükrözött jobban, mint, hogy Magyarország az 1955. évi 34. törvényerejű rendelettel kihirdetve csatlakozott a prostitúciós emberkereskedelem elleni egyezményhez.⁴⁹

Az 1978. évi IV. törvényben több különböző tényállás is tartalmazott olyan elkövetési magatartásokat, amelyek hasonlóságot mutattak az emberkereskedelem elkövetési magatartásaival. Ebbe a körbe tartozott az 1978 óta pönalizált **KERÍTÉS** bűncselekménye – amely jelen tanulmány vizsgálódásainak is fókuszában áll –, ahol az elkövetési magatartások egyike a **másnak megszerzés** volt, illetőleg – a transznacionális emberkereskedelem aspektusai okán – az **EMBERCSEMPÉSZÉS** bűncselekménye is.⁵⁰

Az **EMBERKERESKEDELEM**, mint jogi terminus először az 1978. évi IV. törvény (régí Btk.) 1995-ös módosító novellája⁵¹ révén vált a hazai büntetőjog részévé, igaz még ekkor sem, mint önálló törvényi tényállás, hanem a családi állás megváltoztatása büntettének egyik minősített eseteként:

*Aki más családi állását megváltoztatja, így különösen gyermeket kicserél, vagy más családba csempész büntettet követ el. E cselekmény még súlyosabban minősül, ha a családi állás megváltoztatását a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy eladásával vagy megvásárlásával emberkereskedelemmel foglalkozó szervezet keretében követik el.*⁵²

A módosító novella miniszteri indokolása a Gyermek Jogairól szóló New York-i Egyezményre⁵³ utalt vissza, melynek 35. cikke kategorikusan tiltja a gyermekek elrablását, eladását, illetőleg a gyermekkereskedelmet. Ahogyan arra a jogalkotói magyarázat is kitért ezen magatartásokat az akkor hatályos törvény elszórtan,

49 Az emberkereskedelem és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban, 1950. évi március hó 21. napján kelt nemzetközi egyezmény

50 HRABOVSKÍ Zoltán – KENÉZ Andrea: Az emberkereskedelem bűncselekményének bírói gyakorlata a nemzetközi szabályozás tükrében. In Rendészeti Szemle, 2007/11, 27-28.

51 a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény

52 1978. évi IV. törvény 193. § (2) bekezdés, (4) bekezdés

53 a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény, amelyet az országgyűlés az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdetett ki

különböző törvényi tényállásokban (így többek között a kényszerítés, a zsarolás, a személyi szabadság megsértése, az emberrablás bizonyos esetei útján) büntetni rendeli.

Érdemes megemlíteni azt is, hogy a jogalkotói álláspont szerint az emberkereskedelem áldozatává vált kiskorúak fokozott kiszolgáltatottságára figyelemmel került sor a kiskorú veszélyeztetése büntetnének további szigorítására:⁵⁴

*Büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az a nagykorú személy, aki adásvétel útján hozzá került kiskorút bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír, vagy rábírni törekszik, továbbá az a nagykorú személy, aki az adásvétel útján hozzá került kiskorúval kényszers munkát végeztet.*⁵⁵

Az emberkereskedelemre vonatkozó **önálló törvényi tényállás** végül az **1998. évi LXXXVII. törvény** nyomán vált a régi Btk. részévé⁵⁶. A megalkotott tényállás – amely ebben a formában 1999. március 1. és 2002. március 31. között volt hatályban – az alábbiak szerint rögzítette a cselekményt:

Aki mást elad, megvásárol, ellenszolgáltatás fejében átad, átvesz, más személyért elcserél, illetve e célra másnak megszerez, büntettet követ el(...)

Az új tényállás megalkotása kapcsán a miniszteri indokolás a már említett, és hosszabb ideje alkotmányos szinten a hazai jog részét képező nemzetközi egyezmények⁵⁷ által meghatározott alapelveket – mint minden ember veleszületett jogát az emberi méltósághoz, illetőleg a rabszolgaság abszolút tilalmát – hívta fel, így a **védendő érték a személyi szabadság, a mozgás, a helyváltoztatás, a tartózkodási hely megválasztásának szabadsága**, valamint az **emberi egyenlőség** elve volt.

Az emberkereskedelem bűncselekményének jogtechnikai felépítése úgy alakult, hogy a törvényhely (1) bekezdése tartalmazta a már említett alaptényállást, amely meghatározta az elkövetési magatartásokat. Ezt követően a törvényhely (2)-(5) bekezdéseiben kerültek rögzítésre az emberkereskedelem minősített esetei, amelynek rendszerét a jogalkotó különböző prioritások – sértetti alanyi kör, az emberkereskedelem célja, illetőleg az elkövetés módja – figyelembevételével építette fel. Ehhez igazodtak az egyre szigorodó büntetési tételek is. Végül a törvényhely (6) bekezdése az emberkereskedelem

⁵⁴ Az 1995. évi XLI. törvény 8. § és 9. §-hoz fűzött miniszteri indokolás.

⁵⁵ 1995. évi XLI. törvény 8. §

⁵⁶ 1978. évi IV. törvény 175/B. §

⁵⁷ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezmény

bűncselekményének előkészületét *sui generis* bűncselekménynek nyilvánítja, melynek indoka ugyancsak e bűncselekmény alapjogi vetületére vezethető vissza.

A jogalkotó ezáltal kívánta egyértelműen deklarálni, hogy a minden embert megillető emberi méltósághoz fűződő jog alapján **megengedhetetlen, hogy egy emberi lény kereskedés** – adásvétel, csere stb. – **tárgyává váljon**, azaz mint áru a forgalomban részt vegyen.⁵⁸

A tényállás módosítására került sor a Palermói Jegyzőkönyv⁵⁹ – és annak kiegészítő jegyzőkönyveinek – elfogadását⁶⁰ követően. A nemzetközi egyezmény további elkövetési magatartásokat is beemelt az emberkereskedelem elkövetési magatartásai körébe, így a nemzetközi kötelezettségvállalás okán ismételten szükségessé vált a törvény újraszabályozása.

Mindez az elkövetési magatartások körének az alábbiak szerinti kiszélesítését vonta maga után:

❖ **az emberkereskedelem érdekében történő toborzás** ❖ **a szállítás; az elszállásolás; az elrejtés;**

❖ **a másnak történő megszerzése**

Ezen felül a minősített esetek köre is bővült, részben az elkövetés módja szempontjából (erőszakkal, fenyegetéssel, megfélemlítéssel, a sértett sanyargatásával, üzletszerűen, bűnszövetségben), részben a **bűncselekmény célját** illetően (emberi test tiltott felhasználása, pornográf felvétel készítése).

Végezetül a 2012. évi C. törvény⁶¹ kodifikálása során – Magyarország Európai Unió tagságából fakadó kötelezettsége folytán – a célzat körében egy újabb fordulattal, mégpedig a **kizsákmányolással** egészült ki az emberkereskedelem bűncselekménye.

58 HRABOVSKI – KENÉZ, i.m. 32-33.; miniszteri indoklás az 1998. évi LXXXVII. törvény 43. §-ához

59 Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve

60 2282/2000. (XI.29.) Korm. határozat melyben a kormány az országgyűlés megerősítésének fenntartásával az egyezmény aláírására adott felhatalmazást

61 2012. évi C. törvény a továbbiakban: Btk.

A tényállás további kiegészítésére a már ismertetett uniós Irányelv⁶² okán volt szükség, amely kijelölte, milyen intézkedési kötelezettség hárul az emberkereskedelemmel kapcsolatos bűncselekmények körében a tagállamokra.

A **kizsákmányolási célzat** normaszövegbe iktatására azért is volt szükség, mert az Irányelv – a rabszolgaság vonatkozásában született korábbi egyezményekhez képest – többlet elemeket hordozott. Az Irányelv ismertetése során az idézett normaszövegből kitűnik ugyan, de érdemes ismételtén leszögezni, hogy a kizsákmányolás körében meghatározottak nem minősülnek taxatív felsorolásnak, hiszen az e körbe tartozó magatartási formák teljes körű meghatározása lehetetlen. Erre is figyelemmel volt a jogalkotó, amikor a kizsákmányolás fogalmát nem részletesen definiálva, hanem absztrakció alkalmazásával határozta meg, melybe az Irányelvben kijelölt valamennyi magatartás illeszkedett.⁶³

*(...) kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés.*⁶⁴

62 Az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2011/36/EU irányelv

63 RIPSZÁM Dóra: Kizsákmányolás az emberkereskedelem kapcsán. Büntetőjogi Szemle, 2019/2, 80.

64 Btk. 192. § (8) bekezdés

4. AZ EMBERKERESKEDELEM BŰNCSELEKMÉNYÉNEK DOGMATIKAI ELEMZÉSE

Elöljáróban szükségesnek tartom rögzíteni, hogy amikor a következőkben az emberkereskedelem bűncselekményének normaszövegére utalok, akkor az alatt mindig a Btk. 2020. július 1-jét megelőző állapota értendő. Ennek indoka, hogy a dolgozat szempontjából vizsgált releváns kérdések és problémafelvetések ebben az időszakban születtek, vagy erre az időszakra vonatkoznak.

A dolgozat VI. fejezete taglalja részletesen a 2020. július 1-jétől hatályos – nagyban átalakított, a gyakorlati alkalmazásban a hatálybalépés nyári időszakára tekintettel még nem kiforrott – törvényi tényállást.

A következőkben az alábbi jogszabálysövegre vonatkozó elemzések és értelmezések bemutatásra fog sor kerülni.

A Btk. 192. § (1), (2) bekezdése értelmében:

Aki mást

*a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, illetve
b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállásol, elrejt vagy másnak megszerez,
büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

Aki mást kizsákmányolás céljából elad, megvásárol, elcserél, átad, átvesz, toboroz, szállít, elszállásol, elrejt vagy másnak megszerez, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A Btk. 200. § (1), (2) bekezdés a) pontja az alábbiak szerint rendelkezett:

Aki haszonszerzés céljából valakit szexuális cselekmény végzésére másnak megszerez, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott kerítést tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.

Szükséges kitérni az **emberkereskedelem** és az **embercsempészet** közötti fogalmi elhatárolásokra. Az elhatárolás problematikáját arra lehet visszavezetni, hogy számos állam oly módon definiálja az emberkereskedelmet, hogy abban szerepel a sértett határon átvitelő szállítása. A hazai szabályozás szerint az embercsempészet elsősorban a migrációs törvények megsértését eredményezi, és az esetek jelentős részében a cselekmény alapjául szolgál egyfajta megállapodás. Ezzel szemben az emberkereskedelem megvalósulásához nem

szükséges az államhatár átlépése, illetőleg amennyiben ilyenre mégis sor kerül, az nem feltétlenül illegális módon megy végbe. Az emberkereskedelem célja a kizsákmányolás, mely cél eléréshez a sértett kiszolgáltatott helyzetével való visszaélés az elkövetés módja.⁶⁵

A két bűncselekmény jogi tárgya és rendszertani elhelyezkedése is eltérő. Az embercsempészet az államhatár sérthetetlenségét, az állami bűnmegelőzés sikerességét, valamint a közbiztonság fenntartásához fűződő társadalmi érdeket sérti, ekként a Btk. XXXIII. fejezetében meghatározott közbizalom elleni bűncselekmény.⁶⁶

Az emberkereskedelem az alapvető jogok (emberi jogok) megsértését eredményezi, és a Btk. XVIII. fejezetében – az emberi szabadság elleni bűncselekmények – körében található.

4.1. Az emberkereskedelem jogi tárgya

Abban a kérdésben egységes a jogirodalmi, és a területet érintő – mind a nemzetközi, mind a hazai – jogalkotási instrumentumokban megfogalmazott, ily módon a jogpolitikai álláspont, hogy az emberkereskedelem az ember alapvető jogait sértő bűncselekmény. Abban azonban már némiképpen eltérnek az álláspontok, hogy pontosan mely alapjogok sérelme valósul meg.

Magyarország Alaptörvénye a Szabadság és Felelősség fejezetben deklarálja: „*Tilos az emberkereskedelem*”⁶⁷

A miniszteri indokolás a mindenkit megillető emberi méltósághoz fűződő alapjogra hivatkozva nyilvánítja megengedhetetlennek, hogy az ember maga kereskedés tárgyává váljon.⁶⁸

Érdemes azonban megemlíteni, hogy a hazai jogirodalomban némiképpen eltérő megközelítések is megjelentek a jogi tárgy kapcsán. Belovics Ervin hosszabb ideje képviseli azt az álláspontot, mely szerint a bűncselekmény jogi tárgya az ember szabadságához fűződő társadalmi érdek.⁶⁹ A Belovics-féle jogi tárgy értelmezést osztotta Czine Ágnes is,⁷⁰ és a bűncselekmény rendszertani elhelyezése – Btk.

65 BÁLINT, i.m. 213.

66 KARSAI Krisztina (szerk.): Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2020., a Btk.353. §-ához fűzött magyarázat

67 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) III. cikk (2) bekezdés, második mondat

68 Miniszteri indokolás a Btk. 192. §-ához

69 BELOVICS Ervin- MOLNÁR Gábor- SINKU Pál: Büntetőjog II. - A 2012. évi C. törvény alapján. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013. 158.; BÉKÉS Imre (szerk.): Büntetőjog. Különös rész. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. 142.

70 CZINE, i.m. 201.

XVIII. Fejezet - az emberi szabadság elleni bűncselekmények – is ezt az álláspontot erősíti, így a magam részéről is ezt az álláspontot tartom követendőnek.

Ezzel szemben Vaskuti András szerint a mozgás, helyváltoztatás, a tartózkodási hely megválasztásának szabadsága a jogi tárgy, míg Kiss Zsigmond felfogása az, hogy a jogi tárgy az önrendelkezési jog, illetve az azzal azonos tartalommal bíró általános cselekvési szabadság. Az ember tárgyként való kezelése ezt az alapjogot sérti. Utóbbi szerző e körben hivatkozik Zlinszky János azon megállapítására, miszerint „(...) általánosan elfogadott jogelvnek tekinthető, hogy emberi élet felett senkinek nincs rendelkezési joga. Emberi élet nem lehet tulajdon tárgya.”⁷¹ Hollán Miklós – nem vitatva az előbbiekben kifejtett általános alapjogi okfejtés helyességét – arra mutat rá, hogy az emberi méltóságnak, mint a személyiségi jogok „*anyajogának*”⁷² van olyan speciális vetülete, mégpedig az ember önrendelkezési joga,⁷³ amely közvetlen sérelmet szenved az emberkereskedelem által, így ő ezt tekinti a cselekmény jogi tárgyának.⁷⁴

4.2. A „másnak megszerzés” elkövetési magatartás tartalma

Ahogy arra már a korábbiakban is több alkalommal utaltam, az emberkereskedelem bűncselekménye igen széles körben jelöl ki különféle elkövetési magatartásokat, melyek száma a nemzetközi szintű együttműködés fejlődésére figyelemmel, idővel folyamatosan bővült.

A dolgozat fókuszában álló téma szempontjából a **másnak megszerzés** az az elkövetési magatartás, amelynek részletesebb vizsgálata indokolt. A megszerzés ilyen fordulata kizárólag a kerítés és az emberkereskedelem bűncselekményének elkövetési magatartásai között szerepel. A másnak megszerzés speciális volta ugyanis abban áll, hogy számos más bűncselekmény törvényi tényállásával szemben, a megszerzés itt nem egy dologra, hanem egy másik emberre irányul.

Tekintettel arra, hogy a **kerítés** bűncselekménye a hazai büntetőjogban hosszabb múltra tekint vissza, mint az emberkereskedelem, és a már említettek szerint e két tényállásnak van egy közös elkövetési magatartása, így ezt a „**közös elkövetési magatartást**” először a kerítés tekintetében kialakított értelmezés tükrében vizsgálom.

71 HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica: Publicationis Doctorandorum juridicorum, 2001/1. 251.; az Alkotmánybíróság 64/1991. (XII.17.) AB határozatához fűzött párhuzamos indokolás

72 vö. 8/1990. (IV.23.) AB határozat

73 vö. 9/1992. (I.30.) AB határozat

74 HOLLÁN, i.m. 277-278.

A jogalkotói indokolásból az állapítható meg, hogy a másnak megszerzés körébe kell sorolni minden olyan tevékenységet, ami képes megteremteni a közvetlen lehetőséget mások – a sértett és más személy – nemi kapcsolatára, függetlenül attól, hogy ezt a partnerek elhatározták-e már korábban, vagy még nem. Ennél fogva a **másnak megszerzés tágabb fogalom**, ami szélesebb magatartási kört ölel fel, mint a rábírás.⁷⁵ Az ezzel összefüggésben a jogirodalomban elterjedt álláspont szerint mindez több egyszerű közreműködésnél, „szükséges, hogy a kerítő tevékenysége a megszerzés, egyik determináló oka legyen a nemi kapcsolat létesítésének.”⁷⁶

Találkozhatunk azonban a jogirodalomban egyértelműen szűkítő értelmezésekkel is, így például Sinku Pál szerint a másnak megszerzés megállapítása fel sem merülhet, amennyiben a felek között a szexuális cselekményre vonatkozó szándék korábban már kialakult és a terhelt mindössze ezen szándék megvalósításához nyújt segítséget.⁷⁷

Más értelmezés szerint a passzív alanynak az elkövető által történő befolyásolása jellemző, ugyanakkor nem szükségképpen velejárója a kerítésnek. A másnak megszerzéshez minimálisan az szükséges, hogy az elkövető – ismerve a harmadik személy törekvését – olyan helyzetet teremtsen, amelyben a harmadik személy számára alkalom nyílik arra, hogy a nemi cselekményre irányuló törekvéseit a passzív alany előtt feltárja. Lehetséges ugyanakkor, hogy a kerítő pusztán erősíti a már kialakulóban lévő elhatározást, mint ahogy az is, ha a már kialakult elhatározással bíró feleket összeismerteti, vagy őket „összehozza”.⁷⁸

Hollán a kerítés bűncselekménye körében kifejtettek alapján azt a következtetést vonja le, hogy az emberkereskedelem tekintetében a másnak megszerzés felőleli mindazon elkövetési magatartásokat, amelyek harmadik személy számára **megteremtik a közvetlen hozzáférés lehetőségét** a passzív alanyhoz. Álláspontja szerint a másnak megszerzés befejezettsége szempontjából irreleváns a harmadik személy által kifejtett tevékenység, vagy akarati-gondolati tartalom.

75 Miniszteri indokolás az 1978. évi IV. törvény 207. §-ához

76 HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica: Publicationis Doctorandorum juridicorum, 2001/1, 260.

77 Hollán Miklós: Az emberkereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica: Publicationis Doctorandorum juridicorum, 2001/1, 260.

78 Jogtár-kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 207. §-ához <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/97800004.TV/ts/20130430/lr/207/> (megtekintés időpontja: 2020. október 8.); NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, HVG-ORAC Lap- és könyvkiadó kft., 2008. 208.

A nemzetközi egyezményekből is kiolvasható felfogás szerint, miként a sértetti beleegyezés nem mentesíti az emberkereskedelem elkövetőjét, úgy az sem, hogy a tettes részesül-e ellenszolgáltatásban, vagy arra egyáltalán igényt tart-e.⁷⁹

A kerítés bűncselekménye kapcsán érdemes az ítélkezési gyakorlatban kialakított álláspontot is bemutatni, már csak azért is, mert a fent ismertetett – a teljesség igényét a dolgozat keretei okán nélkülöző – jogirodalmi álláspontok a másnak megszerzés befejezettsége tekintetében vegyes képet mutatnak:

- A megszerzés, mint tényállási elem megvalósulásához, illetve a kerítés befejezettségéhez nem szükséges a nemi kapcsolatnak, azaz a közösülésnek, illetve fajtalanságnak a megtörténte: a bűncselekmény befejezett már akkor, amikor az elkövető a harmadik személy számára a passzív alannal való nemi cselekmény **közvetlen lehetőségét létrehozza**, megteremti.⁸⁰
- A „megszerzés” már azzal befejeződik, amikor az elkövető – anyagi előny fejében – a harmadik személy számára a passzív alannal való nemi cselekmény közvetlen lehetőségét megteremti⁸¹, és amely többnyire a passzív alany **befolyásolása, rábírása folytán történik**.⁸²
- A megszerzés alapvetően egyfajta ráhatás a passzív alanyra, amely a nemi cselekmény kifejtésére vonatkozó akaratelhatározás döntő motívumát jelenti, mindezt azonban **nem kell megzorítóan értékelni**, így például megvalósul abban az esetben is, ha a partnerek a tettesi befolyásolástól függetlenül határozták el magukat a nemi kapcsolatra.⁸³
- A megszerzés olyan magatartás, amely **megteremti** mások nemi kapcsolatának közvetlen lehetőségét.⁸⁴
- A Kúria egy eseti döntésében a megszerzés fogalmának értelmezése során kifejti, hogy az elkövetési magatartás egy sajátos kapcsolatot feltételez a nemi szolgáltatást igénybe vevő „ügyfél” és a tettes között. Ez utóbbi – anyagi haszonszerzés reményében – a cselekményt egyrészt ezen harmadik személy igényeinek kihasználásával, másrészt a passzív alany nemi szolgáltatásait e személy részére a lehetőségek, körülmények megszervezésével (közvetítéssel vagy egyéb módon) biztosítja. Vitathatatlan, hogy e körben a passzív alany rábírása is jelentőséggel

79 HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica: Publicationis Doctorandorum juridicorum, 2001/1, 261.

80 BH1985.51.

81 BH 2003.8.

82 BH 2003.142.

83 Debreceni Ítéltábla Bhar.I.160/2011/6. számú határozata (forrás: Anonimizált Bírósági Határozatok Tára https://ukp.birosag.hu/portal-frontend/embeddable_anonimhatározatok.html (letöltés időpontja 2020. október 27.)

84 BJD 4197

bírhat, ám önmagában egy ilyen magatartás csak a nemi szolgáltatást nyújtó passzív alany és az elkövető kapcsolatát fedi le, és nem tartalmazza a törvényi tényállás azon elemét, amelynek megvalósításával az elkövető „más”, kívül álló harmadik személlyel való kapcsolat kialakítása és felhasználása révén a haszonszerzés lehetőségét realizálja.⁸⁵

Érdemes megemlíteni, hogy több szerző is kritikával illette a másnak megszerzés ily módon történő kiszélesítését. Ha olyan személyek között zajlik le a tettes általi közvetítő tevékenység, akik korábban már megállapodtak a szexuális kontaktusban, a cselekmény nem lehet tényállásszerű. Ebben az esetben ugyanis nem történik beavatkozás a nemi kapcsolatok társadalomban elfogadott rendjébe. Gál Andor arra mutat rá, hogy a kerítő magatartása szándékos és célzatos, célja a haszonszerzés. Ebből szükségszerűen következik, hogy csak akkor remélhet (és realizálhat) hasznot, ha tudja, hogy cselekménye kinek az érdekét szolgálja. Ehhez viszont elengedhetetlen, hogy bizonyos szintű kapcsolatban legyen az ügyféllel (megbízóval).⁸⁶

A másnak megszerzés körében a fentiekben kifejtett jogalkalmazói és jogirodalmi álláspontok a kerítés bűncselekményére vonatkoznak.

Alappal merül fel a kérdés, hogy az itt kifejtettek fenntartás és különbségtétel nélkül rávetíthetők-e az emberkereskedelem bűncselekménye körében meghatározott ugyanezen elkövetési magatartás értelmezésére.

A kérdés megválaszolásához ismertetni szükséges az emberkereskedelem bűncselekményének „szerkezetét”.

Az első alapeset olyan cselekményeket vesz sorra, amelyek az embert áruforgalom tárgyaként kezelik. Ezzel összefüggésben Szomora Zsolt hangsúlyozza, hogy az eladás-megvásárlás, az átadás-átvétel, illetőleg az elcserélés szükségképpen többes közreműködést feltételez. A Btk. 192. § (1) bekezdés b) pontja alapján büntetendő a ezen magatartásokhoz kapcsolódó egyes sui generis előkészületi, illetve bűnsegédi (részesi) magatartások, valamint a törvény itt rögzíti a másnak megszerzés fordulatot is. Ez esetben Szomora álláspontja szerint egy olyan *egyoldalú magatartásról van szó, amely biztosítja az elkövető számára a passzív alany személye feletti rendelkezést, amelyet az elkövető végső soron más megszerző személy számára kíván gyakorolni.*⁸⁷

85 Bfv.II.310/2005/5. számú határozat

86 GÁL Andor: A Debreceni Ítéltábla harmadfokú döntése a kerítésről. A gyermekprostitúció kizsákmányolásának büntetőjogi megítélése a gyakorlatban. JeMa, 2013/ klnsz., 9.

87 KARSAI Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2020. 192. §-ához fűzött kommentár

Ebből a megfogalmazásból – amelyet véleményem szerint a nemzetközi egyezmények fogalomhasználatai is alátámasztanak – az következik, hogy az emberkereskedelem esetén a másnak megszerzés a kerítés körében kifejtettekhez képest jelentős mértékben eltérő, és érdemi többlet tartalommal bír, oly módon, hogy abban megjelenik a passzív alany feletti rendelkezés.

A (2) bekezdésben meghatározottakból levonható az a következtetés, hogy a kizsákmányolás, mint cél, a harmadik – tehát a passzív alanyt megszerző – félnél kell, hogy jelentkezzen, ennél fogva a tettesi oldalon „*saját célú kizsákmányolás*” nem állhat fenn.⁸⁸

Ezzel együtt itt kell megjegyezni, hogy jogszabálysövegezési szempontból helyes Hollán Miklós azon kritikai észrevétele, miszerint ezen fordulat esetén kétszer is szerepel a „más” (passzív alany, kizsákmányoló harmadik személy) kifejezés a törvényszövegben, ami így felveti a normavilágosság problémáját és félreértelmezésre is alapot adhat. Ezért helyesebb lett volna a (...) mást kizsákmányolás céljából nem saját magának (vagy harmadik személynek) megszerez fordulat alkalmazása.⁸⁹

A fentieket összegezve az a végkövetkeztetés tehető, hogy abban az esetben, ha a másnak megszerzés során a passzív alany feletti rendelkezési jog (és ezzel összefüggésben lényegében a hatalom gyakorlás) az, ami áthárul az elkövetőről a harmadik személyre, abban az esetben az emberkereskedelem bűncselekménye valósul meg.

Ellenben, ha ezen elkövetési magatartás kifejtése kizárólag a passzív alany szexuális szolgáltatására korlátozódik, akkor a kerítés bűncselekménye valósul meg. Ez utóbbi esetben a bűncselekmény jogi tárgya is más, ugyanis nem alapjog-sértés valósul meg, hanem egy nemi erkölcs elleni bűncselekmény, melynek során a nemi kapcsolatok társadalomban általánosan elfogadott rendje sérül.⁹⁰

88 IGNÁ CZ György - LANC SÁ R Károly: A Kúria felülvizsgálati határozata az emberkereskedelem és a kerítés elhatárolásáról. JeMA, 2020/1-2, 37.

89 HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica: Publicationis Doctorandorum juridicorum, 2001/1. 262.

90 Igná cz -Lancsár, i.m. 37.

5. AZ ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLAT ÚJ IRÁNYA, AVAGY JOGALKOTÁSRA ÖSZTÖNZŐ ELHATÁROLÁSI KÉRDÉSEK

A kerítés és az emberkereskedelem közötti elhatárolási probléma gyökere az emberkereskedelem és a prostitúciós bűncselekmények – így a kerítés (Btk. 200. §), a prostitúció elősegítése (Btk. 201. §), a kitartottság (Btk. 202. §), a gyermekprostitúció kihasználása (Btk. 203. §) – közötti szoros viszonyra vezethető vissza. Erre vonatkozóan vonható le következtetés – többek között – a Kúria Büntető Kollégiumának 39. számú véleményéből is, mely a hasonló jellegű bűncselekmények üzletszerűségének megállapítása körében nyújt támpontot, és amelynek II./C.) pontja ezen bűncselekményeket hasonló jellegűeknek tekinti, mivel *„e bűncselekmények hasonlóságának megállapítását a prostitúcióhoz való szoros kötődésük – mint jellemző körülmény – indokolja.”*⁹¹

Említést érdemel, hogy a kerítés és az emberkereskedelem bűncselekményének halmazati kérdései, illetve ennek – esetleges – problematikája a hazai jogirodalomban az emberkereskedelem bűncselekményének az 1978. évi IV. törvénybe történő beillesztését követően sem volt hangsúlyos, a kérdést érdemben nem vizsgálták. Szomora Zsolt álláspontja szerint szemben az életveszélyt okozó testi sértéssel [Btk. 164. § (8) bekezdés II. fordulat], illetve a szexuális kényszerítéssel [Btk. 196. §] vagy szexuális erőszakkal [Btk. 197. §], melyeknek az emberkereskedelemmel való együttes megvalósulása minősítő körülményt képez, így összefoglalt bűncselekményt (*delictum complexum*) hoz létre, minek következtében a halmazat látszólagos, az emberkereskedelem bűncselekménye valóságos halmazatban áll a prostitúciós bűncselekményekkel.⁹²

Czine Ágnes az emberkereskedelem mellett leggyakrabban megjelenő bűncselekmény-típusok halmazati kérdéseinek vizsgálata körében arra a megállapításra jutott, hogy *„az emberkereskedelem bűncselekményének legjellemzőbb, a Btk-ban is nevesített motívuma a kitartottság, illetőleg a kerítés büntette, amely a vizsgált ügyekben több vádlott esetében a sértettek számától függően akár többrendbeli cselekményként fordult elő”*.⁹³

91 Kúria 39.BKv. <https://kuria-birosag.hu/hu/kollvel/39-bkv> letöltés időpontja: 2020. október 11.

92 KARSAI, i.m. a Btk. 192. §-ához fűzött kommentár

93 CZINE, i.m. 225.

5.1. Változások az ügyészi jogértelmezésben

2018 októberében jelentősnek mondható változás következett be az emberkereskedelem és a kiskorú sérelmére elkövetett kerítés bűncselekményének egymáshoz való viszonyában, mely a Legfőbb Ügyészség újabb iránymutatására⁹⁴ visszavezethető. Az egyes nemzetközi és európai uniós normákat figyelembe véve, az rögzíthető, hogy a kiszolgáltatott helyzettel visszaélés révén megvalósított emberkereskedelem áldozatának saját maga szándékos kizsákmányolásába való beleegyezése nem vehető figyelembe.

Az ilyen helyzetben lévő sértett érvényes – és ennél fogva a bűncselekmény felelőssége alóli mentesülésre alapot szolgáltatató – beleegyezést nem adhat az emberi méltóságát, személyi szabadságát sértő bűncselekmény elkövetésébe. Ugyanezen megállapítás vonatkozik a gyermekkorú – tehát a nemzetközi egyezmények fogalomhasználatában 18. életévét be nem töltött – sértettre is.

Az ügyészi Iránymutatás felhívta a figyelmet, hogy – miként arra a törvény indokolása is kitér – a kiszolgáltatott helyzet olyan komplex állapot, amelyet előidézhethet az elkövető, de az létrejöhet és fennállhat tőle függetlenül is (példaként említhető e körben a megromlott és reménytelen anyagi helyzet, vagy a társadalom perifériájára szorulás és az azzal együtt járó hajléktalanság).

Mindezek alapján a prostitúciós tevékenységet folytató sértett, tényleges választási lehetőségének kihasználásával, a sérelmére megvalósított eladás, megvásárlás, elcserelés, átadás-átvétel, toborzás, szállítás, elszállásolás, elrejtés, illetőleg másnak megszerzés – tehát a Btk. 192. § (2) bekezdésében rögzített elkövetési magatartások valamelyike – az emberkereskedelem büntetteként [Btk. 192. § (2), (4) illetőleg (5) bekezdés] értékelendő.

Mindezek alapján az ügyészség megváltozott jogértelmezése szerint a kiskorú sérelmére elkövetett kerítés és az emberkereskedelem alaki halmazata látszólagos és a súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett emberkereskedelem büntette konzumálja a kerítés bűncselekményét.⁹⁵

A teljesség igénye végett érdemes megemlíteni, hogy a fentiekben ismertetett ügyészi álláspont végkövetkeztetésével egyetért, de a konzumpció körében kifejtett jogértelmezést vitatja Bárándy Gergely. A kerítés és emberkereskedelem elhatárolása körében álláspontja szerint a konzumpció kizárólag az emberkereskedelem alapesete [Btk. 192. § (1) bekezdés] és a kerítés találkozásánál valósulhat meg, tehát, abban az esetben amikor az emberkereskedelem egyúttal a kerítés tényállásába is ütközik. Bárándy

94 A Legfőbb Ügyészség KSB.3771/2018/5-I. számú iránymutatása, továbbiakban itt: Iránymutatás

95 Iránymutatás 2-4. oldal

álláspontja az, hogy valójában a specialitás elve alapján kell feloldani a látszólagos alaki halmazatot e két bűncselekmény esetében. Kifejti, hogy már eleve tükrözi a jogalkotói álláspontot, hogy a szexuális kizsákmányolás egyes eseteit egy másik speciális törvényi tényállás keretei között rendeli büntetni, így az nem az emberkereskedelem esetkörébe tartozik. Erre az Iránymutatás által felhívott nemzetközi jogforrások is lehetőséget biztosítanak, ugyanis ezen normák nem rónak olyan kötelezettséget a részes államokra, hogy az emberkereskedelem körében meghatározott elkövetési magtatásokat kizárólag az emberkereskedelem bűncselekményének törvényi tényállása körében kell büntetni.

A Bárándy által kifejtettekből érdemes még kiemelni, hogy szerinte az Iránymutatásban hivatkozott és kiindulási alapul vett nemzetközi jogforrások felépítéséből, fogalomhasználatából és logikájából az kellene, hogy következzen – figyelemmel arra, hogy a nemzetközi egyezmények megdönthetetlen vélelemként rögzítik, hogy a tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett prostitúciós bűncselekmények mindegyik esetében kiszolgáltatott helyzet áll fenn – hogy a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett kerítés emberkereskedelemként minősül. Mindez a kerítés Btk. 200. § (4) bekezdés a) pontjában foglalt minősített esetének kiürítését vonná maga után.⁹⁶

5.2. A Kúria Bfv.II.1474/2018/9. számú határozatában kialakított jogi álláspont

A fentiekben ismertetett új ügyészi jogértelmezés és álláspont is közre játszott a Kúria Bfv.II.1474/2018/9. számú határozatának meghozatalában. Az egyedi ügy részletes elemzésétől (jogerős ítéletben megállapított tényállás, minősítés stb.) ebben a dolgozatban eltekintek, mivel azt más szerzők⁹⁷ igen kimerítően megvizsgálták. A döntés érdemének ismertetéséhez azonban hozzá tartozik, hogy a Legfőbb Ügyészség felülvizsgálati indítványának kiinduló pontja az volt, hogy a jogerős ítélet minősítése több terhelt vonatkozásában is törvénysértő, az ugyanis a Btk. 200. § (1) bekezdésében meghatározott kerítés bűncselekménye helyett, emberkereskedelem büntettként [Btk. 192. § (2) bekezdés] értékelendő. E körülmény értelemszerűen hatásköri problémákat is felvetett, figyelemmel a Be. 20. § (1) bekezdés 6. pont harmadik fordulatára, de ez már a kérdés eljárásjogi vetületét érinti.

⁹⁶ BÁRÁND Gergely: Emberkereskedelem vagy gyermek sérelmére elkövetett kerítés? Egy legfőbb ügyészségi iránymutatás értelmezéséről. Büntetőjogi Szemle, 2019/1, 121.

⁹⁷ Id. ezzel összefüggésben részletesen IGNÁCZ György - LANCSÁR Károly: A Kúria felülvizsgálati határozata az emberkereskedelem és a kerítés elhatárolásáról. JeMA, 2020/1-2, 31-38.

A Kúria vizsgálta az elkövetési magatartások közül a *másnak megszerzés* esetét, és – a törvény jogalkotói indokolásának, valamint az irányadó bírói gyakorlatnak az elemzését követően – arra a következtetésre jutott, hogy ezen fordulat tartalma a két tényállás tekintetében alapvetően azonos.

Ezen felül a Kúria osztotta az ügyészségnek az alaki halmazat feloldására adott azon válaszát, miszerint ilyen esetben a konszumpció elvének figyelembevételével kell eljárni, és így kizárólag a súlyosabb jogtárgy-sértést megvalósító emberkereskedelem büntette megállapításának van helye.

Ennek alátámasztásaként hívta fel a Kúria a BH 2004. 217. számú eseti döntésében kifejtett álláspontot. E szerint a terhelti cselekmény az enyhébben minősülő rábírással elkövetett üzletszerű kéjelgés elősegítése helyett, felbújtóként elkövetett emberkereskedelem büntetteként minősül abban az esetben, ha a terhelti magatartás, nevezetesen az ő rábírása döntő motívumként játszott közre az emberkereskedelemre irányuló tettesi elhatározás kialakulásában, és e rábírással nélkül a cselekmény nem valósult volna meg.⁹⁸

Határozatában a Kúria elvi élel rögzítette a következőket:

- a kerítés és az emberkereskedelem bűncselekménye egyaránt megvalósulhat a másnak megszerzés elkövetési magatartás útján;
- a kerítés megállapíthatóságához a másnak megszerzés haszonszerzés céljából, szexuális cselekmény végzésére kell, hogy történjen;
- a cselekmény emberkereskedelemként történő minősüléséhez pedig az szükséges, hogy a másnak megszerzés kizsákmányolás céljából valósuljon meg;
- a kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott, vagy ilyen helyzetben tartott személy ezen helyzetének kihasználásával előny szerzésére való törekvés, mely előny lehet anyagi vagy nem anyagi, ez utóbbi körben akár lehet valakinek szexuális cselekmény végzésére való megszerzése⁹⁹.

98 BH 2004. 217. számú eseti döntésben kifejtettek

99 Kúria Bfv.II.1474/2018/9. számú határozata indokolásának [54] pontja

5.3. A joggyakorlat és a jogirodalom álláspontja a kizsákmányolás és a kiszolgáltatott helyzet büntetőjogi értelmezéséről

A Kúria ismertetett határozatában a kizsákmányolást és a kiszolgáltatott helyzetbe hozást, illetve tartást azonos fogalomként említi.¹⁰⁰ Indokolt tehát ennek kapcsán megvizsgálni, hogy e két fogalom büntetőjogi szempontból milyen tartalommal és értelmezéssel bír.

A Btk. 192. § (8) bekezdése szerint:

E § alkalmazásában kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés.

A Btk. értelmező rendelkezése alapján az rögzíthető, hogy a kizsákmányolásnak központi fogalmi eleme a kiszolgáltatott helyzetben tartott vagy ilyen helyzetbe hozott sértett ezen állapotának kihasználása révén az előny szerzésre való törekvés.

Megjegyzendő, hogy a Btk. definíciója elvont, nem szolgáltat részletes fogalommeghatározást, ám abba az Irányelvben korábban ismertetett valamennyi elkövetési magatartás beleilleszthető. „A törvény megfelelő absztrakcióval határozza meg értelmező rendelkezésében a kizsákmányolás fogalmát, miszerint a kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy abban tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés”¹⁰¹

Hangsúlyozandó a normaszöveg **törekvés** kifejezése, ez ugyanis azt jelenti, hogy nem szükséges a bűncselekmény megvalósulásához az előny tényleges megszerzése, így például a sértett eladásából a vételárhoz való hozzájutás. Az előny pedig ugyancsak tágan értelmezendő fogalom, az – miként arra a Kúria határozata is rávilágított – anyagi és egyéb jellegű hozadék is lehet.¹⁰²

Hollán Miklós a kizsákmányolás büntetőjogi fogalmának lényegét az következők szerint határozza meg:

„A kizsákmányolás lényege más által nyújtott szexuális szolgáltatásból, folytatott koldulásból és más nevesített tevékenységből olyan bevétel

100 Kúria Bfv.II.1474/2018/9. számú határozata indokolásának [39] pontja

101 Miniszteri indokolás a 2012. évi C. törvény 192. §-ához

102 RIPSZÁM, i.m. 84. oldal.

szerzése, amelynek mértéke különösen aránytalanul meghaladja a tettes által azokhoz nyújtott segítség vagy ellenszolgáltatás ellenértékét.”¹⁰³

Feltétlenül szükséges megvizsgálni azt a kérdést, hogy a kizsákmányolás és a kiszolgáltatott helyzet azonos jelentésű fogalomként értékelhető-e, a Kúria ugyanis hivatkozott határozatában e két fogalom között egyenlőséget tett, amikor úgy fogalmazott, hogy **„kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy tartott, azaz kizsákmányolt passzív alany (...)”**.

A tanulmány elején részletesen ismertetésre kerültek az emberkereskedelem vonatkozásában irányadó nemzetközi és európai uniós instrumentumok. A már hivatkozott nemzetközi jogforrások egyezően szólnak arról, hogy a kizsákmányolás az emberkereskedelem célja, melyet a különböző elkövetési magatartások révén kíván az elkövető érvényre juttatni, a sértett kiszolgáltatott helyzetével való visszaélés pedig az elkövetés módja. A kiszolgáltatott helyzet fennállása megelőzi-megelőzheti az emberkereskedelem törvényi tényállásában meghatározott elkövetési magatartások kifejtését. A kizsákmányolás tényleges bekövetkezése a már hivatkozott **„törekvés”** normaszövegben való megjelenése okán nem feltétele a bűncselekmény megvalósításának.

A kiszolgáltatott helyzet és a kizsákmányolás közötti viszony tehát úgy írható le, hogy a kiszolgáltatott helyzet a sértett jellemzője. Ennek okán az ő részvételével megvalósított prostitúciós tevékenység esetén felmerül a beleegyezés hiánya. Az pedig a már ismertetett nemzetközi egyezményekből következik, hogy kiszolgáltatott helyzetet a tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiánya is eredményezhet. Mindennek okán fennáll az emberkereskedelem lehetősége.

A Kúria határozatával szembeni kritikai észrevételek azon alapultak, hogy a kizsákmányolás Btk.-ban meghatározott, továbbá az Irányelvben kijelölt fogalmi körébe nem illeszkedik a szexuális szolgáltatást ellenszolgáltatásért igénybe vevő – harmadik fél – cselekménye. Ebből pedig az következik, hogy a kizsákmányolási cél nem a harmadik félnél, hanem a tettesi oldalon jelentkezik, ami viszont szembe helyezkedik a jogszabály szövegével. Egyúttal megnyithatja annak is a lehetőségét, hogy a prostitúciós szolgáltatást igénybe vevő ügyfél cselekményét – akinél az egyéb előny jelen esetben maga a szexuális aktus – is az emberkereskedelem fogalmi körébe vonja. Mindez pedig felveti annak kérdését, hogy valóban ezt a célt kívánta-e érvényre juttatni a jogalkotó az érintett tényállással.¹⁰⁴

103 HOLLÁN Miklós: Emberkereskedelem. A kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012. 310.

104 Ignác – Lancsár, i.m. 36.

6. AZ EMBERKERESKEDELEM BŰNCSELEKMÉNYÉNEK ÚJRASZABÁLYOZÁSA

A jogalkotó az emberkereskedelem áldozatainak kizsákmányolása elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2020. évi V. törvény által 2020. július 1-jei hatállyal jelentős mértékben átalakította az emberkereskedelem bűncselekményére vonatkozó szabályokat:

Aki mást

a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad, átvesz, vagy

b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállásol, elrejt, vagy másnak megszerez (...).

(2) Aki mást rendszeres előny szerzése céljából munkavégzésre, munka jellegű tevékenység végzésére, egyéb szolgáltatásra, vagy jogellenes cselekmény folytatására

a) megtevesztéssel, a sértett nevelésével, felügyeletével, gondozásával, gyógykezelésével kapcsolatos, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve, vagy a sértett kiszolgáltatott helyzetét kihasználva rábír,

vagy

b) erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerít (...).

(3) Aki mást a (2) bekezdésben meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében toboroz, átad, átvesz, elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, másnak megszerez, szállít, elszállásol, elrejt (...).

A jogalkotó elvi élel rögzítette, hogy a módosító novella – mely nem csupán a Btk.-t, hanem ezzel összefüggésben több más, a területet közvetlenül, vagy közvetetten érintő jogszabályt¹⁰⁵ érintett – legfőbb célkitűzése a fiatalkorú személyek megóvása a szexuális kizsákmányolással szemben. A jogalkotói álláspont az, hogy a tizennyolcadik életévüket be nem töltött, szexuális szolgáltatás nyújtására felajánlkozó személyek – összhangban a már ismertetett nemzetközi sztenderdekkel – nem bűnelkövetők, hanem a prostitúció és az ahhoz kapcsolódó jelenségek áldozatai. Ezért a módosítás bár generális tilalmat

¹⁰⁵ például: a szabálysértésekről, szabálysértési elzárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény, illetve a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény

vezet be a kiskorúak szexuális szolgáltatás nyújtására vonatkozó felajánlkozása terén, de ezen tilalom megszegése még szabálysértési felelősséget sem eredményez.¹⁰⁶

Az emberkereskedelem bűncselekménye kapcsán a jogalkotó figyelembe vette a joggyakorlat, valamint a jogirodalom jelzéseit (kritikai észrevételeit) és a tényállást oly módon kívánta újraszabályozni, hogy az megfeleljen az egyes transznacionális egyezményekben, illetve a már ismertetett Irányelvben foglaltaknak. Ez a normaszövegben kifejezetten is megjelenik, a módosító novella Záró Rendelkezése kimondja, hogy a törvény – mások mellett – a 2011. április 5-i (EU) 2011/36 európai parlamenti és tanácsi irányelvnek való megfelelést szolgálja.

A módosítás indokai között szerepelt, a Btk. kizsákmányolásra vonatkozó értelmező rendelkezések nem egyértelmű volta, valamint a passzív alany tevékenységéből származó előny felhasználásának tilalmát nem egyértelműen¹⁰⁷ szabályozó rendelkezések.

A módosító novella a második alapeset elkövetési magatartásába építi a kizsákmányolási célú emberkereskedelem releváns jellemzőit. A jogalkotó felfogása szerint a második – kizsákmányoló jellegű – alapesetnek a célzatát nem az alkalmi, hanem rendszeres előny szerzése adja. Ennek azonban nem kell ténylegesen bekövetkeznie a bűncselekmény megállapíthatóságához, elegendő, ha azt a tettes kívánja. Megjegyzendő, hogy a rendszeres előny szerzésének értelmezése körében a módosító novella az üzletszerűségre és a joggyakorlat annak körében kialakított álláspontjára utal.

A jogalkotó határozott álláspontja, hogy az emberkereskedelem alapesetét meghatározó kizsákmányolás rendszeres előny szerzésére törekvés hiányában nem valósulhat meg. Ellenkező esetben valamennyi hasonló magatartás esetében lehetővé válna az emberkereskedelem megállapítása, mindez pedig további jelentős elhatárolási problémákat eredményezne, és a kizsákmányolás nélkül is megvalósuló törvényi tényállások kiüresedésével járna. Ezzel együtt a rendszeresség, illetve az arra való törekvés hiányában is fennállhat visszaélősszerű, jellemzően büntetendő cselekmény, így például kényszerítés, emberi szerv tiltott felhasználása, kerítés stb.

¹⁰⁶ Általános indokolás a 2020. évi V. törvényhez

¹⁰⁷ Ez a jogalkotói álláspont szerint is legfeljebb a gyermekprostitúció kihasználásának Btk. 203. § (2) bekezdésében rögzített eset szerint büntethető. Btk. 203. § (2) bekezdés: Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel való szexuális cselekményért ellenszolgáltatást nyújt. Megjegyzendő, hogy ezen törvényi szabályozással összefüggésben aggályainak adott hangot Szomora Zsolt ld. részletesen Karsa Krisztina (szerk.) i.m. a Btk. 203. §-ához fűzött kommentár.

A dolgozat fókuszában álló kérdés, azaz a kerítés és az emberkereskedelem egymáshoz való viszonya tekintetében az új szabályozás rögzíti, hogy a kerítés bűncselekményének nem tényállási eleme a rendszeres előny szerzésére törekvés. Az egy, alkalmi szexuális cselekmény közvetlen lehetőségének megteremtése által is tényállásszerű.

Ennek alapján a jogalkotó szerint

*az emberkereskedelem több tényállási elemet tartalmazva megelőzi a kerítést és annak minősített eseteit is.*¹⁰⁸

108 Miniszteri indokolás a 2020. évi V. törvény 9. §-ához

7. ZÁRSZÓ

Bár az emberkereskedelem bűncselekménye a hazai büntetőjogban nem tekint vissza nagy múltra, az elmúlt bő húsz év alatt mégis számos változáson esett át. Ennek indokai részben a már többször hivatkozott nemzetköz sztenderdekre és kötelezettségvállalásokra, részben a nem túl nagy számú, ám – ahogyan azt a dolgozatban igyekeztem felvázolni – mégis jelentős hatással bíró joggyakorlatra vezethetők vissza.

Az új szabályozás kétségtelenül jobban igazodik az Európai Unió másodlagos joganyagában meghatározott irányokhoz, és a nemzetközi szerződések által kijelölt normákhoz. Az újraszabályozott tényállás áttekinthetőbb, és a korábbiakhoz képest – első olvasatra mindenképpen – egyértelműbb, így a normavilágosság követelményének jobban meg tud felelni. Az viszont a jövő záloga, hogy képes lesz-e beváltani a jogalkotó (és a jogalkalmazó) által hozzá fűzött reményeket.

8. IRODALOMJEGYZÉK

Hivatkozott irodalom:

- „Az emberkereskedelem áldozatainak uniós jogai” című kézikönyv (2013.)
- Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma által készített éves emberkereskedelemről szóló jelentés Magyarország vonatkozásában.
- Az Európa Tanács emberkereskedelem elleni fellépésről szóló egyezménye alapján, a Szakértői Csoport az Emberkereskedelem Elleni Fellépésről által készített jelentése
- Bálint Réka: Az emberkereskedelem elleni kampányok hatásai. In Kiss Tibor (szerk.): Válogatás a Magyar Kriminológiai Társaság 2019 és 2020 évben tartott tudományos rendezvényein elhangzott előadásokból. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2020. 211-222.
- Báránd Gergely: Emberkereskedelem vagy gyermek sérelmére elkövetett kerítés? Egy legfőbb ügyészégi iránymutatás értelmezéséről. Büntetőjogi Szemle, 2019/1, 118–122.
- Belovics Ervin- Molnár Gábor- Sinku Pál: Büntetőjog II. - A 2012. évi C. törvény alapján. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013.
- Czine Ágnes: Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája: doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. 30-31.
- Fehér Lenke: Az emberkereskedelem fogalmi megközelítésének néhány kérdése. In Ligeti Katalin (szerk.): Wiener A. Imre ünnepi kötet. Budapest, KJK-Kerszöv, 2005.
- Gál Andor: A Debreceni Ítéltábal harmadfokú döntése a kerítésről. A gyermekprostitúció kizsákmányolásának büntetőjogi megítélése a gyakorlatban. JeMa, 2013/ különszáma
- Hollán Miklós: Az emberkereskedelem tényállásának jogharmonizációja az ENSZ keretében. Állam- és Jogtudomány, 2008/4.
- Hollán Miklós: Az emberkereskedelem tényállásának jogharmonizációja az Európai Unióban. Büntetőjogi Kodifikáció, 2008/2. szám
- Hollán Miklós: Az emberkereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica: Publicationis Doctorandorum juridicorum, 2001/1.
- Hollán Miklós: Emberkereskedelem, a kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012.
- Hrabovszki Zoltán - Kenéz Andrea: Az emberkereskedelem bűncselekményének bírói gyakorlata a nemzetközi szabályozás tükrében. Rendészeti Szemle, 2007/11.

- Ignác György - Lancsár Károly: A Kúria felülvizsgálati határozata az emberkereskedelem és a kerítés elhatárolásáról. JeMA, 2020/1-2.
- Karsai Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2020.
- Klemencsics Andrea: Modernkori rabszolgaság, különös tekintettel az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára.
<https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/modernkori-rabszolgasag-kulonos-tekintettel-az-emberi-jogokeuropai-birosaganak-joggyakorlatara/>
- Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2008.
- Ripszám Dóra: Kizsákmányolás az emberkereskedelem kapcsán. Büntetőjogi Szemle, 2019/2.
- Somogyi Gábor: Az emberkereskedelem értelmezésével kapcsolatos bírói gyakorlat. Forum Sententiarum Curiae, 2020/1.

Hivatkozott jogszabályok és nemzetközi egyezmények:

- 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv, a büntettekről és vétségekről
- 1933. évi III. törvény a rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. évi szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről
- 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről
- 1995. évi XLI. törvény a büntető jogszabályok módosításáról szóló
- 1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
- 2002. július 19-i 2002/629/IB kerethatározat
- 2006. évi CII. törvény Palermóban, 2000. december 14-én létrejött nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményhez kapcsolt az emberkereskedelem, különösen a nők és a gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyv kihirdetéséről
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 2013. évi XVIII. törvény az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépéséről szóló Egyezményének kihirdetéséről
- 2013. évi XVIII. törvény az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépéséről szóló Egyezményének kihirdetéséről
- A leánykereskedés elleni fellépés végett Párizsban 1910. május hó 4-én kelt nemzetközi egyezmény
- Az Európai Unió Alapjogi Chartája

- Az Európai Unió Tanácsának 1997. február 24-ei 97/154/IB számú az emberkereskedelem és a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelmet szolgáló együttes fellépése
- Brüsszeli Nyilatkozat az Emberkereskedelem Megelőzéséről és Visszaszorításáról
- büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvénycikk
- Európai Parlament és a Tanács Irányelve az emberkereskedelem megelőzéséről, továbbá az ellene folyó küzdelemről és az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB kerethatározat hatályon kívül helyezéséről
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

Egyéb hivatkozások:

- 1978. évi IV. törvényhez fűzött miniszteri indokolás
- 1995. évi XLI. törvényhez fűzött miniszteri indokolás.
- 2012. évi C. törvényhez fűzött miniszteri indokolás
- 2020. évi V. törvényhez fűzött miniszteri indokolás
- 39. BK vélemény
- 64/1991. (XII.17.) AB határozat
- 8/1990. (IV.23.) AB határozat
- 9/1992. (I.30.) AB határozat
- Bfv.II.310/2005/5. számú határozat
- BH 1985.51
- BH 2003.142.
- BH 2003.8.
- BH 2004.217.
- BH 2017.286.
- BJD 4197
- Debreceni Ítéltábla Bhar.I.160/2011/6. számú határozata
- Jogtár-kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényhez
- Kúria Bfv.II.1474/2018/9. számú határozata
- Legfőbb Ügyészség KSB.3771/2018/5-I. számú iránymutatása

1. Bevezetés

A jelenleg hatályos 2012. évi C. törvény (Btk.) hatályba lépésével az összbüntetésre vonatkozó szabályok jelentősen módosultak az 1978. évi IV. törvény (régí Btk.) szabályaihoz képest. Ennek eredményeként kialakult egyfajta jogalkalmazási és jogértelmezési vita, amely nagyrészt az időbeli hatályról rendelkező, új Btk.-hoz kapcsolódó átmeneti szabályokhoz kapcsolódott. Ennek megfelelően több alkotmánybírósági, és kúriai határozat, különvélemény is született az összbüntetésről, melyek az időbeli hatály praktikus kérdésének eldöntésén felül a jogintézmény elméleti, dogmatikai alapjait is feszegetik. Jelen dolgozat célja az összbüntetést érintő főbb jogszabályi változások, alkotmánybírósági és kúriai határozatok tartalmának összegzése, valamint esetleges megoldási javaslatok felvázolása. Ennek során egy rövid jogtörténeti áttekintést követően időbeli sorrendben haladok végig az összbüntetésről született alkotmánybírósági és kúriai határozatokon, végül kifejtem a vitás kérdésekkel kapcsolatos álláspontomat. Dolgozatomban nem térek ki az összbüntetés szabályozásának azon részeire, amelyek a hatályos és a régi Btk.-ban is változatlanok, illetve, amelyek értelmezése nem okoz problémát a jogalkalmazásban.

2. Jogtörténeti előzmények

Az összbüntetés nem új jogintézmény, jogtörténeti gyökereit, vagy legalábbis azoknak egy részét a jogintézménnyel foglalkozó alkotmánybírósági határozatok is körülírták.

Az összbüntetés már a Csemegi-kódexben is megjelent, amely az egymással kvázi halmazati és nem kvázi halmazati viszonyban álló cselekmények miatt kiszabott szabadságvesztések "egyesítéséről" is rendelkezett.¹ Az 1896. évi bünvádi perrendtartás 518. cikke gyakorlatilag anyagi jogszabályként rögzíti, hogy az összbüntetést a már kiszabott büntetések alapján, az enyhítő és súlyosító körülmények figyelmen kívül hagyásával kell megállapítani.

Az 1950. évi II. törvény (Btá.) a mai fogalmak szerinti összbüntetést utólagos összbüntetésként nevesíti (57-59. §) és semmiféle megszorítást nem tartalmaz, azaz utólag valamennyi határozott idejű szabadságvesztést összbüntetésbe

1 FICSÓR Gabriella: Az összbüntetés múltja és jövője, Debreceni Ítéltábla, 2013. március 18. 2-3. o. https://debreceniiteltabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/osszbuntetesazujbtkban.pdf (letöltve:2020.10.11.)

kellett foglalni. Az egyedüli kivételt a már végrehajtott szabadságvesztés büntetések jelentették.

Az 1961. évi V. törvény 72. §-a, majd az 1978. évi IV. törvény 92. §-a is gyakorlatilag ezt a szabályozást követte. Egészen 1999-ig lehetőség volt arra, hogy valamennyi, még nem végrehajtott, vagy folyamatosan végrehajtott szabadságvesztés-büntetést összbüntetésbe foglaljanak akkor is, ha az ítéletek alapjául szolgáló cselekmények egymással nem állnak kvázi halmazati viszonyban. A kvázi halmazati viszonyban álló cselekmények esetén az összbüntetés meghatározásakor a halmazati szabályokat is figyelembe kellett venni.²

Ennek a koncepciónak a magyarázata az, hogy az összbüntetés jogintézményének célja kettős volt:

1. Ne hozza hátrányosabb helyzetbe azokat az elkövetőket, akiknek a cselekményeit nem egy büntetőeljárásban bírálták el, ezáltal velük szemben nem halmazati büntetést szabtak ki.
2. Kompenzálja azokat a hátrányokat, amelyek azért érik az elkövetőket, mert egymás után, folyamatosan kell több végrehajtandó szabadságvesztést kiállniuk.³

A régi Btk. 1999. március 1-jén hatályba lépett módosítása vezette be azt a koncepcionális változást, amely szerint összbüntetésbe foglalásnak csak egymással kvázi halmazati viszonyban álló cselekmények esetén van helye, megbontva ezzel a korábban uralkodó egységes, a bevonulástól a szabadulásig tartó egységes szabadságvesztés-büntetés elvét. Az Alkotmánybíróság az összbüntetési szabályok változását indítványra megvizsgálta, és azt pusztán egy szigorúbb irányba változó kriminálpolitikai döntésnek tekintette, amely alkotmánybírósági vizsgálat tárgya nem lehet.⁴ Az AB ezen határozatában a jogintézmény mélyebb elméletei vagy dogmatikai vizsgálatába nem bocsátkozott bele. A jogintézménnyel kapcsolatos további kérdéseket a Kúria két jogegységi határozatában rendezte. A jogegységi határozatok meghatározzák az összbüntetés tartamának megállapítása során figyelembe vehető szabályokat, az összbüntetésbe foglalható büntetések körét, a feltételes szabadságra bocsátás szabályait. A jogegységi határozatok egyes részei máig hatályban vannak.⁵

2 FÖLDVÁRI József: A halmazati és az összbüntetés. In FÖLDVÁRI József (szerk.): Magyar büntetőjog: általános rész. 1. kötet. Budapest, Tankönyvkiadó, 1980. 401.

3 GAÁL Irén: A hatályos összbüntetés gyakorlati problémái. Börtönügyi Szemle, 2004/2, 13-24.

4 1116/D/2001. ABH

5 3/2002. és 2/2006. büntető jogegységi határozat

3. Jogszabályi háttér

Ilyen jogtörténeti előzmények után jutottunk el a Btk. hatályba lépéséig, amely az összbüntetés szabályozását újfent jelentősen megváltoztatta. A régi és a hatályos Btk. szabályainak összevetését az alábbi táblázat tartalmazza, félkövéren, dőlttel szedve a lényegi változásokat:

Az 1978. évi IV. törvény ⁶	A 2012. évi C. törvény
92. §* (1) Ha az elkövetőt több, határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélik, és az elkövető valamennyi bűncselekményt a legkorábban hozott ítélet jogerőre emelkedését megelőzően követte el, a jogerősen kiszabott büntetéseket összbüntetésbe kell foglalni. 92. § (4) A pénzbüntetés és a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés (50. §, 52. §) összbüntetésbe nem foglalható. 93. § Az összbüntetés tartamát úgy kell meghatározni, mintha halmazati büntetést szabnának ki. Az összbüntetés tartamának azonban el kell érnie a legsúlyosabb büntetést, de nem érheti el a büntetések együttes tartamát.	93. § (1) Ha az elkövetőt több, határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélik, a jogerősen kiszabott büntetéseket - törvényben meghatározottak szerint - összbüntetésbe kell foglalni, ha az elkövető valamennyi bűncselekményt a legkorábbi elsőfokú ügydöntő határozat kihirdetését megelőzően követte el. 93. § (4) Nem foglalható összbüntetésbe a) a korábban már összbüntetésbe foglalt büntetés, b) a pénzbüntetés és a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés. 94. § Az összbüntetés tartamát úgy kell meghatározni, mintha halmazati büntetést szabnának ki. Az összbüntetés tartamának azonban el kell érnie a legsúlyosabb büntetésnek és a rövidebb büntetés vagy büntetések egyharmad részének összegeként számított tartamot, de az nem haladhatja meg a büntetések együttes tartamát.

⁶ A 2013. június 30-i állapot szerint

A fenti összevetésből látható, hogy az 1999-es módosítás eredményeként már a régi Btk. is kizárólag a kvázi halmazati viszonyban álló bűncselekmények esetén biztosította az összbüntetésbe foglalás lehetőségét azzal, hogy összbüntetésbe foglalásra a legkorábbi ítélet jogerőre emelkedése előtt elkövetett bűncselekmények esetén volt lehetőség.

A hatályos Btk. tovább szűkítette az összbüntetésbe foglalható büntetések körét azzal, hogy az összbüntetésbe foglalható bűncselekmények legkésőbbi elkövetési idejét a legelső elsőfokú határozat kihirdetését megelőző időre tette, megszüntette a többszörös összbüntetésbe foglalás lehetőségét. A jogalkotó az összbüntetés tartamának meghatározására vonatkozó szabályokat is szigorította azzal, hogy felemelte az összbüntetéssel megállapítható szabadságvesztés-büntetés alsó határát, továbbá engedélyezte a büntetések kumulálását, ilyen módon összességében az összbüntetés szabályait jelentősen szigorította.

Ezen felül a Btk. átmeneti rendelkezéseiről szóló törvény úgy rendelkezett, hogy ha az összbüntetésbe foglalandó ítéletek közül legalább egy a Btk. hatálybalépését, tehát 2013. július 1-jét követően emelkedett jogerőre, az összbüntetésbe foglalásra nem a régi Btk., hanem a Btk. 93-96. §-át kell alkalmazni.⁷

7 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény hatálybalépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésekről és egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi CCXXIII. törvény (Btkátm.) 3. §

4. Az Alkotmánybíróság határozatai

Az így módosított összbüntetési szabályokkal és átmeneti rendelkezésekkel kapcsolatban több indítvány is érkezett az Alkotmánybírósághoz, illetve a témában a Kúria is jogegységi határozatot hozott. Dolgozatom következő részében, ezen határozatokat tekintem át.

4.1. 3019/2016. (II. 2.) AB végzés

Időrendben az első bírói kezdeményezés az összbüntetés tartamának meghatározásáról szóló rendelkezés alkotmányossági vizsgálatát kérte.⁸ Az indítványozó kifejtette, hogy a hatályos büntetési rendszerben a büntetés kiszabásának a feladata megoszlik a jogalkotó és a jogalkalmazó között. Ennek következtében nyílik lehetőség az arányos és megérdemelt szankció alkalmazásakor az egyéniesítés elvének az érvényesítésére. Az indítványozó álláspontja szerint ugyanakkor a jogalkotó azáltal, hogy az összbüntetés szabályainak a meghatározásakor az összbüntetés kötelezően megállapítandó legkisebb mértékét is meghatározta - nem csupán az összbüntetési tételkeret alsó és felső határát állapította meg - korlátozta annak a lehetőségét, hogy a jogalkalmazó figyelembe vegye azokat az egyedi körülményeket (például a cselekmények elkövetésének az ideje, hasonlósága), amelyek az összbüntetés keretei között is lehetővé tennék a büntetés egyénekre szabott megállapítását. A Btk. támadott szabálya az indítványozó megítélése szerint az elítélteknek a büntetés céljain túlmenő hátrányokat okoz, ennek a következménye pedig a cselekménnyel aránytalan büntetés lesz.

Az eljárás kapcsán az indítványozó kifejtette, hogy az elítélt egymással összefüggő és egymáshoz közeli időpontban elkövetett cselekményeit a büntetőeljárás hatásköri és illetékességi szabályai miatt nem lehetett egy eljárásban elbírálni. Azzal viszont, hogy a legsúlyosabb büntetéshez a rövidebb büntetések egyharmad részét hozzá kell adni, az elítéltnak aránytalanul súlyosabb büntetést kell kiállnia, mintha cselekményeit egy eljárásban elbírálna a bíróság vele szemben halmazati büntetést szabott volna k. Ennek következtében hátrányosabb helyzetbe került azokhoz az elkövetőkhöz képest, akiknek a cselekményeit egy eljárásban bírálták el és velük szemben halmazati büntetést szabtak ki.

Jelen esetben az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy az indítványozó a kifogásolt Btk. rendelkezések alaptörvény-ellenességét olyan érvekre alapította, amelyek nincsenek összefüggésben az indítványban nevesített alaptörvényi rendelkezések tartalmával. A határozat szerint ezért az indítvány tartalma a

⁸ Budapest Környéki Törvényszék 20.Bpk.100/2015/5.

törvényi feltételeknek nem felelt meg, így a bírói kezdeményezés tartalmi vizsgálatát mellőzte, és azt az Abtv. 64. § d) pontja szerint visszautasította.

4.2. 3116/2016. (VI. 21.) AB határozat

Az Alkotmánybíróság az összbüntetés tartamának meghatározásáról érdemben a 3116/2016. (VI. 21.) AB határozatában foglalt állást.

A határozat alapjául szolgáló bírói indítvány a Btk. összbüntetés tartamának meghatározására vonatkozó rendelkezéseit több szempontból is Alaptörvénybe ütközőnek találta.⁹

Az indítványozó szerint a Btk. halmazati- és összbüntetésre vonatkozó rendelkezései ellentmondásban állnak egymással. Azzal ugyanis, hogy a Btk-val a jogalkotó az összbüntetési büntetési tétel alsó határát magasabbra tette, mint a halmazati büntetés alsó határát valójában megakadályozta, hogy a bíróság az összbüntetést úgy állapítsa meg, mintha halmazati büntetést szabna ki. Erre figyelemmel az indítványozó álláspontja szerint az összbüntetésre vonatkozó rendelkezések sértik a jogbiztonság és a tisztességes eljárás elvét.

Azzal, hogy a jogalkotó más tételkereteket állapított meg az összbüntetésre és a halmazati büntetésre, objektíve lehetetlenné teszi, hogy a bíróság az összbüntetési eljárás keretei között kiküszöbölje az elítéltet a különböző eljárásokban történt elítélések miatt ért hátrányokat. Ezáltal ellehetetlenül az is, hogy a bíróság utóbb olyan helyzetbe hozza az elkövetőt, mintha vele szemben halmazati büntetést szabtak volna ki. Az indítvánnyal érintett konkrét büntetőügyben ez azt eredményezi, hogy ha az elítélt cselekményeit egy eljárásban bírálták volna el, úgy a vele szemben kiszabható halmazati büntetés legkisebb mértéke 14 év fegyházbüntetés lett volna, a Btk. összbüntetési szabályai szerint azonban vele szemben minimum 15 év 40 nap fegyházbüntetést kellett kiszabni. A fentiek alapján az összbüntetési szabályok a hátrányos megkülönböztetés alaptörvényi tilalmát is sértik.

Az, hogy a jogalkotó az összbüntetési eljárásban a rövidebb tartamú büntetések egyharmad részének elengedését nem teszi lehetővé, megakadályozza a bíróságot abban, hogy az összbüntetés kiszabásánál olyan körülményeket vegyen figyelembe, amelyek alapján büntetéskiszabási elveknek megfelelő, büntetési célokat szem előtt tartó büntetés szabható ki. Ezen felül nem küszöbölhetők ki maradéktalanul azok a hátrányok, amelyek a terheltet azért érték, mert cselekményeit különböző eljárásokban bíralták el. Az indítványozói

⁹ Budapest Környéki Törvényszék 20.Bpk.14/2016/2.

álláspont szerint az összbüntetés legkisebb mértékének előírása a hatalommegosztás és a bírói függetlenség elvét sérti.

Az AB a bírói kezdeményezést részben elutasította, részben visszautasította az alábbi érvek alapján:

A jogbiztonság kérdésével összefüggésben a határozat a régi Btk. és a hatályos Btk. szabályait vetette össze. A jogbiztonság követelményével [Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés] kapcsolatban megismételte a testület következetes gyakorlatát, mely szerint ez azt jelenti, hogy a jogrendszer egésze, annak részterületei, valamint egyes szabályai világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára előre láthatóak legyenek, továbbá a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat hordozzanak.¹⁰ A követelmények teljesülése különös gonddal vizsgálandó a büntetőjog területén. A felsorolt alkotmányos követelményeknek a büntetőjogi felelősségi rendszer valamennyi területén érvényesülniük kell.

A határozat hangsúlyozta, hogy az AB gyakorlata az összbüntetést járulékos jogintézményként kezeli. Az összbüntetési eljárásban a bíróság nem szab ki önálló büntetést, csupán a korábban kiszabott büntetések tartamát, mértékét, végrehajtási kérdéseit egységesíti előre meghatározott szempontok mentén.

A régi és a hatályos Btk. összbüntetési szabályainak összevetéséből, a szövegezési technika vizsgálatából az AB arra a következtetésre jutott, hogy a jogalkotó szándéka már a régi Btk. megalkotásakor sem terjedt ki arra, hogy az összbüntetés kiszabásakor az eljáró bíróságok ugyanúgy járjanak el, mintha halmazati büntetést szabtak volna ki. A régi Btk. 93 §-ának első mondata ugyan hozzárendelte az összbüntetési szabályokat a halmazati szabályokhoz, ám a második mondat az első mondathoz képes egy kifejezett eltérést rögzített.

A többségi álláspont szerint az összbüntetés jogintézményének funkciójából, jellemzőiből, a jogalkotói szándékból, valamint a halmazati büntetéshez való viszonya alapján az következik, hogy Btk. 94. §-ában nincs olyan belső ellentmondás, amely a jogbiztonság követelményét sértené.

A bírói függetlenséggel kapcsolatban a határozat felidézte az AB hatalmi ágak elválasztásával kapcsolatos gyakorlatát. Ezen elv lényege a hatalomkoncentráció, a korlátlan, önkényes hatalomgyakorlás megelőzése, a hatalmi központok szabályozása, korlátozása.¹¹ A hatalommegosztás ugyanakkor nem járhat az államhatalmi ágak merev elválasztásával. A hatalommegosztáson belül a bírói hatalom a másik két hatalmi ággal szemben állandó és semleges, birtokolja az

¹⁰ 9/1992. (I. 30.) ABH

¹¹ 42/2005. (XI. 14.) ABH

igazságszolgáltatás monopóliumát. A fentiekre figyelemmel az állami büntetőhatalom gyakorlása is megosztott, mely során a jogalkotó határozhatja meg a büntetési nemekre vonatkozó főbb szabályokat valamint a büntetési tételkereteket. A jogalkotó által követett büntetőpolitikai célok felülvizsgálata az AB-nak nem feladata, pusztán az vizsgálható, hogy a jogalkotó a szabályok megalkotása kapcsán nem került-e szembe az Alaptörvény valamely rendelkezésével. A fentiek alapján a határozat megállapította, hogy a támadott összbüntetési szabályok a bírói mérlegelést valóban szűkítik, ám ez nem tekinthető a bírói hatalom és a hatalommegosztás elvével össze nem egyeztethető korlátozásnak. A szabályozás ugyanis levezethető az összbüntetés jogintézményének funkciójából, és nem sérti a bírói hatalom elvéből levezethető azon legfőbb követelményt, hogy a bírói hatalom az ítélezési tevékenység kizárólagosságában ölt testet.

A hátrányos megkülönböztetés tilalmával összefüggésben a döntés kimondta, hogy ez a tilalom az azonos szabályozási körbe vont jogalanyok közötti, alkotmányos indokok nélkül tett megkülönböztetésre terjed ki. A különböző tulajdonságokkal bíró alanyok körére alkotott különböző szabályozás tehát nem tekinthető hátrányos megkülönböztetésnek.¹² Erre figyelemmel az AB azt vizsgálta, hogy a halmazati- és az összbüntetéssel érintett elkövetői kör tekinthető-e olyan homogén csoportnak, melynek tagjai között a megkülönböztetés tilalmazott. A két csoport közös jellemzőjét a határozat abban látta, hogy valamennyien több bűncselekményt valósítottak meg. Az már a büntető eljárási törvényben szereplő további objektív ismérvek alapján dől el, hogy ezeket a cselekményeket egy vagy több eljárásban bírálják el. A határozat érvelése szerint az állami büntetőigény érvényesítéséhez fűződő társadalmi érdek megkívánhatja, hogy a több bűncselekményt elkövető terheltek nézve kedvezőtlenebbül, a felderítést követően minél gyorsabban, külön eljárásban bírálják el a cselekményeit. Az összbüntetés célja pusztán ezen hátrányosabb helyzet utólagos korrekciója. Ez a korrekció mindenképp kedvezményt jelent, mivel a terheltek büntetését közelíti ahhoz, amit akkor kaphattak volna, ha cselekményeiket egy eljárásban bírálják el, ugyanakkor nem alkalmas arra, hogy az összbüntetés kedvezményében részesülő elítélteket teljesen azonos helyzetbe hozza azokkal, akikkel szemben halmazati büntetést szabtak ki. Az AB ez alapján arra következtetett, hogy a halmazati- és az összbüntetési szabályokkal érintett elítéltek nem tekinthetők homogén csoportnak, így az, hogy a jogalkotó eltérő szabályokat alkot rájuk, nem ütközik Alaptörvénybe.

A fenti érvek alapján az AB a Btk. 94. § második mondata alaptörvényellenességének megállapítására irányuló bírói kezdeményezést – az Alaptörvény

12 Pl. 3062/2012. (VII. 26.) ABH

B) cikk (1) bekezdése, C) cikk (1) bekezdése és azzal összefüggésben a 25. cikk (1) bekezdése, valamint a XV. cikk (2) bekezdése alapján – elutasította, a bírói kezdeményezést egyebekben visszautasította.

A határozat elvi jelentőségű megállapításai az alábbiak szerint foglalhatók össze:¹³

Nem ellentétes a normavilágosság követelményével, és ezáltal nem sérti a jogállamiságból fakadó jogbiztonság elvét az, hogy a Btk. 94. §-ának első mondata az összbüntetési szabályokat a halmazati szabályokhoz kapcsolja, majd ugyanezen szakasz második mondata a kiszabandó büntetés tartamának meghatározásakor már a halmazati szabályoktól eltérő mértékű büntetés kiszabására kötelez.

Nem sérti a bírói hatalom függetlenségét, a bírói hatalom igazságszolgáltatási monopóliumát és az ítélezési tevékenység kizárólagosságát a jogalkotó által alkotott olyan jogszabály, amely a bírói mérlegelést szűkíti de, nem vonja el teljesen.

A hátrányos megkülönböztetés tilalma szempontjából nem tekinthetők homogén csoportnak azok a bűnelkövetők, akik több bűncselekményt valósítottak meg és ezeket egy eljárásban bírálták el, és azok az elkövetők, akik több bűncselekményt úgy valósítottak meg, hogy fennállt az elvi lehetőség a cselekmények egy eljárásban történő elbírálására, erre azonban valamilyen okból mégsem került sor. Erre figyelemmel nem ütközik a hátrányos megkülönböztetés tilalmába az, ha a jogalkotó ezen két elkövetői csoportra eltérő büntetéskiszabási szabályokat állapít meg.

4.3. 10/2018. (VII. 18.) AB határozat.

Az összbüntetés tartamának meghatározásáról rendelkező szabályokról más alkotmánybírói vagy kúriai határozatok nem születtek. Vizsgálta ugyanakkor az Alkotmánybíróság a Btkátm. 3. §-át, melyet a 10/2018. (VII. 18.) számú határozatával megsemmisített.

A határozat alapját képező alkotmányjogi panasz szerint az elítélt egy jogerős ítélettel és egy jogerős összbüntetési ítélettel kiszabott szabadságvesztések összbüntetésbe foglalását indítványozta, ám ezen indítványát a bíróság elutasította, mivel az egyik alapítélet a 2014. június 1-jén, tehát a Btk. hatályba

13 MÁROK Soma: Az Alkotmánybíróság határozata az összbüntetésről. Jogesetek Magyarázata, 2018/2, 13-18.

lépését követően emelkedett jogerőre. Többszörös összbüntetésbe foglalásra pedig a hatályos Btk. alapján már nem volt lehetőség.¹⁴

Az indítványozó álláspontja szerint a Btkátm. 3. §-a sérti az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elvét, mivel az elkövető terhére visszaható hatályú jogalkalmazást ír elő. Hivatkozott azon korábbi alkotmánybíróági gyakorlatra is, amely szerint a nulla poena sine lege elv alapján senkit nem lehet olyan jogszabályi rendelkezés alapján büntetéssel sújtani, amely a cselekmény elkövetésekor még nem volt hatályos. Az indítványozó sérelmezte azt is, hogy az ő esetében pusztán a véletlenül, valamint az eljáró hatóságok leterheltségén múlt az, hogy ítélete mikor emelkedett jogerőre, és hogy ezen időpont a Btk. hatályba lépését követő időre esett. Hangsúlyozta, hogy az elítélt által letöltendő büntetés tartama sem múlhat a szerencsén, sem azon, hogy az eljáró hatóságok döntése mikor emelkedik jogerőre. Hivatkozott arra is, hogy az alapítéletekben elbírált valamennyi bűncselekményét a régi Btk. hatálya alatt követte el.

Az AB döntésében hangsúlyozta, hogy az összbüntetés anyagi jogi jogintézmény ugyan, ám az mégsem tekinthető klasszikus büntetéskiszabásnak, mivel az alapítéletekben kiszabott jogerős büntetések újraértékelésére az összbüntetési eljárásban nincs lehetőség, így büntetéskiszabási elvek nem alkalmazhatóak.

Mindezek mellett rámutatott az AB arra, hogy mégis az összbüntetési ítélet lesz az, amely az elítélt által ténylegesen letöltendő szabadságvesztés tartamát meghatározza.

Hangsúlyozta a határozat többségi része azt is, hogy az összbüntetés nem méltányosságból adott kedvezmény, vagy egyes elkövetői csoportok előnyösebb helyzetbe hozása, hanem pont annak a biztosítéka, hogy egyes elkövetők ne kerüljenek hátrányosabb helyzetbe amiatt, hogy velük szemben eljárásjogi akadályok miatt nem halmazati büntetést szabtak ki.

Egy eljárásban történő elbírálás esetén a halmazati büntetés kiszabása kötelező. Ezzel kapcsolatban ismét kiemelte az AB azt a korábbi határozataiban tett megállapítást,¹⁵ miszerint az, hogy az elkövető cselekményeit egy eljárásban, vagy külön eljárásokban bírálják el több, sokszor esetleges tényezőkön múlhat. Ebből következik az is, hogy a külön eljárásban elbírálás hátrányait kiküszöbölendő, az összbüntetési szabályok is a halmazati büntetés szabályaihoz kapcsolódnak.

Egyértelműen leszögezte a határozat azt is, hogy az összbüntetés szabályai a hatályos Btk.-ban a régi Btk.-hoz képest szigorodtak. Szűkült az az időtartam,

14 Fővárosi Törvényszék 14.Bpk.1639/2014/6. és Fővárosi Ítéltábla 3.Bpkf.10174/2015/3.

15 Pl. 23/2014. (VII. 15.) ABH [49]

amelyet az összbüntetés során figyelembe lehet venni, megszűnt a többszörös összbüntetésbe foglalás lehetősége, továbbá az összbüntetés tartamának meghatározására vonatkozó szabályok is az elkövetők terhére változtak.

Az AB megállapította, hogy a Btkátm. 3. §-a visszaható hatállyal bír minden olyan esetben, amikor az összbüntetésbe foglalandó ítéletek között legalább egy olyan található, amely 2013. július 1-je előtt emelkedett jogerőre. Egyértelmű a határozat szerint az is, hogy a fent kifejtettek szerint ezen visszaható hatályú szabályok az elkövetőkre nézve hátrányosabbak, mivel az elkövetőknek a Btk. alapján kiszabott összbüntetések, vagy le nem folytatott összbüntetési eljárások miatt hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetéseket kell kiállniuk, mint a régi Btk. szerint kellett volna.

A határozat szerint a jogállamiság követelménye nem zárja ki azt, hogy az összbüntetés szabályai utóbb szigorodjanak, ám jelen esetben a jogalkotó ezen szigorúbb szabályok alkalmazását nem bízta a jogalkalmazásra, azaz nem tette lehetővé, hogy az eljáró bíróságok a Btk. 2. § (1)-(2) bekezdései alapján mérlegeljék, hogy a cselekmény elkövetése vagy elbírálása idején hatályos büntetőtörvényt alkalmazzák.

Összességében a határozat azt állapította meg, hogy a Btkátm. 3. §-a visszamenőleges hatállyal alkalmazandó, az elkövetők részére hátrányos tartalmú jogszabálynak minősül, így azt az AB megsemmisítette.

A határozat indokolásában hangsúlyozta az AB azt is, hogy az átmeneti rendelkezés megsemmisítésével minden olyan elítéltnak megnyílik az összbüntetésbe foglalás lehetősége, akiknek az indítványát a megsemmisített Btkátm. 3. §-a alapján utasították el, míg akik vonatkozásában a megsemmisített rendelkezést alkalmazva az összbüntetés tartamát hátrányosabban állapították meg, új összbüntetési eljárásra van lehetőség.

Alapvető jelentőségű megállapítása a határozatnak az is, hogy a Btkátm. 3. §-ának hiányában az eljáró bíróságoknak a Btk. időbeli hatályra vonatkozó szabályai szerint kell döntenie arról, hogy a régi Btk. vagy a hatályos Btk. tartalmaznak-e enyhébb rendelkezéseket az elítéltné nézve.

A határozat és annak utóélete miatt nem mellőzhető Szívós Mária alkotmánybíró különvéleményében kifejtett álláspontjának vizsgálata. Eszerint az összbüntetési szabályok alkalmazása az összbüntetési eljárás járulékos és deklaratív jellege miatt leghamarabb akkor merülhet föl, amikor az alapügyekben legalább a második érdemi határozat jogerőre emelkedik. Ehhez képest a Btkátm. a Btk. kétségkívül szigorúbb rendelkezéseit az első ítélet jogerőre emelkedéséhez köti, így e rendelkezés nem is tekinthető visszaható hatályúnak. A különvélemény értelmében az összbüntetési szabályok jogalkotó által nyújtott kedvezménynek

minősülnek. Ebből következően a jogalkotónak bármikor alkotmányos lehetősége van arra, hogy az általa nyújtott kedvezményt utólag szigorítsa. Nem alapítható ugyanis alanyi jog a korábban hatályban volt enyhébb összbüntetési szabályok alkalmazására.

A határozat elvi jelentőségű megállapításai az alábbiak szerint foglalhatók össze:¹⁶

Az összbüntetés járulékos és a deklaratív jogintézmény, így nem is tekinthető a klasszikus értelemben vett büntetéskiszabásnak. Ezen kettősségből következően nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, hogy a járulékoság és deklaratív jelleg mellett az összbüntetés határozza meg az elítélt által letöltendő büntetés tényleges tartamát, amely a személyi szabadságához fűződő alapjogát széles körben érinti.

Az összbüntetés nem pusztán bizonyos elkövetői kört érintő jogalkotó által biztosított méltányosság vagy kedvezmény. Épp ellenkezőleg, az összbüntetés az egyes elítéltek esetleges hátrányosabb helyzetét küszöböli ki.

Minden olyan összbüntetési eljárásban, amelyben az összbüntetésbe foglalandó ítéletek közül legalább egy ítélet 2013. július 1. napját megelőzően emelkedett jogerőre, a Btkátm. 3. §-ában foglalt alkalmazási szabály a hatálybalépését megelőzően keletkezett tényekre alkalmazandó. Ebben az estében tehát a hatálybalépését megelőzően keletkezett tényekhez fűz újabb, az előző szabályozáshoz képest eltérő jogkövetkezményt azáltal, hogy meghatározza a figyelembe vehető ítéletek körét és a kiszabott szabadságvesztés büntetés tartalmának megállapítására irányadó szabályt, így a Btkátm. 3. §-a tartalmilag visszaható hatályúnak minősül.

A Btkátm. 3. § alaptörvény-ellenességének fő oka, hogy a jogalkotó a súlyosabb összbüntetésre vonatkozó szabályok bevezetését nem bízta a jogalkalmazásra, azaz nem tette lehetővé, hogy a bíróságok a Btk. 2. § (1) és (2) bekezdései alapján határozzák meg az alkalmazandó büntetőtörvényt, ehelyett általános jelleggel, a Btkátm. 3. §-ában meghatározott kógens rendelkezéssel jelölte ki az alkalmazandó jogszabályt.

A határozat rendelkező része üdvözlendő, az indokolásban azonban célszerű lett volna elvi élel is kimondani, hogy az összbüntetésnek, mint büntető anyagi jogi szabálynak¹⁷ a bűncselekmények elkövetésekor az elkövető előtt ismertnek kell lennie. Az összbüntetési szabályok időbeli hatálya nem függhet az

16 OROSZ Noémi: Az Alkotmánybíróság határozata az összbüntetésről. Jogesetek Magyarázata, 2019/2-3.

17 BELOVICS Ervin: A büntetés kiszabása In BELOVICS Ervin - NAGY Ferenc - TÓTH Mihály: Büntetőjog: Általános rész. 1. kötet. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2015. 497.

összbüntetésbe foglalt határozatok jogerőre emelkedésének idejétől, az időbeli hatálynak - mint az elkövetővel szemben alkalmazott szankció mértékét ténylegesen és lényegesen befolyásoló szabályok - a Btk. többi rendelkezéséhez hasonlóan a bűncselekmény elkövetési idejéhez kell igazodniuk.¹⁸

A különvéleménnyel kapcsolatos kritikaként megjegyzendő, hogy az összbüntetésre vonatkozó szabályok büntető anyagi jogi rendelkezések, melyeknek döntő befolyásuk van arra, hogy az elkövetőnek ténylegesen milyen tartamú szabadságvesztést kell kiállnia. Ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy ezen szabályok kedvezménynek minősülnek-e vagy sem. Az állami büntetőhatalom-gyakorlás feltételeinek és a kiszabott szankcióknak ugyanis az elkövető részére az elkövetés pillanatában előre láthatónak kell lennie. A különvéleményben kifejtett álláspont sértené a szigorító visszaható hatály tilalmának alaptörvényi elvét.

Az Alkotmánybíróság a határozat indokolásában kifejtetteknek megfelelően az összbüntetés tárgyában hozott egyedi bírói határozatok megsemmisítését célzó alkotmányjogi panaszokat elutasította, valamennyi esetben rámutatva azonban arra, hogy az azokban sérelmezett panaszok a Btkátm. 3. §-ának megsemmisítését követően a Be. 840. §-a szerinti utólagos összbüntetési eljárásban orvosolhatók.¹⁹

4.4. A 10/2018. (VII. 18.) AB határozat hatása a bírói joggyakorlatra

Az AB határozatot követően a bíróságokon egymástól eltérő joggyakorlatok alakultak ki. Az első konkrét esetben hét olyan alapítéletet foglaltak összbüntetésbe, melyek közül az első ötöt, valamint az utolsó kettőt külön-külön már korábban összbüntetésbe foglalták. A két utolsó alapítélet 2013. július 1. napja után emelkedett jogerőre. A bíróság a 10/2018. (VII. 18.) AB határozat rendelkezésére figyelemmel a Btk. 2. § (1) és (2) bekezdései alapján a régi Btk. alkalmazása mellett döntött, mert az lehetővé tette a többszörös összbüntetésbe foglalást, továbbá azt, hogy a hosszabb büntetés mellett a rövidebb büntetésen teljesen elenyésszenek, így összességében enyhébb rendelkezéseket tartalmazott az elítéltre vonatkozóan.²⁰

18 Egyebekben a Btk. 2. §-ában található időbeli hatályra vonatkozó rendelkezések alapján kell dönten az alkalmazandó büntetőtörvényről.

19 Lásd pl. 3360/2018. (XI. 28.) ABH, 3361/2018. (XI. 28.) ABH, 3362/2018. (XI. 28.) ABH, 3368/2018. (XI. 28.) ABH

20 Sárvári Járásbíróság 7.Bpk.228/2018/5. és Szombathelyi Törvényszék Bpkf.422/2018/8., Szegedi Ítéltábla Bpkf.I.16/2019/3., Debreceni Ítéltábla Bpkf.III.24/2019/4.

Az ügyészi fellebbezés alapján eljáró másodfokú bíróság megerősítette az elsőfokú bíróság álláspontját, arra hivatkozással, hogy a 10/2018. (VII. 18.) ABH azon túl, hogy megsemmisítette a Btkátm. 3. §-át, rögzítette azt is, hogy ezt követően az eljáró bíróságok a Btk. 2. § (1)-(2) bekezdései alapján eljárva hozhatnak döntést arról, hogy az adott összbüntetési vagy utólagos összbüntetési eljárásban a régi Btk. vagy a hatályos Btk. összbüntetési szabályai tartalmazznak-e enyhébb rendelkezéseket az elítéltre nézve. Megállapította a bíróság azt is, hogy annak nincs jelentősége, hogy az összbüntetésbe foglalás iránti indítvánnyal érintett alapítéletek közül valamelyik a Btk. hatályba lépését, tehát 2013. július 1. napját követően emelkedett jogerőre. Ellenkező esetben ugyanis – amennyiben valamennyi alapítélet már 2013. július 1. napját megelőzően, tehát a korábbi Btk. hatálya alatt jogerős lett – a Btk. 2. § (1)-(2) bekezdésének alkalmazása és az időbeli hatály kérdése fel sem merülhet. Ebben az esetben a büntetéseket a régi Btk. összbüntetésre vonatkozó szabályai alapján kell összbüntetésbe foglalni. Önmagában tehát nem zárja ki a régi Btk. alkalmazásának lehetőségét az, ha valamelyik ítélet 2013. július 1-jét követően emelkedett jogerőre és az sem, ha a bűncselekmények elbírálásakor az alapügyben eljáró bíróság a Btk.-t alkalmazta.

Az ezzel ellentétes álláspont szerint a bíróság az előtt indult ügyben a terhelt ismételt összbüntetésbe foglalásra irányuló kérelmét elutasította hat olyan alapítélet tekintetében, melyek közül az utóbbi négy 2013. július 1. napja után emelkedett jogerőre, az elkövetési idő azonban minden esetben a fenti időpont előtti. Az indokolás szerint összbüntetésbe foglalásnak azért nincs helye, mert a legkorábbi alapítélet kihirdetése és jogerőre emelkedése után került sor a többi öt alapítéletben elbírált bűncselekmények elkövetésére.

A bíróság szerint az összbüntetési indítványok esetében mindig meg kell határozni a 10/2018. (VII. 18.) ABH szerint alkalmazandó büntető törvénykönyvet, ami az elítelt kérelmének elbírálásakor kizárólag a Btk. lehetett. Kifejtette a bíróság azt is, hogy a 10/2018. (VII. 18.) ABH eredményeként nincs olyan törvény, ami az összbüntetési eljárásokban útmutatást adna arra, hogy melyik büntető törvényt kell alkalmazni. A 10/2018. (VII. 18.) ABH indokolásában leírtakból pedig az következik, hogy a Btk. 2. §-át az összbüntetés esetén is teljeskörűen alkalmazni kell.

A Btk. 2. §-ának alkalmazhatósága körében az összbüntetés intézményének a 10/2018. (VII. 18.) ABH-ban meghatározott jellegéből kell kiindulni, ezért a Btk. 2. §-ának rendelkezéseit csak annyiban kell alkalmazni, hogy a Btk. hatályba lépését

követő átmeneti időszakban lehetőség van mind a régi Btk., mind a Btk. alkalmazására.²¹

Összbüntetés esetén azonban nem lehet a két büntető törvénykönyv között „mérlegeléssel” választani, nem vizsgálható az egyes büntető törvények közötti eltérés a jogkövetkezmények terhelte kedvezőbb, illetve kevésbé kedvező volta alapján. Ilyen jogalkalmazói mérlegelésre csak a bűncselekmény elbírálása során, a bűnösség kérdésében való döntés és a jogkövetkezmények alkalmazása körében van lehetőség.

A második gyakorlatot követő bíróság szerint az összbüntetés lényegét tekintve tehát eljárásjogi meghatározottságú jogintézmény, melyet az anyagi jog szabályai szerint is rendezni kellett a bíróság döntésének tartalmi kérdései tekintetében. Ezt erősíti az is, hogy Be. 837. és 839. §-a elkülönülten, különleges eljárásként szabályozza az összbüntetési eljárást.

Törvényi átmeneti rendelkezés hiányában arra a joggyakorlat által kialakított rendező elvre, amely az összbüntetésbe foglalás lehetőségének a megnyílási ideje az irányadó annak a kérdésnek az eldöntésében, hogy az összbüntetés feltételeinek a megállapítása, illetve az összbüntetésbe foglalás során melyik büntető törvény rendelkezéseit kell alkalmazni.²²

Amennyiben tehát a később hozott ügydöntő határozat a Btk. hatályba lépését, azaz 2013. július 1-jét követően emelkedett jogerőre, az összbüntetés lehetősége is ekkor nyílik meg, ezért az összbüntetési eljárásban a Btk. rendelkezéseit kell alkalmazni.²³

Ebben az időszakban az AB több alkotmányjogi panasznak is helyt adott megsemmisítve olyan bírói döntéseket, amelyekben a bíróságok az alkalmazandó jogszabályt lényegében a Btkátm. 3. §-ában foglalt, az AB által alaptörvény-ellenesnek minősített és megsemmisített rendelkezésnek megfelelően határozták meg.²⁴

4.5. A Kúria 2/2019-es büntető jogegységi határozata

A fent részletezett eltérő gyakorlatokra figyelemmel a Kúria jogegységi eljárást folytatott le. Az így megszülető 2/2019. büntető jogegységi határozat lényegében Szívós Mária alkotmánybíró különvéleményében foglaltakat tartotta irányadónak,

²¹ BH 2000.184.

²² BH 2000.184. és BH 2000.135.

²³ Fővárosi Törvényszék 31.Bpk.1397/2018/2. és Fővárosi Ítéltábla 16.Beüf.10.026/2019/3., Győri Ítéltábla Bpkf.II.341/2018/6.

²⁴ Pl. 3168/2019. (VII. 10.) ABH, 3242/2019. (X. 17.) ABH

amikor úgy rendelkezett, hogy az összbüntetési eljárás során alkalmazandó büntető törvény meghatározásakor az alapítéletekkel elbírált bűncselekmények elkövetési ideje közömbös; annak van jelentősége, hogy az összbüntetésbe foglalás lehetősége mikor nyílt meg.

Határozatában a Kúria rámutatott arra, hogy az AB határozatai nem normatív hatályúak, azok mindössze a Kúria által alkalmazandó szabályokat alakítják. Más esetekben azonban a határozatoknak a Kúria eljárására nincs közvetlen hatálya.

A Kúria a Btkátm. megsemmisítését követően az eldöntendő jogkérdést abban látta, hogy az összbüntetési eljárásban alkalmazandó anyagi jogi rendelkezések megválasztása során az alapítéletek jogerőre emelkedésének, vagy az alapítéletekkel elbírált bűncselekmények elkövetési idejének van-e jelentősége.

A kérdés vizsgálatakor a Kúria hangsúlyozta, hogy az összbüntetés a Btk. V. Fejezetében, a büntetés kiszabására vonatkozó rendelkezések körében van elhelyezve, ez azonban nem jelenti azt, hogy az összbüntetésbe foglalás során a Btk. 83. §-ában foglalt büntetéskiszabási elvek alkalmazhatók lennének. Hivatkozott a jogegységi határozat a töretlen bírói gyakorlatra abban kérdésben is, hogy az összbüntetés során a jogerősen kiszabott büntetésekről, nem pedig a bűncselekményekről kell rendelkezni. A jogegységi határozat álláspontja szerint az összbüntetés büntetéskiszabáson kívül eső jellegét erősítik a jogintézményre vonatkozó eljárási szabályok is, például az, hogy az összbüntetési eljárás a Be. különleges eljárásai között található, eltérő jogorvoslati rendszere van, továbbá az a tény, hogy a bíróság az összbüntetést ugyan ítéletben állapítja meg, azonban ez az ítélet nem ügydöntő határozat.

A fentiekből következően a Kúria álláspontja szerint az összbüntetési eljárásban nem kerül sor bűncselekmények elbírálására és büntetések kiszabására. Mivel az alapítéletek a bűncselekményeket már jogerősen elbírálták, nem vizsgálható a minősítések utólagos megváltozása vagy az esetleges dekriminalizáció sem. A fentiekből az is következik, hogy az alkalmazandó jogszabály meghatározásakor a Btk. 2. §-ában foglaltaknak nincs jelentősége. Nincs jelentősége azért sem, mert az alapítéletek meghozatalakor - tehát a bűncselekmények tényleges elbírálásakor - még nem is tudható az, hogy összbüntetési eljárásra egyáltalán szükség lesz-e. Mindezekből az is következik, hogy az elkövetéskori jogi helyzetre az összbüntetési eljárás során nem lehet visszatérni.

4.6. Az 1/2020. (I. 6.) AB határozat

A 2/2019. büntető jogegységi határozat a 10/2018. (VII.18.) ABH rendelkező részével és indokolásával teljesen ellentétes álláspontra helyezkedett, így várható

volt, hogy a jogegységi határozat is az AB elé fog kerülni. Az AB az 1/2020. (I. 6.) számú határozatával a Kúria 2/2019. jogegységi határozatát megsemmisítette, és elrendelte a jogerősen lezárult büntetőeljárások felülvizsgálatát.

Az eljárás alapjául szolgáló bírói indítvány szerint az indítványozó bíróság az előtte ismételt összbüntetésbe foglalás miatt folyamatban lévő eljárást felfüggesztette és bírói kezdeményezéssel fordult az Alkotmánybírósághoz a 2/2019. BJE alaptörvény-ellenességének a megállapítása és a kihirdetésére visszamenőleges hatályú megsemmisítése, továbbá az AB eljárására okot adó ügyben történő alkalmazásának a kizárása iránt. Kérte továbbá, hogy az AB rendelje el a támadott jogegységi határozat alkalmazásával lefolytatott, jogerősen lezárt büntetőeljárások felülvizsgálatát.²⁵

A konkrét ügygel kapcsolatban az indítványozó előadta, hogy abban az elítélt 2018. október 12-én a bíróságra érkezett beadványában kérte két, fegyházbüntetést kiszabó ítélete összbüntetésbe foglalását. Az egyik ítélettel a bíróság megszüntette egy harmadik ítéletének a végrehajtása során alkalmazott feltételes szabadságot, és megállapította, hogy feltételes szabadságra az elítélt nem bocsátható.

A bíróság összbüntetesként 9 év fegyházbüntetést állapított meg azzal, hogy az elítélt többszörös visszaeső, és feltételes szabadságra nem bocsátható. Az ítélet indokolásában a bíróság részletesen kifejtette, hogy miért a régi Btk. összbüntetésre irányadó szabályait alkalmazta. Az indokok között utalt a Btk. 2. §-ához kapcsolódó korábbi bírói gyakorlatra, a 10/2018. (VII. 18.) AB határozatra annak primátusára, az összbüntetés anyagi jogi jellegére, valamint halmazati büntetést pótló szerepére, továbbá arra, hogy az alaptörvény-ellenessége miatt megsemmisített jogszabályi rendelkezéssel egyező bírói gyakorlat szintén alaptörvény-ellenesnek tekinthető.

Az indítványozó álláspontja szerint a rendes bíróságok a saját korábbi döntéseikre, mint bírói gyakorlatra hivatkozva sem követhetnek alaptörvény-ellenes bírói gyakorlatot. Utalt rá, hogy az adott esetben, ha az elítélt két ügyét egy eljárásban bírálták volna el, az egyetlen kiszabott halmazati büntetés a régi Btk.-n alapult volna, és arra is, hogy az elítéltet nem érheti hátrány azért, mert cselekményei elbírálása – véletlen és előre nem látható okokból – nem egy eljárásban és nem a régi Btk. hatálya alatt történt meg. Mindezen indokokra és szempontokra figyelemmel, és azért, mert az elítéltre nézve a régi Btk. kedvezőbb szabályokat tartalmazott a hatályos Btk.-val szemben, a bíróság az összbüntetés tartamát az elkövetés idején hatályban lévő büntetőtörvény alkalmazásával állapította meg.

25 Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsa 43.Kbeü.70/2019/2.

A másodfokú bíróság az elsőfokú határozatot helybenhagyta, azonban az indokolásban úgy foglalt állást, hogy az eljárásban alkalmazandó jog a Btk., ezért a hivatkozott törvényhelyeket ennek megfelelően korrigálta.

Az ügyész a Be. 840. §-a alapján ismételt összbüntetési eljárás lefolytatását kezdeményezte arra figyelemmel, hogy a hatályos Btk. 94. §-ában meghatározott szabály értelmében a jogerősen megállapított 9 évvel szemben minimum 9 év 6 hónap tartamú összbüntetés megállapításának lett volna helye, így a jogerős ítélet törvénysértő. A bíróság az ügyész ismételt összbüntetési eljárás lefolytatására irányuló indítványát elutasította. Az ügyészi fellebbezés alapján eljárva a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot az ismételt összbüntetési eljárás lefolytatására utasította. A végzés indokolása értelmében a Btkátm. 3. §-ának az AB általi megsemmisítése csupán a jogi helyzet formális változását idézte elő, továbbá a megsemmisítés nem jelenti azt, hogy a megsemmisített rendelkezés alapjául szolgáló bírói gyakorlat ne érvényesülne tovább változatlanul.

Néhány nappal a határozathozatalt követően hirdették ki a bíróságokra nézve kötelező 2/2019. büntető jogegységi határozatot.

Az indítványozó álláspontja szerint ugyanakkor a büntető jogegységi határozat a jogalanyokra nézve szigorúbb, a jogalanyok helyzetét elnehezítő Btk. szabályozás alkalmazását írja elő az összbüntetési eljárásokban a Btk. hatályba lépését megelőzően elítéltek esetében is. Ez pedig nem áll összhangban az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésével, a jogbiztonság követelményrendszerébe tartozó kiszámíthatóság garanciájával és sérti a visszamenőleges hatályú jogalkotás tilalmát is. A jogállamiság szerves részeként hivatkozott a nulla poena sine lege praevia jogelvre, amely álláspontja szerint az összbüntetési eljárásban alkalmazandó anyagi jogi szabályok tekintetében is irányadó.

Ezzel szemben a jogegységi határozat a Btk. összbüntetési szabályainak a kötelező alkalmazását írja elő olyan elkövetők esetében is, akik a valamennyi cselekményüket a Btk. hatálybalépését megelőzően, a régi Btk. hatálya alatt követték el, amennyiben az ítéleteik összbüntetésbe foglalásának a lehetősége csak a Btk. hatályba lépését követően nyílt meg. Hivatkozott az indítványozó egy másik összbüntetési ügyben született 3168/2019. (VII. 10.) AB határozat megállapításaira. Ebben a döntésében az AB hangsúlyozta, hogy a büntetőtörvény időbeli hatályára vonatkozó szabályainak alkalmazása nem ütközhet a visszaható hatály tilalmába. A bírói gyakorlatra történő hivatkozás sem járhat azzal a következménnyel, hogy az arra alapított határozat ellentétes legyen az Alaptörvénnyel, valamint az AB határozatával. Az indítványozó álláspontja szerint a jogegységi határozatot sérti továbbá az Alaptörvény C) cikk (1) bekezdésében rögzített hatalommegosztás elvét is, mivel abban a Kúria a Btk.

2. §-ának előírását figyelmen kívül hagyva, azzal ellentétesen döntött a jogalkalmazás során irányadó, alkalmazandó anyagi jogról. Ezzel lényegében kizárta a Btk. 2. § alkalmazását, az abban rögzített mérlegelést az alkalmazandó büntetőtörvényről, ezáltal jogot alkotott, holott a Kúria nem jogalkotó.

Az indítvány alapján az AB a Kúria jogegységi határozatát megsemmisítette. A határozat főbb megállapításai az alábbiak voltak.

Az AB a 10/2018. (VII. 18.) ABH-ban a Btkátm. 3. §-át érintően nem csupán azt állapította meg, hogy az az érintett elítéltekre nézve hátrányos tartalmú, helyzetüket elnehezítő szabályt tartalmazott, hanem egyúttal azt is, hogy alkalmazásáról a jogalkotó visszamenőleges hatállyal rendelkezett. A határozatban az AB a hatályos Btk. 93–96. §-aira vonatkozóan ugyan nem vont le közvetlen következtetést, ám annak eredményeként, hogy a Btkátm. 3. §-a csupán alkalmazási szabály volt, amely a hatályos Btk. 93–96. §-ok alkalmazásáról rendelkezett, az AB a visszaható hatály tilalmának a megsértését a Btk. 93–96. §-ok tartalmi vizsgálata alapján állapította meg. Ennek következtében a Btkátm. megsemmisített 3. §-át érintően levont következtetéseket az AB a Btk. 93–96. §-aiban rögzített összbüntetési szabályokra is irányadónak tekintette.

Mindebből az következik, hogy az összbüntetési szabályok alkalmazása akkor áll összhangban az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből folyó követelményekkel, és akkor nem sérti a visszaható hatályú jogalkotás és jogalkalmazás tilalmát, ha a Btk. 93–96. §-ai a 2013. július 1-jét megelőzően jogerőre emelkedett ítéletekben foglalt büntetés összbüntetésbe foglalására csak akkor alkalmazhatók, ha az elítéltekre nézve kedvezőbb, előnyösebb előírást rögzítenek. Ezen szempontok tiszteletben tartása esetén felel meg a jogalkalmazás a visszaható hatály tilalmából fakadó követelményeknek.

Utalt rá az Alkotmánybíróság, hogy a jogegységi határozat úgy rendelkezett, hogy ha az összbüntetésbe foglalandó ítéletek közül legalább egy alapítélet 2013. július 1-je, vagyis a Btk. hatálybalépése után emelkedett jogerőre – vagy vált a szabadságvesztés tekintetében végrehajthatóvá – úgy a Btkátm. 3. §-ának megsemmisítését követően is a Btk. szabályait kell követni. A jogegységi határozat iránymutatása így nem csak tartalmilag, hanem szinte szó szerint is megfelel a Btkátm. megsemmisített rendelkezésének.

Az AB leszögezte, hogy összbüntetésbe foglalni csak jogerős ítéleteket lehet. Az ítéletek jogerőre emelkedése ténykérdés. Osztotta a határozat a jogegységi határozat azon érvelését, hogy az összbüntetésbe foglalás lehetősége az időrendben második jogerős ítélettel nyílik meg, ez azonban nem jelenti azt, hogy az időrendben első ítélet büntetőjogi jogkövetkezményt meghatározó rendelkezését az összbüntetés ne foglalná magába, ne írná felül. Az összbüntetés

így ugyanolyan hatást gyakorol az időrendben elsőként hozott jogerős ítéletre, mint az összbüntetéssel érintett több jogerős ítéletre. Ebből következően a visszaható hatály tilalmának a tiszteletben tartása szempontjából az AB szerint az időrendben elsőként hozott ítélet meghatározó.

Az AB szerint a jogegységi határozat nem felel meg a hatalommegosztás elvéből fakadó követelményeknek sem, mivel 10/2018. (VII. 18.) ABH megsemmisítő rendelkezését követően a hatályos büntetőjogi szabályozásból hiányzik az a konkrét szabály, amely alapján megállapítható, hogy a régi Btk. vagy a Btk. összbüntetési szabályait kell alkalmazni olyankor, ha nem valamennyi érintett ítélet a Btk. szabályai alapján született és a Btk. hatályba lépését követően emelkedett jogerőre. Az AB álláspontja szerint a jogegységi határozat ezt a hiányzó szabályt jogalkotással kívánta pótolni.

Az összbüntetés szabályait a jogalkotó hagyományosan a büntető törvénykönyv általános részében helyezi el. Ennek megfelelően az összbüntetést a jelenleg hatályos Btk. is a 93–96. §-okban, a büntetés kiszabására irányadó rendelkezéseket összefoglaló IX. Fejezetben szabályozza.

A Btk. szabályainak az időbeli hatályát maga a törvény határozza meg. A 2. § (1) bekezdése értelmében a bűncselekményt – a törvényben foglalt kivételekkel – az elkövetése idején hatályban lévő büntetőtörvény szerint kell elbírálni. Az elbírálás kifejezés fogalmát a jogalkotó valóban nem definiálta. Az AB szerint ennek hiányában is egyértelmű, hogy az összbüntetés anyagi jogi szabály, és annak megállapítása az ítélező bíró feladata, függetlenül attól, hogy arra az alapeljárásban vagy utóbb, különleges eljárásban kerül sor. Anyagi jogi szabály alkalmazásakor pedig az ítélező bírónak a Btk. 2. §-a alapján kell eljárni. Azt, hogy a Btk. 2. §-át mikor nem kell alkalmazni, maga a törvény egyértelműen és taxatívén rögzíti. A kivételszabályokat a jogalkotó a Btk. 2. § (2)–(3) bekezdéseiben pontosan meghatározta. Minden olyan esetben, amelyre nem irányadóak ezek a kivételszabályok, a Btk. 2. § (1) bekezdése szerinti főszabály az irányadó és az alkalmazandó a jogalkotó szándéka szerint. Az AB szerint a Kúria a jogegységi határozatának rendelkező részében foglalt megállapítását nem a Btk. 2. § (2)–(3) bekezdéseiben foglalt kivételszabályokból vezette le, arra a kivételszabályok tartalma alapján lehetősége sem lett volna. A Kúria a jogegységi határozattal lényegében egy új kivételszabályt határozott meg, vagyis jogot alkotott, amellyel a Btk. 2. § (1) bekezdése szerinti főszabály alkalmazását az összbüntetéssel összefüggő egyes esetekben kizárta. Mindezek alapján az AB megállapította, hogy a 2/2019. büntető jogegységi határozat meghozatalakor a Kúria túllépte a jogegység biztosítására vonatkozó alaptörvényi felhatalmazás kereteit, és elvonta a törvényhozói hatalmi ág jogkörét.

A határozathoz egy alkotmánybíró párhuzamos indokolást, míg három alkotmánybíró különvéleményt fűzött.

Schanda Balázs alkotmánybíró párhuzamos indokolásában kifejtette, hogy az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése sérelmének vizsgálatánál nem a törvény (az összbüntetésre lehetőséget adó jogszabály, a Btk.) visszaható hatályát kell vizsgálni, hanem azt, hogy az elítélre nézve összességében súlyosabb joghátrányt eredményez-e a szabályozás. Az elítelt szemszögéből ugyanis minden, a bűncselekmény elkövetése miatti szankció joghátránynak tekinthető, függetlenül attól, hogy arról az alapeljárásban vagy az összbüntetésbe foglaláskor rendelkeztek. Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésének a követelménye a párhuzamos indokolás szerint az, hogy az elkövetőnek csak olyan joghátránnyal kelljen számolnia, amelyet törvény az elkövetés időpontjában előírt, függetlenül attól, hogy a joghátrányt mikor és milyen jogcímen állapították meg. A párhuzamos indokolás szerint ez az, ami a jogegységi határozat alaptörvény-ellenességét megalapozza.

Kitért a párhuzamos indokolás arra is, hogy a többségi határozat nem tett megfelelő különbséget a jogszabály és a jogegységi határozat között. A jogegységi határozat ugyanis nem önálló norma, hanem pusztán a bíróságokra kötelező jogértelmezés, így a jogegységi határozat nem is lehet a bírói döntések jogalapja. Ebből következik az is, hogy egy jogegységi határozat megsemmisítése formálisan nem azt jelenti, hogy az abban foglalt értelmezés nem alkalmazható, hanem azt, hogy az már nem kötelező az ítélkező bíró számára.

Dienes-Oehm Egon alkotmánybíró különvéleményében - melyhez Pokol Béla alkotmánybíró is csatlakozott - lényegében megismételte Szívós Mária alkotmánybíró által a 10/2018. (VII. 18.) ABH-hoz írt különvéleményében foglaltakat. A különvélemény szerint az összbüntetésbe foglalás egy járulékos és deklaratív jellegű jogintézmény, amelyből következően az összbüntetés szükségessége leghamarabb abban az időpontban merül fel, amelyben jogerőre emelkedik a második (egyébként a feltételeknek megfelelő) jogerős ítélet és ez az időpont bír jelentőséggel a visszaható hatály szempontjából.

Varga Zs. András alkotmánybíró különvéleményében arra mutatott rá, hogy a megsemmisített jogegységi határozat büntető- és alkotmányjogi szempontból egyaránt helyes volt, ugyanakkor szembehelyezkedett 10/2018. (VII. 18.) ABH-val, így megsemmisítése csak abban az esetben lett volna elkerülhető, ha az AB a korábbi álláspontját megváltoztatja.

A határozat elvi jelentőségű megállapításai az alábbiak szerint foglalhatók össze:

- A 2/2019. büntető jogegységi határozat nem csak tartalmilag, hanem szinte szó szerint is megfelelt a Btkátm. megsemmisített rendelkezéseinek.
- Az összbüntetés vonatkozásában a visszaható hatály tilalmának a tiszteletben tartása szempontjából az időrendben elsőként hozott ítélet meghatározó.
- Anyagi jogi szabály alkalmazásakor az ítélező bírónak a Btk. 2. §-a alapján kell eljárni. Azt, hogy a Btk. 2. §-át mikor nem kell alkalmazni, maga a Btk. a 2. § (2)-(3) bekezdésében pontosan meghatározza. Ez a felsorolás jogalkalmazás útján nem bővíthető.

5. Az összbüntetés jogi természete és az időbeli hatály kérdése

A fentiek alapján az összbüntetésre vonatkozó szabályok időbeli hatálya vonatkozásában egyértelműen kirajzolódik két, egymással ellentétes álláspont. Az egyik oldalon az Alkotmánybírósági határozatok többségi álláspontja és párhuzamos indokolásai, míg a másik oldalon a Kúria és az ABH-khoz különvéleményeket fűző alkotmánybírók állnak.²⁶ Megjegyzendő, hogy az új Btk. már több, mint 7 éve hatályba lépett, így vélhetően egyre kevesebb olyan összbüntetési eljárás fog indulni, amelyben a bíróságoknak az időbeli hatály kérdésében is állást kellene foglalni.

Megjegyzendő, hogy ezen vita nem pusztán az időbeli hatály kérdéséről, hanem az összbüntetés, mint jogintézmény jogi természetéről is szól, és érinti annak dogmatikai alapjait.

Bár csak egy AB-határozat foglalkozott a kérdéssel, de a jogintézmény tartalma szempontjából legalább ugyanilyen jelentőségű az összbüntetés tartamának meghatározására vonatkozó szabályok alkotmányossága.

Végezetül felmerül az a kérdés is, hogy egy alkotmánybírósági határozatot, különösen annak indokolását, milyen módon kell a bíróságoknak figyelembe venni a jogalkalmazásuk során.

Valamennyi ABH, a különvélemények és az utóbb megsemmisített jogegységi határozat is egyetértett abban, hogy az összbüntetés büntető döntően anyagi jogi jogintézmény. Ugyancsak konszenzus mutatkozik abban, hogy az összbüntetési eljárás járulékos és deklaratív jellegű, amely kizárólag az alapítéletekben kiszabott büntetésekhez kapcsolódhat. Ebből következik az is, hogy az összbüntetési eljárásban klasszikus értelemben vett büntetéskiszabás nem történik, a korábban már jogerősen kiszabott büntetéseket egységesítik, és határozzák meg az egységes büntetés tartamát. Ebből kifolyólag az összbüntetési eljárásban a Btk. 80. §-a szerinti klasszikus büntetéskiszabási elvek sem alkalmazhatóak. Szükség van ugyanakkor valami féle szempontrendszerre ahhoz, hogy az összbüntetésbe foglaláskor a rövidebb tartamú szabadságvesztések mekkora részét lehet elengedni. Az ebben a körben figyelembe veendő szempontokat a 3/20002. büntető jogegységi határozat II. pontjához fűzött indokolás foglalja össze a legjobban.

26 TERHES Dominika: Az összbüntetés szabályainak időbeli hatálya
<https://arsboni.hu/az-osszbuntetes-szabalyainak-idobeli-hatalya/> (letöltve: 2020.09.27.)

Eszerint az összbüntetés mértékének meghatározásakor különösen az alábbi szempontokat kell vizsgálni:

- a több eljárásban elbírált cselekmények jellegükben azonosak vagy hasonlók-e;
- elkövetési magatartások időbelileg egybeeső vagy közeli-e;
- a cselekmények egymással összefüggésben állnak-e stb.

Ezen szempontok vizsgálata büntetéskiszabásnak valóban nem tekinthető, ám ez nem csak egy egyszerű matematikai művelet, az eljáró bíró részéről igényel egyfajta mérlegelési tevékenységet, azzal, hogy a mérlegelendő körülmények a klasszikus büntetéskiszabási körülményektől eltérnek.

Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy összbüntetésre vonatkozó szabályok olyan büntető anyagi jogi rendelkezések, melyeknek döntő befolyásuk van arra, hogy az elkövetőnek ténylegesen milyen tartamú szabadságvesztést kell kiállnia. Az elkövető szemszögéből megközelítve a végrehajtandó szabadságvesztéseket az elítélt a bevonulástól a szabadulásig - mintegy természetes egységként - egy büntetésként éli meg.²⁷

Ilyen formán az összbüntetési szabályoknak is meg kell felelni a személyi szabadság korlátozása alkotmányos kritériumainak.²⁸ Erre figyelemmel nem támogatható a különvéleményekben és a bírói gyakorlatban és jogirodalomban is jelen levő álláspont, mely szerint az összbüntetési eljárás során a nullum crimen/nulla poena sine lege elvek alkalmazása szóba sem jöhet. Álláspontom szerint ez az összbüntetés jogintézményének olyan eljárásjogi megközelítése, amely nem veszi kellően figyelembe annak anyagi jogi jellegét. Az összbüntetés eljárásjogi intézményként kezeléséből ered az az álláspont is, hogy az összbüntetés alkalmazása elsőként a másodjára meghozott, végrehajtandó szabadságvesztést kiszabó jogerős ítélet jogerőre emelkedésekor merül fel, így az alkalmazandó jogot is ennek megfelelően kell meghatározni, azaz az összbüntetés során alkalmazandó jog megállapításakor annak van jelentősége, hogy mikor nyílik meg az összbüntetésbe foglalás lehetősége.²⁹ Egyes jogirodalmi álláspontok is ebből a szemszögből illetik komoly kritikával az AB határozatait. Az érvelés lényege szerint a két büntetőtörvény között a Btk. 2. §-ának alkalmazásával csak a büntetőjogi főkérdés elbírálása során lehet választani.³⁰ Van olyan álláspont, amely egyenesen úgy fogalmaz, hogy az Alkotmánybíróság a

27 GAÁL Irén: A hatályos összbüntetés gyakorlati problémái. Börtönügyi Szemle, 2004/2, 13-24.

28 E kritériumokat általános jelleggel a 65/2003. (XII. 18.) ABH határozza meg.

29 TERHES Dominika: Az összbüntetés szabályainak időbeli hatálya

<https://arsboni.hu/az-osszbuntetes-szabalyainak-idobeli-hatalya/> (letöltve: 2020.09.27.)

30 MÓZES Katalin: Szigorúbb kedvezmény: mérlegen az összbüntetés. Ügyészek Lapja, 2014/6, 23-30.

10/2018. (VII. 18.) ABH-ban olyan jogállami követelményekre hivatkozott, amelyek nem is léteznek.³¹

Az ezzel szemben álló - véleményem szerint helyes - álláspont viszont az összbüntetés jogintézményét az elkövető szemszögéből, az előre láthatóság oldaláról közelíti meg. Ez a nézőpont jelenik meg Schanda Balázs alkotmánybíró párhuzamos indokolásában is, mely szerint nem a törvény visszaható hatályát kell vizsgálni, hanem azt, hogy az elítélre nézve összességében súlyosabb joghátrányt eredményez-e egy szabályozás. *“Az elítélt szemszögéből ugyanis minden, a bűncselekmény elkövetése miatti szankció joghátránynak tekinthető, függetlenül attól, hogy arról az alapeljárásban vagy az összbüntetésbe foglaláskor rendelkeztek. Az előreláthatóság a követelménye ebben az esetben az, hogy az elkövetőnek csak olyan joghátránnyal kell számolnia, amelyet törvény az elkövetés időpontjában előírt, függetlenül attól, hogy a joghátrányt mikor és milyen jogcímen állapították meg.”*

Másképpen fogalmazva a nulla poena sine lege elv hatálya a büntetőjogi felelősségre vonás és a szankciórendszer egészére, így a Btk. általános részében szabályozott összbüntetés jogintézményére is irányadó. A nulla poena elv szerint tehát az elkövetőnek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás szabályainak egészét előre felmérhesse, magatartását ehhez igazíthassa.³² Ezen szabályokba pedig az összbüntetés kétség kívül bele tartozik, különös tekintettel arra, hogy az összbüntetési szabályoknak döntő befolyása van arra, hogy az elkövetőnek ténylegesen milyen tartamú szabadságvesztést kell kiállnia.³³ Ez az értelmezés áll összhangban az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatával is, amely szerint a nulla poena sine lege elve vonatkozásában a “büntetés” fogalmát tágan kell értelmezni, és azt az előre láthatóság szempontjából kell megközelíteni.³⁴ Megjegyzendő, hogy a Btk. kodifikációja során készült első tervezet az összbüntetési szabályok időbeli hatályáról is ehhez hasonlóan rendelkezett volna.³⁵

31 BELOVICS Ervint forrásmegjelölés nélkül idézi OROSZ Noémi: Az Alkotmánybíróság határozata az összbüntetésről. Jogesetek Magyarázata, 2019/2-3.

32 CZÉDLI Gergő: Az új összbüntetési szabályok időbeli hatályáról. Büntetőjogi Szemle, 2014/2, 3-8.

33 MÁROK Soma: Az Alkotmánybíróság határozata az összbüntetésről. Jogesetek Magyarázata, 2018/2, 13-18.

34 Pl. Del Rio Prada v Spain, 2012, Liviik v Estinoa, Toma v Romania

35 “A Btk. 93–96. §-ai akkor alkalmazhatóak, ha az elkövető legalább egy bűncselekményt a Btk. hatálybalépését követően követett el, és az összbüntetésbe foglalás egyéb feltételei fennállnak.” idézi: FICSÓR Gabriella: Összbüntetésbe foglalás a 10/2018.(VII. 18.) AB határozat után. Büntetőjogi Szemle, 2019/1, 45-55.

6. Az összbüntetés tartamának meghatározásával kapcsolatos aggályok

Az AB korábbi határozatában rámutatott arra, hogy az összbüntetésbe foglalandó ítéletek esetén az egy eljárásban történő elbírálásra a hatóságok és bíróságok oldalán felmerült objektív okokból nem kerül sor, így a jogintézmény célja végső soron az arányos büntetés kiszabásának biztosítása.³⁶ Álláspontom szerint ez a cél akkor teljesíthető, ha a halmazati- és az összbüntetésre vonatkozó szabályok a lehető legközelebb állnak egymáshoz. Az összbüntetés célja az, hogy az elkövetőt utólag ugyanolyan helyzetbe hozza mintha vele szemben halmazati büntetést szabtak volna ki.³⁷ Ez a cél az, ami legitimálja azt a jogalkotói szigorítást, miszerint összbüntetésnek csak olyan cselekmények esetében van helye, melyeket az első ítélet kihirdetése előtt követtek el. Ennél később elkövetett cselekmények esetén ugyanis a halmazati büntetés kiszabására sem lett volna lehetőség, mivel az ítélet meghozatalakor a cselekményt még el sem követték,³⁸ így az elkövetőt ténylegesen nem éri hátrány. Az összbüntetés ugyanis kompenzációs mechanizmus, melynek célja, hogy az elkövető ne szenvedjen hátrányt azért, hogy vele szemben az ő akaratától függetlenül több büntetőeljárást folytattak le, és az ezekben kiszabott szabadságvesztések együttes végrehajtása reá nézve hátrányosabb, mint ha vele szemben halmazati büntetést szabtak volna ki.³⁹

Fontos kitérni arra, hogy a különvéleményekben és a jogirodalomban is⁴⁰ megjelenő álláspont szerint az összbüntetési szabályok az elkövetők részére biztosított kedvezménynek tekinthetők. Ez az a megállapítás azért tekinthető tévesnek, mivel az összbüntetési eljárás esetén nem arról van szó, hogy egy elkövetőt, más, vele hasonló helyzetben levő elkövetőkhöz képest előnyben részesítenek. Éppen ellenkezőleg, az eljárás célja pontosan az, hogy az elkövetőt a több büntetőeljárásban történt elbírálás miatt ért *hátrányokat* kompenzálja.⁴¹

Ezt erősíti a Kúria összbüntetésről szóló - jelenleg is alkalmazandó - 3/2002. büntető jogegységi határozata, amely úgy rendelkezik *„az összbüntetés tartamát olyan mértékben kell meghatározni, hogy az elkövetőt lehetőleg ne érje hátrány azért, mert a terhére rótt bűncselekményeket nem egy eljárásban bírálták el.”*⁴²

36 1012/B/2008. (06.28.) ABH 3. pont

37 NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog: általános része. 1. kötet. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2010. 341.

38 MÓZES Katalin: Szigorúbb kedvezmény: mérlegen az összbüntetés, Ügyészek Lapja, 2014/6. 23-30

39 HORVÁTH Eszter: Összbüntetés az új Büntető Törvénykönyvben. Jogelméleti Szemle, 2013/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/horvath54.pdf> (letöltve: 2018.08.27.)

40 BÁRÁNDY Gergely-BÁRÁNDY Aliz: Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről. Büntetőjogi szemle, 2013/3, 3-9.

41 OROSZ Noémi: Az Alkotmánybíróság határozata az összbüntetésről, Jogesetek Magyarázata, 2019/2-3.

42 3/2002. BJE II. pont

Az összbüntetés tartamának meghatározásáról szóló szabályokat alaptörvénnyel összhangban állónak találó 3116/2016. (VI. 21.) AB határozat rendelkező részével és az indokolás megállapításaival kapcsolatban számos kritika fogalmazható meg.

Az AB korábbi gyakorlata szerint jogbiztonság egyik legfontosabb alapkövetelménye a jogszabályok kiszámíthatósága, a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogi normák, jogintézmények egyértelműsége.⁴³ Ez megköveteli a büntetéskiszabási rendelkezések részletes és differenciált szabályozását. Mindez nem teljesül akkor, ha a jogszabály megfogalmazása nem egyértelmű, többféle értelmezést tesz lehetővé, amelynek következtében a jogintézmény kiszámítható működése nem biztosítható.⁴⁴

A normavilágosság követelménye szempontjából vitatható a határozat érvelésének azon része, amely szerint a jogalkotó szándéka *“nem terjedt ki arra, hogy az összbüntetés kiszabásakor az eljáró bíróságok ugyanúgy járjanak el, mintha halmazati büntetést alkalmaznának.”*⁴⁵ Az összbüntetés célja ugyanis pontosan az, hogy az elkövetőt utólag olyan helyzetbe hozza, mintha cselekményeit egy eljárásban bírálták volna el.

Btk. 94.§-ának első mondata előírja, hogy az összbüntetés tartamát a halmazatra vonatkozó rendelkezések szerint kell meghatározni. Ehhez képest a jogalkotó kétségtelenül eltérést rögzít a második mondatban. Kérdés, hogy e két mondat ellentéte eredményez-e olyan szintű ellentmondást, ami miatt a Btk. 94. §-a nem felel meg a normavilágosság követelményének és sérti a jogállamiságból fakadó jogbiztonság elvét. Álláspontom szerint megállapítható a két mondat közötti ellentét figyelemmel arra, hogy az első mondat kifejezetten a halmazati rendelkezéseket rendeli alkalmazni, majd a második mondat már a halmazati rendelkezések alkalmazása helyett, az összbüntetési büntetési tétel alsó határát a halmazati rendelkezéseitől eltérően állapítja meg.

Egyes jogirodalmi álláspontok szerint a törvény szövegezését úgy kell értelmezni, hogy összbüntetés kiszabása esetén a halmazati szabályok alkalmazásának elsőbbsége van.⁴⁶ Ebből az is következik, hogy az összbüntetési tételkereteket először a halmazati szabályok alapján meg kell határozni, majd ezután meg kell vizsgálni, hogy a felemelt büntetési tételkeret (tehát a leghosszabb tartamú szabadságvesztés és a rövidebb tartamú szabadságvesztések 1/3-ad részének összege) alsó határa ezen halmazati tételkeretbe bele esik-e.

43 Pl. 23/2014. (VII.15.) ABH, [44], 38/2012. (XI. 14.) ABH, [84]; 3047/2013. (II. 28.) ABH, [13] és [16]

44 23/2014. (VII.15.) ABH, [45]

45 3116/2016. (VI.21.) ABH [31] pont

46 BELOVICS Ervin: A büntetés kiszabása In BELOVICS Ervin - NAGY Ferenc - TÓTH Mihály: Büntetőjog: Általános rész. 1. kötet. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2015. 497.

Előfordulhat olyan eset, amikor a leghosszabb tartamú szabadságvesztés és a rövidebb szabadságvesztés(ek) $\frac{1}{3}$ -adának összege magasabb lesz, mint az elkövetővel szemben kiszabható halmazati büntetés felső határa. Ez az eset a gyakorlatban akkor merülhet fel, ha kettőnél több ítéletet foglalnak összebüntetésbe, vagy ha az összebüntetésbe foglalandó ítéletekben a terhelttel szemben már eleve halmazati büntetést szabtak ki.

Tegyük fel, hogy a terheltet egy 2-8 évig terjedő és egy 1-5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény halmazata miatt 9 év, majd egy 2-8 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény miatt 6 év, végül egy 1-5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény miatt 3 év 6 hónap szabadságvesztés-büntetésre ítélik, úgy a halmazati szabályok alapján vele szemben kiszabható szabadságvesztés-büntetés maximuma 12 év, míg az összebüntetési szabályok alapján (a 9 év, a 6 év $\frac{1}{3}$ -ad részének és a 3 év 6 hónap $\frac{1}{3}$ -ad részének összegeként) a vele szemben kiszabható szabadságvesztés-büntetés minimuma 12 év 2 hónap lesz.⁴⁷

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Btk. 94. § első és második mondatának értelmezése bizonyos ügyekben egymással ellentétes büntetési tételkereteket eredményezhet. Ez pedig olyan szintű belső ellentmondás, ami álláspontom szerint megalapozza a jogállamiságból fakadó jogbiztonság sérelmét.

A hátrányos megkülönböztetés tilalmának kérdésével kapcsolatos érveléssel szemben kritikaként fogalmazható meg az, hogy összebüntetés célja az, hogy az elkövetőt utólag ugyanolyan helyzetbe hozza mintha vele szemben halmazati büntetést szabtak volna ki.⁴⁸ Az összebüntetés ezáltal egy kompenzációs mechanizmus, melynek célja, hogy az elkövető ne szenvedjen hátrányt azért, mert vele szemben az ő akaratától függetlenül több büntetőeljárást folytattak le, és az ezekben kiszabott szabadságvesztések együttes végrehajtása reá nézve hátrányosabb, mint ha vele szemben halmazati büntetést szabtak volna ki.⁴⁹ Az összebüntetésre vonatkozó szabályok büntető anyagi jogi rendelkezések, melyeknek döntő befolyásuk van arra, hogy az elkövetőnek ténylegesen milyen tartamú szabadságvesztést kell kiállnia.⁵⁰ Ilyen formán az összebüntetési szabályoknak is meg kell felelni a személyi szabadság korlátozása alkotmányos kritériumainak.⁵¹ Az AB egy korábbi határozatában rámutatott arra, hogy az összebüntetésbe foglalandó ítéletek esetén az egy eljárásban történő elbírálásra a

47 További példákra lásd: BATTÁ Júlia Dóra: Kié az utolsó szó? Az összebüntetés aktuális kérdései. Büntetőjogi Szemle, 2019/2, 3-9.

48 NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, HVG-ORAC, 2010. 341.

49 HORVÁTH Eszter: Összebüntetés az új Büntető Törvénykönyvben. Jogelméleti Szemle, 2013/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/horvath54.pdf> (letöltve: 2020.10.08.)

50 MÁRÓK Soma: Az Alkotmánybíróság határozata az összebüntetésről. Jogesetek Magyarázata, 2018/2, 13-18.

51 E kritériumokat általános jelleggel a 65/2003. (XII. 18.) ABH határozta meg.

hatóságok és bíróságok oldalán felmerült objektív okokból nem kerül sor, így a jogintézmény célja végső soron az arányos büntetés kiszabásának biztosítása.⁵² Véleményem szerint ez a cél akkor teljesíthető, ha a halmazati- és az összbüntetésre vonatkozó szabályok a lehető legközelebb állnak egymáshoz. A Kúria összbüntetésről szóló 3/2002. jogegységi határozata úgy rendelkezik *“az összbüntetés tartamát olyan mértékben kell meghatározni, hogy az elkövetőt lehetőleg ne érje hátrány azért, mert a terhére rótt bűncselekményeket nem egy eljárásban bírálták el.”*⁵³ Ezen követelmények az új Btk. szabályai szerint kiszabott összbüntetés esetén nem teljesíthető minden esetben.

E körben le kell szögezni, hogy a két büntetési nem esetén a jogalkalmazóknak eleve eltérő büntetési tételkeretek között kell mozognia.

Egyrészt halmazati büntetés kiszabása esetén a halmazatban álló bűncselekmények különös részi, absztrakt büntetési tételkereteiből kell kiindulni. A kiszámított tételkeret minimuma a halmazatban álló legsúlyosabb bűncselekmény különös részi tételkeretének minimuma, a maximuma pedig a halmazatban álló bűncselekmények különös részi tételkeretei felső határának összege vagy a halmazatban álló legsúlyosabb bűncselekmény tételkeretének felső határának $\frac{1}{2}$ -ed részével növelt összege illetve e kettő közül az alacsonyabb tétel. Végül figyelembe kell venni a halmazati büntetés során kiszabható szabadságvesztés generális maximumát is.

Ezzel szemben összbüntetés kiszabása esetén a tételkeret a konkrét büntetőeljárásokban jogerősen kiszabott szabadságvesztések tartama alapján határozható meg.⁵⁴ A tételkeret minimuma a korábbi szabályozás szerint a legsúlyosabb kiszabott büntetés tartama, míg maximuma a legsúlyosabb büntetésnek és a rövidebb büntetés vagy büntetések egyharmad részének összegeként számított tartam. Ez egyúttal azt is jelent, hogy több ítélet összbüntetésbe foglalása esetén valamennyi kiszabott szabadságvesztés $\frac{1}{3}$ -ad részét hozzá kell adni a legsúlyosabb büntetéshez.⁵⁵ A tételkeret felső határa pedig az alapügyekben kiszabott büntetések együttes tartama, a legsúlyosabb kiszabott büntetés $\frac{1}{2}$ -ed részével növelt időtartam vagy az összbüntetési eljárásban kiszabható szabadságvesztés 25 éves, generális maximuma.

52 1012/B/2008. (06.28.) ABH 3. pont

53 3/2002. BJE II. pont

54 JUHÁSZ Zsuzsanna: Összbüntetés In KARSAI Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2013. 217.

55 BELOVICS Ervin: A büntetés kiszabása. In BELOVICS Ervin - NAGY Ferenc - TÓTH Mihály: Büntetőjog: Általános rész. 1. kötet. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2015. 497. és JUHÁSZ Zsuzsanna: Összbüntetés. In KARSAI Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez Budapest, Wolters Kluwer, 2013. 217.

A régi Btk-n alapuló gyakorlat jogegységi határozatban előírta⁵⁶ és eseti döntésekben is vizsgálta azt, hogy összbüntetési eljárásban a rövidebb tartamú szabadságvesztéseket milyen mértékben kell elengedni. A gyakorlat alapján és a jogegységi határozat alapján azt kell vizsgálni, hogy a több eljárásban elbírált cselekmények jellegükben azonosak vagy hasonlóak-e; az elkövetési magatartások időbelileg egybeesőek vagy közeli-e; a cselekmények egymással összefüggésben állnak-e. Így például ha az egyik bíróság az elkövetőnek többrendbeli azonos vagy hasonló jellegű bűncselekményét bírálta el, majd utóbb indult újabb büntetőeljárás valamely korábban fel nem derített, ugyanolyan bűncselekmény miatt az ezt követően lefolytatott összbüntetési eljárás során a rövidebb időtartamú szabadságvesztés teljes elenyészésével vagy jelentős mértékű csökkentésével biztosította, hogy az összbüntetés a halmazati büntetés tartamával legyen azonos.⁵⁷ A hatályos Btk. összbüntetési szabályai között a fenti szempontok nem érvényesülhetnek, a rövidebb büntetések $\frac{2}{3}$ -ad részén túli elengedése kizárt.

Az hogy a jogalkotó eltérő tételkereteket állapít meg az összbüntetésre és a bűnhalmazatra önmagában nem jelentene problémát. Az összbüntetésbe foglalandó alapítételekben a cselekményeket egyszer már elbírálták, a büntetéskiszabási körülményeket már mérlegelték minden cselekmény esetében. Erre figyelemmel alkotmányosan indokolt az, hogy az összbüntetés során kiszabható szabadságvesztés minimuma (ami egy konkrét jogerős ítéleten alapul) magasabban legyen, mint a halmazati büntetéssel kiszabható szabadságvesztés minimuma (amely Btk. különös részi tételkeretek minimumán alapul). Az összbüntetésbe foglalandó legsúlyosabb kiszabott szabadságvesztés egy konkrét eljárásban, a bűnösségi körülményeket mérlegelve születik meg olyan büntetési tételkeretek között, amelyek az összbüntetési tételkereteknél alacsonyabb maximumot írnak elő. Erre figyelemmel nem indokolt, hogy az összbüntetési járulékos eljárásban ezen konkrét büntetési tételnél enyhébb büntetést lehessen kiszabni.⁵⁸

Az összbüntetési tételkeretek megállapításánál ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az egy eljárásban történő elbírálás nem előre látható az elkövető számára, sokszor célszerűségi szempontokon alapul. Az jogintézmény létét pontosan az indokolja, hogy a terheltre kiszabott büntetés mértéke nem függhet a büntetőeljárás célszerűségi szempontjaitól.⁵⁹ Az AB korábban a halmazati három csapást megsemmisítő határozatában kimondta,

⁵⁶ 3/2002. BJE,

⁵⁷ Pl. ÍH2006. 5., BH2004. 396., BH2002. 468.

⁵⁸ MÁROK Soma: Az Alkotmánybíróság határozata az összbüntetésről. Jogesetek Magyarázata, 2018/2, 13-18.

⁵⁹ BELOVICS Ervin: A büntetés kiszabása. In BELOVICS Ervin - NAGY Ferenc - TÓTH Mihály: Büntetőjog: Általános rész. 1. kötet. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2015. 496.

hogy sem a Btk. sem az akkor hatályos Be. (és a jelenleg hatályos Be. sem) tartalmaz olyan objektív feltétel- és szempontrendszert, amely meghatározná, hogy mikor célszerű az egyes eljárások elkülönítése vagy egyesítése.⁶⁰ Az AB a halmazati szabályok alaptörvény-ellenességét többek között abban látta *“hogy a jogalkotó nem teremtette meg maradéktalanul azokat a büntető anyagi jogi, illetve eljárási jogi feltételeket, amelyek lehetővé tennék, hogy - a terheltek eljárási pozíciójától függetlenül, tehát attól függetlenül, hogy a cselekményeiket egy vagy több eljárásban bírálják el - azonosak legyenek a büntetéskiszabási feltételek”*.⁶¹ Az összbüntetés tartamának meghatározásáról szóló szabályokat vizsgáló 3116/2016. (VI. 21.) AB határozat ettől gyakorlattól különösebb indokok nélkül eltért és azt állapította, hogy az egy vagy több eljárásban történő elbírálás objektív ismérvek alapján dől el.⁶² A határozat nem adta indokát annak, hogy miért tekinti az egy vagy több eljárásban elbírálást objektív kérdésnek, noha azt korábban célszerűségi, az elkövető által előre nem látható tényezőnek tekintette.

A fent kifejtettek az összbüntetési szabályok vonatkozásában azt jelentik, hogy a halmazati- és az összbüntetési szabályoknak a lehető legközelebb kell állniuk egymáshoz. Csak az ilyen szabályozás képes biztosítani azt, hogy a lehető legjobban kiküszöbölje a cselekmények külön eljárásban történő elbírálása miatt az elkövetőt ért hátrányokat. A fentiekre figyelemmel alkotmányosan nem igazolható az, hogy az összbüntetés során kiszabható szabadságvesztés minimuma hosszabb legyen, mint a konkrétan kiszabott leghosszabb szabadságvesztés tartama. A Btk. pont azért diszkriminatív és az Alaptörvénybe ütköző, mert nem hozza a lehető legközelebb egymáshoz a halmazati- és összbüntetési szabályokat, így nem törekszik arra, hogy a külön eljárásban történt elbírálás miatt az elkövetőt ért hátrányokat a lehető legjobban kiküszöbölje.⁶³

60 23/2014 ABH [49]

61 Uo. 54. pont

62 3116/2016. (VI.21.) ABH [54]

63 BATTÁ JÚLIA DÓRA: Kié az utolsó szó? Az összbüntetés aktuális kérdései. Büntetőjogi Szemle, 2019/2, 3-9.

7. Az Alkotmánybíróság határozatainak hatálya a bírói gyakorlatra

Érdemes néhány szót szólni az AB határozatok hatályáról. A Kúria a 2/2019. BJE-ben többek között arra hivatkozással hozott a Btkátm. AB által megsemmisített 3. §-ával lényegileg azonos tartalmú rendelkezést, mert az ABH-knak nincs közvetlen⁶⁴ normatív hatálya. A Kúria, mint jogalkalmazó, az ABH-k által adott esetben alakított jogot köteles alkalmazni. A Kúria álláspontja szerint ebből következik az is, hogy kötelező ereje kizárólag az ABH-k rendelkező részének, és az abban esetlegesen megfogalmazott alkotmányos követelményeknek van. Ezt az álláspontot mindenképp szükséges néhány további szemponttal kiegészíteni.

Ha az Alkotmánybíróság „negatív jogalkotóként” eljárva egy büntető jogszabályt megsemmisít, azt tulajdonképpen kivezeti vagy kivágja a jogrendből,⁶⁵ így a cselekmények elbírálását a megsemmisített jogszabály figyelmen kívül hagyásával, a hatályban maradó szabályok alapján kell elvégezni, és az adott kérdésről megfelelő jogértelmezéssel dönteni. Az valóban vitatott kérdés, hogy az ABH-k indokolásának a bíróságokra nézve van-e kötelező ereje,⁶⁶ illetve hogy a bíróság köteles-e az indokolásokban esetlegesen megjelenő jogértelmezéseket követni. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az AB jogszabályt akkor semmisíthet meg, ha az ellentétes az Alaptörvénnyel. Álláspontom szerint ebből az is következik, hogy a megsemmisített jogszabály jogrendszerből való kivezetését követően a jogalkalmazó bíróságok jogértelmezés útján sem juthatnak olyan döntésre sem egyedi ügyekben, sem pedig jogegységi határozatokban, amely döntés lényegi tartalmát tekintve megegyezik az alaptörvény-ellenesség miatt megsemmisített jogszabállyal. Amennyiben még is így tesznek, úgy számolniuk kell azzal, hogy az AB a hasonló ügyeket hasonlóképpen ítéli meg, így az ilyen döntéseket is meg fogja semmisíteni.

Az összbüntetés szabályai vonatkozásában ez konkrétan azt jelenti, hogy a Btkátm. 3. §-ának megsemmisítését követően a bíróságok az összbüntetési eljárásban alkalmazandó jog meghatározásakor nem követhetnek olyan bírósági gyakorlatot, amely az alkalmazandó jogot lényegileg a Btkátm. 3. §-ában foglalt, AB által megsemmisített rendelkezéssel egyezően határozzák meg. Mindebből az is következik, hogy - bár ez kétségtelenül az ABH rendelkező részében nem szerepel - az a korábbi bírói gyakorlat, amelyet a Btkátm. 3. §-a gyakorlatilag törvényerőre emelt ugyancsak az Alaptörvénybe ütközik, így az a továbbiakban nem követhető.

64 Kúria Bfv.III.1.010/2018/47

65 ERDŐS Csaba: Kritikai megjegyzések az Alaptörvény jogszabály-fogalmával kapcsolatban.
<https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/bihari/erd%5c91s.pdf> (letöltve: 2020.10.13.)

66 https://debreceniitotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/biroesazalkotmany.pdf
(letöltve: 2020.10.22.)

A jogegységi határozatot megsemmisítő ABH parhuzamos indokolásában megjelent az az álláspont, hogy egy jogegységi határozat megsemmisítésének a következménye pusztán annyi, hogy az abban foglalt jogértelmezés a bíróságokra immár nem kötelező. Ez bizonyos esetekben valóban elfogadható lehet, ám jelen esetben nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a megsemmisítésben döntő szerepe volt annak, hogy az Alkotmánybíróság szerint a jogegységi határozat annak elvi tartalma - és nem csak például formai vagy eljárásjogi - okok alapján alaptörvény-ellenes. Ennek pedig az ABH-k kötőerejét tekintve alapvető jelentősége van.⁶⁷ Mindebből nem lehet más következtetést levonni, minthogy a megsemmisített jogegységi határozatot esetlegesen követő bírósági határozatok is alaptörvény-ellenesek lesznek.

A fentieket elvi jelleggel úgy lehetne összegezni, hogy valóban igaz az, hogy a bíróságokra az ABH-knak pusztán a rendelkező része kötelező, ám a bíróságok egy jogszabály megsemmisítését követően sem folytathatnak olyan gyakorlatot, illetve jelen esetben nem térhetnek vissza ahhoz a korábban folytatott gyakorlathoz, amely lényegileg megfelel az határozat által megsemmisített jogszabályi rendelkezéseknek.⁶⁸ Az ilyen értelmezést követő bírósági határozatok ugyanis valódi alkotmányjogi panasz útján támadhatóak, megsemmisítésük pedig borítékolható. A valódi alkotmányjogi panasz jogintézményével tehát lényegében az Alkotmánybíróság döntései és azok elvi tartalma is a rendes bírósági határozatokra vonatkozóan is kikényszeríthetőek.

Az, hogy az AB valamely bevett bírósági gyakorlatot utóbb alaptörvény-ellenesnek nyilvánít, nem példa nélküli.⁶⁹ Ilyenkor a rendes bíróságoknak nincs más lehetőségük, mint eltérni az alaptörvény-ellenesnek nyilvánított korábbi bírói gyakorlattól, és olyan új gyakorlatot kialakítani, amely összhangban áll az Alaptörvénnyel. Annak meghatározásához, hogy milyen gyakorlat állhat összhangban az Alaptörvénnyel, elengedhetetlen az ABH-k indokolásának vizsgálata is.

Az összbüntetési szabályok időbeli hatályára konkretizálva ez azt jelenti, hogy a bíróságoknak valamennyi érintett esetben el kell végezni a Btk. 2. §-a szerinti mérlegelést, melynek során a bűncselekmények elkövetési idejét, nem pedig a határozatok jogerőre emelkedésének idejét kell mérlegelnie. Ha ugyanis a bíróság ezt a mérlegelési tevékenységet mellőzi, az a bírói döntés alaptörvény-ellenességét eredményezheti.⁷⁰

67 SOMODY Bernadette – VISSY Beatrix: Az alkotmánybírósági döntések rendesbírói végrehajtása: normatív elvárások – tényleges gyakorlat. MTA Law Working Papers, 2018/6, 7.

68 FICSÓR Gabriella: Összbüntetésbe foglalás a 10/2018.(VII. 18.) AB határozat után. Büntetőjogi Szemle, 2019/1, 45-55.

69 Lásd pl. a 34/2013. (XI. 22.) és 21/2016. (XI. 30.) ABH-k a nyomozási bírák a büntetőügy további elintézéséből való kizárásáról

70 3360/2018. (XI. 28.) ABH [33]

Mindebből következik az is, hogy a Btk. 2. §-a szerinti mérlegelést olyan esetekben kell elvégezni, amikor az összbüntetésbe foglalandó ítéletek között van olyan, amely a régi Btk. hatálya alatt elkövetett cselekményt bírált el.⁷¹

Figyelemmel arra, hogy az összbüntetést úgy kell meghatározni, mintha halmazati büntetést szabnánk ki, így az alkalmazandó jogszabály megválasztásánál a halmazati büntetés időbeli hatályára vonatkozó gyakorlatot is figyelembe kell venni. Az erre vonatkozó bírói gyakorlat következetes abban, hogy ha a halmazatban álló cselekmények egy részét a régi Btk., egy másik részét pedig az új Btk. hatálya alatt követték el, a büntetőtörvény visszamenő hatályának vizsgálata fel sem merülhet, a bűnhalmazatot alkotó cselekmények mindegyikét a Btk. alkalmazásával kell elbírálni.⁷² Ez az összbüntetés vonatkozásában azt jelenti, hogy ha az alapítéletekben elbírált cselekmények között van olyan, amelynek elkövetési ideje a Btk. hatályba lépése utánra esik, akkor nem jöhet szóba a régi Btk. alkalmazása, figyelemmel arra, hogy ebben az esetben halmazati büntetés kiszabása esetén sem lehetett volna az régi Btk-t alkalmazni.

Az alkalmazandó jogot az alábbi táblázat foglalja össze:

Alapítéletekkel elbírált cselekmények elkövetési ideje	Alapítéletek jogerőre emelkedésének ideje	A Btk. 2. §-a szerinti mérlegelés szükséges-e	Összbüntetési eljárás során alkalmazandó jog
2013. július 01. előtt	2013. július 01. előtt	Igen	1978. évi IV. törvény
2013. július 01. előtt	részben 2013. július 01. előtt részben ezután	Igen	1978. évi IV. törvény
2013. július 01. előtt	2013. július 01. után	Igen	1978. évi IV. törvény
részben 2013. július 01. előtt részben ezután	2013. július 01. után	Igen	2012. évi C. törvény
2013. július 01. után	2013. július 01. után	Nem	2012. évi C. törvény

⁷¹ 3360/2018. (XI. 28.) ABH [32]

⁷² BH2004. 304., BH2016. 74., BH2019. 42., BH2019. 153.

8. Összegzés

A tanulmány megállapításait három vonalon lehetne összegezni:

1. Az összbüntetési szabályok időbeli hatályával kapcsolatban a jövőben a bíróságok nem mellőzhetik a Btk. 2. §-a szerinti mérlegelést a fenti táblázat alapján. Ugyanezen mérlegelést elvégezve kell lefolytatniuk a bíróságoknak azokat az ismételt összbüntetési eljárásokat, amelyeket azok az elítéltek kezdeményeznek, akikkel korábban a Btkátm. 3.§-a vagy a 2/2019 BJE rendelkezései miatt nem folytatták le az összbüntetési eljárást vagy ilyen okból alkalmazták a Btk. szigorúbb rendelkezéseit.
2. Az összbüntetés tartamának meghatározásakor olyan jogszabálmódosítás lenne kívánatos, amely visszatér a régi Btk. szabályaihoz és lehetővé teszi, hogy a bíróságok a rövidebb tartamú szabadságvesztéseket akár teljes egészében elengedjék ezzel összhangot teremtve a halmazati büntetésre vonatkozó szabályokkal. A tanulmányban hangoztatott érvek alapján ugyanis csak az ilyen szabályozás képes arra, hogy kiküszöbölje azokat a hátrányokat, amik az elkövetőt azért érik, mert cselekményeiket több eljárásban bírálták.
3. Az ABH-k bírósági jogalkalmazásra vonatkozó hatásával kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a bíróságoknak érdemes az ABH-k indokolásaiban foglaltakat is figyelembe venni, ugyanis ha ez nem történik meg, könnyen születhetnek egyedi ügyekben olyan határozatok, amelyek utóbb Alaptörvénybe ütközőnek bizonyulnak. Ezt elkerülendő a bíróságoknak nem érdemes szembe helyezkedniük az Alkotmánybírósággal, mivel az ilyen jellegű bírósági döntések alkotmányjogi panasz útján inkább előbb, mint utóbb az Alkotmánybíróság elé fognak kerülni. Az ilyen alapjogi érintettségű ügyekben tehát a bíróságoknak célszerű az ABH-k határozataiban, akár azok indokolásában foglaltak követése akkor is, ha az a bíróságok jogértelmezésével, vagy akár kialakult joggyakorlatával ellentétes.

9. Hivatkozások

Irodalomjegyzék

- Ficsór Gabriella: Az összbüntetés múltja és jövője. Debreceni Ítéltábla, 2013. március 18.
https://debreceniiteltabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/osszbuntetesazujbtkban.pdf (letöltve:2020.10.11.)
- Földvári József: A halmazati és az összbüntetés. In Földvári József (szerk.): Magyar büntetőjog: általános rész. 1. kötet. Budapest, Tankönyvkiadó, 1980.
- Gaál Irén: A hatályos összbüntetés gyakorlati problémái. Börtönügyi Szemle, 2004/2, 13-24.
- Terhes Dominika: Az összbüntetés szabályainak időbeli hatálya <https://arsboni.hu/az-osszbuntetes-szabalyainak-idobeli-hatalya/> (letöltve: 2020.09.27.)
- Mózes Katalin: Szigorúbb kedvezmény: mérlegen az összbüntetés. Ügyészek Lapja, 2014/6, 23-30.
- Orosz Noémi: Az Alkotmánybíróság határozata az összbüntetésről. Jogesetek Magyarázata, 2019/2-3.
- Czédli Gergő: Az új összbüntetési szabályok időbeli hatályáról. Büntetőjogi Szemle, 2014/2, 3-8.
- Márok Soma: Az Alkotmánybíróság határozata az összbüntetésről. Jogesetek Magyarázata, 2018/2, 13-18.
- Ficsór Gabriella: Összbüntetésbe foglalás a 10/2018.(VII. 18.) AB határozat után. Büntetőjogi Szemle, 2019/1, 45-55.
- Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, HVG-ORAC, 2010.
- Horváth Eszter: Összbüntetés az új Büntető Törvénykönyvben. Jogelméleti Szemle 2013/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/horvath54.pdf> (letöltve: 2018.08.27.)
- Bárándy Gergely-Bárándy Aliz: Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről. Büntetőjogi Szemle 2013/3, 3-9.
- Juhász Zsuzsanna: Összbüntetés. In Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2013.
- Belovics Ervin: A büntetés kiszabása. In Belovics Ervin - Nagy Ferenc - Tóth Mihály: Büntetőjog: Általános rész. 1. kötet. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2015.
- Batta Júlia Dóra: Kié az utolsó szó? Az összbüntetés aktuális kérdései. Büntetőjogi Szemle, 2019/2, 3-9.
- Erdős Csaba: Kritikai megjegyzések az Alaptörvény jogszabály-fogalmával kapcsolatban.

- <https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/bihari/erd%c5%91s.pdf> (letöltve: 2020.10.13.)
- https://debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/biroesazalkotmany.pdf
- Somody Bernadette – Vissy Beatrix: Az alkotmánybírósági döntések rendesbírósági végrehajtása: normatív elvárások – tényleges gyakorlat. MTA Law Working Papers, 2018/6.

Jogszabályok

- 1878. évi V. törvénycikk - a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (Csemegi-kódex)
- 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról
- 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről (Btá.)
- 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
- 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 2012. évi CCXXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény hatálybalépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésekről és egyes törvények módosításáról (Btkátm.)
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

Alkotmánybírósági határozatok

- 9/1992. (I. 30.) ABH
- 1116/D/2001 ABH
- 65/2003. (XII. 18.) ABH
- 42/2005. (XI. 14.) ABH
- 3062/2012. (VII. 26.) ABH
- 1012/B/2008. (06.28.) ABH
- 38/2012. (XI. 14.) ABH
- 3062/2012. (VII. 26.) ABH
- 3047/2013. (II. 28.) ABH
- 34/2013. (XI. 22.) ABH
- 23/2014. (VII.15.) ABH
- 21/2016. (XI. 30.) ABH
- 3116/2016. (VI.21.) ABH
- 3360/2018. (XI. 28.) ABH
- 3361/2018. (XI. 28.) ABH
- 3362/2018. (XI. 28.) ABH
- 3368/2018. (XI. 28.) ABH
- 3168/2019. (VII. 10.) ABH
- 3242/2019. (X. 17.) ABH

Jogegységi határozatok

- 3/2002. büntető jogegységi határozat
- 2/2006. büntető jogegységi határozat
- 2/2019. büntető jogegységi határozat

Bírósági határozatok

- ÍH2006. 5.
- BH2002. 468.
- BH2004. 304.
- BH2004. 396
- BH2016. 74.
- BH2019. 42.
- BH2019. 153.
- Kúria Bfv.III.1.010/2018/47.
- Budapest Környéki Törvényszék 20.Bpk.100/2015/5.
- Budapest Környéki Törvényszék 20.Bpk.14/2016/2.
- Fővárosi Törvényszék 14.Bpk.1639/2014/6. és Fővárosi Ítéltábla 3.Bpkf.10174/2015/3.
- Győri Ítéltábla Bpkf.II.341/2018/6.
- Sárvári Járásbíróság 7.Bpk.228/2018/5. és Szombathelyi Törvényszék Bpkf.422/2018/8.
- Szegedi Ítéltábla Bpkf.I.16/2019/3.
- Debreceni Ítéltábla Bpkf.III.24/2019/4.
- Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsa 43.Kbeü.70/2019/2.
- Fővárosi Törvényszék 31.Bpk.1397/2018/2. és Fővárosi Ítéltábla 16.Beüf.10.026/2019/3.
- Fővárosi Törvényszék 14.Bpk.1639/20

DR. HORINKA ÉVA

KÁRTALANÍTÁS AZ ALAPVETŐ JOGOKAT SÉRTŐ ELHELYEZÉSI KÖRÜLMÉNYEK MIATT

Előszó

Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás az utóbbi időben a médiában nagy nyilvánosságot kapott.

A tanulmány célja objektíven, szakmai szempontból, ugyanakkor a laikus közönség számára is könnyen befogadható módon, gyakorlati példákkal bemutatni ezt a sokat vitatott jogintézményt.

A pályázó két év alatt több, mint 500 kártalanítási ügyben járt el, jelen tanulmányát a szakirodalmi források mellett elsősorban saját szakmai-gyakorlati tapasztalataira alapozta.

A tanulmány bevezetésében röviden áttekinti a magyar börtönügy történetét, ezt követően részletesen foglalkozik a kártalanítási eljárással, áttekinthető, jól követhető, logikus rendszerbe szedve a szabályokat, a vonatkozó jogszabályhelyek puszta idézése helyett. A különleges jogorvoslatok körében külön fejezetet szentel az alkotmánybírósági gyakorlat ismertetésének. A tanulmány lezárásaképpen a nemzetközi kitekintés szolgál érdekességekkel.

A pályázat terjedelmi korlátaira tekintettel a jogszabályban meghatározott mozgástér/élettér biztosításának hiányán túl sérelmezett egyéb, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények vizsgálata során a büntetés-végrehajtási intézetek közül a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet tájékoztatását vette alapul, ezen intézet fogva tartási körülményeit vizsgálta. A pályázó köszönettel tartozik a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet munkatársainak a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségért.

1. A magyar börtönügy rövid története

1.1 A magyar büntetés-végrehajtás történetének áttekintése

A büntető igazságszolgáltatás az államalapítás óta rendelkezik kutatható írásos dokumentumokkal.¹ A börtön előzményeit azonban a keresztény államalapítás előtti magyar múltban lehetetlen megtalálni, a középkor büntetéseinek összessége pedig kevéssé nevezhető rendszernek. A középkor évszázadaiban a büntetés-végrehajtás a megtorlásnak, a bosszúnak, az elrettentésnek (megelőzésnek), a közösség védelmének céljait egyaránt megvalósítani kívánó hatalom demonstrációját szolgálta.²

A fennmaradt okleves forrásanyagok tanúsága szerint a börtönre használatos volt a tömlőc, a karcer, a börtön, az áristom, valamint a fogság elnevezés egyaránt.

A börtön szó eredeteként a nyelvtudomány a „kikiáltó, kihirdető (bordó, bördő)” gyököt fogadta el, miután sok helyen a hirdetményeket általában felolvasó, kikiáltó hirdette ki az ítéleteket is.³

Magyarországon a felvilágosodás kezdetéig a büntetési nemek közül elsősorban az egyszerű, gyors és olcsó halálbüntetést, másodsorban a testi és vagyoni büntetéseket alkalmazták. A kemény hétköznapi élet, éhez, robotoló, a halállal rendszeresen találkozó jobbágyság számára a szabadság elvonása nem jelentett valódi fenyegetést, ennél fogva elrettentő hatást is csak kevéssé gyakorolt, ugyanakkor a munkaerő kivonása a termelésből a földesurak érdekeit veszélyeztette.

A börtön eredeti formája a tömlőc volt. Hazánkban a középkor folyamán a hatalom és a társadalomirányítás fő központja a vár volt, így a büntetés-végrehajtás helyszínéül is elsősorban ezen építmények szolgáltak. A középkor első évszázadaiban a tömlőc – függetlenül a végrehajtás minőségétől – minden, a fogva tartás célját szolgáló szoba, zárka, pince, kazamata közös elnevezése. Szinte valamennyi várunkról bizonyosan tudjuk, hogy tömlőcökkel rendelkeztek.⁴

A tömlőcök mellett a 15. századi városi jogban megjelentek az áristomok, amelyek a jelentéktelenebb vétségeket elkövető polgárok fogva tartásának helyszínét jelentették, ezek a 15. században már építészetiileg is elkülönültek a tömlőcöktől. A tömlőc rendszerint a föld alatt, pincében, kazamatában vagy várostoronyban, városfalban volt található, míg a városi áristomok többnyire a városházán helyezkedtek el.

¹ bv.gov.hu

² LŐRINCZ József – MEZEY Barna: A magyar börtönügy története. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 13.

³ LŐRINCZ – MEZEY, i.m. 33.

⁴ Lőrincz – Mezey, i.m. 36.

A börtönviszonyok erősen különböztek aszerint, hogy a büntetés áristomra vagy börtönre (tömlöcre) szólt-e, hogy előkelőt vagy közrendűt tartóztattak-e le, vagy hogy gonosztettért vagy enyhe vétekért, netán politikai bűncselekményért került fogságba az illető.⁵

A tömlöcként szolgáló pincék és vermek sajátos jellemzője volt az ablaktalanság és a levegőtlenység, a sötétség és a bűz. Egy társadalmi rétegen belül nem volt jelentősége a kornak, nemnek, megrögzöttségnek, elmeállapotnak, mindenki egyformán ugyanabba a tömlöcbe került. A pusztta tömlöcbe zárást különféle módokon lehetett súlyosabbá, sanyargatóbbá tenni, így éheztetéssel, testi fenyítésekkel, rendszeres botozással, a kaloda és a vasma veretés legkülönbözőbb változataival. Ugyancsak súlyosbításnak érezték e korban a munkáltatást (ami egyet jelentett a közmunkával). A bünteteskiszabás során határozták meg, ha valakit „vasban letöltendő” szabadságvesztésre marasztaltak. Ez lehetett egyszerű bilincs, mozgást korlátozó súlyos lábvas, vasgolyóhoz rögzítés. Legrosszabb esetben a mozgást teljesen meggátoló bilincselés, leláncolás, azaz falhoz vagy padlóhoz erősítés – mindez állva, ülve vagy fekvő helyzetben. A súlyosítás mindennapos eszköze volt a böjt. A kor embere a szeszital-fogyasztás korlátozását vagy eltiltását szintén büntetésnek tekintette. A leggyakoribb súlyosbítás azonban a testi fenyítésben jelentkezett.⁶

Az európai börtönügy fejlődése nagy fordulatot vett a 17-18. században, amely a magyar büntetés-végrehajtás szervezetére és minőségére is jelentős hatást gyakorolt. Az európai városi rendészetben megjelenő dologházi, majd fenyítőházi mozgalom igyekezett megkülönböztetni a szociális helyzete miatt bűnközelbe került ún. kiskriminálisokat a súlyosabb bűnök elkövetőitől. Ez a fenyítőházi modell elsőként a Németalföldön és az észak-német városokban jelent meg, benne már a modern büntetés-végrehajtás körvonalai rajzolódnak ki. A törekvés háttérében a nevelhetőségbe, javíthatóságba vetett hit és a társadalom hasznos tagjává tétel szándéka állt. A rezsím sikerességének kulcsát jelentette a végrehajtás becsületes karakterének biztosítása, amely a társadalomba visszatérés esélyét alapozta meg.

Magyarországon az első országos jellegű fenyítőház (Domus Correctoria) 1772-ben nyitotta meg kapuit Szencen, amelynek épületét gróf Esterházy Ferenc ajánlotta fel azzal a feltétellel, hogy az ellátásért és őrzésért minden egyes fogvatartottnak fizetnie kell.⁷ A bécsi Helytartótanács körrendeletében foglaltak szerint a Domus Correctoria feladata volt egyfelől a kihágók, engedetlenek és fegyelmezhetetlenek kezelése és javítása, másfelől a javíthatatlanok és a

⁵ Lőrincz – Mezey, i.m. 40.

⁶ Lőrincz – Mezey, i.m. 40.

⁷ bv.gov.hu

halálraítélt, de királyi kegyelemből szabadságvesztésre ítélték őrzése és közmunkáltatása.

Az 1830-as évek a börtönügy nagy fordulatát hozták. 1831-ben felszámolták a Domus Correctoriát. A büntető törvénykönyv megalkotásának ügye, és ezzel együtt a nevelő-javító fenyítőház modellje elbukott. Ezzel párhuzamosan azonban megjelent a fogházjavító mozgalom. Ekkor lett politikai vitatéma a vármegyei tömlöcügy megreformálása. Magyarországon ebben a korszakban a börtönügynek valódi szakemberei alig akadtak. Hiányoztak továbbá az országos intézmények és a büntetés-végrehajtás átfogó szabályozása. Egységes minta hiányában a vármegyék, kiváltságos kerületek, városok egyedi szabályokat alkottak. A finanszírozás, a börtön-és rabköltségek a törvényhatóságokat vagy az úriszékeket működtető földesurakat terhelték. A valódi reformok, mint egészséges elhelyezés, elkülönítés, oktatás, nevelés, egészségügyi és lelki gondozás nagy beruházásokat igényeltek volna. A rabok jogállásával kapcsolatos általános társadalmi megítélés szintén gátolta az alapvető változások megindulását.⁸

A büntetőjog-tudomány kialakulása a büntetés-végrehajtás szabályozása szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírt. A tömlöcbüntetés és ennek végrehajtása ugyanis mindaddig, amíg teoretikusan is alá nem rendelődött a büntetőjog céljainak, egyszerű közigazgatási teendőként jelentkezett a törvényhatóságok számára. A büntetőjog önállósulásának igénye hazánkban a 18-19. században erősödött fel, ezt követte a büntetőjog-tudomány lassú kifejlődése.

A reformkorban több törvényjavaslat is született a börtönügy szabályozására, ezek között említhető az 1843-as és az 1848-as törvényjavaslat, ezek azonban a bécsi kancellária ellenállása következtében elbuktak.

A szabadságharc leverését követően az országtól megvont szuverenitás okán a Habsburg Birodalom általános jogának alkalmazása természetes volt. Ennek köszönhetően Magyarországon is az 1803-ban bevezetett osztrák büntető törvénykönyv (Strafgesetz) szabályainak megfelelően jártak el. Az 1852-ben módosított kódex legnagyobb újdonsága volt, hogy általánossá tette a szabadságvesztés-büntetést, aminek következtében az osztrák kormányzat nagyszabású intézetalapítási programba fogott.⁹ Fegyintézetté alakítottak át régi várakat és más középületeket, így a Pest megyei fegyintézetet Vácra, az egykor Mária Terézia által nemes ifjak kollégiumának épített intézetbe telepítették át, a női fogvatartottak befogadására pedig Márianosztrán az egykori pálos rendi kolostort adták át.

⁸ Lőrincz – Mezey, i.m. 71.

⁹ Lőrincz – Mezey, i.m. 90.

Első büntető törvénykönyvünk, az 1878. évi V. törvénycikk, amelyet megalkotója, Csemegi Károly után „Csemegi-kódex”-ként tartunk számon, szakított a korábbi nyílt rendi egyenlőtlenségek rendszerével, az önkényes, kegyetlen és barbár büntetésekkel, a tömegesen alkalmazott halálbüntetéssel és a testet megcsonkító szankciókkal, a kodifikálatlan és partikuláris büntető gyakorlattal. A törvény definiálta az egyes bűncselekmények tényállását, szabályozásában az ember elidegeníthetetlen jogaira, a személyes biztonságra, a törvény előtti egyenlőségre fektette a hangsúlyt.

A kódex „Általános Határozatok” fejezete tartalmazta a szabadságvesztés-büntetésre és annak végrehajtására vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket. A szabadságvesztés öt különböző nemét határozta meg: fegyház, államfogház, börtön, fogház.¹⁰ A fegyház vagy életfogytig tartott, vagy határozott időtartamban állapították meg.¹¹ Az államfogház nem képezte organikus részét a büntetési rendszernek: a sajtóvétségek, a sajtó útján elkövethető, büntetendő cselekmények szankcionálására szolgált.¹² A börtönbüntetés közepes és enyhébb súlyú büntettek szankcióneme volt, leghosszabb tartama 10 év, legrövidebb pedig hat hónap.¹³ A fogház a vétségek büntetése volt, öt évig tarthatott, míg legrövidebb tartama egy nap lehetett.¹⁴ A fegyházban az elítéltet jellemzően a kényszermunka kötelezettsége terhelte, akinek a kijelölt munkát kellett végeznie.¹⁵

10 1878. évi V. törvénycikk 20. §: A büntetések nemei a következők: 1. halálbüntetés; 2. fegyház; 3. államfogház; 4. börtön; 5. fogház; 6. pénzbüntetés.

11 1878. évi V. törvénycikk 22. §

12 Lőrincz – Mezey, i.m. 112.

13 1878. évi V. törvénycikk 24.§

14 1878. évi V. törvénycikk 25. §

15 1878. évi V. törvénycikk

28. §: A fegyházbüntetés országos fegyintézetben hajtatik végre. 29. §: A fegyházra ítélt egyén (fegyencz) a megállapított, s az igazgatóság által kijelölt munka teljesítésére szorítandó, s a 30. §-ban meghatározott idő alatt éjjel és nappal, azontul pedig éjjel magánelzárásban tartandó. Mindenik fegyencz fegyházi ruhát tartozik viselni, a fegyházi szabályok szerint élelmezhetik, ezen szabályoknak és a házi fegyelemnek alá van vetve. Fegyintézeten kívül csupán közmunkára, és csak akkor alkalmazhatók a fegyenczek, ha őket a többi munkásoktól elkülöníteni lehetséges. 30. §: Mindenik fegyencz rendszerint büntetésének megkezdésekor magánzárkába helyeztetik, s ha három évig vagy ennél hosszabb ideig tartó fegyházra ítéltetett: egy évig, - a három évnél rövidebb időre elítélt pedig: büntetése tartamának egy harmadrésze alatt, - a fegyházi szabályokban meghatározott látogatások, az iskola, az istentisztelet és a szabad levegőn időzés (31. §) kivételével - mindeniktől elkülönítve, éjjel és nappal magánelzárásban tartatik. A magán-elzárásban levő fegyencz, kiszabott munkáját zárkájában tartozik teljesíteni. 31. §: Az egészséges fegyenczek különbség nélkül, a magán-elzárás alatt levők azonban a többiektől elkülönítve, a fegyház területén belől, a szabályokban meghatározott módon és őrizet alatt, naponként egy órát a szabad levegőn töltenek. Ezen idő, egészségi tekintetből az orvos véleménye alapján, az igazgató által egy órával meghosszabbítható.

A börtönbüntetés ugyancsak munkakényszerrel járt, azonban a végezhető munkák közötti választás lehetőségével, és a végrehajtó intézet a kerületi börtön, ritkábban az igazságügyi-miniszter által megjelölt törvényszéki fogház.¹⁶

A fogház fokozat esetében az ítéleteket törvényszéki vagy járásbíróági fogházban hajtották végre, az elítéltek munkára kötelezettek voltak, de a munkanemek között szabadon választhattak.¹⁷

A kódex nagy hangsúlyt fektetett az elítéltek fokozatos közelítésére a szabad életkörülményekhez. A szabadságra bocsátás elé beiktattak egy megelőző szakaszt, a közvetítő intézetet.¹⁸ 1883-ban létesítették a külön erre a célra szolgáló kishartai mezőgazdasági jellegű közvetítő intézetet (ma: Állampusztá). 1885-ben adták át a csillagrendszerben épített Szegedi Kerületi Börtönt, majd 1886-ban a Sopronkőhidai Fegyintézetet. 1896-ban a Budapesti Gyűjtőfogházat, míg 1906-ban az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetet, az IMEI-t. Az I. világháborúig kiterjedő börtönhálózat 9 országos fegyintézetből, 65 törvényszéki és 315 járásbíróági fogházból állt.¹⁹

A hazai börtönügy korábban kialakított intézményrendszere a trianoni diktátumot követően jelentősen meggyengült. A gondot nem feltétlenül az intézetek hiánya jelentette, hanem a dualizmus idején kialakított, a századforduló táján már szisztematikussá tett fegyház-, börtön-és fogházhálózatának megbomlása. A háború utáni rendezés következtében a magyar büntetés-végrehajtás elveszítette három fegyintézetét (Lipótvár, Illava, Nagyenyed),

16 1878. évi V. törvénycikk

36. §: A börtönbüntetés a kerületi börtönben, vagy az igazságügyminister által e célra kijelölt törvényszéki fogházakban hajtatik végre.

37. §: A börtönre ítélt egyének, viszonyaiknak megfelelő munkát teljesítenek, az illető börtönre nézve megállapított munkanemek közül azonban szabadon választhatnak; őket a börtönépület területén kívül csupán közmunkával és csak beleegyezésükkel lehet foglalkoztatni, mely esetben a fegyenctektől és a szabad munkásoktól elkülönítendőek.

A börtönre ítélték alá vannak vetve a magán-elzárásnak, valamint a ruházat, élelem, házirend és fegyelem tekintetében a börtönszabályok rendeleteinek, melyek azonban a fegyháziaknál enyhébbek.

17 1878. évi V. törvénycikk

39. §: A fogházbüntetés törvényszéki, vagy járási fogházban hajtatik végre.

40. §: A kik fogházra ítéltetnek: rendszerint csak azon esetben vannak az éjjeli és nappali magán-elzárásnak alávetve, ha büntetésük egy évnél hosszabb időre terjed; mely esetben a magán-elzárás tartamára nézve, a 30. § szabályai alkalmazandók. A fogházra ítélték, a 37. § meghatározott választási joggal, viszonyaiknak megfelelő munkára köteleztetnek: a fogház területén kívül azonban csak beleegyezésükkel és csupán közmunkára alkalmazhatók. Élelem, házi rend és fegyelem tekintetében a fogházi szabályoknak vannak alárendelve, ezek azonban enyhébbek, mint a melyek a fogházra vagy börtönre nézve vannak megállapítva.

41. §: Különösen tekintetre méltó okoknál fogva a bíróság ítéletében a fogházra ítélteteket a munka alól felmentheti; valamint megengedheti azt is, hogy magukat saját költségükön élelmezzék.

18 1878. évi V. törvénycikk 44. §: Azok, a kik legalább három évi fegyházra vagy börtönre ítéltetvén, büntetésük két harmadrészét kitöltötték, és szorgalmuk, valamint jóviseletük által a javulásra alapos reményt nyújtottak: büntetésük hátralevő részének kitöltése végett, közvetítő intézetbe szállíttatnak, a hol szintén munkával foglalkoztatnak, azonban enyhébb bánásmódban részesülnek.

19 bv.gov.hu

továbbá 42 törvényszéki és 200 járásbírósi fogházát. Tekintettel a Tanácsköztársaságot követő megtorlásra, a háborút követő ugrásszerűen megnövekedő kriminalitásra és a börtönügyi igazgatásban bekövetkezett átmeneti zavarodottságra, a büntetés-végrehajtás rendkívüli körülményekkel volt kénytelen szembenézni. A megkisebbitett ország területére eső letartóztatottak száma megduplázódott, és az intézetek túlszűfoltakká váltak. A túlszűfolttság természetes velejárója volt az ellátási körülmények jelentős romlása, az élelmezési problémák, a ruha-és munkaanyag hiánya, a fűtetlenség.²⁰

Az 1945-ben létrehozott népbírósi jogban új, alkalmazott büntetésként szerepelt az internálás és a kényszermunka.

1951. január 1-jén lépett hatályba a Csemegi-kódex egész büntetési rendszerét eltörlő 1950. évi II. törvény (Büntető Törvénykönyv Általános Része). Az új szabályozás csupán egy szabadságvesztési nemet ismert: a börtönt.²¹

1952 márciusában a börtönügy szervezete a Belügyminisztérium felügyelete alá került. A központi irányításra létrehozták a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát (BvOP-t). A magyar börtönügy történetek új szakasza a '60-as évek „puha diktatúrája” alatt indult el, miután sor került a sztálini politikával történő szakításra. Az 1978. évi IV. törvénnyel hatályba lépő új Btk. új intézményként vezette be az ún. átmeneti csoportot, amely a hosszú (5 év feletti) szabadságvesztés személyiségkárosító hatását kívánta csökkenteni enyhébb végrehajtási rezsimben tartózkodással. A Btk. a főbüntetések között tartalmazta a szabadságvesztést, amelyet büntetés-végrehajtási intézetben, fegyház, börtön vagy fogház fokozatban kell végrehajtani.²² A Btk. – szemben a Csemegi-kódexben foglaltakkal – a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására vonatkozó szabályokat nem tartalmazott, azok megállapítását külön jogszabályban rendelte el.²³

Az 1979. július 1. napján hatályba lépő a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a IV. fejezetében a szabadságvesztés végrehajtását részletesen szabályozta. A törvényerejű rendelet megállapította az elítéltek jogait és kötelezettségeit, valamint tartalmazott

20 Lőrincz – Mezey, i.m. 122.

21 1950. évi II. törvény 30. §: A büntetések a következők:

1. halálbüntetés,
2. börtön,
3. pénzbüntetés,
4. elkobzás és vagyonelkobzás,
5. közügyektől eltiltás,
6. foglalkozástól eltiltás,
7. kiutasítás.

22 1978. évi IV. törvény 41. § (1) bek.

23 1978. évi IV. törvény 41. § (2) bek.: A szabadságvesztés végrehajtásának rendjét, valamint az elítélt kötelezettségeit és jogait külön jogszabály határozza meg.

rendelkezést az elítéltet a szabadságvesztés végrehajtása során ért kár megtérítéséről.²⁴

A '80-as évek közepére a börtönök személyzetének anyagi-pénzügyi támogatottsága elenyészővé vált, illetve a börtönök túlzsúfoltsága miatt romló munkahelyi feltételek számos szakember elvándorlását indította meg.

A politikai rendszerváltozással az európai jogállamiság eszmeáramlatának befolyása vette kezdetét. A megújuló büntetőpolitika az Európához való közeledés jegyében, a szabadságjogok az emberi jogok tiszteletének szem előtt tartásával először a büntetési rendszer humánus átalakítását kezdte meg. Jelentős lépés volt a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény megjelenése, amely meghatározta a büntetés-végrehajtás szervezetének az államszervezetben elfoglalt helyét, az irányítási és vezetési jogköröket, a szervezeti felépítést, valamint a működési szabályokat. 2015. január 1-jén pedig hatályba lépett a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény, amely az 1979. évi 11. törvényerejű rendeletet váltotta fel.²⁵ Az új törvény 2017. január 1-ei hatállyal vezette be az elítéltek és az egyéb jogcímen fogvatartottak számára az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás jogintézményét.

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény rendelkezései szerint a büntetés-végrehajtási szervezet (a továbbiakban: bv. szervezet) a külön törvényben meghatározott szabadságelvonással járó büntetéseket, intézkedéseket, büntetőeljárási kényszerintézkedéseket, a szabadságvesztésből szabadultak utógondozását, valamint a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői feladatokat végrehajtó állami, fegyveres rendvédelmi szerv.²⁶ A bv. szervezet működését a Kormány a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter (belügyminiszter) útján irányítja.²⁷ A bv. szervezet középírányító szerve a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, amely alá 30 büntetés-végrehajtási intézet (a továbbiakban: bv. intézet), 10 gazdasági társaság, illetve 4 intézmény – a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási, Továbbképzési és

24 1979. évi 11. tvr. 35. §

(1) A szabadságvesztés végrehajtása során az elítéltet ért kárért a Polgári Törvénykönyv szerint, a munkájával összefüggésben ért kárért a Munka Törvénykönyvének értelemszerű alkalmazásával az Igazságügyi Minisztérium felelős.

(2) A kártérítési igényt a büntetés-végrehajtási intézet elismeri vagy elutasítja, e határozat ellen az elítélt a felettes büntetés-végrehajtási szervhez fellebbezhet. A fellebbezés elutasítása esetén az elítélt - ha az igény a munkájával összefüggésben keletkezett kárra vonatkozik - már a szabadságvesztés végrehajtása alatt, egyébként a szabadulása után fordulhat keresettel a bírósághoz. Az elítélt szabadulásáig a kártérítési igény elévülése nyugszik.

25 bv.gov.hu

26 1995. évi CVII. törvény 1. § (1) bek.

27 1995. évi CVII. törvény 2. § (1) bek.

Rehabilitációs Központja, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszéke, a Büntetés-végrehajtás Központi Kórház, illetve az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet – tartozik. Az első három intézmény a személyi állomány képzésére szolgál, míg a két egészségügyi intézmény a fogvatartottak ellátását biztosítja.²⁸

1.2 A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet rövid története

A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet az ország legnagyobb megyei jellegű intézete, amely három, egymástól földrajzilag elkülönült objektumból áll. Az intézet fő feladata a Budapesten és Pest megyében előzetesen letartóztatottak elhelyezése és előállítás. A jogerősen elítéltek száma az összlétszám egyharmada. A 2015. évtől az intézet reintegrációs őrizeteket (40-50 fő) is felügyel. Az intézet teljes befogadóképessége: 1269 fő. Az I. objektum (Nagy Ignác utca) a XIX. század végén épült, akkori nevén a Törvénykezési Palota épületegyüttesének részeként. Kizárólag ebben az objektumban történik a fogvatartottak befogadása, nyilvántartásba vétele, szabadítása, illetve az előzetes letartóztatás foganatosítása. A Nagy Ignác utcai objektumba felnőtt, illetve fiatalok (előzetes, elítél, megőrzéses, átadás-átvételi letartóztatott) férfi fogvatartottak kerülnek. A II. objektumot is magába foglaló épülettömb a Gyorskocsi utcában, 1923-ban, Jablonszky Ferenc tervei alapján épült. Ide elsősorban női fogvatartottak, de kisebb létszámban férfiak is kerülnek. Az intézet III. objektuma (Maglódi út) az első magasépítésű börtön Magyarországon. Egy munkásszálló átalakítását követően 2000-ben adták át. A kizárólag férfi fogvatartottak elhelyezésére két, egyenként 8 emeletes börtönépület szolgál.²⁹

²⁸ bv.gov.hu

²⁹ bv.gov.hu

2. A kártalanítás fogalma

A Magyarországon az 1993. évi XXI. törvénnyel kihirdetett Emberi Jogok Európai Egyezménye szerint senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.³⁰

Magyarország Alaptörvényének III. cikk (1) bekezdése ugyancsak rögzíti, hogy senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) által elvárt tagállami intézkedési stratégiát a jogalkotó az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás jogintézményének megteremtésével valósította meg: a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról szóló 2016. évi XC. törvény 2017. január 1. napjától kezdődő hatállyal a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvénybe (a továbbiakban: Bv. tv.) iktatta a kártalanítás szabályait. Ennek köszönhetően megteremtődött a hazai önálló és szabályozott eljárásrendű jogorvoslati lehetősége a túltelített bv. intézeti elhelyezésből és az ehhez esetlegesen kapcsolódó egyéb sérelmekből adódó károk enyhítésének és ellentételezésének.³¹

A jogintézmény elhatárolandó a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) Második Könyv Harmadik Részében szabályozott személyiségi jogi perek, valamint a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 844-855. §-aiban foglalt, az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanítási eljárástól.

A Bv. tv. 10/A. § (1) bekezdésében foglaltak szerint kártalanítás jár az elítéltnak vagy az egyéb jogcímen fogvatartottnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, különösen az illemhely elkülönítésének a hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás (a továbbiakban együtt: alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények) által előidézett sérelem miatt. A kártalanítás minden egyes, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között eltöltött nap után jár. A kártalanítás megfizetésére az állam köteles.

A Bv. tv. 10/A. § (2) bekezdése alapján az (1) bekezdésben meghatározott jogcímen további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de az elítélt vagy

30 Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikk

31 Juhász Zsuzsanna - Pallo József - Végh Marianna: Kommentár a büntetés-végrehajtási törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2015.

az egyéb jogcímen fogvatartott jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni.

Figyelemmel arra, hogy a kártalanítás jogcíme több elemből tevődik össze, érdemes ezeket külön-külön megvizsgálunk.

2.1. A jogszabályban meghatározott mozgástér/élettér

Az elítéltek és az egyéb jogcímen fogvatartottak számára biztosítandó minimális élettér szabályait két minisztériumi rendelet tartalmazza.

2014. december 31-ig volt hatályban a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet, amely alapvető különbséget tett a szerint, hogy a fogvatartott letartóztatottként vagy elítéltként tartózkodik-e a büntetés-végrehajtási intézetben.

A letartóztatottak esetében a minimális mozgásteret személyenként tíz köbméter légtérben és négy négyzetméter mozgástérben határozta meg.³²

A rendelet 137. § (1) bekezdése alapján a zárkában elhelyezhető létszámot úgy kellett meghatározni, hogy minden elítéltre lehetőleg hat köbméter légtér, és lehetőség szerint a férfi elítéltek esetén három négyzetméter, a fiatakorúak, illetve a női elítéltek esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson. A (3) bekezdés szerint egyéni elhelyezés esetén a zárka vagy lakóhelyiség alapterületének el kellett érnie a hat négyzetmétert.

A rendelet kimondta, hogy a mozgástér meghatározása során a zárka alapterületéből le kell vonni az azt csökkentő berendezési és felszerelési tárgyak által elfoglalt területet.³³

A 2015. január 1. napján hatályba lépett a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 2016. december 31. napjáig ugyancsak alapvetően kétféle szabályozást alkalmazott.

E szerint a fenti dátumig a letartóztatottak esetében a zárkában elhelyezhető létszámot úgy kellett meghatározni, hogy személyenként tíz köbméter légtér és négy négyzetméter mozgástér jusson.³⁴

32 A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet 239. § (1) bek.

33 A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet 137. § (2) bek.

34 A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 186. § (2) bek.

A rendelet 121. § (1) bekezdése értelmében 2016. december 31. napjáig a zárkában elhelyezhető létszámot úgy kellett meghatározni, hogy minden elítéltre hat köbméter légtér, és férfi elítélt esetén legalább három négyzetméter, női elítélt és fiatalkorú esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson. A (3) bekezdés szerint egyéni elhelyezés esetén a zárka vagy lakóhelyiség alapterületének el kellett érnie a hat négyzetmétert.

A rendelet 2017. január 1. napján hatályba lépett módosítása már nem tesz lényeges különbséget a letartóztatottak és az elítéltek számára biztosítandó minimális élettér tekintetében.

A rendelet kimondja ugyanis, hogy a letartóztatottak esetében a zárkában elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy személyenként tíz köbméter légtér és négy négyzetméter élettér jusson³⁵, míg a 121. § (1) bekezdése alapján a zárkában vagy a lakóhelyiségben a létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítéltre hat köbméter légtér és egyéni elhelyezés esetén legalább hat, közösen elhelyezett elítéltek esetén személyenként legalább négy négyzetméter élettér jusson.

A rendelet 121. § (2) bekezdésében foglaltak szerint az élettér kiszámításakor a zárka vagy a lakóhelyiség alapterületéből az illemhely és a mosdó által elfoglalt területet – függetlenül attól, hogy ezek leválasztása megtörtént-e – figyelmen kívül kell hagyni.

A Bv.tv. a fogvatartottak elhelyezésére szolgáló zárka és lakóhelyiség mellett ismeri a kórterem, a betegszoba, illetve az egészségügyi helyiség fogalmát is. Erre figyelemmel a zárkára vonatkozó, fent hivatkozott szabályok a mozgástér/élettér vonatkozásában a betegszobára, illetve a kórteremre nem alkalmazhatók.

E vonatkozásban az egészségügyi szolgáltatást nyújtó egyes intézmények szakmai minimum feltételeiről szóló 21/1998 (VI.3.) NM rendelet rendelkezéseit kell alkalmazni, mivel a rendelet hatályon kívül helyezésekor (2003. november 4. napja) a Büntetés-végrehajtási Központi Kórház, valamint az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet működési engedéllyel rendelkezett. A rendelet 1. számú melléklete a fekvőbeteg ellátást nyújtó egészségügyi szolgáltatóknál érvényesítendő minimális mozgástérre vonatkozó előírásokat ágyanként (minimum 6 négyzetméter), illetve kórtermenként (minimum 12 négyzetméter) tartalmazza, amelytől eltérő rendelkezést más jogszabály nem tartalmaz.

³⁵ A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 186. § (2) bek.

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a jogszabályban előírt minimális mozgástér/élettér mértékét a következő oldalon található táblázat szemlélteti:

	Letartóztatott számára előírt minimális mozgástér/élettér	Elítélt számára előírt minimális mozgástér/élettér	Büntetés-végrehajtási egészségügyi intézményben fogvatartott számára előírt minimális mozgástér
2014.12.31. napjáig	4 m2 mozgástér	- férfiak: 3 m2 mozgástér - nők és fiatalok: 3,5 m2 mozgástér - egyénileg elhelyezettek: 6 m2 mozgástér	ágyanként 6 m2 / kórtermenként 12 m2 mozgástér
2015.01.01. és 2016.12.31. napja között	4 m2 mozgástér	- férfiak: 3 m2 mozgástér - nők és fiatalok: 3,5 m2 mozgástér - egyénileg elhelyezettek: 6 m2 mozgástér	ágyanként 6 m2 / kórtermenként 12 m2 mozgástér
2017.01.01. napjától kezdődően	4 m2 élettér	- közösen elhelyezettek (férfiak, nők, fiatalok): 4 m2 élettér - egyénileg elhelyezettek: 6 m2 élettér	ágyanként 6 m2 / kórtermenként 12 m2 mozgástér

A kártalanítási kérelem elbírálása során az eljáró tanács a kérelmet továbbító büntetés-végrehajtási intézet által előterjesztett adatokat veszi figyelembe. A büntetés-végrehajtási intézet az úgynevezett Panasz és Kártalanítási Tevékenységet Támogató Rendszer (PKTTR) elnevezésű célszoftverrel elkészített táblázatot nyújt be a bíróságnak, amely tartalmazza az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott elhelyezésével kapcsolatos adatokat a sérelmezett időszakra vonatkozóan:

**Az elhelyezést biztosító objektumra, körletre és zárkára vonatkozó adatok
(2010. január 1-jét követően)**

A kártalanítási kérelem szerinti fogvatartási időszakban az elhelyezést biztosító zárkák száma	Kezdő dátum	Végdátum	Zárkában elhelyezett fogvatartottak száma (fő)	Zárka mozgástere, élettér (m2)	Egy főre jutó mozgástér, élettér (m2)
116 I-3-302	2018.03.23 .	2018.03.25 .	6 fő	12,20 nm	2,03 nm
116 II-5-520	2018.03.26 .	2018.03.28 .	10 fő	33,60 nm	3,36 nm
116 II-5-520	2018.03.29 .	2018.03.30 .	12 fő	33,60 nm	2,80 nm
116 II-5-520	2018.03.31 .	2018.04.03 .	11 fő	33,60 nm	3,05 nm
116 II-5-520	2018.04.04 .	2018.04.11 .	12 fő	33,60 nm	2,80 nm
116 II-5-520	2018.04.12 .	2018.04.14 .	11 fő	33,60 nm	3,05 nm
116 II-5-520	2018.04.15 .	2018.04.18 .	12 fő	33,60 nm	2,80 nm
116 II-5-520	2018.04.19 .	2018.04.22 .	11 fő	33,60 nm	3,05 nm
116 II-5-520	2018.04.23 .	2018.04.27 .	12 fő	33,60 nm	2,80 nm

A kártalanítást megalapozó ezen jogcím körében a bíróságnak a Bv. tv. alapján a napi tétel összegének meghatározásában van mérlegelési jogköre, ugyanis a törvény rögzíti, hogy a kártalanítás egy napra eső összege legalább ezerkettőszáz

forint, de legfeljebb ezerhatszáz forint.³⁶ Az elszenvedett jogsérelem súlya, és ennek megfelelően a napi tétel összege a szerint változik, hogy a biztosított mozgás- és élettér milyen mértékben marad el az előírtaktól. Noha a fogva tartással szükségszerűen együtt jár a szabad élettől szűkösebb elhelyezés, a zárkatársakkal való együttélésből fakadó kényelmetlenség, amelyet a fogvatartottnak tűrnie kell, a jogszabály által előírt mozgás- és élettér biztosítása azonban olyan követelmény, amelynek az elmaradása túlsúlyfoltot okoz és az elhelyezést objektíve megalázóvá, embertelenné teszi.

A pályázó gyakorlatában tapasztaltak szerint az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott, illetőleg védője ritkán terjeszt elő fellebbezést azon okra alapítottnak, hogy kevésnek tartja a bíróság mérlegelési jogkörében megállapított napi tétel összegét, noha erre is adódik időről-időre példa.

2.2. Az alapvető jogokat sértő egyéb elhelyezési körülmények

A Bv. tv. a kártalanítást megalapozó egyéb jogcím tekintetében csupán példálózó jellegű felsorolást tartalmaz: ide sorolandó a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiányához esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, különösen az illemhely elkülönítésének a hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás, amelyet a törvény összefoglalóan alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményeknek nevez.³⁷

A bíróság az elhelyezés egyéb körülményeinek az elbírálása során az intézetek tájékoztatását veti egybe a kérelemben foglaltakkal. Nincs lehetőség ugyanis a panaszolt körülmények kapcsán bizonyítás felvételére, mivel azok az idő múlásával, a büntetés-végrehajtási intézeteket érintő folyamatos fejlesztések következtében jelentősen változhatnak, másrészt pedig a bizonyítás felvétele utólag nem célravezető, hiszen visszamenőlegesen nem állapítható meg például, hogy a kérelmező által megjelölt időszakban hány fok lehetett a zárkában vagy ott ténylegesen tartózkodtak-e rovarok a fogvatartottak társaságában.

A kártalanítás jogintézményének bevezetését követően felmerült azon jogértelmezési vita, hogy az egyéb elhelyezési körülmények (pl. az elkülönített mellékhelyiség hiánya vagy a zuhanyhelyiségek nem megfelelő higiéniai állapota) önmagában megalapozhatnak-e kártalanítást, tehát az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott abban az esetben is jogosult-e kártalanításra, ha egyébként számára a jogszabályban meghatározott élettér biztosított volt. A Kúria joggyakorlat elemző csoportja azonban megállapította, hogy a megfelelő

³⁶ Bv. tv. 10/A. § (3) bek.

³⁷ Bv. tv. 10/A. § (1) bek.

élettér biztosítása esetén az egyéb elhelyezési körülmények közömbösek, azok a túlszűfolttság megvalósulása esetén az elszenvedett jogsérelem súlyában tölthetnek be szerepet.

A pályázó joggyakorlatában a határozata ellen benyújtott fellebbezés folytán eljáró másodfokú bíróság a Kúria véleményében foglaltakkal azonos álláspontra helyezkedett. Az ügy lényege röviden a következők szerint foglalható össze.

Az elítélt meghatalmazása alapján eljáró jogi képviselő az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt kártalanítás iránti kérelmet terjesztett elő. Kérelmében a kártalanítás jogalapjaként a túlszűfolttságot, a rovarok jelenlétét, télen a zárkában a fűtés hiányát, nyári időben a zárkák megfelelő hűtésének hiányát, mint az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményeket jelölte meg.

A pályázó – mint elsőfokú bíróság – az elítélt kérelmét elutasította. A büntetés-végrehajtási intézet által előterjesztett PKTTR táblázat adatai alapján ugyanis megállapítható volt egyfelől az, hogy az elítélt kérelme a minimális élettér vonatkozásában egyetlen napon sem volt megalapozott, mivel az intézet a sérelmezett időszak valamennyi napján biztosította a jogszabályban előírt minimális életteret; másfelől pedig az elhelyezés egyéb körülményeire adott intézeti vélemény alapján az, hogy az intézet a jogszabályban és a szakutasításokban foglalt követelményeknek eleget tett.³⁸

Az elsőfokú bíróság határozata ellen a jogi képviselő jelentett be fellebbezést, amelyben előadta, hogy álláspontja szerint a Bv. tv. 10/A. § (1) bekezdésében foglaltak helyes értelmezése szerint a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés, illetve rovarirtás önmagában is elegendő ok a kártalanításra, nincs törvényi alapja, hogy kizárólag a megfelelő élettér hiánya lenne az. Kérte az elsőfokú bíróság határozatának hatályon kívül helyezését.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság határozatát helyben hagyta. Indokolásban rögzítette, hogy a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának 2018. július 4. napján közzétett összefoglaló véleménye szerint a személyenkénti négy négyzetméter élettér biztosítása esetén – az eredményes kártalanítási eljárást is kizárva – az e mellé párosuló nem megfelelő fogvatartási körülmények közömbösek. Ezzel ellentétben – figyelemmel az EJB gyakorlatára is – a személyenkénti négy négyzetméter élettér alatti helyzetben a negatív többlet már értékelés alá vonandó. Tehát, amennyiben a jogszabályban előírt élettér biztosított, a kapcsolódó sérelmek önmagukban nem alapoznak meg kártalanítást. Ha a jogszabályban előírt élettér nem biztosított, az önmagában megalapozza a kártalanítást, és ekkor értékelendők a kapcsolódó sérelmek is. Erre figyelemmel – az irányadó bírói gyakorlat szerint – a bíróság csak azon

38 elsőfokú bíróság Bv.790/2019/16. sz. végzése

napok vonatkozásában tulajdonít jelentőséget az egyéb panaszolt elhelyezési körülményeknek, amely napokon a túlzásfokúság megállapítható. Kivételként utalt arra is a másodfokú bíróság, hogy az EJEB a fentiekhez kapcsolódó ítéleteiben kifejtette, hogy a hivatkozott körülmények közül a függönnyel leválasztott illemhely más megítélés alá esik, ugyanis az nem biztosítja az elvárható intimitást, így sérti az emberi méltóságot, ilyen esetben tehát általában megállapítható az embertelen és megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, amit egyebekben – a bírói gyakorlat alapján, korábban rögzítettek szerint – a zárkaméren túl egyéb körülmények önmagukban nem alapoznak meg. Ezen körülmény tehát elméletileg alapot adhatna annak megállapítására, hogy az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények a zárkaméret ellenére is megvalósultak, azonban ezen sérelemre az elítélt jogi képviselője nem hivatkozott.³⁹

A pályázó a következőkben a gyakorlatában a leggyakrabban sérelmezett elhelyezési körülményeket, valamint a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet ezekre adott véleményét ismerteti. A pályázat terjedelmi korlátaira tekintettel egynél több büntetés-végrehajtási intézet véleményét ismertetni nem célszerű.

2.2.1. A mellékhelyiség elválasztásának, önálló szellőzésének hiányára alapított panasz

A 6/1996. (VII.12.) IM rendelet 135. § (2) bekezdése, valamint a 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 120. § (2) bekezdése szerint a zárkában folyóvízzel ellátott mosdót, illetve elkülönített, lehetőség szerint önálló szellőzésű WC-t kell kialakítani. Ahogyan arról már a fentiekben korábban esett szó, az EJEB az ítéleteiben kifejtette, hogy a függönnyel elválasztott illemhely nem biztosítja az elvárható intimitást, sérti az emberi méltóságot, ilyen esetben a hazai szabályozás szerint is megállapítható az embertelen és megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény.

A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet mindhárom objektuma tekintetében elmondható, hogy a zárkák fallal leválasztott, ajtóval ellátott mellékhelyiséggel rendelkeznek, melyben a gépi szellőzés biztosított. Az I. objektumban a mellékhelyiségek leválasztásának munkálatai 1995-ben fejeződtek be. A II. objektumban a mellékhelyiségek leválasztása 2008-ban történt meg. A III. objektum úgy épült, hogy minden zárkában fallal leválasztott wc került kialakításra.

39 másodfokú bíróság Bpkf.10.272/2020/2. sz. végzése

2.2.2. A meleg vizes mosdó hiányára, a zuhanyozás gyakoriságára alapított panasz

A zárkákban a melegvizes mosdó biztosítása csupán lehetőség, de nem jogszabályi kötelezettség. A kérelmekben panaszolt meleg vizes mosdó hiánya kellemetlen körülmény, de az az elhelyezést nem teszi embertelenné vagy megalázóvá abban az esetben, ha a meleg vizes fürdést az intézet megfelelő gyakorisággal biztosítja. A jogszabályok heti legalább egy⁴⁰, illetőleg heti legalább három⁴¹ alkalommal történő meleg vizes fürdést írtak/írnak elő.

A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben a fogvatartottak elhelyezésére szolgáló részleg minden emelete rendelkezik 3, 4, 7 vagy 8 db zuhanyzóval ellátott fürdő helyiséggel. A nem dolgozó férfi fogvatartottak a meleg vizes fürdést 2016 márciusa óta hetente 3 alkalommal vehetik igénybe, ezt megelőző időszakban hetente 2 alkalommal, 10-10 perc időtartamban. A zárkák mosdókagylókkal, hideg folyóvízzel vannak felszerelve, melynek használata nincs korlátozva. A zuhanyzókat a fogvatartottak rendszeresen takarítják. A dolgozó fogvatartottak részére minden nap meleg vizes fürdést (zuhanyozást) biztosít az Intézet.

2.2.3. A rovarok, poloskák, csótányok jelenlétére alapított panasz

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 73.§ (1) bekezdése értelmében a betegségeket terjesztő vagy egészségügyi szempontból káros, miniszteri rendeletben meghatározott rovarok, rágcsálók irtásáról, és a madarak távoltartásáról a terület, épület tulajdonosa, illetve kezelője rendszeresen gondoskodik. A terület, illetve épület használói az irtást tűrni kötelesek.

40 A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet 151. §

(1) Az elítéltek részére hetente legalább egy alkalommal - a szennyező munkaterületen dolgozóknak naponként, munka után - meleg vizes fürdést (zuhanyozást) kell biztosítani. Az intézet lehetőségeihez képest a naponkénti fürdést valamennyi dolgozó elítéltre, illetve az elítélt nőkre is ki kell terjeszteni. (2) Az elítéltek részére a rendszeres fürdések közötti időben - az intézet lehetőségein belül - a napirendben meghatározottak szerint biztosítható meleg víz. Az elítélt nőket a rendszeres fürdések közötti időben is el kell látni meleg vízzel.

41 A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírás helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 132. §

(1) Az elítéltek részére hetente legalább három alkalommal, a női elítéltek részére, továbbá a dolgozó elítéltek részére munka után naponta meleg vizes fürdést kell biztosítani.

(2) Az elítéltek részére a rendszeres fürdések közötti időben - a bv. intézet lehetőségein belül - a napirendben meghatározottak szerint biztosítható meleg víz. A női elítélteket a rendszeres fürdések közötti időben is el kell látni meleg vízzel.

A fertőző betegségek és a járványok megelőzése érdekében szükséges járványügyi intézkedésekről szóló 18/1998. (VI. 3.) NM rendelet 36. § (1) bekezdésében foglaltak alapján a fertőző betegséget terjesztő vagy egyéb egészségügyi szempontból káros rovarok és egyéb ízeltlábúak, valamint a rágcsálók és egyéb állati kártevők megtelepedésének és elszaporodásának megakadályozásáról, ártalmuk megelőzéséről, távoltartásukról, rendszeres irtásukról gondoskodni kell. A 36. § (2) bekezdésének e) pontja alapján egészségügyi kártevőnek minősül az ágyi poloska.

A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben fél évenként van kötelező rovarirtás és a fogvatartottak kérelmet nyújthatnak be külön rovarirtás miatt.

2.2.4. A természetes fény hiányára alapított panasz

Az Intézet a zárkák világítását a 21/2020. (VI. 11.) BVOP utasítás VIII. fejezetének 34. pontjában meghatározott módon biztosítja. A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet egy- és két fős zárkáiban 1 db 2x18 wattos neoncsöves armatúra és egy 40 wattos égővel felszerelt lámpatest, az ennél nagyobb zárkákban 2 db 2x36 wattos neoncsöves armatúra és két, egyenként 40 wattos égővel felszerelt lámpatest biztosítja a világítást, amelyek olvasáshoz elegendő fényt biztosítanak. Továbbá minden mellékhelyiség is egy további lámpatesttel van ellátva. A kilátásgátló csak az udvarra néző zárkák ablakára van felszerelve, mivel a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet I. Objektuma a Törvényszék épülete is, és a fogvatartottak kiabálása zavarta a bíróság munkáját.

2.2.5. A természetes szellőzés hiányára alapított panasz

Az Intézet I. objektumában a zárkák ablakai teljesen nyithatók, így a szellőzés megoldott. A II. objektum ablakai 40 vagy 90 fokban nyithatóak, így a szellőzés ott is megoldott. A III. objektum valamennyi zárkája 30 fokban nyitható ablakkal rendelkezik, biztosítva a természetes szellőztetést. Nyáron, nagy meleg idején az ételbeadó nyílások is nyitásra kerülnek a szellőzés érdekében. Az I. Objektum zárka ablakainak mérete 90x98,5 cm, míg a III. Objektum zárka ablakainak mérete 82,5x47,5 cm.

2.2.6. A zuhanyhelyiségek fertőző és a zárkák higiéniai állapotára alapított panasz

A zuhanyzókat és a zárkákat a fogvatartottak rendszeresen takarítják az Intézet házi rendjének utasítása szerint.

2.2.7. A télen a zárkákban a fűtés hiányára alapított panasz

Az Intézet az épület hőmérsékletét a Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnokság 26/2016 szakutasításában meghatározott módon biztosítja az alábbi módon: lakóhelyiség, zárka 20C°*, kórterem 22C°, orvosi rendelő 22C° fürdőhelyiség, zuhanyzó 24C°*, konyha 16C°, étkező helyiség 18C°*, tanterem 20C°, látogató helyiség 20C°, sportolásra alkalmas helyiségek 18C°, kulturális foglalkozásra, vallásgyakorlásra alkalmas helyiség 20C°, belső folyosó 18C°, WC helyiség 16C°, előcsarnok 16C°, műhely 18C°, lépcsőház 16C°, raktár 16C°, iroda 20C°.

(A *-gal jelölt helyiségben az előírt hőmérsékletet addig kell biztosítani, ameddig ott elítélt tartózkodik). Télen a helyiségek fűtése, a hőmérséklet biztosított. Az I. objektumban a zárkák ablakai teljesen nyithatók. Az Intézet a fűtési szezon elején, rendkívül hideg idején, valamint panasz beérkezése esetén ellenőrzi a hőmérsékletet. Az Intézet központi fűtését kazán biztosítja, a hőleadók a zárkákban radiátorok.

2.2.8. A nyári hőség idején az elviselhetetlen melege alapított panasz

Hősgriádó esetén az Intézetben a zárkák ételbeadó nyílásai az esti zárástól nyitáig nyitva vannak. Napközben azokon a körleteken, ahol nincs a folyosón fogvatartott, az ételbeadó nyílást – a fogvatartottak kérésére – ugyancsak nyitva lehet hagyni. A fogvatartottaknak a zárkában is rendelkezésükre állnak hűtési lehetőségek (lavórban lábfürdő, vizes törölköző). A körletfolyosók végén lévő ablakok a jobb szellőzés érdekében eltávolításra kerültek. A körfolyosókon az ablakok bukóra nyitva vannak. A fogvatartottak zárkában történő hűsítése érdekében az Intézet vízpermetezőket szerzett be, melyek igény szerint kerültek kiosztásra.

2.2.9. A szabad levegőn való tartózkodás hiányára alapított panasz

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.) 36. § (1) bekezdés k) pontja és a Bv. tv. 122. § e) pont ea) alpontja alapján az elítélt (fogvatartott) naponta legalább egy óra szabad levegőn tartózkodásra jogosult.

Külön jelzés esetén az Intézet felügyeletnek kötelessége megtenni a szükséges intézkedéseket a fogvatartott szabadlevegőn tartózkodásának végrehajtására.

2.2.10. Az orvosi ellátás elégtelenségére alapított panasz

Az Intézetben az orvosi vizsgálat rendszerességgel heti 1 alkalommal volt, és van jelenleg is, de amennyiben akut ellátást igénylő panasz van a fogvatartottnak, soron kívüli orvosi ellátást biztosítanak a részére. Gyógyszer csomagban beküldhető, külön engedély alapján, ezen felül a fogvatartott részére elrendelt gyógyszereket térítés ellenében az Intézet biztosítja. Amennyiben pénzzel nem rendelkezik, abban az esetben is biztosítja a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet a részére szükséges gyógyszereket. A fogvatartottak egészségügyi ellátása a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 16/2017.(II.6.) OP szakutasítása a büntetés-végrehajtású intézetekben fogvatartott elítéltek és egyéb jogcímen fogvatartottak egészségügyi ellátásáról, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 26/2018.(V.15.) OP szakutasítása a fogvatartottak intézeten kívül történő előállításáról X.146-161. pontjai, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának, 32/2015.(IV.22.) OP szakutasítása a polgári egészségügyi intézményben elhelyezett fogvatartott őrzésének, vagy ellenőrzésének rendjéről, az 26/2015. (III.31.) OP szakutasítás melléklete, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Biztonsági Szabályzatának 490-509 pontjai alapján történik.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az egyéb elhelyezési körülmények közül kizárólag a mellékhelyiség elválasztásának hiánya alapozhat meg önmagában – a jogszabályban előírt minimális élettér biztosítása mellett is – kártalanítást, a többi elhelyezési körülmény önmagában nem, ha az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott számára a jogszabályban kötelezően előírt minimális élettér egyébként biztosítva volt.

Az egyéb elhelyezési körülmények is megvalósíthatják mindazonáltal a kínzó, embertelen, megalázó bánásmódot, de az ilyen módon elszenvedett jogsérelem vagyoni kompenzálására nem a kártalanítási eljárás során, hanem egyéb törvényes úton, polgári bíróság előtt van lehetőség.⁴²

42 Bv. tv. 10/A. § (2) bek.: Az (1) bekezdésben meghatározott jogcímen további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni.

3. A kártalanítási eljárás

3.1. A kérelem előterjesztésére jogosultak köre

A Bv. tv. a kártalanításra jogosultakat egyfelől az általános rendelkezések, másfelől az átmeneti rendelkezések szabályai között határozza meg.

Az általános rendelkezések szerint a kártalanítási igény benyújtására az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott és védője, illetve ha az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott szabadult, jogi képviselője is jogosult.⁴³ Elítélt az a személy, akinek büntetőjogi felelősségét a büntetőbíróság jogerős határozattal megállapította. Egyéb jogcímen fogvatartott a kényszerintézkedés hatálya alatt álló személy, kényszergyógykezelést, rendbíróság helyébe lépő elzárásra kötelezett és a szabálysértési elzárásra kötelezett elkövető.

Fő szabály szerint a kártalanítási igény benyújtásának feltétele az is, hogy az elítélt vagy – a kényszergyógykezelést, illetve az előzetes kényszergyógykezelést kivételével – az egyéb jogcímen fogvatartott az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt a jelen pályázatban külön alfejezetben ismertetett panaszt a kérelem előterjesztését megelőzően a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokánál előterjessze.⁴⁴

Figyelemmel arra, hogy a jogalkotó nem kívánta kizárni a kártalanításra jogosultak közül azon elítélteket, illetőleg egyéb jogcímen fogvatartottakat sem, akiknek a kérelme a kártalanítás intézményének bevezetését, azaz 2017. január 1. napját megelőző időszakra vonatkozik, a Bv. tv. átmeneti rendelkezései alapján a fentiekben megjelölt jogosultakon túl a kártalanítási kérelem előterjesztésére az az elítélt és egyéb jogcímen fogvatartott is jogosult, akinek az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekből eredő sérelme a Bv. tv. módosításának hatályba lépése előtt egy éven belül szűnt meg (azaz a 2016. évben), továbbá az is, aki az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt az EJEB-hez nyújtott be kérelmet, ha a kérelmet az EJEB a módosítás hatálybalépésének napjáig (tehát 2017. január 1. napjáig) nyilvántartásba vette, kivéve, ha a fogvatartott az EJEB-hez címzett kérelmét 2015. június 10. napját követően nyújtotta be és a kérelem benyújtásakor a jogsértés megszűnésétől számítottan több mint hat hónap telt el.⁴⁵ Ebben a két esetben a panasz benyújtása – a visszaható hatály tilalmára tekintettel – nem feltétel a 2017. január 1. napját megelőző időszakra vonatkozóan.⁴⁶

A kérelemben egyébiránt nyilatkozni kell arról, hogy az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott javára az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények

43 Bv. tv. 10/A. § (5) bek.

44 Bv. tv. 10/A. § (6) bek.

45 Bv. tv. 436. § (10) bek.

46 Bv. tv. 436. § (11) bek.

miatt az EJB kártérítésre kötelezte-e az államot, illetve a polgári bíróság ítelt-e meg kártérítést vagy sérelemdíjat, ha igen, melyik bíróság, milyen ügyszámon.⁴⁷

A bíróság hivatalból vizsgálja, hogy az elítelt javára az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt az EJB az államot kártérítésre kötelezte-e, illetve a polgári bíróság ítelt-e meg kártérítést vagy sérelemdíjat.⁴⁸

Amennyiben a bíróság megállapítja, hogy a kérelem nem az arra jogosulttól származik, vagy a kérelemben megjelölt időszakra vonatkozóan az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt az EJB az államot kártérítésre kötelezte, vagy a polgári bíróság kártérítést vagy sérelemdíjat ítelt meg, a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül – az iratok alapján – elutasítja.⁴⁹

Noha a Bv. tv. törvény kifejezetten nem rögzíti, az irányadó bírósági gyakorlat következetes abban, hogy a kártalanítási eljárásban jogutódlásnak helye nincs. Erre az álláspontra helyezkedett a pályázó – mint elsőfokú bíróság – eljárást megszüntető végzése ellen előterjesztett fellebbezés folytán eljáró másodfokú bíróság a Bpkf.9180/2019/2. sz. végzésében is. Az ügy lényege röviden a következők szerint foglalható össze.

A pályázó – mint elsőfokú bíróság – a néhai elítelt jogi képviselője által előterjesztett kártalanítási kérelem alapján indult kártalanítási eljárást megszüntette. Indokolásában hivatkozott a Bv. tv. 10/A. § (1) bekezdésére, kiemelve, hogy a kártalanítás az elítéltnak vagy az egyéb jogcímen fogvatartottnak jár; hivatkozott továbbá a Bv. tv. 50. § (6) bekezdése folytán alkalmazandó Be. 492. § (1) bekezdés c) pontjára, amely szerint a bíróság az eljárást ügydöntő végzéssel megszünteti, ha halál, elévülés, kegyelem vagy törvényben meghatározott egyéb okból a vádlott büntethetősége megszűnt.⁵⁰

Az elsőfokú bíróság határozata ellen a néhai elítelt jogi képviselője jelentett be fellebbezést, amelyben kérte az elsőfokú végzés hatályon kívül helyezését, és az elsőfokú bíróság új eljárásra utasítását. Megítélése szerint ugyanis az elsőfokú bíróság tévesen értelmezte a Bv. tv. 50. § (6) bekezdésében írtakat, a 10/A. § hatálya alá tartozó ügyekben ugyanis a Be. 492. § (11) bekezdés [sic!] c) pontja nem alkalmazható. Ennek magyarázataként előadta, hogy a kártalanítási eljárásban a fogvatartott jogos igénye kerül elbírálásra, amely a fogvatartott halálával nem enyészik el. Párhuzamot állított a polgári eljárásban érvényesíthető sérelemdíj és a kártalanítási igény között utalva azon bírói gyakorlatra, mely szerint ha a sérelmet szenvedett még életében megkezdte az igényérvényesítést, úgy az örökösök igényt tarthatnak a megítélt összegre.

47 Bv. tv. 10/A. § (5) bek.

48 Bv. tv. 70/A. § (3) bek.

49 Bv. tv. 70/A. § (5) bek. b) és d) pont

50 elsőfokú bíróság Bv.5603/2018/11. sz. végzése

A másodfokú bíróság a fellebbezést nem ítélte alaposnak, megállapítása szerint az elsőfokú bíróság által meghozott végzés törvényes, indokai mindenben helytállóak. A másodfokú bíróság a végzésében rámutatott arra, hogy a Bv. tv. 50. §-a a büntetés-végrehajtási bíró eljárásának általános szabályait rögzíti. Ezen paragrafus (6) bekezdése akként rendelkezik, hogy abban az esetben, ha e – vagy más – törvény eltérően nem rendelkezik, a büntetés-végrehajtási bíró eljárására a büntetőeljárás szabályait kell alkalmazni. Ezen általános szabályok a kártalanítás miatt indított ügyekben is alkalmazandók, ezt támasztja alá a Bv. tv. 50. § (7) bekezdésének azon rendelkezése is, amely külön nevesíti a kártalanítási eljárásban részt vevő jogi képviselőt. Sem a Bv. tv., sem a bíróság által ismert egyéb jogszabály nem tartalmaz azonban az általánostól eltérő rendelkezést a kártalanítási eljárásra, így az elsőfokú bíróság törvényesen alkalmazta a Be. 492. § (1) bekezdés c) pontjában írt rendelkezést. Megállapította a másodfokú bíróság továbbá azt is, hogy a Bv. tv. 10/A. § (2) bekezdése akként rendelkezik, hogy „az (1) bekezdésben meghatározott jogcímen felül további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de az elítelt vagy egyéb jogcímen fogvatartott jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni”. Ezen megfogalmazásra figyelemmel nem vonható párhuzam a sérelemdíj és a Bv. tv.-ben szabályozott kártalanítás között. Végezetül a másodfokú bíróság utalt arra is, hogy a következetes és irányadó bírói gyakorlat értelmében a kártalanításhoz való jog személyhez fűződő alapjog, így öröklésre nincsen lehetőség.⁵¹

3.2. Időbeli korlát

A kérelem előterjesztésére nyitva álló határidő ugyancsak eltérően alakul attól függően, hogy az általános vagy az átmeneti szabályokat kell-e alkalmazni.

Fő szabály szerint (tehát amennyiben a kérelmező az igényét a panaszra kívánja alapítani), a kártalanítás iránti igény attól a naptól számított hat hónapon belül érvényesíthető, amelyen az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények megszűntek. A határidő jogvesztő.⁵² Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény megszűnésének nemcsak az tekinthető, ha a fogvatartott szabadul (akár reintegrációs őrizetbe helyezéssel), hanem az is, ha a büntetés-végrehajtási intézet számára több mint 30 napon keresztül megszakítás nélkül biztosítja a jogszabályban meghatározott életteret.⁵³ A megszűnést tehát nemcsak a szabadulás, hanem a fogva tartás során átmenetileg történő megfelelő

51 másodfokú bíróság Bpkf.9180/2019/2. sz. végzése

52 Bv. tv. 10/A. § (4) bek.

53 Bv. tv. 10/A. § (4) bek.: E bekezdés alkalmazásában nem tekinthető az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény megszűnésének, ha e körülmény fennállása rövid időtartamra, de legfeljebb harminc napra megszakad azért, mert az elítelt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott elhelyezése során a jogszabályban előírt életteret biztosítva volt.

elhelyezési körülmények biztosítása – akár más intézetbe történő átszállítással – is eredményezheti. A gyakorlatban a legtöbbször ez a jogszabályhely alapozza meg a kérelmek részbeni elutasítását, figyelemmel arra, hogy a 30 napot meghaladó megszakadás esetén a megszakadás előtti időszak az elbírálás során – elkészttség okán – nem vehető figyelembe, csak az azt követő időszak.

Abban az esetben, ha az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott az igényét az átmeneti rendelkezésekben foglaltak valamelyike szerint (tehát vagy a 2016. évben történt szabadulása vagy az EJB-hez benyújtott kérelme alapján) kívánta érvényesíteni, úgy a 6 hónapos jogvesztő határidő a módosítás hatálybalépésének napján kezdődött, azaz 2017. január 1. napján,⁵⁴ és nem az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények megszűnésének napján.

A bíróságok gyakorlata egységesülni látszik a tekintetben, hogy ez utóbbi esetben a kérelem előterjesztésére nyitva álló határidő utolsó napja 2017. június 30. napja volt, noha a 3068/2019. (III. 29.) számú alkotmánybírósági határozatban foglalt alkotmánybírói különvélemény szerint a határidő utolsó napja 2017. július 3. napja volt.

Érdekes kérdést vet fel e határidő megtartása szempontjából az az eset, amikor a kérelmet nem a Bv. tv. 10/A. § (5) bekezdésében foglaltak szerint, azaz nem a szabadítást végző bv. intézetnél terjesztették elő, és a kérelem az áttételt követően 2017. június 30. napja után érkezett a bíróságra.

A pályázó joggyakorlatában előfordult ilyen esetet röviden a következőképpen lehet összefoglalni.

Az elítélt – jogi képviselője útján - a 2017. június 14. napján kelt beadványában kártalanítás iránti kérelmet terjesztett elő a Tököli Országos Büntetés-végrehajtási Intézetnél. Kérelmében a 2012. október 20. és 2016. augusztus 17. napja közötti fogva tartás körülményeit sérelmezte. A Tököli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet a 2017. június 30. napján kelt iratában tájékoztatta a jogi képviselőt, hogy a kérelmét nem az illetékes büntetés-végrehajtási Intézethez nyújtotta be, mivel a kártalanítás iránti igényt annál a büntetés-végrehajtási intézetnél kell előterjeszteni, ahonnan a szabadítás történt. Az elítélt a kérelmét 2018. július 9. napján ismételten előterjesztette, ezúttal a bíróság előtt. A bíróság az iratokat – mint nem megfelelő helyre benyújtott kérelmet – 2018. július 13. napján megküldte a szabadítást végző Budapesti Fegyház és Börtön részére. A Budapesti Fegyház és Börtön a vétív tanúsága szerint a kérelmet 2018. július 18. napján vette át.

54 Bv. tv. 436. § (11) bek.: A (10) bekezdés esetén a 10/A. § (4) bekezdésben meghatározott jogvesztő határidő e rendelkezés hatálybalépésének napjával kezdődik. A (10) bekezdés alapján benyújtott kérelmek elbírálása során a 10/A. § (6) bekezdése nem alkalmazható, továbbá a büntetés-végrehajtási bíró eljárására az 50. § (1) bekezdés d) pontjában megállapított határidő harminc nappal meghosszabbodik.

A pályázó – mint elsőfokú bíróság – a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül elutasította. Indokolása szerint a kártalanítási kérelem a Bv.tv. 436. § (11) bekezdésében foglalt 6 hónapos jogvesztő határidőn túl került előterjesztésre. A Bv.tv. 10/A. § (5) bekezdése ugyanis egyértelműen rögzíti, hogy a kártalanítás iránti kérelmet a szabadítás helye szerinti büntetés-végrehajtási intézetnél kell írásban előterjeszteni. Az elítelt a büntetését kitöltve 2016. augusztus 17. napján szabadult a Budapesti Fegyház és Börtönből, számára a 436. § (11) bekezdésében foglalt – a kártalanítási kérelem előterjesztésére megszabott – 6 hónapos jogvesztő határidő utolsó napja 2017 június 30. napja volt. Az elítelt meghatalmazása alapján eljáró jogi képviselő azonban a kérelmet 2017. június 30. napját megelőzően nem megfelelő helyre, a Tököli Országos Büntetés-végrehajtási Intézetbe nyújtotta be, amelyről a nevezett intézmény 2017. június 30. napján tájékoztatta a jogi képviselőt. A 2018. július 9. napján ismételten, immár az elsőfokú bíróság előtt előterjesztett kérelem csak a bíróság általi továbbítás révén került szabályszerű benyújtásra a Bv.tv. 10/A. § (5) bekezdése szerint illetékes büntetés-végrehajtási intézet, azaz a szabadítást végző Budapesti Fegyház és Börtön számára. Az intézet az iratokat 2018. július 18. napján, azaz a Bv.tv. 436. § (11) bekezdésében foglalt 6 hónapos jogvesztő határidőt követő több mint 1 éven túl kapta kézhez.⁵⁵

Az elsőfokú határozat ellen az elítelt jogi képviselője jelentett be fellebbezést, melyben a kérelem érdemi elbírálására, vagy a határozat hatályon kívül helyezésére, és az eljárás megismétlésére tett indítványt. Kifejtette, hogy a büntetés-végrehajtási intézetnek az egyébként határidőben benyújtott kérelmet lehetősége és kötelessége lett volna továbbítani az illetékességgel rendelkező intézethez. Álláspontja szerint, mivel ügyfele igénybe vette az EJEB eljárását, a kérelem határidőn belül került előterjesztésre, hiszen arra 2017. január 1. és június 30. napja között volt lehetősége.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helyben hagyta. Az indokolásában kifejtettek szerint a törvény a büntetés-végrehajtási intézetek számára nem ír elő kötelező áttételt, a nem szabadító büntetés-végrehajtási intézetnél történt benyújtás pedig így nem tekinthető határidőben előterjesztettnek. A 2017. január 1-jét megelőző időszakra vonatkozó kártalanítással kapcsolatos bírói gyakorlat jelenleg már egységes: a kártalanítási kérelem előterjesztésének legkésőbbi határideje a Bv.tv. átmeneti rendelkezése, a 436.§ (11) bekezdése alapján 2017. június 30. napja lett volna a 2017. január 1. napját megelőző időszak tekintetében. Miután a kérelem csak ezt követően érkezett a szabadítás helye szerinti intézethez, így az elkésett.⁵⁶

55 elsőfokú bíróság Bv.278/2019/3. sz. végzése

56 másodfokú bíróság Bpkf. 7233/2019/2. sz. végzése

A Kúria a BH2020. 140. számú döntésében ugyancsak elvi élel mondta ki, hogy a terheltnek a kártalanítási igényt a terheltet aktuálisan fogva tartó büntetés-végrehajtási intézetnél kell előterjesztene, és annak elbírálására az ezen büntetés-végrehajtási intézet székhelye szerinti törvényszék büntetés-végrehajtási bírója illetékes; amennyiben a terhelt szabadult, az eljárást a szabadítást végző büntetés-végrehajtási intézet székhelye szerint illetékes törvényszék büntetés-végrehajtási bírója folytatja le, amennyiben a terhelt vagy védője külön nem kérelmezte, hogy a terhelt lakcíme vagy tényleges tartózkodási helye szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró járjon el.

A Kúria BH2019. 104. számú döntésében pedig kimondta, hogy a már kitöltött szabadságvesztésre vonatkozó alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási igény elbírálására a szabadító büntetés-végrehajtási intézet székhelye szerinti büntetés-végrehajtási bíró az illetékes.

Egyértelműen megállapítható tehát, hogy a kérelem akkor tekinthető határidőben előterjesztettnek, ha azt a fogva tartás helye vagy a szabadítást végző büntetés-végrehajtási intézetnél terjesztették elő.

3.3. A panasz

A 2017. január 1. napjával bevezetett kártalanítási eljárás lefolytatásának törvényi előfeltétele, hogy az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott az elhelyezési körülmények miatt panaszt terjesszen elő az intézetparancsnoknál.⁵⁷ Ez illeszkedik a Bv. tv. 21. § (1) bekezdéséhez, amely szerint a végrehajtásért felelős szerv intézkedése vagy döntése ellen, illetve annak elmulasztása miatt panasszal lehet fordulni a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez.

A Bv. tv.-hez fűzött részletes indokolás szerint a fogvatartottnak az egyezményesértő elhelyezés miatt ki kell merítenie a sérelem elhárítását még preventív eszközként lehetővé tévő speciális panaszjogát. A jogintézmény célja, hogy a fogvatartott még a kártalanítási kérelem benyújtását megelőzően jelezze az intézetparancsnok felé az alapvető jogainak sérelmét, és az intézetparancsnok ennek nyomán intézkedhessen annak megszüntetése iránt.

A Bv. tv. 144/B. § (1) bekezdése alapján az elítélt és a védője az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt – írásban – közvetlenül panasszal élhet a bv. intézet parancsnokához. A bv. intézet parancsnoka panaszt elbíráló határozatot hoz, amelyben az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények javítása vagy a

⁵⁷ Bv. tv. 10/A. § (6) bek.: A kártalanítás iránti igény benyújtásának feltétele az is, hogy az elítélt vagy - a kényszergyógykezelt, illetve az előzetes kényszergyógykezelt kivételével - az egyéb jogcímen fogvatartott az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt a 144/B. §-ban meghatározott panaszt előterjessze a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez.

sérelem ellensúlyozása érdekében megteszi a szükséges intézkedéseket.⁵⁸ Ha a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiányából eredő alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény megszüntetése az adott bv. intézeten belül nem oldható meg, az intézetparancsnok kezdeményezi az elítéltnak más bv. intézetbe történő átszállítását, ahol a jogszabályban meghatározott élettér biztosítható.⁵⁹ Ha a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiányából eredő alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény megszüntetése sem az adott bv. intézeten belül, sem más bv. intézetbe való átszállítással nem oldható meg, a bv. intézet parancsnoka a sérelem ellensúlyozása érdekében, ha azt még nem tette meg, - és ha az a feladatellátást nem akadályozza, valamint annak feltételei egyébként biztosítottak -, intézkedik.⁶⁰

A jogsérelem megszüntetésének elsődleges módja tehát egy másik, a jogszabályban meghatározott minimális élettér biztosítására alkalmas bv. intézetbe történő átszállítás. Amennyiben erre nincs lehetőség, akkor csak a sérelem ellensúlyozására tehető intézkedés, amely azonban a jogsértést önmagában nem szünteti meg. A gyakorlatban a legtöbbször előforduló ilyen intézkedés a plusz séta, plusz telefonálási lehetőség vagy bizonyos rendezvényeken való részvétel engedélyezése.

A panaszt elbíráló intézetparancsnoki határozat ellen a büntetés-végrehajtási bíróhoz felülvizsgálati kérelem nyújtható be.⁶¹

A jogalkalmazási gyakorlatban kezdetben nehézségeket okozott, hogy a Bv. tv. nem fogalmazza meg világosan a panasz előterjesztésének határidejét, csupán annyit rögzít, hogy a kártalanítási igény benyújtásának feltétele az is, hogy az elítélt vagy – a kényszergyógykezelt, illetőleg az előzetes kényszergyógykezelt kivételével – az egyéb jogcímen fogvatartott az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt a 144/B. §-ban meghatározott panaszt előterjessze a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez.⁶² A panasz jogintézményének preventív jellege alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy azt a fogva tartás során és legkésőbb a kártalanítási kérelem benyújtásával egyidejűleg kell

58 Bv. 144/B. § (2) bek.: A panaszt a benyújtástól számított tizenöt napon belül kell elbírálni. A bv. intézet parancsnoka a panasz alapján, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények esetén, e körülmények javítása vagy a sérelem ellensúlyozása érdekében megteszi a szükséges intézkedéseket. A bv. intézet parancsnoka - a (3) bekezdésben meghatározott kivétellel - az intézkedésről határozattal dönt.

59 Bv. tv. 144/B. § (3) bek.: Ha a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiányából eredő alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény megszüntetése az adott bv. intézeten belül nem oldható meg, a bv. intézet parancsnoka soron kívül megkeresi a BVOP elhelyezésért felelős szakterületét és kezdeményezi az elítéltnak a jogszabályban előírt élettér biztosítására alkalmas más bv. intézetbe való átszállítását.

60 Bv. tv. 144/B. § (5) bek.

61 Bv. tv. 144/B. § (6) bek.: A (2) és az (5) bekezdés alapján megtett intézkedés vagy annak elmulasztása miatt, továbbá ha az átszállítás az elítélt kapcsolattartási jogát sérti, az elítélt és a védője a határozattal szemben a büntetés-végrehajtási bíróhoz felülvizsgálati kérelmet nyújthat be. A felülvizsgálati kérelemnek az átszállításra halasztó hatálya van.

62 Bv. tv. 10/A. § (6) bek.

benyújtani. A kártalanítási kérelem benyújtását vagy a szabadulást követően benyújtott panasz esetén a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasításának van helye.⁶³ Nincs helye azonban az elutasításnak, ha az elítelt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott rajta kívül álló okból nem tudta a panaszjogát érvényesíteni.⁶⁴

A büntetés-végrehajtási intézetek nyilatkozata szerint a fogvatartott a befogadása során az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz- és kártalanítási eljárásról szóló 63/2016. (XII.30.) OP szakutasítás, valamint az ezt hatályon kívül helyező 60/2017. (IX.20.) OP szakutasítás záró rendelkezései szerint a reintegrációs tisztjétől megkapja a panaszeljárásra, valamint a kártalanítási eljárásra vonatkozó tájékoztatást az ún. 2. sz. mellékletben, a fogvatartottak az aláírásukkal igazolják, hogy tudomásul vették az abban leírtakat. Erre való tekintettel az elítelt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott a gyakorlatban sikeresen nem mentheti ki magát azzal, hogy nem volt tisztában a panasztételi kötelezettségével, így a panasz hiánya a kérelmek érdemi vizsgálat nélküli elutasításának szintén az egyik leggyakoribb indoka.

A gyakorlatban azonban számos esetben fordul elő, hogy az intézetek a panaszt és a kártalanítási kérelmet a Bv. tv. 144/B. § (2) bekezdése szerinti panaszt elbíráló határozat nélkül továbbítják. Ebben az esetben értelemszerűen a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasításának nincs helye, mivel nem róható az elítelt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott terhére az, ha az intézet – akár adminisztrációs hiba folytán – a panaszát nem bírálta el.

Eltérő jogértelmezés alakult ki az egyes bíróságokon a Bv. tv. 10/A. § (6) bekezdésében foglalt azon szabály tekintetében, amely szerint ha az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény hosszabb időn át fennáll, három hónapon belül újabb panaszt előterjeszteni nem kell. Egyes bíróságok a kérelmet érdemben elbírálják a teljes sérelmezett időszakra egyetlen benyújtott panasz alapján (természetesen amennyiben a panaszt a fogva tartása során, legkésőbb a kártalanítási kérelemmel együtt előterjeszti az elítelt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott), míg más bíróságok megkövetelik a panasz 3 havonkénti előterjesztését. A kérdésben több alkotmánybírósági határozat született, amelyet a pályázat a későbbiekben külön alfejezetben ismertet.

63 Bv. tv. 70/A. § (5) bek. c) pont: A büntetés-végrehajtási bíróság a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül az iratok alapján elutasítja, ha az elítelt a 144/B. §-ban meghatározott panaszt nem terjesztette elő.

64 Bv. tv. 10/A. § (6) bek.: Nem róható az elítelt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott terhére, ha rajta kívül álló okból nem tudta a panaszjogát érvényesíteni.

3.4. A bírósági eljárás megindítása

A kártalanítási eljárás menetének első lépése a kártalanítási kérelem előterjesztése a fogva tartás helye szerinti bv. intézetnél, ha pedig az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott már szabadult, a szabadítást végző bv. intézetnél. Amennyiben az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekre hivatkozással előterjesztett kártalanítási igény a teljes fogva tartás idejére vonatkozik, és a terhelt még fogva van, az igényt a terheltet fogva tartó bv. intézetnek kell előterjeszteni, annak elbírálására az e bv. intézet székhelye szerinti törvényszék bv. bírója az illetékes.⁶⁵ A kártalanítás iránti igényt írásban, a 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 8. számú mellékletét képező formanyomtatványon kell benyújtani.⁶⁶⁶⁷

A Bv. tv. rendelkezései alapján a formanyomtatvány hiányos kitöltése, illetőleg a kérelem nem formanyomtatványon történő benyújtása miatt kibocsátott hiánypótlási felhívás nem teljesítése esetén a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasításának nincs jogszabályi alapja, amely olykor megnehezíti a bíróság jogalkalmazását, figyelemmel arra, hogy egyes jogi képviselők többszöri hiánypótlási felhívásra is akként nyilatkoznak, hogy nem hajlandóak a 8. számú melléklet szerinti formanyomtatvány benyújtására, mivel jogértelmezésük szerint ez nem kötelezettség.

A formanyomtatványt a bv. intézet az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott rendelkezésére köteles bocsátani.

A kérelem benyújtását követően azt a bv. intézet a véleményével a törvényben meghatározott határidőben továbbítja a bíróság felé.⁶⁸ A véleményhez csatolni kell a fogvatartotti nyilvántartásnak az elítélt által kifogásolt időszak elhelyezési körülményeire vonatkozó adatait tartalmazó kivonatát.⁶⁹ A vélemény minden esetben a kérelemben megjelölt teljes fogva tartási időszakra kell, hogy vonatkozzon. Ha ez alapján több bv. intézet érintett, akkor a fogva tartó, illetve az

65 BH2019. 264.

66 Bv. tv. 10/A. § (5) bek.: A kártalanítás iránti igényt írásban, a külön jogszabályban a kérelem benyújtására rendszeresített nyomtatványon, a fogvatartás helye szerinti bv. intézetnél, ha pedig az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott már szabadult, annál a bv. intézetnél kell benyújtani, ahonnan a szabadítás történt. A kérelemben nyilatkozni kell arról, hogy az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott javára az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJB) kártérítésre kötelezte-e az államot, illetve a polgári bíróság ítélte-e meg kártérítést vagy sérelemdíjat, és ha igen, melyik bíróság, milyen ügyszámon.

67 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 10/C. § (1) bek.: Az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás iránti igényét a 8. melléklet szerinti nyomtatványon is benyújthatja.

68 Bv. tv. 70/A. § (2) bek.: A kérelmet a bv. intézet a véleményével tizenöt, ha a kérelem több bv. intézetet érint, harminc napon belül továbbítja a büntetés-végrehajtási bíróhoz, azzal, hogy ha az elítélt az alapvető jogot sértő elhelyezési körülmény miatt panaszt nyújtott be, a vélemény felterjesztésére csak a panasz elbírálását követően - ideértve az átszállításról szóló határozattal szembeni bírósági felülvizsgálati kérelmet is - kerülhet sor.

69 Bv. tv. 70/A. § (2) bek.

utolsó szabadítást végző bv. intézet gyűjti össze és terjeszti elő a szükséges adatokat a büntetés-végrehajtási bíróhoz.⁷⁰

3.5. A bíróság eljárása

A kártalanítási eljárás lefolytatását a jogalkotó a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörbe utalta, figyelemmel arra, hogy a bv. bíró rendelkezik a bv. intézetek körülményeinek speciális ismeretével.

A kártalanítási eljárás minden esetben kérelem alapján indul. Fő szabály szerint a bíróság iratok alapján dönt⁷¹, meghallgatásra akkor van lehetőség, ha ezt a bíróság szükségesnek tartja, tárgyalásra pedig akkor, ha bizonyítást kell felvenni.⁷² A kártalanítási eljárást bírósági titkár is lefolytathatja.⁷³

A kártalanítási kérelem bv. intézet általi beterjesztését követően a bíróság elsőként azt vizsgálja, hogy helye van-e a kérelem áttételének vagy a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasításának.

A kártalanítás kérelem áttételére az illetékességi szabályok vizsgálatával kerülhet sor. Az eljárást az elítéltet vagy az egyéb jogcímen fogvatartottat fogva tartó bv. intézet székhelye szerint bíróság folytatja le; ha pedig az elítélt szabadult, az eljárást a szabadítást végző bv. intézet székhelye szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró folytatja le, de az elítélt vagy a védő ilyen irányú külön kérelmére az elítélt lakcíme vagy tényleges tartózkodási helye szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró jár el.⁷⁴

A bíróság a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasítására a Bv. tv. szerint taxatív meghatározott négy esetben jogosult, a joggyakorlat azonban az elutasítási indokok kiszélesítését igényelné (pl. amennyiben a kérelmet nem a jogszabály szerinti formanyomtatványon terjesztik elő vagy a kérelmet előterjesztő a hiánypótlási kötelezettségének többszöri felhívás ellenére sem tesz eleget és a

70 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 10/C. § (3) bek.

71 Bv. tv. 70/A. § (1) bek.: A büntetés-végrehajtási bíró az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekből eredő sérelmek miatt az elítélt kártalanításáról az elítélt vagy a védő kérelmére dönt. A büntetés-végrehajtási bíró iratok alapján is meghozhatja a döntést, továbbá az ügyészség véleményének beszerzését mellőzheti.

72 Bv. tv. 50. § (1) bek. b) pont: A büntetés-végrehajtási bíró az e törvényben meghatározott esetekben iratok alapján hozhatja meg a döntést, ez esetben beszerezheti az ügyészség és az elítélt nyilatkozatát. Az ügyészség és az elítélt a nyilatkozatát a bíróság felhívásától számított nyolc napon belül teheti meg; egyéb esetekben, vagy ha azt szükségesnek tartja, az elítéltet meghallgatja, bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart, az ügyészség, a végrehajtásért felelős szerv képviselője és a védő az elítélt meghallgatásán jelen lehet, a tárgyaláson az ügyészség és a védő jelenléte kötelező, a végrehajtásért felelős szerv képviselője jelen lehet.

73 Bv. tv. 50. § (3) bek.: Az e fejezetben szabályozott eljárások közül azokban, amelyeknél e törvény az elítélt meghallgatását nem írja elő vagy a bírósági titkár eljárását nem tiltja meg, a büntetés-végrehajtási bíró feladatait önálló aláírási joggal a törvényszék elnöke által kijelölt bírósági titkár is elláthatja. A bírósági titkár a döntését iratok alapján hozza meg.

74 Bv. tv. 70/A. § (6) bek.

hiánypótlás nélkül a kérelem érdemben nem bírálható el). Az elutasítási okokat az egyes előző alfejezetekben a pályázat már érintette, röviden összefoglalva ezek a következők: a kérelem elkésett, a kérelem nem az arra jogosulttól származik, az elítelt a 144/B. §-ban meghatározott panaszt nem terjesztette elő vagy a kérelemben megjelölt időszakra vonatkozóan az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt az EJB az államot kártérítésre kötelezte, vagy a polgári bíróság kártérítést vagy sérelemdíjat ítelt meg.⁷⁵

Amennyiben áttételnek vagy a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasításának nincs helye, a bíróság a kérelmet érdemben vizsgálja. Eljárására az általános határidő a Bv. tv. 50. § (1) bekezdés d) pontja alapján 15 nap, azonban bizonyos esetekben, ha ítéletben szereplő sértettek megkeresése szükséges, 60 nappal, illetve 90 nappal meghosszabbodik.⁷⁶

3.5.1. Bűncselekményből eredő sértetti követelések kielégítése

Amennyiben a bíróság az elítelt kérelmét érdemben vizsgálja, és a rendelkezésre álló adatok alapján valószínűsíthető, hogy az elítelt javára kártalanítás megállapításának helye van, az eljárás során köteles tisztázni, hogy büntető vagy polgári bíróság a bűncselekménnyel összefüggésben ítelt-e meg kártérítést a sértett részére, illetve áll-e fenn gyermektartásdíj fizetési kötelezettség. A Bv. tv. 10/A. § (7) bekezdése ugyanis egyértelműen kimondja, hogy a kártalanításból történő kielégítésnek kizárólag azzal a bűncselekménnyel összefüggésben megítélt polgári jogi igény, illetve a polgári bíróság által jogerősen megítélt kártérítés vagy sérelemdíj erejéig van helye, amely miatt kiszabott szabadságvesztés végrehajtása tekintetében a kártalanítást megállapítják, illetve a gyermektartásdíj behajtása iránti végrehajtási eljárásban érvényesített követelés erejéig van helye. Ebben az esetben ha a kártalanítás összege nem fedezi a kielégítendő követeléseket, elsősorban a gyermektartásdíj iránti követelést, majd a polgári jogi igényt és vele egy sorban a bűncselekmény miatt megállapított kártérítést vagy sérelemdíjat kell kielégíteni azzal, hogy ha a kártalanítás összege nem fedezi az azonos soron felsorolt valamennyi követelést, akkor e követeléseket arányosan kell kielégíteni.⁷⁷

⁷⁵ Bv. tv. 70/A. § (5) bek. a)-d) pont

⁷⁶ Bv. tv. 70/B. § (4) bek.: A büntetés-végrehajtási bíró eljárására az 50. § (1) bekezdés d) pontjában megállapított határidő az (1) bekezdésben meghatározott esetben hatvan nappal, amennyiben a (2a) bekezdésben meghatározott intézkedés szükséges, kilencven nappal meghosszabbodik.

⁷⁷ Bv. tv. 10/A. § (8) bek.

A Be. 55. § (1) bekezdése szerint magánfél az a sértett, aki vagy amely a bírósági eljárásban polgári jogi igényt érvényesít. A Be. rögzíti továbbá a polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasításának eseteit.⁷⁸

A kártalanítási eljárásban így tehát a jogintézmény bevezetésétől kezdve alapvetően két sértetti kör volt, a sértett magánfél, akinek részére a büntető bíróság az elítélt által okozott bűncselekménnyel összefüggésben kártérítést állapított meg, illetőleg az a sértett magánfél, akinek igényérvényesítését a büntető bíróság egyéb törvényes útra utasította.

A bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perről szóló 2020. évi LXX. törvény 15. § (1) bekezdésével azonban 2020. július 9. napjától kezdődő hatállyal a Bv. tv.-be egy harmadik sértetti kört is beiktatott, ez pedig a lehetséges sértettek köre, vagyis mindazon sértettek, akik a büntetőeljárásban nem érvényesítettek polgári jogi igényt, azonban a bűncselekményből eredően káruk vagy sérelmük keletkezhetett.⁷⁹

A kártalanítási eljárás folyamán a bíróság elsőként megállapítja, hogy az elítélt az általa sérelmezett időszakban mely ítélet vagy ítéletek alapján tölti vagy töltötte szabadságvesztés-büntetését. Ezt követően – az első két sértetti kör tekintetében

78 Be. 560. § (1) A bíróság a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja, ha

- a) az eljárást megszünteti,
- b) a vádlottat felmenti és szabálysértési felelősségét sem állapítja meg,
- c) a polgári jogi igény érvényesítését e törvény kizárja,
- d) a magánfél a polgári jogi igényt elkésztetten terjesztette elő,
- e) a polgári jogi igényt az 557. § szerint, ideiglenes intézkedés iránti kérelemmel együtt terjesztették elő,
- f) a magánfél az eljáró bíróval vagy bírósággal szemben a polgári perrendtartásról szóló törvényben meghatározott és e törvényben nem nevesített kizárási okot jelentett be, illetve a más által bejelentett kizárási ok alapján a bíróság a polgári perrendtartásról szóló törvényben meghatározott és e törvényben nem nevesített kizárási ok fennállását megállapította,
- g) a magánfél és a terhelt között ugyanabból a ténybeli alaphoz származó ugyanazon jog iránt indított más perben a perindítás joghatása már beállt vagy annak tárgyát már jogerősen elbírálták,
- h) a magánfélnek vagy a terheltnek nincs polgári perbeli jogképessége,
- i) az igény - a polgári jog szerinti elévülés esetét kivéve - bírósági úton nem érvényesíthető,
- j) a polgári jogi igényt nem a sértett terjesztette elő,
- k) a magánfél és a terhelt a polgári perrendtartásról szóló törvényben meghatározott egyezség jóváhagyását kéri,
- l) a polgári jogi igény érdemi elbírálása jelentősen késleltetné az eljárás befejezését,
- m) a polgári jogi igénynek a büntetőeljárásban való érdemi elbírálását más körülmény kizárja,
- n) a polgári jogi igény nem tartalmazza az 556. § (2) bekezdés a)-c) pontjában foglaltakat, vagy
- o) a polgári jogi igény érdeméről azért nem lehet határozni, mert a bíróság a magánfél személyes adatainak zárt kezelését rendelte el, és a polgári jogi igény nem tartalmazza az 556. § (2) bekezdés e) pontjában foglaltakat.

79 Bv. tv. 70/B. § (2a) Ha az elítélttel szemben meghozott ügydöntő határozat alapján megállapítható, hogy a sértett polgári jogi igényét a bíróság egyéb törvényes útra utasította vagy az elítélt által elkövetett bűncselekménynek van olyan sértettje, aki a büntetőeljárásban nem érvényesített polgári jogi igényt, azonban a bűncselekményből eredően kára vagy sérelme keletkezhetett, a büntetés-végrehajtási bíróság tájékoztatja a sértettet arról, hogy lehetősége van a bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt gyorsított polgári pert indítani, ha a követelése a Polgári Törvénykönyv szerint még nem évült el.

- megvizsgálja a releváns ítéleteket, hogy azokban a büntető bíróság az elítéltet kötelezte-e a sértett magánfél javára kártérítést megfizetésére vagy szerepel-e az ítéletben egyéb törvényes útra utasított magánfél. Ezekben az esetekben a követelés elévülése hivatalból nem, csak az elítélt vagy a védő ilyen irányú hivatkozása alapján vehető figyelembe⁸⁰, tehát az ilyen sértetteket a bíróság a kártalanítási eljárásban akkor is köteles figyelembe venni, ha egyébiránt a sértetti igények elévülését a büntető bíróság ítélete alapján maga észleli.

Amennyiben kártérítésre jogosult sértett magánfél vagy egyéb törvényes útra utasított sértett magánfél szerepel az ítéletben, úgy a bíróság – 15 napos határidő tűzésével – nyilatkoztatja a sértettet arról, hogy az elítélt a polgári jogi igényt vagy – ha a bűncselekménnyel okozott kár vagy sérelemdíj megtérítése iránt keresetet indított – a polgári bíróság által megítélt kártérítést vagy sérelemdíjat teljesítette-e, és ha a teljesítés nem vagy csak részben történt meg, igényt tart-e a még fennálló követelés kielégítésére az elítélt részére esetlegesen megítélendő kártalanítás összegéből.⁸¹ Ebben az esetben a bíróság felhívja a sértettet arra is, hogy a megfizetés iránti igényét összecszerűen jelölje meg, illetve csatolja a polgári jogi igény, illetve bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj teljesítésével összefüggésben rendelkezésre álló iratokat.⁸² A felhívásban a sértett részére megfelelő tájékoztatást kell adni arról, hogy milyen feltételek mellett kerülhet sor a kártalanítás megállapítása esetén az abból történő kielégítésre a javára megítélt és meg nem térített polgári jogi igény vagy a polgári bíróság által megítélt kártérítés vagy sérelemdíj erejéig.⁸³ A kártalanítási eljárásban a fogva tartott személy esetében a büntetőeljárás lefolytatása, továbbá a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2018. (VI.11.) IM rendelet 122. § (3) bekezdés a) pontja alapján kérheti a sértett a személyes adatainak zártan kezelését is.

A pályázó tapasztalatai alapján kijelenthető, hogy sértett magánfél és/vagy egyéb törvényes magánfél sértett a leggyakrabban a Btk. XXXV. Fejezete szerinti vagyron elleni erőszakos bűncselekmények esetében, valamint a Btk. XXXVI. Fejezete

80 Bv. tv. 70/B. § (5) A büntetés-végrehajtási bíróság a határozatban a kártalanítás összegéből a még fennálló követelés erejéig a polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj jogosultja javára történő kifizetéséről rendelkezik, ha

a) a sértett javára megítélt polgári jogi igényt, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítést vagy sérelemdíjat az elítélt még nem vagy csak részben teljesítette,

b) az a) pont szerinti követelések behajtása iránt végrehajtási eljárás nem indult, és

c) az elítélt vagy védője ilyen irányú védekezését vizsgálva megállapította, hogy a Polgári Törvénykönyv szerinti általános elévülési idő még nem telt el.

81 Bv. tv. 70/B. § (1) bek.

82 Bv. tv. 70/B. § (2) bek.

83 A fogva tartott személy esetében a büntetőeljárás lefolytatása, továbbá a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2018. (VI.11.) IM rendelet 122. § (2) bek.

szerinti vagyon elleni bűncselekmények esetében fordul elő; továbbá, hogy a bírósági megkeresések kb. 50 százalékban eredményesek a tekintetben, hogy a sértett hajlandó nyilatkozatot tenni. A pályázó részére számos alkalommal nyilatkozott úgy a sértett, hogy az esetleges megtorlástól tartva az elítélttel szemben polgári úton követelést nem érvényesített, illetőleg végrehajtási eljárást nem indított. Ugyancsak a tapasztalatok alapján elmondható, hogy a kártalanítási eljárásban a nyilatkozatot tevő sértettek legnagyobb hányada (gyakorlatilag szinte minden sértett) kéri a személyes adatainak zártan történő kezelését.

Amennyiben a sértett nyilatkozatot tesz, úgy a bíróság a polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj megtérítésével kapcsolatosan beszerzi az elítélt nyilatkozatát.⁸⁴ Az elítélt nyilatkozatának beszerzése azért indokolt, mert a elítélt vagy a védő (a teljesítés igazolásával) hivatkozhat arra, hogy a sértett követelését már teljesítette vagy a sértett igénye tekintetében hivatkozhat a Polgári Törvénykönyv szerinti elévülésre, és így a Bv. tv. 70/B. § (5) bekezdés a) pontja, valamint a Bv. tv. korábban már idézett 70/B. § (5) bekezdés c) pontja alapján a bíróság a sértett részére a kártalanítás összegéből kifizetésről nem rendelkezhet. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy az elítéltek és a védők akként nyilatkoznak, hogy az elítélt a sértett részére megítélt kártérítést nem fizette meg, vagy pedig egyáltalán nem tesznek nyilatkozatot. Az elévülésre általában a jogi képviselők szoktak hivatkozni, az elítéltek egy része pedig az egyetemlegességre hivatkozással igyekszik mentesülni a kötelezettség alól (tehát hogy őt a vádlott társaival egyetemlegesen kötelezte a büntetőügyben eljáró bíróság a kártérítés megfizetésére). A pályázó gyakorlatában egyetlen alkalommal fordult elő, hogy az elítélt okirattal igazolta, hogy a sértett részére a kártérítést megfizette.

Ha a sértett megkeresése nem vezetett eredményre (a felhívás „nem kereste” jelzéssel érkezett vissza a bíróságra vagy a felhívás szabályszerűen kézbesítésre került ugyan, azonban arra a sértett hatvan napon belül nem tett nyilatkozatot), a bíróság a polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj megtérülésének figyelmen kívül hagyásával hozza meg a döntést.⁸⁵

Ha a sértett igényt tart a polgári jogi igényből, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítésből vagy sérelemdíjből eredő még fennálló követelés kielégítésére, a bíróság a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar hivatali szerve által vezetett nyilvántartásból adatszolgáltatást kér arra vonatkozóan, hogy az elítélttel szemben e követelések behajtása iránt van-e szünetelő vagy folyamatban lévő végrehajtási eljárás.⁸⁶ Az illetékes végrehajtó a megkeresésnek

84 Bv. tv. 70/B. § (2) bek.

85 Bv. tv. 70/B. § (4) bek.

86 Bv. tv. 70/B. § (3) bek.

öt munkanapon belül köteles eleget tenni.⁸⁷ A gyakorlatban az illetékes végrehajtók viszonylag rövid időn belül előterjesztik nyilatkozatukat, a vonatkozó dokumentumokkal együttesen. A legtöbb esetben a végrehajtó nyilatkozata, illetőleg a csatolt okiratok alapján megállapítást nyer, hogy a sértett az elítélttel szemben nem indított végrehajtási eljárást. Viszonylag ritkán fordul elő az az eset, hogy a sértett indított végrehajtási eljárást, az azonban a Vht. 52. §-a alapján szünetel vagy szünetelés következtében megszűnt. A pályázó a gyakorlatában egyetlen alkalommal azonban találkozott olyan esettel, hogy a sértett akként nyilatkozott, hogy az elítélttel szemben végrehajtási eljárást nem indított, miközben az illetékes végrehajtó ezzel ellentétesen úgy nyilatkozott, hogy a sértett indított végrehajtási eljárást, és az folyamatban van.

Amennyiben a sértett nyilatkozatot tett, amelyben kérte a követelése kielégítését, úgy a bíróság a kártalanítás összegéből történő kifizetésről rendelkezik a Bv. tv. 70/B. § (5) bekezdésében foglalt három feltétel együttes fennállása esetén, ezek pedig a következők: a sértett javára megítélt polgári jogi igényt, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítést vagy sérelemdíjat az elítélt még nem vagy csak részben teljesítette, és ezen követelés behajtása iránt végrehajtási eljárás nem indult és az elítélt vagy védője irányú védekezését megvizsgálva megállapította, hogy a Polgári Törvénykönyv szerinti általános elévülési idő még nem telt el.

Némiképpen eltérően alakulnak a szabályok a Bv. tv. 70/B. § (2a) bekezdése szerinti ún. lehetséges sértettek esetében. A jogalkotó a 2020. évi LXX. törvénnyel 2020. július 9. napjától kezdődő hatállyal bevezette a gyorsított per intézményét, amely a Bv. tv. sértettekre vonatkozó rendelkezéseit is módosította. A törvény 2. § (1) bekezdése szerint gyorsított perben az a bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránti igény érvényesíthető, amely esetében a bíróság jogerősen megállapította a bűncselekmény elkövetését, és nem került sor polgári jogi igény megítélésére, továbbá polgári per megindítására. A gyorsított per a törvényszék hatáskörébe tartozik⁸⁸, a bíróság eljárására a Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) rendelkezéseit az e törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni⁸⁹.

Az új jogintézmény bevezetésével a Bv. tv. 70/B. §-a a (2a) bekezdéssel egészült ki, amely rögzíti, hogy ha az elítélttel szemben meghozott ügydöntő határozat

87 A fogva tartott személy esetében a büntetőeljárás lefolytatása, továbbá a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2018. (VI.11.) IM rendelet 125. § (1) bek.: A Magyar Bírósági Végrehajtói Kar a Bv. tv. 10/B. § (2) bekezdésén és 70/B. § (3) bekezdésén alapuló megkeresést öt munkanapon belül teljesíti.

88 A bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perről szóló 2020. évi LXX. törvény 3. § (1) bek.

89 A bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perről szóló 2020. évi LXX. törvény 1. §

alapján megállapítható, hogy a sértett polgári jogi igényét a bíróság egyéb törvényes útra utasította vagy az elítelt által elkövetett bűncselekménynek van olyan sértettje, aki a büntetőeljárásban nem érvényesített polgári jogi igényt, azonban a bűncselekményből eredően kára vagy sérelme keletkezhetett, a büntetés-végrehajtási bíró tájékoztatja a sértettet arról, hogy lehetősége van a bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt gyorsított polgári pert indítani, ha a követelése a Polgári Törvénykönyv szerint még nem évült el.

Figyelemmel arra, hogy a lehetséges sértetti kör bevezetése és a jelen pályázat elkészítése között viszonylag rövid idő telt el, a pályázó az eddigi tapasztalatait az alábbiak szerint tudja összefoglalni.

A bíróság elsőként az elítelt által elkövetett bűncselekmények jellegét vizsgálja, hiszen előfordulhat, hogy az elítelt olyan bűncselekmény miatt tölti szabadságvesztés-büntetését, amelynek jellege alapján a lehetséges sértett kizárt. A pályázó ilyenként értékelte például a Btk. 178. §-a szerinti kábítószer birtoklását. Amennyiben a bűncselekménynek – annak jellege folytán – lehetett olyan sértettje, aki a büntetőeljárásban nem érvényesített polgári jogi igényt, a bíróság ezt követően a hivatalból figyelembe veendő elévülési időt vizsgálja. Amennyiben megállapítást nyer, hogy a lehetséges sértett követelése a Ptk. szerint még nem évült el, a bíróság nyolc napos határidő tűzésével megkeresi a büntetőügyben eljáró bíróságot annak közlése végett, hogy az elítelt által elkövetett bűncselekménynek lehetett-e olyan sértettje, aki a büntetőeljárásban nem érvényesített polgári jogi igényt, azonban a bűncselekményből eredően kára vagy sérelme keletkezhetett. A Bv. tv. újonnan hatályba lépett ezen rendelkezése tehát jelentős többlet terhet ró mind a büntetés-végrehajtási bíróra/titkára, mind a perbíróságra, azonban a bűncselekményből származó sértetti igények kielégítésének körét kiszélesíti.

A pályázó eddigi tapasztalatai szerint a perbíróságok a megkeresésnek a lehető legrövidebb időn belül maradéktalanul eleget tesznek, a legtöbb esetben nyilatkoznak szóba jöhető sértettekről, ritkábban fordul elő, hogy akként nyilatkoznak, hogy az elítelt által elkövetett bűncselekménynek nem volt a Bv. tv. 70/B. § (2a) bekezdés szerinti sértettje.

A perbíróság nyilatkozatának beszerzése után a bíróság megkeresi a perbíróság által megjelölt lehetséges sértettet, és formanyomtatvány mellékelésével egyidejűleg tájékoztatja a gyorsított per megindításának lehetőségéről, egyúttal felhívja a figyelmét arra is, hogy a gyorsított per megindítása a kártalanítási eljárás lefolytatását nem érinti. A lehetséges sértett a mellékelt formanyomtatvány kitöltésével nyilatkozhat arról, hogy indított-e gyorsított pert. A bíróság a lehetséges sértett nyilatkozatától függetlenül lefolytathatja a kártalanítási eljárást.

3.5.2. Rendelkezés a kártalanítás összegének kifizetéséről

A bíróság a kártalanítási eljárásban hozott határozatában a kártalanítás megfizetésére az államot kötelezi.⁹⁰ A kifizetési határidő 90 nap, azonban jelenleg a Bv. tv. 2020. június 15. napjától hatályos 436. § (16) bekezdése alapján a kártalanítás összegének kifizetése az elítélt javára 2020. december 31. napjáig nem teljesíthető⁹¹, a felfüggesztés időtartama a 90 napos határidőbe nem számít bele.

Amennyiben a bíróság a határozatban a sértett javára a kártalanítás összegéből történő kielégítésről rendelkezett, vagy az elítélttel szemben gyermektartásdíj behajtása iránt végrehajtási eljárás indult, csak a kártalanítási összeg fennmaradó részét lehet az elítélt részére kifizetni.⁹²

A gyakorlatban viszonylag ritkán előforduló eset, amikor a kártalanítási összeg nem fedezi a sértetti követelések együttes összegét. Ebben az esetben a Bv. tv. 10/A. § (8) bekezdésében foglaltak alapján a sértetti követeléseket arányosan kell kielégíteni, hiszen a sértetti követelések egyenrangúak. Problémát jelenthet az, ha a büntetőügyben eljáró bíróság a sértett vagy a sértettek részére a kártérítés tőkeösszegén felül késedelmi kamat megfizetéséről is rendelkezett. Ilyenkor a bíróság nincs abban a helyzetben, hogy a határozat rendelkező részében pontosan meghatározza a sértettek javára kifizetendő összegeket, mivel a késedelmi kamat kiszámítását értelemszerűen csak a kifizetés iránt intézkedő Igazságügyi Minisztérium tudja elvégezni. Ezekben az esetekben a bíróság a rendelkező részben az Igazságügyi Minisztériumot hatalmazza fel a késedelmi kamat kiszámítására, és így az egyes sértetteknek járó összeg meghatározását követően az arányosítás elvégzésére.

90 Bv. tv. 70/B. § (6) bek.

91 Bv. tv. 436. § (16) bek.: A börtönzsúfoltsági kártalanításokkal kapcsolatos visszaélések megszüntetése érdekében szükséges haladéktalan intézkedésekről szóló 2020. évi IV. törvény hatálybalépését követően az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási igény tárgyában hozott határozatban megítélt kártalanítási összegből a 10/B. § (5) bekezdés a) pontja szerinti kifizetés 2020. december 31-ig nem teljesíthető. E bekezdés szerinti felfüggesztés időtartama a 70/B. § (6) bekezdésében foglalt időtartamba nem számít bele.

92 Bv. tv. 10/B. § (4) bek.: Ha a büntetés-végrehajtási bíró határozatában úgy rendelkezett, hogy részben vagy egészben meg nem térített polgári jogi igényt, illetve bűncselekmény miatt megállapított kártérítést vagy sérelemdíjat a kártalanítás összegéből le kell vonni, az ennek megfelelő összeget a polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj jogosultja részére, a kártalanítási összeg fennmaradó részét az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott részére kell kifizetni. Ha adat merül fel arra vonatkozóan, hogy gyermektartásdíj behajtása iránt végrehajtási eljárás indult, a kifizetésre csak a végrehajtó ennek lefoglalására irányuló végrehajtási cselekményének foganatosítását követően - a 10/A. § (8) bekezdésében foglaltakra figyelemmel - kerülhet sor azzal, hogy a követelés kielégítésére elsősorban az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott részére kifizetendő összeg szolgál. Ez utóbbi esetben, ha a követelésfoglalás a 70/B. § (6) bekezdése szerinti teljesítési határnapot megelőző nyolcadik munkanapig nem érkezik meg a miniszterhez, akkor a kártalanítás kifizetésére annak figyelmen kívül hagyásával kerül sor.

További problémás és jelenleg kezelhetetlen helyzetet teremt, ha a büntetőügyben eljáró bíróság az elítéltet a további vádlottakkal egyetemlegesen kötelezi a sértett javára kártérítés megfizetésére, és az ügy valamennyi elítélte terjeszt elő kártalanítás iránti kérelmet, amely eljárások különböző büntetés-végrehajtási bíróhoz/titkárhoz kerülnek. Ha a több különböző eljárás során a sértett mindegyik ügyben úgy nyilatkozik, hogy nem fizették meg részére a kártérítést, akkor akár mindegyik kártalanítási eljárásban levonásra kerülhet a sértetti igény.

A megítélt kártalanítás kifizetése iránt az igazságügyért felelős miniszter intézkedik.⁹³ A kifizetés iránti intézkedések körében az igazságügyért felelős miniszter a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar hivatali szerve által vezetett nyilvántartásából adatokat kér arra vonatkozóan, hogy az elítélttel vagy az egyéb jogcímen fogvatartottal szemben gyermektartásdíj behajtása iránt van-e szünetelő vagy folyamatban lévő végrehajtási eljárás, és ha igen, milyen ügyszámon és ki az illetékes végrehajtó.⁹⁴

A Bv. tv. 2020. március 7. napi hatállyal történő módosítását követően az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott részére, ha fogva tartásban van, a kifizetés csak a bv. intézeti letéti számlára, ha pedig szabadult, kizárólag olyan bankszámlára történhet, amely feletti kizárólagos rendelkezési jogosultsággal maga az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott rendelkezik, nincs tehát többé lehetőség az ügyvédi letéti számlára történő kifizetésre. A kifizetés a polgári jogi igény vagy a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj jogosultjának pedig a jogosult által megjelölt számlaszámra banki átutalással vagy a jogosult által megjelölt címre postai úton készpénzben történik.⁹⁵

A kártalanítás megállapítása esetén a jogerős határozat kiadmányát a bv. csoport a kifizetés teljesítése végett megküldi az Igazságügyi Minisztériumnak.⁹⁶ Ha a bv. bíró a határozatában a megállapított kártalanítás összegéből a még fennálló

93 Bv. tv. 10/B. § (1) bek.

94 Bv. tv. 10/B. § (2) bek.

95 Bv. tv. 10/B. (5) bek.: A kifizetés

a) az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények tárgyában hozott határozat alapján az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott részére

aa) - ha fogva van - a büntetés-végrehajtási intézet által kezelt letéti számlájára való átutalással,

ab) szabadlábra helyezését követően kizárólag olyan fizetési számlára való átutalással, amelynek számlatulajdonosa és a számla feletti kizárólagos rendelkezési jogosultja az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott,

b) a polgári jogi igény vagy a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj jogosultjának a megjelölt számlaszámra utalással vagy készpénzben történik.

96 A fogva tartott személy esetében a büntetőeljárás lefolytatása, továbbá a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2018. (VI.11.) IM rendelet 124. § (2) bek.

követelés erejéig a polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj jogosultja javára történő kifizetésről rendelkezett, és a sértett személyes adatai zártan kezelését kérte, a kifizetés teljesítése érdekében a jogerős határozat kiadmányának megküldésekor az Igazságügyi Minisztérium részére mellékelni kell a kifizetéshez szükséges, a sértett által megadott adatokat. Ez esetben gondoskodni kell arról, hogy a kifizetés során se juthasson a sértett személyes adata illetéktelen személy tudomására.⁹⁷

A kártalanítást megállapító határozatba foglalt kifizetési módnak a Bv. tv. 10/B. § (5) bekezdése keretei között történő, illetve a teljesítési adatok, így különösen a számlaszám megváltoztatását az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott, a védő, illetve a jogi képviselő, valamint a polgári jogi igény vagy a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj jogosultja a büntetés-végrehajtási bírónál megtett bejelentéssel kezdeményezheti. A kifizetési mód, illetve a teljesítési adatok megváltozásáról a büntetés-végrehajtási bíró haladéktalanul tájékoztatja az igazságügyért felelős minisztert. A változás akkor vehető figyelembe, ha a kifizetés a kártalanítást megállapító határozatban foglaltaknak megfelelően még nem történt meg.⁹⁸

3.6. A kártalanítás és a polgári jogi kártérítés (sérelemdíj) viszonya

A 2017. január 1. napjával bevezetett kártalanítás célja a hatékony reparatív jogorvoslat, így az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti igény a 2017. január 1. napjáig véglegesen meg nem szűnt, alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt kizárólag kártalanítás iránti kérelem terjeszthető elő, amit a büntetés-végrehajtási bíró előtt nemperes eljárásban kell érvényesíteni.⁹⁹

A fogva tartás hátrányos – 2016. december 31-ig meg nem szűnt – körülményei miatt a büntetőbíróság hatáskörébe tartozó kártalanítás kérhető, egyéb igény nem érvényesíthető.¹⁰⁰

A Bv. tv. 10/A. § (2) bekezdése egyértelműen rögzíti, hogy a kártalanításon felül további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni.

97 A fogva tartott személy esetében a büntetőeljárás lefolytatása, továbbá a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2018. (VI.11.) IM rendelet 124. § (3) bek.

98 Bv. tv. 10/B. § (5a) bek.

99 BDT2018. 3850.

100 BDT2020. 4147.

Ehhez kapcsolódóan a Kúria a BH2020. 103. számú döntésében mondta ki, hogy az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás iránt indult büntetés-végrehajtási ügyben nincs lehetőség az elítélt egyéb kártérítési igényéről – így kamat megfizetésére kötelezésről – rendelkezni, mivel a kártalanítást meghaladó kártérítési (és sérelemdíj) iránti igények polgári bíróság hatáskörébe tartoznak.

4. Jogorvoslat

A kártalanítási eljárásban hozott határozattal szemben igénybe vehető rendes jogorvoslat a Bv. tv.-nek a büntetés-végrehajtási bíró eljárásának általános szabályai között rögzített fellebbezés.¹⁰¹ A büntetés-végrehajtási bíró végzése elleni fellebbezést a törvényszék másodfokú tanácsa tanácsülésen, bizonyítás felvétele esetén tárgyaláson bírálja el.¹⁰²

Az Alkotmánybíróság a 3087/2020. (IV. 23.) számú határozatában a fenti törvényhely, azaz a Bv. tv. 50. § (4) bekezdése alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt visszautasította. Az indítványozó a jogi képviselője útján az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 26. § (1) bekezdése és 27. §-a alapján alkotmányjogi panasszal fordult az Alkotmánybírósághoz, és abban kérte – egyebek mellett – a Bv. tv. 50. § (4) bekezdése alaptörvény-ellenességének a megállapítását és megsemmisítését. A jogi képviselő az indítványában kifogásolta, hogy a kártalanítási eljárásban a Balassagyarmati Törvényszék elsőfokú határozata elleni fellebbezést a Balassagyarmati Törvényszék másodfokú tanácsa bírálta el, amely az elsőfokú bírói fórumhoz képest sem különböző, sem magasabb fokú fórumnak nem tekinthető. Azok a bírók ugyanis, akik az ügyében első-és másodfokon ítéleztek, mind azonos törvényszék büntető és büntetés-végrehajtási ügyszakos bírái, bírósági titkárai. Megítélése szerint közöttük sem szakmai, sem tapasztalati alapon nem lehet alá-fölérendeltségi viszonyt megállapítani, így a fellebbviteli tanács nem tekinthető magasabb fórumnak.

A szabályozás az Alkotmánybíróság szerint megfelel a jogorvoslathoz való jog lényegi tartalmaként nevesített azon kíváncsolomnak, hogy az érdemi határozatok tekintetében biztosított legyen a más szervhez, vagy ugyanazon szervezetben belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetősége. A törvényszék másodfokú tanácsa ugyanis az első fokon eljáró büntetés-végrehajtási bíróhoz képest nyilvánvalóan az azonos szervben belüli magasabb fórumnak tekinthető. Indokolásában utalt az Alkotmánybíróság arra is, hogy ez a megközelítés összhangban áll az EJB-nek a hatékony jogorvoslathoz való jogot érintően kialakított gyakorlatával. Az EJB döntései értelmében elvárás, hogy a tagállamoknak a nemzeti jogrendszerben biztosítani kell a hatékony jogorvoslat lehetőségét; ez az elvárás azonban nem írja elő bizonyos fajta, meghatározott jogorvoslati fórumok létrehozását. Így az államok mérlegelési körébe tartozik,

101 Bv. tv. 50. § (1) bek.: A büntetés-végrehajtási bíró

f) az e fejezetben szabályozott eljárása során az ügy érdemében - ide nem értve a bírósági felülvizsgálati eljárást - ügydöntő végzést hoz, amely ellen

fa) - e törvény eltérő rendelkezése hiányában - fellebbezésnek van helye,

fb) felülvizsgálatnak nincs helye,

102 Bv. tv. 50. § (4) bek.

hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását milyen jogorvoslati fórumok működtetésével biztosítják.

A büntetés-végrehajtási bíró végzése ellen a fellebbezést, ha azt kihirdetés útján közölték, nyomban be kell jelenteni, ha azt kézbesítés útján közölték, nyolc napon belül írásban lehet benyújtani. Az elmulasztott határidő utolsó napjától számított tizenöt nap elteltével igazolásnak nincs helye. A fellebbezésnek - ha e törvény másképp nem rendelkezik - halasztó hatálya nincs a végrehajtásra.¹⁰³

Fellebbezésre jogosult az ügyész, az elítélt, a védő az elítélt hozzájárulása nélkül is, és a fiatalok törvényes képviselője.¹⁰⁴

Ha a fellebbezési határidő valamennyi jogosultra nézve lejárt, a büntetés-végrehajtási bíró haladéktalanul, de legkésőbb három munkanapon belül az iratokat felterjeszti a törvényszék másodfokú tanácsához.¹⁰⁵

A fellebbezést a törvényszék a felterjesztéstől számított tizenöt napon belül, fogva lévő elítélt esetén nyolc napon belül tanácsülésen, bizonyítás felvétele esetén tárgyaláson bírálja el.¹⁰⁶

A pályázó gyakorlati tapasztalatai szerint a határozat elleni fellebbezésre a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasítása és a kérelem részbeni elutasítása esetén szokott sor kerülni. Ritkább esetben sérelmezi az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott jogi képviselője a megállapított kártalanítás bírói mérlegeléstől függő napi tétel összegét, a fellebbezésben a törvény által megítélhető legmagasabb összeget, azaz napi 1.600,- forintot követelve. A gyakorlati tapasztalatok szerint a másodfokú bíróság az ilyen hivatkozással előterjesztett fellebbezéseket elutasítja, amint azt a következő eset is mutatja.

A pályázó – mint elsőfokú bíróság – az elítélt részére a 2019. július 5. és 2020. március 6. napja között töltött szabadságvesztés 246 napjára 48 nap után – az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt - 58.500,- forint kártalanítást állapított meg. A bíróság a napi tétel összegét a túlsúlyfolság által előidézett sérelem súlyának megfelelően, a törvény által meghatározott 1.200,- és 1.600,- forint közötti napi tételkeret összegén belül akként állapította meg, hogy azt a 4,00 négyzetméter helyett 1,00 négyzetméter alatti élettéren töltött napokra 1.500,- forintban, a 4,00 négyzetméter helyett 1,00-1,99 négyzetméter közötti élettéren töltött napokra 1.400,- forintban, a 4,00 négyzetméter helyett 2,00-2,99 négyzetméter közötti élettéren töltött napokra 1.300,- forintban, míg a

103 Bv. tv. 51. § (1) bek.

104 Bv. tv. 51. § (2) bek.

105 Bv. tv. 51. § (3) bek.

106 Bv. tv. 51. § (4) bek.

4,00 négyzetméter helyett 3,00-3,99 négyzetméter közötti lélettéren töltött napokra 1.200 forintban határozta meg.¹⁰⁷

Az elsőfokú határozat ellen az elítélt jogi képviselője fellebbezést jelentett be. Fellebbezésében arra hivatkozott, hogy egyetért a kártalanításként megállapított napok számával, azonban vitatja a kártalanítás összezszerűségét. Ennek alátámasztására becsatolta a Szombathelyi Törvényszék Büntetés-végrehajtási Csoportja által 2017. október 19-én kelt Bv.475/2017/12. számú végzését, amelyben az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt a napi összeget a bíróság egységesen 1.600,- forintban határozta meg. Álláspontja szerint jelen ügyben is csupán a törvényi maximumban meghatározott napi összeg alkalmas az okozott sérelem ellensúlyozására.

A másodfokú bíróság a fellebbezést elutasította. A másodfokú határozat indokolása rögzíti, hogy a védői okfejtést a napi összegek felemelése tárgyában a másodfokú bíróság nem osztotta. A magyar jogrendszer a kontinentális jogrendszer alapján épült fel és működik, ahol az egyedi ügyekben meghozott határozatok (precedensek) nem jogforrások. A bíróságok minden egyes ügyben kizárólag a jogszabályok alapján, az eset összes körülményeit mérlegelve hozzák meg egyénre szabott döntéseiket. Ennek értelmében a más ügyben, másik bíróság által alkalmazott napi összegek sem bírnak jelentőséggel. A védő által jelzett ügy, a teljesen eltérő körülmények okán, még összehasonlítási alapnak sem fogadható el.¹⁰⁸

A pályázó gyakorlatában az utóbbi időben az áttételt elrendelő végzése ellen is terjesztettek elő az elítéltek fellebbezést, ezek egy része indokolás nélküli volt, míg más fellebbezésekben az elítéltek kézzel írott beadványaikban előadták, hogy az áttételt elrendelő elsőfokú bíróság eljárásához ragaszkodnak. A fellebbezéseket a másodfokú bíróság jelen pályázat elkészítéséig még nem bírálta el, így azok sorsáról a pályázó még nem tud számot adni.

Érdekes döntést hozott azonban a másodfokú bíróság a pályázó – mint elsőfokú bíróság – egy korábbi, áttételt elrendelő végzése ellen előterjesztett fellebbezés kapcsán. Az ügy lényege röviden a következők szerint foglalható össze.

A pályázó – mint elsőfokú bíróság – az elítélt jogi képviselője útján 2017. június 30. napján előterjesztett kártalanítási kérelmét illetékesség hiányában áttette a Budapest Környéki Törvényszék Büntetés-végrehajtási Csoportjához, figyelemmel arra, hogy az elítéltet a kérelem előterjesztését követően, de annak érdemi elbírálását megelőzően végleges elhelyezéssel átszállították a Váci Fegyház és Börtönbe, így a Bv. tv. 50. § (2) bekezdése alapján az ügy áttételének

107 elsőfokú bíróság Bv.1338/2020/2. sz. végzése

108 másodfokú bíróság Bpkf.9264/2020/4. sz. végzése

volt helye.¹⁰⁹ A határozat az elítélt, a jogi képviselő, valamint az ügyészség részére szabályszerűen kézbesítésre került. A határozat 2018. október 9. napján kelt, ám annak jogerőre emelkedését megelőzően, 2018. október 24. napján az elítéltet végleges elhelyezéssel visszaszállították a Budapesti Fegyház és Börtönbe.

A határozat ellen az elítélt jogi képviselője jelentett be fellebbezést, amelyben előadta, hogy habár az elítéltet 2018. augusztus 13. napján valóban átszállították végleges elhelyezéssel a Váci Fegyház és Börtönbe, azonban az elítélt azóta visszaszállításra került a Budapesti Fegyház és Börtönbe, így az eljárásra ismét az elsőfokú bíróság az illetékes.

Az elítélt jogi képviselője fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasította. A másodfokú bíróság határozatában rögzíti, hogy a fellebbezés nem alapos, az elsőfokú bíróság az illetékességi okok vizsgálata körében helyesen hivatkozott a Bv. tv. 50. § (2) bekezdésére, valamint a Kúria 2017. szeptember 14. napján kelt Bkk.I.926/2017. számú döntésére, amelyek szerint az elítéltnak az alapvető jogokat sértő kártalanítása iránt indult büntetés-végrehajtási ügyben annak a törvényszéknek a büntetés-végrehajtási bírója illetékes, ahol az elítéltet fogva tartják. Ez a fellebbezéssel támadott határozat meghozatalakor a Váci Fegyház és Börtön büntetés-végrehajtási intézet volt. Az iratanyagból azonban az is megállapítható volt, hogy az elsőfokú végzés meghozatalát követően, 2018. október 24. napján az elítélt végleges szállítással áthelyezésre került a Budapesti Fegyház és Börtön intézetbe. Tekintettel a fent rögzített illetékességi szabályokra, az elítélt kérelme előterjesztésének időpontjára, továbbá ezzel összefüggésben az eljárás – további áttétel okán történő – felesleges elhúzódásának elkerülésére, ésszerűségi indokok mentén is megállapítható, hogy az eljárásra az újból illetékességgel rendelkező elsőfokú bíróság érdemi döntésének meghozatala célszerű az ügyben.¹¹⁰

A bv. bírónak az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási igény tárgyában hozott, kártalanítást megállapító végzése üggyöntő, de nem jogerős bírósági határozat, ezért ellene a büntetőeljárás törvény rendelkezései szerint felülvizsgálatnak nincs helye: utólagos bv. bírói eljárásnak van helye, ha a kártalanítási igényről nem a törvénynek megfelelően rendelkezett.¹¹¹

Törvényességi jogorvoslatnak annak ellenére is helye van a bv. bíró végleges – akár üggyöntő, akár nem üggyöntő – végzésével szemben, hogy annak

109 elsőfokú bíróság Bv.4596/2017/4. sz. végzése

110 másodfokú bíróság Beüf.12.530/2018/4. sz. végzése

111 BH2020. 102.

törvénysértő rendelkezése egyébiránt utólagos bv. bírói eljárás keretében is korrigálható.¹¹²

Az utólagos bv. bírói eljárást a Bv. tv. 71.§- a szabályozza. Ennek értelmében a büntetés-végrehajtási bíró hivatalból, az ügyészség indítványára, az elítélt vagy a védő kérelmére, illetve a végrehajtásért felelős szerv jelzése alapján utólag - - folytatja le az 52-70. § szerinti eljárásokat, ha határozatában nem a törvénynek megfelelően rendelkezett.

A pályázó gyakorlatában utólagos bv. bírói eljárásra még nem került sor.

112 BH2020. 103.

5. Az Alkotmánybíróság gyakorlatából

Az Alkotmánybíróság a kártalanítás jogintézményének 2017. január 1. napján történt bevezetésétől kezdődően jelen pályázat elkészítésének napjáig több, mint 70 esetben bírált el kártalanítási határozat ellen előterjesztett panaszt. A pályázat terjedelmi korlátaira tekintettel valamennyi alkotmánybírósági végzés ismertetése nem lehetséges, így a pályázó az alkotmánybírósági határozatok közül egy-egy olyan határozatot mutat be, amely a leggyakrabban vitatott jogalkalmazási gyakorlatot értékeli. Ilyen, gyakran panaszolt jogalkalmazási gyakorlatnak tekinthető a kártalanítási eljárásban például a panasz 3 havonkénti előterjesztésének megkövetelése, a kérelem elutasítása érdemi vizsgálat nélkül a teljes sérelmezett időszak vonatkozásában, akkor is, ha az indítványozó az EJE-hez fordult, de panaszt nem terjesztett elő, a visszaható hatályú jogalkalmazás, valamint a res iudicata kérdésköre.

5.1. Alkotmányjogi panasz visszautasítása

Valamennyi, a kártalanítási eljáráshoz kapcsolódó alkotmánybírósági határozat áttanulmányozását követően elmondható, hogy az Alkotmánybíróság előtti eljárások az esetek legnagyobb hányadában a panasz visszautasításával záródtak, és csak elenyésző számban született bírói döntést alaptörvényellenesség miatt megsemmisítő alkotmánybírósági határozat. Megállapítható továbbá az is, hogy az Alkotmánybíróság előtt az indítványozók – jogi képviselők útján – általában ugyanazt a három-négy jogalkalmazási gyakorlatot vitatják, tehát a következőkben ismertetésre kerülő határozatok tekinthetők egy-egy vitatott ítélezési gyakorlatra adott tipikus válasznak.

A Bv. tv. 10/A. § (6) bekezdése szerint ha az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény hosszabb időn át fennáll, három hónapon belül újabb panaszt előterjeszteni nem kell. Egyes bíróságok a törvény ezen rendelkezését úgy értelmezték, hogy az elítéltnak vagy az egyéb jogcímen fogvatartottnak három havonta panaszt kell előterjesztenie, és a kérelmet csak a panaszt megelőző három hónap tekintetében vizsgálták érdemben. Így történt ez a 3181/2020. (V. 21.) számú alkotmánybírósági végzéssel elbírált alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügyben is.

Az indítványozó az ügyben fogvatartottként panaszt és kártalanítási kérelmet nyújtott be 2018. április 26. napján az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt. Kérelmében a 2017. március 26. napjától a kérelem elbírálásának napjáig terjedő elhelyezési körülményeket sérelmezte. Az elsőfokú bíróság a kérelemnek részben helyt adott és a kérelmezett időszakból, az érdemben elbírált 2018. január 26. napjától 2018. április 26. napjáig terjedő időszakra állapított meg kártalanítást a fogvatartott részére, egyebekben a

kérelmet elutasította. Indokolásában a bíróság kifejtette, hogy az indítványozó a Bv. tv. 144/B. § szerinti panaszt csak egy alkalommal, 2018. április 26. napján terjesztette elő, ezért a vizsgált időszak ezen időponttól visszamenőleg 3 hónapra vizsgálható, ugyanis a Bv. tv. 10/A. § (6) bekezdése értelmezése alapján hosszabb időn át fennálló alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények esetén a panaszt 3 havonta újra be kell nyújtani. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helybenhagyta.

Az indítványozó ezt követően alkotmányjogi panasszal fordult az Alkotmánybírósághoz. Indítványában előadta, hogy az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdésében garantált tisztességes hatósági eljárás, valamint a XXVIII. cikk (1) bekezdésében garantált tisztességes bírósági eljáráshoz való joga sérült, ugyanis az eljáró bíróságok tisztességtelen módon és alaptörvény-ellenesen alkalmazták a vonatkozó jogszabályhelyeket. Előadta, hogy a Bv. tv. 10/A. § (6) bekezdése csupán negatív kötelezést tartalmaz, azt szabályozza, hogy amennyiben az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények hosszabb ideig fennállnak, akkor nem kell 3 hónapon belül újabb panaszt benyújtani, az eljáró bíróság azonban ezt úgy értelmezte, hogy 3 hónap elteltével újabb panaszt kell benyújtani a felelős szerv vezetőjéhez, amely tehát ellehetetleníti a hasonló helyzetben lévő elítélteket.

Az Alkotmánybíróság a végzésében kifejtette, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvény 24. cikkének (1) bekezdése alapján az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve. A (2) bekezdés d) pontja értelmében alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját. Az alkotmányjogi panasz jellegének megfelelően a testület hatáskörébe a bírói döntéseknek kizárólag az alkotmányossági szempontú vizsgálata tartozik. Ebből következően az alkotmányjogi panasz nem tekinthető a bírósági szervezeten belül jogorvoslattal (már) nem támadható bírói határozatok által okozott valamennyi jogsérelem orvoslása eszközének, azaz ez a jogvédelem nem jelenti a rendes bíróságok jogalkalmazási gyakorlatának általános felülvizsgálatát, aminek következtében az Alkotmánybíróság burkoltan negyedfokú bírósággá válna.

Némiképp eltérő indokolással, de ugyancsak elutasította az Alkotmánybíróság a 3295/2020. (VII. 17.) számú végzésében az indítványozó hasonló tényállás melletti kérelmét. Az alkotmánybírósági panasz alapjául szolgáló ügyben az indítványozó – jogi képviselője útján – 2018. május 2. napján, 2018. július 18. napján és 2018. augusztus 1. napján kártalanítás iránti kérelmet terjesztett elő. Ezzel párhuzamosan a jogi képviselő 2018. május 9. napján, valamint 2018. június 18. napján a Bv. tv. 144/B. § szerinti panaszt is előterjesztette a fogva tartási intézet parancsnokához. Az elsőfokú bíróság végzésében megállapította, hogy a Bv. tv. 10/A. § (6) bekezdésében foglaltak alapján az indítványozó kártalanítási kérelme a 2018. február 9. napját megelőző időszakra nézve érdemben nem

bírálnak el, ugyanis a fenti jogszabályhely alapján az indítványozót kártalanítás csak a panaszok benyújtásától visszszámított három hónapra illeti meg. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helybenhagyta.

Az indítványozó ezt követően fordult az Alkotmánybírósághoz. Indítványában kifejtette, hogy véleménye szerint hibás a bíróságok azon érvelése, mely szerint háromhavonta újra elő kell terjeszteni a Bv. tv. szerinti panaszt, álláspontja szerint ugyanis a Bv. tv. rendelkezéseiből nem következik ezen értelmezés.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az indítványozó az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdése, IV. cikk (4) bekezdése, valamint a XXVIII. cikk (1) bekezdése szerinti tisztességes bírósági eljáráshoz való jog vonatkozásában elsősorban csak a bíróság törvényértelmezését vitatta. Az Alkotmánybíróság ezért arra a következtetésre jutott, hogy az indítványozó panasa nem állított bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenességet, illetve alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdést sem vetett fel.

A 3 havonkénti panasztételi kötelezettséget vizsgálta továbbá az Alkotmánybíróság például a 3247/2020. (VII. 1.) számú, a 3268/2020. (VII. 9.) számú, a 3219/2020. (VI. 19.) számú, valamint a 3346/2019. (XII. 6.) számú végzésében is, amelyek tényállása és indokolása nagyrészt megegyezik a fentiekben ismertetett két végzés indokolásával.

A Bv. tv. 436. § (10)-(11) bekezdésében foglalt átmeneti rendelkezések – amint arról korábban már esett szó – lehetővé teszik azon elítéltek vagy egyéb jogcímen fogvatartottak számára is a kártalanítási kérelem előterjesztését, akik esetében az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények a 2016. évben megszűntek vagy akik az EJB-hez nyújtottak be kérelmet, ha azt az EJB 2017. január 1. napjáig nyilvántartásba vette. A törvény 436. § (11) bekezdése egyértelműen rögzíti, hogy ebben az esetben a törvény 10/A. § (6) bekezdése nem alkalmazható: azaz a kérelmet előterjesztőt nem terheli panasztételi kötelezettség. Az alábbi ismertetésre kerülő ügyben – amely tipikus esetnek tekinthető az Alkotmánybíróság előtti eljárásokban – a bíróságok az indítványozó kérelmét érdemi vizsgálat nélkül elutasították, mivel az indítványozó a kártalanítás iránti igényét ugyan a Bv. tv. átmeneti rendelkezései alapján kívánta érvényesíteni (azaz az EJB előtt eljárást indított), azonban panaszt nem terjesztett elő.

A 3296/2020. (VII. 17.) számú alkotmánybírósági végzéssel elbírált alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügy lényege röviden a következők szerint foglalható össze.

Az indítványozó fogvatartottként kártalanítási kérelmet terjesztett elő 2017. április 15. napján. Kérelmében a 2006. január 11. napjától a kérelem elbírálásának napjáig terjedő fogva tartás körülményeit sérelmezte. Kérelmében

akként nyilatkozott, hogy az EJB előtt 2015. november 17. napján kérelmet terjesztett elő. Az elsőfokú bíróság a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül elutasította, ugyanis a Bv. tv. 10/A. § (6) bekezdése szerint a kártalanítás előfeltétele, hogy az elítélt a Bv. tv. 144/B. § szerinti panaszt nyújtson be a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helybenhagyta. Indokolásában kifejtette, hogy az elsőfokú bíróság helyesen állapította meg, hogy a Bv. tv. 144/B. §-a szerinti panasz benyújtását elmulasztotta a fogvatartott, amely az előfeltétele a kártalanítási kérelemnek a 2017. január 1. napját követően is folyamatosan jogsértő helyzetben lévő személyek esetén. A másodfokú bíróság kiemelte, hogy a Bv. tv. 436. §-ban foglalt átmeneti rendelkezéseket nem lehet alkalmazni, tekintettel arra, hogy az indítványozó esetében a fogva tartás és az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények folyamatosak voltak, 2017. január 1. napja előtt azok nem szűntek meg, tehát a Bv. tv. 144/B. § szerinti panasz benyújtása kötelező előfeltétele a kérelemnek.

Az indítványozó ezt követően alkotmányjogi panasszal fordult az Alkotmánybírósághoz, mert véleménye szerint a bírósági végzések sértik az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdését, a XV. cikk (1) bekezdését és a XXVIII. cikk (1) bekezdését.

Az indítványozó alkotmányjogi panaszában előadta, hogy az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elve sérült, ugyanis a támadott végzések a visszaható hatályú jogalkalmazás tilalmába ütköztek azzal, hogy az eljáró bíróságok olyan magatartást nyilvánítottak jogellenessé, és olyan körülményeket értékeltek az indítványozó terhére, amely kötelezettségek nem terhelték.

Az indítványozó alkotmányjogi panaszában az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdésében foglalt törvény előtti egyenlőség sérelme kapcsán kifejtette, hogy az eljáró bíróság azonos tényállás mellett, azonos jogszabályt alkalmazva, az eddigi gyakorlathoz képest eltérő döntést hozott. Nem helytálló az indítványozó véleménye szerint az, hogy a korábban kelt ügyekben helyt adtak a kérelmeknek és megítélték a kártalanítást, majd ezzel teljesen ellentétes módon az ugyanilyen alapokon fekvő jelen ügyben viszont érdemi vizsgálat nélkül elutasították, miközben más hazai bíróságok ilyen kérelmeket érdemben vizsgálnak és kártalanítást ítélnak meg. Ilyen esetekben a bíróságok úgy bírálták el a kártalanítási kérelmeket, hogy a kérelmi igény záró időpontjaként 2016. december 31. napját (vagy egyes bíróságok a kérelem benyújtásának napját) vették figyelembe, ugyanakkor a kérelmet érdemben vizsgálták és az egyéb feltételek fennállása esetén kártalanítást ítélték meg a kérelmezők számára. Tehát jelen kérelmet az indítványozó álláspontja szerint ketté kellett volna osztani és 2006. január 11. napjától 2016. december 31. napjáig érdemben vizsgálni.

Az Alkotmánybíróság a végzésében kifejtette, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvény 24. cikkének (1) bekezdése alapján az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve. A (2) bekezdés d) pontja értelmében alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját. Az alkotmányjogi panasz jellegének megfelelően a testület hatáskörébe a bírói döntéseknek kizárólag az alkotmányossági szempontú vizsgálata tartozik. Ebből következően az alkotmányjogi panasz nem tekinthető a bírósági szervezeten belül jogorvoslattal (már) nem támadható bírói határozatok által okozott valamennyi jogsérelem orvoslása eszközének, azaz ez a jogvédelem nem jelenti a rendes bíróságok jogalkalmazási gyakorlatának általános felülvizsgálatát, aminek következtében az Alkotmánybíróság burkoltan negyedfokú bírósággá válna.

Hasonló tényálláson alapuló alkotmányjogi panaszokat bírált el az Alkotmánybíróság például – a fentivel lényegében azonos indokolást tartalmazó – 3192/2020. (V. 27.) számú, a 3182/2020. (V. 21.) számú, a 3154/2020. (V. 15.) számú, a 3153/2020. (V. 15.) számú, a 3382/2019. (XII. 19.) számú, a 3220/2020. (VI. 19.) számú végzésével.

A Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdése tartalmazza a kérelem előterjesztésére nyitva álló 6 hónapos jogvesztő határidőt, továbbá a 30 napos megszakadásra vonatkozó rendelkezést. Vagyis a kártalanítási igény attól a naptól számított 6 hónapon belül érvényesíthető, amelyen az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények megszűntek. Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények megszűnésének tekinthető az is – amint arról korábban már volt szó – ha az elítelt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott számára a jogszabályban meghatározott minimális élettér 30 napot meghaladóan biztosítva volt. Ezzel kapcsolatosan vetette fel a 3104/2019. (V. 17.) számú alkotmánybírósági végzéssel elbírált alkotmányjogi panasz indítványozója azt, hogy sérül a bírósághoz fordulás joga, mivel az elítelt vagy egyéb jogcímen fogvatartott a 30 napos megszakadásról nem szerezhett tudomást. Az ügy lényege a következők szerint foglalható össze.

Az indítványozó kártalanítás iránti kérelmet terjesztett elő, amelyben a 2015. február 20. és 2017. augusztus 19. napja közötti fogva tartás körülményeit sérelmezte. Az elsőfokú bíróság a kérelemnek részben helyt adott, és a 2017. június 20. és 2017. augusztus 19. napja közötti időszakra kártalanítást állapított meg. A végzés indokolása szerint az indítványozó alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményei 2017. március 17. és 2017. június 19. napja között több, mint 30 napra megszűntek. Ennek következtében és a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdése szerinti hathónapos jogvesztő határidő elmulasztása miatt az indítványozó a 2017. március 17-ét megelőző fogva tartási időszakra nem volt jogosult kártalanításra. Így az elsőfokú bíróság csak a 2017. június 20. és 2017. augusztus 19. közötti időszakot érintően vizsgálta érdemben az indítványozó

kártalanítási kérelmét. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helybenhagyta.

Az indítványozó ezt követően fordult az Alkotmánybírósághoz. Álláspontja szerint a bírósági végzések ellentétesek az Alaptörvény XXIV. cikk (1) és (2) bekezdéseivel és a XXVIII. cikk (1) bekezdésével.

Az indítványozó okfejtése szerint a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdésében foglaltak olyan egyoldalú kötelezettséget rónak a kérelmezőre, amelynek a fogva tartása során nem tud eleget tenni. Nincs ugyanis a fogvatartottnak lehetősége arra, hogy a fogva tartás ideje alatt az elhelyezési körülményeit olyan módon felmérje, hogy azok alapvető jogokat sértő jellegét érintően teljes bizonyossággal állást tudjon foglalni, illetőleg, hogy a körülmények változásának a mértékét meg tudja állapítani. Az elhelyezési körülmények időleges megváltozása ugyanakkor -, amennyiben az időtartama a 30 napot meghaladja - meghatározza a kártalanítás előterjesztésére nyitva álló határidőt, amely határidő elmulasztása a kártalanítás lehetőségének az elvesztéséhez vezet. A jogszabály nem tartalmaz arra vonatkozó előírást, hogy az elítéltet az elhelyezési körülmények megváltozásáról miként kell, illetőleg kell-e tájékoztatni. Ilyen tájékoztatás hiányában ugyanakkor nem várható el a fogvatartottól, hogy felmérje, az aktuális körülményei megfelelnek-e a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendeletben előírtaknak. A fogvatartott csak a kártalanítási kérelem benyújtását követően kerül olyan helyzetbe, hogy megtudja, az elhelyezési körülményei mikor feleltek meg az IM rendelet követelményeinek. Ilyen információhoz továbbá a fogvatartott a Bv. tv. 144/B. §-a szerinti, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz előterjesztésével sem jut. Ennek következtében a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdése az indítványozó megítélése szerint sérti az indítványban megjelölt alaptörvényi rendelkezéseket, valamint az indítványozó és a vele hasonló helyzetben lévő elítéltek alkotmányos jogait.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az indítványozónak a kártalanítási kérelme alapján hozott bírósági határozatokat érintő sérelmei elsősorban a bíróságok mérlegelési jogkörébe tartozó, vagyis jogalkalmazási kérdésekre irányulnak, amelyeknek érdemi alkotmányossági felülbírálatára a bírósághoz fordulás joga nem adhat alapot. Az indítványozó az alkotmányjogi panasszal azt kívánta elérni, hogy a bíróság által eldöntött tény- és jogkérdéseket - nevezetesen a kártalanítás alapjául figyelembe vehető időtartamot - az Alkotmánybíróság a bíróság álláspontjától eltérően értékelje. Az indítványozó tehát a bírósághoz fordulás joga állított sérelmén keresztül valójában a számára kedvezőtlen bírói döntés tartalmi, törvényességi szempontú kritikáját adta.

5.2. Bírói döntés megsemmisítése

Alaptörvény-ellenesség okán bírói döntések megsemmisítésére az Alkotmánybíróság gyakorlatában igen elenyésző számban, és csak a visszaható hatály tilalmába ütközés, valamint a res iudicata kérdésköre kapcsán került sor.

A visszaható hatály tilalmába ütköző bírósági döntéseket sérelmező alkotmányjogi panaszok gyakorlatilag azonos, de legalábbis nagyon hasonló tényálláson alapulnak, nevezetesen azt a jogalkalmazási gyakorlatot érintik, hogy a Bv. tv. átmeneti rendelkezései alapján előterjesztett kártalanítási kérelmek elbírálása során egyes bíróságok a Bv. tv. (kártalanításra vonatkozó) általános szabályai szerinti 30 napos megszakadási időt oly módon vették figyelembe, hogy azt – előfordulása esetén – a kérelmező terhére értékelték, ezáltal a kérelmet az azt megelőző időszak vonatkozásában – összhangban a Bv. tv. kártalanításra vonatkozó általános szabályaival – érdemi vizsgálat nélkül elutasították.

Az Alkotmánybíróság 3154/2019. (VII. 3.) számú határozata szerint az indítványozó jogi képviselője a 2017. március 24. napján előterjesztett kérelmében a 2014. október 29. és 2016. március 10. napja közötti fogva tartás körülményeit sérelmezte. A Székesfehérvári Törvényszék az elsőfokú végzésével a sérelmezett időszakból 388 napra 543.200,- forint kártalanítást állapított meg. Az ügyészség fellebbezése folytán eljáró Székesfehérvári Törvényszék mint másodfokú bíróság végzésével 155.400,- forintra szállította le a kártalanítás összegét. A végzés indokolásában arra hivatkozott, hogy 2015-ben egy alkalomra harminc napot meghaladó időszakra (2015. szeptember 25. és 2015. október 28. napja között) megszakadtak az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények, mert az indítványozó harminchárom napon keresztül olyan módon volt elhelyezve, hogy a jogszabályban előírt élettér (a fogva tartás idején legalább három négyzetméter mozgástér) biztosítva volt. Ennek megfelelően a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdésében írt 6 hónapos jogvesztő határidő az ezt megelőző idő tekintetében a kártalanítási kérelem benyújtásának időpontjában eltelt, ezért a kártalanítás megállapítása során csak az azt követő 111 szabadságvesztésben töltött nap vehető figyelembe.

Az indítványozó álláspontja szerint a bíróság végzése sérti az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elvét, mert a visszaható hatályú jogalkalmazás tilalmába ütközik, és ezzel összefüggésben sérti az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdésében és a XXVIII. cikk (1) bekezdésében deklarált tisztességes eljáráshoz való jogát. Azt állította, hogy a másodfokú bíróság olyan körülményt értékelt a terhére, amelynek 2015-ben nem tehetett eleget, hiszen ilyen kötelezettsége és az igényérvényesítésre előírt jogvesztő határidő még nem is létezett.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az indítványozó 2016. március 10-én szabadult, tehát a Bv. tv. 436. § (10) bekezdése a) pontja alapján volt jogosult kártalanítási igényét bejelenteni, és azt a Bv. tv. 436. § (11) bekezdésében előírt határidőn belül meg is tette. Az Alkotmánybíróság megállapította továbbá, hogy a másodfokú bíróság a kifogásolt döntésében egyértelműen a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdésének utolsó mondatában található értelmező rendelkezést alkalmazva döntött, amelynek következtében felrótta az indítványozónak azt, hogy elmulasztotta a kártalanítási igény benyújtására nyitva álló határidőt, hiszen a fogva tartása során egyszer harminc napot meghaladóan megszakadtak az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények, így tehát a megszakadás előtt időszak vonatkozásában – az irányadó hat hónapos határidőre figyelemmel – 2016. április 25-ig lett volna lehetősége a kártalanítási igény bejelentésére. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdés utolsó mondata nyilvánvalóan az új kártalanítási jogintézmény hatálybalépését – azaz 2017. január 1. napját – követően előforduló megszakadási körülmények tekintetében alkalmazandó. A Bv. tv. indítványozóra irányadó átmeneti szabályai, így a Bv. tv. 436. § (10) és (11) bekezdései azonban nem tartalmazzák a fenti megszakadásra vonatkozó előírást, sőt, kifejezetten rögzítik, hogy a jogvesztő határidő 2017. január 1. napjától indul. A fentiek alapján az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a másodfokú bíróság – az átmeneti rendelkezéseket figyelmen kívül hagyva – a Bv. tv. 10. § (4) bekezdésének alkalmazásával olyan körülményt értékelt az indítványozó terhére, amelynek 2017. január 1. napját megelőzően nem tehetett eleget.

A fenti határozatban foglaltakkal lényegében egyező problémát vetnek fel az Alkotmánybíróság 3375/2019. (XII. 19.) számú, a 3376/2019. (XII. 19.) számú, valamint a 3377/2019. (XII. 19.) számú határozataival elbírált alkotmányjogi panaszok, azzal a kis eltéréssel, hogy a kártalanítás iránti kérelmeket ezekben az ügyekben nem a Bv. tv. 436. § (10) bekezdés a) pontja, hanem a b) pontja alapján, az EJB előtt korábban megindított eljárásra alapítottnan terjesztették elő.

Az Alkotmánybíróság 3375/2019. (XII. 19.) számú határozatával elbírált alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügyben az indítványozó jogi képviselője útján a 2017. február 22. napján előterjesztett kártalanítási kérelmében a 2014. március 5. és 2016. szeptember 22. napja közötti fogva tartás körülményeit sérelmezte, ezt megelőzően, 2016. november 29. napján kérelmet terjesztett elő az EJB előtt. Az elsőfokon eljáró Kecskeméti Törvényszék végzésében megállapította, hogy a sérelmezett időszakból kizárólag a 2016. január 14. napját követő időszak vonatkozásában volt helye érdemi vizsgálatnak, és utóbbi időintervallum tekintetében kártalanítást állapított meg. Az elsőfokú végzés azzal indokolta a 2016. január 14. napjáig tartó fogva tartási időszakot érintő elutasító döntését, hogy a jogsértő elhelyezési körülmények 2015. június 22. napja és 2016. január 14. napja közti időszakban megszűntek arra figyelemmel, hogy

ebben az időintervallumban biztosítva volt a minimális mozgástér az indítványozó számára harminc napot meghaladóan. Az elsőfokú bíróság megállapította, hogy az indítványozó a fogva tartási körülmények miatt 2016. november 29. napján nyújtott be kérelmet az EJEB-hez. Mindez pedig - az elsőfokú bíróság indokolása szerint - a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdésének utolsó mondata értelmező rendelkezésének alkalmazásával azt jelenti, hogy a Bv. tv. 436. § (10) bekezdés b) pontjának értelmében a 2015. június 22. napját megelőző időszakra kártalanítási igény nem nyújtható be, mivel a jogsértés megszűnése és az EJEB-hez benyújtott kérelem benyújtása között több mint hat hónap telt el. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helybenhagyta.

Az Alkotmánybíróság 3376/2019. (XII. 19.) számú határozatával elbírált alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügyben az indítványozó jogi képviselője útján a 2017. március 23. napján előterjesztett kártalanítási kérelmében a 2012. november 8. és 2016. augusztus 2. napja közötti fogva tartás körülményeit sérelmezte, ezt megelőzően, 2016. február 5. napján kérelmet terjesztett elő az EJEB előtt. Az elsőfokon eljáró Székesfehérvári Törvényszék végzésében megállapította, hogy a sérelmezett időszakból kizárólag a 2015. augusztus 4. napját követő időszak vonatkozásában volt helye érdemi vizsgálatnak, és utóbbi időintervallum tekintetében kártalanítást állapított meg az indítványozó részére az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt. Az elsőfokú végzés azzal indokolta a 2015. augusztus 4. napjáig tartó fogva tartási időszakot érintő elutasító döntését, hogy a jogsértő elhelyezési körülmények 2015. június 15. napja és 2015. szeptember 29. napja, 2015. december 12. napja és 2016. január 20. napja, valamint 2016. január 22. napja és 2016. június 7. napja közti időszakokban megszakadtak, arra figyelemmel, hogy ebben az időintervallumban biztosítva volt a minimális mozgástér az indítványozó számára harminc napot meghaladóan. Mindez pedig - az elsőfokú bíróság indokolása szerint - a Bvtv. 10/A. § (4) bekezdésének utolsó mondata értelmező rendelkezésének alkalmazásával azt jelenti, hogy az EJEB-nek küldött kérelem benyújtásának időpontját alapul véve, a hat hónapos elévülési idővel számolva a fogva tartás 2015. augusztus 5. napját megelőző időszaka nem vizsgálható. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helybenhagyta.

Az Alkotmánybíróság 3377/2019. (XII. 19.) számú határozatával elbírált alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügyben az indítványozó jogi képviselője útján a 2017. február 17. napján előterjesztett kártalanítási kérelmében a 2005. december 29. és 2017. március 17. napja közötti fogva tartás körülményeit sérelmezte, ezt megelőzően, 2015. július 30. napján kérelmet terjesztett elő az EJEB előtt. Az elsőfokon eljáró Fővárosi Törvényszék végzésében megállapította, hogy a sérelmezett időszakból kizárólag a 2013. augusztus 11. napját követő időszak vonatkozásában volt helye érdemi vizsgálatnak, és utóbbi időintervallum tekintetében kártalanítást állapított meg az indítványozó részére az alapvető

jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt. Az elsőfokú végzés azzal indokolta a 2013. augusztus 11. napjáig tartó fogva tartási időszakot érintő elutasító döntését, hogy a jogsértő elhelyezési körülmények 2013. augusztus 12. napja és 2014. szeptember 28. napja közti időszakban megszűntek arra figyelemmel, hogy ebben az időintervallumban biztosítva volt a minimális mozgástér az indítványozó számára harminc napot meghaladóan. Az elsőfokú bíróság megállapította, hogy az indítványozó fogva tartási körülmények miatt az EJEB-hez benyújtott kérelmét az EJEB 2015. július 30. napján nyilvántartásba vette. Mindez pedig - az elsőfokú bíróság indokolása szerint - a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdésének utolsó mondata értelmező rendelkezésének alkalmazásával azt jelenti, hogy a Bv. tv. 436. § (10) bekezdés b) pontjának értelmében a 2013. augusztus 12. napját megelőző időszakra kártalanítási igény nem nyújtható be, mivel a jogsértés megszűnése és az EJEB-hez benyújtott kérelem nyilvántartásba vétele (helyesen: benyújtása) között több mint hat hónap telt el. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helybenhagyta.

Az indítványozók jogi képviselője ezt követően fordult az Alkotmánybírósághoz. A jogi képviselő mindhárom fenti ügyben előadta, hogy álláspontja szerint a bírósági végzésekben kifejtett jogértelmezés, amelynek következtében az említett időszak tekintetében elutasították a kérelmét, az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elvét, a III. cikk (1) bekezdésében rögzített embertelen bánásmód tilalmát, valamint a XXVIII. cikk (1) bekezdésében deklarált tisztességes bírósági eljárásához való jogát sérti.

Az indítványozó a jogállamiság sérelmét abban látta, hogy az eljáró bíróságok a visszaható hatályú jogalkalmazás tilalmába ütköző jogértelmezést fejtettek ki az ügyben, ugyanis Bv. tv. 436. § (11) bekezdésében egyértelművé tette, hogy a bíróságok által végzéseikben felhívott Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdésében meghatározott határidőt és az ahhoz kapcsolódó értelmező rendelkezést csak a jogszabály hatálybalépésétől lehet alkalmazni. Azzal tehát, hogy az eljáró bíróságok az említett rendelkezést jogszabály hatálybalépését megelőző fogva tartási időszak tekintetében is alkalmazták, visszaható jelleggel olyan követelményt állítottak a jogérvényesítésre, amelynek megfelelni utólag már nem lehet.

Az embertelen bánásmód tilalmának a sérelmével kapcsolatban az indítványozó kifejtette, hogy az eljáró bíróságok az érdeemben nem vizsgált időszak tekintetében kizárólag a jogszabályban meghatározott mozgásteret figyelembe véve állapították meg az alapjogokat sértő körülmények hiányát, nem vizsgálták az egyéb, szintén az embertelen bánásmód körében relevanciával bíró körülményeket, úgy mint rovarirtási hiányosságok, egészségügyi ellátás minősége, szabad levegőn tartózkodás lehetősége. Mindezzel pedig az indítványozót - ezen időszak vonatkozásában - megfosztották a kompenzációtól.

Az indítványozó a tisztességes bírósági eljáráshoz való jogának megsértése körében azzal érvelt, hogy a visszaható hatályú jogalkalmazás tilalmába ütköző jogértelmezés egyúttal az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdését is sérti, hiszen az indítványozó nem tudta a múltban a magatartását egy olyan szabályhoz igazítani, amely akkor még nem is létezett. Ezenkívül e körben hivatkozott az indítványozó arra is, hogy az eljáró bíróságok indokolási kötelezettségüket sem teljesítették megfelelően, illetve sérült a hatékony bírói jogvédelem követelménye is. Utóbbival kapcsolatban kifejtette, hogy a Bv. tv. helyes - Alaptörvénnyel összhangban álló - értelmezése szerint, ha volt is olyan időszak az indítványozó fogva tartása során, amikor valóban nem sérültek az alapjogai, abban az esetben erre az időszakra nem volt jogosult kártalanításra, de önmagában ez a körülmény nem zárhatja ki a teljes fogva tartási időszak vizsgálatát, ahogy ez az ügyeiben történt. Ráadásul az alapvető jogokat sértő körülmények hiányát csak érdemi vizsgálattal lett volna lehetősége megállapítani az eljáró bíróságoknak, és ezt részletesen indokolniuk kellett volna.

Az Alkotmánybíróság mindhárom esetben megalapozottnak találta az indítványt.

Az Alkotmánybíróság a 3375/2019. (XII. 19.) számú, a 3376/2019. (XII. 19.) számú, valamint a 3377/2019. (XII. 19.) számú határozatának indokolásában rögzíti, hogy korábban - az Abh.-ban - kifejtette, hogy a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdés utolsó mondata nyilvánvalóan az új kártalanítási jogintézmény hatálybalépését - azaz 2017. január 1. napját - követően előforduló megszakadási körülmények tekintetében alkalmazandó. Ez a jogszabály szövegéből is egyértelműen következik, hiszen az értelmező rendelkezés alkalmazási körét egyértelműen a 10/A. § (4) bekezdése - a rendelkezés szóhasználata szerint: „E bekezdés”- vonatkozásában állapítja meg. A Bv. tv. - a kérdéses ügyek indítványozóira is - irányadó átmeneti szabályai, így a 436. § (10) és (11) bekezdései azonban nem tartalmazzák a fenti, megszakadásra vonatkozó előírást, sőt, kifejezetten rögzítik, hogy a jogvesztő határidő 2017. január 1. napjától indul. Magától értetődő ugyanis, hogy a fentiekben említett időszakban még nem is létező jogintézmény vonatkozásában előírt kötelezettség (igényérvényesítési határidő) betartása fogalmilag kizárt a jogintézmény hatálybalépését megelőzően. Amennyiben tehát az eljáró bíróságok a vizsgált időszakokban még nem létező jogszabályi kötelezettség megkövetelésével, azaz az elbírált időszakban még nem hatályos jogszabály alkalmazásával döntenek a kérelmező számára hátrányosan a kártalanítási igényről, abban az esetben ezzel a jogértelmezéssel megsértik az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében garantált visszaható hatályú jogalkalmazás tilalmát. Az Alkotmánybíróság észlelte, hogy a bíróságok a kifogásolt döntéseikben egyértelműen a Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdésének utolsó mondatában található értelmező rendelkezést alkalmazva döntöttek az ismertetett módon, annak ellenére, hogy - amint ezt az Alkotmánybíróság korábban megállapította - a szóban forgó értelmező rendelkezés nyilvánvalóan

az új kártalanítási jogintézmény hatálybalépését - azaz 2017. január 1. napját - követően előforduló megszakadási körülmények tekintetében alkalmazandó. A fentiek alapján az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy az eljáró bíróságok - az átmeneti rendelkezéseket figyelmen kívül hagyva - a Bv. tv. 10. § (4) bekezdésének alkalmazásával olyan körülményt értékeltek az indítványozók terhére, amelyet 2017. január 1. napját megelőzően nem ismerhettek, annak eleget nem tehetettek. Az eljáró bíróságok említett jogértelmezése tehát a vizsgált időszakokban még nem létező jogszabályi kötelezettség megkövetelésével, azaz az elbírált időszakokban még nem hatályos jogszabály alkalmazásával döntött az indítványozók számára hátrányosan a kártalanítási igényről, és ezzel megsértette az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében garantált visszaható hatályú jogalkalmazás tilalmát.

A res iudicata problémájával az Alkotmánybíróság 3335/2019. (XII. 6.) számú, valamint a 3087/2020. (IV. 23.) számú határozata foglalkozik. Az alkotmányjogi panaszok nagyjából azonos tényállást fednek le, ezért elegendő a két végzés közül az egyiket részletesebben ismertetni.

A 3335/2019. (XII. 6.) számú alkotmánybírósági végzéssel elbírált alkotmányjogi panasz alapjául ügy lényege a következő.

Az indítványozó 2018. április 12. napján panaszt, ezt követően kártalanítási kérelmet terjesztett elő. Kérelmében a 2010. május 22. és 2018. április 12. napja közötti fogva tartás körülményeit sérelmezte. Az elsőfokú bíróság a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül elutasította, figyelemmel arra, hogy az indítványozó a kérelmet nem a jogszabály szerinti formanyomtatványon terjesztette elő. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helybenhagyta.

Ezt követően az indítványozó a kártalanítási kérelmet határidőben, ismételten beterjesztette, immár az előírt formanyomtatványon. Az ismételten beterjesztett kérelemben a 2010. május 22. és 2018. július 17. napja közötti fogva tartás körülményeit sérelmezte, így módon tehát a kérelmét a korábbi kérelemhez képest további időszakra is kiterjesztette. Az elsőfokú bíróság az indítványozó kérelmét kizárólag a 2018. április 13. és 2018. július 17. napja közötti időszak vonatkozásában vizsgálta érdemben, erre az időszakra kártalanítást állapított meg, ugyanakkor a korábbi kérelemben szereplő és ebben az ügyben ismételten előterjesztett időszak tekintetében elutasította a kérelmet, figyelemmel arra, hogy a törvényszék a korábban ismertetett végzéseiben az adott időszakot „érdemi határozatával” már elbírált. A másodfokú bíróság helybenhagyta az elsőfokú végzést, megállapítva, hogy a korábbi döntés „ítélt dologgá” vált.

Az indítványozó ezt követően fordult az Alkotmánybírósághoz. Az indítványozó álláspontja szerint a bírósági végzések sértik az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében foglalt kínzás, embertelen bánásmód tilalmát és a XXVIII. cikk (1)

bekezdése szerinti tisztességes bírósági eljáráshoz való jogot. Az indítványozó a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog sérelme kapcsán - az alkotmánybírósági gyakorlatot is ismertetve - kifejtette, hogy a támadott bírósági döntések az említett alapjog egyik fontos részjogosítványát, nevezetesen a bírósághoz fordulás jogát sértik, hiszen nem engedték érvényesülni azt az Alaptörvényből fakadó követelményt, hogy a perbe vitt jogokról a bíróság érdemben döntsön. Ugyanis az eljárt bíróságok a kifogásolt döntéseikben anyagi jogerőt tulajdonítottak az ismertetett korábbi, elutasító döntésnek, annak ellenére, hogy az azt megelőző eljárásban a bíróságok érdemben nem vizsgálták az indítványozó kérelmét, éppen azért, mert formai hiányosságot állapítottak meg a kérelemmel kapcsolatban. Így tehát - szól az indítványozó érvelése - a kérelmét egyik eljárásban sem vizsgálták meg érdemben.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Alaptörvény 28. cikkében foglalt, a bíróságokat terhelő értelmezési kötelezettségből következik, hogy büntetés-végrehajtási ügyben eljáró bíróságnak, amikor arról kell döntenie, hogy az előtte folyamatban lévő ügyben fennáll-e a *res iudicata* - mint eljárási akadály - a Bv. tv. rendelkezéseit az Alaptörvénnyel - így annak XXVIII. cikkének (1) bekezdésével is - összhangban kell értelmeznie.

Az Alkotmánybíróság - áttekintve a Bv. tv. kártalanítási eljárásra vonatkozó rendelkezéseit - megállapította, hogy e speciális büntetés-végrehajtási eljárásban az a döntés minősül érdemi döntésnek, amelyik kimeríti a kérelmet, tehát a fogvatartás körülményeit megvizsgálva, értékelve rendelkezik arról, hogy fennáll-e a kártalanítás jogalapja (alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények fennállásának a feltétele), illetve igenlő válasz esetén az összecszerűségről is rendelkezik. Ezzel összhangban a Bv. tv. érdemi vizsgálat nélküli elutasítást lehetővé tevő rendelkezései alapján rögzíthető, hogy a felsorolt esetekben a büntetés-végrehajtási bíró a kérelmet nem meríti ki, annak érdemi vizsgálatába nem bocsátkozik, mert olyan feltétel meglétének a fennállását állapítja meg, ami akadályát képezi az érdemi vizsgálatnak és döntésnek. Kétségtelen, hogy a Bv. tv. 70/A. § (5) bekezdése nem sorolja fel a nem érdemi döntések között azt az esetet, amikor a büntetés-végrehajtási bíró azért utasítja el a kérelmet, mert nem az előírt formátumban nyújtották be, de ez önmagában nem jelenti azt, hogy az ilyen tartalmú döntés érdemi, *res iudicata* tulajdonsággal rendelkező döntésnek minősülne, hiszen ebben az esetben is arról van szó, hogy egy formai feltétel fennállásának a hiányában a büntetés-végrehajtási bíró nem bocsátkozik a kérelem érdemi vizsgálatába. Az Alkotmánybíróság megállapította tehát, hogy az eljárt bíróságok az Alaptörvény 28. cikkében foglalt értelmezési kötelezettségüket elmulasztva minősítették „ítélt dolognak” az indítványozó korábbi kérelmét formális okból elutasító büntetés-végrehajtási bírói döntéseket.

6. Nemzetközi kitekintés

A pályázat lezárásaképpen a börtönügyről, a büntetés-végrehajtásról néhány irodalmi-és kultúrtörténeti érdekességet ismertet.

6.1. Történelmi visszatekintés

1973-ban látott napvilágot Alekszandr Szolzsenyicin (1918-2008) A Gulag-szigetvilág című nagyszabású regénye, melynek következtében a szerzőt a szovjet vezetés rövid úton megfosztotta állampolgárságától és kiutasította az országból. Az író maga is megjárta a munkatáborokat, összesen 11 évet töltött börtönökben, munkatáborokban, majd száműzetésben.

E helyütt a szerző által a munkatáborokban uralkodó elhelyezési-és életkörülményekről készített beszámolóiból idéz röviden a pályázat.

„A szigetlakók élete pedig munkából, munkából és munkából áll; no meg éhezésből, fázásból és ravaszkodásból.(...) Nincs olyan ember, aki megszámlálja, elősorolja, nincs nyelv, amely felmondja a közös munka fajtáit. A foglyok talicskáznak. („Az OSZD dömpere: kettő a karja, egy a kereke.”) Saroglyát hordanak. Téglát rakodnak ki csupasz kézzel (a bőr egykettőre lemegy az ujjairól). Követ és szenet, agyagot és homokot bányásznak a külszíni fejtéseken. Aranyércet csákányoznak, napi hat köbmétert, és viszik a rostára. Vagy akár csak közönséges földet ásnak, túrják a földet (kovás talajt, kivált télen; A Tajset-Abakan úton negyvenfokos hidegben csákánnyal és ásóval kitermelni négy köbmétert.) Szenet bányásznak a föld alatt. Ugyanott ércet is fejtenek, ólmot, rezet. Aztán lehet rézércet őrlni (az ember szájában édes íz, orrából víz csepeg). Talpfát impregnálhatnak (és egyúttal a saját testüket) kreozottal. Közúti alagutat vághatnak. Utat alapozhatnak. Derékig sárban tőzeget fejthetnek a mocsárban. Ércet olvaszthatnak. Fémeket önthetnek. Kaszállhatnak zsombékos réteken (fél lábszárig vízben gázolva). Lehetnek lovászok, kocsisok (akkor kicsenhetnek a ló zabostarisznyájából egy kis zabot, bele a saját csajkájukba, tán csak kibírja az a kincstári zabostarisznya, hogy a fene essen bele).

(...) De minden munkák elejét a mi orosz erdők adják, azokkal az igazán aranyat érő törzsekkel (mennyi aranyat lehet keresni rajtuk!). A Szigetvilág legeslegelső munkája a fakitermelés. Az tárt karokkal vár mindenkit, munkát ad mindenkinek, még a rokkantak előtt is szabad az út (a félkarúakat háromfős csoportokban kiküldik, hogy letaposják a félméteres havat). A hó mellig ér. Te vagy a favágó. Kidöntöd a fát. Aztán a hóban vergődve legallyazod (az ágakat le is kell szorítani a hóban, oda kell férkőzni hozzájuk a baltával). Aztán a laza hóban vonszolódva, halomba hordod az ágakat, és meggyújtod (csak füstöl, egyáltalán nem lángol). Most méretre fűrészeled a rönköt, és felstószolod. A norma pedig koponyánként öt köbméter naponta, két főre meg tíz. (Burepolomban hét köbméter, de a vastag gömbfát még félfákra is kell hasítani.) A kezéd már nem bírja a baltát emelni, már nem bírod arrébb tenni a lábad.

A háború alatt (a háborús élelmezés mellett) a lágerlakók a három hét fakitermelést vértelen agyonlövésnek nevezték.

(...) Egyébként mit beszélünk itt a munkanap hosszáról? Hiszen a norma üti a munkanap hosszúságát, és ha a brigád nem teljesítette a normát, akkor csupán a konvojt váltották le idejében, a melósok kint maradtak az erdőben éjjelig, reflektor mellett, hogy csak hajnal előtt térjenek vissza a lágerbe, s egyék meg vacsorájukat a reggelijükkel együtt, és induljanak vissza újra az erdőbe.

Erről nincs ki beszámoljon: mind meghaltak.

A normát úgy is emelték, hogy bebizonyították teljesíthetőségét: ha például a hőmérséklet ötven foknál alacsonyabb volt, a munkanapot jegyzőkönyvileg törölték, vagyis azt írták, hogy a foglyok nem mentek ki dolgozni – valójában igenis kihajtották őket, s amit ezeken a napokon ki tudtak préselni belőlük, azt szétosztották a többi napra, ezzel növelve a teljesítmény százalékát. (Akik pedig ezeken a napokon fagytak meg, azokat a szolgálatkész egészségügyi részleg más címen írta le. Akik meg visszafelé lemaradoztak, vagy már nem bírtak menni, vagy ernyedtt inakkal négykézláb kúsztak, azokat a konvoj agyonlődözte, hogy meg ne szökjenek, amíg visszatérnek értük.)

És hogyan etették mindezekért az embereket? A kondért megtöltötték vízzel, beleszórtak némi piszkos apró krumplit, s még ez volt a jó, mert többnyire csak megfeketedett káposzta, céklalevél és mindenféle szemét jutott bele. Meg bükköny, korpa, azt nem sajnálták. Ahol pedig maga a víz is kevés volt, mint a Karaganda környéki Szamarka lágerponton, ott a zupából is csak egy tálra valót főztek naponta, ezenkívül mindenki kapott két bögre zavaros, sós vizet.

(...) Hogyan öltözködnek a szigetlakók?

Minden szigetvilág egyforma: körös-körül kék óceán zúg, a szigetekeken kókuszpálmák nőnek, és a szigetek kormányzata egy krajcárt sem költ a szigetlakók ruházatára – mezítláb és csaknem csupaszon járnak. Csakhogy a mi átkozott Szigetvilágunkat el sem lehetne képzelni a forró nap alatt: a mi szigeteinket örök hó borítja, örökké förgeteg zúg felettük. És ezt a tíz-tizenötmilliós fogolytömeget még el kell látni ruhával és lábbelivel is.

Szerencsére a szigetlakók nem a Szigetekben születnek, és nem egészen csupaszon érkeznek ide. Meg lehet őket hagyni abban, amiben vannak, pontosabban abban, amit osztályrokonai meghagynak rajtuk, csupán – a Szigetvilág jelvényeként – le kell tépni belőle egy darabkát, ahogy a birkák fülét bevágják; a köpeny szárnyát ferdén lenyírják, a Bugyonnij-sapka csúcsát megcsonkítják, szellőzőnyílást hagyva az ember feje búbjánál. Sajnos azonban a szabadból hozott ruházat nem tart örökké, a lábbeli pedig egy hét alatt szétrongyolódik a tönkök és a zsombékok között.

(...) De bármilyen hosszú is a munkanap, a melósok egyszer csak visszatérnek a barakkba.

Barakk? Van, ahol a barakk csak egy földbe ásott bunker. Északon meg leggyakrabban egy sátor, igaz, földdel körbeszórva, így-úgy deszkával fedve. Villany helyett nem ritka a petróleumlámpa, de használatos a szilács, és használatos a halzsírba mártott vattakanóc is.

(...) Tekintsük meg ebben a gyászos megvilágításban ezt a halálra ítélt világot.

Kétszintes priccsek, háromszintes priccsek, a vagonkák már a fényűzés jelei. A deszkák legtöbbször csupaszok, nincs rajtuk semmi: egyes kihelyezett részlegeken annyira lopnak (a lopott holmit aztán a szabadokon keresztül értékesítik), hogy már semmi kincstári holmit nem adnak ki, és saját holmit sem tart senki a barakkban: magukkal viszik a munkába a csajkát, a bögrét (még a kenyérzsákot is a hátukra veszik, és így ásnak), a nyakukba veszik a takarójukat, már akinek van (micsoda filmkocka!), vagy átvisszik egy ismerős princhez az őrzött barakkba. Nappal a barakk úgy kiürül, mintha soha nem laktak volna benne. Éjszakára le kéne adni a vizes munkaruhát a szárítóba (van szárító is!) – csakhogy, ha levetkőzik az ember, a csupasz fekhelyen megfagy! Így aztán ki-ki magán szárítja a holmiját. Éjszaka a férfiak sapkája, a nőknek a haja odafagy a sátor falához. A foglyok még a bocskorukat is a fejük alá dugják, nehogy lelopják a lábukról. A barakk közepén kályhává átalakított benzineshordó, és jó szerencse, ha izzik (ilyenkor párás kapcabűz tölti be az egész barakkot), mert a nedves tűzifa nem ég benne. Egyes helyeken a barakkok annyira fertőzöttek rovarokkal, hogy a négynaponkénti kénes füstölés sem segít, és ha nyáron a síttesek kimenekülnek, hogy a zónában a földön próbáljanak aludni, a poloskák utánuk másznak, ott is utolérik őket. A tetveket pedig az étkezésre szolgáló edényükben főzik ki a fehérműjükből.

*(...) Hát így fest az élet a Szigeteken.*¹¹³

113 Alexandr SZOLZSENYICIN: A Gulag-szigetvilág. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2013. 313-317.

6.2. A világ leghíresebb börtönei

A börtönök közül hírhedté váltak azok, melyekben ismert emberek raboskodtak, vagy ahol barbár bánásmódot szenvedtek el a foglyok a börtönőröktől, vagy ahonnan alaposan kidolgozott terv után sikerült megszökni. Az egyik népszerű internetes portál összegyűjtötte a világ 10 leghíresebb börtönét.

10. Hanoi Hilton

A Hoa Loa börtönt vagy ahogy az amerikai hadifoglyok szarkasztikusan nevezték, a Hanoi Hiltont, eredetileg a franciák építették a vietnami politikai foglyok számára. Az Észak-Vietnami Hadsereg később a börtönben a vietnami háború foglyait tartotta. Az elítélteket szörnyű tortúráknak vetették alá, volt itt kínzás, sőt még gyilkosság is. Néhány ismert ember, mint John McCain szenátor, James Stockdale és Bud Day csak néhány a rengeteg fogoly közül, aki itt raboskodott a háború idején. 1999-ben Hanoiban megnyitották a Hilton Hotelt és az óvatosság kedvéért Hilton Hanoi Opera Hotelnek nevezték el.

9. Tuol Sleng Népirtás Múzeuma

1975-ben a Khmer vörös rezsim alakította át az egykori középiskolai épületet és itt hozták létre Tuol Slenget, mely valószínűleg az egyik leghorrorisztikusabb börtön a világon. Az elítélteket rutinszerűen kínozták, hogy vallomást

kényszerítsenek ki belőlük, bármilyen bűncselekmény legyen is, amit a nyakukba akartak varrni. Miután vallomást tettek, kivégezték őket. Több mint 17.000 embert tartottak fogva a Tuol Sleng börtönben annak négyéves működése alatt és csupán néhányan éltek túl. Miután a vietnámi hadsereg lecsapott a börtönre, 1979-ben átalakították múzeummá a Khmer vörös rezsim kambodzsai áldozatainak emlékére.

8. Port Arthur

Port Arthur egy egykori fegyenctelep Ausztráliában, Tazmániában. 1833-tól az 1850-es évekig a legádázabb brit és ír bűnözőket tartották itt fogva és azokat, akik más börtönökben lázadásokat szítottak. A már romos épületben még jól kivehetők a börtön, a kórház, az elmeógyógyintézet és rabok által épített kápolna maradványai. 1996-ban Port Arthur Ausztrália legvéresebb mészárlásának helyszíne volt, amikor egy fegyveres ember tüzet nyitott a látogatókra és kivégzett 35 embert.

7. Elmina kastély

Az 1492-ben épült Elmina kastély Ghánában a legrégebbi, még ma is létező európai épület a Szahara déli részén. Több mint 300 éven keresztül a rabszolgasorba kényszerített, eladásra szánt embereket tartották itt fogva. Nem

volt szokatlan, hogy egy rab 200 másikkal osztozott egyetlen cellán, így még ahhoz sem volt elég helyük, hogy lefeküdjenek. A 18. századra évente több mint 30.000 rabszolga lépte át a Nincs Visszaút kapuját.

6. Robben-sziget

Fokváros partjainál, Dél-Afrikában fekszik a Robben-sziget, melyet sokféle célra használtak az idők során, többek közt lepratelep is volt itt. Mindenesetre az apartheid rezsim idején működő börtönéről vált a leghírhedtebbé. Nelson Mandela és Kgalema Motlanthe csak kettő a politikai foglyok közül, akik itt raboskodtak. A Robben-sziget ma népszerű látnivaló és Fokvárosból komppal lehet átjutni ide. A sziget a nagy afrikai pingvin kolónia fontos tenyésztési területe.

5. Goree-sziget

Rabszolgák ezrei töltöttek kisebb-nagyobb időt a szenegáli Goree-szigeten, míg Franciaország eltörölte a rabszolgaság intézményét 1848-ban. A Maison des Esclaves, a Rabszolgák Háza csak egy a szigeten található helyek közül, ahol a rabszolgákat tartották, mielőtt az Új Világba induló hajókra feltették volna őket. A múzeum ma nagyon sok afro-amerikai zarándokhelye, akiknek ősei itt raboskodtak.

4. Chateau d'If

Chateau d'If Franciaországban egy jól ismert börtön, hiszen Alexander Dumas Monte Cristo grófja című könyvének története itt játszódik. 1634-től a 19. század végéig a börtönben vallási és politikai elítéltek tömegeit tartották fogva. Ahogyan az lenni szokott, a tehetős és előkelőbb foglyokkal egészen másként bántak, mint kevésbé szerencsés társaikkal. Bár sokszor fizetniük kellett a kíméletes bánásmódért. A börtönt 1890-ben nyitották meg, ma ez a világ egyik leghíresebb börtöne.

3. Ördög-sziget

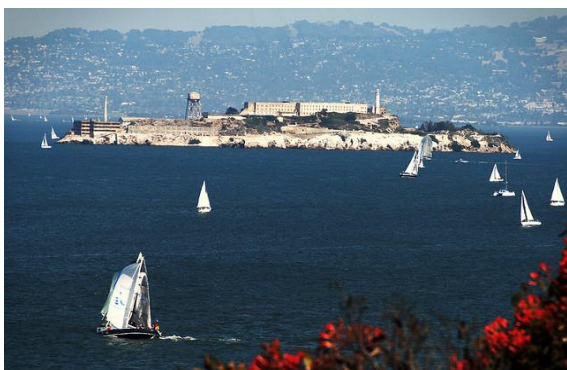
Először III. Napóleon uralkodása alatt nyitották meg 1852-ben. Az ördög-szigeti fegyenctelep az egyik leghírhedtebb börtön a történelemben. 94 éves működése során ebben a történelmi börtönben tartottak fogva mindenkit, a politikai foglyoktól kezdve az elvetemült gyilkosokig. Az elítéltek szökéseket kíséreltek meg a pirnahaktól nyüzsgő vizeken és francia Guyana sűrű dzsungelén át. Az egykori fogoly, Henri Charrière önéletrajzában számos szökési kísérletről számol be. 1973-ban a könyvből filmet készítettek a Pillangó címmel, Steve McQueen és Dustin Hoffman főszereplésével.

2. Londoni Tower

Ma a brit koronázási ékszereket tartják itt és Anglia egyik legfontosabb látnivalója a londoni Tower, mely 1100-tól kezdve a 20. század közepéig börtönként működött. Ebből ered a közmondás, hogy "a Toronyba küldik", vagyis bebörtönzik. A híres foglyok között volt Sir Thomas More, VI. Henrik király, Boleyn Anna és Catherine Howard (mindketten VIII. Henrik feleségei) és Hess Rudolph. A londoni Tower állítólag a leginkább kísértetjárta épület Angliában. Számos történet született a szellemekről, köztük Boleyn Annáéról, aki a toronyban lakik.

1. Alcatraz

Az Alcatraz valószínűleg az Egyesült Államok leghíresebb börtöne, ez volt az ország első maximális biztonságot és minimális kényelmet nyújtó börtöne. Itt tartották fogva a legnotóriusabb bűnözőket, mint Al Capone és Géppuskás Kelly. A San Franciscoi-öböl sziklás szigetén kialakított Alcatrazról azt mondják, lehetetlen innen megszökni. A 36 férfiből, akik megpróbálták, 23-at elkaptak, 6-ot lelőttek és 2 megfulladt. A maradék ötöt többé soha nem látták, de úgy tartják, ők is megfulladhattak. Testük soha nem került elő. Ma a sziget San Francisco legnépszerűbb látnivalója.¹¹⁴

7. FELHASZNÁLT IRODALOM

114 a teljes 5.2. alfejezet forrása: <https://latvanyossagok.hu/10-tortenelmi-es-hires-borton/>

Hivatkozott jogszabályok és dokumentumok jegyzéke

1878. évi V. törvénycikk – a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről

A büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény

Emberi Jogok Európai Egyezménye

Magyarország Alaptörvénye

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény

A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet

A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII.19.) IM rendelet

Az egészségügyi szolgáltatást nyújtó egyes intézmények szakmai minimum feltételeiről szóló 21/1998 (VI.3.) NM rendelet

3068/2019. (III. 29.) Alkotmánybírósági végzés alkotmányjogi panasz visszautasításáról

A bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perre szóló 2020. évi LXX. törvény

A fogva tartott személy esetében a büntetőeljárás lefolytatása, továbbá a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2018. (VI.11.) IM rendelet

Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény

Az egészségügyről szóló 1997.évi CLIV. törvény

A fertőző betegségek és a járványok megelőzése érdekében szükséges járványügyi intézkedésekről szóló 18/1998. (VI. 3.) NM rendelet

21/2020. (VI. 11.) BVOP utasítás

26/2016. (VII. 5.) BVOP utasítás

16/2017. (II.6.) BVOP utasítás

26/2018. (V.15.) BVOP utasítás
32/2015. (IV.22.) BVOP utasítás
26/2015. (III.31.) BVOP utasítás
BH2020. 140.
BH2019. 104.
BH2019. 264.
BH2020. 102.
BH2020. 103.
BDT2018. 3850.
BDT2020. 4147.
3068/2019. (III. 29.) AB határozat
3087/2020. (IV. 23.) AB határozat
3154/2019. (VII. 3.) AB határozat
3375/2019. (XII. 19.) AB határozat
3376/2019. (XII. 19.) AB határozat
3377/2019. (XII. 19.) AB határozat
3181/2020. (V. 21.) AB határozat
3295/2020. (VII. 17.) AB határozat
3296/2020. (VII. 17.) AB határozat
3104/2019. (V. 17.) AB határozat
3335/2019. (XII. 6.) AB határozat

Felhasznált irodalom

Lőrincz József – Mezey Barna: A magyar börtönügy története. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.

Juhász Zsuzsanna - Pallo József - Végh Marianna: Kommentár a büntetés-végrehajtási törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2015.

Alexandr Szolzsenyicin: A Gulag-szigetvilág. Európa Könyvkiadó, 2013.

Internetes források (letöltés ideje: 2020 augusztus-október)

bv.gov.hu

latvanyossagok.hu

Egyéb források

A pályázó, mint elsőfokú bíróság Bv.5603/2018/11. sz. végzése

A másodfokú bíróság Bpkf.9180/2019/2. sz. végzése

A pályázó, mint elsőfokú bíróság Bv.790/2019/16. sz. végzése

A másodfokú bíróság Bpkf.10.272/2020/2. sz. végzése

A pályázó, mint elsőfokú bíróság Bv.278/2019/3. sz. végzése

A másodfokú bíróság Bpkf. 7233/2019/2. sz. végzése

A pályázó, mint elsőfokú bíróság Bv.1338/2020/2. sz. végzése

A másodfokú bíróság Bpkf.9264/2020/4. sz. végzése

A pályázó, mint elsőfokú bíróság Bv.4596/2017/4. sz. végzése

A másodfokú bíróság Beüf.12.530/2018/4. sz. végzése

Büntetés-végrehajtási Szervezet Biztonsági Szabályzat

**BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT**

1. Bevezetés

A dolgozat a rágalmazás és a becsületsértés törvényi tényállásait vizsgálja alkotmányos büntetőjogi nézőpontból, ugyanis ezekben a büntetőügyekben a véleményszabadság mint a plurális demokrácia alapvető értéke kerül szembe az alapjogi rendszer első helyén deklarált emberi méltósághoz való joggal. A versengő alapjogok tényleges tartalma, azok egymáshoz való viszonya a konkrét peres eljárásokban az Alkotmánybíróság jogfejlesztő tevékenységének köszönhetően különös megítélést kapott. Az Alaptörvény hatálybalépése e jogalkalmazási területen is fontos változást hozott, ugyanis a valódi alkotmányjogi panasz bevezetésével a testület egyedi ügyekben is vizsgálhatja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját, ezáltal – alaptörvény-ellenesség felmerülése esetén – sor kerülhet az egyedi ügyben hozott határozat Alkotmánybíróság általi megsemmisítésére.

Jelen tanulmányban e témakörnek egy sajátos szegmensét kívánom vizsgálni: célom bemutatni és elemezni a közügyek vitatását magában foglaló szólásszabadság gyakorlásának büntetőjogi korlátait. A résztémák kibontása során elsődlegesen a vonatkozó alkotmánybíróági gyakorlatra fókuszálok, emellett azonban egy-egy bíróági ügyet is bemutatok, rámutatva az egyes értelmezési anomáliákra. Kiemelendő, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlata az alkotmányos követelményeket továbbfejlesztő második alaphatározata [13/2014. (IV. 18.) AB határozat] meghozatala óta eltelt rövid idő alatt is számottevő fejlődésen ment keresztül, így álláspontom szerint a témaválasztás e tekintetben is indokoltnak mutatkozik: a testület az alkotmányjogi panasz bevezetését követő, kezdeti gyakorlatában – még tartózkodó módon – pusztán absztrakt jogértelmező tevékenységet végzett, addig manapság már inkább arra vonható le következtetés, hogy a jövőben célszerűnek látja a panaszeljárásokban már maga megadni a konkrét ügyben helytálló alkotmányos értelmezést.

2. A véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi korlátairól

A rágalmazás és a becsületsértés törvényi tényállásai a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) XXI. fejezetében (Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények) találhatók. A rendszertani értelmezés alapján – tekintettel arra, hogy mely fejezetben találhatók a törvényi tényállások – a jogi tárgya ezeknek a bűncselekményeknek a személy alkotmányos szabadságjogaként deklarált társadalmi megbecsülése, becsülete, illetve emberi méltósága, amit összefoglalóan büntetőjogi becsületként lehet megfogalmazni.¹ Az emberi méltóság és annak nevesített elemeként a jó hírnévhez való jog alapjogi versengést feltételez a szintén kiemelt alkotmányos védelmet élvező véleménynyilvánítási szabadsággal. Ezen kollízó feloldása elsősorban a szakjogi jogalkalmazó feladata.

Az emberi méltóság az alapjogok rendszerében kiemelt védelmet élvez, anyajognak tekinthető.² A fogalmat definiálni nem lehet, azonban az emberi méltóságot tulajdonképpen az ember jogi státuszának meghatározójaként lehet megfogalmazni.³ Ezen absztrakt alkotmányjogi fogalom kerül kollízóba a rágalmazás és a becsületsértés deliktumai esetében a véleményszabadsággal, ami a kommunikációs szabadságjogok anyajoga. Ezen alapjogi versengés vizsgálata az alkotmánybíróági gyakorlatban igen korán megjelent. Az alkotmányos követelményeket rögzítő 36/1994. (VI. 24.) AB határozat – tekintettel arra, hogy az Alkotmány *erga omnes* értelmezésére az Alkotmánybíróság jogosult – kötelezően alkalmazandó követelményrendszert fektetett le az ítélező bíróságok számára. Ez azonban – az alkotmányjogi panasz jogintézményének hiánya miatt – a konkrét ügyekben nem volt kikényszeríthető az Alaptörvény hatálybalépése előtt.

Az alapjogi kollízó feloldására az alkotmánykonform normaértelmezés szolgálhat alapul, ami a témafeldolgozásom módszertani zsinórmértékét is jelenti egyben. Ezen interpretáció alapkövetelménye, hogy a jogszabályokat – jelen esetben büntető jogszabályokat – az Alaptörvény rendelkezéseivel és elveivel összhangban kell értelmezni. Ezt az értelmezési követelményt az Alaptörvény explicit módon tartalmazza, így a bíróságoknak a jogalkalmazás során tekintettel

1 A becsülettel mint jogi tárgy dogmatikai elemzésével, illetve a becsületfogalmi koncepciók bemutatásával nem kívánok foglalkozni. A szakirodalom a becsületfogalom kérdéseivel főként a véleményszabadság korlátjaként foglalkozott, a tartalmi vizsgálódáshoz lásd: SZOMORA Zsolt: Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2015. 45-59., valamint GYULAY Dániel: A rágalmazás és becsületsértés jogi tárgya. *Iustum Aequum Salutare*, 2019/1, 129-141. Ezt megelőzően pedig KÁLMÁN György foglalkozott részletesebben a hazai büntetőjogi becsületvédelemmel: KÁLMÁN György: A becsület védelme az anyagi büntetőjogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961.

2 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 44-45.

3 BALOGH Zsolt: Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/4, 36.

kell rá lenniük.⁴ Az Alaptörvény alkotmánykonform értelmezés követelményét előíró rendelkezésének intézményes megjelenése és garanciális biztosítéka maga az alkotmányjogi panasz.⁵ Ezáltal lehetővé vált, hogy az Alkotmánybíróság „kikényszerítse” az általa meghatározott alkotmányos követelmények érvényre juttatását.

Szomora megkülönbözteti az alkotmányorientált, az alkotmánykonform értelmezési módot, valamint a norma alkotmányellenességét, ez utóbbi azt jelenti, hogy a normának nem adható olyan értelmezés, amely megfelelne az alkotmánynak. Az alkotmányorientált értelmezésnél a normának több alkotmányos jelentése is lehet, az eredmény kiválasztásánál pedig maximálisan figyelemmel kell lenni az alkotmány rendelkezéseire, míg az alkotmánykonform normaértelmezési mód feltételezi, hogy a normának van egy olyan jelentése, amelynek elfogadása alkotmányellenességhez vezethet.⁶

Az Alkotmánybíróság azon az állásponton volt, hogy ezen interpretációs mód alkalmazása feltételezi a hagyományos módszerekkel történő értelmezés megtörténtét.⁷ A 3/2015. (II. 2.) AB határozatban a testület arra az álláspontra helyezkedett, hogy *„az Alkotmánybíróság a bírói döntésben foglalt jogértelmezés Alaptörvénnyel való összhangját vizsgálja, azt, hogy a jogszabály alkalmazása során a bíróság az Alaptörvényben biztosított jogok alkotmányos tartalmát érvényre juttatja-e. Ha a bíróság az előtte fekvő, alapjogilag releváns ügy alapjogi érintettségére tekintet nélkül járt el, és az általa kialakított jogértelmezés nem áll összhangban e jog alkotmányos tartalmával, akkor a meghozott bírói döntés alaptörvény-ellenes.”*⁸

4 Alaptörvény 28. cikke szerint: A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambuluma, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.

5 JAKAB András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. Jogesetek Magyarázata, 2011/4, 86.

6 SZOMORA (1. lj.) 37-38.

7 38/1993. (VI. 11.) AB határozat, ABH 1993, 256. 266.

8 3/2015. (II. 2.) AB határozat [18], ABH 2015, 83, 89.

A testület gyakorlatában az értelmezési mód „alkotmányos követelmény” formájában jelenik meg, amely az alkotmánykonform értelmezés egyik fajtájának tekinthető.⁹ Abban az esetben, ha az eljáró bíróság a testület által lefektetett alkotmányos követelményeket nem vette figyelembe, vagyis az alkotmányos tartalmat nem juttatta érvényre, vagy azt helytelenül alkalmazta, úgy a meghozott bírói döntés alaptörvény-ellenes.

A fentiekben felvázolt alapjogi kollízió különös megítélést kapott a testület joggyakorlatában azokban az esetekben, amelyekben a véleményszabadság gyakorlása a közügyek vitatását magában foglaló megnyilvánulásokat érint. Ezzel összefüggésben fektetett le első ízben az Alkotmánybíróság a bíróságok számára követendő alkotmányos követelményeket, amelyeket az Alaptörvény hatálybalépése, valamint negyedik módosítása után továbbfejlesztett.

9 SZOMORA (1. lj.) 38. Chronowski Nóra az alkotmányos követelmények megjelenését – hasonlóan az alkotmányjogi panaszhoz – az alkotmánykonform normaértelmezés intézményi biztosítékának tekinti. Lásd: CHRONOWSKI Nóra: Az alkotmánykonform értelmezés és az Alaptörvény. *Közjogi Szemle*, 2017/4, 10.

3. Az alkotmányos mércék kialakulása

3.1. Az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának rövid áttekintése

Mielőtt rátérnék a hazai alkotmánybírószági gyakorlatban lefektetett alkotmányos mércék alakulásának bemutatására, röviden érdemes összefoglalni az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) a közügyek vitatásával, valamint a közszerelők bírálhatóságával összefüggő joggyakorlatát, ugyanis mind a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban (a továbbiakban: Abh1.), mind a második alaphatározatnak számító 13/2014. (IV. 18.) AB határozatban (a továbbiakban: Abh2.) elvi kiindulópontként tekint a testület a nemzetközi joggyakorlatnak való megfelelésre. Nem célom az ügyek részletes bemutatása, hanem azt járom körül, hogy az EJEB milyen sértetti körre terjeszti ki a tágabb tűrés kötelezettséget, valamint milyen irányba fejlődött az emberi jogi szerv joggyakorlata.

Az első mérföldkőnek számító határozata a strasbourgi bíróságnak a Lingens-ügyben¹⁰ hozott döntés volt, amelyben a kérelmező az osztrák kancellárra tett felfokozott hangvételű véleményt. Az EJEB a legitim cél arányosságát¹¹ vizsgálta, amelynek során a későbbi judikatúrája alapjául szolgáló megállapításokat tett. Rögzítette, hogy a politikusok bírálhatóságának hatóköre szélesebb, mint a magánszemélyeké, ugyanis a foglalkozásuk gyakorlása révén kiteszik magukat a közvéleménynek. Másrészt meg kell különböztetni az értékítéleteket és a tényállításokat, amelyeknek fő elhatárolási szempontja, hogy utóbbi közlések valósága bizonyítható, míg az értékítéleteké nem. Ezek mellett fontos megállapítást tett, miszerint az inkriminált kijelentéseket nem lehet a szövegből kiragadni, azokat az egész megnyilvánulás kontextusában kell vizsgálni.

Kezdetben az EJEB a politikai életben – e minőségükben részt vevő – politikusokkal összefüggésben alkalmazta a magasabb tűrés kötelezettség követelményét, ugyanis a véleményszabadság a demokratikus társadalom alapvető értéke, amely az egyén kibontakozását is szolgálja, így védelemben kell részesíteni.¹²

Majd a véleményszabadság ezen kiemelt védelmi körét elkezdte kitágítani azokra az esetekre is, amikor az eljárásban részt vevő személyek közül egyik sem volt politikus. A Thorgeirson-ügyben az EJEB tulajdonképpen abba az irányba mozdult

10 Lingens v. Austria, no. 9815/82, 1986. július 8.

11 Ez a teszt tulajdonképpen megfelel az Alkotmánybírószág által alkalmazott, az alapjogok korlátozására szolgáló szükségességi-arányossági tesztnek, amelyet a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban rögzített. Lásd: 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 171.

12 Oberschlick v. Austria 1, no. 11662/85, 1991. május 23. Ebben az ítéletben jelent meg a véleményszabadság kettős igazolása, ugyanis azt mind társadalmi szinten, mind egyéni szinten oltalmazni indokolt.

el, hogy a tágabb tűrés kötelezettséget a közhatalmat gyakorlóakra, illetve hivatalos személyekre is kiterjessze, ugyanis a rendőri szervezetre tett, az ő tevékenységüket érintő kritika szintén kiemelt védelmet élvez.¹³ Az alkalmazott mércék azonban azokban az esetekben, amikor a kijelentések nem politikus személyre hangzottak el, a kritikai, rágalmozó szövegek eltérők, ugyanis a bíróság jelentőséget tulajdonít az érintett személyek minőségének a tűrés határ mértékénél. Ezt a kategóriát Tóth J. Zoltán összefoglaló néven „egyéb közszolgának” tekinti, amelybe beletartoznak a rendőrök, hivatalnokok, közalkalmazottak (pl.: tanár).¹⁴ Ezen személyi körnél a véleményszabadság határa tágabb, mint a magánszemélyeknél, azonban a ténylegesen politikai tevékenységet végző csökkentett becsületvédelmét nem éri el, az a kettő között helyezendő el. Speciális kategóriát képez az EJEB joggyakorlatában a – tágabb értelemben vett – igazságszolgáltatási tevékenységet ellátó személyek köre, ugyanis szintén eltérő mércét alkalmaz a bírókra, az ügyészekre, valamint a védőkre. A Nikula-ügyben az EJEB a védő által az ügyészre tett kritikus véleményt vizsgálta és kimondta, hogy az ügyésznek mint perbeli ellenfélnek tűrnie kell a kritikai véleményt.¹⁵ Azonban a bíróságokra, bírókra tett inkriminált megnyilvánulásoknál ez a határ szűkül, ugyanis a bíróságokba vetett bizalmat nem lehet aláásni, valamint a bírók hivatásuknál fogva nem tudják magukat megvédeni.¹⁶

A szintén precedensnek számító ügyben, amelyben a fókavadászok kegyetlenségéről készítettek az eljárás alá vont újságírók cikket, a strasbourgi bíróság fókusza – tekintettel arra, hogy az eljárásban részt vevő személyek magánszemélyek voltak – a közéleti vita vizsgálatára terelődött át, mivel a cikk egy nemzetközi, közéleti kérdéskörbe tartozó témát mutatott be és szolgáltatott hozzá információkat.¹⁷ Ehhez hasonló eset volt, ahol a bírói testület egyértelműen a közügyre tartozást vizsgálta – tekintett nélkül az érintett személyek foglalkozására, minőségére –, amikor az újságíró egy Szerbiában ismert történésről írt cikket, amelyben a történészt „hülyének” és „fasiszta orientáltságúnak” nevezte. Az EJEB megállapította, hogy az olyan személyeknek, akik saját döntésük alapján szólalnak fel közérdeklődésre számottevő ügyekben, a politikusokéhoz hasonló tágabb tűrés kötelezettségük van az őket ért kritikával szemben.¹⁸

13 Thorgeir Thorgeirson v. Iceland, no. 13778/88, 1992. június 25. Ehhez hasonló eset mikor az inkriminált megnyilvánulás egy állami hatóság vezetőjét ért. Lsd.: Mamère v. France, no. 12697/03, 2006. november 7.

14 TÓTH J. Zoltán: A büntetőjogi rágalmozás és a becsületsértés. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2017. 213.

15 Nikula v. Finland, no. 31611/96, 2002. március 21.

16 Prager and Oberschlick, no. 15974/90, 1995. április 26.

17 Bladet Tromsø and Steensas v. Norway, no. 21980/93, 1999. május 20.

18 Bodrožić v. Serbia, no. 32550/05, 2009. június 23.

A fejlődés jól látható: a személyi fókuszról a közügyre terelődött a hangsúly. A véleményszabadság az EJB gyakorlatában kiemelt védelmet élvez akkor, amikor a szólás a közéleti vitát érinti, amelyet nagyon szűk körben lehet csak korlátozni. Egyrészt nem élvez védelmet az a megnyilvánulás, amely a politikus magánéletére, illetve magánszemély minőségére vonatkozik,¹⁹ másrészt a hamis tényközlés, a megfelelő „ténybeli alapot” nélkülöző becsületsértés, valamint azok az értékítéletek, amelyek kizárólag sértésre irányulnak.²⁰

Mindezen precedensértékű döntések szolgáltak alapul a rendszerváltozást követően felállított Alkotmánybíróságnak ahhoz, hogy a véleménynyilvánítási szabadsággal összefüggésben alkotmányos követelményeket állítson fel az ítélkező bíróságok számára, amelyet 1994-ben meg is tett.

3.2. A 36/1994. (VI. 24.) AB határozat

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény a büntetőjogi becsületvédelemben önálló törvényi tényállásként szabályozta a hatóság, illetve a hivatalos személy megsértését (158-159. §), amely szabályozást a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Btk.) is megtartotta (232. §). A rendszerváltozást követően felállított Alkotmánybíróság ezen törvényi tényállást vizsgálta normakontroll-eljárás keretében, amelynek eredményeként a szükségességi-arányossági teszt²¹ felhasználásával alkotmányellenesnek találta az említett diszpozíciót, így azt megsemmisítette. A testület álláspontja alapján nem alkotmányellenes ezen személyek büntetőjogi becsületének védelme, azonban csökkentett becsületvédelemmel rendelkeznek. Az Abh1. rendelkező része alkotmányos követelményeket rögzített a bíróságok számára:

„A Btk. 179. és 180. §-ainak alkalmazásánál alkotmányos követelmény, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által alkotmányosan védett, így nem büntethető véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel és intézményekkel, valamint a közszereplő

19 TÖRÖK Bernát: A közügyek vitájának körvonalai a véleményszabadság magyar doktrínájában. In KOLTAY András-TÖRÖK Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 435.

20 TÓTH J. (14. lj.) 252.

21 A szükségességi-arányossági tesztet a már említett 30/1992. (V. 26.) AB határozat rögzítette, amely a véleményszabadság tekintetében is kiemelt jelentőséggel bír. A döntés a véleményszabadságnak kitüntetett szerepet tulajdonít az alapjogok rendszerében, ugyanis a plurális társadalom alapvető értékének tekinti, valamint deklarálja, hogy a büntetőjog a felelősségi rendszerben ultima ratio.

politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tágabb legyen, mint más személyeknél.

A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas - e minőségére tekintettel tett -, értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint - az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel - elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.”²²

A testület – hivatkozva az EJB gyakorlatára – megállapította, hogy a határozat rendelkező részébe feltüntetett személyi körnek csökkentett becsületvédelme van. Másrészt a rendelkező részből az olvasható ki, hogy ezen személyek vonatkozásában – e minőségükre tett értékítéletekkel – becsületsértést nem lehet elkövetni, ugyanis a véleménysszabadságnak kitüntetett szerepe van, amelynek szűkebb körű korlátozása felel meg a jogállamiságból adódó alkotmányos követelményeknek.²³ A határozatból kitűnik az is, hogy az érintett személy minősége a meghatározó, tehát az EJB-nek a már korábbi kialakított gyakorlatát, amely szerint a döntő jelentősége annak van, hogy az inkriminált kijelentés a közügyek vitájához tartozik-e, az első alaphatározatban még nem vette át.²⁴

A testület az alkotmánykonform értelmezés egyik formáját felhasználva olyan követelményeket állapított meg a rágalmozás és a becsületsértés törvényi tényállásainál, amely a régi Btk. normaszövegéből nem következett, ugyanis idegen bűnösségi alakzattal terhelte a bűncselekményt, mivel gondatlansági alakzatot vezetett be egy egyébként kizárólag szándékosan elkövethető bűncselekményhez. Az Alkotmánybíróságnak absztrakt normakontrollban megállapított értelmezési követelményeit a bíróságoknak kötelezően figyelembe kell venniük, mivel, ha elmulasztják, úgy a meghozott bírói döntés

²² 36/1994. (VI. 24.) AB határozat [3], ABH 1994, 219.

²³ 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 228-229.

²⁴ Megjegyzem bár a rendelkező rész hatóságot, hivatalos személyt, valamint közszereplő politikust említ, az Abh1. indokolásában többször feltűnik az a kifejezés, hogy közügyek szabad vitatása, azonban – kezdetben – mind az alkotmánybírósági gyakorlatban mind pedig a rendes bírósági joggyakorlatban a személyi fókusz érvényesült a rendelkező résznek megfelelően. Lásd: 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 224.

alkotmányellenes. Azonban a testületnek 2012 előtt nem volt lehetősége kikényszeríteni az értelmezési követelményeket valódi alkotmányjogi panasz hiányában. Az megállapítható, hogy a bírói gyakorlat a rágalmazási ügyekben az Abh1. rendelkező részében lefektetett alkotmányos követelményeket átvette és politikai életben résztvevő személyek vonatkozásában elhangzott tényállítással összefüggő tudati viszonyulást (ún. rágalmazási gondatlanság) a hivatalból elrendelt valóságbizonyítás keretében vizsgálták.²⁵

Azonban a becsületsértéssel kapcsolatos joggyakorlat korántsem volt homogén. A bíróságok egy része valóban átvette a rendelkező részből fakadó büntethetőséget kizáró okot, azonban a másik része – szembemelve az alkotmányos követelménnyel – továbbra is büntetni rendelte a közhatalmat gyakorlóakra, illetve közszereplő politikusokra tett indokolatlanul sértő, súlyosan gyalázkodó becsületsértő kifejezéseket, amit Szomora összefoglaló néven „gyalázkodási küszöbnek” nevez.²⁶ Bizonytalanságot eredményezett a rendelkező részben említett személyek kategóriája, ugyanis a bírói gyakorlatnak nem volt egyértelmű, hogy az Abh1.-ben lefektetett alkotmányos követelményeket pontosan mely személyi körre is kell alkalmazni. A bizonytalanság oda vezetett, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnöke absztrakt alkotmányértelmezést kért, ami nem vezetett eredményre.²⁷

A változást az Alaptörvény hatálybalépése, pontosabban az Alaptörvény negyedik módosítása hozta meg, amikor az Alkotmánybíróságnak alkotmányjogi panasz alapján egyedi ügyben kellett vizsgálnia a bírói döntés Alaptörvénnyel való összhangját, így megszületett a második alaphatározatnak számító 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.

3.3. Az explicit korlát alapján felállított alkotmányossági mérce

Magyarország Alaptörvényének IX. cikk (1) bekezdése deklarálja a véleménynyilvánítás szabadságát. A 2013. április 1-jétől hatályos negyedik módosítás új bekezdéssel módosította a IX. cikket,²⁸ amely explicit korlátként nevesítette mások emberi méltóságát. Fontos megemlíteni, hogy az Alkotmánybíróság – álláspontja alapján – az első alaphatározatban lefektetett értelmezési követelményeket az Alaptörvény hatálybalépését követően is

25 SZOMORA Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája a becsületsértési és rágalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben. Jogtudományi Közlöny, 2014/10, 473.

26 SZOMORA (25. l.) 474.

27 538/G/2006. AB végzés, ABH 2009, 2876-2890. A testület azért nem foglalkozott érdemben az indítvánnyal, mivel azok az Alkotmány értelmezésével nem voltak megválaszolhatók, nem voltak konkrétak.

28 Az Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdése szerint a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.

fenntartotta, ugyanis a jogalkotó a véleményszabadsággal összefüggésben tartalmilag azonos szabályt alkotott, így az e területen érvényesülő alkotmányos értelmezések az Alaptörvény rendelkezései szerint is megőrzik az érvényességüket.²⁹

A tényleges korlát beemelése az Alaptörvénybe – valamint a valódi alkotmányjogi panasz – lehetőséget teremtett a testület számára, hogy a véleményszabadsággal kapcsolatos alkotmányos összefüggéseket felülvizsgálja és továbbfejlessze.

Eredménye egy bírói döntés megsemmisítése, valamint egy új, továbbfejlesztett alkotmányossági teszt lett.³⁰

Az Abh2. alapján felállított új teszt szerint az eljáró bíróságoknak elsőként abban a kérdésben kell állást foglalni, hogy az inkriminált kijelentés közérdekű ügyben kifejtett álláspontot tükröz-e.³¹ Ennek során figyelembe kell venni a közlés tárgyát, kontextusát, módját, körülményeit, célját és stílusát. Továbbá vizsgálni kell a médium típusát, a közlés alapjául szolgáló eseményt, az erre adott reakciókat és a folyamatban játszott szerepét. Igenlő válasz esetén a közlés automatikusan a véleményszabadság magasabb oltalmát élvezi, ugyanis a közhatalmat gyakorlók, közéletben részt vevő személyek ellenőrzésének a garanciáját jelenti, hiszen a vélemény képes formálni a társadalmat, amely a plurális demokrácia alapját képezi.³²

Ezt követően – hasonló szempontok alapján – abban kell állást foglalni az eljáró bíróságoknak, hogy a vád tárgyává tett kifejezés tényállításnak vagy értékítéletnek minősül-e, amelyet a bizonyíthatóság oldaláról kell megközelíteni: a tényállítás bizonyítható, míg az értékítélet nem.

29 7/2014. (III. 7.) AB határozat [22]-[23], ABH 2014, 230, 234.

30 A határozat, valamint az alapjául szolgáló bírósági döntések kritikai elemzésével nem kívánok foglalkozni, csupán az új tesztet kívánom összefoglalni. A kritikai elemzéshez lásd: Szomora Zsolt: „Az Alkotmánybíróság büntetőítéletét megsemmisítő döntése a közszereplők büntetőjogi becsületvédelméről. Régi-új mércék a büntetőbírói gyakorlat számára” Jogesetek Magyarázata 2014/3. 13-22.

31 Elsőként a 7/2014. (III. 7.) AB határozat szakított a személyi fókusszal, amely a 2013. évi V. törvény 2:44. § „méltányolható közérdekből” szövegrészt alaptörvény-ellenesnek minősítette és megsemmisítette. A határozat indokolásában a testület kimondja: „A közügyek megvitatása körében elhangzó véleménynyilvánítás és a rá vonatkozó védelem fókuszában elsődlegesen nem a szólással érintett személyek státusza áll, hanem az, hogy a megszólaló valamely társadalmi, politikai kérdésben fejtette ki nézeteit.” Ezt a tételt erősíti meg a testület a büntetőügyekkel összefüggésben a második alaphatározatban.

[7/2014. (III. 7.) AB határozat [47], ABH 2014, 230, 238.]

32 13/2014. (IV. 18.) AB határozat [39], ABH 2014, 588, 596.

A tényleges eltérés azonban az, hogy

„Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdésében foglaltakra is figyelemmel, a korábbi alkotmánybírósági gyakorlathoz képest hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a véleményszabadság határa mások emberi méltóságából fakadó becsület és jó hírnév védelme. Vagyis a véleményszabadság már nem nyújt védelmet az olyan öncélú, a közügyek vitatásának körén kívül eső, így a magán-, vagy családi élettel kapcsolatos közlésekkel szemben, amelyek célja a pusztán megalázás, illetve a bántó vagy sértő kifejezések használata, vagy más jogsérelem okozása. Ezen kívüli nem védelmezi a közéleti vitában kifejtett véleményt sem, ha az abban megfogalmazottak az emberi méltóság korlátozhatatlan magját sértik, így az emberi státusz nyilvánvaló és súlyos becsmérlésében öltenek testet.”³³

Téglási álláspontja szerint az emberi méltóság az ember jogi státuszának meghatározójaként korlátozhatatlan, az ebből fakadó egyes részjogok korlátozhatók.³⁴ Egyrészt implicit kimondja, hogy az Abh1.-ben feltétlen büntetlenséget eredményező alkotmányos követelmény nem alkalmazható, azonban ez az Alaptörvény negyedik módosításából fakad, másrészt továbbra is megtartja a „rágalmazási gondatlanságot.”

Eltérés véleményem szerint a korábbi határozattól, hogy a testület az alkotmányos értékelési követelmények vizsgálatát már tényállásszerűség szintjén megköveteli, míg a korábbi alaphatározat egyértelműen a jogellenesség talaján állt.³⁵ Ennek érdekében a Kúria – jogegységesítési céllal – a BH2013. 204. szám alatt közzétett eseti döntésében kifejtette, hogy a tényállítás önmagában és nem pedig alapjogi viszonyban vizsgálendő, amely tulajdonképpen továbbra is a jogellenesség szintjére tereli az alkotmányos értékelési követelmények elvégzését.³⁶ Az elmondható a gyakorlatról, hogy a Kúria állásfoglalásának eleget téve ténylegesen a tényállítás-értékelés értékelését nem alapjogi viszonyban vizsgálják, azonban a szintén objektív tényállási elemként érvényesülő becsület csorbítására való alkalmasságnál már nem ilyen homogén a helyzet.³⁷ Érdeemes

33 13/2014. (IV. 18.) AB határozat [40], ABH 2014, 588, 596.

34 TÉGLÁSI András: Véleményszabadság vs. emberi méltóság. Egy rejtélyes alaptörvény-módosítás nyomában. Acta Humana, 2015/6, 37.

35 „Mindebből következően a rágalmazás bűncselekményének törvényi tényállásában írt „tényt állít vagy hírszettel, vagy ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezést használ” fordulatait kizárólag az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdéséből fakadó követelményekkel összhangban lehet értelmezni.” [13/2014. (IV. 18.)AB határozat [42], ABH 2014, 588, 597.]

36 Ezt az állásfoglalását később megerősítette. Lásd: EBH 2015. B. 29.

37 Példaként említhető erre a Fővárosi Törvényszék 21.Bf.7967/2018/6., valamint a Miskolci Törvényszék 1.Bf.689/2017/7. számú ítélete, ahol a becsület csorbítására való alkalmasságnál vizsgálják az alapjogi kollíziót és utalnak az alkotmánybírósági határozatokra.

lenne egységesen a jogellenesség szintjén elvégezni a testület által felállított tesztet, ugyanis a tényállásszerűség síkján megjelenő absztrakt alkotmányjogi fogalmak nem értelmezhetők a büntetőjog zárt dogmatikai rendszerével, amely a következetesen kidolgozott dogmatikai fogalmak erodálásához, és végső soron jogbizonytalansághoz vezethet.³⁸

Az első alaphatározat idején a judikatúra által alkalmazott, a büntetlenséget kimondó alkotmányos követelménnyel szembemenő³⁹ gyalázkodási küszöb továbbra is hivatkozási alapjául szolgált a becsületsértéses ügyekben, amelyet az Alaptörvény negyedik módosításával alkotmányosan legitimé tett.⁴⁰ Az Alkotmánybíróság által felállított mérce szerint a közügyek vitatásával összefüggő értékítélet akkor valósíthat meg becsületsértést, ha az érintett személy emberi méltóságának korlátozhatatlan aspektusát sérti. Ezen korlátozhatatlan mag sérelmét véleményem szerint a joggyakorlat szintén a gyalázkodási küszöbvel azonosítja.

Mint említettem, a rágalmozási gondatlanságot sajnálatos módon a második alaphatározat is megtartotta, amelyet a jogirodalom élesen bírált, ugyanis továbbra is idegen bűnösségi alakzattal terhelt egy szándékos bűncselekményt. Igen sokáig kellett várni arra, hogy a testület is felismerje ezt. Az Alkotmánybíróság 3328/2017. (XII. 8.) AB határozatában⁴¹ kifejtette, hogy

„Az Alkotmánybíróság különös jelentőséget tulajdonított annak, hogy a jogalkotó a hatályos Btk.-ban sem rendeli büntetni a rágalmozás bűncselekmény gondatlan alakzatát. Erre [...] tekintettel

38 TÓTH J. Zoltán: A rágalmozás és a becsületsértés Európában és Magyarországon. In KOLTAY András-TÖRÖK Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 478-479. A közel egy évszázada kidolgozott büntetőjogi fogalmakra példaként szolgálhat a tényállítás fogalmának meghatározása, ugyanis kvázi jelenleg is irányadó az a meghatározás, amelyet Angyal Pál fogalmazott meg. Vö.: Angyal Pál: A becsület védelméről szóló 1914:XLI. T.-cikk. (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1928) 16.

39 Mint említettem a joggyakorlat nem vette át, vagy igen ritkán alkalmazta a büntetlenséget előíró alkotmányos követelményt. Éppen ezért figyelemre méltó, továbbá alaptörvény-ellenes a Fővárosi Törvényszék 23.Bf.6859/2016/8. számú ítélete, melyben alkalmazta az első alaphatározatban foglalt büntethetőséget kizáró okot, holott – tekintettel az elkövetés időpontjára – az Alaptörvény explicit korlátozza már hatályban volt, így a szigorúbb mércét kellett volna alkalmazni az ügyben: „A 36/1994. (VI. 24.) AB határozat 3. pontja értelmében a hatóság vagy hivatalos személy becsületének csorbítására alkalmas - e minőségére tekintettel tett - értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető. Mindezekre tekintettel a vád tárgyává tett cselekmények nem bűncselekmények.”

40 SZOMORA Zsolt: A véleménysszabadság büntetőjogi korlátai az Alaptörvény hatálybalépése után, különös tekintettel a becsületvédelemre. In BALOGH Elemér (szerk.): Számadás az Alaptörvényről. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2016. 524. A gyalázkodási küszöb tovább élésére lásd: BH2020. 96.

41 Az alapügy, valamint az alkotmánybíróági határozat, továbbá ezzel összefüggésben a valóságbizonyítással összefüggő kérdéskörök részletes elemzéséhez lásd: BÁRÁNYOS Bernadett: A valóságbizonyítás útvesztőiben. In MENYHÁRD Attila (szerk.): 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: A jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 1435-1439.

megállapította: a rágalmazás gondatlansággal is megvalósítható alakzatához kapcsolódó alkotmányos elvárás a továbbiakban nem tartható fenn.⁴²

Ez mindenképpen üdvözlendő volt a testület gyakorlatában, azonban diszkrepancia figyelhető meg egy újabb, ezt követő 2019-es határozatban foglaltakkal, amelyben a való tényállítással elkövetett rágalmazás vonatkozásában kifejtette, hogy a véleményszabadság nem véd az olyan tényállításokkal szemben, amelyek valóságtartalma nem igazolható, kivéve, ha a tényt állító nem tudott az állítás hamis voltáról és e körben a kellő körültekintést sem mulasztotta el.⁴³

Látható az a fejlődési ív, amely az Alaptörvény negyedik módosítása folytán következett be, ezáltal a testület egy szigorúbb mércét állított fel. Az Alkotmánybíróság az EJB joggyakorlatára támaszkodva fejlesztette tovább a véleményszabadsággal összefüggő alkotmányos összefüggéseket, amelynek egyik legfontosabb vívmánya, hogy a személyi fókuszról áttérrelődött a hangsúly a közéleti vita kontextusára. Mindezekre tekintettel az első alaphatározathoz képest a testület egy szigorúbb mércét határozott meg, ugyanis most már nem védi korlátlanul az értékítéleteket a véleménynyilvánítás szabadságát behatároló explicit korlátnak köszönhetően. Abban az esetben, ha a második alaphatározatban lefektetett tesztek elvégzését elmulasztja a bíróság, vagy vizsgálata annak nem felel meg (például kizárólag személyre vetítetten bírálja ez első értékelési követelményt) úgy a meghozott bírói döntés alaptörvényellenessége merül fel, és annak megállapítására és a döntés megsemmisítésére panasz eljárásban lehetősége is van.

42 3328/2017. (XII. 8.) AB határozat [63], ABH 2017, 1942, 1950.

43 3357/2019. (XII. 16.) AB határozat [36], ABH 2019, 2351, 2357.

4. A közszereplői minőségnek és a vita közéleti jellegének jelentősége

4.1. Közhatalmat gyakorló személyek – közszereplő politikusok („kiemelt közszereplők”)

Sok esetben – mind polgári, mind büntető ügyben – nem tesznek különbséget közhatalmat gyakorló, közszereplő politikusok és közéletben szereplő személyek között, hanem összefoglaló néven közszereplőknek nevezik az érintetteket. Ezen tényleges különbségtétel csak 2018-ban, a 3145/2018. (V. 7.) AB határozatban jelent meg.⁴⁴ Az első alaphatározat rendelkező része a hatóságokról, hivatalos személyek, illetve közszereplő politikusokról rendelkezett. A hatóságok nevében eljárókat, valamint a hivatalos személyeket tulajdonképpen összefoglaló néven közhatalmat gyakorló személyeknek lehet nevezni. Abban egységesnek mondható a gyakorlat, hogy a közhatalmat gyakorló személyeknél, valamint a közszereplő politikusoknál alkalmazzák a tágabb tűrési kötelezettséget. Bár az Abh2. a személyi fókusz helyett a közéleti vita jellegének vizsgálatát követeli meg az eljáró bíróságoktól, sok esetben még mindig elsődleges szempont az érintett személy minősége.⁴⁵ A legtipikusabb személyi kör, amely a közhatalmat gyakorló személyek kategóriájába tartozik: az ügyész,⁴⁶ a bíró,⁴⁷ a rendőr,⁴⁸ a polgármester,⁴⁹ a jegyző.⁵⁰ Az igazságszolgáltatásban részt vevő személyeknél a joggyakorlat nem alkalmazta az EJB által felállított mércét, amely szerint az emberi méltósághoz való jog hatókörének korlátozása nem éri el a közszereplő politikusoknál alkalmazott mértéket, mivel a hivatásuknál fogva nem bírják magukat megvédeni az esetleges kritikai tartalmú véleményektől. Továbbá az ügyvédek helyzete sem egységes megítélésű, hiszen a gyakorlatban előfordul, hogy alkalmazzák a tágabb tűrési kötelezettséget,⁵¹ de az is előfordul, hogy nem tekintik közszereplőnek őket.⁵² Az 1/2015. (I. 16.) AB határozatban – amely kivételes módon egy becsületsértés vádja alól felmentő ítéletet semmisített meg – a testület arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ügyvédi tevékenységet ellátó személyek – a tevékenységükre tekintettel – nem minősülnek közhatalmat gyakorló személynek, ugyanis a Btk. értelmező rendelkezése szerint közfeladatot

44 Bár az alkotmánybírósági határozat polgári ügyben született döntés ellen benyújtott alkotmányjogi panasz alapján született, azonban az Alkotmánybíróság a véleményszabadsággal összefüggésben kifejtett alkotmányos állásfoglalása mind polgári, mind büntetőügyekben irányadó, amelyekre konkrét büntető ügyben hozott ítélet ellen benyújtott alkotmányjogi panasz alapján született alkotmánybírósági határozatokban is hivatkozik a testület.

45 Példaként lásd: Nyíregyházi Törvényszék 1.Bf.574/2014/5., Nyíregyházi Törvényszék 1.Bf.947/2015/9.

46 Pesti Központi Kerületi Bíróság 19.B.30.810/2015/18.

47 EBH2018. B.19.

48 Nyíregyházi Törvényszék 1.Bf.947/2015/9.

49 Pesti Központi Kerületi Bíróság 6.B.22.978/2016/5.

50 Debreceni Ítéltábla Bhar.47/2016/5.

51 Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.361/2015/4.

52 1/2015. (I. 16.) AB határozat [39], ABH 2015, 76, 81.

ellátó személyként értendők, nem tekinthetők tehát hivatalos személynek.⁵³ Ennek értelmében ez utóbbi határozat a közhatalmat gyakorló személyek körét tulajdonképpen a Btk. által hivatalos személynek minősülő személyi körrel azonosítja. Bár 2014-től a fókusz a közéleti vita jellegre terelődött, e körülmény nem eredményezte azt, hogy a konkrét ügyben az érintett személy minőségének ne tulajdonítsanak jelentőséget. A 3145/2018. (V. 7.) AB határozatban jelenik meg élesen az érintett személy minőségének a vizsgálata, amely határozatra későbbi büntetőügyekben is hivatkozik az Alkotmánybíróság.

Ezen túlmenően alapvetésként szögezi le a testület gyakorlatában, hogy a közszereplők kategóriája szélesebb a közhatalmat gyakorló és a közszereplő politikusok körénél. Az AB szerint a közhatalmat gyakorlók és közszereplő politikusok összefoglaló néven „kiemelt közszereplőnek” minősülnek, akik esetében a védelem korlátozottsága mindenki máshoz képest szélesebb, ugyanis „fokozottan érvényesül az a követelmény, hogy a bírálhatóság, a kritika megfogalmazásának lehetősége a közhatalom és a közhatalmat gyakorlók ellenőrzésének, ellenőrizhetőségének egyik legfőbb garanciája, amely egy plurális alapokra épülő társadalom demokratikus és nyílt működéséhez nélkülözhetetlen követelmény.”⁵⁴ Álláspontom szerint fogalmi diszkrepancia figyelhető meg a határozatban, mivel az Alkotmánybíróság e kijelentését megelőzően azt hangsúlyozta, hogy a közéletben önként szerepet vállaló személy – szemben a bíró vonatkozó lehetőségeivel – hatékonyabban meg tudja magát védeni az esetleges kritikáktól, tehát a véleményszabadság hatóköre ezekben az esetekben fokozottabban érvényesül. Azonban az előbb idézett szövegrészben közhatalmat gyakorló személyeket említ – amibe a bírák is beletartoznak -, amelynél kimondja a testület, hogy mindenki máshoz képest korlátozottabb a védelem, tehát nem veszi át a strasbourgi bíróság eltérő mércéjét, amely az igazságszolgáltatásban részt vevő személyekre vonatkozik. Ezt követően pedig az EJEB vonatkozó gyakorlatát bemutató részében leírja, hogy a közhatalmat gyakorló személyeknek tágabb a túrési kötelezettségük, ugyanakkor nem feltétlenül egyezik a politikusokra irányadó mércével, de konkrét mércét már nem ad meg.⁵⁵

Problematisztikus továbbá, hogy sok esetben úgy tűnik, mintha az Alkotmánybíróság nem elégedne meg a közügyre tartozás jellegével, hanem az érintett személy minőségét mint konjunktív feltételeket kellene vizsgálni az első alkotmányos értékelési követelménynél:

53 Btk. 459. § (1) bekezdés 12. pont.

54 3145/2018. (V. 7.) AB határozat [51], ABH 2018, 745, 752.

55 3145/2018. (V. 7.) AB határozat [62], ABH 2018, 745, 753.

„Abban az esetben, ha a nyilvános közlés a közügyek szabad vitatását érinti, az alkalmazandó alkotmányjogi mérce megállapításához szükséges annak további vizsgálata, hogy a közléssel érintett személy – az adott helyzetben – közszereplői minőségben érintett-e. Önmagában ugyanis az a tény, hogy egy nyilvános közlés közéleti jellegű, nem vonja automatikusan maga után azt, hogy az érintett személyek személyiségvédelme lecsökken. A közszereplői minőség megállapítása mindig egyedi mérlegelés tárgya.”⁵⁶

Ha ezt elfogadnánk, akkor a konjunktív feltételrendszer indokolatlanul szűkítené a közéleti vita, végső soron a véleménynyilvánítás szabadságának határát.⁵⁷ További kritikaként említhető, hogy bár következetesen hangoztatja a testület, hogy nem az érintett személy minősége, hanem a szólás közéleti vitához kapcsolódó jellege a döntő jelentőségű, még is olvasható olyan érvelés a határozatban, amely szerint a személyi minőségnél kell értékelni a közéleti vita jellegét:

„A közéleti vitában érintettek személyi minőségének vizsgálata során az elsődleges szempont ezért az, hogy a megszólaló valamely közéleti (társadalmi, politikai) kérdésben fejtekte-e ki nézeteit.”⁵⁸

Az eltérő értelmezések elkerülése végett indokolt lenne kizárólag azt hangsúlyoznia a testületnek, hogy az érintett személy minőségének jelentősége lehet az adott ügyben, mégpedig az első alkotmányos követelmény, a közügyre tartozás vizsgálatánál, ahol az egyik mérlegelési szempontként érvényesülhet. A mérlegelés fontos tárgyát képezheti a közéleti vita jellegének meghatározásánál, azonban nem lehet perdöntő.

4.2. Közéletben szereplő személyek

Az említett határozat bevezeti a gyakorlatba a „kivételes közszereplők” kategóriáját:

„Különösen indokolja azonban ennek a szempontrendszernek a jogalkalmazás számára történő egyértelművé tételét, hogy a megváltozott társadalmi viszonyok, különösen a telekommunikáció terjedése révén a közszereplői kör szélesedése figyelhető meg. Ennek a tendenciának az eredményeként olyan személyeknek is lehetősége

56 3145/2018. (V. 7.) AB határozat [44], ABH 2018, 745, 751.

57 KOLTAY András: A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme. Pázmány Law Working Papers, 2019/4, 12.

58 3145/2018. (V. 7.) AB határozat [47], ABH 2018, 745, 751.

nyílik egy-egy közéleti vita aktív alakítójává válni, akik korábban – státuszuk alapján – nem tartoztak a közszereplő fogalmi körébe.”⁵⁹

Vitatható az a kijelentése a testületnek, hogy olyan személyeknek is lehetősége nyílt a közéleti viták alakítójává válniuk, akik korábban a státuszuk alapján nem tartoztak a közszereplő fogalmi körébe, ugyanis az Alkotmánybíróság az ezt megelőző határozataiban is következetesen hangsúlyozta: a tágabb tűrési kötelezettség megállapításánál nem az érintett személy státuszának van jelentősége, hanem annak, hogy a szólás közérdekű vitában kifejtett álláspontot tükröz-e. Ezen kívül még e kategóriában is külön kezeli a médiaszereplőket, akik eltérő közéleti témákban fejtik ki a véleményüket, amely – utalva a nemzetközi tendenciákra – megalapozza a közszereplői minőséget. Azonban véleményem szerint hiába fektette le ezeket a differencia specifikákat a testület, eltérő mércéket a különböző kategóriákhoz nem adott. Továbbá, ha ténylegesen a közügyi jellegen van a hangsúly (amely álláspontom szerint garanciális biztosítéka a vélemény szabadság hatókörének), akkor a tényleges alkotmányos mérce megegyezik mind a médiaszereplőknél, mind a kivételes közszereplőknél. Ha a szólás közérdekű ügyben kifejtett álláspontot tükröz, akkor automatikusan a szólásszabadság magasabb oltalma érvényesül, amelyet korlátozni abban az esetben lehet, ha az inkriminált megnyilvánulás az érintett személy emberi méltóságának korlátozhatatlan aspektusába ütközik (joggyakorlat szerint „gyalázkodó”), vagy pedig a közlés közéleti vitán kívül esik, vagyis a magán-, vagy családi élettel kapcsolatos.

Annak eldöntése, hogy mely személyek tartoznak az említett körbe, mindig egyedi mérlegelés tárgya, amelyet egy ügy részletes bemutatásával kívánok szemléltetni (lásd IV.4. pont). Az elmondható az említett gyakorlatról, hogy abban az esetben megállapítják a közügy-jelleget, ha például állami költségvetésből származó támogatással, összefoglaló néven „közpénzzel” kapcsolatban történt a sérelmezett állítás, amelyre a társadalom széles spektruma tarthat érdeklődést,⁶⁰ valamint, ha egy adott város, megye közlete szempontjából kiemelten fontos kérdéskört taglal a vád tárgyává tett megnyilvánulás.⁶¹ Ha ennél még szűkebb kört érint a kijelentés, ott már nem mutat homogén képet a gyakorlat, mind például a társasházak közös képviselőire tett kifejezéseknél, ahol van, hogy nem

59 3145/2018. (V. 7.) AB határozat [45], ABH 2018, 745, 751.

60 Ehhez lásd példaként: Szekszárdi Törvényszék 2.Bf.171/2014/10., Fővárosi Ítéltábla 5.Bhar.274/2015/6.

61 Ehhez lásd példaként azt az esetet, amikor egy nemzetközileg is elismert, jó hírű zenekarral összefüggésben jelentek meg értékítéletet tartalmazó megnyilvánulások. Ennek következtében a zenekar „élete” - így a szakmai, gazdasági működése, valamint az, hogy ki áll az élén, hol szerepelnek, azt milyen színvonalon teszik - a kulturális életben nagy jelentőséggel bíró, közérdeklődésre számot tartó kérdés. [Miskolci Törvényszék 1.Bf.689/2017/7.]

is vizsgálják a tágabb tűrési kötelezettség fennálltának lehetőségét.⁶² Ebben a körben is kiemelendő a Fővárosi Ítéltábla ítélete, amelynél – utalva az Abh2.-re – tágabb tűrési kötelezettségre kötelezték a társasház közös képviselőjét.⁶³ Az Ítéltábla indokolásában előadta, hogy – a strasbourgi esetjognak megfelelően – bár a magánvádló (közös képviselő) nem közszereplő, azonban a munkájával kapcsolatos kritikákat el kell viselnie, így fokozott tűrési kötelezettség terheli – hasonlóan a politikusokhoz -, ugyanis ehhez a társasház közösségének érdeke kapcsolódik.

Ebben a körben szükséges utalni Bárányos azon megállapítására, amely szerint sok esetben a gyakorlatban a tágabb tűrési kötelezettségre való kötelezést nem az érintett státuszára, hanem az általa végzett tevékenységre alapítják.⁶⁴ Másrészt pedig konklúzióként vonható le, hogy a közérdekű ügy kategóriáját nem lehet leszűkíteni a társadalom egészére, hanem egyes kisebb közösségeknél is lehet közéleti vitával kapcsolatos álláspontot megállapítani,⁶⁵ amely alapján a szólásszabadság szélesebb körben tud érvényesülni.

4.3. A közszereplői minőség mint téves elődleges vizsgálati szempont

Mint említettem, sok esetben a gyakorlat még mindig tévesen kizárólag az érintett személy státuszának tulajdonít döntő jelentőséget, amelyet az alábbi üggyel szeretnék szemléltetni. A jogerősen megállapított tényállás szerint a terhelt 2014 nyarán egy időszakos kiadvány főszerkesztője volt, valamint ő volt az üzemeltetője annak a weboldalnak, ahol a sérelmezett kijelentések megjelentek. A magánvádló 2014 augusztusában nyilvánosságra hozta és bejelentette, hogy a 2014-es őszi önkormányzati választásokon polgármester-jelöltként indul. A magánvádlót jól ismerték a helyiek, ugyanis 2006-2012 között a város rendőrkapitánya volt. A polgármester-jelöltként történő nyilvántartásba vételére 2014 szeptemberében került sor.

62 Budai Központi Kerületi Bíróság 8.B.1177/2016/6., Fővárosi Törvényszék 20.Bf.11.704/2017/7., valamint Szegedi Járásbíróság 16.B.1449/2017/25.

63 Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.296/2018/9. A helybenhagyó ítélet a jogellenesség szintjén – a tágabb tűrési kötelezettségre hivatkozva – zárta ki a bűncselekmény megállapítását, szemben a másodfokú bíróság ítéletével, ahol a tényállásszerűség hiányára – nem éri el az objektíve a becsület csorbítására alkalmasságot – hivatkozva mentették fel a vádlottat. [Fővárosi Törvényszék 20.Bf.6844/2018/5.]

64 BÁRÁNYOS Bernadett: Milyen jelentősége van a közszereplői minőségnek a büntetőjogi becsületvédelemben? In AMBRUS István–NÉMETH Imre (szerk.): Büntetőjogi dolgozatok Gellér Balázs születése ötvenedik évfordulójának ünnepére. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 27. A gyakorlatból lásd még: EBH2019. B.2., Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.312/2015/4.

65 Hasonló állásfoglalás olvasható ki a Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság ítéletéből is, amelynél egy vallási közösséget érintett az inkriminált megnyilvánulás. [Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság 2.B.269/2014/18.]

A vádlott 2014 augusztusában a közéleti lapban, valamint az internetes weboldalon közzétette a következő írást:

„Sötét és átláthatatlan katyvasz, a rendőrség után a várost küldené padlóra a sértettet” címmel, és amely cikkben a sértettel kapcsolatban azt állította, miszerint: „... a rendőrség lejáratódott exkapitánya, aki egyszer vezetőként már alkalmatlannak bizonyult.”

A jogi környezetről elmondható, hogy mind az Alaptörvény negyedik módosítása, mind az az alapján továbbfejlesztett alkotmányos mércét tartalmazó alkotmánybírósági határozat hatályban volt. A bírósági eljárás az alábbiak szerint foglalható össze. Az elsőfokon eljáró Fonyódi Járásbíróság bűnösnek mondta ki a vádlottat nagy nyilvánosság előtt elkövetett rágalmazás vétségében [Btk. 226. § (1) bekezdés, (2) bekezdés b) pont], ezért őt megrovásban részesítette.⁶⁶ Indoklásában elsőként a közszereplői minőséget vizsgálta, amelynél kimondta, hogy

„a[z] időszakos közéleti lap megjelenésének időpontjában magánvádló sértett nem minősült közszereplőnek, tekintettel arra, hogy a politikai értelemben vett közszereplői minőséghez az állandó bírói gyakorlat szerint fűződő, közhatalom gyakorlásának, befolyásolásának lehetőségével ebben az időben nem rendelkezett.”

A sérelmezett megnyilvánulásokat – részletesebb indoklás nélkül – tényállításnak, valamint becsület csorbítására alkalmasnak minősítette, és leírta, hogy köztudomású volt, hogy a magánvádló rendőrkapitányi jogviszonya milyen okból szűnt meg, ezért az állított tény valótlanak bizonyult.

A másodfokú bíróság helybenhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét, az indoklásából két szövegrészt emelnék ki.⁶⁷ Egyrészt a közszereplői minőséggel összefüggésben előadta, hogy

„E körben [...] a Helyi Választási Bizottság 30/2014. (XI.04.) számú HVB határozatában foglaltakat alapul véve állapította meg annak időpontját [...], hogy jogi értelemben mikortól minősült a magánvádló közszereplőnek. A másodfokú bíróság egyetértett a járásbíróság indokával a vonatkozásban, hogy a vádbeli időpontban miért nem volt közszereplő a magánvádló [...]”

⁶⁶ Fonyódi Járásbíróság B.153/2016/4/I.

⁶⁷ Kaposvári Törvényszék 1.Bf.4/2017/6/I.

Másrészt a tényállítással kapcsolatban pedig megjegyezte, hogy

„a magánvádló által sérelmezett írás nem kizárólag véleménynyilvánítás, hanem [...] pontosabban tényállítással vegyes véleménynyilvánítás, mely tényállítás pedig alkalmas a vádlott becsületének csorbítására mivel, hogy a magánvádló alkalmatlansága, illetőleg, hogy lejáratva volna magát, az eljárás során nem igazolódott, mindezen vádlotti hivatkozások még valótlannak is bizonyultak.”

Az elítélt felülvizsgálati indítványt terjesztett elő, azonban a Kúria mindkét ítéletet hatályában fenntartotta.⁶⁸ A tényállásszerűségből indult ki, vizsgálta a tényállítás-értékkítélet elhatárolását, valamint a becsület csorbítására való alkalmasságot (ez megfelel a korábban BH2013. 204. számon közzétett eseti döntésben foglalt gyakorlatának). A sérelmezett cikkben kizárólag „a rendőrség lejáratódott exkapitánya, aki vezetőként már alkalmatlannak bizonyult” szövegrészt minősítette tényállításnak, egyben becsület csorbítónak, ugyanis ez arra utal, hogy az elítélt olyan szinten minősítette őt, amelynek következtében már a becsületét is elvesztette. A tényállásszerűség vizsgálatát követően tért át – helyesen – az alkotmányossági követelmények vizsgálatára, amelynél elsődlegesen a közszereplői minőség kérdéséből indult ki. A felülvizsgálati döntésből kitűnik, hogy ezen kategóriának nincs általánosan elismert fogalma, mindig az eset összes körülményei alapján kell mérlegelnie a bíróságnak.⁶⁹

A legfőbb bírói fórum kimondta továbbá, hogy:

„Vizsgálni kell tehát, amennyiben ennek jelentősége lehet (avagy lehetősége felmerül), hogy akiről szó van, tevékenységét tekintve közéleti szereplő-e. Ehhez képest tevékenysége közügy intézését jelenti-e, időben és tartalmát tekintve.

Nyilvánvaló azonban, hogy a véleménynyilvánítás címén az egyébként objektíve becsületsértő tényállítás az adott közszereplő tekintetében azért nélkülözi a jogellenességet, mert a véleménynyilvánítás szabadsága egyben a közhatalommal felruházott, a közvagyon kezelésével megbízott ebbéli közfeladata ellátása ellenőrzésének – a közvélemény tájékoztatása, figyelmének felhívása érdekében álló – záloga, feltétele.

68 Kúria Bfv.III.1.414/2017/7.

69 Itt utal az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény 1 § (2) bekezdés 13. pontjában foglalt fogalomra mely szerint közszereplő az a személy, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította. De nem mondja ki – helyesen – általános érvényűnek, ugyanis ez a fogalom kizárólag az említett törvénnyel összefüggésben alkalmazandó.

Nem alapozta meg a magánvádló közszereplői minőségét, hogy a polgármester-jelöltkénti indulási szándékát a sajtóban bejelentette. Ezáltal még nem volt közhatalom gyakorlója, de még „közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölt” sem, utóbbi csak a nyilvántartásba vétellel következett be. Közömbös, hogy bejelentése a közéletet felbolydította, alakította-e.”

Mindezeket figyelembe véve a Kúria arra az álláspontra helyezkedett, hogy a magánvádló fokozott tűrési kötelezettsége nem áll fenn, így az ítéleteket hatályában fenntartotta.

Sem az elsőfokú, sem a másodfokú döntés nem hivatkozik egyetlen alkotmánybíróági határozatra sem, csupán az elsőfokú bírósági határozat említi az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdését. Azonban ez álláspontom szerint nem kifogásolható, ugyanis az eljáró bíróságok elsőként a közszereplői minőséget vizsgálták, tehát, hogy fenn állt-e a fokozott tűrési kötelezettség, így összességében az alapjogi relevanciát felismerték. Problematikus viszont, hogy az érintett személy státuszának adtak jelentőséget. Ha rávetítjük az ügyre a második alaphatározatban foglalt értelmezési követelményeket, akkor elsőként a bíróságoknak abban a kérdéskörben kellett volna állást foglalniuk, hogy a szólas közéleti vitában kifejtett álláspontot tükröz-e. Ennek ellenére a közszereplői minőség vizsgálatából indultak ki, és mind az első-, mind a másodfokú bíróság fogalmi meghatározásokba bocsátkozott (politikai, jogi), holott egyértelmű fogalma nincs e kategóriának.

Az Abh2. által tartalmazott mérlegelési szempontokat az ügyre rávetítve álláspontom szerint a közügyi jelleg megállapítható. Ha figyelembe vesszük a közlés tárgyát, kontextusát, célját és stílusát, akkor rögzíthető, hogy az újságíró az önkormányzati választáson elinduló polgármester-jelölről jelentetett meg egy – a magánvádlóra nézve kedvezőtlen – cikket, amelynek címzettjei az adott város lakói voltak, valamint a cikk stílusa provokatív, mondhatni túlzó volt. A közlés alapjául szolgáló esemény a polgármester-jelölt volt rendőrkapitánysági tevékenysége volt, amelyre álláspontja szerint alkalmatlan volt. Erre való tekintettel bírálta a publikált cikkben a polgármester-jelöltet, amely azt a benyomást keltette az olvasókban, hogy a város vezetésére is alkalmatlan lesz. Mindezeket figyelembe véve álláspontom szerint megállapítható, hogy a közlés az adott város közléte szempontjából jelentős, közéleti vita alapjául szolgálhat, azt alakíthatja, befolyásolhatja. Bár a kúriai határozat is tartalmaz olyan fordulatokat, hogy „közéleti vita”, „közérdek”, „közügy”, összességében az állapítható meg a határozatból, hogy mégis az érintett személy minőségén volt a

hangsúly. Ezért vitatható az indokolás azon része,⁷⁰ amely a közhatalom gyakorlása oldaláról közelít, ugyanis mint láttuk nem kizárólag ez a kategória alapozza meg a magasabb tűrés kötelezettséget. Az a kijelentése pedig, hogy „vizsgálni kell, hogy a tevékenységét tekintve közéleti szereplő-e, ehhez képest pedig tevékenysége közügy intézését jelenti-e,” hasonlít a már korábban említett 3145/2018. (V. 7.) AB határozatban foglalt értelmezéshez, amelyből az is kiolvasható, hogy ez a két szempont konjunktív feltételként érvényesül. Ez – ahogy korábban is említettem – indokolatlanul szűkíti a közéleti vitában kifejtett szólás határát. Másrészt pedig erősíti azt a gyakorlatot, hogy nem is a státusz a döntő, hanem az érintett személy tevékenysége. Pedig az alkotmányos követelménynek való megfeleléshez nem az érintett személyből kell kiindulni, hanem a szólasból. Végezetül az az érvelés sem fogadható el, mely szerint „közömbös, hogy bejelentése a közéletet felbolydította, alakította-e”, hiszen ez is mérlegelési szempontként érvényesül az első alkotmányos értékelési lépcsőnél. Az előbb említett szempontok alapján az első követelményre adott válasz – álláspontom szerint – az, hogy az újságíró által megjelentett cikk közéleti vitában kifejtett álláspontot tükröz, így automatikusan a véleményszabadság magasabb oltalma érvényesül, és az érintett személynek fokozott tűrés kötelezettsége keletkezett.⁷¹

Ami a tényállítás-értéktétel elhatárolását illeti, ki szeretném emelni a törvényszék azon érvelését, amely szerint „a magánvádló által sérelmezett írás nem kizárólag véleménynyilvánítás, hanem [...] pontosabban *tényállítással vegyes véleménynyilvánítás*, mely [...] mindezen vádlotti hivatkozások még valótlannak is bizonyultak.”⁷² Mind a járásbíróság, mind a Kúria – és végső soron a törvényszék is – tényállításnak minősítette a cikkben kifejtett álláspontot. A törvényszék azonban érvelésébe tulajdonképpen tényalapú értéktételnek minősítette az inkriminált kijelentést. A tényalapú értéktétel kategóriáját az EJB vezette be a gyakorlatába,⁷³ és annak alapján az a tényállítás és az értéktétel „határmezsgyéjén” helyezkedik el. Ezek a tényállítások egy kritikus, általános

70 „Nem alapozta meg a magánvádló közszereplői minőségét, hogy a polgármester-jelöltkénti indulási szándékát a sajtóban bejelentette. Ezáltal még nem volt közhatalom gyakorlója, de még „közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölt” sem, utóbbi csak a nyilvántartásba vétellel következett be. Közömbös, hogy bejelentése a közéletet felbolydította, alakította-e.”

71 Megjegyzem, ha elfogadnánk a személyi fókuszú vizsgálati szempontot, álláspontom szerint az sem változtatna azon, hogy a magánvádlónak fokozott tűrés kötelezettsége van, ugyanis önmagában a tisztség megszűnése nem vonja maga után azt, hogy az érintett személy a továbbiakban ne rendelkezzen magasabb tűrés kötelezettséggel. Vö.: HRABOVSKI Zoltán: A közszereplőkkel és közhatalmat gyakorlókkal kapcsolatos véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi kérdéseire adott válaszok a Fővárosi Ítéltábla gyakorlatából. In LUKÁCS Zsuzsanna (szerk.): Tanulmányok a bírói joggyakorlatból. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 102-105.

72 (kiemelés tőlem).

73 Példaként említhető: Karsai v. Hungary, no. 5380/07, 2009. december 1., Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary, no. 64520/10, 2013. december 3.

értékelő közegbe hangoznak el, tehát a tényállításokat folyamatosan átszövik az értékítéletek.⁷⁴ Azonban a tényalapú értékítélet kategóriája a hazai büntetőjogi rendszerben a becsületsértés törvényi tényállásába illeszkedhet,⁷⁵ ezért – elfogadva a másodfokú döntés érvelését – a helyes minősítése a bűncselekménynek becsületsértés vétsége lenne. Továbbá a valóságbizonyítás tárgya kizárólag tényállítás lehet, ezért a valóságtartamot nem kellett volna vizsgálni. Álláspontom szerint a másodfokú bíróság érvelése helyes volt, azonban az ebből levont minősítés már nem. Amennyiben a második alaphatározatban lefektetett szempontokat rávetítjük az inkriminált megnyilvánulásokra, és a szöveget teljes kontextusában vizsgáljuk, a tényalapú értékítélet minősítés megállja a helyét, ugyanis tényállítás az „exkapitány” kifejezés, azonban az, hogy vezetőként alkalmatlannak bizonyult, az a cikket író értékítélete arról, hogy a magánvádló polgármester-jelöltként kíván indulni az önkormányzati választáson, amellyel kapcsolatban az aggályát fejezi ki.

Az első két alkotmányos értelmezési követelmény vizsgálatának elvégzését követően kell abban állást foglalni, hogy a véleményszabadság határának átlépése megtörtént-e. Az előbb említett érvelések alapján, amely szerint a tényalapú értékítélet közzlése közéleti vitában kifejtett álláspontot tükrözött, a magánvádlót fokozott tűrés kötelezettség terhelte. A vonatkozó alkotmánybírósági határozatok alapján pedig a véleményszabadság korlátozására abban az esetben kerülhet sor, ha a szólás a magánvádló emberi méltóságának korlátozhatatlan aspektusának sérelmét eredményezte volna, vagy pedig a közéleti vitán kívüli, magán-, vagy családi élettel kapcsolatban hangozott volna el. Tekintettel a magasabb tűrés kötelezettségre – bár tényállásszerű a magatartás – azonban a jogellenesség szintjén ki kellett volna zárni a bűncselekmény megállapítását. Az inkriminált megnyilvánulás, bár objektíve a becsület megsértésére alkalmas, azonban a korlátozhatatlan aspektus sérelmét nem valósította meg, mivel a magánvádló korábbi – szintén közéleti – tevékenységével összefüggésben a jelen közéleti megnyilvánulását bírálta. Ennek következtében a bűnösséget megállapító ítéletek sértették a terhelt véleménynyilvánításhoz való jogát, amely felveti a bírói döntések alaptörvény-ellenességét. Az a döntés ugyanis, amely már az első alkotmányos követelményt nem vagy nem megfelelően – például személyi fókusz alapulvételével – mérlegeli, úgy a meghozott bírói döntés nem áll összhangban az Alkotmánybíróság által lefektetett értelmezési követelményekkel, ezáltal lehetőség nyílik a meghozott bírói döntés(ek) megsemmisítésére.⁷⁶ Érdekes lett

74 SZOMORA (1. lj.) 85.

75 SZOMORA (1. lj.) 89.

76 Példaként lásd a 3236/2018. (VII. 9.) AB határozatot, amely a Nyíregyházi Járásbíróság és a Nyíregyházi Törvényszék ítéleteit alaptörvény-ellenesnek minősítette és azokat megsemmisítette, ugyanis a közügyek vitatásának a kontextusát nem megfelelően mérlegelte. [3236/2018. (VII. 9.) AB határozat]

volna, ha az ügy alkotmányjogi panasz folytán a testület elé kerül, amire sajnálatos módon nem került sor.

4.4. A közérdekű vita jelleg– közügy – vizsgálata

Arra is található példa, amikor a bíróságok (általában a fellebbviteli fórum) végső soron helyesen alkalmazzák az alkotmánybíróági határozatban foglalt alkotmányos értelmezési követelményeket, és ténylegesen nem az érintett személy státuszából indulnak ki. Egy, három bírósági szintet is megjárt ügy tényállása szerint a magánvádló adminisztrátorsága mellett a közösségi portálon működő „Cenzúra Nélkül” csoportban megjelentek az önkormányzatot, a jegyzőt és a polgármestert bíráló kritikák. A község önkormányzata 2017 januárjában nyilvános képviselő-testületi ülést tartott. Ezen a nyílt ülésen a képviselő-testület az említett csoportban elhangzott, az önkormányzat, a képviselő-testület, a polgármester és a jegyző működését bíráló kijelentései kapcsán szükséges jogi lépésekről tárgyalt. A testület arról kívánt határozni, hogy a hivatkozott csoportban a véleményüket közzé tevő állampolgárokkal szemben esetlegesen rágalmazás és becsületsértés vétsége miatt jogi lépéseket tegyenek. Az I. r. vádlott (a jegyző) azt állította, hogy már korábban is voltak csúsztatások, félremagyarázások, de itt már rágalmazás történt, álláspontja szerint megrágalmazták a polgármestert, a volt jegyzőt és őt is. Ezt követően a II. r. vádlott (a polgármester) azt állította, hogy ez már nem véleménynyilvánítás, itt már rágalmazás történt. „A Kiss, a V Miklós, a Paleo Betyár, meg az egyéb ilyen beírogatóknak egyszer meg kell, hogy mondjuk, hogy állj! Nem ez a közéletnek a hangneme, nem így kell csinálni, és nem ilyen alpári módon, mosdatlan szájjal mindenfélét, hazugságokat terjeszteni.”

Az elsőfokon eljáró Budapesti IV. és XV. Kerületi Bíróság az I. r. vádlottat felmentette, míg a II. r. vádlottat bűnösnek mondta ki nagy nyilvánosság előtt elkövetett becsületsértés vétségében [Btk. 227. § (1) bekezdés b) pont].⁷⁷ I. r. vádlott vonatkozásában előadta, hogy

„[...] az I. r. vádlott által használt kifejezések általánosak voltak, nem közvetlenül a magánvádlóra vonatkoztak, sőt nem is tartalmaztak becsület csorbítására alkalmas tényállításokat, kifejezéseket sem a magánvádló, sem más személy vonatkozásában.”

A II. r. vádlott kijelentéseiről – külön indokolás nélkül – azt állapította meg, hogy objektíve a becsület csorbítására alkalmas értékítéletek hangzottak el, mivel gyalázkodó jellegűek, ezért az ő vonatkozásában tényállásszerű a magatartás.

⁷⁷ Budapesti IV. és XV. Kerületi Bíróság 1.B.XV.784/2017/14.

Utalt arra, hogy a védelem által hivatkozottak, miszerint a magánvádló egy közügyekkel foglalkozó oldal adminisztrátora, nem teszik közszereplővé, így nem köteles tûrni a becsületsértő kifejezéseket.

A másodfokon eljáró Fővárosi Törvényszék II. r. vádlott vonatkozásában megváltoztatta az ítéletet és az ellene emelt vád alól felmentette.⁷⁸ A tényállásszerűségből indult ki majd ezt követően rögzítette az indokolásában, hogy

„[...] a másodfokú bíróság rámutat arra is, hogy Magyarország Alaptörvénye IX. Cikkének (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Az Alkotmánybíróság a 36/1994. (VI.24.) AB határozatában kifejtette, hogy „a véleménynyilvánítási szabadság alapvető célja annak a lehetőségnek biztosítása, hogy az egyén mások véleményét formálja, meggyőzzön másokat saját álláspontjáról.

Ebben a vonatkozásban ki kell emelnie a másodfokú bíróságnak azt az alapvető elvet, miszerint a büntetőjogot csak akkor lehet alkalmazni, ha azon kívül más, enyhébb eszközök nem vehetők igénybe, vagy eredménytelenek lennének.”

Egyetértett a törvényszék az elsőfokú bírósággal abban a kérdésben, hogy az inkriminált megnyilvánulások nem tényállításnak, hanem értékítéletnek tekintendők. Azonban nem osztotta azon álláspontját, amely alapján objektíve a becsület csorbítására alkalmasak a vád tárgyává tett kifejezések. Ennek következtében a sérelmezett kijelentések bűncselekményt nem valósítottak meg.

Tekintettel arra, hogy a másodfokú eljárásban a II. r. vádlottat érintően ellentétes döntés született, megnyílt a másodfellebbezés lehetősége. A Fővárosi Ítéltábla a másodfokú bíróság ítéletét – II. r. vádlott vonatkozásában – járulékos kérdésekben megváltoztatta, egyebekben az a felmentő ítéletet helybenhagyta, azonban eltérő indokolással.⁷⁹ Az ítéltábla a másodfokon eljáró Fővárosi Törvényszékkel csupán abban nem értett egyet, hogy a vád tárgyává tett kifejezések objektíve ne lennének becsület csorbítására alkalmasak. Álláspontja szerint

„[...] a magánvádló azért alapította a [...] csoportot, hogy ott az emberek, akik a csoporthoz nagy számban csatlakoztak, szabadon kifejezhessék a községben tapasztalható eseményekkel kapcsolatos véleményüket. Ezen vélemények szükségszerűen érintették a község vezető tisztviselői, így többek között a [...] polgármestert is. A

78 Fővárosi Törvényszék 21.Bf.7967/2018/6.

79 Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.302/2018/12.

véleménynyilvánítás célja közérdek volt, azaz, a község minél hatékonyabb és hibáktól mentes működtetése.”

Ezt követően utalt az EJB releváns esetjogára, és azzal összefüggésben kifejtette, hogy

„jelen ügygel párhuzamot vonva, a magánvádló, aki és csoportja a nyilvánosság előtt Facebook csoportot alkotva véleményét az önkormányzat tevékenységével kapcsolatosan kifejtette, szintén olyan közszereplésnek minősül, amely nem mellőzheti, nem igényelheti az arról tudomást szerzők kritikáját.

A megjelölt kifejezések az adott szituációban eltűztek ugyan, de gyalázkodónak nem tekinthetők, miből következően jogellenesség hiányában a másodfokú bíróság helyesen döntött akkor, amikor E. L. II. r. vádlottat az ellene emelt vád alól bűncselekmény hiányában felmentette.”

Az elsőfokú bíróság nem ismerte fel az ügy alapjogi relevanciáját. A törvényszék, bár utalt az Alaptörvény rendelkezésére, valamint az első alaphatározatra, azonban a második alaphatározatban foglalt alkotmányos követelményeket – mint például a közügyi jelleg vizsgálatát – nem juttatta érvényre. A Kúria gyakorlatának megfelelően a tényállásszerűségből indult ki, azonban az alapjogi kollíziót a becsület csorbítására való alkalmasságnál mérlegelte. Mind a tényállítás-értékelés megkülönböztetése, mind a becsület csorbításra való alkalmasság a rágalmazás és a becsületsértés törvényi tényállásainál objektív tényállási elem. Az alkotmányos követelmények ezen a szinten való értékelése – jogellenesség síkján történő vizsgálata helyett – álláspontom szerint nem egyeztethető össze a büntetőjog dogmatikai rendszerével. Bár – helyesen – felmentő ítélet született, azonban annak indokolása vitatható. Kiemelendő, hogy a törvényszék ítéletében a büntetőjog ultima ratio jellegére alapította érvelését, ezzel összefüggésben az rögzítendő, hogy e büntetőjogi alapelv megköveteli: a büntetőjogi eszközrendszer a legvéso esetben a legutolsó eszköz legyen.⁸⁰ Azonban az elv nem a jogalkalmazónak, hanem elsősorban a jogalkotónak jelent korlátot, ugyanis a jogalkalmazónak nem feladata annak meghatározása, hogy „milyen jogvédelem elegendő”, hiszen ez kriminálpolitikai kérdés, hanem a tényállásszerűség, a jogellenesség, valamint a bűnösség kérdésében kell döntenie.⁸¹ A jogalkotónak pedig az a kötelessége, hogy egy cselekmény

80 NAGY Ferenc: Anyagi büntetőjog. Általános rész 1. Szeged, Iurisperitus, 2014. 89.

81 BÁRÁNYOS Bernadett: A magánvádas eljárással kapcsolatos bírósági gyakorlat újabb tendenciáiról, különös tekintettel a rágalmazási ügyekre. Magyar Jog, 2014/7-8, 461.

kriminalizására csak végső esetben kerüljön sor, valamint, ha a kriminalizáció mellett döntött, akkor a választott jogkövetkezmények arányos legyenek.⁸²

Üdvözlendő, hogy a Fővárosi Ítéltábla beemeli a határozatába a strasbourgi bíróság esetjogát, ezáltal teret adva a nemzetközi joggal konform értelmezésnek is.⁸³ Ennek következtében pedig – bár a második alaphatározatra kifejezetten nem utalt – nem az érintett személy státuszának adott döntő jelentőséget, hanem a közéleti vita jellegét vizsgálta. Nem bocsátkozott fogalmi meghatározásokba, ugyanis a „közügynek” sincs általános fogalma, kizárólag átfogó, finomhangolt mérlegelés alapján dönthető el, hogy a nyilvánosságban megjelenő közlés a közügyek megvitatásának része-e.⁸⁴ A magánvádoló azáltal, hogy a helyi közélet szempontjából fontos kérdésköröket taglaló – közösségi portálon létrehozott – csoport adminisztrátora volt, közszereplővé vált (az alkotmánybírósági gyakorlatnak megfelelően „kivételes közszereplővé”), amelynek következtében fokozott tűrési kötelezettség terhelte, tehát az érintett személynek korlátozott becsületvédelme keletkezett. Így ténylegesen a véleményszabadság érvényesülését biztosították, annak következtében, hogy a közügyi kontextust vizsgálták. Tehát végső soron az Ítéltábla ügydöntő határozata áll összhangban az Alkotmánybíróság által lefektetett értelmezési követelményekkel.

4.5. Paradigmaváltás az Alkotmánybíróság gyakorlatában: az absztrakt jogértelemező tevékenység átlépése

Az alapjogi jogalkalmazásnak – tágabb értelemben – három fajtája ismert: alapjogi jogalkalmazás az alkotmánybírósági gyakorlatban, a rendes bírói, valamint a bírói szervezetrendszeren kívüli gyakorlatban.⁸⁵ Mindig is kardinális kérdés volt, hogy az Alkotmánybíróság praxisa miként viszonyul a rendes bírói gyakorlathoz, meddig terjed a hatóköre. A büntetőjogi rendelkezések értelmezése és alkalmazása szakjog, tehát a büntetőbíróságok feladata, míg az Alkotmánybíróság – az Alaptörvény autentikus értelmezése során – általános követelményeket rögzít, amelyeket a bíróságoknak az ítélezési tevékenységük során kötelezően figyelembe kell venniük. Amennyiben ezeket az elvárásokat

82 GARZULY Éva: A büntetőjog mint ultima ratio az egyes alkotmánybírósági határozatok tükrében. Büntetőjogi Szemle, 2015/1-2, 43.

83 Megjegyzem a Nehrer Péter által vezetett tanács 2009-től hivatkozza az EJEB releváns döntéseit is, ami előremutató volt a magyar gyakorlatban. A probléma ott keresendő, hogy az EJEB-döntésekre való hivatkozás módszertana még nem kiforrott, valamint az Alkotmánybíróság által felállított mércék nem egyeznek meg az EJEB által felállított mércékkel (jó példa erre a becsületsértés vonatkozásában a strasbourgi bíróság által alkalmazott jóhiszemű tényalappal rendelkező kritikákkal kapcsolatos büntetőjogi beavatkozás tilalma). Lásd SZOMORA (25. lj.) 474.

84 TÖRÖK (19. lj.) 447.

85 MAJTÉNYI László: Az alapjogi jogalkalmazás és az alapjogvédelem határai. Jogtudományi Közlöny, 2014/2, 74.

nem (vagy nem helyesen) juttatják érvényre, úgy a meghozott határozat alaptörvény-ellenes, amelynek kimondására – panaszeljáráásban – az Alkotmánybíróság jogosult.

A testület szerint az Abh2.-ben lefektetett értelmezési követelmények konkrét mérlegelése szakjogi jogalkalmazás feladat. Álláspontja szerint a szakszabályszerűségét nem vonhatja el a rendes bíróságoktól, csak a büntetőjogi felelősség kérdéséhez kapcsolódó értelmezési tartomány alkotmányos kereteit jelölheti ki.⁸⁶ Ennek eredményeképpen nem kíván a taláros testület „szuperbírósággá” válni, nem lesz a konkrét ügyben negyedfokú fórum.⁸⁷ Abban következetes volt a testület, hogy megállapítja az alaptörvény-ellenességet, ha az eljáró bíróságok az alapjogi relevanciát egyáltalán nem ismerik fel, vagy pedíg tévesen alkalmazzák az értékelési követelményt (személyi fókusz, közéleti vita jelleg helyett). Abban az esetben azonban, ha a bíróságok az AB gyakorlatban előírt kétféle vizsgálatot megfelelően elvégzik, akkor testület a mérlegelés eredményét már nem bírálja felül, tehát nem foglal abban állást, hogy az emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusának sérelme megvalósult-e vagy sem.⁸⁸ Ezen tartózkodó magatartását az utóbbi időben feloldani látszik, ugyanis a legújabb alkotmánybírósági határozatokban konkrét állásfoglalásokat olvashatunk a testület részéről.⁸⁹ Ezt a 3048/2020. (III. 2.) AB határozat bemutatásával szeretném szemléltetni, megjegyezve, hogy ugyanilyen tendenciát tükröz a 29/2019. (XI. 4.) AB határozat is.⁹⁰

Az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügy tényállása szerint az indítványozó települési polgármester volt, aki a képviselő-testület ülésén szólalt fel egy új ravatalozó tervezési folyamatával kapcsolatban. A felszólalásában a sértett álláspontját, amelyet a közösségi oldalán terjesztett, „vírusnak” nevezte, ugyanis kihatással van másokra, amely végső soron befolyásolhatja az önkormányzati döntéshozatalt. A sértett magánvádas eljárást indított, amelyben a Veszprémi Járásbíróság 4.B.1054/2018/12. számú ítéletében bűnösnek mondta ki a vádlottat becsületsértés vétségében. Bár megállapította, hogy mind a vádlott, mind a magánvádló közszereplő volt (a magánvádló „kivételes közszereplő”), ezáltal

86 3329/2017. (XII. 8.) AB határozat, ABH 2017, 1256, 1959.

87 HORVÁTH Eszter: A büntetőjogi tárgyú alkotmányjogi panaszok gyakorlata. In LUKÁCS Zsuzsanna (szerk.): Tanulmányok a bírói joggyakorlatból. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 92.

88 SZOMORA Zsolt: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In KARSAI Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 526.

89 Megjegyzem a 1/2015. (I. 16.) AB határozatában az Alkotmánybíróság azért semmisítette meg a felmentő ítéletet, mert a sértett kutyaként történő ábrázolását maga minősítette emberi méltóságot sértőnek. Ez azonban kivételesnek volt tekinthető abban az időben.

90 A 29/2019. (XI. 4.) AB határozat kritikai elemzéséhez lásd: BOTOS Mihály Bálint – GÁL Andor: Az Alkotmánybíróság határozata a vélemény szabadság büntetőjogi korlátját tévesen megállapító bírósági döntések megsemmisítéséről. A valóságbizonyítás formalizált eljárásban történő lefolytatása mint a szólásszabadsághoz való jog érvényesülésének követelménye. Jogesetek Magyarázata, 2020/1-2, 7-14.

fokozott tűrési kötelezettség terhelte, azonban a használt kifejezés öncélú volt, amely a közéleti vitát nem vitte előre, célja kizárólag a sértett megalázása volt. Az elsőfokú bíróság ítéletét a másodfokon eljáró Veszprémi Törvényszék a 3.Bf.800/2018/5. számú végzésével – elfogadva az elsőfok érveit – helybenhagyta.

Az indítványozó (polgármester) alkotmányjogi panasszal fordult az Alkotmánybírósághoz és kérte a törvényszék ítélete alaptörvény-ellenességének megállapítását és annak megsemmisítését. A testület a befogadhatósági feltételek ellenőrzését követően megállapította, hogy a panaszban foglaltak a véleményszabadsággal összefüggésben alapvető alkotmányossági kérdést vetettek fel, így az alkotmányjogi panaszt befogadta, és a vizsgálatot követően a Veszprémi Törvényszék ítéletét megsemmisítette.⁹¹

Az Alkotmánybíróság az indokolásában először áttekintette a véleményszabadsággal összefüggő gyakorlatát, amelyben az alkotmányos értékelési követelményeket rögzítette, valamint hozzátette, hogy a 3322/2019. (XI. 26.) AB határozat alapján nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a véleménynyilvánítás során használt kifejezés önálló információs jelleggel bír-e, ugyanis, amennyiben ez nem állapítható meg, akkor a közéleti vitát nem mozdítja előre, így a szólás nem élvezi a véleményszabadság védelmét.

Ami újdonságot jelent a testület gyakorlatában az az, hogy az áttekintést követően, lépésenként maga is elvégzi és rávetíti az ügyre az általa deklarált alkotmányos követelményeket. Elsőként a közéleti vita jellegével összefüggésben vizsgálódott, amelynél kimondta, hogy

„az indítványozó és a sértett között egy beruházás szükségessége tekintetében volt vita. Ez a kérdés egyértelműen közéleti kérdés, így az ebben a körben tett megnyilvánulások a szólásszabadság fokozottabb védelmét élvezik. [...] Oszttja az Alkotmánybíróság a bíróság álláspontját abban is, hogy bár a sértett az őt sértő megnyilvánuláskor nem volt a település képviselője, az általa indított közösségi oldalon rendszeresen véleményt nyilvánított a közösséget érintő kérdésekben, így közszereplőnek minősült.”⁹²

Ezt követően állást foglalt abban, hogy az inkriminált megnyilvánulás – bár kétség nem fér hozzá – értékítéletnek minősült. Majd arról kellett döntenie, hogy a közlés öncélú jellege megállapítható-e a konkrét ügyben, amelynél azt kellett figyelembe vennie, hogy mi volt a célja, üzenete a közlésnek. Ezzel összefüggésben kimondta, hogy

91 3048/2020. (III. 2.) AB határozat, ABH 2020, 312.

92 3048/2020. (III. 2.) AB határozat [25]-[27], ABH 2020, 312. 315.

„A megállapított tényállás szerint az indítványozó a „vírus” kifejezéssel arra utalt, hogy a sértett befolyásolta más személyek, köztük képviselők magatartását, akik így véleményüket a sértettéhez igazították. A szóban forgó kifejezés nem pusztán személyt sértő gyalázkodás [...], hanem a sértett – személyét kétségkívül sértő, de – magatartásának közösségi hatására vonatkozó utalás. Erre tekintettel nem állapítható meg a közlés öncélú jellege.”

Mindezen megállapításokat követően a testület arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vád tárgyává tett kifejezés nem volt öncélúan gyalázkodó, a véleményszabadság korlátozása aránytalan volt. Bár az eljáró bíróságok az ügy alapjogi relevanciáját helyesen tárták fel, azonban az alapjogi kollízió mérlegelését nem az Alaptörvény IX. cikkéből következő szempontok szerint végezték el, így a meghozott bírói döntés sérti az Alaptörvény véleménynyilvánítás szabadságát deklaráló rendelkezését, amelynek következtében az egyedi ügyben hozott bírói határozat alaptörvény-ellenes, ezért meg kell semmisíteni. Jól látható, hogy a testület az általa kibontott szempontok alapján maga végzi el az értékelést, hiába alkalmazták az eljáró bíróságok megfelelően az első két mérlegelési követelményeket. Az első lépcsőben ténylegesen a közéleti vita jellegének tulajdonítottak döntő jelentőséget, amelynek következtében közszereplővé vált a sértett. Mind a közéleti vita jellegének vizsgálata, mind a tényállítás-értékelés elhatárolása és ennek következtében a véleményszabadság határának átlépésének vizsgálata nemcsak büntető szakjogi, hanem alkotmányos kérdéskör is, amely a véleményszabadsággal függ össze. Ennek következtében tartózkodó magatartás feloldása nem jelent hatáskör-túllépést az Alkotmánybíróság részéről, ugyanis a kommunikációs alapjogok vonatkozásában teljes körű alkotmánybírósági felülvizsgálat indokolt, és a szakbíráskodás valamennyi elemét alkotmányos ellenőrzés alá kell vonni.⁹³

93 SZOMORA (1. lj.) 88.

5. Összegzés

Az alkotmánybíróági gyakorlatban kiemelt helyet foglal el a kommunikációs anyajogként deklarált véleménynyilvánítás szabadsága, amelynek sok évtizedes – nemzetközi és hazai – gyakorlata van. A testület az első alaphatározata után, az Alaptörvény negyedik módosításának köszönhetően fejlesztette tovább az alapjoghoz tapadó alkotmányos értékelési követelmények rendszerét. Ennek két legfontosabb változtatása az volt, hogy a személyi fókuszról áttérődött a hangsúly a kijelentés közügyi kontextusára, másrészt pedig – az Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdésének megfelelően – a véleményszabadság explicit korlátjaként értelmezte mások emberi méltóságát, amelynek következtében a „gyalázkodási küszöb” alkalmazása alkotmányosan legitimé vált.

Jelen dolgozat is arra világít rá, hogy a judikatúra azonban sok esetben még mindig elsődleges vizsgálati szempontként tekint az érintett személy státuszára, és a tényleges közügyi jelleget vagy figyelmen kívül hagyja, vagy azt tévesen értékeli. Bár az Alkotmánybíróság következetesen hangsúlyozza a határozataiban, hogy az első vizsgálati szempontnál nem az érintett személy minőségének van döntő jelentősége, hanem a közéleti vita jellegnek, azonban a legújabb – ezzel foglalkozó – határozatában olyan értelmezés is kiolvasható, mintha konjunktív feltétel lenne, amely a véleményszabadságot indokolatlanul korlátozza. Érdemes lenne kizárólag azt hangsúlyoznia a testületnek, hogy az érintett személy státusza a közéleti vita jellegének vizsgálatánál lehet egy mérlegelési szempont.

Érdemes továbbá hangsúlyozni, hogy az AB értelmezési követelményeit nem a tényállásszerűség, hanem a jogellenesség szintjén kell elvégezni, ugyanis a büntetőjog dogmatikai rendszere nehezen egyeztethető össze az absztrakt alkotmányos követelményekkel. A tényalapú értékítélet kategóriáját az EJB ténylegesen elismeri, azonban a hazai gyakorlat nem ismeri fel a jelentőségét és nem alkalmazza, vagy ha alkalmazza, akkor pedig tévesen. Az Alkotmánybírósnak érdemes lenne érdemben foglalkoznia ezzel a kategóriával és beemelni a joggyakorlatába.

Végezetül pedig paradigmaváltás figyelhető meg a testület gyakorlatában. Kezdetben – a második alaphatározatnál – csupán lefektette az alkotmányos követelményeket, azonban ténylegesen nem végezte el, nem vetítette rá egy konkrét ügyre az általa felállított értelemezést. Ennek következtében azokat az ítéleteket semmisítette meg a testület, amelyek egyáltalán nem ismerték fel az alapjogi relevanciát, vagy pedig az első két szempontot tévesen mérlegelték (személyi fókusz). Tehát a tartózkodó magatartás alapján, amennyiben az eljáró bíróságok az első két mérlegelési szempontot megfelelően végezték el, a mérlegelés eredményét a testület nem bírálta felül. Ezen tartózkodó magatartás

feloldása mutatható ki a legújabb – büntető bírósági döntéseket megsemmisítő – alkotmánybírósági határozatokban, amikor is bár helyesen végezte el az eljáró bíróság az első két szempont mérlegelését, azonban a véleményszabadság határának átlépésében nem helytállóan foglalt állást. Így a testület – szakítva a tartózkodó magatartással – az eddigi absztrakt jogértelmező tevékenységét már rávetíti a konkrét ügyre, és maga adja meg a helyes értelmezést, amely – mint említettem – nem jelent hatáskör túllépést az AB részéről.

6. Jogszabályjegyzék, felhasznált határozatok

6.1. Jogszabályjegyzék

1. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
2. Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény
3. 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
4. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
5. 2003. évi III. törvény az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról

6.2. Emberi Jogok Európai Bíróságának határozatai

1. Lingens v. Austria, no. 9815/82, 1986. július 8.
2. Oberschlick v. Austria 1, no. 11662/85, 1991. május 23
3. Thorgeir Thorgeirson v. Iceland, no. 13778/88, 1992. június 25.
4. Mamère v. France, no. 12697/03, 2006. november 7.
5. Nikula v. Finland, no. 31611/96, 2002. március 21.
6. Prager and Oberschlick, no. 15974/90, 1995. április 26.
7. Bladet Tromsø and Steensas v. Norway, no. 21980/93, 1999. május 20.
8. Bodrožić v. Serbia, no. 32550/05, 2009. június 23.
9. Karsai v. Hungary, no. 5380/07, 2009. december 1.
10. Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary, no. 64520/10, 2013. december 3.

6.3. Alkotmánybírósági végzések, határozatok

1. 538/G/2006. AB végzés
2. 8/1990. (IV. 23.) AB határozat
3. 30/1992. (V. 26.) AB határozat
4. 38/1993. (VI. 11.) AB határozat

5. 36/1994. (VI. 24.) AB határozat
6. 7/2014. (III. 7.) AB határozat
7. 13/2014. (IV. 18.) AB határozat
8. 1/2015. (I. 16.) AB határozat
9. 3/2015. (II. 2.) AB határozat
10. 3328/2017. (XII. 8.) AB határozat
11. 3329/2017. (XII. 8.) AB határozat
12. 3145/2018. (V. 7.) AB határozat
13. 3236/2018. (VII. 9.) AB határozat
14. 29/2019. (XI. 4.) AB határozat
15. 3322/2019. (XI. 26.) AB határozat
16. 3357/2019. (XII. 16.) AB határozat
17. 3048/2020. (III. 2.) AB határozat

6.4. Bírósági határozatok

BH2013. 204.

EBH2015. B. 29.

EBH2018. B.19.

BH2020. 96.

Budai Központi Kerületi Bíróság 8.B.1177/2016/6.

Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság 2.B.269/2014/18.

Budapesti IV. és XV. Kerületi Bíróság 1.B.XV.784/2017/14.

Fonyódi Járásbíróság B.153/2016/4/I.

Pesti Központi Kerületi Bíróság 19.B.30.810/2015/18.

Pesti Központi Kerületi Bíróság 6.B.22.978/2016/5.

Szegedi Járásbíróság 16.B.1449/2017/25.

Fővárosi Törvényszék 20.Bf.11.704/2017/7.

Fővárosi Törvényszék 20.Bf.6844/2018/5.

Fővárosi Törvényszék 21.Bf.7967/2018/6.

Fővárosi Törvényszék 21.Bf.7967/2018/6.

Fővárosi Törvényszék 23.Bf.6859/2016/8.

Kaposvári Törvényszék 1.Bf.4/2017/6/I.

Miskolci Törvényszék 1.Bf.689/2017/7.

Nyíregyházi Törvényszék 1.Bf.574/2014/5.

Nyíregyházi Törvényszék 1.Bf.947/2015/9.

Szekszárdi Törvényszék 2.Bf.171/2014/10.

Debreceni Ítéltábla Bhar.47/2016/5.

Fővárosi Ítéltábla 5.Bhar.274/2015/6.

Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.296/2018/9.

Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.302/2018/12.

Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.361/2015/4.

Kúria Bfv.III.1.414/2017/7.

7. Felhasznált irodalom

1. Angyal Pál: A becsület védelméről szóló 1914: XLI. T.-cikk. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt, 1928.
2. Balogh Zsolt: Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/4, 35-44.
3. Bárányos Bernadett: A magánvádas eljárással kapcsolatos bírósági gyakorlat újabb tendenciáiról, különös tekintettel a rágalalmazási ügyekre. *Magyar Jog*, 2014/7-8, 455-464.
4. Bárányos Bernadett: A valóságbizonyítás útvesztőiben. In Menyhárd Attila (szerk.): 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: A jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 1421-1439.
5. Bárányos Bernadett: Milyen jelentősége van a közszereplői minőségnek a büntetőjogi becsületvédelemben? In Ambrus István – Németh Imre (szerk.): Büntetőjogi dolgozatok Gellér Balázs születése ötvenedik évfordulójának ünnepére. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 21-35.
6. Botos Mihály Bálint – Gál Andor: Az Alkotmánybíróság határozata a véleményszabadság büntetőjogi korlátját tévesen megállapító bírósági döntések megsemmisítéséről. A valóságbizonyítás formalizált eljárásban történő lefolytatása mint a szólásszabadsághoz való jog érvényesülésének követelménye. *Jogesetek Magyarázata (JeMa)*, 2020/1-2, 7-14.
7. Chronowski Nóra: Az alkotmánykonform értelmezés és az Alaptörvény. *Közjogi Szemle*, 2017/4, 7-15.
8. Garzuly Éva: A büntetőjog mint ultima ratio az egyes alkotmánybírósági határozatok tükrében. *Büntetőjogi Szemle*, 2015/1-2, 42-49.
9. Gyulay Dániel: A rágalmazás és becsületsértés jogi tárgya. *Iustum Aequum Salutare*, 2019/1, 129-141.
10. Horváth Eszter: A büntetőjogi tárgyú alkotmányjogi panaszok gyakorlata. In Lukács Zsuzsanna (szerk.): Tanulmányok a bírói joggyakorlatból. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 86-92.
11. Hrabovszki Zoltán: A közszereplőkkel és közhatalmat gyakorlókkal kapcsolatos véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi kérdéseire adott válaszok a Fővárosi Ítéltábla gyakorlatából. In Lukács Zsuzsanna (szerk.): Tanulmányok a bírói joggyakorlatból. Budapest, HVG-ORAC, 2013, 95-105.
12. Jakab András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata (JeMa)*, 2011/4, 86-94.

13. Kálmán György: A becsület védelme az anyagi büntetőjogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961.
14. Koltay András: A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme. Pázmány Law Working Papers, 2019/4, 1-23.
15. Majtényi László: Az alapjogi jogalkalmazás és az alapjogvédelem határai. Jogtudományi Közlöny, 2014/2, 71-81.
16. Nagy Ferenc: Anyagi büntetőjog. Általános rész 1. Szeged, Iurisperitus, 2014.
17. Szomora Zsolt: A véleménysszabadság büntetőjogi korlátai az Alaptörvény hatálybalépése után, különös tekintettel a becsületvédelemre. In Balogh Elemér (szerk.): Számadás az Alaptörvényről. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2016. 521-537.
18. Szomora Zsolt: Az Alkotmánybíróság büntetőítéletet megsemmisítő döntése a közszereplők büntetőjogi becsületvédelméről. Régi-új mércék a büntetőbírói gyakorlat számára. Jogesetek Magyarázata (JeMa), 2014/3, 13-22.
19. Szomora Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája a becsületsértési és rágalmozási ügyekben hozott büntetőítéletekben. Jogtudományi Közlöny, 2014/10.
20. Szomora Zsolt: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In Karsai Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
21. Szomora Zsolt: Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2015.
22. Téglási András: Véleményszabadság vs. emberi méltóság. Egy rejtélyes alaptörvény-módosítás nyomában. Acta Humana, 2015/6, 25-47.
23. Tóth J. Zoltán: A rágalmozás és a becsületsértés Európában és Magyarországon. In Koltay András-Török Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2. Budapest, Wolters Kluwer, 2015.
24. Tóth J. Zoltán: A büntetőjogi rágalmozás és a becsületsértés. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2017.
25. Török Bernát: A közügyek vitájának körvonalai a véleménysszabadság magyar doktrínájában. In Koltay András – Török Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4. Budapest, Wolters Kluwer, 2017.

GRUND ANNA BORBÁLA

A KIBERBŰNÖZÉS. A KIBERTÉR BŰNCSELEKMÉNYEIRŐL ÉS A KIBERBŰNÖZÉS HAZAI GYAKORLATÁRÓL

1.RÉSZ – A KIBERBŰNCSELEKMÉNYEKRŐL ÁLTALÁNOSSÁGBAN

1.1.BEVEZETÉS

A digitális forradalom, azaz a digitális technológia elterjedése és az adatfeldolgozó eszközök gyors ütemű fejlődése kétségtelenül végérvényesen megváltoztatta életmódunkat. Azok, akik az 1980-as évek végén vagy később születtek, életük kezdetétől fogva a digitális korban élnek. E generációnak bizonyosan, és a korábbiak nagyobb részének is megszokott a virtuális térben dolgozni, szociális életet élni, ügyeket intézni vagy szórakozni. Természetes igény az egyének, szervezetek, vállalatok, intézmények és más entitások részéről, hogy a fizikai tér mellett a virtuális térben is biztonságos környezetben tevékenykedhessenek. Ahogy nő és egyre inkább diverzzé válik az online végezhető tevékenységek köre, úgy lesz egyre nagyobb jelentősége az ilyen cselekmények védelmére hivatott biztonsági intézkedéseknek.

A digitalizáció elterjedésének, az információs társadalom kialakulásának mellékhatása a részben vagy egészen online térben folyó bűnözés.¹ Jelen írás alapvető célja az, hogy bemutassa, miért nem szerencsés figyelmen kívül hagyni a kiberbűnözés fenyegetéseit sem az egyén, sem az intézmények szintjén. A kibertér biztonságának kulcsszava az 'együttműködés': büntető igazságszolgáltatási, bűnüldözési és más szervek sorának lokális, illetve globális kooperációja, – kriminológusok, informatikai- és kiberbiztonsági szakértők közreműködésével folyó – interdiszciplináris kutatás és tudományos diskurzus, a privát szektor és az állami szereplők közös erőfeszítései mind szükségesek a kiberbűnözés jelentette probléma komplexitásának megértéséhez és kihívásai megoldásához.

A kibertérben vagy virtuális térben a számítógépes eszközök immár világméretű információcsere-hálózattá kapcsolódnak össze. A 'számítógép' és a különböző egyenértékű eszközök jónéhány éve túlmutatnak hagyományos szerepükön, immár nem csupán olyan különleges apparátusok, amelyek a megfelelő tudással rendelkező szakértők kezében matematikai és statisztikai műveletek elvégzésére szolgálnak.²

1 Ales ZAVRSNIK: Cybercrime Definitional Challenges and Criminological Particularities. Masaryk University Journal of Law and Technology, 2008/2, 2.

2 ZÖDI Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások az információs társadalomban. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018. 30.

A kibertérre mintegy a valós világunk megkettőződéseként³ gondolunk, elemei a valós téren alapulnak, a valós tér által jönnek létre,⁴ egyszersmind különböznek attól. A valós és virtuális terek kombinációjaként⁵ az online környezet többszörösen összekapcsolódó olyan elemekből áll, amelyek magukban őrzik a hagyományos interakció csomópontjait, de a szimultán és többszörös kapcsolódás⁶ miatt bővített és összetettebb formában. A kibertérre a fizikai tér devianciáihoz hasonló, de azoktól mégis különböző, komplex cselekmények jellemzőek, amelyek szabályozása korántsem egységes a világ jogrendszerében. A szabályozás széttagoltságához alapvetően az vezetett, hogy a kibertér bűncselekményei csupán a közelmúltban kezdtek hatni arra a büntetőjogi rendszerre, amelyet a digitális kort megelőzően kizárólag a fizikai, valós térben megvalósuló bűnelkövetés formált.⁷

A dolgozat első részében a kiberbűnözés világában fellelhető kifejezések és a jelenség tartalmának meghatározásával kapcsolatos fogalmi áttekintés után a kiberbűnözés világára leginkább jellemző vonások bemutatása következik. Az elnevezések, meghatározások, csoportosítások összefoglalása, valamint a kiberbűnözés jellegzetességeinek felvázolása után a kibertér szereplőivel: a bűnelkövetőkkel, a célpontokkal és a felügyeleti szerepet betöltő személyekkel foglalkozom. A dolgozat második része az első részben bemutatott fogalmakra épül és két további részre tagolódik. Elsőként a hálózat-bűncselekmények⁸ vagy „tisztá” kiberbűncselekmények; majd egyes olyan bűncselekmények elemzése következik, amelyek tényállásukat tekintve „vegyesek”, tehát végbemehetnek akár a fizikai, akár a kibertérben. Az elemzés részeként megjelennek egyes olyan hazai bírósági döntések, amelyek rávilágítanak a digitális forradalom néhány aktuális gyakorlati problémájára.

3 ZÓDI, i.m. 31.

4 Majid YAR: The Novelty of 'Cybercrime'. Assessment in Light of Routine Activity Theory. *European Journal of Criminology*, 2006/2, 415.

5 Thomas J. HOLT– Adam M BOSSLER: *Cybercrime in Progress. Theory and prevention of technology-enabled offenses*. London; New York, Routledge, 2016. 7.

6 Michael McGUIRE: *Hypercrime: the new geometry of harm*. Oxon; New York, Routledge-Cavendish, 2007. 7.

7 Susan W. BRENNER– Leo L. CLARKE: Distributed security: preventing cybercrime. *John Marshall Journal of Computer and Information Law*, 2005/4, 666.

8 BORBÍRÓ Andrea et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 497.

1.1.1. Elnevezések

A szakirodalomban és a témával foglalkozó laikus forrásokban jónéhány kifejezés⁹ jelen van az olyan bűncselekmények megjelölésére, amelyek valamilyen mértékben az online térben játszódnak le. Az online vagy virtuális szociális térben a „hagyományos” formáktól valamelyest eltérő kriminális viselkedésmódok jelennek meg, ezért nő a megfelelő büntetőjogi – kriminológiai terminológia kialakítására¹⁰ való igény.

Az új terminológia egyik első képviselője a 'számítógépes bűnözés' volt, amelyet később felváltott a 'számítógép segítségével megvalósuló bűnözés' kifejezés. Utóbbi kétféle értelmezésre ad lehetőséget: az egyik értelmezés szerint a számítógép a támadás eszköze vagy tárgya; de e kifejezésből következtethetünk arra is, hogy a bűncselekmény elkövetése az elkövető számítástechnikai szakismeretének eredménye.¹¹ A második értelmezés alapján feltehető, hogy a számítástechnikai szakismeret alapvető elem a hasonló bűncselekmények elkövetésében, így a 'számítástechnikai bűnözés' megjelölés is indokolható. Egyes szerzők szerint¹² a 'számítógépes bűnözés' a számítógépes technológiákkal kapcsolatos tudás felhasználásával valósul meg, míg a kiberbűnözést a kibertérben való biztos mozgás, a kibertér viszonyainak ismerete segíti elő. Az 'információs bűnözés', 'digitális bűnözés' vagy a 'high-tech bűnözés' jelölte halmazoknak ugyan része a kiberbűnözés, de ezen kategóriák felölelnek más cselekményeket is, emiatt jelen íráshoz nem megfelelőek. Nem speciális jogi, hanem általános társadalomtudományi fogalmak az 'internetes bűnözés', 'technológiai alapú bűnözés', 'e-bűnözés' vagy 'virtuális bűnözés'.¹³ A dolgozatban az egyértelműség érdekében az „online bűncselekmények” mellett a 'kiberbűnözés', illetve 'kiberbűncselekmény' kifejezéseket használom.

9 A kifejezések magyarra fordítása a vonatkozó magyar nyelvű szakirodalom figyelembevételével történt.

10 YAR, i. m. 408.

11 ZAVRSNIK, i. m. 9.

12 Holt – Bossler, i.m. 17.

13 A 'virtuális bűnözés' kifejezés némely szerzőnél a valós fizikai világ mintájára létrehozott virtuális világokban előforduló jogsértéseket jelöli. E virtuális világok – mint például Cyberworld, Second Life, vagy Ebay – varázsa az arra fogékonyakra abban rejlik, hogy a 'közösség' kifejezés használatával egyfajta közös felelősségérzetet keltenek a felhasználókban, akik így a virtuális térben falvaiban és városaiban építenek szociális kapcsolatokat, a valós fizikai világban egymástól távoli pontokon élik meg a közösséghez tartozás élményét (David S. WALL– Matthew WILLIAMS: Policing diversity in the digital age: Maintaining order in virtual communities. *Criminology & Criminal Justice*, 2007/4, 391.). A dolgozatban az ilyen környezetekben megvalósuló bűncselekményekre nem térek ki, a 'virtuális' kifejezést e tárgykörtől elvonatkoztatva, általános jelleggel használom.

1.1.2. A kiberbűnözés egységes fogalma meghatározásának problémája

A kiberbűnözés egységes fogalma a mai napig nem létezik. Egy egységesen használt fogalom létezése elősegítené a témával kapcsolatos diskurzus fenntartását, a problémák feltérképezését és megoldásuk kidolgozását.¹⁴ Az alapvető elemeket tekintve a kiberbűnözés

- (a) a bűncselekmények széles skáláját foglalja magában,
- (b) amelyeket az infokommunikációs technológiák (ICT¹⁵) segítségével,¹⁶
- (c) globális elektronikus hálózatokon át¹⁷ követnek el.

A technológia kulcsfontosságú elem a cselekmények elkövetésében, e nélkül nem beszélhetünk kiberbűnözésről.¹⁸ Ahogy az internet és más számítógépes hálózatok használata exponenciálisan nőtt az utóbbi évek során, úgy bővült a törvénytelen online tevékenységek folytatásának lehetősége is.¹⁹ Mindezt egyesek szerint a konvergencia²⁰ okozza, az a folyamat, amelyben a kommunikáció és az informatika elkülönülő időpontokban felfedezett újdonságai egységes technológiává állnak össze. Ezen, a fejlett világban élők számára egyértelműen érzékelhető folyamat következtében folyamatosan változik, differenciálódik maga a kiberbűnözés, újra és újra elmosódnak a megszilárduló fogalmi határok.

A növekvő médiafigyelem miatt a kiberbűnözés előtérbe került a nyilvánosság körében. A felhasználók nagy részének egyértelmű, hogy a számítógépes hálózatokon a legális tevékenységek mellett folynak illegális, jogsértő cselekmények is. Mindazonáltal abban közel sincs konszenzus a laikus közönség, illetve az akadémiai élet képviselői között, hogy pontosan melyek ezek a jogsértő tevékenységek, és mekkora kockázatot hordoznak magukban.

A kriminális cselekmények fajait és számát illető zavar egyrészt abból ered, hogy hiányzik egy egységes kiberbűncselekmény-fogalom a hozzá kapcsolódó

14 Jonathan CLOUGH: Cybercrime. Commonwealth Law Bulletin, 2011/37, 671.

15 Az 'ICT' az információs és kommunikációs technológia angol nyelvű rövidítése, jelentése a számítógépek és egyéb elektronikus eszközök és rendszerek használata elektronikus adatok gyűjtésére, tárolására, felhasználására és továbbítására. (Cambridge Dictionary) A továbbiakban az információs és kommunikációs technológia kifejezésből képzett 'IKT' rövidítéssel jelölöm.

16 Lavriero BUONO: Fighting cybercrime between legal challenges and practical difficulties: EU and national approaches. ERA Forum, 2016/17, 343.

17 YAR, i.m. 409.

18 CLOUGH, i.m. (l.j. 14.) 671.

19 BUONO, i.m. 343.

20 Jonathan CLOUGH: The Council of Europe Convention on Cybercrime: Defining 'Crime' in a Digital World. Criminal Law Forum, 2012/23, 364.

mérőszámmal, mérési módszerrel.²¹ A statisztikai módszerek és mérőszámok egységesítése megkönnyítené a probléma valós kiterjedésének megértését²² mind a jogalkotó, mind az üzleti érdekeltségű szereplők, illetve a laikus felhasználók számára.

Másrészt a perspektíva torzulhat amiatt is, hogy diszkrepancia áll fenn a nyomozó szervek és az ipari szereplők statisztikái között:²³ az internetszolgáltatók, a szoftvergyártók, a banki és biztosítási szektor résztvevői statisztikaikban a valósnál jóval nagyobb számban szerepeltetik az e körben releváns kiberbűncselekményeket. A közös fogalom hiánya miatt nem ritka, hogy a jogsértő cselekmények ugyan szerepeltetve vannak a statisztikában, de nem önálló tényállás alá rendezve, hanem valamely, az adott jogrendszerben hagyományosnak számító bűncselekményi kategóriába épülve.²⁴

A kiberbűnözés mibenléte körüli bizonytalanság következménye a publikum tájékozottsági fokában megnyilvánuló ún. 'reassurance gap'.²⁵ Ez azt jelenti, hogy a közvélemény bűnözéstől való félelme nem követi a bűnözési ráta növekedését, hanem attól eltérően változik. E paradox helyzetet, amely szorosan összefügg a fentebb említett túlzó szolgáltatói statisztikákkal, jól érzékelteti a következő példa. Egy 2010-es évek elején készült felmérés²⁶ szerint az emberek az információs forradalmat követően jobban tartanak attól, hogy mobiltelefonjukhoz vagy számítógépükhöz mások jogosulatlanul hozzáférést szereznek, mint bármilyen más típusú bűncselekménytől. A kriminológusok egy része szerint az emberek félelmét az egyes iparági szereplők provokálják,²⁷ könnyen megérthető, hogy miért fontos például a biztonságtechnikai szoftverek gyártóinak folyamatosan napirenden tartani a kiberbiztonság témáját. A kibertér tehát a felhasználók szemében a kezdetben új lehetőségek és addig sosem látott szabadság terepéből veszélyes helyé vált.²⁸

21 BUONO, i.m. 349.

22 CLOUGH, i.m. (l.j.20.) 374.

23 BUONO, i.m. 350.

24 BUONO, i.m. 350.

25 Wall – Williams, i.m. 397.

26 A felmérés az Amerikai Egyesült Államok népessége körében készült. (David MAIMON – Eric R. LOUDERBACK: Cyber-Dependent Crimes: An Interdisciplinary Review. Annual Review of Criminology, 2019/2, 9.)

27 ZAVRSNIK, 2008, 4.o.

28 Wall – Williams, i.m. 397.

1.1.3. Csoportosítás

Korábban szó volt arról, hogy a kibertér vonatkozásában jellemzően nincsenek stabil, kirajzolódott kategóriák, amelyek eligazítást nyújtanának a laikus, illetve a professzionális szereplők számára; a megszilárdult klasszifikációk pedig nem fedik le az online térben előforduló jogsértő cselekmények teljes körét. Mindezt szem előtt tartva a következőkben röviden bemutatásra kerül egy olyan csoportosítás, amely összefoglalja a kiberbűncselekmények rendkívül szerteágazó fajtáit.

Kiindulópontként meghatározhatjuk ún. „tisztá” kiberbűncselekményeket ('cyber-dependent crime' vagy 'computer-focused crime'),²⁹ más elnevezéssel hálózati bűncselekményeket olyan cselekményekként, amelyek kizárólagos eszközei és egyben célpontjai számítógépek, számítógépes hálózatok, vagy információs és kommunikációs technológiák.³⁰

A kiberbűncselekmények ezen meghatározása viszonylag szűk határokat szab a kiberbűnözés fogalmának. Léteznek ugyanis olyan bűncselekmények, amelyek esetében csupán az elkövetést elősegítő eszközként³¹ jelenik meg a számítógép vagy különféle hálózatok, maguk a cselekmények „hagyományosak”, célpontjaik nem az információs és kommunikációs technológia részei. Példaként szolgálhat a csalás³², a lopás, a zaklatás, a gyermekpornográfia. A már említett hálózati bűncselekmények, amelyek elkövetését tehát teljes mértékben a technológia fejlődése teszi lehetővé; és azon „hagyományos” bűncselekmények, amelyek elkövetése számítógép segítségével valósul meg, egy kronológiai skála két végpontját is jelölhetik. A két végpont között számos elkövetési mód található, amelyekben valamilyen szinten jelen van a technológia, de amelyek nem egyforma ütemben kerültek át a kibertérbe: ezeket nevezhetjük 'számítógép segítségével megvalósuló bűnözésnek', (összefoglaló angol kifejezéssel a 'cyber-enabled crime' vagy 'computer-assisted crime').

29 MEZEI Kitti: Szervezett bűnözés az interneten. In MEZEI Kitti (szerk.): A bűnügyi tudományok és az informatika, Budapest; Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019. 125.

30 Mike MCGUIRE – Samantha DOWLING: Cyber crime: A review of the evidence. Chapter 1: Cyber-dependent crimes. Home Office Research Report, 2013/75, 4.

31 Bert-Jaap KNOOPS: The Internet and its Opportunities for Cybercrime. Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series, 2011/9, 739.

32 A kibertérben megvalósuló csalások egyik legérdekesebbje az előlegfizetéssel kapcsolatos átverés ('advance fee scheme' vagy 'Nigerian' vagy '419 Fraud'). Spamek segítségével a csalók a célpontoktól díjak formájában anyagi segítséget kérnek vagyonuk külföldre csoportosításához, befektetéséhez. Az afrikai (főleg nigériai) „üzletemberek” a külföldi valuta biztosításáért cserébe felajánlják a profit bizonyos részét. A célpontok abban a hitben adják meg bankszámláik adatait, hogy a csalóknak valóban szükségük van befektetésük megvalósításához bizonyos összegekre, mígnem világossá válik számukra, hogy sem a beígért profithányadhoz, sem befizetett díjaikhoz nem jutnak többé hozzá. (Jonathan CLOUGH: Principles of cybercrime. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. 183.)

A hasonló, kronológiai-generációs típusú csoportosításra,³³ illetve a technológia igénybevételének mértékét alapul vevő definíciós kísérletekre vonatkozóan kritikaként jelenik meg a szakirodalomban, hogy azok az említett skála két végpontja közötti variációk nagy száma miatt nem képesek precízen meghatározni a kiberbűncselekmények elemeit.

Az online tér jogsértéseit jelölő kifejezések áttekintése, a meghatározás nehézségeinek bemutatása, illetve egyes klasszifikációk ismertetése után megkísérlem összefoglalni a kiberbűnözés definícióját. A szerzők nagyobb részének³⁴ álláspontjára helyezkedve³⁵ egy három konjunktív elemből álló definíciót használok, amely a technológia bűnelkövetésben betöltött szerepének mértékén alapul.

Kiberbűncselekmények

- (1) az olyan bűncselekmények, amelyekben a számítógép vagy a számítógépes hálózat biztonságát fenyegeti a kriminális tevékenység, ezek az IKT létrejövetelével karöltve alakultak ki (szűk értelemben vett kiberbűnözés), továbbá
- (2) az olyan hagyományos bűncselekmények, amelyekhez a számítógépet az elkövetés eszközeként használják fel, ezek léteztek az IKT előtt is, de új életre keltek a kibertérbe való bizonyos fokú integrálódással (számítógép segítségével megvalósuló bűnözés), valamint
- (3) a számítógépes tartalommal kapcsolatos bűncselekmények, amelyeknél az eszköz tartalma az elkövetés bizonyítékául szolgálhat (számítógépen tárolt adatok tartalmával kapcsolatos bűnözés).

33 KNOOPS, i.m. 739.

34 ZAVRSNIK, i.m. 11.; CLOUGH, i.m. (l.j. 14.) 672.; YAR, i. m. 409.; WALL – WILLIAMS, i.m. 398.

35 Az, hogy a szakirodalomban legelterjedtebbnek e három elemből álló, bizonyos fokig a kiberbűncselekmények generációit kifejező felosztás nevezhető, egyértelműen utal az Európa Tanács Budapesten, 2001-ben kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezményének (a továbbiakban: Budapesti Egyezmény) jelentőségére. Az Budapesti Egyezmény volt az első olyan nemzetközi egyezmény, amely büntetőjogi eszközökkel szabályozta a kiberbűnözést: fogalmakat határoz meg, tartalmaz anyagi jogi rendszerezést és eljárási szabályokat is.

1.2. A KIBERBŰNÖZÉS JELLEGZETESSÉGEI

Az online környezet azonnali kapcsolatba lépést és interakciót tesz lehetővé egymástól bármekkora távolságra tartózkodó cselekvők között.³⁶ A népszerű széles köre számára hozzáférhető hálózatokat (például az internetet) 'kölsönös összekapcsoltság'³⁷ jellemzi: a globalizált hálózatokon az egyén képessé válik arra, hogy más felhasználókat (esetenként akár azok millióit is) egy időben érjen el. A térbeli-időbeli korlátok összeomlása³⁸ következtében kialakult egy olyan állandóan működő virtuális tér, amely pontjai között nulla a távolság. A globális, nemzetközi jelleg a hálózatokon folyó legális és illegális tevékenységek folytatására 'erősokszorozóként'³⁹ hat: ahogy bővül a digitalizáció nyitotta lehetőségeink köre, az ezáltal egyszerűbbé váló tevékenységeink száma, úgy a veszélyeinek való kiszolgáltatottság és a jogsértések száma is növekszik. Ezt tovább bonyolíthatja az automatizáció⁴⁰ lehetősége, amely szintén kétarcú: egyrészt megkönnyíti a legális célú felhasználást, de ezzel együtt az illegális tevékenységek elkövetőit is mentesíti az erőbefektetés bizonyos része alól.

A fizikai távolság hiánya nem csupán azzal a következménnyel jár, hogy az immár online térbe áthelyeződött folyamatok felgyorsulnak és hatókörük robbanásszerűen növekszik. A kapcsolattartási környezet, amelyet az online tér elemei alkotnak, kihat a felhasználók viselkedésére, „poszt-digitalizációs” szocializációjára is. Az online tér ugyanis megnyitja a teljes anonimitás lehetőségét. A büntetlenség érzését kölsönző⁴¹ anonimitást különböző titkosítási módszerekkel lehet elérni, az erre alkalmas eszközök a digitális bizonyítékok eltüntetésére készült szoftverekkel együtt elérhetőek az online kereskedelembe.⁴² A titkosítás mellett, hogy védekezési eszközként szolgálhat a jogosulatlan hozzáférési kísérletek megakadályozása érdekében, az elkövetők beazonosításának egyik akadályát is jelentheti.⁴³ Az anonimitással szorosan összefügg az identitásválasztás szabadsága. A valós személyiség és szociális

36 YAR, i.m. 410.

37 CLOUGH, i.m. (l.j. 14.) 671.

38 YAR, i.m. 411.

39 CLOUGH, i.m. (l.j.32.) 5.

40 CLOUGH, i.m. (l.j. 14.) 673.

41 BUONO, i.m. 351.

42 CLOUGH, i.m. (l.j. 14.) 673.

A felhasználók nagy része a nyilvánosan elérhető 'Surface Web' internethálózatot használja legális, mindennapi tevékenységekhez. Emellett létezik a sokkal terjedelmesebb 'Darkweb' is, amely nem érhető el szokványos módon, az ehhez való kapcsolódáshoz speciális keresőmotorok szükségesek. A 'Deepweb' részét képező hálózat sokféle törvénytelen tevékenységnek ad helyet, kapcsolattartási felület, rosszindulatú vagy más illegális termékek, szolgáltatások online piactere. (MEZEI Kitti – NAGY Zoltán: Organised Cybercrime Groups and Their Illicit Online Activities. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 2016/154, 149.)

43 ZAVRSNIK, 2008, 10.o.

helyzet könnyen manipulálható a kibertérben.⁴⁴ A virtuális személyiség, ahogy az egész virtuális tér, rugalmas és képlékeny, így lehetőség nyílik megszabadulni a kulturálisan közvetített, adott esetben rákényszerítettnek érzett mintáktól. A rugalmasság megjelenik abban is, hogy a valamilyen szempontból értékkel rendelkező információk mobilizálása nagyon egyszerű feladat. A hordozóeszközök, megosztási felületek paramétereitől és az adatmennyiségtől függően az elektronikusan tárolt adatok rövid idő alatt azonos formában és minőségben helyezhetők át, gyors ütemben és végtelenül sokszorosíthatók.

Kiemelendő, hogy a digitalizáció kiegyenlítetlen, azaz nem azonos ritmusban folyik a világ egyes részein. Ennek alátámasztására szolgálnak a lentebb található ábrán megjelenített globális internethasználatról szóló adatok. 2020 első negyedévében legnagyobb mértékben az ázsiai országokban használták az internetet: az internethasználati statisztikák szerint az összes internethasználó 52,2%-a ázsiai, ez körülbelül 2,5 milliárd embert jelent.⁴⁵ Az észak-amerikai kontinens penetrációs rátájával emelkedik ki: a földrész lakosság száma a Föld teljes népességének alig 5%-át teszi ki, viszont ott a legmagasabb internethasználat penetrációs aránya: az emberek 90,3%-a használ internetet, nyomukban az európai felhasználókkal, akik körében ez az arány 87,2%.⁴⁶ Ellenpéldaként az afrikai földrész ugyanezen vonatkozású adata 42,2%. Az itt felsorolt számokból az látható, hogy a digitalizációra való kapacitás alakulása megfeleltethető a fennálló gazdasági hierarchia földrajzi elosztásának, amely egyesek szerint arra enged következtetni, hogy a virtuális környezethez való hozzáférés mértéke követi a társadalomban egyébként jelen lévő inkluzivitást, vagy éppen kirekesztettséget.⁴⁷

WORLD INTERNET USAGE AND POPULATION STATISTICS 2020 Year-Q2 Estimates						
World Regions	Population (2020 Est.)	Population % of World	Internet Users 30 June 2020	Penetration Rate (% Pop.)	Growth 2000-2020	Internet World %
Africa	1,340,598,447	17.2 %	566,138,772	42.2 %	12,441 %	11.7 %
Asia	4,294,516,659	55.1 %	2,525,033,874	58.8 %	2,109 %	52.2 %
Europe	834,995,197	10.7 %	727,848,547	87.2 %	592 %	15.1 %
Latin America / Caribbean	654,287,232	8.4 %	467,817,332	71.5 %	2,489 %	9.7 %
Middle East	260,991,690	3.3 %	184,856,813	70.8 %	5,527 %	3.8 %
North America	368,869,647	4.7 %	332,908,868	90.3 %	208 %	6.9 %
Oceania / Australia	42,690,838	0.5 %	28,917,600	67.7 %	279 %	0.6 %
WORLD TOTAL	7,796,949,710	100.0 %	4,833,521,806	62.0 %	1,239 %	100.0 %

1. ábra - A világ népessége és internethasználói 2020 II. negyedévében

44 YAR, i.m. 411.

45 Az adatok a <https://internetworldstats.com/> weboldalról származnak. Utolsó letöltés dátuma: 2020.10.28.

46 Az adatok a <https://internetworldstats.com/> weboldalról származnak. Utolsó letöltés dátuma: 2020.10.28.

47 YAR, i.m. 415.

Nem utolsó sorban a kiberbűnözés jellegzetességei közé tartozik a nagymértékű látencia is. A látencia okait vizsgálva más-más képet mutat az egyén, illetve az üzleti szereplők köre. Egyrészt, előbbieknél az őket ért jogsértések bejelentésének akadálya lehet tájékozatlanságuk, illetve tapasztalatlanságuk. A számítógépes rendszerek megtámadása nehezen észlelhető, ez kellő technikai hozzáértéssel alkalmazott szoftveres védelemmel érhető el.⁴⁸ Jellemző tehát, hogy az egyének, ha szerencsésen érzékelnek is valamilyen változást online viszonyaikban, nincsenek tisztában azzal, hogy kiberbűncselekmények áldozatává váltak.⁴⁹ A digitális nyomok feltérképezése még az erre specializálódott szakértőknek sem egyszerű feladat, az amorf és könnyen eltüntethető⁵⁰ bizonyítékok rögzítése nem várható el a mindennapi felhasználóktól. Másrészt, az egyének körében magas látenciát indokolhatja az is, hogy ugyan tisztában vannak az őket ért jogsértésekkel, a cselekményekről valamilyen okból mégsem értesítik a bűnüldözés szerveit. Különösen a zaklatás jellegű cselekményekre jellemző, hogy a sértettek nem jelentik az őket ért jogsértéseket, mivel attól tartanak, hogy a bűnüldöző szervek nem vennék komolyan a problémájukat.⁵¹

Az üzleti szereplőket ért jogsértések esetében könnyebben meghatározható okok vezetnek a látenciához, hiszen e szereplőknél akármilyen enyhe cselekménynél is prioritás, hogy annak megtörténte ne kerüljön nyilvánosságra,⁵² így ellenérdekeltek lehetnek egy esetlegesen meginduló nyomozás során.

Az üzleti világban gazdasági érdek, az állami és kormányzati szerveknél politikai tényezők diktálta igény, hogy hitelességük ne szenvedjen csorbát amiatt, hogy esetlegesen nyilvánosságra kerül egy rendszerüket ért kibertámadás. A gazdasági szereplők jó hírnevének megőrzéséhez pénzügyi okok fűződnek: egy-egy támadás után az adatok, illetve a rendszer helyreállításának költségein túl az adott entitás szembesülhet az előbbi sokszorosát jelentő olyan költségekkel, amelyeket a fogyasztói bizalom elvesztése okoz. A másodlagos viktimizáció tehát súlyosabb következményekkel járhat, mint az informatikai rendszerbe történő (akár egyetlen) jogosulatlan behatolás.⁵³

A magas látenciához az is hozzájárul, hogy a rendőri szervek nem feltétlenül rendelkeznek kellő szakértelemmel és erőforrással⁵⁴ ahhoz, hogy észleljék és

48 ZAVRSNIK, i.m. 12.

49 McGuire – Dowling, i.m. 12.

50 Susan W. BRENNER: *Cybercrime and the law. Challenges, issues and outcomes*. Lebanon, Northeastern University Press, 2012. 118.

51 Holt – Bossler, i.m. 15.

52 McGuire – Dowling, i.m. 12.

53 ZAVRSNIK, i.m. 13.

54 CLOUGH, i.m. (l.j. 14.) 674.

nyomozzák e cselekményeket. E szervek a világ minden pontján elkerülhetetlenül szembesülnek azzal, hogy az online tér illegális tevékenységei tevékenységek a digitális kor kezdetéig jellemzően lokális kezelést igénylő bűnözéssel ellentétben globálisan folynak. A felhasználók hatalmas köre és a modern kommunikáció hálózati jellege miatt az online tér felderítése radikálisan új módszereket igényel. Ezzel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy az online tér ellenőrzésének feladatát nem célszerű kizárólag a bűnüldöző szervekre hagyni, szükséges, hogy a társadalom széles köre hozzájáruljon a minél nagyobb fokú kiberbiztonság eléréséhez.

1.3. A KIBERTÉR SZEREPLŐI

Egyes szerzők szerint a kibertér szereplőinek beazonosításához használhatjuk az élő szervezetek és jellegzetes környezetük alkotta 'ökoszisztéma' fogalmát. E fogalom az emberi társadalmakra vetítve azt kifejezi ki, hogy a populációk szociális szerveződés és technológia útján fejlődnek és alkalmazkodnak környezetükhöz, létrehozva egy olyan egyedi ökoszisztémát, amelyben minden egyes szereplő cselekvése befolyásolja más szereplők magatartását.⁵⁵ Ennek alapján a következőkben a kibertér ökoszisztémájában jelenlévő szereplők négy nagy csoportját tekintem át.

1.3.1. BŰNELKÖVETŐK

A kiberbűnözés fogalmi határainak tárgyalása során a 'számítástechnikai bűnözés' kifejezésnél említésre került a technológiai szaktudás kiberbűncselekmények elkövetésében betöltött szerepe. Az 1970-es években a 'számítógépes bűnözés' a számítógépek és az azokon tárolt adatokkal való visszaélést jelentette, amelyet főként az adatokhoz hozzáféréssel rendelkező alkalmazottak követtek el.⁵⁶ Hagyományosan a kiberbűnözők világa olyanokból állt, akik szaktudással rendelkeztek a számítógépes nyelvezetek, programozástudomány vagy hálózati architektúra terén, és képesek voltak technikailag összetett bűncselekmények elkövetésére.⁵⁷ Azáltal, hogy az ún. C2C ('criminal to criminal') csatornákon⁵⁸ bárki bárkivel kapcsolatba tud lépni, megjelentek a nem professzionális kiberbűnözők, vagyis azok, akik csekély

55 Maimon – Louderback, i.m. 3.

56 Holt – Bossler, i.m. 17.

57 Debra Wong YANG – Brian M. HOFFSTADT: Countering the Cyber-Crime Threat. American Criminal Law Review, 2006/43, 205.

58 MEZEI – NAGY, i.m. 149.

technikai tudással és szakértelemmel rendelkeznek.⁵⁹ Ez a csoport egyrészt azért tudott létrejönni, mert ahogy a számítógépes rendszerek egyre stabilabb részét képezik a személyes és üzleti életünknek,⁶⁰ úgy nő azok köre, akik képesek megérteni a kibertér alapvető jelentőségét és az általa kínált (potenciálisan jogsértő) lehetőségeket. Másrészt a nem professzionális elkövetői csoport kialakulását nagyban elősegítette az, hogy létrejött egyfajta szolgáltatóipar, amely a rosszindulatú szoftvereknek kereskedelmére fókuszál.⁶¹ Ez azt jelenti, hogy a nagyobb szaktudással rendelkező elkövetők technikai tudásukat felhasználva mások számára könnyen használható eszközöket – például adathalász, levélszemét-terjesztő szolgáltatásokat – készítenek és adnak tovább,⁶² ezzel megkönnyítve a kevésbé képzett közönség számára hasonló cselekmények elkövetését. Nevezhetjük ezen szakértelemmel rendelkező, tevékenységüket vállalkozás keretében folytató elkövetőket „feketesapkás” kiberbűnözőknek, szürkесapkásoknak pedig azokat, akik legális, és emellett illegális tevékenységre berendezkedett üzletek számára is nyújtanak szolgáltatásokat.⁶³ Létezik továbbá az államok vezetése által megbízott kiberbiztonsági szakértők köre, akik a kiberbűnözés elleni küzdelem keretében „beépülnek” az online alvilágba, adatokat gyűjtenek, megfigyelik az elkövetők módszereit és idővel rajtaütést visznek véghez.⁶⁴ Végül elengedhetetlen megemlíteni azokat az elkövetőket, akiket a profitszerzés helyett ideológiai okok vezetnek a kiberbűnözés körébe eső cselekmények elkövetésére (‘hacktivisták’⁶⁵).

A szakirodalomban keveredik a ‘kiberbűnözők’ és a ‘hackerek’ kategóriája. ‘Hacker’⁶⁶ szűk értelemben véve az a személy, aki számítógép felhasználásával jogosulatlan hozzáférést szerez mások számítógépes rendszereihez, az általuk használt hálózatokhoz vagy az ezeken tárolt adatokhoz.⁶⁷ A ‘hacker’ fogalom a ‘kiberbűnöző’, illetve ‘kibertérbeli támadó’ kifejezéseket megelőzve alakult ki. Kezdetben a ‘hacker’ megnevezés nem hordozott pejoratív vagy kriminális jelentéstartalmat, hiszen tevékenységük önmagában nem jelentett pusztító vagy rongáló jellegű cselekményt⁶⁸. Az ‘etikus hackerek’ vagy ‘fehérsapkások’ hozzájárultak az internethálózat kifejlesztéséhez, részt vettek különböző számítógépes rendszerek tesztelésében.⁶⁹ A kép árnyaltabbá vált, amikor az

59 MEZEI – NAGY, i.m. 145.

60 Yang – Hoffstadt, i.m. 205.

61 ZAVRSNIK, i.m. 4.

62 Yang – Hoffstadt, i.m. 5.

63 MEZEI – NAGY, i.m. 145.

64 Maimon – Louderback, i.m. 4.

65 MEZEI – NAGY, i.m. 145.

66 E kifejezés magyar megfelelője a „virtuális betörő” lehetne. A dolgozatban továbbra is az angol nyelvű kifejezést használom.

67 Maimon – Louderback, i.m. 5.

68 ZAVRSNIK, 2008, 15.

69 KNOOPS, i.m. 741.

1980-as évek végéhez közeledve 'hackelés' kifejezés negatív értelmet kapott, immár a technológiai rendszerek rosszindulatú manipulációját fejezte ki, szemben a számítógépes programozók karbantartó, fejlesztő tevékenységével. Az „eredeti” hackerkultúra a szociológiai elemzők szerint alapvetően pozitív és konstruktív elvrendszerre épült, az információs megosztására, komplex együttműködésre és egymás közötti kapcsolattartásra, kiegészülve a kreativitással és kritikus hozzáállással.⁷⁰ Később a hackerkultúra több egymás mellett létező szubkultúrára vált szét, ezek egyikét a 'crackerek' alkotják: e csoport tagjai olyan elkövetők, akik szakismeretüket rosszindulatú tevékenységekre, rongálásra használják,⁷¹ mások szerint a crackerek tipikusan valamely szerzői jog megsértői.⁷²

A szakirodalomban számos helyen olvashatunk a hackerek és kiberbűnözők tulajdonságairól, motivációiról, céljairól, csoportjaik formáiról. A két fogalom keveredése miatt e részben a 'kiberbűnözők' mint elkövetők, illetve az őket segítő személyek bemutatását kísérem meg azzal, hogy ahol szükséges, kiemelem a szűk értelemben vett hackerek sajátosságait. Az elkövetőkről feltételezhetjük, hogy magas szinten értenek a technológiához,⁷³ azonban ez nem minden esetben felel meg a valóságnak. A piramis tetején valóban egy képzett, többéves tapasztalattal rendelkező szűk réteg⁷⁴ helyezkedik el, akik szaktudásuk birtokában képesek újabb és újabb gyengepontokat találni a potenciális célpontokon. Őket követik azok, akik nem rendelkeznek ekkora tudással, viszont képesek arra, hogy rálépjenek a képzett réteg által kijárt útra, használják az általuk kifejlesztett eszközöket és technikákat. Utánuk a képzetlenek jóval tágabb rétege következik, ők képtelenek arra, hogy saját maguk használják az előbb említett fejlesztéseket, ehelyett készen vásárolnak olyan eszközöket, amelyekkel elérhetik céljaikat.

A lehetséges motivációk két alapvető irányba ágaznak, tehát hajthat valakit a haszonszerzés, illetve személyes indíttatás. A személyes indíttatás lehet szexuális jellegű, illetve eredhet például ideológiai megfontolásból, bosszúvágyból vagy szórakozás, kikapcsolódás iránti vágyból.

A kiberbűnözővé váló személyek rendszerint egyedül kezdenek jogsértő cselekményekbe.⁷⁵ A haszonszerzési célú elkövetések esetében a csoportokba rendeződés, illetve egyfajta munkamegosztásban⁷⁶ való részvétel célja a profit

70 ZAVRSNIK, i.m. 16.

71 ZAVRSNIK, i.m. 16.

72 NAGY Zoltán András: Bűncselekmények számítógépes környezetben. Budapest, Ad Librum, 2009. 68.

73 KNOOPS, i.m. 742.

74 McGuire – Dowling, i.m. 24.

75 Maimon – Louderback, i.m. 5.

76 Maimon – Louderback, i.m. 4.

maximalizálása.⁷⁷ A 'malware' a programozók vagy kódolók keze által jön létre, ők felelősek a rosszindulatú szoftverek tervezéséért és kivitelezéséért. A programírókat a technikusok támogatják, akik rendelkezésre bocsátják és karbantartják az elkészült termékek értékesítésére alkalmas felületeket.⁷⁸

A marketingtevékenységet és terjesztést a 'kereskedők' végzik, ők adják el a termékeket azoknak, akik készen kívánják megvásárolni azokat. Átmeneti szerepet töltenek be a bűnelkövetők és a célpontok között a pénzfutárok ('money mule'). Ők azok, akiket beleegyezésükkel vagy tudtuk nélkül arra használnak, hogy valamilyen kereskedelmi tevékenység útján tisztára mossák a pénzösszegeket.⁷⁹

1.3.2. CÉLPONTOK

Általános jellemzők

A szűk értelemben vett kiberbűnözés és a számítógép segítségével megvalósuló bűnözés körébe tartozó cselekmények kimenetele nemcsak az elkövető technológiai tudásszintjétől, hanem a célzott áldozatok viselkedésétől is jelentős mértékben függ. Az információtechnológia nemzetközivé válása széleskörű viktimizációhoz vezetett mind a high-tech eszközök felhasználói (a vállalatok és állami szervek⁸⁰), mind az egyéni felhasználók körében.⁸¹ Tulajdonképpen minden és mindenki, amelynek vagy akinek a kibertérben jelen lévő valamely formájú digitális kódhoz érdeke fűződik, célponttá válhat.⁸² A leggyakoribb célpontokat a vállalatok adják, amelyeket az állami intézmények követnek. Az üzleti szektor szereplői válnak tehát leggyakrabban áldozatokká. Erre számos magyarázatot adhatunk. A vállalatok tetemes része számítógépek segítségével vált képessé termékek nagy mennyiségű és földrajzilag kiterjedt kereskedelmére, így a fizikai erőforrások (például raktárak, árukészletek) megrongálásának, ellopásának alternatívája az üzleti tevékenységet kiszolgáló számítógépes rendszerek megtámadása⁸³ lett. A mai vállalkozások értékes adataik, üzleti titkaik túlnyomó részét elektronikus formában tárolják.⁸⁴ Az elektronikus adatok birtoklása helyett az azokhoz való hozzáférés, a rendszerek használatának

77 MEZEI – NAGY, i.m. 147.

78 Legitim vállalkozások is biztosíthatnak felületeket a malware terjesztéséhez. A jogalkalmazás során felmerülhet a kérdés, hogy az egyébként legitim gazdasági tevékenységet folytató vállalkozások felismerik-e azt, hogy illegitim tevékenység folytatásához járulnak hozzá. (MEZEI – NAGY, i.m. 147.)

79 MEZEI – NAGY, i.m. 148.

80 Holt – Bossler, i.m. 17.

81 ZAVRSNIK, i.m. 11.

82 YAR i.m. 419.

83 Yang – Hoffstadt, i.m. 201.

84 ZAVRSNIK, i.m. 13.

képessége⁸⁵ rendelkezik értékkel. Ha a rendszer, amelyben az adatok tárolásra kerülnek, elérhető az internetről, megnyílik az adatokhoz való hozzáférés lehetősége és ezzel megnövekszik a bűncselekmények elkövetésének veszélye. Ma már nincs jelentősége annak, hogy milyen termékprofillal működik vagy mely szolgáltatásra épül egy vállalkozás, a szektor szereplői majdnem kivétel nélkül számítógépes hálózatoktól függnék mindennapi tevékenységük során.⁸⁶ Az áldozati „dobogó”, vagyis a ‘vállalatok – állami szektor – egyéni szereplők’ sorrend első ránézésre meglepőnek tűnhet, mivel az egyéni felhasználókkal ellentétben a szervezeti felhasználók rendszerint rendelkeznek védelmi potenciállal, nevezetesen speciálisan kiberbiztonsági célokra alkalmazott személyzettel,⁸⁷ akiknek kizárólag az a feladata, hogy karbantartsák a vállalkozás vagy a szervezet számítógépes és hálózati rendszereit. Az egyének ezzel ellentétben általában nem rendelkeznek megfelelő technológiai felkészültséggel számítógépes eszközeik védelméhez,⁸⁸ a biztonsági célú szoftverek kellő frissítés és megfelelő konfiguráció hiányában viszont nem tudnak megfelelően működni.⁸⁹

Viktimizáció

Ahogy nő a potenciális támadók száma – többek között a támadásinfrastruktúrák globális online kereskedelme⁹⁰ miatt –, úgy bővül a potenciális áldozatok köre is. A kiberbűncselekmények célpontjai, ahogy a fizikai világban megvalósuló bűncselekmények célpontjai is, nagyon változatosak és különbözőféleképpen értékelhetők.⁹¹ A könnyebb megértés végett csoportosíthatjuk az áldozatokat. Ehhez megfelelő szempontrendszert biztosít a Routine Activity Theory.⁹² A ‘RAT’, magyar elnevezéssel rutintevékenységi elmélet alapján egy célpont támadáshoz

85 SZATHMÁRY Zoltán: Az internet mint a bűncselekmények elkövetésének helye. In MEZEI Kitti (szerk.): A bűnügyi tudományok és az informatika. Budapest; Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019.193.

86 Yang – Hoffstadt, i.m. 204.

87 ZAVRSNIK, i.m. 12.

88 ZAVRSNIK, i.m. 12.

89 McGuire – Dowling, i.m. 19.

90 McGuire – Dowling, i.m. 25.

91 YAR, i.m. 419.

92 Az elsőként Lawrence E. Cohen és Marcus Felson által 1979-ben kidolgozott elmélet kiindulópontja az a feltevés volt, mely szerint a társadalom tagjai mindennapi ún. rutincselekvéseinek szerkezete hatással van a bűnalkalmakra, s ezáltal befolyásolja a „közvetlen kapcsolattal járó ragadozótípusú szabályszegések” kategóriájába tartozó bűncselekmények előfordulását. (Borbíró – Gönczöl – Kerecsi – Lévay (szerk.), 2018, 243.o.) A két szerző elméletében a rutintevékenységek, amelyek különféle lehetőségeket teremtenek az elkövetésre, mindig sajátos helyszíneken és sajátos időpontokban valósulnak meg. A célpontok lehetséges támadók számára való tér-és időbeli elérhetősége döntő jelentőséggel bír abban, hogy elkövetik-e, és ha igen, milyen valószínűséggel követik el a bűncselekményt. (Martin A. ANDRESEN– Graham FARELL (szerk.): The Criminal Act. The Role and Influence of Routine Activity Theory, London, Palgrave Macmillan, 2015.19.)

megfelelő volta négy tulajdonságon múlik: a célpont 'értékességén', 'tehetetlenségén', 'láthatóságán' és 'elérhetőségén'.⁹³

1) Értékesség

A célpont értékességét a javak adott időben a társadalom és a gazdaság általi értékelése⁹⁴ határozza meg. Ez összefügg egy korábban tett megállapítással, miszerint az online térhez való hozzáférés megfeleltethető a gazdasági erőviszonyok rajzolta térképnek. A hálózatokhoz való hozzáférés mértékével a viktimizáció veszélye is növekszik, különösen azokban az országokban, ahol magasabb technológiai színvonal szabadabb politikai viszonyokkal találkozunk.⁹⁵

2) Tehetetlenség

A kiberbűnözés célpontjai „súlytalanok”,⁹⁶ az információ nagyon rövid idő alatt letölthető, másolható, megosztható. Hatalmas mennyiségű adat tárolható kis helyen, ezek a minőség számottevő romlása nélkül és végtelenül reprodukálhatók.⁹⁷

3) Láthatóság

A magas számú potenciális elkövetőhöz való közelség meghatározza a célponttá válás valószínűségét.⁹⁸ Az elkövetőnek tudnia kell a célpont létezéséről ahhoz, hogy jogsértést kövessen el, tehát minél láthatóbb az online térben egy személy vagy egy adat, annál valószínűbb, hogy kiberbűncselekmény célpontjává válik. Például, ha valaki hosszabb időt tölt közösségi médiához tartozó felületeken vagy online kereskedelemmel foglalkozó oldalakon, az növeli a viktimizáció valószínűségét.⁹⁹ Az internet egy publikus, inherensen nyilvános¹⁰⁰ hálózat, amely a potenciális áldozatok hatalmas köréhez ad hozzáférést a támadóknak.¹⁰¹ Ezzel szemben léteznek zárt, vállalati vagy intézményi belső IKT hálózatok is, ún. 'intranetek' vagy virtuális privát hálózatok,¹⁰² amelyekhez sok lépcsős beléptetés után korlátozott közönség tud hozzáférni, bizonyos mértékű „láthatatlanságot” biztosítva használóiknak.

93 YAR, i.m. 419.

94 YAR, i.m. 419.

95 Maimon – Louderback, i.m. 10.

96 YAR, i.m. 420.

97 CLOUGH, i.m. (lj.14.) 673.

98 YAR, i.m. 414.

99 Maimon – Louderback, i.m. 11.

100 YAR, i.m. 420.

101 CLOUGH, i.m. (lj. 14.) 671.

102 YAR, i.m. 420.

4) Elérhetőség

Az 'elérhetőség' kifejezés a támadó célponthoz való eljutási képességére utal.¹⁰³ Az elérhetőség ellen a potenciális célpontok biztonsági eszközökkel védekeznek, amelyek a jogosulatlan hozzáférést hivatottak megakadályozni, valamint a jogsértő tevékenység folytatásának lehetőségét csökkenteni, megszüntetni. Ezek az online térben jelenthetnek például technikai eszközöket (antivírus szoftverek¹⁰⁴), nagyvállalatoknál az alkalmazottak számára irányadó biztonsági előírásokat, weboldalakon elhelyezett figyelmeztető jelzéseket ('surveillance' vagy 'warning banner').

1.3.3. FELÜGYELET

A kiberbűnözés témaköréhez tartozó angolszász 'guardianship' kifejezés leginkább kifejező magyar megfelelője a 'felügyelet'.¹⁰⁵ A 'felügyelők' – legyenek ezek személyek vagy eszközök – funkciója bűnelkövetés megelőzése érdekében a kibertér megfigyelése, monitorozása, a gyors problémamegoldás.¹⁰⁶ A kibertér felügyeletét elláthatják fizikai személyek, elsősorban a hivatalos, állami kontrollt megtestesítő bűnüldöző szervek. E szervek mellett más szereplők közreműködése is szükséges az online tér rendjének megőrzésében. Üzleti oldalon a vállalatok belső szakértői, adminisztrátorai, rendszergazdái, tágabb körben pedig internetszolgáltatók és domain nyilvántartók az internet adatainak „kapuőreiként”¹⁰⁷ felügyelik a virtuális terek viszonyait. Jellemzően nem üzleti, hanem informális, személyes alapú felügyeleti szerepet tölthetnek be az online csoportok önjelölt moderátorai, illetve az online közösségek adminisztrátorai is, akik fellépnek az adott csetszobában, csoportban, fórumon, virtuális világban irányadó szociális normák megszegői ellen. Az eszközök oldalán technológiai, illetve „szabályozási” jellegű felügyeletről beszélhetünk. A technológiai jellegű eszközök közül említhetők a különböző szoftveres megoldások (pl. vírusszűrő vagy jogosulatlan belépést jelző programok, kiskorúak védelmére fejlesztett webtartalom-szűrők) vagy állami finanszírozású, e-kommunikációt monitorozó projektek.¹⁰⁸ A szabályozási jellegű felügyeleti eszközök a technológiai fejlesztésű

103 Yar, i.m. 421.

104 McGuire – Dowling, i.m. 14.

105 A magyar szakirodalomban használják a 'megfigyelők' kifejezést is. (Parti Katalin: A számítógépes bűnözés és az internet. Kriminológiai Tanulmányok, 2003/40, 194.)

106 Maimon – Louderback, i.m. 12.

107 CLOUGH, i.m. (l.j. 32.) 8.

108 YAR, i.m. 423.

védelmi eszközökhöz képest kevésbé professzionálisak, ilyenek például az online közösségek szabályozási gyakorlatai, magatartáskódexei („netikett”).¹⁰⁹

A személyekre és eszközökre felosztható felügyelet más megközelítésben a kibertér viszonyainak online, illetve offline formájú kontrolljaként is vizsgálható. Online formához sorolhatók a korábbiakban említett felügyeleti eszközök körébe tartozó technológiai és szabályozási jellegű megoldások, illetve a személyek tevékenységei közül mindaz, amely a virtuális térben nyilvánul meg. Offline felügyeletként fogható fel a jogalkotás. A jogalkotás, mint felügyeleti erő egyik problémája, hogy viszonylag lassan reagál¹¹⁰ a kibertér növekvő kockázataira. A mindent átfogó folyamat, amelyben a társadalom egyre inkább az internettől kezd függővé válni, gyorsabban játszódik le annál, mint ahogy ahhoz a jogérvényesítés alkalmazkodni tudna.¹¹¹ A kibertérbeli bűnözés gyors ütemű innovációja folyamatos kihívás a jogalkotás számára. A szereplők általában könnyen megkerülik a szankciókat, megelőző intézkedéseket,¹¹² így a hagyományos büntetőszabályozás jellemzően lemaradásban van a technológiai változásához képest.¹¹³ A jogi szabályozás, mint felügyeleti erő problematikus amiatt is, hogy a büntető szabályok megalkotása a nemzeti szuverenitás része, amely sajátosság ellentétben áll a kibertér markánsan globalizált jellegével.

Az online tér állandó, átfogó, minden tevékenységre és személyre kiterjedő felügyelete lehetetlen feladat, a fizikai világban meglévő mértékű figyelmet képtelenség fenntartani egy olyan térben, amelynek szereplői ilyen könnyedén mozognak, ahol az idő- és térbeli viszonyok ennyire szabálytalanok, széttöredezettek.¹¹⁴ A felügyelet eddigiekben kifejtett elemei mind azt az alapvető célkitűzést szolgálják, mely szerint az online tér szabályozottsági szintje legalábbis érje el a fizikai világét a kiberbűnözés okozta sérelmek elkerülése, következményeik csillapítása érdekében.

109 Michael McGuire: *Hypercrime: the new geometry of harm*. Oxon; New York, Routledge-Cavendish, 2007. 278.

110 Wall – Williams, i.m. 400.

111 BUONO, i.m. 244.

112 KNOOPS, i.m. 740.

113 CLOUGH, (l.j.14.) 671.

114 YAR, i.m. 423.

2. RÉSZ – A KIBERBŰNCSELEKMÉNYEK HAZAI GYAKORLATA

A II. rész célja, hogy a kiberbűncselekmények hazai szabályozásának áttekintése után kiemelje a szűkebb értelemben vett kiberbűncselekmények, azt követően pedig a vegyes jellegű deliktumok lényegét. E részben tehát először a hálózati bűncselekmények törvényi szabályozását, illetve joggyakorlatát tekintem át, ezt követően pedig rátérek egyes vegyes jellegű deliktumok törvényi tényállásának elemzésére és annak bemutatására, hogy elkövetésük során hogyan jelenik meg, milyen szerepet tölt be az online tér és a közvetítő technológiai eszközök. E rész nem foglal magában minden olyan cselekményt, amely egészen vagy valamely részben az online térben realizálódik. Arra törekszem, hogy azon cselekményeket mutassam be, amelyek rendelkeznek a kiberbűncselekmények jellegadó sajátosságaival, bizonyos értelemben klasszikus online bűncselekményeknek nevezhetők, illetve – a vegyes jellegű deliktumok között – aktuálisnak nevezhető problémákat vetnek fel. Nem foglalkozom a cselekmények eljárásjogi vonatkozásaival, illetve egyes olyan anyagi jogi kérdésekkel sem, amelyek a kiberbűnözés elméletében jelentős problémákat felvetve túlmutatnak a dolgozat keretein, ideértve a bűncselekmények elkövetési helyét.

A kiberbűnözés hazai szabályozásának bemutatása előtt érdemes kitérni az Európai Unió vonatkozó jogalkotási aktusaira. Uniós jogalkotási aktusként az irányelvek meghatározzák az Európai Unió által elérendő célokat, e célok megvalósításának mikéntjét azonban a tagállamokra bízják. Az Európai Unióban Az Európai Parlament és a Tanács 2013. augusztus 12-i az információs rendszerek elleni támadásokról és a 2005/22/1B tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2013/40/EU irányelve¹¹⁵ (a továbbiakban: Irányelv) vonatkozik a információs rendszerek elleni támadásokra. Az Irányelv fő célkitűzése, hogy közelítse a tagállamok büntetőjogát az információs rendszerek elleni támadások terén. Emellett az Irányelv céljai között szerepel, hogy javítsa a bűnözők szervei közötti együttműködést, elősegítse az ilyen rendszerek megfelelő szintű védelmét és a kritikus infrastruktúrák¹¹⁶ támadásának megelőzését, továbbá szorgalmazza a közös fogalom meghatározások kialakítását is. Az Irányelv szerint a tagállamoknak közös megközelítést követve kell kialakítaniuk a bűncselekmények tényállási elemeit, valamint szankciókat kell megállapítaniuk a rendszerek elleni támadások elkövetése esetére. Az Irányelv és a magyar szabályozás elemei közötti kapcsolatra az egyes tényállások elemzésénél utalok.

¹¹⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013L0040&from=EN>
utolsó letöltés dátuma: 2020.09.04.

¹¹⁶ A kritikus infrastruktúrák alatt az irányelv azokat a rendszereket, illetve eszközöket érti, amelyek elengedhetetlenek a létfontosságú társadalmi feladatok, az egészségügy, a biztonság, a védelem, valamint az emberek gazdasági és szociális jólétének fenntartásához, és amelyek megzavarása vagy megsemmisítése e feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna. A fogalom magyar szabályozással fennálló összefüggését később tárgyalom.

Unió tagállamként Magyarországnak az irányelvek tekintetében implementációs kötelezettsége áll fenn. A magyar jogalkotó e kötelezettségnek tett eleget azzal, hogy Irányelv adta kereteket követve alakította át az információs rendszereket fenyegető magatartásokat szankcionáló tényállásokat. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban Btk.) rendelkezései között a potenciálisan online térben megnyilvánuló cselekmények közül kiemelésre kerültek a hálózat-bűncselekmények. A Tiltott adatszerzés és információs rendszer elleni bűncselekmények című XLIII. fejezet tartalmazza¹¹⁷ a tiltott adatszerzés (422. §) információs rendszer vagy adat megsértése (423. §) és az információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása (424. §) tényállásokat. E rendelkezések mellett megemlítenő a vagyon elleni bűncselekményekről szóló XXXVI. fejezetben önálló tényállással szereplő információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (375. §). E szabályozási mód arra enged következtetni, hogy a jogalkotás során figyelemmel voltak a kiberbűncselekmények korábban említett elméleti csoportosítására, közelebbről arra, hogy léteznek a kibertér által lehetővé vált bűncselekmények, illetve olyan vegyes jellegű deliktumok, amelyek elkövetési magatartásába valamilyen szinten beszivárgott az információs és kommunikációs technológia. Utóbbi csoport a cselekmények széles körét öleli fel, ezek közül a gyermekpornográfia (204. §) és a zaklatás (222. §) tényállásával részletesen foglalkozom.

A XXI. Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények fejezetbe tartozó más bűncselekmények (személyes adattal visszaélés magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmazás, becsületsértés) tárgyalása túlmutatna jelen dolgozat keretein, így azok elemzésre nem kerül sor. Jelen dolgozatnak nem képezi tárgyát, mégis a kibertérben elkövethető bűncselekmények közé tartozhat még a törvény XXXVII. Szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények, XXXVIII. A pénz- és bélyegforgalom biztonsága elleni bűncselekmények és XL. Pénzmosás című fejezeteiben foglalt bűncselekményi kör, továbbá csak röviden térek ki a XXXVI. A vagyon elleni bűncselekmények fejezetébe tartozó csalás (373. §) tényállására.

117 A Btk. 465. § (1) bekezdésének f) pontjában az Európai Unió jogának való megfelelésről szóló szakaszban szerepel, hogy a magyar büntetőtörvény 375. §-a és XLIII. Fejezete az információs rendszerek elleni támadásokról és a 2005/222/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2013. augusztus 12-i 2013/40/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek való megfelelést szolgálja.

2.1. HÁLÓZAT-BŰNCSELEKMÉNYEK

1) Elsőként az információs rendszer vagy adat megsértése tényállással foglalkozom. A 423. § első bekezdése a vétségi alakzatot szabályozza. A vétségi alakzat jogi tárgya az információs rendszerek¹¹⁸ megfelelő, biztonságos működéséhez fűződő érdek. A cselekmény elkövetési tárgyát illetően Nagy Zoltán András elkülöníti egymástól az egyes számítógépet, illetve a számítástechnikai rendszert, valamint a számítógépes programokat és elektronikus adatokat.¹¹⁹

Első fordulata az információs rendszerbe az annak védelmét biztosító technikai intézkedés megsértésével vagy kijátszásával történő jogosulatlan belépést szankcionálja; második fordulat pedig a belépési jogosultság kereteinek túllépésével vagy megsértésével történő bennmaradást. A Btk. e rendelkezése véleményem szerint megfeleltethető az Irányelv Információs rendszerekhez való jogellenes hozzáférés című 3. cikkének, hiszen mindkettőnek eleme a jogosulatlan¹²⁰ tevékenység, a belépés pedig – jelen esetben – jelentheti a hozzáférést, és mindkét rendelkezés szövege tartalmazza valamely biztonsági intézkedés megsértését. A belépés nem jogosulatlan, ha az információs rendszer nem védett, illetve a védelem nem aktivált.¹²¹

A második fordulat révén a vonatkozó magyar szakasz az irányelvi rendelkezéshez képest részletezőbbnek tekinthető, ugyanis a jogosultsággal történő belépést követően megvalósuló, jogosultságot túllépő vagy megsértő bennmaradást különválasztották a jogosulatlan belépéstől.

Az Irányelv (1) preambulumbekkezdésének alapján a tagállami jogalkotó lehetőséget kap arra, hogy az irányelvi szabályokon túlmenően – adott esetben szigorúbban – szabályozza az információs rendszerek elleni támadó jellegű magatartásokat, mivel mind az említett preambulumbekkezdésben, mind az Irányelv tárgyára vonatkozó cikkben szerepel, hogy az minimumszabályokat állapít meg.

118 A Btk. értelmező rendelkezései között a 459. § (1) bekezdés 15. pontjában meghatározás szerepel az 'információs rendszer' fogalmára vonatkozóan. Információs rendszer tehát az adatok automatikus feldolgozását, kezelését, tárolását, továbbítását biztosító berendezés, vagy az egymással kapcsolatban lévő ilyen berendezések összessége.

119 A 423. § vonatkozásában az (5) bekezdés tartalmazza az 'adat' fogalmát, amely információs rendszerben tárolt, kezelt, feldolgozott vagy továbbított tények, információk vagy fogalmak minden olyan formában való megjelenése, amely információs rendszer általi feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, amely valamely funkciónak az információs rendszer által való végrehajtását biztosítja.

120 A jogosulatlanság fogalma az Irányelv fogalommeghatározásai között található, a 2. cikk d) pontja szerint olyan magatartás, ideértve a belépést, beavatkozást vagy adatszerzést, amelyet a rendszernek vagy a rendszer részének tulajdonosa vagy egyéb jogosultja nem engedélyezett, vagy amelyet a nemzeti jog nem tesz lehetővé.

121 MEZEI Kitti: A kiberbűncselekmények hazai szabályozásának aktuális kérdései. Magyar jog, 2019/5, 306.

Ahogy az első fordulat megvalósulásához, a második fordulat szerinti elkövetéshez is szükséges a rendszervédelmi technikai intézkedés megsértése vagy kijátszása. Egy olyan cselekmény esetén, amely során valamely személy – felhasználva a belépéshez meglévő jogosultságát – belép az adott informatikai rendszerbe, majd jogosultsága kereteit túllépve vagy megsértve bennmarad ugyan, de sem a belépés érdekében, sem a bennmaradás biztosítása végett nem sért meg és nem játszik ki védelmi intézkedést; pusztán a jogosultság kereteinek túllépése okán nem éri el azt a veszélyességi szintet, amit az első fordulat megkíván.¹²²

Az idevágó 2017-es kúriai döntés foglalkozik egy bűnügyi technikus adatkeresésével a rendőrség ügyfeldolgozásra szolgáló Robotzsaru Neo nevű rendszerében. A tényállás szerint a vádlott jogosultság birtokában lépett be a rendszerbe, de további tevékenysége, amely során két esetben keresést indított különböző bűncselekmények terheltjével kapcsolatban, az adatkezelési szabályokba ütközött.

A bűnüldözési célból gyűjtött és tárolt adatok felhasználására a rendőrségi törvény és a belső utasítások irányadóak. Az ügygel foglalkozó másodfokú bíróság szerint megalapozott volt az információs rendszer megsértésének vétsége, mivel a jogosultság kereteinek túllépése bizonyítást nyert, és az már önmagában megvalósítja a 423. § (1) bekezdésének második fordulatát. E döntés szerint tehát a vétségi alakzat második alakzatának megállapításához nem szükséges az, hogy a terhelt védelmi célú technikai intézkedés megsértésével, kijátszásával maradjon a rendszerben.¹²³

122 A Kúria Bhar.I.537/2017/5. sz. határozata és BH2017. 392.

123 A Fővárosi Ítéltábla Kbf.28/2016/5. sz. határozata.

A Kúria ezzel ellentétben – az ügyben eljáró elsőfokú bírósággal egyetértve¹²⁴ – azt állapította meg, hogy a vádlottat cselekményéért nem terheli büntetőjogi felelősség, mivel a rendőrségi adattárba saját jelszóval való (tehát jogosult) belépést követően a jogosultság keretein túllépés (és bennmaradás) csak akkor minősült volna bűncselekménynek, amennyiben a cselekmény védelmi intézkedés megsértésével vagy kijátszásával ment volna végbe.¹²⁵

A 423. § második bekezdése tartalmazza a büntetési alakzatokat. Jogvédte értéként az első bekezdéshez hasonlóan az információs rendszerek biztonságos működése jelölhető meg. Az a) pontban az információs rendszer működésének jogosulatlan vagy a jogosultság kereteit megsértő akadályozása, a b) pontban az információs rendszerben lévő adat jogosulatlan vagy a jogosultság kereteit megsértő megváltoztatása, törlése vagy hozzáférhetetlenné tétele szerepel (ún. adatvisszaélés¹²⁶). Utóbbi jogi tárgya az információs rendszer biztonságos működéséhez fűződő érdek, amely az adatok megbízhatóságához, hitelességéhez fűződő érdekekkel, illetve kiegészül – az adatok tartalmától függően – az azok által megtestesített értékkel.¹²⁷ A Btk. 423. § (2) bekezdés a) pontja és az Irányelv 4. cikkének ('Rendszert érintő jogellenes beavatkozás'), ugyanezen bekezdés b) pontja pedig az Irányelv 5. cikkének ('Adatot érintő jogellenes beavatkozás') magyar szabályozásba történő átültetése. A Btk. a rendszer működésének akadályozását nyitott törvényi tényállással szabályozza, míg az adatvisszaélés elkövetési magatartásaira vonatkozóan felsorolást tartalmaz. Az Irányelv mindkét idevágó rendelkezése tartalmaz olyan lehetséges magatartásokat, amelyekkel az adott cselekmény elkövethető. A rendszerek működésének akadályozása megvalósulhat például szándékos és jogosulatlan adatbevitellel, adattovábbítással vagy adattörléssel, az adatokat célzó támadásoknál pedig az elrejtést, törlést, minőségi rontást és hozzáférhetetlenné tételt emeli ki.

124 A Kaposvári Törvényszék Katonai Tanácsának Kb.26/2015/12. sz. határozata.

125 A döntések közötti jelentős eltérés – tekintve, hogy az Ítélet tábla pénzbüntetést szabott ki, míg az elsőfokú bíróság és a Kúria felmentette a vádlottat – abból adódhatott, hogy a jogalkotó nem választotta külön a jogosulatlan belépés, illetve a belépési jogosultság kereteit túllépő vagy megsértő bennmaradás elkövetési magatartásokat, hanem azokat az információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés megsértése vagy kijátszása elkövetési mód megjelölését követően vesszővel elválasztva egy mondatba foglalta. A másodfokú bíróság a sorrendben második elkövetési magatartás megállapítására alapította döntését, amely szerint a terhelt túllépte jogosultsága kereteit, és ezáltal a rendszerben bennmaradt, azonban – hivatkozva egy, a számítástechnikai rendszer elleni bűncselekmény vétségével foglalkozó 2014-es kúriai döntésre – nem tartotta lényegesnek vizsgálni, hogy a terhelt sértett-e, illetve kijátszott-e valamilyen védelmi intézkedést. Amennyiben e cselekmények két külön pont alá kerülnének, egyértelművé válna, hogy mindkét elkövetési magatartás megállapíthatóságához szükséges-e a tényállás első tagmondatában szereplő elkövetési mód, vagy az csupán az első fordulatra vonatkozik.

126 Nagykomentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.04.

127 NAGY Zoltán András: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények új szabályozásáról. Háttér és elemzés. Ügyészek Lapja, 2014/3-4, 32.

A bűncselekmény tényállása két minősített esetet tartalmaz. Egyfelől súlyosabban minősül a büntetési alakzatot megvalósító elkövetés akkor, ha jelentős számú információs rendszert érint. A törvény nem ad iránymutatást azzal kapcsolatban, hogy milyen kiterjedésű elkövetés szükséges e minősített eset megállapíthatóságához. A jogirodalom ide sorolja az ún. „hálózatbiztonsági bűncselekményeket”, amelyek lényege, hogy illetéktelenek a felhasználók tudta és akarata ellenére átveszik a számítógépes rendszer feletti uralmat, és a gép, illetve az internetkapcsolat erőforrásait saját céljaik elérésére fordítják.¹²⁸ A külföldi szakirodalom ezeket „terheléses” vagy „szolgáltatásmegtagadással járó” támadásnak nevezi (angolul 'distributed denial of service' és 'denial of service'). Ezek a bűncselekmények az információs rendszerek, szolgáltatások vagy hálózatok erőforrásainak elérhetetlenné tételével,¹²⁹ illetve alapfeladatuk ellátásának akadályozása vagy annak elvégzésére képtelenné tétele útján valósulnak meg.¹³⁰ Mindkét forma a túlterhelés módszerére épül: a számítógépes rendszer olyan mennyiségben és gyakorisággal kap adatcsomagokat – normál vagy illegális kérelmek formájában –, hogy képtelen azokra választ adni, s ezúton nagymértékben lelassul, illetve működésképtelenné válik.¹³¹

Másfelől mind a vétségi, mint a büntetési alakzat elkövetése súlyosabban minősül, ha a bűncselekményt közérdekű üzem ellen követik el. A közérdekű üzem fogalmát a Btk. 459. § (1) bekezdés 21. pontja tartalmazza. Közérdekű üzem a közmű, a közösségi közlekedési üzem, az elektronikus hírközlő hálózat, az egyetemes postai szolgáltató közérdekű feladatainak teljesítése érdekében üzemeltetett logisztikai, pénzforgalmi és informatikai központok és üzemek, a hadianyagot, haditechnikai eszközt termelő üzemet, energiát vagy üzemi felhasználásra szánt alapanyagot termelő üzem. Korábban említésre került, hogy

128 PESZLEG Tibor: Az adatbűnözés és gazdasági hatásai. Infokommunikáció és jog, 2009/3, 76.

129 MEZEI Kitti: A DDoS-támadások büntetőjogi szabályozása az Egyesült Államokban, Európában és Magyarországon. Pro Futuro, 2018/1, 66.

130 BEDERNA Zsolt – SZADECZKY Tamás: Cyber espionage through Botnets. Security Journal, 2020/33, 48.

131 A 'DoS' támadás egy számítógéptől érkezik, nincs közvetítő eszköz, míg 'DDoS' elosztott szolgáltatásmegtagadással járó támadás elkövetője igénybe vesz közvetítő számítógépes rendszereket, azokat egy időben irányítva folytatja le a támadást. A támadásokat lehetővé tevő kapcsolat többféleképpen létrejöhet, leggyakrabban ún. botneteket használnak ezek megteremtéséhez. A botnet – elnevezése a 'robot' és a 'network' angol szavak összevonásából keletkezett – olyan hálózati csomópontok összessége, amelyek fennmaradását a megfertőzött eszközök biztosítják, jellemzően azok tulajdonosainak, használóinak tudta nélkül. A lényegét tekintve a 'DoS' vagy 'DDoS' támadások előfeltételeként a támadó, utóbbi fajta esetében a 'botherder' először megkísérli eljuttatni a rosszindulatú irányító programokat a számítógépes rendszerekre. Ha ez sikeres, a 'DoS' feltételei megteremtődtek, míg a 'DDoS' támadásnál erre a megfertőzött rendszerek feletti irányítás biztosítása után kerülhet sor. (MEZEI, i.m. 67.) Az elkövető az elosztott túlterheléses támadások esetén nem csupán az első, általa közvetlenül elért rendszer működését akadályozza, hanem az összes olyan információs rendszer működését is, amelyet közvetve ért el és távolról támadásra utasít. (SORBÁN Kinga: Információs rendszer és adatok megsértése, avagy vírusok, férgek és trójai falovak a büntető törvénykönyvben. Belügyi Szemle, 2018/1, 72.)

az Irányelv célkitűzései között a kritikus infrastruktúrák kiberbűnözéssel szembeni védelmét jelöli meg. E fogalomba az Európai Uniót vagy annak tagállamait fenyegető kibertámadások elleni korlátozó intézkedésekről szóló 2019. május 17-i 2019/796. számú tanácsi rendelet¹³² szerint minden olyan információs rendszer beletartozik, amely elengedhetetlen a társadalom létfontosságú funkcióinak vagy az emberek egészségének, biztonságának, védelmének, illetve gazdasági vagy szociális jólétének fenntartásához. A közérdekű üzem magyar fogalma szűkre szabottnak tűnhet az uniós szinten használt fogalmakhoz képest, amely például az egészségügyi ellátóhálózat informatikai rendszerét ért esetleges támadás esetén kihathat a minősített eset megállapíthatóságára.

2) Az irányelv tényállásainak soron következő, egyben utolsó része a jogellenes adatszerzés címmel ellátott 6. cikk, amely a jogellenes adatszerzésről szól. E rendelkezés elemeinek leginkább a Btk. 422. § (1) bekezdésének e) pontjában található elkövetési magatartás feleltethető meg. Az irányelvi rendelkezés az információs rendszerbe, onnan kívülre, illetve azon belül továbbított nem nyilvános számítógépes adatok technikai eszközökkel szándékosan és jogellenesen történő megszerzéséről szól. A magyar szabályozásban e cselekmény a tiltott adatszerzés tényállásába építve jelenik meg, és azt az elkövetési magatartást szankcionálja, amely során az elkövető az információs rendszerben kezelt adatokat titokban kifürkészi és azokat rögzíti is.

E bűncselekmény lényege tehát az adatok megismerése és valamilyen formában történő megőrzése. A védett jogi tárgy elsősorban az adatok (személyes adatok, üzleti vagy gazdasági titkok) integritását biztosítani kívánó magántitok védelméhez fűződő személyiségi jog, a személyes adatokhoz, üzleti és gazdasági titok megőrzéséhez fűződő érdek, ellentétben a 423. § – és ahogy később bemutatásra kerül, a 424. § – bűncselekmények védett jogi tárgyával. A magatartások szankcionálása által védendő jogi tárgyak különbözősége indokolja, hogy az adatok megismerését és rögzítését célzó elkövetések nem a szűkebb értelemben vett kiberbűncselekmények részeként, hanem azoktól valamelyest elkülönülve kerültek szabályozásra. Meg kell jegyezni, hogy jelen tényállásnál – a 423. § (1) bekezdésének első fordulatával ellentétben – a hozzáférés nem feleltethető meg a belépésnek, hiszen az adatok megismeréséhez vezető hozzáférés mozzanata nem jár szükségképpen jogosulatlan belépéssel.¹³³

¹³² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R0796&from=EN>

utolsó letöltés dátuma: 2020. 09.04.

¹³³ Nagykomentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.04.

3) A XLIII. fejezetben szerepel továbbá az információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszásának vétsége (424. §). Jogi tárgya megegyezik a megelőző szakaszával. E tényállás az információs rendszerek támadásának megágyazó előkészületi lépések szankcionálására szolgál. A bűncselekmény elkövetési tárgya a károkozó adatvisszaélés, a tiltott adathalászat egy formája, illetve az információs rendszer vagy adat megsértése cselekményeknek elkövetéséhez szükséges vagy az elkövetést megkönnyítő jelszó, számítógépes program (a) pont), illetve az ezek készítésére vonatkozó gazdasági, műszaki, szervezési ismeretek (b) pont).

Az elkövetési magatartásokat két fordulat alá rendezi a törvény. Az (1) bekezdés a) pontjának elkövetési magatartásai a készítés, az átadás, a hozzáférhetővé tétel, a megszerzés és a forgalomba hozatal. A készítés a jelszót, számítógépes programot alkotó kódok létrehozatalából áll, az átadás a másnak való birtokba adást jelenti, ugyanakkor jelentheti a rendelkezésre bocsátást is.¹³⁴ A hozzáférhetővé tétel aktív és passzív magatartásban is megnyilvánulhat, mások ennek következtében juthatnak az adott elkövetési tárgy birtokába. A megszerzés a más által készített jelszavak, számítógépes programok birtokbavétele.¹³⁵ A forgalomba hozatal a jelszó, számítógépes program egy vagy több személy részére ellenérték fejében vagy ingyenesen történő eljuttatását jelenti. Jelen fordulattal kapcsolatban büntethetőséget megszüntető okot is tartalmaz a Btk. Amennyiben az elkövető a jelszó vagy számítógépes program készítésének hatóságok tudomására jutása előtt tevékenységét a hatóság előtt felfedi, az elkészített dolgot átadja, és lehetővé teszi a készítésben részt vevő más személy kilétének megállapítását, úgy nem büntethető cselekményéért.

Az (1) bekezdés b) pontja az adott jelszó, illetve számítógépes program készítésére vonatkozó gazdasági, műszaki, szervezési ismeretek más számára való rendelkezésre bocsátást szankcionálja. E második fordulat elkövetési magatartása akár aktív, akár passzív formát is ölthet.¹³⁶ Lényege, hogy az elkövető nem vesz részt a készítési folyamatban, hanem cselekményének közvetítő szerepe van, más személyek ennek eredményeképpen juthatnak olyan információkhoz, amelyek birtokában képessé válnak a fent említett súlyosabb bűncselekményi formák elkövetésére.

4) A vagyon elleni bűncselekményekről szóló XXXVI. fejezetben a 375. § alatt az (1) – (4) bekezdésben szerepel az információs rendszer felhasználásával

134 MEZEI Kitti: A kiberbűncselekmények hazai szabályozásának aktuális kérdései. Magyar jog, 2019/5, 314.

135 Nagykommentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.04.

136 Nagykommentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.04.

elkövetett csalás ún. károkozó adatvisszaélés¹³⁷ alakzata. Az (1) bekezdés tartalmazza az elkövetési magatartásokat, amelyek a következők: információs rendszerbe történő adatbevitel, az abban kezelt adat megváltoztatása, törlése, hozzáférhetetlenné tétele. A jogalkotó „nyitva hagyja” az elkövetési magatartások körét azzal, hogy a tényállás részévé teszi az információs rendszer működésének egyéb művelettel történő befolyásolását is. Jelen bűncselekmény elkövetési magatartásai részben megegyeznek a korábban vizsgált 423. § (2) bekezdésének b) pontjában szabályozott információs rendszer vagy adat megsértése elkövetési magatartásaival. A két bűncselekmény elhatárolása során a stádiumokat és a célzatot érdemes vizsgálni. A károkozó adatvisszaélés esetében egyenes szándéknak kell fennállnia a jogtalan, mások megtévesztésével károkozásra irányuló¹³⁸ haszonszerzésre vonatkozóan. A károkozást – a kár bekövetkezését és a kár mértékét – illetően elegendő az eshetőleges szándék.¹³⁹ A kár¹⁴⁰ keletkezhet magában az információs rendszerben is, de jellemzően az információs rendszer útján kezelt vagyonban bekövetkezett kár tényállásszerű.¹⁴¹

Károkozó adatvisszaélés kísérlete valósul meg akkor, ha bizonyítható a haszonszerzési cél, és bármelyik elkövetési magatartás megkezdődik ugyan, de károkozás nem következik be, ezáltal nem válik befejezetté a bűncselekmény. Haszonszerzési cél hiányában a korábban megjelölt elkövetési magatartások bármelyikének fennállása esetén az információs rendszer vagy adat megsértése tényállásának második alakzata (423. § (2) bekezdés b) pont) állapítandó meg. Amennyiben a károkozó csalás elkövetése érdekében az elkövető jelszót, illetve számítógépes programot készít, a 424. §-ban foglalt információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszásának vétsége valósul meg. Ugyanakkor ha bármilyen további, az adott információs rendszer befolyásolását célzó cselekményre sor kerül, illetve a nevesített elkövetési magatartások bármelyikének megvalósítása esetén az elkövető károkozó csalás bűntettének kísérlete miatt felel.¹⁴² A szakasz (2) – (4) bekezdése a bűncselekmény súlyosabban minősülő eseteit a vagyon elleni bűncselekményeknél alkalmazott szabályozási technikához hasonlóan a bekövetkezett kár összegéhez igazodóan

137 Nagykomentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.04.

138 KÓNYA István (szerk.): A magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára 2. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 1413.

139 Nagykomentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.04.

140 A Btk. 459. § (1) bekezdés 16. pontja szerint a törvény eltérő rendelkezése hiányában a bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenés.

141 Nagykomentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.04.

142 KÓNYA, i.m.1414.

szabályozza, illetve a minősítési rendszer részeként a bünszövetségben történő és üzletszerű elkövetés is szerepel.¹⁴³

E tényállás vizsgálata során el kell különíteni az első négy bekezdés és ugyanezen szakasz (5) – (6) bekezdése által lefedett bűncselekményi kört. A szakasz két utolsó bekezdése az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetőeszközzel való visszaéléssel megvalósuló alakzatot foglalja magában. Ezen alakzat elkövetési tárgya az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszköz, amely fogalmának meghatározására a Btk. 459. § (1) bekezdésének 20. pontja utal. E pont szerint elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszköz a hitelintézetekről szóló törvényben meghatározott készpénz-helyettesítő fizetési eszköz, kincstári kártya, valamint a személyi jövedelemadóról szóló törvény felhatalmazása alapján kiadott elektronikus utalvány, feltéve, hogy ezek információs rendszer útján kerülnek felhasználásra. A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról 2013. évi CCXXXVII. törvény 6. § (1) bekezdésének 55. pontja szerint készpénz-helyettesítő fizetési eszköz a csekk, az elektronikus pénz, a pénzforgalmi szolgáltató és az ügyfél közötti keretszerződésben meghatározott olyan személyre szabott dolog vagy eljárás, amely lehetővé teszi az ügyfél számára a fizetési megbízás megtételét. Mindkét alakzat védett jogi tárgya a információs rendszerekkel és készpénzkímélő eszközökkel történő fizetési műveletekkel érintett vagyoni jog. Mindazonáltal az (5) bekezdést megvalósító magatartás véleményem szerint akkor tartozna a szűkebb értelmű, tiszta kiberbűncselekmények közé, amennyiben az elkövető a hamis, hamisított vagy jogosulatlanul megszerzett eszköz felhasználását, illetve az ilyen eszközzel történő fizetés elfogadását túlnyomórészt az online térben valósítaná meg.

Azon vádlott cselekménye, aki jogosulatlanul megszerzi a sértett bankkártyáját, majd azzal néhány nap letelte alatt kisebb összegeket vesz fel a sértett bankszámlájáról, megvalósítja ugyan az (5) bekezdés szerinti bűncselekményt,¹⁴⁴ ennek során információs rendszert felhasználva jár el, de ezen felül nem az online térben cselekedve viszi véghez az elkövetési magatartást. Jellemzően e cselekményeknél az elkövetési tárgyat a fizikai térben szerzik meg – vagy hamisítva szerzik meg, illetve hamisítják –, majd szintén a fizikai térben történik a károkozás, tehát a felhasználás, illetve a fizetés elfogadása. Az idő előrehaladtával és a technológiai lehetőségek kiterjedésével, széleskörű felismerésével valószínű, hogy az alakzat alá tartozó magatartások egyre inkább közelebb kerülnek majd a szűkebb értelemben vett kiberbűncselekmények fogalmához, például akkor, ha az elkövetők nem készpénzfelvétellel, hanem online vásárlással valósítják meg a károkozást.

¹⁴³ KÓNYA, i.m. 1415.

¹⁴⁴ BH2019. 218.

Az (1) – (4) bekezdésben szabályozott károkozó adatvisszaélés és az (5) – (6) bekezdések szankcionálta magatartások feltűnő különbségük ellenére egy szakasz alatt találhatók, alátámasztva azon korábbi megállapítást, mely szerint a kiberbűnözés körébe vonható cselekmények a hagyományos bűnelkövetési magatartások részbeni átalakulása következtében jelentek meg, illetve komplex és diverz jellegüknel fogva megnehezítik a jogalkotó kategorizálási törekvéseit.

5) Végül szükséges megvizsgálni a jelen tényállás és a csalás (373. §) viszonyát, mely bűncselekményt szakirodalom az online térben megvalósuló elkövetések szempontjából a vegyes deliktumok közé sorolja. Leszögezendő, hogy utóbbi előbbinek nem speciális esete, mert a specialitás kizárólag az egymást az általános elemekben fedő tényállások kapcsolatában értelmezhető.¹⁴⁵ A specialitás esetében a jogalkotó az egyik bűncselekményi tényállásból további ismérvek megjelölésével kiemeli egy másikat, amely folytán a két diszpozíció a generális és speciális viszonyába kerül egymással, a kettő közül pedig csupán a speciális bűncselekmény kerülhet megállapításra.¹⁴⁶ Mindkét tényállás eleme a jogtalan haszonszerzési célzat és a kár mint eredmény. Ugyanakkor a csalás más (a passzív alany) tévedésbe ejtésével vagy tévedésben tartásával valósulhat meg, míg az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás tényállásában nincs passzív alany, természetes személyek megtévesztése helyett a vagyoni károsodást az információs rendszer közvetlen felhasználásával, befolyásolásával okozzák.¹⁴⁷

145 KÓNYA, i.m. 1416.

146 GELLÉR Balázs – AMBRUS István: A magyar büntetőjog általános tanai 1., Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017. 476.

147 Nagykomentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.04.

2.2. VEGYES DELIKTUMOK

Minden cselekmény, amely elkövetése az információs és kommunikációs technológiák, eszközök valamilyen fokú igénybevételével történik, ugyanakkor a technológia bármilyen jelenléte, felhasználása nélkül is megvalósítható/véghezvihető lenne, a vegyes deliktumok közé sorolható. Szathmáry Zoltán a vegyes deliktumok egy részéről tartalom-bűncselekményekként ír, más részüket közléssel elkövetett bűncselekményekként jelöli.¹⁴⁸ A tartalom-bűncselekmények közé sorolja a gyermekpornográfiát és a szerzői vagy szomszédos jogot sértő bűncselekményeket. Ugyanő a közléssel elkövetett bűncselekmények között említi a zaklatást, a becsületsértést, rágalmazást és a csalást. E dolgozatban részletesen a zaklatás és a gyermekpornográfia jelenségét, büntető törvénykönyvi tényállásait, gyakorlatát vizsgálom.

1) A vegyes deliktumok közül elsőként a zaklatás jellegű magatartásokkal és a zaklatás Btk.-beli tényállásával foglalkozom. A zaklatás kifejezés a hétköznapi szóhasználatban jelenthet zavaró, nyugtalanító, tolakodó és fenyegető magatartást, függetlenül annak módjától, gyakoriságától, illetve az ahhoz használt eszköztől.¹⁴⁹ Az olyan zaklató jellegű, ártó, támadó szándékos magatartásokat, amelyekben közrejátszik az információs és kommunikációs technológia, a nemzetközi szakirodalom egy része a 'cyberbullying' kifejezése alá vonja,¹⁵⁰ magyar megfelelője az 'online megfélemlítés'.¹⁵¹ Ez az áldozatok fizikai integritását, emberi méltóságát, magánéletének védelmét sértő¹⁵² ártalmas, káros vagy veszélyes tartalom készítését, terjesztését, vagy az azokhoz való hozzáférés lehetővé tételét foglalja magában, célja a sérelemokozás,¹⁵³ az áldozat önbecsülésének, méltóságának lerombolása.¹⁵⁴ Rendkívül szerteágazó módon kerülhet sor az online megfélemlítésre. Egyik tipikus példa az internetes zaklatás ('cyber-harassment'), amely a célpontra irányuló ismétlődő támadó kommunikációban jelenik meg. Az erőszak legfőképpen az áldozat pszichéjének

148 SZATHMÁRY, i.m. 195.

149 MONORI Zsuzsanna Éva: Zaklatás-e a cyberbullying? Az internetes zaklató magatartások büntetőjogi szankcionálásának dilemmái. In Medias Res. Folyóirat a sajtószabadságról és a médiaszabályozásról, 2016/2, 246.

150 Meg kell jegyezni, hogy közel sincs egyetértés a szakírók között abban, hogy a 'cyberbullying' csupán az oktatási környezetben történő magatartásokat öleli fel, avagy azon túlmutatva a korosztálytól, illetve intézményi környezettől független, tágabb körű jelenség. E dolgozatban a 'cyberbullying' nem az iskolai környezetben megvalósuló viselkedési formákat jelöli. Lásd például Pongó Tamás 'cyberbullying' kérdésével foglalkozó tanulmányát, amelyben az iskolákban és az azokhoz tartozó környezetekben történő szándékos sérelemokozást értendő e fogalom alatt. A szerző az egységes meghatározásra irányuló javaslatába kifejezetten a 'diák, vagy iskolai alkalmazott által vagy annak sérelmére' fordulatot emeli be.

151 MONORI, i.m.246.o.

152 Colette LANGOS: Cyberbullying: The Shades of Harm. Psychiatry, Psychology and Law, 2015/22, 19.

153 LANGOS, i.m. 8.

154 LANGOS, i.m. 18.

sérelmét okozza,¹⁵⁵ az ilyen jellegű támadásokat jellemzően szorongás, pszichoszomatikus problémák, szégyenérzet követ, de nem ritkák a depressziós tünetek, a szuicid gondolatok sem.¹⁵⁶ Az online megfélemlítés egy ernyőfogalom, egyik tipikus formája, az online zaklatás ('cyber-harassment', a magyar szakirodalomban jellemzően 'stalking') mellett számos más deviancia is tartozik ide.¹⁵⁷ Ezek bemutatására készült a mellékletben található áttekintő jellegű táblázat.¹⁵⁸ A táblázat az online megfélemlítés formáit angol nyelven sorolja fel, emellett magyarázatot ad a megvalósítás módjait illetően, valamint a magatartásokat „sérelem-skálán” elhelyezve megjelöli, hogy a cselekmények súlyossága és az általuk az áldozatnak okozott sérelem valószínűsége figyelembevételével szükségesnek látszik-e azok kriminalizációja.

Azon felül, hogy a jogalkotó állást foglal abban, hogy mely magatartások igényelnek büntetőjogi reakciót, felmerül az a kérdés is, hogy e kiterjedt cselekményi körből melyek szubszumálhatók egy, a magyar jogrendszerben már meglévő tényállás alá. A tág értelemben vett zaklatáson belül jelen dolgozat szempontjából azon magatartások jelentősek, amelyek elkövetése az internet közvetítésével valósul meg, és amelyek illeszkednek a Btk. különös részi tényállásai között szereplő valamely bűncselekmény keretei közé. A zaklatás tényállása (222. §) a Btk. XXI. fejezetében, az emberi méltóság és az egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények között szerepel. A tényállás részletes és gazdag elemzést kapott jogirodalomban, ennek összefoglalására és a zaklatással kapcsolatos számos kérdés megvitatására (például egység-halmazati kérdések kifejtésére, a védett jogi tárgy részletes alkotmányjogi vonatkozásainak ismertetésére) jelen dolgozatban nem kerül sor. A tényállás csupán néhány jellemzője kerül bemutatásra, e rész fókuszában az online megfélemlítés hazai jogrendszerben való elhelyezése áll.

A zaklatás jogi tárgya a személy általános és legtágabb értelemben vett magánszférája. A e fejezetében található bűncselekmények a magánszféra számos nevesített aspektusát védik, így például a magántitkot, a levéltitkot, a magánlakást és a becsületet.¹⁵⁹ Az Alkotmánybíróság a 8/1990. (IV. 23.)¹⁶⁰ és az 56/1994. (XI. 10.) AB határozataiban¹⁶¹ kifejtette, hogy a magánszférához való jog

155 E megállapítás alól kivételt képez a 'happy slapping' elnevezésű cselekmény, amely során fizikai erőszak közvetítése vagy arról készült felvétel eljuttatása történik a célpont részére azzal a céllal, hogy az elé tárt erőszakot indirekt fenyegetésként érzékeltetve megijessék vagy megfélemlítsék. (LANGOS, i.m. 4.)

156 Holt – Bossler, i.m. 15.

157 PONGÓ Tamás: Minek nevezzem? Avagy a cyberbullying magyar terminológiájának kérdései. Közjogi Szemle, 2018/2, 9.

158 Az 1. számú táblázat Colette Langos, Monori Zsuzsanna Éva és Parti Katalin munkái alapján készült.

159 Nagykommentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.08.

160 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 44 – 45.

161 56/1994. (XI. 10.) AB határozat, ABH 1994, 312, 313.

– amely ugyan a hazai alapjogi rendszerben nem nevesített mint alapjog – az emberi méltósághoz való jogból ered, annak szubszidiárius alapjoga. A jogalkotó alkotmányos eredetű cselekvési kötelezettségéből (ún. intézményvédelmi kötelezettség) adódóan, illetve kétségkívül a jogirodalom képviselőinek szorgalmazására és a társadalmi elvárások hatására döntött a zaklatás átfogó törvényi tényállásának kialakítása mellett.¹⁶²

A 222. § két, egymástól jól elkülöníthető alapesetet tartalmaz. Passzív alanyként mindkét esetben a természetes személyek szerepelhetnek. Az (1) bekezdésben található az első alapeset, amelynél az elkövetési magatartás a háborgatás, az elkövetés módja pedig a rendszeresség vagy tartósság. A háborgatás alatt azon cselekvések értendők, amelyek révén az elkövető a sértettet nyugtalanítja, zavarja, életét megnehezíti, feldúlja azt.¹⁶³ Az Ambrus – Ujvári szerzőpáros szerint a rendszeresség elkövetési mód alatt előre nem meghatározható, de nagyobb számú, az alkalmosság kizáró, hosszabb időintervallumon belül időről időre, akár nagyobb időközökkel is megszakítottan visszatérő elkövetés; a tartósság alatt pedig akár heteken át folytatott elkövetés értendő.¹⁶⁴ A cselekmény vagylagos célzata a megfélemlítés vagy a magánéletbe, mindennapi életbe való önkényes beavatkozás.

A (2) bekezdésben található második alapeset az elsőől lényegesen különböző magatartással foglalkozik. A 222. § második bekezdésének célzata a félelemkeltés, amely első ránézésre az első alapeset célzatainak egyikével, a megfélemlítéssel egybevágónak tűnhet. Azonban a második alapesetben foglalt magatartás az első bekezdésben foglalttal ellentétben nem egy hosszabb folyamat eredményeképpen létrejövő érzelmi állapothoz vezet (megfélemlítés), hanem egymozzanatos fenyegető cselekmény megvalósításával félelmet vált ki. A második bekezdés a) pontjában személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetésével fenyeget az elkövető, a b) pontban azt a látszatot kelti, hogy más életét, testi épségét vagy egészségét sértő vagy közvetlenül veszélyeztető esemény következik be. A (3) bekezdés a minősített eseteket tartalmazza, amelyek bármely fordulathoz kapcsolódhatnak. A minősített esetek az elkövető és a sértett közötti családi, érzelmi kapcsolatra, illetve a c) pont révén hatalmi, befolyási helyzetre, a d) pont szerepeltetésével pedig hivatalos személy ilyen minőségére utalnak. Kiemelendő, hogy a zaklatás minden esetben magánindítványra büntethető.

Az online megfélemlítés szempontjából elsősorban az zaklatás tényállásának (1) bekezdése releváns, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy nem zárható ki a (2)

162 AMBRUS István – UJVÁRI Ákos: A zaklatás bűncselekményének gyermekévei. Magyar Jog, 2016/7-8, 424.

163 Ambrus – Ujvári, i.m. 426.

164 Ambrus – Ujvári, i.m. 427.

bekezdésben foglalt magatartás révén megvalósuló félelemkeltés, illetve ezek együttes jelenléte sem. A zaklatás joggyakorlatában az emailek, SMS üzenetek küldése, a számos telefonhívás, személyes megkeresés, követés mellett a kiberbűnözés szempontjából jelentős újdonságként jelenik meg a közösségi oldalak felhasználása. Például aki azért hoz létre álnéven Facebook-profilt, mert más módon képtelen elérni a sértettet, és – miután az nem válaszol SMS-eire, nem veszi fel neki a telefont – az álprofil révén veszi fel a kapcsolatot a sértettel, szintén a tényállás első bekezdésében foglalt vétséget követi el.¹⁶⁵ Nem tipikus történeti tényállás mellett, ugyanakkor szemléletesen mutatja be az (1) bekezdés szubszidiaritását a Szekszárdi Törvényszék 2014-es határozata.¹⁶⁶ A döntés alapját képező történeti tényállás szerint a terhelt súlyos, másodfokon emberölés előkészülete bűntettének minősített cselekmények mellett különböző módokon megvalósította a zaklatás bűncselekményét is. Az elkövető a perbeli időszakban a többször fizikailag bántalmazta (rúgás, késsel bökdösés), emellett figyelte, követte a sértettet, számos alkalommal igyekezett kapcsolatba lépni vele telefonon és Facebook üzenetek útján. A sértett életét fenyegető szöveges üzenetek küldése megvalósítja a 222. § (2) bekezdésének a) pontjában foglalt magatartást, hiszen a „meg foglak ölni” és ennek különböző variációi alkalmasak voltak arra, hogy a megfenyegetett sértettben – különösen a zaklatást kísérő bántalmazó cselekményekre tekintettel – komoly félelmet keltsenek. A korábban említett szubszidiaritás miatt a terhelt ún. félelemkeltéssel megvalósuló zaklatás miatt felelt, amely látszólagos halmazatban áll a szintén megvalósult (1) bekezdésbe tartozó, háborgatást megvalósító magatartásokkal.

Az idézett joggyakorlat, de a hazai és nemzetközi jogirodalom alapján is látható, hogy a zaklatás tényállását alkotó cselekmények megnyilvánulási formái igen eltérőek lehetnek. A korábbi büntetőtörvény, a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: korábbi Btk.) 176/A. § (1) bekezdése tartalmazta a *különösen mással, annak akarata ellenére telekommunikációs eszköz útján vagy személyesen rendszeresen kapcsolatot teremteni törekszik* elkövetési módot. A korábbi Btk. ezen tényálláshoz fűzött indokolása utal arra, hogy a telekommunikációs eszköz útján való elkövetés a zaklatás tipikus esetei közé tartozik, ennek ellenére a hatályos tényállás nem tartalmaz hasonló „fogódzót”. E körben magyarázatként szolgálhat az, hogy a technológia folyamatosan fejlődik és ezzel párhuzamosan a társadalom kapcsolattartási szokásai formálódnak, változnak. Az online megfélemlítés vonatkozásában Parti Katalin arra figyelmeztet, hogy óvakodni kell a túlszabályozástól, és törekedni kell arra, hogy

165 A Kaposvári Törvényszék Kb.31/2014/19. sz. határozata.

166 A Szekszárdi Törvényszék B.89/2013/55. sz. határozata.

a tényállások kellőképpen absztraktak – s ezáltal a jövőbeli magatartások befogadására, kezelésére alkalmasak – legyenek.¹⁶⁷

2) A vegyes jellegű deliktumok közül a zaklató jellegű magatartások vizsgálata után a tartalom-bűncselekmények közé sorolható gyermekpornográfia jelenségével kapcsolatos egyes problémák bemutatása következik. Ahogyan a zaklatás esetében, úgy a jogirodalomban szintén magas fokon elemzett gyermekpornográfiát illetően sem cél a tényállás minden eleme és a hozzá kapcsolódó joggyakorlat teljes körű elemzése. Ehelyett a dolgozat utolsó érdemi része a gyermekpornográfia jelensége, illetve konkrét különös részi tényállása és a virtuális tér kapcsolatáról szól.

A gyermekpornográfia e dolgozatban több helyen említésre került. Egyrészt a felhasználók anonimitásának mint az internet egyik jellegzetességének letagadhatatlan szerepe van a hasonló cselekmények mindinkább gyakoribbá válásában. Másrészt szó volt arról is, hogy világszerte különösen nagy egyetértés övezi a gyermekpornográf tartalmak készítése, terjesztése és fogyasztása mögött álló személyek megbüntetését. Ebből arra lehetne következtetni, hogy a nemzetközi szintű egységes fellépést és a nemzetek jogrendszereiben nagyon hasonló – még ha nem is teljesen egyező – fogalomrendszer kialakítását a kiberbűnözésre egyébként igen jellemző akadályok nem fogják vissza. Ennek ellenére nincs egy olyan definíció, amely minden jogrendszerben egységesen iránymutatást jelentene abban, hogy milyen részletességgel, illetve mely minimális fogalmi elemekre kiterjedően érdemes szabályozást alkotni.

A gyermekpornográfia jelenségének megjelölésére e kifejezés helyett egyes szerzők a 'CEM' (Child Exploitation Material) vagy 'CSAM' (Child Sexual Abuse Material) terminológiát ajánlják. Ezek magyarul a gyermekek kizsákmányolását, illetve a gyermekek szexuális bántalmazását tartalmazó anyagokat jelentik, és a fogalmak előtérbe helyezését szorgalmazó szakírók szerint – amellet, hogy precízebben utalnak a jelenség megnyilvánulásaira – a 'gyermekpornográfia' kifejezéssel ellentétben kizárják bármiféle, a gyermek részéről történő beleegyezés sugalmazását.¹⁶⁸ A lényegét tekintve a gyermekek kizsákmányolását tartalmazó anyagok a kizsákmányoló tartalmak készítését, terjesztését, birtoklását jelentik. Szintén megjelenhet a 'grooming',¹⁶⁹ a szexuális kizsákmányolás és zsarolás. Mindez pedig az internet által, illetve az online

167 PARTI Katalin: A megfélemlítés (bullying) szabályozása Magyarországon és külföldön. In *Medias Res.*, 2016/1, 146.

168 DORNFELD László – MEZEI Kitti: Az online gyermekpornográfia elleni küzdelem aktuális kérdései. *Infokommunikáció és jog*, 2017/1, 33.

169 A 'grooming' során az online tér segítségével férköznek a gyermekek bizalmába, így érve el azt, hogy később a gyermek könnyebben beleegyezzen szexuálisan kizsákmányoló cselekményekbe. (CLOUGH, (Ij.20.) 381.)

környezettel valamilyen kapcsolatban valósul meg.¹⁷⁰ A *gyermek szexuális bántalmazását tartalmazó anyagok* a gyermekek szexuális bántalmazásának információs és kommunikációs technológiák által lehetővé tett voltára, illetve az olyan szexuális bántalmazásra utalnak, amelyet gyermekek ellen az internet környezetén kívül követnek el, de amelyről készült tartalom később megosztás útján mégis az online térbe kerül.

Az egységes meghatározás és nemzetközi szabályozás hiányának egyik oka bizonyosan a *gyermek* fogalma körüli bizonytalanság, amelyet tovább bonyolít különböző gyermek-fogalmak *szexuális beleegyezés korhatárával*¹⁷¹ való keveredése. Utóbbihoz viszonyítva a gyermek fogalom többé-kevésbé egységes, gyermek az a személy, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be.¹⁷² Ez alól bizonyos vonatkozásban nemzeti jogszabályok kivételt tehetnek és korábban nagykorúnak minősíthetik az adott személyt.¹⁷³ *Kiskorúként* megjelölve¹⁷⁴ minden olyan személy e fogalom alá tartozik, aki még nem töltötte be a tizennyolcadik életévét, de ehhez képest alacsonyabb korhatár (de minimálisan tizenhat év) is meghatározható.

A magyar büntetőtörvény 204. §-a gyermekpornográfia néven rendeli büntetni a hasonló cselekményeket.¹⁷⁵ A gyermekpornográfia esetében a nagykorúságtól-kiskorúságtól függetlenül a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy a passzív alany.

170 Roderic BROADHURST: Child sex abuse images and exploitation materials. In Roger LEUKFELDT – Thomas HOLT (szerk.): Cybercrime: the human factor. Routledge, 2019. 3.

171 A szexuális beleegyezés korhatára irányadó arra, hogy mely életkor alatt minősül törvénybe ütközőnek szexuális tevékenység folytatása. Magyarországon a szexuális cselekményekbe való beleegyezés korhatára a tizennegyedik életév.

172 Lanzarote Egyezmény meghatározása.

173 Az Gyermekek Jogairól Szóló ENSZ Egyezmény meghatározása.

174 Budapesti Egyezmény meghatározása.

175 A 'grooming' jelensége a Dornfeld – Mezei szerzőpáros elemzése szerint a Btk. 198. § (2) bekezdésében kapott helyet. A szexuális visszaélés e formáját az a tizennyolcadik életévét betöltött személy követi el, aki tizennegyedik életévét be nem töltött személyt arra törekszik rábírni, hogy vele vagy mással szexuális cselekményt végezzen. (DORNFELD – MEZEI, i.m. 33.)

Védett jogi tárgya a gyermekek zavartalan szexuális fejlődése és a szexuális fejlődési folyamat tényéből fakadó korlátozott szexuális önrendelkezésük védelme.¹⁷⁶ A tényállás (7) bekezdése tartalmazza az elkövetési tárgyak, azaz a pornográf felvétel és pornográf műsor meghatározását. Az (1) bekezdés a) pontjában foglalt elkövetési magatartások külön alapesetet képeznek, ezek a megszerzés és a tartás. A megszerzés a felvétel bármilyen módon történő birtokba vételét jelenti, ide tartozhat a digitális bizonyítékok rögzítése szempontjából jelentős bizonyítási problémákat felvető¹⁷⁷ 'live streaming' is, amely a gyermekek szexuális kizsákmányolásáról, szexuális bántalmazásáról készült tartalom letöltés nélküli megjelenítését jelenti. A tartás folyamatos birtoklást jelent.

Ugyanezen bekezdés b) pontja magasabb büntetési tétellel fenyegeti a készítés, a kínálás és az átadás elkövetési magatartásokat. A készítés¹⁷⁸ felvétel bármely módon történő létrehozását jelenti, de nem vonatkozik a virtuális tartalmak készítésére, azaz nem valós események rögzítésére. Ezen alapesetet tekintve a készítés mellett a kínálás (a felvétel átvételére való eredménytelen felhívás) és az átadás (a felvételnek azt megszerezni kívánó fél tényleges birtokába adása) szerepel.¹⁷⁹

Az első bekezdés c) pontja tartalmazza a gyermekpornográfia tényállásának leginkább súlyos eseteit.¹⁸⁰ A forgalomba hozatal a felvételek felhasználhatóságának a személyek pontosan meg nem határozható köre számára való elérhetővé tételt jelenti. A nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel elkövetési magatartása utóbbinál annyiban enyhébb cselekvést feltételez, hogy ennél nincs lehetőség a felvételek letöltésére, sokszorosítására vagy továbbítására, csupán azon megtekintésére. A kereskedés haszonszerzési célú, rendszeresen történő forgalomba hozatalt jelent. A (4) bekezdés a pornográf műsorban való szereplésre felhívást és szerepeltetést

176 Nagykommentár (KARSAI Krisztina szerk.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/423/> utolsó letöltés dátuma: 2020.09.08.

177 A Dornfeld – Mezei szerzőpáros szerint a kizárólagosan megtekintéses szolgáltatást nyújtó gyermekpornográf tartalmakat elérhetővé tévő internetes oldalakon az ilyen tartalmak megtekintése megállapíthatóságához a látogatás szándékosságát és a tartalomról való tudomást kell bizonyítani. A szándékosságra és a tudomásra a látogatás gyakoriságából, illetve a tartalmak megtekintéséért szolgáltatásként fizetésből lehet következtetni. (DORNFELD – MEZEI, i.m. 34.)

178 A 204. § (5) bekezdésének a) pontja a készítéshez kapcsolódóan nevesített előkészületi magatartást tartalmaz, amely a passzív alany pornográf felvételen való szereplésre felhívásával valósul meg.

179 A 204. § (1) bekezdésének b) pontjában foglalt három elkövetési magatartáshoz kapcsolódó minősített esetet tartalmaz a szakasz (2) bekezdése, amely az elkövető és a sértett közötti családi, érzelmi, hatalmi-befolyási viszonyra épül.

180 A 204. § (3) bekezdése a felvétel készítéséhez, forgalomba hozatalához vagy kereskedelméhez kapcsolódó sui generis bűnsegédi cselekményt foglal magában az anyagi eszközök szolgáltatása révén. Ugyanezen szakasz (6) bekezdése utóbbi elkövetési magatartások elkövetéséhez szükséges vagy azt könnyítő feltételek biztosítását – mint előkészületi magatartás – vétségként szankcionálja.

szabályozza, megkönnyítve a jogalkalmazás feladatát például a 'live streaming' és más olyan formák beazonosításával kapcsolatban, amelyek során nem történik felvételrögzítés. Az (5) bekezdés a) pontja a pornográf felvételen való szereplésre felhívást, b) pontjában a részvételt, illetve a c) pontban anyagi eszközök szolgáltatását vonja e körbe.

A tényállás rendkívül szerteágazó magatartásokat hivatott szankcionálni. Látható, hogy a magyar szabályozásban széles körben került sor a gyermekeket érintő szexuális kizsákmányolás formáinak kriminalizációjára. A problémakörből egy konkrét jelenséget kiemelve e ponton a *megszerzés* és *készítés* elkövetési magatartásával kapcsolatos, a közelmúltban hangsúlyt kapott 'sexting' kérdéskörének vizsgálata következik.

E kifejezés sok más online környezettel kapcsolatos fogalomhoz hasonlóan több mindent jelenthet. Egyrészt a konszenzuson alapuló szexuálisan provokatív, saját készítésű kép- vagy videofelvételek, illetve szexuális tartalmú üzenetcsere utalhat,¹⁸¹ de jelentheti, illetve előkészítheti azt a magatartást is, amely során az elkövető – további képfelvételek megosztása érdekében – a már birtokában lévő tartalmak megosztásával fenyegetőzik (más néven 'sextortion', szexuális tárgyú zsarolás).¹⁸² A 'sexting' – amely tehát magában foglalhatja a szöveges üzenetek mellett szintén szexuális tartalmú kép- vagy videofelvételek készítését, majd ezek más személyeknek való elküldését – nem ritka a tizennyolc éven aluli, de már szexuális beleegyezési korhatárt betöltött személyek között. Elviekben gyermekpornográfia miatt büntethető lenne az a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy is, aki szexuális tartalmú felvételeket *szerez meg* vagy *készít* egy tizennyolc éven aluli személyről.¹⁸³

A témát illetően az egyik internetes híroldal gyermekpornográfiáról szóló cikkével kapcsolatosan fejtette ki álláspontját Gyurkó Szilvia gyermekjogi szakértő. Gyurkó szerint¹⁸⁴ a tizennégy és tizennyolc év közötti fiatalok körében a szexuális tartalmú képek egymással való megosztása a „normális párkapcsolat, az elköteleződés része”, és mivel a jogalkotó a *megszerzés* és *tartás* elkövetési magatartásokat nem e cselekményi körre szabta, ezért a birtoklással (*megszerzés*) kapcsolatban a dekriminalizációt tartaná megfelelőnek. A kérdésben Ambrus

181 Holt – Bossler, i.m. 188.

182 Dornfeld – Mezei, i.m. 33.

183 A kérdéshez kapcsolódóan meg kell jegyezni, hogy a gyermekpornográfiáról szóló rész bevezetőjében megjelölt meghatározások forrásai között a Budapesti Egyezmény lehetőséget ad arra, hogy – az egyezmény szóhasználatában – kiskorúak életkorát a gyermekpornográfiával kapcsolatos bűncselekmények esetében (minimálisan) tizenhat évben lehessen meghatározni.

184 <https://tldr.444.hu/2020/08/01/ha-a-pedofilok-nyilvantartasa-a-csodafegyver-akkor-miert-nem-vetettek-be-eddig> utolsó letöltés dátuma: 2020.10.28.

István ellentétes álláspontra helyezkedett. Véleményében¹⁸⁵ kifejtette, hogy a jogalkalmazó az ún. teleologikus értelmezés alkalmazásával jogosult felmentő ítéletet hozni egy olyan esetben, amikor a hasonló jellegű cselekmények társadalomra veszélyesség hiányában nem valósítják meg a gyermekpornográfia bűncselekményét. Gelányi Anikó a témával kapcsolatban utal arra, hogy ugyan valóban szükséges konkrét korhatárt meghatározni a gyermekpornográfia passzív alanyaira vonatkozóan, paradoxnak tartja az a helyzetet, hogy a tizennyolcadik életévüket be nem töltött – tehát a gyermekpornográfia szempontjából passzív alannak minősülő –, de a szexuális beleegyezés alsó határát meghaladó korú személyek szexuális cselekményeket végezhetnek egymással, ugyanakkor erről bármilyen felvétel készítése törvénybe ütköző magatartásnak minősül.¹⁸⁶

Véleményem szerint a kérdésnek leginkább elméleti síkon van jelentősége. Nem tűnik életszerűnek, hogy a jogalkalmazó elé kerüljenek azok a tizennyolc éven aluli személyek által egymással kölcsönösen megosztott, szexuális tartalmú felvételek, amelyekkel a készítést követően nem éltek vissza, tehát például nem küldték tovább harmadik személynek, illetve nem osztották meg azokat a közösségi média felületein. A dekriminalizáció ellen szól, hogy a gyermekpornográfia tényállásának *megszerzés* elkövetési magatartása magában foglalhat olyan esetet is, amelyek során az elkövető olyan felvételek birtokába jut, amelyek a rajtuk szereplő személy tudta, beleegyezése nélkül készültek, illetve konszenzus megléte esetén a felvétellel való visszaélés következtében kerültek hozzá. Ezt támasztja alá Clough általános jellegű megállapítása, mely szerint a gyermekpornográf tartalmak gyártását a piac igényei alakítják, amennyiben pedig a birtoklás is szankciókkal fenyegetett magatartás, úgy a hasonló tartalmak birtoklása iránti igény csökkenhet, a piac szűkülhet, összességében pedig kevesebb gyermeket érhet el a szexuális kizsákmányolás.¹⁸⁷

A kiberdevianciák közül a kriminológia és szociológia művelői között különös figyelmet kap a szexuális jellegű online tevékenység, így a gyermekpornográf tartalmak megtekintésére, gyermekekkel való szexuális tartalmú kommunikációra irányuló cselekmények is. A kitüntetett figyelem oka abban áll, hogy a technológia és az internethálózat széles körű elérhetősége nagyban megkönnyítette a hasonló tartalmak készítését, megosztását és megtekintését,¹⁸⁸

¹⁸⁵https://444.hu/2020/08/22/szexkepeket-kuldozgeto-kamaszok-mihez-kezdjen-veluk-a-torveny?fbclid=IwAR2oK1HoEXMlcoasKMyAM_N19lmHw23M0Zc3Q46j-5yBtj-Bh4B0rxytsZM
utolsó letöltés dátuma: 2020.10.28.

¹⁸⁶ GELÁNYI Anikó: An examination of effective regulations against illegal pornographic materials and the possible alternatives for the prevention of and fighting against such crimes. In Selected essay of Faculty of Law University of Pécs. Pécs, University of Pécs Faculty of Law, 2009. 91.

¹⁸⁷ CLOUGH, i.m. (l.j.32.) 252.

¹⁸⁸ Holt – Bossler, i.m. 8.

a kibertérbeli anonimitás pedig megnehezítette az elkövetők azonosítását és felelősségre vonását. A hasonló tartalmak kereskedelme jövedelmező üzlet, jellemzően szervezett bűnözői csoportok is részt vesznek a terjesztésben,¹⁸⁹ amely alátámasztja a bűnelkövetési lánc minden lépése és az elkövetők körének minden szereplője elleni összehangolt nemzetközi fellépés fontosságát.¹⁹⁰

189 MEZEI, i.m. 140.

190 CLOUGH, i.m. (l.j. 14.) 677.

3. RÉSZ – ZÁRÓ GONDOLATOK

A kiberbűnözés jelentős társadalmi hatással bír, legyen szó akár a szerzői jogi bűncselekményekről, adathalász tevékenységről, amelyek kiemelkedő gazdasági kárt okozhatnak; avagy a magánszféra integritását fenyegető zaklatásról, az egyén anyagi biztonságát veszélyeztető csalásról; nem utolsósorban a társadalom következő generációinak szocializációját, lelki egészségét romboló internetes zaklatásról vagy gyermekpornográfiáról.

A folyamatos technikai fejlődés újabb és újabb veszélyhelyzeteket hoz felszínre, szüntelenül új elkövetési felületek és metódusok jelennek meg, büntetőjogi reakciót vonva maguk után.¹⁹¹ Véleményem szerint a jelenleg hatályos Btk. tényállások megfelelően fedik le az online tér bűncselekményeit, tehát a tényállások bővítése a kiberbűnözés markánsan új formáinak megjelenése esetén lenne indokolt. Esetlegesen érdemes lehet egy önálló különös részi fejezetbe foglalni a kibertér bűncselekményeit, legalábbis azon bűncselekményi tényállások tekintetében, amelyek a dolgozatban mint hálózat-bűncselekmények kerültek bemutatásra. E körben megjegyezhető az is, hogy a 375. § tekintetében az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetőeszközzel való visszaéléssel megvalósuló alakzatot érdemes lenne leválasztani a szakasz első négy bekezdése alkotta károkozó adatvisszaélésről, és utóbbi cselekményt a „tisztá” kiberbűncselekményekkel egy helyen szabályozni.

A büntetőjog eszközei csak részét képezik azoknak az intézkedéseknek, amelyek segíthetnek a kibertér védelmének megteremtésében és biztonságának megőrzésében. A kiberbűnözés elleni védekezésben kiemelt szerepe van az államnak. Ez teendőik sorát jelenti a tájékoztatástól kezdve az állami infrastruktúrák rendszerei védelmének biztosításán át a bűnüldözés és a jogalkalmazás felkészítéséig. A dolgozatban utaltam azon kihívásokra, amelyekkel bűnüldözésnek meg kell küzdenie, ideértve a digitális bizonyítékok megőrzésének problémáját. Különösen fontos lenne a nyomozást végző személyek folyamatos felkészítése, hiszen a digitális bizonyítékok megőrzésének szükségessége nem csupán a hálózat-bűncselekmények esetében, de a vegyes bűncselekmények nyomozása során is egyre gyakoribbá válik.¹⁹² Emellett érdemes biztosítani a jogalkalmazásban részt vevők képzését is.

A kiberbiztonságot megteremtő eszközrendszer része maga az egyén is. A körültekintő internethasználat a kiberbiztonságra törekvés megnyilvánulhat abban is, hogy jelentjük a minket ért jogsértéseket – különösen az online megfélemlítés különböző formáit –, hozzájárulva a kiberbűnözés valós

191 SZATHMÁRY Zoltán: Bűnözés az információs társadalomban. Alkotmányos büntetőjogi dilemmák az információs társadalomban. Budapest, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 181.

192 CLOUGH, i.m. (l.j.20.) 370.

kiterjedésének megismeréséhez. A egyéni felhasználók belátása nagymértékben hozzájárulhat társadalom nagyobb fokú tudatosságához.

A legtöbb nemzetnek ugyan eltérő büntetőszabályai vannak az egyes kiberbűncselekményeket illetően,¹⁹³ a kulturális különbségekből és hagyományokból adódóan nem minden cselekmény vált ki széleskörben azonos reakciót. Az olyan cselekmények esetében, amelyek szabályozása államonként nagymértékben eltér, bonyolultabbá válik a joghatósági problémák kezelése, a nyomozási hatáskörök elosztása, valamint lassul az információcsere. A kiberbűnözés globális jellegét újra aláhúзва megállapítható, hogy az egyes országok szervei közötti nagyfokú együttműködés, a szabályozás harmonizációja és a tudományos eredmények megosztása azért is kívánatos lenne, mert a fejlett világ államainak nagy része nagyon hasonló kihívásokkal¹⁹⁴ küzd, így más államok és szervek tapasztalatai hasznosnak bizonyulhatnak akármelyik nemzet számára.

193 Wall – Williams, i.m. 401.

194 CLOUGH, i.m. (l.j. 14.) 672.

MELLÉKLET

1. táblázat

A támadási forma megnevezése	A támadási forma leírása	Büntetőjogi reakció szükségessége
Happy Slapping	Fizikai erőszak közvetítése vagy arról készült felvétel eljuttatása a célpont részére azzal a céllal, hogy az elé tárt erőszakot indirekt fenyegetésként érzékeltetve megfélemlítsék.	Szankció bevezetése egyértelműen indokolt.
Denigration (szexuális jellegű képfelvétel, videofelvétel) ¹⁹⁵	Befeketítés, azaz a hírnév rontására alkalmas képfelvétel vagy videofelvétel megosztása, terjesztése.	
Cyber-stalking	A zaklatás súlyos, esetleg hírnévrontással kombinálódó formája. Az enyhébb formájú zaklatás az áldozat felé egyre intenzívebb fenyegetések révén alakul súlyos formává, amelynek következtében a célpont személyes biztonságát kezdi féltetni.	
Masquerading/ Impersonation	Személyiséglopás vagy profillopás, azaz az elkövető egy másik, létező személy online profiljában jelenik meg, és a nevében hírnevének rontására alkalmas üzeneteket küld harmadik személyeknek.	Indokoltnak látszik a kriminalizáció, azonban a jogalkotónak egy esetleges szankcionálás során figyelemmel kell lennie a cselekmények

195 A 'cyberbullying' körében számos szexuális tartalommal kapcsolatos deviancia is jelen van. A szerteágazó jelenség ismertebb elemei a következők.

Az 'RSA' ('recorded sexual assault) rögzített szexuális bántalmazást jelent, a szexuális erőszaktevők az általuk az erőszakra készített kép- vagy videofelvétel nyilvánossá tételével fenyegetik meg az áldozatot arra az esetre, ha az az őt ért erőszak miatt hatóságokhoz fordulna. A 'sexting' magatartásáról korábban már volt szó. Ezzel rokon a 'nonconsensual pornography', azaz másik személy beleegyezése nélkül, de akár konszenzus alapján készített, megosztott szexuális tartalmak konszenzus nélküli (további) megosztása. Ennek nem haszonszerzési, hanem személyes jellegű célból, például a bosszúállás céljából véghezvitt alfaja a 'revenge porn'(bosszúpornó), amely esetében bármely, szexuális jellegű tartalmat az azon szereplő személy ellehetetlenítése, megalázása végett bizonyos körben nyilvánosságra hoznak. Hazánkban hasonló tényállásnál a bíróság kimondta, hogy a szexuális szokások, a nemi identitás és az ezek körébe tartozó tények az intim szféra részét képezik, s azoknak nagy nyilvánosság elé tárása a sértett személyiségi jogát, emberi méltóságát sérthetik, ezért alkalmas lehet a becsület csorbítására, s a rágalmozás vétségének megvalósítására (EBH 2013. B.21.)

Outing and Trickery	Az elkövető, az áldozat bizalmába férkőzve ráveszi, hogy személyes információkat osszon meg vele, amelyeket később a megalázás céljával publikussá tesz.	egyedi vonásaira.
Indirect threat	Olyan fenyegetés, amely egy egyszeri fizikai sérelem bekövetkezését helyezi kilátásba. (A súlyosabb formájú zaklatáshoz képest különbségként emelendő ki, hogy utóbbinál a fizikai sérelemmel fenyegetés rendszeres, az indirekt fenyegetésnél pedig alkalmi jellegű.)	
Denigration (nem szexuális jellegű, sértő képfelvétel, videofelvétel)	Befeketítés, azaz a hírnév rontására alkalmas képfelvétel vagy videofelvétel megosztása, terjesztése.	
Harassment (hosszú távon)	A zaklatás enyhébb formája, amely során a célpontnak támadó, bántó jellegű üzeneteket küldenek.	
Denigration (kizárólag szövegesen, hosszú távon)	Befeketítés, azaz a hírnév rontására alkalmas szöveg (pletyka, szóbeszéd) megosztása, terjesztése.	
Harassment (rövid távon)	A zaklatás enyhébb formája, amely során a célpontnak támadó, bántó jellegű üzeneteket küldenek.	Szankcionálásuk során különös figyelemmel kell eljárni, e formák nem valósítanak meg súlyos jogsértést.
Denigration (kizárólag szövegesen, rövid távon)	Befeketítés, azaz a hírnév rontására alkalmas szöveg (pletyka, szóbeszéd) megosztása, terjesztése.	
Exclusion (hosszú távon)	Kiközösítést, online csoportból való kirekesztést jelent.	
Exclusion (rövid távon)	Kiközösítést, online csoportból való kirekesztést jelent.	Szankció nem szükséges.
Denigration (kizárólag szövegesen, egy-egy elszigetelt eset)	Befeketítés, azaz a hírnév rontására alkalmas szöveg (pletyka, szóbeszéd) megosztása, terjesztése.	

BIBLIOGRÁFIA

Monográfiák és tanulmányok

- Martin A. Andresen – Graham Farrell (szerk.): The Criminal Act. The Role and Influence of Routine Activity Theory. London, Palgrave Macmillan, 2015.
- Borbíró Andrea et al. (szerk.): Kriminológia. Budapest, Wolters Kluwer, 2018.
- Susan W. Brenner: Cybercrime and the law. Challenges, issues and outcomes,. Lebanon, Northeastern University Press, 2012.
- Roderic Broadhurst: Child sex abuse images and exploitation materials. In Roger Leukfeldt – Thomas Holt (szerk.): Cybercrime: the human factor. Routledge, 2019.
- Jonathan Clough: Principles of cybercrime. Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- Gelányi Anikó: An examination of effective regulations against illegal pornographic materials and the possible alternatives for the prevention of and fighting against such crimes. In Selected essay of Faculty of Law University of Pécs. Pécs, University of Pécs Faculty of Law, 2009.
- Gellér Balázs – Ambrus István: A magyar büntetőjog általános tanai I. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.
- Thomas J. Holt – Adam M. Bossler: Cybercrime in progress: Theory and prevention of technology-enabled offenses. New York, Routledge, 2016.
- Michael McGuire: Hypercrime: the new geometry of harm. New York, Routledge – Cavendish, 2007.
- Mezei Kitti: Szervezett bűnözés az interneten. In: Mezei Kitti (szerk.): A bűnügyi tudományok és az informatika. Budapest; Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019.
- Nagy Zoltán András: Bűncselekmények számítógépes környezetben. Budapest, Ad Librum, 2009
- Szathmáry Zoltán: Az internet mint a bűncselekmények elkövetésének helye. In Mezei Kitti (szerk.): A bűnügyi tudományok és az informatika. Budapest; Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019.
- Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások az információs társadalomban. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018.

Folyóiratok

- Ambrus István – Ujvári Ákos: A zaklatás bűncselekményének gyermekévei. Magyar jog, 2016/7-8,
- Bederna Zsolt – Szadeczky Tamás: Cyber espionage through Botnets. Security Journal, 2020/33.
- Lavriero Buono: Fighting cybercrime between legal challenges and practical difficulties: EU and national approaches. ERA Forum, 2016/17.

Susan W. Brenner– Leo L. Clarke: Distributed security: preventing cybercrime. John Marshall Journal of Computer and Information Law, 2005/4.

Jonathan Clough: Cybercrime. Commonwealth Law Bulletin, 2011/37.

Jonathan Clough: The Council of Europe Convention on Cybercrime: Defining 'Crime' in a Digital World. Criminal Law Forum, 2012/23.

Dornfeld László – Mezei Kitti: Az online gyermekpornográfia elleni küzdelem aktuális kérdései. Infokommunikáció és jog, 2017/1.sz.

Bert-Jaap Knoop: The Internet and its Opportunities for Cybercrime. Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series, 2011/9.

Colette Langos: Cyberbullying: The Shades of Harm. Psychiatry, Psychology and Law, 2015/22.

David Maimon – Eric R. Louderback: Cyber-Dependent Crimes: An Interdisciplinary Review. Annual Review of Criminology, 2019/2.

Mezei Kitti: A kiberbűncselekmények hazai szabályozásának aktuális kérdései. Magyar jog, 2019/5.sz.

Mezei Kitti – Nagy Zoltán: Organised Cybercrime Groups and Their Illicit Online Activities. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 2016/154.sz.

Mezei Kitti: A DDoS-támadások büntetőjogi szabályozása az Egyesült Államokban, Európában és Magyarországon. Pro Futuro, 2018/1.sz.

Monori Zsuzsanna Éva: Zaklatás-e a cyberbullying? Az internetes zaklató magatartások büntetőjogi szankcionálásának dilemmái. In Medias Res., 2016/2.sz.

Nagy Zoltán András: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények új szabályozásáról. Háttér és elemzés. Ügyészek Lapja, 2014/3-4.sz.

Parti Katalin: A megfélemlítés (bullying) szabályozása Magyarországon és külföldön. In Medias Res., 2016/1.sz.

Parti Katalin: A számítógépes bűnözés és az internet. Kriminológiai Tanulmányok, 2003/40.sz.

Peszleg Tibor: Az adatbűnözés és gazdasági hatásai. Infokommunikáció és jog, 2009/3.sz.

Pongó Tamás: Minek nevezzem? Avagy a cyberbullying magyar terminológiájának kérdései. Közjogi Szemle, 2018/2.sz.

Sorbán Kinga: Információs rendszer és adatok megsértése, avagy vírusok, férgek és trójai falovak a büntető törvénykönyvben. Belügyi Szemle, 2018/1.

David S. Wall – Matthew Williams: Policing diversity in the digital age: Maintaining order in virtual communities. Criminology and Criminal Justice, 2007/4.sz.

Debra Wong Yang – Brian M. Hoffstadt: Countering the Cyber-Crime Threat. American Criminal Law Review, 2006/43.

Majid Yar: The novelty of 'cybercrime'. An assessment in light of routine activity theory. European Journal of Criminology, 2006/2.sz.

Ales Zavrsnik: Cybercrime Definitional Challenges and Criminological Particularities. In: Masaryk University Journal of Law and Technology, 2008/2.

Jogforrások

2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2005. évi XCII. törvény az Európa Tanácsnak a gyermekek szexuális kizsákmányolás és szexuális zaklatás elleni védelméről szóló Egyezménye kihirdetéséről, valamint ezzel összefüggésben egyes törvények módosításáról

2004. évi LXXIX. törvény az Európa tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezményének kihirdetéséről

1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

A Tanács 2019. május 17-i 2019/796 rendelete az Uniót vagy annak tagállamait fenyegető kibertámadások elleni korlátozó intézkedésekről

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R0796&from=EN>

Az Európai Parlament és a Tanács 2013. augusztus 12-i 2013/40/EU irányelve az információs rendszerek elleni támadásokról és a 2005/22/1B tanácsi kerethatározat felváltásáról

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013L0040&from=EN>

Az Európa Tanács egyezménye a gyermekek védelméről a szexuális kizsákmányolás és bántalmazás ellen (Lanzarote Egyezmény, 2007. október 25.)

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046e1d2>

Az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt Egyezménye Számítástechnikai Bűnözésről (Budapesti Egyezmény, 2001. november 23.)

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680081561>

A Gyermekek Jogairól Szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (Gyermekek jogi Egyezmény, 1989. november 20.)

<https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/AGyermekekjogairolszoloegyezmenyNewYork1989.pdf>

Egyéb

AB határozatok:

8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42 – 45.

56/1994. (XI. 10.) AB határozat, ABH 1994, 312 – 315.

Bíróági döntések:

BH2019. 218.

BH2017. 392.

EBH 2013. B.21.

Kúria Bhar.I.537/2017/5. sz. határozata

Fővárosi Ítéltábla Kbf.28/2016/5. sz. határozata

A Kaposvári Törvényszék Katonai Tanácsának Kb.26/2015/12. sz. határozata

A Szekszárdi Törvényszék B.89/2013/55. sz. határozata

Kommentárok:

Kónya István (szerk): Magyar büntetőjog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára Budapest, HVG-ORAC, 2013.

Karsai Zsuzsanna (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez

Jelentések:

Mike McGuire – Samantha Dowling: Cyber crime: A review of the evidence. Chapter 1: Cyber-dependent crimes. Home Office Research Report, 2013/75, 1-34 utolsó letöltés dátuma: 2020.02.11.

Doktori értekezések:

Mezei Kitti: Büntetőjogi válaszok az informatikai kihívásokra. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2019.

Szathmáry Zoltán: Bűnözés az információs társadalomban. Alkotmányos büntetőjogi dilemmák az információs társadalomban. Budapest, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2012.

Internetes oldalak

<https://eur-lex.europa.eu/>

<https://dictionary.cambridge.org/>

<https://internetworldstats.com/> utolsó letöltés dátuma: 2020.10.28.

https://444.hu/2020/08/22/szexkepeket-kuldozgeto-kamaszok-mihez-kezdjen-veluk-a-torveny?fbclid=IwAR2oK1HoEXMJcoasKMyAM_N19lmHw23M0Zc3Q46J-5yBtj-Bh4B0rxytsZM utolsó letöltés dátuma: 2020.10.28.

<https://tldr.444.hu/2020/08/01/ha-a-pedofilok-nyilvantartasa-a-csodafegyver-akkor-miert-nem-vetettek-be-eddig> utolsó letöltés dátuma 2020.10.28.

CSÁTI VERONIKA

A KAPCSOLATI ERŐSZAK TÉNYÁLLÁSA A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK ELLENI HARCBA

1. Bevezetés

*„Férfi és nő. Hogy érthetnék egymást?
Hisz mind a kettő mást akar – a férfi a nőt – a nő a férfit.”
(Karinthy Frigyes)*

„A kapcsolati erőszak tényállása már önmagában, megalkotásától kezdve számos kérdést vet fel, mindezzel fejtörést okozva a jelen, valamint a jövő jogalkalmazói számára egyaránt. A vizsgált tényállás a családon belüli erőszak viszonylatában még kevésbé minősülhet hatékony eszköznek. Még ha el is fogadjuk ugyanis, hogy a jogalkotó a jelenség megfékezése céljából a büntetőjog eszközéhez folyamodik, rendkívül visszás az, hogy ezt egy önmagában is problematikus, a jelenség karakterétől távol álló tényállás megalkotásával teszi, ezzel pedig tovább kuszálja az egyébként is összetett kérdéskört.”¹ – írja Kanyuk Petra Ágnes tanulmányában. A kapcsolati erőszak, mint önálló tényállás, a 2013. július 1-jén hatályba lépett 2012. évi C. törvény² (továbbiakban: Btk.) közlönyállapotában még nem szerepelt, azt az egyes büntető tárgyú törvények módosításáról szóló 2013. évi LXXVIII. törvény³ utólag, de a Btk. hatálybalépéséhez igazodó hatállyal illesztette a törvénybe. E törvény miniszteri indokolása szerint a tényállás a kriminológiai fogalom szerinti családon belüli erőszak elleni hatékonyabb fellépés eszköze, amelynek „önálló, új tényállás jellegét tovább erősíti, hogy már a meglévő tényállásokhoz képest – a sértettek speciális jellegére és a rendszeres elkövetésre tekintettel – az új tényálláshoz kapcsolódó szigorúbb büntetési tételek mellett, abban olyan új magatartások kriminalizálása is megjelenik, amelyek eddig nem szerepeltek a Btk.-ban. A törvény ennek megfelelően a testi sértés szintjét el nem érő, de a sértett emberi méltóságát súlyosan sértő erőszakos magatartásokat és a gazdasági ellehetetlenítést is büntetni rendeli.”⁴ Ahogy azt az indokolás szövege is mutatja, a törvény a bűncselekmény elkövetési magatartásait a Btk.-ban szereplő büntetőjogi tényállásokra hivatkozva határozza meg, így a törvény célja egyfajta előrehozott, megerősített védelemmel az elkövető elrettentése, és erre tekintettel egyes, a kapcsolati erőszak alakzatánál enyhébb büntetéssel fenyegetett, a családon belüli erőszak körébe vonható

1 KANYUK Petra Ágnes: A kapcsolati erőszak sui generis tényállásának szerepe a családon belüli erőszak megfékezésében. Magyar Rendészet, 2016/5, 31.

2 A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.

3 Az egyes büntető tárgyú törvények módosításáról szóló 2013. évi LXXVIII. törvény.

4 Miniszteri indokolás a 2013. évi LXXVIII. törvényhez, Részletes indokolás a 19. §-hoz, 5. pont.

bűncselekményeket – a testi sértés egyes alakzatait, a becsületsértést, a személyi szabadság megsértését és a kényszerítést – súlyosabban rendeli büntetni.⁵

A kapcsolati erőszak önálló tényállása egyrészt áttörésként értékelhető, hiszen megalkotásával deklarálásra került az a lényeges mondanivaló, miszerint a családon belül megvalósuló erőszakos bűncselekmények nem maradhatnak szó nélkül, titokban. Másrészt viszont a tényállás számos problémát vet fel, éppen ezért korántsem tekinthető a családon belüli erőszakkal szembeni hatékony eszköznek.⁶ A párkapcsolati erőszak kiemelkedően fontos emberi jogi, egészségügyi és szociális probléma Magyarországon. Ennek ellenére azonban a közpolitika ezt sosem tekintette lényeges problémának, hiszen – többek között – hiányoznak az összehasonlítható statisztikai adatok is, mivel elenyésző számú kutatás és adatgyűjtés folyt e kérdésről hazánkban az elmúlt években.⁷

Ezen megfontolás alapján tanulmányomban azon feltevés bizonyítására törekszem, miszerint a kapcsolati erőszak, mint sui generis tényállás megalkotása nem volt szükségszerű a magyar jogrendszerben, mivel ez önmagában nem tekinthető alkalmas eszköznek a családon belüli erőszak megfékezésére. Ennek alátámasztásául mindenekelőtt megvizsgálom a családon belüli erőszak jelenségét, majd rátérek a kapcsolati erőszak tényállásának a magyar büntetési rendszerben való megszületésére, annak körülményeire. A dolgozatban áttekintem a különböző kutatásokat, amelyek azt bizonyítják, hogy információhiány és a kapcsolati erőszakkal kapcsolatos sztereotip gondolkodás jellemző a közvéleményre és a szakemberek széles körére is. Végezetül pedig olyan javaslatok megfogalmazására törekszem, amelyek megfontolása eredményes lehet a családon belüli erőszak elleni hatékony fellépés kapcsán. Ezek alapján törekszem a családon belüli erőszakkal foglalkozó szakirodalom lehető legszélesebb körű feldolgozására, kitérve a téma kapcsán releváns nemzetközi dokumentumokra, külföldi modellekre, valamint a civil szféra törekvéseire.⁸

5 Uo.

6 KANYUK, i.m. 31.

7 TÓTH Olga: A nők elleni párkapcsolati erőszak Magyarországon. Az elmúlt 20 év kutatási eredményeinek összegzése. Elérhető: https://socio.hu/uploads/files/2018_4/30_toth.pdf (Letöltés ideje: 2020. 08. 03.).

8 KANYUK, i.m. 32.

2. A családon belüli erőszak történeti áttekintése

A család szerepe és megítélése a társadalomban az utóbbi évtizedekben jelentősen megváltozott. A szerepváltás és a család válságának ellenére azt mondhatjuk, hogy a családoknak döntő hatásuk van az egyén értelmi, érzelmi fejlődésében, valamint szocializációs folyamatában. Giddens az angol és az amerikai családokban jelenlévő erőszakot vizsgálta. Tanulmányában⁹ kifejti, hogy két fő oka van annak, hogy a családokban mindennapos az erőszakos magatartás. Az egyik ok, hogy a családi élet jellemzője a személyes intimitás, az érzelmek erős jelenléte. Ilyen közegben a konfliktusok hamarabb bontakoznak ki, és hajlanak át tettelegességre, mint az érzelmszegény kapcsolatokban. A fizikai bántalmazás elterjedésének másik oka Giddens szerint az, hogy a gyermekek testi fenyegetése, valamint a feleségbántalmazás a társadalom által elfogadott bánásmód.¹⁰

A családon belüli erőszak az 1960-as évek felfedezése, ez azonban nem azt jelentette, hogy nem volt jellemző az agresszió és bántalmazás egyes családokban, csupán nem kaptak nagy nyilvánosságot.¹¹ A háztartáson belül élő nők helyzete különösképp megalázó volt, ugyanis férjük legálisan bántalmazhatta őket. Ezen jogot Angliában törvény biztosította. A „the rule of thumb”, vagyis a „hüvelyk-szabály” kimondta, hogy nem büntethető a férj azon cselekedete, mely szerint a meghatározott méretű bottal bántalmazza feleségét.¹² Amint az kiderült tehát, már egészen a korai időkben megjelent a nő alárendelt szerepe a párkapcsolatokban. Egészen a francia forradalom időszakáig számos európai országban törvények mondták ki a férj hatalmát felesége felett. Franciaországban például a XIII. századi Beauvais-i szokások szerint megengedett volt, hogy a férj megverje feleségét, ha az okot ad rá. Még az 1800-as évek elején is tartalmazta a Code Civil 213. cikkelye, hogy a feleség engedelmességgel tartozik férjének, továbbá az 1810-es Code Penal 324. cikkelye értelmében a feleségét megölő férj a büntetés végrehajtása alól felmenthető, ha cselekményét azért követte el, mert felesége megcsalta őt.¹³ A „megvert gyermek szindróma” súlyosságát először öt orvostárta fel 1962-ben. Amikor átnézték 71 baleseti ambulancia egy évre vonatkozó röntgenfelvételeit, több mint 300 gyermekbántalmazási esettel találkoztak. Nem sokkal később a nőmozgalmak indítottak kampányt a bántalmazott feleségek helyzetét illetően, később pedig a

9 Anthony GIDDENS: Szociológia. Budapest, Osiris Kiadó, 1997. 400.

10 DOMOKOS Andrea: A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico. Politicarum XVI. Budapest, 2017. 8.

11 Eric PINCAS: Hogyan vált a házastársi erőszak bűncselekménnyé? Múlt-kor, 2010/ tavasz, 35.

12 Angela Jane WEISL: Quitting Eve: Violence Against Women in the Canterbury Tales. In Anna ROBERTS: Violence against women in medieval texts. Gainesville, University of Florida Press, 1998. 115-136.

13 SZABÓ Alexandra: Családi (v)iszonyok. A családon belüli erőszak önálló büntetőjogi törvényi tényállásának dilemmái. De iurisprudencia et iure publico , 2013/2, 4.

saját férjük által megerőszkolt nők személyes és jogi problémáira hívták fel a figyelmet.¹⁴ A média hozzáállása megváltozott azáltal, hogy felfedezte a témában rejlő lehetőségeket és néhány családi tragédiának nagyobb nyilvánosságot adott, mint eddig. Megszólaltatta az áldozatokat, a szakértőket és a segítő intézményeket, így a médiának köszönhetően a családon belüli erőszak a középpontba került. Mindezek hatására elsőként a nyugati, modern államok próbáltak olyan jogi mechanizmusokat kidolgozni, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy megfékezzék, vagy legalább csökkentse a családon belüli erőszak, mint kriminológiai entitás társadalmi jelenségként való terjedését. E törekvés értelmében különböző jogi megoldások születtek mind a büntetőjog és büntetőeljárás jog, mind a polgári jog és közigazgatási jog területén.¹⁵

Hazánk jogtudatába a családon belüli erőszak kérdésköre lényegében az 1990-es évek végére vonult be, ugyanis jogszabályi környezetben először egy 1997-es Kormányhatározatban jelent meg, majd a következő évtizedekben több intézkedés és jogszabály is született, amelyek a családon belül megvalósított agresszív magatartások felismerését, megelőzését és kezelését célozzák.¹⁶ A továbbiakban a teljességre törekvés igényével igyekszem felsorolni a főbb állomásait a hazai jogi szabályozásnak.

- Az Országgyűlés 1997-ben fogadta el a gyermekvédelmi törvényt¹⁷, illetve az erőszakos közöszlenség tényállása büntethetővé vált a házastársak között. Ennek megfelelően a Kormány a 2174/1997. sz. határozatában jogalkotási kötelezettséget vállalt a családon belüli erőszak törvényi szintű szabályozására. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a gyermekvédelmi törvény a világon tizennegyedikként rögzítette a testi fenyegetés teljes tilalmát, miszerint „a gyermeknek joga van emberi méltósága tiszteletben tartásához, a bántalmazással – fizikai, szexuális vagy lelki erőszakkal –, az elhanyagolással és az információs ártalommal szembeni védelemhez. A gyermek nem vethető alá kínzásnak, testi fenyegetésnek és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek, illetve bánásmódnak.”¹⁸
- Az alternatív vitarendezési megoldások törvényi szintű szabályozása is megtörtént A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény¹⁹ útján.

14 ALFÖLDI Ágnes Dóra: A családon belüli erőszak megítélése és megelőzésének eszközei a magyar és az európai uniós jogban. Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/alfoldi47.html> (Letöltés ideje: 2020. 09. 25.).

15 VIRÁG György: Családi viszonyok. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2005. 65.

16 RÉPÁSSY Árpádné Németh Laura: Erőszak a családban. Büntetőjogi Szemle, 2019/2, 67.

17 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.

18 KOVÁCS Zsuzsanna – SCHEIBER Dóra – HERCZOG Mária (szerk.) az Országos Gyermek-egészségügyi Intézet gondozásában a gyermekbántalmazás és elhanyagolás témakörében készült módszertani ajánlás tervezet. In RÉPÁSSY i.m. 67.

19 2002. évi LV. törvény a közvetítői tevékenységről.

- A családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére irányadó nemzeti stratégia kialakításáról az első lényeges lépés a 45/2003. (IV.16.) Országgyűlési Határozat volt, amely irányt szabott a családon belüli erőszak elleni küzdelemnek. A határozatban az Országgyűlés felkérte arra a Kormányt, hogy dolgozzon ki több törvényjavaslatot, melyek a távoltartás jogintézményének magyar jogba történő implementálását szolgálják, a családon belüli erőszaknak a bírósági, hatósági eljárásokban a soronkívüliségét biztosítják, valamint az áldozatok személyes biztonságát, emberi méltóságát szolgáló tanúvédelmi szabályok megállapítását, a meglévő szabályok megerősítését célozzák.
- Még ugyanebben az évben megtörtént a bűnmegelőzés feltételeinek megteremtése, ugyanis az Országgyűlés a 115/2003. (X.28.) Országgyűlési Határozatában fogalmazta meg először a családon belüli erőszak, mint társadalmi probléma megelőzésének és kezelésének célkitűzését. Ezen határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiáját tartalmazza, több jogágot átfogó, komplex rendszer kidolgozását szorgalmazta, valamint kitért mind a média, mind pedig a nem-kormányzati szervek szerepére is.
- Ezen Országgyűlési Határozat végrehajtására született meg a „társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája rövid, közép- és hosszú távú céljainak végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról” elnevezésű 1009/2004. (II.26.) Kormányhatározat, amelyben – többek között – a családon belüli erőszak megelőzése érdekében egy 9 pontból álló intézkedési terv került rögzítésre és a távoltartás bevezetését tényként kezelte.
- A 2006. évi LI. törvény²⁰ módosította a büntetőeljárás törvényt oly módon, hogy a távoltartás intézménye bekerült hazánk igazságszolgáltatásába.
- 2007. január 1-jén lépett hatályba a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény.²¹
- Megszületett a „Legyen jobb a gyermekeknek!” című, 2007-2032. évekre szóló Nemzeti Stratégiáról szóló 47/2007. (V.31.) Országgyűlési határozat, amelyben legfontosabb célkitűzésként került megfogalmazásra, hogy a gyermekekkel foglalkozó szolgáltatásokban dolgozók szakmai színvonalát emelni kell, a szakmai képzések részleges átalakítása útján szemléletváltozást kell elérni.
- A 2007. évi CLXII. törvény 4. §-a 2018. január 1-jei hatállyal iktatta be a Btk.-ba a zaklatás tényállását.

20 2006. évi LI. törvény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról.

21 2006. évi CXXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről.

- 2009. január 1. napján hatályba lépett a hozzátartozók közötti erőszak miatti távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény.²²
- A Nemzeti Ifjúsági Stratégiáról szóló 88/2009. (X.29.) Országgyűlési határozatban célként került megfogalmazásra a családon belüli erőszak elleni hatékonyabb fellépés tudatosítása, illetve a távoltartást biztosító jogszabályi feltételek biztosítása mellett az eljárási és intézményi feltételek felülvizsgálata.
- A 2013. július 1-jétől hatályos új Btk. a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekményeket tartalmazó XX. fejezetének 212/A. §-ban került szabályozásra a kapcsolati erőszak bűncselekménye.
- 2015-ben megszületett a 30/2015. (VII.7.) Országgyűlési határozat a kapcsolati erőszak elleni hatékony fellépést elősegítő nemzeti stratégiai célok meghatározásáról, amely határozat a családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére irányuló nemzeti stratégia kialakításáról szóló 45/2003. (IV.16.) Országgyűlési határozatot visszavonta. E határozatában az Országgyűlés felkérte a Kormányt, hogy a kapcsolati erőszak elleni fellépést célzó, vagy azzal kapcsolatban célt vagy feladatot meghatározó, jelenleg hatályos kormányzati szintű stratégiákat 2016. december 31-éig vizsgálja felül, illetve azokat szükség esetén módosítsa. Ennek keretében meghatározta azokat a nemzeti stratégiai célokat, amelyek figyelembevételével mellett a kapcsolati erőszak elleni hatékony fellépés érdekében a Kormányt intézkedések megtételére hívta fel. Ezen intézkedéseket illetően hangsúlyt fektetett a pénzügyi és humán kapacitások biztosítására, a kormányzati és nem kormányzati szereplők hatékony együttműködésére, a megelőzésre, az egyes áldozatok helyzetének specializált szemléletére, a krízisközpontok megfelelő számú biztosítására. Kiemelésre került az áldozatokkal és az elkövetőkkel foglalkozó, illetve ezen személyekkel potenciálisan kapcsolatba kerülő szakemberek képzéseinek folyamatos biztosítása, a gyermekvédelmi szakemberek képzése, a kapcsolati erőszak áldozatai speciális igényeinek figyelembevételével a hatósági, bírósági eljárások során.
- Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a körzeti megbízotti szabályzatról szóló 26/2015. (XII.9.) ORFK utasítás utalt a körzeti megbízottnak a családon belüli erőszak kezelését és a kiskorúak védelmét érintő közjogi szervezetszabályozó eszköz rendelkezései szerinti feladataira, illetve rögzítette, hogy a körzeti megbízott a bűnmegelőzési feladatai keretében részt vesz a távoltartás és a családon belüli erőszak esetén a gyermek- és a fiatalok védelmére vonatkozó jogszabályok végrehajtásában.

²² 2009. évi LXXII. törvény a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról.

A konkrét jogi szabályozást illetően fontos kiemelni, hogy jogrendszerünkben elsődlegesen az Alaptörvény különböző cikkei biztosítják a családon belüli erőszak sértettjeinek emberi jogait és védelmét, amelyet az állam garantál. A II. cikk szerint „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” A III. cikk (1) bekezdése szerint „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen megalázó bánásmódnak, vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.” A XV. cikk (3) bekezdése pedig a férfiak és nők egyenjogúságáról szól. A gyermekek védelmét a XVI. cikk (1) bekezdése rögzíti, miszerint „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.”²³

23 Magyarország Alaptörvénye II. cikk, III. cikk, XV. cikk, XVI. cikk.

3. A kapcsolati erőszak dogmatikai beilleszthetősége

3.1. A kapcsolati erőszak fogalma

Hazánkban a családon belüli erőszak definícióját elsőként az Országos Rendőr-főkapitányságnak a családon belüli erőszak kezelésével és a kiskorúak védelmével kapcsolatos rendőri feladatok végrehajtásáról szóló 13/2003. (III.27.) számú intézkedése fogalmazta meg. Ezen intézkedés szerint „a családon belüli erőszak az egy háztartásban élő személyek, illetve hozzátartozók, a volt házastársak, élettársak, gyermekvédelmi intézményben nevelkedő kiskorúak között megvalósuló, vagy őket a felsorolt személyek cselekménye által érintő, az intézkedésben felsorolt bűncselekmények és szabálysértések. Sajátossága, hogy abban a közegben fordul elő, amely méltóságot, egyenlőséget, anyagi biztonságot, pszichés támaszt, emocionális kötődést kellene, hogy jelentsen a család minden tagja számára.”²⁴ A családi erőszak kriminológiai definíciója szerint „embertől eredő másik személyre közvetlenül irányuló, a cél elérésére alkalmas fizikai vagy pszichikai erő. A családon belül elkövetett, a családtagok ellen irányuló cselekményeket az életkortól és a nemi hovatartozástól függő egyenlőtlenségek okozta anyagi, érzelmi és szexuális függőség különbözteti meg az erőszak más formáitól, még ha megjelenési formájukban hasonlóak is.”²⁵ Más megfogalmazásban az, „ha valaki a hozzátartozója biztonságát, testi, lelki épségét veszélyezteti vagy károsítja, önrendelkezésében vagy szexuális önrendelkezésében korlátozza, testi erőszakot követ el, vagy annak elkövetésével fenyeget, illetve személyi tulajdontárgyait szándékosan tönkreteszi és ezzel elviselhetetlenné teszi az áldozat számára az együttélést”, az családon belüli erőszakot követ el.²⁶ A családon belüli erőszak sértettjei tehát ezen jogsértések közvetlen sértettje és mindazok a személyek, akik azzal közvetlen összefüggésben testi, értelmi, érzelmi, vagyoni vagy erkölcsi sérelmet szenvedtek, így azok a hozzátartozók is, akiket a bántalmazás közvetlenül nem érintett. E szerint a családon belüli erőszakon belül három típust különböztethetünk meg: a párkapcsolati erőszakot, a gyermekbántalmazást, valamint az idősek és fogyatékkal élők bántalmazását.²⁷ Virág György szerint a családon belüli erőszak fogalma alapvetően a családtagok, illetve az intim partnerek közötti, tipikusan – de nem kizárólag – otthon megvalósuló

24 KEMÉNY Gábor: A családon belüli erőszak jogi prevenciója és büntetése a magyar jogrendszerben. Pécs, 2014. 85.

25 RÉPÁSSY, i.m. 69.

26 A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése és kezelése – módszertani ajánlás tervezet – Igazságügyi Minisztérium: Összefoglalás a családon belüli erőszak ellen. Elérhető: http://www.ogyei.hu/upload/files/gyermekb_modszertani_ajanlas.pdf (Megtekintés időpontja: 2020.10.04.).

27 RÉPÁSSY, i.m. 69.

erőszakcselekmények megjelölésére szolgál.²⁸ A szűkebb felfogás a partnerkapcsolaton belüli bántalmazásokat érti alatta, míg mások – elsősorban a gyermekvédelmi érdekekre fókuszálók csoportja – kiterjesztően értelmezve, a közös háztartásban élők vagy rokonok közötti valamennyi erőszakot ide sorolják, beleértve a „családszerű helyzetben” nevelkedő gyermekeket, és az intézményben élőkkel szembeni, ún. rendszerabúzust is. Végül pedig a „középutas” megközelítés azokat a bántalmazó magatartásokat sorolja ide, amelyek ebben az elrendezésben, családban jelennek meg.²⁹

A fogalmi és osztályozásbeli bizonytalanságok jól mutatják a családon belüli erőszak megragadásával kapcsolatos alapvető sajátosságokat. A családban, mint rendszerben megjelenő bántalmazások ugyanis egymástól nehezen választhatóak el, hiszen az erőszak közvetlen sértettjein túl a család további tagjai sem tekinthetők kívülállónak. Éppen ezért mind a konfliktus feltárásához, mind pedig annak kezeléséhez úgy juthatunk a legközelebb, ha ezt az egységben gondolkodó szemléletet vesszük alapul. Ezen megközelítés ráadásul nemcsak a különböző személyek viszonylatában érvényes, hanem áthatja az egyes személyek tekintetében jelentkező bántalmazásokat is. A kutatások, valamint a tapasztalatok szerint ugyanis az egyes típusok szinte soha nem jelentkeznek különállóan, hanem általában együtt, egymást váltva, egy folyamat részeként mutatkoznak meg.³⁰ E felfogás igazolja azt is, hogy a családon belüli erőszakra, mint szociológiai jelenségre, kriminológiai entitásra érdemes tekinteni, ugyanis, amíg azt a bűnözés társadalmi jelenségeként vizsgáló kriminológiai egységként tudja kezelni, a normatív kategóriákkal operáló anyagi jog erre nem, illetve csak nehezen volna képes.³¹

3.2. A kapcsolati erőszak elkövetési magatartásai

Amint azt már említettem, a kapcsolati erőszak tényállása a Btk. közlönyállapotában még nem szerepelt, azt a 2013. évi LXXVIII. törvény utólag illesztette a büntetőtörvénybe. E szerint:

212/A. § (1) Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen

a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít,

28 VIRÁG György: Családon belüli erőszak. In.: GÖNCZÖL Katalin et al. (szerk.): Kriminológia – Szakkriminológia. Budapest, CompLex Kiadó, 2006. 380.

29 Uo.

30 MORVAI Krisztina: Terror a családban. Budapest, Kossuth Kiadó, 1998. 14.

31 VIRÁG, i.m. 149.

b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülözésnek tesz ki, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott személy sérelmére rendszeresen követ el

a) a 164. § (2) bekezdése szerinti testi sértést vagy a 227. § (2) bekezdése szerinti becsületsértést, bűntett miatt három évig,

b) a 164. § (3) és (4) bekezdése szerinti testi sértést, a 194. § (1) bekezdése szerinti személyi szabadság megsértését vagy kényszerítést, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Kapcsolati erőszak elkövetőjével szemben kitiltásnak is helye van.

(4) Az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény csak magánindítványra büntethető.

A kapcsolati erőszak törvényi tényállásában négy alakzatot különböztethetünk meg, ezek közös jellemzője az elkövető gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére történő rendszeres elkövetés. A törvényi tényállás két elkövetési magatartást határoz meg. A Btk. 202/A. § (1) bekezdés a) és b) pontjaiban foglalt alapesetek közös jellemzője továbbá, hogy mindkét alakzat szubszidiárius jellegű, azok elkövetője magánindítványra üldözendő, és vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Az elkövetési magatartások a két alapesetben az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartás tanúsítása (e körbe tartoznak a súlyos verbális támadások, illetve a testi sértés szintjét el nem érő, de a passzív alany emberi méltóságát súlyosan sértő, erőszakos magatartások³²), illetve a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javak elvonása, és ezzel a sértett súlyos nélkülözésnek történő kitétele. Az elkövetési magatartások alapján a (2) bekezdés a) pontjában írt alakzat az (1) bekezdés a) pontja szerinti alapesett minősített esetének, a (2) bekezdés b) pontja pedig a súlyosabban minősülő esetének tekinthető. Elkövetési magatartásaik közül az alapeseti és minősített könnyű testi sértés, az alapeseti súlyos testi sértés, a személyi szabadság megsértése és a kényszerítés maguk is az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartások. Ugyanakkor a tetteges becsületsértés és az erőszakos magatartás viszonya felvet kérdéseket, amelyeket a következőkben igyekszem megválaszolni. A könnyű testi sértés, a súlyos testi

32 BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: Büntetőjog II. Különös Rész. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016. 248.

sértés, a személyi szabadság megsértése és a kényszerítés jogi megítélése az alaphűncselekmények többé-kevésbé kialakult értelmezési gyakorlata alapján történhet, így a kapcsolati erőszak erőszakfogalmának megértése szempontjából ezek fogalma és tartalma nem okoz problémát. Éppen ezért jelentőségük abban áll, hogy a Btk. 212/A. § (1) bekezdésének a) pontja szerinti alakzat megállapításának a törvényi tényállás szerkezetéből adódóan addig van helye, amíg a rendszeres, emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartás nem valósít meg rendszeres testi sértést vagy rendszeres tettleges becsületsértést. A kapcsolati erőszak tényállásában az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartás felső határa tehát a tettleges becsületsértés szintjét el nem érő kell, hogy legyen.³³ Az erőszak büntetőjogi fogalomkörébe történő illeszkedés szempontjából a Btk. 212/A § (1) bekezdésének b) pontja szerinti alakzat, a közös gazdálkodás körébe, vagy közös vagyonba tartozó anyagi javaknak a sértettet súlyos nélkülözésnek kitevő elvonása irreleváns (kivéve, ha a dolog elleni erőszakos magatartásokat ezen alakzat alá vonná a gyakorlat). Minden bizonnyal ez az alakzat tekinthető a kapcsolati erőszak legnagyobb újdonságának, és nem vitatható, hogy ezen elkövetési magatartás is a szociológiai-kriminológiai értelemben vett családon belüli erőszak egyik formája lehet, ezért is kerülhetett a jogi értelemben vett családon belüli erőszak-jellegű magatartásokkal együtt a kapcsolati erőszak tényállása alá.³⁴

3.3. A családon belüli erőszak fajtái

Annak ellenére, hogy a családon belüli erőszak típusai közötti éles határvonalak elmosódnak, csoportosítani lehet az egyes fajtákat a bántalmazás jellege szerint, valamint a sértett személye szerint. A bántalmazás jellege szerint különbséget kell tenni a fizikai erőszak, az elhanyagolás, a lelki bántalmazás, a szexuális erőszak és szexuális visszaélés, valamint a gazdasági visszaélés között. A fizikai erőszak ugyancsak lehet közvetlen, amikor az egy nem kívánt fizikai érintés, testi sértés formájában bontakozik ki, valamint közvetett, ekkor az erőszak általában dolog ellen irányul, és tárgyak rongálásában nyilvánul meg. Az elhanyagolás a gyermek, vagy a családban élő idős, esetleg fogyatékkal élő személy ellátásának, gondozásának elmulasztása. Ha az áldozat felnőtt, az erőszak emocionális vagy fizikai formában valósulhat meg, ha gyermek, ehhez az iskolával, tanúlással kapcsolatos feladatok elhanyagolása társulhat.³⁵ A lelki bántalmazáshoz tartozik a sértett fenyegetése, szidalmazása, megalázása, érzelmi zsarolása. Emellett a

³³ Uo.

³⁴ LÁSZLÓ, i.m. 67.

³⁵ RANSCHBURG Jenő: A meghitt erőszak. Budapest, Saxum Kiadó Bt., 2006. 24.

lelki abúzus része az is hogy a bántalmazó a társadalmi kudarcaiért a bántalmazottat teszi felelőssé, illetve igyekszik izolálni a partnerét, hogy más emberi kapcsolatai ne legyenek, ezáltal teljesen kiszolgáltatottá váljon. Gazdasági, társadalmi visszaélés alatt a sértett pénzének, kapcsolatainak ellenőrzését, a velük való találkozás akadályozását értjük. Tipikus példa erre, ha a bántalmazó nem engedi, hogy partnere dolgozni járjon, vagy saját jövedelemmel rendelkezzen, illetve ha azt elveszi és saját belátása szerint, időközönként ad csak neki. A sértett személye szerint különbséget tehetünk gyermekbántalmazás, partnerbántalmazás, idősbántalmazás, illetve egyéb rokonok sérelmére elkövetett bántalmazás között. A házastárs, élettárs, partner sérelmére elkövetett bántalmazást általában férfiak követik el, azonban nem egyedi az az eset sem, amikor a kapcsolati erőszaknak nő az elkövetője. „A nők elleni erőszak bármely olyan, a nőket nemük miatt érő erőszakos tett, mely testi, szexuális vagy lelki sérülést okoz vagy okozhat, beleértve az effajta tettekkel való fenyegetést, valamint kényszerítést és a szabadságtól való önkéntes megfosztást, történjen az a közéletben vagy a magánszférában.”³⁶ Idősbántalmazásnak számít minden olyan egyszeri vagy ismétlődő cselekvés vagy beavatkozás hiánya, amely félelmet, szükségtelen fájdalmat okoz az idős személynek egy olyan kapcsolatban, amelyben elvárható a bizalom.³⁷

3.4. Az erőszakos magatartás büntetőjogi fogalomkörének értelmezési gyakorlata

3.4.1. A rendszeresség fogalmi megközelítései

Az Országos Kriminológiai Intézet (a továbbiakban: OKRI) kutatásában röviden bemutatta a kapcsolati erőszak törvényi tényállásának releváns jogi fogalmait, azonban jellegéből és a vizsgálat módszeréből adódóan alapvetően a gyakorlati tapasztalatokat dolgozta fel, és ezek fényében tett de lege ferenda javaslatokat. A jelentésben megfogalmazott, a kapcsolati erőszak törvényi tényállásának esetleges módosítására irányuló javaslatok érintenék a védett személyi kör meghatározását, a rendszeresség fogalmát és annak követelményét, az elkövetési magatartás emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos jellegének egymáshoz való viszonyát, a büntetési tételeket, valamint az alapesetek magánindítványra üldözendő jellegét.³⁸ Nem érintik azonban a

36 Nők elleni erőszak megszüntetéséről szóló ENSZ Nyilatkozat, 1993.

Elérhető: <https://www.patent.org.hu/n%C5%91k-elleni-er%C5%91szak> (Megtekintés ideje: 2020. 10. 05.).

37 DOMOKOS, i.m. 11.

38 GARAI Renáta: A kapcsolati erőszak bűncselekményének jogalkalmazási gyakorlata. (III.B/1.28.) Kutatási jelentés. Országos Kriminológiai Intézet 2018. 145-148.

kutatás javaslatai a bűncselekmény elkövetési magatartásait az erőszak büntetőjogi fogalomkörének oldaláról.³⁹

Annak ellenére, hogy a rendszeresség nem kapcsolódik szorosan az erőszak büntetőjogi fogalomköréhez, mégis érdemes említést tenni róla, hiszen a tetteges becsületsértés vagy testi sértés rendszerességének megállapítása jelenti a minősített eset alsó határát, az olyan elkövetés minimumát, amely a Btk. 201/A. § (1) bekezdésének a) pontja szerinti alapesetet már meghaladja. A törvényi tényállás szerkezete alapján ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy ha az elkövető a sértett sérelmére rendszeresen valósít meg az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást, és e cselekménye egy vagy több alkalommal, de nem rendszeresen valósít meg tetteges becsületsértést vagy testi sértést is, akkor a cselekmény minősítése az alapeset keretein belül marad. A miniszteri indokolás azon mondatát, miszerint „ha az egyik bűncselekmény az (1) bekezdés a) pontjában, a másik bűncselekmény az (1) bekezdés b) pontjában szerepel, ebben az esetben a súlyosabban minősülő fordulatot kell megállapítani, az magába olvasztja az enyhébb cselekményt”⁴⁰, csak abban az esetben lehet elfogadni, ha a súlyosabb minősítést megalapozó magatartás vagy eredmény is rendszeresen megvalósul. Az ettől eltérő értelmezés – például a rendszeres erőszakos magatartás testi sértést egy vagy több alkalommal, de nem rendszeresen okozó megvalósulásának (2) bekezdés a) pont szerinti minősítése – a törvény szövegével ellentétes, így nem elfogadható. A törvény indoklásából azonban egyértelműen kiolvasható az a jogalkotói szándék, hogy a rendszeres erőszakos fellépés egy bűncselekményként történő elbírálása nem eredményezheti a büntetési tételek csökkenését.⁴¹ Ezért amennyiben a kapcsolati erőszak súlyosabb alakzatait megalapozó magatartás vagy eredmény egy vagy több alkalommal, de nem rendszeresen jelentkezik, és ezért a kapcsolati erőszak súlyosabb alakzata nem állapítható meg, úgy ezeket a súlyosabb rész-cselekményeket a kapcsolati erőszak törvényi egységéből kiemelve önálló bűncselekményként kell megállapítani, míg a további rendszeres rész-cselekmények esetében a kapcsolati erőszak enyhébb alakzata állapítható meg e másik bűncselekmények mellett anyagi halmazatban. A kapcsolati erőszak körében a rendszeres elkövetésről a miniszteri indoklás annyit állapít meg, hogy az legalább két rövid időszakonkénti elkövetést takar.⁴² A jogelméletben létezik egy olyan álláspont, amely a rendszeres elkövetés megállapíthatóságához legalább két elkövetési alkalmat kíván meg, azzal azonban, hogy a rendszeresség kizárja az alkalmoszerű elkövetést, az ismétlődés az egyes alkalmakat

39 LÁSZLÓ, i.m. 68.

40 Miniszteri indokolás a 2013. évi LXXVIII. törvényhez, Részletes indoklás a 19. §-hoz, 5. pont.

41 Uo.

42 Uo.

összekapcsoló elkövetési tudattartalmat feltételez.⁴³ Az alkalmoszerű elkövetés kizárásában látta a rendszeresség lényegét a Kúria is, amikor kimondta, hogy a rendszeresség több mint ismétlődés, ugyanis tartalmazza az elkövetőnek az egyes alkalmakat összekapcsoló tudatállapotát, ami azt fejezi ki, hogy az elkövető „rendszerint csinál magatartásából, az nem rendkívüli, legalább két elkövetés esetében is megállapítható”.⁴⁴ Ezen értelmezést veszi át a gyakorlatnak iránymutatást kínáló kommentárirodalom is.⁴⁵ A rendszerességnek a jogelméletben létezik olyan megközelítése is – a zaklatás vonatkozásában –, miszerint azon az elkövetési magatartás rövidebb időközönkénti, ismételt megvalósulását kell érteni.⁴⁶ Az ún. kapcsos kommentár szerint pedig a rendszeresség nem a köztes időtartam hosszára, hanem az alkalmoszerűség kizárására utal.⁴⁷ Más szerzők a rendszeresség lényegét az adott típusú elkövetésre történő berendezkedésben látják.⁴⁸

A magam részéről a László Balázs által meghatározott rendszeresség-fogalommal értek egyet, miszerint a rendszeresség lényege ugyancsak az alkalmoszerűség hiányában, az erőszakos viszonyulásra történő berendezkedésben keresendő, azzal a különbséggel azonban, hogy ez a rendszerszerűség – bár alapvetően nem az elkövetések számától, hanem a kapcsolaton belüli interaktusok rendszerszerű erőszakos beállítottságától függ – kétséget kizáróan csak két alkalomnál többszöri elkövetés mellett állapítható meg, így a párkapcsolatokban megtörtént egyszeri erőszakos fellépés nyilvánvalóan nem rendszeres. A kétszeri vagy többszöri erőszakos fellépés az elkövető tudattartama, elhatározása, az erőszakos fellépés konkrét motívuma és az időköz alapján lehet csoportosítani. Azonos motívum és rövid időközönként jelentkező többmozzanatú tettelegesség esetén egyrendbeli folyamatos – vagyis nem rendszeres – cselekmény, míg egységes akaratelhatározás és rövid időközönkénti elkövetés esetén, de folyamatosság hiányában egyrendbeli folytatólagos bűncselekményről beszélhetünk. A rendszeresség megállapítását tehát akkor tartom indokoltnak, ha a folytatólagosságnak egyébként megfelelő erőszakos fellépések esetén nyilvánvalóan hiányzik az egységes akaratelhatározás, vagy ha a folytatólagosságnak egyébként megfelelő erőszakos fellépések esetén a hosszabb tartamú kapcsolatban rendszeresen visszatérően, de nem rövid időközönként kerül sor erőszakos fellépésre, de mégis

43 Belovics – Molnár – Sinku, i.m. 239.

44 17/2017. számú büntető elvi határozat I. pont.

45 MÁRKI Zoltán: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In KÓNYA István (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. 1. kötet. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2016. 811.

46 Belovics – Molnár – Sinku, i.m. 269.

47 MÁRKI, i.m. 811.

48 BALOGH Ágnes – TÓTH Mihály (szerk.): Magyar büntetőjog. Általános Rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2010. 331.

megállapítható, hogy az elkövető magatartásában rendszerszerűen jelen van az erőszakos beállítottság. Végül pedig akkor indokolt, ha a folytatólagos elkövetésnek ténylegesen mindenben megfelelő elkövetés időbeli terjedelme vagy az elkövetések számában megmutatkozó gyakorisága a folytatólagosság, mint az alapcselekményhez a büntetéskiszabás során kapcsolódó súlyosító körülmény jogkövetkezményeinek meghaladását indokolja. A rendszeresség tehát, mint az alapbűncselekményhez képest súlyosabb büntetési tétellel járó minősítést eredményező kritérium bizonyos szempontból többet kell, hogy jelentsen, mint a folytatólagosság, aminek megállapításához kétségkívül elegendő két elkövetési alkalom. A kapcsolati erőszak önálló törvényi tényállása létjogosultságának fő indokát éppen a folytatólagosságot meghaladó rendszeresség követelményében látom, ezért is nem tartom követendőnek az OKRI kutatási jelentését, miszerint a törvényi tényállásból mellőzni lehetne a rendszerességet.⁴⁹

3.4.2. Az erőszakos magatartás értelmezési gyakorlata

A magyar büntetőjogban törvényi erőszakfogalmat nem találunk. A jogelmélet a Különös Részi erőszakot, mint elkövetési módot az Általános Részi kényszerrel, a testre gyakorolt, vagyis fizikai kényszerítéssel kapcsolja össze.⁵⁰ A Kúria – még Legfelsőbb Bírósággént – kialakított gyakorlata alapján az erőszak valamely személyre közvetlenül ható olyan fizikai erő kifejtése, amely az ellenállást megtöri.⁵¹ Az erőszak fogalmához kapcsolódik, de attól szükségszerűen elkülönül a garázdaság, a hatósági eljárás megzavarása, valamint a kapcsolati erőszak tényállásaiban megjelenő erőszakos magatartás, ami a Btk. Különös Részében elkövetési módként megjelenő erőszakkal szemben ezeknek a bűncselekményeknek elkövetési magatartása. A 2008. évi LXXIX. törvény 2009. február 1. napjától kezdődő hatállyal kiegészítette a garázdaság tényállását a „lex tojás”-ként is ismert (5) bekezdéssel, miszerint „e § alkalmazásában erőszakos magatartás a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására”.⁵² A Btk. hatálybalépésével az előbbi fogalomrendszer annyiban alakult át, hogy a „lex tojás” a garázdaság és a hatósági eljárás megzavarása tényállásokból változatlan megfogalmazással átkerült a törvény záró részébe, vagyis az értelmező rendelkezések közé, így annak tartalma is a büntetőtörvény egészére nézve irányadó. A jogalkotó tehát a kapcsolati erőszak Btk. 202/A. § (1) bekezdésének a) pontja szerinti alakzatának elkövetési magatartásaként meghatározott erőszakos magatartásra nem alkotott speciális értelmező rendelkezést. Így az erőszakos

49 László, i.m. 70.

50 Balogh – Tóth, i.m. 155.

51 34/2007. BK vélemény III/1. pont.

52 1978. évi IV. törvény 271.§ (5) bek.

magatartás az említett három bűncselekmény esetén elvileg hasonló cselekményeket kellene, hogy lefedjen.⁵³

Amint azt már említettem, az erőszak, mint elkövetési mód fogalmához tartozik, de attól szükségszerűen elkülönül a garázdaság, a hatósági eljárás megzavarása és a kapcsolati erőszak tényállásának elkövetési magatartásaként megjelenő erőszakos magatartás kategóriája. E három bűncselekmény elkövetési magatartásai között is mutatkozik némi eltérés, ugyanis míg a garázdaság elkövetési magatartása kihívóan közösségellenes és erőszakos, addig a hatósági eljárás megzavarásának elkövetési magatartása lehet csak kihívóan közösségellenes vagy csak erőszakos, illetve egyaránt kihívóan közösségellenes és erőszakos. A kapcsolati erőszak Btk. 212/A. § (1) bekezdésének a) pontja szerinti elkövetési magatartása az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartás, vagyis a tényállásszerűséghez a törvény szófordulata alapján – amelyet a kommentárirodalom is megerősít⁵⁴ – mindhárom tulajdonságnak jellemeznie kell az elkövetési magatartást ahhoz, hogy az elkövető cselekménye e tényállás szerint minősüljön. Az erőszakos magatartás értelmezésében fontos támpont lehet, de nem segít a teljes eligazodásban a korábban már említett „lex tojás”. Releváns ugyanis e rendelkezés vonatkozásában, hogy a „lex tojás” nem az erőszakos magatartások kimerítő fogalmát határozza meg, hanem azt mondja ki, hogy a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás testi sértés okozása nélkül is kimeríti e fogalmat. Ebből következően okkal merülhet fel a kérdés, hogy mi minősülhet még erőszakos magatartásnak? Elsőként kijelenthetjük, hogy a Btk. Különös Részének tényállásai közül azon bűncselekmények, amelyek elkövetési módja az erőszak – amely a korábbi joggyakorlat alapján alaki halmazat esetén még magába foglalhatta a könnyű testi sértés okozását is⁵⁵ – bár nyilvánvalóan erőszakos magatartások is egyben, de a garázdaság, a hatósági eljárás megzavarása és a kapcsolati erőszak elkövetési magatartásaként szóba sem jöhetnek, azok jellemzően súlyosabban minősülő bűncselekmények. E súlyosabb bűncselekményekbe az erőszakos magatartás beolvad.⁵⁶

3.4.3. A kapcsolati erőszak tényállása és az erőszakos magatartás értelmezése közötti ellentmondás

⁵³ LÁSZLÓ, i.m. 71.

⁵⁴ LAJTÁR István: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Polt Péter (főszerk.): Új Btk. Kommentár. 4. Kötet. Budapest, Nemzeti Közszerológati és Tankönyv Kiadó, 2013. 79-80.

⁵⁵ ERDŐSY Emil – FÖLDVÁRI József – TÓTH Mihály: Magyar Büntetőjog. Különös Rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 255.

⁵⁶ GELLÉR Balázs József: A köznyugalom elleni bűncselekmények. In Polt Péter (főszerk.): Új Btk. Kommentár. 6. kötet. Budapest, Nemzeti Közszerológati és Tankönyv Kiadó, 2013. 112.

A kommentárirodalom a kapcsolati erőszak tárgyalása során sajnálatos módon nem tett kísérletet az erőszakos magatartás mibenlétének elemzésére, így arra sem utal, hogy a kapcsolati erőszak erőszakos magatartása mennyiben értelmezhető a garázdaság gyakorlatában kialakult keretek között. E kérdésre az Új Btk. kommentár későbbi kiegészítése sem tért ki.⁵⁷ Amíg ugyanis az erőszakos magatartás fogalmának értelmezésében a személy elleni erőszakos magatartás, mint támadó jellegű fizikai ráhatás alsó határa a tetteges becsületsértés és a könnyű testi sértés között helyezkedett el, addig a kapcsolati erőszak alapeseti tényállásában írt erőszakos magatartást a jogalkotó súlyában a tetteges becsületsértés alatt helyezte el. A hatályos törvényszöveg mellett ugyanis, ha a kapcsolati érintkezésben rendszeresen megjelenik a tetteges becsületsértés, az már a kapcsolati erőszak minősített esetének megállapítását alapozza meg. Így azonban a durva tapintatlanságnál súlyosabb, de testi sértést még nem okozó támadó jellegű fizikai ráhatásnak, vagyis lényegében a fent említett garázdaság gyakorlatában kialakult jelentéstartalmú erőszakos magatartásnak is értelemszerűen e minősített esetben kellene tartoznia, hiszen az már magában foglalja a tetteges becsületsértés szintjét. Ezzel szemben a Btk. 212/A. § rendszerében az ilyen magatartás enyhébb megítélésű, alapeseti bűncselekménynek minősül. A kapcsolati erőszak törvényi tényállásának szerkezete ezek alapján az erőszakos magatartások közül a személy elleni erőszakos magatartásnak csak valamiféle, a tetteges becsületsértésnél is enyhébb alakzatait kívánna a bűncselekmény Btk. 212/A. § (1) bekezdésének a) pontja szerint alapeset körében értékelni. Az erőszakos magatartás büntetőjogi dogmatikában kialakult értelmezési rendszere alapján azonban a személy ellen irányuló ilyen jellegű magatartás – ami tehát már erőszakos, támadó jellegű, de még nem becsületsértő – létezése fogalmilag kizárt. Ezen ellentmondást meglátásom szerint az sem oldaná fel, ha az alapeset elkövetési magatartásának erőszakos jellegét elhagyva azt mondanánk, hogy a rendszeres tetteges becsületsértésnél enyhébb alakzat keretében maradjanak csupán az emberi méltóságot sértő, megalázó rendszeres magatartások, mivel ezek a jelzők az erőszakos jellegük nélkül nem jelentenek mást, mint becsületsértés. Mindezek alapján arra a megállapításra juthatunk, hogy a jogalkotó a Btk. 212/A. § (1) bekezdésének a) pontjában, illetve a (2) bekezdés a) pontjának első fordulatóban írt elkövetési magatartásokat egymáshoz viszonyítva hibás módon helyezte el a tényállásban. Ha pedig a jogalkotó az alapesetben valóban a tetteges becsületsértés szintjét el nem érő magatartásokat kíván büntetni, akkor hibás döntés volt ezekre a büntetőjogban már kialakult jelentéstartalommal bíró erőszakos magatartás megjelölést alkalmaznia. E két lehetőség közül pedig inkább az előbbi megerősítése látszik abban, hogy a tetteges becsületsértésnél

57 LAJTÁR, i.m. 263.

is enyhébb személy elleni magatartások büntetőjogi értékelést a büntetőjog ultima ratio jellege miatt nem feltétlenül érdemelnek.⁵⁸

⁵⁸ LÁSZLÓ, i.m. 73.

4. Kapcsolati erőszak a statisztikai adatok tükrében

4.1. A bűncselekménnyel kapcsolatos elméletek

A nők elleni erőszak a világ valamennyi országában előfordul, de elterjedtsége és súlyossága eltérő mértékű. A korai kutatások elsősorban emberi jogi kérdésként kezelték ezt az ügyet, az utóbbi évtizedekben azonban egyre nagyobb hangsúlyt kapott világszerte az erőszak gazdasági, népegészségügyi vonatkozása is. Azokban az országokban, ahol a kapcsolati erőszak kutatásának nagyobb hagyománya van, nem csupán az erőszak elterjedtségére, de a bántalmazás előzményeire, a bántalmazó és a bántalmazott szociológiai, pszichológiai jellemzőire, adottságaira, a bántalmazás testi és mentális hatásaira, a párkapcsolati formák és bántalmazás összefüggéseire, a prevenció lehetséges eseteire vonatkozó adatokat is gyűjtenek. A különböző nemzetközi szervezetek állásfoglalásai azon felismerésen alapulnak, mely szerint az erőszak hatékony, összehangolt, célzott politikával csökkenthető, ugyanakkor a prevenció, valamint a bántalmazottak rehabilitációja és a bántalmazók reszocializációja akkor valósulhat meg sikeresen, ha elegendő ismeret áll ehhez rendelkezésre. A kapcsolati erőszak kutatása során alkalmazott két leggyakoribb kutatási megközelítés a szituációs, vagy más néven stressz-és megbirkózási elmélet, valamint a patriarchátus elmélet, amely a nemek közötti hatalmi helyzet eltérésén alapul. A szituációs elmélet nem-semlegesként értelmezi a párkapcsolati erőszakot. Az elmélet képviselői úgy vélik, hogy a kapcsolati erőszakot az emberek életében felmerülő stressz, és az ezzel való hatékony megbirkózási stratégiák hiánya váltja ki. Ebben a megközelítésben tehát a hangsúly a partnerek közötti kommunikációs nehézségeken és a feszültségekkel teli kapcsolati szituációkon van. Ezen elmélet evidensnek tartja, hogy a kapcsolati erőszakot nagyjából egyforma arányban követik el férfiak és nők, azonban az elméletet alátámasztó kutatások általában elismerik, hogy a kölcsönös erőszak mellett létezik egyoldalú bántalmazás is, amelynek sértettjei általában a nők. A másik, széles körben elfogadott elméleti megközelítés a patriarchális társadalom működésével magyarázza a kapcsolati erőszak létezését, és azt nemi alapúnak tartja. Ez az elmélet nem egyéni devianciának, és nem is a párkapcsolat diszfunkcionális működésének tekinti a nők elleni erőszakot, hanem strukturális, makrotársadalmi okokat feltételez. A nők és gyermekek családon belüli bántalmazása elsősorban a férfi-dominancia megnyilvánulásának tekinthető. Mindkét elmélet elfogadja a szociális tanuláselmélet ehhez kapcsolódó álláspontját, mely szerint a gyermekkori bántalmazottság, illetve a szülők közötti bántalmazó kapcsolat hosszú távú negatív hatásokkal jár, ugyanis a bántalmazó

csalásban felnövő férfiak és nők az átlagnál nagyobb eséllyel kerülnek felnőttként is bántalmazó kapcsolatba, akár elkövetőként, akár áldozatként.⁵⁹

4.2. A nők elleni erőszak Magyarországon

Arra a kérdésre, hogy milyen körben fordul elő és mennyire gyakori a családon belüli erőszak, nem tudunk konkrét választ adni. Az 1980-as évektől a legtöbb fejlett országban elkezdtek felmérni és értelmezni az eseteket. Több észak-amerikai és nyugat-európai kutató becslése szerint minden ötödik házasságban követnek el súlyos erőszakot, illetve a megkérdezett nők harmada nyilatkozta, hogy átélte már ezt.⁶⁰ Ezt a számot támasztja alá, hogy a cseh nők 33%-a, valamint a férfiak 17%-a élt át legalább egyszer gyermekkorában szexuális bántalmazást.⁶¹ A kapcsolati erőszak egyik legismertebb nemzetközi kutatója, Sylvia Walby és szerzőtársa, Jude Towers egy 2018-as tanulmányukban⁶² alapos kritikai elemzésnek vetettek alá két európai felmérést (FRA), amelyek a nők, és részben a férfiak elleni kapcsolati erőszak elterjedtségét mérték. Magyarországon ehhez kapcsolódóan az elmúlt húsz évben összesen két lakossági felmérés zajlott, melyek a nők elleni kapcsolati erőszak elterjedtségét mérték. Az egyik a FRA kutatás, amit az Európai Unió háttérintézete, az EIGE végzett, és a tagországok mindegyikében 1500 fős, 18-74 éves reprezentatív mintán kérdeztek. A kérdőív kitért a megkérdezett nők gyermekkori és felnőttkori bántalmazással kapcsolatos tapasztalataira összességében és az elmúlt 12 hónapra vonatkozóan. A kérdések foglalkoztak a bántalmazási formák előfordulásával, az elkövető és az áldozat közötti kapcsolat jellegével. Bár Walby és Towers szerint ez a felmérés számos ponton nem felel meg az általuk felállított minőségi feltételeknek, pillanatnyilag az európai országok legtöbbszörében megfelelő referenciának tartják. Különösen így kell tennünk hazánkban, ahol az 1998-ban végzett lakossági felmérés óta nem történt hasonló vizsgálat. Mivel korábban ezen bűncselekménnyel kapcsolatban nem készült lakossági felmérés, így nem volt arra vonatkozó tapasztalat, hogy miként lehet ezt a meglehetősen érzékeny témát lakossági mintán kérdezni. Hibáival együtt az 1998-as adatfelvétel a FRA vizsgálat 2014-es publikálásáig az egyetlen hiteles adatforrás volt a nők elleni családon belüli erőszak magyarországi elterjedtségére vonatkozóan. Az 1998-as TÁRKI, valamint a 2012-es FRA vizsgálat is a

59 TÓTH, i.m. 4.

60 Marc BLOCH: A történelem védelmében. Budapest, Gondolat, 1974. 56.

61 Klaus Rainer RÖHL: Az amazonok lázadása. Budapest, Kossuth, 1986. Idézi: Somlai Péter Fundamentum, 2004/3. 69.

62 Silvia Walby – Jude Towers: Untangling the concept of coercive control: Theorizing domestic violent crime. 2018. Elérhető: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1748895817743541> (Megtekintés ideje: 2020. 10. 15.).

patriarchális társadalom elméletére épül. Mivel azonban mindkét vizsgálat alapvetően leíró jellegű volt, az elméleti háttér mélyebb kifejtése, illetve az oksági magyarázatok hiányoztak az elemzésekből. Egyéb lehetőség híján azonban a két vizsgálat néhány eredményét érdemes párhuzamosan bemutatni, hogy legalább részletes képet kapjunk a nők elleni kapcsolati erőszak elterjedtségének. A statisztikai adatok alapján kijelenthető, hogy a párkapcsolaton kívüli és azon belüli szexuális erőszakra hasonló adatok születtek mindkét időszakban. A kapcsolaton belüli szexuális erőszak aránya magasabb (7-8%), mint az idegen, vagy alkalmi ismerős által elkövetett szexuális erőszaké (2-3%). Az eltérés adódhat a megnövekedett prevalenciából is, de abból is, hogy az 1998-as vizsgálatban a válaszmegtagadók egy része bántalmazott volt. A két vizsgálat adatainak alapján megállapítható, hogy a kapcsolati erőszak Magyarországon egyáltalán nem tekinthető elszigetelt, keveseket érintő jelenségnek. A megkérdezett nők közül minden ötödik állította, hogy valamelyik párkapcsolatában fizikai bántalmazást élt át. A nők 7-8%-át erőszakolta meg élete során partnere, és az érzelmi, lelki erőszak közel minden másodikat sújtotta. Ugyanakkor a kutatások alacsony száma és az eltérő módszertan következtében arra vonatkozóan nincs konkrét adat, hogy a prevalencia az elmúlt húsz évben miként változott.⁶³

4.3. Az áldozatok és az elkövetők körében végzett vizsgálatok

A nők elleni kapcsolati erőszakkal kapcsolatban Magyarországon az első jelentős kutatást Morvai Krisztina végezte. A kutatás elméleti háttérét a patriarchális társadalom működése és a kulturális hatások adták. Morvai adatgyűjtése során hatvan interjút készített bántalmazott nőkkel és családtagjaikkal, valamint szakemberekkel. Az 1995-1996-os években jogerős ítélettel vagy határozattal lezárt közel ezer bírósági aktát tanulmányozott és elemzett kutatása során. A kötet bemutatja a nők elleni kapcsolati erőszak leggyakoribb formáit, az erőszak eszközlődésének folyamatát, a környezet és a hatóságok tehetetlenségét. Elgondolkodtató, hogy a kötetben feltett leggyakoribb sztereotip kérdések – mint például az, hogy miért marad az áldozat a bántalmazóval, vagy annak a mechanizmusnak a meg nem értése, hogy hogyan vonják be a bántalmazók a gyermekeket a partnerük elleni vitába, stb. – napjainkban ugyanúgy megjelennek a kapcsolati erőszakkal kapcsolatos vitákban, mint húsz éve.⁶⁴

2001-2004 között az Európai Unió DAPHNE keretprogram támogatásával Magyarországon és további öt európai országban kutatást végzett az idős nők

63 TÓTH, i.m. 6.

64 MORVAI, i.m. 14.

elleni kapcsolati erőszak témakörében. A kutatás fő céljai közé tartozott annak felmérése, hogy a résztvevő országok miként kezelik az idős nők elleni erőszakot, vannak-e olyan speciális intézmények, kormányzati stratégiák és tervek, amelyek ennek a korosztálynak a problémáira összpontosítanak. Valamennyi részt vevő országban 80-100 olyan rendőrségi akta került feldolgozásra, ahol a kapcsolati erőszak áldozata 60 évnél idősebb nő volt. A vizsgált 82 eset kétharmada városi környezetben történt, ami azt a látszatot kelthetné, hogy ez a fajta erőszak típus gyakoribb a nagyobb lélekszámú településeken. Ugyanakkor több helyen jelezték a rendőrségi szakértők, hogy a kisebb településeken élő sértettek esetében a látencia sokszoros. Ennek oka többek között, hogy ritkább a rendőri jelenlét, az áldozatok számára nehéz a segítségkérés. Figyelmeztető jelként lehet értékelni, hogy a 82 sértett között senki nem volt, aki a kapcsolati erőszakkal kapcsolatban valamilyen szociális vagy egyéb szervezettől korábban segítséget kapott volna. Egyrészt ez utal arra, hogy a kapcsolati bántalmazásban ténylegesen segítséget nyújtani tudó szakemberek, intézmények száma korlátozott, másrészt arra, amit a kutatás másik szakasza bizonyított is: a szociális egészségügyi szakemberek jelentős része nem ismeri fel a kapcsolati erőszak jeleit, nem tud, vagy nem kíván ezzel a problémával foglalkozni. Az esetek háromnegyed részében az aktákban fizikai bántalmazást rögzítettek. Felmerül a kérdés, hogy vajon ténylegesen ez a bántalmazási forma a leggyakoribb, vagy esetleg ezt tartja a rendőrség a legsúlyosabbnak, és maguk a sértettek is csak akkor fordulnak a hatóságokhoz, ha súlyos fizikai bántalmazást élnek át? Véleményem szerint a kapcsolati erőszakkal összefüggő bántalmazás alatt legtöbbször csupán a fizikai bántalmazást, erőszakot értik annak ellenére, hogy például az elvált, szétköltözött párok esetén a bántalmazás leggyakoribb formája a zaklatás. Érdekes statisztikai adatok derültek ki az aktákból a vádemelés kapcsán is, hiszen csupán az esetek 30%-ában került sor vádemelésre. Az ügyészség az eseteket – megfelelő törvényi tényállás hiányában – nem minősítette családon belüli erőszakként, hanem a rendőrségi besorolást többnyire átvéve testi sértésként vagy zaklatásként kezelte.⁶⁵

Az elítéltek körében végzett kvalitatív vizsgálatok kiemelkedő példája a Magyarországi Női Alapítvány (MONA) 2004-2005-ben végzett interjúk kiadása, amelyet a büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartott nők és férfiak körében folytattak. Az interjúk során arról gyűjtöttek információt a kutatók, hogy az életellenes bűncselekményért elítéltek életében milyen mértékben és formában fordult elő a gyerekkori és a felnőttkori családon belüli erőszak, és milyen összefüggések tárhatók fel e jelenségek és a fogvatartottak által elkövetett bűncselekmények között. A kutatás legfőbb célja a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájának minél sikeresebb végrehajtásához való

65 TÓTH, i.m. 17.

hozzájárulás volt. A fogvatartottak körében végzett vizsgálatok általában alátámasztják a szociális tanuláselmélet fő megállapítását, mely szerint a gyerekkori bántalmazó családi környezet hosszú távú negatív hatásokkal bír. Többek között növeli annak az esélyét, hogy az ilyen körülmények között felnövő gyerek az agressziót a mindennapokban problémamegoldási stratégiaként használja, ami nem csupán a kapcsolati erőszak, hanem általában a bűnelkövetés egyik rizikófaktoraként jelentkezik. Korábbi hazai vizsgálatok szerint az elítélt férfiak ötöde és a nők harmada gyerekkorában erőszakos bánásmódnak volt kitéve. Ebben a mintában a gyerekkori bántalmazás a családban nagyobb arányban sújtotta a női elítélteket (68%), mint a férfiakat (54%). Érdekes adat, hogy egyetlen férfi sem említette, hogy szexuális bántalmazás érte volna élete során, a nőknek azonban 42%-a esett áldozatul szexuális abúzusnak gyermekkorában. Korábbi kutatások azt is bizonyították, hogy az életellenes cselekményért elítélt nők jelentős része elkövetése előtt hosszabb ideje volt bántalmazás elszenvedője párkapcsolatában. A MONA vizsgálatában a megkérdezett férfiak 33%-a állította, hogy felnőtt korában bántalmazta legalább egy partnerét. Az 50 elítélt nő közül 43 fő (86%) szenvedett el bántalmazást felnőtt élete során valamelyik férfi partnerétől. A fizikai, érzelmi, szexuális, gazdasági, stb. bántalmazások általában együttesen fordultak elő. A 43 bántalmazó kapcsolat közül 34-ben kiskorú gyereket is neveltek, akik számára a családon belüli erőszak a gyermekkori szocializáció része lett. A partnerük által bántalmazott nők közül 35 fő kért segítséget a családjától, a környezetétől, és 29-en fordultak a hatóságokhoz is segítségért, ennek ellenére mindössze 9 nő kapott valamiféle értékelhető segítséget. A kutatás figyelemreméltó megállapítása, hogy az elkövetőt ért korábbi sorozatos bántalmazás az esetek egyharmadában nem jutott a jogalkalmazó hatóságok tudomására, vagy az életellenes bünténnyel kapcsolatos ítélethozatalkor a bíróság nem vette azt figyelembe. Sőt, az is előfordult, hogy a tartós bántalmazás elszenvedését a bíróság éppenséggel súlyosbító körülményként vette számításba a sértettet hibáztatva, hogy nem lépett ki a bántalmazó kapcsolatból.⁶⁶

A NANE és a PATENT Egyesület 2007-ben egyéves programot indított a nők és gyerekek elleni erőszakkal kapcsolatos jogalkalmazás vizsgálatára, melynek eredményeit egy összefoglaló kötetben jelentette meg. A program és a hozzá kapcsolódó kutatás a kapcsolati erőszakot nemi alapúnak tartja. A program összefoglalását tartalmazó kötetben Benkő Fruzsina a 2006. év első félévében és a 2007. év második félévében a NANE segélyvonalához befutott telefonhívások statisztikai összegzését végezte el. A két féléves időszakban 890, illetve 667 hívás érkezett a segélyvonalra, ezek fele családon belüli erőszakra vonatkozott. A célcsoportba tartozó hívások kétharmadában maga a bántalmazott nő volt a

66 Uo.

telefonáló, a többi telefonáló megoszlott a családtagok és a laikus segítők között. Leggyakrabban fizikai bántalmazásról számoltak be, de az esetekben megjelent a lelki, a gazdasági és a szexuális erőszak is. Az elemzés felhívta arra a figyelmet, hogy a bántalmazottak többsége a rendőrség, a szociális szféra és a bíróságok, azaz a velük találkozó szakemberek tájékoztatatlanságáról, esetenként ügyükkel szembeni érdektelenségükről, sőt az áldozatok hibáztatásáról számoltak be.⁶⁷

4.4. A statisztikai adatok tanulságai

A kapcsolati erőszak témájáról igen eltérő forrásokból és megközelítésekből lehetséges adatokhoz jutni, az információk egy része ugyanis a jogszabályokban, az erőszak kezelésére szakosodott intézmények és szakemberek működési protokolljában figyelhető meg. A témáról szerezhető tudás másik része adatokban testesül meg, ide tartozhatnak a kormányzati szervek és az erőszak sértettjeivel és elkövetőivel foglalkozó intézményekre vonatkozó adatok, az áldozatok és elkövetők körében végzett vizsgálatok, illetve a különféle lakossági felmérések. Magyarországon a rendőrségi és ügyészségi adatok képezik a témával kapcsolatos hivatalos statisztikák forrását. Mivel ezen kívül egyetlen más intézménynek sincs adatgyűjtési és publikus adatszolgáltatási kötelezettsége a családon belüli bántalmazás áldozatairól, emellett nincs olyan központi kormányzati szerv, amely felelős lenne e rendszerszintű problémáért, az adminisztratív adatforrások bemutatása a rendőrségi, ügyészségi adatok ismertetésével ki is merül. A nők elleni erőszak, ezen belül a párkapcsolati erőszak tematikája a NANE 1994-es megalakulásával került be a magyar közbeszédbe. A magyar jogalkotás és jogalkalmazás korábban és jelenleg is tartózkodik attól, hogy a kapcsolati erőszak nemi szemléletű megközelítését elfogadja, illetve továbbra is hajlik arra, hogy a bántalmazást a párkapcsolat működési zavarának, illetve az egyén jogsérelmének fogja fel. Az állami szervek nem folytatnak színvonalas adatgyűjtést, de független kutatókat vagy kutatóintézeteket sem támogatnak abban, hogy az ismeretek a nők elleni erőszak és ezen belül a párkapcsolati erőszak, valamint általában a családtagok közötti erőszak témaköreiről naprakészek legyenek. A bemutatott kutatások bizonyították, hogy a nők elleni kapcsolati erőszak széles körben elterjedt Magyarországon. Ugyanakkor a hazai kutatások nem támasztják alá azt a felvetést, hogy a férfiakat női partnerük szintén magas arányban bántalmazná. A kapcsolati erőszak nem tekinthető nem-semleges kérdésnek, a rendelkezésünkre álló információk és adatok alapján az elsősorban a nők ellen irányul és férfiak követik el. Emellett a kutatások másik fontos tanulsága, hogy a témával kapcsolatos ismerethiány nem csupán a politikusok és a laikusok, de az

⁶⁷ Uo.

áldozatokkal kapcsolatba kerülő szakemberek, jogalkalmazók körében is jellemző. A szakemberek nem ritkán maguk is kifejezetten előítéletesnek és empátia-hiányosnak mutatkoznak, így az áldozatok védelme csorbát szenved. Az Isztambuli Egyezmény ratifikálása – amelyet 2020. májusában a magyar parlament elutasított – éppen ezen a téren hozhatna javulást, hiszen az abban foglaltak konkrét intézkedések végrehajtását írják elő a prevenció, a szakemberek képzése, az adatgyűjtés, az áldozatvédelem és a társadalmi érzékenyítés terén. Az viszont, hogy a családon belüli erőszakkal kapcsolatos kutatások elnyerjék méltó fontosságukat a kutatói közösségben, még az esetleges ratifikálás után is kitartó munkát igényelne.⁶⁸

68 Uo.

5. A kapcsolati erőszak bűncselekményének jogalkalmazási gyakorlata

A család szerepe és megítélése az utóbbi évtizedekben jelentős változásokon ment keresztül, és mára már büntetőjogi eszközökkel is kifejezésre jut, hogy a családnak döntő hatása van a szocializációs folyamatokra, az egyén értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésére, ezért annak összes tagját fokozott védelem illeti meg. A családi minták és modellek születésétől kezdve hatnak, az érzelmi kapcsolatok sajátossága miatt mély nyomokat hagynak, és általában egész életünkben elkísérnek.⁶⁹ Garai Renáta, az OKRI tudományos munkatársa 2019-ben kutatást végzett 2015. január 1. és 2017. december 31. év közötti időszak alatt kapcsolati erőszak miatt indult büntetőeljárások vonatkozásában. Az ország egészét érintően megtörtént az ügyészségi és nyomozó hatósági iratok feldolgozása: 443 vádlott vonatkozásában összesen 556 ügyirat. A bűnügyi statisztika szerint több megyében⁷⁰ rendkívül alacsony számban fordult elő kapcsolati erőszak, ezért az új bűncselekmény „láthatatlanságára” figyelemmel további 95 olyan büntetőügyet is hozzárendelt a vizsgálathoz, amelyekben súlyos testi sértésnek minősítették a hozzátartozó bántalmazását. Ezen túlmenően kérdőíves adatgyűjtés segítségével az ország valamennyi pontján sikerült felmérni az ügyészségek véleményét, javaslatait, ennek eredményei meglátásom szerint érdekes és elgondolkodtató eredményt hoztak amellett, hogy iránymutatásként szolgálhatnak a jövőre nézve. Véleményem szerint kifejezetten hasznos megismerni az ország különböző részein meghonosodott gyakorlatot, hiszen csak ennek nyomán van lehetőségünk felülvizsgálni a korábbi álláspontokat, javítani az esetleges hibákon. Vannak megyék, ahol az elmúlt három év alatt csupán néhány ilyen ügy fejeződött be (1, 3, 4), míg másutt 89, 50, 44. Mindez abból ered, hogy azokon a helyeken, ahol felismerik ezt a bűncselekményt, és ekként minősítik, ott ez megjelenik a statisztikában. Alapvetésként kell rögzíteni, hogy a tényállásnak csak az (1) bekezdése magánindítványos és szubszidiárius, ugyanis ha a hozzátartozó sérelmére – legalább két alkalommal – könnyű testi sértésre vagy annak minősített eseteire, súlyos testi sértésre, tetteges becsületsértésre, személyi szabadság megsértésére vagy kényszerítésre kerül sor, nem a sértett dönt a büntetőeljárás megindításáról, annak lefolytatása hivatalból kötelező. Magánindítványon nemcsak az előterjesztésre jogosult feljelentését kell érteni, hanem bármely olyan nyilatkozatát, amely szerint az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását kívánja. A vizsgált ügyek csupán 55%-a indult sértetti feljelentésre, az összes többi esetben valaki másnak kellett a büntetőeljárás megindítását kezdeményeznie. Nagymértékben vállalták ezt a hozzátartozók (13%), valamint

69 DOMOKOS Andrea – NEMES Zsolt – HAVASI Sára: A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem. 2017. 8.

70 Baranya 3/3 év, Békés 5/3 év, Fejér 8/3 év, Heves 1/3 év, Komárom-Esztergom 3/3 év, Nógrád 8/3 év, Vas 4/3 év, Veszprém 10/3 év, Zala 6/3 év.

szintén magas arányban érkezett jelzés (12%) a kormányhivatalok szerveitől, a gyermekvédelmi szervezetektől, de említést érdemelnek a szomszédok által tett bejelentések is (9%). Egyre gyakoribbá válik, hogy a folyamatban lévő magánvádas eljárásban a személyes meghallgatás során észleli a bíróság a hivatalból üldözendő bűncselekményt, vagyis hogy a vádlott nem először bántalmazta feleségét, élettársát, így megküldök az iratokat az ügyészségnek. Csekély számban jelentettek esetet a kórházak és háziorvosok, a pedagógusok jelzési hajlandósága az elmúlt évek alatt úgyszintén nem változott. Szintén rendszerszerű problémaként értékelhető, hogy a rendőrség számos esetben semmiféle tájékoztatást nem nyújt a sértettek részére a távoltartás, anyaoththon, áldozatvédelmi és krízisközpontok igénybevételei lehetőségéről.⁷¹

Az aktakutatás alapján elmondható, hogy a vádlottak leginkább könnyű testi sértést és tetteges becsületsértést követtek el hozzátartozóik sérelmére, ezt követi a súlyos testi sértés alapesete, a könnyű testi sértés minősített esetei, a személyi szabadság megsértésének alapesete, illetve a kényszerítés. A sértett emberi méltóságát súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartás miatt 56 vádlottat mondtak ki bűnösnek a bíróságok, míg 2 vádlott felelt a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javak elvonása miatt. A sértetti nyilatkozatokból kitűnik, hogy még mielőtt megindulna az eljárás, a helyszíni intézkedések során általában a rendőrség álláspontja, hogy a feljelentés megtétele előtt a sértett csináltasson látteleletet. A probléma viszont az, hogy amikor a családtag beszerzi az orvosi papírt, még magasabb falakba ütközhet, pedig fontos hangsúlyozni, hogy a sérülésekről kiállított orvosi leírás lehetséges, de nem szükségszerű kelléke a büntetőeljárásnak és a bizonyításnak.⁷² A kutatás során egyértelműen bizonyítást nyert, hogy a nyomozó hatóságok túlnyomó többsége a rendőri jelentés, a feljelentés, illetve a helyszínen felvett tanúvallomások ellenére nem a kapcsolati erőszak bűncselekményében, hanem más – tipikusan testi sértés, zaklatás, garázdaság – bűncselekmény miatt rendeli el a nyomozást akkor is, ha a sértettek egyértelműen fennálló, többszöri bántalmazásról számolnak be. Általánosságban elmondható, hogy a rendőrségek a kapcsolati erőszak bűncselekményét és az esetleges halmazatokat (tipikusan kiskorú veszélyeztetése, magánlaksértés, zaklatás), kevés kivételtől eltekintve, egyáltalán nem ismerik fel. Mindezek tükrében a legsúlyosabb megállapítás, hogy a 2013. július 1-je óta hivatalból üldözendő kapcsolati erőszak (2) bekezdésének körébe vonható cselekményeknél is magánindítványt követelnek a sértettől. Az aktakutatás eredményeit tekintve megállapítható, hogy az elmúlt öt év igazolta a kapcsolati erőszak, mint önálló bűncselekmény megjelenését, a

⁷¹ GARAI, i.m. 37.

⁷² GARAI Renáta: Családon belüli-kapcsolati erőszak az elméletben és a gyakorlatban. In MICKOLCZI Bodnár P. (szerk.): Jog és Állam 22. XII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2017. Budapest, KRE ÁJK-Patrocínium Kiadó, 2018. 93.

vádlttagi tagadások ellenére ugyanis sok esetben mérlegelnek a sértettek javára a bíróságok.⁷³ A kapcsolati erőszak jogalkalmazási gyakorlatának kutatása – az ügyészek kifejezett kérésére – egyebek mellett arra a fő kérdésre fókuszált, hogy a bűncselekményt tekintve „mennyi az elég”. A vizsgált anyagok mennyiségéhez képest a felmentések száma elenyésző. Általánosságban inkább az jellemző, hogy a bizonyítás nehézségével tisztában vannak az igazságszolgáltatás szereplői. Ezt mutatják a statisztikai adatok is, hiszen az eljárások 90%-a végződött jogerős elítéléssel, és annak ellenére, hogy a vádlottak az ügyek döntő többségében tagadták a bűncselekmény elkövetését, illetve nem tettek vallomást, mindössze 18 ügy (4%) végződött felmentéssel. Mindez arra enged következtetni, hogy a bíróságok ismerik a hozzátartozók sérelmére elkövetett bűncselekmények specialitását, értik és érzik annak belső tartalmát és viszonyrendszerét.⁷⁴

A bűncselekmény megítélésnek jogalkalmazási gyakorlatában sajnálatos módon figyelmen kívül marad az a tény, hogy a gyermekek éppúgy sértettjei lehetnek ennek a bűncselekménynek, mint a házastárs, élettárs, illetve más hozzátartozók. Annak ellenére, hogy ez országos szinten és hangsúlyosan tényszerű, a vizsgált iratok között csupán 11 olyan ügy található, amelyben a hozzátartozó mellett gyermek sérelmére is megállapították a kapcsolati erőszak bűncselekményét, ez mindössze az ügyek 2%-a. Számtalan esetben előfordult, hogy a vádlott a vele közös háztartásban élő gyermeket is bántalmazta, azonban ennek tényét – tehát az egymás mellett álló több bűncselekmény egyidejű elkövetését – csak nagyon kevés megyében ismerték fel. Az összes vizsgált ügyből csak 14 esetben (3%) fordult elő, hogy az eljáró ügyészségek kiskorú veszélyeztetése mellett kapcsolati erőszak bűncselekményével is megvádolták az elkövetőt.⁷⁵ Az aktakutatásból kiderült, hogy számos olyan eset volt, amelyekben a vádlott nemcsak veszélyeztette kiskorú gyermekeit, hanem emellett emberi méltóságát sértve szidalmazta, és tetteleg bántalmazta, azonban a két bűncselekmény együttes felismerése csak néhány esetben volt evidencia. A hozzátartozó sérelmére megvalósult kapcsolati erőszak bűncselekménye mellett arányaiban úgyszintén kevés esetben került sor ezzel halmazatban kiskorú veszélyeztetésének megállapítására. A jogerősen lezárt ügyekben csupán a vádlottak 19%-ánál számolhatunk be arról, hogy a házastárs, élettárs, egyéb családtag sérelmére megállapított kapcsolati erőszak mellett a kiskorú veszélyeztetése is megjelent, holott a vizsgált ügyek közel 70%-ában a sértett és a vádlott kiskorú gyermeket nevelt közösen, egy háztartásban. Ezek a tényállások nagyon hasonlóak, a

73 BARABÁS Andrea Tünde: A vádelhalasztások számának alakulása a magyar büntetőeljárásban. In VIRÁG György (szerk): Kriminológiai Tanulmányok 44. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2007. 190-224.

74 GARAI, i.m. (l.j.72.) 40.

75 Így például a Kiskunhalasi Járási Ügyészség B.505/2014., Kiskunhalasi Járásbíróság 9.B.518/2014/28., Győri Járási és Nyomozó Ügyészség B.6005/2016., Győri Járásbíróság B.821/2017/7., stb.

jogalkalmazás mégis teljesen eltérő. A fent említett adatok alapján kijelenthető, hogy ahol kiskorú gyermek él a sértettel és a vádlottal közös háztartásban, ott szinte mindegyik ügyben felmerül a kiskorú veszélyeztetése, hiszen a kapcsolati erőszak jellegzetessége a rendszeresség, egy tartósan fennálló olyan állapot, amelyből egy családi környezetben nem lehet kivonni a kiskorúakat.⁷⁶

A vizsgált időszakban a vádlottak száma 443 volt (438 férfi és 5 nő), így e bűncselekmény miatt 99%-ban férfiakat ítélték el. Három női elkövető az édesanyja, egy a fiúgyermek, egy pedig az élettársa sérelmére, a férfiak többnyire házastársuk, élettársuk sérelmére követtek el bűncselekményt. A vádlottakkal szemben a leginkább alkalmazott szankció a felfüggesztett szabadságvesztés volt (184), végrehajtandó szabadságvesztésre 98 terheltet ítélték, ezt követte a próbára bocsátás (63), a közérdekű munka (40) és a pénzbüntetés (22), míg elzárás és megrovás 1-1 ügyben fordult elő. Annak ellenére, hogy a bíróság több esetben távoltartást rendelt el, az ingatlan elhagyására kötelezés a legtöbb esetben nem hozott megoldást. A női sértettek sérelmére legnagyobb arányban (407) volt vagy jelenlegi házastársuk, élettársuk követte a bűncselekményt, 20 esetben édesanya, nevelőanya volt a sértett, 3 ügyben nagyszülő bántalmazására került sor, 2 eljárásban az anyósát bántalmazta a vádlott, 2 esetben testvérbántalmazás történt, míg 1 esetben nagykorú leánygyermekét bántotta rendszeresen a vádlott. Sértetti oldalon a fiatalabb nők, vagyis a 31-45 év közötti korosztály vált legtöbbször áldozattá. Magas emellett a 26-30, illetve a 46-50 év közöttiek aránya is, az idősebb korosztály tekintetében pedig a szülők bántalmazása jelenik meg.⁷⁷

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ GARAI, i.m. (l.j.72.) 43.

6. Családon belüli erőszak a nemzetközi joggyakorlatban

6.1. Az Európai Unió törekvései a családon belüli erőszak megfékezésére

6.1.1. Az európai védelmi határozat

Az Európai Unió tagállamaiban kb. százezerre tehető ma azoknak az erőszak áldozataivá vált nőknek a száma, akik jogi védelemért folyamodnak. Több tagállam is úgy ítélte meg, hogy az országhatárokon belüli védelem már nem elegendő, ezért az áldozatok jogait kiterjesztenék az Európai Unió egész területére.⁷⁸ Az Európai Parlament 2010. december 9-én megszavazta az új európai védelmi határozat létrehozására irányuló irányelvjavaslatot, amely értelmében az egyik tagállamban védelmet élvező áldozatoknak az Európai Unió más tagállama is védelmet kell, hogy biztosítson. A képviselők a védelmi határozatot a nemi erőszak mellett az egyéb bűncselekmények áldozataira is kiterjesztenék. Az Európai Unió tagállamai eddig is rendelkeztek védelmi intézkedésekkel, melyek azonban hatályukat veszítették, ha valaki elhagyta az adott országot. Az elfogadott irányelv olyan tágabb körű védelmi intézkedésekre vonatkozik, amelyek célja „egy személynek valamely más személy olyan bűncselekménye elleni védelme, amely az adott személy életét, testi és lelki épségét és nemi integritását bármilyen módon veszélyeztetheti, például a zaklatás bármilyen formájának megakadályozása, valamint a méltóság és a személyes szabadság védelme, például az emberrablás, a követés és a közvetett kényszer egyéb formáinak megakadályozása, továbbá az újabb bűncselekmények megakadályozása, és a korábbi bűncselekmények következményeinek enyhítése.”⁷⁹

Az európai védelmi határozat csak azon esetekben adható ki, amikor a kibocsátó állam korábban olyan védelmi intézkedéseket fogadott el, amely a veszélyeztető személyre az alábbi kötelezettségek és tilalmak közül egyet vagy többet kirótt:

- tilalom arra vonatkozóan, hogy az érintett személy belépjen bizonyos helyekre, helyiségekbe vagy meghatározott területekre, ahol a védett személy tartózkodik, vagy amelyeket látogat;
- a védett személlyel való, bármilyen formában történő érintkezés tilalma vagy szabályozása;
- tilalom vagy szabályozás arra vonatkozóan, hogy az érintett személy egy előre meghatározott távolságnál jobban megközelítse a védett személyt.

⁷⁸ Alföldi, i.m.

⁷⁹ Az Európai Parlament álláspontja a tagállamok egy csoportjának kezdeményezéséről, amely első olvasatban 2010. december 14 – én került elfogadásra az európai védelmi határozatról szóló 2011/.../EU európai parlamenti és tanácsi irányelv elfogadására tekintettel, P7_TC1-COD(2010)0802.

Az európai védelmi határozatot kizárólag a védett személy kérésére lehet kibocsátani, ha az úgy dönt, hogy másik tagállamban kíván tartózkodni, vagy már ott tartózkodik. Mivel a tagállamokban a polgári, büntető- vagy közigazgatási hatóságok különböző hatáskörökkel rendelkeznek, a védelmi intézkedések elfogadására és végrehajtására rugalmas együttműködési mechanizmusok szükségesek. A végrehajtó állam hatóságának nem kell minden esetben ugyanazt a védelmi intézkedést meghoznia, mint amelyet a kibocsátó állam elfogadott, hanem a nemzeti jogrendszerének megfelelően biztosíthatja az érintett személy védelmét.⁸⁰

6.1.2. Az Isztambuli Egyezmény

Az Európa Tanács Egyezménye a nők elleni és a családon belüli erőszak megelőzéséről és felszámolásáról, közismert nevén az Isztambuli Egyezmény az Európa Tanács által megalkotott átfogó nemzetközi egyezmény. 2011. május 11-én, Isztambulban nyitották meg az Egyezményhez való csatlakozás lehetőségét. Az Isztambuli Egyezmény az első jogilag kötelező erejű eszköz, amely a nők elleni erőszak leküzdésének átfogó megközelítését és szabályozását teremti meg, és a családon belüli erőszak megakadályozására, az áldozatok védelmére és az elkövetőkkel szembeni büntetőeljárásra összpontosít. 2015. márciusáig 37 ország írta alá a konvenciót. 2012. március 12-én Törökország elsőként ratifikálta, amit 2013-2015 között 15 ország követett, majd végül az Egyezmény 2014. augusztus 1-jén lépett életbe. Magyarország 2014. március 14-én írta alá, de ezidáig nem ratifikálta. Ez a legátfogóbb olyan nemzetközi egyezmény, amelynek célja, hogy felvegye a harcot az emberi jogok ilyen módon történő súlyos megsértése ellen. Az Egyezmény megállapítja, hogy a nők elleni erőszak az emberi jogok megsértését jelenti, és a diszkrimináció egyik formájának tekintendő. Ez az első olyan nemzetközi egyezmény, amely tartalmazza a társadalmi nem definícióját, vagyis figyelembe veszi, hogy a nők és a férfiak nem csupán biológiai értelemben nők vagy férfiak, hanem létezik a nemek társadalmilag konstruált kategóriája is, amely a nőkhöz és a férfiakhoz sajátos szerepeket és viselkedésformákat társít. Minden illetékes állami szerv és szolgálat bevonását sürgeti annak érdekében, hogy a nők elleni erőszak és a családon belüli erőszak ellen összehangolt módon lépjenek fel, vagyis az állami szervek és a civil szervezetek dolgozzák ki az együttműködés leghatékonyabb, szervezett módját. Az Egyezmény azt az egyértelmű üzenetet közvetíti, hogy a nők elleni erőszak és a családon belüli erőszak nem magánügy. Éppen ellenkezőleg: a családon belül elkövetett bűncselekmények különösen

80 ALFÖLDI i.m.

traumatizáló hatásának a kiemelése érdekében súlyosabb büntetést lehet kiszabni az elkövetőre akkor, ha az áldozat házastárs, élettárs vagy családtag.⁸¹

Az Egyezmény által megszabott legfontosabb feladatok a megelőzés, azoknak az attitűdöknek, nemi szerepeknek és sztereotípiáknak a megváltoztatása, amelyek a nők elleni erőszakot elfogadhatóvá teszik; az áldozatokkal dolgozó szakemberek képzése; az erőszak különböző formáinak és azok traumatizáló jellegének tudatosítása; együttműködés a civil szervezetekkel, a médiával és a magánszektoral. Szintén fontos feladatnak tartja az Egyezmény a védelmet, vagyis az arról való gondoskodást, hogy az áldozatok szükségletei és biztonsága álljanak minden intézkedés középpontjában; szakosított támogató szolgáltatásokat kell létrehozni, amelyek feladata orvosi, pszichológiai és jogi segítségnyújtás az áldozatok és gyermekeik számára. Emellett szintén elengedhetetlen lenne elegendő menhelyi férőhely-kapacitás kiépítése és ingyenesen, a nap 24 órájában hívható segélyvonal létrehozása. Az Egyezmény számos intézkedést megfogalmaz a bűnüldözés terén is, így pl. azt, hogy gondoskodni kell arról, hogy a nők elleni erőszakot bűncselekménnyé nyilvánítsák és megfelelően büntessék, továbbá gondoskodni kell arról is, hogy az áldozatok a kivizsgálás és a bírósági eljárások során kiemelt védelmet kaphassanak. Az Egyezmény szerkezete a „négy P-n” alapul: Prevention (megelőzés), Protection and support of victims (az áldozatok védelme és támogatása), Prosecution of offenders (az elkövetőkkel szembeni büntetőeljárás) és Integrated Policies (integrált irányelvek). Valamennyi területen egy sor konkrét intézkedést irányoz elő, és kötelezettségeket határoz meg a nők elleni erőszakra való adatgyűjtéssel kapcsolatban is (11. cikkely). Az Egyezményt ratifikáló országoknak számos cselekményt kell büntethetővé tenniük, köztük a lelki erőszakot (33. cikkely), a zaklatást (34. cikkely), a fizikai erőszakot (35. cikkely), a szexuális erőszakot, beleértve az erőszakos közösülést, és határozottan kiterjesztve mindenféle, másik személlyel történő, nem konszenzuális, szexuális természetű cselekményre (36. cikkely). Az Egyezmény kimondja, hogy a szexuális zaklatás „büntetőjogi vagy egyéb jogi szankció” tárgyát kell, hogy képezze (40. cikkely). Az Európa Tanács nemek egyenlőségével foglalkozó bizottsága az Egyezmény elfogadása után áttekintést készített arról, hogy állnak a szervezet tagállamai a nők elleni erőszak felszámolásának terén. A bizottság egyéb megállapításai mellett úgy találta, hogy Magyarország egyike annak a két uniós tagállamnak, ahol a rendőrök nem kapnak külön rendszeres szakmai képzést arról, hogyan lépjenek fel a nők ellen irányuló erőszak esetén, miként avatkozzanak be ilyen esetekben, vagy milyen módon akadályozzák meg az erőszakot.⁸²

81 Párkapcsolati erőszak jogklinika. Jegyzet egyetemi hallgatók tollából. PATENT Jogvédő Egyesület, 2015. 80. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/16100/16116/16116.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 10. 18.).

82 Uo.

6.2. A külföldi modellek tanulságai

Amint azt már említettem, a nők és a gyermekek elleni erőszak komoly társadalmi probléma, amelynek dimenzióit számos nemzetközi dokumentum létrejötté, több nemzetközi kutatás, társadalmi kezdeményezés és törvényhozási törekvés is jelzi. Az egyes országok az eltérő jogrendszer alapján különbözőképpen határozzák meg a családon belüli erőszak elleni fellépés eszközeit. E jogi szabályozás igen fontos, ám csak egy része azon intézkedéseknek, amelyek a családon belüli erőszak megelőzését, az áldozat további viktimizációjának megakadályozását célozzák.⁸³

A családon belüli elkövetett cselekmények kriminalizálásának kérdésében érdemes kitekintenünk az egyéb jogrendszerekben érvényesülő modellekre. Spanyolországban sui generis tényállás alkotására került sor, amely része immár a spanyol modellként emlegetett, a családon belüli erőszak tekintetében kimunkált speciális intézményrendszernek és cselekvési programnak.⁸⁴ Ennek részeként a spanyol speciális bíróságok gyors, a kormány által kidolgozott eljárási rend keretei között dolgoznak, munkájuk akár néhány napon belüli döntéshozatalhoz vezet. Az állam továbbá különleges, kifejezetten a nemi alapú erőszak eseteire specializálódott rendőrségi egységeket is működtet, amelyek tagjait pszichológusok, bírók és szociális munkások képezik ki.⁸⁵ Skóciában sui generis tényállásként nem jelenik meg a kapcsolati erőszak bűncselekménye, ugyanakkor a bírói és rendőri szervezetrendszernek a spanyol modellhez hasonló átszervezésével komoly sikereket értek el. A különleges bíróság minden tagja a témában jártas, elismert szakember, így az eljárás során segítik a sértetteket abban, hogy az események felidézése a lehető legkíméletesebb módon történjen. A rendőrség munkája is figyelemre méltó, ugyanis külön egységek foglalkoznak a családon belüli erőszakkal kapcsolatos esetek felderítésével. Szintén nincs önálló tényállása Ausztriában sem a családon belüli erőszaknak, ellenben a bűncselekménnyel kapcsolatban külön szövetségi törvényt alkottak, továbbá a „három lábon álló” rendszerben az igazságszolgáltatás szorosan együttműködik a rendőrséggel, kiegészítve egy komplex, egész országra kiterjedő ellátórendszerrel, amelybe a civil szervezeteket szerződéses formában – nem pedig az egyébként szokásosnak mondható ad hoc jelleggel, kapacitásuktól függően – kapcsolták be.⁸⁶ Éppen ezért Európában legtöbbször az igen jól bevált osztrák modellt szokták példaként

⁸³FEHÉR Lenke: Modellek a családon belüli erőszak kezelésére.

Elérhető: http://www.okri.hu/images/stories/KT/kt41_2004_sec.pdf (Letöltés ideje: 2020. 08. 21.).

⁸⁴KEMÉNY Gábor: A családon belüli erőszak elleni hatékonyabb fellépésről de lege ferenda. Belügyi Szemle, 2005/9, 40-59.

⁸⁵SZABÓ, i.m. 12.

⁸⁶BALOGH Lídia – MATOLCSI Andrea: Vélemények a családon, illetve párkapcsolaton belüli erőszak elleni állami fellépés lehetőségeiről. Rendészeti Szemle, 2009/12, 81-104.

felhozni a családon belüli erőszak hatékony kezelésére. Ez a megoldás ugyanis sikeresen adaptálta az ún. Duluth-modellt. A modell egyik fő erénye, hogy egyrészt azonnali, gyors beavatkozással védi a bántalmazott családtagot, másrészt garantálja az elkövető számára a jogorvoslatot és segítő szolgáltatást is nyújt mindkettőjüknek. Néhány ország a Duluth-modell adaptálása révén alakította ki a családon belüli erőszakkal szembeni fellépés európai modelljét. Az osztrák parlament 1996. november 26-án fogadta el A családon belüli erőszakkal szembeni védelemről című szövetségi törvényt, amely 1997. május 1-jén lépett hatályba. Albin Dearing szerint ez a törvény nemcsak új orientációt tükröz, hanem egyben paradigmaváltást is jelent, amely a jelenség új megértéséhez vezetett és megfelelő állami válaszokat határozott meg. A paradigmaváltás igen jelentős újításokat hozott, ugyanis nemcsak a hatóságok és a nőszervezetek változtatták meg a családon belüli erőszakkal szembeni attitűdöt, hanem a társadalom maga is teljesen másként viszonyul a jelenséghez. Különösen a médiában való megjelenés tükrözi ezen változásokat, a hatóságok tehát a társadalmi fejlődés eredményeként felismerték felelősségüket a családon belüli erőszakkal szembeni fellépés terén.⁸⁷

Áttekintve tehát a fent említett néhány kiemelkedő példát, megállapíthatjuk, hogy a hatékony fellépés alapvetően nem ott dől el, hogy az adott államban létezik-e sui generis tényállása a családon belüli erőszaknak.⁸⁸ A siker záloga inkább egy komplex rendszer kiépítésében keresendő, amelyben kötelező eljárási protokollra lenne szükség annak érdekében, hogy mind a rendőrség, mind pedig az orvosi és szociális szolgáltató szervezetek ugyanazon eljárást kövessék. A sértett érdekében – annak biztosítására, hogy a bántalmazott minden releváns jogi intézkedést megtegyen a segítség, támogatás igénybevételére és az elkövetővel szembeni fellépésre vonatkozóan – szoros kooperációt kellene kialakítani a megfelelő intézmények között.⁸⁹

87 Albin DEARING: The Austrian Act on the Protection against Domestic Violence. Manuscript, 2002. Idézi: FEHÉR, i.m. 6.

88 KANYUK, i.m. 39.

89 Az Európa Tanács 2003. évi 5. sz. Ajánlása A nők védelmében, az erőszak ellen. Idézi FEHÉR i.m. 12.

7. A távoltartás, mint kényszerintézkedés problémája

A távoltartás jogintézménye 2006-ban került a büntetőeljárás törvénybe, közvetlen eljárásjogi előzmények nélkül az előzetes letartóztatás alternatívájaként.⁹⁰ A távoltartásról a 2006. évi LI. törvény indokolása a következőképpen rendelkezik: „a lakhelyelhagyási tilalom szabályait alapul véve, a távoltartás büntetőeljárás kényszerintézkedésként kerül meghatározásra. E kényszerintézkedésnek alapvetően az a célja, hogy az eljárások elhúzódása mellett is megfelelő és gyors védelmi eszközt biztosítson a sértett részére az eljárás jogerős befejezése előtt azzal, hogy a bizonyítási eljárás sikerét elősegíti. Erre a célra a távoltartás, mint kényszerintézkedés lehet alkalmas.”⁹¹ Tekintettel arra, hogy mennyire összetett és jogi eszközökkel nehezen kezelhető társadalmi jelenségként kell tekintenünk a családon belüli erőszakot, már a törvényi rendelkezések megalkotása sem volt zökkenőmentes. Az Országgyűlés 2003. április 14-én fogadta el azt az országgyűlési határozatot, mely a következőt tartalmazza: „felismerve azt, hogy a családon belüli erőszak visszaszorítása érdekében a jelenleginél hatékonyabb intézkedésekre, az egyes állami szervek közötti, valamint az állami szervek és a társadalmi szervezetek közötti együttműködés formáinak kiépítésére van szükség.”⁹² 2004. áprilisában benyújtotta a Kormány a családon belüli erőszak miatt alkalmazható távoltartásról szóló T/9837. sz. törvényjavaslatot, mely azonban pusztán a részletes vizsgálatig jutott el, végül azt a Kormány visszahívta. Ennek jellemzője az lett volna, hogy egységesen szabályozza a távoltartás jogintézményét, így a közigazgatási határozattal elrendelhető távoltartást, a polgári és a büntetőeljárásban igénybe vehető távoltartást is. Végül 2005. végén benyújtásra került a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosítására vonatkozó T/18090. sz. törvényjavaslat, majd ennek alapján 2006-ban a távoltartás, mint büntető eljárásjogi intézmény bevezetése a 2006. évi LI. törvénnyel. Az eredeti előterjesztői szándékkal szemben azonban nem került sor arra, hogy a törvényhozás a büntetőeljáráson kívül is kezelje a családon belüli erőszak eseteit. A gyakorlati tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy a távoltartás e formájában nem lehetett képes arra, hogy az előzetes várakozásoknak megfeleljen, így nem volt alkalmas a családon belüli erőszak megfelelő kezelésére.⁹³ Tóth Andrea Noémi is hasonló álláspontot képvisel, szerinte ugyanis „a családon belüli erőszak összetett problémaköre legtöbbször azonnali beavatkozást igényel, és e

90 TÓTH Andrea Noémi: A távoltartás jogintézménye. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2018. 9.

Elérhető: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/219200> (Letöltés ideje: 2020. 09. 07.).

91 2006. évi LI. törvény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról.

92 45/2003. (IV.16.) OGY határozat a családon belüli erőszak megfékezésére és hatékony kezelésére irányuló nemzeti stratégia kialakításáról.

93 ZSIROS Bettina: Recenzió Tóth Andrea Noémi: A távoltartás jogintézménye című monográfiájáról. Büntetőjogi Szemle, 2019/1, 115.

helyzetben a sértett nem várhat a büntetőeljárási távoltartás garanciákkal övezett jogintézményére.”⁹⁴ Ennek orvoslására született meg a 2009. évi LXXII. törvény a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról (a továbbiakban: Hke.tv.), amely jogszabálynak köszönhetően a sértetteknek nyitva áll az elérhetőbb segítséghez vezető út is, azonban a vonatkozó törvény többszöri módosítása is jelzi, hogy még nem nyerte el végleges formáját. Megállapíthatjuk, hogy az ideiglenes megelőző, valamint a megelőző távoltartás megalkotásával hazánkban is felállt az ún. pilléres szerkezet, amely a bántalmazottak és sértettek számára könnyebb hozzáférést és átfogóbb védelmi lehetőséget jelent. Problémát jelent azonban, hogy a magyar jogrendszerben a pillérek között aligha találunk kapcsolódási pontot, így bár elkészült a működőképes rendszer statikája, azonban a dinamikája hiányzik.⁹⁵

A 2018. július 1-jén hatályba lépett 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: Be.) több tekintetben jelentős változást hozott a kényszerintézkedések, így a távoltartás szabályaiban is. A kodifikáció egyik fontos célja volt, hogy „az állam minden eddigénél jobban fejezze ki, hogy a szenvedett fél mellé áll, és a büntetőeljárás lefolytatását érdemben elősegítőkre is partnerként tekint.”⁹⁶ A kényszerintézkedésre vonatkozó általános szabályokat a távoltartásra is alkalmazni kell, amely garanciális szempontból egyértelműen szerencsés megoldásnak tekinthető, és nyomatékosítja a kényszerintézkedések ultima ratio jellegét.⁹⁷ A távoltartás célja, hogy a terhelt szabad kapcsolattartását és ennek érdekében a szabad mozgáshoz és lakóhely, tartózkodási hely szabad megválasztásához való jogát korlátozza. A távoltartás tartalmának középpontjában továbbra is a bizonyítás megghiúsításának, illetve a bűnisméltés megakadályozásának érdeke áll. Amennyiben ezt tekintjük a távoltartás fő indokának, úgy azt konstatáljuk, hogy e tekintetben változatlan az 1998. évi Be.-hez képest, azaz továbbra sem kizárólagosan, de legalábbis nem elsődlegesen a sértett áll az elrendelés középpontjában, hanem a bizonyítási eljárás sikeressége. Kétségtől igaz, hogy szoros kapcsolat állhat fenn a bizonyítás sikeressége és a sértett által tett vallomás között, azonban épp e helyen lehetett volna a leginkább érzékeltetni azt, amennyiben a jogalkotó a távoltartás szellemiségében és szabályaiban koncepcionális változást kívánt volna elérni. E következtetést erősíti meg a távoltartáshoz fűzött indokolás is, amelyet az Alaptörvény értelmében a jogszabály értelmezése során figyelembe kell venni: „A törvény a távoltartás

94 TÓTH, i.m. 55.

95 TÓTH Andrea Noémi: Múlt, jelen, jövő: merre tart a távoltartás? Pro Futuro, 2015/1, 84.

Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/340083986_Mult_jelen_jovo_merre_tart_a_tavoltartas (Megtekintés ideje: 2020. 10. 22.).

96 SZABÓ József Tamás: Célok és eredmények az új Büntetőeljárási törvény kodifikációja során. Ügyészek Lapja, 2016/3-4, 35.

97 RÓTH Erika: A kényszerintézkedések változó rendszere és részletszabályai. Ügyészek Lapja, 2016/3-4, 40.

jogintézményének jellegén nem kíván érdemben változtatni.”⁹⁸ Ebből kiindulva az feltételezhető, hogy alapvetően továbbra sem a sértett érdeke fogja vezérelni az elrendelést. A távoltartással érintett bármely, a bíróság által meghatározott személy lehet, akivel a terhelt közvetlenül vagy közvetve nem léphet kapcsolatba, illetve ettől a személytől távol kell tartania magát. A sértettel, vagy más meghatározott személlyel történő kapcsolat megtiltása érdekében a bíróság magatartási szabályként előírhatja, hogy a terhelt meghatározott lakást hagyjon el és onnan maradjon távol, illetve a távoltartással érintett személy tényleges tartózkodási helyétől, munkahelyétől, az e személy által rendszeresen látogatott intézményektől vagy egyéb helytől, különösen nevelési, nevelési-oktatási, vagy gyógykezelés céljából látogatott egészségügyi intézménytől, vallásgyakorlása során látogatott épülettől tartsa távol magát. Meg kell jegyezni, hogy a gyakorlatban a határozatok legtöbbször a közvetlen és a közvetett kapcsolatfelvétel tilalma között nem választottak, hanem mindkét formát előírva tiltották meg a kapcsolatfelvételt. A XXI. században ugyanakkor már nem kizárólag a fizikai megközelíthetőségre kell gondolni, hanem az internet segítségével kihasználható online felületek adta lehetőségekre is. A jogszabály külön erre sem tér ki, és elképzelhető, hogy a gyakorlat is marad az eddigiekhez hasonlóan annál a megoldásnál, hogy előírja mind a közvetlen, mind pedig a közvetett kapcsolatfelvétel tilalmát, beleértve az online módot is. A távoltartás jelentőségének növekedését jelzi a korábbi Be.-hez képest, hogy az előírt magatartási szabályok módosításával kapcsolatos végrehajtási szabályokról önálló IM rendelet⁹⁹ szól.¹⁰⁰

Az új Be. a kényszerintézkedéseket némileg átstrukturálta, és közös általános elrendelési okokat teremtett a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedéseknek. Távoltartás esetén különös elrendelési ok a bizonyítás sikeressége, illetve a bűnismétlés megakadályozása. Előremutató újdonság a szabályrendszerben, hogy a Be. megteremti a kapcsolatot a Hke. tv.-beli ideiglenes megelőző távoltartással. Amennyiben a bíró az ülésen úgy látja, hogy a távoltartás elrendelésének feltételei nem állnak fenn és az elrendelésre vonatkozó indítványt a sértett nyújtotta be, úgy a bíróság tájékoztatja az indítványozót arról, hogy a Hke. tv. szerinti ideiglenes megelőző távoltartás elrendelését kezdeményezheti. Mindenképp pozitív előrelépés, hogy a Be. törekszik kapcsolatot kialakítani a távoltartás pillérei között, azonban felmerül a kérdés, hogy ezt miért az ideiglenes megelőző távoltartással teremti meg, és miért nem a megelőző távoltartással. Tóth Andrea Noémi véleményével egyetértve indokolatlannak tartom e szűkítést, a problémák minél komplexebb

98 Be. indokolás a 280-295. §-hoz.

99 15/2018. (VI.15.) IM rendelet a bűnügyi felügyelet és a távoltartás végrehajtásáról.

100 TÓTH Andrea Noémi: A távoltartás új szabályairól. Miskolci Jogi Szemle, 2019/ 2. klsz. 2. kötet, 2019. 411.

kezelése érdekében ugyanis fontos lenne a koherencia és az átjárhatóság megteremtése az igénybe vehető távoltartások között. Ezen túlmenően az eljárási szabályokat is egységesíteni lehetne azzal, ha a bíróság által megállapított enyhébb vagy hátrányosabb módosítási lehetőségek a megelőző távoltartás szabályai között is megjelennének. Gyakorlati tapasztalatok szerint ugyanis a sértettek számára sokszor nem egyértelmű, hogy miért is van két távoltartás, illetve melyik mire szolgál.¹⁰¹

Jelentős változást hozhat a távoltartás hatékonyságában az, hogy a korábbi Be.-ben foglalt legalább tíz, legfeljebb hatvan naphoz képest az időtartama jelentősen növekedett és differenciálódik aszerint, hogy vádemelés előtti vagy utáni elrendelésről van szó. A vádemelés előtt elrendelt távoltartás az elsőfokú bíróság tárgyalás előkészítése során hozott határozatáig, de legfeljebb négy hónapig tarthat, amelyet a bíróság alkalmanként legfeljebb négy hónappal meghosszabbíthat. A vádemelés után az elsőfokú bíróság által elrendelt vagy fenntartott távoltartás az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatának kihirdetéséig tart. A büntetőeljárás bírósági szakaszát követve szabályozza a Be. azt, hogy az elsőfokú bíróság által az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott, valamint a másodfokú bíróság által elrendelt távoltartás a másodfokú eljárás befejezéséig tart. A másodfokú bíróság által az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott, továbbá a harmadfokú bíróság által elrendelt távoltartás a harmadfokú eljárás befejezéséig tart. Látható tehát, hogy sokkal hosszabb tartamú, akár az egész eljáráson átívelő lehet a távoltartás, ami jelentős előrelépésként értékelhető a sértettek védelme és a bizonyítás sikeressége szempontjából.¹⁰²

Szintén új, a terheltet védő, és a szükségesség, arányosság és célszerűség követelményét szem előtt tartó szabály, hogy az elrendelt távoltartás indokoltságát felül kell vizsgálni. A vádemelés után, ha az elsőfokú bíróság általi elrendeléstől vagy fenntartástól számítva hat hónap eltelt, és az elsőfokú bíróság még nem hozott ügydöntő határozatot, az elsőfokú bíróság vizsgálja felül, ha pedig eltelt egy év, akkor a másodfokú bíróság köteles erre. Ezt követően a másodfokú bíróság, ha pedig az eljárás a harmadfokú bíróság előtt van folyamatban, ez a bíróság vizsgálja felül havonta. A távoltartásra is irányadó az a bírósági határozat, amelyben a Kúria kimondta, hogy „akkor, ha az első- vagy a másodfokú bíróság a nem jogerős ügydöntő határozatának kihirdetését követően a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés

101 TISZAVÖLGYI Gyöngyvér: Megelőző távoltartás a Budapest Környéki Bíróság gyakorlatában II. rész. Családi Jog, 2018/4, 33.

102 TÓTH, i.m. (l.j.100.) 413.

fenntartásáról rendelkezett, a felülvizsgálat szempontjából irányadó hat hónapos határidőt ezen határozat időpontjától kell számítani.”¹⁰³

Összegzésképp fontosnak tartom megjegyezni, hogy a jogalkotó a továbbiakban is ragaszkodik a korábbi koncepcióhoz, mely szerint a távoltartás kényszerintézkedésként található meg a büntetőeljárás törvényünkben. Ezzel meglatásom szerint az alapvető probléma is fennmarad – hiszen betöltött terhelti pozíció szükséges, vagyis hosszabb idő telik el a bűncselekmény elkövetésétől a bíróság döntéséig – így a sértett számára a távoltartástól várt gyors segítség vélhetően ezután is elmarad. Ebből következik, hogy továbbra is kérdés, hogy valóban indokolt-e a távoltartás büntetőeljárásbeli elhelyezése. Amennyiben a feltett kérdésre igennel válaszolunk, így indokolt lenne a Hke. tv. személyi hatályát bővíteni, hogy minél szélesebb kör tudja igénybe venni a büntetőeljárás kívüli távoltartásokat. A Be. alkalmazkodik az igényekhez, amikor nyit a Hke. tv.-beli pillérek irányába, azonban célszerű lenne a megelőző távoltartás felé is megtenni ezen lépéseket, hiszen csak koherens, a teljes rendszeren átívelő védelemmel lehet esély arra, hogy a sértettek hatékony és gyors segítséget kapjanak.¹⁰⁴

8. De lege ferenda

Amint azt már a tanulmány bevezető részében említettem, a kapcsolati erőszak önálló tényállása egyrészt mindenképp áttörésként értékelhető, hiszen deklarálásra került azon fontos üzenet, miszerint a családon belül megvalósuló, különböző erőszakos bűncselekmények tekintetében ki kell lépni a zárt ajtók mögül. Másrészt azonban a vizsgált tényállás számos tekintetben problémákat vet fel, ennél fogva korántsem tekinthetünk rá úgy, mint a családon belüli erőszakkal szembeni hatékony eszközre. Dolgozatomban ezen megfontolás alapján azon feltevés bizonyítására törekedtem, amely szerint a kapcsolati erőszak, mint sui generis tényállás létrehozása nem volt indokolt a magyar jogrendszerben, ugyanis az nem tekinthető alkalmas eszköznek a családon belüli erőszak megfékezésére. Véleményem szerint ezzel a jogalkotó feleslegesen bonyolítja az egyébként is összetett kérdéskört, magasabb védelmet ugyanis nem képes nyújtani. Mindezek alapján azt gondolom, hogy a családon belüli erőszak megfékezéséhez – ahogyan azt a sikeres külföldi modellek tekintetében is bizonyosságot nyert – egy komplexebb rendszer létrehozásában kell gondolkodnunk, hiszen önmagában – a szervezetek közötti együttműködés nélkül – a szigorú szankciókra való törekvés sem hozhat valódi eredményt a

103 BH2019.5.128.

104 Uo.

jelenség tekintetében. A már említett modellekkel párhuzamosan, hazánkban is szükséges volna a bírósági dolgozók folyamatos, speciális képzése, valamint részükre iránymutatás kidolgozása¹⁰⁵ a tárgyalótermi empátia erősítésére.¹⁰⁶ Emellett kiemelkedően fontosnak tartom a rendvédelmi szervek képzését is. Kiemelt szerepe van a családon belüli erőszak, mint társadalmi jelenség eredményes kezelésében a médiának is. Egyrészt szükség van arra, hogy a kormány megfelelő módon hívja fel a figyelmet a problémára, valamint a lehetséges megoldásokra, másrészt alapvető fontossággal bír az is, hogy a média részéről határozottabb, érthetőbb legyen az állásfoglalás.¹⁰⁷ Fontosnak tartom kiemelni továbbá, hogy olyan, a családon belüli erőszak tekintetében ígéretesnek látszó eszközöknek, mint a resztoratív technikáknak, a kapcsolatügyleti és tettes-áldozat mediációnak vagy a családi csoport konferenciának az ismertsége és elfogadottsága hazai viszonylatban nagyon csekély, sőt, a feminista érdekvédő szervezetek kifejezetten támadják azon törekvéseket, amelyek a családon belüli erőszak esetében alternatív technikákat kívánnak használni.¹⁰⁸

A jelenség társadalmi meghatározottságán túl fontosnak tartom megemlíteni a büntetőjogi eszközök szükségességét is. Ahogy Kanyuk Petra Ágnes fogalmaz „ez utóbbiak megválasztásánál arra kell törekednünk, hogy azon valóban az ilyen cselekmények visszaszorítására irányuljanak, és a hangsúly ne tolódjon el egyéb üzenetek felé, nem szabad hagyni, hogy az eszköz kiüresedjen.”¹⁰⁹ Ebben természetesen szerepe van az anyagi jogilag helyes forma megválasztásának is. Ezzel kapcsolatban megalapozottnak tartom azon álláspontot, amely új tényállás helyett a már meglévőket az ún. „kvázi hozzátartozó” sérelmére történő elkövetés tekintetében bővítené minősített esettel.¹¹⁰ Ezzel ugyanis mód nyílhatna a büntetési tétel emelésére, továbbá a ténylegesen szigorúbb halmazati büntetés kiszabására.¹¹¹

Amint azt korábban említettem, a kapcsolati erőszak kapcsán felmerülő erőszak fogalom dogmatikai beilleszthetősége önmagában kérdéseket vet fel. Ezen kérdések megválaszolása érdekében érdemes lehet említést tenni néhány lehetséges alapeseti elkövetési magatartásról, hiszen az erőszakos magatartás személy ellen irányuló formájának minősítése a Btk. 212/A. § rendelkezéseinek körében problémásnak látszik. E körben ismét érdemes utalni az OKRI kutatási

105 SZABÓ, i.m. 23.

106 SZEPESHÁZI Péter: Koordinált Közösségi és Hatósági Felelősségvállalás a kapcsolati erőszak ellen: beszámoló a Duluth Modellről szóló budapesti kerekasztal-tanácskozásról. Családi Jog, 2016/1, 50-51.

107 Balogh – Matolcsi i.m. 89.

108 KUSZING Gábor: Milyen érvek szólnak a mediáció alkalmazása ellen párkapcsolaton belüli erőszak esetén? Ügyészek Lapja, 2009/6, 33-35.

109 KANYUK, i.m. 41.

110 PÁPAI-TARR Ágnes: A kapcsolati erőszak kritikai megközelítésben. Magyar Jog, 2015/1, 620-627.

111 KANYUK, i.m. 41.

jelentésének a kialakult joggyakorlat tapasztalataiból merített megállapításaira, amelyek az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartások között felsorolják pl. a sértett használati tárgyainak szándékos megrongálását, megsemmisítését. A dolog elleni erőszakos magatartások megítélésénél a garázdaság tekintetében kialakult gyakorlat követhető, a dolog elleni erőszakos magatartás lényegi eleme e bűncselekmény tekintetében is a rendeltetésellenes ráhatás lehet. A dolog ellen irányuló támadások esetén az alapeseti, vétségi besorolás is helyeselhető. A kérdés inkább az, hogy a tisztán dolog ellen irányuló – tulajdonképpen rongálásnak minősülő, vagy ahhoz hasonló, de anyagi kárt nem okozó – magatartásokat valóban e tényállás ezen alakzata keretében kívánjuk-e büntetni. E tekintetben – László Balázssal egyetértve – három megoldás kínálkozik. Elsőként az, hogy a kapcsolati erőszak alapvetően személy elleni bűncselekmény maradjon, míg a dolog elleni támadások vagyon elleni bűncselekménynek, esetleg garázdaságnak minősüljenek. Második megoldási lehetőség, hogy a dolog ellen irányuló magatartások védelme tartozzon kizárólag a Btk. 212/A. § (1) bekezdésének b) pontja alá. Harmadikként pedig az, hogy ha a dolog elleni erőszakos magatartást elfogadjuk a kapcsolati erőszak elkövetési magatartásaként, akkor annak vétségi, alapeseti besorolását megtartva, a személy elleni erőszakos cselekmény tényállásában elfoglalt helyének megváltoztatásával az alapeset kizárólag és kifejezetten a dolog elleni erőszakos magatartásokra korlátozódjon.¹¹²A közvetlenül ugyan dologra irányuló, de személyre átháramló erőszakos magatartás, mint pl. a nyaklánc leszakítása, tekintetében ugyancsak a garázda erőszakos magatartás kapcsán leírt megközelítést tartom indokoltnak, vagy annak megítélése a személy elleni és a dolog elleni erőszakos magatartás szabályainak együttes alkalmazásával történhet. Ennek értelmében tehát, ha személy elleni jellegében eléri a tetteges becsületsértést, a támadó jellegű erőszakos magatartás vagy a testi sértés szintjét, úgy azok szerint kell besorolni a kapcsolati erőszak megfelelő alakzatába is. Ha ezen szinteket nem éri el az erőszakos magatartás, úgy a dolog elleni erőszakos magatartás kapcsán vázolt megközelítési módok szerint lehetne megítélni.¹¹³

Az OKRI kutatási jelentése az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartások között felsorol több verbális magatartást is, mint például trágár beszéd, üvöltözés, számonkérés, stb.¹¹⁴ Létezik olyan jogelméleti megközelítés, amely osztja ezt a véleményt.¹¹⁵ Mivel azonban az erőszakos magatartás támadó jellegű fizikai ráhatást feltételez, a kizárólag verbális támadások meglátásom szerint nem sorolhatók ezen elkövetési magatartás alá.

¹¹² LÁSZLÓ, i.m. 73.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ GARAI, i.m. 41.

¹¹⁵ Belovics – Molnár – Sinku, i.m. 239.

Az erőszakos magatartás alsó határa ugyanis a kapcsolati erőszak bűncselekménye esetén sem vihető lejjebb, mint az erőszak azonnali bekövetkezésére utaló fenyegető fellépés,¹¹⁶ ami azonban már túlmutat a verbális támadáson. Az erőszak nyombani bekövetkezésére utaló fenyegető fellépés viszont már személy elleni erőszakos magatartásként bírálendő el. Ha pedig a trágár beszéd, üvöltözés tekintetében eltekintենek az erőszakosság követelményétől, úgy e cselekmények leginkább becsületsértésnek felelnek meg, a jogalkotó azonban a nem tetteleges becsületsértést nem emelte be a kapcsolati erőszak törvényszövegébe. A fenyegetést egyébként – helyesen – az OKRI kutatási jelentése sem sorolja fel az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartások között. Árulkodó továbbá az is, hogy maga a jogalkotó sem emelte be a kapcsolati erőszak bűncselekményébe elkövetési magatartásként a zaklatást. Mindebből arra is lehet következtetni, hogy ha a fenyegetés a kapcsolati erőszak elkövetési magatartása nem lehet, hanem az továbbra is a zaklatás keretén belül értékelendő, akkor a fenyegetésnél enyhébb becsmérést, trágár beszédet, üvöltözést sem indokolt a Btk. 212/A. § (1) bekezdésének a) pontja szerinti szinten a kapcsolati erőszak tényállásában értékelni.¹¹⁷

Összegzésképp a dogmatikai beilleszthetőség és a társadalmi üzenetérték mérlegére helyezve a kapcsolati erőszak tényállását, megállapítható, hogy a jogalkotó magasabb társadalmi üzenetértékkel bíró, de a dogmatikai beilleszthetőség szempontjából problematikusabb megoldást választott, és ennek kivitelezését a Btk. 212/A. (1) bekezdés a) pontjában foglalt erőszakos magatartás tekintetében nem nevezhetjük hibátlannak. A személy ellen irányuló formájában az erőszakos magatartás – a tetteleges becsületsértéshez viszonyítva – nem a megfelelő helyen került elhelyezésre a tényállásban, vagy pedig hibás döntés volt a Btk. 212/A. § (1) bekezdés a) pontjában büntetni szándékozott magatartásokra a büntetőjogban már kialakult jelentéstartalommal bíró erőszakos magatartás megjelölést alkalmazni – írja László Balázs tanulmányában.¹¹⁸ A dolog elleni erőszakos magatartások és a tisztán verbális magatartások szerkezeti elhelyezése megfelelhet a jogalkotó szándékának és a büntetőjog dogmatikai rendszerének is, azonban ezek tekintetében nem helyes az irányultságra nem utaló erőszakos magatartás fogalmának alkalmazása a jelenlegi formában. Az OKRI kutatási jelentése alapján is megállapítható, hogy a jogalkalmazás megkísérelte a Btk. 212/A. § (1) bekezdésének a) pontjában foglalt erőszakos magatartást tartalommal megtölteni, ez azonban részben a büntetőjog dogmatikai rendjébe ütköző megoldásokat eredményezett.

¹¹⁶ Erdősy – Földvári – Tóth, i.m. 349.

¹¹⁷ László, i.m. 74.

¹¹⁸ Uo.

Meglátásom szerint az OKRI kutatási jelentésének végkövetkeztetései és de lege ferenda javaslatok sem alkalmasak a Btk. 212/A. § (1) bekezdésének a) pontjában foglalt erőszakos magatartás dogmatikai beilleszthetőségével kapcsolatos kételyek eloszlatására. Ezzel szemben, a kapcsolati erőszak elkövetési magatartási rendjének a büntetőjog dogmatikai rendszerébe történő pontosabb beillesztése érdekében a tényállás szerkezetének, vagy egy alkalmasabb kifejezés-választásnak a jogalkotó általi újragondolása indokolt.¹¹⁹

¹¹⁹ Uo.

Felhasznált irodalom

Jogszabályok

- 15/2018. (VI.15.) IM rendelet a bűnügyi felügyelet és a távoltartás végrehajtásáról
- 17/2017. számú büntető elvi határozat
- 34/2007. BK vélemény
- 45/2003. (IV.16.) OGY határozat a családon belüli erőszak megfékezésére és hatékony kezelésére irányuló nemzeti stratégia kialakításáról
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
- A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény
- A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény
- A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése és kezelése – módszertani ajánlás tervezet – Igazságügyi Minisztérium
- A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény
- A hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény
- A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény
- A nők elleni erőszak megszüntetéséről szóló ENSZ Nyilatkozat, 1993.
- Az egyes büntető tárgyú törvények módosításáról szóló 2013. évi LXXVIII. törvény
- Az Európa Tanács 2003. évi 5. sz. Ajánlása a nők védelmében, az erőszak ellen
- BH2019.5.128.
- Magyarország Alaptörvénye
- Miniszteri indokolás a 2013. évi LXXVIII. törvényhez

Szakirodalom

- Alföldi Ágnes Dóra: A családon belüli erőszak megítélése és megelőzésének eszközei a magyar és az európai uniós jogban.
<http://jesz.ajk.elte.hu/alfoldi47.html>
- Anna Roberts: Violence Against Women in Medieval Texts. Gainesville, University of Florida Press, 1998.
- Balogh Ágnes – Tóth Mihály (szerk.): Magyar büntetőjog. Általános Rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2010.
- Balogh Lídia – Matolcsi Andrea: Vélemények a családon, illetve párkapcsolaton belüli erőszak elleni állami fellépés lehetőségeiről. Rendészeti Szemle, 2009/12.

- Barabás Andrea Tünde: A vádelhalasztások számának alakulása a magyar büntetőeljárásban. In Virág György (szerk): Kriminológiai Tanulmányok 44. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2007.
- Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös Rész. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016.
- Albin Dearing : The Austrian Act on the Protection against Domestic Violence. Manuscript, 2002.
- Domokos Andrea – Nemes Zsolt – Havasi Sára: A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2017.
- Domokos Andrea: A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico. Politicarum XVI. Budapest, 2017.
- Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: Magyar Büntetőjog. Különös Rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.
- Fehér Lenke: Modellek a családon belüli erőszak kezelésére.
http://www.okri.hu/images/stories/KT/kt41_2004_sec.pdf
- Garai Renáta: A kapcsolati erőszak bűncselekményének jogalkalmazási gyakorlata. (III.B/1.28.) Kutatási jelentés. Országos Kriminológiai Intézet 2018.
- Garai Renáta: Családon belüli-kapcsolati erőszak az elméletben és a gyakorlatban. In Mickolczy Bodnár P. (szerk.): Jog és Állam 22. XII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2017. Budapest, KRE ÁJK-Patrocinium Kiadó, 2018.
- Gellér Balázs József: A köznyugalom elleni bűncselekmények. In Polt Péter (főszerk.): Új Btk. Kommentár. 6. kötet. Budapest, Nemzeti Közsolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013.
- Anthony Giddens: Szociológia. Budapest, Osiris Kiadó. 1997.
- Gönczöl Katalin et al. (szerk.): Kriminológia – Szakkriminológia. Budapest, CompLex Kiadó, 2006.
- Kanyuk Petra Ágnes: A kapcsolati erőszak sui generis tényállásának szerepe a családon belüli erőszak megfékezésében. Magyar Rendészet, 2016/5.
- Kemény Gábor: A családon belüli erőszak elleni hatékonyabb fellépésről de lege ferenda. Belügyi Szemle, 2005/9.
- Kemény Gábor: A családon belüli erőszak jogi prevenciója és büntetése a magyar jogrendszerben. Pécs, 2014.
- Klaus Rainer Röhl: Az amazonok lázadása. Budapest, Kossuth, 1986.
- Kónya István: Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. 1. kötet. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2016.
- Kovács Zsuzsanna – Scheiber Dóra – Herczog Mária (szerk.) az Országos Gyermek-egészségügyi Intézet gondozásában a gyermekbántalmazás és elhanyagolás témakörében készült módszertani ajánlás tervezet.

- Kuszing Gábor: Milyen érvek szólnak a mediáció alkalmazása ellen párkapcsolaton belüli erőszak esetén? *Ügyészek Lapja*, 2009/6.
- Lajtár István: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In.: Polt Péter (főszerk.): *Új Btk. Kommentár*. 4. Kötet. Budapest, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013.
- Marc Bloch: *A történelem védelmében*. Budapest, Gondolat, 1974.
- Márki Zoltán: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In Kónya István (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. 1. kötet. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2016.
- Mickolczi Bodnár Péter (szerk.): *Jog és Állam 22. XII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2017*. Budapest, KRE ÁJK-Patrocínium Kiadó, 2018.
- Morvai Krisztina: *Terror a családban*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1998.
- Pápai-Tarr Ágnes: A kapcsolati erőszak kritikai megközelítésben. *Magyar Jog*, 2015/11
- Párkapcsolati erőszak jogklinika. Jegyzet egyetemi hallgatók tollából. PATENT Jogvédő Egyesület, 2015. <http://mek.oszk.hu/16100/16116/16116.pdf>
- Eric Pincas: Hogyan vált a házastársi erőszak bűncselekménnyé? *Múlt-kor*, 2010/ tavasz.
- Polt Péter (főszerk.): *Új Btk. Kommentár*. 6. kötet. Budapest, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013.
- Ranschburg Jenő: *A meghitt erőszak*. Budapest, Saxum Kiadó Bt. 2006.
- Répássy Árpádné Németh Laura: Erőszak a családban. *Büntetőjogi Szemle*, 2019/2.
- Róth Erika: A kényszerintézkedések változó rendszere és részletszabályai. *Ügyészek Lapja*, 2016/3-4.
- Szabó Alexandra: Családi (v)iszonyok. A családon belüli erőszak önálló büntetőjogi törvényi tényállásának dilemmái. *De iurisprudencia et iure publico*, 2013/2.
- Szabó József Tamás: Célok és eredmények az új Büntetőeljárás törvény kodifikációja során. *Ügyészek Lapja*, 2016/3-4.
- Szepesházi Péter: Koordinált Közösségi és Hatósági Felelősségvállalás a kapcsolati erőszak ellen: beszámoló a Duluth Modellről szóló budapesti kerekasztal-tanácskozásról. *Családi Jog*, 2016/1.
- Tiszavölgyi Gyöngyvér: Megelőző távoltartás a Budapest Környéki Bíróság gyakorlatában II. rész. *Családi Jog*, 2018/4.
- Tóth Andrea Noémi: *A távoltartás jogintézménye*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2018. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/219200>
- Tóth Andrea Noémi: A távoltartás új szabályairól. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2. klnsz. 2. kötet

- Tóth Andrea Noémi: Múlt, jelen, jövő: merre tart a távoltartás? Pro Futuro 2015/1.
https://www.researchgate.net/publication/340083986_Mult_jelen_jovo_merre_tart_a_tavoltartas
- Tóth Olga: A nők elleni párkapcsolati erőszak Magyarországon. Az elmúlt 20 év kutatási eredményeinek összegzése.
https://socio.hu/uploads/files/2018_4/30_toth.pdf
- Virág György (szerk): Kriminológiai Tanulmányok 44. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2007.
- Virág György: Családi iszonyok. Budapest, KJK-KERSZÖV, 2005.
- Virág György: Családon belüli erőszak. In Gönczöl Katalin et al. (szerk.): Kriminológia – Szakkriminológia. Budapest, CompLex Kiadó, 2006.
- Silvia Walby – Jude Towers: Untangling the concept of coercive control: Theorizing domestic violent crime. 2018.
<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1748895817743541>
- Weissl, Angela Jane: Quitting Eve: Violence Against Women in the Canterbury Tales. In Anna Roberts: Violence against women in medieval texts. Gainesville, University of Florida Press, 1998.
- Zsiros Bettina: Recenzió Tóth Andrea Noémi: A távoltartás jogintézménye című monográfiájáról. Büntetőjogi Szemle, 2019/1.

MUNKAJOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGI SZEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT

DR. VÍGH EDINA

AZ EGÉSZSÉGHÁROKOZÁS ALÓLI TELJES MUNKÁLTATÓI MENTESÜLÉS EGYES KÉRDÉSEI

1. Bevezetés

A 2012. július 1. napján hatályba lépett a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) koncepcionális változást hozott a munkáltató kárfelelősségi rendszerében. A részben megreformált és új jogintézményekkel bővített rendszer elemein erőteljesen érződnek a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) hatásai. Dolgozatomban célul tűztem ki a munkáltatói kárfelelősségi rendszer megváltozott szabályainak ismertetésén belül - Figyelemmel arra, hogy a legpragmatikusabb változások e körben következtek be – a munkáltató mentesülése eseteinek bemutatását, az alapuló szolgáló bírósági ítéletek vizsgálatával.

Tekintettel arra, hogy a munkáltatói károkozás körében a legjelentősebb és leggyakoribb a munkavállaló életével, testi épségével, egészségével kapcsolatos kár,¹ ezért kizárólag erre az esetkörre vonatkozóan vizsgáltam a kimentés lehetőségeit. A munkáltatói kártérítés tárgya ezekben az esetekben a munkavállaló által, a munkajogviszonnyal összefüggésben elszenvedett károsodás.² A téma indokoltságát adja továbbá az, hogy álláspontom szerint a kimentési szabályok alkalmazása tekinthető a jelenlegi munkajogi ítélkezés egyik legaktuálisabb kérdésének.

Dolgozatomban először a munkáltatói kárfelelősség alóli mentesülés fejlődésének történeti állomásait tekintem át, majd – mintegy megalapozva a téma alapjául szolgáló mentesítési esetek vizsgálatát – röviden bemutatom a munkáltatói kárfelelősség jogalapjának feltételeit, ezt követően pedig az exculpacio Mt. 166. §-ában foglalt eseteit vonom vizsgálat alá. Tekintettel arra, hogy kizárólag a teljes mentesülés eseteire összeponosít a tanulmány, ezért nem érinti a méltányosságból történő mentesítés esetkörét és a részleges mentesülést csak érintőlegesen említem meg az előreláthatóság vizsgálata körében.

A tézis részleteinek ismertetését megelőzően érdemesnek tartom megjegyezni, hogy a témakör két legneuralgikusabb pontja az ún. ellenőrzési kör terjedelmének és az előreláthatóság helyes alkalmazásának vizsgálata, amelyek értelmezése körében jelenleg még nem beszélhetünk sem következetes

1 GYULAVÁRI Tamás (szerk.): Munkajog. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 378.

2 BANKÓ Zoltán et al.: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról. <http://uj.jogtar.hu> (2020. augusztus 20.)

jogirodalmi álláspontról, emellett pedig a munkajogi ítélkezési gyakorlat sem tekinthető egységesnek. Tekintettel arra, hogy e két körben jelentős változás következett be a munkajogi szabályozásban, kérdésként merül fel, hogy az Mt. hatálybalépését követően mennyiben tükröződik a jogalkotó által megfogalmazott új szemlélet a munkajogi ítélkezésben. Ezzel összefüggésben megkísérlem megvizsgálni a téma szempontjából felmerülő jövőbeli jogalkalmazási problémákat és azok esetleges megoldásait.

2. A hazai munkajogi kárfelelősség és mentesülés történeti áttekintése

A munkajogi kártérítési felelősség alapvetően objektív jellegű. Ennek történeti előzményei a XIX. század folyamán alakultak ki, amikor az ipari forradalom óriási gazdasági és társadalmi fellendülést eredményezett, ugyanakkor ezzel párhuzamosan a veszélyforrások és a károk mértéke is nagymértékben megnövekedett. A gépek elterjedése a balesetek, így a munkabalesetek számát is megnövelte. Ennek következményeként – a korábbi egyértelműen vétkességen alapuló kárfelelősség mellett – megjelent a XIX. század második felében az ún. objektív felelősség fogalma.

Hazánkban az üzemi baleset és foglalkozási megbetegedés miatt fennálló munkáltatói kárfelelősségnek az első általános jellegű szabályozása a betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk volt, amely a munkáltatói kártérítési felelősséget jogerős büntetőbírói ítélethez kötötte.³ A felelősségi koncepció történeti fejlődése a későbbiekben azonban elválasztotta egymástól a munkáltató büntetőjogi és munkajogi felelősségét, és a munkajog a felelősségi dogmatikát ezt követően a polgári jogi kártérítési felelősségből vezeti le.⁴ A Munka Törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. sz. törvényerejű rendeletben foglalt új jogi szabályozással a munkáltató (vállalat) felelőssége objektív felelősséggé vált.⁵ A Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény pedig már a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XII. törvénnyel (a továbbiakban: régi Mt.) lényegében azonos módon szabályozta a munkáltató felelősségét.⁶ A régi Mt. főszabály szerint a munkáltató objektív felelősségét rögzítette, mentesülésre akkor kerülhetett sor, ha a munkáltató bizonyította, hogy a kárt működési körén kívül eső elháríthatatlan ok, vagy kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta. A fenti főszabály alól kivételt jelentett az ún. magánmunkáltatók kárfelelősségét rendező szabály⁷, amelyet azonban az Alkotmánybíróság a 41/2009. (III. 27.) AB határozattal megsemmisített.

3 1927. évi XXI. törvénycikk 90. §

4 GYULAVÁRI, i.m. 365.

5 1951. évi 7. sz. tvr. 123/A. § (1) A vállalat köteles megtéríteni dolgozójának - halála esetén hozzátartozóinak - azt a kárát, amely a dolgozó életének, egészségének vagy testi épségének a munkaviszonya keretében történt megsértésével kapcsolatban keletkezett. (2) Nem felel a vállalat, ha bizonyítja, hogy a kárt működési körén kívül eső elháríthatatlan ok vagy kizárólag a károsult dolgozó elháríthatatlan magatartása okozta.

6 1962. évi II. törvény 62. § (1) – (2) bekezdései

7 A régi Mt. 175. § (1)-(2) bekezdése szerint a legfeljebb tíz főfoglalkozású munkavállalót foglalkoztató magánüzemű munkáltató, a munkavállalónak okozott kárért vétkessége esetén felel.

3. A munkáltatói kártérítési felelősség és kimentés hatályos jogi szabályozásának jogi természete

A munkáltató kárfelelőssége a munkavállalók védelmét szolgáló jogintézmény, melynek mind fontossága, mind gyakorisága miatt kiemelkedő eleme a munkavédelmi kötelességek megsértéséből eredő, a munkavállalókat ért károk megtérítése. A védelem különleges jelentőségét az adja, hogy a munkavállaló a munkahelyi baleset során olyan sérelmeket szenvedhet, amelyek visszafordíthatatlanok, illetőleg a munkaképesség csökkenéséhez, megrokkánáshoz, nem ritka esetben akár a munkavállaló halálához is vezethetnek.⁸ Ennek megfelelően az Mt. alapján – a korábbi szabályozással azonosan – a munkáltatói egészségsértéssel való károkozás esetén objektív felelősség érvényesül, tehát a munkaviszonnyal összefüggésben bekövetkezett – a jogellenességet önmagában megalapozó – kárért fennálló kárfelelősség megállapításához a károsultnak a károkozó vétkességét (szándékosságát vagy gondatlanságát) nem kell bizonyítania.

A munkáltatóra nézve rendkívül szigorú szabályozás indokoltsága a kárfelelősség kettős céljában érhető tetten. A munkáltatói anyagi felelősség funkcióját tekintve egyrészt reparatív, hiszen főszabályként a munkavállaló munkaviszonnyal összefüggő teljes kárának megtérülését írja elő. A bírói gyakorlat értelmében a károsultat minden esetben olyan helyzetbe kell hozni, mintha a kár be sem következett volna.⁹ Emellett érvényesül a prevenció elve is: a munkáltatók rászorítása a munkavállalók egészségének, testi épségének és vagyoni érdekeinek biztonságát biztosító szervezet kialakítására.¹⁰ A munkáltató mentesülési lehetőségeiben elsősorban a prevenció elve nyilvánul meg, így lehetőséget ad a munkáltató számára, hogy a kár bekövetkezésének lehetőségére fel tudjon készülni, és a kár elkerülése érdekében lépéseket tegyen.¹¹ A munkáltató megelőzéssel kapcsolatos feladatait a munkavédelmi szabályok határozzák meg, tehát a munkáltatói kárfelelősség a munkavédelmi szabályok megszegésének egyfajta biztosítéka is.¹²

8 41/2009. (III.27.) Ab határozat

9 NÁDAS György et al.: A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény kommentárja a munkajogi kódexek összehasonlító táblázatával. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2016. 417.

10 a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény indokolása

<http://uj.jogtar.hu>, (2020. szeptember 1.)

11 SZILÁGYI Nóra: A munkáltató kártérítési felelősségéről és annak gazdasági jogi aspektusairól. 18.

Magyar Munkajog E-folyóirat, 2019/2, 16-41.

http://hlj.hu/letolt/2019_2/M_02_Szilagyin_hlj_2019_2.pdf (2020. szeptember 10.)

12 GYULAVÁRI, i.m. 366.

4. Az objektív kártérítési felelősség fennállásának együttes feltételei

A munkáltató felelőssége megállapításához az alábbi konjunktív feltételek együtthallása szükséges: pozitív feltétel a munkaviszonnyal való összefüggés, a kár bekövetkezése és e kettő közötti okozati összefüggés megléte, míg a negyedik, negatív feltétel, hogy a munkáltató ne tudja kimenteni magát. A munkavállaló bizonyítja a munkaviszony fennállását, a kár bekövetkezését, továbbá a kárnak a munkaviszonnyal való okozati összefüggését, és a kár mértékét is.¹³ Ettől némileg eltérően sérelemdíj esetében – tekintettel arra, hogy a személyiségi jogot sértő magatartás a kötelemkeletkeztető tény – a munkavállaló a jogsértést köteles bizonyítani, a kár bekövetkeztét nem, ez utóbbi csupán a sérelemdíj mértékét befolyásolja.¹⁴ A kimentési okok fennállása körében a munkáltatóra hárul a bizonyítási teher.

4.1 munkaviszonnyal összefüggés

A munkáltató kártérítési felelőssége a munkavállaló egészségkárosodása miatt keletkezett kárért akkor áll fenn, ha az a munkaviszonnyal összefügg. Tekintettel arra, hogy jellegét tekintve kontraktuális felelősség, ezért a munkaviszonnyal összefüggés akkor állapítható meg, ha a felek között munkaviszony áll, vagy állt fenn és a munkavállalót ért kár valamilyen formában összefüggésben áll a jogviszonnyal.¹⁵ A károsodás munkaviszonnyal való összefüggését a munkavállaló köteles bizonyítani, vagy legalább valószínűsíteni.¹⁶ Itt fontos megjegyezni, hogy a munkavállaló sorsszerű, természetes kórokú megbetegedésért – munkaviszonnyal való összefüggés hiányában – a munkáltató nem felel.¹⁷

4.2 okozati összefüggés

A munkaviszonnyal összefüggés bizonyítottságát követően az alperes kárfelelőssége fennálltához szükséges annak megállapítása is, hogy a kár okozati összefüggésben van a károkozó körülménnyel. Az okozati összefüggés akkor állapítható meg, ha az általános életpaszta szerint az adott körülmény

13 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény a munkáltatónak a munkavállalója egészségi állapotában bekövetkezett károkért fennálló felelőssége egyes kérdéseiről

14 BANKÓ Zoltán et al.: Nagykomentár a munka törvénykönyvéhez.
<https://uj.jogtar.hu> (2020. augusztus 25.)

15 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

16 BH2007. 23.

17 Legfelsőbb Bíróság Mfv.I.10.788/1997/12., Mfv.I.10.337/2007/7., Mfv.E.10.406/2006/1., EBH2000. 358., BH2007. 197.

alkalmas volt a kár mint eredmény létrehozására.¹⁸ A bírói gyakorlat – tényállástól függően – elismeri a közvetett¹⁹ és a részokozati²⁰ összefüggést is, ebben lényegesen eltér a munkaviszonnyal összefüggést megkövetelő feltételtől tekintettel arra, hogy a munkaviszonnyal való „részleges összefüggés” nem lehetséges. Számos esetben előfordul, hogy a kárt részben a munkáltató felelősségi körébe tartozó, részben pedig azon kívül eső körülmények, például a munkavállaló érdekkörébe tartozó, természetes kórokú (életkorából fakadó, máshol szerzett) betegsége okozza. Ilyen esetben a bíróság az okok egymáshoz viszonyított aránya alapján határozza meg a kárviselés arányát.²¹ Önmagában azonban a részoki összefüggés megállapítása nem zárja ki, hogy a munkáltató felelőssége a teljes kárért álljon fenn.²² Az okozati összefüggés fennállásának bizonyítása – a munkaviszonnyal összefüggéshez hasonlóan – a munkavállaló kötelezettsége, azonban a valószínűsítés itt nem elegendő,²³ és a bizonyítás a munkavállalói egészségkárosodással bekövetkező károk esetében rendszerint orvosi szakkérdés.

4.3 munkaviszonnyal összefüggő egészségkárosodás mint kár bekövetkezése

A kártérítési felelősség megállapításának feltétele a tényleges károsodás bekövetkezése és annak munkavállaló általi bizonyítása. Ettől eltérően a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges. Az Mt. kifejezetten nem definiálja a munkaviszonnyal összefüggő egészségkárosodás fogalmát, a bírói gyakorlat alapján ideérthetjük a betegség, baleset, halálos következmény esetkörét. A foglalkozási megbetegedés hátterében fizikai, kémiai, biológiai, ergonómiai vagy pszichoszociális kockázati tényezők is állhatnak. A munkahelyi konfliktusok, maga a munkavégzés stresszel járhat, ez adott esetben szintén megalapozhatja a munkáltató kártérítési felelősségét.²⁴ Az egészségkárosodásból származó kár munkajogi megtérítése szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a károsodás társadalombiztosítási szempontból „üzemi jellegűnek” tekintendő.²⁵

18 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

19 Legfelsőbb Bíróság Mfv.I.10.393/2008/3., Kúria Mfv.I.10.458/2016/1., BH2005. 443.

20 EBH2008. 1803.

21 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

22 MK 30. számú állásfoglalás

23 Legfelsőbb Bíróság Mfv.I.10.716/2009/3., BH2020. 22.

24 TÁLNÉ dr. Molnár Erika (szerk.): A magyar munkajog I-II. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019., HVG-ORAC Jogkódex (2020. szeptember 5.)

25 Kúria Mfv.I.10.596/2016/1.

4.4 bizonyítás

A bizonyítás során elsősorban a szakértői bizonyításnak van jelentősége, de a tényállás feltárásához fontos lehet tanúk meghallgatása, tárgyi bizonyítási eszközök beszerzése is. Okirati bizonyítékok közül kiemelendő a munkavédelmi szabályzat többek között annak érdekében, hogy megállapítható legyen, hogy a munkáltató eleget tett-e munkavédelmi kötelezettségeinek, tehát a munka megszervezése során az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit megteremtette-e. Ennek a kimentés körében kiemelt jelentősége van. Jelentős bizonyítási eszköz lehet még a munkabaleset során felvett jegyzőkönyv is, de e körben fontos kiemelni, hogy az a tény, hogy az alperes munkahelyi balesetként a történeteket elismerte, nem jelenti azt, hogy az Mt. 166. §-a szerinti kártérítési felelősségére vonatkozóan is elismerő nyilatkozatot tett volna.²⁶ A perbeli bizonyítás körében jelentősége lehet a munkavédelmi hatóságok, a társadalombiztosítási szervek e tárgyban hozott határozatainak is.

26 Kúria Mfv.I.10.045/2019/7.

5. A munkáltató kimentési lehetőségének feltételei

Az objektív felelősség szigorú, de semmiképpen sem jelent feltétlen felelősséget. A régi Mt. vonatkozó rendelkezései szerint akkor mentesült a munkáltató a felelősség alól, ha bizonyította, hogy a kárt működési körén kívül eső elháríthatatlan ok vagy kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta.²⁷ A korábbi szabályozás szerinti mindkét mentesítő körülmény azt a vélelmet cáfolta, hogy a munkaviszonnyal összefüggő kár a munkáltató tevékenységével is okozati kapcsolatban volt.²⁸ A hatályos szabályozásban a kimentés lehetőségét – koncepcionálisan szűkebb körben, mint az előző szabályozás – az Mt. 166. § (2) bekezdése tartalmazza. A jogszabályhely szerint a munkáltató mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, amellyel nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje vagy a kárt elhárítsa, vagy a kárt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta. A munkáltató a kimentésére irányuló feltételek bizonyításánál előírt sorrend hiányában az Mt. 166. § (2) bekezdés a) vagy b) pontjára belátása szerint hivatkozhat.²⁹ A mentesülési feltételek fennálltát a munkáltatónak kell bizonyítania.

A jelen fejezetben elemzett eseteket el kell különíteni a felelősség fennállása pozitív elemeinek hiányától. A kárfelelősség fennállása tekintetében a munkavállalót terheli bizonyítás, míg mentesülni csak akkor tud a munkáltató, ha a rá háruló bizonyítási kötelezettségének eleget tesz. Emellett szintén az elhatárolás alapját képező körülmény, hogy a felelősségi feltételek valamelyikének bizonyítatlansága esetén nem áll fenn a kártérítés jogalapja, míg kimentés esetén fennáll a felelősség, azonban a munkáltató a törvényben meghatározott esetekben mégis mentesül a kár megtérítése alól.

5.1 Mt. 166. § (2) bekezdés a) pontja szerinti feltételek

A munkáltató az ellenőrzési körében bekövetkezett kár megtérítése alól nem mentheti ki magát, azaz felelőssége minden esetben fennáll.³⁰ Mentesül azonban a felelősség alól a munkáltató, ha bizonyítja, hogy a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, amellyel nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje vagy a kárt elhárítsa. Az Mt. 166. § (2) bekezdés a) pontjában lévő feltételek konjunktívak,

²⁷ régi Mt. 174. § (2) bekezdés

²⁸ GYULAVÁRI, i.m. 370.

²⁹ 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

³⁰ a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez fűzött indokolás

<http://uj.jogtar.hu> (2020. március 5.)

mindegyik fennállása szükséges a munkáltató mentesüléséhez. Ebből következik, hogy amennyiben a károkozó körülmény a munkáltató ellenőrzési körén belül esik, akkor már a körülmény előreláthatóságát, illetve elkerülését és a kár elháríthatóságát nem kell vizsgálni.

Az Mt. mentesülési szabálya szinte teljesen megegyezik a Ptk. kontraktuális felelősségi rokonszabályával,³¹ ebből is következően a hatályos Mt. a munkajogi kártérítési felelősség szabályozása körében – összehasonlítva a régi Mt.-hez képest – erőteljesebb polgári jogias szemléletet tükröz, és koncepcionális változásként értékelhető az az új megoldás, amely a munkáltató objektív felelősségének fenntartása mellett – az esetek egy részében – kizárja az ún. ellenőrzési körön kívüli okból keletkezett munkavállalói károk megtérítését és ezzel korlátozza a munkáltatói működési körnek a bírói gyakorlatban kialakult indokolatlanul tág értelmezését.³² Emellett szintén fontos újítás az előreláthatóság jogi kategóriájának a munkáltatói kárfelelősség szabályrendszerébe történő beépítése.³³

A polgári jog általános kártérítési szabályaihoz közelítenek tehát a munkáltatói kártérítési felelősség szabályai, mivel bár az Mt. formálisan fenntartja a szigorú, objektív felelősség elvét, azonban a mentesülési szabályok megváltozása miatt mégis szűkíti a munkáltatóra háruló kockázatot.³⁴

5.2 az ellenőrzési kör és azon kívül eső körülmény

Az Mt. koncepcionális változása leegyszerűsítette abban a körben figyelhető meg, miszerint a törvény a működési kört felváltja az ellenőrzési kör fogalmával. Az ellenőrzési kör felelősségi jogi tényállási elem, a kimentés egyik feltétele. Az Mt. által bevezetett fogalom elemzéséhez először röviden ismertetni szükséges a korábban hatályos jogi szabályozásban nevesített működési kör főbb fogalmi ismérveit, illetve e jogintézménynek az ellenőrzési körhöz való viszonyát.

31 Ptk. 6:142. § [Felelősség szerződésszegéssel okozott károkért] Aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentese a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.

32 a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez fűzött indoklás, <http://uj.jogtar.hu> (2020. március 1.)

33 TRENYISÁN Máté: Jogértelmezési kérdések a munkáltatói kárfelelősség köréből. A rendvédelmi szervek kárfelelőssége a magánmunkáltató kártérítési felelősségére vonatkozó szabályok tükrében. In Magyar Munkajog E-folyóirat, 2017/1, 41.

http://hlj.hu/letolt/2017_1/M_04_Trenyisan_hlj_uj_2017_1.pdf (2020. szeptember 18.)

34 KUN Attila: A munkahelyi egészségkárosodások megtérítése a magyar munkajogban – felelősségi szabályok és kompenzáció. In Magyar Munkajog E-folyóirat, 2014/1, 101.

http://hlj.hu/letolt/2014_1/05.pdf (2020. október 5.)

5.2.1 működési kör

A régi Mt. 174. § (5) bekezdése szerint a munkáltató működési körébe esnek különösen a munkáltató által feladatai során kifejtett tevékenységgel összefüggő magatartásból, a használt anyag, felszerelés, berendezés és energia tulajdonságából, állapotából, mozgatásából és működéséből eredő okok. A működési körbe tartozott szinte minden olyan esemény, amely nem következett volna be akkor, ha nem történik munkavégzés, azaz a munkáltató felelőssé vált olyan károkért is, amelyeket ő nem háríthatna el, szinte csak úgy, ha abbahagyná az egész tevékenységét, ezzel a felelősségi szabályt (szinte feltétlen) helytállássá formálta.³⁵ A működési kör rendkívül széles értelmezésén alapuló joggyakorlat olyan tényállásokban is megállapította a munkáltató kártérítési kötelezettségét, amelyekben a kár bekövetkezésére a munkáltatónak nem lehetett még közvetett befolyása sem és ezzel a munkáltatói tevékenység jellegétől függetlenül lényegében általánossá tette a polgári jog veszélyes üzemi felelősségét a munkáltatói kárfelelősség körében.³⁶

Az ellenőrzési kör működési körrel összehasonlítva megállapítható, hogy az utóbbi a bírósági gyakorlatban tágabb, szinte parttalan fogalom volt, másrészt az definiált, tárgyszerűbb meghatározás, míg az ellenőrzési kör – egzakt definíciója hiányában – relatívabb tartalmú fogalom, hiszen azt mindig a munkáltató tényleges "ráhatása" alapján kell megítélni,³⁷ ezért annak alkalmazása körében nagy jelentősége van a kialakuló bírói gyakorlatnak.

5.2.2 az ellenőrzési kör fogalmi ismérvei

Az Mt. megalkotásánál a jogalkotó szándéka az volt, hogy szűkítse a bírói gyakorlatban kialakult rendkívül széles körű munkáltatói kártérítési felelősséget, és egy enyhébb, a prevenció szempontjából hatékonyabb felelősségforma megalkotása érdekében került a törvény szabályozásába az ellenőrzési kör fogalma.³⁸ Az Mt. nem definiálja a fogalmát, azonban a törvényhez fűzött Indokolásból a jogalkotó szándéka megállapítható. Ennek megfelelően az ellenőrzési körbe tartoznak mindazok a körülmények (eszközök, energia, munkavállalók), amelyeknek működésére a munkáltatónak tevékenysége során befolyása van. A HVG-ORAC gondozásában megjelent kommentárban közzétett álláspont szerint: „Az ellenőrzési kör alatt minden olyan objektív tényt és körülményt érteni kell, amelynek alakítására bármilyen lehetősége volt a

35 LŐRINCZ György: Öt éves a Munka Törvénykönyve (visszafogottan ünnepi emlékezés). In Gazdaság és Jog, 2017/1, 6.

36 a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez fűzött indokolás
<http://uj.jogtar.hu> (2020. október 5.)

37 EBH2016. M.10

38 RAJKAI Bence: Veszélyes üzemi tevékenység és a non-cumul szabály-Ptk. a jogesetek tükrében. Polgári Jog, 2016/10, <http://uj.jogtar.hu> (2020. október 5.)

munkáltatónak.”³⁹ Lőrincz György szerint az ellenőrzési körbe azok a körülmények tartoznak, amelyekre a munkáltatónak harmadik személyhez képest elsődleges és közvetlen ráhatása, befolyása van, vagy ennek lehetősége fennáll. Ez a ráhatás, befolyás különösen dolgok birtoklását vagy személyek és folyamatok közvetlen irányításával kapcsolatos jogot jelent, de nem feltételezi e körülmények alakításának minden esetben érvényesülő képességét.⁴⁰

5.2.3 ellenőrzési körbe tartozó körülmények az 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény alapján

A munkáltató egészségkárosodásért fennálló kártérítési felelősségének egyes kérdései vonatkozásában a Kúria elnökének döntése alapján joggyakorlat-elemző munkacsoport került felállításra, aminek eredményeként egy összefoglaló véleményt fogadtak el a témakörben. Az összefoglaló vélemény megállapításait felhasználva az egységes ítélkezési gyakorlat előmozdítása érdekében a Kúria Közigazgatási és Munkaügyi Kollégiuma megalkotta az 1/2018. (VI. 25.) KMK véleményt a munkáltatónak a munkavállalója egészségi állapotában bekövetkezett károkért fennálló felelőssége egyes kérdéseiről (a továbbiakban: KMK vélemény), amely a jogalkalmazás számára alapvető zsinórmértékül szolgál. Az ellenőrzési kör meghatározásához segítséget nyújt a munkáltató kötelezettségeinek, főként az utasítási, felügyeleti jogának és kötelezettségének terjedelme, ezért a KMK vélemény a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Mvt.) 54-60. §-aira is figyelemmel példálózó jelleggel tartalmazza azokat a körülményeket, amelyek a munkáltató ellenőrzési körén belül, és azon kívül eshetnek.

A KMK vélemény rögzíti, hogy a munkáltató ellenőrzési körébe tartozik a feladatainak ellátása, az ezzel összefüggő személyi magatartás, a munka megszervezése; a termeléshez (munkavégzéshez) szükséges munkadarab, anyag, eszköz (pl. állvány), felszerelés, berendezés, energia tulajdonsága, állapota, mozgatása, működése, a munkavégzés körülményei, a munkagép, a telephelyen (kijelölt munkavégzési helyen) lévő közlekedési útvonál, általában a termeléssel összefüggő kockázat, a munka megszervezése. Általában a munkáltató ellenőrzési körébe tartozik a telephelyen (székhelyen stb.) kívül végzett munka kijelölt, körülhatárolt helyszíne, ideértve annak adottságait; a munkavégzés tárgyául szolgáló dolog, növény, állat, talaj, valamint a munkáltató által üzemben tartott, vagy ténylegesen használt járművel, annak a munkáltató által megbízott vezetője magatartásával, mulasztásával összefüggő körülmény. A munkáltató

39 KARDKOVÁCS Kolos (szerk.): Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012. 264.

40 LŐRINCZ György: Az „ellenőrzési kör” értelmezése a munkaügyi ítélkezés tükrében. Munkajog, 2020/1,10.

ellenőrzési körébe tartoznak kizáró ok hiányában a munkavédelmi oktatással összefüggő körülmények.

5.2.4 ellenőrzési körbe tartozó körülmények a bírói gyakorlatban

A jelenleg rendelkezésre álló, Mt. szabályait alkalmazó bírósági ítéletek elemzése alapján levonható az a következtetés, hogy viszonylag ritkán hivatkozik a munkáltató az ellenőrzési kör hiányára, ezzel szemben sokkal gyakrabban tartalmazza azt az alperesi érvelés, miszerint a kárt a károsult kizárólagos és elháríthatatlan magatartása okozta. Bizonyos esetekben azonban mégis sor került az ellenőrzési kör értelmezésére. A hatályos Mt. alapján kialakult ítélkezési gyakorlat – amely már sok esetben utal a KMK vélemény megállapításaira is – értelmében az ellenőrzési kör arra a körre szorítja a munkáltató kártérítési felelősségét, amelyben lehetősége, egyben kötelezettsége is a károk megelőzése érdekében szükséges intézkedések megtétele. Az ellenőrzési körön minden olyan objektív tény és körülményt érteni kell, amelynek alakítására bármilyen lehetősége volt a munkáltatónak. Ennek értékelése során a baleset közvetlen okát és a balesethez vezető egész munkafolyamatot vizsgálni kell: a munkamódszer megválasztását, az ahhoz biztosított munkaeszközt, a munkavállalói létszámot, szakismeretet, mert ezek biztosítása a munkáltató kötelezettsége, így arra befolyása, ráhatása van.⁴¹

Megállapításra került az ellenőrzési kör fennállása a Kúria Mfv.10.010/2019/4. számú ítéletének alapjául szolgáló ügyben, amikor a munkavállaló a munkáltató telephelyén szenvedett egészségkárosodást. A per tényállása szerint a felperes munkaidőben a munkahelyén gyalogosan haladt az asztalosműhelytől a porta irányába. A havazás miatt jeges úton elcsúszott, és a hátára esett. Az elsőfokú bíróság a kártérítés iránti keresetet arra tekintettel utasította el, hogy az ingatlan tulajdonosa, illetve az alperes fenntartója között a perbeli ingatlan tekintetében fennálló üzemeltetési szerződés alapján az ingatlan tulajdonosát terhelte a hóeltakarítás, tehát nem az alperes ellenőrzési körébe tartozott az erre vonatkozó munkák megszervezése, ezért a felperest ért kár viselése alól magát kimentette. A felperes fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság közbenső ítéletével az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta, és megállapította, hogy az alperes a felperes munkahelyi balesetéért kártérítési felelősséggel tartozik. A Kúria a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Megállapította, hogy az alperesnek ellenőriznie kellett volna, hogy a hóeltakarítást is magába foglaló szerződést teljesítik-e. E körben a biztonságos munkafeltételek megteremtésére az alperesnek ráhatása volt, így a balesetet előidéző körülmény nem esett az Mt. 166. § (2) bekezdés szerinti ellenőrzési körén kívül.

41 Kúria Mfv.I.10.518/2017/6., EBH2016. M.10., EBH2018. M.20.I., EBH2019. M.20.

Az EBH2016.M.9 számon közzétett eseti döntésben elvi éllel mondta ki a Kúria, hogy önmagában a munkáltató telephelyén kívül végzett munka vagy szolgáltatás ellátása nem eredményezi a kár ellenőrzési körén kívüli bekövetkeztét. Az EBH2019.M.20. számú döntésben szintén a munkáltató telephelyén kívül végzett munka esetén került sor a munkáltató kártérítési felelősségének megállapítására. Ebben a döntésben elvi éllel mondta ki a Kúria, hogy a munkáltató által ismerten a partnere által a közöttük lévő szerződés teljesítéséhez kapcsolódóan nyújtott vendéglátás, azaz a megrendelőnél a helybeli szokásoknak megfelelően adott vacsorán a munkavállalói részvétel a munkáltató üzleti érdekébe és a gazdasági működésének kockázatába tartozik. A munkavállaló ezzel összefüggő megbetegedése esetén a munkáltató megalapozottan nem hivatkozhat arra, hogy a bekövetkezett kárt az ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozta. A per adatai szerint a felperes gépjárművezető munkakörben állt alperes alkalmazásban. A felperes és munkatársai a megbízó üzbeigisztáni telephelyére történt megérkezést követően a megrendelő tulajdonosa meghívására vacsorán vettek részt, ahol az ételek között volt egy tradicionális szárított sajtgolyó, amelyből a felperes és három másik munkavállaló fogyasztott, majd a vacsorát követően rosszul lettek. A felperesnél ízületi panasz, derékfájdalom, kéz-, térd-, boka- és ízületgyulladás miatt postinfekciós polyarthrititis és salmonella átmeneti hordozása diagnózist állapítottak meg. Az elsőfokú bíróság ítéletében a felperes kártérítés iránti keresetét elutasította, a felperes fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság ítéletével az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta. A másodfokú bíróság ítélete indokolásában kifejtette, hogy az alperesnek semmilyen ráhatása nem volt arra, hogy a munkáltató telephelyétől több ezer kilométer távolságban milyen minőségű ételt szolgálnak fel a gépkocsivezetőknek, vagyis ez az ellenőrzési körön kívül esett. A Kúria felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte, az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta, és megállapította az alperes kártérítési felelősségét. A Kúria ítéletének indokolásában megállapította, hogy a vacsorán való részvétel a felperes munkaviszonyával állt összefüggésben, ebből és a munkáltató által ismert, szokásosan a munkafeladathoz kapcsolódó eltűrt gyakorlatból pedig okszerűen az következik, hogy az az alperes ellenőrzési körén belüli volt. Kétségtelen tény, hogy a felszolgált étel minőségére a munkáltatónak nincs közvetlen ráhatása, befolyása, azonban az adott esetben a vacsora a termelés kockázatába eső tényként értékelendő. A Kúria azt állapította meg, hogy a felperes a megrendelő által biztosított vacsorán a munkáltató érdekében, a munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettségek teljesítésével összefüggésben vett részt, amely körülményre a munkáltató ellenőrzési köre kiterjedt, ezért az alperes a kimentési kötelezettségének nem tett eleget. Lőrincz György a fenti esettel összefüggésben azon kritikai észrevétellel élt, miszerint adott esetben összemosódtak az Mt. 166.

§ (2) bekezdés tényállásának objektív és szubjektív elemei tekintettel arra, hogy a káreseménynek az alperes ellenőrzési körében való bekövetkezését elsősorban arra tekintettel állapította meg a Kúria, hogy a munkáltató nem tett meg mindent a perbeli baleset megelőzése érdekében. Álláspontja szerint ez esetleges problémát okozhat a jövőbeli jogalkalmazás körében, mivel az ellenőrzési kör keretét a munkáltató ráhatási, befolyásolási képessége határozza meg, míg ezen ítéletben annak ellenére került a munkáltató felelőssége megállapításra, hogy a károsodás elkerülése körében tényleges befolyásolási lehetősége nem volt. Osztom Lőrincz György fenti aggályát tekintettel arra, hogy az egyértelmű jogalkotói szándék szerint az ellenőrzési kör tekintetében a ráhatási, befolyásolási jog és kötelezettség határozza meg annak terjedelmét. Így jelen perben – ahogyan azt valójában a kúriai döntés indokolása is tartalmazza – nem volt az alperesnek tényleges ráhatása a károkozó körülmény bekövetkezésére, így az az ellenőrzési körön kívül esik. Amennyiben a munkáltató adott esetben rendelkezett ismerettel arról a korábban alkalmazott gyakorlatról, miszerint a partnercég megvendégeli a dolgozókat, figyelemmel az adott ország higiéniai fejlettségére is, ez a körülmény figyelembe vétele és e körben a megelőzési tevékenység vizsgálata nem az ellenőrzési kör, hanem az előreláthatóság, illetve sokkal inkább az elháríthatatlanság körébe tartozó körülmény. Hasonló kritikával illette Lőrincz György a Kúria EBH2016.M.10. számú ítéletében foglalt következtetést is. Az elsőfokú bíróság – a másodfokú bíróság által helybenhagyott – ítéletében a felperes üzemi balesettel kapcsolatos keresetét alaposnak találta. A jogerős ítélet szerint a baleset oka az volt, hogy a felperes által a falécek felerősítéséhez használt szeg feje levált, és az behatolt a szemébe. A szeg fejének leválása a munkáltató ellenőrzési körébe eső körülmény, mivel az anyaghiba olyan kockázat, amelynek következményeit a munkáltatónak viselnie kell egy esetleges munkabaleset bekövetkezése során. Az Mt. 166. §-a alapján a munkáltatót objektív felelősség terheli, és a munkavédelmi szabályok megtartottsága nem eredményezi a mentesülését figyelemmel arra, hogy a baleset az ellenőrzési körébe tartozó okból következett be. A Kúria az alperes felülvizsgálati kérelme alapján a jogerős ítéletnek azon rendelkezését, amellyel a kártérítésről döntött, hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot a munkabalesettel összefüggésben előterjesztett kártérítési igény vonatkozásában új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. Megállapította, hogy a perbeli esetben a bíróságok megalapozatlanul szűkítették le az ellenőrzési kör vizsgálatát arra a körülményre, hogy a levált szögfejt okozta a szemsérülést, és nem tulajdonítottak jelentőséget az adott balesethez vezető munkafolyamatnak. Adott esetben az adott, faléc fémhez erősítését jelentő munkaművelet veszélyessége, az ehhez használt szög és munkaeszköz, védőfelszerelés megfelelősége feltárása lett volna szükséges az ellenőrzési kör megállapításához. Ezek vizsgálata nélkül nem lehet állást foglalni arról, hogy a szögfejt leválására a

munkáltatónak nem volt ráhatása. Lőrincz György szerint a Kúria fenti indokolása mintegy „elvárhatósági” szempontok alapján értelmezi az ellenőrzési kör fogalmát, ezáltal összemosza az objektívnek tekintendő ellenőrzési kört és annak szubjektív előreláthatóságát, elháríthatóságát.⁴²

Álláspontom szerint az előző döntéshez hasonlóan jelen ügyben az ellenőrzési kör fogalmának értelmezése körében valóban olyan egyéb szempontok is vizsgálat alá kerültek, amelyek az Mt. 166. § (1) bekezdés a) pontja további feltételeinek körébe (előreláthatóság, elháríthatatlanság) esnek. Figyelembe kell venni azonban a döntések értékelése körében, hogy ezek az ítéletek még a bíróságok részére iránymutatásul szolgáló KMK vélemény megalkotása előtt keletkeztek.

Emellett azonban azt is indokoltnak tartom megjegyezni, hogy a munkavédelmi kötelezettségek teljesítésének – mint a munkáltató egyik munkaviszonyból eredő főkötelezettsége – vizsgálata a mentesülés körében elengedhetetlen, és – figyelemmel a KMK véleményben foglaltakra – az a következtetés vonható le, hogy a munkáltató ezen kötelezettségét valamennyi kimentési ok körében vizsgálni szükséges. Így megkerülhetetlen annak megállapításánál is, hogy az adott körülmény a munkáltató ellenőrzési körébe tartozott-e. Ezzel összefüggésben azonban a jogalkalmazás terén problémát okozhat, hogy adott esetben a munkáltatói munkavédelmi kötelezettség elmulasztását melyik kimentési feltétel körében kell értékelni.

Az ellenőrzési kör vonatkozásában értékelte a munkavédelmi kötelezettségek elmulasztását a Kúria az Mfv.10.333/2019/4. számú ítéletben is. Az ítélet alapjául szolgáló tényállás szerint a csomagoló munkakörben alkalmazásban álló felperes munkahelyén, az éjszakai műszak alatt a gépek közötti sárga vonallal körülhatárolt közlekedési útvonalon járva, az útvonalhoz közeli területen elhelyezett raklapokon tárolt, lapra szerelt kartondobozokról a közlekedési útvonalba belógó, átlátszó folpack-szerű csomagoló fóliában megbotlott, és elesett. A baleset következtében ízületbe hatoló törést szenvedett el. Az eljárás során megállapításra került, hogy a felperes munkába lépését követően, a konkrét munkakezdés előtt az alperes a csomagolóanyagok, a folpack-szerű fólia kezeléséről, a munkaterület tisztántartásáról, az azon való biztonságos közlekedésről, a munkautasítás részleteiről nem tartott munkavédelmi oktatást. A Kúria megállapítása szerint a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján helyes következtetést vontak le a bíróságok arról, hogy a munkáltató nem bizonyította a balesetvédelmi oktatás megtartását. Az alperes a munkavédelmi oktatás elmulasztásával megsértette az Mvt. 54. § (7) bekezdés b) pontját, valamint az Mt. 51. § (4) bekezdésében foglaltakat, az Mvt. 55. § (1) bekezdés a) pontját és (2)

42 LŐRINCZ, i.m. (l.j.40.) 4.

bekezdésében rögzítetteket. A balesetvédelmi oktatásnak nem a botlás lehetőségének elkerülésére kellett volna kitérnie, hanem a közlekedési utak tisztántartásának követelményére, vagyis, hogy az utat szabadon kell hagyni, ott nem lehet doboz, nem lóghat be fólia. A munkáltatót e körben ellenőrzési kötelezettség is terhelte. Az alperes nem tudta a szabályok betartását illetve betartatását igazolni, és olyan fényképeket csatolni, amelyek bizonyítottan a baleset idején készültek. Mindebből következően pedig a munkáltató nem mentesülhet a kártérítés fizetési kötelezettség alól.

A Kúria Mfv.10.518/2017/6. számú döntésében kimondta, hogy a munkáltató ellenőrzési körébe esik a közlekedési szabályok megtartásának biztosítása, illetve azok betartatásának megkövetelése is. Az ítélet indokolása szerint a munkáltató azzal, hogy a munkavállalók szállítását olyan gépjárművel végezte, ami a gépkocsivezetőn kívül további négy fő munkavállaló szabályos szállítására alkalmatlan volt, nem biztosította az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit. A baleset azon munkavállalójának a halálát eredményezte, aki szabálytalanul, az alperes által eltűrt gyakorlatnak megfelelően utazott a tehergépjármű utas szállítására alkalmatlan platóján. Az alperes munkavállalójának halálát eredményező káresemény nem esett az alperes ellenőrzési körén kívül, mert nem gondoskodott a munkavállalók szabályszerű szállításáról, továbbá mert a munkáltató eszközével közúton való közlekedés során a KRESZ szabályait maradéktalanul be kell tartani, a szabályok be nem tartása miatt baleset bármikor bekövetkezhet annak ellenére, hogy a perbeli esetben nem volt elháríthatatlan.

A Kúria Mfv.10.311/2019/6. számú ítélet alapjául szolgáló ügyben szintén az ellenőrzési kör került értelmezésre. A tényállás szerint a felperes – jobb kezében egy levélgyűjtéshez kapott hólapáttal – közvetlenül az eligazító hely épülete előtti járdán megbotlott a kiálló járdaszegélyben és elesett. Ennek következtében bal válla és könyökízülete kificamodott, valamint darabos törést szenvedett el. Az elsőfokú bíróság szerint a per során bizonyítást nyert, hogy a felperes a munkahelyi balesetet a közfoglalkoztatási jogviszonya keretében munkaidőben, a munkáltató utasításának teljesítése során közvetlenül az eligazító hely előtti járdán, tehát a munkáltató ellenőrzési körébe tartozó helyen szenvedte el. A másodfokú bíróság rögzítette, hogy a felperes balesete a munkáltató utasítására megkezdett munkavégzés közben, munkaidő alatt következett be. Munkáját jellemzően közterületen kellett végeznie, de általánosságban is az alperes tevékenységi körébe tartozik az utak, járdák üzemeltetése, így kiterjed az ellenőrzési kör közvetlenül az eligazító hely előtti bejárat biztonságos megközelítésének biztosítására. Erre a munkáltatónak a tevékenysége során befolyása van, mint ahogy azt az elsőfokú bíróság helyesen rögzítette. A Kúria a másodfokú ítéletet hatályában fenntartó döntésében kimondta, hogy a felperes

balesete a munkáltató által megválasztott rendszeres eligazító hely előtti kiálló járdaszegély miatt következett be, amelyről a munkáltatónak kellő körültekintés mellett tudnia kellett, és a veszély elhárítása, a munkahely botlásmentes megközelíthetősége érdekében a szükséges intézkedéseket meg kellett volna tennie. Általában a munkáltató ellenőrzési körébe tartozik a telephelyen (székhely, stb.) kívül végzett munka kijelölt, körülhatárolt helyszíne, ide értve annak adottságait; a munkavégzés tárgyául szolgáló dolog, állat, talaj (KMK vélemény). Adott esetben azonban nem telephelyen kívüli munkavégzés történt, hanem a munkafelvétel (utasításadás, szerszámkiosztás) helyéül szolgáló eligazító helyen (telephelyen) munkaidőben történő megjelenés, mely a munkafeladatokkal összefüggött, vagyis munkavégzésnek minősült. E munkahelyre történő be- és kijutás balesetmentességének biztosítására a munkáltatónak ráhatása kell legyen az Mvt. 36. § (1) bekezdésben foglalt biztonságos közlekedési útvonalak biztosításának, Mvt. 54. § (1) bekezdésében foglalt veszélyek elhárításának kötelezettsége folytán. Ebből következően a kár az alperes ellenőrzési körén belül következett be.

5.2.5 összefoglalás az ellenőrzési kör értelmezéséről

Összefoglalóan megállapítható, hogy a jogirodalom és a kialakult ítélkezési gyakorlat az ellenőrzési kört a munkáltató befolyásolási, ráhatási lehetőségével, illetve ennek hiányával határozza meg. Ezzel összefüggésben Kemenes István veti fel: az a tény, hogy a fél az adott körülményt nem volt képes befolyásolni vagy hatást gyakorolni rá, nem az ellenőrzési körrel van összefüggésben, hanem azt a kérdést válaszolja meg, hogy az adott körülmény elkerülhetetlen volt, vagy pedig elkerülhető. A megkülönböztetés azért lényeges, mert csak az ellenőrzési körön kívüli körülmény mentesít a felelősség alól, ha „elkerülhetetlen, elháríthatatlan” volt, ugyanakkor nem mentesül a károkozó, ha az ellenőrzési körön belüli körülmény volt elkerülhetetlen és pedig akkor sem, ha arra a kötelezettnek nem volt befolyása, nem volt képes hatást gyakorolni rá. Lőrincz György ezzel összefüggésben akként vélekedik, hogy a munkaviszony sajátos jellegéből fakadóan nehezen képzelhető el olyan munkaviszony keretében bekövetkezett káresemény, amely mögött ne lenne tetten érhető a munkáltató ráhatása/befolyása, és ennek a munkáltató oldalán kimutatható felróhatósága.

Álláspontom szerint az ellenőrzési kör vonatkozásában – mind a jogalkotó, mind a kommentárirodalom, és az eddig kialakult bírói gyakorlat oldaláról – egységesen a munkáltató tényleges ráhatási, befolyásolási képességéből indulnak ki. Ezáltal szűkebben határozza meg azokat a körülményeket, amelyek esetén a munkáltató felelőssége fennáll, mint a működési kör esetén. A működési kör fogalma szorosan kapcsolódott a munkaviszonnyal összefüggés feltételéhez, és véleményem szerint sokkal inkább a működési körbe tartozó

feltétel kapcsán merülhetett fel az, hogy lényegében kiterjedt mindarra a körülményre, amit a munkáltatónak előre kellett látnia. Emellett az ellenőrzési kör szűkített fogalmának jelentősége elsősorban abban áll, és újítás leginkább abban várható, hogy a munkáltató telephelyen kívül bekövetkezett káresemények esetén jelenthet adott esetben – az eset összes körülményének mérlegelését követően – mentesülést a felelősség alól. Megjegyzendő, hogy a jelenlegi ítélkezési gyakorlatban nem jelentkezett jelentős elmozdulás ebben az irányba és sokkal inkább a korábbi gyakorlatot követi.

5.2.6 ellenőrzési körön kívül eső körülmény

Az ellenőrzési körön kívül eső körülmények megállapítása jogkérdésnek minősül.⁴³A munkáltató ellenőrzési körén kívül esik mindaz a körülmény, amelyre a munkáltatónak nincs semmilyen ráhatása, befolyásolási lehetősége, amely fölött nincs hatalma.⁴⁴ E körbe sorolandók többek között a vis maior hagyományos esetei (természeti katasztrófák, egyes társadalmi, politikai események, mint például háború, forradalom, felkelés, közlekedési útvonal, repülőtér lezárása), meghatározott állami intézkedések, behozatali- kiviteli tilalmak, devizakorlátozások, embargó, a bojkott. Idetartozhatnak súlyos üzemzavarok és radikális piaci változások is.⁴⁵ A közúton, közforgalmú közlekedési eszközön, e közlekedéssel összefüggő átlagos körülmények általában szintén nem tartoznak a munkáltató ellenőrzési körébe. A munkáltató nem befolyásolhatja a közúti közlekedés résztvevőinek magatartását, ezért ha a munkavállaló a munkáját jellemzően a telephelyen/székhelyen kívül végzi és eközben a közúton kárt szenved (harmadik személy elüti a gyalogátkelőhelyen), a kártérítés iránti követelését a munkáltatóval szemben nem érvényesítheti.⁴⁶ Az ellenőrzési körön kívül eső körülmény lehet továbbá például az, ha egy baleset harmadik személy ráhatása alatt lévő dolog miatt következik be (például a pénzszállító autó elleni támadás).⁴⁷

Az EBH2018. M.38. számú döntés értelmében – az eljáró elsőfokú és másodfokú bíróság megítélése szerint – ellenőrzési körön kívül eső körülménynek minősül, ha a felperes az alperes utasítása alapján szüretelési munkát végez, ami közben méh vagy darázs szúrta meg, amely allergiás reakciót váltott ki, és ennek következtében percekben belül elhalálozott. Álláspontom szerint a fenti megállapítás helyes, ez a körülmény itt olyan jellegűnek minősült, amire a munkáltatónak ráhatása nem lehetett. A Kúria Mfv.10.081/2017/5. számú ítéletében akként vélekedett, hogy ellenőrzési körön kívül eső körülmény okozta

⁴³ EBH2016. M.10.

⁴⁴ 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

⁴⁵ BANKÓ Zoltán et al.: Nagykomentár a munka törvénykönyvéhez

⁴⁶ 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

⁴⁷ EBH2010. 2159.

a kár bekövetkezését, ezért mentesült a munkáltató. A Kúria rögzítette, hogy a felperes által a munkahelyi vezető magatartására visszavezetett pszichés elváltozásokkal kapcsolatban csupán azt lehetett megállapítani, hogy azok a munkaviszonnyal összefüggésbe hozhatóak, ítéleti bizonyossággal azonban nem állapítható meg, hogy mindez a munkáltató ellenőrzési körébe tartozna, az eljárás során ugyanis nem merült fel olyan konkrét adat, amely szerint a felperesnél a munkahelyen kialakult stressz a vezető magatartása miatt következett volna be.

5.3 előreláthatóság hiánya

Az ellenőrzési körön kívüli okból keletkező károk megtérítése alól a munkáltató két együttes feltétel teljesülése esetében mentheti ki magát. Mentésülésre csak olyan károkozó körülmény bekövetkezésekor kerülhet sor, amellyel – az általános megítélés szerint – nem számolhatott és nem is volt elvárható, hogy e károkozó körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.

5.3.1 történeti előzményei

Az előreláthatóságot több nemzeti jog polgári joga alkalmazza. Gyökerei a francia polgári jogig – Code Civil 1150. cikke – nyúlnak vissza, innen vette át az angol és az amerikai gyakorlat, illetve az angol előreláthatósági szabályhoz hasonló intézmény a német jogban is megjelenik. Az angol jogban többek között a híres Hadley v. Baxendale esethez köthető. A nemzetközi adásvételi ügyleteket szabályozó Bécsi Nemzetközi Adásvételi Egyezmény – amelyet hazánk az 1987. évi 20. törvényerejű rendelettel ratifikált – 74. cikke szintén tartalmaz erre vonatkozó rendelkezést: „Ez a kártérítés nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződésszegő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződésszegés lehetséges következményeiről az említett időpontban tudott vagy tudnia kellett.” Hasonlóan szabályoz az Európai Polgári Jogi Alapelvek 8:108. cikk (1) bekezdése és az UNIDROIT Alapelvek 7.1.7. cikk (1) bekezdése is.⁴⁸

5.3.2 előreláthatósági klauzula a polgári jogban

Az előreláthatóság mint kimentési ok – az ellenőrzési kör mellett – szintén a fokozott polgári jogi hatás következtében került be az Mt. szabályrendszerébe. A Ptk. a kontraktuális felelősségnél rögzíti, hogy a károkozó mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a

48 BANKÓ Zoltán et al.: Nagykommentár a munka törvénykönyvéhez

szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.⁴⁹ A hatályos Ptk. abból indul ki, hogy a kártérítési ítélezés bizonytalansága jelentős részt abból fakadt, hogy a korábban hatályos Ptk. valamennyi okozott kár megtérítését írta elő, ez viszont, adott esetben akár rendkívül távoli, a károkozó által teljes mértékben előre nem látható károk megtérítését tette volna szükségessé. A törvény – elismerve a bíróságok törekvésének indokoltságát – elvágja az okozati láncot az olyan károk tekintetében, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia. Ez természetesen továbbra is a bíróságok mérlegelését teszi szükségessé, de a rendelkezés alkalmas lehet arra, hogy megteremtse a kiszámítható ítélezési gyakorlat alapját.⁵⁰ Az előreláthatóság elsődlegesen a károsodást előidéző ok bekövetkezésének esélyére vonatkozik.

A jogirodalom szerint az előreláthatóság jogpolitikai célja a szerződési kockázat felek közötti kölcsönös, helyes, hatékony és igazságos elosztása.⁵¹ Az előreláthatósági klauzula bevált jogi eszköznek tekinthető a szerződésből eredő piaci és egyéb kockázatoknak a szerződő felek közötti megosztására. Ösztönzi a jogosultat arra, hogy a szerződéskötéskor szükség szerint tájékoztassa a kötelezettet egy esetleges szerződésszegés várható kárkövetkezményeiről, különösen a következménykárok nagyságáról.⁵² Alanya az azonos helyzetben lévő, észszerűen gondolkodó és cselekvő személy, amelynek fogalmát a bírói gyakorlatnak kell kialakítania.⁵³

Az előreláthatóság vagy ennek hiánya tény és jogkérdés egyaránt. Ténykérdés annyiban, hogy a szerződésszegő fél mit látott ténylegesen előre (ténybeli előreláthatóság). A bírói mérlegelés körébe tartozó jogkérdés az előreláthatóság másik aspektusa, nevezetesen annak eldöntése, hogy a károkozó mit láthatott előre, illetve mit kellett volna előre látnia (elvárható előreláthatóság). Ténybeli elemek bizonyítása azonban az elvárható előreláthatóság körében is szükséges lehet.⁵⁴

49 Ptk. 6:142. § 2. mondat

50 a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez fűzött Indokolás
<https://uj.jogtar.hu>(2020. március 5.)

51 CSÖNDES Mónika: A szerződésszegési jog előreláthatósági korlátjának joggazdasági modellje és annak jogi kritikája. Állam- és Jogtudomány, 2014/1, 4.

52 VÉKÁS Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiójáról. Polgári jogi Kodifikáció, 2002/4, 7.

53 PETRIK Ferenc (szerk.): Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára 3. kötet. Budapest, HVG- ORAC Kiadó, 2013.242.

54 OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 68.

5.3.3 Előreláthatóság szabályának összehasonlítása a Ptk.-ban és az Mt.-ben

Az előreláthatóság hiánya a Ptk. mintájára került be az Mt. szabályozásába, azonban bizonyos pontokon eltérés mutatható ki. Ideérthetjük, hogy míg a Ptk. esetében az előreláthatóság „referencia-időpontja” a szerződéskötés,⁵⁵ addig a munkáltatónak a károkozásakor előre nem látható eseményeket kell bizonyítania. Hasonlóság azonban, hogy mind a munkáltatói kárfelelősséghez, mind pedig a polgári jogi kontraktuális kárfelelősséghez kapcsolódó előreláthatóság tekintetében meg kell különböztetnünk a felelősség megállapításához kapcsolódó előreláthatóságot a megtérítendő kárra vonatkozó előreláthatóságtól. A kárfelelősség polgári jogi szabályozásában megjelenő előreláthatóság a felelősség körében a szerződésszerű teljesítést ellehetetlenítő körülményeket, míg a megtérítendő károk esetében a károsult jövedelemkiesését és bizonyos körben a következménykárok generálta vagyoncsökkenést hivatott szolgálni. Ezt a felosztást az Mt. is átvette némi módosítással. Hasonlóság továbbá, hogy mind az Mt., mind pedig a Ptk. objektív kategóriaként kezeli az előreláthatóságot. A Ptk. fentebb tárgyalt szabályozásában ugyanis nem az adott szerződésszegésbe eső felet, hanem egy hasonló helyzetben eljáró hipotetikus alanyt kell zsinórmértéknek megtenni, és e fiktív személynek az eljárásából kell kiindulni.⁵⁶ Ezzel összhangban a munkáltató esetében megnyíló előreláthatósági korlát is csupán arra szolgál, hogy az adott helyzetben eljáró, hipotetikus munkáltató láthatta-e előre a hasonló káresemény lehetséges következményeit.⁵⁷

5.3.4 munkáltatói előreláthatóság jellemzői

A munkáltató ellenőrzési körén kívül eső okból keletkezett kár esetén a kártérítési felelősség alóli mentesülés további feltétele az előreláthatóság hiánya, vagyis az, hogy a munkáltatónak a károkozó körülménnyel nem kellett számolnia. Az előreláthatóság, mint a munkáltató kimentésére ható, azt elősegítő elem a károsodáshoz vezető oknak az előre látását jelenti,⁵⁸ nem a kárra, hanem a károkozó körülményre vonatkozik,⁵⁹ tehát a kár elvi bekövetkezése lehetőségének előre látását várja el.

A „nem kellett számolnia” feltétel alkalmazásakor a bíróság arról dönt, hogy a munkáltató milyen gondosságot tanúsított, a jogainak gyakorlása és a

55 FUGLINSZKY Ádám: Kártérítési jog. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 174.

56 VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2013. 414.

57 TÖRÖK Tamás Sándor: A munkáltatói előreláthatóság megítélése a polgári jog és a munkavédelmi törvény tükrében. Magyar Munkajog E-folyóirat, 2019/2, 48.

http://hlj.hu/letolt/2019_2/M_03_TorokTS_hlj_2019_2.pdf (2020. szeptember 20.)

58 KUN, i.m. 401–402.

59 EBH2016. M.10

kötelezettségeinek teljesítése során észszerűen számolhatott-e a károkozó körülmény valószínű bekövetkezésével. Értékelní kell, hogy a közvélekedés szerint, köznapí értelemben, észszerűen az érintett munkáltató minden rendelkezésre álló eszköz használatával el tudta-e kerülni az ok keletkezését, az kiküszöbölhető volt-e, tőle az adott helyzetben mi volt elvárható.⁶⁰ Az előreláthatósági szabály beépítése a mentesülés feltételei közé jelentősen szűkíti a munkáltató felelősség alóli mentesülésének lehetőségét, hiszen nem csak a konkrét előreláthatóságot, de az elvárható előreláthatóságot is értékelni kell.⁶¹

Az előreláthatóság munkajogi kárfelelősségi rendszerbe való beépítését is számos kritika és kétség fogadta a jogirodalom részéről. Ennek egyik érve, miszerint a munkajog a polgári joggal szemben tartós jogviszony, a felek hosszú távú és napi szintű együttműködésére épül, amiből következik, hogy nem lehet kiválasztani egy olyan statikus állapotot, mint a polgári jogban a szerződéskötés időpontját az előreláthatóság meghatározásának idejeként. Az előreláthatóság munkajogi alkalmazása ugyanis a káresemény bekövetkezése utáni vizsgálatot jelenti.⁶² A károkozaskori vizsgálat azonban sokkal bizonytalanabb, mint a szerződéskötéskori, sőt adott esetben reálisan meg sem állapítható.⁶³ Lőrincz György emellett megjegyzi, hogy az előreláthatóság szabálya a vétkesség vizsgálata nélküli felelősségi alakzatba egy erős szubjektív elemet épít be.⁶⁴

Álláspontom szerint ezen kritika alaptalan tekintettel arra, hogy a jogintézmény jellege szerint azt kell elbírálni, hogy az adott helyzetben lévő munkáltatótól milyen észszerű tájékozódás és intézkedések megtétele volt elvárható, így az ún. általános előreláthatóság elve érvényesül. Az előreláthatóságot nem a konkrét munkáltató szemszögéből, hanem az azonos helyzetben lévő, észszerűen gondolkodó és cselekvő személy vonatkozásában kell vizsgálni. Emellett a jogintézmény objektív jellegét erősíti, hogy – a KMK véleményben foglaltaknak megfelelően – az előreláthatóság megállapításához figyelembe kell venni a munkáltatót terhelő munkavédelmi kötelezettség teljesülését, amely kötelezettség jogi természetét tekintve objektív jellegű.

Kérdésként merül fel továbbá a szakértők részéről, hogy az előreláthatóság jellemzője, miszerint az egyik szerződő fél által sem előrelátható károkat is a károsultnak kell ezen az alapon viselnie, mennyiben szolgálja a hatékony és igazságos kárelosztást a munkáltató és a munkavállaló között.⁶⁵ E körben jogos

60 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

61 TRENYSÁN, i.m. 53.

62 BARTA Judit et al: Magyarázát a kártérítési jogról. <https://uj.jogtar.hu> (2020. szeptember 5.),

KENDERES György: A szerződésszegés néhány vitatott kérdése a munkajogban. *Gazdaság és Jog* 2016/10,10.

63 KENDERES, i.m. 11.

64 LŐRINCZ, i.m. (lj.35.) 6.

65 KENDERES, i.m. 11.

aggály merülhet fel tekintettel arra, hogy a munkaviszony egyik fő jellegzetessége a felek közötti alá-fölérendeltség és egyenlőtlenség – szemben a polgári jog alanyaival –, azonban önmagában a felelősségi struktúra is ezen eltérő pozíciók kiegyenlítését célozza. Ezzel együtt is álláspontom szerint jogosan érte kritika a korábbi jogi szabályozást és jogalkalmazást is, miszerint a munkáltató jóformán soha nem tudott élni mentesülési lehetőségével. Ezért volt indokolt tágítani a kimentés lehetőségeit, azonban fontos, hogy az előreláthatatlanság kizárólag azokban az esetekben zárja ki a felelősséget, amikor a munkáltató gondossága ellenére sem láthatta előre a károkozó körülmény bekövetkezését.

5.3.5 A felek tájékoztatási kötelezettsége és az előreláthatóság viszonya

A KMK vélemény értelmében az előreláthatósági feltétel értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a károkozás időpontjában az előreláthatóság fennállhatott-e annak ismeretében, hogy a jogviszonyt keletkeztető munkaszerződés megkötésekor a felek miről szereztek tudomást, és a jogviszony fennállása alatt miről tájékoztatták egymást. Kifejezett előírás hiányában is a széleskörű tájékoztatásra „ösztönzi” a feleket a kártérítési felelősség tekintetében érvényesülő előreláthatósági klauzula, mivel adott esetben ez alapozhatja meg a másik fél felelősségét.⁶⁶ A szabály "gondosabb" munkavállalói attitűdöt ösztönözhet, arra késztetve a munkavállalókat, hogy feltárják a különleges kockázatokat és azokról előre tájékoztassák a munkáltatót ("előreláthatóvá tétel"), megalapozva annak felelősségét.⁶⁷

Fentiek alapján az előreláthatóság vizsgálata során fontos szerep jut a felek tájékoztatási kötelezettségének, amit az Mt. 6. § (4) bekezdése általános jelleggel is rögzít mint az együttműködési kötelezettség egy nevesített esete. E körben felmerül a kérdés, hogy van-e eltérés az Mt. általános magatartási követelményeinél rögzített tájékoztatási kötelezettség és a jelen fejezet témájául szolgáló jogintézményben foglalt információátadási kötelezettség terjedelme között, tehát az előreláthatóságból eredő információcserére való ösztönzés vajon többlet kötelezettséget jelent-e a felekre nézve az általános tájékoztatási kötelezettséghez képest. Álláspontom szerint e körben a felek az Mt. 6. § (1) bekezdése szerint (adott helyzetben általában elvárható magatartás) kötelesek eljárni. A tájékoztatási kötelezettség terjedelme nem szélesebb, mint az Mt. 6. § (4) bekezdésében foglalt kör, amely következtetés levonható abból is, hogy maga a KMK vélemény is az Mt. ezen rendelkezésére utal az előreláthatóság fogalmának értelmezése során.

66 a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez fűzött indokolás

67 GYULAVÁRI, i.m. 375.

Emellett az is vizsgálandó kérdéskör, hogy amennyiben a munkavállaló megszegi tájékoztatási kötelezettségét egy adott káresemény vonatkozásában, úgy az előreláthatóság hiánya a munkáltató mentesülését segíti-e elő, vagy a „nem volt előre látható” kitételben rejlő általános alanyiségra való utalás okán ugyanúgy az ún. „ideáلتipikus adós” magatartásából kell kiindulni.⁶⁸ Álláspontom szerint adott esetben amennyiben a károsult elhallgat a munkáltató elől olyan információt, amely a károsodás bekövetkezését megelőzhette volna, akkor ez a magatartás a károsulti közrehatásként is értékelhető és adott esetben kármegosztás alkalmazásának lehet helye. Tekintettel arra, hogy az előreláthatóság körében kiemelt szerep jut a felek együttműködési és tájékoztatási kötelezettségének, ezért annak vizsgálata során, hogy a munkáltatónak mit kellett előrelátnia, szükséges figyelembe venni azt is, hogy a munkavállaló mennyire járt el gondosan, tájékoztatta-e a munkáltatót olyan körülményről, amelynek tudatában a kár bekövetkezése a munkáltató részéről elkerülhető lett volna.

5.3.6 A munkáltató munkavédelmi kötelezettségei és az előreláthatóság viszonya

A jogszabály "számolnia kell" szóhasználatát tehát az átlagos kockázat figyelembevételére utal, arra, amit átlagos körülmények között az adott esetben jellemzőnek kell tekinteni.⁶⁹ Az előreláthatóság a veszélyek mérlegelésének kötelezettségeként értelmezhető, önmagában azonban abból, hogy általában és statisztikailag a munkáltató ellenőrzési körén kívül számos potenciális veszélyforrás jelentkezik, nem lehet arra következtetni, hogy ezzel a munkáltatónak eleve számolnia kell.⁷⁰ Ezzel összefüggésben utalni kell arra, hogy a munkáltatót folyamatos kockázatértékelési kötelezettség terheli a biztonságos és egészséget nem veszélyeztető munkakörülmények vonatkozásában, ugyanis annak biztosítása egyik főkötelezettsége.

Az elvárhatóság objektív szempontú értékelésénél tehát figyelemmel kell lenni a munkáltatót terhelő munkavédelmi kötelezettségekre is. Az Mt. 51. § (4) bekezdése értelmében a munkáltató biztosítja az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit. Az Mt.-ben foglalt általános kötelezettség részletes szabályait pedig az Mvt. tartalmazza. Az Mvt. 2. § (2) bekezdése alapelveként rögzíti a munkáltató felelősségét az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeinek megvalósításáért. Az Mvt. 2. §-ában foglalt szabályt az Mvt. 54. §-ában foglalt rendelkezések töltik meg tartalommal. A munkafeladatokat, a munkavégzést a munkáltatónak úgy kell megszerveznie, hogy a munkavállaló a kötelezettségeit teljesíteni tudja, az

68 TÖRÖK, i.m. 45.

69 TÁLNÉ, i.m.

70 KARDKOVÁCS, i.m. 265.

egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeinek messzemenő figyelembevételével. Az Mvt. 54. § (2) bekezdése alapján a lehetséges kárveszélyek felmérése, a kockázatok értékelése a munkáltató kifejezett kötelezettsége. A munkavédelmi szabályok objektív jellegűek, azok megsértése megvalósul, ha a munkáltató vagy megbízottja azokat nem tartotta meg, vagy megszegte, illetve elmulasztotta.⁷¹

Az Mvt. vonatkozó rendelkezései és az Mt. előreláthatósági szabálya együttes alkalmazása jogalkalmazói dilemmát eredményez: míg munkajogi értelemben a munkáltató a felelősség alól kimentheti magát, addig a munkavédelmi eljárásban ilyen lehetőség a jogszabályban nem ismert. Ebből azonban az is következik, hogy a munkavédelmi szabályok alkalmazása a gyakorlatban sok esetben kiolthatja a mentesülési lehetőségeket.⁷² Amennyiben a kockázatértékelési kötelezettséget együtt vizsgáljuk az Mt. által rögzített előreláthatósági szabállyal, arra a következtetésre juthatunk, hogy ha a munkáltató egy bizonyos kárveszélyt nem lát előre, az csak a munkavédelmi kötelezettsége megszegésének oka lehet. Ezáltal pedig előre nem látható károkozó körülmény lényegében nem is létezne.⁷³ A joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye is foglalkozott ezzel a kérdéssel, amely kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy a munkáltató kártérítési felelősségének szabályait az Mvt. rendelkezései nem „olthatják ki”, azonban az előreláthatóság fogalmába beleértendő a munkáltatót terhelő, káresemény elkerülését célzó megelőzési kötelezettség. Az ellentét feloldásaként megállapítható, hogy az előreláthatóság fogalmának mintegy előfeltétele kell, hogy legyen egy kockázatfelmérés, amelynek során megállapítást nyerhetnek a potenciális veszélyforrások. Ebből eredően tehát a két törvény, mintegy kiegészíti egymást.⁷⁴ Osztom e fenti, szintézis megteremtésére törekvő álláspontot, hiszen a jogalkotó szándéka semmiképpen sem lehetett egy olyan kimentési szabály bevezetése, amely a munkáltató munkavédelmi kötelezettségeire tekintettel nem nyerhet értelmet. Ezért tehát a két szabályt szükségszerűen együtt kell értékelni.

Álláspontom szerint itt is rendkívül fontos a bírói jogalkalmazás szerepe, hiszen az eset összes körülményeinek mérlegelése után kell állást foglalni abban, hogy az adott esetben a munkáltatónak mire terjedhetett ki az előreláthatósága. A kockázatfelmérési kötelezettség és az előreláthatóság viszonya szempontjából emellett jelentősége van annak is, hogy kit tekintünk az előreláthatóság

71 EBH2019. M.20.

72 SÍPKA Péter: Az előreláthatóság problematikája a Munka Törvénykönyvéhez fűződő jogalkotói szándék és a bírói gyakorlat összefüggésében. Munkajog, 2017/7-8, 408.

73 TRENYSÁN, i.m. 53.

74 TÖRÖK, i.m. 53.

alanyának, tehát mik az ún. észszerűen gondolkodó hipotetikus munkáltató fogalmi ismérvei.

5.3.7 az előreláthatóságon kívül eső körülmények

Általánosságban megállapítható, hogy a munkáltatónak nem kell számolnia a mindennapi életben előforduló átlagos körülményekkel (például pusztán a közúti közlekedésből még nem származik kalkulálható kárveszély), és azokkal sem, amelyek a közfelfogás szerint előre nem tervezhetők.⁷⁵ Valamely károkozashoz vezető körülmény bekövetkeztének előreláthatósága kapcsán mindig a konkrét helyzetet szükséges vizsgálni, ugyanis ugyanaz a körülmény más-más előreláthatósági szintet jelenthet adott körülmények között. Adott esetben a munkáltatónak nem kell számolnia a munkakörhöz tartozó feladatok ellátása során a járdáról lelépő dolgozó balesetével, viszont az autópályán útkarbantartási munkákat teljesítő munkavállaló esetében bekövetkező baleset kapcsán az előreláthatóság már egész más értelmet nyer.⁷⁶

5.3.8 körülmények, amelyekre kiterjed az előreláthatóság

Az ellenőrzési körrel összehasonlítva megállapítható, hogy lényegesen kevesebb esetben került az eddigi ítéletekben sor az előreláthatóság fogalmának értelmezésére, a jogintézmény alkalmazására. A Kúria Mfv.10.010/2019/4. számú – az ellenőrzési kör kapcsán már ismertetett – ügyben hozott döntésében az előreláthatóság körében az alábbiakat rögzítette. A Kúria ítéletének indokolása szerint, amennyiben a kárt az alperes ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozta volna, a munkáltatónak akkor is számolnia kellett volna azzal, hogy a munkahelyi közlekedési útvonal síkossága balesetet okozhat, és az is elvárható volt tőle, hogy ellenőrizze, a tulajdonos szerződéses partner a szerződésnek megfelelően eleget tesz-e az évszak miatt kiemelt veszélyhelyzetet jelentő hóeltakarítási feladatának, ezzel megelőzve a káresemény bekövetkeztét.

A Kúria Mfv.10.720/2015/4. számú ítéletének alapjául szolgáló perben a munkáltató nem tudta kimenteni magát az előreláthatóság hiányára hivatkozással. A per adatai szerint a felperes távközlési hálózatszerelő szakmunkás munkakörben állt alperes alkalmazásában. Az alperes M. T. Nyrt.-vel kötött keretszerződés alapján annak tulajdonában lévő, a távközlési hálózat részét képező oszlopokon lévő munkálatok elvégzésére is köteles. A perbeli baleset is egy ilyen munkálat közben következett be. A másodfokú bíróság – az elsőfokú ítéletet helybenhagyva – megállapította, hogy az alperes szerződéses kötelezettsége nem terjedt ki az oszlopok rendszeres karbantartására, így azok károsodása az ellenőrzési körén kívül esett. A kárfelelősség alóli mentesüléséhez

⁷⁵ BANKÓ Zoltán et al.: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról

⁷⁶ SZILÁGYI, i.m. 19.

szükséges három együttes feltételre vonatkozó bizonyítási kötelezettségének azonban nem tett eleget. A Kúria a jogerős ítéletet hatályában fenntartó döntésében az alábbiakat állapította meg. Annak vizsgálata során, hogy a károkozó körülménnyel a munkáltatónak számolnia kellett-e, nem hagyható figyelmen kívül, hogy a munkavállalónak a munkáját a munkáltató által biztosított körülmények között kellett végeznie, vagyis a perbeli esetben a megrendelőtől a munkáltató által átvett munkaterületen. Az ekként biztosított munkakörülmények közötti munkavégzéssel összefüggő baleseti veszélyhelyzettel azonban a munkáltatónak számolnia kellett (EBH2000. 253.; BH2003. 129.), mert adott helyzetben nem tett eleget az észszerű tájékozódás követelményének a munkaterület adminisztratív átvételével, de nem felel meg e követelménynek azon intézkedése sem, hogy az oszlopok állapotának felméréseként a munkavállalóit külső szemrevételezéssel, kopogtatással bízta meg. Kárfelelősség alóli sikeres kimentése érdekében alappal csak akkor hivatkozhat a munkáltató azon feltételezésére, hogy a részére átadott munkaterületen az átadó személy valamennyi jogszabályi kötelezettségének eleget tett, ha objektíve megállapítható, hogy ezen feltételezést észszerű tájékozódásra, vagy intézkedések megtételére alapította. Adott esetben azonban ez a fentiek alapján nem volt megállapítható, mert az Mvt. 54. § (7) bekezdésben előírt kötelezettsége ellenére nem győződött meg arról, hogy a felperes munkakörülményei megfelelnek-e a biztonságos munkavégzés követelményének.

A Kúria e fenti döntésével kapcsolatosan Sipka Péter az alábbi aggályát fejezte ki. A Kúria azon megállapításával, miszerint a más tulajdonában álló munkaeszközök hiányosságaiért a munkáltató tartozik felelősséggel a munkavállaló irányába, lényegében visszatért a működési körhöz kapcsolódó ítélkezési gyakorlathoz. A Kúria ugyanis arra az álláspontra helyezkedett az előreláthatóság vizsgálata során, hogy a munkáltatónak minden olyan körülménnyel számolnia kell, ami a munkavégzés során felmerülhet. Ez az elv ellentétes a jogalkotó által alkalmazni kívánt doktrínával, amely alapján az elvárható előreláthatóság felelőssége hárul pusztán a munkáltatókra, azaz mindössze azon körülmények vonatkozásában felelnek, amelyek észszerűen, a rendelkezésre álló adatok alapján felmerülhetnek.⁷⁷ Alaposnak tartom a szerző aggályát, azonban érdemes kiemelni, hogy a fenti ítélet az egyik első döntés volt, ami az Mt. alkalmazásával született, és az előreláthatóságot értelmezte. Ezt követően került elfogadása a KMK vélemény, amely már cizellálta, hogy mire kell kiterjednie az előreláthatóságnak.

⁷⁷ SÍPKA, i.m. 409.

5.3.9 az Mt. 166. § (2) bekezdés a) pontjának és 167. §-ának összevetése

Az előreláthatóság fogalma megjelenik az Mt-ben mind a kárfelelősség jogalapja, mind a részleges mentesülési feltételek körében. A régi Mt.-hez képest új mentesítési tényállást határoz meg az Mt. 167. § (1) bekezdése második mondatában, amely szerint nem kell megtéríteni azt a kárt, amellyel kapcsolatban a munkáltató bizonyítja, hogy bekövetkezése a károkozás idején nem volt előre látható. Ahogy arra az előreláthatóság mint mentesülési eset körében is utalás került, a munkáltatónak meg kell jelölnie, hogy a felelősség alóli mentesülés, vagy a kár egy része tekintetében hivatkozik az előreláthatóság hiányára. Az Mt. – lényegében a Ptk.-val tartalmilag egyezően – mindkét fenti esetben az előreláthatóság fogalmát alkalmazza („nem kellett számolnia”; „nem volt előre látható”). A kimentési ok esetében az előreláthatóság a kár bekövetkezését okozó külső és elkerülhetetlen körülményre vonatkozik, míg az itt szereplő előreláthatóság a kár mértékét, nagyságrendjét érinti. A törvény a 167. § (1) bekezdés második mondatában kifejezetten tartalmazza a károkozás idejét, mint az előreláthatóság mércéjének viszonyítási időpontját.⁷⁸ Ebben az esetben bizonyítás esetén a megtérítendő kár mértékét korrigálhatja, de a felelősséget nem érinti.

Az Mt. 167. §-a alapján tehát károkozó csak azokért a károkért felel, amelyek átlagos körülmények között, egy adott cselekmény következményeként észszerűen előre láthatóak voltak. Az azonos helyzetben lévő, észszerűen gondolkodó és cselekvő munkáltatónak a károkozás idején kell előre látnia, hogy a károkozás bekövetkezhet.⁷⁹ A munkáltatónak tehát nem a pontos kárösszeget, hanem a kár nagyságrendjét és fajtáját kell előrelátnia. Ezt a szabályt azonban kiegészíti az az angolszász gyökerű, egységes nemzetközi és magyar kártérítésnél alkalmazott ítélkezési gyakorlat, amely szerint az ún. személyi károk (egészség, testi épség, élet) esetén az előreláthatóságnak csupán a kár típusára (fajtájára) kell kiterjednie. Ez a méltányos gyakorlat a károsult rejtett (előre meg nem ismerhető, nem látható) sajátosságából, érzékenységeből indul ki. Személyi károk esetén tehát az ítélkezési gyakorlat értelmében az előreláthatóságnak a kár nagyságrendjére nem kell kiterjednie.⁸⁰

A kommentárirodalom szerint az előreláthatósági klauzula a munkáltató felelősségét csak igen szűk körben korlátozza, illetve zárja ki. Ennek oka egyrészt az, hogy az Mt. a munkáltató által megtérítendő károkról részletesen rendelkezik, másrészt pedig az általános felfogás alapján előre látható, hogy a munkavállaló egészségkárosodásából milyen károk fakadhatnak (pl. jövedelemkiesés). E tipikus

78 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

79 EBH2018. M.38

80 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

kártételek tekintetében a munkáltató általában nem mentesülhet azon az alapon, hogy ezek bekövetkezése részéről nem volt előre látható.⁸¹

Az ítélezési gyakorlatban mégis találhatunk példát olyan esetre, amikor az Mt. 167. § -a alapján került értelmezésre az előreláthatóság kérdése. Az EBH2018. M.38. számú ügy alapjául szolgáló perben – amelyben a szőlő és más gyümölcsstermelő segédmunkásként dolgozó felperest a szüret alatt megcsípte egy méhdarázs, és e csípés ritka allergiás roham miatt a munkavállaló halálát okozta – arra a következtetésre jutott az elsőfokú és a másodfokú bíróság, hogy a rovarcsípés az alperes ellenőrzési körén kívül esett, arra a munkáltatónak semmiféle ráhatása nem lehetett, azt nem befolyásolhatta. A rendelkezés konjunktív feltételei tekintetében azonban megállapítható, hogy a rovarral az alperesnek számolnia kellett, ezért az alperes felelőssége fennáll. Emellett azonban a másodfokú bíróság – az Mt. 167. § (1) és (2) bekezdésében foglaltakra utalással – rögzítette, hogy az alperesnek a károkozaskor nem kellett előre látnia a halál bekövetkeztét, azzal nem kellett számolnia. Azon körülményből, hogy szüretelés idején sok a méh, illetve darázs – és ezzel az alperes is tisztában volt – nem következik, hogy a rovarcsípés következtében bekövetkező halálos eredményt is előre kell látnia. Az pedig bizonyított volt az eljárásban, hogy az üzemorvosnak, háziorvosnak a munkavállaló nem jelezte, hogy érzékeny a rovarcsípésre, így ennek kivizsgálásáról sem intézkedhetett a munkáltató. A perben feltárt munkavédelmi szabályszegések nem állnak okozati összefüggésben a bekövetkezett eredménnyel. A felperesek azon hivatkozása, hogy a halálos eredményt el lehetett volna kerülni, alaptalan, mert nem a megelőzés az elsődlegesen vizsgálandó szempont, hanem az a tény, hogy az alperesnek nem kellett előre látnia a halálos eredmény bekövetkeztét. Fentiekre tekintettel az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította, a másodfokú bíróság pedig az elsőfokú ítéletet helybenhagyta. A Kúria felülvizsgálati kérelem hiányában az adott kérdést nem vizsgálta.

5.4 károkozó körülmény elháríthatatlansága

A felelősség alóli mentesüléshez a munkáltatónak azt is bizonyítani kell, hogy sem a károkozó körülmény bekövetkezésének elkerülése, sem a kár elhárítása nem volt elvárható tőle. Az elháríthatóság objektív kategória, nem pusztán a károkozás pillanatában kell vizsgálni, figyelembe kell venni az előzményeket, illetve a károsító eseményhez vezető valamennyi tényezőt.⁸² Az elháríthatatlanságot az adott munkáltatóra vetítve kell vizsgálni a technika

⁸¹ Gyulavári, 375.

⁸² Legfelsőbb Bíróság Mfv.I.10.676/2007/3., BH1992. 434.

átlagos eredményei és a munkáltatótól a rendelkezésére álló idő alatt elvárható, átlagosnak minősülő erőfeszítés alapulvételével. A munkáltatót tehát nem terheli az átlagot meghaladó ráfordítás teljesítésének kötelezettsége.⁸³ Annak megállapítása során, hogy létezik olyan eszköz, megoldás, amellyel a kár elhárítható lett volna, nem a munkáltató adott helyzetéből kell kiindulni, hanem abból, hogy az adott szakmában elérhető technika, műszaki fejlettség azt ténylegesen lehetővé teszi-e.⁸⁴ Amennyiben a munkáltatónak megvolt a cselekvési lehetősége, vagyis a kár eredményes elhárítása érdekében megtehetette volna a szükséges lépéseket, de elmulasztotta, felel a kárért (BH1976. 37.). Elháríthatatlanság esetén tehát olyan körülményekről van szó, melyeknél bár a munkáltató elméletileg el tudta volna kerülni, illetve el tudta volna hárítani a káreseményt, azonban az tőle nem volt elvárható.⁸⁵

A kimentéshez egy általános elvárhatósági mércét kell alapul venni, tehát azt, hogy az általános munkáltatótól adott helyzetben mi az elvárható. Elháríthatatlanságról akkor beszélünk, ha a munkáltató valamennyi rendelkezésére álló eszköz felhasználásával sem tudta befolyásolni a balesetre vezető ok keletkezését és kiküszöbölését. A baleset bekövetkezése legtöbbször megelőzhető pontos technikai előírások megfogalmazásával. Így a zaj okozta halláskárosodás nem minősül elháríthatatlannak, ha az a megengedettnél nagyobb zajszint esetén előírt védőfelszerelés biztosításával kivédhető lett volna. Bankfiók védelmére számos, gyakorlatban elterjedt megoldás áll rendelkezésre. Amennyiben ezeket mellőzi, a munkáltató nem hivatkozhat arra, hogy a rablás elháríthatatlan volt (BH2008. 53.)⁸⁶

5.5 a károsult kizárólagos és elháríthatatlan magatartása

A munkáltató az ellenőrzési körén belül eső körülmény miatt keletkezett kárt akkor nem köteles megtéríteni, ha bizonyítja (együttes feltételként), hogy azt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta. A munkavállaló magatartása tehát akkor vezet a munkáltató felelősség alóli mentesüléséhez, ha a kárt kizárólag a munkavállaló maga okozta, és az a munkáltató részéről elháríthatatlan volt. A munkavállaló kizárólagos és egyben elháríthatatlan magatartása a törvény kifejezett rendelkezése hiányában vétkességére tekintet nélkül fennállhat. E a kimentési feltétel a régi Mt.-ben is létezett, így – tekintettel a joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményében rögzítettekre is – a korábbi bírói gyakorlat e körben továbbra is alkalmazandó.

⁸³ 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

⁸⁴ GYULAVÁRI, i.m. 373.

⁸⁵ TRENYISÁN, i.m. 52.

⁸⁶ BANKÓ Zoltán et al.: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról

5.5.1 a kizárólagos okozás jellemzői

A munkavállalói magatartás kizárólagossága szűken értelmezendő. E mentesülési feltétel fennállása akkor állapítható meg, ha a munkáltató bizonyítása sikeres arról, hogy a kár keletkezésében egyéb ok nem hatott közre.⁸⁷ Ebből a szempontból figyelembe kell venni azokat a sajátos körülményeket – ideértve a technológiai utasításokat, a munka megszervezését, irányítását és ellenőrzését, a munkahely esetleges káros hatásait – amelyek között a munkavállaló a munkáját végzi, a magatartására hatással lehetnek, és a figyelmét befolyásolják.⁸⁸ Ha ugyanis a kár bekövetkezése nem kizárólag a munkavállaló magatartására vezethető vissza, a munkáltató a felelősség alól nem mentesülhet.⁸⁹ A „kizárólagos okozás” tehát úgy értelmezendő, hogy a kár bekövetkezésében nem játszott közre olyan hatás, amely a munkáltató közvetlen hatalma, irányítása alá tartozik.⁹⁰ A mentesülés kérdésében a bíróságnak kell állást foglalnia, önmagukban a munkáltató kárfelelősség alóli mentesüléséhez a munkavédelmi szakvéleményben foglalt megállapítások nem vezethetnek.⁹¹

Adott esetben mentesült a felelősség alól a munkáltató a felperes kizárólagos és elháríthatatlan magatartása miatt a Kúria Mfv.10.566/2015/3. számú döntésének alapjául szolgáló ügyben. Az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás szerint az alperes alkalmazásában gépkocsivezető munkakörben álló felperes áruszállítás végzése közben akként lépett le a tehergépkocsi platójáról, hogy leguggolt, a bal lábával hátralépett, a jobb lába fennmaradt a platón, megcsúszott, egyensúlyát veszítette, és leesett. Az elsőfokú bíróság közbenső ítéletével megállapította, hogy a felperes balesetért 80 %-ban az alperes, 20 %-ban a felperes felel. Az alperes fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság ítéletével az elsőfokú bíróság közbenső ítéletét megváltoztatta és a felperes keresetét elutasította. A másodfokú bíróság a bizonyítékok alapján azt állapította meg, hogy a baleset oka a felperes egyensúlyvesztése volt, amelyet az idézett elő, hogy a kapaszkodót nem használta. A Kúria az ítéletet hatályában fenntartotta.

Amennyiben nem állapítható meg a munkavállaló részéről szakmai szabályszegés, akkor nem mentesülhet a munkáltató a kizárólagos elháríthatatlan magatartásra hivatkozással. Ennek megfelelően nem volt megállapítható a felperes részéről szakmai szabályszegés, így kizárólagos és elháríthatatlan magatartás sem a Kúria Mfv.10.256/2014/1. számú ítéletének

87 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény

88 Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.537/1999/3, Mfv.10.936/2006/8., Kúria Mfv.10.207/2014/5., Mfv.10.338/2017/7., EBH2001. 571.

89 1/2018. KMK vélemény, EBH2018. M.20.

90 ÁDÁM Lóránt: Kártérítési felelősség a munkajogban. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2000. 55.

91 Kúria Mfv.10.719/2015/5.

alapjául szolgáló perben. A per tényállása szerint a felperes szakképzett ápolónőként az ágyban fekvő beteget ülőhelyzetbe akarta helyezni, amikor a beteg lába megcsúszott a lepedőn, a felperest elrántotta, akinek dereka a beteg súlynál fogva megroppant. A Kúria ítéletének indokolása szerint önmagában az a körülmény, hogy a beteg felültetése közben a lába a lepedőn megcsúszott, nem támasztja alá a szakmai szabályok felperes általi megsértését. A felperes hosszú évek alatt kialakult szakmai tapasztalata, ápolási ismeretei, és a beteg állapotának felmérése alapján mérlegelhetette, hogy a felültetésnél más munkavállaló közreműködését kéri-e. A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható volt, hogy a felperes a szakmai szabályokat betartotta, a baleset nem az ő kizárólagos és elháríthatatlan magatartása miatt következett be.

5.5.2 elháríthatatlan károsulti magatartás jellemzői

A mentesüléshez annak bizonyítása is szükséges, hogy a kizárólagos károsulti magatartás azzal együttesen a munkáltató részéről objektíve elháríthatatlan is legyen. A munkavállaló elháríthatatlan magatartásának megállapításához – azaz a munkáltató mentesüléséhez – a 166. § (2) bekezdés a) pontjában foglalt elháríthatatlanság kapcsán kifejtettek az irányadóak. Az elháríthatatlanságnak tehát objektívnek kell lennie, és akkor állapítható meg, ha a munkáltató minden rendelkezésre álló eszközt felhasználva sem tudta befolyásolni a baleset bekövetkezését, illetőleg az ahhoz vezető okokat. Ennek érdekében a baleset bekövetkezésének előzményeit is vizsgálni szükséges.⁹² A munkáltatónak nem az átlagot meghaladó ráfordítást kell eszközölnie, azonban figyelembe kell vennie a technika átlagos eredményeit tükröző megoldásokat. A balesetek és megbetegedések elleni védekezés egyik jelentős eszköze a technológiai utasítások, óvórendszabályok megtartása. Ezek az előírások azonban csak akkor töltik be a rendeltetésüket, ha azokra a munkáltató kellően kioktatja a munkavállalóit, és megfelelő intézkedéseket tesz annak megtartása érdekében. Nem hivatkozhat elháríthatatlanságra a munkáltató, ha ezt a kötelezettséget elmulasztotta.⁹³

A fenti "szigor" miatt eddig is ritka volt a károsult kizárólagos és elháríthatatlan magatartásán alapuló mentesülés. Ilyen lehet például a közlekedési baleset, ha azt a súlyosan ittas munkavállaló a KRESZ szabályát megszegve idézte elő,⁹⁴ vagy amikor a munkavállaló epilepsziás rohama miatt elveszíti az eszméletét, és ezért sérül meg munkavégzés közben.⁹⁵

⁹² BH2019. 56.

⁹³ MK 29. számú állásfoglalás

⁹⁴ Fővárosi Bíróság 49. Mf. 27.982/2002/2.

⁹⁵ GYULAVÁRI, i.m.374.

5.5.3 A mentesülési ok vizsgálatánál figyelembe veendő körülmények

5.5.4 a baleset bekövetkezésének ismerete

A felperes kizárólagos elháríthatatlan magatartásának megállapításához elkerülhetetlenül szükséges a baleset bekövetkezése módjának, azaz a felperes magatartásának aggálytalan megállapítása.⁹⁶ Tekintettel arra, hogy az Mt. 166. § (2) bekezdés b) pontja szerint a károsult magatartásának nem kell vétkesnek lennie, ebből következően – az eset összes körülményének vizsgálata mellett – következetes az ítélkezési gyakorlat abban, hogy ha a baleset oka nem állapítható meg, úgy nem vonható le azon következtetés, miszerint a baleset kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása miatt következett be.⁹⁷ Így a Legfelsőbb Bíróság Mfv.11.043/2008/2. számú ítéletében kimondta, hogy a baleset azért következett be, mert a felperes a KRESZ szerinti jobbratartási kötelezettségét megsértve áttért a menetirány szerinti bal oldali sávba, de ezen magatartásának kiváltó oka nem volt megállapítható, így a felperes kizárólagos és elháríthatatlan magatartása sem nyert bizonyítást. A fenti gyakorlatot a Kúria elvi jellegű döntésében is megerősítette, amikor az EBH 2019.M.13. számú elvi határozat II. pontjában kimondta, hogy amennyiben a baleset bekövetkezésének pontos oka a rendelkezésre álló adatok alapján nem határozható meg, úgy nem vonható le következtetés arra, hogy a baleset kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása miatt következett be. Találhatunk azonban példát olyan esetre is, amikor ezzel ellentétes álláspontot követő döntés született. A Kúria Mfv.10.596/2016/1. számú ítéletében rögzítette, hogy a felperes nem tudta pontosan megjelölni a baleset konkrét okát, mindezek alapján adott esetben nem állapítható meg, hogy a balesetet a lépcső instabilitása okozta, és nem a felperes figyelmetlensége, vagy akaratlan mozdulata következménye, melyre a munkáltatónak nincs befolyása, azzal nem kellett számolnia, és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa. Az EBH1999. 55. számú elvi döntés a munkáltatói kárfelelősségre vonatkozó szemléletváltozást tükröző megváltozott jogszabályi környezetre tekintettel jelen ügyben nem alkalmazható, az alperest a felperes balesetéből eredő káraiért felelősség nem terheli.

A baleset okának bizonyításával kapcsolatosan a Kúria egy friss ítéletében⁹⁸ kimondta, hogy a munkáltató az őt terhelő bizonyítási kötelezettség folytán akkor sem zárható el annak bizonyításától, hogy a kárt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta, ha a balesetnek nem volt szemtanúja. A

⁹⁶ Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.735/1998.

⁹⁷ Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.935/1997/3., Kúria Mfv.10.302/2012/7., Mfv.10.061/2015/1, EBH1999. 55., EBH2019. M.13.II.

⁹⁸ BH2019. 56. I.

perben a Kúria a jogerős közbenső ítéletet az elsőfokú ítéletre is kiterjedően hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására és új határozat hozatalára utasította. Az ítélet indokolása szerint az elsőfokú bíróság – a törvényszék által jóváhagyott – ítéletében arra az álláspontra jutott, hogy ítéleti bizonyossággal nem lehetett állást foglalni a néhai munkavállaló munkavédelmi szabályszegését illetően, és mivel a baleset oka nem volt bizonyítható, ezért a munkáltató nem mentesülhet a felelősség alól. A Kúria álláspontja szerint a bizonyítatlanságot azonban úgy értékelte a másodfokú bíróság az alperes terhére, hogy az alperes által megtett és az elsőfokú ítélet szerint elutasított szakértői bizonyításra vonatkozó indítványt figyelmen kívül hagyta annak ellenére, hogy ítéletében a baleset körülményeinek rekonstruálásához rendelkezésre álló adatokat, technikai eszközöket nem találta megfelelőnek ahhoz, hogy a baleset előzményeit és konkrét folyamatát, kiváltó okait aggálytalanul megállapíthassa.

A Kúria Mfv.10040/2020/7. számú ítéletében szintén a korábbi gyakorlatot fenntartva rendelkezett az elháríthatatlan károsulti magatartás vizsgálata körében. A Kúria elvi élel mondta ki, hogy az Mt. 166. § (2) bekezdés b) pontja alapján a kártérítési felelősség alóli mentesüléshez két együttes feltétel szükséges, az, hogy a balesetnek egyáltalán ne legyen olyan oka amely a munkavállaló magatartásán kívül esik és annak oka a munkáltató részéről objektíve elháríthatatlan legyen. Ha ugyanis nem kizárólag a munkavállaló elháríthatatlan magatartása okozta a kárt, vagy a kár oka egyébként nem bizonyítható, nem állapítható meg a kimentési ok bizonyítása a bizonyításra kötelezett munkáltató részéről.

Álláspontom szerint e körben a korábbi ítélkezési gyakorlat a továbbiakban is fenn fog maradni tekintettel arra, hogy a jogi szabályozás változatlan maradt.

5.5.5 a munkavállaló figyelmetlensége, rosszullete, egyéb személyes adottságai

Számos esetben fordul elő, hogy a munkavállalót hirtelen éri valamilyen behatás, a figyelem elterelődésének, a nem kellő körületeknek ez az oka, és ez is előidézője a kárnak. Szintén gyakran a balesetet a munkavállaló váratlan rosszullete vagy egyéb személyi adottsága okozza. A munkavállaló vigyázatlansága, ügyetlensége, figyelmetlensége vagy egyéb személyes adottságai, technológiai előírások, óvórendszabályok megszegése okozhatják ugyan a balesetet, de nem jelentik feltétlenül a károsodás kizárólagos okát. A munkavállalónak ugyanis a munkavégzés során bekövetkezett rosszullete is összefüggésben állhat a munka jellegével és a munkahely adottságával, nem lehet tehát szó az adott esetben arról, hogy a kárt kizárólag a munkavállaló

magatartása okozhatta volna.⁹⁹ E fenti körülmények bekövetkezhetnek a munkavégzéssel összefüggő okból is, vagy éppen kifejezetten hibás munkáltatói magatartás miatt is (például utasítás, az előírás-ellenes viselkedés eltűrése). Utóbbi esetekben a munkáltató nem mentesülhet a felelősség alól, legfeljebb kármegosztásnak lehet helye. (BH2007. 242., BH2007. 201.) Minden ilyen esetben tehát körültekintően kell vizsgálni, hogy a kárt a munkavállaló maga okozta-e vagy annak bekövetkeztében olyan ok is közrehatott, amely a munkáltató ellenőrzési körébe esik, vagy bár azon kívül, de a munkáltató részéről objektíve elhárítható lett volna.¹⁰⁰

A fentiek értelmezésével adott esetben megállapította a Kúria a felperes kizárólagos és elháríthatatlan magatartását a Mfv.10.045/2019/7. számú ügyben. A per adatai szerint a felperes az alperesnél műanyag feldolgozó munkakörben dolgozott. A felperes munkavégzés közben a jobb kéz V. ujjának sérülését szenvedte el, akként, hogy azt az általa használt késsel megsértette. Az elsőfokú bíróság megállapította az alperes felelősségét, míg a másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet megváltoztatta és a keresetet elutasította. A másodfokú bíróság kiemelte, hogy arra figyelemmel, hogy a felperes maga elismerte a figyelmetlenséget, és a munkavédelmi szakvélemény szerint az alperes nem szegett meg munkavédelmi szabályt, és nem tűrt el a sorjázási munkaművelet végzése során a műveleti utasításban előírt munkavégzéstől eltérő, szabálytalan gyakorlatot, nem lehetett megállapítani a felelősségét. A másodfokú bíróság megállapította, hogy a balesetet kizárólag a felperes elháríthatatlan magatartása okozta, annak bekövetkezésében a megmunkálendő anyag tulajdonságai nem játszottak szerepet. A felperes figyelmetlen, rossz mozdulata az alperes részéről elháríthatatlan volt. A Kúria a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Szintén megállapítható volt a kizárólagos és elháríthatatlan károsulti magatartás abban az esetben, amikor a baleset a munkavégzési helyről történő távozás során egy rossz mozdulat eredményeként következett be.¹⁰¹ Az ügy tényállása szerint a felperes elindult a lépcsőn a korlátba kapaszkodva, amikor egy rossz lépést követően bokája maga alá fordult. A mentesülés megállapítása során különös jelentősége volt annak a körülménynek is, hogy a felperes maga is elismerte azt a tényt, hogy a baleset bekövetkezése rossz mozdulatának, figyelmetlenségének következménye.

99 MK. 29. számú állásfoglalás

100 Kúria Mfv.10.338/2017/7., BH1995. 740, EBH2007. 1722.,

101 Kúria Mfv.10.220/2019/5.

5.5.6 a munkáltató munkavédelmi kötelezettségei

A munkavállaló kizárólagos és elháríthatatlan magatartásának vizsgálata során fontos körülmény, hogy a munkáltató eleget tett-e az Mt. és az Mvt. által előírt egészséges és biztonságos munkavégzés biztosítására vonatkozó jogszabályi előírásoknak, hatékonyan ellenőrizte-e az irányadó szabályok betartását. Egységes az ítélkezési gyakorlat abban, hogy amennyiben a munkáltató a szükséges munkaszervezési és munkavédelmi intézkedések megtételére vonatkozó kötelezettségét elmulasztotta, a munkavállaló kizárólagos károkozó magatartása nem állapítható.¹⁰² Emellett a bírói gyakorlat szerint önmagában az a körülmény, hogy a munkáltató eleget tesz a munkavédelmi előírásoknak, még nem jelenti azt, hogy mindent megtett az elháríthatóság követelményeinek érvényesülése érdekében is.¹⁰³ Ezzel összefüggésben utalni szükséges arra, hogy egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a munkatársának önként segítséget nyújtó munkavállaló balesetért fennálló felelőssége alól a munkáltató teljesen akkor sem mentesülhet, ha a munkavállaló a segítségnyújtásnak nem a legmegfelelőbb módját választotta (EBH2004. 1152.). Ez az elv a jövőre nézve is alkalmazandó.

A Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.354/2008/4. számú döntésének indokolása szerint felperes a részére kiadott lakatos munkának megfelelő tevékenységet még nem végzett, ezért az alperesnek a munkavállaló előzetes tájékoztatásáról, valamint a munka megfelelő helyszíni irányításáról gondoskodnia kellett volna, amely kötelezettségét elmulasztotta. A szükséges munkavédelmi, tűzvédelmi előzetes mentesítés is elmaradt. Az alperes érvelése, mely szerint a felperes nem kapott olyan utasítást, ahogyan ténylegesen eljár, és ezzel kizárólagosan maga okozta a balesetét, nem az alperes mentesülését, hanem éppen a felelősségét bizonyítja. Ugyanis nem önmagában a felperes eszközmegválasztása és annak alkalmazása vezetett a balesethez, hanem az alperes többrendbeli mulasztása, amellyel nem gondoskodott a baleset megelőzését szolgáló, szükséges intézkedésekről és ez az alperes felelősségét alapozza meg.

A Kúria Mfv.10.445/2017/8. számú döntésében az alperes szintén nem tudta kimenteni magát a felelősség alól. A munkáltató által fuvarfeladat végzés céljából rendelkezésre bocsátott szerelvény nem megfelelő fékkel rendelkezett, a tapasztalatlan gépkocsivezetőt pedig egyedül küldte hosszabb külföldi útra. A baleset a nem megfelelő fékrendszer hibájából következett be, és figyelemmel arra, hogy a munkáltató feladata a munkaeszközök rendeltetésszerű állapotának biztosítása, ezen hiányosság a munkáltató terhére esik. Mindezek miatt pedig a munkáltató a kártérítési felelősség alól nem mentesülhetett.

¹⁰² EBH2019. M.13 I., EBH2006. 1537.

¹⁰³ Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.091/1999/3.

5.5.7 Kioktatási kötelezettség elmulasztása

A munkáltató kötelezettsége a munkavégzés biztonságos feltételeinek megteremtése érdekében a munkabiztonsági előírásokról a munkavégzőket kioktatni, az utasításokat kellő részletességgel megadni, és a munkavállalóktól megkövetelni azok betartását. A kioktatási kötelezettség elmulasztása esetén nem lehet szó a munkáltató mentesüléséről. Ennek megfelelően a Kúria Mfv.10.179/2018/4. számú ítéletének alapjául szolgáló ügyben nem volt megállapítható a kizárólagos károsulti magatartás. A Kúria döntése indokolásban kifejtette, hogy nem volt elfogadható azon alperesi érvelés, miszerint a villanszerelő képesítéssel rendelkező felperest a munkáltatónak nem kellett kioktatni az anyagmozgatásra, mert a cső olyan eszközhasználat, amelyet a szakmunkásképzés során tanítanak. A felperesnek a kemencetelepítés nem volt szokásos feladata, szakképesítése (villanszerelő) miatt az anyagmozgatásra ki kellett volna oktatni. Hasonló következtetésre jutott a Kúria Mfv.10.439/2018/5. számú ítéletében. A baleset oka az volt, hogy a felperes a munkavégzés közben létrán állva 2,5-3 méter magasságból egy élen álló pallóra háttal ráesett, amelynek következtében köldöktől lefelé mozgásképtelenné vált. A Kúria – az elsőfokú ítéletet helybenhagyó – jogerős ítélet hatályában fenntartó ítéletében megállapította, hogy nem mentesülhet a munkáltató, ha a munkavállaló a létra megfelelő használatára nem volt kioktatva és e körben a munkavégzéstől nem volt eltiltva.

5.5.8 a munkáltató által eltűrt szabálytalan gyakorlat

Ha a munkáltató tud róla, hogy a munkavállaló a technológiai előírásokat, óvórendszabályokat nem tartja meg, de eltűri, hogy a munkát az előírások megszegésével végezze, sőt esetleg ezt el is várja, vagy erre őt utasítja, nem lehet szó arról, hogy a kárt kizárólag a munkavállaló elháríthatatlan magatartása okozta.¹⁰⁴

A Kúria Mfv.10.445/2016/4. számú döntésében – a munkáltató által eltűrt esetleges magatartás vizsgálata során – megállapításra került a kizárólagos és elháríthatatlan károsulti magatartás. A per adatai szerint a felperes gépkocsivezető munkakörben állt az alperes alkalmazásában, az általa vezetett tehergépjárművel rakományt szállított, amelynek lerakását követően a telephelyről úgy indult el, hogy a billenőplató felemelt állapotban volt. A felperes nem győződött meg arról, hogy az visszaereszkedett-e az alaphelyzetbe, a tehergépkocsi billenőplatója az autópályán a pályatest felett húzódó főút felüljárójának ütközött, melynek következtében a vezetőfülke felemelkedett, majd a billenőplató leszakadását követően a pályatestre csapódott. A baleset

¹⁰⁴ MK 29. számú állásfoglalás

következtében a felperes csigolyatörést szenvedett. Az elsőfokú bíróság közbenső ítéletével megállapította, hogy az alperes a felperes munkabalesetéért 40 %-ban felel. A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet megváltoztatta és a felperes keresetét elutasította, a Kúria a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolása értelmében a baleset közvetlen oka az volt, miszerint a felperes a tehergépkocsival úgy indult el, hogy nem ellenőrizte a billenőplató helyzetét. A másodfokú bíróság rögzítette, hogy a felperes munkavédelmi oktatásban részesült, továbbá tudomása volt arról is, hogy a gépkocsival hogyan kell szabályszerűen közlekedni, és a per adatai nem igazolták a felperes által állított túlfoglalkoztatást és eltűrt gyakorlatot (a gépjárművek felengedett platóval való elindulása). Ezért pedig a keresete megalapozatlan volt.

6. Következtetés

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy az esetek többségében a munkáltató az Mt. 166. § (1) bekezdés b) pontjában foglalt fordulatra, így a kizárólagos és elháríthatatlan károsulti magatartásra hivatkozik. A károsult kizárólagos és elháríthatatlan magatartásának értékelése során jellemzően alkalmazásra kerül a korábban is irányadónak tekintett ítélkezési gyakorlat, miszerint ha a baleset pontos oka kétséget kizáróan nem állapítható meg, akkor jellemzően a munkáltató nem mentesülhet a felelősség alól. Ezen elv alkalmazása vélhetően – tekintettel az eddig született nagyszámú ítéletekre is – a jövőben is fennmarad, habár ezzel ellentétes érvelést tartalmazó ítélet is közzétételre került.

Az ellenőrzési kör fogalmának alkalmazásával összefüggésben megállapítható, hogy a jogalkotói koncepció ezen jogintézmény bevezetésével a kimentés lehetőségének bővítése volt, ennek ellenére a jelenleg közzétett kúriai döntésekből továbbra is az ellenőrzési kör tágabb értelmű – a működési körhöz hasonló – alkalmazása figyelhető meg. Ez köszönhető a még mindig viszonylag frissnek számító szabályozásnak, illetve a közelmúltban kimunkált iránymutatásul szolgáló KMK vélemény egyelőre szűk körben való alkalmazásának. A jövőben vélhetően változás várható a bíróságok jogalkalmazói gyakorlatában, az egyre nagyobb számban alkalmazásra kerülő, az ellenőrzési kör fogalmához kapcsolódó körülmények értelmezésével, aminek elsősorban a munkáltató telephelyén kívül történő káresemény esetén lesz jelentősége.

Az előreláthatóság értelmezése és alkalmazása kapcsán egyelőre nem beszélhetünk kialakult jogalkalmazási gyakorlatról, az ellenőrzési kör értelmezésére több esetben került sor. E körben a jogalkalmazás jövőbeli dilemmái az Mvt.-ben foglalt munkavédelmi kötelezettség és kockázatértékelés összevetése az előreláthatóság feltételének megállapításával, valamint a feleket terhelő tájékoztatási kötelezettség terjedelmének értelmezése.

Látható, hogy a munkavédelmi kötelezettség teljesítése több aspektusból is meghatározó a kárfelelősség alóli mentesülés körében. Mind az ellenőrzési kör, mind az előreláthatóság, de a kizárólagos és elháríthatatlan károsulti magatartás körében is vizsgálni szükséges, hogy a munkáltató eleget tett-e az Mvt.-ben foglalt követelményeknek. A jogalkalmazás jövőbeli kihívása lesz álláspontom szerint az elhatárolás alapját kimunkálni az ellenőrzési kör és az előreláthatóság kategóriája között, ami elsősorban a munkáltató munkavédelmi kötelezettségének megsértése esetén okozhat nehézséget. Emellett szintén a bírósági gyakorlatnak kell majd kialakítania az előreláthatóság vizsgálatához az azonos helyzetben lévő, észszerűen gondolkodó és cselekvő személy fogalmát is. A jogalkalmazás során továbbá kiemelt jelentősége lesz a bírósági mérlegelésnek az előreláthatóság kár mértéke szempontjából való alkalmazásának.

7. Irodalomjegyzék

7.1 Szakirodalom:

Ádám Lóránt: Kártérítési felelősség a munkajogban, Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2000.

Bankó Zoltán et al: Nagykomentár a munka törvénykönyvéhez, <http://uj.jogtar.hu> (2020. augusztus 25.)

Bankó Zoltán et al.: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról, <http://uj.jogtar.hu>, (2020. augusztus 20.)

Barta Judit et al: Magyarázat a kártérítési jogról <http://uj.jogtar.hu>, (2020. szeptember 5.)

Csöndes Mónika: A szerződésszegési jog előreláthatósági korlátjának joggazdasági modellje és annak jogi kritikája. Állam- és Jogtudomány, 2014/1.

Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.

Gyulavári Tamás: Munkajog. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.

Kardkovács Kolos (szerk.): Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012.

Kemenes István: A kontraktuális felelősség egyes kérdései. Magyar Jog, 2017/1.

Kenderes György: A szerződésszegés néhány vitatott kérdése a munkajogban. Gazdaság és Jog, 2016/10.

Kun Attila: A munkahelyi egészségkárosodások megtérítése a magyar munkajogban – felelősségi szabályok és kompenzáció. Magyar Munkajog E-folyóirat, 2014/1. szám, http://hlj.hu/letolt/2014_1/05.pdf (2020. október 5.)

Lőrincz György: Az „ellenőrzési kör” értelmezése a munkaügyi ítélkezés tükrében Munkajog, 2020/1.

Lőrincz György: Ötéves a Munka Törvénykönyve (visszafogottan ünnepi emlékezés). Gazdaság és Jog, 2017/1.

Nádas György et al.: A Munka Törvénykönyvről szóló 2012. évi I. törvény kommentárja a munkajogi kódexek összehasonlító táblázatával. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2016.

Osztovits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykomentárja. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014.

Petrik Ferenc (szerk.): Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest, HVG- ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013.

Rajkai Bence: Veszélyes üzemi tevékenység és a non-cumul szabály- Ptk. a jogesetek tükrében. Polgári Jog, 2016/10. <http://uj.jogtar.hu> (2020. október 5.)

Sipka Péter: Az előreláthatóság problematikája a Munka Törvénykönyvéhez fűződő jogalkotói szándék és a bírói gyakorlat összefüggésében. Munkajog, 2017/7-8.

Szilágyi Nóra: A munkáltató kártérítési felelősségéről és annak gazdasági jogi aspektusairól. Magyar Munkajog E-folyóirat, 2019/2.

http://hllj.hu/letolt/2019_2/M_02_Szilagyin_hllj_2019_2.pdf (2020. szeptember 10.)

Tálné dr. Molnár Erika (szerk.): A magyar munkajog I-II. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019.

Török Tamás Sándor: A munkáltatói előreláthatóság megítélése a polgári jog és a munkavédelmi törvény tükrében. Magyar Munkajog E-folyóirat, 2019/2.

http://hllj.hu/letolt/2019_2/M_03_TorokTS_hllj_2019_2.pdf (2020. szeptember 20.)

Trenyisán Máté: Jogértelmezési kérdések a munkáltatói kárfelelősség köréből. A rendvédelmi szervek kárfelelőssége a magánmunkáltató kártérítési felelősségére vonatkozó szabályok tükrében. Magyar Munkajog E-folyóirat, 2017/1.

http://hllj.hu/letolt/2017_1/M_04_Trenyisan_hllj_uj_2017_1.pdf (2020. szeptember 18.)

Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciójáról. Polgári jogi Kodifikáció 2002/4.

Vékás Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, Wolters Kluwer, 2013.

7.2 Jogsabályok, indokolások

a betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk

a Munka törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. sz. tvr.

a Munka törvénykönyvéről szóló 1962. évi II. törvény

az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről szóló 1987. évi 20. törvényerejű rendelet

a Munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény

a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény

a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez fűzött Indokolás

a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez fűzött Indokolás

7.3 Iránymutatások

MK 29. számú állásfoglalás

1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény a munkáltatónak a munkavállalója egészségi állapotában bekövetkezett károkért fennálló felelőssége egyes kérdéseiről

Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának véleménye - A munkáltató egészségkárosodásért fennálló kártérítési felelősségének egyes kérdései

7.4 Felhasznált bírósági döntések:

EBH1999. 55.

EBH2000. 253.

EBH2000. 358.

EBH2001. 571.
EBH2004. 1152.
EBH2006. 1537.
EBH2007. 1722.
EBH2008. 1803
EBH2010. 2159.
EBH2016. M.9.
EBH2016. M.10
EBH2018. M.20.
EBH2018. M.38
EBH2019. M.13.
EBH2019. M.20.
BH1976. 37.
BH1992. 434.
BH1995. 740,
BH2003.129.
BH2005. 443.
BH2007. 23.
BH2007. 197.
BH2007. 201.
BH2007. 242
BH2008. 53.
BH2019. 56.
BH2020. 22.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.788/1997/12.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.935/1997/3.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.735/1998.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.091/1999/3.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.537/1999/3,
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.406/2006/1.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.936/2006/8.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.337/2007/7.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.676/2007/3.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.11.043/2008/2
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.354/2008/4.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.393/2008/3.
Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.716/2009/3.
Kúria Mfv.10.302/2012/7.
Kúria Mfv.10.207/2014/5.
Kúria Mfv.10.256/2014/1.
Kúria Mfv.10.061/2015/1.

Kúria Mfv.10.566/2015/3.
Kúria Mfv.10.719/2015/5.
Kúria Mfv.10.720/2015/4.
Kúria Mfv.10.445/2016/4.
Kúria Mfv.10.458/2016/1.
Kúria Mfv.10.596/2016/1.
Kúria Mfv.10.081/2017/5
Kúria Mfv.10.338/2017/7.
Kúria Mfv.10.445/2017/8.
Kúria Mfv.10.518/2017/6.
Kúria Mfv.10.179/2018/4.
Kúria Mfv.10.439/2018/5.
Kúria Mfv.10.010/2019/4.
Kúria Mfv.10.045/2019/7.
Kúria Mfv.10.311/2019/6.
Kúria Mfv.10.333/2019/4.
Kúria Mfv.10040/2020/7.
Fővárosi Bíróság 49. Mf. 27.982/2002/2.

DR. KÁRPÁTI CSENGE

**„HOME OFFICE” 2020 – AZ OTTHONI MUNKAVÉGZÉS JELENSÉGE, SZÉLESKÖRŰ
ELTERJEDÉSÉNEK MUNKAJOGI VETÜLETŰ PROBLÉMÁI**

1. Bevezetés

Míg néhány évtizeddel ezelőtt szinte elképzelhetetlen volt, hogy az emberek otthonról végezzék munkájukat, addig napjainkban ez a munkavégzés egyik bevett, egyszersmind egyre nagyobb népszerűségnek örvendő módjává vált. Az idei évben – kiváltképp a COVID-19 világjárvány okán bevezetett kijárási korlátozásokkal érintett időszakban – egyre több munkáltató tért át a szokásos munkavégzési helytől eltérő munkahelyen történő foglalkoztatásra, azonban jogalkotásra e tárgykörben mindezidáig nem került sor. Dolgozatomban annak bemutatására törekszem, hogy az otthoni munkavégzés, azaz a home office hirtelen elterjedése és az arra vonatkozó jelenlegi munkajogi szabályozás – illetőleg annak hiánya – milyen kihívások elé állíthatja a közeljövőben a bíróságokat.

2. A home office fogalma

Az otthoni munkavégzés, avagy hétköznapi szóhasználatban home office fogalmát sem a Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.), sem más jogszabály nem határozza meg. A jogintézmény sajátosságainak ismertetésével azonban kísérletet tehetünk egyfajta definíció megalkotására. Eszerint a home office egy olyan kivételes jogintézmény, mely alkalmazása során a munkáltató a hagyományos, tipikus munkaviszonyban foglalkoztatott munkavállaló számára ideiglenes, kivételes jelleggel engedélyezi, hogy az állandó munkavégzési helyétől eltérő helyen – jellemzően saját otthonában – végezze munkáját.¹ Vagyis az otthoni munkavégzés nem más, mint a munkavégzés helye megválasztási jogának munkavállalóra történő átruházása.

¹ BANKÓ Zoltán: A távmunka szabályozásának dilemmái. In: BANKÓ Zoltán et al. (szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70.születésnapja tiszteletére. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. 27.

3. A home office és a távmunka kapcsolata

Noha a köznyelv gyakran összemossa az otthoni munkavégzés fogalmát a távmunkával, illetőleg a home office-t a távmunka egyik típusaként határozza meg, fontos leszögezni, hogy a két jogintézmény nem azonos egymással, egymástól való elhatárolásuk különösen jelentős. Míg a home office a fentiek szerint a munkavégzési hely ideiglenes megváltoztatását jelenti, addig a távmunka az Mt.-ben szabályozott speciális, atipikus munkaviszony. A két fogalom különbözőségét igazolja az is, hogy a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készülségről szóló 2020. évi LVIII. törvény 56.§ (2) bekezdés b) pontja rögzíti, hogy az Mt.-t 2020. július 1-jéig azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy munkáltató a munkavállaló számára az otthoni munkavégzést és a távmunkavégzést egyoldalúan elrendelheti. A jogszabály külön nevesíti mindkét fogalmat, ezzel jelezve, hogy különböző jogintézményekről van szó.

A következőkben a home office és a távmunka elhatárolására teszünk kísérletet.

A távmunkavégzés az Mt.-ben szabályozott atipikus munkaviszony. Az Mt. 196.§-ban rögzíti a távmunkavégzés fogalmát. Eszerint a távmunkavégzés a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen rendszeresen folytatott olyan tevékenység, amelyet számítástechnikai eszközzel végeznek és melynek eredményét elektronikusan továbbítják.² A (2) bekezdés rögzíti, hogy a munkaszerződésben meg kell állapodni a munkavállaló távmunkavégzés keretében történő foglalkoztatásában.³

A távmunkavégzés fogalmából szembeötlő, hogy az otthondolgozással való hasonlósága abban áll, miszerint mindkét esetben a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen – jellemzően a munkavállaló otthonában – történik a munkavégzés.⁴

Fontos különbség azonban, hogy míg a home office ideiglenes jellegű, addig a távmunka rendszerességet, állandóságot feltételez.⁵

Szintén jelentős különbség, hogy a távmunkavégzésről a feleknek munkaszerződésükben meg kell állapodniuk, főszabály szerint azt a munkáltató egyoldalúan nem rendelheti el. Ezt a szabályt törte azonban át a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készülségről szóló 2020. évi LVIII. törvény 56.§ (2) bekezdés b) pontja, mely kimondta, hogy az

² Mt. 196.§ (1) bekezdés

³ Mt. 196.§ (2) bekezdés

⁴ Kiss György (szerk.): Munkajog. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020. 360.

⁵ BANKÓ Zoltán: A távmunka szabályozásának dilemmái. In Bankó Zoltán et al. (szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70.születésnapja tiszteletére. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. 27.

Mt.-t 2020. július 1-jéig azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a munkáltató a munkavállaló számára az otthoni munkavégzést és a távmunkavégzést egyoldalúan elrendelheti.⁶ Eszerint az átmeneti rendelkezés szerint a munkáltatónak kivételesen lehetősége volt a távmunkavégzés egyoldalú elrendelésére is, amely szabály kissé megnehezíti a két jogintézmény elhatárolását.

Fontos elhatárolási pont, hogy távmunkavégzés keretében kizárólag olyan tevékenység látható el, melyet számítástechnikai eszközzel végez a munkavállaló, s melynek eredményét elektronikus úton továbbítja. Ugyan jellemzően home office-t is olyan munkakörök tekintetében engedélyeznek a munkáltatók, melyet a munkavállalók számítástechnikai eszköz útján látnak el, azonban e jogintézmény alkalmazás nem kizárt más típusú tevékenység esetén sem. Így például nincs akadálya annak, hogy egy varrodában dolgozó varrónő számára a munkáltató engedélyezze az otthoni munkavégzést, azonban varrónői tevékenység távmunka keretében értelemszerűen nem végezhető.

Lényeges eltérés van a két jogintézmény között a munkáltató utasítási joga tekintetében.⁷ Eszerint távmunka esetén az Mt. 197. § (1) bekezdése értelmében a munkáltató utasítási joga - eltérő megállapodás hiányában - kizárólag a munkavállaló által ellátandó feladatok meghatározására terjed ki.⁸ Ebből következően a távmunka keretében foglalkoztatott munkavállaló munkavégzése lényegesen önállóbb, mint a hagyományos keretek között foglalkoztatott munkavállalóké, ahol a munkáltató utasítási joga jelentősen szélesebb körű – az ellátandó feladatokon túl kiterjed például a munkavégzés módjának, idejének, minőségének meghatározására is. A munkáltató utasítási jogát a home office elrendelése nem érinti, az otthonról történő munkavégzés miatt nem korlátozódik az ellátandó feladatok körére, lévén a home office és a távmunka fogalma nem keverendő.

Fontos eltérés az is, hogy távmunka esetén a munkáltatót speciális ellenőrzési jog illeti meg. Eltérő megállapodás hiányában a munkáltató állapítja meg az ellenőrzés módját és a munkavégzés helyeként szolgáló ingatlan területén történő ellenőrzés esetén annak bejelentése és megkezdése közötti legrövidebb tartamot. Az ellenőrzés nem jelenthet a munkavállaló, valamint a munkavégzés helyeként szolgáló ingatlant használó más személy számára aránytalan terhet.⁹ Ezzel szemben a home office kapcsán az ellenőrzés jelenleg szabályozatlan, így annak kialakítása a jogalkotóra vagy a bírói gyakorlatra vár.

6 2020. évi LVIII. törvény 56.§ (2) bekezdés b) pont

7 Kiss György (szerk.): Munkajog. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020. 360.

8 Mt. 197.§ (1) bekezdés

9 Mt. 197.§ (4) bekezdés

Kiemelkedően fontos eltérés rejlik a munkarend körében. Míg távmunka esetén eltérő megállapodás hiányában a munkavállaló munkarendje kötetlen¹⁰, addig a home office elrendelése a munkarendet nem érinti.¹¹ Eszerint például egy általános munkarendben, teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalónak home office esetén is, ugyanúgy, mint az irodai munkavégzése során, hétfőtől péntekig, 8-16 óra között kell rendelkezésre állnia és munkát végeznie. Az otthoni munkavégzés elrendelésével a munkáltató csupán a munkavégzés helye megválasztásának jogát engedi át a munkavállaló részére, azonban a munkaidő beosztás jogát nem.

10 Mt. 197.§ (5) bekezdés

11 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ről általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E-folyóirat, 2020/1, 40.

4. A home office bevezetése

A koronavírus okozta speciális élethelyzetre tekintettel világszerte, így Magyarországon is, számos munkáltató döntött az otthoni munkavégzés, azaz a home office bevezetése mellett a munkavállalók egészségének megőrzése és a biztonságos munkavégzés feltételeinek leggyorsabb megteremtése érdekében. Talán éppen ebből kifolyólag, talán a jogterület újkeletűségére, vagy szabályozottságának csekély voltára tekintettel a munkáltatók különböző megoldásokkal álltak elő ennek bevezetésére.

A gyakorlatban három modell alakult ki: a home office egyoldalú munkáltatói nyilatkozattal történő bevezetése, kétoldalú megállapodás kötése, munkáltatói szabályzat útján történő engedélyezés.¹² A következőkben a három modellt ismertetem röviden.

4.1 Egyoldalú munkáltatói nyilatkozat

Az otthoni munkavégzés engedélyezésének egyik jellemző módja, hogy a munkáltató – akár szóban akár írásban – közli a munkavállalókkal, hogy mostantól a hét meghatározott napján vagy napjain, esetleg hosszabb meghatározott időtartamban mentesülnek a munkahelyükön történő munkavégzési kötelezettség alól, s helyette otthonról dolgozhatnak.¹³ Szélsőségesebb esetben a munkáltatók esetlegesen kötelezővé teszik meghatározott időszakok vonatkozásában az otthonról történő munkavégzést, s megtiltják a munkavállalók számára, hogy a „home office időszakban” bemenjenek munkahelyükre. Ezt jellemzően egészségügyi okokkal indokolják. Számos munkáltatónál alakult ki az a gyakorlat, hogy a munkavállalók fele páros, míg a másik fele páratlan heteken dolgozik otthonról, így csökkentve felére az egy légtérben dolgozók létszámát, s csökkentve a koronavírus terjedésének valószínűségét.

Ezzel a szabályozással kapcsolatosan azonban számos probléma merül fel álláspontom szerint.

Az Mt. 53. § (1) bekezdése rendelkezik a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás lehetőségéről. Eszerint a munkáltató jogosult a munkavállalót átmenetileg a munkaszerződéstől eltérő munkakörben, munkahelyen vagy más munkáltatónál

¹² MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ről általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E-folyóirat, 2020/1, 39.

¹³ MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ről általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E folyóirat, 2020/1, 39.

foglalkoztatni.¹⁴ A (2) bekezdés rögzíti, hogy az (1) bekezdés szerinti foglalkoztatás tartama naptári évenként összesen a 44 beosztás szerinti munkanapot vagy 352 órát nem haladhatja meg. Ezt arányosan kell alkalmazni, ha a munkaviszony évközben kezdődött, határozott időre vagy az általánostól eltérő teljes napi vagy részmunkaidőre jött létre. A munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás várható tartamáról a munkavállalót tájékoztatni kell.¹⁵

Az Mt. főszabály szerint tehát naptári évenként 44 munkanap vonatkozásában teszi lehetővé a munkáltató számára a munkaszerződéstől eltérő munkahelyen történő foglalkoztatás lehetőségét.

Az Mt. 53.§-ában foglalt lehetőség tehát a munkáltató utasítási jogának legmarkánsabb megjelenése. Az ilyen egyoldalú nyilatkozat nem tekinthető a munkaszerződés módosításának, figyelemmel arra, hogy csak ideiglenes jelleggel változtatja meg a munkavégzés helyét.¹⁶

A gyakorlatban mindez azt jelentené, hogy azon munkáltatók, akik az egyoldalú munkáltatói utasítást választották a home office bevezetési módjának csupán 44 beosztás szerinti munkanap vonatkozásában élhetnének ezen lehetőségükkel, azon felül már a munkavállalóval kötött megállapodásuk válna szükségessé. Ezt a problémát a jogalkotó a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről szóló 2020. évi LVIII. törvény útján kívánta orvosolni. Ezen törvény 24. pontja foglalkozik az Mt. eltérő alkalmazásával összefüggő átmeneti szabályokkal. Az 56.§ (2) bekezdés b) pontja rögzíti, hogy az Mt.-t 2020. július 1-jéig azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a munkáltató a munkavállaló számára az otthoni munkavégzést és a távmunkavégzést egyoldalúan elrendelheti.¹⁷ A törvény nem rendelkezik az otthoni munkavégzés maximális időtartamáról, s időbeli hatálya is korlátozott, ami álláspontom szerint értelmezési problémákat vethet fel. A hivatkozott rendelkezés ugyanis álláspontom szerint értelmezhető akként, hogy a munkáltató az évi 44 munkanapot meghaladóan is jogosult egyoldalúan otthoni munkavégzést elrendelni a munkavállalók vonatkozásában, nem kötelező a feleknek munkaszerződés-módosítására irányuló megállapodást kötniük ennek kapcsán, amennyiben a home office elrendelése 2020. július 1-jéig megtörtént. Nem szabályozza azonban a törvény a 2020. július 1-jét követő időszakot, így tehát kérdésként merül fel, hogy egy augusztusban belépő munkavállaló tekintetében a munkáltató jogosult-e egyoldalú nyilatkozatával elrendelni az otthoni munkavégzést a 44 beosztás szerinti munkanapot meghaladóan is.

14 Mt. 53.§ (1) bekezdés

15 Mt. 53.§ (2) bekezdés

16 BANKÓ Zoltán et al.: Nagykomentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2019. 30.

17 2020. évi LVIII. törvény 56.§ (2) bekezdés b) pont

Álláspontom szerint a jelenleg hatályos jogszabályi környezetben erre nincsen lehetőség. Így azon munkáltatók, akik az idei év július 1-jét követően döntenek az otthoni munkavégzés bevezetéséről kizárólag 44 beosztás szerinti munkanap vonatkozásában tehetik ezt meg egyoldalú nyilatkozattal, azt meghaladóan megállapodás megkötése útján tudják szabályozni a home office-t.

Fontos azonban kiemelni, hogy abban az esetben azonban, ha a munkavállaló tudomásul veszi a kialakult állapotot (például a szerződéses munkahelytől eltérő foglalkoztatást) és az Mt.-ben meghatározott időtartam alatt nem támadja meg a munkáltató jognyilatkozatát, úgy a munkaszerződés módosítása bekövetkezik.¹⁸

Szintén problémát vet fel azon kérdés, hogy a munkáltató az otthoni munkavégzés engedélyezésének időtartamára megtilthatja-e a munkavállaló számára, hogy a munkaszerződése szerint meghatározott munkahelyére bemenjen és onnan dolgozzon. A gyakorlatban a legtöbb munkáltató és munkavállaló egyaránt egyfajta kedvezményként, kiváltsággként tekint az otthoni munkavégzésre, így ez a probléma csupán kevés munkavállaló esetében merül fel. Ugyanakkor előfordulhat olyan élethelyzet, hogy a munkavállaló valamely magánéleti okból kifolyólag (például több kiskorú gyermekkel él egy háztartásban, akik mind otthon töltik az őszi szünetet, vagy a lakóhelye mellett zajos építési munkálatok folynak, stb.) úgy ítéli meg, hogy a munkahelyén hatékonyabban tudná elvégezni feladatait, mint otthon. Kérdésként merül fel, hogy ilyen esetben a munkavállaló dönthet-e úgy, hogy az „otthondolgozós napjain” is bemegy az irodába, s onnan végzi munkáját, avagy megtilthatja-e érvényesen a munkáltató az épületbe történő belépést ezen napok vonatkozásában?

A munkavégzés teljesítési helyének meghatározása a munkáltató jogosultsága. Az otthoni munkavégzés engedélyezése esetén a munkáltató a teljesítési hely meghatározásának jogát engedi át a munkavállaló részére, ami a munkáltató tekintetében az Mt. 16.§ szerinti kötelezettségvállalásnak minősül. Ezen jogi természetére tekintettel pedig elmondható, hogy a munkáltató nyilatkozata a munkavállaló számára jogosultságot keletkeztet a teljesítés helyének megválasztására, azonban nem szünteti meg a munkáltató azon kötelezettségét, mely szerint a munkáltató köteles a munkavégzés biztonságos feltételeinek a szerződés szerinti munkahelyen történő biztosítására.¹⁹

A fentiekből álláspontom szerint az következne, hogy a munkáltató csupán az otthoni munkavégzés „kedvezményét” biztosíthatja a munkavállaló számára,

18 BANKÓ Zoltán et al.: Nagykomentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2019. IX. fejezet 3. pontja

19 PÁL Lajos: A szerződéses munkahely meghatározása – a home office és a távmunka. Munkajog, 2018/2, 58.

azonban azt nem teheti kötelezővé. Ugyanakkor az Mt. 54.§ (4) bekezdése szerint a munkáltató köteles biztosítani az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit. A COVID-19 vírus terjedése miatt véleményem szerint joggal merülhet fel a munkáltató azon igénye, hogy az esetleges megbetegedések kockázatának csökkentése érdekében minimalizálja az egyszerre az épületben tartózkodók létszámát, így az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeinek biztosítása körében a munkáltató álláspontom szerint megtilthatja az épületbe történő belépést. Természetesen erre a munkáltatónak csak abban az esetben van lehetősége, amennyiben munkavállalói számára az otthondolgozás keretében is biztosítottak a megfelelő munkavégzési feltételek. Abban az esetben azonban, amennyiben a munkavállaló azt jelzi a munkáltató felé, hogy az otthonában a feladatait ellátni nem tudja, meglátásom szerint a munkáltató nem tilthatja meg számára a szerződés szerinti munkahelyre történő belépést, hanem valamely más módon – így például más munkavállaló otthoni munkavégzésének engedélyezésével – szükséges biztosítani a bentlévők ideális létszámát. Ez a kérdés azonban – csakúgy, mint a home office legtöbb aspektusa – szabályozatlan, így ezen kérdések megválaszolása is jogalkotóra vagy a bírói gyakorlatra vár.

4.2 Megállapodás kötése – a munkaszerződés módosítása

Az otthoni munkavégzés bevezetésének második tipikus módja, amikor a munkáltató és a munkavállaló egymással írásbeli megállapodást köt a home office egyes szabályai kapcsán.²⁰ Az Mt. 58. § kimondja, hogy a felek a munkaszerződést közös megegyezéssel módosíthatják. A munkaszerződés módosítására a megkötésére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.²¹

A munkaszerződés vonatkozásában érvényesül a szerződési szabadság alapelve. Ebből kifolyólag a munkaszerződés módosítása csak a felek közös megegyezésével, egybehangzó nyilatkozata alapján történhet, arra egyik fél sem kötelezheti a másikat. Ha a felek bármelyikének akaratnyilvánítása hibában szenved, az Mt. érvénytelenségre vonatkozó általános szabályai alkalmazandóak. A munkaszerződés módosítása nem következhet be a munkavállaló megtévesztésével és nem valósíthat meg rendeltetésellenes joggyakorlást sem.²²

20 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ről általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E-folyóirat, 2020/1, 39.

21 Mt. 58.§

22 BANKÓ Zoltán et al.: Nagykomentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2019. IX. fejezet 3. pontja

A gyakorlatban kevés munkáltató alkalmazza a home office ily módon történő bevezetését. Azon munkáltatók azonban, akik mégis ezen módszer mellett döntenek, jellemzően inkább üzleti, technikai kérdések (például videokonferencia esetén elvárt öltözet, háttérzaj kiszűrése) tekintetében szabályozzák az otthoni munkavégzést, a munkajog szempontjából releváns kérdésekre azonban kevésbé térnek ki.²³

Álláspontom szerint ezen megoldási módszer gyakorlatban elenyésző számára, valamint a felek akarategyezőségére tekintettel az ekként bevezetett otthoni munkavégzés csupán kivételes esetben kerül majd bíróság elé.

Bodó Sándor, az Innovációs és Technológiai minisztérium foglalkoztatáspolitikáért felelős államtitkára 2020. szeptember 7-én az InfoRádióknak adott interjújában a tervezetten idén ősszel az Országgyűlés elé kerülő otthoni munkavégzést támogató jogszabály-módosítás kapcsán akként nyilatkozott, hogy a tervezet elfogadása esetén a szabályozás akként módosul majd, hogy az otthoni munkavégzés a jövőben kizárólag a felek megállapodásán alapulhat, az egyoldalúan nem lesz elrendelhető.²⁴ Amennyiben ez a szabály elfogadásra kerül, az számos fentebb felvetett problémát küszöbölne ki, s egyértelműen meghatározná a home office kereteit.

4.3 Munkáltatói szabályzat

Az otthondolgozás bevezetésének harmadik tipikus módja annak munkáltatói szabályzat útján történő lehetővé tétele. Ebben az esetben a munkáltató belső szabályzat bevezetésével határozza meg egyoldalúan az otthoni munkavégzés igénybevételének feltételeit, jellemzően a módosítás, megvonás szabályainak rögzítése mellett.²⁵ Ezt az eljárást elsősorban azon munkáltatók választják, ahol a munkavállalók magas létszáma miatt amúgy is ez a szabályozás szokásos módja.

Az Mt. 17. § (1) bekezdése kimondja, hogy a munkáltató egyoldalú jognyilatkozatot, illetve kötelezettségvállalást általa egyoldalúan megállapított belső szabályzatban vagy egyoldalúan kialakított gyakorlat érvényesítésével (a továbbiakban együtt: munkáltatói szabályzat) is megteheti. A (2) bekezdés

23 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ről általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E folyóirat, 2020/1, 39.

24 SIPOS Ildikó: Friss részletek a home office új szabályairól. <https://infostart.hu/gazdasag/2020/09/07/friss-reszletek-a-home-office-uj-szabalyairol> (letöltés és hanganyag meghallgatásának dátuma: 2020. október 17.)

25 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ről általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E folyóirat, 2020/1, 39.

értelmében a munkáltatói szabályzatot közöltnek kell tekinteni, ha azt a helyben szokásos és általában ismert módon közzé teszik.²⁶

A munkáltatói szabályzat a munkáltató egyoldalú – tipikusan nem címzett – jognyilatkozatainak egyike. Kiemelkedő jelentősége van napjaink munkajogában, figyelemmel arra, hogy napjainkban a munkaszerződések jelentős része egyre egységesebbé válik, csupán a legszükségesebb elemek rendezésére szorítkozik. Ebből kifolyólag a munkáltatók jelentős része igyekszik egyre több kérdést belső szabályzatban rendezni.²⁷

Figyelemmel arra, hogy a munkáltatói szabályzat az egyoldalú munkáltatói jognyilatkozatok egyike, ugyanazon kérdések, problémák merülnek fel itt is, mint amelyeket az 1. pontban felvetettem, így ezek megismétlésétől most eltekintek.

26 Mt. 17.§ (1) és (2) bekezdés

27 BANKÓ Zoltán et al.: Nagykomentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2019. 11.2. pontja

5. Jogi szabályozás

A fogalommeghatározás, távmunkától történő elhatárolás és az otthondolgozás bevezetési gyakorlatát követően a home office jogszabályi háttéréről érdemes néhány szót ejteni. Mint valamennyi más jogintézmény esetében, az otthondolgozás kapcsán is joggal merül fel a kérdés, hogy mi is szabályozza azt.

A legrövidebben megfogalmazott válasz a fenti kérdésre, hogy semmi.²⁸ Az otthoni munkavégzés kifejezés a magyar joganyagban először a koronavírus okozta veszélyhelyzet által megkövetelt jogi szabályozás eredményeként jelent meg 2020 márciusában. A ma már nem hatályos, koronavírus világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III.18.) kormányrendelet 6.§ (2) bekezdés b) pontja rögzítette, hogy az Mt.-t a veszélyhelyzet megszűnését követő harminc napig azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a munkáltató a munkavállaló számára az otthoni munkavégzést és a távmunkavégzést egyoldalúan elrendelheti.²⁹ Ezen jogszabályi rendelkezés a home office jogintézménye szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen azzal, hogy a jogalkotó külön – a távmunkavégzéssel azonos szinten, attól elkülönítve és mellérendelve – nevesítette az otthoni munkavégzést, ezzel elismerte, hogy a jogi szabályozás hiánya ellenére is élő, létező jogintézményről van szó.³⁰

Noha kétségtelen, hogy sem az Mt., sem más jogszabály nem nevesít a home office-ra vonatkozó részletszabályokat, figyelemmel arra, hogy az otthoni munkavégzés a munkajog egyik sajátos területét képezi, az Mt. általános szabályait kell alapul vennünk.³¹

A home office szabályozatlansága és a közelmúltban bekövetkezett széleskörű alkalmazása véleményem szerint rövid időn belül komoly kihívás elé állítja majd a magyar munkajogi bíróságokat. Az otthondolgozás jogi szabályozatlansága következtében álláspontom szerint számos olyan helyzet következhet be, ahol a bírói gyakorlatra vár annak meghatározása, hogy milyen jogok illetve kötelezettségek vonatkoznak a felekre az ilyen típusú munkavégzés során.

A következőkben példaként néhány olyan problémát vetek fel, melyek véleményem szerint rövid időn belül megjelennek a bíróságok előtt.

28 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ról általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E folyóirat, 2020/1, 43.

29 47/2020. (III.18.) kormányrendelet 6.§ (2) bekezdés b) pontja

30 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ról általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E folyóirat, 2020/1, 45.

31 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ról általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E folyóirat, 2020/1, 43.

5.1 Alapvető kötelezettségek

A munkáltató kötelezettségei

Az Mt. az 51-52.§-aiban szabályozza a munkaviszony alanyaira vonatkozó kötelezettségeket. Tekintettel arra, hogy a home office kapcsán speciális előírás erre vonatkozóan sincsen, úgy vélem, az általános szabályok irányadóak a felek kötelezettségei szempontjából is.

Az Mt. 51. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a munkáltató köteles a munkavállalót a munkaszerződés és a munkaviszonyra vonatkozó szabályok szerint foglalkoztatni, továbbá - a felek eltérő megállapodása hiányában - a munkavégzéshez szükséges feltételeket biztosítani.³² Az Mt. 51. § (2) bekezdése kimondja, hogy a munkáltató köteles a munkavállalónak azt a költségét megtéríteni, amely a munkaviszony teljesítésével indokoltan merült fel.³³ A fenti szabályok az otthoni munkavégzés szempontjából számos kérdést vetnek fel. Az Mt. főszabály szerint a munkáltatóra telepíti a munkavégzés feltételeinek megteremtését, valamint a munkavégzéssel járó indokolt költségek viselését. Otthoni munkavégzés esetén kérdésként merülhet fel, hogy ez a kötelezettség pontosan milyen mértékben terheli a munkáltatót, s mennyiben várható el a munkavállalótól, hogy maga is hozzájáruljon a munkavégzés feltételeinek megteremtéséhez. Az otthoni munkavégzés következtében a munkavállalók jelentősen nagyobb mértékben használják háztartásukban az áramot, a vizet, a téli időszakban napközben is fűteniük kell lakásuk irodaként használt helyiségét, ami a közüzemi számláik emelkedéséhez vezethet. Kérdésként merülhet fel, hogy vajon az otthoni munkavégzésből eredő többletfogyasztás költsége áthárítható-e valamilyen módon a munkáltatóra? Kétségtelen, hogy ezen költségek a munkavégzéssel összefüggésben, indokoltan merülnek fel a munkavállaló oldalán, így az Mt. 51.§ (2) bekezdése szerint a munkáltató által megtérítendő költségnek tekintendőek. A gyakorlatban ugyanakkor álláspontom szerint kiemelkedően nehéz lenne bizonyítani, hogy pontosan milyen összegben keletkezik a munkavállalónak többletköltsége a home office kapcsán. Amennyiben mégis kimutatható lenne valahogyan – például a megelőző év fogyasztási adatainak összevetésével – abban az esetben is felmerül kérdésként, hogy az a munkáltató, aki a szerződés szerinti munkahelyen is biztosítja a munkavégzés feltételeit – internettel felszerelt, fűtött vagy hűtött irodahelyiséget tart fenn – és egyfajta kedvezményként biztosítja dolgozói számára az otthoni munkavégzés lehetőségét, kötelezhető-e arra, hogy a home office költségeit is maga viselje. Álláspontom szerint amennyiben a gyakorlat erre a kérdésre igenlő választ adna, úgy az az otthoni munkavégzés végét jelentené. A munkáltatók

32 Mt. 51.§ (1) bekezdés

33 Mt. 51.§ (2) bekezdés

többsége profitorientált, a lehető legnagyobb mértékű nyereség elérésére, s költségei lehető legalacsonyabb szinten tartására törekszik. Egy munkavállaló vonatkozásában „ugyanazon költség” kétszeres kifizetése nem érdeke a munkáltatónak, nagyobb létszámú munkavállaló esetén mindez hatalmas többletköltséget generál. Véleményem szerint abban az esetben, ha a munkáltató kötelezhető lenne mind az elsődleges munkahely, mind az otthoni munkavégzési hely költségeinek viselésére, úgy a munkáltatók kétféle megoldáshoz folyamodnának. Jelentős részük egyszerűen megszüntetné a home office intézményét, és újfent az irodai munkavégzésre köteleznék dolgozóit, így csak a szerződés szerinti munkahely költségei terhelnék. Lennének olyan munkáltatók is, akik átállnának a távmunka keretében történő foglalkoztatásra, így csak az otthoni munkavégzés költségeit viselnék, s nem kellene elsődleges irodahelyiség bérletére, fűtésére költeniük. Álláspontom szerint a nem profitorientált munkáltatóknak is érdeke a felesleges költségek elkerülése, így a fentiek véleményem szerint róluk is elmondhatóak.

Ezen problémakör kapcsán látott napvilágot a közelmúltban az a hír, miszerint az idei ősszel az Országgyűlés elé kerülő, az otthoni munkavégzést támogató jogszabály módosításban szerepel, hogy a munkáltatók úgynevezett rezsiutalvány formájában a minimálbér 10%-ig terjedő átalány összegben járulhatnak hozzá az otthoni munkavégzés költségeihez. Erről Bodó Sándor, az Innovációs és Technológiai minisztérium foglalkoztatáspolitikáért felelős államtitkára beszélt 2020. szeptember 7-én az InfoRádióknak adott interjújában.³⁴ Véleményem szerint azonban ez a szabályozás sem küszöböli ki a fentebb felvetett azon problémát, miszerint a munkáltatók költségei duplán merülnek fel, ami álláspontom szerint az irodai munkavégzésre való visszaálláshoz vezet.

A munkavégzés feltételeinek biztosítása kapcsán is kérdéses lehet, hogy pontosan mire terjed ki a munkáltató kötelezettsége. Elvárható-e például, hogy az otthoni munkavégzéshez feltétlenül szükséges eszközökön felül, a szokásos munkavégzés helyén egyébként rendelkezésre álló eszközöket is biztosítsa, vagy a kötelezettsége csupán a szükséges minimumok biztosítására terjed ki? Feladata-e például a munkáltatónak laptop vagy otthoni számítógép biztosítása, vagy elegendő ha hozzáférést biztosít a „benti számítógép” távoli asztali kapcsolattal történő eléréséhez? Álláspontom szerint nem várható el a munkáltatóktól, hogy a munkavégzés érdekében elsődlegesen fenntartott munkahelyen rendelkezésre álló valamennyi eszköz otthoni elérését lehetővé tegye munkavállalói számára. Életszerűtlen lenne annak megkövetelése, hogy a munkáltató valamennyi dolgozója számára külön-külön biztosítsa azokat az eszközöket, amelyeket a szerződés szerinti munkahelyen többen használnak.

³⁴Sipos Ildikó: Friss részletek a home office új szabályairól. <https://infostart.hu/gazdasag/2020/09/07/friss-reszletek-a-home-office-uj-szabalyairol> (letöltés és hanganyag meghallgatásának dátuma: 2020. október 17.)

Véleményem szerint a munkavégzés feltételeinek biztosítása kötelezettsége az otthoni munkavégzés tekintetében a minimumra szorítkozik. Amennyiben ez nem így lenne, az álláspontom szerint olyan mértékű terhet róna a munkáltatókra, amely rövid távon a home office intézményének megszüntetéséhez vezetne a legtöbb helyen. Ezen kötelezettség biztosítása körében praktikus megoldás lehet annak engedélyezése, hogy a munkavállalók egyes eszközöket a munkavégzési helyükről hazavigyenek magukkal a home office idejére, ez azonban a kárfelelősség szempontjából vethet fel újabb kérdéseket, melyet a későbbiekben vizsgálok részletesebben.

Az Mt. 51.§ (4) bekezdése értelmében a munkáltató biztosítja az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit.³⁵ Értelemszerűen ez a kötelezettség otthoni munkavégzés esetén is terheli a munkáltatót, azonban hogy ez a kötelezettsége milyen mértékű, az jelenleg nem egyértelmű. Kiindulási alapot jelenthet a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Mvtv.) 86/A.§-a, mely a távmunkavégzés esetére ír elő munkavédelmi szabályokat. E § (8) bekezdése kimondja, hogy távmunkavégzés esetén munkahely az a munkaszerződésben a felek által meghatározott helyiség, ahol a munkavállaló az információtechnológiai vagy számítástechnikai eszközzel rendszeresen a munkáját végzi.³⁶ Ezzel a szabállyal a törvény lényegében rögzíti, hogy távmunkavégzés esetén az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit a munkáltató köteles a munkavállaló otthonában is biztosítani.³⁷ A fentiekben részletesen kifejtettem, hogy a távmunkavégzés nem keverendő a home office intézményével, ugyanakkor tekintettel azon hasonlóságukra, miszerint a munkavállaló mindkét esetben a munkahelyétől eltérő munkavégzési helyen dolgozik, álláspontom szerint a munkavédelmi szabályok esetén a home office-ra is – annak szabályozottsága hiányára tekintettel – a távmunkára vonatkozó szabályok irányadóak.

Az otthoni munkavégzés körében érvényesülő munkavédelmi szabályok kapcsán a joggyakorlatban jelenleg két versengő álláspont terjedt el. Míg az egyik értelmében a munkáltató ilyen irányú kötelezettsége szűk körű, mind a munkavédelem, mind az erre irányuló oktatás kizárólag a munkáltató által az otthoni munkavégzéshez átadott eszközökre – így például laptop, mobiltelefon – korlátozódik, addig a másik nézet szerint a munkáltató munkavédelmi

35 Mt. 51.§ (4) bekezdés

36 Mvtv. 86/A.§ (8) bekezdés

37 HERDON István: Fontos elhatárolás: Távmunka vagy home office jellemezte a járványügyi veszélyhelyzetet. <https://arsboni.hu/fontos-elhatarolas-tavmunka-vagy-home-office-jellemezte-a-jarvanyugyi-veszelyhelyzetet/> (letöltés dátuma: 2020. október 17.) és

SÍPKA Péter: A home office aktuális kérdései – előadás 2020. május 16. napján a Magyar Közgazdasági Társaság Munkaügyi Szakosztálya részére, <https://www.youtube.com/watch?v=dAbOOwaB4L8> (megtekintés dátuma: 2020. október 18.)

kötelezettsége home office esetén is teljeskörű, kiterjed a teljes munkakörnyezetre és valamennyi egyéb tényezőre is. Eszerint a munkáltató köteles ellenőrizni és biztosítani például a megfelelő fényviszonyok, az ergonomikus ülőalkalmatosság, a huzatmentes munkavégzési hely meglétét is. Dr. Sipka Péter álláspontja szerint a kártérítési ügyek és az „ellenőrzési kör” fogalmából kiindulva második megoldás lehet a helyesebb, azonban a jogi szabályozás hiányára tekintettel ezen kérdés eldöntése is a bírói gyakorlatra vár.³⁸ Szintén a második felfogás mellett szól a Kúria EBH.2016.M.9. számú elvi bírósági határozata, mely kimondta, hogy munkabaleset esetén a munkáltatónak kell bizonyítania, hogy a kár az ellenőrzési körén kívül eső körülmény miatt következett be, amellyel nem kellett számolnia, és nem volt elvárható a káresemény elkerülése vagy elhárítása, illetve hogy a baleset oka kizárólag a munkavállaló magatartásában keresendő. Önmagában a munkáltató telephelyén kívül végzett munka vagy szolgáltatás ellátása nem eredményezi a kár ellenőrzési körén kívüli bekövetkeztét.³⁹

Szintén a szabályozatlanságából fakadóan merül fel a kérdés, miszerint a munkáltató milyen mértékben ellenőrizheti a munkavállalók otthonában a munkavédelmi követelmények teljesülését. Elterjedt gyakorlat, hogy a munkáltatók online munkavédelmi oktatásban részesítik munkavállalóikat, s pár soros munkavédelmi nyilatkozat kitöltését követelik meg, melyben a munkavállalók nyilatkoznak az otthoni munkavégzési helyük adottságairól – így a fényviszonyokról, az akadálymentes közlekedésről, a szellőztetés lehetőségéről stb. Kérdéses azonban, hogy egy ilyen nyilatkozat megtételének megkövetelése elégséges-e a munkáltató részéről, vagy elvárható-e a munkáltatótól, hogy valamennyi munkavállalója otthonát ellenőrizze munkavédelmi szempontból. Az életszerűsége túl személyiségi jogi problémákat is felvet ez a kérdés, felmerül ugyanis annak kérdése, hogy milyen mértékben élvez védelmet a munkavállaló magánélethez, magánlakáshoz való joga a munkáltató munkavédelmi kötelezettségével szemben. Ennek megválaszolása is a bírói gyakorlatra vár majd.

38 HERDON István: Fontos elhatárolás: Távmunka vagy home office jellemezte a járványügyi veszélyhelyzetet. <https://arsboni.hu/fontos-elhatarolas-tavmunka-vagy-home-office-jellemezte-a-jarvanyugyi-veszelyhelyzetet/> (letöltés dátuma: 2020. október 17.) és SIPKA Péter: A home office aktuális kérdései – előadás 2020. május 16. napján a Magyar Közgazdasági Társaság Munkaügyi Szakosztálya részére. <https://www.youtube.com/watch?v=dAbOOwaB4L8> (megtekintés dátuma: 2020. október 18.)
39 EBH.2016.M.9.

A munkavállaló kötelezettségei

Az Mt. 52. § (1) bekezdése rögzíti a munkavállaló kötelezettségeit. Eszerint a munkavállaló köteles a munkáltató által előírt helyen és időben munkára képes állapotban megjelenni, a munkaideje alatt - munkavégzés céljából, munkára képes állapotban - a munkáltató rendelkezésére állni, munkáját személyesen, az általában elvárható szakértelemmel és gondossággal, a munkájára vonatkozó szabályok, előírások, utasítások és szokások szerint végezni, a munkakörének ellátásához szükséges bizalomnak megfelelő magatartást tanúsítani, munkatársaival együttműködni.⁴⁰ Noha a munkavállalóra vonatkozó kötelezettségek jogi szempontból távolról sem vetnek fel annyi kérdést a home office kapcsán, mint a munkáltatóra vonatkozó kötelezettségek, azért érdemes ezekről is néhány szót ejteni.

A fent említett megjelenési kötelezettség az otthoni munkavégzés szempontjából részint kiüresedettnek tűnhet, hiszen az otthoni munkavégzés lényege, hogy nem a munkáltató, hanem maga a munkavállaló választja meg a munkavégzés helyét, ugyanakkor kiemelendő, hogy ez nem érinti a munkavállaló azon kötelezettségét, hogy ezen általa megválasztott helyen munkaképes állapotban munkaideje kezdetén megjelenjen, illetőleg ott munkaideje teljes időtartamában rendelkezésre álljon. A home office – a felek eltérő megállapodása hiányában – nem változtatja meg a munkarendet, így a munkavállalónak munkaideje kezdetén munkavégzésre kész állapotban kell lennie, vagyis az otthoni munkavégzés – bár sokan így tekintenek arra – nem azt jelenti, hogy „az ember végre kialudhatja magát” és elmehet délelőtti fogorvoshoz. Szintén kiemelendő, hogy a munkavállalónak home office esetén is teljes munkaidejében munkaképes állapotban kell lennie, így az otthondolgozós napokon sem „csúszhat le az ebéd mellé egy pohár bor”. Az utasítások teljesítésének kötelezettsége kapcsán csupán utalnék a távmunkától való elhatárolás körében kifejtettekre, miszerint a home office a munkáltató utasítási jogát nem érinti, az továbbra is kiterjed a munkavégzés valamennyi aspektusára, s nem korlátozódik csupán az ellátandó tevékenységre.

5.2 Munkaidő, pihenőidő, munkarend, rendkívüli munkavégzés

A távmunkától történő elhatárolás körében rögzítésre került, hogy home office elrendelése, illetve engedélyezése esetén csupán a munkavégzés helyének megválasztása kerül át a munkavállalóhoz, valamennyi egyéb munkaviszonyára vonatkozó szabályra továbbra is a munkaszerződése marad irányadó. Mindez azt

⁴⁰ Mt. 52.§ (1) bekezdés

jelenti, hogy az otthondolgozás főszabály szerint nem érinti sem a munkaidőt, sem a munkarendet.⁴¹ Az Mt. 96. § (1) bekezdése kimondja, hogy a munkaidő-beosztás szabályait (munkarend) a munkáltató állapítja meg. A (2) bekezdés értelmében a munkáltató a munkaidő beosztásának jogát - a munkavégzés önálló megszervezésére tekintettel - a munkavállaló számára írásban átengedheti (kötetlen munkarend). A munkarend kötetlen jellegét nem érinti, ha a munkavállaló a munkaköri feladatok egy részét sajátos jellegüknél fogva meghatározott időpontban vagy időszakban teljesítheti.⁴²

A munkaidő beosztásának joga főszabály szerint a munkáltatót illeti, nincs ez másként home office esetén sem. A felek természetesen megállapodhatnak abban, hogy a munkáltató a munkavégzés helyének megválasztása mellett a munkaidő beosztásának jogát is átengedi a munkavállalónak, azonban ilyen megállapodás hiányában a munkavállaló továbbra is kötött munkarend szerint foglalkoztatott. Eszerint – mint arra fentebb utaltam – az otthondolgozás a felek külön megállapodása hiányában nem ad lehetőséget arra, hogy az általános munkarendben foglalkoztatott munkavállaló önként úgy döntsön, hogy napközben intézi teendőit (okmányirodába, fogorvoshoz, edzőterembe megy), és éjjel, hajnalban, vagy amikor épp kedve támad végzi el munkáját. Ilyenkor is a munkaszerződésében meghatározott időpontok (például 8 és 16 óra) között kell teljesítenie rendelkezésre állási és munkavégzési kötelezettségét is. Kérdésként merülhet fel, hogy milyen következményekkel járhat, ha a munkavállaló megszegi ezen kötelezettségét. Indokolhatja-e a napközbeni ügyintézés például a munkaviszony azonnali hatályú megszüntetését, vagy a feladatok ellátása esetén elegendő következmény egy írásbeli figyelmeztetés alkalmazása vagy éppen az otthondolgozás kedvezményének megvonása? E kérdés megválaszolása is a bírói gyakorlatra vár. Véleményem szerint, figyelemmel arra, hogy a munkavállalók miként tekintenek az otthondolgozásra, számos esetben merül majd fel a fent említett probléma, és néhány év múlva már bírósági határozatok sokasága ad választ a fenti kérdésre. E körben megjegyezném, hogy bár napjainkban a legtöbb munkáltató egyfajta kényszermegoldásként választja az otthondolgozás bevezetését, elsősorban vírusmegelőzési szempontból alkalmazza azt, így esetükben érthető, hogy a munkarend kötöttségén nem kívánnak változtatni a home office idejére sem. Ilyenkor a munkáltatók ténylegesen csupán a munkavégzés helyét kívánják módosítani, azon felül azonban elvárják a munkavállalóiktól, hogy minden a szokásos módon történjen. Álláspontom szerint azonban a home office intézménye hagyományosan nem ezt a célt szolgálná. Nem véletlenül elterjedt felfogás, hogy a home office-ra mind a

41 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ról általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E folyóirat, 2020/1, 44.

42 Mt. 96.§

munkáltatók, mind a munkavállalók egyfajta különleges kedvezményként tekintenek. Ennek oka álláspontom szerint abban rejlik, hogy a munkavállalók úgy érzik, önállóbban végezhetik munkájukat, rájuk van bízva, hogy a nap melyik szakában végzik el feladataikat, a lényeg, hogy készen legyenek azokkal határidőre. Az otthondolgozás előnyeit abban látják, hogy nem megy el idő a munkahelyre történő beutazással és az onnan való hazajövetellel, továbbá jut idejük elintézni azokat a teendőiket, amiket egyébként szabadság kivétele esetén állna csak módjukban. Cserébe azért, hogy nem kell szabadnapjaikat az adminisztratív teendőkre „pazarolniuk”, becsülettel elvégzik valamennyi feladatukat, hiszen nem kockáztatnák meg a home office kedvezményének megvonását. A ténylegesen munkával töltött idejüket esetenként hatékonyabban használják fel, mint irodai munkavégzés esetén tennék, a kollégákkal való kávézás helyett jut idejük egyes ház körüli teendőkre, így az sem szabadidejük terhére történik majd. Véleményem szerint a home office valódi, kedvezmény jellegű funkcióját abban az esetben tudná betölteni, ha a munkarend kötetlenségének kedvezményét is magában foglalná, azaz a munkavállalókra lenne bízva annak eldöntése, hogy a nap melyik szakában végzik el feladataikat. Kétségtelen, hogy bizonyos munkakörök esetében szükséges, hogy a munkavállalók a nap meghatározott időszakában elérhetőek legyenek, illetőleg az irodában dolgozókkal kapcsolatot tudjanak tartani, így álláspontom szerint kívánatos megoldás lehetne az otthondolgozás idejére egyfajta törzsidő alkalmazása, amikor a munkavállaló köteles dolgozni, a fennmaradó munkaidőt azonban belátása szerint oszthatná be. Tapasztalataim szerint figyelemmel arra, hogy a legtöbb munkáltató a home office elrendelése vagy engedélyezése esetén nem rögzíti egyértelműen, hogy a munkavállalóra továbbra is az általános munkaidő beosztása irányadó, a munkavállalók jelentős része úgy ítéli meg, hogy a home office napokon szabadon gazdálkodhat munkaidejével. Tekintettel azonban a fentebb kifejtettekre – vagyis arra, hogy az otthondolgozás kedvezménye a munkarendet nem érinti – álláspontom szerint rövid időn belül számos konfliktus alakul majd ki ebből a gyakorlatból, melyek egy része bizonyosan bíróság elé kerül majd. Így végsősoron a bírói gyakorlatra vár majd ennek a problémának a megoldása is.

Az Mt. 97. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a munkáltató a munkaidőt az egészséges és biztonságos munkavégzés követelményére, valamint a munka jellegére figyelemmel osztja be.⁴³ A 104.§(1) bekezdése értelmében a napi munka befejezése és a következő munkanapi munkakezdés között legalább tizenegy óra egybefüggő pihenőidőt kell biztosítani.⁴⁴ A munkaidő és a pihenőidő közötti egyensúly biztosítása, a pihenéshez való jog biztosítása és annak

⁴³ Mt. 97.§ (1) bekezdés

⁴⁴ Mt. 104.§ (1) bekezdés

„kikényszerítése” egyaránt a munkáltató kötelezettsége. Erre a gyakorlatban számtalan megoldás született. Egyes munkáltatók például késleltetik az e-mailek címzettekhez való megérkezését, így a napi munkaidő végén elküldött e-mailek csak a következő munkanap kezdetén kerülnek a bejövő levelek közé, míg más munkáltatók a rendszerhez való hozzáférést korlátozzák.⁴⁵ A megoldásoknak csak a munkáltatók fantáziája szab határt.

A munkaidő kapcsán problémákat vethet fel a rendkívüli munkavégzés kérdése. Az Mt. 134.§ (1) bekezdés a) pontja értelmében a munkáltató nyilvántartja a rendes és a rendkívüli munkaidő tartamát.⁴⁶ A (2) bekezdés értelmében a nyilvántartásból naprakészen megállapíthatónak kell lennie a teljesített rendes és rendkívüli munkaidő kezdő és befejező időpontjának is.⁴⁷ A túlmunkával kapcsolatban az otthondolgozás körében a legfőbb problémát az a körülmény jelenti, hogy home office esetén hiányzik a munkába érkezés és az onnan történő távozás időpontjának pontos rögzítése, így a tényleges munkavégzés idejének rögzítése problémás.⁴⁸ Míg irodai munkavégzés esetén nem vitás, hogy a munkavállaló mikor érkezett a munkahelyére, és mikor távozott onnan, addig otthoni munkavégzés esetén nehezen ellenőrizhető, nehezen bizonyítható ez a körülmény, különösképpen nem számítástechnikai eszközön végzett munka esetén. A rendkívüli munkavégzés ellentételezése azonban csak abban az esetben lehetséges, amennyiben bizonyítottan túlmunka végzés történt, így a munkaidő nyilvántartása nem pusztán adminisztrációs kérdés, komoly jelentőséggel bír.

5.3 Kártérítés

Az Mt. 166. § rögzíti a munkáltató kárfelelősségének szabályait. Az (1) bekezdés kimondja, hogy a munkáltató köteles megtéríteni a munkavállalónak a munkaviszonnyal összefüggésben okozott kárt.⁴⁹ A (2) bekezdés határozza meg azokat az eseteket, amikor a munkáltató kárfelelőssége annak ellenére nem áll fenn, hogy az (1) bekezdésében meghatározott feltételek teljesülnek. Eszerint mentesül a felelősség alól a munkáltató, ha bizonyítja, hogy a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, amellyel nem kellett számolnia és nem

45 SIPKA Péter: A home office aktuális kérdései – előadás 2020. május 16. napján a Magyar Közgazdasági Társaság Munkaügyi Szakosztálya részére. <https://www.youtube.com/watch?v=dAbOOwaB4L8> (megtekintés dátuma: 2020. október 18.)

46 Mt. 134.§ (1) bekezdés a) pont

47 Mt. 134.§ (2) bekezdés

48 CSORBA Anna: Milyen típusú munkaügyi perek várhatóak a koronavírus hatására? Magyar Munkajog E-folyóirat, 2020/1, 32.

49 Mt. 166.§ (1) bekezdés

volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje vagy a kárt elhárítsa, vagy a kárt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta.⁵⁰

Az (1) bekezdésben foglaltak fennállását, vagyis a kár bekövetkeztét és annak munkaviszonnyal összefüggésben történő felmerülését a munkavállalónak kell bizonyítani.⁵¹ Míg irodai munkavégzés esetén könnyen megítélhető, hogy a munkahelyen, munkaidő alatt bekövetkezett károk a munkaviszonnyal összefüggésben keletkeztek, addig otthoni munkavégzés esetén távolról sem ilyen egyszerű a helyzet, a munkavállaló álláspontom szerint bizonyítási szempontból nehéz helyzetbe kerül.

Ennél is komolyabb kérdéseket vet fel a munkáltató mentesülésének lehetősége. Kérdésként merül fel, hogy mi tekintendő otthoni munkavégzés esetén a munkáltató ellenőrzési körén kívül eső olyan körülménynek, amellyel nem kell számolnia és nem elvárható, hogy annak bekövetkezését elkerülje vagy a kárt elhárítsa. Önmagában az otthoni munkavégzés megalapozza-e az ellenőrzési körön kívül esést, vagy az is a munkáltató ellenőrzési körébe tartozik-e. A jelenlegi joggyakorlatban ezzel kapcsolatban eltérő nézetek uralkodnak. Míg Dr. Pál Lajos véleménye szerint az otthoni munkavégzés során a munkavállalót ért kár vélhetően a munkáltató ellenőrzési körén kívül következik be,⁵² addig Dr. Sipka Péter amellet érvel, hogy a bírói gyakorlat szerint az ellenőrzési körbe minden olyan körülmény beletartozik, amellyel a munkáltatónak számolnia kell, így az otthoni munkavégzés esetén is széleskörű a munkáltató ellenőrzési köre.⁵³

Az ellenőrzési kör kapcsán kiemelendő, hogy a bírói gyakorlat értelmében a munkáltató ellenőrzési körébe azok a körülmények – így például eszközök, munkavállalók – tartoznak, amelyek működésére a munkáltató ténylegesen befolyással lehet. Minden olyan objektív tény és körülmény beletartozik ebbe, amelynek alakítására a munkáltatónak lehetősége van.⁵⁴ Véleményem szerint ennek a kérdésnek a megválaszolásában segítséget nyújthat a munkavédelem kapcsán fentebb már hivatkozott EBH.2016.M.9. számú kúriai elvi bírósági határozat, mely deklarálta, hogy munkabaleset esetén a munkáltatónak kell bizonyítania, hogy a kár az ellenőrzési körén kívül eső körülmény miatt következett be, amellyel nem kellett számolnia, és nem volt elvárható a káresemény elkerülése vagy elhárítása, illetve hogy a baleset oka kizárólag a

50 Mt. 166.§ (2) bekezdés

51 PÁL Lajos: A szerződéses munkahely meghatározása – a home office és a távmunka. Munkajog, 2018/2, 59.

52 PÁL Lajos: A szerződéses munkahely meghatározása – a home office és a távmunka. Munkajog, 2018/2, 59.

53 SÍPKA Péter: A home office aktuális kérdései – előadás 2020. május 16. napján a Magyar Közgazdasági Társaság Munkaügyi Szakosztálya részére. <https://www.youtube.com/watch?v=dAbOOwaB4L8> (megtekintés dátuma: 2020. október 18.)

54 Kiss György (szerk.): Munkajog. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020. 312.

munkavállaló magatartásában keresendő. Önmagában tehát a munkáltató telephelyén kívül végzett munka vagy szolgáltatás ellátása nem eredményezi a kár ellenőrzési körén kívüli bekövetkeztét.⁵⁵ A munkahelyre bevitt dolgok kapcsán fennálló munkáltatói kárfelelősség otthondolgozás esetén fogalmilag kiüresedik, az Mt. 168.§ álláspontom szerint home office esetén nem alkalmazandó.

A munkavállaló kárfelelősségére vonatkozó szabályok véleményem szerint a klasszikus munkavégzéssel azonosan alkalmazandóak home office esetén is, ezt a kérdéskört nem érinti a munkavégzés helye megválasztásának átengedése.

5.4 Az egészségkárosodásért fennálló munkáltatói felelősség, munkabaleset, üzemi baleset

Az egyik legnehezebben megfogható terület a home office kapcsán a munkáltató egészségkárosodásért fennálló felelőssége. Az Mt. maga nem adja meg a munkahelyi baleset fogalmát, azt a bírói gyakorlat munkálta ki lényegi eleme, a munkaviszonnyal való összefüggése mentén. A különböző jogszabályok azonban, így az Mvtv. valamint a kötelező egészségbiztosítási ellátásról szóló 1997. évi LXXXIII. törvény (a továbbiakban: Ebtv.) a balesetet egymással párhuzamosan, különböző tartalmú fogalmakkal definiálják. A munkavédelmi jog munkabalesetről, a társadalombiztosítási jog üzemi balesetről beszél. Mindez azt jelenti, hogy az egészségkárosodás munkajogi, munkavédelmi, illetve társadalombiztosítási fogalomrendszere egymástól eltér.⁵⁶

A munkabaleset fogalmát az Mvtv. határozza meg. Eszerint munkabaleset az a baleset, amely a munkavállalót a szervezett munkavégzés során vagy azzal összefüggésben éri, annak helyétől és időpontjától és a munkavállaló (sérült) közrehatásának mértékétől függetlenül. A munkavégzéssel összefüggésben következik be a baleset, ha a munkavállalót a foglalkozás körében végzett munkához kapcsolódó közlekedés, anyagvételezés, anyagmozgatás, tisztálkodás, szervezett üzemi étkeztetés, foglalkozás-egészségügyi szolgáltatás és a munkáltató által nyújtott egyéb szolgáltatás stb. igénybevétele során éri.⁵⁷ Az Ebtv. 52.§ (1) bekezdése értelmében üzemi baleset az a baleset, amely a biztosítottat a foglalkozása körében végzett munka közben vagy azzal összefüggésben éri.⁵⁸ Noha a különböző jogterületek részben eltérő balesetfogalmat használnak, fő tulajdonságaikban nagymértékű hasonlóságot

⁵⁵ EBH.2016.M.9.

⁵⁶ Kiss György (szerk.): Munkajog. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020. 314.

⁵⁷ Mvtv. 87.§ 3. pont

⁵⁸ Ebtv. 52.§ (1) bekezdés

mutatnak. Ahhoz ugyanis, hogy egy baleset munkahelyi, vagy üzemi jellege megállapítható legyen az szükséges, hogy az munkavégzés közben vagy a munkavégzéssel összefüggésben érje a munkavállalót.

A fentebb kifejtettek értelmében az otthondolgozás tekintetében a fogalmak különbözősége relevanciával nem bír. A home office szempontjából ugyanis a fő kérdés abban rejlik, hogy az otthoni munkavégzés során bekövetkező balesetek mikor tekinthetők munkahelyi vagy üzemi balesetnek, vagyis mikor mondhatóak a munkavégzés során vagy azzal összefüggésben felmerülőnek.

Az irodai munkavégzés esetén nem kérdés, hogy munkaidőben a munkavégzés helyén bekövetkezett valamennyi baleset összefüggésben áll a munkavégzéssel, hiszen a munkavállaló a munkavégzés miatt tartózkodik az adott helyen. Így például, ha a munkavállaló megcsúszik a frissen felmosott folyósón, vagy elbotlik valamely hálózati kábelben és emiatt megrándul a bokája vagy eltörik a csuklója, nem kérdéses, hogy munkahelyinek, illetve üzeminek minősül a balesete. Home office esetén ez álláspontom szerint azonban korántsem ilyen egyértelmű. Ilyenkor is vannak olyan esetek, melyeknél kétségtelen, hogy a baleset a munkavégzéssel összefüggésben következik be. Így például amennyiben a munkáltató által a munkavégzéshez adott berendezés, eszköz meghibásodása okozza a munkáltató egészségkárosodását – például az otthoni munkavégzéshez rendelkezésre bocsátott laptop zárlatos töltője miatt áramütés éri a munkavállalót – a helyzet egyértelmű. Azonban vannak olyan esetek, amelyek koránt sem ilyen egyszerű megítélésűek. Amennyiben például a munkavállaló az otthonában botlik meg valamiben és töri el bokáját, vagy kávéfőzőjével véletlenül leforrázza magát a munkaideje alatt, vajon üzemi balesetnek tekintendő-e? Ezen kérdések, noha első ránézésre kevésbé meghatározónak tűnnek, komoly jelentőséggel bírnak. A munkavállaló szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy lábadozása idejére milyen összegben kerül részére folyósításra a táppénz, s a munkáltató számára sem mellékes, hogy terheli-e őt anyagi felelősség a felmerülő károk vonatkozásában. Ezen kérdések megválaszolása szintén a bírói gyakorlatra vár. Véleményem szerint nem vetíthető előre, hogy a gyakorlat milyen irányba fog elmozdulni, valamennyi baleset egyedi sajátosságai határozzák majd meg a kérdésre adandó választ.

6. Összegzés

Noha a home office fentebb ismertetett alulszabályozottsága folytán számos jogvitának adhatna alapot, a gyakorlati tapasztalatok szerint ez nemigen következik be.⁵⁹ Ennek okai véleményem szerint sokrétűek, azonban azokra válasz nem a jog világában, sokkal inkább a szociológia és a közgazdaságtan területén keresendő, így erre – a fentebb kifejtetteken túlmenően – ilyen irányú ismeretek hiányában nem kívánok kitérni. Vitathatatlan, hogy az otthondolgozás népszerűsége egyre nő, különösen a jelenlegi vírushelyzetben egyre több munkáltató teszi azt lehetővé munkavállalói számára. Az otthoni munkavégzés a XXI. század technológiai környezetének egyik nagy lehetősége, amely rövid időn belül meghatározó munkavégzési formává válhat nem csupán Magyarországon, hanem világszerte. Véleményem szerint a jogterület felettébb gyors térhódítása kiváltképp indokolja a jogi szabályozás kialakítását, ha részleteiben nem is, legalább a jogintézmény alapjainak meghatározásával. Ez a nemrégiben közzétett hírek alapján feltehetően még idén ősszel megvalósul, így hamarosan választ kapunk számos a dolgozatomban felvetett kérdésre.

59 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ről általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E folyóirat, 2020/1, 46.

Irodalomjegyzék

- Bankó Zoltán: A távmunka szabályozásának dilemmái. In Bankó Zoltán et al.(szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70.születésnapja tiszteletére, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019.
- Kiss György (szerk.): Munkajog. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020.
- Molnár Bence: Gondolatok a home office-ról általában és a vírus idején. Magyar Munkajog E folyóirat, 2020/1.
- Bankó Zoltán et al.: Nagykomentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2019.
- Pál Lajos: A szerződéses munkahely meghatározása – a home office és a távmunka. Munkajog, 2018/2.
- Sipos Ildikó: Friss részletek a home office új szabályairól, <https://infostart.hu/gazdasag/2020/09/07/friss-reszletek-a-home-office-uj-szabalyairol> (letöltés és hanganyag meghallgatásának dátuma: 2020. október 17.)
- Herdon István: Fontos elhatárolás: Távmunka vagy home office jellemezte a járványügyi veszélyhelyzetet. <https://arsboni.hu/fontos-elhatarolas-tavmunka-vagy-home-office-jellemezte-a-jarvanyugyi-veszelyhelyzetet/> (letöltés dátuma: 2020. október 17.)
- Sipka Péter: A home office aktuális kérdései – előadás 2020. május 16. napján a Magyar Közgazdasági Társaság Munkaügyi Szakosztálya részére. <https://www.youtube.com/watch?v=dAbOOwaB4L8> (megtekintés dátuma: 2020. október 18.)
- Csorba Anna: Milyen típusú munkaügyi perek várhatóak a koronavírus hatására? Magyar Munkajog E-folyóirat, 2020/1, 32.
- A Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény
- A veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről szóló 2020. évi LVIII. törvény
- 47/2020. (III.18.) kormányrendelet a koronavírus világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről
- A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény
- EBH.2016.M.9.
- A kötelező egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvény

MUNKAJOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGI SZEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT

KÁRÁSZ MARCELL ISTVÁN

KÉT LÉPÉST ELŐRE, EGYET HÁTRA? A KÖZTESTÜLETI SZABÁLYZATOK FELETTI BÍRÓI KONTROLL A KÖZIGAZGATÁSI PERRENDTARTÁSBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ETIKAI-FEGYELMI SZABÁLYZATOKRA

1. Bevezetés

„A közigazgatási határozat helyett a közigazgatási jogvita fogalmának használatát javasoljuk, hiszen a közigazgatás cselekvése nem csak határozatokban, hanem intézkedésekben, mulasztásokban, szerződésekben, tájékoztatókban, körlevelekben, normákban, stb. is megjelenik.”¹

Így foglalt állást a Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégiumának közigazgatási joggyakorlat-elemző csoportja 2014-es összefoglaló véleményében, amely a közigazgatási perjog megújításának tárgyában született. Az idézet jól mutatja, hogy a közigazgatási bíráskodás rendszerváltozás után kialakult modellje nem volt képes lépést tartani a társadalmi-gazdasági változásokkal. A közigazgatási perjognak a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Pp.) szűk medrébe szorítása² komoly gátját jelentette a valódi értelemben vett közigazgatási bíráskodás kialakulásának.³ Egyfelől, a régi Pp. polgári jogi jogvitákra szabott, rendelkezési jogra épülő szabályozási modellje kizárólag a szubjektív, alanyi jogok védelmet szolgált, tehát nem tartotta szem előtt a tárgyi jog védelmét. Másfelől, a közigazgatási bírói útra tartozó ügyeket a jogalkotó felsorolással, enumerációval határozta meg: a régi Pp. 324. § (2) bekezdése – a közigazgatási határozat fogalmán keresztül – elsősorban a hatósági döntések felülvizsgálatát tette lehetővé, illetve megengedte, hogy más törvények is közigazgatási bírói útra utaljanak egyes cselekményeket. Ez egyfelől töredezetté tette a szabályozást, az ágazati jogalkotó ugyanis széles körben élt a felhatalmazással,⁴ másfelől pedig a jogalkotó folyamatos beavatkozását igényelte, hiszen a közigazgatás által a közfeladatok ellátása során alkalmazott aktusok köre folyamatosan módosult az említett gazdasági-társadalmi változások folytán.⁵ A közigazgatási bíráskodással foglalkozó hazai szerzők lényegében egységes következtetésre jutottak: önálló közigazgatási perjogi kódexet kell

1 A Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégiuma közigazgatási joggyakorlat-elemző csoportjának összefoglaló véleménye. Közigazgatási perjog. Budapest, 2014. 177.

2 Ld. bővebben: F. ROZSNYAI Krisztina: Közigazgatási bíráskodás Prokrusztész-ágyban. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 13-20.

3 Az ebből fakadó gyakorlati problémákra ld. SPERKA Kálmán: Quo vadis közigazgatási bíráskodás?

A közigazgatási bírósági szervezetrendszer átalakításával kapcsolatos kihívások. Acta Humana, 2019/1, 127-128.; KALAS Tibor: közigazgatási bíráskodás fejlődéséről és mai állapotáról. In DARÁK Péter – KOLTAY András (szerk.): Ad Astra Per Aspera: Ünnepi kötet Solt Pál 80. születésnapja alkalmából. Budapest, Pázmány Press 2017. 415-417.

4 PATYI András: Közigazgatási bíráskodásunk modelljei. Budapest, Logod Bt., 2002. 201-202.

5 F. ROZSNYAI, 2010. 32-42.

alkotni, amely lényegesen kitágítja a közigazgatási bírói útra tartozó ügyek körét.⁶ A Kúria joggyakorlat-elemző csoportja lényegében ugyanezen következtetésre jutott.

E változást a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (a továbbiakban: Kp.) 2018. január 1-i hatályba lépése hozta el. A Kp. gyökeresen alakította át a közigazgatási bírászkodás rendszerét, a törvény megalkotásával ugyanis hazánkban először került sor a közigazgatási perjogi szabályok egységes, önálló kódexbe foglalására. Ez már önmagában is számos felbecsülhetetlen előnnyel jár: a közigazgatási pereknek immáron saját alapelvei vannak, megjelentek a kifejezetten közigazgatási perjogi sajátosságokra reflektáló jogintézmények (pl. jogsérelem orvoslása), tisztázásra került a tárgyi jog védelmét szolgáló, officialitást tükröző szabályok alkalmazási köre⁷ stb. Ezek lényegesen megkönnyítik a közigazgatási bírói dolgát, a gyakorlat pedig azt mutatja, hogy e perjogi eszközöket a bírói kar alapvetően üdvözölte, és törekszik azok alkalmazására.⁸

A jogkereső állampolgárok szempontjából azonban a legnagyobb horderejű változást az jelentette, hogy a Kp. szakított az enumerációs modellel, és áttért a generálklauzulus megoldásra, azaz egyetlen absztrakt szabállyal, „elvi alapon”⁹ határozza meg azon közigazgatási tevékenységeket, amelyekkel szemben biztosított a közigazgatási bírói jogvédelem.¹⁰ A Kp. 4. § (1) bekezdésében található közigazgatási jogvita generálklauzulája korábbiakhoz képest összehasonlíthatatlanul szélesebbre nyitotta a közigazgatás tevékenységével szembeni bírói jogvédelem lehetőségeit. Kétségtelen, hogy e szabályozás komoly szerepet szán az eljáró bírói dogmatikai felkészültségének, hiszen neki kell arról döntenie, hogy a felperes által támadott konkrét aktus kimeríti-e az absztrakt módon megfogalmazott közigazgatási jogvita fogalmi elemeit, ugyanakkor a jogkereső állampolgárok és a tárgyi jog védelme szempontjából e megoldás a legideálisabb, hiszen ez biztosítja a jogvédelem hézagmentességét, azaz hogy a közigazgatási bírói jogvédelem formától függetlenül valamennyi közigazgatási tevékenységgel szemben rendelkezésre álljon.¹¹

6 Ld. pl. PATYI, i.m. 227-236., 239-241.; KOZMA György: A közigazgatási bírászkodás jövője Magyarországon. Magyar Jog, 2010/6, 328-333.; ROZSNYAI Krisztina: A közigazgatási perjog fejlesztésének koncepcionális irányai. Magyar Jog, 2015/9, 485-487.

7 Ezekre ld. KOZMA György: A közigazgatási bírászkodással kapcsolatos törvények margójára. Kúriai Döntések, 2019/6, 801-802.

8 Ld. pl. az azonnali jogvédelem körében kialakult kiterjedt gyakorlatot: WINKLERNÉ NÓVÉ Ildikó: Azonnali jogvédelem a közigazgatási perben. Magyar Jog, 2020/4, 227-234.

9 MAGYARY Zoltán: Magyar Közigazgatás. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942. 626.

10 F. ROZSNYAI, 2015. 485-487.

11 F. ROZSNYAI Krisztina: A közigazgatási perjog néhány alapvető aspektusa. Acta Humana, 2019/1, 112-113.

A Kp. tehát szakított a régi Pp. közigazgatási határozatok primátusára épülő modelljével, bár kétségtelen, hogy a közigazgatási bíróságokra érkező ügyek döntő többsége továbbra is hatósági (és egyéb közigazgatási) határozatokkal és végzésekkel kapcsolatos. Pályamunkám témájául pontosan ezért egy „atipikus” cselekménytípust, a köztestületek normatív cselekménynek minősülő szabályzatait, valamint az ezekkel szembeni jogvédelmet választottam. A Kp. tárgyi hatályának fontos újítása volt, hogy a jogalkotó egységesen közigazgatási bírói útra utalta a köztestületi jogvitákat, ideértve a köztestületek által kibocsátott normatív aktusokat, szabályzatokat is, amelyeket a kódex a generálklauzula útján tett megtámadhatóvá.¹² Úgy gondolom, hogy pontosan ez a nóvum-jelleg az, amely a vizsgálódást indokolja és érdekessé teszi. Témaválasztásom annyiban önkényesnek tekinthető, hogy valójában bármely, Kp. hatálya alá tartozó normatív aktus vizsgálatom tárgyát képezhetné. Ezek átfogó vizsgálatára azonban nem vállalkozhattam,¹³ már csak terjedelmi okokból sem, így végül a köztestületi normatív aktusokra esett a választásom, mivel ezek gyakorlati jelentősége kiemelkedő. Különös aktualitást ad a témának, hogy a jogalkotó 2019 folyamán több tekintetben is módosította e tekintetben a kódex szabályait.

A köztestületi szabályzatok közül is kiemelt hangsúlyt fektetek a köztestületi etikai-fegyelmi szabályzatokra, amelyek meghatározó hatással bírnak a köztestületi tagok szakmai tevékenységére, és így áttételesen a szakmai szolgáltatást igénybe vevő személyre is. Nem meglepő, hogy a köztestületi jogviták jelentős része etikai-fegyelmi ügyekkel kapcsolatos, amelyek során gyakran felmerül az etikai-fegyelmi ügy alapjául szolgáló normatív köztestületi aktus, az etikai-fegyelmi szabályzat jogszerűségének kérdése is. Az etikai-fegyelmi szabályzatok példáján ezért kitűnően vizsgálható a köztestületi szabályzatokkal szembeni bírói jogvédelem témája általánosságban is.

Pályamunkámban azt vizsgálom tehát, hogy a Kp. hogyan és milyen eljárásban biztosítja a köztestületek normatív aktusai, különösen etikai-fegyelmi szabályzatai feletti közigazgatási bírói kontrollt. Dolgozatom öt nagyobb részből áll. Az első részben röviden áttekintem a köztestületek fogalmát, funkcióját, valamint a normatív aktusok, közöttük pedig hangsúlyosan az etikai-fegyelmi szabályzatok kibocsátására vonatkozó hatáskörét, a második rész pedig a köztestületi szabályzatok felülvizsgálatának Kp.-t megelőző szabályozását mutatja be, különös tekintettel a bírói gyakorlatra. A harmadik szerkezeti egységben részletesen ismertetem, hogy a Kp. eredeti szabályozása milyen

12 FAZEKAS Marianna: Közigazgatási bíráskodás a hatósági ügyeken túl. In MENYHÁRD Attila – VARGA István: 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara. ELTE Eötvös, Budapest, 2018. 215-216.

13 Áttekintésként ld. HOFFMAN István: Néhány gondolat a normakontroll-eljárásoknak a Közigazgatási perrendtartásban történő szabályozásáról. Jogtudományi Közlöny, 2017/7-8, 335-344.

eljárásban tette lehetővé a köztestületi normatív aktusok felülvizsgálatát, míg a negyedik szerkezeti egységben azt mutatom be, hogy milyen változásokat hoztak e tekintetben a Kp. módosításai.

2. Néhány gondolat a köztestületekről

A perjogi szabályok ismertetése előtt röviden szükséges kitérni a köztestületek szervezeti jogi sajátosságaira, ugyanis csak ennek tükrében érthető meg, hogy miért szükséges a köztestületi normatív aktusokkal, különösen az etikai-fegyelmi szabályzatokkal szembeni bírói jogvédelem biztosítása.

2.1 A köztestületek fogalmi elemei

A köztestületek a decentralizáció elve alapján működő, törvény által létrehozott, tagsággal rendelkező testületi önkormányzati szervek, amelyek a közvetett „közigazgatás” részeként, közhatalom birtokában közfeladatokat látnak el.¹⁴ Hazánkban a modern értelemben vett köztestületek létrejöttének feltételei csak az alkotmányos rendszerváltozás után váltak adottá.¹⁵ A helyi-területi önkormányzatoktól az különbözteti meg a köztestületeket, hogy míg előbbiek területi beosztás szerint szerveződnek, addig utóbbiak személyi-tagsági alapon, azonban az elvi alapok mindkét esetben azonosak.¹⁶ Ahogyan az Alkotmánybíróság fogalmazott: „a köztestület a helyi önkormányzatok mellett az önkormányzás egy másik, önálló válfaját, a testületi önkormányzatot valósítja meg.”¹⁷ Jól kifejezi ezt a német közigazgatási jog is, amely valamennyi önkormányzatot a *Körperschaft* fogalma alá von, ezen belül azonban megkülönbözteti a területi önkormányzatokat (*Gebietskörperschaften*) és a testületi önkormányzatokat (*Personalkörperschaften*), azaz a köztestületeket.¹⁸

A köztestületek közfeladatokat látnak el, elsősorban e jellemzőjük alapján határolhatóak el a más, tagsággal rendelkező szervezetektől. A köztestületek rendszerint olyan közfeladatok ellátására jönnek létre, amelyek hatékonyabban, magasabb színvonalon láthatóak el a köztestületi tagok által megvalósított öngazgatás útján, mint a „hagyományos” szervezeti formákban.¹⁹ Így például az orvosi kamara olyan, a szakmai (ön)szabályozás körébe tartozó feladatokat lát el, amelyek megvalósításához nyilvánvaló közérdek fűződik, egyúttal viszont olyan szakértelmet is igényelnek, amellyel csak a szakmabeliek rendelkeznek. Nyilvánvaló, hogy az orvostársadalom képes legjobban annak megítélésére, hogy

14 Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2006. évi LXV. törvény (a továbbiakban: Áht mód.) 8/A. § (1) bekezdés; BERÉNYI Sándor: Az európai közigazgatási rendszerek intézményei. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003. 352., 354-355.

15 A köztestületek történetéről ld. FAZEKAS Marianna: A köztestületekről (I.) Magyar Közigazgatás, 1993/3, 141-152.

16 Berényi, 2003, 383.o.

17 39/1997. (VII. 1.) AB határozat, III.1. pont

18 Hartmut MAUER – Christian WALDHOFF: Allgemeines Verwaltungsrecht. Konstanz, Berlin, Verlag C.H. Beck, 2017. 629-661.; Steffen Detterbeck: Allgemeines Verwaltungsrecht mit Verwaltungsprozessrecht. Marburg, Verlag C.H. Beck, 2016. 41-42.

19 FAZEKAS Marianna: A köztestületek szabályozásának egyes kérdései. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2008. 22-23.

például milyen témákban indokolt a tagság továbbképzése.²⁰ Úgy is fogalmazhatunk, hogy a köztestületek mintegy közvetítik az állami közhatalmat a tagságukkal szemben.²¹ Nem csak hatékonysági, hanem alkotmányossági-jogszerűségi szempontok is indokolhatják, hogy egy közfeladat ne az államigazgatás hierarchikus rendszerén belül, hanem egy önkormányzati szerv útján kerüljön ellátásra. Gondoljunk csak az ügyvédi kamarai (ön)igazgatásra, amelynek egyik célja, hogy az ügyfél mindenek felett álló érdekét ne veszélyeztethesse semmilyen állami behatás.²²

Megjegyzendő, hogy a köztestületek csoportján belül a szakmai kamarák általában a kényszertagság elve alapján működnek, azaz az adott hivatás csak köztestületi tagként folytatható. Ezzel biztosítható, hogy az adott szakmában tevékenykedő valamennyi személy a kamara által megvalósított szakmai önszabályozás hatálya alá tartozzon, és így az adott közérdekű szolgáltatást csak a kamara által meghatározott szakmai standardok szerint lehessen nyújtani.²³ A kényszertagság elvével az Alkotmánybíróság is foglalkozott, általánosságban véve pedig alkotmányosnak minősítette azt.²⁴

A köztestületek tehát önigazgatást valósítanak meg, amely azt jelenti, hogy a tagok meghatározó befolyással bírnak a köztestület szervezetére, működésére és tevékenységére.²⁵ Ennek biztosítéka a már említett önkormányzatiság, amely alapján – törvényi keretek között – maguk a tagok jogosultak a köztestület szervezetének, működésének, tevékenységének meghatározására, külső közigazgatási szervek ilyen jogosítványokat a köztestület felett nem gyakorolhatnak. Az önigazgatás pedig különböző közigazgatási aktusok formájában valósul meg. A különbséget az jelenti az államigazgatási szervekhez képest, hogy ezen aktusokat maga a köztestület, és nem egy irányító szerv bocsátja ki és hajtja végre.

Az önkormányzatiság azonban nem jelentheti azt, hogy a köztestületek kikerülnek a közigazgatás „látóköréből”. Már csak azért sem, mivel a köztestületek a tágabb közigazgatási intézményrendszer részét képezik és közhatalom birtokában közfeladatokat látnak el, az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elve alapján pedig a közigazgatás működése

20 Ld. az egészségügyben működő szakmai kamarákról szóló 2006. évi XCVII. törvény (a továbbiakban: Eüszk.) 2. § m) pontját.

21 FAZEKAS Marianna: A közigazgatási szervek általános jellemzői. In FAZEKAS Marianna (szerk.): Közigazgatási jog. általános rész 1. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.

22 Ld. az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény 1. § (a továbbiakban: Üttv.) (1) bekezdés és 6. §

23 PATYI Gergely: Köztestületek az alkotmányjogban. In CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): A magyar közjog alapintézményei. Budapest, Pázmány Press, 2020. 758-761.

24 Ld. pl. 22/1994. (IV. 16.) AB határozat

25 FAZEKAS Marianna: A köztestületekről (II.) Magyar Közigazgatás, 1993/4, 207.

és a közhatalom gyakorlása csak joghoz kötött formában képzelhető el.²⁶ Ennek biztosítéka a köztestületek vonatkozásában az, hogy azok állami felügyelet alatt állnak: a köztestületek önkormányzati autonómiájukból fakadóan fogalmilag nem állhatnak irányítás alatt, a közigazgatás azonban az állami felügyelet révén mégis gyakorol egyfajta kontrollt felettük.²⁷ E kontroll azonban a legszűkebb értelemben vett törvényességi felügyeletet jelent,²⁸ amely kizárólag a köztestületi működés jogszerűségének vizsgálatára terjedhet ki.²⁹ A felügyelet itt egy olyan jogosítvány-együttes, amely magába foglalja a törvényességi ellenőrzést, valamint jogsértés észlelése esetén a jogszerű állapot helyreállítását célzó intézkedések megtételét vagy kezdeményezését is.³⁰ Garanciális jelentősége van annak is, hogy a jogszerű állapot helyreállítása rendszerint valamilyen más hatalmi ág szerveinek a bevonásával történik, hiszen ezzel kerülhető el, hogy a felügyeleti szerv a törvényes működés visszaállításának leple alatt irányítási jogkört gyakoroljon a köztestület felett.³¹ E körben a törvényességi felügyeleti szerv legerősebb jogosítványa a közigazgatási bíróság eljárásának kezdeményezése a jogsértő köztestületi aktus felülvizsgálatának céljával. A hazai jogban a köztestületek feletti törvényességi felügyeletnek ugyan nincsenek egységes szabályai,³² de e hatásköröket mindig az illetékes miniszter vagy az ügyészség gyakorolja.³³

2.2 A köztestületek szabályozó hatásköre

De milyen aktusokkal is valósul meg a köztestületi önigazgatás? A köztestületek által kibocsátott aktusok többségükben közhatalmi jellegűek,³⁴ témánk szempontjából azonban az aktusok formájának van igazán jelentősége: a köztestületek ugyanis nem csak egyedi, hanem normatív aktusok kibocsátására is jogosultak. Egyedi köztestületi aktusnak minősül például az ügyvédi kamarából kizáró fegyelmi határozat vagy a hegybíró által kibocsátott telepítési engedély, mivel ezek az aktusok zárt címzetti körrel rendelkeznek.³⁵ Ezzel szemben normatív köztestületi aktusnak minősül például egy gazdasági kamara alapszabálya vagy az orvosi kamara etikai kódexe, mivel ezek nyitott címzetti

26 Ld. pl. 56/1991. (XI. 8.) AB határozat, III.1. pont; 6/1999. (IV. 21.) AB határozat, II.2. pont

27 Bővebben ld. FAZEKAS, 2008, 67-101.

28 BERÉNYI, 2003, 401.

29 Az irányítási és felügyeleti jogkörök elhatárolására ld. az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény 9.§ és 9/B. §-ait.

30 KALTENBACH Jenő: Irányítás, felügyelet és ellenőrzés a közigazgatásban. In FAZEKAS Marianna – FICZERE Lajos (szerk.) Magyar közigazgatási jog. Általános rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 244-252.

31 FAZEKAS, 1993b, 215.

32 FAZEKAS, 2008, 88-97.

33 Ld. pl. előbbire az Üttv. 197. §-át az ügyvédi kamarák, utóbbira pedig a sportról szóló 2004. évi I. törvény 45. §-át a Magyar Olimpiai Bizottság tekintetében.

34 FAZEKAS, 1993b, 210.

35 JAKAB András: A magyar jogrendszer szerkezete. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007. 40.

körrel rendelkeznek, azaz bárki a címzettükké válhat köztestületi tagság létesítésével.³⁶

A normatív aktusok kibocsátására vonatkozó hatáskört nevezhetjük szabályozó hatáskörnek is,³⁷ amely jól kifejezi, hogy az öngazgatás egyik legfontosabb eleme a köztestületre vonatkozó *szabályzatok* megalkotása. Ezek közös jellemzője, hogy olyan általános kérdéseket rendeznek, amelyeket egyébként rendeletben kellene szabályozni. A köztestületi öngazgatás folytán e normatív aktusok megalkotása is a köztestületi tagság kezében van, azaz a tagok maguk határozzák meg az általuk kötelezően követendő magatartási szabályokat, nem pedig egy külső közigazgatási szerv. A köztestületek szabályzatalkotási autonómiája tehát „extraterritoriális szféra a végrehajtó hatalmi szervek jogalkotása számára.”³⁸

A köztestületek szabályozó hatáskörének tételes jogi alapját a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Jat.) 24. § (3) bekezdése adja, amely szerint a köztestület törvény alapján tevékenységét és működését szabályozó „más jogi eszközt” bocsáthat ki, amely jogszabállyal és közjogi szervezetszabályozó eszközzel nem lehet ellentétes. A köztestületek szabályozó hatáskörének tehát két korlátja van: az csak törvény által meghatározott kérdésekre terjedhet ki, a megalkotott szabályzatok pedig nem lehetnek ellentétesek a Jat. hatálya alá tartozó aktusokkal. Az ágazati törvények széles körben adnak felhatalmazást a köztestületek számára szabályzatalkotásra, az Alkotmánybíróság ugyanakkor többször is kiemelte, hogy a törvényi felhatalmazásnak a szabályozási jog tartalmi kereteit is meg kell határoznia, ha az alapjogokat érint.³⁹

A leggyakoribb köztestületi szabályozási tárgykör az alapszabály megalkotása, amely a szervezetre és működésre vonatkozó legalapvetőbb rendelkezéseket tartalmazza.⁴⁰ Az ágazati törvények általában felhatalmazást adnak a köztestületeknek a fegyelmi-etikai szabályok lefektetésére is, amelyek – mint majd látjuk – kiemelkedő jelentőségűek.⁴¹ Vannak ezen felül kifejezetten az adott ágazatra jellemző szakkérdéseket rendező szabályzatok is, mint például a hegyközségi rendtartások, amelyek a telepítés és művelés szabályait határozzák meg.⁴² A szabályozási jogkör terjedelme tekintetében tehát az ágazati törvények

36 Uo.

37 PATYI András: Közigazgatás – Alkotmány – Bíraskodás. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft, 2011. 63.

38 ÁDÁM Antal: A végrehajtó hatalom és az autonóm közjogi intézmények jogalkotásáról.

Magyar Közigazgatás, 1993/5, 263.

39 39/1997. (VII. 1.) AB határozat, III.1. pont

40 Ld. pl. Üttv. 157. § (1) bekezdés d) pont; Eüszk. 4. § (1) bekezdés; a hegyközségekről szóló 2012. évi CCXIX. törvény (a továbbiakban: Hktv.) 6. § (2) bekezdés a) pont; a tervező- és szakértő mérnökök, valamint építész szakmai kamaráiról 1996. évi LVIII. törvény (a továbbiakban: Észk.) 14. § (1) bekezdés a) pont

41 Ld. pl. Eüszk. 4. § (1) bekezdés; Észk. 11. § (5) bekezdés b) pont

42 Hktv. 34. §

adnak eligazítást, ez azonban fragmentálttá teszi a szabályozási környezetet, amely a jogalkalmazás során nehézségeket okozhat.

A köztestületi szabályzatokat a szerint is csoportosíthatjuk, hogy mely jogalanyok számára állapíthatnak meg jogokat és kötelezettségeket. A köztestületi normatív aktusok jelentős része kizárólag a köztestületek tagjaira, szerveire bír joghatással: gondoljunk csak egy szakmai kamara országos alapszabályára, amelyet a területi kamarák és a tagok kötelesek követni.⁴³ Ennek ellenére egyes esetekben a szabályzatok harmadik személyekre is kihathatnak. Egyfelől, az ágazati törvények kivételesen teremthetnek olyan helyzetet, amikor a köztestületi normatív aktus tagnak nem minősülő személyekre is kihathat. Jó példa erre a Hktv. 34. § (2a) bekezdése, amely szerint az ingatlanok állapotára vonatkozó hegyközségi rendtartási szabályokat a köztestületi tagnak nem minősülő személyekre is alkalmazni kell.⁴⁴ Másfelől, a szakmai (ön)sabályozás körében született köztestületi szabályzatok nem csak az adott szakmát művelő köztestületi tagokra kötelezőek, hanem áttételesen azokra a személyekre is kihathatnak, akik velük jogviszonyra lépnek a szakma gyakorlása során, azaz a „használókra.”⁴⁵

A köztestületi szabályzatokat osztályozhatjuk a hatályosulás módja szerint is. A közvetett módon hatályosuló szabályzatok esetében azok tartalmát egy közbeékelődő, arra alapított egyedi aktus közvetíti a jogalany felé. Ezek közül a legfontosabbak az etikai-fegyelmi ügyek: az etikai-fegyelmi szabályzat rendelkezéseinek megsértése esetén a köztestület fegyelmi-etikai szerve egyedi döntést hoz a tagra nézve, amelyben megállapítja a jogsértést és szankciókat alkalmaz. Ugyanezen sémát követi a hegyközségek vonatkozásában a Hkr. 34. § (5) bekezdése is, amely felhatalmazza a hegybírót, hogy a hegyközségi rendtartás megsértése esetén bírsággal sújtsa a jogsértést elkövető tagot. Az etikai-fegyelmi szabályzat, valamint a hegyközségi rendtartás tartalmát tehát az arra alapított egyedi döntés közvetíti a jogalany felé, így tulajdonképpen egyfajta aktusláncolat alakul ki, közvetlen joghatással azonban elméletileg csak az annak utolsó helyén található aktus bír.⁴⁶ Egyes szabályzatok azonban közvetlenül hatályosulnak, azaz egyedi aktus közbeékelődése nélkül, közvetlenül keletkeztetnek jogokat és kötelezettségeket. Ilyen lehet például a kamarai tagdíj fizetésére vonatkozó kötelezettség, amelynek alapját az ágazati törvények rendelkezései teremtik meg ugyan, de a pontos összeg meghatározása a kamarák szabályozó hatáskörébe

43 F. ROZSNYAI Krisztina: Hatékony jogvédelem a közigazgatási perben. A magyar közigazgatási perrendtartás európai fejlődési tendenciákhoz illeszkedő kodifikációjának egyes előkérdései. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 64.; ld. még Üttv. 158. § (3) bekezdés

44 Idézi F. ROZSNYAI, 2018, 64.

45 BERÉNYI, 2003, 398.

46 PATYI András: Gondolatok a közigazgatási aktusfogalom egyes alkotmányjogi és dogmatikai elemeiről. In FAZEKAS Marianna – NAGY Marianna (szerk.): Tanulmányok Berényi Sándor tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös, 2010. 342.

tartozik.⁴⁷ A kamarai tag azonban a tagdíjfizetési kötelezettségének önként köteles eleget tenni, a kamara erről külön egyedi határozatot nem hoz, így tehát a konkrét fizetési kötelezettség a köztestületi szabályzaton alapul. E körbe tartoznak a köztestületi választások eljárási szabályai is, amelyek joghatásukat közvetlenül fejtik ki az aktív és passzív választójogot gyakorolni kívánó személyekre.

2.3 Exkurzus: a köztestületek etikai-fegyelmi hatásköre

Itt kell röviden kitérni a köztestületek etikai-fegyelmi ügyeinek jelentőségére. A köztestületi öngazgatás egyik legfontosabb megnyilvánulása az etikai-fegyelmi szabályzatok megalkotása és érvényesítése. A köztestület ugyanis elsősorban ezekkel valósítja meg a szakmai (ön)szabályozást, az állam pedig a szakmagyakorlók feletti „közellenőrzést”, hiszen e szabályzatokban maguk a tagok határozzák meg, hogy milyen magatartást kell tanúsítaniuk a közérdekű hivatás gyakorlása során, ezzel pedig kijelölik a szakmagyakorlás jogszerűségi korlátait. A Kúria megfogalmazásában: „az etikai-fegyelmi szabályzat célja egyrészt a [szabályozott szakma] gyakorlása során elvárt magatartási normák, másrészt a hivatásrend tagjaként elvárt magatartási normák rögzítése, amelyek megsértése fegyelmi felelősség megállapítását vonhatja maga után.”⁴⁸ A szabályzat rendelkezéseit tehát a tagoknak külön jogalkalmazás nélkül kell követniük; csak ezek megsértése esetén jön szóba a köztestület etikai-fegyelmi hatásköre, amelynek keretében a köztestület fegyelmi-etikai szerve egyedi közhatalmi döntéssel végződő eljárást folytat le az érintett taggal szemben, amely azonban csak egy utólagos korrekciós-szankcionáló mechanizmusként szolgál.⁴⁹ Épp ezért az etikai-fegyelmi szabályzatok bizonyos értelemben közvetlen joghatással is bírnak a tagokra, hiszen az azokban foglalt magatartásformákat önkéntesen kell követniük. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a fegyelmi-etikai szabályzat rendelkezései a hivatás gyakorlását lehetővé tevő egyedi határozat „mellékleteiként” funkcionálnak.⁵⁰

Az önszabályozás logikájából fakadóan a köztestület szabályozási hatásköre igencsak tág a fegyelmi-etikai kérdésekben: az ágazati törvények rendszerint csak a szabályzatalkotására vonatkozó felhatalmazást adják meg, valamint garanciális eljárási szabályokat fektetnek le.⁵¹ Az Eüszk. 20-26/A. §-ai például részletesen szabályozzák az etikai eljárás menetét, de az etikai vétségek tényállásainak meghatározását teljes mértékben a szakmai (ön)szabályozás körébe utalja a törvény.

47 Ld. pl. Eüszk. 29/A. §; Észk. 14. § (1) bekezdés c) pont

48 Kúria Kf.II.37.144/2020/4.

49 Ld. 22/1994. (IV. 16.) AB határozat, II.2. pont

50 F. ROZSNYAI, 2018, 65.

51 FAZEKAS, 2008, 47-48.

Mint látszik, az etikai-fegyelmi határozatoknak a köztestület közhatalom útján szerez érvényt: az abban foglaltak megsértése esetén a köztestületi tagnak szigorú szankciókkal kell számolnia, végső soron akár ki is zárható az adott hivatásrendből. Épp ezért mindenképpen szükséges, hogy az etikai-fegyelmi eljárásokat a jogalkotó különböző garanciákkal bástyázza körül.⁵² Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata szerint például az Egyezmény tisztességes eljáráshoz való jogot kimondó 6. cikkét minden olyan eljárás során alkalmazni kell, amelynek kimenetelétől egy szabályozott szakma gyakorlásának lehetősége függ, így az etikai-fegyelmi eljárások során is.⁵³ E garanciák között pedig fontos helyet foglalnak el a közigazgatási bírósági eljárások is, amelyek során nem csak az egyedi határozat, hanem az alapul fekvő etikai-fegyelmi szabályzat megtámadásának lehetőségét is biztosítani kell, hiszen ez utóbbi tartalmazza magukat a tilalmazott magatartásformákat.

Az etikai-fegyelmi szabályzatok azonban, mint arra már utaltam, nem csak a köztestületi tagokra, hanem a szolgáltatást igénybe vevő személyekre is kihathatnak. A fegyelmi-etikai szabályzat ugyanis azt határozza meg, hogy melyek a közérdekkel ellentétes magatartásformák, amelyek fegyelmi-etikai felelősséget vonnak maguk után. Ezzel azonban a köztestület egyúttal behatárolja azt is, hogy mely magatartásformák megengedettek a szakma gyakorlása során. Ez pedig befolyással van a „használóra” is, hiszen végső soron ő lesz a teherviselője annak, ha a köztestületi szabályozás nem elég szigorú, és egyes vitatható magatartásformákhoz nem kapcsolja a fegyelmi felelősség jogkövetkezményét. Gondoljunk csak az ügyvédség körében a praxis megtévesztő reklámozására vonatkozó tilalmakra, vagy az ügyvédi titokvédelemi szabályokra, amelyek hiányában az ügyvédet kereső és megbízó állampolgárok érdekei sérülnének.⁵⁴

⁵² Uo. 48-49.o.

⁵³ Ld. Pieter VAN DIJK et al. (szerk.): *Theory and Practice of the European Convention of Human Rights*. Antwerpen, Oxford, Intersentia, 2006. 525. és az ott idézett bírói gyakorlatot.

⁵⁴ Persze a „használók” jogait más jogági (fogyasztóvédelmi, büntetőjogi) garanciák is védik, amelyeket a fegyelmi-etikai felelősség részben megerősít, részben pedig kiegészít.

2.4 A köztestületi normatív aktusokkal szembeni bírói jogvédelem szükségessége

A közigazgatási bíráskodásnak két fő funkciója van: a szubjektív és az objektív jogvédelem.⁵⁵ A szubjektív jogvédelem alatt a jogalanyok alanyi jogainak és jogos érdekeinek a közigazgatás jogszerűtlen beavatkozásával szembeni védelmét értjük, az objektív jogvédelem pedig a közigazgatás tárgyi jogrendnek, jogszabályoknak megfelelő működését hivatott biztosítani.⁵⁶ A közigazgatási perben e két követelményt egyszerre kell érvényre juttatni: amikor a bíró megvizsgálja ügy tárgyát képező közigazgatási aktust, akkor nem csak arról kell döntenie, hogy az sérti-e a felperes alanyi jogait, hanem – a közérdek érvényre juttatásának céljával – vizsgálnia kell lennie az aktus objektív jogszerűségét is.⁵⁷

A modern közigazgatás aktusok széles palettáját alkalmazza a közfeladatok ellátása során, gondoljunk csak a közigazgatási szerződésekre vagy a szabályozó hatóságok soft-law rendelkezéseire.⁵⁸ A közigazgatási bírói jogvédelmet azonban elméletileg valamennyi aktussal szemben biztosítani kell, hiszen sem az alanyi jogok, sem pedig a tárgyi jogrend védelme nem függhet attól, hogy a közigazgatás éppen milyen formában cselekszik, ha a cselekvés célja ugyanaz: közfeladatok ellátása közhatalom útján. Ilyen sajátos formájú közigazgatási cselekménynek minősülnek a normatív közigazgatási aktusok is, ideértve a köztestületi szabályzatokat is. E követelményt a jogtudomány a már említett hézagmentesség elvéként írja el, amelynek természetsszerűleg ki kell terjednie a köztestületi szabályzatokra is.

A köztestületi szabályzatokkal szembeni bírói jogvédelmet az alábbi főbb tényezők indokolják.

a) A közigazgatás tevékenysége nyomán jogsérelemet szenvedett állampolgárok számára teljességgel irreleváns, hogy a közigazgatás milyen formában cselekedett. Az ő szempontjukból egy a fontos: álljon rendelkezésükre egy olyan jogvédelmi lehetőség, amely alkalmas a jogsérelem hatékony orvoslására.⁵⁹ Így például egy kamarai tag számára irreleváns, hogy a jogszabályellenesnek ítélet tagdíjfizetési kötelezettségét köztestületi határozat vagy szabályzat keletkezteti,

55 Az egyéb funkciókról ld.: F. ROZSNYAI, 2010, 13-20.; F. ROZSNYAI Krisztina: A közigazgatási bíráskodás megteremtésének sarokkövei. In VARGA Zs. András – FRÖHLICH Johanna: Közérdekvédelem. A közigazgatási bíráskodás múltja és jövője. Budapest, PPKE JÁK – KIM, 2011. 71-74.

56 E kettősségről ld. TRÓCSÁNYI László: A közigazgatási bíráskodás egyes elméleti és gyakorlati kérdései. Budapest, MTA Államtudományi Kutatások Programirodája, 1990. 109-112. Herbert KÜPPER: Magyarország átalakuló közigazgatási bíráskodása. MTA Law Working Papers, 2014/59, 19-20.

57 F. ROZSNYAI, 2018, 26-30.

58 A soft-law bírói kontrolljára ld. Kovács András György: Piacszabályozás és jogorvoslat. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 96-113.

59 MADARÁSZ Tibor: A magyar államigazgatási jog alapjai. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 311.; TRÓCSÁNYI, 1990, 215-216.

számára mindössze az lényeges, hogy valamilyen módon vitatni tudja e kötelezettség jogszerű mivoltát közigazgatási bíróság előtt.

b) A köztestületek normatív aktusait azonban akkor is bírói kontroll alá kell vonni, ha azok alanyi jogsérelem előidézése nélkül „csak” az objektív jogrenddel ellentétesek. Erre szolgál a törvényességi felügyelet, amelynek keretén belül a felügyeleti szerv jogosult a köztestületi aktus bírósági felülvizsgálatának kezdeményezésére. A köztestületek önkormányzati működése ugyanis lehetőséget biztosít arra, hogy a tagság olyan döntéseket hozzon, amelyek saját maguk számára előnyösek, de ez nem jelenti azt, hogy azok a közérdeket tükröző tárgyi jogrendnek is megfelelnek. A bírói kontrollt azonban ilyenkor is biztosítani kell, amelynek iniciálása ebben az esetben értelemszerűen nem maguktól a tagoktól, hanem a törvényességi felügyeleti szervtől várható.⁶⁰

c) Fontos érv a köztestületi szabályzatokkal szembeni bírói kontroll mellett a kényszertagsággal működő kamarák megléte. Ezek esetében ugyanis a köztestületi tagnak nincs lehetősége választani abban a tekintetben, hogy elfogadja-e magára nézve kötelezőnek a köztestületi szabályzatokat: ha az adott hivatásrend tagjaként kíván tevékenykedni, akkor be kell tartania azokat.⁶¹ Így kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a köztestületi tagok ezek jogszerűségét is vitathassák a közigazgatási perben, hiszen adott esetben a szabályzatok megszegésének alapjogokat korlátozó szankciói is lehetnek.⁶²

d) Bár a köztestületi szabályzatok címzettjei elsősorban a köztestület tagjai, egyes esetekben azok – mint említettem – jogokat és kötelezettségeket állapíthatnak meg, illetve kihathatnak tagnak nem minősülő személyekre is. Ilyen esetben kiemelkedő jelentősége van a bírói jogvédelemnek, hiszen e személyek nem is feltétlenül szereznek tudomást a szabályzat létezéséről és rájuk gyakorolt hatásáról. Ez arra világít rá, hogy a köztestületi szabályzatok veszélyesebbek a jogbiztonság szempontjából az egyedi aktusoknál, mivel bármikor belekerülhetünk a nyitott címzetti körükbe.⁶³

e) A köztestületi szabályzatokkal szembeni jogvédelem szükségessége attól is függ, hogy azok hogyan hatályosulnak. Magától értetődik, hogy a közvetlen módon hatályosuló köztestületi szabályzatok esetében kizárólag a szabályzat közvetlen megtámadhatósága útján lehet biztosítani a jogvédelmet. Itt a közigazgatási bírói út megléte mind a szubjektív, mind pedig az objektív jogvédelem céljait szolgálja. A közvetett módon hatályosuló köztestületi szabályzatok esetében azonban bonyolultabb a helyzet. Az alanyi jogok védelme

60 F. ROZSNYAI, 2010, 14-15.

61 E kötelezettséget egyes ágazati törvények kifejezetten nevesítik, ld. pl. Üttv. 158. § (3) bekezdés

62 39/1997. (VII. 1.) AB határozat, III.1. pont

63 JAKAB, 2007, 42.

önmagában nem követelné meg azt, hogy az egyedi aktus alapjául szolgáló szabályzat is megtámadható legyen a bíróság előtt, az egyéni jogsérelem ugyanis orvosolható lenne az egyedi aktus megsemmisítésével vagy megváltoztatásával is, a szabályzat érintetlenül hagyása mellett. Az objektív jogvédelem követelményét azonban utóbbi megoldás már nem elégítené ki, ekkor ugyanis fennmaradhatna a jogrendben egy jogsértő normatív aktus. Épp ezért a közvetetten hatályosuló köztestületi szabályzatok esetében is követelmény az objektív jogvédelem elvéből fakadóan az, hogy a bíróság az egyedi aktus megtámadására irányuló perben felülvizsgálhassa az annak alapjául szolgáló szabályzat jogszerűségét. Amennyiben pedig a bíróság megállapítja, hogy a szabályzat is jogsértő, akkor jogosultnak kell lennie arra, hogy azt megsemmisítse, „kitörölje” a tárgyi jogrendből.

f) Kézenfekvő, hogy az etikai-fegyelmi szabályzatokat is közvetett módon hatályosuló normatív aktusként kezeljük, hiszen azokra a köztestület egyedi etikai-fegyelmi döntéseket alapoz. Ugyanakkor, mint említettem, e szabályzatok önkéntes jogkövetéssel érvényesülnek, a fegyelmi döntés csak egy utólagos, ex post korrekciós mechanizmus, amely a jogsértésre reagál. Ilyen értelemben az etikai-fegyelmi szabályzatok közvetlenül hatályosulnak és fejtik ki joghatásukat a köztestületi tagra, hiszen azokat önként kell követnie, tehát ezek vonatkozásában szükséges a közvetlen megtámadás lehetőségének biztosítása is.

f) További érv a köztestületek normatív aktusai feletti bírói kontroll mellett, hogy a helyi-területi önkormányzatok esetében a hazai jog széles körben biztosítja a normatív aktusokkal szembeni jogvédelmet. A köztestületek és helyi-területi önkormányzatok működése pedig, mint láttuk, ugyanazon elvi alapokon nyugszik, így dogmatikai szempontból semmi sem indokolja, hogy előbbieket normatív aktusai ne legyenek bíróság által felülvizsgálhatóak.⁶⁴ A köztestületek esetében is a jogalkotási-szabályozási hatáskörök törvényhozó általi delegációjáról van szó – csak éppen nem az állampolgárok területi alapon szerveződő egységeire, hanem szakmai közösségeire.⁶⁵ A szabályozási hatáskör azonban csak jogszabályi keretek között gyakorolható, ennek biztosítása pedig végső soron a közigazgatási bíróság feladata.

64 A helyi-területi önkormányzatok normatív aktusai feletti bírói kontrollról ld. HOFFMAN István: Gondolatok az önkormányzatok nem hatósági jellegű határozatainak bírósági felülvizsgálatáról. In FAZEKAS – NAGY, 2010, 137-152.; BALOGH Zsolt: Normakontroll eljárás mint különleges pertípus. In GERENCSE Balázs – BERKES Lilla – VARGA Zs. András: A hazai és az uniós közigazgatási eljárásjog aktuális kérdései. Budapest, Pázmány Press, 2015. 199-212.

65 FÁBIÁN Adrián: Az önkormányzati jogalkotás fejlődése és fejlesztési lehetőségei. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008. 70.; FAZEKAS, 2008, 48.

3. A köztestületi normatív aktusokkal szembeni jogvédelem a Kp.-t megelőzően

3.1 A tételes jog

A köztestületek normatív aktusaival szembeni jogvédelem 2018 előtti modellje a „kaotikus” kifejezéssel írható le. Ez alapvetően két tényezőnek volt betudható. Egyfelől, a köztestületek anyagi jogi szabályozása teljen mértékben kazuisztikus volt, másfelől pedig a régi Pp. eljárásrendje elsődlegesen az egyedi (hatósági) aktusok felülvizsgálatára volt modellezve, nem pedig a normatív aktusokra.

A köztestületek az anyagi jogi szabályozásban csak 1994-ben jelentek meg, amikor is a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) 65. §-a kiegészült egy köztestületekre vonatkozó rendelkezéssel. Itt mutatkozik meg a köztestületek szabályozásával kapcsolatos probléma magja: a köztestületek Janus-arcú szervezetek, amennyiben közjogi és magánjogi jellemzőkkel is rendelkeznek, ezek közül pedig egyik sem hagyható figyelmen kívül a szabályozás során.⁶⁶ E szabály azonban determinálta azt, hogy a tételes jog a köztestületeket az egyesületek közjogiasított formájaként fogta fel: a régi Ptk. 65. § (6) bekezdése például szubszidiáriusan az egyesületi jog szabályait rendelte alkalmazni. Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy a jogalkotó célja e szakasz beiktatásával mindössze a köztestületek polgári jogi jogalanyiságának megteremtése volt.⁶⁷ A problémát nem is ez jelentette, hanem hogy a közjogi szabályok kodifikálása ezzel szemben elmaradt, ugyanis a 2000-es évek ilyen irányú kormányzati törekvései ellenére sem került elfogadásra a közigazgatási szervek státuszjogát rendező törvény.⁶⁸

A köztestületek közjogi szabályozásának legfontosabb hiátusa a törvényességi felügyelet általános szabályozásának elmaradása volt, így e kérdést az egyes ágazati törvények esetlegesen rendezték.⁶⁹ Ez pedig egyúttal azt is jelentette, hogy a köztestületi szabályzatok feletti **objektív jogvédelmi** célú bírói kontroll tekintetében sem voltak egységes szabályok. Az ágazati törvények általában lehetővé tették, hogy a törvényességi felügyeleti szerv a köztestületi szabályzat jogsértő mivoltának észlelése esetén bírósághoz forduljon, azonban a részletszabályok igen eltérőek voltak. Egyes ágazati törvények az így meginduló

66 FAZEKAS Marianna – HOFFMAN István: 136.§ [A köztestületi felügyeleti per alapja és eljárási szabályai] In BARABÁS Gergely – F. ROZSNYAI Krisztina – KOVÁCS András György: Kommentár a közigazgatási perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 726.

67 FAZEKAS, 2008, 14-17.

68 Ld. erről VADAL Ildikó: A közigazgatási jog kodifikációja. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. 212-215., 219-265.; FAZEKAS, 2008, 107-171.

69 FAZEKAS Marianna: A köztestületek feletti állami felügyelet egyes kérdései. In KALTENBACH Jenő (szerk.): A közigazgatás egyes alapproblémái. Emlékkötet Martonyi János halálának 25. évfordulója alkalmából. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2007. 9.

perre például a régi Pp. általános szabályait rendelték alkalmazni, míg más esetekben a régi Pp. közigazgatási perekre vonatkozó XX. Fejezete szerint zajlott az eljárás.⁷⁰ Utóbbi esetben a közigazgatási bíróság hatáskörét a régi Pp. 324. § (2) bekezdésének c) pontja alapozta meg az ágazati törvény rendelkezése nyomán. Egyes esetekben ráadásul az aktus-felülvizsgálati jogkört nem is bíróság, hanem maga a törvényességi felügyeleti szerv gyakorolta, amely kiüresítette az önkormányzatiság elvét.⁷¹ Elméleti szempontból ugyanakkor egyértelmű, hogy a helyes megoldás a közigazgatási perekre vonatkozó szabályok alkalmazása lett volna.⁷² Ennek ugyanakkor eljárásjogi akadályai is voltak, hiszen a régi Pp. XX. Fejezetének szabályrendszerét nem a normatív aktusokra szabták,⁷³ bár a régi Pp. 324. § (2) bekezdése más normatív közigazgatási aktusok felülvizsgálatát lehetővé tette, például a b) pontban nevesített helyi önkormányzati határozatokét, amelyek akár normatív formát is ölthettek.⁷⁴

E megoldás tehát kazuisztikus jelleggel, egy erre alkalmatlan perjogi keretrendszerben ugyan, de biztosította a köztestületek normatív aktusainak objektív jogvédelmi célú megtámadását. Ezzel szemben a köztestületi szabályzatok érintettek általi, **szubjektív jogvédelmi** célú megtámadására egyáltalán nem volt lehetőség a korábbi szabályozási modellben.⁷⁵ Amennyiben egy közvetett módon hatályosuló köztestületi szabályzat jogszabálysértő volt, akkor a bíróság csak az arra alapított – szintén jogsértő – egyedi döntést semmisíthette meg. E döntés tehát a szabályzat érvényességét semmiképp sem érinthette, a bíróság legfeljebb annyit tehetett, hogy áttételesen *utalt* annak jogsértő mivoltára, és azt mintegy „félretéve” úgy bírálta el az egyedi döntést, mintha a szabályzat nem is létezett volna.⁷⁶ Ezen, tételes jogszabályi alappal egyébként nem rendelkező megoldás a szubjektív jogvédelem szempontjából kielégítő lehetett ugyan, de az objektív jogvédelmet semmiképp sem biztosította, hiszen ilyen esetben a bíróság a még nyilvánvalóan jogszabálysértő szabályzati rendelkezést sem helyezhette hatályon kívül, így azt akár több tucat másik egyedi ügyben alkalmazhatta a köztestület. Erre csak a fent kifejtettek szerint, a törvényességi felügyeleti szerv által indított perben kerülhetett sor, amennyiben az tudomást szerzett a jogsértésről és pert indított annak megszüntetése érdekében. Ráadásul e megoldás még a szubjektív jogvédelem céljára is csak

70 Uo. 13.o.

71 Ide tartoztak pl. az igazságügyi szakértői kamarák 2009 októberéig az igazságügyi szakértői kamaráról szóló 1995. évi CXIV. törvény 49. § (3) bekezdésének a) pontja nyomán.

72 F. ROZSNYAI, 2010, 65-66.

73 HOFFMAN István – ROZSNYAI Krisztina: Önkormányzatiság és normakontroll. Közjogi Szemle, 2014/1, 29.

74 PATYI, 2002, 198-201.

75 HOFFMAN – ROZSNYAI, 2014, 29.; FAZEKAS, 2008, 186-187.

76 BARABÁS Gergely: A Kúria ítélete a Magyar Orvosi Kamara tagdíjszabályzatában foglalt regisztrációs díjfizetési kötelezettséget előíró szabály hatályon kívül helyezéséről. Jogesetek Magyarázata, 2014/4, 61.

akkor volt alkalmas, ha az egyedi döntés valamely jogszabályi rendelkezéssel is ellentétes volt, ilyenkor ugyanis a bíróság megállapíthatta az egyedi döntés jogszabálysértő mivoltát. Ha azonban az egyedi döntés kifejezetten nem volt ellentétes jogszabályi rendelkezéssel, akkor nem volt orvosolható az alanyi jogok sérelme, mivel a szabályzat jogszerűsége a perben nem volt vitatható.⁷⁷ Még súlyosabb problémát jelentettek a közvetlenül hatályosuló szabályzatok, amelyek esetében az érintett személy – arra alapított egyedi aktus hiányában – semmilyen módon nem tudta peresíteni az elszenvedett jogsérelmet. Ezek tekintetében tehát mind a szubjektív, mind pedig az objektív jogvédelmi funkció csorbát szenvedett.

3.2 A bírói gyakorlat

E problémák pedig a bírói gyakorlatban is igen markánsan jelentkeztek, bár a bírói kar néhány esetben „kreatív jogértelmezéssel” csökkenteni tudta a szabályozás hiátusainak negatív hatásait. A bírói gyakorlat már a kezdetektől fogva hangsúlyozta, hogy a köztestületi szabályzatokra alapított egyedi aktusok megtámadása esetén a bíróság nem mellőzheti a szabályzat rendelkezéseinek figyelembe vételét.⁷⁸ Ez általában abban a kontextusban merült fel, hogy az egyedi döntés kifejezett jogszabályi rendelkezéssel nem, csak magával a szabályzattal volt ellentétes. A bírói gyakorlat ilyen esetekben is megállapította az egyedi döntés jogellenességét. Viszonylag hamar recepciót nyert tehát a bírói kar körében az a felfogás, hogy a köztestületi szabályzatok „jogként érvényesülnek.”⁷⁹ Álláspontom szerint ez teljes mértékben helyeselhető, hiszen a köztestületi szabályzatalkotás a jogalkotási hatáskör delegációjaként fogható fel.

Szintén egyértelmű, ám „ellentétes előjelű” bírói gyakorlat alakult ki azon esetekben, amikor a jogellenesség a szabályzat jogszabályba ütközésében nyilvánult meg, amely maga után vonta az arra alapított egyedi döntés jogsértő mivoltát is. Ez a már említett közvetett módon hatályosuló szabályzatok **szubjektív jogvédelmi** célú megtámadásának problematikáját jelenti. A bíróságok ugyanis ezen ügyekben teljes mértékben elzárkóztak attól, hogy az érintettek által egyedi döntések felülvizsgálatára indított perben a szabályzatok jogszerűségi kontrollját is elvégezzék.

Egy konkrét ügyben a felperes, akinek az ügyvédi kamarába történő felvételét elutasították, nem csak az elutasító egyedi határozatot, hanem a kamara alapszabályát és etikai kódexét is megtámadta arra hivatkozással, hogy azokat a jogszabály által biztosított határidőn túl fogadták el. Bár később keresetének e részétől elállt, az elsőfokú bíróság ítéletében megjegyezte, hogy az alapszabály és

77 F. ROZSNYAI, 2018, 65.

78 BH1990. 486.; BH1997. 366.; Kúria Kfv. 37.373/2012/6.

79 BARABÁS, 2014, 61.

az egyéb szabályzatok elfogadásának körülményei a közigazgatási perben nem képezhetnék vizsgálat tárgyát.⁸⁰ A Legfelsőbb Bíróság ítéletet helybenhagyó döntésében szintén megemlítette, hogy a felperes e hivatkozásai az alperesi köztestület működésére vonatkoznak, így vizsgálatuk a törvényességi felügyeletet gyakorló igazságügyi miniszter hatáskörébe tartozik.⁸¹ Hasonló ügyben azonos ítéletet hozott a Fővárosi Bíróság is.⁸² Szintén az ügyvédi kamara etikai szabályzatával volt kapcsolatos azon ügy, amelyben a felperes a szabályzat Emberi Jogok Európai Egyezményébe, illetve az azt kihirdető 1993. évi XXXI. törvénybe ütközését állította. A konkrét esetben az ügyvédként eljáró felperes egy bírósági eljárás során a bírót becsmérő, személyeskedő tartalmú beadványt intézett a bírósághoz, amelynek következtében a kamara vétkesnek találta őt fegyelmi vétség elkövetésében. A felperes keresetet nyújtott be a fegyelmi határozattal szemben, amelyben nem csak az egyedi határozat törvénysértő mivoltára hivatkozott, de kifejtette azt is, hogy az etikai szabályzat az Egyezménnyel ellentétes módon korlátozza a véleménynyilvánítási szabadságát. Az ügyben a Kúria kifejtette, hogy az elsőfokú bíróságnak a felperest elmarasztaló kamarai határozatok, és nem az etikai szabályzat törvényességét kellett vizsgálnia, a törvény értelmében a bíróság ilyen törvényességi ellenőrzést nem is folytathat, ez ugyanis az igazságügyi miniszter hatáskörébe tartozik.⁸³

Egy másik ügyben a kamarai tag a kamara fegyelmi testülete által határozatában az ő terhére rótt eljárási költség összegét sérelmezte. A Fővárosi Bíróság ítéletében kifejtette, hogy a tag által indított perben nincs hatásköre arra, hogy bírálata tárgyává tegye az alperes szabályzatait, és előírja az alperes számára azok tartalmát, erre ugyanis kizárólag az alperes felügyeleti szerve hivatott. A bíróság álláspontja szerint az ügyben a rendelkezésére álló, törvény felhatalmazása alapján meghozott szabályzatok keretei között dönthet.⁸⁴ Hasonlóan foglalt állást a Fővárosi Ítéltábla egy eseti ügyben, ahol egy agrárkamrai tag a megyei küldöttválasztó közgyűlések működésének jogsértő mivoltára hivatkozott. A felperes egy országos kamarai bizottsági határozattal szemben kifogást nyújtott be, és az ezt elutasító kamarai határozatot támadta keresettel. A másodfokú bíróságként eljáró Ítéltábla kifejtette, hogy egy határozat bírósági felülvizsgálata nem eredményezheti az alperes működésének, szabályzatainak felülvizsgálatát, a bíróságot ugyanis az ágazati törvény vagy egyéb jogszabály nem jogosítja fel erre. Az alperes működésének törvényességi szempontú vizsgálata csak az ágazati törvényben meghatározottak szerinti eljárásban lehetséges, a kamarai tag által egyedi határozat felülvizsgálata céljából

80 Fejér Megyei Bíróság K. 21.896/2009/13.

81 Legfelsőbb Bíróság Kfv. 37.531/2010/7.

82 Fővárosi Bíróság K. 34.517/2009/2.

83 Kúria Kfv. 37.811/2012/6.

84 Fővárosi Bíróság K. 30.204/2007/5.; Legfelsőbb Bíróság Kfv. 37.146/2008/4.

indított perben nem.⁸⁵ Az Ítéltábla egy másik, köztestületi választásokkal kapcsolatos ügyben szintén úgy foglalt állást, hogy az autonóm köztestület működésébe csak kifejezett jogszabályi felhatalmazás alapján, meghatározott feltételek esetén, meghatározott mértékben avatkozhat be, így a tag által indított perben jogszabályi felhatalmazás hiányában nincs lehetősége a támadott egyedi határozatok törvényességének vizsgálatán túlmenően további vizsgálódásra.⁸⁶

A szabályzatalkotás elmulasztásának peresíthetőségére jelent példát az Ítéltábla egy másik ügye, amelyben a bírósági végrehajtók kamarájának jogutódjaként létrejött végrehajtói kar elnökségének egyik tagja sérelmezte azt, hogy az átalakulást követően az elnökség alakuló ülése jogellenes módon került összehívásra. A bíróság kifejtette, hogy ebben az átmeneti időszakban sem jogszabályi rendelkezés, sem köztestületi szabályzat nem szabályozta az elnökség ülésezésének rendjét, a köztestületi szabályalkotás elmaradása ugyanakkor nem alapozza meg a támadott határozatok megsemmisítését. A bíróság szerint ugyanis a köztestületek a jogszabályi keretek között belső autonómiával rendelkező szervezetek, így a bírósági végrehajtásról szóló törvényben meghatározott keretek között az alperes is maga alkothatta meg belső szabályzatait, a bíróságnak pedig arra nincs jogszabályi felhatalmazása, hogy az alperes szabályozásának hiányosságait pótolja.⁸⁷ Az Ítéltábla szerint tehát a szabályzatalkotás elmulasztása sem peresíthető a köztestületi tagok által.

A köztestületi szabályzatok bírói kontrollja tehát csak a törvényességi felügyeleti szerv által indított, alapvetően **objektív jogvédelmi** célú perben valósulhatott meg. A gyakorlat azonban ezek tekintetében nem volt egyértelmű. Egy eseti ügyben például a miniszter mint törvényességi felügyeleti szerv indított keresetet egy megyei építéskamara taggyűlési határozatának megsemmisítése iránt, amelyben a tisztújító taggyűlés egy évre történő elhalasztásáról határoztak. Erre a megyei kamara alapszabálya biztosított lehetőséget, amely azonban ellentétes volt az Észk. rendelkezéseivel, amelynek értelmében a határozott időtartam lejáratát követően a tisztviselők megbízatása ex lege megszűnik. A másodfokú bíróság megállapította ugyan, hogy az alperes alapszabályának vonatkozó rendelkezése az Észk.-be ütközik, ennek ellenére azt nem semmisítette meg, megelégedett a tisztújítást elhalasztó határozat megsemmisítésével.⁸⁸ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy érdekes módon a miniszter keresete sem irányult erre, holott az Észk. ekkor hatályos 38-39. §§-ai erre kifejezetten lehetőséget adtak.

85 Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.195/2018/6.

86 Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.456/2017/4.

87 Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.083/2017/5.

88 BDT2013. 3022. I.

Egy másik esetben azonban a Kúria a miniszter által benyújtott kereset nyomán megsemmisítette a Magyar Orvosi Kamara tagdíjszabályzatának azon rendelkezését, amely az illetéktörvénnyel ellentétes módon regisztrációs díj fizetését írta elő a tagfelvételi kérelmet benyújtó személyek számára.⁸⁹ Ebben az esetben a Kúria tehát nem csak hogy vizsgálta a normatív aktus jogszerűségét, hanem kifejezetten megállapította annak jogszabálysértő mivoltát, sőt meg is semmisítette azt a törvényességi felügyeleti szerv indítványára, maradéktalanul eleget téve ezzel az objektív jogvédelemből eredő követelményeknek. Megjegyzendő azonban, hogy a törvényességi felügyeleti szerv kereseti kérelme ebben az esetben sem kifejezetten a kasszációra, hanem az alperes regisztrációs díjak visszafizetésére való kötelezésére irányult. Ez utóbbit azonban a Kúria elutasította, és úgy „értelmezte” a miniszter keresetét, mint amely a szabályzat megsemmisítésére irányul. Ezen ítélet azonban inkább a kivétel, mint a szabály, a nyilvánosan elérhető bírósági határozatok között ugyanis nem volt fellelhető más olyan ügy, amelyben a bíróság megsemmisített volna egy köztestületi szabályzatot.⁹⁰

Az objektív jogvédelemnek még egy helyen, a versenyhatósági döntések felülvizsgálata kapcsán engedett teret a korábbi szabályozás. A Gazdasági Versenyhivatal ugyanis számos ügyben vizsgálta, hogy a köztestületi fegyelmi-etikai és díjszabási szabályzatok azon rendelkezései, amelyek a szabályozott szakma keretében nyújtott szolgáltatás vonatkozásában díjminimumot állapítottak meg, összeegyeztethetőek-e a gazdasági verseny szabadságával. Az e tárgyban hozott egyedi hatósági döntés közigazgatási bíróság általi felülvizsgálatára irányuló perben pedig a bíróságok – mintegy közvetett módon – állást foglaltak a vonatkozó szabályzati rendelkezések jogszerűségéről is. E megoldás azonban nyilvánvalóan nem rendezte megnyugtatóan a köztestületi szabályzatok feletti bírói kontroll kérdését, mivel ez csak a szabályzatok egy jól körülhatárolható csoportja kapcsán érvényesült.⁹¹

Jól látszik tehát, hogy a korábbi szabályozás egyáltalán nem engedett teret a köztestületi szabályzatokkal szembeni szubjektív jogvédelemnek, hiszen a bíróságok minden olyan keresetet elutasítottak, amelyben az érintettek nem kizárólag és kifejezetten a rájuk vonatkozó egyedi döntéseket támadták meg. A közvetetten hatályosuló szabályzatok esetében általában a köztestületi autonómiára hivatkozással utasították el a bíróságok a kereseteket, mondván ezek jogszerűségének vizsgálatára csak a törvényességi felügyeleti szerv döntése nyomán kerülhet sor; míg a közvetlenül hatályosuló szabályzatok a jogszabályi környezet miatt semmilyen formában nem kerülhettek bíróság elé.

89 Kúria Kfv. 37.540/2012/5.

90 Az ítélet részletes elemzésére ld. BARABÁS, 2014, 37-62.

91 KGD2004. 41.; Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.463/2009/5.

Ez különösen a fegyelmi-etikai ügyek tekintetében jelentett problémát, a fegyelmi-etikai szabályzatok jogszerűsége ugyanis semmilyen módon nem volt sérelmezhető: ezek közvetlen megtámadására a szabályozás egyáltalán nem biztosított lehetőséget, de a bíróság még akkor sem vizsgálhatta annak törvényességét, ha a köztestületi tag a fegyelmi-etikai határozattal együtt támadta azt meg. Nem segítette elő a jogvédelem kiteljesedését az sem, hogy ezen eljárások egy része – az etikai-fegyelmi ügyeknek a hatósági eljárási kódex tárgyi hatályából való kizárása, valamint a régi Ptk. egyesületi jogra utaló szabálya nyomán – a régi Pp. általános szabályai szerint zajlott.⁹² A szubjektív jogvédelmi lehetőségek teljes kizárása ráadásul paradox módon az objektív jogvédelem elégtelenségéhez is vezetett, hiszen nyilvánvalóan az objektív jogvédelem magasabb szintje valósulhat meg akkor, ha nem csak a törvényességi felügyeleti szerv, hanem az egyedileg érintettek is bíróság elé vihetik a jogsértőnek tartott köztestületi szabályzatokat.⁹³ Ilyenkor a bíróság az egyedi jogsérelem „apropóján” vizsgálja felül a szabályzat „objektív” jogszerűségét.⁹⁴ Alátámasztja ezt az is, hogy a bíróság által a törvényességi felügyeleti szerv indítványára vizsgált (és megsemmisített) köztestületi szabályzatok száma minimális volt, holott erre az ágazati törvények lehetőséget adtak. Különösen markánsan jelentkezett az objektív jogvédelem hiánya a régi Pp. általános szabályai nyomán zajló eljárásokban, ahol az eljáró bíróságok – a köztestületi autonómiával indokolva – kifejezetten szigorúan értelmezték a kérelemhez kötöttség elvét.⁹⁵ A közigazgatási perben ugyanis a szubjektív és objektív jogvédelem követelményeinek a felperes személyétől függetlenül, együttesen kell érvényesülnie, ez azonban a polgári per keretei közé szorított közigazgatási perekben nem tudott megvalósulni.

92 FAZEKAS, 2008, 56-57.; a bírói gyakorlatból ld. BDT2007. 1579.; KGD2002. 69.

93 Így Hoffman – Rozsnyai, 2014, 29.

94 Hasonló megoldást alkalmaz a német közigazgatási perrendtartás 47. §-a szerinti normakontroll-eljárás, ahol a kereset megalapozottságához nincs szükség a felperes jogainak tényleges sérelmére: Friedhelm HUFEN: Verwaltungsprozessrecht. Mainz, Verlag C.H. Beck, 2019. 349-350.; DETTERBECK, 2012, 582.

95 Ld. pl. Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.195/2018/6.

4. A köztestületi normatív aktusokkal szembeni jogvédelem a Kp.-ban: a 2018-2019 közötti szabályozás

A Kp. hatályba lépése teljesen új alapokra helyezte a közigazgatási bíráskodás hazai rendszerét, ez pedig igaz a normatív közigazgatási aktusokkal szembeni bírói jogvédelem rendszerére is. A törvény azt tűzte ki céljául, hogy a közigazgatás tevékenységével minél szélesebb körben biztosítsa a szubjektív és objektív jogvédelmet is, ideértve a közigazgatás normatív formában megvalósuló cselekményeit is. Ezt szolgálja a már bemutatott hézagmentesség elve, valamint a közigazgatási jogvita generálklauzulája is. A Kp. a köztestületi aktusokkal szembeni jogvédelem kapcsán – bár az anyagi jogi szabályozásában megmutatkozó inkonzisztenciákat és hiányosságokat nem rendezhette – eljárásjogi szempontból világos helyzetet teremtett. E fejezetben azt vizsgálom, hogy a Kp. milyen változásokat hozott a köztestületi szabályzatokkal szembeni jogvédelem terén. E körben – az előzőekben említett sajátosságok miatt – kiemelt figyelmet fordítok a köztestületek etikai-fegyelmi szabályzataival szembeni jogvédelem kérdésére.

4.1 A bírói út megnyitása – generálklauzulával

A közigazgatási jogvita már említett generálklauzulája három elemből áll. A közigazgatási jogvita tárgya (1) a közigazgatási szerv (2) közigazgatási tevékenységének (3) jogszerűsége.⁹⁶ A kódex meghatározza a közigazgatási tevékenység fogalmát is, amely alatt közigazgatási jog által szabályozott, az azzal érintett jogalany jogi helyzetének megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező cselekményt vagy mulasztást ért.⁹⁷ A Kp. 4. § (3) bekezdése taxatív módon sorolja fel azokat a közigazgatási tevékenységfajtákat, amelyekkel szemben biztosított a jogvédelem, ezek között pedig nevesíti az egyedi ügyben alkalmazandó – jat. hatálya alá nem tartozó – általános hatályú rendelkezéseket. A közigazgatási jogvita fogalmának tehát van egy alanyi, egy tárgyi és egy, a bíróság „mércejét” meghatározó eleme.⁹⁸

A közigazgatási szerv fogalmát illetően a Kp. 4. § (7) bekezdésének 1. pontja mintegy fikció útján, a hézagmentes jogvédelem érdekében közigazgatási szervnek minősíti a köztestületeket is.⁹⁹ A Kp. 4. § (3) bekezdése által meghatározott közigazgatási tevékenységek közül témánk szempontjából c) pontban nevesített egyedi ügyben alkalmazandó általános hatályú

96 F. ROZSNYAI Krisztina: A közigazgatási perekről általában. In FAZEKAS Marianna (szerk.): Közigazgatási jog. Általános rész III. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.

97 Kp. 4. § (1) bekezdés

98 F. ROZSNYAI, 2018, 60-80.

99 TÓTH Kincső: 12. § [Hatáskör] In PETRIK Ferenc (szerk.): A közigazgatási eljárás szabályai II. – Kp. – A közigazgatási perrendtartás magyarázata. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 74-76.

rendelkezőknek van jelentősége, ugyanis a köztestületek szabályzatai ezek közé tartoznak.¹⁰⁰ A köztestületek etikai-fegyelmi szervei által hozott etikai-fegyelmi határozatok pedig az a) pont szerinti egyedi döntésként váltak általánosan megtámadhatóvá a közigazgatási perben. Megjegyzendő, hogy Kp. szabályozási modelljében nem csak az általános hatályú rendelkezések jogszerűsége, hanem azok megalkotása elmulasztásának jogszerűsége is közigazgatási jogvita tárgyát képezheti. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a köztestületnek jogszabályi kötelezettsége van egy kérdés szabályozására, azonban ezt elmulasztja, akkor e mulasztás mint köztestületi tevékenység szintén peresíthető, amely a hézagmentesség elvét szolgálja. Fontos, hogy közigazgatási tevékenység fogalmából fakadóan még az sem feltétlenül szükséges, hogy egy köztestületi cselekmény kifejezetten joghatás kiváltására irányuljon, elegendő az is, hogy az ilyen eredménnyel járjon. Ez megnyitja a soft-law rendelkezések feletti bírói kontroll lehetőségét is,¹⁰¹ amelynek elsősorban a szabályozó hatóságok kapcsán van jelentősége, de a köztestületek kapcsán is relevanciája lehet, például egy informális állásfoglalás, tájékoztató, ajánlás, vagy más „pseudonorma” felülvizsgálata körében.¹⁰² Harmadik feltételként pedig a jogszerűségi vizsgálat követelményét támasztja a jogalkotó: a bíróság csak a köztestületi szabályzat jogszerűségét vizsgálhatja, eljárása nem terjedhet ki a célszerűségi, eredményességi, gazdaságossági szempontokra.

Mint látszik, a köztestületi szabályzatok a közigazgatási jogvita minden fogalmi elemét kielégítik, így ezek tekintetében a generálklauzula nyitja meg a közigazgatási bírói utat a Kp. 5. § (1) bekezdése alapján. Ugyanez igaz a köztestületi fegyelmi-etikai szabályzatokra is, amelyek immáron – a korábbi szabályozással szemben – minden esetben közigazgatási per keretein belül támadhatóak meg. Megjegyzendő, hogy az Áhtmód. 8/A. §-a 2018. január 1-jével kiegészült egy (6) bekezdéssel, amely szerint a köztestület, illetve szervei és a köztestületi tagok, illetve az egyes köztestületi szervek, tisztségviselők közötti jogvitában, továbbá a köztestület, illetve szervei, tisztségviselői és a köztestület felett törvényességi felügyeletet vagy ellenőrzést gyakorló szerv közötti jogvitában a közigazgatási ügyben eljáró bíróság dönt. E szabály álláspontom szerint felesleges, tekintettel arra, hogy a bírói utat a fentiekben kifejtettek szerint már önmagában a generálklauzula is megnyitja, ennek külön törvényben történő feltüntetése semmiképp sem indokolt. Ezt az álláspontot képviselte a Fővárosi Törvényszék is egy egyedi ügyben, amelyben kifejtette, hogy az Áhtmód. kérdéses bekezdése „a Kp.-val szemben nem jelenti a köztestületi jogvita

100 BARABÁS Gergely – FAZEKAS Marianna: 4. § [A közigazgatási jogvita]. In BARABÁS – F. ROZSNYAI – KOVÁCS, 2018, 119.; Részletes indokolás a T/12234. számú törvényjavaslathoz, 4. §

101 HOFFMAN, 2017, 341.

102 Az ezek alkotmányosságával kapcsolatos 60/1992. (XI. 17.) AB határozat közigazgatási szervekről szól ugyan, de nem elképzelhetetlen, hogy köztestületek is kibocsássanak ilyeneket.

generális meghatározását, ágazati szabályozóként csak nevesíti a köztestületi jogviták egy részét, de csak akként, hogy mi tartozik bizonyosan a Módtv. szerint közigazgatási ügyben eljáró bíróság hatáskörébe.”¹⁰³

A kódex eredeti szövege azonban tartalmazott még egy megkötést az általános hatályú rendelkezések kapcsán. A Kp. 4. § (5) bekezdése szerint ugyanis az egyedi ügyben alkalmazandó általános hatályú rendelkezés főszabályként csak azon a közigazgatási cselekménnyel együtt lehetett közigazgatási jogvita tárgya, amelynek a megvalósítása során azt alkalmazták. Az egyedi ügyben alkalmazandó általános hatályú rendelkezések csak kivételesen válhattak közigazgatási jogvita önálló tárgyává, ha a jogsérelem az általános hatályú rendelkezés alkalmazása, hatályosulása folytán közvetlenül, (egyedi) közigazgatási cselekmény nélkül következett be. Ez lényegében a köztestületi szabályzatok már ismertetett, közvetett és közvetlen hatályosulási módját leképező perjogi szabály volt. A kódex főszabályként a köztestületi szabályzatok közvetett hatályosulásából indult ki, ilyen esetben pedig az érintett csak a szabályzatra alapított egyedi aktussal együtt vitathatta a szabályzat jogszerűségét. A legtipikusabb példa az etikai-fegyelmi ügyek köre: a kamarai fegyelmi szabályzat törvénybe ütközésének sérelmezésére általában és főszabályként akkor került sor, amikor a kamara arra alapított egyedi fegyelmi döntést hozott. Ilyen esetben a két közigazgatási cselekmény kizárólag együttesen volt megtámadható. Ha ilyen esetben a felperes kizárólag a szabályzatot támadta meg, akkor főszabályként a keresetlevél Kp. 48. § d) pontja szerinti visszautasításának volt helye. Közvetlenül hatályosuló köztestületi szabályzatok esetében ugyanakkor a kódex kivételesen megengedte a szabályzat önálló, közvetlen megtámadását is. Példaként említhető a tagdíjfizetési kötelezettséget előíró alapszabályi rendelkezés megtámadása, de így kerülhetett sor az önként követett etikai-fegyelmi szabályzat rendelkezéseinek közvetlen sérelmezésére is. Természetesen az aktív perbeli legitimáció követelményének ilyenkor is meg kellett felelnie a felperesnek, a kódex ugyanis csak a „konkrét normakontroll” megindításának lehetőségét biztosította.¹⁰⁴

Jól látszik tehát, hogy a szabályozás arra törekedett, hogy a köztestületi szabályzatokkal szemben minél szélesebb körű szubjektív jogvédelmet biztosítson, hiszen a hatályosulás módjától függetlenül megtámadhatóvá tette azokat. Ez komoly előrelépést jelentett a korábbi jogszabályi környezethez képest, amely még a közvetett hatályosulás esetén sem tette lehetővé az érintettek általi megtámadást.

103 Fővárosi Törvényszék K. 700.734/2018/15.

104 BARABÁS Gergely – FAZEKAS Marianna: 4. § [A közigazgatási jogvita]. In BARABÁS – F. ROZSNYAI – KOVÁCS, 2018, 119.

4.2 Az eljárástípusok – kétpilléres megoldás

A Kp. eredeti szabályozási modellje világos logika alapján, egy kétpilléres szabályozással biztosította a köztestületi szabályzatokkal szembeni szubjektív és objektív jogvédelmet. A köztestületi szabályzatok generálklauzulán alapuló jogszerűségi kontrolljára ugyanis két eljárástípusban kerülhetett sor, a felperes személyétől függően.

Egyfelől, a törvény az általános szabályok szerint zajló **megtámadási perben** tette lehetővé a köztestületi tagok, illetve más, a Kp. 17. § a) pontja szerinti érintettnek minősülő személyek számára a köztestületi szabályzatok megtámadását.¹⁰⁵ Természetesen e körben figyelemmel kell lenni a Kp. 4. § (5) bekezdése nyomán arra is, hogy erre főszabályként csak a szabályzatra alapított egyedi aktussal együtt volt lehetőség. E megoldás, mint látszik, alapvetően a **szubjektív jogvédelem** célját szolgálta, hiszen az a szabályzat (illetve az arra alapított egyedi aktus) nyomán alanyi jogsérelmet szenvedett személyek számára biztosította a megtámadási per megindításának lehetőségét. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy kivételesen a törvényességi felügyeleti szerv is megjelenhetett a megtámadási perben, érdekelti pozícióban, például ha osztotta a felperes keresetében foglaltakat a köztestületi aktus törvénysértő mivolta kapcsán.¹⁰⁶

Másfelől, a kódex **köztestületi felügyeleti per** néven a XXIV. Fejezetben intézményesített egy különös pertípust is, amelyet kizárólag a Kp. 17. § b) pontja szerinti, köztestület felett törvényességi felügyeletet gyakorló közigazgatási szerv vagy törvényességi ellenőrzést gyakorló ügyészség indíthatott meg az eredménytelen törvényességi felhívást követően.¹⁰⁷ E pertípusra e törvénynek az egyszerűsített perre vonatkozó szabályait kellett néhány eltéréssel alkalmazni. Ilyen eltérés például, hogy a bíróság ezen eljárásban különleges ítéleti rendelkezéseket hozhat, például felügyelőbiztost rendelhet ki.¹⁰⁸ A köztestületi felügyeleti per megindítására jogosult személyek köre, valamint az alkalmazható speciális jogkövetkezmények alapján jól látható, hogy ezen eljárás az **objektív jogvédelem** célját szolgálja, hiszen ezek során a törvényességi felügyeleti szervet a köztestület tárgyi jognak megfelelő működésének helyreállítása vezérli.

Mint látszik tehát, a jogalkotó a Kp. eredeti szabályozásában kiegyensúlyozta az objektív és szubjektív jogvédelem követelményét, és így a köztestületi normatív aktusokkal szembeni jogvédelemnek egy viszonylag magas szintjét érte el.

105 BARABÁS Gergely: 4. § [A közigazgatási jogvita] In BARABÁS – KOVÁCS – F. ROZSNYAI, 2018, 83.

106 Részletes indokolás a T/12234. számú törvényjavaslatához, 138. §

107 PETRIK Ferenc: 136. § [A köztestületi felügyeleti per alapja és eljárási szabályai] In PETRIK, 2019, 404-405.

108 Kp. 137-138. §§

4.3 Az eljárások során előterjeszthető kereseti kérelmek és bíróság által alkalmazható jogkövetkezmények – teljes szabadság

A két eljárástípus eltérő funkciójára világít rá az is, hogy a felperes milyen kereseti kérelmeket terjeszthetett elő, valamint a bíróság milyen döntési jogkörökkel rendelkezett azokban.

Az általános szabályok szerint zajló **megtámadási perben** a felperes a Kp. 38. § (1) bekezdés a) pontja alapján a jogsértőnek tartott köztestületi szabályzat hatályon kívül helyezését vagy megsemmisítését kérhette. Természetesen a közvetett módon hatályosuló szabályzatok esetén ezzel együtt az arra alapított egyedi döntést is meg kellett támadnia az érintettnek, amely tekintetében szintén hatályon kívül helyezés, megsemmisítés vagy megváltoztatás volt kérhető. Tipikusan ez az eset állt fenn a köztestületi fegyelmi határozatok fegyelmi szabályzattal együtt történő megtámadása esetén, ahol a felperes a fegyelmi határozat megsemmisítését vagy megváltoztatását, egyúttal pedig az alapul fekvő szabályzat vitatott rendelkezésének megsemmisítését kérhette. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy magának a köztestületi szabályzatnak a megváltoztatása nem volt kérhető, a Kp. 90. § (3) bekezdés a) pontja ugyanis kifejezetten kizárta az általános hatályú rendelkezések megváltoztatásának lehetőségét. Ezt az indokolja, hogy a normatív aktusok, például egy köztestületi alapszabály megváltoztatása esetén maga a bíróság venné át a „jogalkotó” szerepét, amely ellentétes lenne a köztestületek önkormányzatiságból levezethető (ön)szabályozási autonómiájával. Amennyiben a köztestület elmulasztott eleget tenni a szabályzatalkotási kötelezettségének, akkor ez a mulasztás által közvetlenül érintett személy által a Kp. 127. §-a szerinti mulasztási perben volt peresíthető a Kp. 38. § (1) bekezdés b) pontja szerinti mulasztási keresettel.

Közvetlenül hatályosuló köztestületi szabályzat esetében a bíróság, amennyiben megállapította, hogy a sérelmezett szabályzati rendelkezés nem jogsértő, akkor a keresetet mint alaptalant elutasította a Kp. 88. § (1) bekezdés a) pontja alapján. Amennyiben a felperesnek nem volt keresetőségi joga a szabályzat kapcsán, azaz nem állt fenn a közvetlen érintettség, a meghatározott érdekeltségi kapcsolat a szabályzat kapcsán (például nem merült fel a sérelmezett szabályzati rendelkezés rá vonatkozó alkalmazásának lehetősége),¹⁰⁹ akkor a b) pont alapján volt helye visszautasításnak. Amennyiben azonban a bíróság meglátása szerint a sérelmezett szabályzati rendelkezés jogsértő volt, akkor a keresetnek helyt adva

109 A keresetőségi jogra ld. 2/2004. KJE, IV. pont; MUDRÁNÉ LÁNG Erzsébet: Néhány, a joggyakorlat fejlődését segítő, elvi tartalommal közzétett döntés bemutatása. In Tanulmánykötet a Kúria Közigazgatási Szakágában 2019-ben ítélező bírák tollából. Budapest, Kúria, 2019. 149-150.

a 89. § (1) bekezdés a) pontja szerint megsemmisítette vagy hatályon kívül helyezte azt.

Közvetett módon hatályosuló köztestületi szabályzat esetében a bíróságnak külön kellett vizsgálnia a szabályzat és az arra alapított egyedi döntés jogszerűségét. Ha a sérelmezett szabályzati rendelkezés nem volt jogsértő, akkor a bíróságnak ettől függetlenül még az arra alapított egyedi döntés jogszerűségét vizsgálnia kellett, hiszen előfordulhatott, hogy a szabályzat helytelen alkalmazása folytán mégis jogszerűtlen volt az egyedi döntés. Utóbbi esetben a Kp. 89. § (1) bekezdésének a) pontja értelmében az egyedi döntés megsemmisítésének, hatályon kívül helyezésének vagy megváltoztatásának, illetve a szabályzat megsemmisítésére irányuló kereset Kp. 88. § (1) bekezdés a) pontja szerinti elutasításának volt helye. Ha azonban a bíróság megállapította, hogy az alkalmazott szabályzati rendelkezés jogsértő volt, az szükségképpen maga után vonta az arra alapított egyedi döntés jogsértő mivoltát is, így ilyen esetben a szabályzati rendelkezés megsemmisítésének vagy hatályon kívül helyezésének, és az arra alapított egyedi döntés megsemmisítésének, hatályon kívül helyezésének vagy megváltoztatásának volt helye. Megjegyzendő, hogy bár a Kp. nem nevesítette külön, de a bírói gyakorlat, mint már említettem, ismerte a jogsértőnek tartott szabályzati rendelkezések bíróság általi „félretételének” lehetőségét is.¹¹⁰

Kiemelendő továbbá, hogy a Kp. teret adott az officialitás elvének is, így a Kp. 85. § (1) bekezdése szerint a bíróság a közigazgatási tevékenység, például köztestületi szabályzat jogszerűségét „a kereseti kérelem korlátai között” vizsgálja, valamint a 85. § (3) bekezdése meghatároz olyan körülményeket is, amelyeket a bíróságnak hivatalból kell figyelembe vennie.¹¹¹ A bíróság így e szabályok alapján a megtámadási perben akár a kereseti kérelemmel nem támadott szabályzati rendelkezésekre is jogosult volt kiterjeszteni vizsgálatának körét, amelyeket azok jogsértő mivolta esetén a fentiek szerint jogosult volt megsemmisíteni vagy hatályon kívül helyezni.

A szabályzat megalkotásának elmulasztása esetén a bíróság a Kp. 129. § (1) bekezdése szerint megállapította ennek a tényét, a köztestület pedig ezt követően a 129. § (3) bekezdése alapján köteles volt megalkotni a szabályzatot.

A köztestületi felügyeleti perben ezzel szemben a bíróság – a jogsértés megállapítása esetén – a törvényességi felügyeleti szerv vagy ügyész indítványára alkalmazhatott különböző egyéb, speciálisan a köztestület tárgyi jognak megfelelő, törvényes működésének helyreállítására irányuló, objektív jogvédelmi

¹¹⁰ BARABÁS, 2014, 61.; BDT2013. 3022. I.

¹¹¹ Ezekre I. bővebben: KÜPPER, 2014, 20-22.; KOZMA, 2019, 801-802.

célú jogkövetkezményeket is.¹¹² A bíróság e körben a Kp. 137. § (1) bekezdése alapján elrendelhetette a jogsértés orvoslására jogosult köztestületi szerv összehívását, a jogsértő köztestületi szerv vagy tisztségviselő tevékenységének felfüggesztését, valamint felügyelőbiztos kirendelését. A bíróságnak továbbá lehetősége volt arra is, hogy a köztestületi felügyeleti perben e speciális jogkövetkezményeket a fent ismertetett általános jogkövetkezményekkel (hatályon kívül helyezés vagy megsemmisítés) együttesen alkalmazza a Kp. 137. § (2) bekezdése nyomán.

Az alkalmazható jogkövetkezmények is jól mutatják tehát, hogy a két eljárás egymástól elkülönült célokkal rendelkezik. A megtámadási perek elsősorban a köztestületi szabályzatok által érintett személyek alanyi jogainak védelmére szolgálnak, így azokban a sérelmezett szabályzati rendelkezés és az esetlegesen arra alapított egyedi döntés jogszerűségi vizsgálatára van lehetőség. Az eredeti szabályozás ráadásul a szabályzat hatályosulási módjától függetlenül biztosította az érintettek általi megtámadás lehetőségét. Ezen eljárás tehát a szubjektív jogvédelem célját szolgálta, a miniszteri indokolás például ki is emeli, hogy a köztestületi felügyeleti per speciális, tárgyi jognak megfelelő működés helyreállítására szolgáló jogkövetkezményei főszabályként nem alkalmazhatóak a megtámadási perben.¹¹³ A bíróság azonban a szabályzat jogsértő mivoltának megállapítása esetén nem csak az arra alapított egyedi döntés, hanem a jogsértő szabályzati rendelkezés megsemmisítésére is jogosult volt, továbbá a köztestületi szabályzatok esetén is alkalmazhatta az officialitást tükröző perjogi szabályokat. Ezek a megoldások azt mutatják, hogy a jogalkotó – a szubjektív jogvédelem elődlegessége mellett – helyet hagyott az objektív jogvédelmi célt szolgáló megoldásoknak a megtámadási perben is. Ez álláspontom szerint helyeselhető, hiszen a köztestületek feletti törvényességi kontroll hatékonyságát növeli, ha a bíróság az érintettek általi keresetindítás „apropóján” is jogosult a jogsértő szabályzatok megsemmisítésére, tehát az objektív jogvédelmi funkció gyakorlására. Különösen igaz ez annak a tükrében, hogy a köztestületek feletti törvényességi felügyelet továbbra számos diszfunkcióval küzd, és sok esetben az opportunitás elve szerint működik.¹¹⁴ A jogalkotó is hasonlóképp gondolkodhatott, ezt mutatja a Kp. 137. § (3) bekezdésének azon szabálya, amely szerint a köztestületi felügyeleti per speciális, objektív jogvédelmi célú jogkövetkezményeinek alkalmazására megtámadási perben is lehetőség van, ha a törvényességi felügyeletet gyakorló szerv érdekeltként abba belép. A köztestületi felügyeleti per ezzel szemben kifejezetten az objektív jogvédelmi funkció célját szolgálta, ezt tükrözi, hogy a keresetindításra csak a törvényességi

¹¹² PETRIK: 136. § [A köztestületi felügyeleti per alapja és eljárási szabályai] In PETRIK, 2019, 405-406.

¹¹³ Részletes indokolás a T/12234. számú törvényjavaslatához, 137. §

¹¹⁴ Az opportunitásról ld. a helyi önkormányzatok feletti törvényességi felügyelet vonatkozásában: HOFFMAN – ROZSNYAI, 2014, 28.

felügyeleti szerv és ügyész jogosult, valamint az alkalmazható speciális jogkövetkezmények köre is. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a köztisztviselési szabályzatok köztisztviselési felügyeleti perben történő megsemmisítése áttételesen egyfajta „preventív” szubjektív jogvédelmi funkcióval is bír, hiszen a kasszáció útján megelőzhető, hogy a tárgyi jogot sértő szabályzat a későbbiekben egyéni jogsérelmeket okozzon. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az objektív jogvédelmi funkció közvetett módon a szubjektív jogvédelem célját is szolgálja.

A Kp. eredeti szabályozási modellje pedig a fegyelmi-etikai szabályzatokkal szemben is teljes körű jogvédelmet nyújtott. Ezek főszabályként az arra alapított, egyedi etikai-fegyelmi döntéssel együtt voltak megtámadhatóak. Ugyanakkor ez csak abban az esetben nyújthatott jogvédelmet, ha a taggal szemben etikai-fegyelmi eljárást indítottak és döntést is hoztak vele szemben. Nem volt azonban akadálya annak sem, hogy a tag – az etikai-fegyelmi eljárást mintegy megelőzve – közvetlenül támadja meg az etikai-fegyelmi szabályzatot arra hivatkozva, hogy az abban előírt, jogsértőnek tartott magatartásszabályt önként kell követnie, tehát az közvetlenül hatályosul rá nézve. Ilyen esetben persze bizonyítania kellett a közvetlen hatályosulás tényét is a Kp. 48. § (1) bekezdés d) pontja szerinti visszautasítás terhe mellett, azonban ha ezt megtette, akkor a bíróság ezen eljárásban is megsemmisíthette a jogsértő szabályzati rendelkezést. Nem volt akadálya annak sem, hogy akár az etikai-fegyelmi szabályzat által érintett harmadik személyek (pl. használók) is megtámadják azokat közvetlenül hatályosuló normatív aktusként.

5. A köztestületi normatív aktusokkal szembeni jogvédelem a Kp.-ban: a 2019 utáni szabályozás

A kódex eredeti szabályrendszeréből tehát a köztestületi szabályzatokkal szembeni jogvédelem magas szintje látszott kirajzolódni, amely mind a szubjektív, mind pedig az objektív jogvédelemből fakadó követelmények kielégítésére alkalmas volt. Sajnálatos módon azonban e szabályozást a jogalkotó az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény elfogadásával (a továbbiakban: Ejhet.) lerontotta.¹¹⁵ A továbbiakban azt vizsgálom, hogy e törvény hogyan alakította át a köztestületi normatív aktusokkal szembeni jogvédelem rendszerét.

5.1 A bírói út megnyitása – a szubjektív jogvédelem korlátozása?

Az Ejhet. módosításait követően a köztestületi szabályzatok ugyan továbbra is a generálklauzulán keresztül támadhatóak meg közigazgatási perben, azonban az általános hatályú rendelkezésekre vonatkozó, Kp. 4. § (5) bekezdésében található szabályrendszer alapjaiban változott meg. Egyfelől, a közvetlen módon hatályosuló köztestületi szabályzatok érintettek általi megtámadására a hatályos modellben már nincs lehetőség, ezt kizárólag a törvényességi felügyeletet gyakorló szerv vagy ügyész indítványozhatja. Másfelől, a köztestületi szabályzatok megsemmisítésére vagy hatályon kívül helyezésére ezentúl a Kp. 89. § (4) bekezdése szerint kizárólag a törvényességi felügyeleti szerv vagy ügyész indítványára kerülhet sor, ennek hiányában a bíróság csak annak egyedi ügyben való alkalmazását zárhatja ki.

A bírói út megnyitásával az első módosítás kapcsolatos. Annak eredményeként ugyanis a közvetlenül hatályosuló köztestületi szabályzatok által okozott jogsérelmet az alanyi jogaikban érintett személyek már nem tudják peresíteni, a közigazgatási bírói út ezek vonatkozásában számukra nem elérhető, azaz a szubjektív jogvédelem komoly csorbát szenved. A törvény ugyanakkor lehetőséget biztosít arra, hogy ilyen esetben a törvényességi felügyeleti szerv vagy az ügyész „indítványára” a szabályzat mégis közigazgatási jogvita tárgyává válhasson.

Nem világos azonban, hogy az „indítványozás” itt mit is jelent pontosan. A Kp. 17. § f) pontja külön, privilegizált felperesként nevesíti e szerveket, ha köztestületi szabályzat megsemmisítését „indítványozzák”, így arra következtethetünk, hogy az indítványozás valójában az általános, megtámadási per szabályai szerinti keresetindítási jogosultságot jelent. Ezt támasztja alá az is, hogy a köztestületi

¹¹⁵ A módosításokról részletesen ld.: F. ROZSNYAI Krisztina: Variációk egy témára: a közigazgatási ügyben eljáró bíróságok és hatásköreik. Jogtudományi Közlöny, 2020/2, 84-92.

felügyeleti per megindítására külön rendelkezés, a Kp. 17. § b) pontja jogosítja fel ugyanezen szerveket.¹¹⁶ Ha ez így van, akkor nem világos, hogy az így indult megtámadási per milyen viszonyban van a köztestületi felügyeleti perrel, amelyet szintén e szervek indíthatnak meg.

E megoldás nem szolgálhatja hatékonyan a szubjektív jogvédelem célját, hiszen a jogsérelmet szenvedett személynek nincs semmilyen eszköze arra, hogy kikényszerítse a felügyeleti szervtől vagy ügyészségtől a keresetindítást.¹¹⁷ A jogsérelmet szenvedett személy ugyan élhet ilyen tartalmú közérdekű bejelentéssel az említett szervek felé, ugyanakkor annak teljesítése nem kikényszeríthető egyik szervtől sem, azok ugyanis az opportunitás elve alapján járnak el. Ráadásul mind a törvényességi felügyeletnek, mind az ügyészi fellépésnek objektív jogvédelmi, közérdekvédelmi funkciója van,¹¹⁸ így e szervek ellenőrzési hatásköre is csak a köztestületi aktusok *objektív jogszerűségére*, nem pedig az azok által okozott egyedi jogsérelmekre terjed ki. Erre utal például az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény 27. § (6) bekezdése, amely szerint az ügyész törvény által biztosított perindítási jogosultsága esetén az eljárás *közérdekűségét* vélelmezni kell. Az ágazati jogszabályok általában szintén leszögezik, hogy a törvényességi felügyelet nem terjed ki az olyan ügyekre, amelyekben egyedi bírósági eljárásnak van helye.¹¹⁹ Ennek tükrében kérdéses, hogy e szervek mennyiben alkalmasak arra, hogy egyéni jogsérelmeket peresíthessenek. Márpedig ha e szervek nem indítanak ilyen pert, akkor a közvetlenül hatályosuló szabályzat által okozott alanyi jogsérelem orvosolatlanul marad, e megoldás tehát a szubjektív jogvédelmet semmilyen formában nem biztosítja. Ez különösen aggályos annak tükrében, hogy a köztestületek, mint láttuk, széles körben alkalmaznak közvetlenül hatályosuló szabályzatokat.

De mint arról már szóltam, bizonyos értelemben a fegyelmi-etikai szabályzatok is közvetlen módon hatályosulnak, hiszen az azokban foglaltakat a köztestületi tagoknak önkéntesen kell követniük, az egyedi fegyelmi határozatok csak az azok megsértésére adott utólagos reakciónak tekinthetők. Így hiába gondolja úgy egy köztestületi tag, hogy a fegyelmi-etikai szabályzat által kötelezően előírt, fegyelmi-etikai büntetés terhe mellett követendő magatartásforma tanúsítása alanyi jogát sértené, ezt a jogsérelmet a hatályos szabályozásban már nem tudja közvetlenül peresíteni. Ilyen esetben – nem számítva a törvényességi felügyeleti szerv vagy ügyész keretindításában való „reménykedést” – egy módon vitathatja a szabályzati rendelkezés jogszerűségét, mégpedig ha szándékosan megsérti azt,

116 PETRIK Ferenc: 17. § [Felperes] In PETRIK, 2019, 101-102.

117 Így a korábbi szabályozás kapcsán F. ROZSNYAI, 2018, 65.

118 Az ügyészség kapcsán ld. VARGA Zs. András: Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon. Budapest, Pázmány Press, 2012. 201-204.

119 Ld. pl. Észk. 38. § (3) bekezdés; Üttv. 197. § (2) bekezdés

kiprovokálván ezzel a fegyelmi-etikai büntetést, amely – egyedi döntésként – már megtámadható közigazgatási bíróság előtt az alapul fekvő szabállyal együtt. E megoldás különösen súlyos aggályokat vet fel a kényszerszabállyal működő köztestületek esetében, ezek esetében ugyanis a tag csak a hivatás gyakorlásából való kizárást kockáztatva érheti el a szabályzat felülvizsgálatát. Álláspontom szerint semmi sem indokolja a köztestületi szabályzatokkal, különösen az etikai-fegyelmi szabályzatokkal szembeni szubjektív jogvédelem ilyen jellegű korlátozását. Sokatmondó, hogy az Ejhet. indokolása sem tartalmaz egyetlen érvet e módosítás mellett.¹²⁰

A közvetlenül hatályosuló szabályzatok által okozott jogsérelem orvosolása tehát a hatályos szabályozásban nem a jogsérelmet szenvedett személy önrendelkezési jogából levezetett döntésétől, azaz az általa történő keresetindítástól függ, hanem egy külső szerv nem kikényszeríthető, mérlegelési jogkörön alapuló döntésétől, ez pedig álláspontom szerint igencsak aggályos megoldásnak tekinthető.

5.2 Az eljárástípusok – szakítás a kétpilléres modellel?

Utaltam rá, hogy az Ejhet. módosításai nyomán a korábbi, világos logikán alapuló kétpilléres szabályozási modell elenyészni, a két eljárástípus összemosódni látszik. A közvetlenül hatályosuló szabályzatok ugyanis kizárólag a törvényességi felügyeleti szerv vagy ügyész keresetindítása esetén válhatnak közigazgatási jogvita tárgyává, az ilyen eljárás azonban az általános megtámadási per szabályai zajlik. Ha pedig egy köztestületi szabályzat közigazgatási jogvita tárgyává is válik, annak megsemmisítésére szintén csak az említett szervek valamelyikének indítványára kerülhet sor, az ilyen indítvány megtételére pedig nyilvánvalóan csak akkor van lehetőség, ha az adott szerv valamilyen eljárási pozícióban – felperesként vagy érdekeltként – részt vesz az általános szabályok szerint zajló perben. Ezzel a jogalkotó „belekényszeríti” a felügyeleti szerveket és az ügyészt az általános megtámadási perekbe, amellyel gyakorlatilag kiüresíti a köztestületi felügyeleti per intézményét. A bíróság ráadásul a Kp. 137. § (3) bekezdése nyomán a megtámadási perben is alkalmazhatja a törvényességi felügyeleti per speciális jogkövetkezményeit, ha erre vonatkozó indítványt terjeszt elő a törvényességi felügyeleti szerv, így tehát e speciális ítéleti rendelkezések alkalmazásához sincs szükség feltétlenül a köztestületi felügyeleti perre.

Ennek nyomán felvetődhet a kérdés, hogy mi értelme van a köztestületi felügyeleti per külön szabályozásának, ha az annak megindítására jogosult

¹²⁰ A 196-197. §§-hoz fűzött részletes indoklás mindössze azt mondja ki, hogy „általános hatályú rendelkezést csak a törvényességi felügyeletet gyakorló kifogásolhat a bíróság előtt, ha ilyen nincs, akkor az ügyész,” ez azonban a normaszöveggel is ellentétes, hiszen a közvetett módon hatályosuló szabályzatok az egyedi döntéssel együtt továbbra is megtámadhatóak az érintettek által is.

szervek a szabályzat jogsértő mivolta esetén megtámadási pert is indíthatnak, sőt annak során indítványozhatják a speciális jogkövetkezmények alkalmazását is. Ezzel a köztestületi felügyeleti per lényegében elvesztette legfontosabb megkülönböztető jegyeit. Természetesen a felügyeleti szervek, mint említettem, eddig is részt vehettek az általános szabályok szerint zajló megtámadási perekben, azonban ez nem volt szükségszerű, a bíróság az ő fellépésük hiányában is érdemben elbírálhatta a jogvitát. A hatályos megoldásban azonban e szerveknek a megtámadási perekben való fellépése szükségszerű: a közvetlenül hatályosuló szabályzatok csak így válhatnak közigazgatási jogvita tárgyává; a kasszatórius jogkör gyakorlásának pedig szintén ez a feltétele.

Persze a köztestületek működésével kapcsolatos egyéb, nem szabályzatokkal kapcsolatos jogsértések törvényességi felügyeleti szerv általi peresítésére a hatályos megoldásban is csak a köztestületi felügyeleti perben kerülhet sor,¹²¹ így ezen eljárástípus minden bizonnyal nem fog teljességgel elenyészni. Az azonban biztos, hogy e módosítások nyomán bizonytalan joghelyzet alakult ki annak tekintetében, hogy mely eljárást kell megindítani a törvényességi felügyeleti szervnek, ha a köztestületi szabályzat jogsértő mivoltát észleli.

5.3 Az eljárások során előterjeszthető kereseti kérelmek és bíróság által alkalmazható jogkövetkezmények – a bíróság kezének megkötése

Az Ejh. módosításai a bíróság jogsértő köztestületi szabályzatokkal kapcsolatos döntési jogkörét is új alapokra helyezték. A jogalkotó szakított azzal a megoldással, amely szerint a bíróság nem csak a köztestületi felügyeleti perben, hanem a szubjektív jogvédelmi célú megtámadási perben is jogosult kasszatórius jogkör gyakorlására. A Kp. 89. § (1) bekezdés a) pontja szerint ugyanis a bíróság ítéletében főszabályként csak a szabályzat egyedi ügyben való alkalmazását zárhatja ki, megsemmisítésre vagy hatályon kívül helyezésre csak a törvényességi felügyeletet gyakorló szerv vagy ügyész indítványára kerülhet sor a 89. § (4) bekezdése alapján. Ezen indítvány megtételére az említett szervek nyilvánvalóan jogosultak a köztestületi felügyeleti perben, azonban ide tartozik az az eset is, amikor a közvetett módon hatályosuló szabályzat érintett általi megtámadása esetén az említett szervek valamelyike a perbe érdekeltként belépve tesz ilyen indítványt, vagy közvetlenül hatályosuló szabályzat esetében maga indít megtámadási pert.

Önmagában az, hogy a kódex immáron kifejezetten nevesíti az egyedi ügyben való alkalmazás kizárását mint jogkövetkezményt, mindenképpen üdvözlendő változás. Előfordulhatnak ugyanis olyan esetek, amikor az egyéni jogsérelmet nem a szabályzati rendelkezés jogsértő mivolta, hanem a jogsértő jogalkalmazás

121 Ilyen pl. a köztestületi választásokkal vagy a küldöttgyűlések lebonyolításával kapcsolatos jogvita.

okozza. Ilyen esetben a szabályzati rendelkezés a felperes számára jogsérelmet okoz ugyan, de más címzettek vonatkozásában nem feltétlenül tekinthető jogsértőnek. Ebben az esetben a szabályzati rendelkezés megsemmisítésére nincs szükség, azonban a szubjektív jogvédelem megköveteli, hogy a bíróság kizárja a megismételt eljárásban annak alkalmazását.¹²²

Ugyanakkor a bíróság kasszatórius jogkörének a fentiek szerinti korlátozását nem tartom indokoltnak. Ez ahhoz az abszurd helyzethez vezethet, hogy a jogrendszerben fennmaradhat egy olyan köztestületi szabályzat, amelynek a jogsértő mivoltát a bíróság megállapította, de indítvány hiányában megsemmisíteni nem tudta. Gondoljunk csak arra a helyzetre, amikor a köztestületi szabályzati rendelkezés kétséget kizáróan jogszabályba ütközik, például díjminimumot ír elő egyes szolgáltatások nyújtása kapcsán. Ilyen esetben semmi sem indokolja, hogy a bíróság ne rendelkezzen hatáskörrel annak a felperes keresete nyomán történő megsemmisítésére.

A hatályos szabályozás szerint ilyen esetben a bíróságnak az alábbiak szerint kell eljárnia. Először a Kp. 20. § (4) bekezdése alapján értesítenie kell a törvényességi felügyeleti szervet vagy ügyészt a felperesi érdekeltként történő perbelépés lehetőségéről, vagy pedig – ha úgy ítéli meg, hogy azok perben állása a jogvita rendezése érdekében kifejezetten szükséges – a Kp. 20. § (6) bekezdése alapján érdekeltként perbe is állíthatja azokat. Megjegyzendő, hogy bár a Kp. 17. § f) pontja felperesként nevesíti e szerveket, a kódex nem ad lehetőséget azok felperesként történő hivatalbóli perbeállítására, így e szervek vonatkozásában is csak az érdekeltként történő perbeállítás merülhet fel.¹²³ Ezt követően a törvényességi felügyeleti szervnek meg kell vizsgálnia a kérdéses szabályzati rendelkezést, döntenie kell arról, hogy az álláspontja szerint jogsértő-e, végül pedig arról is határoznia kell, hogy szükségesnek tartja-e a vitatott szabályzati rendelkezés megsemmisítésének indítványozását, amennyiben pedig igen, akkor meg kell tennie az erre irányuló indítványát. A bíróság pedig csak ezt követően hozhatja meg ítéletét, amelyben ekkor már kasszatórius jogkört is gyakorolhat.

E megoldás ugyanakkor számos problémát felvet. Egyfelől kérdéses, hogy ez az eljárás mennyiben van összhangban a Kp. 2. § (2) bekezdése és 3. § (1) bekezdése által nevesített perkoncentráció követelményével, amelynek tömören összefoglalt célja: a perek gyors befejezése.¹²⁴ Az érdekeltként való perbelépésre

122 Hasonló rendelkezést tartalmaz a Kp. 147. §-a az önkormányzati normakontroll kapcsán is, ld: BALOGH Zsolt: 147. § [Általános alkalmazási tilalom] In BARABÁS – F. ROZSNYAI – KOVÁCS, 2018, 758.

123 Ld. F. ROZSNYAI Krisztina: 19. § [Pertársaság] In BARABÁS – F. ROZSNYAI – KOVÁCS, 2018, 221.

124 VARGA István: 3. § [A perkoncentráció elve] In VARGA István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 25-27.; a közigazgatási perben való érvényesülésére ld. STEFANCSIK Márta: Az anyagi pervezetés – a bíróság feladatai. In Tanulmánykötet a Kúria... 209-214.

történő felhívás vagy perbe állítás hosszadalmas folyamata ugyanis kifejezetten e cél ellenében hat, különösen akkor, ha annak szükségessége csak az első tárgyaláson vagy azt követően merül fel. Ebben az esetben nem teljesíthető a jogvita lehetőség szerint egy tárgyaláson való elbírálásának célkitűzése sem.¹²⁵ Problémákat vethet fel az is, hogy a perbeállítást követően sincs semmilyen biztosítéka annak, hogy a perbe állított szerv valóban ilyen tartalmú indítványt fog tenni, ugyanis erre semmi sem kötelezi. Az indítvány megtétele teljes mértékben attól függ, hogy a felügyeleti szerv milyen jogsértéseket tart megállapíthatónak,¹²⁶ így minden további nélkül tehet olyan nyilatkozatot, hogy a kérdéses szabályzatot nem tartja jogsértőnek. Harmadrészt pedig felmerül a prejudikáció problematikája is. Azzal ugyanis, hogy a bíróság tájékoztatja a feleket arról, hogy hivatalból perbe állítja érdekeltként a törvényességi felügyeleti szervet, nyilvánvalóan arra lehet következtetni, hogy a bíróság jogsértőnek tartja az ügy tárgyát képző szabályzatot és szükségesnek tartja annak megsemmisítését, azaz a felperes javára fogja eldönteni a jogvitát.¹²⁷

A bíróság döntési jogkörének ilyen jellegű megkötése az objektív jogvédelmi funkció súlyos sérelmét eredményezi. A szabályzat egyedi ügyben való alkalmazásának kizárása ugyanis a szubjektív jogvédelem szempontjából elégségesnek tekinthető, hiszen ilyen esetben azt a felperessel szemben a megismételt eljárásban már nem lehet alkalmazni, ez azonban a szabályzat más ügyekben való alkalmazását nem érinti. Ez különösen problémás lehet az etikai-fegyelmi ügyekben: amennyiben a bíróság egy fegyelmi határozattal kapcsolatos ügyben megállapítja egy fegyelmi vétség tényállásának törvénysértő mivoltát, de annak csak az ügyben való alkalmazását zárja ki, semmi sem akadályozza meg a köztestületet abban, hogy a kérdéses fegyelmi vétség elkövetését más tagoknak felrója, és fegyelmi büntetéseket szabjon ki, ez pedig további megtámadási pereket generálhat. E módosítás nyomán tehát az érintettek általi keresetindítás a továbbiakban már nem szolgálhat a köztestületi szabályzatok feletti objektív jogvédelmi célú bírói kontroll „apropójául”, amely – tekintettel a törvényességi felügyeleti eljárás diszfunkcióira – az objektív jogvédelem háttérbe szorulását eredményezi.

Nem világos, hogy a jogalkotó miért döntött a bíróság kasszatórius jogkörének ilyen jellegű korlátozása mellett. Az Ejhet. indokolása a 89. § (4) bekezdésének módosítása kapcsán még csak meg sem említi ezt, a 4. § (5) bekezdésének módosítása kapcsán pedig mindössze annyit szögez le, hogy „konkrét ügyben általános hatályú rendelkezésnek csak az érintettel szembeni

¹²⁵ Kp. 57. § (1) bekezdés

¹²⁶ BARABÁS, 2014, 61-62.

¹²⁷ A közigazgatási bíró közrehatási tevékenységének esetleges prejudikáló hatásairól ld.: HUBER Gábor – REMES Gábor: 71. § [A tárgyalás vezetése] In BARABÁS – F. ROZSNYAI – KOVÁCS, 2018, 396-399.

alkalmazhatatlanságát mondhatja ki a bíróság.”¹²⁸ Jogalkotói célként merülhet fel az objektív jogvédelem szintjének növelése a törvényességi felügyeleti szervek és az ügyész jogköreinek erősítésével. Nem vitás, hogy az objektív jogvédelem megerősítése legitim jogalkotói célkitűzés lehet, azonban ez nem a felügyeleti szerveknek az érintettek által szubjektív jogvédelmi célból indított megtámadási perekbe történő „beleerőltetésével” érthető el. Ez utóbbi ellentétes a közigazgatási per dogmatikájával, számos nehezen megválaszolható kérdést vet fel a kodifikáció és jogalkalmazás szempontjából, valamint indokolatlanul elhúzza az eljárásokat is. Álláspontom szerint a köztestületi szabályzatokkal szembeni objektív jogvédelem magasabb szintje nem e szervek megtámadási perekbe történő bevonásával, hanem az ügyben eljáró bíró autonóm jogértelmezésén alapuló, szabad, külső befolyástól mentes döntési jogkörének biztosításával érthető el. Az egyedi ügyben eljáró bíró ugyanis – az ügy összes körülményét ismerve – megalapozott döntést tud hozni arról, hogy szükséges-e a közérdek védelmének céljából az alanyi jogaiban érintett személy által támadott szabályzat megsemmisítése, hatályon kívül helyezése, avagy elegendő annak ügyben való alkalmazásának kizárása. E döntés meghozatalához nincs szükség a törvényességi felügyeleti szervek vagy az ügyész véleményére, indítványára, azok ugyanis az egyedi ügy szempontjából releváns nyilatkozatokkal nem szolgálhatnak. Az objektív jogvédelem kiteljesedése tehát meglátásom szerint nem a bíró kezének megkötésétől,¹²⁹ hanem az egyedi ügyben végzett, autonóm ténymérlegelése és jogértelmezése nyomán megszülető megalapozott döntésétől, valamint az objektív jogvédelem célját szolgáló, officialitást tükröző perjogi szabályok alkalmazásától várható. Nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy amennyiben a törvényességi felügyeleti szerv vagy ügyész észleli, hogy egy köztestületi szabályzat a tárgyi jogba ütközik, akkor nem kell megvárnia, amíg egy érintett azt megtámadja, hanem – az egyéb, peren kívüli felügyeleti eszközök sikertelensége esetén – saját jogon is megindíthatja a köztestületi felügyeleti pert, amely szintén az objektív jogvédelmet szolgálja.

Persze előfordulhat, hogy a perben érdekeltként fellépve a törvényességi felügyeleti szerv vagy ügyész releváns nyilatkozatokat tesz, például nyilatkozik a felperes által sérelmezett szabályzat kapcsán esetlegesen lefolytatott törvényességi felügyeleti eljárásról. Épp ezért e szervek érdekeltként történő fellépésének lehetősége mindenképp megőrizendő, azonban a kasszatórius jogkör gyakorlása ekkor sem függhet azok indítványától. Utóbbi kizárólag az eljáró bíró autonóm döntésétől függhet.

128 Részletes indoklás a T/8016. számú törvényjavaslathoz, 215. §, 196-197. §§

129 A döntési jogkör korlátozása nyilvánult meg a reformatórius jogkör kapcsán is, ld.: F. ROZSNYAI, 2020, 91.

A kasszatórius jogkör gyakorlásának a felügyeleti szerv és ügyész indítványához kötése indokolható lehetne azzal is, hogy ha a bíróságok az érintettek indítványára tömegesen semmisítenek meg köztestületi szabályzati rendelkezéseket, akkor idővel a címzettek számára áttekinthetetlenné válhat, hogy mely szabályzati rendelkezéseket kell követniük, és melyek azok, amelyeket a bíróság megsemmisített. A normatív aktusok megsemmisítése – azok nyitott címzetti köre miatt – valóban veszélyes lehet a jogbiztonságra,¹³⁰ azonban ezen érv ebben az esetben álláspontom szerint nem áll meg. Egyfelől, a Kp. hatályba lépése és az Ejhet. hatályba lépése közötti két évben a köztestületi szabályzatok megtámadásának nem alakult ki szinte semmilyen gyakorlata.¹³¹ Ez betudható annak, hogy a köztestületi szabályzatok érintettek általi megtámadásának intézménye korábban teljesen ismeretlen volt a magyar jogban, valamint hogy a jogalkotó a szabályozás módosításával még a lehetőségét sem adta meg annak, hogy az ezzel kapcsolatos gyakorlat kibontakozzon. Létező joggyakorlat hiányában pedig nyilván nem lehet alapos a jogbiztonsággal kapcsolatos érv. Másfelől pedig vitatható, hogy önmagában a jogbiztonság ilyen, potenciális sérelme indokolná a jogvédelem szintjének csökkentését. Vannak ugyanis egyéb, a bíró döntési jogkörének direkt korlátozásával nem járó perjogi eszközök, amelyekkel biztosítható a joggyakorlat egysége, és így megelőzhető a jogbiztonság sérelme. Gondoljunk csak a felülvizsgálati eljárásra,¹³² vagy a Kúria egyéb, jogegység biztosítására szolgáló jogköreire, például a korlátozott precedensrendszerre és a jogegységi panaszra,¹³³ amelyek betölthetnék e kontrollfunkciót.

130 Erről ld. az önkormányzati normakontroll kapcsán: BALOGH Zsolt: Normakontroll eljárás... In GERENCSE – BERKES – VARGA, 2015, 209-212.

131 A Bírósági Határozatok Gyűjteményében, valamint az egyéb nyilvános döntvénytárakban egyetlen ilyen ügyet sem lelt fel a szerző.

132 Ld. KOVÁCS András György: A Kúria megváltozott szerepköre a közigazgatási perrendtartás rendszerében. Jogtudományi Közlöny, 2017/9, 405-406.

133 Ennek jogegységre gyakorolt hatása azonban megkérdőjelezhető, ld.: OSZTOVITS András: Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés? Magyar Jog, 2020/2, 72-80.; ezzel ellentétesen: VARGA Zs. András: Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról. Uo. 81-87.

6. Összegzés – két lépést előre, egyet hátra?

A Kp. a régi Pp. szabályrendszeréhez képest összehasonlíthatatlanul magasabb szintű jogvédelmet biztosít a közigazgatás tevékenységével szemben. Ennek egyik fontos biztosítéka a hízagmentesség elve által megkövetelt generálklauzulus modell implementálása volt, amely nyomán – többek közt – a köztestületi jogviták összességének elbírálása is a közigazgatási ügyekben eljáró bíróságokra tartozik.

E tendencia álláspontom szerint mindenképp üdvözlendő, ugyanis ezzel megszűnt a korábbi szabályozásra jellemző bizonytalan helyzet, amely az ágazati jogalkotó döntésére bízta, hogy az egyes köztestületi jogvitákban milyen szabályok szerint járjon el a bíróság. Meglátásom szerint az is helyes jogalkotói döntés volt, hogy a köztestületi jogviták a közigazgatási bírói útra, és nem a polgári bíróságok hatáskörébe tartoznak. A köztestületek 2. fejezetben ismertetett sajátosságai mind ezt indokolják: a köztestület „kvázi” közigazgatási szervként eljárva olyan kötelező közhatalmi döntéseket hoz a tagokkal (és harmadik személyekkel) szemben, amelyek segítségével közfeladatokat lát el, ezen eljárása pedig közjogi jellegű szabályozás alá esik. A közhatalmi cselekmények törvényességének végső biztosítéka pedig a közigazgatási bírói út megléte.

Különösen jól látszik a közhatalom-gyakorlás, valamint a közhatalmi cselekményekkel szembeni jogvédelem jelentősége a köztestületi etikai-fegyelmi ügyekben, amelyek során a köztestület a szakmai (ön)szabályozás keretén belül saját maga által lefektetett magatartásszabályok be nem tartását szankcionálja közhatalmi jogalkalmazás útján, amelynek eredményeként az eljárás alá vont személy akár ki is zárható egy adott szakma gyakorlásából. Ennek tükrében különösen üdvözlendő változás, hogy a Kp. immáron az ágazati jogalkotó „szeszélyétől” függetlenül, minden köztestület tekintetében a közigazgatási perben biztosítja a köztestületi fegyelmi-etikai döntésekkel szembeni jogvédelmet.

A köztestületek közjogi státuszát mutatja a széles szabályzatalkotási autonómia is, a jogvédelmet azonban ezekkel szemben is biztosítani kell. A törvényességi felügyeleti szerv feladata annak biztosítása, hogy a köztestületi szabályzatok ne ütközzenek a tárgyi jogrendbe, ezt pedig végső soron a szabályzat közigazgatási perben való megsemmisítésének indítványozásával érhetik el. A szabályzatok továbbá – függetlenül attól, hogy közvetett vagy közvetlen módon hatályosulnak – egyéni jogsérelmeket is okozhatnak, így lehetőséget kell biztosítani a szabályzatok szubjektív jogvédelmi célú, érintettek általi megtámadására is. A Kp. komoly előrelépést a köztestületi szabályzatokkal szembeni jogvédelem szempontjából is, hiszen a generálklauzulus megoldásnak köszönhetőek ezek

kikerültek abból a szabályozási „vákuumból,”¹³⁴ amelyben eddig voltak. E változás kiváltképp üdvözlendő volt az etikai-fegyelmi szabályzatokkal szembeni jogvédelem kapcsán, amelyek kapcsán a köztestületi szabályzatalkotási autonómia a legszélesebb körben érvényesül, így az ezekkel szembeni jogvédelem különösen nagy jelentőségű.

A kódex eredeti szabályozási modelljében a köztestületi felügyeleti per a szabályzatokkal szembeni objektív jogvédelmet szolgálta, míg a megtámadási perek elsődlegesen – a szabályzat hatályosulási módjától függetlenül – a szubjektív jogvédelem megvalósítására szolgáltak, azonban egyúttal „apropót” adtak a bíróságnak a szabályzatok objektív jogszerűségének vizsgálatára is, hiszen a bíróság kasszatórius jogkör gyakorlására is jogosult volt ezen eljárásban. E megoldás a köztestületi szabályzatokkal szemben magas szintű jogvédelmet biztosított, mind az alanyi jogok, mind pedig a tárgyi jog védelmének szempontjából. A legjobb példát erre a fegyelmi-etikai szabályzatok jelentették, ezek ugyanis – a gyakorlatban jelentkező igényeknek megfelelően – felülvizsgálhatóvá váltak az egyedi etikai-fegyelmi döntés megtámadására irányuló perekben, de azok önkéntes jogkövetéssel történő érvényesülésére tekintettel a közvetlenül megtámadásuk is lehetséges volt. A köztestületi felügyeleti perben pedig a törvényességi felügyeleti szervek immáron egységes perjogi szabályok szerint peresíthették az etikai-fegyelmi szabályzatokkal kapcsolatos törvényességi észrevételeiket.

Az Ejhet. módosításai azonban e magas szintű jogvédelmet erőteljesen lerontották. A hatályos szabályozásban a közvetlenül hatályosuló köztestületi szabályzatok érintettek általi megtámadására már nincs lehetőség, ezek csak a törvényességi felügyeleti szerv vagy ügyész keresetindítása esetén válhatnak megtámadási per tárgyává, amely erőteljesen korlátozza a szubjektív jogvédelem lehetőségeit, hiszen ez a közvetlenül hatályosuló szabályzatok vonatkozásában gyakorlatilag kizárja a közigazgatási bírói utat az érintettek számára. Továbbá, még ha egy köztestületi szabályzat közigazgatási jogvita tárgyává is válik, a bíróság csak semmisítheti meg azt, ha a törvényességi felügyeleti szerv vagy ügyész ezt is indítványozza. A bíróság kasszatórius jogkörének ilyen jellegű megkötése az objektív jogvédelmi funkciót szorítja háttérbe, hiszen a bíróságnak a megtámadási perekben ezt követően csak az említett szervek – számos kérdést és problémát felvető – perbeállítása és ilyen tartalmú indítványa esetén lesz lehetősége a köztestületi szabályzat megsemmisítésére.

E módosítások az etikai-fegyelmi ügyekben biztosított jogvédelem szintjét is lerontották, amely – az ezen eljárások során alkalmazható súlyos jogkövetkezményekre tekintettel – különösen aggályosnak tekinthető. Az etikai-

134 F. ROZSNYAI, 2010, 66.

fegyelmi szabályzatok az érintett tag által az etikai-fegyelmi döntés ellen indított megtámadási perben ugyan közigazgatási jogvita tárgyává tehetőek, de ezek közvetlen megtámadására a továbbiakban már nincs lehetőség. A köztestületi tagoknak így ki kell kényszeríteniük egy egyedi fegyelmi-etikai döntést, amellyel együtt megtámadhatják a szabályzatot is. Ez egy teljes mértékben indokolatlan korlátozás, amely folytán a köztestületi tagok számára jóval nehezebben érhető el a jogsértő etikai-fegyelmi szabályzati rendelkezésekkel szembeni jogvédelem. Ez akár alkotmányossági aggályokat is felvethet, különösen a kényszersztagsággal működő köztestületek, valamint az alapjogokat érintő etikai-fegyelmi tényállások esetében. E módosítás ráadásul kizárja az etikai-fegyelmi szabályzatok harmadik személyek, például a használók által történő megtámadásának lehetőségét is, amely szintén aggályos. A bíróság pedig, még ha meg is állapítja az etikai-fegyelmi szabályzat jogsértő mivoltát, annak megsemmisítésére külön indítvány hiányában nem jogosult, amely egyfelől ellentétes a közigazgatási bíráskodás objektív jogvédelmi funkciójával, másfelől pedig potenciálisan újabb, az érintettek által szubjektív jogvédelmi céllal indított pereket generál. Csak utalok rá, hogy álláspontom szerint erőteljesen megkérdőjelezhető, hogy e megoldások tükrében az etikai-fegyelmi (és más köztestületi) szabályzatokkal szemben a kódex által biztosított jogvédelem hatékonynak tekinthető-e egyáltalán a Kp. 2. § (1) bekezdése szerinti értelemben; ez azonban külön értékezés tárgyát képezhetné.¹³⁵

Összességében tehát elmondható, hogy a Kp. eredeti szabályozása nem csak egyszerűen elérhetővé tette a köztestületi szabályzatokkal szembeni szubjektív és objektív jogvédelmet, hanem a jogvédelemnek egy igen magas szintjét biztosította. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a jogalkotó egyszerre két lépést tett a hézagmentes jogvédelmet biztosító, valódi értelemben vett közigazgatási bíráskodás felé. Ehhez képest az Ejhet. módosításai komoly visszalépést jelentettek: bár a köztestületi szabályzatok a 2018 előtti megoldással ellentétben továbbra is közigazgatási bírói kontroll alatt állnak, a szubjektív és az objektív jogvédelem szintje is erőteljesen csökkent. A módosítások ugyanis – a feltehető jogalkotói szándék ellenére – nem erősítették meg az objektív jogvédelmet (sőt!), ezzel egyidejűleg viszont markánsan csökkentették a szubjektív jogvédelem szintjét. A jogalkotó tehát az Ejhet. elfogadásával mintha visszafordult volna a 2018-ban megkezdett úton, és visszafelé tett volna egy lépést. Csak remélni lehet, hogy ez csak egy átmeneti megingás volt, és a jogalkotó a jövőben visszafordul a helyes irányba, a köztestületi szabályzatokkal szembeni bírói jogvédelem minél szélesebb körben történő érvényre juttatása felé.

135 A hatékony jogvédelemre ld. pl. SZENTE Zoltán: The Principle of Effective Legal Protection in Administrative Law – A Comparison. In SZENTE Zoltán – KONRAD LACHMAYER (eds.): The Principle of Effective Legal Protection in Administrative Law. London, New York, Routledge, 2017. 356-393.

7. Irodalomjegyzék

Monográfiák

Barabás Gergely – F. Rozsnyai Krisztina – Kovács András György: Kommentár a közigazgatási perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2018.

Berényi Sándor: Az európai közigazgatási rendszerek intézményei. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003.

Steffen Detterbeck: Allgemeines Verwaltungsrecht mit Verwaltungsprozessrecht. Marburg, Verlag C.H. Beck, 2016.

F. Rozsnyai Krisztina: Hatékony jogvédelem a közigazgatási perben. A magyar közigazgatási perrendtartás európai fejlődési tendenciákhoz illeszkedő kodifikációjának egyes előkérdései. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.

F. Rozsnyai Krisztina: Közigazgatási bíráskodás Prokrusztész-ágyban. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010.

Fazekas Marianna: A köztestületek szabályozásának egyes kérdései. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2008.

Fazekas Marianna (szerk.): Közigazgatási jog. Általános rész I. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.

Fazekas Marianna (szerk.): Közigazgatási jog. Általános rész III. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.

Fábián Adrián: Az önkormányzati jogalkotás fejlődése és fejlesztési lehetőségei. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008.

Friedhelm Hufen: Verwaltungsprozessrecht. Mainz, Verlag C.H. Beck, 2019.

Jakab András: A magyar jogrendszer szerkezete. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007.

Kovács András György: Piacszabályozás és jogorvoslat. Budapest, HVG-ORAC, 2012.

Madarász Tibor: A magyar államigazgatási jog alapjai. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.

Mauer, Hartmut – Waldhoff, Christian: Allgemeines Verwaltungsrecht. Konstanz, Berlin, Verlag C.H. Beck, 2017.

Patyi András: Közigazgatási bíráskodásunk modelljei. Budapest, Logod Bt, 2002.

Patyi András: Közigazgatás – Alkotmány – Bíráskodás. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft, 2011.

Petrik Ferenc (szerk.): A közigazgatási eljárás szabályai II. – Kp. – A közigazgatási perrendtartás magyarázata. Budapest, HVG-ORAC, 2019.

Trócsányi László: A közigazgatási bíráskodás egyes elméleti és gyakorlati kérdései. Budapest, MTA Államtudományi Kutatások Programirodája, 1990.

Vadál Ildikó: A közigazgatási jog kodifikációja. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006.

Pieter Van Dijk et al. (eds.): Theory and Practice of the European Convention of Human Rights. Antwerpen, Oxford, Intersentia, 2006.

Varga István (szerk.). A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I. Budapest, HVG-ORAC, 2019.

Varga Zs. András: Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon. Budapest, Pázmány Press, 2012.

Szakcikk, tanulmányok

Ádám Antal: A végrehajtó hatalom és az autonóm közjogi intézmények jogalkotásáról. Magyar Közigazgatás, 1993/5. sz.

Balogh Zsolt: Normakontroll eljárás mint különleges pertípus. In Gerencsér Balázs – Berkes Lilla – Varga Zs. András: A hazai és az uniós közigazgatási eljárásjog aktuális kérdései. Budapest, Pázmány Press, 2015.

Barabás Gergely: A Kúria ítélete a Magyar Orvosi Kamara tagdíjszabályzatában foglalt regisztrációs díjfizetési kötelezettséget előíró szabály hatályon kívül helyezéséről. Jogesetek Magyarázata, 2014/4.

Fazekas Marianna: A köztestületek feletti állami felügyelet egyes kérdései. In Kaltenbach Jenő (szerk.): A közigazgatás egyes alapproblémái. Emlékkötet Martonyi János halálának 25. évfordulója alkalmából. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2007.

Fazekas Marianna: A köztestületekről (I.) Magyar Közigazgatás, 1993/3.

Fazekas Marianna: A köztestületekről (II.) Magyar Közigazgatás, 1993/4.

Fazekas Marianna: Közigazgatási bíráskodás a hatósági ügyeken túl. (A közigazgatási perrendtartás tárgyi hatályának néhány kérdése.) In Menyhárd Attila – Varga István: 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.

Fazekas Marianna – Ficzer Lajos (szerk.) Magyar közigazgatási jog. Általános rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

F. Rozsnyai Krisztina: A közigazgatási bíráskodás megteremtésének sarokkövei. In Varga Zs. András – Fröhlich Johanna: Közérdekvédelem. A közigazgatási bíráskodás múltja és jövője. Budapest, PPKE JÁK – KIM, 2011.

F. Rozsnyai Krisztina: A közigazgatási perjog néhány alapvető aspektusa. Acta Humana, 2019/1.

F. Rozsnyai Krisztina: Variációk egy témára: a közigazgatási ügyben eljáró bíróságok és hatásköreik. Jogtudományi Közlöny, 2020/2.

Hoffman István: Néhány gondolat a normakontroll-eljárásoknak a Közigazgatási perrendtartásban történő szabályozásáról. Jogtudományi Közlöny, 2017/7-8.

Hoffman István: Gondolatok az önkormányzatok nem hatósági jellegű határozatainak bírósági felülvizsgálatáról. In Fazekas Marianna – Nagy Marianna (szerk.): Tanulmányok Berényi Sándor tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010.

Hoffman István – Rozsnyai Krisztina: Önkormányzatiság és normakontroll. Közjogi Szemle, 2014/1.

Kalas Tibor: közigazgatási bíráskodás fejlődéséről és mai állapotáról. In Darák Péter – Koltay András (szerk.): *Ad Astra Per Aspera – Ünnepi kötet Solt Pál 80. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2017.

Kovács András György: A Kúria megváltozott szerepköre a közigazgatási perrendtartás rendszerében. *Jogtudományi Közlöny*, 2017/9.

Kozma György: A közigazgatási bíráskodás jövője Magyarországon. *Magyar Jog*, 2010/6.

Kozma György: A közigazgatási bíráskodással kapcsolatos törvények margójára. *Kúriai Döntések*, 2019/6.

Herbert Küpper: Magyarország átalakuló közigazgatási bíráskodása. *MTA Law Working Papers*, 2014/59.

Magyary Zoltán: *Magyar Közigazgatás*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.

Mudráné Láng Erzsébet: Néhány, a joggyakorlat fejlődését segítő, elvi tartalommal közzétett döntés bemutatása. In *Tanulmánykötet a Kúria Közigazgatási Szakágában 2019-ben ítélező bírák tollából*. Budapest, Kúria, 2019.

Osztovits András: Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés? *Magyar Jog*, 2020/2.

Patyi András: Gondolatok a közigazgatási aktusfogalom egyes alkotmányjogi és dogmatikai elemeiről. In Fazekas Marianna – Nagy Marianna (szerk.): *Tanulmányok Berényi Sándor tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010.

Patyi Gergely: Közttestületek az alkotmányjogban. In Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András: *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020.

Rozsnyai Krisztina: A közigazgatási perjog fejlesztésének koncepcionális irányai. *Magyar Jog*, 2015/9.

Sperka Kálmán: Quo vadis közigazgatási bíráskodás? A közigazgatási bírósági szervezetrendszer átalakításával kapcsolatos kihívások. *Acta Humana*, 2019/1.

Stefancsik Márta: Az anyagi pervezetés – a bíróság feladatai. In *Tanulmánykötet a Kúria Közigazgatási Szakágában 2019-ben ítélező bírák tollából*. Budapest, Kúria, 2019.

Szente Zoltán: The Principle of Effective Legal Protection in Administrative Law – A Comparison. In Szente Zoltán – Konrad Lachmayer (eds.): *The Principle of Effective Legal Protection in Administrative Law*. London, New York, Routledge, 2017.

Varga Zs. András: Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról. *Magyar Jog*, 2020/2.

Winklerné Nóvé Ildikó: Azonnali jogvédelem a közigazgatási perben. *Magyar Jog*, 2020/4.

Alkotmánybíróági határozatok

56/1991. (XI. 8.) AB határozat
60/1992. (XI. 17.) AB határozat
22/1994. (IV. 16.) AB határozat
39/1997. (VII. 1.) AB határozat
6/1999. (IV. 21.) AB határozat

Bíróági döntések

Fejér Megyei Bíróság K. 21.896/2009/13.
Fővárosi Bíróság K. 30.204/2007/5.
Fővárosi Bíróság K. 34.517/2009/2.
Fővárosi Törvényszék K. 700.734/2018/15.
Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.195/2018/6.
Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.456/2017/4.
Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.083/2017/5.
Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.463/2009/5.
Legfelsőbb Bíróság Kfv. 37.146/2008/4.
Legfelsőbb Bíróság Kfv. 37.531/2010/7.
Kúria Kfv. 37.373/2012/6.
Kúria Kfv. 37.540/2012/5.
Kúria Kfv. 37.811/2012/6.
Kúria Kf.II.37.144/2020/4.
BH1990. 486.
BH1997. 366.
KGD2002. 69.
KGD2004. 41.
BDT2007. 1579.
BDT2013. 3022. I.
2/2004. KJE

Egyéb források

A Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégiuma közigazgatási joggyakorlat-elemző csoportjának összefoglaló véleménye (Közigazgatási perjog) Budapest, 2014.
Részletes indokolás a T/12234. számú törvényjavaslathoz
Részletes indokolás a T/8016. számú törvényjavaslathoz

HERDON ISTVÁN

A MUNKAVÉGZÉS HELYÉNEK MEGVÁLTOZTATÁSA – TÁVMUNKA, „HOME OFFICE”

1. Bevezetés

A munkavégzés helyének megváltoztatása a koronavírus által okozott járványügyi veszélyhelyzetből kifolyólag az utóbbi időben a tudományos érdeklődés középpontjába került. Nem is hiába, hiszen a lentebb kifejtett statisztikák szerint amíg hazánkban a távmunkavégzés és a home office munkavégzés – a közvélekedéssel – ellentétben marginális jelentőségű volt, addig a pandémia ezen munkaerőpiaci szegmensben is változást idézett elő.

A dolgozatomban ezen munkaerőpiaci körülmény mögött zajló munkajogi jogalkotási és jogalkalmazási dilemmák összegyűjtésére és feldolgozására vállalkozom. A jogalkalmazás nehézségei túlnyúlnak a home office és a távmunka klasszikus elhatárolásán, így a pályaművemben az alapvetést követően hangsúlyt kap a távmunka látható és a home office avagy az otthoni munkavégzés láthatatlan jogforrási rendszere. Látható lesz, hogy amíg a távmunka tartalmi szabályozása jól követhető, a home office, mint munkaerőpiaci gyakorlatként megjelenő munkavégzési mód mögé a szakirodalom utólag próbál megvalósítási módokat kreálni. A két jogintézmény ennek tükrében – ahogy az alapvetésben is rögzíteni fogom – eltér. Az elhatárolás fő szempontjaként a rendszeresség fogalmi aspektusait vizsgálom meg részletekben menően. Ezt követően elemzem azokat a szakirodalom által összegyűjtött megoldásokat, amelyekkel az otthoni munkavégzés szabályozási hiátusa áthidalható. A távmunka és a home office eltérő fogalmának margójára kiemelek még néhány olyan munkajogi területet, ahol ez a különbség relevanciával bírhat. Ezek az atipikus jellemzők, a munkaidő szabályok és az eljárásjogi dilemmák. Mindezeket követően olyan kérdésekkel is foglalkozom, amely bizonyíthatóan felmerülnek mindkét munkavégzési mód esetén – munkavédelmi kötelezettség, különös tekintettel a képernyő előtti munkavégzésre -, illetve olyanokkal, amelyet – kártérítési felelősség, adatvédelmi szabályok - a legtöbbször ezekkel egy lapon említenek. Végül a kutatás eredményeit konklúzió keretében fogom összegezni, hozzátartozva egy de lege ferenda javaslatot a hazai- és az uniós jogalkotás számára.

Rögzítendő, hogy a statisztikai hivatalok – így az Eurostat, illetve a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) – esetében a távmunka és a home office fogalma nem a hatályos jogszabályokra épül, a home office egyszerűen csak otthon végzett távmunkaként jelenik meg. Ugyanakkor megjegyzem, hogy a későbbiekben felvázolt „rendszeresség” és „rendszeretelenség” fogalmát viszont

munkajogi értelemben is megközelítőleg jól alkalmazzák.¹ E fogalmi eltérések miatt nem látom annak értékteremtő voltát, hogy az egyes részadatokat külön-külön vázoljam fel, ehelyütt inkább a tendenciákra mutatnék rá néhány alapvető adat tükrében. Európai Unió szinten a 2019-es Eurostat felmérés szerint hazánk azok közé az uniós országok közé tartozik, ahol egyelőre az otthonról történő munkavégzés igen kis számban van jelen. E szerint 2014 óta csökkenő tendenciát ír le az otthoni munkavégzés Magyarországon, amelyet alátámasztanak a KSH által készített felmérések. Ezek szerint hazánkban a rendszeresen és rendszertelenül – tehát valamilyen formában – nem kizárólag a szokásos munkahelyen történő munkavégzés az alkalmazottak 3,4-3,7%-át érintheti.^{2 3} A KSH otthoni munkavégzéssel foglalkozó „Heti monitor”-a alapján – amelynek közzététele 2020. 07. 16-án történt – a csökkenő tendencia dinamikus növekedésbe fordult át az egyes szektorokban, így a pénzügyi, biztosítási tevékenység, valamint az oktatás területén, az így dolgozók száma megközelítette, illetve egyes esetekben meghaladta az 50%-ot. Végezetül hangsúlyoznám, hogy előbbiek a szemléltetés céljából kiemelten fontosak, ugyanakkor kellő távolságtartással kell kezelni a részletező számadatokat.

A statisztikai hivatalok más módszertannal dolgoznak, mint amely kirajzolódna a jogszabályból, így a foglalkoztatott, alkalmazott, valamint a dolgozó fogalma sem esik egybe a jogászok által megszokottal. A statisztikákból kiolvasható dinamikus növekedés bár egyelőre csak a tudományos és a munkaerőpiaci érdeklődés inerciarendszerében jelenik meg, előrelátható, hogy ekkora volumennél előbb-utóbb a jogalkalmazó bíróságok elé is kerülnek majd olyan jogviták, amelyek elemeivel a jelen írás is foglalkozik.

A pályaművemben szem előtt tartva a téma statisztikákból is következő fontosságát, valamint az eddigi alacsony számú ítéletet, úgy gondolom, hogy a bírói gyakorlat számára is értékteremtő kutatási eredményekkel szolgálhatok. Bár a konklúziót a tudományos művek végén szokás elhelyezni, ennek egy elemét jelen esetben kellő tömörséggel mégis előre kívánom bocsájtani. Mindemelett viszont ez tekinthető a jelen pályázat fő hipotéziseként is.

Ennek értelmében szerzőként, a kutatómunkám során arra az eredményre jutottam, hogy a távmunka és a home office munkavégzési formák bár rendelkeznek közös jellemzőkkel, a hatályos jogszabályok és a szakirodalmak többségének véleménye alapján egymástól eltérnek és nem állnak egymással halmaz-részhalmaz, avagy típus-altípus kapcsolatban. Ezt a rövid, de határozott álláspontot már a pályamunkám elején fontosnak véltem közölni, hiszen a

1 Központi Statisztikai Hivatal Kiadványa: Távmunka és „home office”, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/tavmunka/index.html> (2020. 10. 02.) (KSH2018)

2 Eurostat: Employed persons working from home as a percentage of the total employment, by sex, age and professional status (%), <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/bookmark/59fac5f5-e8ac-4105-8f6a-7047bba8cdcc?lang=en> (2020. 10. 02.)

3 KSH(2018)

továbbiakban a témában elvégzett kutatómunkám eredményeit ezen állítás szellemében fogom bemutatni.

2. A kiindulópont: munkavégzési hely kérdése

A jelen tartalmi egység alcímének szándékosan egy felsorolást adtam, mellyel a célom nem egy grammatikai értelemben vett „fokozás” volt, hanem az, hogy az e fogalmak közötti elhatárolást elvégezzem. A munkavégzés helye ugyanis meghatározó jelentőséggel fog bírni a távmunka és az otthoni munkavégzés disztinkválása során, ahogyan gondolom, a jelen pályázat kiírója is ezt tudva vagy vélelmezve helyezte el a munkavégzés helyét a jelen téma címében.

Az említett négy elemű felsorolásból a munkahely és a munkavégzés helye azok, amelyek a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényben (továbbiakban: Mt.) is szerepelnek.

Az Mt. 45. § (3) bekezdése a munkaszerződés tartalmával kapcsolatosan rendelkezik a munkahelyről. Ennek értelmében a munkavállaló munkahelyét a munkaszerződésben kell meghatározni. Ennek hiányában munkahelynek azt a helyet kell tekinteni, ahol munkáját szokás szerint végzi. Megjegyzem, hogy a régi Mt.-vel⁴ ellentétben a hatályos norma nem tekinti a munkahelyet a munkaszerződés kötelező tartalmi elemének, hiszen az ebben történő megállapodás hiányában is – tekintettel a kiegészítő szabályra – létrejön a munkaszerződés. Bár e pályázatnak nem tárgya a munkaszerződés létrejöttének dogmatikai vizsgálata, ezzel összefüggésben viszont látható, hogy maga a szakirodalom is óvatosan bánik a munkahely „minősítését” illetően.

A munkahely, mint tartalmi elem fontos és álláspontom szerint mégis nevezhető kötelező – avagy lényeges⁵ – tartalmi elemnek azáltal, hogy mint „lex imperfecta”, az ebben történő megállapodás hiánya nem fog nemlétező szerződést eredményezni. Ugyanis a jogalkotó azon előírással párhuzamosan, hogy a munkahelyben a munkaszerződés létrehozásakor meg kell állapodni, rögzítette azt is, hogy ennek hiányában – a kiegészítő szabály folytán – nem kívánja azokat a jogkövetkezményeket alkalmazni, amelyek a szerződés lényeges tartalmi elemét érintő disszenzus esetén fennállnak. A fent idézett munkahely a munkaszerződés elvitathatatlanul fontos tartalmi elemeként szerződéses munkahelynek minősül.⁶

⁴ Lásd: régi Mt. 76. § (3) bekezdése

⁵ A lényeges tartalmi elem jellegét egyébként a munkaügyi ellenőrzésről szóló 1996. évi LXXV. törvény is elismeri. E törvény 1. § g) pontja értelmében a munkaszerződés lényeges tartalmi eleme az alaphér, a munkakör, a munkahely (munkavégzés helye), valamint a munkaidő.

⁶ PÁL Lajos: A szerződéses munkahely meghatározása - a „home office” és a távmunka. Munkajog, 2018/2, 56-57.

Egyetértek Pál Lajossal abban, hogy az imént említett szerződéses munkahelytől el kell határolni a tényleges munkavégzés helyét, avagy a teljesítés tényleges helyét. Pál kiemeli, hogy amíg, előbbi arra vonatkozik, hogy a munkavállalónak rendszerint hol kell rendelkezésre állnia, illetve munkát végezni, addig az utóbbi egy adott időpontban történő konkrét teljesítési helyet jelöli.⁷ Erre vonatkozó példa az Mt.-ből is kiolvasható, amelyre a kommentár irodalom⁸ is felhívja a figyelmet. Az Mt. 53. §-a szerinti munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás ugyanis lehetővé teszi a munkáltató számára, hogy munkavállalót átmenetileg a munkaszerződéstől eltérő munkahelyen naptári évenként összesen a negyvennégy beosztás szerinti munkanapot (továbbiakban: negyvennégy napos szabály) vagy háromszázötvenkét órát meg nem haladó tartamban foglalkoztassa.

⁷ PÁL: i.m. 58.

⁸ NÁDAS György et al.: A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény kommentárja a munkajogi kódexek összehasonlító táblázatával, Budapest, Opten Informatikai Kft., 2016. 148.

3. Milyen jogforrásokban jelenik meg a távmunka és a home office?

A távmunka és a home office, avagy magyarosított nevén otthoni munkavégzés normarendszerének áttekintése kiemelt szerepet kap a jelen pályázatban. Első ránézésre észlelhető, hogy amíg a távmunka a nemzetközi és hazai normarendszerben is egyaránt megtalálható, addig a home office munkavégzést látszólag semmi nem szabályozza. A tudományos irodalom középpontjában éppen ebből a párhuzamosságból eredő következtetések szoktak az elsők lenni, melynek alapjául a két jogintézmény látszólagos azonossága áll. Ezen dilemma feloldásaként a következőkben elsőként a távmunka jogszabályi hátterét fogom áttekinteni.

3.1. A távmunkáról szóló európai keretmegállapodást

A távmunka szabályozásának áttekintése során meglátásom szerint két – egy európai és egy nemzeti – szintet szükséges egymástól megkülönböztetni. Európai szint alatt a 2002-ben aláírt távmunkáról szóló európai keretmegállapodást értem, amely egy Európa-szintű szociális párbeszéd eredményeként született. Ez bár látszólag marginális jelentőségű, azonban a valóságban komoly relevanciával bír, ugyanis a szociális párbeszéd folytán született megállapodás nem egy, a klasszikus értelemben vett Európai Unió jogforrás.⁹ E norma az ETUC, az UNICE/UEAPME és a CEE ún. „autonóm” megállapodásaként jött létre, amelynek nemzeti szinten történő hatályosulása a szociális partnerek eszközeivel történik.¹⁰ Amíg egyes országokban valóban a szociális partnerek által működtetett eszközök révén került be a távmunka szabályozása a nemzeti jogba, addig hazánk a törvényi – ezen belül pedig az Mt.-ben történő – szabályozás mellett foglalt állást. A jogalkotás jellegéből következik, hogy azáltal, hogy az tagállamok vállalták ennek a végrehajtását – köztük Magyarország is -, nincs olyan kikényszeríthető kötelezettségük, hogy ezt teljes egészében a keretmegállapodásnak megfelelően tegyék. A távmunka ezen európai-szintű szabályozása így viszont nem bír a rendes uniós jogalkotás keretében született jogforrásokéhoz hasonló kötelező erővel.¹¹ Mindezekre tekintettel úgy vélem, hogy tagállami szint feletti

⁹ Catherine BARNARD: EU Employment Law, Oxford, Oxford University Press, 2012. 450.

¹⁰ BANKÓ Zoltán: A távmunkával kapcsolatos jogalkotási, jogalkalmazási és foglalkoztatáspolitikai tapasztalatok Magyarországon. Magyar Munkajog E-folyóirat. 2016/2, 52. http://hlj.hu/letolt/2016_2/M_04_Banko_hlj_2016_2.pdf (2020.09.15.)

¹¹ GYULAVÁRI Tamás: Munkajogi reformok az EU kelet-európai tagállamaiban: úton a munkavégzésre irányuló jogviszonyok új rendszere felé?

Miskolci Jogi Szemle, 2017/ 2. klsz., 143. http://real.mtak.hu/81490/1/16_gyulavaritamas.pdf (2020.09.15.)

szabályozás helyett, célszerűbb a tagállam melletti szabályozásként idézni ezt a jogforrást.

3.2.A távmunka és a Munka Törvénykönyve

Hazai szinten a távmunka szabályozása egymással horizontális viszonyban lévő jogforrásokban – elsősorban törvényi szinten – jelenik meg.

Elsőként szeretném kiemelni az Mt.-t, amely mint kódex az alapelvektől kiindulva szabályozza a munkaszerződés alapján munkáltató és a munkavállaló között fennálló klasszikus munkaviszonyt, és ezen individuális normákon túlmenően rögzíti a kollektív munkajogra vonatkozó további normákat. Az Mt.-ben a távmunka szabályozása a törvény 196-197. §-ban található meg, amely így az Mt.-ben rögzített atipikus jogviszonyok közé tartozik.

3.3.A távmunka megjelenése a közszolgálati és egyéb munkaviszony-jellegű jogviszonyokban

Az előbbi klasszikus értelemben vett munkaviszonyon túlmenően léteznek közszolgálati „munkaviszonyok”, amelyekre a későbbiekben a munkaviszonnyal együtt munkaviszony-jellegű jogviszonyként fogok utalni. A közszolgálati foglalkoztatásra vonatkozó jogszabályaink közül négyet emelnék ki. A közalkalmazotti jogviszonyra vonatkozó a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvényt (továbbiakban: Kjt.), melynek háttérjogszabálya az Mt., így távmunka kapcsán eltérő rendelkezés hiányában „osztja annak jogi sorsát”. Ezen túlmenően megjelenik a távmunka például a kormányzati igazgatásról szóló 2018. évi CXXV. törvény (továbbiakban: Kit.), a különleges jogállású szervekről és az általuk foglalkoztatottak jogállásáról szóló 2019. évi CVII. törvény (továbbiakban: Küt.) és a közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (továbbiakban: Kttv.) rendelkezései között.

Mivel alapvetően a pályázatom általános értelemben vett munkajogi tartalmú, így a későbbiekben az Mt. távmunkára vonatkozó rendelkezéseit fogom feldolgozni, amely viszont szabályozás azonossága révén ugyanúgy vonatkozik a többi jogszabályban megjelenő távmunkára.

3.4.A home office, azaz az otthoni munkavégzés vélelmezett jogforrásai

A home office – más néven otthoni munkavégzés – kapcsán azt az általános megállapítást lehet tenni, hogy kvázi nincs jogforrása. E jogintézmény megfoghatatlanságaként a szakirodalom éppen ezt az érvet szokta felhozni. Ugyanakkor ez alól három kivétel létezik és ahogy látható a jogalkotási tendenciából, egyre több lesz.

Az egyik, a fentebb említett Kit., amely a távmunkát követően a 126. §-ában megjeleníti az otthoni munkavégzés jogintézményét. E jogintézményre a törvény indokolásában¹² a jogalkotó is home office-ként hivatkozik, a home office és az otthoni munkavégzés fogalmát szinonimaként használva.

Emellett kivételként említhetjük a már nem hatályos, a veszélyhelyzettel összefüggésben született 47/2020. (III. 18.) számú kormányrendelet (továbbiakban: kormányrendelet) szabályait is. E kormányrendelet 6. §-a lehetővé tette azt, hogy a munkáltató és a munkavállaló konszenzussal eltérjen az Mt. rendelkezéseitől a veszélyhelyzet időtartama alatt előírt tilalmak, korlátozások betartása érdekében. Ebből adódóan a veszélyhelyzet megszűnését követő harminc napig a kormányrendelet 6. § (2) b) pontja alapján a munkáltató otthoni munkavégzést és távmunkavégzést egyoldalúan elrendelhetett. A jelen tartalmi egységnél nem is az egyoldalúság, hanem az otthoni munkavégzés távmunka melletti megjelenése a figyelemreméltó. Vélelmezhető az, hogy a jogalkotó ismeri a távmunka és az otthoni munkavégzés közötti különbséget, amely így a Kit. után a kormányrendeletben is megjelent. Ugyanezt tartalmazza a közelmúltban hatályosult Küt. 61. §-a, amely a Kit.-hez hasonlóan a távmunkától eltérően szabályozza az otthoni munkavégzést.

A munkaviszony-jellegű jogviszonyokat szabályozó jogszabályok formális vizsgálata után, az annál sokkal lényegesebb tartalmi elemzést fogom elvégezni. Ennek keretét a távmunka kapcsán az idézett keretmegállapodás és az Mt. szabályanyaga, amíg a home office terén elsősorban az Mt. normái és az erre épülő tudományos következtetések lesznek az irányadók.

¹² T/3610. számú törvényjavaslat a kormányzati igazgatásról, a törvény 126. §-ához fűzött indokolás <https://www.parlament.hu/irom41/03610/03610.pdf> (2020.09.15.) 173.o., amely értelmében a „törvény bevezeti a magánszférában már népszerűvé vált „home office” intézményét.”

4. A távmunkavégzés tartalma

A távmunka tartalma kapcsán az első igazodási, ám semmiképpen sem kötelező pontot a korábban hivatkozott távmunkáról szóló európai keretmegállapodás adja meg. Ezen jogforrásból a következőkben a jelen pályázat szempontjából a legfontosabbakat fogom említeni, azokat, amelyek az otthoni munkavégzéssel való összehasonlítás kapcsán is relevanciával bírhatnak.

4.1. A távmunka fogalma

A távmunka keretmegállapodás értelmében ez egy „olyan munkaszervezési és/vagy munkavégzési forma, mely a számítástechnikát egy munkaviszony keretei között veszi igénybe, illetve ahol a munkát, mely a munkaadó telephelyén is végezhető lenne, rendszeresen attól távol végzik”.

E fogalmon túlmenően a keretmegállapodás a távmunka önkéntességét hangsúlyozza, amely értelmében a távmunkában történő foglalkoztatásnak a felek megállapodása esetén van helye és a megállapodáshoz szükséges jognyilatkozat munkavállaló általi megtagadása nem érintheti az adott személy munkavállalói státuszát. Mindezen felül a keretmegállapodás tartalmaz még különböző rendelkezéseket arra nézve, hogy a távmunkát végző személy a többi klasszikus munkavégzési formában foglalkoztatottal azonos védelemben részesüljön¹³, illetve, a munkavégzési forma sajátossága miatt erre tekintettel indokolt és szükséges eltérő bánásmódban részesüljön.¹⁴

Hazai szinten, ahogyan már említettem, többek között az Mt. tartalmaz a távmunkára vonatkozó rendelkezéseket. Az Mt. 196.§-a értelmében a „távmunkavégzés a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen rendszeresen folytatott olyan tevékenység, amelyet számítástechnikai eszközzel végeznek és eredményét elektronikusan továbbítják”.

4.2. A távmunkavégzésből eredő többletjogok és kötelezettségek

4.2.1. Tájékoztatási kötelezettség

Amennyiben a munkáltató a munkavállalót távmunka keretében kívánja foglalkoztatni, erről a feleknek a munkaszerződésben kell megállapodniuk. E

¹³ Lásd például: foglalkoztatási feltételek, képzés, kollektív jogok

¹⁴ Lásd például: adatvédelem, egészség- és biztonság, munkavédelem, többlet-tájékoztatási kötelezettség

szakasz értelmében a munkáltatót egyfelől a többi munkavállalóval azonos tájékoztatási kötelezettség terheli a távmunkással szemben, másfelől annál szélesebb körű is, hiszen a távmunka keretében történő foglalkoztatás számos többletelemmel bír.

A klasszikus munkaviszonyok körében érvényesülő tájékoztatási kötelezettséget a 91/533/EGK irányelv implementációja nyomán az Mt. 46. §-a tartalmazza. Ennek értelmében a munkáltató legkésőbb a munkaviszony kezdetétől számított tizenöt napon belül írásban tájékoztatja a munkavállalót az e törvényhelyen meghatározottokról.

Az itt meghatározottakon túlmenően a távmunkára vonatkozó Mt. 196. § (3) bekezdése megköveteli, hogy a munkáltató általi ellenőrzésről, a számítástechnikai vagy elektronikus eszköz használata korlátozásának szabályairól, továbbá arról a szervezeti egységről, amelyhez a munkavállaló munkája kapcsolódik is tájékoztatást kapjon a munkavállaló. Meg kell említeni, hogy az Mt. a hivatkozott irányelvben meghatározott, a munkavégzés helyéről történő tájékoztatási kötelezettséget¹⁵ nem implementálta, pedig ennek különös jelentősége volna.

4.2.2. A „megújuló tájékoztatási kötelezettségről szóló”¹⁶ 2019/1152 irányelv és a magyar home office

Mindazonáltal megjegyzem, hogy a 91/533/EGK irányelvet hamarosan felváltó¹⁷, az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről szóló 2019/1152 irányelv, fenntartja és álláspontom szerint finomítja a munkavégzés helyére vonatkozó rendelkezéseket. Ennek értelmében a munkáltatók a munkavállalók számára tájékoztatást nyújtanak a munkavégzés helyéről és amennyiben nincs állandó vagy szokás szerinti munkavégzési hely úgy utalniuk kell arra, hogy a munkavállaló különböző munkahelyeken végez munkát vagy szabadon dönthet a munkavégzés helyéről, valamint a munkavégzés helye a vállalkozás bejegyzett székhelye, illetve, adott esetben, a munkáltató lakcíme. A „szabadon dönthet a munkavégzés helyéről” fordulat hatalmas jelentőséggel bír majd az egyébként home office munkavégzési formánál, ám erre majd annál a tartalmi egységnél fogok részletesebben kitérni.

¹⁵ A kötelező tájékoztatás eleme a munkavégzés helye; amennyiben nincs állandó vagy fő munkavégzési hely, utalás arra, hogy a munkavállaló különböző munkahelyeken, mint a vállalkozás bejegyzett székhelyén, illetve, adott esetben, a munkaadó lakóhelyén végez munkát (91/533/EGK irányelv 2. cikk (2) b))

¹⁶ SÍPKA Péter - ZACCARIA Márton Leó: Megújuló tájékoztatási kötelezettség a munkajogi viszonyokban és azokon túl. Munkajog, 2019/3, 1-8.

¹⁷ Az irányelv átültetési határideje 2022. augusztus 1-én jár le.

4.2.3. Utasítás, ellenőrzés, munkavédelem

Az Mt. 197. §-a szerint távmunka esetén a munkáltató utasítási joga - eltérő megállapodás hiányában - kizárólag a munkavállaló által ellátandó feladatok meghatározására terjed ki, valamint a munkavállaló munkarendje külön megállapodás hiányában kötetlen. A törvény e rendelkezések között meghatározza még a munkavállaló munkáltató általi ellenőrzésének alapvető szabályait.

A távmunkavégzésre vonatkozó normák határa első ránézésre itt húzódik meg, ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni a szervezett munkavégzésre vonatkozó munkabiztonsági és munkaegészségügyi követelményeket meghatározó, a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (továbbiakban: Mvtv.) rendelkezéseit.

Az Mvtv. hatálya kiterjed valamennyi szervezett munkavégzés keretében történő foglalkoztatásra. Az Mvtv. az általános munkavédelmi szabályok mellett a távmunkára nézve, a törvény 86/A. §-ában, különös rendelkezéseket is tartalmaz. Példálózóan kiemelve néhány ilyen szabályt látható, hogy ha a munkavállaló a saját eszközével végzi a távmunkát, akkor a munkáltatónak erre az eszközre nézve biztonsági kockázatértékelést kell végeznie. Ilyen még, hogy a munkavállaló a munkahelyén – akár otthonában – a munkáltató hozzájárulása nélkül nem változtathatja meg a munkakörülményeket. Szintén fontos, hogy a munkáltató a munkakörülmények ellenőrzése céljából léphet be és tartózkodhat a munkavégzési helyként szolgáló ingatlan területén. Az előbbihez kapcsolódóan még további kötelezettségek – így különösen tájékoztatási kötelezettség – terhelik a munkáltatót.

5. A home office fogalmi aspektusai és tartalma

A home office-nak általános véve nincsen fogalma. Az Mt.-ben nincs kifejezetten nevesítve olyan jogintézmény, amely megfeleltethető annak a home office-nak, amelyet a „gyakorlat” ért alatta. Látni kell, hogy a munkáltató gazdasági szükségesszerűsége, a humán erőforrás dinamikus allokációja és egyben a munkavállalói motiváció folytán létrejött home office jogintézménye lehaladta ezzel a jogalkotást.

Fontos, hogy a home office nem a jelen járványügyi veszélyhelyzet szüleménye, de a hivatkozott statisztikák miatt nem tagadható, a jelen helyzetben nagyobb hangsúlyt kapott. Abból kiindulva, hogy a gazdasági munkajogviszonyokban alkalmazott otthoni munkavégzés megelőzött mindenféle jogalkotási szándékot, itt meglátásom szerint először azt szükséges vizsgálni, hogy van-e a feleknek – illetve egyoldalúan elrendelt vagy igénybe vett home office esetén a félnek – bármilyen jogalapja ezen jogintézmény alkalmazására.

Ennél a pontnál fontos azt ésszerű határok közé szorítani, hogy mi is lehet a home office. Először is a távmunkától szükséges ezt a jogintézmény elhatárolni, hiszen meglátásom szerint ami távmunka, az nem home office. Természetesen mindvégig hangsúlyozni fogom, hogy attól még, hogy a piaci szereplők home office-ként beszélnek a valójában távmunkát magában rejtő gyakorlatokról, attól a távmunka nem változik otthoni munkavégzéssé. A két fogalom elhatárolása azért is nagy jelentőséggel bír, hiszen amíg a home office-t a bizonytalanság, addig a távmunkát a jogszabályi körülírtság jellemzi.

5.1. Összehasonlító fogalommeghatározás: a home office nem távmunka

A távmunka kapcsán a szakirodalom¹⁸ négy elemet emel ki az Mt. 196. §-ának meghatározása alapján, amely a távmunka jellemzője. Ezek értelmében a távmunkát a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen kell végezni, azt rendszeresen kell folytatni, mindezt számítástechnikai eszközzel kell kivitelezni, és a munka eredményét elektronikusan kell továbbítani.

Az első probléma álláspontom szerint a konjunktív elemeket magában foglaló meghatározás. Komoly dilemma lehet a jogtudomány és a jogalkalmazás számára, hogy mi történik akkor, ha ebből valamit elveszünk. Elviekben a

18 Herdon István: Fontos elhatárolás: Távmunka vagy home office jellemezte a járványügyi veszélyhelyzetet? Arsboni, 2020. <https://arsboni.hu/fontos-elhatarolas-tavmunka-vagy-home-office-jellemezte-a-jarvanyugyi-veszelyhelyzetet/> (2020. 09. 21.)

konjunktív feltételrendszer azt eredményezi, hogy bármelyik elmaradása esetén sem jöhet létre távmunka. Ezt az álláspontom fenntartom akkor is, ha a felek egyező akaratával jön létre olyan megállapodás, amely valamely fogalmi elemet a kontraktuson kívülre helyezi.

Meglátásom szerint az ilyen esetek képezhetik a home office halmazát. Ezek közül leginkább egyet emelnék, a rendszerességet. A többi elemmel összefüggésben lentebb értekezem majd röviden, viszont előrebocsájtom, hogy a rendszeresség kérdésével összevetve marginális jelentőségűek.

5.2.A rendszeresség és rendszertelenség a vizsgálat középpontjában

Elsődlegesen ki kell emelni, hogy a rendszeresség fennállása esetén – amennyiben a többi fogalmi elem a lentebb leírt fenntartással is jelen van – távmunkavégzésről beszélünk. Úgy gondolom, hogy ezen nem változtathat az a tény sem, hogy a felek az Mt. 196.§ (2) bekezdéssel ellentétben nem állapodtak meg a munkaszerződésben abban, hogy a munkavállaló foglalkoztatása távmunkavégzés keretében történik.

A munkába lépést követően a munkaviszony fennállás alatt ugyanis a későbbiekben is születhet olyan megállapodás a felek között, amely a munkavállalót rendszeresen, a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen történő munkavégzésre kötelezi. Egy esetleges perben felvetődhet olyan kérdés, hogy milyen alakiság vonatkozik az ilyen későbbi megállapodásra. Ezzel összefüggésben azt emelném ki, hogy az Mt. értelmében a távmunkában való megállapodás a munkaszerződés részeként, annak immanens elemeként fogható fel. Így a távmunkavégzésben utóbb történő megállapodásra álláspontom szerint nem az Mt. 22.§ (1) bekezdés, hanem az Mt. 44.§-ának a munkaszerződés alakiságára vonatkozó szabályai az irányadók. Ennek értelmében e megállapodást írásban kell foglalni. Az írásba foglalás elmulasztása miatt a távmunkavégzésre vonatkozó megállapodás érvénytelenségére csak a munkavállaló – véleményem szerint a távmunka megkezdését követő harminc napon belül - hivatkozhat.

5.2.1. Klasszikus munkaviszonnyal vagy home office munkavégzéssel leplezett távmunka?

Ezzel szemben megeshet, hogy a felek akarata nem irányul távmunkavégzésre vonatkozó megállapodás megkötésére, ám a jogviszonyt mégis a rendszeres, a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen történő munkavégzés jellemzi. Meggyőződésem, hogy egy esetleges perben ilyenkor az eljáró bíróságnak figyelmen kívül kell hagynia a felek szerződéses akaratát, és az előtte fekvő jogviszonyt kell minősítenie. Analógia útján ebben a helyzetben alkalmazhatónak gondolom azon bírósági gyakorlatot¹⁹, amely rögzíti, hogy „nem a szerződés elnevezése, hanem a megvalósult jogviszonyból eredő jogok és kötelezettségek alapján állapítható meg a munkaviszony fennállta”. Emellett pedig lényeges, hogy a „munkaviszonyra jellemző alá-, fölérendeltség és függőség fennállása esetén a jogviszony nem minősíthető megbízási jogviszonynak, azt a szerződő felek akarata sem vonhatja ki a munkajog szabályai alól”.²⁰

Az analógia alapjául szolgáló helyzetet itt a jogviszony minősítése adja. Ezt viszont azzal az eltéréssel kell megtenni, hogy ilyen esetekben a bíróságnak nem a munka- és polgári jogi jogviszonyok összevetésével kell döntenie, hanem alapvetően két munkaviszonyt szükséges összevetnie, amelyek közül az egyik egy klasszikus, amíg a másik egy atipikus. Úgy vélem, hogy a távmunka esetén – ellenben több atipikus jogviszonnyal – a munkavállaló érdekét az védi, ha a bíróság az ehhez szükséges feltételek fennállása esetén megállapítja, hogy a felek között valójában távmunkavégzésre irányuló jogviszony jött létre.²¹

Ez azért lényeges, mert ilyen esetben számos többletkötelezettség terheli a munkáltatót a munkavállalóval szemben. Látható lesz az is, hogy a távmunkában történő foglalkoztatás megállapítása más – például perjogi – dilemmát is magában hordoz.

¹⁹ BH2017.412.

²⁰ EBH2002.677.

²¹ Erre a következtetésre jutott a vonatkozó szakirodalom is. Lásd.: ZACCARIA Márton Leó – SIPKA Péter: A távmunkavégzés új szabályozása a magyar jogban (New regulation of telework in Hungarian law.) In BÍRÓ Károly Ágoston – SEBESTYÉN-Pál György (ed.): SzámOkt 2012: XXII. Nemzetközi Számítástechnika és Oktatás Konferencia. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság (22nd International IT and Education Conference, Hungarian Technical Scientific Society in Transylvania), 2012. 347.

5.2.2. A rendszeresség fogalmi analízise

Visszakanyarodva a rendszerességhez, mint a távmunkát jellemző feltételhez, megállapítható, hogy a szakirodalom és a bírói gyakorlat sem foglalkozott még részletesen e fogalmi elemmel.

Az utóbbinak nem is lett volna módja rá, hiszen a távmunka joggyakorlata egyelőre elenyésző. A szakirodalom kapcsán a Bankó-féle kommentárt emelném ki, amely röviden, de sokat mondóan úgy fogalmaz: „a rendszerességben kifejezésre jut a folyamatosság, ami egyben a munkáltató foglalkoztatási köteletségének sajátos megnyilvánulási formája”.²²

Uniós szinten is megjelenik az a dilemma, hogy mit is értünk rendszeresség alatt. Erre mutat rá az Eurofound²³ távmunkával összefüggő jelentése, amely rögzíti, hogy a rendszeresség alatt érthető heti öt nap, de akár heti egy nap távmunka is, amennyiben az egy adott időintervallumban periodikusan ismétlődik.

Sajnálatos módon egyelőre rendkívül kevés a távmunkával kapcsolatos bírói joggyakorlat, még kevesebb az, ahol a bíróságnak lehetősége volt a rendszeresség fogalmát értelmezni. Egy elsőfokú ítélet²⁴ hangsúlyozza, hogy „távmunkás az, aki munkajogviszonyban áll oly módon, hogy munkaidejének legalább 50 %-át a munkáltató fő telephelyétől távol tölti, és munkájához számítógépet és telekommunikációs kapcsolatot használ”. Az elsőfokú bíróság döntését a fellebbezés folytán eljáró másodfokú bíróság jogerős ítéletével helyben hagyta, majd ugyanígy tett a Legfelsőbb Bíróság is a felülvizsgálati eljárásban.²⁵

22 BANKÓ Zoltán et al.: Nagykommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. Mt. 196-197. §-ához fűzött kommentár

23 Eurofound: Telework in the European Union, 2010.3. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/docs/eiro/tn0910050s/tn0910050s.pdf (2020. 09. 25.)

24 Veszprémi Munkaügyi Bíróság M.187/2008/14.

25 Legfelsőbb Bíróság Mfv. 10.933/2009/4.

E döntést a témával foglalkozó szakirodalmak²⁶ is többször idézik, ugyanakkor emellett egy másik, másodfokú határozatot is szoktak citálni ezzel kapcsolatban, amely kimondja: „a munkáltató és a munkavállaló térben elkülönül egymástól, a munkáltatónak tehát nincs is olyan, adott helyen lévő szervezeti egysége, ahol a munkát a munkavállaló végezheti”.²⁷

Vitatom azt a többségi szakirodalmi álláspontot, hogy a két döntés egymással teljesen ellentétes volna. Először is szeretném rögzíteni, hogy a jogirodalmi utalások²⁸ szerint ez két külön eset, amely megállapítás téves, mivel valójában az először citált ítélet az elsőfokon született döntés, amíg a másodikként idézett ítélet az előbbit helybenhagyó jogerős ítélet. Megjegyzem e határozatot a Legfelsőbb Bíróság is helybenhagyta, ahogyan említettem.

E formai okokon túlmenően látható, hogy a rendszeresség fogalma alatt értendő, a munkaidőnek legalább 50%-ának és a kvázi teljes távmunkának mindenképpen van metszéspontja és ez a metszéspont nagyobb, mint elsőre látszik.

A távmunkás felé a munkáltatót meglátásom szerint nem terheli olyan kötelezettség, hogy a munkavállaló számára telephelyén helyet tartson fenn. Ez következik a fent citált jogerős ítéletből is. Az Mt. 196. § (5) bekezdés szerint a munkáltatónak csak azt kell biztosítania, hogy a munkavállaló a területére beléphessen és más munkavállalóval kapcsolatot tartson.

Felvetődik a kérdés, hogy ha nincs a munkáltató telephelyén olyan szervezeti egység, ahol a munkavállaló a munkáját végezheti, akkor hogyan fordulhat elő, hogy a munkaidejének valamekkora hányadát nem a távmunkavégzésre kijelölt munkahelyen tölti.

A válasz leginkább a munkaidővel kapcsolatos szabályokban rejlik. Egyfelől az idézett Mt. 196. (5) bekezdésben szereplő rendelkezések kifejezetten a távmunka hatékonyságához szükséges személyes egyeztetést – felettesével vagy más munkavállalóval - foglalja magában leginkább. Minden ezzel töltött idő – amely történhet például a munkáltató telephelyén munkát végző személy irodájában vagy tárgyalójában – munkaidőnek számít.

26 BANKÓ Zoltán: A távmunka szabályozásának dilemmái In BANKÓ Zoltán et al.(szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70. születésnapja tiszteletére, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019., 28. FERENCZ Jácint: Az atipikus munkaviszonyok komplex megközelítése (Doktori értekezés), Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2014. 94.

https://doktiskjog.sze.hu/images/doktori.hu-ra/Ferencz%20J%C3%A1cint/%C3%A9rt_Ferencz_v%C3%A9rd%C3%A9sre.pdf (2020. 09. 21.), Kiss György: Munkajog, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 360.o.

27 Veszprém Megyei Bíróság Mf. 20.071/2009/5.

28 Lásd a fent idézett irodalmat.

Ugyanakkor ami legfontosabb, hogy álláspontom szerint munkaidőnek számít az az idő is, amíg a távmunkás a munkáltató telephelyére, majd onnan – általában – hazautazik. Ez a munkaidő különösen akkor lehet jelentős, ha a távmunkásnak nagyobb távot kell utazni.

Megjegyzem, véleményem szerint a bírói jogértelmezés folytán meghatározott rendszeresség - amely a munkaidő legalább 50%-át jelenti – nem túl jelentős érték, különösen akkor, ha a home office-től kívánom elhatárolni a távmunka jogintézményét. Ugyanis a home office egyik szóba hozható megvalósítási módja a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás, azon belül pedig a kiküldetés. Ha adott egy heti öt munkanapon általános teljes napi munkaidőben foglalkoztatott munkavállaló, az év ötvenkét hetéből – figyelmen kívül hagyva a szabadságokat és a munkaszüneti napokat – majdnem minden hétre jut egy napnak megfelelő kiküldetés az Mt. 53. § szerinti negyvennégy napos szabály folytán. Ilyen esetben a munkavállaló már körülbelül eléri a munkaidejének 25%-át kitevő otthoni munkavégzést. Ha viszont nem is home office az összehasonlítási alap, akkor ehhez hozzá lehet még számítani a kirendelés folytán más munkáltatónál – így más munkavégzési helyen – teljesített munkát is, amely körülbelül további 25%-a a munkavállaló munkaidejének negyvennégy-napos szabály folytán.

Ezen egyszerű levezetéssel könnyen látható tehát, hogy a jövőben a jogalkalmazónak sokkal markánsabban kell meghúznia a határt, amely álláspontom szerint a munkavállaló munkaidejének legalább 70-75%-a. Megjegyzem, ekkora munkaidő hányadnál már az sem igazán képezheti vita tárgyát, hogy a folytonosan, vagy a periodikusan ismétlődő elkülönült munkavégzést fogadjuk el távmunkának.

Végső soron a szakirodalomból ki kell emelnem Román László megközelítését, amelyre egyébként a fentebb citált szakirodalmak mindegyike hivatkozik. Román szerint²⁹ „a munkanapok egymásutánjára vonatkoztatott, vagyis egy ismétlődő, szabályosságot jelentő, általában munkanap kihagyást nem engedő teljesítési követelményt” hívjuk rendszerességnek. Ezen továbblépve felhívja a figyelmet arra, hogy a rendszeresség ezen fogalma sem abszolút, ennek korlátját főként a munkaidő-beosztás jelenti. Mindezek alapján figyelemreméltónak tartom és messzemenőig egyetértek – amelyet a fentebb kifejtett véleményem is alátámaszt - ezen jogirodalmi állásponttal.

29 ROMÁN László: A munkajog alapintézményei. II. kötet, Pécs, PTE ÁJK, 1996. 132.

5.3.A rendszerességen túl: a munkáltató telephelyétől elkülönült munkahely, számítástechnika eszköz, elektronikus eredménytovábbítás

A fennmaradó három elem közül a munkáltató telephelyétől elkülönült helyet e tartalmi egységnél nem szükséges vizsgálni, hiszen ez a távmunkával a kvázi³⁰ metszéspont.

Az számítástechnikai eszközzel való kivitelezés, és a munka eredmények elektronikus továbbítása kapcsán azt kell hangsúlyozni, hogy ezen elemek azok, amelyek lehetővé teszik az elhatárolást az ún. bedolgozói jogviszonytól.³¹

Ugyanakkor e fogalmi elemeknek a problémáját az adja, hogy nem tartalmaz az Mt. például arra vonatkozó utalást, hogy milyen arányban kell az adott munkát számítástechnikai eszközzel végezni. Be kell ugyanis látni, hogy a munkáltatótól elkülönülve bár tipikusan számítástechnikai eszközzel szoktak dolgozni a foglalkoztatott személyek, ám ez nincs kőbe vésve. Több olyan adminisztratív, papír alapú munka létezik, amelyek nem, vagy csak elenyésző mértékű számítástechnikai munkát igényelnek. Ha alapvetésként fogadom el, hogy a statisztikai többség elkülönült munka esetén számítástechnikát vesz igénybe, akkor ezt a problémakört sem kell e tartalmi egységnél tovább tárgyalni.

5.4.A home office definíciós kísérlete munkaviszonyok körében

A home office kapcsán valószínűleg a legtöbb embernek - tekintettel a magyarra történő fordítás miatt - a ténylegesen otthon végzett munka jut az eszébe, függetlenül attól, hogy az adott otthon végzett munka milyen jogintézmény mentén valósul meg. Az előbb szándékosan otthon végzett és nem otthoni munkavégzést írtam, mivel az utóbbi a jogalkotás és szakirodalom számára is a home office szinonimájaként jelenik meg.

30 Csak „kvázi” metszéspont, hiszen nem szabad elfeledkezni arról, hogy amíg „a munkáltató telephelyétől elkülönült hely” a távmunka esetében a szerződéses munkahely, addig a home office esetén a teljesítés tényleges helye, amely mindenképpen eltér a szerződéses munkahelytől.

31 BANKÓ - BERKE - KISS - SZŐKE: i.m. Mt. 196-197. §-ához fűzött kommentár

5.4.1. Az „otthon végzett munka” nem csak home office lehet, de az „otthoni munkavégzés” mindig „home office”

Az alcímben meghatározott fogalmak laikusok számára akár egybevagónak tűnhetnek, de szakmai szempontból ezeket el kell különíteni. E fogalmak közötti differenciálás nem a jelen munka szerzőjének önkényes döntése, hanem a jogalkotó meghatározása folytán történik így. Ahogyan már idéztem, a jogalkotó a közszolgálatban bevezette az otthoni munkavégzés fogalmát, amelyet az ezt szabályozó törvények indokolása értelmében lényegében eggyé kívánt tenni a gazdasági munkaviszonyokat jellemző home office-szal. Mindezzel szemben látni kell, hogy közel sem csak ilyen lehetőség van az otthonról történő munkavégzésre.

Az otthon végzett munka - valamilyen rendszerességgel vagy rendszertelenséggel - álláspontom szerint tehát háromféle úton valósulhat. A távmunka, a bedolgozói jogviszony, valamint a home office útján. Az utóbbi is többféle jogintézmény alkalmazásával érhető el.

Az Mt. 198. § értelmében a bedolgozói munkaviszony olyan önállóan végezhető munkára létesíthető, amelyre a felek a munkabért kizárólag teljesítménybér formájában határozzák meg. E jogviszony keretében a munkahely a munkavállaló lakóhelye vagy a felek által meghatározott más hely.³² A további szabályok nagyban hasonlítanak a távmunkára vonatkozóakra. Határozott elhatárolási pontot jelent a távmunka és a bedolgozói jogviszony kapcsán az, hogy az előbbi kizárólag számítástechnikai eszközzel végezhető, amíg az utóbbinál ez nem feltételül igaz.³³ A bedolgozói jogviszony létrehozásánál a jogalkotó szándéka az volt, hogy valamilyen, elsődlegesen fizikai eredményben megnyilvánuló, a munkáltató telephelyétől elkülönült munkavégzést szabályozzon. Ez persze nem zárja ki a számítástechnikai eszközzel való munkavégzést, viszont a kommentárirodalom szerint az elhatárolási pont az lehet, hogy amíg a távmunka eredménye elektronikusan továbbítható, a bedolgozói jogviszonyé nem.³⁴

32 PRUGBERGER Tamás – KENDERES György: Az atipikus munkaviszonyok a munkaerő-kölcsönzés és a távmunkavégzés tükrében. Miskolci Jogi Szemle, 2009/2, 49.

33 NÁDAS – RAB – SIPKA – ZACCARIA: i.m. 466.; KÁRTYÁS Gábor - PETROVICS Zoltán - TAKÁCS Gábor: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez, Budapest, Wolters Kluwer, 2019. Mt. 196-197. §-ához fűzött kommentár

34 BANKÓ - BERKE - KISS - SZŐKE: i.m. Mt. 196-197. §-ához fűzött kommentár

Visszakanyarodva a téma szűk értelemben vett határai közé, látható, hogy a home office mellett a távmunka – mint otthon végzett távmunka – és a bedolgozói jogviszony is alkalmas otthonról történő munkavégzésre. E jogintézmények között viszont nagy a különbség, amely közül a távmunkával már fentebb foglalkoztam.

5.4.2. Szakirodalmi definíció

A home office-t, vagy otthoni munkavégzést a gazdasági munkaviszonyokban, ahogyan említettem, nehéz megragadni. Bár e kontextusban nincs törvényi definíciója, a szakirodalom többször kísérelt meg – álláspontom szerint helyesen – definíciót „alkotni”.

A kommentáriródalom szerint³⁵ „a home office megállapodás alatt a tipikus munkajogviszonyokban szabályozott azon lehetőséget értjük, amikor (nem rendszeresen) a munkavállalónak lehetősége van a munkaszerződésében egyébként meghatározott munkavégzési helyén kívül (otthon vagy más helyen), számítástechnikai eszközzel történő munkavégzésre”. E definíciós kísérlettel a „megállapodás” elem kivételével teljesen egyértek, mivel ahogyan lentebb majd bemutatom, a home office nem csak megállapodás útján valósulhat meg. Ez akkor is igaz, ha a munkavállaló számára elméletben sokszor pozitív az egyoldalúan elrendelt otthoni munkavégzés.

Bankó szerint³⁶ „a home office jelenség alatt értjük azt a kivételesnek tekinthető helyzetet, amikor a hagyományos (teljes munkaidős, határozatlan idejű munkaszerződéssel) munkaviszonyban foglalkoztatott munkavállaló számára ideiglenes, kivételes jelleggel a munkáltató engedélyezi az állandó munkavégzési helytől eltérő helyen való munkavégzést, amely jellemzően a munkavállaló lakóhelye”.

Ezt a fentebb idézett kommentár szerinti fogalmat már sokkal kifinomultabbnak érzem, a korábban „megállapodásra” történő utalás is precízebb lett, bár meglátásom szerint még mindig nem fedi le teljesen az általam home office körébe sorolt jogintézményeket.

35 BANKÓ - BERKE - KISS - SZŐKE: i.m. Mt. 196-197. §-ához fűzött kommentár

36 BANKÓ (2019): i.m. 27.; Ezzel az állásponttal ért leginkább egyet Kiss György is. Lásd: Kiss: i.m. 359-360.

Más források³⁷ a rendszertelenséget hangsúlyozva úgy vélekednek, hogy a home office „a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen – általában a munkavállaló otthonában – rendszertelenül vagy nem rendszeresen folytatott tevékenység”.

Bár a járványügyi veszélyhelyzet alatt a távmunka és az otthoni munkavégzés is egyoldalúan elrendelhető volt, a szakirodalom álláspontokból³⁸ az a következtetés vonható le, hogy: a veszélyhelyzeten túl sem feltétlen csak megállapodással lehet otthoni munkavégzésre jutni.

Molnár Bence³⁹ a fogalmi alapvetést az ügyvédi hivatásából eredő tapasztalatai alapján a következőkben látja: „egyre több és több ügyfelünknel került bevezetésre, hogy a munkavállalónak jellemzően heti egy, esetleg két nap nem kell megjelennie a munkavégzés helyén, és a maga által megválasztott helyen – jellemzően otthonról – végezheti tevékenységét”. Írásának további jelentős megállapítása továbbá, hogy „a home office inkább csak egy megnevezés, és a gyakorlatban a szokásos munkavégzési helytől eltérő munkavégzésről van szó”.

A home office elméleti alapvetésének végére hagytam Pál Lajos nézőpontját, aki írásában⁴⁰ kifejezett fogalmat nem fektet le, ugyanakkor talán elmondható, hogy ő maga az, aki az otthoni munkavégzésről szóló tudományos disputációt leginkább előhívta. Definíció-kísérlet helyett Pál számba veszi azokat a jogintézményeket, amelyek előhívása esetén eljuthatunk ahhoz az otthoni munkavégzéshez, amelyet egyébként az ezen a munkán alapuló publikációk és a gazdasági gyakorlat megfogalmaznak. A következőkben e jogintézményeket tekintem át.

37 Lásd például HERDON: i.m.

38 Magyar Munkajogi Társaság elnöksége és a Munkajog folyóirat szerkesztőbizottsága: Összefoglaló egyes munkajogi szabályok alkalmazásáról a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet által elrendelt veszélyhelyzet időtartama alatt, 2020. május 11.

<https://munkajogilag.hu/osszefoglalo-egyes-munkajogi-szabalyok-alkalmazasarol-a-veszelyhelyzet-kihirdeteserol-szolo-40-2020-iii-11-korm-rendelet-altal-elrendelt-veszelyhelyzet-idotartama-alatt/>

(2020. 09. 28.)

39 MOLNÁR Bence: Gondolatok a home office-ről általában és vírus idején. Magyar Munkajog E-folyóirat. 2020/1., http://hlj.hu/letolt/2020_1/03_MolnarB_M_hlj_2020_1.pdf (2020. 09. 28.) 38.o.

40 PÁL: i.m. 57.

6. Hogyan valósulhat meg a home office munkavégzés kifejezett jogszabályi rendelkezés hiányában?

6.1. A munkáltató és a munkavállaló megállapodás útján

Ahogy fentebb idéztem, a szakirodalom az otthoni munkavégzésre sokszor csak home office megállapodásként utal. Ezt bizonyos keretek között elfogadható megközelítésnek tartom, ugyanakkor ki kell térnem arra, hogy ez a vélekedés miért szűk és tág is egyszerre. Először is abban kell állást foglalni mit értünk megállapodás alatt, ugyanis itt a klasszikus értelmében vett felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozatával létrejövő jogügylet mellett első ránézésre a teljesítési hely megválasztásának munkavállaló részére történő átengedése és a munkavállaló által ezen lehetőség igénybevétele sem áll messze egy kontraktuális jogügylettől. Mivel ezen második esetet egyébként is külön pontban tárgyalom, az ezzel kapcsolatos véleményemet lentebb fejtem ki.

Itt, ha a megállapodás klasszikus, Mt. 14.§ szerint fogalmából indulunk ki, akkor látható, hogy az Mt. a munkaszerződésen és még egy sor nevesített megállapodáson – lásd leltárfelelősségi megállapodás, tanulmányi szerződés, versenytilalmi megállapodás stb. – túlmenően az egyes fejezetek végén megjelöli, hogy a felek megállapodása vagy kollektív szerződés az Mt. mely rendelkezésétől térhet el és melyiktől nem.

Nehezebb a helyzet ott, ahol a fejezetek végén nincs kifejezetten tiltó vagy megengedő rendelkezés. Márpedig az otthoni munkavégzés kapcsán itt látom a problémát. Nem tartom egyértelműen levezethetőnek azt, hogy a felek megállapodásban korlátlan számban – figyelve a nem rendszerességre, hiszen az előbbi fennállása már távmunka volna – határozhatnak meg otthoni munkavégzéssel teljesített munkaszerződést.

Szűknek tartom a megállapodással megvalósuló home office-t, hiszen ez a lentebb kifejtett további két módon is megvalósulhat.

Másfelől tágan is vélem, mert úgy gondolom, hogy e megállapodáson alapuló konszenzus nem lehet feltétlenül korlátlan.

6.1.1. A kiküldetés tartamának megállapodással történő átléphetőségének kérdése

Az Mt. 53. § (1)-(2) bekezdések szerinti, negyvennégy napos szabályt magában foglaló kiküldetés meglátásom szerint megállapodással sem léphető túl, mert bár az Mt. 57. § ezt az 53. § (3)-(4) bekezdésekhez hasonlóan nem tiltja, úgy gondolom, hogy itt csak a munkavállaló javára való eltérés a megengedett, amely következik az Mt. 43. §-ából is. Az külön értékelést kíván, hogy az otthoni munkavégzés vajon a munkavállaló javára történő eltérés, avagy sem. Osztom Molnár Bence álláspontját, mely szerint abban az esetben is szükséges van megállapodásra, ha az adott esetben látszólag – vagy ténylegesen – a munkavállaló javára történik eltérés.⁴¹

6.1.2. Munkaszerződésben történő nagyobb földrajzi hely megjelölése munkahelyként

Megállapodáson alapulhat esetlegesen az otthoni munkavégzés olyan módon is, hogy a munkaszerződésben a felek nem kizárólag a munkáltató telephelyét, hanem egy nagyobb földrajzi helyet, például egy települést vagy megyét jelölnek meg. Itt viszont figyelni kell arra, hogy az új Mt. hatálybelépésével érvénytelen a változó munkahely munkaszerződésben történő kikötése. Pál Lajos példáját hozva, érvénytelen az a munkaszerződés szerinti munkahely, amely a munkáltató mindenkori telephelyéhez igazodik.⁴² Ugyanakkor az előbb citált tágabb munkahely meghatározás jogszerű, így végső soron egyoldalúan, de a munkaszerződésből – azaz megállapodásból - fakadóan utasíthatja a munkáltató a munkavállalót otthoni munkavégzésre.⁴³ Ilyen esetben viszont a home office szerződéses munkahelyként mutatkozhat, hiszen ebben az esetben a munkaszerződésben rögzített teljes földrajzi terület szerződéses munkahelynek kell tekinteni. Véleményem szerint pusztán a jövőbeli otthoni munkavégzés reményében a munkavállalónak nem célszerű olyan megállapodáshoz a konszenzusát adni, amely a szerződéses munkahelyet ilyen mértékben kitágítja bármiféle további indok nélkül.

41 MOLNÁR: i.m. 39. (lábjegyzet)

42 PÁL: i.m. 57.

43 KÁRTYÁS - PETROVICS - TAKÁCS: i.m. 45. §-hoz fűzött kommentár

6.2. Kiküldetés, mint munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás

Az Mt. 53. § (1) bekezdése szerint kiküldetés esetén – amely az egyik típusa a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatásnak – a munkáltató a munkavállalót átmenetileg a munkaszerződéstől eltérő munkahelyen foglalkoztathatja. A (2) bekezdés értelmében ez naptári évenként összesen a negyvennégy beosztás szerinti munkanapot vagy háromszázötvenkét órát nem haladhatja meg.

Ezen foglalkoztatás főszabály szerint a munkáltató egyoldalú utasításával valósul meg, ám vannak kivételes esetek, amikor a jogalkotó jellemzően szociális szempontok figyelembe vétele mellett döntve – például várandós és gyermeket nevelő szülő – a munkavállaló hozzájárulását is megköveteli a kiküldetéshez.

Látható, hogy ez a jogintézmény nem az otthoni munkavégzés „megvalósítására” jött létre, hiszen, ha elfogadjuk, hogy a home office a munkavállaló javát szolgáló jogintézmény, akkor a fenti megkötések nem lennének az Mt.-nek a részei. Ugyanakkor látható az is, hogy az otthoni munkavégzésre utasított munkavállalónak a home office nem a szerződéses munkahelye – hiszen itt a munkaszerződéstől eltérően foglalkoztatják –, hanem a teljesítés átmeneti helye.

Továbbmenve, az olyan munkahely, amely megfelel a munkaszerződés szerinti munkahelynek, már nem tartozhat az Mt. 53. § hatálya alá. Így a fenti példával élve, amennyiben egy egész települést jelöltek ki a felek a munkaszerződésben, úgy e település bármely részére anélkül elrendelhető a munkavégzés, hogy az az Mt. 53. §-ában rögzített időkeretet igénybe venné. Meglátásom szerint a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás azért is nagyon alkalmas a home office megvalósítására, mivel e jogintézmény maga is egy ad-hoc eszközként jött létre abból a célból, hogy a munkavállaló megfelelően allokálhassa a birtokában lévő munkaerőt.

6.3. A teljesítési hely megválasztásához fűződő jog átengedése

Az otthoni munkavégzés legtöbbet idézett megvalósulási módjaként azt idézi a szakirodalom⁴⁴, hogy a munkáltató az Mt. 16. § szerinti kötelezettségvállalás keretében átengedi a jogot a munkavállalónak arra, hogy a teljesítés helyét maga válassza meg. Megjegyzem, ez a kötelezettségvállalásnak egy olyan sajátos fajtája, ami így a munkavállaló oldalán jogosultságot hoz létre.

44 PÁL: i.m. 58-59.; KISS: i.m. 359-360.; BANKÓ (2019): i.m. 27., Bankó a home office-t kifejezettem a teljesítési hely megválasztásának átengedéseként fogja fel.

Felfogásom szerint a kötelezettségvállalás a munkavállaló számára egy lehetőség arra nézve, hogy megválaszthatja a – munkaszerződésben kikötött szerződéses munkahelytől eltérő – teljesítés helyét, ám ez semmiképpen sem kötelezettség.

6.3.1. Kvázi megállapodás: átengedés az ajánlat, joggyakorlás az elfogás

Habár első ránézésre ez a megoldás távol áll a megállapodás korábban idézett törvényi fogalmától, ott utaltam rá, hogy bizony ez mégis értelmezhető azzal rokon megoldásként.

Analógiaként felhívnám a kinevezés jogintézményét, ami közsféra foglalkoztatási jogviszonyaiban látszólag két külön mozzanatból, a munkáltatói általi kinevezési jognyilatkozat megtételéből, majd annak a közszolgálati foglalkoztatott általi elfogadásából áll.

Ezzel szemben a Kúria azt hangsúlyozza⁴⁵, hogy a munkáltató „a kinevezés tartalmi elemeinek megjelölésével ajánlatot tesz, amelyet ha az érintett elfogad, a felek között megállapodás jön létre a közalkalmazotti jogviszony létesítésére”.

Szemben a többségi tudományos állásponttal, meglátásom szerint nem elhanyagolható a hasonlóság a jelen esetben jogosultságot keletkeztető kötelezettségvállalás és egy, a kinevezéshez hasonló nem klasszikus kontraktuális jognyilatkozat között. Mivel a kötelezettségvállalásra, mint lex specialisra irányadók az egyoldalú jognyilatkozatokra vonatkozó mint lex generalis szabályok, az Mt. 15. § (3) bekezdés értelmében e jogintézményre a megállapodásra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

6.3.2. Az egyoldalú kötelezettségvállalás további dilemmái

Ugyanakkor viszont, ha elfogadjuk azt, hogy ez mindössze különös egyoldalú jognyilatkozat, akkor is szembesülhetünk problémákkal. Az Mt. 16. § szerinti kötelezettségvállalásra az egyoldalú jognyilatkozatokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

Érdekes, hogy amíg az Mt. 16. § (1) bekezdés második fordulata szerint a munkavállaló érvényesen csak munkaviszonyra vonatkozó szabály kifejezett rendelkezése alapján tehet kötelezettségvállalást tartalmazó jognyilatkozatot,

45 EBH2019. M.23.

addig az Mt. 15. § (1) bekezdés értelmében egyoldalú jognyilatkozatból csak munkaviszonyra vonatkozó szabályban meghatározott esetben származhatnak jogok vagy kötelezettségek. Álláspontom szerint ezen rendelkezéseknek óvatosságra kell intenie mindazokat, akik az otthoni munkavégzés megvalósítását ezúton kísérlik meg.

Az Mt. 15. § által említett munkaviszonyra vonatkozó szabályban történő meghatározottságra a munkaidő kapcsán van példa, mivel az Mt. 96. § (2) bekezdés értelmében „a munkáltató a munkaidő beosztásának jogát - a munkavégzés önálló megszervezésére tekintettel - a munkavállaló számára írásban átengedheti (kötetlen munkarend)”. Valami ehhez hasonló felhatalmazást várnék a jogalkotótól a munkaviszony helyének munkavállaló általi megválasztását illetően, ám ehhez hasonló rendelkezés sem detektálható az Mt.-ben.

Messzemenőig egyetértek Molnár aggályaival⁴⁶ e jogintézmény alkalmazása kapcsán. Álláspontja szerint a munkavégzés helye – amennyiben megállapodnak róla – a szerződés tartalmi elemének minősül, ebből kifolyólag attól eltérni csak szerződéses jognyilatkozat alapján lehet. Meglátása szerint sem következik az Mt.-ből olyan munkáltatót megillető alanyi jog, amely felhatalmazza arra, hogy a teljesítés helyének megválasztását átengedje a munkavállaló számára.

Ugyanakkor továbbmenve az általam megkezdett gondolatmeneten, itt jöhet szóba, hogy analógia útján mennyire szerződés-közeli is e jogintézmény. Talán ezzel sikeresen bezárható a kör, amely a Molnár és általam is citált dilemmát veszi körbe.

6.4. Melyik jogintézmény diadalmaskodik?

Az előbbiekben látható módon olyan jogintézményeket vettem számba, amelyek az otthoni munkavégzéssel foglalkozó szakirodalom számára sem ismeretlenek. Ugyanakkor fontosnak tartom, hogy a fent idézett, sokszor egymásra épülő gondolkodásmódtól eltérő, néhol azt kritikusan megközelítő érvelést folytassak. A pályázati kutatómunka során észleltem, hogy több tekintetben Molnár Bence is felveti az általam megemlített dilemmákat. Írásában rámutat arra, hogy bizony a jogalkotó sem feltétlen úgy képzeli el az otthoni munkavégzés megvalósítását, ahogyan azt az uralkodó tudományos álláspont felvázolja.

46 MOLNÁR: i.m. 41.

A járványügyi veszélyhelyzet alatti, mára már nem hatályos kormányrendelet értelmében a távmunka és a home office egyoldalúan elrendelhető. Helyesen mutat rá arra Molnár, hogy „a contrario nyilvánvalóan következik, hogy alapesetben, különleges jogrend hiányában az otthoni munkavégzés egyoldalúan nem rendelhető el”.⁴⁷

Természetesen megjegyzem, hogy ezzel ellentétesen is lehet érvelni, hiszen az ún. közszolgálati home office a törvény erejénél fogva a felek megállapodásához kötött, így könnyen lehet, hogy a jogalkotó e szabályt ezen kódexre kívánta megalkotni.

Ugyanakkor az előbbi gondolat – miszerint a gazdasági munkaviszonyt jellemző home office egyoldalúan elrendelhető – nem áll meg, ha abból indulunk ki, hogy a megállapodáson alapuló közszolgálati home office a gazdasági munkaviszonyok szerinti otthoni munkavégzésből ered a közszolgálati kódexek indokolása szerint.

Vita tárgyát képezheti az, hogy az Mt. 53. § szerinti kiküldetésre vonatkozó rendelkezésektől el lehet-e térni. Létezik olyan szakirodalmi álláspont, amely úgy véli, hogy itt a diszpozitívitas az irányadó, tehát a felek a munkavállaló javára vagy a munkavállaló hátrányára is egyaránt eltérhetnek ezen előírásoktól.⁴⁸

Ezzel szemben inkább azt az álláspontot osztom, amely úgy véli, hogy az Mt. hallgatása azt jelenti, hogy „a felek eltérhetnek a törvényi rendelkezéstől, de az eltérés csak egyirányú lehet, a munkavállaló javára történhet”.⁴⁹

A komolyabb dilemma ott kezdődik, ha elfogadjuk, hogy a munkavállaló javára történő eltérést rögzítő megállapodás megengedett. Mi számít a munkavállaló javára történő eltérésnek? Ez minden bizonnyal az eset összes körülményétől függ, hiszen az eltérés megfelelőségét a törvény értelmében az egymással összefüggő rendelkezések összehasonlításával kell elbírálni. Irodalmi példa⁵⁰, hogy jogszerű lehet a megállapodás, amely „a törvényhez képest csekélyebb mértékű végkielégítést biztosít, de arra a munkavállaló már 1 éves munkaviszony után jogot szerez”.

Végezetül rögzítendő, hogy bármennyire is szemben áll a szakirodalomban jelenlévő uralkodó álláspontokkal, úgy gondolom, hogy a home office munkavégzés tartalma, a megvalósítási módja a munkaszerződéstől eltérő

47 MOLNÁR: i.m. 46.

48 NÁDAS-RAB-SIPKA-ZACCARIA: i.m. 119.

49 BANKÓ - BERKE - KISS - SZŐKE: i.m. Mt. 57. §-ához fűzött kommentár

50 KÁRTYÁS - PETROVICS - TAKÁCS: i.m.43. §-ához fűzött kommentár

foglalkoztatásban, azon belül pedig a kiküldetés szabályaiban rejlik. Annyiban viszont relevánsnak tekintjük a megállapodás jogintézményét, és dogmatikai értelemben a kötelezettségvállalást, akkor ezek kontraktuális jellegzetességgel bírnak, és így a kiküldetés „negyvennégy napos szabálya” a munkavállaló javára történő megállapodással átléphető. Úgy vélem, ezt az álláspontot a fentiek értelmében egyre inkább igazoltnak fogadja el a szakirodalom. A fenti dilemmák számbavétele nélkül közvetlenül arra mutat rá egy másik jogirodalom is⁵¹, hogy „az akár eseti jellegű otthoni munkavégzés is mindig a felek megegyezését igényli, hiszen a munkavégzés helye a munkaszerződés eleme, illetve a gyakorlatban kialakult szokásos munkahely is csak közös megegyezéssel változtatható meg”.

51 KÁRTYÁS Gábor – RÉPÁCKI Rita – TAKÁCS Gábor A munkajog digitalizálása: A munkajog hozzáalkalmazása a digitális munkakörnyezethez és a változó munkavállalói kompetenciákhoz (Kutatási Zárótanulmány). Budapest Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány, 2016.92. https://www.researchgate.net/publication/339386765_A_munkajog_digitalizalasa (2020. 10. 21.)

7. Eltérő fogalom miatti eltérő jellemzők

7.1. Atipikus-e a home office a távmunkához hasonló értelemben?

A pályázatom alapvetését teljesen fenntartva igyekszem mindvégig hangsúlyozni a távmunka és az otthoni munkavégzés közötti különbséget. Ugyanakkor nem lehet elmenni amellett, hogy a jelen pályázati kiírásnak – azon belül e dolgozat címének – az alapját jelentő elhatárolás nem egyértelmű. Ennek elvégzéséhez nagy jelentősége lehet az atipikus munkaviszonyok dogmatikája.

Az alábbiak látszólag csak elvont jelentőséggel bírnak, ám törekszem rámutatni arra, hogy a gyakorlati megközelítés elvitathatatlanul fontos. A látszólag egységes munkaviszonyt, illetve munkaviszony-jellegű jogviszonyt valójában két fő alkategóriára oszthatunk fel. Az első csoportot a klasszikus vagy hagyományos munkaviszony képe, amely történeti értelemben az első, de ez előfordulásában már nem felételen igaz. A második csoportot a nem klasszikus, avagy atipikus munkaviszonyok képezik. Ezen utóbbi csoport két alcsoportra osztható az alapján, hogy a jogalkotó kifejezetten megnevezi őket, avagy sem.⁵²

Mit is jelent valójában az, hogy atipikus egy munkaviszony? Első körben negatív meghatározással élve, azt jelenti, hogy nem tipikus, illetve tipikustól eltérő munkaviszonyról van szó.

Az Európai Parlament 2017-ben elfogadta az Eurofound atipikus foglalkoztatásra vonatkozó fogalom meghatározását, amely olyan munkaviszonyt jelent, amely nem igazodik a teljes munkaidős, szabályos és határozatlan időre szóló, hosszú időn keresztül egyetlen munkáltatóhoz köthető munkaviszony szabványos vagy tipikus modelljéhez.⁵³ Látható, hogy az atipikus munkaviszony európai-szintű meghatározása elég szűkkörűnek tűnik, amelyen az ezzel foglalkozó szakirodalom sem kíván egyelőre túllépi.⁵⁴

Ezzel szemben a hazai szakirodalom több tekintetben is sokkal szélesebb definíciót használ, amely során az általános kiinduló pont a tipikus munkaviszony fogalma. Rab Henriett által megfogalmazva a tipikus munkaviszony az Mt. értelmében olyan határozatlan idejű jogviszony, amelynek keretében a munkát végző személy a munkáltató telephelyén dolgozik, továbbá általános és teljes

⁵² FERENCZ: i.m. 23.

⁵³ Az Európai Parlament 2017. július 4-i állásfoglalása a munkakörülményekről és a bizonytalan foglalkoztatásról (2016/2221(INI)):

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0290&from=ES> (2020.09.22)

Lásd még: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/atypical-work> (2018. 10. 22.)

⁵⁴ Lásd például: BARNARD: i.m. 427. (lábjegyzet)

napi munkaidőben foglalkoztatják. Ez még kiegészül azzal, hogy a munkavállaló munkaidejét a munkáltató osztja be, a munkáltató gyakorolja a részletkérdésekre is kiterjedő utasítás-adási jogot, valamint a munkavállaló munkáját a munkáltató eszközével végzi. A munka teljesítésével összefüggő költségeket a munkáltató viseli. A munkáltató felel az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkáltatás feltételeinek a fenntartásáért.⁵⁵ Minden olyan foglalkoztatási forma, amely a munkajog keretein belül van, ám nem felel meg fenti meghatározásnak atipikus munkaviszonynak minősül.⁵⁶

A távmunka kapcsán annak megállapítása, hogy ez atipikus munkaviszony nem okoz különösebb nehézséget. Nem csak a rendszertani elhelyezés, hanem a jogviszony tartalma is egyértelműen ezt támasztja alá. Az összehasonlítás másik oldalán a home office munkavégzés áll. Ezzel kapcsolatban a nehézséget az adja, hogy maga a home office jogintézménye alapvetően nem került szabályozásra az Mt.-ben. Sőt bizonyos tekintetben még az is vitatható, hogy mit értünk home office alatt.

Ha a hazai atipikus munkaviszony-fogalmat elfogadjuk, akkor az otthoni munkavégzés az atipikus foglalkoztatási formák közé tartozik, illetve tartozhat. Ugyanis a tipikus munkaviszony sajátosságát a korábban kifejtett konjunktív feltételek mutatják, amelyekből, ha egy is hiányzik, már atipikus munkaviszonyról beszélhetünk. Jelen esetben a távmunkához hasonlóan – bár ott a munkavégzés helyének jóval több atipikus elem található – a munkavégzés helye az, amely az otthoni munkavégzés esetén eltér a munkáltató telephelyétől. Ez bármiféle jogi szabályozástól függetlenül eleve következik a jogintézményből, elnevezéséből és rendeltetéséből. Fontos viszont, hogy csak ez.

Meglátásom szerint itt bújik elő az atipikus jogviszonyokkal összefüggő elméleti háttér gyakorlati jelentőse. Ugyanis a home office munkavégzési forma kapcsán rá vonatkozó szabályozás hiányában nincs „bizonyíték” arra, hogy e jogviszony bármi másban eltérne a tipikustól. Bár lehetnek olyan „közszájon” forgó megállapítások, amelyek úgy vélik, hogy az otthoni munkát végzőnek kötetlen a

55 RAB Henriett: A versenyszektor foglalkoztatását ösztönző mechanizmusok bemutatása, JURA, 2018/2. 519., ugyanerre a következtetésre jutott Ferencz Jácint, FERENCZ: i.m. 12., illetve Gyulavári Tamás is, így e kérdésben egyetértést vélek felfedezni a jogtudományban. GYULAVÁRI Tamás: A gazdaságilag függő munkavégzés szabályozása: Kényszer vagy lehetőség?

Magyar Munkajog E-Folyóirat, 2014/1, 6.
http://epa.oszk.hu/02500/02566/00001/pdf/EPA02566_magyar_munkajog_gyulavari_001-025.pdf (2020. 09. 21.)

56 DABASI HALÁSZ Zsuzsanna: Munkaerőpiac és foglalkoztatáspolitikai. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2011. 101.

munkarendje, illetve saját eszközzel dolgozik, ám ezekre semmiféle jogszabályi igazolás nincsen, így erre nem lehet alapozni egy jogviszony tényleges tartalmának megállapítását. Ebből kifolyólag a home office munkavégzés esetén határozott álláspontom az, hogy a felek eltérő megállapodása értelmében a munkavégzés helyét leszámítva minden másban a tipikus munkaviszonyok jogi sorsát osztja.

Konkrét esetre vonatkoztatva, amennyiben a jövőben olyan jogvita kerülne a bíróság elé, ahol a home office tartalmának – a munkavégzés helyét meghaladó – megállapítása a tét, úgy a felek eltérő megállapodása hiányában a bíróságnak a tipikus munkaviszony tartalmi elemiből kell kiindulnia. Ennek értelmében a munkaviszony határozatlan idejű, továbbá általános és teljes napi munkaidőben történő foglalkoztatást tartalmaz. Emellett a munkavállaló munkaidejét a munkáltató osztja be, a munkáltató gyakorolja a részletkérdésekre is kiterjedő utasítás-adási jogot, valamint a munkavállaló a munkáját a munkáltató eszközével végzi és az ezzel összefüggő költségeket a munkáltató viseli.

Nem véletlenül használtam fentebb azt a kifejezést, hogy a home office az atipikus munkaviszonyok köze „tartozhat”. Ugyanis véleményem szerint az otthoni munkavégzés esetében helytálló a munkaszerződés szerinti ún. szerződéses munkahely és a teljesítés tényleges helye szerint megkülönböztetés. Ebből kifolyólag a home office – jogszabályi rendelkezés hiányban – többféleképpen is kivitelezhető: A már korábban említett munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás felhasználásával kivitelezett home office esetén nem gondolom azt, hogy akár jogdogmatikai értelemben is bármilyen atipikus munkaviszony létrejött volna.

E gondolatmenetet lezárva a hangsúly mindegyik megközelítés esetén arra helyeződik, hogy a home office munkavégzést a jelenleg hatályos normák – illetve éppen ezek hiánya – miatt tartalmát tekintve inkább tipikus jogviszonyként érdemes megragadni, mint atipikusként.⁵⁷

7.2.A munkavégzés helyének eljárásjogi aspektusai

A szakirodalom többször kiemeli azt az egyszerű megállapítást, amely szerint a távmunka és az otthoni munkavégzés teljesítése fizikai jelenlét nélkül folyik, majd ezt követően rendszerint manifesztálják ennek előnyeit és hátrányait a munkáltató, valamint a munkavállaló aspektusából. Ugyanakkor itt megállva nem

⁵⁷ HERDON: i.m.

teszik meg a következő lépést afelé, hogy mindkét munkavégzési formát érintően szóba kerülhetnek olyan esetek, amelyek kihatnak a munkaszerződésre, illetve a jogviszonyra irányadó jogra, valamint felmerülő jogvita esetén az eljáró szervek – leginkább bíróságok - illetékességére.

7.2.1. Perjogi illetékesség

A szabályozás hazai szintje kapcsán a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) bír többek között a legnagyobb relevanciával. A munkaügyi perekre irányadó Pp. 513. § (3) bekezdése szerinti vagylagos illetékességi szabályra tekintettel a munkavállaló felperes a pert az alperesre általánosan illetékes bíróság helyett megindíthatja -többek között - azon munkaügyi perben eljáró bíróság előtt is, amelynek illetékességi területén huzamos ideig munkát végez vagy végzett. Az indokolás a fenti vagylagos illetékességi szabály érvényesüléséhez még a következőt hangsúlyozza: „egy feltételnek azonban meg kell felelnie, munkavégzésének jellemzője a huzamosság kell, hogy legyen, tehát nem az egyszeri, esetleges munkavégzés”.⁵⁸

Értelmezve e szabályokat a távmunka és a home office vonatkozásában, a következő álláspontot képviselem. Meggyőződésem szerint vitán felül áll az, hogy a távmunkát végző munkavállaló illetékesség bíróságként választhatja azt a munkáltatótól elkülönült helyet, ahol a távmunkás munkát végez. Látható, hogy bár a Pp. „huzamos időt” leíró követelménye és az Mt. által megfogalmazott „munkáltató telephelyétől elkülönült helyen rendszeresen folytatott tevékenység” fogalma nem teljesen vág egybe. Ugyanakkor a Pp. indokolása és az Mt.-re épülő szakirodalom e két elemet kvázi azonosan értelmezi, az utóbbi úgy tartja, hogy a rendszerességgel jut kifejezésre az adott távmunkavégzés folyamatossága.⁵⁹

Az otthoni munkavégzés kapcsán a helyzet már nem ennyire egyszerű. Léteznek olyan, a home office kivitelezését biztosító jogszabályi rendelkezések – például a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás -, amely elviekben lehetővé teszik azt, hogy egy munkavállaló egy adott időintervallumban huzamosabb ideig – jelen esetben negyvennégy beosztás szerinti munkanap erejéig – a munkaszerződés szerinti munkahelytől eltérő helyen végezze a munkáját. Meglátásom szerint

58 T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról, 513. §-hoz fűzött indokolás <https://www.parlament.hu/irom40/11900/11900.pdf> (2020. 09. 22.) 457.; 9/2019. számú munkaügyi elvi határozat [11].

59 BANKÓ - BERKE - KISS - SZŐKE: i.m. az Mt. 196-197. §-ához fűzött kommentár

viszont, mivel maga a jogintézmény a munkavállaló számára is csak egy átmeneti állapot, így nem gondolom, hogy számára praktikus volna az adott helyen pert indítani, hovatovább a jogintézmény rendeltetésének sem lenne megfelelő ez a tág értelmezés.

Ennél talán egyszerűbbnek vélem a kérdés megítélését a home office munkavégzés oly módon történő lehetővé tételének esetén, amikor a munkáltató kötelezettségvállalás keretében átengedi a munkavállaló számára a teljesítés helyének a megválasztását. Az ilyen átengedő aktusnak, mint kötelezettségvállalásnak van egy másik oldala, mivel itt a munkáltató egy klasszikus jogáról mond le, illetve abból enged a munkavállaló javára. Ekkor viszont felhívható az Mt. 5. § (2) bekezdésben rögzített értelmezési alapelv, amely szerint jogról lemondó vagy abból engedő nyilatkozatot nem lehet kiterjesztően értelmezni.

Mindezekből arra a következtetésre jutottam, hogy az otthoni munkát végző munkavállaló számára – a távmunkással ellentétben – nem áll fenn azon vagylagos illetékességi szabály, amely lehetővé tenné, hogy azon bíróság előtt indítson pert, amely illetékességi területén a home office-t teljesíti.

Amennyiben a home office munkavégzés klasszikusan otthon folyik⁶⁰ – márpedig az esetek nagyrészt ez a jellemző – az előbbiek már nem tekinthetők relevánsnak, hiszen a Pp. 513.§ (2) bekezdése értelmében a munkavállaló felperes a pert az alperesre általánosan illetékes bíróság helyett belföldi lakóhelye, ennek hiányában belföldi tartózkodási helye szerint illetékes munkaügyi perben eljáró bíróság előtt is megindíthatja.

A közszolgálati jogviszonyokkal kapcsolatban a Pp. a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (továbbiakban: Kp.) háttérjogszabályaként⁶¹ alkalmazható. A Kp. 13. § (8) bekezdése értelmében általános illetékességi szabály, hogy a közszolgálati jogviszonnyal kapcsolatos perre a munkavégzés helye - ha a munkavégzés helye külföld, akkor a munkáltató szerv székhelye - szerinti bíróság illetékes. Bár ahogyan a bevezetőben felleveztem, az ún. közszolgálati home office jogintézményével

60 Ismételten megjegyzem, hogy bár a home office, illetve magyarosítva az otthoni munkavégzés első hallásra otthon történő munkavégzésre enged következtetni, a szakirodalom kiemeli, hogy ez csak általában van így. Lásd például: „Az ún. „home office” esetén is a teljesítés helye vélhetően a munkavállaló lakóhelye, de ebben az esetben ezt a munkavállaló maga választja, míg távmunkaszerződés esetében ezt a felek a szerződésben jelölik ki.” BANKÓ (2019): i.m. 27.

61 A Kp. 6. §-a alapján.

részletesen nem kívánok foglalkozni, látható, hogy a közszolgálati perek kapcsán is kiemelt jelentőséggel bír a munkavégzés helye.

7.2.2. Perjogi joghatóság

Az Európai Unió normákat tekintve is jelentőséget tulajdonítok a fenti kérdéskörnek. Meglátásom szerint ugyanis abban az esetben, ha valaki a munkajogviszonyt külföldön vagy külföldről teljesíti, akkor nemzetközi elem is felmerül, amely a fenti dilemmát joghatósági kérdéssé teszi. Ezzel összefüggésben a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1215/2012/EU rendeletet (továbbiakban: Brüsszel Ia.) vélem relevánsnak. A Brüsszel Ia. rendelet 5. szakasza tartalmaz rendelkezést az egyedi munkaszerződéseknél irányadó joghatóságról.

A pályázatom szempontjából releváns elem a Brüsszel Ia. rendelet 21. cikkének (1) b) i.) alpontja, amely vagylagos joghatósági szabályként rögzíti azt, hogy valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező munkaadó perelhető más tagállamban, annak a helynek a bíróságai előtt, ahol vagy ahonnan a munkavállaló rendszeresen munkát végez, vagy annak a helynek a bíróságai előtt, ahol legutoljára rendszeresen munkát végzett. Nagyon beszédesnek vélem a rendelet „ahol vagy ahonnan” fordulatát, amely meglátásom szerint önmagában alátámasztja azt, hogy a jelen pályázat szempontjából ez releváns jogforrás. Ismételten arra a következtetésre jutok, hogy a távmunkán alapuló munkaviszony esetén e rendelkezés a rendszerességre tekintettel minden bizonnyal alkalmazható, home office esetén viszont a rendszeresség hiányában fogalmilag kizárnak kell tekinteni a fenti szabály alkalmazhatóságát.

7.2.3. Alkalmazandó jog

Nem csak az illetékesség, valamint a joghatóság, hanem a munkaszerződésre alkalmazandó jog kapcsán is okozhat fejtörést a pályázatom tárgya. A szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló 593/2008/EK rendelet (továbbiakban: Róma I.) 8. cikkének (2) bekezdése egyéni munkaszerződések vonatkozó rendelkezései irányadóak lehetnek. Ha az egyéni munkaszerződésre alkalmazandó jogot a felek nem választották meg⁶², a szerződésre azon ország

⁶² Megjegyzem, hogy a jogválasztás sem okozhat korlátlan hátrányt a munkavállalónak a Róma I. rendelet 8. cikkének (1) bekezdése szerint.

joga az irányadó, ahol vagy – ennek hiányában – ahonnan a munkavállaló a szerződés teljesítéseként rendszerint a munkáját végzi. A rendszerinti munkavégzés helye szerinti országon nem változtat, ha a munkavállalót ideiglenesen egy másik országban foglalkoztatják. Az „ahol vagy ahonnan” fordulat e szabályanyagban is megjelenik, így a megállapításom azonos a joghatóság kapcsán megtettekkel: a távmunkavégzés esetén irányadó, home office kapcsán nem releváns ez a rendelkezés. A lábjegyzetben említett kiegészítő szabály miatt ez markánsan kihathat a munka díjazására is.

7.3. Eltérő munkavédelmi szabályok különös tekintettel az ellenőrzésre

A távmunka tartalmának kifejtésénél említést tettem az Mvtv. 86/A. §-ában megállapított távmunkára vonatkozó különös rendelkezésekről. Álláspontom szerint éppen azért, mert a home office közelebb áll a tipikus, mint az atipikus távmunka-szerű jogintézményhez, ezek a rendelkezések nem alkalmazhatók e körben.

Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy feleket – különösen a munkáltatót – egy nagyon fontos főkötelezettség terheli. Az általános szabályok alapján – amely alkalmazandó minden munkaviszonyra tekintet nélkül annak tipikus vagy atipikus voltára – az Mt. 51. § (4) bekezdése értelmében „a munkáltató biztosítja az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit.” E munkáltatói kötelezettség ugyanakkor nem egyoldalú, ugyanis a munkavállalónak is kötelezettsége az Mt. 52. §-a szerint a fentiekben közreműködni.

A Mt. és az Mvtv. egyaránt tartalmaz rendelkezéseket a távmunkás munkáltató általi ellenőrzésére. Hozzá kell tenni, hogy az előbbi alponban említett főkötelezettség vagy a későbbiekben említett munkaidőszabályok sem zárják ki, sőt inkább utalnak arra, hogy a home office során is szükséges valamilyen fokú munkáltatói ellenőrzés. Habár nincs jogszabályi felhatalmazás, nem szabad elfelejteni azt, hogy a home office munkát végző személy egy alapvetően tipikus munkaviszonyban kerül foglalkoztatásra, amelynek bizony szerves része a kiterjedt ellenőrzés akkor is, ha munkáját a munkáltató telephelyén végzi.

Habár egyoldalú munkáltatói „hatalmasságnak” tűnhet a munkavállaló ellenőrzése, az Mt. 196-197. §-a előrevetíti nem csupán azt, hogy a munkáltatónak kötelessége a távmunkás ellenőrzése, hanem ennek lényeges, kvázi eljárási alapszabályait is.

Ennek értelmében a munkáltatót az ellenőrzésre nézve többlettájékoztatási kötelezettség terheli, továbbá megállapodás hiányában meg kell állapítania az ellenőrzés módját és a munkavégzés helyeként szolgáló ingatlan területén történő ellenőrzés esetén annak bejelentése és megkezdése közötti legrövidebb tartamot. Már e szabályokból kitűnik, hogy egy nagyobb távmunkás bázist maga mögött tudó munkáltatónak ez komoly terhet jelen mind a megszervezés, mind ennek költségei vonatkozásában.

Habár a távmunkás munkarendje főszabály szerint kötetlen, Sipka Péter hangsúlyozza⁶³, hogy a munkáltatónak kötelessége kialakítani egy olyan rendszert, amely alkalmas arra, hogy végső soron a munkaidő és a pihenőidő nyilvántartása megtörténjen, illetve arra, hogy a munkáltató e nyilvántartás alapján az előbbieket kikényszerítse. E megállapítással oly módon értek egyet, hogy álláspontom szerint a munkáltatónak a kötelessége egy nagyobb keretrendszer kidolgozása, majd ebbe a munkavállalók által felvezetett adatok szerint a konkrét nyilvántartások elkészítése, majd az előbbieket a megfelelő teljesítés – legyen az például munkaidő, pihenőidő, illetve szabadság - kikényszerítése.

7.4. Néhány releváns munkaidőszabály összevetése

Amíg az otthoni munkavégzésre vonatkozó munkaidő szabályok több dilemmát is felvethetnek, addig a távmunkára vonatkozó efféle szabályok egyértelműek, legfeljebb azok kivitelezése lehet problémás. Az Mt. 197. § (5) bekezdése értelmében főszabály szerint a távmunkás munkarendje kötetlen. A kötetlen munkarend az Mt. 96. §-a szerint azt jelenti, hogy a munkáltató munkaidő beosztásának jogát - a munkavégzés önálló megszervezésére tekintettel - a munkavállaló számára átengedi, amely viszont nem érinti azt, ha a munkavállaló a munkaköri feladatok egy részét sajátos jellegüknél fogva meghatározott időpontban vagy időszakban teljesítheti.

Ezzel szemben a home office esetén külön szabályozás híján a klasszikus munkaviszonyban érvényesülő, a munkáltató általi munkarend meghatározást tartom irányadónak, így tehát az esetenként elkülönülten – főleg otthonról – dolgozó személynek a szokásos munkarendje szerint kell a munkavégzést

63 SIPKA: i.m. 120-122.

teljesíteni. Minden bizonnyal erre utal Sipka⁶⁴, amikor hangsúlyozza, hogy az Mt. 134.§-a alapján a home office során továbbra is munkáltatót terheli a munkaidő-nyilvántartási kötelezettség, különös tekintettel a rendes és a rendkívüli munkaidőre, a készenlétre és a szabadságra. Távmunka esetén a munkarend kötetlenségére tekintettel meglátásom szerint a munkaidő-nyilvántartás a munkavállalót terheli.⁶⁵

Nagy jelentősége van még a munkaidő megszervezésének a munkaközi szünet, valamint egyes tevékenységgel – így például a képernyő előtt végzett munkával – kapcsolatos szünetnek, illetve ezek nyilvántartásának.

A képernyő előtt végzett munkáról rendelkező EüM. rendelet 4. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a munkáltatónak a munkafolyamatokat úgy kell megszervezni, hogy a folyamatos képernyő előtti munkavégzést óránként legalább tízperces – néhány kivételtől eltekintve, össze nem vonható - szünetek szakítsák meg, továbbá a képernyő előtti tényleges munkavégzés összes ideje a napi hat órát ne haladja meg. A tízperces szünetekkel összefüggésben egy fontos megállapítást emelnék ki. Egyértek a jogirodalommal abban, hogy ezt a szünetet el kell határolni a munkaközi szünettől. Amíg a munkaközi szünetek fogalmilag kizárják a munkavégzést, addig a hivatkozott EüM. rendelet szerinti tízperces szünetekben más - nem képernyő előtti - munkafeladat adható a munkavállalónak – amelyet köteles elvégezni-, ez az idő munkaidőnek minősül és ezért a munkavállalót díjazás illeti meg.⁶⁶ Amíg előbbiek nyilvántartása távmunka esetén a munkavállalóra hárul, addig tipikus munkavégzés és home office esetén a munkáltatóra.

64 SIPKA Péter: A munkáltató felelőssége az otthoni munkavégzés során. In PÁL Lajos - PETROVICS Zoltán (szerk.): Visegrád 17.0. A XVII. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai, Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 120.

65 EBH2016. M.30., 19. pont alapján

66 KÁRTYÁS Gábor – TAKÁCS Gábor: Munkajogi magyarázatok - Kell egy kis áramszünet: a pihenőidők. HR & Munkajog. 2014/6. (jogtár)

8. Az eltérő fogalom ellenére közös jellemzők

8.1.A képernyő előtti munkavégzés szabályai

A távmunka kapcsán a munka törvénykönyve úgy rendelkezik, hogy azt a távmunkások számítástechnikai eszközzel végzik és eredményét elektronikusan továbbítják. A számítástechnikai eszközök működtetéséhez laikusok számára is egyértelmű, hogy legtöbb esetben szükség van kimeneti eszközre, amely az adott munkát végző számára lehetővé teszi, hogy a számítástechnikai eszköz jelzéseit érzékelje. Így tehát a képernyő előtt történő munkavégzés és a számítástechnikai eszközzel történő munka egybevágh. A távmunkavégzés esetén ez ex lege fogalmi eleme a jogviszonyoknak.

Mindezzel szemben, a home office esetén ismét, mint már sokadára bizonytalan helyzettel állunk szemben. A klasszikus munkaviszonyok esetén a home office nem került szabályozásra, ám sosem szabad azt elfelejteni, hogy a home office megszületésének egyik oka a gazdasági szükségszerűség. Ennek fényében az otthoni munkavégzés legtöbb esetben – bár ez nincs kőbe vésve – számítástechnikai eszköz igénybevételel történik.⁶⁷

E problémakör tisztázására azért szükséges, mert egy jogvita esetén álláspontom szerint nem marginális kérdés az, hogy az eljáró bíróságnak mindenképpen „keresnie kell” a képernyő előtt végzett munkát – például távmunka és közszolgálati home office – vagy csak ajánlott keresnie ennek fennállását – például home office klasszikus munkaviszonyok esetén. A képernyő előtt történő munkavégzés természetesen nem csak elkülönült munkavégzési hely esetén, hanem a 21. században legnagyobbbrészt a munkáltató székhelyén, illetve telephelyén végzett munka esetén is megvalósul.

8.1.1. A képernyő előtti munkavégzés jogforrásai és azok tartalma

Függetlenül az előbbiektől a képernyő előtt végzett munkák között a munkavédelmi kötelezettséget tekintve ilyen differenciálás nem áll fenn. A képernyő előtt végzett munkának hazai jogforrása a Mvtv. felhatalmazása alapján a képernyő előtti munkavégzés minimális egészségügyi és biztonsági követelményeiről szóló 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet (továbbiakban EüM.

⁶⁷ HERDON István – POÓR Péter: A home office munkavégzési forma megvalósíthatósága a hatályos jogszabályok tükrében. In SZÜCS LÁSZLÓNÉ Siska Katalin – TALABOS DÁVIDNÉ Lukács Nikolett (szerk.): Tudományos Diákezt- Tanulmánykötet VII., Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020. (m.a.)

rendelet). E rendelet mögött egy Európai Unió jogforrás, a biztonsági és egészségvédelmi követelmények legalacsonyabb szintjéről a képernyő előtt végzett munka esetén című 90/270/EGK irányelv is meghúzódik, amely implementációja a fenti EüM. rendelet. A rendelet hatálya többek között kiterjed minden – az Mvtv. 87. § 9. pont szerinti – szervezett munkavégzés keretében foglalkoztatott munkavállalóra, aki napi munkaidejéből legalább 4 órán keresztül rendszeresen képernyős eszközt⁶⁸ használ. Az előbbi hatályból látható, hogy az, munkavégzési formáktól függetlenül kvázi minden szervezett munkavégzésre kiterjed, amennyiben az egyéb feltételek is teljesülnek.

Természetesen a terjedelmi korlátok miatt nem tudom a jelen pályázat keretében a teljes EüM. rendeletet vizsgálat alá vonni, ugyanakkor az eddigiekből is rendkívül fontos következtetések vonhatók le. Talán a leginkább hangsúlyozandó az, hogy a képernyő előtti munkát tekintve nem számít az, hogy az adott foglalkoztatott a munkáltató telephelyén vagy attól – akár rendszeresen, akár csak ad-hoc jelleggel – elkülönülve végzi a munkáját. Amennyiben beigazolódik az, hogy a foglalkoztatott személy képernyős eszközzel végzett munkát és az nem tartozik az EüM. rendelet szerinti kivételbe⁶⁹, úgy munkavégzési formától függetlenül érvényesek a munkáltatóval szembeni előírások. Ebben a tekintetben tehát úgy gondolom, hogy bár a home office-ra nincs közvetlenül irányuló rendelkezés, nem helytálló az az érvelés, hogy e téren szürke zóna volna.

Az EüM. rendelet 3. §-a értelmében a munkáltató képernyő előtti munka esetén az Mvtv. szerinti kockázatértékelést köteles bővítenie a látásromlást, fizikai állapotromlást előidéző tényezők, valamint pszichés (mentális) megterhelés előfordulásának vizsgálatával. A 4. § értelmében a munkáltató a munkafolyamatokat úgy szervezi meg, hogy a folyamatos képernyő előtti munkavégzést -főszabály szerint - óránként legalább tízperces szünetek szakítsák meg, továbbá a képernyő előtti tényleges munkavégzés összes ideje a napi hat órát ne haladja meg. Mindezen felül ez EüM. rendelet 5. §-a megfogalmaz olyan munkáltatói kötelezettségeket, mint az időszakosan a munkavállalót érintő szemészeti vizsgálat kezdeményezését és eredményétől függően a munkavállaló ellátását éleslátó szemüveggel.⁷⁰ Továbbá a munkáltatót tájékoztatási, oktatási és konzultációs kötelezettség terheli az EüM. rendelet 8. § értelmében a képernyős

68 Az EüM. rendelet 2.§ a) pontja értelmében képernyős eszköz: számjegy-, betű-, grafikus képsorokat képernyőn megjelenítő készülék, függetlenül az alkalmazott megjelenítési folyamattól.

69 Az EüM. rendelet 1. § (2) bekezdés szerinti felsorolás.

70 KARÁCSONY Imréné - LUCZ Zoltánné - SURÁNYI Imréné: Magyarázat a személyi jövedelemadóról. Budapest, Wolters Kluwer, 2020., Sza tv. 1. számú melléklet 8.8. pontjához fűzött magyarázat.

munkahelyek kialakítása előtt, fenntartása és korszerűsítése során. Mindezekon felül a képernyős munkahely kialakításának minimális követelményeit konkrétan az EüM. rendelet 3. számú melléklete tartalmazza, amely rendelkezési kiterjednek többek között a képernyőre, billentyűzetre, munkaasztalra, munkaszékre és a környezetre.⁷¹

Látható, hogy igen széles körben lehetne hivatkozni erre a jogforrásra, ugyanakkor a hangsúly csak a lehetséges hivatkozáson van, ugyanis a szakirodalom ezt egy lényegében joggyakorlat nélküli normának tekinti.⁷²

8.1.2. Elhanyagolható számú joggyakorlat

Egy felsőbbbíróági határozatot⁷³ emelnék ki, amely a munkavállaló szemüvegtérítés megfizetésével függ össze. Az említett ügyben a képernyő előtt munkát végző munkavállaló számára a szemész szakorvos multifokális lencsével ellátott szemüveget javasolt. Ennek ára jóval magasabb volt, mint ami egyébként a képernyő előtt végzett munkához szükséges éleslátást biztosító szemüvegeket jellemzi. A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy felperes által megrendelt multifokális szemüvegre a mindennapi életviteléhez volt szüksége, ezzel szemben a képernyő előtt végzett munkával összefüggésben a munkáltatónak csak az EüM. rendelet hatálya alá tartozó munkához minimálisan szükséges, azaz kizárólag éleslátást biztosító szemüveggel kell ellátnia a munkavállalóját.

A hivatkozott EüM. rendeletnek láthatóan kevés a gyakorlata és ugyanez elmondható a mögötte meghúzódó 90/270/EGK irányelvről, mint uniós jogforrásról. Az Európai Unió Bíróság (EUB) egy előtte fekvő ügyben rögzítette, hogy az irányelv hatálya alá nem tartozó, kivételként felsorolt eszközöket megszorítóan kell értelmezni.⁷⁴

Laikus számára is látható, hogy egy gépjármű kijelzője és adott esetben egy analóg alapú technológia között nincs jelentős eltérés, ugyanakkor a használat módja és intenzitása már szignifikánsan eltérhet. Az irányelv célkitűzései az EUB értelmezése szerint szemmel láthatóan előbbre helyezendők, mint a rendelkezések nyelvtani értelmezéséből következő tartalom.

71 EüM. rendelet 3-5., 8.§, PRUGBERGER Tamás – NÁDAS György: Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog, Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 485.

72 DUDÁS Katalin: Munkajogi magyarázatok. A munkaidő és pihenőidő szabályainak megtartása a hatósági ellenőrzés szemével. HR & Munkajog, 2013/3. (jogtár)

73 Legfelsőbb Bíróság Mfv. 10.310/2010/4.

74 Case C-11/99., Margrit Dietrich v. Westdeutscher Rundfunk (magyar nyelvű fordítás hiányában a szerző által fordítva)

8.2. Azonos adatvédelem szabályok

A képernyő előtti munkavégzés exponenciális fejlődése implementálta a széleskörű digitalizációt a munkajogban. A távmunka jogintézményének kifejlődése éppen a számítástechnika elterjedésének tudható be. Az utóbbi években a jogalkotás hozzáállása gyökeres változáson ment át, hiszem megszületett a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete (továbbiakban: GDPR), amely az alapító szerződésekből fakadóan általános hatállyal bír, teljes egészében kötelező és közvetlenül alkalmazandó valamennyi tagállamban, így hazánkban is. Varga Dóra kiemeli⁷⁵, hogy „az adatvédelem és a munkajog kéz a kézben járnak, a kapocs pedig nem más, mint a munkáltató”.

Anélkül, hogy jelen munka keretei között megkísérelném ezt a külön adatvédelmi jogterületet bemutatni, rávilágítanék néhány releváns alaptételre. Rögzítendő, hogy a GDPR közel sem kizárólag a munkaviszonyra irányadó és nem kizárólag elektronikus adatokra terjed ki a rendelet tárgyi hatálya sem. A GDPR 4. cikke részletes definíciót rendel a személyes adatokhoz, amely megfogalmazása alapján az azonosított vagy azonosítható természetes személyre vonatkozó bármely információt magában foglal. Ennek megállapítása nem marginális, hiszen így már rögtön kitűnik, hogy nem csak a számítástechnika uralta jogviszonyban van a rendeletnek jelentősége. Ugyanakkor talán nem túl merész kijelentés az, hogy ha az adatvédelmi rendeletnek kizárólag a munkajogi aspektusait nézem, akkor a számítástechnikával áthatott munkaviszonyokat – azon belül pedig kifejezetten a távmunkát – e joganyag megalkotásával kvázi „közvetett hátrányos megkülönböztetés” éri, mivel lényegesen több esetben merül fel a rendelet személyi adat fogalma egy elkülönülten, sőt legtöbbször otthon végzett munka esetén.

Ezen a téren úgy látom, hogy nem lehet differenciálni a home office és a távmunka között, mivel a rendszerességnek e körben nincs relevanciája.

Álláspontom szerint a távmunka és az otthoni munkavégzés közötti különbség ott mutatkozhat meg, hogy az otthoni munkavégzéshez szükséges eszközt a munkáltató vagy a munkavállaló biztosítja. Ahogyan arra a véleményre helyezkedtem, hogy a home office nagyrészt a tipikus jogviszonyok jogi sorsát

75 VARGA Dóra: Az adatvédelem és a munkáltatói ellenőrzés kérdései a XXI. századi munkaviszonyok tükrében. Miskolci Jogtudó, 2019/1, 85.

<https://jogtudo.uni-miskolc.hu/files/4159/MJ2019iss1art9Varga.pdf> (2020. 10. 01.)

osztja, így ezt főszabály szerint a munkáltató biztosítja. Ebben az esetben – az Mt. 11/A. alapján – a munkavállalónak nagy figyelmet kell fektetnie arra, hogy ezt az eszközt kizárólag a munkaviszony teljesítése érdekében használja. E törvényhely ugyanakkor a munkáltató számára is tartalmaz korlátozást, amely értelmében kizárólag a munkaviszony teljesítéséhez használt számítástechnikai eszközön tárolt, a munkaviszonnyal összefüggő adatokba tekinthet be. Ez irányadó akkor is, ha a munkavállaló saját eszközével teljesít. E szakasz kiegészíti a munkáltatói ellenőrzés terjedelmét, miszerint a munkavállaló a munkaviszonnyal összefüggő magatartása körében ellenőrizhető, viszont a munkáltató technikai eszközt is alkalmazhat akkor, ha erről előzetesen tájékoztatta a munkavállalót.

Összességében látható, hogy mind a munkaviszony teljesítése, mint a munkáltatói ellenőrzés körében elképzelhető adatvédelem kapcsán releváns tényállások. Általában véve viszont a munkáltatónak ügyelnie kell arra, hogy amennyiben adatkezelőként kíván megjelenni, úgy ahhoz, hogy e minősége jogszerű legyen, a GDPR 6. cikkeje szerinti taxatív jogalap-felsorolásból valamelyik causát igazolnia kell. Amennyiben nem így jár el, úgy az adatkezelése jogellenes lesz.⁷⁶

76 SÍPKA Péter: Az általános adatvédelmi rendelet kártérítési felelősségre vonatkozó szabályai a hazai munkajogi szabályozás tükrében. In BANKÓ Zoltán et al. (szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70. születésnapja tiszteletére. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. (továbbiakban: SÍPKA (2019)) 375-376.

8.3.A munkáltatói felelősség terjedelme a munkavédelem és az adatvédelem terén

A szakirodalom úgy tartja, hogy a „felelősség nem más, mint helytállás valamilyen magatartásért, amely természetesen lehet tevéőleges vagy mulasztásban megnyilvánuló”.⁷⁷ Ezzel a megközelítéssel csak részben tudok egyérteni. Másik részben úgy gondolom, hogy a felelősség kérdését el kell választani a helyállás fogalmától. A két jogintézmény közötti differentia specifica véleményem szerint ott húzódik, hogy amíg a felelősség alól – bármilyen szigorú szabályok alapján is, de – van lehetőség mentesülésre, addig a helyállás semmilyen kimentést nem tűr. Sőt, Miskolczi Bodnár Péter szerint⁷⁸ – amellyel messzemenőig egyetértek – „a helytállásra kötelezett személy nem tanúsított a jog által negatívan megítélt magatartást”.

Ehelyütt nem szándékozom megismételni, csak utalni kívánok azon alapvető elvekre, amelyeket a felelősség kérdésköre kapcsán a jogtudomány és a bírói joggyakorlat kidolgozott a hatályos jogszabályokon alapulva.

8.3.1. A munkáltató általános kártérítési felelőssége

Elsősorban rögzítendő, hogy a munkáltatói kártérítési felelősség jogalapját az Mt. 166. §-a teremti meg, amíg az immateriális sérelemre az Mt. 9. §-a alkalmazandó, viszont ezen utóbbi, sérelemdíj igényre is a kártérítési felelősségre vonatkozó szabályok az irányadók. Mivel e jogintézmények az általam felvázoltak szerint felelősség-alapúak, így még a munkáltatónak is van lehetősége mentesülésre, függetlenül attól, hogy a munkáltatói felelősség erőteljesen megközelíti az objektív, kimentést nem tűrő felelősséget, avagy helytállást.⁷⁹

A felelősség alóli mentesülésre az Mt. két opciót kínál, amely közül az egyik akkor következhet be, ha a munkáltató bizonyítja, hogy a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, amellyel nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje vagy a kárt

77 Nádas – Rab – Sipka – Zaccaria: i.m. 409.

78 MISKOLCZI BODNÁR Péter: A kártérítési felelősség egyes közös szabályainak mögöttes szabályként való alkalmazhatósága. Jogtudományi Közlöny, 2019/6, 245.

79 NÁDAS György: Felelősségi alakzatok a munkajogban és kapcsolatuk a polgári joggal In Bankó Zoltán et al. (szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70. születésnapja tiszteletére. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. 287.

elhárítsa. A vagylagosan szereplő másik eset akkor merül fel, ha a munkáltató bizonyítja, hogy a kárt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta.⁸⁰

E két formula közül az elsőre helyezném most a hangsúlyt, amely szemmel láthatóan konjunktív fogalmakat tartalmaz. Ennek a lépcsőzetes bizonyításnak az első lépése az ellenőrzési körön kívüliség bizonyítása. A munkáltatónak a munkavállalója egészségi állapotában bekövetkezett károkért fennálló felelőssége egyes kérdéseiről szóló 1/2018. (VI.25.) KMK vélemény szerint az ellenőrzési kör az, amelyre a munkáltatónak befolyásolási, ráhatási lehetősége van. Ebbe a körbe a munkáltató telephelye mindenképpen beletartozik, ugyanakkor a fenti definícióból adódóan nem következik automatikus mentesülés akkor sem, ha a munkavállaló a telephelyen kívül végzi a munkát, „hiszen a bírói gyakorlat által kimunkált elvek szerint a munkáltatónak a telephelyen kívül is biztosítania kell azt a biztonságos burkot, amely a munkavállalót körbe veszi, és amely a külső behatások okozta lehetséges károkozó körülményektől megóvjá”.⁸¹

A távmunkavégzés esetén, mivel a rendszerinti munkavégzés a munkáltató telephelyétől elkülönülten történik, ráadásul oly módon, hogy arra a munkáltatónak – különösen ellenőrzés útján – igen komoly ráhatása van, nem látok arra módot, hogy az elkülönült helyre nézve ellenőrzési körön kívüliségre eredményesen hivatkozni lehessen.

Az otthoni munkavégzés kapcsán, ha a kiküldetés útján való teljesítést kell vizsgálni, arra a következtetésre juthatunk a joggyakorlat alapján is, hogy a munkáltató ez esetben sem hivatkozhat ellenőrzési körön kívüliségre. A Kúria szerint⁸² a külföldi kiküldetés során, üzleti érdekből megszervezett vacsorán való részvétel, illetve az ebből következő munkavállalót ért baleset a munkáltató ellenőrzési körén belül helyezkedik el.

A teljesítés helyének átengedését – külön – vizsgálva is hasonló következtetésre juthatunk. Messzemenőig egyetértek Sipkával⁸³ abban, hogy a munkáltató „a teljesítés helyének átengedése esetén ab ovo nem mentesülhet a felelősség alól az ellenőrzési körön kívüliségre hivatkozással”, mivel ez már csak a Mt. szellemiségéből sem eredhet, hiszen ha kontraktuális jognyilatkozatban,

80 NÁDAS György: Felelősségi alakzatok a munkajogban In PÁL Lajos - PETROVICS Zoltán (szerk.) Visegrád 15.0: A XV. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 283.

81 SIPKA Péter- ZACCARIA Márton Leó: Felelősségi jogviszonyok In JAKAB András et al. (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia, 2020. 10. <http://ijoten.hu/szocikk/felelssgi-jogviszonyok> (2020. 10. 02.) [43]

82 EBH2019.M.20.

83 SIPKA: i.m. 127.o.

konszenzus útján sem lehet eltérni – a munkavállaló hátrányára – az Mt. munkáltatót terhelő felelősségi alakzatától, akkor többről a kevesebbre való következtetéssel megállapítható, hogy ezt semmilyen fajta egyoldalú jognyilatkozat útján sem teheti meg, különösen nem akkor, ha e jogi aktus rendeltetése kifejezetten a munkáltatói kötelezettség vállalása.

Mindezekből kifolyólag a munkáltatói felelősség vitathatatlanul fennáll a távmunka és az otthoni munkavégzés esetén, így az ellenőrzésen kívüliség vizsgálatán túlmenően a fennmaradó további két mentesülési elem kifejtésére nincs szükség.

8.3.2. Eltérő felelősségi szabályok a személyes adatok kezelése körében (GDPR)

A felelősség és a helytállás e tartalmi egység elején történő differenciálásnak a következők miatt volt fontos szerepe. Ahogyan az előbb említettem az Mt. kártérítési szabályai – így a munkáltatói kártérítés is – felelősség alapú, kimentési lehetőséggel. A materiális hátrány okozásáért való felelősség szabályai alkalmazandók az immateriális sérelemre is. Ez irányadó például akkor, ha a jelen dolgozatban felvázoltak szerint a munkáltató megszegi a munka- és pihenőidőre, munkavédelemre vonatkozó szabályokat és ezzel okozati összefüggésben a munkavállalót kár és/vagy sérelem éri.

Az egyes személyes adatok jogszerűtlen kezelése is elviekben megalapozhatja az előbb citált felelősséget. Ugyanakkor itt nem hagyható figyelmen kívül a GDPR szabályozás sem, amely az önálló „felelősségi” alakzatával közvetlenül alkalmazandó bármely tagállamban, konkrét esetben megelőzve a tagállami jog által lefektetett szabályokat. Ez azért fontos, mivel a GDPR 83. cikke szerinti kártérítéshez való jog és a felelősség nem egyezik meg az Mt. szerint munkáltatói felelősségi alakzattal. Először is a rendelet 82. cikkének (1) bekezdése megsértésének eredményeként vagyoni vagy nem vagyoni kárt szenvedett természetes személy kártérítés jogcímen jogosult mindkét „kár” típust követelni.

A rendelet 82. cikkének (2) bekezdése értelmében az adatkezelő felelősséggel tartozik minden olyan kárért, amelyet az e rendeletet sértő adatkezelés okozott. Az adatfeldolgozó csak abban az esetben tartozik felelősséggel az adatkezelés által okozott károkért, ha nem tartotta be az e rendeletben meghatározott, kifejezetten az adatfeldolgozókat terhelő kötelezettségeket, vagy ha az adatkezelő jogszerű utasításait figyelmen kívül hagyta vagy azokkal ellentétesen járt el.

Látható, hogy az adatkezelőre és adatfeldolgozóra vonatkozó „felelősség” eltérő terjedelmű.

A „felelősség” idézőjeles megjelölése szándékos, ugyanis látva a mentesülésre vonatkozó rendelkezést – ami viszont az adatkezelőre és adatfeldolgozóra egyaránt irányadó – arra az álláspontra jutottam, hogy a GDPR rendelkezéseiből felelősségi alakzat nem, de helytállási kötelezettség levezethető. A rendelet 82. cikkének (3) bekezdése értelmében az adatkezelő, illetve az adatfeldolgozó mentesül az e cikk (2) bekezdése szerinti felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt előidéző eseményért őt semmilyen módon nem terheli felelősség. Sajnos a rendelettel foglalkozó kommentárirodalom⁸⁴ ezt a kérdést érdemben nem tárgyalja, ugyanakkor az álláspontom az, hogy a jogalkotó e szigorú szabályok mellé valami olyan mentesülési lehetőséget adott, mint a Mt. 166. § (2) b) pontja, amely értelmében a munkáltató mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta. Úgy vélem, hogy ha az Mt. 166. § (2) a) pontja szerinti szigorú, de mentesülést lehetővé tevő szabályok nem lennének a törvény részei, az előbb citált rendelkezés a kimentést nem tűrő helytállás alapja lehetne. A GDPR rendelet viszont annyit tartalmaz, hogy mennyiben a munkáltató magatartása és a GDPR rendelkezései között nincs interferencia – azaz kvázi nincs összefüggés a munkavállalót ért esetleges kár és a munkáltatói magatartás -, úgy az adatkezelő vagy feldolgozó munkáltató nem „felelős”.⁸⁵ Ez a helytállás klasszikus esete, hiszen azt nem tartom valódi kimentési lehetőségnek, hogy az okozati összefüggés hiányzik, sőt így a felek relációjában a kár fogalma sem áll meg.

Bár a munkajogi kárfelelősség rendszere és GDPR-ból származó következmények tárgyalása egy külön kutatás tárgyát képezheti, véleményem szerint az előbb felvázoltakból arra a következtetésre juthatunk, hogy a magyar munkajog adatvédelemre (is) kiterjedő felelősségi rendszere nincs összhangban a rendelet által meghatározott helytállási kötelezettséggel.

8.4. Alapelvek alkalmazhatósága közötti eltérések

Végül a távmunka és a home office differenciálásaként ki kell emelni e két jogintézmény eltérő „viselkedését” a fenti alapelvek fényében. Legelőször hangsúlyoznám, hogy a fenti elvek között hasonlóság felfedezhető, ám nagyon

84 BUZÁS Péter - PÉTERFALVI Attila - RÉVÉSZ Balázs (szerk.): Magyarázat a GDPR-ról. Budapest, Wolters Kluwer, 2018.

85 Erre mutat rá Sipka Péter is. Lásd: SIPKA (2019): i.m. 381.

fontos, hogy ezek – különösen a joggal való visszaélés és az egyenlő bánásmód követelménye – eltérnek egymástól.⁸⁶

Ugyanakkor van fontos közös vonásuk, méghozzá az, hogy ezen alapelvek sérelme nem állapítható meg egy adott, szerződéses jognyilatkozattal kapcsolatban. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a jognyilatkozat által létrehozott jogviszonyban nem állhat elő olyan szituáció, amikor ezek a princípiumok sérülnek, viszont kifejezetten a megállapodás jogintézményével szemben nem hívható fel. Zaccaria a szerződési szabadság elvének vizsgálatakor arra – az általam helyesnek vélt – következtetésre jutott, hogy az egyenlő bánásmód elvének megsértése „nem olyan jogsértés, amely a felek között fennálló szerződésből származik”.⁸⁷

Az elmúlt években a Kúria⁸⁸ és a szakirodalom⁸⁹ sokat foglalkozott a joggal való visszaélés dogmatikájával, amely során – egyetértésben – azt a megállapítást tették, hogy a joggal való visszaélés szerződéses jognyilatkozatokkal szemben nem hivatkozható, mivel ezen alapelvnek fogalmi eleme az alanyi jog szerinti formálisan jogszerű joggyakorlás. A méltányos mérlegelés elvének megsértése szintén nem alapulhat megállapodáson, hiszen az Mt. értelmében az elv lényege éppen az, hogy a munkáltató miként határozhatja meg egyoldalúan a munkaviszony teljesítését.

Mindezekből kiindulva a következő megállapítást teszem. A távmunka, mint szerződéssel létrehozott atipikus munkaviszony – azaz jogviszony – létrejötte esetén a fenti alapelvek eredményesen nem hivatkozhatók. Nincs arra a hatályos jogszabályok által teremtett lehetőség, hogy a munkáltató a munkavállalót egyoldalú döntése alapján távmunka keretében foglalkoztassa, tehát távmunkára „utasíthassa”. Ez alól kivétel a már nem hatályos 47/2020. (III. 18.) számú kormányrendelet által a járványügyi veszélyhelyzetben teremtett lehetőség volt. Amennyiben egy bíróságnak a fenti kormányrendelet alapján elrendelt távmunkáról kell döntenie, úgy ilyen esetben magával az elrendeléssel

86 ZACCARIA Márton Leó: Összefoglaló az egyenlő bánásmód elvét érintő kúriai gyakorlat és az Egyenlő Bánásmód Hatóság releváns határozatainak elemzéséről In: Az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével kapcsolatos munkaügyi bírósági gyakorlat (Összefoglaló véleményhez csatolt, esetenként kisebbségi vélemény)

https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenyny_-_egyenlo_banasmod.pdf (2020. 09. 21.) 166.

87 ZACCARIA Márton Leó: Az egyenlő bánásmód elvének érvényesülése a munkajog területén a magyar joggyakorlatban. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 11-12., 110-111.

88 5/2017. KMK vélemény

89 Lásd például TERCÁS Tamás: A joggal való visszaélés. Budapest, HVG-ORAC, 2018.; HERDON István: A joggal való visszaélés a munkaügyi bíróságok ítélezési gyakorlatában. In Országos Bírósági Hivatal (szerk.): Mailáth György Tudományos Pályázat 2019. Díjazott dolgozatok. Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2020. 547-599.

összefüggésben is felhívhatók ezen alapelvek. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy amennyiben az egyoldalú elrendelhetőség ellenére erről a felek megállapodást kötnek, úgy a fenti alapelvek egyike sem alkalmazható magával a kontraktuális jognyilatkozattal szemben.⁹⁰ A távmunkavégzésre vonatkozó jogviszony létesítése nem lehet diszkriminatív, nem lehet rendeltetésellenes vagy méltányos mérlegelés elvébe ütköző, ugyanakkor a távmunkaviszony teljesítése során ezek már nem igazak. Sőt ezen atipikus jogviszony teljesítése során – különösen a munkáltatónak – tekintettel kell lennie a fenti alapelvekre.⁹¹

Az előbbiekkel szemben a home office kapcsán a főszabály – legalábbis az Mt. szerinti jogviszonyokban -, hogy annak már az elrendelésével szemben hivatkozható mindhárom felsorolt alapelv. A körülményekre tekintet nélküli kiküldetés kifejezetten tankönyvi példája (volt)⁹² a joggal való visszaélésnek. A munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás mellett a munkáltató azon kötelezettségvállalásával szemben is felhívhatók e princípiumok, amelynek keretében átengedi a munkavállalónak a teljesítés helyének a megválasztását.

Érdekes dilemma az, hogy a teljesítés helyének átengedése során vajon a munkáltató által a munkavállalóval szemben felhívható-e bármelyik alapelv. Megállapítható, hogy az egyenlő bánásmód sérelme és a méltányos mérlegelés elvébe ütköző joggyakorlás munkáltató által nem hivatkozható. A joggal való visszaélést megvalósító joggyakorlás elméletben alkalmazható lenne, viszont meglátásom szerint a jelen esetben nem detektálható alanyi jog. A munkavállalónak csak annyiban van mozgástere a teljesítési hely megválasztásában, amennyiben azt a munkáltató az egyoldalú aktusával lehetővé tette. A munkáltatót a kötelezettségvállalásának túlságosan tág értelmezése ellen emellett védi még az Mt. 5. § (2) bekezdése, amely deklarálja, hogy a jogról lemondó vagy abból engedő nyilatkozatot nem lehet kiterjesztően értelmezni.

Összegezve az előbbieket úgy gondolom, hogy az alapelvek vizsgálatának azért is van hatalmas jelentősége, mivel – egyfajta végső kapaszkodóként – igen gyakran kerülnek hivatkozásra a munkaügyi perek során. Különös jelentőségű lehet, hogy miért az adott munkavállalónak „kell” távmunkában vagy home office-ban dolgoznia. A távmunkás esetében a banális válasz az volna, hogy mivel aláírta az erről szóló megállapodást. Természetesen e kontraktuális jognyilatkozattal

90 HERDON (2020): i.m. 572.

91 Kiss: i.m. 357.; illetve a távmunka keretmegállapodás 11.ponja.

92 EBH 2009.1979.

szemben is van hivatkozható alapelv - amely nem igényli az alanyi jog fennállását -, a jóhiszeműség és a tisztesség elve.⁹³

Az otthoni munkavégzést megteremtő teljesítési hely megválasztásnak átengedése a gyakorlatban pedig akkor vethet fel problémákat, ha munkáltató – nem gondolva a következményekre, csak a munka teljesítésére – nem korlátozza le azt földrajzilag. Ebből a szempontból viszont „szerencsés”, hogy a perbeli vagylagos illetékességet – hazai és uniós szinten is – az adott helyen történő rendszeres munkavégzés alapozza meg.

További probléma lehet még az, amikor nincs egyértelmű utalás arra, hogy a munkavállaló milyen munkarendben, munkaidőbeosztásban, illetve milyen eszközzel végzi a munkáját.

9. Konklúzió

A dolgozatomban mindvégig törekedtem a bevezetőben rögzített célkitűzések mentén haladni, amelyeknek úgy vélem, hogy eleget tudtam tenni. A dolgozatomban kiindulópontként kezeltem azt, hogy a távmunka és a home office alapvetően eltér egymástól, ez már az irányadó szakirodalmak felületes ismeretében is kijelenthető. Ugyanakkor a kutatómunka során e hipotézis egyértelmű bizonyítást nyert. A dolgozatban kifejtettem, hogy melyek a távmunka és melyek (lehetnek) az otthoni munkavégzés forrásai és melyek a források releváns tartalmi elemei. E körben csak megemlítettem, hogy a közszolgálati jogviszonyokban – az Mt.-vel ellentétben – megjelenik a távmunka és a home office, mint otthoni munkavégzés, ugyanakkor ez nem feltétlen az a jogintézmény, amelyet a szakirodalom, a munkaerőpiaci gyakorlat és a jogalkotó ért vagy inkább érteni szándékozik alatta.

Az elhatárolás legfőbb pontjának – amellet, hogy az egyik jogszabályokban megjelenik, a másik pedig nem – azt tartom, hogy amíg a távmunkát a rendszeresség jellemzi, addig a home office éppen az ad-hoc rendszertelenségben ölthet testet. Ezzel messzemenőig egyért a szakirodalom és én is osztom ezt álláspontot.

Ugyanakkor az, hogy a munkaviszony körében szabályozás hiányában milyen jogintézménnyel valósítható meg jogszerűen az otthoni munkavégzés, már komolyabb tudományos dilemma tárgyát képezheti. Elismerem azt az uralkodó tudományos álláspontot, amely leginkább az Mt. 16. § szerinti egyoldalú kötelezettségvállalással történő munkavégzési hely megválasztásának átengedésében látja a megoldást, másodlagosan esetlegesen a megállapodásban. Ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedtem, hogy bár bizonyosan nem kijelenthető, de mindenképpen dogmatikai vita tárgyát képezheti az, hogy az olyan egyoldalú kötelezettségvállalás, amely a munkavállalóra számára opcionálisan igénybe vehető – vagy elfogadható – jogot biztosít, dogmatikailag nem egyoldalú kötelezettségvállalás, hanem valójában egy munkáltatói ajánlat és annak munkavállaló általi esetleges elfogadása, így ezáltal egy megállapodás. Alapvetésem, hogy a munkavállaló védelmét biztosító munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás hívható fel főszabály szerint otthoni munkavégzésként, amennyiben a munkaszerződés nem jelöl ki akkora nagyságú területet munkahelyként, amelybe a munkavállaló lakóhelye is beletartozik.

Az utóbbi esetben nem munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatással, hanem szerződéses munkahellyel állunk szemben, amely az otthoni munkavégzés

rendszerterelensége esetén home office-nak minősül. Ha rendszeres, a telephelytől elkülönültség miatt távmunkaszerződést kell kötnie a feleknek, de ennek hiányában is távmunkaviszonynak kell minősíteni.

Ha a munkaszerződés szerinti munkahelybe nem fér bele a munkavállaló lakóhelye, úgy a munkáltató által egyoldalúan elrendelt home office-ra a kiküldetés szabályai, így különösen a negyvennégy napos előírás vonatkozik. Ugyanakkor itt lehet szerepe a felek megállapodásának – amibe a teljesítési hely megválasztásának átengedése is beletartozik –, mivel elképzelhető, hogy a negyvennégy napos szabály a munkavállaló javára eltérést enged. Itt arra a következtetésre jutottam, hogy egyoldalúan kógens, azaz csak munkavállalóra javára eltérést engedő szabállyal állunk szemben. Már csak az a kérdés, hogy a home office valóban a munkavállaló javára eltérőnek minősül? Amíg a járványügyi veszélyhelyzetet megelőzően egyértelműen igenlő választ adtam volna, megalapozottan gondolom, hogy most ebben a közvélekedés is változhatott.

Mindezeket követően megállapítottam, hogy a home office esetén, mivel a munkavégzés helye adott esetben nem rendszeresen atipikus jelleget ölthet, az otthoni munkavégzés határozottan munkavégzési mód és nem atipikus jogviszony. Ebből kifolyólag ez egy tipikus munkaviszony, amely az idézett ad hoc megoldást leszámítva mindenben osztja a tipikus jogviszonyok jogi sorsát. Ez vonatkozik az általam idézett munkaidő szabályokra, perjogi illetékességre- és joghatóságra, valamint az alkalmazandó jogra. Vannak ugyanakkor olyan vetületei, amelyeket sokan a távmunkával való összevetésként – különbségként vagy hasonlósággként – citálnak. E kérdéskörök kapcsán foglalkoztam a munkavédelemmel és azon belül a képernyő előtti munkavégzés szabályaival. Ez utóbbi egyébként napjainkban már általános jellemzi a munkaviszonyokat. Ezt követően értekeztem a sokat idézett adatvédelemről és kártérítési felelősségről. Ezek okán viszont szükségesnek láttam, hogy röviden kitérjek a dogmatikai eltérésre az uniós adatvédelmi rendelet és a magyar Mt. felelősségi, illetve kimentési szabályai között.

9.1. De lege ferenda javaslat

Ahogy a pályázati dolgozatból és az előbb felvázolt konklúzióból is látható, a home office jogintézményi besorolása nem egyértelmű. Bár a szakirodalom – és néhol bevallom én is – hajlok afelé, hogy e munkavégzési mód mögé valamilyen jogintézményt előhívjak, elmondhatom, hogy ebben talán nem megalapozatlanul

komoly kétségeim vannak. E kétségek nem elsősorban arra a helyzetre vonatkoznak, amikor a munkavégzés éves szinten néhány alkalommal home office-ból is teljesíthető, hiszen ez marginális jelentőségű és erre létezik is általam megfelelőnek elfogadott jogintézmény: a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás alkalmazását találom helyénvalónak. Ugyanakkor egy szignifikánsabb mértékű otthoni munkavégzés – különösen akkor, ha erre teljes munkáltatói szervezeti struktúrák épülnek – feladhatja a leckét mind a jogalkalmazásnak, mind a jogtudománynak, de akár a jogtudatosabb munkáltatóknak is. Úgy vélem viszont, hogy el kell kerülni a bizonytalan munkáltatással összefüggő valamennyi gyakorlatot, ezért a távmunka és a home office tudományos diskurzusa kapcsán a következő javaslatot teszem meg.

A hazai jogalkotás törvényi szintjén kellene szabályozni a gazdasági munkaviszony gyakorlatában kialakult home office jogintézményét. A megkülönböztetés alapját tekintve úgy gondolom, hogy elfogadható az idézett szakirodalmak által lefektetett azon definíció, amely a nem rendszerességet, azaz a rendszertelenséget emeli ki. A rendszertelenség lehet ugyanis az a jelentős elem, amely megalapozza a távmunkától való megkülönböztetést. E fogalmi elemből kiindulva a jogalkotónak olyan normarendszert kell alkotni, amely valamelyest egyszerűsíti a távmunkánál megjelenő többlétszabályokat, ugyanakkor biztosítja azt, hogy a munkavállaló egy esetleges ad-hoc otthoni munkavégzés során se kerüljön ki a munkáltató által biztosított védőernyő alól. Érthető, hogy most is van számos olyan rendelkezés – például a munkáltató kártérítési felelőssége – amely általában véve talán eredményesen felhívható volna a jelenleg nem kodifikált home office során, ám meggyőződésem, hogy a szabályozás megfelelésége nem a szankciókon, hanem a prevención is múlik. Ehhez előrelátható és egzakt normákra van szükséges, mint amelyek a távmunka esetén egyébként már jelen vannak.

E tartalommal rendelkező jogintézménynek az otthoni munkavégzés nevet kellene viselnie, tekintettel arra, hogy a home office angolszász eredetű terminológia. A távmunkától való disztinkválás céljából – habár egyszerűnek tűnhet, de – semmiképpen nem célszerű a nem rendszeres távmunka fogalmát bevezetni, hiszen az nem csak haza szinten, de a nemzetközi szabályozásból eredően – lásd távmunka keretmegállapodás szerinti távmunkafogalmat – komoly definíciós zavart okozhat.

Bár a jelen dolgozatnak éppen azért nem témája a közszolgálati home office, mert az valójában csak otthonról végzett távmunka a különböző közszolgálati jogviszonyok keretében, nem lehet elmenni amellett, hogy ezen kódexekben már

név szerint szerepel ez a jogintézmény. Bár ezek az Mt.-től független jogszabályok, célszerű lehet vagy ezen jogintézmények nevét, vagy azok tartalmát módosítani. A célszerűsége túlmutatva talán szükségszerű is a koherencia megteremtése, mivel e közszolgálati otthoni munkavégzési formák a gazdasági munkajogviszonyokból eredeztetik magukat, ahogyan ezt a jogalkotói indokolás is hangsúlyozza. Ugyanakkor ezáltal a jogalkotó látszólag állást foglalt abban, hogy a gazdasági viszonyrendszerben is megállapodáson kell, hogy alapuljon a home office. Ezt támaszthatja alá az általam már hivatkozott átmeneti kormányrendelet felhatalmazása is. A kvázi „jogfolytonosság” miatt ezért a jogalkotásnak dűlőre kell jutnia abban kérdésben, hogy a munkaviszonyokra jellemző majdan szabályozott otthoni munkavégzés megállapodáson vagy egyoldalú aktusan alapul. Az előbbi kapcsán, mint említettem célszerű az egyszerűséget követni minimális tartalmi elemekkel, amíg az utóbbi kapcsán a jogalkotónak abban kell döntést hoznia, hogy milyen módon kívánja ezt elválasztani – ha elkívánja – a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatástól.

E rövid távon is megvalósítható hazai szintet túllépve ugyanakkor kiemelném, hogy az Európai Unió szintjén is szükség volna további jogalkotásra. Habár több, mint két évtizede a szintén szociális párbeszéd keretében született, határozott ideig tartó munkaviszonyról kötött európai keretmegállapodás irányelvi szintre emelkedett, addig a távmunkáról szóló keretmegállapodás megmaradt eredeti formájában. Mivel ebben a formában ez nem egy kötelező, rendes uniós jogalkotási eljárásban született aktus, így nem találom azt a jogharmonizáció szempontjából a legkiválóbb eszköznek. Márpedig ilyen jogharmonizációra a járványügyi veszélyhelyzet által teremtett új munkaerőpiaci trendek folytán szükséges lesz, hiszen amellett, hogy egyes tagállamokon belül megnő a rendszeresen vagy rendszertelenül a munkáltató telephelyétől eltérő munkavégzés, a technikai fejlettség jelenlegi szintjén probléma nélkül előfordulhat az olyan eltérő helyen vagy helyről történő munkavégzés, amely a munkáltató tagállamától is elkülönül. Ez utóbbi egyébként leginkább a rendszeresség jegyét magán hordozó távmunkát jellemezheti, de az egyes tagállami határterületekhez közel elhelyezkedő munkáltató telephelyek esetében, a rendszertelen home office kapcsán is felmerülhet a más tagállamból történő munkavégzés problematikája. Mindezekre tekintettel a közösségi szintű, kötelező erejű, de kellően rugalmas – így tehát irányelvi – szabályozást vélem szükségesnek.

Forrás és irodalomjegyzék

- 1) Bankó Zoltán-Berke Gyula-Kiss György-Szőke Gergely László: Nagykomentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez, Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
- 2) Bankó Zoltán: A távmunka szabályozásának dilemmái In Bankó Zoltán et al. (szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70. születésnapja tiszteletére. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019.
- 3) Bankó Zoltán: A távmunkával kapcsolatos jogalkotási, jogalkalmazási és foglalkoztatáspolitikai tapasztalatok Magyarországon. Magyar Munkajog e-folyóirat 2016/2.
http://hllj.hu/letolt/2016_2/M_04_Banko_hllj_2016_2.pdf (2020.09.15.)
- 4) Berke Gyula: Munkajogi magyarázatok. Kógencia és diszpozitivitás. HR & Munkajog, 2013/10.
- 5) Buzás Péter - Péterfalvi Attila - Révész Balázs (szerk.): Magyarázat a GDPR-ról. Budapest, Wolters Kluwer, 2018.
- 6) Catherine Barnard: EU Employment Law. Oxford, Oxford University Press, 2012.
- 7) Dabasi Halász Zsuzsanna: Munkaerőpiac és foglalkoztatáspolitikai. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2011.
- 8) Dudás Katalin: Munkajogi magyarázatok - A munkaidő és pihenőidő szabályainak megtartása a hatósági ellenőrzés szemével. HR & Munkajog, 2013/3.
- 9) Eurofound: Telework in the European Union, 2010.
https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/docs/eiro/tn0910050s/tn0910050s.pdf (2020. 09. 25.)
- 10) Eurostat: Employed persons working from home as a percentage of the total employment, by sex, age and professional status (%).
<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/bookmark/59fac5f5-e8ac-4105-8f6a-7047bba8cdcc?lang=en> (2020. 10. 02.)
- 11) Ferencz Jácint: Az atipikus munkaviszonyok komplex megközelítése (Doktori értekezés). Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2014.
https://doktiskjog.sze.hu/images/doktori.hu-ra/Ferencz%20J%C3%A1cint/%C3%A9rt_Ferencz_v%C3%A9g%C3%A9sre.pdf (2020. 09. 21.)
- 12) Gyulavári Tamás: A gazdaságilag függő munkavégzés szabályozása: Kényszer vagy lehetőség?, Magyar Munkajog e-Folyóirat 2014/1.

http://epa.oszk.hu/02500/02566/00001/pdf/EPA02566_magyar_munkajog_gyulavari_001-025.pdf (2020. 09. 21.)

13) Gyulavári Tamás: Munkajogi reformok az EU kelet-európai tagállamaiban: úton a munkavégzésre irányuló jogviszonyok új rendszere felé? Miskolci Jogi Szemle, 2017/2. különszám http://real.mtak.hu/81490/1/16_gyulavaritamas.pdf (2020.09.15.)

14) Herdon István – Poór Péter: A home office munkavégzési forma megvalósíthatósága a hatályos jogszabályok tükrében. In Szűcs Lászlóné Siska Katalin – Talabos Dávidné Lukács Nikolett (szerk.): Tudományos Diákest-Tanulmánykötet VII. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020. (m.a.)

15) Herdon István: A joggal való visszaélés a munkaugyi bíróságok ítélkezési gyakorlatában. In Országos Bírósági Hivatal (szerk.): Mailáth György Tudományos Pályázat 2019. Díjazott dolgozatok. Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2020.

16) Herdon István: Fontos elhatárolás: Távmunka vagy home office jellemezte a járványügyi veszélyhelyzetet? Arsboni, 2020.

<https://arsboni.hu/fontos-elhatarolas-tavmunka-vagy-home-office-jellemezte-a-jarvanyugyi-veszelyhelyzetet/> (2020. 09. 21.)

17) Karácsony Imréné - Lucz Zoltánné - Surányi Imréné: Magyarázat a személyi jövedelemadóról. Budapest, Wolters Kluwer, 2020.

18) Kártyás Gábor - Petrovics Zoltán - Takács Gábor: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.

19) Kártyás Gábor – Répáczki Rita – Takács Gábor A munkajog digitalizálása: A munkajog hozzáalkalmazása a digitális munkakörnyezethez és a változó munkavállalói kompetenciákhoz. Budapest, Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány, 2016.

https://www.researchgate.net/publication/339386765_A_munkajog_digitalizalasa (2020. 10. 21.)

20) Kártyás Gábor – Takács Gábor: Munkajogi magyarázatok - Kell egy kis áramszünet: a pihenőidők. HR & Munkajog, 2014/6.

21) Kiss György: Munkajog. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.

22) Központi Statisztikai Hivatal Kiadványa: Távmunka és „home office”, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/tavmunka/index.html> (2020. 10. 02.) (KSH2018)

23) Magyar Munkajogi Társaság elnöksége és a Munkajog folyóirat szerkesztőbizottsága: Összefoglaló egyes munkajogi szabályok alkalmazásáról a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet által elrendelt veszélyhelyzet időtartama alatt, 2020. május 11.

<https://munkajogilap.hu/osszefoglalo-egyres-munkajogi-szabalyok-alkalmazasarol-a-veszelyhelyzet-kihirdeteserol-szolo-40-2020-iii-11-korm-rendelet-altal-elrendelt-veszelyhelyzet-idotartama-alatt/> (2020. 09. 28.)

24) Miskolczi Bodnár Péter: A kártérítési felelősség egyes közös szabályainak mögöttes szabályként való alkalmazhatósága. Jogtudományi Közlöny, 2019/6.

25) Molnár Bence: Gondolatok a home office-ről általában és vírus idején.

Magyar Munkajog e-folyóirat 2020/1.

http://hlj.hu/letolt/2020_1/03_MolnarB_M_hlj_2020_1.pdf (2020. 09. 28.)

26) Nádas György – Rab Henriett – Sipka Péter – Zaccaria Márton Leó: A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény kommentárja a munkajogi kódexek összehasonlító táblázatával. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2016. (Mt. 45.§-hoz fűzött magyarázat)

27) Nádas György: Felelősségi alakzatok a munkajogban és kapcsolatuk a polgári joggal. In Bankó Zoltán – Berke Gyula – Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70. születésnapja tiszteletére. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019.

28) Nádas György: Felelősségi alakzatok a munkajogban. In Pál Lajos - Petrovics Zoltán (szerk.) Visegrád 15.0 : A XV. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai. Budapest, Wolters Kluwer, 2018.

29) Pál Lajos: A szerződéses munkahely meghatározása - a „home office” és a távmunka. Munkajog, 2018/2.

30) Prugberger Tamás – Kenderes György: Az atipikus munkaviszonyok a munkaerő-kölcsönzés és a távmunkavégzés tükrében. Miskolci Jogi Szemle, 2009/2.

31) Prugberger Tamás – Nádas György: Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

32) Rab Henriett: A versenyszektor foglalkoztatását ösztönző mechanizmusok bemutatása. JURA, 2018/2.

33) Román László: A munkajog alapintézményei II. kötet. Pécs, PTE ÁJK, 1996.

34) Sipka Péter- Zaccaria Márton Leó: Felelősségi jogviszonyok In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia, 2020. <http://ijoten.hu/szocikk/felelssgi-jogviszonyok> (2020. 10. 02.)

35) Sipka Péter-Zaccaria Márton Leó: Megújuló tájékoztatási kötelezettség a munkajogi viszonyokban és azokon túl. Munkajog, HVG-ORAC, 2019/3.

36) Sipka Péter: A munkáltató felelőssége az otthoni munkavégzés során. In: Pál Lajos - Petrovics Zoltán (szerk.): Visegrád 17.0. A XVII. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai. Budapest, Wolters Kluwer, 2020.

- 37) Sipka Péter: Az általános adatvédelmi rendelet kártérítési felelősségre vonatkozó szabályai a hazai munkajogi szabályozás tükrében. In Bankó Zoltán – Berke Gyula – Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70. születésnapja tiszteletére. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. (továbbiakban: Sipka (2019))
- 38) T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról, 513. §-hoz fűzött indokolás. <https://www.parlament.hu/irom40/11900/11900.pdf> (2020. 09. 22.)
- 39) T/3610. számú törvényjavaslat a kormányzati igazgatásról. <https://www.parlament.hu/irom41/03610/03610.pdf> (2020.09.15.)
- 40) Tercsák Tamás: A joggal való visszaélés. Budapest, HVG-ORAC, 2018.
- 41) Varga Dóra: Az adatvédelem és a munkáltatói ellenőrzés kérdései a XXI. századi munkaviszonyok tükrében. Miskolci Jogtudó, 2019/1. <https://jogtudo.uni-miskolc.hu/files/4159/MJ2019iss1art9Varga.pdf> (2020. 10. 01.)
- 42) Zaccaria Márton Leó – Sipka Péter: A távmunkavégzés új szabályozása a magyar jogban (New regulation of telework in Hungarian law.). In Bíró Károly Ágoston – Sebestyén-Pál György (ed.): SzámOkt 2012: XXII. Nemzetközi Számítástechnika és Oktatás Konferencia, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság (22nd International IT and Education Conference, Hungarian Technical Scientific Society in Transylvania), 2012.
- 43) Zaccaria Márton Leó: Az egyenlő bánásmód elvének érvényesülése a munkajog területén a magyar joggyakorlatban. Budapest, HVG-ORAC, 2015.
- 44) Zaccaria Márton Leó: Összefoglaló az egyenlő bánásmód elvét érintő kúriai gyakorlat és az Egyenlő Bánásmód Hatóság releváns határozatainak elemzéséről. In Az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével kapcsolatos munkaügyi bírósági gyakorlat (Összefoglaló véleményhez csatolt, esetenként kisebbségi vélemény) https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenyny_-_egyenlo_banasmod.pdf (2020. 09. 21.)

Európai- és hazai bírói joggyakorlat és állásfoglalások

5/2017. KMK vélemény	EBH2019.M.20.
BH2017.412.	EBH2019.M.23.
Case C-11/99.	Legfelsőbb Bíróság Mfv. 10.310/2010/4.
Case C-359/03.	Legfelsőbb Bíróság Mfv. 10.933/2009/4.
EBH 2009.1979.	Veszprém Megyei Bíróság Mf. 20.071/2009/5.

EBH2002.677.

EBH2016. M.30.

Veszprémi Munkaügyi Bíróság

M.187/2008/14.

BÍRÓSÁGI ÁLTALÁNOS IGAZGATÁSI SEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT

DR. BODA ZOLTÁN

A BÜNTETŐBÍRÁSKODÁS TEKINTÉLYE, ANNAK VÉDELME, A TÁRSADALMI ÉRTÉKÍTÉLET ÉS EZEK ÖSSZEFÜGGÉSEI

„Adjatok nekem bírakat, aminőket akartok, legyenek hanyagok, legyenek részrehajlók, legyenek megvesztegetve, legyenek ellenségeim, nem bánom: csak azt engedjétek, hogy semmit se tehessenek másként, csak a közönség szeme előtt.”
(Kossuth Lajos, 1841)¹

1. Bevezetés

A független és pártatlan bírósághoz való jog, mint alapvető emberi jog univerzális² és regionális³ nemzetközi dokumentumok sokaságában jelenik meg. A kidolgozott nemzetközi elvárások nagy hangsúlyt fektetnek a bírák kinevezésére, képzésére és elmozdíthatatlanságára, a megfelelő javadalmazásra, vagy a törvényhozó és a végrehajtó hatalmi ágak befolyásának kiküszöbölésére. Mindezek mellett azonban a bírák személyét ért támadásokról, az elhárításuk érdekében teendő vagy tehető intézkedésekről kevés szó esik. Ez a hiányosság különösen annak fényében feltűnő, hogy a bírák éppen az általuk ellátott igazságszolgáltatási tevékenységnél fogva számtalan kritika kereszttüzében állhatnak. Mailáth György a következőképpen szolt erről: *„A bíró állása amugy sem irigylendő. Ha lelkiismeretes, barátokat aligha fog szerezni, mig ellenben ellenségre*

¹Pesti Hírlap, 1841.

²Pl. Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 10. cikke vagy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikke. Az ENSZ a VII. Bünmegelőzési és a Bünelkövetőkkel Való Bánásmódra Vonatkozó Kongresszusán fogadta el az igazságszolgáltatás függetlenségéről szóló alapelveit. Ugyancsak az ENSZ keretében került megalkotásra a bírói magatartás bangalore-i alapelvei, mely dokumentum a bírák által követendő értékek sorában első és második helyen a függetlenséget és a pártatlanságot említi.

Megjegyzendő, hogy 1994 óta az ENSZ égisze alatt működik a bírák és az ügyvédek függetlenségét vizsgáló speciális rapporteur, aki a hozzá benyújtott egyéni panaszok alapján megkeresést intézhet a bepanaszolt államokhoz, illetve meghívás alapján országlátogatásokat is lefolytathat.

Ld. Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers.

<https://www.ohchr.org/en/issues/judiciary/pages/idpindex.aspx> (2020-05-24)

³Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJE vagy Egyezmény) 6. cikkében a tisztességes tárgyaláshoz való jog részeként rögzíti a bíróság függetlenségének és pártatlanságának kívánalmát, majd alább, a 10. cikk (2) bekezdése körében a véleménynyilvánítás szabadságának korlátjaként is utal a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartására.

Az Egyezményhez hasonlóan az Európa Tanács keretében született meg a Miniszteri Bizottság Rec (2010) 12. számú ajánlása a bírák függetlenségéről, hatékonyságáról és felelősségéről.

A független bírósághoz való alapjogot további regionális emberi jogi katalógusokban is megtalálhatjuk [Emberi Jogok Amerikai Egyezménye 8. cikk (1) bekezdés, Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetsége Emberi Jogi Nyilatkozata 20. cikk (1) bekezdés, Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartája 7. cikk (1) bekezdés d) pont], melyek közül az Emberi Jogok Arab Chartáját tartom kiemelendőnek. Ennek 12. cikke nem csupán azt a kötelezettséget rója a részes államokra, hogy a bíróságok függetlenségét garantálják, hanem azt is, hogy megfelelő védelmet biztosítsanak a bírák számára az őket érő beavatkozással, kényszerrel vagy fenyegetéssel szemben.

igen könnyen tehet szert, mert minden befejezett per után rendesen egy félig elégtűlt és egy érdekeiben mélyen sértett féllel áll szemben.”⁴

A bíróságok, maga a bíráskodás – jelen dolgozatban hangsúlyosabban a büntető – és a bírák tekintélyének védelme különösen aktuális lehet manapság, amikor szaporodni látszanak az olyan fenyegetések és egyéb magatartások, amelyek célja a bírói döntés befolyásolása, illetve amelyek a már meghozott bírói döntés miatt súlyos kritikákat fogalmaznak meg. A véleménynyilvánítás kereteit hol meghaladó, hol meg nem haladó ítéletkritikák mellett azonban gyakran előfordulnak a bírakkal szemben, hivataluk ellátásával kapcsolatban tett gyalázkodó, becsmérítő, rágalmozó kijelentések. Kérdés, hogy az ilyen morálisan elvetendő és sokszor egyúttal jogellenes magatartásokkal szemben a jelenleg rendelkezésre álló eszközök elégségesek-e.

Kétségtelen tény, hogy egyre erőteljesebb az igény az igazságszolgáltatás működésének és a bírák „teljesítményének” külső ellenőrzésére, értékelésére. A közységnek joga van megismerni, hogy a hatalom gyakorlására jogosított szervek – köztük a bíróságok – miképp élnek a felhatalmazással, és a sajtónak kötelessége a közység tagjait az eligazodásban segíteni.⁵

Kérdésként fogalmazódik meg, hogy vajon meddig mehet el valaki a bíróságok/bírák bírálatában, hol az a pont, amelyen túl már a bírák személyiségi jogai, az ítékezés pártatlanságának megőrzése és az igazságszolgáltatás tekintélye érvényre kell jusson. Milyen tényezők befolyásolhatják leginkább a büntetőbíráskodás tekintélyét, megítélését és a valóban súlyos tekintélyromboló magatartások esetén melyek lehetnek a fellépés eszközei, ha azok egyáltalán szükségesek? Igyekszem továbbá megvilágítani az esetleges összefüggéseket a bíróság megítélése és a társadalmi értékítélet között.

Hozzá kell azonban tenni, hogy több szempontból vitatott kérdés az utólagos fellépés a tekintély megóvása érdekében, így kérdéses: vajon lehet-e többet tenni annak érdekében, hogy a durva kritikákat megelőzzük?

4Főrendiházi Napló, 1872. III. köt. 277.

5BÁRD, 2010. i.m. 50.

2. Tekintély és társadalmi értékítélet, kapcsolatuk

A teljes társadalomnak való maradéktalan megfelelés bizonyosan egy olyan idea, amely soha nem valósulhat meg. A bírák nem tökéletesen beprogramozott jogalkalmazó robotok, akik a mindennapi ember képességeit meghaladó módon, mindenki számára elégtételt nyújtó, emberfeletti döntéseket képesek produkálni a törvényes keretek között.

A társadalmi viszonyok és szükségletek alakulásával együtt az igazságszolgáltatás irányába támasztott elvárások is változnak. Érdekes egészen az ókorig visszatekintenünk. Az istennők a *tökéletes igazság* szimbólumai voltak, melyet az egyiptomi kultúrában Maat (az univerzális harmónia), a görögöknél Themisz és Diké, míg a rómaiaknál Justitia testesített meg. A bírói hatalom letéteményesei, földi helytartói az istennők nevében hozták meg ítéleteiket. A korabeli ábrázolásokon több, az igazságot szimbolizáló tárgyat figyelhetünk meg. A görögöknél és a rómaiaknál a kard és a mérleg jelent meg a hatalom és a mérlegelés szimbólumaként, míg az egyiptomiaknál az erő és az örök élet volt az ábrázolás középpontjában. Justitia esetében találkozhatunk szemkötővel is a pártatlanság jelképeként.⁶

Nagyfokú változást tapasztalhatunk már a középkort tekintve is. A korabeli illusztrációkon „a bírák talárban jelennek meg prémes jogász főveggel, illetve parókával, és bírói emelvényen, trónuson szolgáltatnak igazságot. A bölcs Salamon király mintájára ítélkező hatalmukat és méltóságukat kivont kard vagy díszes, sokszor embermagasságú pálca jelezte, míg a szerencsétlen bűnösök felett a halálos ítélet kimondása után pálcát törtek.”⁷

Láthatjuk, hogy ma már ennél jóval kisebb szerepet kapnak a tekintélyt megalapozó külsőségek, de tudjuk, hogy nem volt ez így mindig. Magyarországon meglehetősen későn, csak a XVIII-XIX. századra vált dominánssá a hivatásos, avagy képzett jogász alakja. A bírói tevékenység folytatásának jogi képzéshez kötése csupán 1869-ben történt meg.⁸

Mi is a **tekintély**? Az *ÉrtSz* szerint: (1) az a tisztelet, megbecsülés, elismerés, amelyet valaki valamely közösségben bizonyos képességeivel, eredményeivel, ill. magatartásával szerez, érdemel ki, vagy amely helyzeténél fogva szokta megilletni; (2) *valaminek az a jellege tulajdonsága, hogy valamely közösség számára irányt mutat, valamely közösség követi, hozzá igazodik*; (3) az élet valamely területén

6BARNA-JUHÁSZ-MÁROK, 2018. i.m. 85; ld. még ASSMANN, 2006. i.m. 33; KEARNS, 1995. i.m. 515.

7Kajtár-Hergerné, 2014. i.m. 214.

8Pokol, 1990.

szükséges sajátos ismeretekben kiváló, ott magának már hírnevet, elismerést szerzett személy, akinek az idevágó véleményében, hozzáértésében meg lehet bízni.

Bócz Endre szerint „a tekintély a közösség érdekében kifejtett jó teljesítménynek a **közösség részéről való, bizalomban és tiszteletben megnyilvánuló elismerése**”.⁹

A tekintéllyel is összefüggésbe hozott **bizalom**¹⁰ jelentőségének megítélése aligha lehet kérdéses, **ha az ítélkezést a társadalom rendjének biztosításához szükséges szolgáltatásként fogjuk fel, amelynek megbízható működése mindenki számára garantált jogbiztonságot jelent.** Más összefüggésben az igazságszolgáltatás működésébe vetett bizalom kérdésének jelentőségét ugyancsak Bócz írja le: „A common law szokásjogi úton, a célszerűség jegyében alakult ki; meghatározó eleme a bizalom abban, hogy a döntéshozó tisztességesen, körültekintően és hozzáértően, valóban a köz érdekét tartva szem előtt jár el, mérlegeli a konkrét esetben figyelembe veendő – sokszor egymással ellentétes irányba mutató – tényezőket. A kontinentális megoldás viszont a jogalkotó felülmúlhatatlan bölcsességére alapoz. Nem hisz, vagy nem bízik abban, hogy a jogalkalmazó képes gyámkodás nélkül, maga is megtalálni a helyes utat, és ezért a térképen (a jogszabályban) formálisan kijelöli számára a követendő ösvényt anélkül, hogy tudná, vajon azon a terepen, amelyen át az vezet, tényleg el lehet-e jutni a célhoz.”¹¹

Miért fontos egyáltalán a társadalmi elfogadottság és azt mi eredményezi? A büntetőbírói ítéletek társadalmi akaratnak való megfeleltetése?

Abból lehet kiindulni, hogy hosszú távon nem tartható fenn egy olyan jogrendszer, amely nélkülözi a társadalmi elfogadottságot.¹² **„A bíró is akkor biztos a dolgában, ha társadalmi tekintélye van. A társadalmi tekintélyét az adja, ha megelőlegezik neki. Elhiszik, hogy azon a helyen, ahová őt ültették, ő azért ítélkezik, mert ez a dolga a mi meghatalmazásunk alapján. Ha ez a tudat benne megvan, akkor ezért elvárhatjuk a kötelességének a teljesítését, de nagyon nehéz egy társadalom felfogásával szemben döntéseket hozni, olyan háttérben, ahol azt vallják, hogy minden hatalom huncut valamilyen módon.”**¹³

9FÁZSI, 2013. i.m. 548. idézi: Bócz, 2011. i.m. 450.

10Az intézmények iránt valóban nem bizalom alakul ki, hanem azok várható viselkedésével kapcsolatos elvárás, amelyhez minősítési szándék is kapcsolódhat (Hardin 2002: 23). A minősítési szándék szorosan összefügg a bírósági ítéletek kritizálásával (ld. később).

11FÁZSI i.m. 547. idézi: Bócz 2011. i.m. 15.

12TAHYNÉ KOVÁCS, 2018. i.m. 71. ld. bővebben: MISKOLCZI BODNÁR, 2015.

13ZLINSZKY, 2007. i.m. 23.

Az „igazságosság” kifejezés is a törvényeknek való megfelelést, a jogszabályoknak megfelelő döntést, valamint **egy közösség kialakult erkölcsi követelményeinek, eszményeinek érvényre jutását**¹⁴ jelenti. Az igazság keresése összhangban áll a közérdekkel, a társadalom tagjainak elvárásaival, akik harmadik félként maguk is részt vesznek az eljárásban.¹⁵

A bíróságoknak a társadalom szolgálatában kell állniuk. Nyilvánvaló, hogy az államok nem véletlenül tartanak fenn bírósági szervezetrendszereket, ráadásul olyanokat, amelyeknek legfontosabb jellemzője – az esetek szinte mindegyikében – a függetlenség.

Kétségtelen, hogy a bíróságok kizárólag a jogszabályok alapján járnak el, azon belül megjelenik a bíró lelkiismerete, meggyőződése és az egységes bírói gyakorlat kialakítására való törekvés is. Akkor vetődik fel leginkább a társadalom „rosszallása”, ha akár a jogszabályok szövegszerű értelmezése ahhoz vezet, hogy az írott jog alkalmazása konfliktusba kerül a társadalmi értékítélettel vagy az egyébként helyes döntést a média nem valósághűen közvetíti, ill. ha a bíróság döntése és az annak alapját képező tények nem megfelelően vannak kommunikálva.

A jogalkalmazás Menyhárd Attila elnevezésével „valós modelljében”¹⁶ a jog alkotása és alkalmazása nem válik szét: a bírói jogalkalmazás törvényeknek alávetettsége nem jelent szolgai, szubordinált szerepet. **A bírósági döntések a társadalomban elfogadott értékeket az egyes tényállások által hordozott érdekek kiegyensúlyozása mentén jelenítik meg.** Mégpedig a Walter Wilburg által elsőként leírt azon elv¹⁷ alapján, hogy azonos eseteket azonos módon, különbözőket pedig eltérően kell elbírálni **az eset körülményei alapján érvényre juttatott társadalmi értékek alapján.** Patyi és Varga szerint is „[...] A **jogot szükségképpen érték kategóriává tesszük**, mivel megalkotása során figyelemmel kell lenni a fizikai világ törvényszerűségeire, az emberből, mint személyből fakadó követelményekre, a **társadalmi szükségszerűségekre és a társadalom manifesztálódott elvárásaira**, melyek figyelembevételével megfogalmazható a joggal szemben az igazságosság követelménye.”¹⁸

A törvény szövegének és a jog dogmatikájának a célja, hogy hipotetikus vizsgálat révén előre modellezhető legyen a bíróság döntése (és ezen várható döntés eredményéhez képest alakíthassák a felek magatartásaikat, döntéseiket). Nyilván minél konkrétabb a jogi norma, minél szűkebb és meghatározottabb, annál

14vö. ÉrtSz.

15SZENDRŐI, 2014. i.m. 38., ld. még WEIGEND, 2011. i.m. 389-390.

16Menyhárd, 2017.

17 MENYHÁRD, 2017, 2020.

18VIRÁG-VÖLCSEY, 2020., PATYI-VARGA Zs., 2012. i.m. 32.

pontosabban jósolható meg a bíróság döntése, annál szűkebb a bírói jogalkalmazás értelmezési tartománya. Azonban az absztrakt jogi normák értelmezése, ezek tényleges tartalmának meghatározása önmagában a jogi norma textualista értelmezésével nem végezhető el. A bíróság ezen normák tartalmát szükségszerűen – hasonlóan az alkotmánybíróság értelmezéséhez – előállítja, az írott szöveg mögötti „láthatatlan” tartalom alapján teszi élő joggá.

A bírói jogértelmezés tehát megfeleltethető egyfajta társadalmi érték közvetítő tevékenységnek is.¹⁹

Véleményem szerint leginkább ettől az értékközvetítéstől függ a bírósági ítéletek elfogadottsága a társadalomban és ezáltal növelhető nyilvánvalóan leginkább a bíróságok elismerése is (a bíróság leginkább ítéleteivel kell, hogy „megjelenjen” a társadalomban). Az értékközvetítéshez szorosan kapcsolódhat az is, ha a bíró a döntésben világossá teszi saját „szerepfelfogását”²⁰ ezzel növelni kívánva döntése elfogadottságát.

A jó bírói²¹ értelmezés értéktételezése – ha az helyes – akkor az általánosan kialakult jó erkölcs normáinak talaján állva sollen és nem sein jellegű. Azaz, mindig arra irányul, amilyenek az ideális társadalmi értékek alapján a jognak lennie kellene, nem arra, ami ténylegesen van.²² Ez szükségszerű feszültségforrás, de nem az „önkény” visszaélés-szerűsége miatt, hanem az igazságosság időtlen ideájának (és annak a bíró szubjektumán keresztüli, metafizikai természetű tételezése) és időben változó erkölcsi, valamint tárgyi (jog)szabályok esetenként felmerülő ütközése okán.²³

A bíróságoknak a helyzetüknél fogva megillető tekintélyen túl, nyilvánvalóan törekedniük kell arra, hogy a társadalom szemében is kivívja azt bizonyos eredményeivel és magatartásaival. Külön nyomás a bírói karon azonban az is, hogy velük szemben nem csak a társadalom, hanem saját hivatásuk képviselői is komoly elvárásokat támasztanak, melyeknek szintén meg kell felelniük (az első fokon ítélkező bírák munkája a másodfokon ítélkező tanácsok által folyamatos szakmai kontroll alatt van). Kiváló példa lehet erre érdekességgként, hogy az új büntetőeljárási kódex még a hatályon kívül helyező végzéssel szemben is

¹⁹Virág-Völcsy

²⁰„[...] A jogász az emberek társadalmi gondjaival, egymás közötti nézeteltéréseivel, ezek szabályozásának módjával, **a társadalmi békés egymás mellett élés rendjének megteremtésével foglalkozik, s mindazzal, ami ehhez vezet vagy ennek részét képezi, képezheti**” (ZLINSZKY, 1998. i.m. 16-17).

²¹Ld. még JAKAB, 2010. i.m. 83-93.

²²VIRÁG-VÖLCSEY, ld. még HABERMAS, 1996. i.m. 222-229, MENYHÁRD, 2020.

²³Uo.; ld. még VARGA, 2015. i.m. 131-139.

bevezette a fellebbezés²⁴ lehetőségét, így még a büntető másodfokú tanácsok munkájának felülbíráhatósága is erősödött.

A büntetőbíráskodás tekintélye és társadalmi elismerése megalapozásának középpontjában mindenféleképpen az imázsépítés és a bíróságokkal szembeni közbizalom erősítése állhat. Álláspontom szerint ezt két irányra bontható.

Az első a szoros értelemben vett ítélkezési tevékenység – melynek elsődlegességéhez kétség sem férhet, hiszen az Alaptörvényben is deklarálva van ennek primátusa²⁵ – minőségének emelése. Az OBH jelenlegi elnöke is hivatalba lépésekor ezt az álláspontot képviselte.²⁶ Nem szabad azt hinni, hogy az időszerűség minden más szempontnál fontosabb, hiszen az nem a büntetőeljárás célja, hanem követelménye.²⁷ **Az időszerűség pontosan a minőségi ítélet meghozatalához szükséges időtartamot jelenti.**

A másik lehetséges irány pedig a bíróságok ítélkezésen túli tevékenységében rejlik, melyben számos kiaknázatlan potenciál lehet. Többek között a sokat emlegetett sajtóval, médiával való kapcsolattartást, a széleskörű nyilvánosságot lehet segítségül hívni annak érdekében, hogy javulhasson a (büntető)bíróságok társadalmi megítélése.

24A hatályon kívül helyező végzés elleni fellebbezés lehetőségének bevezetése kihatással bír az indokolási kötelezettségre, sőt közvetve a bírói meggyőződést, a bírák számonkérhetőségét, de akár függetlenségét is érintheti (Simon 2020: 108).

25Alaptörvény 25. cikk (1) bekezdés

26A bírának le kell küzdeniük a "két éven túli" fóbiát, és ezt az ügyforgalmi adatok lehetővé és indokolttá teszik – fogalmazott az OBH elnöke. Mint mondta, **elmélyült, megalapozott, a felülvizsgálat próbáját is kiálló határozatot kell hozni [...].**

<https://jogaszvilag.hu/napi/senyei-a-biroknak-le-kell-kuzdeniuk-a-ket-even-tuli-fobiát/> (2020-08-25)

27ZSIROS, 2018. i.m. 94., MISKOLCZI, 2015. i.m. 22.

3. (Büntető) ítélkezési tevékenység

Természetes, hogy a jogkereső állampolgárok a gyors és egyszerre minőségi ítélkezést várják el a bíróságoktól, mely elvárásnak nehéz megfelelni. Mégis úgy gondolom, hogy a társadalom elismeréséhez – az időszerűség mellett – az ítélkezés színvonalának további emelése és társadalmi értékítélethez való közelítése vezethet.

Nem arra a jelenségre gondolok természetesen, amit Bencze Mátyás bírói populizmusnak²⁸ nevez. Szerinte a bírói populizmus az úgynevezett „árral sodródás” mentalitásában gyökerezik, ami azt jelenti, hogy a populista bírák nem hajlandók a közösség tagjainak többsége által képviselt véleménnyel vagy befolyásos érdekcsoportokkal konfrontálódni.

Olykor a társadalmi problémákra érzékeny, következményorientált ítélkezésnek is fel kell vállalnia ezt a konfrontációt, viszont nem kifogásolható, ha a bírói gyakorlat nem szakad el a társadalom értékítéletétől, azonban ez az értékítélet nem azonosítható a közvélemény „tetszési indexével”.²⁹

Helyesnek tartom a Bencze által „őszinte populizmusnak”³⁰ nevezett mentalitást, vagyis amikor a bíró valóban rendelkezik azzal a meggyőződéssel, hogy *kötelezettsége a társadalom tagjainak érdekeit és véleményét mérlegre tennie*. Támogatandó lehet továbbá az a szemlélet, mely szerint a jog konzisztenciája és a törvényhozó szándéka nem jelentenek kizárólagos igazolási alapot,³¹ szabadon hivatkozhatóak másfajta érvek is annak érdekében, hogy a helyesnek tartott döntést alátámasszák.³² Az aktivista bírák gyakran eltérnek a hagyományos jogi érvektől és módszerektől (sajátos jogi érveket is alkalmazva: jogi érvek szélesebb köre – pl. jogot igazoló erkölcsi érvek és nem jogi érvek is – pl. társadalmi jólét vagy a társadalom tagjainak érzelmei). Fontosnak tartom tehát, hogy az ítéletben *reflektálva legyenek a jog hátterében rejlő társadalmi igények is*.³³ Az ilyen bírói döntések mögött feltárható egy viszonylag koherens, döntést igazoló elmélet.³⁴

28BENCZE, 2018. i.m. 622.

29Uo.

30Uo.

31Bizonyos kérdések eldöntése során a végső válasz megalkotásában szerepet játszanak olyan társadalmi vagy akár közéleti megfontolások is, amelyek talán a konkrét alkalmazandó jogi normában nem nyertek megfogalmazást, a kérdéses ügghöz azonban szorosan kapcsolódnak (CANOR,1998; idézi PEKÁR, 2008. i.m. 162).

32BENCZE szerint ez az „aktivista bírák” jellemzője.

33BENCZE szerint: „pragmatista” megközelítés.

34BENCZE, 2018. i.m. 624.

A bírói hatalom bizonyos társadalmi célok megvalósításának eszközeként is funkcionál, ezért kell, hogy a döntéseket azok hosszú távú következményeire tekintettel alakítsák ki, a bírónak fel kell tárnia az értelmezendő joganyag morális igazolását nyújtó elvek tartalmát, mindazonáltal nem szabad, hogy figyelmen kívül hagyja a jogász érvelés hagyományos sztenderdjeit. Az átlagemberek véleményének helye lehet a bírósági eljárásban, de nem közvetlen és nyers formában. A jogalkotóval együtt a bírák feladata is, hogy a „nép akaratát” a szakmai jogász szempontok szűrőjén keresztül engedjék be a jogász érvelésbe. Kiépíthető a „jó bíróság” imázsa, ezáltal pedig erősíthető a politikai közösség tagjainak a bírósági rendszerbe vetett bizalma.³⁵

Az ítélezés minőségével összefüggésben már évek óta téma, hogy lehet-e az igazságszolgáltatás minőségét valamilyen módon mérhetővé, ellenőrizhetővé tenni. Az inspirációt az jelentheti, hogy az igazságszolgáltatás minőségét illetően az eddig ismert törekvések számos külső (közbizalom, a bíróságok elérhetősége, az eljárások költsége stb.) és belső (az eljárások időtartama, tisztességessége, a bírósági rendszer átláthatósága és számonkérhetősége stb.) szempontot figyelembe vettek, azonban az *ítélkezés lényegi területén, a bírói érvelés színvonalának* értékelésében nem tudunk elfogadott, bevett módszerről. A téma tudományos jelentőségét az adhatná, hogy ha sikerül kidolgozni egy megbízható minőségbiztosítási szempontrendszert, az „demisztifikálhatja” a jogi érvelésre vonatkozó elméleti tudásunkat. Segítené egyértelműsíteni a bírói bölcsesség nehezen megragadható fogalmát, és a bírói döntés helyességének ismérveire is közelebb kerülnénk.

Az elmúlt időszakban a kritikai nyilvánosság kiszélesedésével egyre jobban előtérbe került a **bírói indokolások minőségének problémája** – akár az általános színvonalat, akár az egyes döntések körüli vitákat tekintjük.

Az érintettek igazságosság-percepcióját legalább annyira befolyásolja az indokolás „fair” mivolta, mint magának a döntésnek az eredménye. Ennek megfelelően a minőségi kritériumok többsége a felek számára garantálja az ítélet elfogadhatóságát, amely az igazságszolgáltatás valódi „szolgáltatásként” való felfogására utal (azaz nem szűkíti le az ítélezés funkcióját a közhatalom gyakorlására). A kiterjedt minőségi kontrollal szemben megfogalmazódhat a bírói függetlenség védelmének érve, azonban erre azt válaszolhatják a minőségbiztosítási szisztéma hívei, hogy a kiszámítható és előre rögzített szabályok alapján működő minőség-ellenőrzés nemcsak, hogy nem áll szemben a bírói függetlenséggel, hanem egyenesen erősíti azt. *A magas nívót produkáló*

35BENCZE i.m. 624-628.

professzionális igazságszolgáltatás nagyobb közbizalmat élvez, ami a függetlenség egyik támasza lehet bármilyen illegitim befolyásolási kísérlet ellen.

Az utóbbi egy-két évtizedben a különböző állami tevékenységek alárendelt pozícióban lévő érintettjei (pl. „beteg”, „diák”, „utas”) kiszolgáló „fogyasztókká” váltak, úgy immár a bíróságok ügyfelei is komoly igényekkel, „felhasználókként” lépnek fel, akik nem megfelelő szolgáltatás esetén „szolgáltatót” válthatnak (pl. a választott bíróságok felé fordulnak, vagy rosszabb esetben illegális megoldásokat kínáló szervezetekhez).

A bíróságoknak ehhez a helyzethez nem elég „marketing” tevékenységgel alkalmazkodni, hanem **olyan módon kell prezentálniuk a döntéseiket, melyek – az eddigi hasonlatnál maradva – „fogyaszthatóak” a laikusok számára is.** A minőségi kontroll nem lehet tisztán külsődleges, ezért a leginkább járható út a **valódi visszacsatolást kínáló strukturált párbeszéd különböző formáinak alkalmazása a résztvevők, az akadémiai szféra, a kormányzat és a széles nyilvánosság között.**³⁶

Ennek a párbeszédnek az alapfeltétele az, hogy nem csupán a felsőbb bírósági, hanem az összes bírósági ítéletet teljes terjedelmében (anonimizálva) közzé kell tenni.³⁷ **Az ítéletből pedig a legfontosabb maga az indokolás**³⁸.

Az indokolás kulcsfontosságát az Alkotmánybíróság is hangsúlyozta, a 7/2013. (III. 1.) számú alaphatározatában rögzítette, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog magában foglalja az indokolt bírói döntéshez való jogot is. A bírói indokolás legnyilvánvalóbb és elsődleges funkciója, hogy a releváns közönség (felek, fellebbviteli bíróság **vagy akár a szélesebb érdeklődői kör**) számára meggyőzően bizonyítsa az adott ítélet szakmai megalapozottságát és bármiféle önkényességtől való mentességét. E funkció alkotmányos kapcsolódási pontja a jogállamiság elve.

Az indokolásnak jó értelemben vett „fegyelmező” hatása van, amely segít kizárni az érzelmi elfogultságot vagy a szakmailag átgondolatlan döntéshozatalt. A bírónak nem elég meghoznia az ítéletet, a döntés folyamatában azt is végig tudja, hogy racionális érvekkel meg is kell védenie a határozatát.³⁹ A bírói hatalom legitimitásához nem elengedő a formális demokratikus felhatalmazás, ahhoz

³⁶BENCZE-FICSOR-KOVÁCS, 2015. i.m. 443-445.

³⁷A bírói gyakorlat nyilvánossága a jog megismerhetőségének alkotmányos követelménye is (BLUTMAN, 2001. i.m. 81).

³⁸„A bíró jogtudatának igen fontos eleme (...) a személyes, mindenki mástól független döntési kötelezettség mellett az indokolási kötelezettség tudata is.” (NAGY, 1974. i.m. 493.)

³⁹ENGEL, 2004. i.m. 19-21.

társulnia kell **az elfogadásra méltó gyakorlatnak, melynek teljesülése leginkább az ítéletek indokolásából (igazolásából) ellenőrizhető.**⁴⁰

Uralkodó felfogásnak az látszik, mely az indokolási kötelezettség kérdését elsősorban jogi-szakmai (sokszor technikai) problémának tekinti, és azt a bíróságok egymást közti kommunikációjaként értelmezi. A lényege, hogy az indokolás legfontosabb funkciója az ítélet ténybeli és jogi megalapozottságának demonstrálása a fellebbviteli fórumként eljáró bíróságok számára.⁴¹ Egyfajta szakmai, szakmán belüli párbeszéd lehet.

Különösen a határozott időre kinevezett bírák ügyelnek arra, hogy „igazodjanak” a másodfokhoz és ez köszönhető annak is, hogy a tevékenységüket a közvetlen szakmai feletteseik értékelik, akiktől döntően függ a szakmai előmenetelük az általuk adott minősítés okán.

A büntető ítéletek indokolásainak egyik érdekes része, hogy a magyar bírák mennyire hajlandóak korábbi bírósági döntésekre és az azokban kifejtett érvelésekre támaszkodni. A koherens ítélkezési közeg kialakítása, az a törekvés, hogy a bírói döntések egy kiszámítható, előrelátható gyakorlattá „álljanak össze,” alapvető követelményként határozza meg a bírák számára, hogy érdemben vegyék figyelembe a korábbi bírói döntéseket, és az azokba foglalt érvelést, tehát fejtsék ki, hogy miért releváns a hasonló esetre való utalás, és hogy miképpen támasztják alá a döntést az abban foglalt érvek. Ez az, ami például a magyar bírói gyakorlatra nem jellemző, és ezáltal a bírói érvelés meggyőző ereje, minősége is hagyhat kívánnivalót maga után. Bár a bíróságok egyre intenzívebben nyúlnak a korábbi bírói döntésekhez, a *precedensek idézése leggyakrabban kimerül az ítéleti összefoglalók mechanikus – a kontextustól elvonatkoztatott – átvételében*. Az az aligha beszélhetünk arról, hogy a bíróságok valóban használják a korábbi döntések érvrendszerét, inkább csak egyfajta szabályként hivatkozzák a döntésekből kiemelt és szerkesztett elvi megállapításokat.⁴²

Helyesnek tartom bírói gyakorlat konzervatív védelmét, azonban ezt meg kell, hogy előzze a jog által védett értékek védelme.

A laikusok számára a büntetőbíróságok ítéleteiben leginkább a büntetéskiszabással kapcsolatos állásfoglalás, a mögöttes értékrendi megfontolások megfogalmazása jelentik egy-egy döntés elfogadhatóságának alapját. Az azt alátámasztó bírói érvelés hiányosságai leginkább azok, amelyek megingatják a bírói döntés igazságosságát.

40BENCZE-KOVÁCS, 2018. i.m. 2., ELLIOTT, 2011. i.m. 62-63.; vö. még COHEN-EILYA-PORAT, 2011. i.m. 475.

41BENCZE-KOVÁCS, 2018. i.m. 1-6.

42Bencze-Ficsor-Kovács, 2015. i.m. 446.

A büntetéskiszabási gyakorlatot folyamatos kritikák érik, hiszen a helyes büntetéskiszabás a büntetőjog egyik legfontosabb feladata, ez teljesítheti be a büntetési célokat és adhat értelmet a tágabb értelemben vett büntetőjognak.

Az igazságos büntetés kiszabásának elsődleges alapja a bűncselekmény helyes minősítése. Baumgarten Izidor szerint azonban „[a] bíró, aki a bűnösséget megállapította, feladatának csak egyik és talán nem is a nehezebb részét oldotta meg”.⁴³

Miért is a legfontosabb a társadalom tagjai számára maga a büntetéskiszabás? A sajtó és a laikus szemlélő a minősítés bonyolult jogi folyamatát általában nem követi. Leegyszerűsítve: a társadalom nagy részét egyáltalán nem érdekli, hogy az elkövető cselekményét lopásnak vagy sikkasztásnak nevezi-e a bíróság, hiszen ez egy jogi kérdés, amibe szakmai kompetencia hiányában nehéz beleszólni. Sokkal inkább foglalkoztatja a közvéleményt az, hogy az elkövető megkapja-e a „méltó” büntetését. A büntetéskiszabás az, ami mindig az érdeklődés és kritika keresztútjában áll. Sokszor érik vádak a bírói kart a büntetéskiszabási gyakorlata miatt, néha azért, mert a közvélemény szerint túl enyhe a kiszabott büntetés, néha éppen azért, mert túl szigorú, néha meg azért, mert az ország különböző pontjain az egymáshoz hasonló bűncselekményekre adott büntetőjogi válaszok lényegesen eltérőek.⁴⁴

A magyar társadalom túlnyomó többsége inkább szigorú büntetés-párti és adódik a kérdés: meg kell-e felelnie a bíróságoknak a társadalom egyre hangosabb követelésének, hogy főként a nagy nyilvánosságot kapó ügyekben szigorú büntetéseket szabjanak ki, kielégítve ezzel a közösség bosszúvágyát (vagy igazságérzetét)?

A szigorú, példát statuáló bírói ítéletekre bizonyos esetekben kétségtelenül szükség van, hiszen vannak olyan bűnelkövetők és bűncselekmények, melyek a legszigorúbb büntetés kiszabását követelik meg a bírótól, de azért, mert ez a konkrét ügyben így jogos és igazságos. Azonban önmagában a szigor mint alapelv, mint vezéreszme, nem határozhatja meg a bírót a mindennapos büntetéskiszabási gyakorlatban.⁴⁵

Álláspontom szerint a szigorú büntetés hiányát ellensúlyozhatja - a társadalmi elfogadás oldaláról nézve - az ítéletekben az értékítélet közvetítése. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a bíró is része a köznapi értelemben vett társadalomnak, és egyénisége, személye szintén megjelenik, és

43BAUMGARTEN, 1904. i.m. 18.

44FÖLDVÁRI, 1970. i.m. 189.

45PÁPAI-TARR, 2017. i.m. 11-17.

meg is kell, hogy jelenjen az ítélezési folyamatban.⁴⁶ Ha ez nem így lenne, akkor gépként működne, amely betű szerint betartja a törvény előírásait, és mechanikusan alkalmazza a jogot, tekintet nélkül a matematikailag le nem írható tényezőkre. *A bíró egyéniségébe beletartozik a bíró erkölcsi értékrendje, szakmai tudása és tapasztalata, életbölcssége, emberismerete is,*⁴⁷ melyeknek véleményem szerint az ítéletekben is ki kell fejeződniük a törvényes keretek között, akár elrugaszkodva a korábban kialakult egységes gyakorlattól, erősítve ezzel a társadalmi bizalmat, az ítéletek elfogadottságát és magának az eljáró bírónak a hitelességét is.

A kiszabandó büntetések társadalmi elfogadottságához vezető kulcskérdésként különösen fontosnak tartom, hogy a büntetéskiszabás indokolásakor a bíró a döntéshozatal mögötti morális kérdésekkel is foglalkozzon.

Olybá tűnik, hogy a bíróságok az indokolási kötelezettsége az esetek többségében a megalapozott tényállást eredményező bizonyíték számbavételi és értékelési tevékenységre helyezik a nagyobb hangsúlyt, kevesebb szót ejtve a büntetés kiszabásához vezető mögöttes erkölcsi megfontolásokról.⁴⁸ Hozzá kell tenni azt is, hogy ez nyilván azért sem könnyű, hiszen a büntető igazságszolgáltatás egyik területén sincs nagyobb szerepe az intuíciónak, mint a büntetéskiszabásnál, ebben a folyamatban a jogszabályoknak kizárólag keretmeghatározó szerepe van. A szankció kiszabásának valamennyi oka az ítéletekből tipikusan nem derül ki, hiszen az a képesség, hogy a bíró utólag meg tudja a döntését indokolni a releváns jogszabályok keretei között nem jelenti azt, hogy pontosan be tudná mutatni azokat a lépéseket, amelyek a döntés meghozatalához vezettek.⁴⁹

A morális értelmezés „hipotetikusán háromféle erkölcsi viszonyulást jelenthet: a bíró [...] értelmező magyarázatában az Alkotmány szövegétől függetlenül kifejtetheti **saját erkölcsi meggyőződését, érvényre juttathatja a közfelfogáshoz kapcsolt közerkölcsöt** vagy más néven a konvencionális erkölcsöt, **és törekedhet az alkotmányjogi moralitás feltárására.** [...] Amint az ember egy 'nehéz esetről'

46A döntés folyamatában a tudatosságon túl a bíró lelkivilága és személyisége is szerephez jut. Ezáltal a bírói megismerés meghaladja a formális logika szabta kereteket és azon túllépve, a lelki, valamint **társadalmi tényezők bevonásával egy magasabb szintű folyamattá válik** (Kúria 2018. i.m. 18.).

47PÁPAI-TARR, i.m. 20., ld. még RENDEKI, 1976. i.m. 17-18.

48GÓCZA Ágnes szerint „[a] büntetés indokolása az esetek többségében kimerül az enyhítő és súlyosító körülmények felsorolásában. Emellett megjelenik egy utalás a Btk.-ban szabályozott büntetési célok elérésére, illetve a büntetéskiszabási elvek érvényesülése érdekében fennálló szükségességre, valamint a cselekmény súlyával való arányosságra” (GÓCZA, 2018. i.m. 28).

49IGNÁCZ, 2020. i.m. 2., OLDFATHER, 2015. i.m. 153.

eljut a határvonalhoz, ott a bíró erkölcsi felfogásának és olvasatának van szerepe.”⁵⁰

Tahyné Kovács Ágnes szerint a jog előreláthatósága csupán illúzió gondolta, a **logikai műveleteket ugyanis átszövik az értékítéletek**. A bíróság pedig jelképnek tekinthető, amelynek keretein belül a **tényelemek és az értékelemek joggá szövődnek össze**. Sokkal inkább a bíróságok alakíthatják a jogot, ugyanis **a döntési folyamat során elkerülhetetlen, hogy a tényelemek, vagy a logikai mechanizmus, érzelmek, értékítéletek nélkül tudjanak kiteljesedni, így nem tudnak önmagukban egyedüli meghatározójává válni az ítélkezési folyamatnak**.⁵¹

Következtetésem szerint kifogásolható, ha a büntetéskiszabás ítéleti indokolása nem mindig tükrözi pontosan azt a gondolati folyamatot, amely lejátszódott a bíróban akkor, amikor a konkrét ügyben törvényes és igazságos szankció neméről és mértékéről döntött. Hiszen ez egyfelől egy komoly korlátja a büntetéskiszabási tevékenységre fókuszáló, a tartalomelemzés módszerével dolgozó kutatásoknak,⁵² másfelől pedig gátja lehet a társadalmi közbizalom kialakulásának is.

A közbizalom erősödése magával hozhatja az ítéletek elfogadottságának növekedését, ami pedig éppen a fellebbezések számának csökkenését eredményezi, rövidítve ezzel az eljárásokat és csökkentve a bírói munkaterhet (ezzel pedig az időszerűségekre is pozitív hatást gyakorolva a minőség mellett).

Vári Vince a rendőrség hatékonyságméréséről írt tanulmányában Stanko és Bradford munkáját említve arról számolt be, hogy a rendőrség iránti közbizalmat alapvetően négy tényező határozza meg, melyek közül az egyik az, hogy *milyen mértékben veszi figyelembe a közösség igényeit (közösségi elkötelezettség)*.⁵³ És ez véleményem szerint a bíróság iránti bizalmat is alapvetően határozza meg, vagyis, hogy mennyire elkötelezett a közösség iránt.

A büntetéskiszabási gyakorlatról talán azért is vélekedhetnek a laikusok kedvezőtlenül, mert nincsenek megfelelő ismereteik annak folyamatáról. Ennek érdekében az első lépcső kell, hogy legyen a már előzőekben kifejtettek szerint indokolt, összes anonimizált ítélet közzététele, amelyekben kedvező lehet, ha a fenti szempontok is fajsúlyosabban megjelennek. Kerecsi Klára egyik

⁵⁰TÓTH, 2010. i.m. 70.; idézi TAHYNÉ KOVÁCS, 2018. i.m. 59.; vö. még WALUCHOW, 2007. i.m. 65-68, 220-230.

⁵¹TAHYNÉ KOVÁCS, i.m. 60. Oliver Wendel HOLMES véleményére hivatkozik

⁵²IGNÁCZ, 2020. i.m. 13.

⁵³VÁRI, 2019. i.m. 10.

tanulmányában egy az Egyesült Királyságban lefolytatott közvélemény-kutatás eredményeit részletezi, mely szerint az állampolgárok a büntető igazságszolgáltatás 5 funkcióját tartották alapvetőnek, melyek között az első helyen az szerepel, hogy segítse egy olyan társadalom működését, amelyben az emberek **biztonságban** érzik magukat.⁵⁴ Ehhez a biztonságérzethez nagyban hozzájárulhat az is, ha a büntetéskiszabás mögötti erkölcsi, morális szempontokat is megismernék az emberek. Ha a büntetőbíróságok láttatják azt, hogy elsődlegesen a *társadalmi békés egymás mellett élés rendjének megteremtésével* foglalkoznak, akkor garantáltan el is ismerik majd a bíróságok munkáját.

Egyetértek azzal az állásponttal,⁵⁵ mely szerint nem csak a tömegkommunikáció felelőssége annak biztosítása, hogy a polgárok ismerjék a valós tényeket. A büntető igazságszolgáltatási szervezeteknek is feladata, hogy olyan információkkal lássák el a közvéleményt, amelyből kiderül, hogy például a bíróság milyen tényeket értékel a szankció-alkalmazásnál, milyen súlyú bűncselekményekkel kapcsolatosan, milyen fajta szankciókat lehet alkalmazni, stb. **Szükséges, hogy a szakma ereje vagy elszántsága elég átütő legyen ahhoz, hogy a közvéleményt a valós helyzetről tájékoztassuk, hiszen meggyőződésem, hogy a büntetéskiszabási gyakorlattal kapcsolatos ismeretek szélesebb körű terjesztésével is növelni lehet a közvélemény bizalmát a büntető igazságszolgáltatás rendszerében.**⁵⁶ A bíróságoknak tehát nagyobb felelősséget kell vállalnia a közvélemény alakításában.⁵⁷

Adott esetben élesebben meg kell fogalmazni konkrét ügyek kapcsán, hogy a társadalmi kritika a legtöbb esetben inkább magának a jogszabálynak a kritikája. Elgondolkodtató lehet az, hogy ez akár egy ítéletben megfogalmazható-e, próbálva „alakítani a jogot”, mint a common law rendszerű országokban, ahol bírák szokásjogi alapon történő ítélkezésükkel maguk alakítják a jogot.

Hangsúlyozottan nem magát a jogintézményt kritizálva, hanem inkább a kiszabott szankciók társadalmi megítélése kapcsán nem értékelhető feltétlenül „szerencsésnek” a másodfokú eljárásban irányadó **súlyosítási tilalom** sem. Ugyanis ilyen megvilágításba helyezve a kérdéskört: ha a másodfokú tanács túl enyhének találja az elsőfokon kiszabott szankciót vagy annak mértékét, ennek okán azon akkor sem változtathat. *Azonban azt meg lehet tenni, hogy ennek a véleményének – értékítélete egyidejű megfogalmazásával – hangot ad a másodfokú*

54KEREZSI, 2006. i.m. 9. (idézett kutatás: PAGE-WAKE-AMES, 2004.)

55KEREZSI, i.m. 19.

56Uo.

57Az előítéletek kialakulásának is egyik összetevője a kevés ismeret, amely megakadályozza a jelenségek mélyebb megismerését, és arra kényszeríti az egyént, hogy másoktól átvett sztereotípiákat alkalmazzon (KOVÁCS, 2016. i.m. 386.).

határozat indokolásában (az írásbeliben is). Ez adott esetben egy eltúlzottan enyhe elsőfokú szankció esetén „üzenet” lehet a sértett felé akár. Ugyanis, ha a másodfokú tanács az ítéletben nem részletezi értékrendjét, úgy azt elzárja a széleskörű nyilvánosság elől is. A tanácselnöki feljegyzésben szóvá tehetik az elsőfokú bírának a büntetéskiszabási aggályait, azonban azok a közvélemény számára nem nyilvánosak és csak bízni lehet abban, hogy később alkalmazzák az „intelmeket”. Hozzáteszem, hogy sajnos ettől egy adott ügy sértettje mondjuk nem kap megnyugtató eredményt.

Ezzel szemben nyilvánvalóan megfogalmazható az az ellenérv, hogy ilyen másodfokú határozatok folytán az ügyészek több elsőfokú határozatot megfellebbeznének, azt gondolván, hogy ez feléjük kritika, amiért nem fellebbeznek gyakrabban. Ez talán nem éppen mélyítené el az ügyességgel, mint társszervvel való kapcsolatot és az eljárások elhúzódását is eredményezheti. Kérdéses, hogy ezek a szempontok vajon felülírják-e a társadalom/ügyfelek igazságérzettel kapcsolatos „érdekét”.

4. Az ítélkezési tevékenység és a jogalkotás viszonya

A törvényhozás által alkotott jogszabályok mellett – akár latens akár manifeszt módon – a bírói jogértelmezés során kialakult normák („állandó bírói gyakorlat”, „bírói jog”, vagy „bírói kazuisztika”) mindig hatással voltak az írott jogi normák érvényességére, illetőleg érvényesülésére. Tanulságosak voltak azok a történelmi kudarcok, melyek kényszerrel próbálták akadályozni, visszametszeni a bírói hatalom jogot befolyásoló, alakító szerepét. Igen szemléletes a bírói kar teljes egészében a törvény szövegéhez való kötésének kudarcára a napóleoni Franciaország példája. A szabályozás hatására az ítéletek csak a döntés jogszabályi alapját jelölték meg. Így a döntést megalapozó indoklás, jogszabályértelmezés bíróságok által alkalmazott technikája rejtve maradt a szakma és a nyilvánosság előtt. A szabályozással a bírói jogértelmezést nem sikerült megszüntetni, ugyanakkor a határozatokban meg nem jelenő indoklás miatt a társadalomban megrendült a kiszámítható igazságszolgáltatásba vetett hit.⁵⁸

A Virág-Völcsey szerzőpáros polgári perjoggal kapcsolatos tanulmányukban kifejtik, hogy bíróságok a jogalkotó által írott jogi normák értelmezésekor nem csupán megállapítják annak tartalmát, hanem szükségképpen maguk is konstruálják a jogot⁵⁹ (ez a megállapítás szerintem nyugodt szívvel átültethető a büntető jogalkalmazásra is). E körben hivatkoznak a 38/1993. (VI. 11.) AB határozatra is, mely szerint: **„A bírósági jogalkalmazás az adott jogvita eldöntésének keretei között természetszerűen visel magán olyan jegyeket, melyeken keresztül tevékenysége – különösen a Legfelsőbb Bíróság esetében – a jogalkotás határán járhat.** A jogértelmezésre azonban vagy az adott jogvitához kötődően, vagy a tartós jogalkalmazási gyakorlat egységének biztosítására irányulóan, ezek függvényében, ezek által feltételezetten és ezek keretei között kerül sor.”

Ki kell emelni mindezek mellett azt, hogy a bírói értelmezés és a törvényhozói hatalom legitimációs ereje alapvetően eltér. A jogalkotói normaalkotás legitimitása közvetlen és választáson alapuló, és így a legmagasabb a demokratikus jogállamban. A jogalkotói legitimitás elsődlegessége akkor döntő, ha a társadalmi értékrend egy kérdésben bizonytalan, nincs szakmai konszenzus egy kérdésben, illetve, amikor a közvetlen és azonnali jogalkotói beavatkozás hatékonyabb a jog területén, mint egy lassabb, kérielt bírói gyakorlat kialakulása.⁶⁰

⁵⁸MAKAI-PARÁDI, 2000.

⁵⁹VIRÁG-VÖLCSEY

⁶⁰ Uo.

Álláspontom szerint is⁶¹ a bírói jogértelmezés nem feltétlenül a törvényeknek, és a jogalkotónak alávetve működik, és nem állapítható meg egyértelmű hierarchia a legitimációs felhatalmazáson nem vitatható különbségén túl. A jogalkotás és a jogalkalmazás nem válik szét kirívóan élesen: az a jogalkotó és a jogalkalmazó közötti feladat megosztásával írható le a gyakorlat szempontjából. A **bíróságok** szükségszerűen a törvénytörvények értelmezésén keresztül normaalkotást is végeznek, amelynek **megjelenítenek morális tartalmakat és társadalompolitikai célokat is.**⁶²

Minél aktívabb szerepet vállal egy bíró, a határozatában megfogalmazottak annál inkább átlépik a konkrét eset kereteit, és már nemcsak a feleknek szólnak az indoklásban megfogalmazott gondolatok, hanem a társadalom szélesebb körének, esetleg magának a törvényalkotónak. *A határozatok indoklása lehetőséget ad a bírók számára, hogy megfogalmazzák azokat a problémákat, amelyek az ügy kapcsán váltak ismertté, és amelyekre egyelőre nem alkotott a törvényhozás olyan jogi normát, ami megoldást kínálna rá.* Adott problémakör szabályozatlan mivoltára hívhatja fel ily módon a figyelmet a jogalkalmazó. Továbbá az azonban az aktivitás fokmérőjén, a bíró a határozatban megfogalmazhatja a maga véleményét vagy javaslatát a felmerülő kérdés tekintetében. Kitágítva tehát a konkrét eset kereteit, a problémát szélesebb társadalmi-jogi közegbe helyezve állást foglalhat valamiféle megoldás mellett. Ez már az aktivitásnak egy igen magas fok, ezt nevezi Canor **„bírói politikának”**. Politika alatt itt nem a köznap értelemben vett pártpolitika értendő, hanem a döntésekben testet öltő közéleti mondanivaló, társadalmi üzenet. A főkérdés az, hogy vajon a bírói jogalkalmazói tevékenység milyen mértékben hat közre a társadalmi célok és az azok megvalósítását szolgáló eszközök keretrendszerének kialakításában.⁶³

*A fentebb említett büntetéskiszabáshoz kapcsolódó részletesebb indoklás egyebekben hozzájárulhat ahhoz is, hogy a jogalkotó megalapozott döntést hozhasson arról, hogy az általa kevésbé hatékonynak tartott büntetéskiszabási gyakorlatot milyen beavatkozási móddal tudja a megfelelő irányba befolyásolni.*⁶⁴

Nézetem szerint azon is érdemes lehet elgondolkodni, hogy vajon a büntetőbíróságok az ítéleteiken keresztül felvállalhatnak-e olyan szerepet, amellyel mintegy igyekeznének „felhívni” a jogalkotó figyelmét arra, ha egy törvényi szabályozás alkalmazása „szükségszerű” elégedetlenséget eredményezhet azzal, hogy az a társadalmi értékítéllettel szemben áll. *Másképp*

61(Egyetértve a VIRÁG–VÖLCSEY szerzőpárossal.)

62Ld. DEVLIN, 1979.; STEPHENS, 2009.

63PEKÁR, 2008. i.m. 166.

64IGNÁCZ, 2020. i.m. 2.

megfogalmazva: a büntetőbírók az ítéleteikben vagy egyéb úton fogalmazhatnak-e meg jogszabálykritikákat?

Ezzel kapcsolatban egy sajátos megvilágításba szeretném helyezni az idei évben nagy port kavart, K. Gábor, Magyarország egykori perui nagykövetének „pedofil-ügyét”.

Kritizálták az azóta már – a vádlott és védője által enyhítésért bejelentett fellebbezés visszavonása okán – jogerőre emelkedett elsőfokú határozatot a kiszabott büntetés enyhe volta okán. Ennek egyik oka az is lehet, hogy talán a bíróság nem kommunikálta kellő súllyal a közvélemény felé (nyilván azért is, mert a közérdeklődés csúcsán az ítélet még nem volt jogerős), hogy mik voltak azok a morális-erkölcsi szempontok, amelyek a büntetés kiszabásához vezettek. Azonban érdekes volt az eset kapcsán az, hogy alapvetően a jogász hivatás tagjai „megvédtek” a bíróságot, miszerint az új Be. 504-505.§-ai alkalmazásával a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát elfogadta és ebből következően törvényesen járt el a szankció mértékének meghatározásakor, mivel a Be. 565.§ (2) bekezdése alapján nem szabhatott ki hátrányosabb büntetést, mint amelyet az ügyész által az 502. § (1) bekezdése alapján előterjesztett indítvány tartalmazott.

Érdekes lehet a Be. 504. § (3) bekezdését – mely szerint ha a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadásának feltételi fennállnak, a bíróság a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát végzésével elfogadja – megvizsgálni abból a szempontból, hogy vajon az „elfogadja” kifejezés kötelezőséget ír-e elő a bíró számára. Büntetéskiszabási szempontból firtatva úgy tenném fel a kérdést: amennyiben az ügyész – a bíró megítélése szerint – törvényes, de túlzottan enyhe büntetés kiszabására tesz indítványt, azonban a beismerő nyilatkozat elfogadásának feltételi fennállnak, ennek ellenére van-e valamilyen lehetősége a bírónak arra, hogy az ügyész által indítványozottnál súlyosabb, általa „igazságosnak” vélt mértékű szankciót alkalmazhasson?

Az a bíró, aki a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadásának feltételei – Be. 504.§ (2) bek. a)-c) pontok – fennállásának ellenére tárgyalásra tűzi az ügyet (pl. arra hivatkozik, hogy a beismerés mégsem önkéntes⁶⁵⁾ önkényesen jár el. Másfelől a Be. 565.§ (2) bekezdése is egyértelmű választ ad: még a tárgyaláson

⁶⁵Ráadásul a Be. 504.§ (2) bek. b) pontja a beismerés önkéntessége mellett a vádlott beszámítási képességének vizsgálatát is előírja egyidejűleg. Ezen képesség vizsgálata pedig mindenképp szakértői bizonyítást kíván (tárgyaláson).

sem szabható ki súlyosabb büntetés annál, mint amit az ügyész az előkészítő ülésen indítványozott.⁶⁶

Azonban vajon megfogalmazhatja-e a bíróság (maga a bíró vagy a szervezet képviselőjében valaki), hogy a fenti törvényi szabályozásnak a betartása a társdalom rosszallását válthatja ki?

Szeretnék egy párhuzamot vonni az új Be. egyik másik markáns módosításával, mely alapján a bizonyítás általános szabályai között a 164.§-ban így rendelkezik:

(1) A vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása, illetve beszerzésének indítványozása a vádlót terheli.

(2) A bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be.

(3) **Indítvány hiányában** a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására **nem köteles**.

A Kúriának az EBH2019. B.23. számú elvi határozata értelmében a bíróság hivatalból is elrendelhet bizonyítást. A Kúria a Bfv.I.1323/2018/20. számú határozatában foglaltakat elvi határozati formában fenntartva kiemelte, hogy „a bíróság által hivatalból elrendelt bizonyítás a bizonyítás eredményének a terhelt terhére vagy javára esésétől függetlenül is törvényes. Ilyetén megkötést nem tartalmaz a büntetőeljárás törvény, ami egyébiránt ellent is mondana annak a törvényi parancsnak, hogy a bíróságnak (is) valósághű tényállásra kell alapoznia a döntését. Továbbá a bíróság által hivatalból elrendelt bizonyítás osztja az indítványra elrendelt bizonyítás sorsát, hiszen abban teljességgel megegyeznek, hogy a bizonyításnak általában nincs előre kiszámítható eredménye.”⁶⁷

Markáns álláspontot fogalmazott meg a 20/2020. (VIII. 4.) AB határozathoz fűzött különvéleményében Pokol Béla alkotmánybíró:

*„A többségi határozat indokolása végigvezeti a hazai büntetőeljárás szabályozást 1973-tól indulóan napjainkig a *bírói aktív bizonyítási tevékenység visszaszorulása* tekintetében, párhuzamosan azzal, hogy a szabályozásváltozás ezt a vádlói tevékenység területére utalva a *bíróságnak egyre inkább már csak a prezentált bizonyítás értékelését hagyta meg*. [...] Épp a bizonyításértékelés semlegessége és a bíróság pártatlanságának szélesebb terjedelme miatt megítélésem szerint az*

⁶⁶ Abban az esetben lenne lehetőség súlyosabb büntetés kiszabására, ha a bíróban kétely merül fel arra vonatkozóan, hogy a vádlott ugyan a vádirati minősítés szerint tesz beismerő nyilatkozatot, azonban ezen minősítés az iratok tartalma alapján helytelen (más bűncselekményt ismer be, mint az eljárás ügyiratai alátámaszthatnak) és ennek okán a tárgyaláson kell felvenni bizonyítást, melynek eredményeként megváltozik a minősítés – pl. halált okozó testi sértés kapcsán tesz beismerő nyilatkozatot, de a bizonyítás alapján emberölést kell megállapítani.

⁶⁷ 20/2020. (VIII. 4.) AB határozat [56] bek.

Alkotmánybíróságnak ezt a törvényi szintű változást pozitívan kell értékelni, lévén a mi feladatunk e téren alapvetően a pártatlan bíráskodás alkotmányos védelmét célozza az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése alapján. **Ám az aktív bizonyítási tevékenységnek ezen általános visszaszorulása közben az a szabályozás, mely törvénynek megfelelőnek ismeri el azt is, hogy a prezentált bizonyítékok mellett a bíró hivatalból már nem kezdeményez további bizonyítást, de ugyanúgy azt is, ha némelyik bíró mégis kezdeményez illet saját maga is indítvány nélkül, felveti a zsinórmértékű egységes bíráskodás eltűnésének veszélyét.** Mivel pedig a szelektíven lehetséges pástra lépésnek vagy ettől eltekintésnek sok eltérő motivációja lehet az egyes bíróknál és bíróságoknál, így **ez a nyitva hagyó szabályozás a támadott törvényhely, a Be. 164 § (3) bekezdése révén alaptörvényi aggályokat erősít meg számomra a bírói pártatlanság védelme szempontjából.**

Ebből következően én inkább hajlottam az indítványnak helyt adásra, és megsemmisítettem volna a támadott törvényhelyet, vagy egy alkotmányos követelménnyel olyan alkotmánykonform értelmezést írtam volna elő a bíróságok számára, mely a hivatalból való bizonyítaskiegészítést kizárja a lehetőségeik közül.”⁶⁸

Megállapítható tehát, hogy dönthet úgy is a bíróság, hogy amennyiben az ügyész által előterjesztett bizonyítás nem eredményezi a büntetőjogi felelősség megnyugtató megállapíthatóságát, úgy felmentésről határoz, de dönthet másképp is (ezzel itt megteremtve annak a lehetőségét, hogy „kiküszöbölje az ügyészi hibát”), a bíróság hivatalból elrendel bizonyítást a valósághű, „igazságos” tényállás megállapítása érdekében – aminek akár már elítélés is lehet az eredménye.

Visszatérve az előkészítő ülésen tett beismerő nyilatkozat elfogadása után kiszabandó büntetéshez: lehet-e abban a helyzetben a bíróság, hogy az ügyész büntetés mértékére – törvényes, de a bíró megítélése szerint nem igazságos – tett indítványa „hibáját kiküszöbölve”, a beismerő nyilatkozat elfogadásának feltételei fennállásának ellenére valamilyen módon kikerülje a mértékes indítvány miatti kötöttséget?

Egyfelől – lásd a fentebb kifejtettek szerint – érdekes, hogy itt nincs is rá lehetőség, de ha még lenne is, még akkor is felvetődhet ellenérvként, hogy a bíróság akkor is igazodjon az ügyészi indítványhoz, hiszen miért akarjon súlyosabb büntetést a bíróság, ha az ügyész feladata az állam büntető igényének

68 20/2020. (VIII. 4.) AB határozat [109]-[110] bek.

érvényesítése (és nem a bíróságé). Ezt azonban szerintem azzal kell mérlegre tenni, hogy a bíróságoknak pedig az Alaptörvényben meghatározott feladata az igazságszolgáltatás és így áttételesen a társadalmi közérkölc, közmegegyezés védelme és kifejezése.

Az ügyész tehát jelenleg abba a helyzetbe kerülhet, hogy döntően uralhatja a kiszabandó büntetés mértékét. Érdekes, hogy éppen a büntetéskiszabásnál – ahol „kicsúcsosodik” a büntetőeljárás – eltérést meg nem engedve van kötve a bíróság az ügyészi indítványhoz (ellentétben a bizonyítási eljárás menetének alakításával). Ez egyfelől a bírák részéről kíván szemléletváltást, másfelől viszont az ügyészi jogkörbe tartozó büntetéskiszabási indítványhoz való kötöttség miatti esetleges támadások kapcsán a bíróságoknak nagyobb feladatot kell vállalnia a közvélemény hiteles tájékoztatásában.

A „mértékes” ügyészi indítvány jogintézménye valóban csak akkor érheti el a jogalkotó által kívánt célját (az eljárások gyorsítása), ha valóban beismerésre ösztönzi a tényleges elkövetőket. Ez pedig csak akkor érhető el, ha az előkészítő ülésen kiszabott joghátrány ténylegesen elmarad a tárgyaláson kiszabott büntetéstől. Nem állítható azonban megalapozottan az, hogy ez a társadalom értékítéletével összeegyeztethető.

Összességében a büntetéskiszabás kapcsán mégis úgy vélem, hogy a törvényhozó a büntetés kiszabása terén alapvetően „elég” nagy önállóságot, szélesebb mérlegelési lehetőséget biztosít a büntetőbíróságok, mint jogalkalmazók számára ahhoz, hogy ítéleteik értékközvetítése által a jelenleginél jobban alakítsák a jogot, felhívják a jogalkotó figyelmét bizonyos ütközési pontokra a társadalmi értékítélet és a jogszabályok között.

Szabó Péter is a büntetés célját így fogalmazza meg: „[...] A büntetést a hatalomgyakorlás egyik eszközének is tekinthetjük, amelyben ugyanakkor **tetten érhetjük a társadalom erkölcsi ítéletének kifejeződését is.**”⁶⁹ *A modern társadalmak pszichológiai bázisait azoknak a módszereknek az érvényesíthetősége garantálja, amelyekben a viselkedési értékrendet a kor alapvető közösségi értékei és érdekei határozzák meg, és ezek testesülnek meg a mindenkori jogalkalmazásban.*⁷⁰

A büntetéskiszabással kapcsolatos elmélkedés azért nem pusztán moralizálás, mert itt további emberi sorsokról van szó, még hozzá olyanokról, akik, ha nem is

69SZABÓ P., 2003. i.m. 2.

70BOLGÁR, 2019. i.m. 12-13.

követnek is el majd súlyos bűncselekményeket, predesztináltak lehetnek arra, hogy ne tartsák magukra nézve kötelezőnek a társadalmi normák elfogadását.⁷¹

5. Ítélezésen kívüli tevékenység és tényezők: legfőképpen a nyilvánosság tájékoztatása és a kapcsolattartás

A bírósági imázsépítéshez már jelenleg is számos eszköz rendelkezésre áll. Közülük kiemelendő a Nyitott Bíróság Program, valamint nem mellékes a bíróságok jelenléte a közösségi médiában sem.

Mindezek mellett érdemes lehet erőfeszítéseket tenni annak érdekében, hogy a bíróság a „legjobb munkahely versenyben” is előkelő helyezésre törekedjen, hiszen hajlamos mindenki azt gondolni, hogy a híresen jó munkahelyeknek az ügyfélszolgálati színvonala is kiváló, ezzel pedig növelhető a megelőlegezett bizalom az adott szervezettel szemben.

A legfontosabbnak azonban a – közösség érdeklődéséhez igazodó – nyilvánosság tájékoztatását és a nyilvánossággal való elmélyültebb viszony kialakítását tartom.⁷²

A döntéshozatali folyamatok transzparenciájának megtermésével demonstrálni kell az eredmények semleges, tisztességes és politikai indokoktól mentes létrejöttét, **kifejezésre juttatva egyúttal azt, hogy mi zajlik a társadalom és a bíróság kollektív interakciójában, ezzel a közvélemény formálásban markáns szerepet vállalva.**⁷³

A bíróságok közfeladata jó okot szolgáltat arra, hogy kihasználják a média olyan funkcióit, mint például:

- tájékoztatás, informálás
- közreműködés a politikai hatalom kontrolljában
- a hatalom gyakorlóit által meghozott döntések nyilvánosságra hozatala
- a politikai és állami intézmények információinak eljuttatása a társadalom széles rétegeihez
- értékek, normák és viselkedésminták közvetítése
- oktatás, ismeretterjesztés
- a kultúra megőrzése, fejlesztése, ápolása.⁷⁴

A nyilvánosság meggyőzését a társadalmi értékítélet fogalmából kiindulva kell megtenni és fel kell tenni a kérdést: van-e jelenleg

⁷¹BOLGÁR, i.m. 11.

⁷²Kiemelhető, hogy az egyének a szervezeteket a hitelesség, a képességek, a jóindulat és az integritás mentén minősítik, kisebbrészt közvetlen, nagyobbrészt médián keresztül szerzett információk alapján (SZABÓ L. 2014: 124).

⁷³VÁRI, 2019. i.m. 13. (a rendőrségről)

⁷⁴KRISKÓ, 2014. i.m. 17.

állampolgári hozzáférhetőséggel bíró keretrendszer a „rossz” működési effektusok visszajelzésére?

Az alábbiakban pár meggondolandó alternatívát vázlok fel annak érdekében, hogy egyfajta kommunikációs nyitásként a média és a széles nyilvánosság felé még inkább megalapozásra kerülhessen a társadalom bizalmi tőkéje.

1.) Élő vagy online sajtótájékoztató: Bírószáginfó

A vezető feladata odafigyelni az aktív, támogató médiakapcsolatok építésére, de itt nem állhat meg. Nem irányíthat kizárólag a háttérből, időről-időre meg kell jelennie a nyilvánosság előtt, nem zárkozhat el az újságírói kapcsolatokból önkéntelenül is adódó médiaszereplések előtt. A vezető médiaszereplései fontos részét képezik a személyes-szakmai imázsépítésnek is ugyanúgy, ahogyan a szervezeti imázs gondozásának. A vezető a szervezet emblematisz figurája, a szervezet „arca”. A személytelen gépezetnek arcot és hangot ad. Szakmai rátermettsége és szakértői megnyilatkozásai pedig hitelesítik a szervezet szakmai munkáját, minden magatartásbeli megnyilvánulását.⁷⁵

A koronavírus-járvány idején a kormányzat által felállított Operatív Törzs online sajtótájékoztatói általi mintát követve lehetne „Bírószáginfó” elnevezéssel (akár online, akár élő formában) rendszeresített időközönként (pl. két havonta) egyfelől egy sajtószóvivő részéről tájékoztatást adni az esetleges közérdeklődésre számot tartó ügyekről, másfelől viszont a fent leírt alapvetéssel összefüggésben az OBH Elnöke vagy Elnökhelyettese is válaszolhatna az előzetesen, előre megküldött újságírói megkeresésekre, kérdésekre (így biztosított a felkészülés lehetősége is).

2.) Online sajtóblog

Talán elrugaszkodottnak tűnhet, de meg lehet teremteni annak a lehetőségét, hogy a honlapon (mint blog) közzétett sajtóközlemények mellett minden érintett bírósági határozat (anonimizálva) közzétételre kerüljön, továbbá a közlemény alatt érdekes lehet lehetőséget biztosítani az állampolgárok számára kérdések feltevésére is. Természetesen szigorú, előzetes (ügyfélkapus) regisztrációt követően lenne érdemes a kérdésfeltevést biztosítani, ezzel biztosítva az utólagos fellépés – amennyiben szükséges – lehetőségét a kérdés feltevőjével szemben.

75 KRISKÓ, i.m. 18.

A sajtóközleményhez melléklet bírósági határozattal minden kétséget kizáróan beazonosítható a konkrét (jogerősen lezárt!) ügy, amelyhez így elég konkrét kérdés is megfogalmazható, ha az a közzétett határozat elolvasása után még mindig merül fel. Szükséges lehet a feltehető kérdés terjedelmének maximalizálása is a program felületén.

A kérdésekre történő válaszadásban pedig a sajtószóvivői hálózat tagjainak segítségével lehetnek a bírósági fogalmazók is, akiknek nyilvánvalóan a kérdés alapos megválaszolásához nagyon alaposan fel is kell készülniük az ügyből, ezzel pedig kiemelt segítséget kapnak a szakmai felkészülésükben. Ezt kiegészítve még mindig további segítségül lehet hívni az adott ügy bíróját, akinél jobban senki nem tud segíteni a válasz megfogalmazásában.

Ez az egyedülálló lehetőség nyilván nagyon alapos átgondolást követő, rendkívül precízen szabályozott megvalósítást kíván és még ezt követően is megfogalmazhatóak lennének aggályok. Az egyik ilyen veszély, hogy maguk az eljárásban részt vevőket képviselő ügyvédek tennének fel kérdéseket, utólag is indokolatlanul firtatva általuk sérelmesnek vélt elemeket.

A Bjt. 43-44.§-aiban szabályozott bírói nyilatkozattételről még a szakmán belül is megoszlanak a vélemények. Majtényi szerint pl. „[...] az az egyik legnyilvánvalóbb ellentmondása, hogy a bíró nem szólhat semmit saját döntéséről. *Véleménynyilvánítási szabadságának a hivatásával összefüggő kérdésekben történő teljes elvonása kétségtől elfogadhatatlan.*”⁷⁶ Kónya István szerint is „*a hatályos szabályozás nem bíz a bírói karban, és nem az egyes bíróra bízta annak eldöntését, hogy mely megszólalás növelné és mely ásná alá a kar tekintélyét, hanem központi úton tiltja azt.*”⁷⁷

A másik tábor szószólói szerint azonban a bíróságnak mindenre ki kell térnie az ítéletben és ebből kifolyólag, ha ennek megfelel, akkor további magyarázata indokolatlan.

A fenti „online sajtóblog” megoldással egy középutas megoldási lehetőséget kívántam felvázolni, ahol nem sérül a jelenlegi törvényi szabályozás – vagyis a bíró maga kvázi nem szólal meg –, azonban a bírák bevonhatóak a széles nyilvánosságtól érkező kérdések megválaszolására.

3.) Bírósági Hírlevél

⁷⁶ MAJTÉNYI, 2004. i.m. 65.

⁷⁷ KÓNYA, 2016. i.m. 7.

A szélesebb – elsősorban jogász – közönség számára havonta megjelenő és előzetesen regisztrált érdeklődőknek e-mailen megküldhető lenne a Központi Intranet Hírlevélhez hasonló „Bíróági Hírlevél”, leginkább szakmai hírekkel (pl. jogszabályváltozásokról, közérdeklődésre számot tartó ügyek szakmai megítéléséről, stb.), a szakmai hálózatok bejegyzéseivel (mint pl. az európai jogi szaktanácsadó hálózat blogbejegyzései), konferenciafelhívásokkal stb.

4.) Bíróági Szemle

Szintén inkább a szakmai közönség számára, a tudományos életben történő megjelenésként – már korábban is volt róla szó – el lehetne indítani tudományos folyóiratként a Bíróági Szemlét, ahol megjelentethetők lennének nívós tanulmányok és publikációk.

Lehetőség lenne konkrét ügyekhez kapcsolódóan akár hosszabb „magyarázó” cikkek, ill. állásfoglalások, „állapotindoklások” (*position paper*) közzétételére, melyekben a szervezet igyekszik magyarázatot adni és a meghozott döntéseket érvelő stílusban bemutatni. Ezek lehetnek vállaltan elfogult írásművek, amely a szervezet érdekei szerint reprezentálnak híreket, döntéseket.⁷⁸

5.) Lakossági fórumok

Igény szerint, maximált létszámmal (pl. 50 fő), előzetes regisztrációhoz kötött részvétellel lehetne tartani olyan sajtó-nyilvános rendezvényeket, ahol adott témakörben (pl. közlekedési balesetekkel összefüggő esetek bemutatása, közösségi média felületen elkövetett bűncselekmények, stb.), moderált beszélgetés és a résztvevők által előzetesen megküldött kérdésekre történő válaszadással lehetne fenntartani egy személyközi kapcsolattartást az állampolgárokkal. Az előre meghirdetett témával akár a helyi önkormányzat gondoskodhatna a közönség felhívásáról a helyben szokásos módon. Akár lehet az is, hogy a megadott témáról a meghívott bíróági kolléga előadást tart és utána válaszol a kérdésekre.

Elképzelhetőnek tartom ezt nem széleskörű lakossági fórumként, hanem célzott közönség részvételével is, pl. egyetemi hallgatókkal (nem csak jogászokkal!), vagy adott cégnél/munkahelyen dolgozókkal stb.

Az ilyen fórumokban rejlő nyilvánvaló veszélyt az oda nem illő, méltatlan kérdések és megjegyzések jelenthetik, amelyek elkerülése kívánatos.

78 KRISKÓ, 2014. i.m. 18.

6. A bírósági ítéletek kritizálhatósága

Természetesen a bírósági határozatokkal kapcsolatban – és általánosan is – a véleménynyilvánítás szabadsága (ebből kifolyólag annak kritikája is) megengedett, mi több, a jogállami demokrácia alapja.⁷⁹

A függetlenség mellett egyre inkább előtérbe került a bírák felelősségének, beszámoltatásának a kérdése: keresik azokat az eszközöket, intézményeket, amelyek a bírói függetlenség sérelme nélkül garantálhatják, hogy a bírák ne szigetelődjenek el azoktól, akiknek ügyeiben határoznak, és a közösségnek számot adjanak döntéseikről.⁸⁰

A nyilvánosság az ítékezés felett álló társadalmi kontroll is, de eszköz is a bíróságok kezében a bíróságba vetett hit megőrzésében azáltal, hogy garanciaként szolgálhat arra, hogy az ítékezés nem zárt ajtók mögött folyik és ami történik az ellenőrizhető.⁸¹

Az igazságszolgáltatás nyilvánosságának megteremtése olyan demokratikus igény, amely érdekében meg kell tenni a szükséges fejlesztéseket, és adott esetben el kell tűrni a bíróságok függetlenségét nem érintő kritikákat (és tanulni kell belőlük).

Azonban a bíróságok függetlenségét, a bírák személyiségét sértő, súlyosan durva támadásokkal szemben viszont már szükséges lehet a fellépés a tekintély megvédése érdekében. A személyes véleményt természetesen nem lehet megtiltani, de jogi lépéseket meg kell tenni annak érdekében, hogy ne lehessen a bíróságokat korlátlanul, felelőtlenül véleményezni.⁸²

79„Az igazságszolgáltatás nem állhat a társadalom felett, akitől végső soron a legitimációja is ered, az állampolgároknak látniuk kell, hogy a bíróságok alkalmasak feladatuk ellátására, és ítékezésük a törvények, illetve más jogszabályok rendelkezéseinek megfelelően történik. Ez képezi alapját a **bírói hatalom iránti közbizalomnak.**” (SZOBOSZLAI, 2003. i.m. 94.)

80 BÁRD, 2002. i.m. 5.

81 KÓNYA, 2016. i.m. 3.

82 SZILÁGYI, 2017. i.m. 35-36.

7. A bírák és a bíróságok tekintélyének védelme

A **magyar szabályozás** szerint a büntető törvénykönyv nem rendelkezik speciális, a bírákra nevesített tényállásról. A Be. 53.§ (3) bekezdése tartalmaz az általánostól eltérő speciális szabályt: a becsületsértés és a rágalmazás közvérdra üldözendő, ha bíró sérelmére, annak hivatalos eljárása alatt, illetve emiatt követik el.

A Polgári Törvénykönyv alapján szintúgy általános, mindenki másra is irányadó szabályok alapján érvényesíthetnek a bírák igényt: személyiségi jogok megsértésének megállapítására irányuló peres eljárás kezdeményezésének lehetősége áll fenn.

7./1. Külföldi példák tükrében⁸³

Azoknak a jogintézményeknek az ismertetésére törekszem, melyek révén egyes külföldi államok a bírák és a bíróságok tekintélyét védelmezik. E célt szolgálhatja a sérelmes cselekmények kriminalizálása, avagy a személyiségi jogsértések esetére polgári jogi szankció biztosítása, de ugyancsak e körbe sorolhatók a *contempt of court* angolszász szabályozása, illetve egyéb, speciális jogintézmények is. Az Európa Tanács tagállamai által alkalmazott megoldások és azok gyakorlati érvényesülése bemutatásához elsődleges forrásként használtam fel az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB vagy Bíróság) ítéleteit és ezek értelmezéséhez elengedhetetlenül kötődő, a Bíróságnak az EJEE 10. cikkével, azaz a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos esetjogát is. Sor keríték a különböző külföldi rendelkezések ismertetésére, elsősorban az Európa Tanács tagállamaira fókuszálva, kitérve ugyanakkor a *common law* országok egyes jellegzetes jogintézményeire is.

Az EJEB ítélkezési gyakorlata

Az EJEE 10. cikkében a következőképpen rendelkezik a véleménynyilvánítás szabadságáról:

1. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. [...]

⁸³Ld. BAGOSSY, 2020.

*2. E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy a bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a **bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.***

A véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó rendelkezést az EJEB ítélkezési gyakorlata töltötte meg további tartalommal.⁸⁴ E szabadságjog korlátozása akkor minősülhet egy demokratikus társadalomban szükséges intézkedésnek, ha az legitim célt szolgál, a cél elérésével arányos, illetőleg a korlátozás alapjául szolgáló indokok relevánsnak és elégségesnek tekinthetők.⁸⁵ Az alábbiakban vázolom azokat a szempontokat, amelyeket az EJEB a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartására, mint legitim cél elérésére irányuló, a véleménynyilvánítás szabadságával összeütközésbe kerülő intézkedések kapcsán figyelembe vesz.

A véleménynyilvánítás szabadsága nem csupán azokat az információkat, gondolatokat védi, amelyek kedvező, vagy legalábbis semleges fogadtatásban részesülnek, hanem azokat is, amelyek sértő, sokkoló vagy zavaró jellegűek. Az Egyezmény 10. cikkének (2) bekezdése csak szűk körben teszi lehetővé a véleménynyilvánítás korlátozását olyan tárgyköröket illetően, melyek közérdeklődésre tartanak számot. A bíróságok működése egyértelműen ilyen tárgykörnek tekinthető.⁸⁶

A bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységéhez fokozott közbizalom fűződik, melynek fenntartása még a véleménynyilvánítás szabadsága ellenében is megkívánja, hogy a minden alapot nélkülöző támadásokkal szemben a bírák védelemben részesüljenek. Ennek biztosítása azért is nélkülözhetetlen, mert a bírák az őket ért támadásokra – tisztségüknél fogva – nem reagálhatnak.⁸⁷ Tekintettel azonban arra, hogy a bírák az igazságszolgáltatás, mint államhatalmi ág letéteményesei, velük szemben nem kizárólag elvont és általános jellegű, hanem individuális, személyes kritika is megfogalmazható. Sajátos helyzetüknél fogva tehát – hivatalos minőségükben – szélesebb körben kötelesek eltérni az őket ért támadásokat, mint a közéleti szereplést nem vállaló állampolgárok,

84 Bővebben: BAYER, 2017. i.m. 117-128.

85 Handyside kontra Egyesült Királyság, EJEB, 1976. december 7-i ítélet, 5493/72, 48-50. pont; Sunday Times kontra Egyesült Királyság (No. 1.), EJEB, 1979. április 26-i ítélet, 6538/74, 62. pont.

86 Morice kontra Franciaország, EJEB, a Nagykamara 2015. április 23-i ítélete, 29369/10, 124-125. pont.

87 Karpeta kontra Görögország, EJEB, 2012. október 30-i ítélet, 6086/10, 68. pont.

ugyanakkor túrési kötelezettségük nem olyan mértékű, mint a politikusoké; utóbbiakhoz képest többletvédelem illeti meg őket.⁸⁸

Az EJEB – hasonlóan például a magyar Alkotmánybírósághoz – különbséget tesz tényállítások és értékítéletek között. Ezek elhatárolása az eset összes körülménye, illetve a kijelentés stílusa, hangneme alapján lehetséges. A közügyekkel kapcsolatos értékítéletek korlátozásának arányossága attól függ, hogy az értékítéletnek van-e bármilyen ténybeli alapja: amennyiben ez teljes mértékben hiányzik, az értékítélet kívül eshet az EJEE 10. cikke által védelemben részesített kijelentések körén.⁸⁹

Végezetül a korlátozás arányossága függ attól is, hogy milyen jellegű, milyen súlyosságú szankció alkalmazására került sor a véleményének hangot adó személlyel szemben. E körben képezi vizsgálat tárgyát az is, miszerint a szankció alkalmas volt-e arra, hogy dermesztő hatást (*chilling effect*) fejtessen ki a szabadságjog gyakorlásával szemben.⁹⁰

Az alábbi fejezetben bemutatom, milyen, a bírák és a bíróságok tekintélyének fenntartása érdekében alkalmazott szankciók egyeztethetők össze a szabad véleménynyilvánítás jogával.

Külföldi megoldások a bírák és a bíróságok tekintélyének védelmére

1.) Büntetőjogi tényállások

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (továbbiakban: EBESZ) 2017 márciusában közzétett tanulmánya a szervezet 57 tagállamában vizsgálta a rágalmazás (*defamation*) és a becsületsértés (*insult*) jogi szabályozását. E vizsgálat kiterjedt arra is, hogy a bírák és a bíróságok védelme milyen módon biztosított a büntetőjog eszközszerkeztéje révén. A hivatalos személyek védelmére illetően a jelentés két csoportba sorolta a tagállami megoldásokat: az egyik szabályozási megoldás súlyosabban rendeli büntetni, ha a rágalmazást vagy a becsületsértést hivatalos személy sérelmére követik el; míg a másik a hivatalos személyek védelmére hivatott büntetőjogi tényállások keretében szankcionálja a becsületsértő magatartási formákat.⁹¹

88 July and Sarl Libération kontra Franciaország, EJEB, 2008. február 14-i ítélet, 20893/03, 74. pont.

89 De Haes és Gijssels kontra Belgium, EJEB, 1997. február 24-i ítélet, 19983/92, 42-49. pont.

90 Morice kontra Franciaország, (nagykamarai ítélet), 127. pont.

91 MIJATOVIC, 2017. i.m. 12-13.

Megállapítható volt, hogy az EBESZ tanulmánya kizárólag azokra a büntetőjogi tényállásokra fókuszált, melyek a „defamation” vagy „insult” elnevezést viselik, miközben számos külföldi szabályozás további, a bírák sérelmére elkövetett cselekményeket is kriminalizál. Ebből fakadóan szükséges, hogy az egyes tagállami büntető törvénykönyvek rendelkezéseit is teljes körűen áttekintsük:⁹²

- Az **albán büntető törvénykönyv** az igazságszolgáltatás rendje elleni bűncselekmények körében három tényállás révén védelmezi a bírakat, egyidejűleg a bírói tanács tagjait és a választott bírósági tagokat is. A 316. § értelmében pénzbüntetéssel vagy hét hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az, aki erőszakos módon ellenállást tanúsít, megtámadja vagy más erőszakos magatartást fejt ki a bíróval szemben feladatának ellátása miatt, vagy abból a célból, hogy feladatának ellátásában akadályozza. A 317. § alapján, aki a bírót tevékenysége miatt megfenyegeti, pénzbüntetéssel vagy három hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Végezetül a 318. § szerint, aki a bíróval szemben valamely ügyben ellátott tevékenységével összefüggésben becsületsértést követ el, pénzbüntetéssel vagy három hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- **Azerbajdzsánban** a büntető törvénykönyv széleskörű szabályozást ad a bírák védelméről. Így a 287. § a bíró és a közeli hozzátartozója ellen elkövetett merényletet, ha azt az elkövető a bíró jogszerű eljárásának akadályozása érdekében vagy e tevékenysége miatti bosszúból valósítja meg, tizennégytől húsz évig terjedő szabadságvesztéssel bünteti. A bírót vagy közeli hozzátartozóját a bírósági eljárással összefüggésben ért, az élet, testi épség vagy vagyon elleni fenyegetés pénzbüntetéssel vagy kettőtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A büntetés háromtól öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a cselekményt az életet vagy testi épséget nem veszélyeztető erőszakkal, öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha pedig az életet vagy testi épséget veszélyeztető erőszakkal valósítják meg. A 289. § a bíróval szemben tanúsított tiszteletlen magatartást rendeli büntetni.
- A **belga büntető törvénykönyv** 275. §-a értelmében az alkotmánybíróság vagy más bírói testület tagja ellen hivatalos tevékenységével összefüggésben elkövetett becsületsértés tizenöt naptól hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. Minősített eset, ha a cselekményt tárgyaláson követik el.
- A **Bosznia-hercegovinai Föderáció** büntető törvénykönyvének 358. § (3) bekezdése a bíró jogszerű eljárásának akadályozását tilalmazza, mely

92 Az ismertetett büntető törvénykönyvek elérhetősége:

<https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (2020-09-07)

magában foglalja a becsületsértő magatartásokat is. A bűncselekmény büntetési tétele egy évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés. A 359. § alapján három hónaptól három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki egy bírót megtámad vagy támadással megfenyeget. Hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha a cselekmény könnyű testi sértést okoz vagy fegyver használatával fenyegetve követik el, míg egy évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha a cselekmény súlyos testi sértést okoz.

- A **cseh büntető törvénykönyv** 336. §-a a bíróság megsértése tényállását szabályozza. Aki ismételten, súlyosan megzavarja a bíróság eljárását, tiszteletlen vagy becsületsértő módon viselkedik a bíróság előtt, vagy pedig önhibájából nem tesz eleget a bíróság rendelkezésének vagy a bíróság eljárását akadályozza, két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy elkobzással büntetendő.
- **Észtországban** büntetendő a becsületsértés, valamint a rágalmozás, ha azt a bíróság, a bíró vagy a tanács laikus tagjának sérelmére követik el, az igazságszolgáltatási tevékenységükkel összefüggésben.
- **Fehéroroszországban** a büntető kódex 391. §-a a bíróval szemben az igazságszolgáltatási tevékenységével összefüggésben kifejtett becsületsértő magatartást bünteti, mégpedig pénzbüntetéssel, két évig terjedő javító-nevelő munkával vagy három évig terjedő szabadságvesztéssel.
- A **francia büntető törvénykönyv** 434-24. cikke értelmében, aki a bíróval szemben hivatali kötelességének ellátásával összefüggésben visszaélészerű módon olyan kifejezést, gesztikulációt, bizalmas jellegű okiratot vagy képet használ, avagy a bíró részére olyan folyóiratcikket küld, amely alkalmas arra, hogy a bíró emberi méltóságát vagy az általa betöltött tisztség tekintélyét aláássa, egy évig terjedő szabadságvesztéssel és 15.000 euró pénzbüntetéssel büntetendő. A büntetés két évig terjedő szabadságvesztés és 30.000 euró pénzbüntetés, ha a bűncselekményt tárgyaláson valósítják meg. A 434-25. cikk hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel és 7.500 euró pénzbüntetéssel fenyegeti azt, aki nyilvánosan megkísérli kétségbe vonni a bíróság döntését bármilyen tevékenység, vagy kifejezés, okirat, illetőleg kép felhasználása révén, ha a cselekmény alkalmas arra, hogy a bírói hatalmat vagy függetlenséget aláássa.
- **Horvátországban** a büntető törvénykönyv 312. §-a büntetni rendeli a bíró vagy a bírósági dolgozó sérelmére elkövetett kényszerítést. Aki erőszakkal vagy fenyegetéssel megakadályozza a bírót abban, hogy hatáskörében eljárjon vagy döntést hozzon, úgyszintén az is, aki rákényszeríti a bírót,

hogy hatáskörében vagy hatáskörét túllépve eljárjon vagy döntést hozzon, hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

- **Kanadában** nincs önálló törvényi tényállás a bírák becsületének védelmére. Megjegyzést érdemel ugyanakkor, hogy a büntető törvénykönyv 307. § (1) bekezdésében rögzíti, miszerint nem büntethető rágalmozás miatt az, aki jóhiszeműen, közérdekből, tisztességes módon tudósít a bíróság eljárásáról.⁹³
- A **kazah büntető törvénykönyv** 410. §-a a bíróság megsértése elnevezéssel szankcionálja az eljárás résztvevői avagy a bíró sérelmére elkövetett becsületsértést. A 411. § (1) bekezdése a bírósági eljárással, döntéshozatallal összefüggésben a bíró sérelmére elkövetett rágalmozást pénzbüntetéssel, javító-nevelő munkával, két évig terjedő szabadságkorlátozással vagy szabadságvesztéssel rendeli büntetni. Megjegyzem, a 408-409. §-ok önálló bűncselekményként szabályozzák a bírák és hozzátartozóik (illetve ügyészek, szakértők, védők stb.) sérelmére elkövetett élet elleni cselekményeket, valamint az élet, testi épség és vagyon elleni fenyegetéssel elkövetett cselekményeket, amennyiben azok a bíró igazságszolgáltatási tevékenységével összefüggésbe hozhatók.
- **Kirgizisztánban** is a büntető törvény a bíróság megsértése tényállását rögzíti, mely az eljárás résztvevői és a bíró sérelmére elkövetett becsületsértő magatartásokat szankcionálja. A 319-320. §-okban ugyancsak helyet kaptak az igazságszolgáltatási tevékenységgel összefüggésben a bíró vagy a hozzátartozója sérelmére elkövetett emberölés, illetve az élet, testi épség és vagyon elleni fenyegetéssel kifejtett magatartások.
- A **litván büntető törvénykönyv** 232. §-a alapján, aki nyilvánosan, sértő módon, tevőlegesen, szóban vagy írásban megalázza a bíróságot vagy a bírót tevékenysége miatt, pénzbüntetéssel, elzárással vagy szabadságvesztéssel büntetendő.
- **Luxembourgban** a büntető törvénykönyv 275. §-a büntetni rendel minden olyan becsületsértő magatartást, kifejezést, gesztust, fenyegetést, írásbeli dokumentumot vagy rajzot, amely a tevékenységét ellátó bíróra irányul. Minősítő körülmény, ha a cselekményt tárgyaláson valósítják meg.
- A **máltai büntető törvénykönyv** 93. § (1) bekezdése alapján, aki a bírót tevékenysége során, vagy amiatt megalázza vagy megfenyegeti, avagy ezen magatartásokat abból a célból fejti ki, hogy a bírót eljárásában megfélemlítse vagy jogellenesen befolyásolja, kilenctől tizenhét hónapig terjedő szabadságvesztéssel és pénzbüntetéssel büntetendő. Súlyosabban büntetendő, ha a cselekmény célja a sértett tekintélyének csorbítása. A 94.

93 Criminal Code, Offences Against the Person and Reputation.

<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-67.html#docCont> (2020-05-22)

§ (1) bekezdése az olyan testi sértés elkövetését kriminalizálja, amelyet a bíróval szemben tevékenysége során vagy amiatt, illetve abból a célból fejt ki az elkövető, hogy a bírót eljárásában megfélemlítse vagy jogellenesen befolyásolja.

- A **mongol büntető törvénykönyv** 259. §-a a bírósági eljárással összefüggésben a bíróval szemben elkövetett rágalmozást pénzbüntetéssel, kényszermunkával vagy szabadságvesztéssel fenyegeti.
- **Montenegróban** a becsület csorbítására alkalmas cselekményeket önálló, a bírókra kiterjedő hatályú tényállás nem rögzíti, ugyanakkor a büntető törvénykönyv több rendelkezése is védelmet nyújt a bírák számára: hivatalos személy akadályozása jogszerű eljárásában (375. §), hivatalos személy elleni erőszak hivatali kötelessége teljesítése során (376. §), az igazságszolgáltatás akadályozása (396a. §).
- **Olaszországban** a rágalmozás minősített esete, ha azt a bíróság vagy annak képviselője sérelmére követik el.
- Az **örmény büntető törvénykönyv** 343. §-a a becsületsértő, míg 344. §-a a rágalmozó cselekményeket szankcionálja, amennyiben azokat az elkövető a bíróval szemben feladatának ellátásával összefüggésben valósítja meg.
- **Oroszországban** a bíróság megsértése tényállása a bíróval vagy a bírósági eljárás más résztvevőjével szembeni becsületsértő magatartásokat szankcionálja, míg önálló bűncselekményt képez a bíróval szemben elkövetett rágalmozás.⁹⁴
- A **portugál büntető törvénykönyv** 184. §-a alapján a rágalmozás és a becsületsértés büntetési tételének alsó és felső határa is a felével emelkedik, ha ezen cselekményeket a kódex 132. § (2) bekezdésének I) pontjában felsorolt személyek, így például egy bíró sérelmére tevékenységének ellátásával összefüggésben követik el.
- **Romániában** a büntető törvénykönyv 278. §-a értelmében a bírósági eljárás résztvevője, aki olyan becsületsértő vagy obszcén kifejezést, gesztust használ, amely alkalmas arra, hogy a bíróság tevékenységét megzavarja, egy hónaptól három hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. A törvény 279. §-a önállóan rendeli büntetni a bíró vagy családtagja sérelmére a hivatalos eljárásával összefüggésben elkövetett különböző élet vagy testi épség elleni cselekményeket.
- **San Marinóban** a büntető törvénykönyv 344. §-a alapján büntetendő az az elkövető, aki megsérti a bírósági szervezet tagjának tekintélyét.

⁹⁴ MIJATOVIC, i.m. 196-197.

- **Spanyolországban** a büntető törvénykönyv 504. §-a alapján önálló bűncselekményt képez, ha a becsületsértést, rágalmazást vagy fenyegetést a bírói testületek általános tanácsa, az alkotmánybíróság, a legfelsőbb bíróság vagy az autonóm közösségek felsőbíróságai sérelmére követik el.
- **Tádzsikisztánban** a büntető kódex 355. § (2) bekezdése a bíróval szemben tanúsított becsületsértő magatartást javító-nevelő munkával vagy szabadságvesztéssel rendeli büntetni. A 356-357. §-ok önálló bűncselekményi tényállások keretében szankcionálják a bírák sérelmére elkövetett fenyegető, erőszakos, valamint élet elleni cselekményeket.
- **Türkmenisztánban** a büntető törvénykönyv 191. §-a rendelkezik a bíróság megsértése tényállásáról. A hivatkozott szakasz (2) bekezdése értelmében pénzbüntetéssel vagy javító-nevelő munkával büntetendő az, aki a bíróval szemben tevékenységének ellátásával összefüggésben becsületsértő magatartást tanúsít. A 192. § (1) bekezdése a bíróval szemben elkövetett rágalmazást szankcionálja.
- **Ukrajnában** a bírák ellen elkövetett becsületsértés és rágalmazás önálló törvényi tényállásként nem nyert szabályozást a büntető törvényben. Ugyanakkor több bűncselekmény kifejezetten a bírák ellen elkövetett magatartásokat rendeli büntetni: fenyegetés vagy erőszak a bíró, az ülnök vagy az esküdt ellen (377. §), a bíró, az ülnök vagy az esküdt tulajdonának szándékos megsemmisítése vagy megrongálása (378. §), a bíró, az ülnök vagy az esküdt élete elleni cselekmény annak tevékenységével összefüggésben (379. §).

Látható, hogy számos állam büntető törvénykönyve speciális büntetőjogi tényállások révén szankcionálja a bírák sérelmére elkövetett különböző cselekményeket. Ilyen speciális rendelkezések hiányában vagy a hivatalos személyek ellen elkövetett bűncselekmények,⁹⁵ vagy a speciális passzív alanyi kört nélkülöző, általános jellegű tényállások nyújthatnak részükre védelmet.⁹⁶

2.) Polgári jogi felelősség

A polgári jogi kártérítési felelősség területén nem találtam olyan külföldi megoldásokat, melyek az általánostól eltérő szabályok alkalmazását rendelik arra az esetre, ha egy bíró hivatkozik a személyiségi jogainak megsértésére. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos esetjoga körében azonban számos olyan alapügy is fellelhető, amelyekben a

95 Pl.: Bulgária, Dánia, Lengyelország, Törökország (MIJATOVIC, i.m. 68, 84, 181, 237)

96 Pl.: Ausztria, Finnország, Görögország, Izland, Lettország, Liechtenstein, Svájc, Svédország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia (MIJATOVIC, i.m. 45, 90, 107, 117, 140, 144, 226, 223, 205, 208, 212)

nemzeti bíróságok nem vagyoni kártérítést ítélték meg a becsület, illetve jóhírnév megsértése miatt keresetet előterjesztő bírák számára.

A *Mustafa Erdogan és mások kontra Törökország ügyben* egy alkotmányjoggal foglalkozó egyetemi professzor publikált cikket a török alkotmánybíróság egyik határozatával kapcsolatban. Tanulmányában megkérdőjelezte az alkotmánybírák szakmai kompetenciáját, illetve utalt arra is, hogy a határozat nem a testület tagjainak szabad akaratából, hanem katonai hatalmi körök befolyása alatt született meg. Az alkotmánybíróság valamennyi tagja polgári peres eljárást kezdeményezett a professzorral, a folyóirat szerkesztőjével, valamint a folyóirat kiadásáért felelős részvénytársasággal szemben. Az EJEB-hez benyújtott kérelem három olyan ítéletet sérelmezett, melyek egy-egy bíró javára 2.000 euró, 1.755 euró és 1.557 euró⁹⁷ tőkeösszeg, valamint kamat megfizetésére kötelezték az alpereseket. Utóbbiak a strasbourgi bíróság eljárásában a véleménynyilvánítás szabadságának sérelmét panaszolták, melynek az EJEB helyt adott. A Bíróság álláspontja szerint ugyanis a nemzeti bíróságok nem adták kellő indokát annak, hogy a kártérítések kiszabása miért volt szükséges az alkotmánybíróság tekintélyének fenntartása érdekében. Így nem értékelték elkülönítve a publikációban írt tényállításokat és értékítéleteket, nem vizsgálták, hogy az alperesek az EJEE 10. cikk (1) bekezdése szerinti kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járva gyakorolták-e az őket megillető szabadságjogot. Ugyancsak nem vették figyelembe az eljárási bíróságok a közlés módját, hiszen a publikáció közzétételére egy tudományos folyóiratban, nem pedig egy közéleti újságban került sor. Tekintettel arra, hogy a szankcionálás nem volt szükséges, az EJEB a kiszabott kártérítések összegének arányosságát már nem is vizsgálta.⁹⁸

Ezzel szemben szükségesnek és arányosnak ítélte a kártérítést a Bíróság a *Poyraz kontra Törökország ügyben*. A kérelmező az igazságügyi minisztérium részére vizsgálatot végzett egy bíró szakmai tevékenységével kapcsolatban. Az erről készült jelentés a vizsgált bíró által a női munkatársak sérelmére elkövetett szexuális visszaélésekről is beszámolt. A jelentés nyilvánosságra került, melyet követően a kérelmező a sajtóhoz címzett nyilatkozatában felfedte például azt is, hogy az érintett bíróval szemben 15 különböző vizsgálat van folyamatban. A bíró által indított polgári peres eljárásban a nemzeti bíróság 15.000 euró összegű kártérítés megfizetésére kötelezte a vizsgálatot végző személyt, aki ugyan az ítélettel szemben az EJEB-hez fordult, azonban a Bíróság nem állapította meg az EJEE 10. cikkének sérelmét.⁹⁹

⁹⁷ A kártérítési összegek az összehasonlíthatóság végett minden esetben euróban kifejezve szerepelnek.

⁹⁸ EJEB, 2014. május 27-i ítélet, 346/04 és 39779/04.

⁹⁹ EJEB, 2010. december 7-i ítélet, 15966/06.

Az L.P. és Carvalho ügyben két ügyvéd fordult a Bírósághoz a portugál állammal szemben. Előbbi kérelmező egy bíróval szemben panaszt nyújtott be a portugál országos bírói tanácshoz, mivel álláspontja szerint a bepanaszolt bíró és egy védő között túl barátságos volt a hangnem egy előkészítő ülésen. A tanács a panasz tárgyában nem tett intézkedést, a bíró azonban polgári pert kezdeményezett, melynek folytán az ügyvédet 5.000 euró kártérítés megfizetésére kötelezte az eljáró bíróság. A második kérelmező ügyfelei képviselőjében eljárva előbb feljelentéssel, majd vádindítvánnyal élt egy bíróval szemben faji megkülönböztetésre és becsületsértésre hivatkozással. A bíró – arra tekintettel, hogy az ügyvéd megalapozatlan feljelentést tett vele szemben – keresettel élt, mely alapján a nemzeti bíróság 10.000 euró kártérítést ítélt meg részére. Az EJEB mindkét kérelmező vonatkozásában azt állapította meg, hogy a kártérítések a bírák tekintélyének megóvása érdekében nem voltak szükségesek, illetőleg arányosak sem, ellenben dermesztő hatással járhattak az ügyvédi hivatásrendre nézve.¹⁰⁰

Elmarasztalta a Bíróság Portugáliát a *Pais Pires de Lima* ügyben is, mely némi hasonlóságot mutat az előbb említett ügy első kérelmezőjének esetével. A kérelmező úgyszintén az országos bírói tanácshoz fordult, sérelmezve, hogy abban az ügyben, melyben védőügyvédként járt el, a bíró elfogult, korrupt és megvesztegethető. A panaszban írtakra tekintettel az érintett bíró polgári peres eljárást indított, melynek eredményeként a védőt 50.000 euró kártérítés megfizetésére kötelezték. A védő ezt követően fordult az Emberi Jogok Európai Bíróságához, hivatkozva a véleménynyilvánítás jogának indokolatlan korlátozására. Kérelmével szemben a Bíróság azt állapította meg, hogy az alapügyben az alperes semmilyen ténnyel nem tudta azt alátámasztani, miszerint a bíró valóban vesztegetést fogadott volna el bárkitől. A nemzeti bíróságok ezt szem előtt tartva elégséges indokát adták a szankció szükségességének. Mivel azonban a panasz egy bizalmas levél formájában érkezett az országos bírói tanácshoz, annak esetleges kiszivárgása pedig nem volt a kérelmező terhére róható, az EJEB a kártérítés összegét eltúlzottnak találta, ekként a szankció aránytalansága miatt állapította meg az EJEE 10. cikkének megsértését.¹⁰¹

A kérelmezett állam elmarasztalásával végződött a *Narodni List D.D. kontra Horvátország* ügy is. A kérelmező részvénytársaság hetente jelentetett meg egy magazint, melyben 2008 októberében került publikálásra a „*B. bírót pellengérre kellene állítani*” című cikk. A szerző az érintett bíró szemére vetette, hogy részt vett egy helyi vállalkozó által szervezett estélyen, megsértve ezáltal a bírói etikai kódex rendelkezéseit. A cikk utalt továbbá arra is, hogy a bíró két évvel korábban jogellenesen hozott határozatot a részvénytársaság helyiségeiben történő

¹⁰⁰EJEB, 2019. október 8-i ítélet, 24845/13 és 49103/15.

¹⁰¹EJEB, 2019. február 12-i ítélet, 70465/12.

házkutatás elrendeléséről, amely a nyugati demokráciákban példa nélküli intézkedés volt. A bíró által – figyelemmel a horvát kötelmi törvény rendelkezéseire – a jóhírnevének megsértése miatt benyújtott kereset alapján a hetilapot megjelentető részvénytársaságot 6.870 euró összegű kártérítésre kötelezték. Az ezt követően eljáró strasbourgi bíróság ezzel szemben úgy foglalt állást, hogy a cikk értékítéletet tartalmazott, mely ugyan erős kritikával és éles szóképekkel élt, azonban nem volt sérelmes jellegű. Megállapította továbbá, hogy a megítélt kártérítés kétharmada annak, amelyet a horvát bírói gyakorlat a testvérét káresemény következtében elvesztő személy részére a mentális gyötrelem kompenzálására alkalmasnak talál. A nyilvánvalóan eltúlzott és szükségtelen szankció tehát sértette a véleménynyilvánítás szabad gyakorlásának jogát.¹⁰²

A kifejtettekben látható, hogy több államban is a polgári törvénykönyv vagy az önálló kötelmi törvény általános jellegű szabályai állnak a bírók rendelkezésére, ha a becsületük vagy jóhírnevük megsértése miatt polgári peres eljárást kezdeményeznek.

3.) A contempt of court angolszász jogintézménye

Több kontinentális jogrendszerű államban is használatos a „bíróság megsértése” (contempt of court) kifejezés akár büntetőjogi tényállás, akár a polgári peres eljárásban kiszabható pénzbírság megjelölésére,¹⁰³ az valójában egy sajátos common law jogintézmény. A polgári jogi contempt of court a bíróság rendelkezéseivel, eljárásával szembeni engedetlenséget jelenti.¹⁰⁴ Ezzel szemben a büntetőjogi contempt of court célja az igazságszolgáltatás szabályszerű, befolyásmentes működésének biztosítása, fenntartva ezáltal a tisztességes eljáráshoz fűződő közbizalmat. Nem a bíró vagy a bíróság méltósága szenved csorbát a cselekmény folytán, hanem a jog szupremáciája. A contempt of court büntetőjogi típusa átfogja mind a bíróság előtt (in the face of the court), mind pedig a bíróságon kívül (outside the court) kifejtett sérelmes magatartásokat.¹⁰⁵

Bár a jogintézmény nem a bírók személyiségi jogainak védelme érdekében jött létre, azt több évszázadon keresztül a bírói döntésekkel, eljárásokkal szemben megfogalmazott kritikus vélemények elhallgattatására is felhasználták. A common law jogrendszerek jellegzetessége folytán a bírói önkény visszaszorítása

¹⁰²EJEB, 2018. november 8-i ítélet, 2782/12.

¹⁰³Például Horvátországban, ahogyan ez több, az EJEB előtt folyamatban volt eljárásból is kiderül. Radobuljac kontra Horvátország, EJEB, 2016. május 28-i ítélet, 51000/11; Zugic kontra Horvátország, EJEB, 2011. május 31-i ítélet, 3699/08.

¹⁰⁴DHAVAN, 1976. i.m. 187; ld. még GIABARDO, 2017. i.m. 35-59.

¹⁰⁵EMILIANIDES, 2005. i.m. 401.

iránt nem a jogalkotó, hanem a felsőbbbíróóságok tették meg az első lépéseket, határozataikban a véleménynyilvánítás szabadságára hivatkozással korlátozva a contempt of court hatályát.¹⁰⁶ A legtöbb common law államban a precedensjogot immár a törvényi szabályozás is kiegészíti a contempt of court anyagi és eljárásjogi aspektusát illetően egyaránt.¹⁰⁷

A contempt of court sajátosságát leginkább az EJEB alábbi esete tükrözi. Az Európa Tanács tagállamai körében jórészt kontinentális jogrendszerű államokat találhatunk, ugyanakkor az Egyesült Királyságban, Írországbban, Máltán és Cipruson common law rendszer működik. A *Kyprianou kontra Ciprus* ügy tényállása szerint a bírói tanács félbeszakította a kérelmező védőügyvéd keresztkérdéseit, mivel azokat a szükségesnél részletesebbnek találta. A védő emiatt felrótta a bírónak, hogy a kérdéseire egyébként sem figyelnek, hiszen inkább beszélgetnek, egymásnak „szerelmes levelet küldözgetnek”. Utóbbival arra kívánt utalni, hogy a tanács egyik tagja egy darab papírt csúsztatott a másikhöz. A bíróság figyelmeztette, hogy a kijelentés, valamint annak hangneme megvalósította a contempt of court tényállását. Amikor a védő ennek ellenére fenntartotta az általa mondottakat, rövid tanácskozást követően a bíróság megállapította a contempt of court elkövetését és öt nap elzárást szabott ki vele szemben. A védő ezt követően az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult.

A Bíróság döntésének meghozatala előtt ugyan áttekintette nemcsak a ciprusi szabályozást, hanem a beavatkozóként részt vett Egyesült Királyság, Írország és Málta rendelkezéseit is a contempt of court jogintézményére vonatkozóan, azonban akként foglalt állást, hogy a konkrét ügy elbírálásához nem szükséges általános jelleggel értékelés alá vonni az egyes tagállami szabályozásokat. Mivel a védő cselekményét ugyanaz a bírói tanács bírálta el gyorsított eljárásban, mint amely előtt, illetve amellyel szemben a védő a kifogásolt magatartást tanúsította, a Bíróság szerint sérelmet szenvedett az EJE 6. cikk (1) bekezdése szerinti pártatlan bírósághoz való jog. Ennek deklarációja folytán az EJEB szükségtelennek tartotta önállóan is megvizsgálni azt, hogy az eljárás sértette-e az ártatlanság vélelmét és a vádról történő tájékoztatáshoz való jogot. Ezzel szemben megállapította a Bíróság a véleménynyilvánítás szabadságának sérelmét, mivel a védő bizonyos mértékű tiszteletlenséget tanúsított, ugyanakkor a vele szemben

¹⁰⁶Keck et al. 2018. i.m. 705-729.

¹⁰⁷Például Angliában és Walesben az 1981-es Contempt of Court Act vagy Indiában az 1971-es Contempt of Courts Act tartalmaz részletszabályokat.

Ezzel szemben például Ausztráliában 1987-ben jelentés készült a contempt of court törvényi szabályozásának szükségességéről, majd 2017-ben ismételten vizsgálat indult e tárgykörben, azonban jogalkotásra mind ez idáig nem került sor. (Law Council of Australia, 2017. 5.)

alkalmazott szabadságelvonás egyértelműen aránytalan korlátozásnak minősült.¹⁰⁸

Az EJEB ez idáig hasonló döntést a többi common law jogrendszert alkalmazó tagállamával szemben nem hozott.

4.) Egyéb mechanizmusok

Végezetül két olyan jogvédelmi eszközre kívánok kitérni, melyek specialitásuknál fogva nem alkalmasak valamennyi, a bírakkal szemben elkövetett becsületsorbító cselekmény elhárítására, illetve szankcionálására, ugyanakkor e tárgykörben mégis említésre érdemesek.

(1) Az ügyvédek fegyelmi felelőssége

Az első ilyen jogintézmény az ügyvédek fegyelmi felelőssége, melynek specialitását nyilvánvalóan annak alanyi köre adja. Amint a magyar szabályozás keretében, úgy más államokban is lehetőség van fegyelmi eljárás lefolytatására a bíróság méltóságát sértő ügyvédekkel szemben.¹⁰⁹ Az Emberi Jogok Európai Bírósága több tagállamával szemben is folytatott már le eljárást az ügyvédek szabad véleménynyilvánításával, annak szükséges és arányos korlátozásával összefüggésben.¹¹⁰ Ezek köréből az alábbi ügy emelhető ki, melyben a bírói tekintélyt sértő ügyvédi kijelentés fegyelmi felelősségre vonást eredményezett.¹¹¹

A *Bono kontra Franciaország* ügy tényállása szerint a kérelmező ügyvéd egy terrorista csoportban való részvétellel vádolt személy védelmét látta el. A vádlott kihallgatására Szíriában került sor, melynek okán ugyan egy francia nyomozási bíró a kihallgatás helyszínére utazott, azonban azon nem vehetett részt, arra semmilyen befolyása nem volt. A vádlottat kihallgatása során megkínózták. A védő írásbeli beadványaiban a vallomás kirekesztését indítványozta, utalva arra, hogy a nyomozási bírák eljárása hozzájárult a Szíriában történt kínzási

108EJEB, a Nagykamara 2005. december 15-i ítélete, ügyszám: 73797/01. Bővebben: EMILIANIDES, 2005. i.m. 407-412.

109Az erre vonatkozó rendelkezéseket az ügyvédi hivatás etikai szabályairól és elvárásairól szóló 6/2018. (III. 26.) MÜK szabályzatban találhatjuk. Példaként hivatkoznék a Budapesti Regionális Fegyelmi Bizottság Fegyelmi Tanácsa 2019.F.101/4. számú határozatára, mely az eljáró bírót közokirat-hamisítással vádoló ügyvéddel szemben – egy rendbeli szándékos, folytatólagosan megvalósított fegyelmi vétség elkövetése miatt – írásbeli megrovás fegyelmi büntetést szabott ki.

110Például: Fuchs kontra Németország, EJEB, 2015. január 27-i ítélet, 29222/11 és 64345/11; Nikula kontra Finnország, EJEB, 2002. március 21-i ítélet, 31611/96; Roland Dumas kontra Franciaország, EJEB, 2010. július 15-i ítélet, 34875/07; Steur kontra Hollandia, EJEB, 2003. október 28-i ítélet, 39657/98.

111Ide sorolható a Schöpfer kontra Svájc ügy is, melyben azonban az ítélet meghozatalára nem a közelmúltban, hanem még 1998. május 20. napján került sor. Schöpfer kontra Svájc, EJEB, 1998. május 20-i ítélet, 25405/94.

cselekményekhez. A védővel szemben ezen kijelentése miatt fegyelmi eljárás indult, melynek eredményeként megrovásban részesítették, illetve öt évig terjedő kizárással sújtották. Az EJEb egyetértőleg állapította meg, hogy a védő részéről nem volt szükséges a nyomozási bírák eljárásának bírálata, tekintve, hogy a vádlott vallomását az eljáró bíróságok kirekesztették a bizonyítékok köréből. Mindemellett a kérelmező a védelemből fakadó feladatait látta el, megfogalmazásával nem a nyomozási bírakat vádolta kínzás elkövetésével, hanem az általuk választott eljárási formával nem értett egyet. A kijelentései a bíróságok részére benyújtott írásbeli beadványokban öltöttek testet, ekként arra nem voltak alkalmasak, hogy a bíróságok tekintélyét a közvélemény előtt is megkérdőjelezzék. A kifejtettek alapján a Bíróság aránytalannak találta a védővel szemben alkalmazott fegyelmi büntetést.¹¹²

(2) Speciális bírói bizottság

Az USA egyik tagállamában, Észak-Karolinában néhány évvel ezelőtt még csak informálisan működött, azonban 2019 tavaszán hivatalosan is létrejött egy olyan, **a bírósági szervezetrendszer részét képező bizottság, amely kifejezetten a bírákkal és a bíróságokkal szemben megfogalmazott, sérelmes véleményeket vizsgálja.** A Judicial Response Committee elsősorban korábbi bírákból tevődik össze. Feladata, hogy bármely médiumon közzétett, a bírák és a bíróságok szerepét, feladatait szándékosan vagy anélkül, de negatív módon megjelenítő tartalmakkal szemben fellépjen. Ez a tág megfogalmazás azt jelenti, hogy akár Facebook vagy Twitter felhasználók bejegyzései is vizsgálatának alapjául szolgálhatnak. A bizottság a véleménynyilvánítás szabadságának szem előtt tartásával jár el, így eljárásában akár arra is sor kerülhet, hogy a panaszt tevő bírónak magyarázza el, hogy az egyébként kritikus hangvételű cikk, jelentés vagy tweet nem minősült olyan támadásnak, amely őt az igazságszolgáltatási tevékenysége miatt érte. Természetesen a közösségi média és az általa biztosított anonimitás egy ilyen testület munkájának jelentős gátját képezi, mely abból is látszik, hogy elsősorban a hagyományos médiával szemben tudott eddig ténylegesen is fellépni. Így újságok főszerkesztőivel vette fel a kapcsolatot sérelmesnek talált cikkek publikálását követően, felhívva a figyelmet arra, hogy a bírálattal illetett bíró a jogszabályoknak megfelelően járt el.¹¹³

7./2. Összegzés, javaslatok

¹¹²EJEb, 2015. december 15-i ítélet, 29024/11.

¹¹³EDMUNDS et al. 2019. i.m. 16-17.

Az Európai Bírák Konzultatív Tanácsa és az Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsa az Európa Tanács Főtitkára részére 2016. március 24. napján nyújtott be jelentést a bírói függetlenség és pártatlanság kihívásai tárgyában. A jelentés megállapította, hogy a kritikával illetett, sérelmet szenvedett bírák sok esetben a függetlenségük és a pártatlanságuk fenntartása érdekében vonakodnak megvédeni magukat. A bírói tekintély védelmének megoldatlanságát jól mutatja, hogy e dokumentum felhívta az Európa Tanács tagállamai bíráinak, bíróságainak figyelmét arra, miszerint **szükséges megvitatni a megalapozatlan kritikával szembeni bírósági fellépés módozatait, az azokra vonatkozó javaslatokat.**

Az európai országokban elsősorban a különböző passzív alanyi kört védelmező és a becsületsértő magatartásokat tilalmazó büntetőjogi tényállások, illetőleg a polgári jog biztosította kártérítés jogintézménye nyújtanak védelmet a bírák számára. Mindezek mellett a contempt of court anyagi és eljárásjogi rendelkezései a kontinentális és a common law jogrendszerek eltéréseiből adódóan kevésbé implementálhatók térségünkben. Talán nem véletlen, hogy Franciaország az Európai Bírák Konzultatív Tanácsa részére egy olyan független intézmény felállítására tett javaslatot, mely a bírákat ért megalapozatlan kijelentésekkel szemben választ fogalmazhat meg, de más államok is akár a bírósági hivatalaik, akár a legfelsőbb bíróságok ilyenén hatáskörét emelték ki.¹¹⁴

Nem csupán a sajtóban, illetve pl. politikai közszereplőktől elhangzott megnyilatkozások vizsgálata szükségeltethet. Azon beadványokkal kapcsolatban is szükséges lehet a fellépés (és ezzel összefüggően ezen fellépés központilag szabályozott rendjének esetleges meghatározása), amelyekben bírának, bírósági vezetőknek címeznek gyalázkodó és minden ténybeli alapot nélkülöző rágalmak kerülnek megfogalmazásra kizárólag a sértegetés céljával. Mindezt a bíróság tekintélye ellen irányuló, megalapozatlan, destruktív támadásokkal szemben szükséges védelme okán, kívált arra figyelemmel, hogy a bírák diszkrécióra kötelezettek, és ezért nincs módjuk a válaszadásra.

Meglévők azok a polgári, ill. büntetőjogi jogintézmények, amelyek a bírák és a bíróságok tekintélyét védelmezhetik. E célt szolgálhatja a sérelmes cselekményekkel szembeni büntetőjogi fellépés és a személyiségi jogsértések esetére polgári jogi igényérvényesítés is. Szükséges lehet azonban kidolgozni a bírák tekintélyét súlyosan tipró megnyilatkozások – amelyek nem a bíró közhivatali tevékenységére vonatkoznak elsősorban, hanem már az illető személyiségét érintik – elleni intézkedések kereteit. **Fontos hangsúlyozni, hogy ez nem öncél, hiszen a bíróságokba vetett bizalom fenntartása magában foglalja az eljárásokban részt vevők jogainak védelmét is, ezért amikor a**

¹¹⁴Council of Europe 2016. 92.

véleménynyilvánítás szabadságát a bíróságok tekintélyének megóvása nevében korlátoznák, úgy azt nem pusztán valamilyen elvont érték, hanem pontosan másik alapjog védelmében tennék. A bíróságok tekintélyének megóvása az állam érdeke is.

Véleményem szerint Európa államaiban főképp az észak-karolinaihoz hasonló „válaszbizottságok” nyújthatnak megoldást arra az esetre, ha a büntetőjog vagy a polgári jog eszközrendszere a bírói tekintélyt csorbító magatartásokkal szemben – bármilyen okból – nem biztosít védelmet.

Hasonló „bizottságként” működhet akár az **OBH Jogi Főosztályának Jogi Képviselési Osztálya** azzal, hogy azért az mégis csak indokolatlan lenne, ha közösségi média, ill. egyéb internetes kommentek szűrésével foglalkozna, azonban működésének egyik fontos részterülete lehetne a bíróktól megküldött, jó hírű, tekintélyt, stb. súlyosan sértő magatartásokkal, megnyilatkozásokkal összefüggő **esetek kivizsgálása a fellépés/igényérvényesítés megfontolása végett.**

Egyebekben a médiaszolgáltatókkal is felvehetik az informális kapcsolatot az indokolatlanul sértő cikkek, bejegyzések kapcsán.

Elsősorban két esetkört lehet elkülöníteni: 1.) folyamatban lévő eljárásban tesz valamelyik fél súlyosan sértő megnyilatkozást, vagy 2.) folyamatban lévő ügy hiányában tesz(nek) hasonlót egykori fél/felek, ill. más(ok).

Az első esetben nyilvánvalóan a folyamatban lévő ügyben büntető/polgári eljárás kezdeményezése önmagában alapos elfogultsági bejelentéshez vezethet a felek részéről, mely akár eljárási visszaélésekre is okot adhat. Ennek megfelelően javasolnám, hogy a bíró az eljárás jogerős befejezését követően – amennyiben még elévülési időn belül kerülhet erre sor – kezdeményezhesse a fellépés mechanizmusának beindítását polgári peres út igénybevétele útján.

Folyamatban lévő ügy hiányában azonban minden további nélkül megnyílhat a büntetőeljárás megindítása szükségességének jelzése.

Alapvetően azonban észszerű, ha mindig az érintett bíró belátására bízánk annak eldöntését, hogy ő maga esetleg kívánná-e a fellépést.

Fentiekkel összefüggésben indokolt lehet OBH Elnöki ajánlás formájában – az utasítás/szabályzat célja a bírák és a bíróságok tekintélyét sértő írásbeli beadványok és szóbeli megnyilatkozások vizsgálatának, esetleges büntető vagy polgári peres eljárások kezdeményezési lehetősége elbírálási eljárásrendjének és szervezeti kereteinek meghatározása lehet – meghatározni az **érintett bírók, mint sértettek kíméletére hivatott eljárási szabályokat is.** Mindezt pl. annak

érdekében is, hogy az eljárási mechanizmus megindítását követően a polgári eljárásban, mint felperes, a büntetőeljárásban pedig, mint sértett az érintett lehetőleg elkerülhesse azt, hogy a személyesen kelljen megjelenni a tárgyalás(ok)on. Ezt egyrészt elősegítheti az, hogy minden esetben szükséges lenne, hogy az érintett képviselőjében teljes körű meghatalmazás alapján az OBH Jogi Főosztály Jogi Képviselői Osztálya vagy meghatalmazott ügyvédi iroda is (költségeit az eljárásban elszámolva és az OBH kapacitásait nem lekötve ezzel) eljárhasson. Másrészt szükséges lehet rögzíteni azt is, hogy a bíró, mint hivatalos személy sérelmére elkövetett rágalmozás/beccsületsértés miatti büntetőügyben vagy a bíró személyiségi jogai megsértése miatti polgári perben megtartandó tárgyaláson a bíró, mint érintett sértett-tanú vagy felperes meghallgatására személyes megjelenése nélkül, a VIA Video távmeghallgatási rendszer útján kerülhessen sor.

8. Zárszó

A bíróságokkal szembeni közbizalom, mind magának a bíróságnak, mind pedig az állampolgároknak alapvető érdekük, azonban ennek elmélyítéséhez elsősorban döntően a bírói szervezetnek kell erőfeszítéseket tennie. Fontos azonban az is, hogy ez közbizalom indokolatlanul, durva módon ne legyen megingatható, az ilyen támadásokkal szembeni fellépés módozatait meg kell vitatni, szükség esetén felhívni a törvényhozó figyelmét, ha változtatásra van szükség.

Vékonynak tekinthető az a határvonal, ameddig elterjedhet a „közvélemény”, a társadalmi elvárások kompetenciája, és ahol a másik oldalon már az a pont van, ahol már nem lehet érvényes az ítélete, mivel nem rendelkezik azzal a felkészültséggel, amit csak a bírósági szakértelem nyújthat. Ám érdemesnek tartom, hogy a büntetőbírósági jogalkalmazás eddig a határvonalig azért elmenjen, törekedve arra, hogy az ítéletekben a társadalmi értékítélet eddig a pontig megjelenjen.

A napjainkban divatos teljesítménymérési modelleken alapuló ügyeredményességi és mennyiségi szemlélet véleményem szerint nem feltétlenül elégíti ki a lakossági igényeket. Szükséges arra is koncentrálni, hogy a (büntető)bíróságok tevékenysége milyen valós társadalmi hatásokat fejtenek ki és ezzel mekkora bizalmat, elismerést vívnak ki a társadalomban.¹¹⁵

Fontosnak tartom leszögezni azonban azt is, hogy az igazságszolgáltatást érintő kihívások kezelésére nem csak bírósági, hanem politikai válaszok is szükségesek, a társadalmi igények transzformációjának elsősorban itt kell megtörténnie,¹¹⁶ azonban ehhez nagyban hozzájárulhat a bírósági szervezetrendszer is.

¹¹⁵VÁRI, 2019. i.m. 29.

¹¹⁶FLECK, 2009. i.m. 39.

9. Irodalomjegyzék

Jan Assmann: Religion and Cultural Memory: Ten Studies. Stanford, CA: Stanford Univ. Press. 2006.

Bagossy Mária: Külföldi megoldások a bírák és bíróságok tekintélyének védelmére a tagállami büntető törvénykönyvek alapján. [kézirat] 2020.

Bárd Károly: Bírói függetlenség az európai unió társult országaiban. Hol állunk mi, magyarok? Fundamentum, 2002/1, 5–15.

Bárd Károly: A bírák méltóságának és a bíróságok tekintélyének büntetőjogi védelme az Alkotmánybíróság és az Európai Emberi Jogi Egyezmény döntéseinek tükrében. In Fleck Zoltán (szerk.): Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 49–66.

Barna Lili – Juhász Dorottya – Márok Soma: Milyen a jó bíró? Miskolci Jogi Szemle, 2018/1, 84–98.

Baumgarten Izidor: A büntetés kimérésének reformjáról. Budapest, Franklin-Társulat, 1904.

Bayer Judit: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának 10. cikkel kapcsolatos joggyakorlatának egyes súlypontjai. Állam- és Jogtudomány, 2017/4, 536–546.

Bencze Mátyás: Bírói konformizmus – ítélkezési populizmus az autoriter politikai rendszerek szolgálatában? In Menyhárd Attila – Varga István (szerk.): 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara 1. köt. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 616–638.

Bencze Mátyás– Ficsor Krisztina – Kovács Ágnes: Útkeresés az igazságszolgáltatás minőségéről. Jogtudományi Közlöny, 2015/9, 443–448.

Bencze Mátyás – Kovács Ágnes: „Nem foghat helyt.” Az Alkotmánybíróság az indokolási kötelezettség teljesítéséről. MTA Law Working Papers, 2018/10.

<https://jog.tk.mta.hu/mtalwp/nem-foghat-helyt-az-alkotmanybirosag-az-indokolasi-kotelezettseg-teljesiteserol> (2020-08-25)

Blutman László: A bírósági határozatok közzététele és az Alkotmány. Jura 2001/2, 80–96.

Bócz Endre: A bíráskodás tekintélye és a jogpolitika. Magyar Jog, 2011/8, 449–458.

Bócz Endre: Vádfunkció, közvád, ügyész. Állam- és Jogtudomány, 2011/1, 3–29.

Iris Canor: The Limits of Judicial Discretion in the European Court of Justice. Baden-Baden, Nomos Verlagengesellschaft, 1998.

Moshe Cohen-Eliya – Iddo Porat: Proportionality and the Culture of Justification. American Journal of Comparative Law, 2011/2. 463–490.

[Council of Europe] Challenges for judicial independence and impartiality in the Member States of the Council of Europe. 24 March 2016.

<https://rm.coe.int/168066d624> (2020-08-25)

Patrick Devlin: The Judge. Oxford, New York, Toronto, Melbourne, Oxford University. Press, 1979.

Rajeev Dhavan: Contempt of court and the Phillimore Committee. Anglo-American Law Review, 1976/3, 186–253.

Robert H. Edmunds et al.: Judges under attack – The Judicial Response Committee to the rescue. The North Carolina State Bar Journal, 2019/1, 16–17.

Mark Elliott: Has the Common Law Duty to Give Reasons Come of Age Yet? Public Law, 2011/1, 56–74.

Achilles C. Emilianides: Contempt in the Face of the Court and the Right to a Fair Trial. The implications of Kyprianou v. Cyprus. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 2005/3, 401–412.

Christoph Engel: The Impact of Representation Norms on the Quality of Judicial Decisions. SSRN, 2004/November

<https://ssrn.com/abstract=617821> (2020-08-27)

Bárczi Géza – Országh László (szerk.): A Magyar Nyelv Értelmező Szótára. [ÉrtSz] Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959-1962.

<https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/> (2020-08-25)

Fázsi László: A tekintély szerepe napjaink büntető ítélkezésében. Jogtudományi Közlöny, 2013/11, 541–552.

Fleck Zoltán: A bírói hatalom válságából való kilépés irányai. OKRI Szemle, 2009/1. kötet, 37-54.

Földvári József: A büntetés tana. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.

Carlo Vittorio Giabardo: Disobeying Courts' Orders – A Comparative Analysis of the Civil Contempt of Court Doctrine and of the Image of the Common Law Judge. *Journal of Civil Law Studies*, 2017/1, 35–59.

Gócza Ágnes: Egységes-e a büntetéskiszabás emberöléses ügyekben? – A magyar táblabíróságok büntetéskiszabási gyakorlatának összehasonlító vizsgálata. *Állam- és Jogtudomány*, 2018/1, 3–31.

Jürgen Habermas: *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MIT Press, 1996.

Russel Hardin: Bizalom. *Szociológiai Figyelő*, 2/6. évf. 2002/1–2, 5–25.

Ignácz György: A büntetéskiszabási gyakorlatra irányuló empirikus kutatások elmélete és módszertana. *MTA Law Working Papers*, 2020/1.

<https://jog.tk.mta.hu/mtalwp/a-bunteteskiszabasi-gyakorlatra-iranyulo-empirikus-kutatasok-elmelete-es-modszertana> (2020-08-26)

Jakab András: Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt-e Magnaud? *JeMa*, 2010/1, 83–93.

Kajtár István – Herger Csabáné: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2014.

Emily Kearns: Order, interaction, authority: ways of looking at Greek religion. In: Anton Powell (ed.): *The Greek World*. London – New York, Routledge, 1995. 511–529.

Kerezsi Klára: A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról. *Büntetőjogi kodifikáció*, 2006/ 2, 3–20.

Thomas Keck et al.: The Judicial Protection of Anti-Judicial Speech. *American University International Law Review*, 2018/4, 693–769.

Kovács Gábor: A szervezeti és vezetői kommunikáció sajátosságai a rendészeti szerveknél. *Hadtudományi Szemle*, 2016/1, 381–394.

Kónya István: Iustitiano a szeme van bekötve, nem a szája. *Ügyvédek Lapja*, 2016/1, 3–7.

Kriskó Edina: *Szervezeti kommunikáció. Online vezetői tréning*. Budapest, NKE Vezető- és Továbbképzési Intézet, 2014.

[Kúria] Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai. *Joggyakorlat- Elemző Csoport. Összefoglaló vélemény: Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései*. (2018)

[Law Council of Australia] Law of contempt – Senate Legal and Constitutional Affairs References Committee. 13 November 2017.

<https://www.lawcouncil.asn.au/docs/4e8f6b8f-8ad4-e711-93fb-005056be13b5/3368%20-%20Law%20of%20Contempt.pdf> (2020-05-27)

Majtényi László: A bíróságok és a nyilvánosság. Fundamentum, 2004/1, 63–90.

Makai Attila - Parádi Ákos: Büntetőbíróági jogértelmezés Magyarországon a '90-es években. Jogelméleti Szemle, 2000/3.

Menyhárd Attila: Szöveg, jog, értelmezés. In Chornowski Nóra et al. (szerk.): A szabadságszerető embernek – Lieber Amicorum István Kukorelli. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 299–309.

Menyhárd, Attila: Text, values, and interpretation: The role of judges and legislative power in private law. In Martin Belov (ed.): Courts, Politics, and Constitutional Law, London – New York, Routledge, 2020. 69–83.

Dunja Mijatovic: Defamation and Insult Laws in the OSCE Region: A Comparative Study. OSCE, March 2017.

<https://www.osce.org/fom/303181> (2020-08-27)

Miskolczi Barna: Az igazság – igazságosság megjelenése a szabályozási elvekben. Ügyvédivilág, 2015/6, 22–25.

Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata. Polgári Szemle, 2015/4-6.

Nagy Lajos: Ítélet a büntetőperben Budapest, KJK. 1974.

Chad M. Oldfather: Of Judges, Law, and the River: Tacit Knowledge and the Judicial Role. Journal of Dispute Resolution, 2015/1, 155–166.

Page, B. – Wake, R. – Ames, A.: Public confidence in the criminal justice system. London, Home Office, 2004. (Findings 221)

Pápai-Tarr Ágnes: Gondolatok a büntetéskiszabás néhány elméleti és gyakorlati kérdéséről. Pro Futuro, 2017/1, 11–25.

Patyi András – Varga Zs. András: Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében). Budapest; Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2012.

Pekár Tamás: A bírói mérlegelés kérdései egy monográfia tükrében. Iustum Aequum Salutare, 2008/1, 157–191.

Pokol Béla: Jogászság és jogrendszer. Magyar Jog, 1990/11.

Polt Péter: A büntetőeljárás törvény újításának várható hatásai. Belügyi Szemle, 2018/ 9, 29–38.

Rendeki Sándor: A büntetés kiszabása, enyhítő és súlyosító körülmények. Budapest, KJK., 1976.

Simon Alexa: A bírói meggyőződés szerepének alakulása a hatályon kívül helyezés megváltozott szabályainak fényében. Büntetőjogi Szemle, 2020/1, 108–112.

Elizabeth A. Stanko – Ben Bradford: Beyond Measuring ‘How Good a Job’ Police Are Doing: The MPS Model of Confidence in Policing. Policing, 2009/4, 322–330.

Charles Stephens: The Jurisprudence of Lord Denning: A Study in Legal History. Vol. I. Fiat Justitia: Lord Denning and the Common Law, Newcastle, Cambridge Scholars Pub., 2009.

Szabó I. László: Az intézményi, szervezeti bizalom helyzete Magyarországon 2014 elején. Nemzet és Biztonság, 2014/3, 119–141.

Szabó Péter: A büntetés, annak célja, jogalapja. 2003.

<http://www.jogiforum.hu/publikaciok/86.1.0> (2020-08-27)

Szendrői Anna: Az igazság felfogásai a büntető eljárásjogi rendszerekben. Büntetőjogi Szemle, 2014/1, 37–42.

Szilágyi Nándor Imre: Az igazságszolgáltatás nyilvánossága, különös tekintettel a tárgyalóterem nyilvánosságára és a sajtóval való kapcsolatra. 2017.

http://www.mabie.hu/attachments/article/48/tanulm%C3%A1ny_0.doc (2020-08-27)

Szoboszlai Judit: A bírói hatalom átláthatósága. Belügyi Szemle, 2003/11-12, 93-109.

Tahyné Kovács Ágnes: A magyar bírák etikai előírásainak változásai 1993-tól. Iustum Aequum Salutare, 2018/3, 67–86.

Tóth Gábor Attila: Herbert L. A. Hart és a bíró morális felelőssége. Világosság, 2010/1, 67–84.

Varga Ádám: Igazságosság kontra Igazság? Gondolatok a jogbiztonság, az igazságosság és a tisztességes eljárás kapcsolatáról. Iustum Aequum Salutare, 2015/23, 131–139.

Vári Vince: A rendőrség hatékonyságmérés a nemzetközi szakirodalomban – különös tekintettel a bizalom és a legitim működés jelentőségére. Belügyi Szemle, 2019/6, 7–29.

Virág Csaba – Völcssey Balázs: A korlátozott precedensrendszer és a polgári perjog kapcsolata. Magyar Jog, 2020/3, 125–135.

https://hvgorac.hu/ViragCsaba_VolcseyBalazs_A_korlatozott_precedensrendszer_es_a_polgari_perjog_kapcsolata (2020-08-28)

Wilfrid J. Waluchow: A Common Law Theory of Judicial Review: The Living Tree. Cambridge University Press, 2007.

Thomas Weigend: Should We Search for the Truth, and Who Should Do It? North Carolina Journal Of International Law And Commercial Regulation, 2011/2, 389–415.

Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogász etika. Budapest, Szent István Társulat, 1998.

Zlinszky János: Közéleti és jogász etika a gyakorlatban. Budapest, Szent István Társulat, 2007.

Zsiros Bettina: Valóságos-e, ami igazságos? – Gondolatok a perbeli egyezségkötés új Be.-ben szabályozott intézményéről. Büntetőjogi Szemle, 2018/1, 93.

BÍRÓSÁGI ÁLTALÁNOS IGAZGATÁSI SEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT

KÁLMÁN KINGA

TISZTESSÉGESSÉG A HATÉKONYSÁG OLTÁRÁN? A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA RÉSZVÉTELÉNEK LEHETŐSÉGEI AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN

Mi könnyű törvényt írni pamlagon - Könnyű ítélni a felületesnek, és mily nehéz ki a szívet kutatja, méltányolván minden redőzetét."

Madách Imre: Az ember tragédiája

1. Bevezetés

Magyarország 2020 szeptember 8.-án mutatta be¹ a 2020-2030 közötti időszakra tervezett Mesterséges Intelligencia Stratégiáját (a továbbiakban: Stratégia).² A Stratégia sok más terület mellett részletesen tárgyalja az államigazgatás mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) általi transzformációjának tervét, amely során célként tűzi ki az automatikus határozathozatali funkciók fejlesztését, mint a közigazgatási folyamatok egyik automatizációs megoldását.³ Ebből meglátásom szerint logikusan következne, hogy a Stratégiának ki kellene térnie az MI lehetséges részvételére a bírósági döntéshozatali folyamatokban is, azonban erre mégsem kerül sor. Miért nem tartalmaz a koncepció fejlesztési, digitalizációs célokat a bíróságokra nézve? A bírósági működés kívül esik az MI hatáskörén, ezáltal kizárólagosan emberek által végezhető tevékenység marad?

A válasz minden bizonnyal nemleges: az MI a Stratégiában való mellőzése ellenére is szerepet kaphat a bírászkodásban. A mesterséges intelligencia folyamatosan teret nyer életünkben és igaz ez a jog, valamint az igazságszolgáltatás területére is. A téma a nemzetközi szakirodalomban sokat vitatott, mégis eddig megválaszolatlan kérdéseket vet fel, így véleményem szerint szükséges és érdemes interdiszciplináris keretek között kutatni a hazai alkalmazás ésszerű lehetőségeit és ennek keretein belül körvonalazni annak lehetséges alkotmányjogi mércéit is. Az automatizált, gép általi döntéshozatal új kihívások elé állítja az alapjogvédelem hagyományos dogmatikáját és eszközeit. Dolgozatomban a tisztességes eljáráshoz való jog szempontjából vizsgálom az MI részvételi lehetőségeit az igazságszolgáltatásban. Eldöntheti egy MI rendszer, hogy a bíróság hány év végrehajtandó börtönbüntetést ránk, ha bűncselekményt

¹ <https://digitalisjoletprogram.hu/hu/hirek/alapjaiban-hatarozhatja-meg-magyarorszag-gazdasagi-fejlodeset-a-mesterseges-intelligencia-strategia-a-2030-ig-terjedo-idoszakban> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

² Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020-2030.

<https://digitalisjoletprogram.hu/files/6f/3b/6f3b96c7604fd36e436a96a3a01e0b05.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

³ Stratégia 38.

követünk el? Megállapíthatja, hogy a kérelmünk alkalmas-e érdemi elbírálásra? Esetleg önállóan el is döntheti a jogvitánkat? A következő fejezetekben ezen, és ehhez hasonló kérdésekre keresem a választ.

Mint minden más, MI által érintett területen, az igazságszolgáltatás esetén is az ember és a gép leghatékonyabb, egyben legerősebb garanciákat biztosító együttműködésére kell törekedni. Előrebocsátott hipotézisem alapján viszont mindez az ítélkezés terén kizárólag az ember kulcspozíciójának megőrzése mellett lehetséges. Dolgozatomban amellet fogok legfőképp érvelni, hogy az ítélkezést az ember bíró helyett nem láthatja el MI, valamint nem tehet ajánlásokat a bírói döntés tartalmára alapjog-konform módon. Az MI kizárólag a bírósági eljárások mérlegelést és méltányosságot nem igénylő, egyszerűbb kutató, fordító vagy szakértői feladatai ellátására alkalmazható. Ebben a körben az eljárásokba történő bevonásukat támogatható és támogatandó felvetésnek tartom.

Dolgozatomat az eddig a gyakorlatban megvalósított, MI alapú döntéshozatalt segítő, illetve helyettesítő megoldások bemutatásával nyitom, ezt követően a tisztességes eljáráshoz való jog fogalmát, részjogosítványait, valamint ezek tartalmát ismertetem. Az ötödik fejezetben a mesterséges intelligencia, a gépi – valamint mélytanulás fogalmainak kibontásával foglalkozom annak érdekében, hogy az olvasó minél pontosabban képet kaphasson az MI döntéshozatali mechanizmusairól. A továbbiakban a tisztességes eljárásra gyakorolt hatást elemzem azt vizsgálva, hogy a mesterséges intelligencia lehet-e: (I) a bíróságok munkáját segítő, kutató és szakértői szerepben; (II) bírói döntéseket tartalmilag teljesen megalapozó, javaslattevő megoldás, valamint (III) önálló bíró az ember helyett. Végül, de nem utolsó sorban a dolgozat megállapításait felhasználva törekszem megoldási javaslatokkal szolgálni a fentebb megvilágított problémákra. Zárásként a magyar igazságszolgáltatási rendszerre alkalmazható lehetséges megoldásokat vázolom fel, majd végül összegzem gondolataimat.

Szükségesnek tartom előzetesen dolgozatom témáját elhatárolni néhány hasonló határterületről. A következő oldalakon az MI tisztességes eljáráshoz való jogra gyakorolt hatását azokban az esetekben vizsgálom, amikor azt az állami igazságszolgáltatási szervek (tehát bíróságok) alkalmazzák eljárásuk során, vagy ahelyett. Dolgozatom nem terjed ki a választottbírói eljárásokra, valamint az alternatív vitarendezési módszerekre, tekintettel arra, hogy ezekben az eljárásokban nem közhatalmi szervek járnak el, így a tisztességes eljárás követelménye eltérő módon érvényesül esetükben. Hasonlóképpen fontosnak tartom különválasztani az MI segítségével és/vagy által hozott döntéseket az online igazságszolgáltatás témakörétől. Az utóbbi eseteinek döntő többségében

nem alkalmaznak MI megoldásokat, „csupán” a bírósági tárgyalások és az iratküldés rendszere helyeződik át a virtuális térbe.⁴

4 a témában lásd bővebben: Richard SUSSKIND: Online Courts and the Future of Justice. Oxford, Oxford University Press, 2019.

2. A mesterséges intelligencia megjelenési formái az igazságszolgáltatásban

A tisztességes eljáráshoz való jog és a mesterséges intelligencia kapcsolatának feltérképezését megelőzően bemutatom az MI alapú döntéshozatal bírósági eljárásokban történő megjelenésének formáit napjainkban alkalmazott példákon keresztül. Egyenként tárgyalom azokat az eseteket, amikor az MI (I) a bírósági eljárás egy meghatározott szakaszában kutatási feladatokat lát el; (II) egy javaslatot terjeszt elő a döntés tartalmára, amelyet a bíróságnak kell később felülbírálnia vagy (III) önállóan hoz végleges és jogerős döntéseket emberi közreműködés nélkül.

2.1. MI, mint a bírósági munkát segítő és kiegészítő megoldás

A bíróság számára egy érvrendszer kialakításához vagy egy ítélet meghozatalához nélkülözhetetlen a releváns jogszabályok, esetjogi példák és a jogirodalom átfogó ismerete. Ebből kifolyólag minden bírói döntést hosszú ideig tartó, aprólékos kutatás előz meg. Az MI alapú jogi kutatószoftverek (*legal research softwares*) ezt a kutatási folyamatot hivatottak felgyorsítani. A szoftverek rendszeresen frissülő adatbázisaiban kulcsinformációk megadásával az összes elérhető releváns adatot egy keresési eredményben összegzi a program. A tengerentúlon az egyik, ha nem a legelterjedtebb ilyen jogi kutatószoftver a *LexisNexis*. Adatbázisa több, mint 83 milliárd jogszabályt és bírói esetjogot, 40 ezer jogi szakcikket és 700 millió cégnyilvántartási adatot tartalmaz.⁵ Emellett elérhetők úgynevezett e-Discovery programok, amelyek felhő alapú ügyfeldolgozást segítő és dokumentumelemző munkát végeznek. A nyomozási vagy bizonyítási eljárás egy olyan aspektusában nyújtanak segítséget, amely során Big Data-t alapul véve az adott ügghöz tartozó releváns információkat feltérképezik, azokat értelmezik és rendszerezik. Ennek körében képesek adott esetben adatbázisok, kép-, videó- és hanganyagok, valamint közösségi média tartalmak feltárására is.⁶ A *Relativity* nevű szoftver említhető e körben példaként, amelyet arra használnak a jogalkalmazók, hogy a peres ügyekben felhalmozódott, rendelkezésre álló nagy mennyiségű esetjogból és adatból azonosítsák a legfőbb kulcsproblémákat.⁷

2.2. MI javaslat a bírói döntésekre

Második kategóriaként olyan példákat mutatok be, amelyek során az MI rendszer a bírói döntést igénylő kérdést önállóan értékeli majd ad rá egy meghatározott választ. Az általa előrebocsátott álláspontot később a bíróság meggyőződése

⁵<https://www.lexisnexis.com/en-us/products/lexis.page> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

⁶ KÁLMÁN Kinga – TANNER Balázs: LegalTech Forradalom – Üssük fel a CodeX-et! *Ars Boni*, 2019/3-4, 14-18., 16-17.

⁷ <https://www.relativity.com/data-solutions/discovery/>

alapján (i) jóváhagyhatja, majd ezzel azonos tartalmú döntést hozhat; (ii) megváltoztathatja, amennyiben egyes részeivel saját meggyőződése, vagy az általa lefolytatott vizsgálat alapján nem ért egyet vagy (iii) teljes mértékben elutasíthatja, majd a saját eljárása alapján hozhat ítéletet. Az automatizált folyamat által eredményezett javaslat nem szükségszerűen terjed ki az ügy minden aspektusára, de alkalmas arra, hogy a jogvita eldönthető legyen általa. Ilyenkor az ember fogja a nem vizsgált aspektusokat elemezni. Ezt a típusú modellt két példán keresztül mutatom be.

Az Amerikai Egyesült Államok néhány államában (pl. New York, Wisconsin, California és Florida) a bíróságok büntetőügyekben alkalmaznak MI-t annak érdekében, hogy az őrizetben lévő, vagy szabadságvesztés büntetést töltő személyek szabadlábra helyezéséről döntsenek. A vizsgálat elvégzésére kifejlesztették a *COMPAS* (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) szoftvert, amely a rendelkezésekre álló adatokból számításokat von le annak érdekében, hogy megállapítsa a bűnelkövetők visszaesési valószínűségét. A program következtetését az alábbi adatokból alkotja meg: korábbi vádak, függőben lévő vádak, büntetett előélet, korábbi, visszaeséshez vezető szabadlábra bocsátás, lakóhely, foglalkoztatási helyzet, közösségi kötelékek és kábítószer-fogyasztás. Mindezen tényezők egybevetését követően 1-10-ig terjedő skálán értékeli az elkövető visszaesésének esélyét, amelyre később a bíróság a szabadlábra bocsátásról szóló döntését alapozhatja.⁸

A másik példa Malajziából ered: a maláj bíróságok MI-t használhatnak annak érdekében, hogy az javaslatot tegyen a terhelt számára kiszabandó szabadságvesztés mértékére kábítószer birtoklás vagy szexuális erőszak büntette esetén. Arra nem találhatunk magyarázatot, hogy miért kimondottan ebben a két bűncselekményben alkalmaznak MI-t. Az MI ajánlása során figyelembe veszi az elkövető korát, foglalkozását és egyéb, esetről-esetre meghatározott relevánsnak ítélt körülményeket.⁹

Az MI javaslatát az választja el az egyszerű döntéselőkészítő és döntést támogató szoftverektől, hogy míg az utóbbi csupán az ügy egy partikuláris kérdésében szolgál segítségül, addig a javaslat az ítélet egészére kiterjed. Természetesen ebben az esetben is figyelembe vehet a bíró más szempontokat a döntés meghozatala során, a végső ítélet az ő hatáskörében marad. Továbbá vannak szükségszerű korlátjai az MI javaslatának, így például nem fogadható el olyan

⁸Northpointe Suite: Practicioners's Guide to COMPAS Core.

<https://assets.documentcloud.org/documents/2840784/Practitioner-s-Guide-to-COMPAS-Core.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

⁹Olivia MIVILL: Malaysian judiciary makes history, uses AI in sentencing.

In: <https://www.nst.com.my/news/nation/2020/02/567024/malaysian-judiciary-makes-history-uses-ai-sentencing> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

ajánlás, amely ellentétes a jogszabályi előírásokkal. Ebből kifolyólag olyan helyzet nem állhat elő, hogy valakit jogtalanul a törvényesen kiszabott vagy meghatározott határidőnél tovább tartsanak fogva csupán az MI valószínűsítészámításának eredményeként.

2.3. MI, mint önálló bíró

A második fejezet utolsó alfejezeteként arra az esetkörre hozok fel példákat, amikor az MI döntése teljes egészében átveszi a bírói igazságszolgáltatás szerepét. Ebben az esetben az emberi közreműködés kiesik az eljárásból, kizárólag egy fellebbviteli fórumként tud hatást gyakorolni a felek külön kérelme alapján.

Az első és talán legnépszerűbb példája az MI által vezérelt, digitális bíróságnak Kínában található: Hangzhou városában 2017-ben állították fel az első Internet Bíróságot. Az igazságszolgáltató szerv eljárását bárki kezdeményezheti bármilyen digitalizációval kapcsolatos témában (például fogyasztóvédelmi panaszok, szerzői jogi jogviták az online térben, elektronikus fizetés). Az egész folyamat online térben folyik, a felek videóhívással vehetnek részt a tárgyaláson, az előterjeszteni kívánt bizonyítási indítványukat szintén online, blockchain technológiával titkosított formában tudják feltölteni az Internet Bírósághoz. A bíró személyében egy testet öltött mesterséges intelligenciát, egy humanoid robotot tisztelhetünk, amely a rendelkezésre álló adatok alapján gép tanulási módszerek segítségével eldönti a jogvitát.¹⁰ A közelmúltban megjelentek olyan vélemények,¹¹ amelyek azt állítják, hogy az Internet Bíróságon valójában emberi bírók ítéleznek, és az MI csupán adminisztratív feladatokat lát el. Hivatalosan azonban nem derült ki a valóság, amelynek Kína esetében valóban nem egyszerű utánajárni. Mindenesetre - ahogyan azt a dolgozatom 5. fejezetében bővebben kifejtem -, az MI képes bírói ítélezési tevékenységet folytatni, tehát valós a lehetősége annak, hogy ezt Kínában ebben a pillanatban is alkalmazzák.¹²

A második példa Brazíliából származik. A *VICTOR* elnevezésű kutatási és fejlesztési projekt célja a brazil Legfelsőbb Bírósághoz eljutó jogi panaszok kategorizálása mintafelismerés (*pattern recognition*) alapján. Brazíliában a Legfelsőbb Bíróság külön befogadhatósági tesztet alkalmaz a hozzá érkező

10 The Japan Times: In brave new world of China's digital courts, judges are AI and verdicts come via chat app. <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/12/07/asia-pacific/crime-legal-asia-pacific/ai-judges-verdicts-via-chat-app-brave-new-world-chinas-digital-courts/> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

11 Sebastian SOLTAU: Behind the headlines: Doubts about China's „robot judges”. <https://medium.com/@sebastian.soltau/behind-the-headlines-doubts-about-chinas-robot-judges-20ce83862980> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

12 Emellett az állami média videofelvételei is arról adnak számot, hogy MI bírók ítéleznek az Internet Bíróságon. lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=KQZxwbkm0sg> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

kérelmek elbírálására. A bíróságnak figyelembe kell vennie az ügy fontosságát gazdasági, politikai, társadalmi és jogi szempontból annak eldöntése során, hogy az megfelel-e a magyarul „általános következményként” (*general repercussion*) fordítható befogadhatósági követelménynek.¹³ A fél igénye csak akkor kerül érdemi elbírálásra, ha a befogadhatósági teszten arra megfelelőnek ítélik, ellenkező esetben a kérelem visszautasításra kerül. A VICTOR rendszer ezt a vizsgálatot végzi el emberi közreműködés nélkül.¹⁴ Habár nem az adott ügy teljes tartalmát bírálja el a VICTOR rendszer, a döntést önállóan hozza és az lényeges befolyással bír az ügy kimenetelére.

Európában is gyökeret vert az MI alapú döntéshozatal ötlete: Észtország MI program bevezetését tervezi a 7000 eurót meg nem haladó értékű vagyoni jogviták eldöntésére. A projekt még előkészületi fázisban tart, azonban már most alkalmas arra, hogy felhívja a figyelmet a lehetőség más országok általi értékelésére és megfontolására.¹⁵ Ebből látható, hogy Magyarországon is érdemes figyelmet fordítani a kérdéskörre.

A gyakorlati modellek ismertetését követően a következő fejezetben a tisztességes eljáráshoz való alapvető jog alkotmányos fogalmát, valamint tartalmi elemeit mutatom be. Álláspontom szerint bármilyen, az igazságszolgáltatást érintő változás, vagy annak lehetősége esetén a tisztességes eljáráshoz való jog garanciális sztenderdjeiből szükséges kiindulni, és azt a megoldást kell választani, ami a lehető legmagasabb fokú alapjogvédelmi szintet biztosítja. Ennek megítélése érdekében elengedhetetlen a szóban forgó alapjog tartalmának átfogó elemzése.

13 Maina Novello SIQUIERA – Marcello CASTRO: Brazil: The Supreme Federal Tribunal and the „General Repercussion” Requirement

<https://www.mondaq.com/brazil/constitutional-administrative-law/57864/the-supreme-federal-tribunal-and-the-general-repercussion-requirement> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

14 Nilton Correia da SILVA: Document type classification for Brazil's supreme court using a Convolutional Neural Network. The Tenth International Conference on Forensic Computer Science and Cyber Law. <http://icofcs.org/2018/ICoFCS-2018-001.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

15 WIRED: Can AI be a fair judge in court? Estonia thinks so. <https://www.wired.com/story/can-ai-be-fair-judge-court-estonia-thinks-so/> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

3. A tisztességes eljáráshoz való jog és tartalma

3.1. A tisztességes eljáráshoz való jog fogalma

3.1.1. A tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányos alapjai

A tisztességes eljáráshoz való jogot számos nemzetközi emberi jogi dokumentum, valamint szinte az összes demokratikus államhoz hasonló módon Magyarország Alaptörvénye is elismeri. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye¹⁶ (a továbbiakban: EJEE) a következők szerint határozza meg a tisztességes eljáráshoz való jog fogalmát:

*Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság, tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.*¹⁷

A nemzetközi emberi jogi dokumentumok az államok – így Magyarország – alkotmányaira is jelentős befolyást gyakoroltak.¹⁸ Ebből következően az Alaptörvény megfogalmazása a tisztességes eljáráshoz való jog deklarálásában nagyrészt követi az EJEE terminológiáját.¹⁹

A tisztességes eljárásról szóló egyezményes cikkek további pontjai kifejezetten a büntetőeljárásra vonatkozó alapjogi garanciákat fektetik le, azonban dolgozatomban kizárólag olyan rendelkezéseket vizsgállok, amelyek jogágaktól függetlenül, minden bírósági eljárásra vonatkoznak. A tisztességes eljáráshoz való jog először a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában található alapjogi katalógusban jelent meg,²⁰ valamint szerepel az Európai Unió Alapjogi Chartájában is.²¹

16 az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény

17 EJEE 6. cikk (1) bekezdés [1970. 09. 21] <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300031.tv> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

18 KOPRIVICA HARVEY, 2017. i.m. 5.

19 Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (1) bekezdés [2011. 04. 25.]

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

20 Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikk [1966.12.16.]

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600008.TVR> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

21 Európai Unió Alapjogi Chartája 47. cikk [2000. 12. 07] <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700168.tv> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

3.1.2. A tisztességes eljáráshoz való jog a joggyakorlatban

Mind az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB), mind a magyar Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) kidolgozta a tisztességes eljáráshoz való jog fogalmának értelmezését. Az EJEB ítéleteiben amellet érvel, hogy az EJEE értelmében vett demokratikus társadalomban a tisztességes igazságszolgáltatáshoz való jog olyan kiemelt helyet foglal el, hogy ezen alapjog tartalmának megszorító értelmezése nem állhat összhangban a rendelkezés céljával és szándékával.²² Az egyik legáltalánosabban elfogadott, alapvető jogelv, hogy a vitás igények bíróság elé terjeszthetők kell, hogy legyenek.²³ Kiemelte továbbá, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog csak abban az esetben tekinthető hatékonynak, ha a felek észrevételeit és indítványait valóban „megtárgyalják”, vagyis a bíróság azokat megfelelően megfontolja,²⁴ majd „gondosan”, a megfelelő körültekintéssel jár el.²⁵

Az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) tisztességes eljárással kapcsolatos álláspontját a következő főbb megállapításokkal lehet összefoglalni. A testület érvelése alapján a tisztességes eljáráshoz való jog abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye.²⁶ A fair eljárás olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért az eljárás lehet fair egyes részletek hiánya ellenére is, valamint az összes részletszabály betartása dacára tisztességtelen.²⁷ Tehát ez alapján a tisztességes eljáráshoz való jog egyes részjogosítványai alkotmányosan korlátozhatók, érvényesülésük egymással ellentétben is megvalósulhat. Az igazság feltárásának az a legmegfelelőbb módja, ha az ítélkezésében független és pártatlan bíróság nyilvános tárgyaláson, a bizonyítás tekintetében egyenlő jogokkal részt vevő felek aktív közreműködésével lefolytatott eljárás eredményeként, közvetlen észlelése útján szerzett bizonyítékok szabad mérlegelésével állapítja meg az ügy eldöntéséhez szükséges tényeket.²⁸ Az alapjog azonban nem azt garantálja, hogy a bírói eljárás eredménye minden esetben helyes lesz, ehelyett azt biztosítja, hogy ne születhessen olyan törvény, amely ezt eleve kizárja. Az anyagi igazság

22 Ryakib Biryukov kontra Oroszország, Application no. 14810/02, 2008. 01. 17, 37. §

23 Golder kontra Egyesült Királyság, Application no. 4451/70, 1975. 02. 21, 35. §

24 Kraska kontra Svájc, Application no. 254-B, 1993. április 19, 30. §,

25 Fretté kontra Franciaország, Application no. 36515/97, 2002.02.26, 49. §

26 A tisztességes eljáráshoz való jog abszolút jellegét először a 6/1998. (III. 11.) AB határozat ABH, 1998, 91. mondta ki. [további megerősítések: 5/1999. (III. 31.) AB határozat, ABH 1999, 75.; 14/2002. (III. 20.) AB határozat, ABH 2002, 101, 108.; 15/2002. (III. 29.) AB határozat, ABH 2002, 116, 118–120.; 35/2002. (VII. 19.) AB határozat, ABH 2002, 199, 211.; 34/2014. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2014, 964, 1007.; 8/2015. (IV. 17.) AB határozat, ABH 2015, 195, 211; 19/2015. (VI. 15.) AB határozat, ABH 2015, 498, 506.]

27 6/1998. (III. 11.) AB határozat. ABH, 1998, 91, 95.

28 14/2004 (V. 7.) AB határozat. ABH 2004, 241, 266.

érvényre juttatását ellehetetlenítő szabályozás éppúgy sérti a jogállamiság elvét, mint az eljárási garanciák hiánya.²⁹

Az AB a tisztességes eljáráshoz való alapvető jog lényegét az alkotmányos jelentőségű eljárási szabályok érvényesülésében látja, az adott jogvitáknak – a jogszabályok alkalmazásával, és a bíróság diszkrecionális jogának gyakorlásával történő – mikénti eldöntését nem tekinti alkotmányossági kérdésnek.³⁰ Az AB-nak nincs hatásköre a bíró bármely ténybeli vagy jogi tévedése esetén a bírósági eljárás teljes egészének ismételt felülvizsgálatára.³¹ Önmagában az a tény, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékokat a bíróságok az indítványozótól eltérő módon értékelték, majd azokból nem az indítványozó által helyesnek vélt következtetésre jutottak, még nem teszi az eljárást tisztességtelenné.³²

A tisztességes eljáráshoz való jognak részjogosítványainak nem létezik taxatív felsorolt, zárt katalógusa.³³ Békés Ádám büntetőjogász a tisztességes eljárás feltételeit az alábbi három csoportra osztja: (i) az eljáró bíróságra vonatkozó követelmények (függetlenség, pártatlanság); (ii) a bíróság eljárásához kapcsolódó garanciák (bírósághoz fordulás joga, ésszerű időn belüli döntéshozatal); valamint (iii) az eljárás és az ítélet nyilvánosságának kritériuma.³⁴ Dolgozatomban én is ezen szempontok mentén csoportosítom a tisztességes eljárás részelemeit.

3.2. A tisztességes eljáráshoz való jog tartalma

3.2.1. Az eljáró bíróságra vonatkozó követelmények

Az eljáró bíróságra vonatkozó követelményként többek között a függetlenség és a pártatlanság biztosítja az egyén számára a tisztességes eljárás megvalósulását. A két elv egymással szoros összefüggésben áll, mégis szükségesnek tartom megvilágítani fogalmuk eltérő tartalmi elemeit.

3.2.1.1. Függetlenség

Bírói függetlenségről beszélhetünk intézményi és személyi szinten is. Az előbbi megköveteli, hogy a bíróságok ítélkező tevékenységére a másik két hatalmi ág ne tudjon befolyásoló hatással bírni. Ennek érdekében szükséges legalább törvényi szinten deklarálni a bíróságok elkülönült költségvetését, saját maguk igazgatásának szabadságát, valamint az ügyelosztási és szignalizációs rendszer

29 4/1998. (III. 1.) AB határozat. ABH 1998, 71, 77.

30 3165/2014. (V.23.) AB végzés Indokolás [16] ABH 2014, 2048.

31 3060/2015. (III. 31.) AB végzés Indokolás [52] ABH 2015, 1516.

32 3325/2014. (XII.10.) AB végzés Indokolás [19] és [20], ABH 2014, 3117.

33 LAMM Vanda (szerk.): Emberi jogi enciklopédia. Budapest, HVG-ORAC Kiadó Kft., 2018. 682.

34 BÉKÉS Ádám: A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése a strasbourgi bíróság esetjoga alapján. Állam - és jogtudomány, 2017/4, 81.

szabályait.³⁵ A személyi függetlenség magában foglalja a bíró szakmai függetlenségét, miszerint ítélezési tevékenysége során kizárólag a törvénynek van alárendelve, döntését legjobb tudása és saját meggyőződése szerint hozza. Emellett további fontos garancia, hogy a bírókat tisztségükből csak törvényben meghatározott okokból lehet elmozdítani.³⁶

3.2.1.2. Pártatlanság

A pártatlanság kritériuma a bíró tevékenységével szemben támaszt garanciális feltételeket. Az EJEB a pártatlanság vizsgálatakor kettős tesztet alkalmaz: az objektív teszt során a bíróság, valamint annak összetétele, míg a szubjektív teszt által a bíró személyes előítéletessége alapján lehet megállapítani a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét.³⁷ A szubjektív teszt során a bíróság jogon kívüli tényezőket is figyelembe vehet,³⁸ ilyen például a gazdasági, politikai vagy családi függőségi viszony. Az AB gyakorlatában ugyanezen követelmények érvényesülése egyrészről a bíró személyes magatartásával szembeni elvárás, másrészről pedig a szabályozás elé állított objektív kritérium, amely alapján el kell kerülni minden olyan helyzetet, amelyben kétség merülhet fel az elfogulatlanság kapcsán.³⁹ Ehhez elegendő a jogsértés látszata is.⁴⁰

Ezek megelőzésére szolgálnak az igazságszolgáltatási rendszerekben az összeférhetetlenség, a kizárás⁴¹ és az együttalkalmazási tilalmak jogintézményei.⁴² A pártatlanság további kiemelendő garanciája a társasbíráskodás elve. A társasbíráskodás alkotmányos szerepe abban áll, hogy a ténymegállapítás, a jogértelmezés és a döntés a bírói tanács tagjait közösen illeti meg, és együttes tevékenységre kötelezi őket.⁴³ Ennek eredményeképpen a kompromisszumkényszer csökkenti a bírósági ítélet részrehajlásának, elfogultságának kockázatát.

35 SALGÓ Nóra: A bírói függetlenség összehasonlító megközelítésben. Comparative Law Working Papers, 2019/1, 9. lásd: http://www2.oji.u-szeged.hu/web2/images/stories/salg_fggetlen.pdf [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

36 UNGER Nikolett: A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében. <https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nostri/2015/unger.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

37 Micallef kontra Málta, Application no. 17056/06, 2009. 10. 15, 93. §

38 BÁRD Károly: Bírói függetlenség az Európai Unió társult országaiban. Hol állunk mi magyarok? Fundamentum, 2002/1, 5-15., 7.

39 67/1995. (XII. 7.) AB határozat. ABH 1995, 346, 347.

40 72/2009. (VII. 10.) AB határozat. ABH 2009, 715, 734.

41 JAKAB András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Budapest, Századvég, 2009. 2021.

42 lásd: a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 39-41. §

43 20/2005. (V. 26.) AB határozat, ABH 2005, 202, 220.

3.2.2. A bíróság eljárásához kapcsolódó garanciák

3.2.2.1. Bírósághoz fordulás joga

A bírósághoz fordulás joga (*access to justice*) sem az EJE-ben, sem az Alaptörvényben nem nevesített alapjog, azonban elengedhetetlen implicit kitétele a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülésének. Az EJE e jog védelmét a jogállamiság elvéből és a tisztességes eljáráshoz való jog rendeltetéséből vezeti le érvelései során. A bírósághoz való hozzáférés megköveteli az indokolatlan befogadhatósági követelmények minimalizálását, a külső tényezők által indukált akadályok (például anyagi helyzet, földrajzi távolság) enyhítését, valamint a bíróság teljeskörű, a fél lehető legtöbb igényére kitérő, érdemi ítélezését.⁴⁴

Az EJE esetjogában kiemelte, hogy a bírósághoz fordulás jogának hatékonynak és gyakorlatinak kell lennie, ennek értelmében a félnek egyértelmű lehetőséget kell nyújtani arra, hogy kifogásoljon egy olyan aktust, amely nézete szerint a jogaiba való beavatkozást valósít meg.⁴⁵ Az AB értelmezése alapján a hozzáférés nem csupán a beadványok előterjesztésének jogára szorítkozik, hanem a bírósági eljárásban az egyének hatékony perbeli pozícióját biztosítja. A személyek alanyai, alakítói és nem tárgyai, "elszenvedői" a bírósági eljárásnak.⁴⁶ A bírói úthoz való hozzáférés alapján az állam feladata, hogy a jogok és kötelezettségek elbírálására bírói utat biztosítson, vagyis az érintettnek legyen lehetősége bírósághoz fordulni, a bíróság pedig legyen jogosult (és eljárása egyben alkalmas) az ügy érdemi elbírálására.⁴⁷ Ehhez hozzátartozik a bírói döntések indokolási kötelezettsége is. Az AB elvi éllel megállapította, hogy az indokolási kötelezettség alkotmányos követelménye a bíróság döntési szabadságának abszolút korlátját jelenti, a döntéseinek indokairól az eljárási törvényeknek megfelelően szükséges számot adnia. Mindazonáltal szükséges megjegyezni, hogy ez a rendelkezés nem jelenti azt, hogy az ügyben eljáró bíróságot a felek valamennyi érvelése tekintetében részletes indokolási kötelezettség terhelné.⁴⁸

44 Arnfinn BARSEN: Reflections on "Fair Trial" in Civil Proceedings According to Article 6 § 1 of the European Convention on Human Rights. <https://scandinavianlaw.se/pdf/51-5.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.] 13-14.

45 Bellet kontra Franciaország 38 §, 1995 december 4, Series A no. 333-B

46 59/1993. (XI. 29.) AB határozat. ABH 1993, 353, 355.

47 3243/2018. (VII. 11.) AB határozat Indokolás [44]. ABH 2018, 1155.

48 7/2013. (III. 1.) AB határozat Indokolás [31] és [34]. ABH 2013, 293.

3.2.2.2. Ésszerű időn belüli elbírálás

A tisztességes eljárás immanens részét képezi az az elvárás, hogy az egyén hatékony jogvédelme érdekében a bíróságok az eljárásokat ésszerű időn belül folytassák le. Az ésszerű idő megítélésénél az eljárás egészének időtartamát kell alapul venni.⁴⁹ Az EJEB négy körülményt vizsgál az ésszerű idővel kapcsolatban: 1) az ügy bonyolultságát; 2) a kérelmező magatartását; 3) az eljáró szerv által tanúsított magatartást; illetve 4) az ügy tétjét a kérelmező számára.⁵⁰ Az AB gyakorlatának tükrében az ügyek elbírálására az számíthat ésszerű időnek, amely tartama alatt az adott ügy elbíráható és róla megalapozott döntés hozható. Az indokolatlan késlekedés az ésszerű határidőn belüli döntésre vonatkozó kötelezettség megszegésének tekinthető.⁵¹ Az ésszerű idő követelménye nem csupán az eljárások hatékonyságának és gyorsaságának növelését szolgálja, hanem fontos helyet foglal el a jogbiztonság garanciái között is. Eljárásjogi eszközökkel kell biztosítani, hogy ne állhasson fenn olyan helyzet, amikor a fél meghatározhatatlan ideig nem jut az őt megillető jogához. A bírósági eljárások elhúzódása az egyént kétséges állapotban tartja, ami az igazságszolgáltatás megtagadásához hasonlónak tekinthető.⁵²

Az ésszerű idő követelményének érvényesülésére szolgál többek között, hogy mind a bíróságok, mind a felek eljárási határidőkhöz vannak kötve, amelyek megsértése szankciókat, vagy adott esetben az eljárás befejezését vonja maga után.⁵³ Ez nem egyenlő viszont azzal, hogy az ésszerű időn belüli döntéshozatalhoz való jog minden más részjogosítványt megelőző védelmet élvezne. A közvetlen alkotmányi garanciák gazdaságossági és célszerűségi okokból az eljárás egyszerűsítése vagy az időszerűség követelményének érvényesülése címén sem mellőzhetők.⁵⁴

3.2.3 A nyilvánosság követelménye

A bírósági eljárás nyilvánosságának követelménye magában foglalja a bírósági tárgyalás, az iratok, valamint az ítélet nyilvánosságát. Beszélhetünk továbbá intézményi - szervezeti nyilvánosságról, ami az igazságszolgáltatás működési adatait (ügyteher, ügyelosztás, tárgyalási napok) tartalmazza.⁵⁵ Egy másik szempontrendszer alapján pedig különbséget tehetünk pillanatnyi és

49 BAKOS Kitti: A tisztességes eljáráshoz való jog a jogágak határán. De iurisprudentia et iure publico – Jog- és Politikatudományi Folyóirat, 2011/2, 1-17., 13.

50 BÉKÉS, 2017. i.m. 83.

51 8/1992. (I. 30.) AB határozat ABH 1992, 51, 56-57.

52 Frédéric EDEL: The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights. Council of Europe Publishing, 2017/6.

53 UNGER, i.m. 7.

54 19/2009. (II. 25.) AB határozat ABH 2009, 146, 151.

55 UNGER, i.m. 5.

elektronikus nyilvánosság között. Az előbbi a tárgyalótermi nyilvánosságot takarja, ami így szoros összefüggésben áll a tárgyalás nyilvánosságával, míg a második eset a média bírósági tevékenységről tudósító munkáját jelöli. Kétségtelen, hogy nem csak elektronikusan képzelhető el a média tudósítása, azonban napjainkban túlnyomó többségben ilyen platformokon jelenik meg, így az elektronikus nyilvánosság fogalma erre a tartalomra utal.⁵⁶ A nyilvánosság a felek érdekérvényesítését elősegítő garancia,⁵⁷ amely kettős céllal rendelkezik: egyfelől biztosítja az igazságszolgáltatás ellenőrizhetőségét, másfelől arra szolgál, hogy a jog rendelkezései eljussanak a nyilvánossághoz, amely a társadalom számára edukációs és preventív jelentőséggel bír.⁵⁸ A nyilvánosság eszköze által érhető el az eljárásban résztvevők titkos eljárásoktól és ítéletektől való megóvása, valamint a bíróságokba vetett közbizalom elmélyítése.⁵⁹ Ezen alkotmányos követelmény sem korlátozhatatlan azonban.⁶⁰

A következő fejezetekben az MI fogalmát, valamint az általa hozott döntések mechanizmusát járom körül. Annak érdekében, hogy elemezni tudjuk az MI és a tisztességes eljárás viszonyrendszerét, elengedhetetlen e két kiindulópont beható felvázolása.

56 Navratil Szonja: Az igazságszolgáltatás nyilvánossága. Összehasonlító elemzés. In: Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika összehasonlító jogi tanulmányok, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2011, Gondolat Kiadó. 159-161.

57 Lamm, 2018, 684.

58 58/1995. (IX. 15.) AB határozat ABH 1995, 289, 292.

59 Lamm, 2018, 685.

60 az EJEÉ és a magyar eljárásjogi törvények alapján a tárgyalóterembe történő belépést meg lehet tiltani, amennyiben az az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából igazolható, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné. lásd: EJEÉ 6. cikk (1) bekezdés; a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 231. § (2) bekezdés; A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 436. § (4) bekezdés.

4. Az MI fogalma

Mint ahogyan a bevezetőben említettem, az MI tulajdonképpen életünk minden területén megjelenik, alkalmazási lehetősége az igazságszolgáltatáson kívül is szinte megszámlálhatatlan. Az MI többek között átformálja a közlekedést az önvezető autókkal, a mezőgazdaságot az automatizált földművelő folyamatokkal vagy az egészségügyet a robot ápolókkal és intelligens diagnosztizáló szoftverekkel. Az okosotthonok által a legalapvetőbb háztartási munkák is helyettesíthetők lehetnek MI által. Ezen felül az MI alkalmazható a kiberbiztonság erősítése érdekében, ugyanakkor a mesterséges önműködő fegyverek eddig nem tapasztalt fenyegetést is jelenthetnek számunkra.⁶¹ Az MI fogalmára pontos, kimerítő definíciót nehéz lenne nyújtani, sokféle, különböző megközelítés versenyzik egymással. Ebből kifolyólag dolgozatomban én is kizárólag a jelenség tartalmának összefoglalására és bemutatására korlátozódok.

4.1. A fogalom eredete

A mesterséges intelligencia (*artificial intelligence*) szókapcsolatot először John McCarthy, amerikai matematikus professzor használta 1955-ben, ezáltal sokan neki tulajdonítják a fogalom megalkotását.⁶² Meghatározása szűkkörű volt, az MI-t az intelligens gépek tudományaként és tervezéseként jelölte meg. Megközelítése alapján bármilyen MI kutatásnak azon a sejtésen kell alapulnia, hogy a tanulás minden aspektusa vagy az intelligencia bármely más jellemzője elvileg olyan pontosan leírható, hogy gépet lehet készíteni annak szimulálására. McCarthy és társai 1955-ben hét főbb problémakört neveztek meg, amelyekre szükséges választ találni az MI jelenségével kapcsolatban: (I) az automatikus számítógépek megalkotása; (II) az MI programozása a nyelv használatára; (III) a neuronhálók kialakítása; (IV) a problémák összetettségének MI általi felmérése; (V) önfejlesztés képessége; (VI) gépi absztrakciók programozása és (VII) a véletlenszerűség kezelése.⁶³ A továbbiakban látni fogjuk, hogy az IV., VI. és VII. problémakörön kívül az elmúlt 65 év fejlődése megválaszolta az összes felmerült kérdést.

(A fogalomnak mind a két elemét külön-külön is érdemes kifejteni. A szókapcsolat *genus proximuma* az intelligencia, a *differentia specificája* pedig a mesterséges tulajdonság. Az intelligencia szűkebb értelemben ez ember, (és

61 bővebben lásd: Európai Parlament: Mi az a mesterséges intelligencia és mire használják? <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200827STO85804/mi-az-a-mesterseges-intelligencia-es-mire-hasznaljak> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

62 Matthew U. SCHERER: Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies. Harvard Journal of Law & Technology, 2016/2, 358-376. 359.

63 John MCCARTHY et al.: A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. AI Magazine, 2006/4, 2-4.

korlátozottan, de) az állatok és egyes növények értelmi képessége, ismerete és tudása kezelésének az egyénre jellemző fokát jelenti. Az egyénre jellemző értelem másokhoz való viszonyítása előfeltételez egy alaptudást, átlagszintet, amihez arányosítható a két értelem. A mesterséges jelző általánosságban arra utal, hogy a vizsgálat tárgya nem természetes úton, az evolúciós fejlődés során születik, hanem ember által „életre hívott”, emberi tevékenységből keletkező eredmény.⁶⁴

4.2. Definíciós megközelítések

Az MI definíciós kísérletei sok szempontból osztályozhatók. Az egyik legelterjedtebb csoportosítás az MI működésének célján alapul. E szerint megkülönböztethetünk négy álláspontot, amely szerint az MI (és alkotói) célja az (I) emberi módon gondolkodás; (II) emberi módon viselkedés; (III) racionális gondolkodás és (IV) racionális cselekvés. Ezek közül bővebben az emberi módon viselkedést és a racionális cselekvést fejtem ki, ugyanis az MI fejlődéstörténete során a témával foglalkozók ezt a két megközelítést alkalmazták a legtöbbször a fogalom definiálására.

4.2.1. Emberi módon viselkedés

Az emberi módon viselkedés koncepciója Alan Turing, brit matematikushoz köthető. Turing egy tesztet javasolt, amelynek alapja az MI embertől való megkülönböztethetetlensége. A számítógép akkor állja ki a próbát, ha az emberi kérdező néhány írásos kérdés után nem képes eldönteni, hogy a válaszok embertől vagy egy géptől érkeznek-e. Ehhez a gépnek szükséges rendelkezni természetes nyelvfeldolgozással (*natural language processing*) a sikeres kommunikációhoz, tudásreprezentációra (*knowledge representation*) az ismert vagy hallott információ tárolásához, automatizált következtetésre (*automated reasoning*) valamint gépi tanulásra (*machine learning*). Mindemellett a teszt teljeskörű teljesítése érdekében az MI-nek elengedhetetlen követelményei a gépi látás (*computer vision*), az objektumok érzékelése, illetve a robotika (*robotics*) az objektumok mozgatásának érdekében. Az olyan MI rendszer, amely rendelkezik mindezen képességekkel, példaként szolgálhat a McCarthy által megfogalmazott (I) és (II) problémakörre (automatikus számítógépek megalkotása, MI programozása a nyelv feldolgozására).

A Turing-teszt azonban az évtizedek során alkalmatlannak bizonyult az MI meghatározására. A kritikák mellett érveltek, hogy pusztán az embertől való

64 KLEIN Tamás – TÓTH András (szerk.): Technológia jog – Robotjog - Cyberjog. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2018. 67.

megkülönböztethetlenség nem lehet az intelligencia fokmérője.⁶⁵ A pontos definiáláshoz azon mögöttes elvek felsorakoztatása szükséges, amelyek eredményeképpen az MI „azonossá” válik az emberrel.

4.2.2. Racionális cselekvés: az intelligens ágens

Az intelligens ágens (ágens: cselekvő) ismertetője, hogy a legjobb kimenetel érdekében vagy - bizonytalan helyzetben -, a legjobb várható kimenetel érdekében cselekszik. A korrekt következtetések meghozatala a racionális ágensek részét képezi, mivel a racionális cselekvés egyik módja, hogy logikusan olyan következményekre jutunk, amely a céljaink elérését biztosítja.⁶⁶ A racionális ágens (*rational agent*) az adott feladatkörnyezetben észlel és cselekszik. A feladatkörnyezet tartalmazza az összes, cselekvéshez szükséges külső információt. A cselekvés sikerességét teljesítménymértékkel értékelhetjük. Az ágens arra törekszik, hogy maximalizálja a teljesítménymértékét az azt megelőző észlelési sorozat alapján. A gép ezután saját eredményeiből képes tanulni, kijavítani a hibáit és feldolgozni az újabb észleléseket. Fontos kiemelni továbbá, hogy az intelligens ágens koncepciója szintén magában foglalja mindazon képességeket, amelyeket a Turing-teszt során említettem a „kötelező” gép látás és a robotika kivételével.⁶⁷

Részemről ez a koncepció tűnik plasztikusabbnak, mivel a racionalitás általánosabban és objektívebben meghatározható fokmérő, mint az emberi jelző. Mindazonáltal a racionalitás mérésének viszonyítási alapja az ember marad, így nem lesz elrugaskodott és irreális a szempontrendszer. Emellett az emberi módon cselekvés sok esetben emberek számára is nehézségekbe ütközik, amiből viszont nem következik egyenesen, hogy az adott egyén nem intelligens. Gondoljunk például gyermekekre, vagy fogyatékkal élőkre.

Összefoglalva az alábbiak szerint lehet körülhatárolni az MI jelenségét: az MI egy, az emberekhez hasonlóan racionálisan cselekvő automatizált gép, amely képes arra, hogy környezetét megfelelően érzékelje, észlelésből racionális következtetéseket vonjon le, majd ezt követően az elérhető legnagyobb teljesítménymértékű cselekvést nyújtsa az észlelésre. A cselekvés eredményét ezután önállóan adaptálja, az arra adott válaszokból tanul, majd ezáltal teljesítményét fokozatosan javítja.

65 lásd bővebben: Mark HALPERN: The Trouble with the Turing Test. 2006.

<https://www.thenewatlantis.com/publications/the-trouble-with-the-turing-test> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

66 Stuart RUSSELL – Peter NORVIG: Mesterséges intelligencia modern megközelítésben. Budapest, Panem Könyvkiadó, 2005. 1-4.

67 RUSSELL– NORVIG, 2005. i.m. 46.

A következő fejezetben arra térek ki, hogy a mesterséges intelligencia milyen módon hozza meg döntéseit, legyen szó akár releváns esetjog-keresésről, vagy magáról az érdemi ítéletekről. A két fejezetet egybeolvasva kaphat teljes képet az olvasó arról a jelenségről, amely a tisztességes eljáráshoz való jog hagyományos kereteit szétfeszíteni látszik.

5. MI általi döntéshozatal

Az MI egy gyűjtőfogalom, amely magában foglal minden olyan mechanizmust, amely alapján rekonstruálható alapvetően az ember racionális cselekvése, így többek között az automatikus döntéshozatal folyamata is. Ezek közül az egyik ilyen részhalmaz a gépi tanulás (*machine learning*). A gépi tanulást egyszerűen megfogalmazva egy kisgyermekhez szokták hasonlítani, aki éppen fokozatosan tanulja környezetének szabályait.⁶⁸

5.1. Gépi tanulás

A Target áruházlánc 2002-ben megbízott egy matematikus-elemzőt, hogy fejlesszen egy olyan számítógépes programot, amely egyes vevőkről adatfeldolgozás útján megállapítja, hogy terhesek-e. Az áruházlánc abból a valószínűsítésből indult ki, hogy amennyiben egy terhes nő terhessége alatt egy meghatározott áruházban vásárol, évekre elkötelezi magát az adott bolt mellett. Így a Target kiemelt fontosságúnak tartotta a terhes nők „kiszűrését” a vásárlók közül. Az elemző a terhes nők korábbi adatait elemezve karakterisztikus vásárlási szokásokat tárt fel (például illatmentes tisztálkodószerek, vitaminok megjelenése a vásárlói kosárban), amelyekből szinte teljes pontossággal lehetett következtetni, hogy a vásárló terhes. Egy esetben az áruházlánc a program számítása által terhes nőnek gratuláló levelet küldött, mire a nő édesapja tiltakozva kereste fel ezután a Target-et, mire a nő bevallotta, hogy valóban várandós.⁶⁹ Hasonlóan működnek az e-mail fiókok spam szűrői is.⁷⁰ Hogyan zajlanak pontosan ezek az algoritmikus folyamatok? A továbbiakban ezt a kérdést járrom körbe.

A gépi tanuláshoz mindenképp megfelelő adatok szükségesek: az MI nagy mennyiségű tiszta adatot kíván meg annak érdekében, hogy az algoritmus hatékonyan tudjon mintázatokat felismerni és ezek alapján következtetéseket alkotni. Emellett fontos az adatok minősége és előzetes címkézése legalább annyira, mint maga a mennyiségük. Ezért már a döntés alapjául szolgáló adatok szoftverbe történő betáplálását megelőzően szükséges meghatározni, hogy milyen kérdés eldöntésére használjuk az adatokat, és azok körét e célból

68 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ): European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018)

https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/196205/COUNCIL%20OF%20EUROPE%20-%20European%20Ethical%20Charter%20on%20the%20use%20of%20AI%20in%20judicial%20systems.pdf?fbclid=IwAR3QVrozQfA7aJHNkw-WzmLxZXrk_F2TB0KV4SnibRxyvWbSQKSfIQ1H4 [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.] 33-34.

69 Zödi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások az információs társadalomban. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018. 90-92.

70 SURDEN, 2014. i.m. 1312-1314.

kizárólag a relevánsakra leszűkíteni.⁷¹ A betáplálást megelőzően felhasználandó adatok kétfelé oszthatóak: először el kell választani azokat a paraméter adatokat, amelyek alapján a többi adatot kategorizáljuk (a spam esetében például a levél tárgya, feladója, származási helye). Ezeket nevezzük a döntéshozatali folyamat tréning adatainak. A másik csoportba azok az adatok tartoznak, amelyek értékelni fogják a tréning adatok modell szerinti teljesítményét (a levél spamnek minősül-e vagy sem). A továbbiakban erre a csoportra értékelő adatokként utalok. Ezt követően ki kell választani egy döntéshozatali modellt, amely alapján az algoritmus elvégzi a következtetést: ezt a modellt fogják „megtölteni” a betáplált adatok.

A gépi tanulás a folyamat közben a tréning adat jellegzetességeit súlyozza akként, hogy minden egyes újabb adat alapján egy-egy meghatározott fontosságot tulajdonít az adott paraméternek – ha a címkézés sikeres volt, akkor a paraméter változatlan súlyú tréning adat marad, amennyiben viszont a címkézés nem volt sikeres, helyesbíti, hogy melyik tréning adat mekkora fontosságot kapjon.⁷² Ezt a súlyozási folyamatot nevezhetjük kódolásnak is, amelynek végeredményeképp kódolt (súlyozott) tréningadatok jönnek létre. Ezt követően az értékelő adatok összevegyülnek a súlyozott tréning adatokkal, és értékelik, hogy a tréning adatok mennyire alkalmasak a következtetés elvégzésére (például a „nyerni”, vagy „sorsolás” szavak nagy valószínűséggel spam levelekben jelennek meg). Az értékelés után a paraméterek finomhangolása következik annak érdekében, hogy a következő folyamatban célravezetőbb eredmény születhessen abban az esetben, ha az értékelés során az eredmény nem megfelelő.⁷³ Végezetül az MI-nek „feltesszük a kérdésünket”, amely ezután a finomhangolt paraméterek alapján levezet egy következtetési mechanizmust, amely jelen esetünkben egyet jelent a döntéssel. A gépi tanulás megvalósította a McCarthy és társai által megfogalmazott (V) célkitűzést (önfejlesztés képessége).

71 ESZTERI Dániel: Hogyan tanítsuk jogszerűen a mesterséges intelligenciánkat? Magyar Jog, 2019/12, 669-681.

72 FERENCZ Bálint: Az algoritmikus döntéshozatal aktuális kérdései. 2020. <https://hunexpert.hu/wp-content/uploads/2020/03/Ferencz-Bálint-Az-Algoritmikus-Döntéshozatal-Aktuális-Kérdései.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.] 19.

73 Yufeng Guo: 7 steps of machine learning. <https://towardsdatascience.com/the-7-steps-of-machine-learning-2877d7e5548e> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

5.2. Mélytanulás

A felügyelet nélküli⁷⁴ gépi tanulás egyik példája, és egyik legtöbbet alkalmazott alrendszere a mélytanulás (*deep learning*).⁷⁵ A mélytanulás legtöbbször Big Data-t használ fel következtetései lefolytatásához.⁷⁶ Mélytanulási modell esetében az algoritmus önmagában meghatározhatja, hogy egy jóslat saját ideghálózata révén pontos-e vagy sem. Arra tervezték, hogy folyamatosan elemezze az adatokat logikai szempontból, hasonlóan ahhoz, ahogyan az ember levonja a következtetéseket. Ennek elérése érdekében a mélytanulási alkalmazásokban az algoritmusok sorából rétegek alakulnak ki, amiket mesterséges neurális hálózatoknak (*artificial neural networks*) nevezünk, mivel hasonlóan működnek, mint az emberi agy.⁷⁷ Az MI ezen alrendszere beteljesíti a McCarthy által megfogalmazott (III) célkitűzést (neuronhálók kialakítása).

A neuronhálók esetében a gépi tanulásnál ismertetett súlyozási rendszer annyira bonyolult, hogy nem fejthető vissza, így az általa megfogalmazott következtetéseket nem tudjuk megindokolni. A neuronhálózat működése így átláthatatlan számunkra,⁷⁸ egy fekete doboznak (*black box effect*) feleltethető meg gyakorlatilag.⁷⁹ Az öntanító szoftver olyan szabályokat hoz létre, olyan tanulságokat von le a hibás és jó döntésekből, amelyek eredetileg nem voltak az algoritmus részei.⁸⁰ A fekete doboz effektus komoly kihívások elé állítja az MI szabályozását.⁸¹ Ennek – mint látni fogjuk – jelentős, a tisztességes eljáráshoz való jog szempontjából is releváns vetületei vannak.

Dolgozatom következő fejezetében azt vizsgálom, hogy az MI által, vagy annak segítségével hozott bírósági döntések milyen hatással lehetnek a tisztességes eljáráshoz való jogra, annak részjogosítványain keresztül. Az elemzés során Békés Ádám 3. fejezetben kifejtett csoportosítását ezúttal is megfelelő kiindulópontnak tartom, de véleményem szerint azt ki kell egészíteni egy negyedik kategóriával. A hármas felosztás után negyedik alfejezetként kibontom az előbbi három kategóriába nem sorolható, de az MI által szintén érintett részjogosítványokat.

74 A felügyelet nélküli gépi tanuláshoz lásd bővebben: Taiwo Oladipupo AYODELE: Types of Machine Learning Algorithms. In Yagang ZHANG: New Advances in Machine Learning. IntechOpen, 2010.

<https://www.intechopen.com/books/new-advances-in-machine-learning/types-of-machine-learning-algorithms> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.] 19.

75 ESZTERI, 2019. i.m. 671.

76 lásd: Xue-Wen CHEN - Xiaotong LIN: Big Data Deep Learning: Challenges and Perspectives. IEEE Access, 2014. 514-525.

77 Yoshua BENGIO: Deep learning. Cambridge, MIT Press Ltd., 2017. 5-8.

78 Jenna BURRELL: How the machine 'thinks': Understanding opacity in machine learning algorithms. Big Data and Society, 2016/1, 1-12.

79 BODON Ferenc: Adatbányászati algoritmusok.129.

<https://web.archive.org/web/20090205011458/http://www.cs.bme.hu/~bodon/magyar/adatbanyaszat/tanulmany/adatbanyaszat.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

80 ZÓDI, 2018. i.m. 88.

81 SCHERER, 2016. i.m. 366.

6. Az MI hatása a tisztességes eljáráshoz való jogra

Az MI tisztességes eljárásra gyakorolt hatásának elemzését megelőzően érdemes röviden kitérni a technológia és a jog alapvető viszonyrendszerére. A technológiai fejlődés a joggal szemben ambivalens követelményeket támaszt: egyrészt a jog szabályainak újragondolását indukálja annak érdekében, hogy a technológiai fejlődés ne ássa alá az emberi szabadságjogokat. Ugyanakkor azt is biztosítani kell, hogy a jog ne akadályozza a technológiai fejlődést.⁸² A technológia szabályozásának kérdésében két főbb irányvonalat különböztethetünk meg. A jogi megközelítés a meglévő jogintézmények, fogalmak tartalmának kiterjesztésében és átértelmezésében látja a technológia szabályozásának módszerét. Ezzel szemben a technológiai hozzáállás nem veszi adottnak a jogi kontextust, szabadabb, esetekben jogon kívüli megoldásokat is alkalmasnak lát a szabályozásra.⁸³

Álláspontom szerint míg például a mezőgazdaság, vagy az ipar területén jobban érvényesülhet a technológiai megközelítés, az MI igazságszolgáltatásban történő részvétele során a jogi nézőpontból kiinduló szabályozást tartom kedvezőbbnek. A fejlődés jelen szakaszában úgy gondolom, hogy MI nem veheti át az ítélkezési tevékenységet, azonban a technológia gyors változása bármikor fordíthat ezen az állásponton. Az alkotmányjog szerepe a kérdéskörben az, hogy előzetesen kidolgozzon egy követelményrendszert, amelynek MI által való megfelelése esetén lehet a gépeket az igazságszolgáltatás feladatával felruházni. Ehhez olyan szabályozás szükséges, amely rezisztens a technológia mindenkori állásától.

Az MI tisztességes eljárásra gyakorolt hatását nem lehet általános megállapításokkal, egységesen megfogalmazni, mivel a különböző részjogosítványokra más irányú és tartalmú befolyással bírhat. Ebből kifolyólag a továbbiakban a 3. fejezetben részletezett csoportosítás mentén vizsgálom, mennyiben vezet hatékonyságra, vagy alapjogsérelemre az MI megjelenése az igazságszolgáltatás rendszerében.

82 KLEIN Tamás – TÓTH András: A robotika egyes szabályozási kérdései. In HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018. 75-94.

83 Nicolas PETIT: Law and Regulation of Artificial Intelligence and Robots-Conceptual Framework and Normative Implications. SSRN, 2017/March, 6-10.

<http://euro.ecom.cmu.edu/program/law/08-732/AI/Petit.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

6.1. Az eljáró bíróságra vonatkozó követelmények

6.1.1. Függetlenség

Az MI rendszere szükségszerűen visszavezethető minden esetben egy emberi programozóhoz, aki kezdetben belekódolta a tréning- és értékelő adatokat. Még a mélytanulás esetében sem „indulhat el” a gép kezdeti emberi közrehatás nélkül, annak ellenére, hogy később az MI önállóan, autonóm módon működik, értékel és fejlődik. Adat nélkül nem tud „elindulni” a következtetés folyamata, ezek fényében tud majd később döntést hozni. Ebből következően a függetlenség az MI kontextusában nem értelmezhető, így a továbbiakban helyette az autonómia szót használom, jelezve, hogy ezáltal már önmagában csorbul a tisztességes eljárás egy kulcseleme. Az autonómia esetünkben részleges függetlenséget takar, amelyet az MI kizárólag a kezdeti adatok rendelkezésre állása esetén tud elérni.

Ez az autonómia is könnyen csorbulhat: meghibásodás, sérült fájl vagy az input eszközökben felmerülő fizikai kár; biztonsági támadás; vagy hibás programozás esetén az MI elvesztheti a kontrollt saját működése felett. Az utolsó eshetőségben a tudatos programozás közvetlen, de nem szándékos következménye mutatkozik meg, így talán ez rejti magában a legtöbb megválaszolatlan kérdést.⁸⁴ Ezeket a veszélyeket elkerülendő, véleményem szerint mindig szükség lesz emberi kontrollra annak érdekében, hogy bármilyen meghibásodás esetén egy emberi bíró át tudja venni a döntéshozatalt. Ezekben az esetekben szükségszerűen és igazolhatóan embernek kell az MI helyébe lépni, ugyanakkor ez a gép autonómiájának sérülését eredményezi.

6.1.2. Pártatlanság

Az MI döntéshozatala esetén az egyik legvitatottabb aggályt annak pártatlansága veti fel. A pozitív oldalról elmondható, hogy a gép általi döntéshozatal képes kiküszöbölni azokat az elfogultsági veszélyeket, amelyek egy emberi bíró esetében rendre felmerülnek. MI bíráskodás során nem értelmezhető többek között, hogy mit és mikor evett, mennyire fáradt, vagy hogy milyen napszakban ítélezik. Nem gyakorol befolyást esetében továbbá az sem, hogy milyen megérzései és sejtelmek vannak, mik a személyes értékválasztásai és szimpatizál-

84 SCHERER, 2016. i.m. 366.

e a felekkel.⁸⁵ Éppen ellenkezőleg, az MI arra is alkalmazható, hogy kiszűrje a bírók döntése és indokolásai közötti hamis korrelációkat.⁸⁶

A részletesebb kifejtés érdekében visszanyúlok a 2. fejezetben kifejtett, amerikai államokban büntetőügyekben alkalmazott COMPAS rendszerhez. 2016-ban egy terhelt megtámadta a tisztességes eljárás sérelmére hivatkozva a bíróság COMPAS rendszer alkalmazásával hozott döntését. Érvelése szerint a szoftver ajánlási módszere diszkriminatív, mivel értékelés során túlságosan nagy hangsúlyt fektetett a terhelt származására, etnikai hovatartozására és nemére. A bíróság nem értett egyet a terhelt érvelésével, úgy találta, hogy a rendszer következtetése során egyaránt figyelembe vette a bűncselekmény súlyosságát és a terhelt büntetett előéletét is.⁸⁷ Bár a konkrét ügyben a fellebbviteli bíróság is helybenhagyta az ítéletet, az amerikai Pro Publica Intézet a COMPAS alkalmazásával hozott több, mint 10.000 bírósági döntés elemzését követően megállapította, hogy a visszaesés valószínűségének kiszámításakor valóban diszkriminatív módon jár el a rendszer.⁸⁸ A szoftver algoritmusai ugyan nem használják kifejezetten az etnikai hovatartozást inputként, az elemzés ennek ellenére feltárta, hogy a COMPAS számításai alapján a színesbőrű vádlottak nagyobb valószínűséggel minősülnek magas kockázatúnak.

A színesbőrű terheltek szabadlábra bocsátásuk után hiába nem követtek el újabb bűncselekményt, a magas kockázatúnak minősítés azt jelentette, hogy a bíróság szigorúbb bánásmódban részesítette őket.⁸⁹ Szintén aggályokat vet fel az alkalmazása abból a szempontból, hogy a lakóhely általi kategorizálás alkalmas arra, hogy egyes területeken gyakoribb rendőrségi járőrözést vezessenek, míg más helyekre így alacsonyabb ellenőrzés jut.⁹⁰ Álláspontom szerint aránytalan, esetenként veszélyes is lehet egy olyan kiemelt fontosságú feladatot mint a közbiztonság ellenőrzése, MI alapú prediktív rendszerekre alapítani.

Az MI elfogultsága továbbá tetten érhető az úgynevezett bizonytalansági elfogultság (*uncertainty bias*) nyomán is. Ez a fajta részrehajlás akkor merül fel, ha egy csoport alulreprezentált a mintában, így a vele kapcsolatos következtetések esetén magasabb a bizonytalanság foka. Az algoritmus elkerüli a kockázatot,

85 Tania SOURDIN: Judge v robot? Artificial intelligence and judicial decision-making. University of New South Wales Law Journal, 2018/4, 1114-1133.

86 Harry SURDEN: Machine Learning and Law. Washington Law Review, 2014/1, 87-115.

87 State v. Loomis - 2016 WI 68, 371 Wis. 2d 235, 881 N.W.2d 749.

88 Jeff Larson et al.: How We Analyzed the COMPAS Recidivism Algorithm.

<https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

89 Aziz Z. Huq et al: Algorithmic Decision Making and the Cost of Fairness. In Proceedings of the 23rd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge: Discovery and Data Mining, 2017. 1-10.

90 Ales ZAVRŠNIK: Criminal justice, artificial intelligence systems, and human rights. ERA Forum, 2020/4, 567-583.

ezért inkább olyan döntéseket hoz az előrejelzések alapján, amelyekben magabiztosabb. A gyakorlatban ez azt jelentheti, hogy a prediktív algoritmusok (például szabadlábra bocsátás esetén) előnyben részesítik azokat a csoportokat, amelyek jobban képviseltetik magukat a tréning adatokban.⁹¹ Így például, ha a múltban több fehér embert bocsátottak szabadlábra, mint színesbőrűt, vagy több embert az egyik lakóhelyről, mint más helyszínről, az MI nagyobb valószínűséggel követi ezt a példát a jövőben is, ezáltal újra generálva az esetleges téves felismeréseket. Így a gépi tanulás szándék hiányában is lehet elfogult, mivel nem tudja felismerni azt, hogy a statisztikai szempontból korrekt következtetések nem lesznek automatikusan helyesek is.⁹²

A fentebb tárgyalt kutatások azt bizonyítják, hogy az MI alapú döntéshozatal esetében nem zárható ki az előítélesség, annak csupán a szempontrendszere alakul át. Az az érv határozottan megállja a helyét, hogy az MI alapú döntéshozatal kiszűri a bíró „emberi mivoltából” eredő, sokszor tudat alatti elfogultságát. Mindazonáltal eddig nem értékelt jellemzők (például lakóhely, kábítószer fogyasztási szokások vagy foglalkozás) szolgálnak az MI döntése alapjául. Erre adható válaszként születtek olyan gondolati kísérletek, amelyek jogszabályi szinten szabályoznák a lakóhelyet vagy a foglalkozást, mint a diszkrimináció újabban megjelenő kategóriáit.⁹³ Álláspontom szerint ez a megközelítés azonban nem nyújt megfelelő védelmet a tisztességes eljáráshoz való jog szempontjából: az egyén az eljárás során nem szerez tudomást arról, hogy diszkriminatív tényezők alapján dönt róla az MI. Az újonnan megjelenő diszkriminációs kategóriák csak utólagos statisztikák alapján, ex post szabályozással ütközhetnének tilalomba. Ez azonban nem segít visszamenően az elfogult ítélet azon alanyán, aki már például letöltötte azt a szabadságvesztés büntetést, amit diszkriminatív alapokon szabtak ki számára. Mindent egybevetve az MI döntéshozatala veszélyezteti a pártatlanság elvének érvényesülését.

91 Bryce GOODMAN – Seth FLAXMAN: European Union regulations on algorithmic decision-making and a “right to explanation”. *AI Magazine*, 2016/3, 1-9.

92 G. KARÁCSONY Gergely: A mesterséges intelligenciák szabályozásának közjogi kérdései. In GLAVANITS Judit (szerk.): *A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 53-67.

93 bővebben lásd: Frederik BORGESIU: Strengthening legal protection against discrimination by algorithms and artificial intelligence. *The International Journal of Human Rights*, 2020/May, 1-22.

6.2. A bíróság eljárásához kapcsolódó garanciák

6.2.1. A bírósághoz fordulás joga

A bírósághoz fordulás jogához kapcsolódóan három részelemre térek ki a továbbiakban. Kifejtem az MI döntéshozatalnak a külső akadályok minimalizálására, az ítélet teljességére és a bíróság indokolási kötelezettségére vonatkozó hatásait.

A külső, materiális akadályokat az MI alapú döntéshozatal esetében sok szempontból hatékonyabban lehetne lebontani, mint a „hagyományos” igazságszolgáltatás keretei között. Az MI alapú ítélkezés esetén egy program el tudja látni egyszerre több bíró feladatát is, ezáltal csökkenthető lenne a bírói kar létszáma. Másrészt, MI igazságszolgáltatás esetén minden klasszikus értelemben vett beadvány, irat csak kódolt adat formájában értelmezhető, így a postai költségek is elkerülhetők lehetnének. Az előbbi az állam, az utóbbi pedig a felek oldalán eredményezhet jelentős költségcsökkenést.⁹⁴ Az MI részvétele határozottan növelhetné a rendszer költséghatékonyságát, könnyítve ezzel a bírósághoz fordulás jogának érvényesíthetőségén. Ugyanakkor bizonyos társadalmi csoportoknak, akik nincsenek a megfelelő technikai részletek birtokában, vagy csak szűkebb körben, pont hogy megnehezítené, vagy akár el is lehetetlenítené a bírósághoz fordulást.

Az ítélet teljessége körében fel lehet sorakoztatni érveket egyaránt az MI döntéshozatala mellett és ellen is. Mindkét érvelés alaptétele, hogy az MI kizárólag a rendelkezésre álló adatokból hozza meg a legoptimálisabb következtetést, a bírói döntést. Ez a pozitív oldalon azt is eredményezheti, hogy az MI az adatokból olyan következtetésekre is képes eljutni, amelyek egyszerűen nem merültek fel a bíró gondolkodása során, vagy még azelőtt talált egy számára „kielégítő” megoldást a jogvita feloldására, mielőtt elérkezhetett volna a legoptimálisabb konklúzióhoz. Ebben az esetben az MI felülkerekedik az ember kognitív határain.⁹⁵ Más szempontból ugyanakkor a rendelkezésre álló adatok sok esetben jelenthetik akár az MI korlátoltságát is. A valóságban általában egy-egy jogvita elbírálásához különböző helyekről szükséges információt szerezni a teljeskörű ítélet érdekében, ezt az MI önállóan nem képes felismerni és csak a betáplált, majd fejlődése során az ahhoz hasonló, „megszerzett” adatok alapján ítélkezik.

Bármilyen döntéshozatali folyamat esetén felmerülhetnek váratlan, előreláthatatlan szituációk, amelyekre az MI-t képtelenség felkészíteni. A

94 Richard M. RE - Alicia SOLOW-NIEDERMAN: Developing Artificially Intelligent Justice. Stanford Technology Law Review, 2019/2, 242-289. 255-256.

95 SCHERER, 2016. i.m. 364.

tudomány ezt a jelenséget hosszú fark problémának (*long tail problem*) nevezi, amely átvezet minket az MI egy másik hiányosságához.⁹⁶ Ez az általánosítás hiányának (*overfitting problem*) nevezett jelenség, amely esetében az MI kizárólag egy speciális kérdés megválaszolására képes, attól eltérő eseteket viszont már nem tud megoldani.⁹⁷ Nem tudja az előtte felmerülő ügyet szélesebb kontextusba helyezni, azt felmérni, hogy esetleg a meghatározott jogsértés szisztematikus hiányosságokból, általános jogrendszerbeli problémákból származik-e. Az utóbbira találhatunk példákat az EJEB ítélezési gyakorlatában. A bíróság a Volkov kontra Ukrajna ügyben nem csupán azt állapította meg, hogy a bírót jogszerűtlenül mentették fel tisztségéből, hanem ebből következően rámutatott arra is, hogy Ukrajnában szisztematikus válságban van az igazságszolgáltatás, amely problémával sürgősen foglalkozni kell.⁹⁸ Itt említhető továbbá a Gázsó kontra Magyarország ügy, ahol az EJEB az ésszerű idő követelményének konkrét megsértésének megállapításán és Magyarország marasztalásán túl felhívta a figyelmet a magyar jogszabályok kiigazításának szükségességére az ítéletnek való megfelelés érdekében.⁹⁹

Álláspontom szerint az indokolási kötelezettség MI általi teljesíthetetlensége jelenti a bírósághoz fordulás jogának egyik legfőbb sérelmét. Az MI a döntésének meghozatala során egy meghatározott eredményre jut, amely nem foglal magában indokolást, hogy miért és milyen lépések által jutott a megadott következtetésre.¹⁰⁰ Indokolás nélkül a döntés nem igazolható, nem nyújt garanciát arra, hogy nem önkényesen, vagy külső befolyás nyomására született.¹⁰¹ Legfőképp bonyolult ügyek esetében, egy igazolható érvelés fontosabbnak számít, mint maga az ítélet helyessége.¹⁰²

Az indokolás hiánya a döntéssel szembeni jogorvoslati jogot is kiüresíti, mivel a fél nem tudná megindokolni, mely érvekkel, milyen okból nem ért egyet.¹⁰³ Ezzel szemben felmerülhet ellenérvként, hogy ha az MI indoklás nélküli döntése ellen úgy lehet fellebbezni, hogy a fellebbezés változatlanul quasi első foknak minősüljön, akkor az előző érv nem állja meg a helyét. Meglátásom szerint ebben

96 FERENCZ, 2020.i.m. 20.

97 RE – SOLOW-NIEDERMAN, 2019.i.m. 270-271.

98 Volkov kontra Ukrajna, Application no. 21722/11. 2013. 01. 09.

99 Gázsó kontra Magyarország, Application no. 48322/12. 2015. 10. 16.

100 Nizan Geslevich PACKIN - Yafit LEV - ARETZ: Learning Algorithms and Discrimination. In Woodrow BARFIELD – Ugo PAGALLO (ed.): Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018. 88-114.

101 Maria DYMITRUK: The Right to a Fair Trial in Automated Civil Proceedings. Masaryk University Journal of Law and Technology, 2019/1, 27-44.

102 Tomas Julius BUOCZ: Artificial Intelligence in Court: Legitimacy Problems of AI Assistance in the Judiciary. Retskraft – Copenhagen Journal of Legal Studies, 2018/1, 41-59.

103 DYMITRUK, 2019. i.m. 39.

az esetben az MI indoklás nélküli döntése az eljárás szükségtelen fokaként az ésszerű idő követelményével ellentétesnek minősülhet, minden egyéb olyan részjogosítvány sérelme mellett, amelyet az MI önálló bíráskodása magával von.

Sem a fél, sem a társadalom nem juthat információhoz arra nézve, milyen magatartás számít jogszerűnek, milyen tények és érvek megvalósulása esetén lehet a jogsértést megállapítani. Véleményem szerint ebből az következne, hogy a jogkeresők a számukra kedvezőtlen döntéseket nem fogadnák el, mivel úgy vélnék, hogy indokolás nélkül nem jutottak igazsághoz. Ez pedig hosszú távon az egész jogrendszer stabilitását is képes lehet aláásni.

6.2.2. Az ésszerű idő követelménye

A bírósági eljárás hosszát tekintve az MI-nek tagadhatatlan az előnye. A döntés jogalapjának meghatározását, az ítélezési gyakorlat vagy a doktrína elemzését pontosabban és összehasonlíthatatlanul gyorsabban hajthatná végre, mint bármely emberi bíró. A jogi érvek hosszú keresése néhány másodpercre rövidíthető. A bírósági akták nehéz elemzése szintén az MI eszközök alkalmazásának egy lehetséges területe lehet. A megspórolt időt a bírók eltölthetnék a nehezebb kérdések mérlegelésével. Az egyhangúságnak, a kimerültségnek, valamint az emberi test egyéb korlátainak ellenálló számítógépes rendszer képes lenne ugyanolyan jól, vagy akár még pontosabban is ellátni ezt a munkát, mint az emberek.¹⁰⁴ Összességében elmondható, hogy az ésszerű idő követelményére minden esetben pozitív hatást gyakorol az MI, legyen szó a releváns esetjogról szóló, vagy az ügyet érdemben eldöntő következtetésről. A bíróság működésének hatékonysága határozottan növelhető, ebből következően az MI ebből a szempontból a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülését is elősegíti.

6.3. A nyilvánosság követelménye

Ahogy arra a gépi tanulás ismertetésénél is kitértem, az MI döntéshozatali folyamatának lekövetése még a tervező programozók számára is akadályokba ütközik. Működési láncra ugyanis nehezen, vagy egyáltalán nem fejthető vissza, miután kikerül az emberi kezekből. Ez kihatással van a nyilvánosság követelményének érvényesülésére is. Megítélésem szerint a részelemek közül a tárgyalás nyilvánossága biztosítható a hagyományos igazságszolgáltatásra vonatkozó szabályok mentén. Az ítélet nyilvánosságának elve, ha nem is közvetlenül, de sérül azáltal, hogy az MI ítélezése esetén a döntés indoklása fogalmilag lehetetlen.

¹⁰⁴ DYMITRUK, 2019. i.m. 36-37.

Mindazonáltal a legaggályosabb tartalmi elem véleményem szerint a bírósági iratok nyilvánossága, mivel az MI nem képes betekintést nyújtani a számítógépes adatokká formált beadványokba a félnek. Tulajdonképpen ez már a döntéshozatalának emberi ésszel nehezen felfogható gyorsaságából eredően is lehetetlen. Mire a fél kérelmezhetné meghatározott adatok kiadását, az MI már meg is hozta a döntését.

A körülményeket tovább nehezíti, hogy az MI rendszerek nagy többségében multinacionális vállalatok vagy állami ügynökségek hosszan tartó fejlesztésének termékei, amelyeknek üzleti, vagy nemzetpolitikai érdekük fűződik a döntéshozatali modellek titokban tartásához. Ez utóbbi probléma megoldhatónak tűnhet transzparenciára kötelező szabályok megalkotásával.¹⁰⁵ Az átláthatóság hiánya az elszámoltathatóságot is akadályozza, így ehelyütt is felmerülhet az önkényes döntéshozatal veszélye.¹⁰⁶ A gépi „gondolkodás” átláthatatlansága mellett felhozható érv, hogy az emberi agy működése sem ismerhető meg teljesen, nem lehetséges döntésének háttérbeli mozzanatokról pontos képet festeni.¹⁰⁷ Úgy gondolom, hogy ez az érv két szempontból is téves: egyrészt, egy emberi bírótól bármikor kérhető indokolás, amely ha nem is teljesen, de közelebb visz minket a gondolkodásához, erre azonban az MI esetében nincs lehetőség. Másrészt, az MI működésének vizsgálatakor a mérce a tisztességes eljárás követelménye, nem az emberi bírászkodás. A garanciákat nem megfelelő az emberi ítélkezéshez viszonyítani, hiszen az ő esetükben is felmerülhet a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme.

6.4. Egyéb szempontok

A fejezet utolsó alfejezetben azokat az érveket és szempontokat veszem számba, amelyek plasztikusan egyik, fentebb kifejtett kategóriába sem illenek bele. Mégis úgy gondolom, hogy az MI tisztességes eljáráshoz való jogra gyakorolt hatásának vizsgálata figyelembevételük nélkül nem végezhető el komplex módon.

¹⁰⁵ BURRELL, 2019. i.m. 3.

¹⁰⁶ PACKIN - LEV - ARETZ, 2018. i.m. 93.

¹⁰⁷ Aziz Z. Huq: A Right to a Human Decision. Virginia Law Review, 2020/3, 611-688.

6.4.1. Mérlegelés és méltányosság

A jogi szabályozás tele van általános magatartási normákkal és generálklauzulákkal. Tartalmuk az eset összes körülményétől függ, amelyeket a bíró egyenként, és egymáshoz viszonyítva is mérlegel. Legfőképp a nehéz ügyek során (*hard cases*) a bírónak nem csupán jogszabályok, és esetjog alapján kell eldöntenie a jogvitát, hanem felmerülnek társadalmi, morális és etikai kérdések is. Első ránézésre minimum bonyolultnak, ha nem lehetetlennek tűnik olyan számítási módszert találni, amely képes az erkölcsi ítéletek meghozatalára vonatkozó jogszabályok alkalmazására. Másrészt, felmerülnek olyan, ehhez kapcsolódó kihívások, mint például egy etikailag fontos helyzet felismerése, az alapvető és a lényegtelen információk megkülönböztetése, vagy a kezdeti információk elegendő mennyiségének meghatározása.¹⁰⁸

A szakirodalomban a mérlegelés problematikájára plasztikus példaként szolgál a villamos-dilemma (*trolley problem*). Lényege, hogy egy elszabadult villamoskocsi rohan a sínen, amelyre öt ember van lekötözve. Lehetőség van viszont arra, hogy a vonatot a váltó állításával egy másik sínre irányítsuk, amelyhez csak egy ember van lekötözve. Morálisan mi a helyes eljárás? Hagyni a villamost az eredeti pályáján, vagy a váltó átállításával minimalizálni az emberáldozatot? Általánosabban megfogalmazva arról kell döntést hozni, hogy ha több kockázati tényezőt észlel a robot, milyen beprogramozott szempontok alapján válasszon ezek közül.¹⁰⁹ Természetesen ezt a dilemmát emberi döntés esetében sem lehet feloldani, épp azért, mert végső soron morális szempontok alapján kell megítélni az ilyen helyzeteket.

Hosszú távon a mérlegelés nélküli bírósági határozatok már nem az ügyek eseti indoklásán, hanem a más bíróságok által korábban megítélt adatokhoz kapcsolódó tiszta statisztikai számításra alapulnának.¹¹⁰ Még akkor is, ha az MI kezdetlegesen valamilyen súlyozást bele is programoz a rendszerbe, - mint ahogyan a gépi tanulás folyamatánál láttuk - az a működése elindulását követően teljesen más irányba is fejlődhet. Álláspontom szerint a tisztességesség generálklauzulájába beletartozik az ügyek mérlegelése, és nem csupán a pozitív jogi rendelkezéseken alapuló megítélése. A bírónak fel kell ismernie, ha egy jogvitának a konkrét jogviszonyon túlnyúló jelentősége van, így annak eldöntése szélesebb körű következményekkel is jár, mint az adott egyének helyzetének alakulása. A tágabb kontextusba helyezés és az ennek fényében történő

108 Alina PASTUKHOVA: Artificial Intelligence as a Judge: Can We Rely on a Machine? 36.

https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/376/194/RUG01-002376194_2017_0001_AC.pdf?fbclid=IwAR36TWzQ8OdcwzHDYlIteVQNStxy481EjKdaMz-2aAmv2PeGlt9grglRxy [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

109 LŐRINCZ, 2019. i.m. 8.

110 CEPEJ, 2018. 15.

mérlegelés a felek számára is igazolhatóbb, továbbá a jogrendszer szempontjából is elfogadhatóbb ítéleteket szülhet.

6.4.2. Fegyveregyenlőség

Az MI eszközök használata megkönnyítheti az eljárásokat a technológiában jártas felek számára, és ellenkezőleg, nehézségeket okozhat azoknak, akik kevésbé ismerik a legújabb vívmányokat. Lehetséges, hogy a felek különböző technológiai képességeik vagy például életkoruk miatt kiegyensúlyozatlan helyzetbe kerülnek. Ennélfogva a prediktív igazságszolgáltatási rendszerek sérthetik a fegyveregyenlőség, és ezáltal a tisztességes eljáráshoz való jog elvét.¹¹¹ A kérdéskör az EJEB előtt is felmerült, amelynek során a bíróság elvi élel megállapította, hogy amennyiben egy büntetőperben az ügyészség és a nyomozó hatóság MI e-Discovery szoftver segítségével gyűjti és tárolja a nyomozás dokumentumait, ebben az esetben is biztosítani kell a terhelt számára, hogy ezeket a bizonyítékokat megismerhesse és felhasználhassa saját védelme érdekében.¹¹²

A következő fejezetben az iménti megállapításaim alapján tesztek kísérletet a dolgozat elején feltett kérdések megválaszolására. Azonos felbontásban vizsgálom azt, hogy összeegyeztethető-e a tisztességes eljáráshoz való joggal, ha az MI (I) a bírósági eljárás egy meghatározott szakaszában kutatási, vagy szakértői feladatokat lát el; (II) ha a bírói ítélezést teljes egészében önállóan végzi el, majd egy javaslatot terjeszt elő a döntés tartalmára, amelyet a bíróságnak kell később jóváhagynia vagy (III) ha önállóan hoz végleges és jogerős döntéseket emberi közreműködés nélkül.

¹¹¹ CEPEJ, 2018, 47-48.

¹¹² Sigurdur Einarsson a. o. kontra Izland, no. 39757/15, 2019 június 4.

7. Megoldási javaslatok

7.1. MI, mint a bírósági munkát segítő és kiegészítő megoldás

Kanadában az ontarioi bíróság 2018-ban egy kártérítési per során megállapította, hogy a jogi képviselő által végzett kutatómunka azonos módon elérhető lett volna MI kutatószoftver által is, még hozzá jelentősen olcsóbban. Ebből kifolyólag úgy döntött, hogy a felperes által követelt költségtérítés a kutatómunka díjának mértékével arányosan csökkentésre szorul.¹¹³ Annak ellenére, hogy a döntésben kifejezetten a jogi képviselő oldalán jelent meg az MI alkalmazása, mint munkát támogató eszköz, ugyanezen érvek felhozhatók véleményem szerint a bíróságok eljárásai tekintetében is.

Összességében ezek a programok a bírói munka mérlegelés nélküli, kreativitást vagy kifejezett szakértelmet nem igénylő részét tudják helyettesíteni. Az egyes elemzésekből, vagy adatbányászatokból nyert eredmények a bíróság belátástól függően gyakorolnak majd befolyást az ügy végkimenetelére. Különösen a precedens vagy korlátozott precedens alapú igazságszolgáltatási rendszerekben, a releváns ügyek megtalálása és felhasználása kulcsfontosságú lehet. Ezeket a feladatokat az MI összehasonlíthatatlanul gyorsabban tudja ellátni, mint az ember, nincs behatárolva az emberi szervezet fizikai vagy szellemi határai által. Ebből következően az ésszerű idő követelménye magasabb szinten érvényesülhet, a bírósági eljárások hosszának lerövidülése kétségtelenül a hatékonyság fokozását eredményezi. Az ésszerű idő követelményének teljesülése a jogbiztonság érdekeit is szolgálja, az egyén jogvitája hamarabb lezárulhat, bizonytalan, függő helyzete kevesebb ideig tart.

Ezzel szemben nem hozható fel olyan részjogosítvány, amely sérülne az MI bírósági munkát segítő és kiegészítő alkalmazása során. Amennyiben az MI következtetésének eredménye például a releváns esetjogról csupán az egyik fél érvelését látszik alátámasztani, ez nem minősül elfogultságnak és még mindig csak egy faktor a bíró döntését megalapozó tényezők közül. Ha a bíróság az eset szerinti tényeket és azok bizonyítékait az MI-vel ellentétesen értékeli, a konkrét döntésében ezek minden bizonnyal fajsúlyosabbak lesznek. Ráadásul, ha ugyanezen feladatokat ember végezné, mérlegelést nem igénylő mivoltukból fakadóan ő is azonos, vagy akár még pontatlanabb eredményre jutna. Véleményem szerint minden bíróságon szükséges kialakítani a technikai feltételeket ahhoz, hogy a bírók hozzáférhessenek az MI munkát segítő és kiegészítő megoldásaihoz, és azokat alkalmazhassák a hatékonyabb ítélkezés érdekében.

¹¹³ Cass v. 1410088 Ontario Inc., 2018 ONSC 6959.

A bíróságok munkáját segítő megoldások esetében két csoportba rendezhetjük a tisztességes eljáráshoz való jog részjogosítványait abból a szempontból, hogy az MI milyen befolyást gyakorol rájuk.

MI által potenciálisan jobban érvényesülő	MI által potenciálisan nem érintett
ésszerű idő követelménye	függetlenség
	pártatlanság
	bírósághoz fordulás joga
	nyilvánosság
	fegyveregyenlőség

7.2. MI javaslat a bírói döntésekre

Ebben az esetben hiába van alávetve az MI döntése utólagos bírói felülvizsgálatnak, álláspontom szerint ez a megoldás nem valósulhat meg a tisztességes eljáráshoz való jog aránytalan sérelme nélkül. Az MI által megfogalmazott javaslat jóváhagyása esetén teljes értékű, végleges döntés születik, így az MI-re, mint bíróra vonatkozó érvek változatlanul érvényesek akkor is, ha csupán javaslatot tesz. Ebből kifolyólag ezeket részletesebben a következő alfejezetben tárgyalom. Ehelyütt inkább az emberi utólagos jóváhagyás szerepéről fejtem ki álláspontomat.

Az első meglátásomat pszichológiai kutatások eredményeire alapítom. Amikor az emberek rendelkezésére állnak MI döntéshozatali segédeszközök, akkor hajlamosabbak követni tanácsaik tartalmát. Alacsony a valószínűsége, hogy a döntéshozók a javaslat után további információkat keressenek, vagy a rendelkezésükre álló információt újból, komplex módon feldolgozzák.¹¹⁴ Figyelembe véve ezen folyamatok tudat alatti befolyásoló jellegét, vissza se követhető tulajdonképpen, hogy a bíróság emiatt hagyta-e jóvá a javaslatot. Ha ez az érv még általánosan nem is állja meg a helyét, nem beszélhetünk tisztességes eljárásról, ha akár egy esetben is ilyen okokból válik az MI bírói döntésre vonatkozó javaslata.

¹¹⁴ Linda SKITKA - Kathleen L. MOSIER - Mark BURDICK: Does automation bias decision-making? International Journal of Human-Computer Studies, 1999/5, 991-1006.

Az ember pszichológiai működésén túl az ésszerű idő szempontjából is önellentmondásosnak tűnik az MI javaslat megoldása a bírói döntések előkészítése céljából. Álláspontom szerint ahhoz, hogy egy bíró döntést tudjon hozni a javaslat jóváhagyásáról, vagy annak elutasításáról, behatóan ismernie kell az adott ügyet. Az ezzel ellenkező magatartás ellentmondana a bírótól megkövetelt szakmai követelményeknek, miszerint a bíró döntését saját meggyőződése és a hatályos jogszabályok alapján köteles meghozni. Az ügy tanulmányozása során pedig ugyanazt a folyamatot veszi lépésről lépésre, mintha ő döntené el az ügyet. Ebből kifolyólag az ésszerű idő szempontját az eljárás „felesleges megkettőződése” hátrányosan érinti, a tisztességes eljáráshoz való jog részjogosítványai közül még az ésszerű idő követelménye is sérül.

Összefoglalóan, véleményem szerint az MI által bírói döntésre tett javaslat nem valósulhat meg a tisztességes eljáráshoz való jog aránytalan sérelme nélkül. Ebből következően, ilyen formában nem vehet részt az MI az igazságszolgáltatásban.

7.3. MI, mint önálló bíró

A 6. fejezetben kifejtett vizsgálatok alapján úgy gondolom, hogy az MI nem végezhet semmilyen körülmények között sem önálló igazságszolgáltatási tevékenységet a tisztességes eljáráshoz való jog aránytalan sérelme nélkül.

Az MI az ember számára szükséges időtartam töredéke alatt képes jogvitákat lezárni, valamint a bírósági eljárással járó költségek is csökkenthetők esetében. Az eljárás gyorsasága, valamint az anyagi korlátok enyhítése kétséget kizáróan pozitív hatással bír az ésszerű idő követelményére és a bírósághoz fordulás jogának érvényesülésére.

Az MI döntéshozatali folyamata a tudomány és a technika jelenlegi állása szerint átláthatatlan, a gép a következtetését nem képes indokolni. Egyszerűbb, kevesebb lépésből álló ítélkezési feladatok esetén ez csupán a logikai következtetések és az adatok súlyozási szempontjainak megismerésén keresztül lehetne esetenként visszakövethető. Ahol a jogvita viszont mérlegelést igényel, ott ezt az MI egyáltalán nem tudja teljesíteni. Ezáltal sérül a bírósághoz fordulás joga és a nyilvánosság elve.

Az MI ki van téve az „elindításakor” beprogramozott adatoknak, sosem nem válhat ettől független rendszerré. Ezen felül a társasbíráskodás elve sem értelmezhető az MI koncepciójában, mivel az nem tud döntéshozatali folyamata alatt más (MI) bírókkal tanácskozni, nem tudja következtetését meggyőzés alapján igazítani. Alkalmazása kétségtelenül alkalmas arra, hogy kiküszöbölje az

emberi természetből fakadó korlátoltságokat, azonban arra nem képes, hogy az esetlegesen a rendszerébe kerülő előítéletességet kiszűrje. Ennek következtében a függetlenség követelménye sérül, a pártatlanság veszélyeztetetté válik.

A fentebb kifejtett érvekből az látható, hogy az MI ítélkezése mellett annak költség- és időtakarékosága szól, ellene viszont tulajdonképpen a tisztességes eljáráshoz való jog összes többi részjogosítványának sérelme. Megítélésem szerint a tisztességesség nem áldozható fel teljes mértékben a hatékonyság oltárán, ez a jog aránytalan csorbulásához vezetne.

Mindent összefoglalva, három csoportba rendezhetjük a tisztességes eljáráshoz való jog részjogosítványait abból a szempontból, hogy az MI bírósági eljárásban javaslattevő vagy önálló döntéshozó formában történő részvétele milyen befolyást gyakorol rájuk.

MI által potenciálisan jobban érvényesülő	MI által potenciálisan korlátozott	MI által nem érintett
ésszerű idő követelménye	függetlenség	tárgyalás nyilvánossága
bírósághoz fordulás joga a materiális korlátok szempontjából	pártatlanság	
	ítélet teljessége	
	indokolás kötelezettsége	
	bírósági iratok nyilvánossága	
	fegyveregyenlőség	

Emellett megállapítható, hogy nehézségekbe ütközhet a méltányosság és a mérlegelés MI általi gyakorolhatósága.

Felmerülhet kompromisszumos megoldásként egy olyan igazságszolgáltatási rendszer felépítése, ahol a jogkeresők választásán múlna, hogy jogvitájukat MI vagy ember bíró által kívánják feloldani. Megítélésem szerint azonban ez a koncepció több szempontból is ellentétes az alkotmányos követelményekkel.

Első ellenérvként felhozható, hogy ha az igazságszolgáltatás egy része indoklással ellátott, mérlegelés alapján hozott döntésekből állna, az ügyek másik halmazában viszont pár mondatból álló számítások és következtetések találhatók, az egész joggyakorlat konzisztenciája atomjaira hullana. Másrésről, hiába a felek kérelme alapján kerülne sor a szétválasztásra, így nem érvényesülne a törvény és a bíróságok előtti egyenlőség. Harmadrésről, az állam objektív kötelessége a tisztességes eljáráshoz való jog követelményének betartása és betartatása, nem tehető az egyén választásától függővé az alapjogvédelem szintje.

8. Megoldási javaslatok Magyarországra nézve

Dolgozatom végén megfogalmazom azokat a javaslatokat, amelyekkel meglátásom szerint érdemes lehetne kiegészíteni Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiáját. A bírósági eljárásokban a mérlegelést nem igénylő, előkészítő feladatokat a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme nélkül, ugyanakkor összehasonlíthatatlanul gyorsabban végezhetné MI rendszer. Ide tartoznak a 2.1. fejezetben felsorolt jogi kutató, vagy e-Discovery rendszerek. Ezen kívül az igazságügyi szakértők,¹¹⁵ a fordítók¹¹⁶ és tolmácsok szerepét is betölthetné MI. Az általuk végzett tevékenységek szempontjából kiemelt jelentősége van a pontosságnak és a gyorsaságnak, ugyanakkor nem igényelnek mérlegelést. Feladatuk MI általi ellátása esetén nem húzódhatnának el a bírósági eljárások abból az okból, mert nem áll rendelkezésre elérhető szakember. Ennek érdekében meg kell teremteni a támogató, ugyanakkor garanciákkal körülbástyázott szabályozási környezetet. Az egyik legfontosabb bástya az MI alkalmazásának transzparenciája, annak biztosítása, hogy az egyén minden esetben tudomást szerezhesen arról, hogy esetében MI-t használnak. Tiltakozása esetén pedig elérhető legyen számára az MI munkájának ember általi felügyelete vagy helyettesíthetősége. Ezáltal az igazságszolgáltatás égisze alapjog-konform módon válhatna effektívebbé.

Záró gondolatok

Olvasható a szakirodalomban olyan érvelés, amely az MI igazságszolgáltatásban történő részvételét is tulajdonképpen a Turing-teszt alapján értékeli: ha az MI is tud olyan következtetésre jutni, mint az ember, akkor nem szükséges néznünk azt, hogy az milyen folyamat eredménye.¹¹⁷

A probléma ennél azonban sokkal komplexebb. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy az MI helyettesítheti a bírói döntéshozatalt, ezzel azt is legitimáljuk, hogy bármilyen jogvitánk esetében kizárólag egy párszavas eredményt kapunk, amelyet egy életidegen gép, programozók által kódolt folyamata során hozott meg. Az egész igazságszolgáltatásba vetett köztisztéletet alapjaiban ássa alá, ha egy hosszú tanulás és munka árán kinevezett bíró döntése és egy algoritmikus következtetés közé egyenlőségjelet teszünk. A „racionális” számítások önmagukban nem teszik az eljárást tisztességessé, az igazságszolgáltatás érinthetetlen magjaként funkcionáló „nem racionális” elemek minden időben, helyen és esetben elválaszthatatlanok a tisztességességtől. Tulajdonképpen ők

115 Amy J. SCHMITZ: Expanding Access to Remedies through E-Court Initiatives. Buffalo Law Review, 2019/1, 89-163.

116 Eugene VOLOKH: Chief Justice Robots. Duke Law Journal, 2019/6, 1135-1192.

117 VOLOKH, 2019. i.m. 1138.

adják az eljárás tisztességességét abban az esetben is, ha az eljárás egyébként nem felelne meg egyes eljárási garanciáknak.

A jog életviszonyokat szabályozó, jogokat érvényesítő és kötelezettségeket kikényszerítő szerepét nem veheti át a „programozásba ágyazott vélemény” koncepciója. A nem a jogon, és esetlegesen jogon kívüli társadalmi, erkölcsi és etikai szempontokon nyugvó mérlegelés, hanem a neuronhálózatokon végigfutó következtetés nem jelentheti a végérvényűnek elfogadott döntés alapját. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a jog szerinti igazságot nem válthatja fel a „kód szerinti igazság”.

Az MI alapú megoldások a bíróságok támogatására szolgálhatnak abban az esetben, ha az időtakarékosság és a tisztességesség egyidejűleg, egymást nem elnyomva érvényesülhet. Ehhez az emberek és a mesterséges intelligencia eredményes együttműködése szükséges, az előbbi kulcspozíciójának megőrzése mellett. A hatékonyság végső soron az időtakarékosságon túl abban áll, hogy a jogkereső egyén azt érezze, hogy ügyében valóban igazságot szolgáltatottak, amely ezután ítélt dologként képes fogódzót nyújtani a jövő számára. Ezt emberen kívül jelen pillanatban nem tudja más megvalósítani. Ezért úgy tartom, hogy igazságszolgáltatás „nyomokban tartalmazhat kódokat”, azonban az MI nem veheti át az irányítást az ember helyett.

Az MI bírók elutasításával az alkotmányjog szerepe itt nem ér véget, hiszen ez a következtetés a technikai fejlődés pillanatnyi állapotára reflektál, a körülmények azonban a mesterséges intelligenciák további fejlesztésével változhatnak. Ezért a következő időszakban célszerű lenne végiggondolni azt, hogy milyen alkotmányos elvárásokat támasztunk valójában egy bíróval szemben, majd ezt követően dönthetjük el azt, hogy egy MI-nek milyen készségekkel kell rendelkeznie a jövőben ahhoz, hogy bíróként eljárhasson. Az ilyen irányú tudományos diskurzus megélénkülése egyrészt hozzájárulhatna ahhoz, hogy új kontextusba helyezzük a bíróságok karakterét, másrészt hosszú távon kijelölhetné azt, hogy meddig mehetünk el az MI kínálta előnyök felhasználásában az igazságszolgáltatás terén és melyek azok a kompetenciák, amelyek a technikai fejlődés további irányaitól függetlenül is emberi ellenőrzés alatt kell, hogy maradjanak.

Irodalomjegyzék

Monográfiák

Angol nyelven

1. Frédéric Edel: The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2017.
2. Ana Koprivica Harvey: Right to a fair trial in civil law cases. In Rainer Grote - Rüdiger Wolfrum – Frauke Lachermann (ed.): Max Planck Encyclopedia of comparative constitutional law. New York, Oxford University Press, 2017.
3. Nizan Geslevich Packin - Yafit Lev Aretz: Learning algorithms and discrimination. In Woodrow Barfield – Ugo Pagallo (ed.): Research handbook on the law of artificial intelligence. Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018. 88-114.
4. Richard Susskind: Online Courts and the future of justice. Oxford, Oxford University Press, 2019.
5. Yoshua Bengio: Deep learning. Cambridge, MIT Press Ltd, 2017.

Magyar nyelven

6. G. Karácsony Gergely: A mesterséges intelligenciák szabályozásának közjogi kérdései. In Glavanits Judit (szerk.) A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 53-67.
7. Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Budapest, Századvég, 2009.
8. Klein Tamás – Tóth András: A robotika egyes szabályozási kérdései. In Homicskó Árpád Olivér (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018. 75-93.
9. Klein Tamás – Tóth András (szerk.): Technológia jog – Robotjog - Cyberjog. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2018.
10. Lamm Vanda (szerk.): Emberi jogi enciklopédia. Budapest, HVG-ORAC Kiadó Kft., 2018.
11. Navratil Szonja: Az igazságszolgáltatás nyilvánossága. Összehasonlító elemzés. In Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika összehasonlító jogi tanulmányok. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011.
12. Stuart Russell – Peter Norvig: Mesterséges intelligencia modern megközelítésben. Budapest, Panem Könyvkiadó, 2005.
13. Trócsányi László - Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2014.

14. Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások az információs társadalomban. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018.

Folyóirat cikkek

Angol nyelven

1. Frederik Borgesius: Strengthening legal protection against discrimination by algorithms and artificial intelligence. *The International Journal of Human Rights*, 2020/May, 1-22.
2. Tomas Julius Buocz: Artificial intelligence in court: legitimacy problems of ai assistance in the judiciary. *Retskraft – Copenhagen Journal of Legal Studies*, 2018/1, 41-59.
3. Jenna Burrell: How the machine thinks: understanding opacity in machine learning algorithms. *Big Data and Society*, 2016/1, 1-12.
4. Maria Dymitruk: The right to a fair trial in automated civil proceedings. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 2017/1, 27-44.
5. Bryce Goodman – Seth Flaxman: European Union regulations on algorithmic decision-making and a “right to explanation”. *AI Magazine*, 2016/3, 1-9.
6. Michael Guihot - Anne F. Matthew – Nicolas P. Suzor: Nudging robots: innovative solutions to regulate artificial intelligence. *Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law*, 2018/2, 385-456.
7. Aziz Z. Huq at al.: Algorithmic Decision making and the cost of fairness. 1 Proceedings of the 23rd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, 2017. 1-10.
8. Aziz Z. Huq: A right to a human decision. *Virginia Law Review*, 2020/3, 611-688.
9. John McCarthy et al.: A proposal for the dartmouth summer research project on artificial intelligence. *AI Magazine*, 2006/4, 2-4.
10. Richard M. Re - Alicia Solow-Niederman: Developing artificially intelligent justice. *Stanford Technology Law Review*, 2019/2, 242-289.
11. Dory Reiling: Courts and artificial intelligence. *International Journal for Court Administration*, 2020/2, 1-10.
12. Matthew U. Scherer: Regulating artificial intelligence systems: risks, challenges, competencies, and strategies. *Harvard Journal of Law and Technology*, 2016/2, 358-376.
13. Amy J. Schmitz: Expanding access to remedies through e-court initiatives. *Buffalo Law Review*, 2019/1, 89-163.
14. Linda Skitka - Kathleen L. Mosier - Mark Burdick: Does automation bias decision-making? *International Journal of Human-Computer Studies*, 1999/5, 991-1006.
15. Tania Sourdin: Judge v robot? Artificial intelligence and judicial decision-making. *University of New South Wales Law Journal*, 2018/4, 1114-1133.

16. Harry Surden: Machine learning and law. Washington Law Review, 2014/1, 87-115.
17. Eugene Volokh: Chief justice robots. Duke Law Journal, 2019/6, 1135-1192.
18. Xue-Wen Chen - Xiaotong Lin: Big Data deep learning: challenges and perspectives. IEEE Access, 2014. 514-525.
19. Ales Završnik: Criminal justice, artificial intelligence systems, and human rights. ERA Forum 2020/4, 567-583.

Magyar nyelven

20. Bakos Kitti: A tisztességes eljáráshoz való jog a jogágak határán. De iurisprudentia et iure publico – Jog- és Politikatudományi Folyóirat, 2011/2, 1-17.
21. Bárd Károly: Bírói függetlenség az Európai Unió társult országaiban. Hol állunk mi magyarok? Fundamentum, 2002/1, 5-15.
22. Békés Ádám: A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése a strasbourgi bíróság esetjoga alapján. Állam - és jogtudomány, 2017/4, 80-91.
23. Eszteri Dániel: Hogyan tanítsuk jogszerűen a mesterséges intelligenciánkat Magyar Jog, 2019/12, 669-681.
24. Kálmán Kinga – Tanner Balázs: LegalTech Forradalom – Üssük fel a CodeX-et! Ars Boni, 2019/3-4, 14-18.
25. Lőrincz György: A mesterséges intelligencia alkalmazásával hozott döntés jogi megítélésének egyes kérdései. Gazdaság és jog, 2019/4, 1-7.
26. Salgó Nóra: A bírói függetlenség összehasonlító megközelítésben. Comparative Law Working Papers, 2019/1, 1-34.

Nemzetközi egyezmények és az Alaptörvény

1. az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet
2. az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény
3. Az Európai Unió Alapjogi Chartája
4. Magyarország Alaptörvénye

Jogszabályok

1. a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény
2. a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény
3. a büntető eljárásról szóló XC. törvény

EJEB döntések

1. Bellet kontra Franciaország, Application no. 333-B, 1995. 12. 04.
2. Fretté kontra Franciaország, Application no. 36515/97, 2002. 02. 26.
3. Gázsó kontra Magyarország, Application no. 48322/12. 2015. 10. 16.

4. Golder kontra Egyesült Királyság, Application no. 18, 1975. 02. 21.
5. Kraska kontra Svájc, Application no. 254-B, 1993. 04. 19.
6. Micallef kontra Málta, Application no. 17056/06, 2009. 10. 15.
7. Ryakib Biryukov kontra Oroszország, Application no. 14810/02, 2008. 01. 17.
8. Sigurdur Einarsson a. o. kontra Izland, Application no. 39757/15, 2019. 06. 04.
9. Volkov kontra Ukrajna, Application no. 21722/11, 2013. 01. 09.

AB döntések

1. 8/1992. (I. 30.) AB határozat
2. 59/1993. (XI. 29.) AB határozat
3. 58/1995. (IX. 15.) AB határozat
4. 67/1995. (XII. 7.) AB határozat
5. 4/1998. (III. 1.) AB határozat
6. 6/1998. (III. 11.) AB határozat
7. 14/2004 (V. 7.) AB határozat
8. 20/2005. (V. 26.) AB határozat
9. 19/2009. (II. 25.) AB határozat
10. 72/2009. (VII. 10.) AB határozat
11. 7/2013. (III. 1.) AB határozat
12. 3165/2014. (V.23.) AB végzés
13. 3325/2014. (XII.10.) AB végzés
14. 3060/2015. (III. 31.) AB végzés

Külföldi bírósági döntések (Wisconsin, Amerikai Egyesült Államok és Kanada)

1. State v. Loomis - 881 N.W.2d 749 (Wisconsin Supreme Court. 2016).
2. Cass v. 1410088 Ontario Inc., 2018 ONSC 6959.

Internetes hivatkozások

Angol nyelven

- 1) Taiwo Oladipupo Ayodele: Types of machine learning algorithms. In: Yagang Zhang: New advances in machine learning. IntechOpen, 2010. <https://www.intechopen.com/books/new-advances-in-machine-learning/types-of-machine-learning-algorithms> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 2) Arnfinn Bardsen: Reflections on "fair trial" in civil proceedings according to article 6 § 1 of the european convention on human rights. <https://scandinavianlaw.se/pdf/51-5.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 3) BCG foundation centre for public impact: criminal justice. durham constabulary's ai decision aid for custody officers.

- <https://resources.centreforpublicimpact.org/production/2019/01/CPI-AI-Case-Study-Criminal-Justice.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 4) Nilton Correia da Silva: Document type classification for Brazil's supreme court using a Convolutional Neural Network. The Tenth International Conference on Forensic Computer Science and Cyber Law. <http://icofcs.org/2018/ICoFCS-2018-001.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 5) European commission for the efficiency of justice (CEPEJ): European ethical charter on the use of artificial intelligence in judicial systems and their environment. adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018)
https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/196205/COUNCIL%20OF%20EUROPE%20-%20European%20Ethical%20Charter%20on%20the%20use%20of%20AI%20in%20judicial%20systems.pdf?fbclid=IwAR3OVrozQfA7aJHNkw-WzmLtXZXrk_F2TB0KV4SnilbRxyvWbSQKSfIQ1H4 [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 6) European Judicial Network Training (EJNT) Themis competition semi-final D: Judicial ethics and professional conduct: Artificial intelligence and the judicial ruling.
<http://www.ejtn.eu/PageFiles/17916/TEAM%20PORTUGAL%20I%20TH%202019%20D.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 7) European Judicial Network Training (EJNT) Themis competition semi-final D: The judge of the future: artificial intelligence and justice.
<http://www.ejtn.eu/PageFiles/17916/TEAM%20ITALY%20II%20TH%202019%20D.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 8) European Union agency for fundamental rights: #BigData: Discrimination in data-supported decision making.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-focus-big-data_en.pdf [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 9) Yufeng Guo: 7 steps of machine learning.
<https://towardsdatascience.com/the-7-steps-of-machine-learning-2877d7e5548e> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 10) Mark Halpern: The trouble with the turing test. 2006.
<https://www.thenewatlantis.com/publications/the-trouble-with-the-turing-test> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 11) Tiia-Helina Heikkinen: How does the use of artificial intelligence affect the concept of fair trial?
<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=8980709&fileId=8980710> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

- 12) Jeff Larson et al.: How we analyzed the COMPAS recidivism algorithm. <https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 13) Olivia Mivill: Malaysian judiciary makes history, uses AI in sentencing. <https://www.nst.com.my/news/nation/2020/02/567024/malaysian-judiciary-makes-history-uses-ai-sentencing> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 14) Northpointe Suite: Practicioners's Guide to COMPAS Core. <https://assets.documentcloud.org/documents/2840784/Practitioner-s-Guide-to-COMPAS-Core.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 15) Alina Pastukhova: Artificial intelligence as a judge: can we rely on a machine? https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/376/194/RUG01-002376194_2017_0001_AC.pdf?fbclid=IwAR36TWzQ8OdciwzHDYlIteVQNStxy481EjKdaMz-2aAmv2PeGlt9grglRxY [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 16) Nicolas Petit: Law and regulation of artificial intelligence and robots - conceptual framework and normative implications. 2017. <http://euro.ecom.cmu.edu/program/law/08-732/AI/Petit.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 17) Relativityone: End-to-end e-discovery. <https://www.relativity.com/data-solutions/ediscovery/> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 18) Sebastian Soltau: Behind the headlines: doubts about China's „robot judges”. <https://medium.com/@sebastian.soltau/behind-the-headlines-doubts-about-chinas-robot-judges-20ce83862980> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 19) Maina Novello Siquiera – Marcello Castro: Brazil: The Supreme Federal Tribunal and the „General Repercussion” Requirement. <https://www.mondaq.com/brazil/constitutional-administrative-law/57864/the-supreme-federal-tribunal-and-the-general-repercussion-requirement> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 20) The Japan Times: In brave new world of China's digital courts, judges are AI and verdicts come via chat app. https://www.japantimes.co.jp/news/2019/12/07/asia-pacific/crime-legal-asia-pacific/ai-judges-verdicts-via-chat_app-brave-new-world-chinas-digital-courts/ [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 21) The Lexis Service. <https://www.lexisnexis.com/en-us/products/lexis.page> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
- 22) Wired: Can AI be a fair judge in court? Estonia thinks so. <https://www.wired.com/story/can-ai-be-fair-judge-court-estonia-thinks-so/> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

Magyar nyelven

1. Bodon Ferenc: Adatbányászati algoritmusok.
<https://web.archive.org/web/20090205011458/http://www.cs.bme.hu/~bodon/magyar/adatbanyaszat/tanulmany/adatbanyaszat.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
2. Európai Parlament: Mi az a mesterséges intelligencia és mire használják?
<https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200827STO85804/mi-az-a-mesterseges-intelligencia-es-mire-hasznaljak> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
3. Ferencz Bálint: Az algoritmikus döntéshozatal aktuális kérdései.
<https://hunexpert.hu/wp-content/uploads/2020/03/Ferencz-Bálint-Az-Algoritmikus-Döntéshozatal-Aktuális-Kérdései.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
4. Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020-2030.
<https://digitalisjoletprogram.hu/files/6f/3b/6f3b96c7604fd36e436a96a3a01e0b05.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]
5. Unger Nikolett: A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében.
<https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nostri/2015/unger.pdf> [utolsó letöltés, megtekintés időpontja: 2020.10.30.]

WWW.BIROSAG.HU
2021

